Henrik G. Bastiansen

Lojaliteten som brast

Partipressen i Norge fra senit til fall 1945-2000

Pressehistoriske skrifter nr. 11 2009

NORSK PRESSEHISTORISK FORENING

Lojaliteten som brast
Partipressen i Norge fra senit til fall 1945 - 2000

Av Henrik G. Bastiansen

Pressehistoriske skrifter

11/2009

Redaksjon for Pressehistorisk skrifter:
Idar Flo (ansv. red.)
Hans Fredrik Dahl
Martin Eide
Guri Hjeltnes
Rune Ottosen

© Forfatterne 2009

Trykk: Lobo Media AS
Omslagsutforming: Thomas Lewe

ISSN 1503-9161
ISBN 978-82-92587-11-9

Utgitt av Norsk pressehistorisk forening
med støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)
Abonnement er gratis

Pressehistoriske skrifter
IMK
Universitetet i Oslo
Postboks 1093 Blindern
0317 Oslo

Tlf: (+47) 70 07 52 22
Faks: (+47) 70 07 52 01
E-post: idar.flo@hivolda.no
Internett: www.pressehistorisk.no

FORORD 7

INNLEDNING 9

KILDER OG METODE 13
OM BEGREPET PARTIPRESSE 15

1. PARTIPRESSEN I SENIT (1945-1972) 17

AVISOPPGJØR OG GJENREISNING 17
ARBEIDERPRESSEN: FRA KRISE TIL EKSPANSJON 28
ARBEIDERNES PRESSEKONTOR 40
ETTPARTISTATENS REGJERINGSPRESSE 42
HØYREPRESSEN MOBILISERER 47
VENSTREPRESSEN MOBILISERER 62
BONDEPRESSEN MOBILISERER 70
PARTIPRESSEN I SENIT - PÅVIRKNING SATT I SYSTEM 76
"FORTSATT MÅ VI BRUKE VÅR PROPAGANDISTISKE PENN..." 87
AVISDØDEN 91
HENIMOT DIFFERENSIERING? 98
KLIMAKS: PARTIPRESSEN, FJERNSYNET OG EF-SAKEN 113

2. PARTIPRESSEN I KRISE (1972-1981) 118

DEN UVANLIGE TIRSDAGEN 118
BORGERKRIG I VENSTRE 120
NOVEMBERDAGER PÅ RØROS 123
SPLITTELSEN 124
VENSTREPRESSEN OG SPLITTELSEN 126
DAGBLADET – ET HØYLYTT BRUDD 129
BERGENS TIDENDE – ET LAVMÆLT BRUDD 133
SUNNMØRSPOSTEN – ET PRAGMATISK BRUDD 136
VENSTREPRESSELAGET SPLITTES 138
DNF-PRESSEN – HÅPET SOM FORSVANT 140
VENSTREPRESSEN GÅR I OPPLØSNING 147
OPPOSISJON I SENTERPRESSEN 151
"DET OPPRØRTE HAV" 158
LOJALITETEN I HØYREPRESSEN 159
HELSTENIUS-UTVALGET 165
HØYREPRESSEN – STOR, MEN LØS 168
ILDSJELEN I HØYREPRESSEN 171
SUNDAR-AKTIVISMEN 173
KURSENDRING I HØYREPRESSEN 176
A-PRESSEN ETTER EF-STRIDEN 182
FRA JOHAN ONA TIL EINAR OLSEN 192
BLADDRAP PÅ YOUNGSTORGET? 195
REDAKTØRSTRIDEN I ARBEIDERBLADET 199
SJEFSSKIFTE I ARBEIDERNES PRESSEKONTOR 209
BLE A-PRESSEN ET KORREKTIV? 212
AP-MELDINGEN SOM FELTE ODVAR NORDLI 222
TVERRGÅENDE FAKTORER 228

3. DET STORE OPPBRUDDET (1981-1991) 242

MAKTSKIFTET I 1981 242
NAVNET "HØYREPRESSE" BLIR EN BELASTNING 247
HØYRES PRESSEBYRÅ BLIR TIL NORPRESS 249
HØYREPRESSEN VED MILEPÆLEN 259
HVA SKJEDDE MED HØYREPRESSEN? 264
EN HANDEL I PARKVEIEN 276
SUNDAR-EPOKEN I AFTENPOSTEN 281
FREMSKRITTSPARTIET – FREMGANG UTEN PARTIPRESSE 292

Senterpressen – i skyggen av Gro og Kåre ... 296
Kampen om Senterpartiets Pressekontor ... 297
Mot uavhengighet i Senterpressen? ... 309
Nationen og Østlendingen ... 310
A-pressen i 1980-årene: fra uro til krise ... 315
På avgrunnens rand ... 340
Den Hildrumske vending ... 343
Kapitalen fra LO ... 352
Lojalitetskrav og motstand ... 357
Den store omstillingen ... 364
Formål i endring ... 367
Engen-saken – det optimale korrektiv? ... 374
Oppgjøret ... 384
Ny linje i Arbeiderbladet? ... 388

4. DEN NYE UAVHENGIGHETEN (1991-2000) ... 393

Hva Aviskatalogen forteller ... 394
Norpress – fra nyskapning til nedleggelse ... 398
Senterpressens Oslo-redaksjon ... 405
APOR – pressebyrået som overlevde ... 409
Fra tre til en ... 412
Fra Arbeiderbladet til Dagsavisen ... 418
Hva presseutredningene viser ... 426
Faglitteraturen om lojalitet og uavhengighet ... 434
Partipressen og overvåkningen ... 449

AVSLUTNING: LOJALITETEN SOM BRAST: PARTIPRESSEN I NORGE (1945 – 2000) ... 457

De fire faser ... 457
Faktorenes orden ... 468
Resultatet ... 473
Exit ... 480
Myter for fall ... 482
Pressen på leting etter ny identitet ... 486

KILDER ... 492
LITTERATUR ... 494

Politikken vil makt. Journalistikken vil sannhet.
De dager er forbi da de så ut til å kunne forenes.

Charlie Jansson, Journalisten nr. 9 1965

Forord

En varm og solrik fredag mot slutten av juli kan jeg endelig sette strek for dette arbeidet. Mange har lurt på hva som *egentlig* skjedde med partipressen i Norge. Hvorfor forsvant den? Hva var det som skjedde? Her er mitt svar. Den foreliggende undersøkelsen har til hensikt å belyse hvordan det gikk med den norske partipressen i tiden fra 1945 og fremover, ja faktisk helt frem til 1990-årene og tusenårsskiftet. Formålet er å studere hvorfor og hvordan partiavisene forsvant.

Å finne ut av dette har vært arbeidskrevende og ekstremt vanskelig. Jeg startet den 1. februar 2007, og leverer nå mot slutten av juli 2008. Det har vært nødvendig med halvannet års konsentrert fulltids arbeid for å løse oppgaven. Det er ingen grunn til å legge skjul på at det er meget tidkrevende å gjennomgå så store mengder arkivmateriale som ligger til grunn for dette arbeidet. Jeg har ikke tall på hvor mange arkivbokser jeg har åpnet. Arkivmateriale og dokumenter skal ikke bare gjennomgås, men stoffet skal også vurderes, lagres, gjenfinnes – og ikke minst tolkes. En lang rekke bøker må også konsulteres. Til slutt skal alt settes sammen til en sammenhengende fremstilling – helst så enkel og oversiktlig som mulig. For å gjennomføre alt dette har det vært nødvendig å mobilisere mer tålmodighet enn jeg egentlig har: uker og måneder med arkivbokser dag etter dag, uker og måneder med vanskelige skrivedager og kontroversielle emner, ukevis med etterarbeid, kontrollsjekking og detaljer. Samtidig har jeg nok en gang fått oppleve spenningen ved å se sluttresultatet av det hele – selve teksten - langsomt vokse frem. Etter hvert har det blitt spennende som en thriller å arbeide med partipressens skjebne – helt frem til det aller siste punktum.

Jeg er svært takknemlig for at jeg med dette har fått anledning til å videreføre forskningen om partipressen etter min doktoravhandling fra 2006. Det er Prosjektet Norsk Presses Historie 1763-2010 som skal takkes for det. Det er dette prosjektet som har engasjert meg som forsker i 2007-2008 for å studere hvordan det gikk med partipressen. Undersøkelsen er bestilt av pressehistorieprosjektet. Uten dette prosjektets vilje til å prioritere grunnforskning om partipressens sene historie, ville ikke denne fremstillingen blitt til. Derfor vil jeg gjerne takke prosjektet for at det engasjerte meg til denne jobben.

Samtidig vil jeg gjerne også få takke personalet ved Riksarkivet for deres effektive ekspederinger av mine tallrike bestillinger av arkivbokser daglig i omkring to måneder. Likeledes vil jeg takke Jorunn Pedersen, Tor Are Johansen og resten av staben ved Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek for å ha hentet frem alle mine bestillinger gjennom 5-6 uker i løpet av sommeren 2007. Takk også til Gunnar Bodahl-Johansen for oversendelse av viktige dokumenter om Norpress, og til Kjell Dahle for tilgang til hans klipparkiv. En spesiell takk går til professor Guri Hjeltnes, som tok imot meg så imøtekommende og skaffet meg kontorplass ved Handelshøyskolen BI. Hennes positive interesse for prosjektet har vært viktig for meg under gjennomføringen. En takk går også til Institutt for kommunikasjon, kultur og språk ved Handelshøyskolen BI. Dette instituttet har vært en vennlig og hyggelig ramme rundt arbeidet. En takk går også til Institutt for journalistikk som har stått for det praktiske overfor meg i løpet av engasjementsperioden. Til slutt går en helt spesiell takk til professor Hans Fredrik Dahl. Han har fulgt prosjektet med interesse og velvilje

– og ikke minst tålmodighet – som pressehistorieprosjektets hovedredaktør - også under sykdom.

Endelig kan jeg nå legge frem mine resultater – idet jeg håper de kan belyse et av de største forsvinningsnumre i norsk pressehistorie.

Nydalen, 25. juli 2008/Volda mai 2009

Henrik G. Bastiansen

Innledning

100 år er lang tid – ikke minst når det gjelder aviser. Avisen lever gjerne innenfor et døgn og blir til gjennom faste rutiner. Når avisen er ny og fersk tiltrekker den seg lesere. De er nysgjerrige på hva avisen skriver i dag. Selv om man leser aviser fra dag til dag kan det være vanskelig – også som forsker - å se hvordan journalistikken endrer seg over tid – og dermed hvordan pressens rolle i samfunnet forandrer seg. Det er nemlig vanskelig å finne store sprang i den daglige journalistikken. Når vi utvider perspektivet fra dagens avis til de lange linjer i pressens historie kan vi lettere se at pressen er en viktig samfunnsinstitusjon – men vi kan også se hvordan dens rolle har forandret seg over tid. Dette gjelder ikke minst den type avis det her skal handle om: partiavisene. Partiaviser spilte en dominerende rolle i norsk presse fra 1880-årene og omtrent 100 år fremover.

Partipressens begynnelse er i dag godt kjent, ikke minst fra Svennik Høyers mangeårige forskning.[1] Hos ham kan vi lese hvordan kampen om parlamentarismen i 1880-årene skapte en dyptgående politisk polarisering. Landets to første partier - Venstre og Høyre, som begge ble dannet i 1884 – var et umiddelbart resultat av denne polariseringen. Svennik Høyer viser at landets eldre aviser ble konservative og støttet Høyre, mens yngre aviser ble liberale og støttet Venstre. Dette mønsteret gikk igjen på det ene utgiversted etter det andre. Det konservative Høyre argumenterte ved å peke på prinsippet om balanse mellom den lovgivende, dømmende og utøvende statsmakt – og deres likeverdighet og selvstendighet. Grunnleggende endringer i likevekten mellom disse ville føre til kaos, mente Høyre, fordi folket som velgermasse verken var i stand til å tenke rasjonelt eller styre landet ut fra saklige prinsipper. Høyre så maktfordelingen mellom statsmaktene som en kontrakt av allerede fordelte rettigheter som en av partene ikke kunne endre alene.[2] Det liberale Venstre argumenterte derimot ut fra naturrettens forestillinger, som så folket som lovgivningens normgivende utgangspunkt. Av praktiske grunner hadde folket så avgitt sin makt til representanter som skulle styre i dets sted. Folkeviljen skulle således komme til uttrykk gjennom flertallet på Stortinget.[3] Striden mellom Høyre og Venstre i 1880-årene var således en strid mellom ulike grunnsyn: et kontraktsmessig syn på statsmaktene ble utfordret av et naturrettslig. Venstre kjempet for statsrådenes adgang til Stortinget, og dermed for parlamentarismen som styreform. Høyre kjempet imot. Denne striden har siden gått inn i Norgeshistorien. Et hovedpoeng i Svennik Høyers forskning er at parlamentarismestriden fikk langvarige konsekvenser for hele det norske pressemønsteret: med fremveksten av en Høyrepresse og en Venstrepresse ble avisenes rolle som talerør for sine partier fastlagt også for andre politiske grupperinger i samfunnet.

Litt i skyggen av Høyrepressen og Venstrepressen startet nemlig enda en politisk avisgruppe med avisen Vort Arbeide i 1884. Vort Arbeide skiftet siden navn til Social-Demokraten og var den første permanente arbeideravisen; startet tre år før Det norske Arbeiderparti ble dannet i Arendal i 1887. Avisdriften kom altså før partidannelsen. I tiårene som fulgte etablerte den voksende arbeiderbevegelsen stadig

[1] Oppsummert i Høyer 1995
[2] Høyer 1995: 272-73
[3] Høyer 1995: 272-273

flere arbeideraviser utover landet. Arbeideravisene var kamporganer som kjempet for arbeidernes sak – under motstand både fra Høyreaviser og fra Venstreaviser og hele det etablerte samfunn. Arbeiderpressen ble etter hvert den tredje store politiske avisgruppen etter Høyrepressen og Venstrepressen. Da Bondepartiet ble opprettet i 1920 knyttet partiet raskt til seg en rekke nye aviser – og dermed var også en egen Bondepartipresse et faktum. Den nystartede Nationen fra 1918 ble den ledende av dem, sammen med Østlendingen på Elverum og en flere mindre aviser. Bondepressen stod i opposisjon til alle de tre øvrige avisgruppene og talte konsekvent bygdefolkets og primærnæringenes interesser. Resultatet av utviklingen fra 1880 til 1920 var at Norge fikk fire store politiske avisgrupper: Høyrepressen, Venstrepressen, arbeiderpressen og bondepressen.[4]

For partipressen ble hele perioden 1880-1920 en ekspansjonstid med stadig flere partiaviser. Utover i mellomkrigstiden 1920-1940 spilte partiavisene en svært fremtredende rolle i Norge. Så kom den tyske okkupasjonen i årene 1940-45 – med nedleggelser, sammenslåinger og avisdrift under et autoritært okkupasjonsstyre med daglige pressedirektiver og sensur. Da pressen ble gjenreist etter 1945 vendte partipressen tilbake. Deretter fortsatte avisene som partiaviser ennå i flere tiår. Slik kom partiavisene til å eksistere gjennom en rekke ulike historiske perioder. Et nytt spørsmål presser seg frem og blir denne undersøkelsens problemstilling: Hvorfor forsvant partipressen? Hva var det egentlig som skjedde som førte til at partiavisene ble borte? Hvordan kan vi forstå og forklare hvordan partipressen ble avviklet?

Få emner i norsk pressehistorie – og i norsk mediehistorie – kan sies å være en større gåte enn spørsmålet om hvorfor partipressen forsvant. Mens NRK-monopolet varte i de 48 årene fra 1933 til 1981, dominerte partipressen avisbransjen i 100 år – fra slutten av 1800-tallet og frem til slutten av det 20. århundre. Da partipressen ble etablert var Norge fortsatt et bondeland under industrialisering, elektrisiteten var ikke innført og de fleste aviser ble ennå trykket på de manuelle avispresser som dominerte før rotasjonstrykkingen ble vanlig. Da partiavisenes tid var over 100 år etter levde nordmenn i et avansert flerkanalsamfunn, med elektronikk og informasjonsteknologi, telelinjer og voksende bruk av internett. Partipressens opprinnelse foregikk under kong Oscar II, mens dens avslutning skjedde under kong Harald V: dens start og slutt faller altså i vidt forskjellige historiske epoker – og dermed ser vi dette fenomenets tidsmessige utstrekning. Det er lett å stille spørsmål om hvorfor partipressen forsvant - men å svare på det er vanskelig.

Studerer vi den pressehistoriske litteraturen finner vi at den raskt blir generell og nokså kortfattet når den skal forklare partipressens avvikling. Svennik Høyer skriver riktignok en god del om de ulike avisgruppene etter 1945, men sett under ett behandler han etterkrigstidens partipresse – innbefattet avviklingen - over 6 sider.[5] Han holder således en viss distanse til pressehistorien etter 1945, ja han peker på at "den nære fortid krever enda mer omtanke enn det fjerne."[6] Hovedtyngden av Høyers arbeid om partipressen gjelder dens opprinnelse, ikke dens avvikling. Også annen faglitteratur blir svært generell når den skal forklare hvorfor partipressen forsvant.[7] Det

[4] Høyer 1995
[5] Høyer 1995: 366-372
[6] Høyer 1995:6
[7] Ottosen 1996, Simensen 1999, Eide 2000, Ottosen, Røssland og Østbye 2002, Slaatta 2003, Rasmussen 2004

har vært antydet at kommersialisering, profesjonalisering og aviskonkurranse er årsakene til at partipressen forsvant. Man kan kanskje si at det har vært mer typisk i faglitteraturen å reise hypoteser om partipressens avvikling, enn å studere emnet ut fra et empirisk arbeid med primærkilder fra arkivene for å finne ut hva som faktisk skjedde. I enkelte avishistoriske jubileumsbøker kan man dog finne nyttige enkeltopplysninger og delvise forklaringer.[8] Men så langt har det ikke foreligget noen samlet fremstilling som med empirisk belegg kan forklare hvorfor partipressen forsvant. Hensikten med denne fremstilingen er å fylle dette tomrommet: jeg vil gi en kildebasert fremstilling av partipressens fall.

Å forklare dette pressehistoriske forsvinningsnummeret er en meget interessant forskningsoppgave, selv om den er uhyre vanskelig. En årsak til at partipressens fall så lenge har blitt stående uforklart er at oppgaven er så stor og komplisert. Mens avviklingen av NRK-monopolet kan følges som en fortettet politisk beslutningsprosess over få år frem til høsten 1981,[9] foregikk avslutningen av partipressen i løpet av en hel generasjon. Vi må faktisk forstå en periode på minst 30-40 år før vi kan gi en ordentlig forklaring på partipressens fall. Og det kan vi først gjøre når hele prosessen er kommet litt på avstand.

Et annet problem gjelder undersøkelsens gjenstand. Partiaviser er ikke vanlig lenger. Partijournalistikk regnes ikke lenger som god journalistikk. Når vi i dag skal vurdere partipressen kan vi ikke gjøre det ut fra journalistiske vurderingskriterier som er blitt vanlige i ettertid. Dagens idealer om presseyrkets uavhengighet og integritet – og den liberale presseideologiske forestilling om pressen som den fjerde statsmakt – kan ikke uten videre legges til grunn når man arbeider med partipressen. Sett i ettertid fortoner partiavisenes journalistiske praksis seg nær sagt som et helt annet mentalt univers. Det ser man straks når man studerer partipressens kilder. Denne annerledesheten i tenkning og praksis er det vi må være åpne for når vi arbeider med partipressen. I den *Håndbok i agitasjon og propaganda* som ble utgitt av Arbeidernes Opplysningsforbund under ledelse av Haakon Lie i 1936, konstaterte arbeiderpressemannen Olaf Solumsmoen for eksempel at "Avisene er det beste middel i agitasjonens tjeneste."[10] Han mente at arbeiderpressen kunne "lære av diktaturlandene" - altså av Hitlers propagandaminister Joseph Goebbels - for å "forstå hvilken veldig betydning disse lands makthavere tillegger sine avisers utbredelse." Solumsmoen skrev så at:

> Fra avisenes side må agitasjonen varieres slik at den alltid virker ny, mens partiets slagord må hamres inn så de etser sig inn i sinnene... Det er av vesentlig betydning at alt stoff som slippes inn i en arbeideravis, siktes og bearbeides slik at avisen alltid gir uttrykk for et bestemt livssyn - det socialistiske - og ikke fremtrer som en sammenrotet haug av meninger og anskuelser – en avis uten ansikt, som vi avisfolk sier.[11]

[8] Overrein 2005
[9] Dahl og Bastiansen 1999: Epilog
[10] Solumsmoen 1936: 70
[11] Solumsmoen 1936: 74-75

Olaf Solumsmoen erklærte at det gjaldt "å bruke det mektige våben som arbeideravisen er til agitasjon for arbeiderklassens sak."[12] Årsaken var at "I våre dager behersker avisene den offentlige mening. Mer og mer... De store, gripende ideer vil i våre dager nå ut til størstedelen av befolkningen – hvis vår presse er aktiv, energisk og dristig."[13]

I Høyrepressen finner vi den samme tankegangen. I 1937 skrev direktør Øyvin Davidsen i Høirepressens Propaganda- og organisasjonskontor i boken *Høires Presse* at:

> Høire er i den lykkelige stilling å ha landets største, sterkeste og mest utbredte pressegruppe til sin rådighet. Dag ut og dag inn taler mer enn halvthundre aviser Høires sak fra landsende til landsende. I by og bygd, like til de fjerneste strøk, hvor ingen agitator rekker frem, skjøtter vår presse daglig sin samfunnsplikt.[14]

Øyvin Davidsen kalte Høirepressen for "den store nasjonale folkepresse", og avviste at dens lesere bare bestod av rikfolk, for da ville det være "et milliontall kapitalister i landet."[15] Davidsen var skremt av arbeiderpressen: "Våre motstandere ser verdien av pressens innsats klarere enn mange høirefolk ser den. Hele den politiske og kulturelle utvikling i vårt land kan komme til å avhengige av om Høires presse beholder sin lederstilling", erklærte han.[16]

Disse sitatene viser at avisenes betydning som partipolitiske talerør ble ansett som helt avgjørende i 1930-årene - både i arbeiderpressen og i Høyrepressen. Avisene ble oppfattet som effektive politiske våpen i kampen om opinionen. Troen på avisenes evne til å påvirke lesernes politiske oppfatninger stod sterkt. Partiavisens hovedoppgave var da også å drive agitasjon for sitt parti og dets oppfatning. Dette foregikk systematisk: partiets politikere var avisens meningsfeller, partiets motstandere var avisens motstandere. Dette skapte klare fronter: Høyreaviser, Venstreaviser, arbeideraviser og bondeaviser lå nærmest i konstant borgerkrig med hverandre. Alle ville påvirke opinionen til egen fordel. Ja, partiavisene drev seg imellom en kontinuerlig stillingskrig som kan minne om skyttergravene fra Første verdenskrig. Få aviser - om noen - lot seg overbevise av motstandernes argumenter. Agiterende aviser ble fylt med all den drepende polemikk som skribentene kunne oppdrive for å ramme sine motstandere. Slik var partipressen. Langt utover i det 20. århundre var den selve rammen om hele den løpende offentlige debatten om politiske spørsmål. Partipressen ble en infrastruktur for hele den offentlige meningssirkulasjonen - gjennom hele dens 100-årige historie. Aviser og partier var to sider av samme sak. Avisene hadde nær tilknytning til partiene som satt på Stortinget, i regjeringen og i styringsverket, og det gjorde dem også til en viktig del av hele det norske demokratiet og dets virkemåte.

[12] Solumsmoen 1936: 75
[13] Solumsmoen 1936: 77
[14] Davidsen 1937: 7
[15] Davidsen 1937: 7
[16] Davidsen 1937: 9

Men så tok altså partipressen slutt. I løpet av noen få tiår forsvant hele det enorme apparatet som partipressen hadde vært. Det er denne prosessen vi skal følge her. Men først noen få ord om hvordan dette emnet kan utforskes i praksis.

Kilder og metode

Hvordan kan vi forske på partipressens avvikling? Et kort svar på det er at vi anvender historievitenskapens metode på primærkilder som stammer fra partipressens egne arkiver. Målet er at fremstillingen skal være et empirisk grunnforskningsarbeid basert på gjennomgang av store mengder arkivmateriale som stammer fra partipressen selv – og som i dag befinner seg i diverse pressehistoriske arkiver. Selve metoden kan vi kalle *mediehistorisk* i den forstand at vi tar utgangspunkt i historiefagets forskningsmetoder – og anvender dem på moderne massemedier med de modifikasjoner og tilpasninger som følger derav.[17]

Partipressen er et interessant objekt for en slik forskningsmetode. Selv om det gjennom årene er skrevet mye om partipressen, er det fortsatt mye ugjort. Så vidt jeg vet har ingen presseforskere tidligere gått inn i alle de arkiver som finnes etter de fire store partipolitiske pressegruppene for å studere dem systematisk. Det er det nye med denne undersøkelsen. Og det er lett å gjøre nye funn, for partipressen har etterlatt seg arkiver med enorme mengder dokumentasjon. Fortsatt er disse arkivene lite brukt av forskere. I Riksarkivets pressehistoriske arkiv finnes arkivene etter Høyrepressen, Venstrepressen og Bondepressen/Senterpressen. Her finner man meget viktig arkivmateriale fra disse tre avisgruppene. Alle arkivbokser som kan tenkes å inneholde noe som kan belyse avviklingen av disse tre avisgruppene er systematisk gjennomgått. Arbeiderpressens arkiver befinner seg i Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Man skal ikke ha studert A-pressens arkiver lenge før man ser at denne samlingen er den største. All gjennomgang av materiale fra arbeiderpressen krever tålmodighet: mengden dokumenter er så stor. Samtidig må man også avgrense seg slik at oppgaven blir gjennomførbar. For dette prosjektet har jeg gjennomgått mellom 90 og 100 utvalgte arkivbokser fra arbeiderpressen. Det tilsvarer mellom 9 og 10 hyllemeter med dokumenter. I tillegg kommer altså de tre andre partipressearkivene samt en rekke andre kilder: avisutklipp, egne avissøk, artikler osv. Min erfaring er at et emne ofte lar seg belyse ganske godt når man legger sammen alle de puslespillbrikkene som dokumentene er. Bare der hvor dokumentasjonen er direkte mangelfull, har jeg gjennomført intervjuer med nålevende aktører. De kildene jeg har brukt går frem av de løpende fotnotene.

Til sammen bygger denne fremstillingen altså på et meget stort kildemateriale. Dette er så supplert med diverse avis- og pressehistoriske bøker, presseutredninger, faglitteratur osv. Den endelige fremstillingen er blitt en syntese av det hele. Så vidt jeg vet er dette første gang at alle partipressens arkiver er tatt i bruk til forskning. Tidligere er det som regel bare nokså avgrensede arkivstudier som er gjennomført. I fremstillingen nedenfor følger vi alle de fire store avisgruppene fra tiår til tiår etter 1945. For A-pressens vedkommende er arkivmaterialet ordnet så nylig – gjennom

[17] Dahl 2004, Startt and Sloan 1989. Se metodediskusjonen i Bastiansen 2006: 1-36. Det generelle som der står om metode og tilnærming gjelder også for dette arbeidet.

sortering og katalogisering – at det tidligere ikke vært mulig å gjennomføre den type undersøkelse som foreligger her.[18]

Som emne fortoner partipressens fall seg som så omfattende at det hele kan synes helt uoverkommelig. Ja, oppgaven er egentlig halsbrekkende – og det er ikke vanskelig å mobilisere motforestillinger mot å gi seg i kast med en slik oppgave i det hele tatt: den er pretensiøs. Derfor må man foreta avgrensninger som letter gjennomføringen. Den første avgrensningen er at fremstillingen nedenfor er konsentrert rundt selve *avviklingen* av partipressen – og fokuserer ikke så mye på det indre livet i partipressen som sådan. Mye mer kunne vært skrevet om partipressen, også for den perioden som her behandles. Men her er det kun avviklingen av den som står i fokus. Tilstøtende emner som avisøkonomi m.m. har jeg heller ikke kunnet følge i detalj.

Partipressens omfang skaper også problemer: svært mange av landets aviser var partiaviser. Det sier seg selv at en forsker ikke kan følge utviklingen innad i hver enkelt avis. Det kan altså utføres mye mer arbeid når det gjelder avviklingsprosessen innad i den enkelte partiavisen. Dette er en oppgave som overlates til dem som skriver avisbedriftenes historie. Min løsning på dette overkommelighetsproblemet har vært å betrakte hver av de fire partipolitiske avisgruppene: Høyrepressen, Venstrepressen, arbeiderpressen og bondepressen, som undersøkelsens primære gjenstand - og så betrakte hver avisgruppe som en egen enhet. Slik oppfattet aktørene selv situasjonen: at det var fire avisgrupper som stod mot hverandre. Min tilnærming har da blitt å studere fellesorganisasjonene i hver avisgruppe, altså det sentrale organisasjonsapparatet som betjente de tilknyttede aviser i hver gruppe. Når det ble endringer i disse organisasjonene fikk det snart betydning for alle gruppens aviser. Fremstillingen nedenfor studerer altså partipressen mer på gruppenivå enn på avisnivå – selv om enkeltaviser også er trukket inn underveis. Dette gruppenivået var overordnet hver enkeltavis – men fikk store konsekvenser for alle avisene i gruppen, ikke minst gjennom omorganiseringer eller rene organisatoriske nedleggelser. På denne måten åpner det seg muligheter for å belyse avviklingen av partipressen uten å gjennomgå lokale forhold i hver eneste avis. Fortsatt kan mer skrives på avisnivå, men her sikter vi først og fremst mot det overordnede organisatoriske plan som bandt en hel avisgruppe til ett parti. Den følgende fremstilling skal derfor følge avisgruppene som samlede enheter på basis av empirisk utforskning av primærkildene fra partipressens arkiver – supplert med annen faglitteratur. Dette gjøres ved å peke på felles tendenser på tvers av de ulike avisgruppene – innenfor overordnede historiske faser.

Resultatet av dette har jeg i det følgende søkt å presentere så enkelt og oversiktlig som mulig. Selve undersøkelsesperioden strekker seg fra 1945 til år 2000. Jeg har valgt å dele den inn i fire kronologiske faser. Hver fase blir behandlet i et eget hovedkapittel. Det første hovedkapittelet behandler årene fra 1945 til 1972. I denne tiden stod partipressen på sitt høyeste etter krigen. Deretter følger tre hovedkapitler som følger partipressen i de tre påfølgende tiårene: 1970-årene, 1980-årene og 1990-årene. For å forstå hendelsesforløpet må vi følge kronologien, som er viktig for å kunne gi årsaksforklaringer. Så oppsummeres faser og forklaringsfaktorer i avslutningen. Til sammen er det mitt håp at denne inndelingen gir svar på hva som

[18] Dette fortalte staben ved Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek til meg sommeren 2007. Da var de ganske nylig blitt ferdig med å sortere og ordne arkivene til A-pressen.

egentlig skjedde med partipressen i Norge – altså hvorfor den forsvant, i andre halvdel av det 20. århundre.

Om begrepet partipresse

Den pressehistoriske faglitteraturen opererer med en rekke ulike definisjoner av begrepet "partipresse." Man kan neppe si at det eksisterer noen full enighet om hvordan dette begrepet skal brukes. Svennik Høyer definerer det slik: "Aviser som er styrt og drevet i en klar politisk hensikt – organisasjonsmessig nært knyttet til partiet gjennom personlige og formelle bånd."[19] Dette gjelder både formelle og uformelle relasjoner mellom avis og parti. Høyer skriver at et parti kan ha fullstendig kontroll med pressen hvis den "behersker samtlige av følgende komponenter: innholdet – særlig kommentarene, utformingen – eller presentasjonen, tidspunktet for publisitet av begivenhetene og målgruppen for avisen." Høyer ser arbeiderpressen som selve kroneksempelet på en partipresse.[20] Hovedtanken er at partiet har kontroll over hva avisen skriver og når det kommer på trykk. Arbeiderbladet er det beste eksempelet på en slik avis – fordi redaktøren gjennom det meste av avisens historie ble valgt av Arbeiderpartiets landsmøte, senere oppnevnt av Arbeiderpartiets sentralstyre - men også fordi partiet sentralt stod som eier og hadde formell rett til å kontrollere at avisen holdt seg til partiets program.[21] Høyer påpeker noe som er viktig når vi skal forstå partipressen: "Den sterke koplingen mellom presse og parti... gjør det klart at man er langt borte fra den liberalistiske forestilling om at det er leserne gjennom sine individuelle valg som avgjør hvilke publikasjoner som har livets rett. Beskrivelsen er mer en illustrasjon av en parlamentarisk tradisjon, nemlig at pressen bør representerer ulike retninger i politikken, om nødvendig på tvers av markedets lover og publikums mer spontant uttrykte behov."[22]

Andre forskere bruker partipressebegrepet på litt andre måter. Kai Kronvall skiller mellom det han kaller den "egentlige partipresse" og den "partitilknyttede presse."[23] Med denne inndelingen kan man definere en skala over aviser med partiaviser i den ene enden og de partipolitisk uavhengige aviser i den andre. Fehr opererer således med begreper som "partiorgan", "partiavis", "partitilknyttet avis", "uavhengig avis" osv som følge av dette.[24] I sin hovedoppgave skiller Per Overrein mellom en strukturell og en funksjonell tilnærming til partipresse-begrepet. Den strukturelle definisjonen vektlegger de formelle bånd mellom presse og parti: eierforhold, redaktørens forhold til partiet, og partiorganisasjonens forhold til avisen. Den funksjonelle definisjonen plasserer derimot avisene etter deres politiske innhold.[25] De to definisjonene behøver ikke å stå i motsetning til hverandre. Ofte vil en strukturell og en funksjonell tilnærming gi samme klassifisering. Aviser med strukturelle bindinger til et parti vil også funksjonelt være en partiavis, skriver

[19] Høyer 1995: 372
[20] Høyer 1995: 372-373
[21] Høyer 1995: 373
[22] Høyer 1995: 375
[23] Kronvall 1971:7
[24] Fehr 1999
[25] Overrein 2005:48

Overrein. Samtidig kan aviser som har brutt de formelle bindinger til sitt parti, fortsatt kunne fungere som partiaviser. Det kaller han for et funksjonelt etterslep.[26] Overrein bruker selv begrepet "partiorgan" og forklarer det slik: "Et partiorgan er en avis som funksjonelt og strukturelt har bindinger til et parti, bindinger som kommer til uttrykk i avisen, dels gjennom positiv omtale av partiet og dels ved strukturelle bånd mellom partiet og avisen."[27]

I den følgende fremstillingen skal vi ikke foreta noen spissfindige definitoriske skiller mellom den "egentlige" partipresse, "partiorganer", "partiaviser", "partitilknyttede aviser", osv. Istedenfor slike inndelinger vil jeg peke på at alle de fire store partipolitiske avisgruppene hadde det samme formål i forhold til sine partier: å fremme deres sak i opinionen. Hver avisgruppe bygde faktisk på en felles bakenforliggende tankegang. Det har vi allerede sett eksempler på fra 1930-årenes arbeiderpresse og Høirepresse. Partiaviser av ulik farge hadde som felles idegrunnlag at de skulle drive strategisk påvirkning av leserne – selv om organiseringen av forholdet mellom aviser og partier varierte både innenfor hver avisgruppe og mellom dem. Den følgende fremstilling av dette vil anvende en enklest mulig terminologi. Begrepet "partipresse" vil bli brukt som betegnelse på denne avisformen som fenomen, og gjelder da som regel for alle de fire store gruppene. Betegnelsen "partiavis" brukes så om den enkelte avisen – i sin særegne rolle som talerør for sitt parti. Begrepet "partiorgan" brukes når kildene selv bruker det, ellers ikke. Slik kan vi unngå en altfor rigid inndeling av ulike avisformer. Poenget er rett og slett at til tross for innbyrdes organisatoriske forskjeller så var partiavisenes hensikt felles for dem alle. Partipressens viktigste kjennetegn var først og fremst den *lojaliteten* de viste til sitt parti. Leter vi etter den virkelig bærende grunnideen bak hele partipressen som fenomen, så finner vi den i betegnelsen "partilojalitet." Både som ide og som praksis var partilojalitet den aller mest grunnleggende ved hele partipressen. Derfor er den følgende fremstilling ordnet som en historie der avisenes partilojalitet står i sentrum: vi skal følge partipressens lojalitet fra 1945 og helt frem til 1990-årene og tusenårskiftet 1999-2000. Siden historien skal handle om avviklingen av partipressen, har jeg kalt det hele for "lojaliteten som brast."

[26] Overrein 2005:48
[27] Overrein 2005:50

1. Partipressen i senit (1945-1972)

> ... tross de vansker vi fortsatt vil ha i den nærmeste framtid, så er det imidlertid ingen grunn til pessimisme. Der er tross alt lyspunkter. Vår presse er på marsj framover, og den tilhører en bevegelse i framgang. Der er ennå brakkmark, der er ennå nytt land å vinne og nye muligheter. Forstår vi, og evner vi å utnytte disse mulighetene, er jeg ikke et øyeblikk i tvil om at... arbeiderpressen ikke bare står som landets mest innflytelsesrike pressegruppe, men også som landets mest utbredte...

Johan Ona: Arbeiderpressens tekniske og økonomiske stilling, notat datert 24. oktober 1945[1]

I tiden fra 1945 til 1972 stod partipressen på sitt høyeste i Norge etter krigen. Nesten alle norske aviser var partiaviser. Partiavisen var rett og slett den normale form for avis. Perioden rammes inn av to store hendelser: i forkant av oppgjøret med avisenes okkupasjonshistorie 1940-1945 i tiden fra 1945 - i etterkant av EF-striden i pressen i 1972. Avisoppgjøret etter krigen var et rettsoppgjør der hevnmotiver blandet seg inn i erstatningskrav og rettssaker – og det hele fikk partipolitiske overtoner, mens EF-striden i 1972 kom til å bli partipressens siste store manifestasjon i norsk historie. Mellom ytterpunktene 1945 og 1972 befant partipressen seg i senit – i den forstand at hele den norske avisbransjen var dominert av denne helt spesielle form for avis. Det fikk konsekvenser for hvordan hele den norske offentligheten fungerte – for nyhetsformidling og meningsdanning. Partipressen var en infrastruktur for spredning av meninger – for påvirkning og propaganda. Hvis vi ikke forstår tiden da partipresse-systemet dominerte – med dens organisatoriske oppbygning, dens journalistiske praksis og tenkningen som lå bak – vil det være vanskelig å forstå hvordan partipressen siden gikk i oppløsning. En analyse av partipressens avvikling i etterkrigstiden bør derfor ta utgangspunkt i perioden 1945-1972. Deretter skal vi følge hvordan partipressen gradvis forsvant i tiårene etterpå.

Avisoppgjør og gjenreisning

"Vår kamp er kronet med seier." Ordene på "Oslo-pressen"s førsteside var triumferende. Frigjøringsdagen 8. mai 1945 var kommet. "Norge er atter fritt." Budskapet fra Hjemmefrontens Ledelse denne dagen var tydelig: "Krigens oppgaver er løst, fredens oppgaver venter." Tydeligere kunne ingen avis markere overgangen fra krig til fred – fra pressesensur til pressefrihet. Dette nummer av "Oslo-pressen" utkom i et opplag som sprengte alle tidligere rekorder: førsteutgaven kom i 453 100 eksemplarer. "Oslo-pressens" aftenutgave den 8. mai - med overskriften "Vi er fri, - vi er fri, - vi er fri" - utkom i 324 000 eksemplarer. Avishungeren blant leserne var umettelig: Oslo-pressens opplag holdt seg på samme nivå fra 8. til 12. mai 1945. Etter fem år med pressesensur og ensretting måtte avisenes skrivefrihet fortone seg som en av de viktigste egenskapene ved det norske demokratiet. Men fredsdagenes spesielle fellesaviser tok slutt allerede 14. mai 1945. Det tverrpolitiske samarbeidet som lå bak

[1] I arkivboks smq 071.3 On I i.x, Arbeiderbevegelsens arkiv

Oslo-pressen varte kun i fem dager. Deretter gikk pressefolkene tilbake til sine egentlige aviser.[2] Og da begynte avisene på fredens store utfordring – gjenreisningen.

Lesernes erfaring med krigens ensrettede og sensurerte aviser ga fredens aviser en ny dimensjon: at de var frie til å leve av ordet. De kunne skrive hva de ville uten inngrep fra statlige sensorer. Forfatteren Arnulf Øverland pekte i 1946 på "pressens frihet" som noe av det som kjennetegnet et demokrati i forhold til et diktatur. Han skrev at "Et lands regjering må ha sitt organ. Men enda viktigere er en fri opposisjon. Uten den kjører selv det beste statsstyre i blinde."[3] Øverland pekte med andre ord på at regjeringsmakten måtte følges av en våken opposisjon – også i pressen. Politiske krefter og motkrefter måtte balansere mot hverandre. Okkupasjonstiden hadde vist det motsatte. Da Reichskommisar Josef Terboven proklamerte sin nyordning i en radiotale den 25. september 1940, så oppløste han alle partier unntatt Nasjonal Samling (NS). Statsmakten skulle pr. definisjon ikke lenger ha noen opposisjon imot seg. Det samme gjaldt pressen. Da partiene ble oppløst, forsvant også grunnlaget for at avisene var partiaviser. Men nå i 1945 kunne avisene gjenoppta sin rolle som en fri presse og igjen være partipolitiske talerør.

Fredens rus og folkets avishunger gjorde året 1945 til en ny start for norsk presse. Men oppstartingen tok tid. Selv om mange aviser maktet å starte utgivelsen allerede i løpet av mai 1945, kom andre først i gang i 1946 og 1947. To og et halvt år etter de berusende fredsdagene satte disponent Johan Ona i Arbeiderpressens Samvirke A/L opp en oversikt over tilstanden for hele den samlede norske presse i et notat datert 31. desember 1947. Den erfarne forretningsføreren plasserte hver eneste avis etter dens politiske overbevisning. Dermed kartla han fire store grupper: Høyres presse, Venstres presse, Bondepartiets presse og Arbeiderpartiets presse. Ja, han regnet også opp aviser som han mente tilhørte Kristelig Folkeparti og Norges Kommunistiske Parti (NKP). Notatet viser at han betraktet *hele* den gjenoppstandne norske presse som en partipresse.

Johan Ona beregnet at Høyres presse i 1947 bestod av 48 aviser. Høyrepressen hadde et samlet opplag på 434 166 og var landets største politiske pressegruppe. Størst var Aftenposten med 142 000 i opplag, deretter kom Adresseavisen med 40 000, Drammens Tidende med 26 416, Morgenbladet med 25 000 og Morgenavisen med 16 000. De minste Høyreavisene var Sogningen med 1350, Tvedestrand og omegns Avis med 1200, Mandals Avis med 1000, Grenmar med 1000 og Breviks Dagblad med 400, ifølge Johan Ona.

Deretter kom Ona til at Venstres presse bestod av 36 aviser. Venstrepressen hadde et totalopplag på 325 720 eksemplarer. Dette var landets nest største politiske avisgruppe. De største avisene var Dagbladet med 67 000, Bergens Tidende med 48 000, Stavanger Aftenblad med 28 000, Sunnmørsposten med 17 000, Fædrelandsvennen med 17 000 og Varden med 14 000. De minste Venstreavisene var Brevikposten med 1500, Grømstadposten med 1400, mens Vestmar og Lillesandsposten begge hadde 1000 i opplag.

Johan Ona tellet så at Bondepartiets presse bestod av 19 aviser. Denne gruppen hadde et samlet opplag på 90 483 eksemplarer. Bondepressen var således landets minste politiske avisgruppe. De største avisene var Nationen med 20 000 i opplag,

---

[2] Hjeltnes 1990: 344-345

[3] Arnulf Øverland: "Pressens frihet", kronikk i Verdens Gang 26. april 1946

Østlendingen med 9500, Rogaland med 8000 og Gudbrandsdølen med 7500. De minste Bondeavisene var Firda Tidend med 2000, Møre med 1750, Stjørdalingen med 1600, mens Østerdølen og Sogns Avis begge hadde 1500.[4]

Mot disse tre ikke-sosialistiske avisgrupper satte Johan Ona så opp landets arbeiderpresse, med sine 42 aviser. De hadde et samlet opplag på 316 869 eksemplarer. Den ledende avisen var Arbeiderbladet med 64 000 i opplag. Deretter fulgte Arbeider-Avisa med 23 301, Fremtiden med 20 897, Bergens Arbeiderblad med 15 800 og Hamar Arbeiderblad med 14 688. Så fortsatte opplagene ned til de minste: Vestfold Fremtid med 1750 og Eidsvoll Arbeiderblad med 800.

Norsk presse var i 1945 altså gjenoppstått som en partipresse der de tre ikke-sosialistiske avisgruppene ifølge Johan Ona nådde et samlet opplag på 850 369 eksemplarer – mot arbeiderpressens 316 869. Den store motsetningen i det avissystem som Johan Ona her analyserte, var altså kontrasten mellom den borgerlig presse og arbeiderpressen. For en overbevist Arbeiderpartimann som Ona måtte den borgerlige presse fremstå som et formidabelt troll med tre hoder – et innflytelsesrikt men fiendtlig avismonster som det var hans oppgave å bekjempe mest mulig. Ona så det som sin livsoppgave å fremme arbeiderpressens sak. Han interesserte seg både for de store linjer og for de minste detaljer i konkurranseforholdet mellom ikke-sosialistisk presse og arbeiderpressen. I sitt notat satte Ona opp en uvanlig kolonne: en oversikt over hvorvidt den enkelte avis kunne regnes som utgiverstedets "kjøkkenorgan" – altså dens stilling på annonsemarkedet. Hvis den var ledende i annonser, ville den også kunne bli det opplagsmessig, mente Ona. Han kom til at Venstrepressen og Høyrepressen hadde 17 "kjøkkenorganer" hver, mens arbeiderpressen hadde 12 og bondepressen 5.

Johan Ona regnet også opp avisenes rolle under krigen, altså hvorvidt den enkelte avis hadde utkommet under hele okkupasjonen, eller måtte stanse etter pålegg fra okkupasjonsmyndighetene. Ona fant at 18 Høyreaviser måtte stanse under krigen, mens andre var gått inn i fellesaviser. Blant de stansede Høyreavisene var Morgenbladet, Ålesunds Avis og Vestlandske Tidende. I Bondepressen måtte syv aviser stanse; deriblant Fylket, Gudbrandsdølen, Sogns Avis og Østerdølen, mens en ble fellesavis. I Venstrepressen måtte 15 aviser stanse – blant annet Dagbladet, Agder, Firda Folkeblad, Fjell-Ljom, Kongsberg Dagblad, Nidaros, Velgeren og Vestmar - mens flere andre ble fellesaviser. Innenfor hver av disse tre avisgruppene fortsatte likevel flertallet av avisene å utkomme. Arbeiderpressen dannet en kontrast: Ona fant at 34 arbeideraviser ble fullstendig stanset, mens andre gikk inn i fellesaviser. Nesten hele arbeiderpressen ble altså radert bort. Bare noen ytterst få arbeideraviser fikk utkomme under hele okkupasjonen. Årsaken var at de var størst på utgiverstedet. Arbeiderpressen fikk altså en langt strengere behandling av okkupasjonsmakten enn den ikke-sosialistiske presse: mens flertallet av avisene i de tre borgerlige avisgruppene fikk fortsette, forsvant nesten hele arbeiderpressen, oppdaget Ona.

Da Johan Ona skrev dette notatet ved utgangen av 1947 var det fortsatt aviser som hadde utkommet inntil 1940 som ikke var startet opp igjen. Det gjaldt 12 Høyreaviser, 12 Venstreaviser, 6 Bondeaviser og 3 arbeideraviser. Det gikk med andre ord et skarpt skille mellom stansede og ikke-stansede aviser under krigen. Her lå

[4] Johan Ona: Oversikter over norsk presse 31.12 1947. Jfr: arkivboks smq071.3 Onl 1.x, Arbeiderbevegelsens arkiv

mange årsaker til strid: skulle avisene holdes strafferettslig ansvarlig for å ha utkommet under okkupasjonen? Og skulle de stansede avisene få kompensasjon for sine tap? Avisene delte seg i to: de stansede avisene begynte å forsvare sine rettigheter – og de ikke-stansede forsvarte sine.[5]

Hadde norsk presse sviktet under okkupasjonen? Dette ømtålelige spørsmålet ble hele avisbransjen konfrontert med etter 8. mai 1945. Andre deler av kulturlivet hadde ytet motstand mot NS-statens forsøk på nazifisering, ikke minst skolen og kirken. Blant kunstnerne var det dannet en egen front gjennom opprettelsen av Norges Kunstnerråd i september 1940. Rådets egentlige oppgave var å forhindre nazifisering av norsk kulturliv og av kunstnernes organisasjoner.[6] Men norsk presse opptrådte altså ikke slik. "Ingen del av vårt åndsliv visnet mer tragisk under vanstyret enn nettopp den frie norske presse, som var nådd fram til et så høyt og ansett nivå før ulykken kom over oss", skrev Arne Kildal høsten 1945 i sin bok om presse- og litteraturfronten under krigen.[7] Han mente at pressen ble "tatt på sengen": "uten varsel brutalt voldtatt og kneblet." Pressen var den første yrkesgruppen som ble "bastet og bundet." Fra første dag ble avisene utsatt for direktiver og sensur – og pressen skapte ingen enhetsfront mot dette trykket.[8]

Krigstiden skapte konflikt mellom avisene i 1945. De delte seg i to. De 114 avisene som utkom under hele okkupasjonen dannet *Avisutvalget av 1945.*[9] Utvalget ble stiftet 22. november 1945 av representanter for ti større aviser som ikke var stanset. Disse avisene stod i fare for å bli rettsforfulgt for samarbeid eller unnfallende holdning overfor okkupasjonsmakten. Utvalget bestod både av landets største aviser og av mange mindre: Aftenposten (H), Adresseavisen (H), Agder Tidend (B), Bergens Tidende (V), Drammens Tidende (H), Eidsvolds Blad (B), Flekkefjordsposten (H), Arbeiders Rett (A), Fædrelandsvennen (V), Gjengangeren (H), Glåmdalen (A), Kragerø Blad (H), Lindesnes (V), Nordlandsposten (H), Ringerikes Blad (H), Romerikes Blad (A), Sunnmørsposten (V), Tønsberg Blad (H), Valdres (Uavh.), Østlandets Blad (H), Østlendingen (B), Åndalsnes Avis (uavh.) osv.[10] Felles for disse avisene var at de nå forsvarte sin rett til å utkomme under hele krigen. De kunne blant annet vise til at flere aviser hadde fått tvangsinnsatte NS-redaktører, men at avisredaksjonene likevel skjulte motstandsfolk som drev illegalt arbeid.

De avisene som ble stoppet under krigen dannet *Arbeidsutvalget for de stansede aviser.*[11] Initiativet til dette utvalget kom fra miljøet rundt Arbeiderbladet og Arbeiderpressens Samvirke A/L. Medlemmene i de stansede avisers arbeidsutvalg var blant annet Arbeiderbladet (A), Arbeider-Avisen (A), Bergens Arbeiderblad (A), Dagen (uavh.), Dagningen (A), Firda Folkeblad (V), Fjell-Ljom (V), Fremover (A), Fremtiden (A), Friheten (NKP), Gula Tiend (uavh.), Halden Arbeiderblad (A), Kongsberg Dagblad (V), Namdal Arbeiderblad (A), Nidaros (V), Nordfjord (H), Nordkapp (V), Nordlands Framtid (A), Nordlys (A), Stjørdalens Blad (uavh.), Sunnmøre Arbeiderblad (A), Sørlandet (A), Teledølen (V), Tiden (A), Vest-Agder

[5] Hjeltnes 1990
[6] Bastiansen 2000
[7] Kildal 1945: 6
[8] Kildal 1945: 96-97
[9] Hjeltnes 1990: 100ff
[10] Hjeltnes 1990: 331-333
[11] Hjeltnes 1990: 149ff

(V), Vestlandsnytt (uavh.) osv.[12] Det var Arbeiderbladets nye administrerende direktør Edmund Norên som sto som initiativtaker til dette arbeidsutvalget - sammen med disponentene i Dagen og Nidaros. Men selve arkitekten bak var Johan Ona. Fra disse menn gikk det ut en henvendelse til alle norske aviser den 20. juli 1946. 18. august deltok 37 aviser i en felles henvendelse til myndighetene. Til sammen etablerte omkring 60 aviser et samarbeid til fremme av sine erstatningskrav: 28 arbeideraviser, 17 Venstreaviser, 3 Bondepartiaviser, syv uanhengige, to kommunistiske og tre andre aviser med ulik tilhørighet.[13] *Arbeidsutvalget for de stansede aviser* fikk den 31 år gamle Erik Sture Larre som juridisk konsulent. Han drev arbeidsutvalget sammen med Johan Ona. Det var statsminister Einar Gerhardsen personlig som ba Larre om å påta seg erstatningssakene for arbeideravisene høsten 1945.[14]

Slik ble norsk presse splittet mellom *Avisutvalget av 1945* og *Arbeidsutvalget for de stansede aviser*. De to gruppene hadde motsatte interesser, og så helt forskjellig på avisenes eventuelle ansvar under okkupasjonen: spørsmålet om straff eller erstatning. I realiteten var de to avisgruppene tverrpolitiske: begge hadde medlemsaviser fra alle de fire store partier. Men snart spredte det seg en oppfatning om at de ikke-stansede aviser for det meste var borgerlig presse (selv om det faktisk var 5 arbeideraviser i gruppen), og at de stansede avisene vesentlig bestod av arbeiderpressen (selv om det var mange Høyreaviser, Venstreaviser og Bondeaviser som også ble stoppet).

Slik ble striden mellom stansede og ikke-stansede aviser ikke bare et moralsk og juridisk oppgjør med krigstiden. I like stor grad ble oppgjøret preget av underliggende motiver som skyldtes at norsk presse i så stor grad var en partipresse. Avisoppgjørets historiker skriver om dette at

> Avisoppgjøret var et politisk oppgjør. Hovedkonflikten gikk mellom borgerlige (ikke-stansede) og sosialistiske (stansede) aviser. Det var et sammenfall mellom tyskernes ønske om å beholde nummer en-avisene, som i hovedsak var borgerlige, og deres mål om å stanse arbeiderpressen. Dette førte for det første til at det store flertall av arbeideravisene forsvant fra markedet i tre, fire eller fem år, mens deres aviskonkurrenter og politiske motstandere erobret leserne. For det andre kom sosialistpressen til å framstå som mer nasjonalsinnet, som bærer av en bedre nasjonal holdning, enn borgerpressen. Dette ga sosialistpressen et overtak. Den sto på bar bakke materielt, men hadde en formidabel moralsk startkapital. Arbeideravisene fyrte løs med hele okkupasjonstidens nye terminologi. De andre avisene hadde vært "landssvikorganer", vist "landsforrædersk holdning" og brakt "forbryterske" artikler. Det politiske angrepet ble ført i nasjonale termer, ikke etter tradisjonelle partipolitiske, ideologiske skillelinjer.[15]

Avisoppgjøret etter 1945 ble altså politikk – som straks virvlet opp forholdet mellom ulike partiaviser. Hvorvidt avisoppgjøret kunne fått et annet preg om avisene ikke hadde vært partiaviser, kan en i dag bare spekulere over. Men oppgjøret ble preget av deres partibindinger og trukket inn i den løpende strid som alltid raste mellom partiavisene. "Motsetningen mellom borgerlige og sosialistiske aviser drev avisoppgjøret framover", skriver Guri Hjeltnes.[16] De borgerlige avisene hadde sterke

[12] Hjeltnes 1990: 341-42
[13] Hjeltnes 1990: 153
[14] Hjeltnes 1990: 152-53
[15] Hjeltnes 1990: 225
[16] Hjeltnes 1990: 226

maktmidler mot eventuelle straffesanksjoner fra rettsvesenet: de truet med rettssak og ville jo selv kontrollert presseomtalen av dem. Selv om borgerlige aviser hadde utkommet under hele okkupasjonen og nytt godt av økt annonseomsetning og sterk opplagsøkning, skulle de ikke bli så lette å ramme etterpå. Mange oppfattet borgerlige aviser som stripete, altså med en tvilsom holdning under krigen.[17] Arbeiderpressen hadde i større grad fremstått som rakrygget overfor nazismen, og fikk etter krigen en betydelig moralsk startkapital. Etter krigen oppfattet mange det slik at arbeiderpressen var krigstidens moralske vinner, mens borgerlig presse fremstod som "stripete" medløpere som hadde profitert på Nazi-Tysklands okkupasjon av Norge.

Synet på avisoppgjøret ble derfor like delt som de to avisgruppene selv. Det er derfor gode grunner til å se litt nærmere på grunnlaget for dette hovedinntrykket. I arbeiderpressen ble analyser og premisser nesten alltid formulert av Johan Ona. Med sin rolle som disponent i Arbeiderpressens Samvirke A/L besatt han den mest sentrale enkeltstillingen slik at hele arbeiderpressen lå i hans hender, som en samlet avisgruppe. Ona samlet inn detaljerte opplysninger og statistikk som han brukte til å underbygge sine konklusjoner. I oktober 1945 skrev han en inngående vurdering av "Arbeiderpressens tekniske og økonomiske stilling" for årsmøtet i Arbeiderpressens Samvirke. Han regnet da opp at 39 av 44 arbeideraviser ble stoppet under krigen. Hvis man regnet med Fram og Arbeider-Avisens ukeutgave ble 41 av 46 arbeideraviser stanset. Av de gjenværende 5 aviser, var 2 overtatt av NS. Til sammenlikning skrev han at Høyre og Bondepartiet fikk fortsatte med "halvparten av sine aviser, Venstre med litt mindre." Han skrev at 20 arbeideraviser hadde fått sine trykkerier fullstendig ødelagt, mens 3 ikke fikk gjenoppta trykkingen ved krigens slutt. Ona oppsummerte arbeideravisenes situasjon slik:

> Arbeiderpressen hadde flere ødelagte trykkerier enn hele den øvrige norske politiske presse til sammen. Mens de fleste av våre trykkerier ble overtatt av N.S. og ofte rasert, så var forholdet at de borgerlige avisene som ble stoppet, nesten uten unntagelse fikk lov til å fortsette med sine trykkerier som aksidenstrykkerier. Og en rekke av de borgerlige avisene som ble krigsskadde, skaffet seg nye trykkerier, ofte ved å stille seg som kjøpere av utstyr fra de av våre trykkerier som ble overtatt av N.S.[18]

Om Ona hadde rett i beskrivelsen av arbeiderpressen, så bedrev han en grov forenkling når han hevdet at borgerlig presse "nesten uten unntagelse" fikk fortsette. Hans egen fremstilling viste jo at hele 40 borgerlige partiaviser ble stoppet. Men denne oversikten ble altså til året etter. Til tross for den "fortvilte trykkerisituasjon og andre vansker" begynte arbeideravisene under Johan Onas disponent-lederskap snart å utkomme igjen – noen allerede den 8. mai 1945. Innen utgangen av mai kom hele 21 arbeideraviser ut. I oktober 1945 kom hele 40 arbeideraviser ut igjen, mens "både Venstre og Høyre har i dag flere aviser som ikke er begynt å komme ut igjen enn vi har." Når Ona sammenliknet arbeiderpressen med den borgerlige pressen var kontrasten stor:

> Ved krigens slutt i Norge var altså stillingen den, at arbeiderbevegelsen stod praktisk talt uten aviser og med et betydelig ødelagt teknisk apparat, ødelagt økonomi og mangel på kvalifiserte folk

[17] Kildal 1945

[18] Johan Ona: "Arbeiderpressens tekniske og økonomiske stilling", notat datert 24. oktober 1945, arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

i avisene. Borgerpressen stod med sitt tekniske apparat stort sett i orden, og de aviser som var kommet ut under krigen, med en sterkt bedret økonomi og hele sitt apparat fullt oppsatt.[19]

Arbeiderpressen stod utvilsomt svakest av alle partiavisgrupper ved frigjøringen i 1945. Men Ona var likevel optimistisk på vegne av sine aviser. En avgjørende motivasjon for ham var at borgerlig presse var "tilsvinet" av sin virksomhet under krigen. Ona ble aldri lei av å peke på arbeiderpressens skjebne i okkupasjonstiden; at 23 aviser stod helt uten trykkeri, og bare 9 hadde noenlunde uskadde trykkerier.[20]

Men til tross for alle vansker hadde arbeiderpressen også noen fordeler. Avisgruppen hadde sitt eget parti i regjeringen til Einar Gerhardsen. Denne regjeringen hadde myndighet til å treffe beslutninger som grep inn i avismarkedet – til fordel for arbeiderpressen. Når myndighetene for eksempel ga importlisens til nye avistrykkerier, så bestemte den at trykkeriene kun skulle gå til å erstatte dem som var ødelagt under krigen. Dermed gikk alt importert trykkerimateriell til arbeiderpressen. Samtidig virket papirrasjoneringen også som en fordel, fordi den forhindret borgerlig presse i å produsere større og mer attraktive aviser. De ble forhindret fra å utnytte sitt gunstige utgangspunkt etter krigen. Papirrasjoneringen holdt altså borgerlig presse tilbake, samtidig som arbeiderpressen fikk ekspandere uten full konkurranse. Rasjoneringsordningen ble stående helt til begynnelsen av 1950-årene.

Johan Ona gjentok gjerne at arbeiderpressen hadde flere ødelagte trykkerier enn hele den øvrige samlede norske presse til sammen. Han fortalte Arbeiderpartiets landsstyremøte 11. mars 1946 at nærmest alt avisutstyr - kontormateriell, diktafoner, abonnementskartoteker, regnskapsbøker, korrespondanse osv – hadde forsvunnet. Det gjaldt også for Arbeiderpressens Samvirke, Arbeidernes Pressekontor, Arbeiderpressens Annonsekontor, Pressefondet – hele arbeiderpressen var "fullstendig ribbet ved frigjøringa." Samtidig hadde "høyrepressen alene flere journalister og redaktører som sviktet enn hele den norske politiske presse for øvrig, og dette sier ikke så lite når en hører at bl.a. halvparten av bondepartiets redaktører sviktet." Mot dette stilte Ona opp sine egne aviser: "ingen norsk pressegruppe har vist en slik god norsk holdning under krigen som arbeiderpressens folk." Han sa at "På den annen side stod vi ved krigens slutt overfor en borgerpresse som stort sett hadde sitt tekniske apparat i orden, og som under krigen hadde hatt større inntekter, og disse aviser står i dag parate til å omsette sine store fortjenester i større og bedre aviser straks papirrasjoneringen oppheves." Likevel hadde arbeiderpressen allerede i september 1945 maktet å starte gjenutgivelse av 40 aviser, mens Høyrepressen og Venstrepressen ennå hadde flere aviser som ikke var begynt å utkomme igjen. Så langt i 1946 kunne arbeiderpressen glede seg over en samlet opplagsøkning på ca. 55 prosent i forhold til 1939: fra 220 000 i 1939 til 340 000 i 1946.[21]

Med Johan Ona i spissen fikk arbeiderpressen snart tilbakeført sine trykkerier fra dem som hadde kjøpt materiellet av NS under okkupasjonen. Ona innrømmet at det "har vært en sann fornøyelse å si nei til de borgerlige avisers bønner og trygling om å

[19] Johan Ona: "Arbeiderpressens tekniske og økonomiske stilling", notat til årsmøte i oktober 1945, arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[20] S.st.
[21] Johan Ona: "Den utenbys partipressen", redegjørelse for DNAs landsstyre den 11. mars 1946, arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

få beholde det de har kjøpt." Om tilbakeføringskravene ikke ble innfridd, tok de rett og slett politiet til hjelp: arbeiderpressen skulle ha tilbake sitt utstyr – samtidig nektet avisgruppen å betale tilbake det som kjøperne hadde betalt til NS for utstyret. Tapet falt på kjøperne – de borgerlige avisene. I tillegg kjøptę staten en del trykkeutstyr i Sverige, bl.a. 5 settemaskiner. De gikk også til arbeiderpressen. Via Haakon Lie kom det trykkeriutstyr til Norge som han hadde bestilt i USA i november 1944, etter innstilling fra den såkalte Pressekomiteen i London. I 1946 var dermed fire flattrykksrotasjoner klare til levering. Ingen andre enn arbeiderpressen hadde hittil fått tildelt innførselslisens på flattrykksrotasjoner. Siden regjeringen Gerhardsen bestemte at importlisens kun skulle gis til trykkerimaskiner som skulle erstatte maskiner som var ødelagt under krigen, fikk arbeiderpressen alt det nye utstyret, de borgerlige fikk intet.

På punkt etter punkt begynte arbeiderpressen altså å komme gunstig ut av den første etterkrigstiden. Johan Ona kunne hele tiden vise til den borgerlig pressens opptreden under krigen når han trengte motiver for gjenreisningen av landets arbeiderpresse:

> Noe må gjøres for å få slutt på det meningsløse misforhold og de ulike konkurranseforhold som nå er til stede mellom de stoppede og igangværende aviser. Forholdet er jo nå at aviser som NS og okkupasjonsmakten av forskjellige grunner tillot å komme ut, har en sterkt privilegert stilling, mens de aviser som ble stoppet på grunn av sin nasjonale holdning eller på grunn av krigsødeleggelser, i dag ikke bare står delvis uten eller med elendig teknisk utstyr, men også har fått sin økonomi fullstendig ødelagt og nå derfor kjemper en helt ulik kamp med avisene som kom ut under krigen. Staten kan ikke lenger tillate at de forhold som ble skapt innen den norske presse ved overgrep fra NS og okkupasjonsmakten skal fortsette eller bestå. Det er ingen grunn til å nøle med et slikt oppgjør.[22]

Dette ble holdningen i hele arbeiderpressen: de ville ha et oppgjør med borgerlig presse – forstått som de aviser som utkom under hele krigen. Slik Ona tenkte om oppgjøret gjaldt oppgjøret ikke for de fem arbeideravisene som faktisk utkom under hele okkupasjonen: Kongsvinger Arbeiderblad under navnet Glåmdalen, Arbeidets Rett på Røros, Romerikes Blad på Lillestrøm, Sarpsborg Arbeiderblad under navnet Den nye tid og deretter Sarpsborg Dagblad, Vestfinnmark Arbeiderblad som endret navn til Vestfinnmark Folkeblad og siden til Finnmark Folkeblad. I tillegg hadde to arbeideraviser gått inn i fellesaviser med borgerlige aviser: Akershus Arbeiderblad på Lillestrøm ble i 1943 slått sammen med Høireavisen Akershus under navnet Nedre Romerike, mens Hamar Arbeiderblad og Hamar Stiftstidende fortsatte fra 1943 under navnet Hedemarkingen.[23]

Johan Ona så det slik at "Overgrepene mot pressen vår" medførte at arbeideravisene ikke klarte å utnytte de muligheter som forelå straks etter frigjøringen. "En rekke av våre aviser ville med stor sannsynlighet i dag vært distriktets ledende avis hvis de ikke var hemmet av tekniske vansker," sa han. Han mente at mange arbeideraviser som hadde vært ledende på småannonser nå måtte "begynne det samme slitsomme arbeid på ny." Det kan ikke ha vært uten bitterhet at Ona skrev dette:

---

[22] S.st.

[23] Hjeltnes 1990: 249. Se også Beretning 1945 for Det norske Arbeiderparti, side 64.

> Aldri har vi vel hatt et slikt skoleeksempel på hva vanen betyr når det gjelder valg av avis og plassering av småannonser. Aviser som folk under hele okkupasjonen følte trang til å spytte på, forsetter de å abonnere på og plassere sine småannonser i som før.[24]

I ettertid må vi kunne si at arbeiderpressens syn på sin krigshistorie og oppgjøret etterpå i påfallende stor grad er blitt formet av Johan Ona. Han ble aldri lei av å utmale arbeiderpressens skjebne under krigen. Siden er hans syn fulgt opp av etterfølgeren Einar Olsen og andre innen A-pressen.[25] Johan Ona hadde nok god oversikt over arbeideravisene, men en langt mer overfladisk kunnskap om borgerlige aviser. I hans oversikt fra 1947 regnet han for eksempel Adresseavisen med blant stansede aviser (med en stans datert til 30. september 1941). Realiteten var at Adresseavisen hørte til de aviser som utkom under hele okkupasjonen.[26] Onas fremstilling av sine motstanderaviser er en forenkling: det var faktisk aviser fra alle fire partier som ble stoppet: også borgerlige partiaviser gikk inn, også arbeideraviser fortsatte. Ona dvelte lite ved de arbeideravisene som fortsatte, ei heller ved at også Høyreaviser, Venstreaviser og Bondepartiaviser ble stoppet. Han ignorerte at de aviser som var i gang under hele okkupasjonen ofte fikk det svært vanskelig med påtvungne NS-redaktører og daglige pressedirektiver som måtte følges under trussel om alvorlig straff ved avvik.[27] Samtidig fantes det motstandsgrupper blant pressefolk i de avisene som fikk utkomme under hele okkupasjonen. Arne Kildal viser i sin bok en rekke tilfeller av at journalister og redaktører forsøkte å opprettholde en holdning, delvis ved tvetydige artikler der det viktigste stod mellom linjene. Pressefolkene lærte seg kunsten å antyde det viktigste mellom linjene - og publikum lærte seg kunsten å lese det.[28]

En av dem var Aftenpostens korrespondent i Berlin, Theo Findal. Hans stilling i Berlin i årene 1939-1945 var unik – som ikke-nazist hadde han tilgang til Tysklands propaganda, pressekonferansene og hele det daglige livet i Adolf Hitlers hovedstad. Arne Kildal skriver om ham at "hans fremstillinger av situasjonen kunne derfor undertiden være oppbyggelig lesning. *På* linjene var han korrekt og uangripelig, men det hendte at han røpet meget *mellom* dem."[29] Findals dagbok fra Berlinårene ble utgitt allerede i 1945, og den bekrefter da også at hans skarpe blikk gjennomskuet den propagandaen som dr. Joseph Goebbels planla så omhyggelig, og som han samtidig omtalte i sine dagbøker.[30]

Arbeiderpressens oppfatning av avisenes krigstid var altså ikke den eneste. En av dem som opponerte mot Ona-synet, var Øyvin Davidsen. Han var en av Høyrepressens ledende menn etter krigen, fra 1946 som direktør i Høires Pressebyrå. I løpet av krigsårene drev han pressehistorisk forskning. I 1943 utga Aschehoug hans store avhandling *Pressen fra Griffenfelt til Struensee i dens forhold til Norges*

[24] Notat av Johan Ona datert 15. mai 1947. Arkivboks Y-0003, Norsk Arbeiderpresse A/S, ARK-1563, Arbeiderbevegelsens arkiv
[25] Høst 1996
[26] Hjeltnes 1990
[27] Wernersen 2006
[28] Kildal 1945
[29] Kildal 1945: 81, kursiv i original
[30] Findal 2006 [1945], Joseph Goebbels: Dagbok 1945 [2007]

næringsliv.[31] Etter krigen ga han sin egen fremstilling i et utrykt manuskript med tittelen *Heksejakten på dagsaviser. "Avisoppgjøret" i Norge efter den annen verdenskrig*. Der stilte Øyvin Davidsen seg helt avvisende til Johan Onas oppfatning av avisoppgjøret. Han mente at avisoppgjøret "utartet til en heksejakt på gode, solide, nasjonale aviser."[32] Mange av de ikke-stansede aviser opplevde avisoppgjøret som dypt urettferdig fordi både aviseiere og redaktører hadde protestert overfor NS-regimet. Protestene resulterte i at avisene fikk tvangsinnsatte NS-redaktører, mens medarbeiderne ofte drev med illegalt arbeid osv.[33] Både hendelsesforløpet og fortolkningen i tiden etterpå har altså blitt påvirket av at avisbransjen var partipolitisk delt – ja, av hele motsetningen mellom arbeiderpressen som regjeringspresse, og borgerlig presse i opposisjon.

Selv lenge etter krigen kan en gjenfinne denne polariseringen. I sin bok om Arbeiderbladets historie hevdet for eksempel Bjørn Bjørnsen i 1986 at avisen pustet Aftenposten i nakken før krigen. Hadde det ikke vært for okkupasjonstidens avbrudd ville Arbeiderbladet fortsatt sin opplagsekspansjon, mente han. Dette har presseforsker Asle Rolland avvist. Når Bjørnsen klaget over at arbeiderne heller valgte Aftenposten, innrømmer han jo da indirekte at den ga sine lesere et mer attraktivt produkt – mens Arbeiderbladet var helt avhengig av det konkurransehindret som dens politiske lojalitet utgjorde.[34] Sigurd Høst påpeker at selv om arbeideravisene led store tap under krigen – så trakk de mange fordeler av den nye starten de fikk i 1945. Selv om arbeiderpressen hadde det dårligste utgangspunktet, kom den best ut av etterkrigstiden – som samlet avisgruppe – ledet av Johan Ona. Det finnes derfor ikke noe enkelt samsvar mellom okkupasjonstiden og etterkrigstiden: mens arbeiderpressen ble ødelagt under krigen, maktet den å reise seg etterpå.[35] Og mens mange borgerlige aviser hadde fordel av kontinuerlig drift under krigen, var det nettopp borgerlige aviser som i 1950- og -60-årene ble rammet hardest av avisdøden. Avisenes skjebne etter krigen hang altså ikke uten videre alltid sammen med deres krigshistorie – selv om det er korrekt at de større avisene fikk store opplagsøkninger under okkupasjonen.[36]

Avisenes krigshistorie og avisoppgjøret etterpå er altså blitt sterkt preget av at avisene var partiaviser. Både rent faktisk-historisk og i oppfatningene som har dannet seg, er dette gjennomgående. En annen tydelig konsekvens av krigstiden var den utbredte skepsisen til propaganda. Publikum var i 1945 blitt vant til løgn og til å lese mellom linjene. Dette måtte avisene ta hensyn til, mente redaktør Per Bratland i arbeiderbevegelsens nye bildeblad, Aktuell. Etterkrigstidens aviser måtte derfor bringe mindre agitasjon og mer argumentasjon. Bratland opplevde de første årene etter krigen som "krisetider for pressen." Under krigen hadde leserne sett at "avisene villig lot seg bruke som propagandasentraler", og at nyhetsstoffet ble "gjennomsyret" av NS-regimets "rette ånd." Pressen hadde vært med på å føre "folk bak lyset." Bratland fant det derfor "rimelig at krigserfaringene får konsekvenser i form av en tillitskrise. Publikum vil være på vakt inntil det foreligger beviser på avisenes vilje til objektivitet", skrev han. Han pekte på at "folk har fått en leksjon i propaganda, og de

[31] Davidsen 1943
[32] Sit.e. Hjeltnes 1990
[33] Hjeltnes 1990: 236
[34] Høst 1996: 83-85
[35] Høst 1996
[36] Hjeltnes 1990

rynker utvilkårlig pannen straks de ser tendensiøse overskrifter eller kommentarer flettet inn i nyhetsmeldinger eller referater...". Han mente at pressens "manglende objektivitet" i nyhets- og referatspaltene var en av de viktigste årsakene til denne tillitskrisen. Bratland skrev at "pressens anseelse står og faller med dens evne og vilje til objektiv nyhets- og referattjeneste, objektiv både i innhold og form."[37] Etter krigen gikk Norge inn i det som er blitt kalt for "den nye saklighetens" tidsalder.[38]

Avisoppgjørets faktiske forhold kan oppsummeres ganske kort: den 9. april 1940 utkom om lag 260 aviser i Norge. De fleste av dem var partiaviser. Okkupasjonen endret pressemønsteret totalt. Ved frigjøringen i 1945 var ca. 125 aviser gått inn. 15 av disse ble nedlagt etter bombingen våren 1940, eller ble rasert da Finnmark og Nord-Troms ble til branntomter høsten 1944. De øvrige 110 ble stoppet etter tysk ordre eller initiativ fra NS-myndighetene. Noen få stoppet etter eget ønske. Ved okkupasjonens slutt i mai 1945 utkom 114 aviser, og de hadde utkommet under hele okkupasjonstiden. De som ble stoppet forsvant i puljer: i 1940 stoppet om lag 40 aviser, i 1941 om lag 15, i 1942 omkring 50, mens de siste ble stoppet i 1943 og 1944. Fra 1940 til 1943 sank antallet aviser fra 260 til 118, mens opplaget holdt seg på rundt en million.[39] Okkupasjonstiden skapte en dramatisk opplagsvekst for de avisene som fortsatte å utkomme. Mange av de 114 ikke-stansede avisene fikk høy fortjeneste. Med økte opplag fulgte jo økte annonseinntekter, og når avistallet sank ble det desto større omsetning på de gjenværende. Det var "en positiv spiral som økte avisenes kassabeholdning."[40] Høyrepressen og Bondepressen fortsatte med over halvparten av sine aviser, Venstre med litt mindre enn halvparten. Av 82 andre, upolitiske, fikk 35 fortsette driften.[41] Arbeideravisene ble stoppet tidlig, de borgerlige sent.

Avisoppgjøret som ble innledet i 1945 strakte seg helt til 1954. Stemningen var intens og nærmest hatefull i 1945, men med årene mildnet reaksjonene. De aviser som ble dømt tidlig fikk derfor langt strengere straff enn de som ble dømt mot slutten av prosessen. Justisminister O.C. Gundersen synes å ha hatt et ønske om å unngå konflikt med de ikke-stansede avisene. Myndighetene la etter hvert opp til en "myk linje" mot avisene.[42]

Avisoppgjøret endte med påfallende milde reaksjoner overfor de ikke-stansede avisene. For rettsapparatet var det svært følsomt å begynne freden med å dømme aviser – også fordi den sittende Arbeiderparti-regjeringen raskt ville bli assosiert med avisoppgjøret. Det lå en stor belastning og risiko ved å dømme de ikke-stansede avisene til harde straffer. Avisgruppen hadde organisert seg med sterk juridisk ekspertise, kunne avisforholdene godt, og kunne mobilisere sine egne aviser til støtte for sin sak. De ikke-stansede avisene var ingen enkel motpart for myndighetene som skulle dømme i avisoppgjøret.[43]

Avisoppgjøret begynte med en prøvesak mot Morgenposten, mens hovedtyngden av sakene kom i 1949-50. Først ble avisene avkrevd store erstatningsbeløp, mens det reelle beløpet de ble dømt til å betale var betydelig lavere:

[37] Bratland 1950
[38] Dahl 2001
[39] Hjeltnes 1990: 44-45
[40] Hjeltnes 1990: 45
[41] S.st.
[42] Hjeltnes 1990: 196
[43] Hjeltnes 1990: 197

Østlendingen fikk inndragningskrav på 100 000 kroner i desember 1945; i januar 1954 vedtok avisen et ansvar på 5000 kroner.[44] Slik gikk det med avis etter avis: de endte med å betale langt mindre beløp enn de opprinnelig ble avkrevd. Aftenposten betalte 100 000 kroner, Adresseavisen 600 000 kroner, Bergens Tidende 194 000 kroner, Morgenposten 170 000 kroner, Stavanger Avis 136 800 kroner. Sammen med andre mindre beløp summerte det hele seg opp til 1,5 million kroner.[45] Mens avisene betalte dette inndragningskravet på 1,5 million betalte staten ut 4,8 millioner kroner i erstatning til de stansede avisene. Legger man til krigsskadetrygden på 1, 8 millioner betalte staten 6,6 millioner kroner til avisene. Av dette gikk 3,5 million til arbeiderpressen, en million gikk til Arbeiderbladet alene. Høye erstatningsbeløp gikk også til 1ste mai, Haugaland Arbeiderblad og Fremtiden.[46]

Avisoppgjøret endte altså langt mindre offensivt enn mange hadde ønsket i 1945. En årsak var at Einar Gerhardsens regjering og Arbeiderpartiet ville bli identifisert med resultatet. Dersom det konservative hovedorgan Aftenposten, Høires ledende avis, var blitt tatt hardt ville det "umiddelbart ha blitt tolket som et angrep fra Norges største parti. Avissakene var politisert nok: en slik sluttdebatt ville vært svært uheldig."[47] De stansede avisenes advokat Erik Sture Larre var dypt skuffet over Justisdepartementet og særlig over statsråd O.C. Gundersen: "Vi fikk ikke en gang støtte fra toppene i vårt eget parti."[48] En annen overraskende side ved avisoppgjøret var at størrelsen på de summer som avisene betalte inn ikke ble offentliggjort. Det gjaldt både for inndragnings- og erstatningsbeløpene. Selv om avisene ellers skrev mye om landssvikoppgjøret, skrev de ikke om sitt eget krigsoppgjør - utenom rene oppsummerende opplysninger. I praksis kom avisoppgjøret til å demonstrere myndighetenes avmakt: det var vanskelig for dem å foreta et strengt avisoppgjør, slik som i Frankrike. Det var lettere å betale ut erstatningsbeløp enn å kreve dem inn. Det var lettere å betale ut til arbeiderpressen enn å kreve inndragningsbeløp fra den borgerlige pressen.[49]

Avisoppgjøret bar derfor sterkt preg av at avisene var partiaviser – med nære forbindelser til regjeringspartiet eller opposisjonen. Ja, avisenes status som partipolitiske talerør påvirket faktisk avviklingen av avisoppgjøret. I tillegg foregikk avisoppgjøret i hemmelighet: ytringsfrihetens forkjempere fullførte sitt krigsoppgjør uten at detaljene ble kjent utad.[50]

Arbeiderpressen: fra krise til ekspansjon

For Arbeiderpartiet var avisene så viktig at arbeiderpressens årsberetninger ble satt inn i partiets egne årsberetninger hver eneste år. Slik var parti og presse to sider av samme sak. Årsberetningene om arbeiderpressen var usignert, men opplysningene stammet

[44] Hjeltnes 1990: 200
[45] Hjeltnes 1990: 206
[46] Hjeltnes 1990: 209-210
[47] Hjeltnes 1990: 212
[48] Hjeltnes 1990: 237
[49] Hjeltnes 1990: 234
[50] Hjeltnes 1990: 214

sannsynligvis fra Johan Ona.[51] Han ble aldri lei av å peke på hvordan arbeiderpressen var i krise ved starten i 1945. Og det var jo riktig. 23 arbeideraviser hadde mistet sine trykkerier, bare i ni aviser var de noenlunde intakte. Men kriser kan også avføde så mye ny energi at resultatene på lengre sikt overgår den kritiske utgangsposisjonen. Og det var dette som skjedde med arbeiderpressen – i hvert fall som samlet avisgruppe. Sigurd Høst peker på at arbeiderpressens utbredelse og konkurransesituasjon i 1950-årene og begynnelsen av 1960-årene, med noen unntak kan sees som en naturlig forlengelse av dens situasjon rett før krigen.[52] Han nedtoner altså betydningen av krigstiden isolert sett. Mange av de opplysninger Ona selv ga, underbygger det samme: arbeiderpressens andel av opplaget var faktisk nøyaktig 22 prosent både før og etter krigen. Høst spekulerer faktisk på om ikke hendelsene fra krigsutbruddet i 1940 til gjenreisningens slutt i 1952 "til sammen har betydd en styrkelse av A-pressen."[53] Dette krever en nærmere studie av hvordan arbeiderpressen snudde krigsødeleggelsene til ekspansjon.

At arbeiderpressen hadde det dårligste utgangspunktet etter krigen, kan ikke betviles. Fra 1945 måtte hele avisgruppen bygges opp igjen fra grunnen av. Men avisgruppen hadde også fordeler av sitt nære forhold til arbeiderbevegelsen, til LO og regjeringspartiet. Arbeiderpressen hadde fått en formidabel moralsk startkapital - goodwill - på grunn av avisenes klare anti-nazistiske holdning under krigen. Det tok da heller ikke lang tid før arbeiderpressen var i gang med en ekspansjon så enestående at den savner sidestykke i partipressens samlede historie siden 1880-årene.

En mann som Martin Tranmæl vendte tilbake som redaktør i Arbeiderbladet, mens Trond Hegna igjen ble redaktør for 1ste Mai i Stavanger. Den motstand som arbeiderpressen hadde vist mot nazismen kunne gi avisgruppen en ekstra drivkraft – hos alt fra trykkeriansatte til redaktører. Arbeideravisenes vekst ble planlagt og administrert til minste detalj av Johan Ona i Arbeiderpressens Samvirke A/L. Han fulgte med på hver eneste arbeideravis både økonomisk og teknisk. Han var den mest sentrale strateg i hele arbeiderpressen etter 1945. Ona stilte nå all sin energi til rådighet for arbeiderpressen. Det kom godt med at han hadde solid erfaring som forretningsfører i avis, og allerede under krigen hadde utarbeidet planer for gjenreisningen av den norske arbeiderpressen etter krigen. Utgangsposisjonen var jo katastrofal når hele 39 av 44 arbeideraviser var blitt stoppet under krigen, ja medregnet Fram og Arbeider-Avisens ukeutgave ble det faktisk 41 av 46 aviser. Av de 5 gjenværende ble to overtatt av NS. Ona sammenliknet dette med at Høyre og Bondepartiet fikk fortsette med "halvparten av sine aviser, Venstre med litt mindre." Men til tross for den "fortvilte trykkerisituasjon og andre vansker" begynte snart enkelte arbeideraviser å komme ut igjen, noen allerede 8. mai 1945. Innen utgangen av mai kom hele 21 arbeideraviser ut igjen. I oktober 1945 utkom hele 40 arbeideraviser. Samtidig hadde Venstre og Høyre flere aviser som enda ikke hadde begynt å utkomme. Ona mente at arbeiderpressen ville ha nådd "mye lenger dersom ikke okkupasjonen hadde satt våre aviser tilbake i konkurransen." Noen aviser ville ha blitt

[51] Årsberetning 1945 for Det norske Arbeiderparti. Denne inneholdt også en oversikt over arbeideravisene under okkupasjonen, blant annet en liste over når arbeideravisene ble stanset (s.63-64).
[52] Høst 1996: 85
[53] Høst 1996: 85

distriktets ledende avis hvis det ikke hadde vært for krigen, andre hadde etter krigen mistet ledelsen på de viktige småannonsene.[54]

I tiden fra 1945 produserte Johan Ona en rekke utredninger om arbeiderpressen. Og vi finner noe paradoksalt her: på den ene siden arbeiderpressens vansker og borgerpressens styrke – på den annen side at det likevel gikk svært godt for arbeiderpressen etter krigen. Ona regnet ut at den samlede norske presse før krigen hadde et opplag på ca. 1 million. Av dette hadde arbeiderpressen 220 000, eller 22 prosent. De øvrige 78 prosent, 780 000 eksemplarer, var fordelt på 225 aviser. I 1946 beregnet han pressens samlede opplag til 1,5 million. Av dette hadde arbeiderpressen 330 000, slik at avisgruppen fremdeles lå på 22 prosent. Slik sett så det ikke ut til at arbeiderpressen hadde gått tilbake opplagsmessig. Men de resterende 78 prosent, eller 1 270 000 eksemplarer var nå ikke fordelt på 225 aviser, men på ca. 160. "De øvrige avisers stigning er altså også prosentvis større enn våre aviser – sett som helhet." Mens Ona kunne glede seg over en opplagsøkning på over 100 000 hadde hans konkurrenter hatt en stigning på ca. en halv million. Denne falt nesten helt på de igangværende aviser under krigen, og særlig på de 30 aviser som Ona kalte for det "nye avisaristokratiet" i norsk presse. Ona sa seg likevel fornøyd når han 15. mai 1947 så tilbake på tilstanden 8. mai 1945. Arbeiderpressen hadde tross mange vansker grunn til å være fornøyd med fremgangen siden da.[55]

Myndighetenes beslutning om papirrasjonering var som sagt en av årsakene til arbeiderpressens fremgang. Borgerlige aviser protesterte mot ordningen, ja, det forekom organiserte aksjoner for å få den fjernet. Johan Ona fikk protester fra direktør Øyvin Davidsen i Høires Pressebyrå. Men Ona forsvarte rasjoneringsordningen. En bivirkning av den var jo at arbeiderpressen ble beskyttet mot full konkurranse fra borgerlig presse, som ikke fikk utnyttet sitt forsprang til å øke sidetallet og dermed sin attraktivitet overfor leserne. Papirrasjoneringen mildnet aviskonkurransen. Det ga arbeiderpressen et pusterom i de kritiske årene da den måtte gjen-etablere seg på avismarkedet. Johan Ona var likevel klar over at dette privilegiet ikke ville vare: snart ville arbeiderpressen stå "overfor en konkurranse som aldri før." Arbeideravisene kunne ikke vinne den ved innskrenkninger og nedskjæringer, men bare gjennom større inntekter – fra salg. "Det er vanskelig å selge noe folk ikke ønsker", konstaterte Johan Ona for å peke på at arbeideravisene måtte redigeres slik at folk faktisk ønsket å lese dem. Nå etter krigen ble publikums leservaner dannet på nytt. Derfor ble kampen om leserne så viktig.[56]

Arbeiderpressens kriseliknende start i 1945 tok ikke motet fra Johan Ona. Tvert om ser det ut som om den vanskelige starten motiverte ham til en helt ekstraordinær innsats for å bringe arbeiderpressen fremover. Han regnet stadig opp avisgruppens problemer, men var likevel optimist. Han skrev at det var "ingen grunn til pessimisme... Vår presse er på marsj framover, og den tilhører en bevegelse i framgang." Onas mål var dristig: han ville gjøre arbeiderpressen til "landets mest

[54] Johan Ona: "Arbeiderpressens tekniske og økonomiske stilling", notat datert oktober 1945, arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[55] Se notat i arkivboks Y-0003, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[56] Johan Ona: "Arbeiderpressens tekniske og økonomiske stilling", notat datert oktober 1945, arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

innflytelsesrike pressegruppe", den "mest utbredte", og med et "sundt og tilfredsstillende økonomisk grunnlag."[57]

Men det var mye å ta fatt på. Mangelen på trykkeriutstyr var et påtrengende problem som måtte løses. I den første fredstiden var det ekstra vanskelig å skaffe avisene nye trykkerier. Ledelsen i Arbeiderpressens Samvirke hadde en dag fått vite at Høire arbeidet for en gjenutgivelse av Høireavisen Finnmarksposten i Hammerfest. Straks ga Ona sine folk i byen beskjed om å skaffe folk og lokaler for en snarest mulig gjenutgivelse av Vestfinnmark Arbeiderblad. Fra sentralt hold lovet Ona så å skaffe dem det nødvendige trykkeriutstyret. Men da dette løftet ble gitt hadde Ona intet utstyr, og det var umulig å si hvordan og når det kunne skaffes. Noen uker etter var likevel et komplett trykkeriutstyr underveis til Hammerfest. Dermed ble Vestfinnmark Arbeiderblad den første avisen som startet opp igjen i Hammerfest – og "dermed forhåpentlig også stedets kjøkkenorgan", skrev Ona.[58] Historien viser noe av stemningen som rådet: Ona kastet seg rundt og improviserte frem hurtige løsninger. En slik holdning syntes nødvendig i en situasjon der hele 11 arbeideraviser ønsket moderne flattrykksrotasjon. De ble bestilt utenlands og begynte å ankomme i 1946 og 1947. Disse 11 flattrykksrotasjonene ble innført til landet til tross for at det ikke var gitt valuta til en eneste flattrykksrotasjon til landets øvrige aviser, bortsett fra en svensk til Gula Tidend i Bergen.[59]

Onas arbeid bar snart frukter. Da han vurderte arbeiderpressens situasjon i 1946 kunne han registrere en meget betydelig inntektsøkning etter frigjøringen. Fra 8. mai 1945 og ut året fikk arbeiderpressen en inntekt som var ca. 450 000 kroner høyere enn i hele 1939. Arbeiderpressen hadde i 1945 det laveste antall underskuddsaviser som den noensinne hadde hatt. Samtidig kunne avisgruppen legge frem et større overskudd enn noensinne, nemlig ca. 1 _ million kroner. For 1946 skrev Ona at arbeiderpressens inntekter "langt vil overskride de inntekter arbeiderpressen hadde i rekordåret 1939." Inntektene gikk opp både fra abonnement og løssalg. Arbeiderpressen hadde et samlet bruttoopplag i 1945 på minst 360 000 eksemplarer, mot ca. 220 000 i 1940. Ifølge Ona hadde arbeiderpressen i 1946, til tross for den "fortvilte" starten all grunn til å være fornøyd, det hadde gått "bedre enn ventet." [60] I 1947 skrev Ona at "Vi har i dag god grunn til å glede oss over hvordan arbeiderpressen har klart å løse sine kolossale tekniske vansker etter frigjøringen." Hans avisgruppe bestod da av 40 aviser med totalt 73 lokale settemaskiner, mot 64 i 1940.[61]

Men kjappe kriseløsninger var ikke nok for Johan Ona – han tenkte langsiktig, systematisk og prinsipielt. Det mest offensive tiltaket som Ona fikk i stand, var å få gjennomført en grunnleggende omorganisering av hele arbeiderpressen. Han skrev i 1946 at det ville "vise seg nødvendig å finne fram til andre og mer betryggende organisasjonsmessige former enn hittil for hele partipressens økonomiske virksomhet." Mange arbeideraviser stod uten tilfredsstillende egenkapital. De kunne ha

[57] S.st.
[58] Johan Ona: notat datert 1946, arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[59] S.st.
[60] Johan Ona: "Arbeiderpressen etter frigjøringa", arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[61] Johan Ona: "Arbeiderpressens stilling i dag", datert 1947, arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

millionbudsjetter, mens egenkapitalen bare var et par tusen kroner. Selv de minste utgifter, som innkjøp av en skrivemaskin, måtte en slik avis ordne ved å oppta lån. En slik kapitalmangel gjorde arbeiderpressen sårbar: "Et krakk, en alvorlig konfliktsituasjon, eller nedadgående politiske eller økonomiske konjunkturer vil lett kunne bringe hele partipressen og dermed også partiet i den mest alvorlige økonomiske stiling med de mest skjebnesvangre følger." Ja, Ona skrev rett ut at "Våre tiltak og vår oppfatning, lokalt og sentralt, har i altfor stor grad vært basert på instinkt, slump og skipperskjønn." Derfor ville han at hele avisgruppen skulle organiseres på et "mer betryggende grunnlag." Arbeideravisene måtte få "fast grunn å stå på" i den "knivskarpe" konkurransen med borgerlig presse, mente han.[62] Bak den ytre fremgangen var arbeiderpressen finansielt sett en koloss på leirføtter – og det gjorde Ona urolig.

Tanken om at omorganisering var løsningen for arbeiderpressen vokste seg stadig sterkere i avisgruppens ledelse fra 1945 til 1947. I 1947 sa LO-formann Konrad Nordahl at hvis arbeiderbevegelsens mål om økt innflytelse skulle nås var det av "livsviktig betydning at fagorganisasjonen i sitt daglige arbeid kan støtte seg til en vel utbygd og innflytelsesrik arbeiderpresse." Uttalelsen falt i forbindelse med at LO og Arbeiderpartiet hadde bestemt seg for å gå sammen om å "sikre arbeiderpressens utbredelse og økonomi."[63] Johan Ona pekte på at de tap som okkupasjonstiden hadde påført arbeiderpressen - og den skjerpede aviskonkurransen som oppstod etter frigjøringen - gjorde det påtrengende nødvendig at de fant frem til en mer tilfredsstillende løsning av arbeiderpressens kapitalbehov. Saken kom til Samarbeidskomiteen mellom LO og Arbeiderpartiet. Den 22. november 1946 opprettet komiteen en Arbeiderpressens Finansieringskomite. Den fikk 4 representanter fra LO og 4 fra Arbeiderpartiet, og møttes for første gang den 25. januar 1947. Komiteens formann var LO-formann Konrad Nordahl, mens Johan Ona var dens sekretær. Sekretær Ona skrev nå en innstilling med detaljerte forslag til arbeiderpressen fremtidige organisasjonsform. Han foreslo at arbeiderpressen skulle organiseres kapitalistisk - som et aksjeselskap. Planen var formulert med alle tekniske detaljer, blant annet hvordan aksjekapitalen skulle fordeles mellom aksjonærene. Konrad Nordahl og hans komite støttet Onas plan.

Deretter fikk Onas forslag tilslutning fra LO og Arbeiderpartiets sentralstyre. Da Finansieringskomiteen møttes i Oslo 13. januar 1948, hadde Johan Ona allerede utarbeidet forslag til vedtekter for det nye aksjeselskapet. En stiftelsesoverenskomst ble også utarbeidet. Dermed var alt klart for konstituerende generalforsamling i det nye avisselskapet. Den ble avholdt i Oslo den 27. mai 1948. Konrad Nordahl ledet generalforsamlingen, mens Ona var sekretær. Slik ble selskapet Norsk Arbeiderpresse A/S opprettet. Generalforsamlingen nedsatte et styre med Nordahl som formann, og Trygve Bratteli som nestformann. Så ansatte styret selskapets nye disponent – og det ble Johan Ona. Utover i 1948 holdt styret 7 møter og behandlet 136 saker. 4. juni 1948 vedtok styret at Norsk Arbeiderpresse A/S skulle ha felles administrasjon med Arbeiderpressens Samvirke A/L, der Ona allerede satt som disponent. LO-kontingenten til partiets presse-, skole- og opplysningsvirksomhet gikk nå som bidrag til Norsk Arbeiderpresse. Styremøtet den 6. september 1948 vedtok at selskapet skulle

[62] S.st.
[63] Arbeiderbladet 1. desember 1947

overta Arbeiderbevegelsens Pressefond, som var opprettet i 1938. Alle fondets aktiva og passiva ble så overført til Norsk Arbeiderpresse AS den 31. desember 1948.[64]

Fra 1948 fantes altså to sentrale fellesorganisasjoner for arbeiderpressen; det gamle Arbeiderpressens Samvirke A/L fra 1939, og nyskapningen Norsk Arbeiderpresse A/S. Johan Ona mente at Arbeiderpressens Samvirke ikke trengte å oppløses. Det skulle fortsatt ha ansvaret for Arbeidernes Pressekontor og Arbeiderpressens Annonsekontor, mens Norsk Arbeiderpresse A/S fikk seg "overdratt stort sett de oppgaver som tidligere har ligget under Pressefondets styre, Avisutvalget og Sentralstyret." Norsk Arbeiderpresse ble således helt fra sin start i 1948 en sterkt toppstyrt og samordnende struktur.[65]

Opprettelsen av et eget aksjeselskap i arbeiderpressen ble behørig omtalt. I Arbeiderbladet viet redaktør Martin Tranmæl lederen dagen etter konstitueringsmøtet til det nye avisselskapet. Han kalte det "en milepæl i arbeiderbevegelsens historie."[66] Det het at det var noe nytt at LO nå gikk inn som aktiv medeier og medansvarlig for arbeiderpressen. Fagforbundene hadde sammen med LO bidratt til det nye selskapets kapital. Konrad Nordahl appellerte nå til LOs 450 000 medlemmer om å tegne andeler i pressen. Han sa at alle nå måtte innstille "seg på å bringe vår presse ut til hvert eneste arbeiderhjem i Norge." På stiftelsesmøtet hadde det deltatt representanter fra alle aviser og fagforbund som tegnet andeler i det nye selskapet.[67]

Opprettelsen av Norsk Arbeiderpresse A/S var egentlig et temmelig dristig tiltak. Selskapet var en nyskapning – en kommersiell selskapsform fra det private næringsliv ble nå tatt i bruk for å fremme arbeiderpressens samlede interesser. Selskapet hentet alle de fordeler som var mulig å oppdrive fra aksjeselskapsformen, men tilpasset alt til sitt eget partipolitiske formål. Det fremgikk tydelig av selskapets vedtekter. § 2 slo fast at "Selskapets formål skal være å fremme utviklingen av Det norske Arbeiderpartis presse." Selskapets aksjekapital ble satt til 2 millioner kroner, delt i tre serier: A-, B- og C-aksjer. Hver aksje var på 100 kroner og var registrert på navn. Aksjene kunne ikke overdras til andre uten styrets godkjennelse.[68] A-serien bestod av 9500 aksjer, B-serien var også på 9500, mens C-serien var på 1000 aksjer. A-serien skulle eies av LO og fagforbundene, B-serien av Arbeiderpartiet, og C-serien av arbeideravisene. Hver arbeideravis ble nå et andels- eller aksjeselskap, mens hovedselskapet trådte inn som medaksjonær med rett til en styrerepresentant. Aksjeselskapsformen ble valgt for å hindre at "andre kan overta eiendomsretten til hovedselskapet eller avisene", skrev Ona. Med Norsk Arbeiderpresse A/S foretok arbeiderbevegelsen et "organisert kjempeløft når det gjelder arbeiderpressen." Selskapet skulle fremme arbeiderpressen ved å forestå fellesinnkjøp, regnskapskontroll, drive felles revisjonsordning osv.[69] Etableringen av Norsk

[64] Jfr. Årsberetning for Norsk Arbeiderpresse A/S fra 27. mai til 31. desember 1948, skrevet av Johan Ona og datert 1. januar og 11. mai 1949, i arkivboks Y-0004, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv. Se også Johan Ona: "PM om en reorganisering av arbeiderpressens økonomiske virksomhet, datert 13. oktober 1947, i samme boks.

[65] S.st.

[66] Arbeiderbladet 28. mai 1948

[67] S.st.

[68] Vedtekter for Norsk Arbeiderpresse A/S, arkivboks Y-0004, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[69] Johan Ona: "Arbeiderpressens stilling i dag", datert 1947, arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

Arbeiderpresse A/S var således en pragmatisk løsning på arbeiderpressens problemer. Avisgruppens usikre finanser hadde gjort den utsatt, mens overgangen til aksjeselskap skulle sikre avisenes drift og gi dem slagkraft i konkurransen med borgerlig presse. Johan Ona skrev rett ut at det var "helt nødvendig å bygge ut en sterk arbeiderpresse hvis vi skulle klare å beholde vår politiske og faglige maktstilling i samfunnet."[70]

Opprettelsen av et eget aksjeselskap i arbeiderpressen fikk snart konsekvenser. En av de viktigste følgene var de såkalte "mønstervedtektene" – som skulle gjelde for alle selskapets medlemsaviser, altså for hele den samlede arbeiderpresse. I selskapets første årsmelding skrev Johan Ona at det i samarbeid med Arbeiderpressens Samvirke (der han selv var disponent), var blitt vedtatt et forslag til nye mønsterlover for arbeideravisene. Det var Ona selv som hadde utarbeidet dem. Han skrev at de skulle gjøre "avisenes andelslover... bedre, mer betryggende redigert og mer ensartet enn tidligere."[71] Mønstervedtektene skulle gi alle arbeideraviser et felles, rasjonelt regelverk. For Ona var det nok både praktisk og ryddig rent organisatorisk, men med på lasset fulgte formuleringer om arbeideravisenes oppgaver - som siden ble stående i mange tiår.

Selv om mønstervedtektene opprinnelig ble utformet av Johan Ona, sirkulerte de også i en liten høringsgruppe som kom med korreksjoner. I den deltok disponent John Aae, redaktør Solbakken, styreformann M. Eide i Fremtiden og Bernhard Berntsen i Bergens Arbeiderblad. Selv om Eide og Berntsen kom med detaljerte kommentarer til en rekke av lovutkastene, så reagerte de interessant nok ikke på den måte Johan Ona hadde formulert arbeiderpressens formålsparagraf i §2:

> Selskapets hovedformål er å gi ut bladet (avisens navn), som skal være organ for Det norske Arbeiderparti. Bladet skal komme ut på (eller i) (stedets navn), hvor selskapet også skal ha sitt kontor.[72]

Slik fastslo mønstervedtektene at arbeideravisenes formål var å være "organ for Det norske Arbeiderparti." Denne rollen syntes så selvfølgelig at den ikke trengte nærmere kommentarer da mønstervedtektene ble utarbeidet. Selve formuleringen "organ for..." var ny. Onas formulering var i praksis en innskjerpning og klargjøring av hva arbeideravisene heretter skulle anse som sin hovedoppgave.

Også de andre mønstervedtektene var viktige. Paragraf 3 slo fast at "Bare foreninger som er tilsluttet Det norske Arbeiderparti eller Arbeidernes faglige Landsorganisasjon kan være medlemmer i selskapet... Utmelding eller utelukking av Det norske Arbeiderparti eller Arbeidernes faglige Landsorganisasjon fører med seg automatisk tap av medlemskap i selskapet." Slik fastslo vedtektene at ingen andre foreninger enn dem som var tilknyttet LO og Arbeiderpartiet kunne bli med i Norsk Arbeiderpresse A/S. Den enkelte avisens status innenfor systemet var samtidig avhengig av at den ikke ble utmeldt eller utelukket fra disse organisasjoner. Paragraf 12 fastla rammene for arbeideravisenes redaktører: "Viser redaktøren grov

---

[70] Johan Ona: "Arbeiderpressens utvikling – aviskampanjen", arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[71] Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse for 1948, arkivboks Y-0004, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[72] Notat fra Johan Ona 11. oktober 1948, arkivboks Y-0004, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

forsømmelse i tjenesten eller gjør han brudd på partiets program, prinsipper og vedtak, kan han sies opp eller suspenderes av styret, som skal legge saken fram for første årsmøte." Redaktøren kunne anke til avisens årsmøte eller til Arbeiderpartiets sentralstyre, men uten at anken fikk oppsettende virkning. Til slutt slo mønstervedtektenes paragraf 17 fast at "Et vedtak om at (bladets navn) skal bli ledet og redigert i strid med Det norske Arbeiderpartis lov, retningslinjer og politikk fører automatisk til at Det norske Arbeiderparti overtar bladet med alle eiendelene."[73]

Gjennom Norsk Arbeiderpresse A/S fikk disse bestemmelsene gyldighet for hele arbeiderpressen. Mønstervedtektene fastsatte med andre ord det grunnlaget som alle landets arbeideraviser skulle bygge på. Vedtektene definerte alle funksjoner: styret, disponent, redaktør osv. Vedtektene fastsatte også avisenes forhold til Norsk Arbeiderpresse A/S – og forholdet til Arbeiderpartiet: avisene ble allerede i utgangspunktet definert som partiorganer. En redaktør kunne altså ikke bestemme at hans avis skulle ta farvel med partiet. Paragraf 17 forhindret nær sagt enhver mulighet for at en redaktør kunne gjøre avvik fra partiets lover, retningslinjer eller politikk. Mønstervedtektene la med andre ord grunnen for at arbeiderpressen fra 1948 ble fullstendig underlagt Arbeiderpartiet: ett eneste avvikende avisvedtak medførte jo at partiet overtok alle dens eiendeler.

I ettertid fortoner mønstervedtektene seg som temmelig autoritære. Men da Johan Ona utarbeidet dem var det de bitre erfaringene fra partisplittelsen i 1920-årene som ennå ble husket: da ble Arbeiderpartiet splittet i tre og partiet mistet en hel rekke av sine aviser. Kommunistpartiet overtok mange av dem. I 1948 forhindret Johan Ona at det samme kunne skje igjen – da han formulerte mønstervedtektene som gjorde arbeideravisene til eksplisitte partiorganer og forhindret enhver uklarhet mellom avis og parti.

Den 20. desember 1948 skrev Johan Ona til arbeideravisenes styrer og informerte om de nye mønstervedtektene. I brevet nevnte han utvalget som var nedsatt for å utarbeide forslaget til "mønstervedtekter for avisene våre organisert som andelslag." Arbeidet med mønstervedtektene hadde skjedd samtidig med dannelsen av Norsk Arbeiderpresse A/S. Et utkast til mønstervedtektene fulgte med brevet. Mønstervedtektene ville få sin endelige behandling på neste styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S, men Ona mente at styret neppe ville foreta større endringer. Han sendte dem ut fordi en del aviser i forbindelse med sine forestående årsmøter ønsket å få vedtektene tilsendt straks. Ona anbefalte sterkt at hver enkelt avis innførte mønstervedtektene slik de nå var utarbeidet sentralt:

> Vi vil gjerne understreke at det bak dette utkast til mønsterlover ligger nokså inngående drøftinger, og vi mener å ha funnet fram til det vedtektsgrunnlag som våre aviser bør organiseres på. Enkelte mindre endringer ut fra spesielle lokale forhold kan det – og ofte bør det – selvsagt foretas. Forslaget til vedtekter er bare et forslag til mønstervedtekter, men det er vår mening at noen nevneverdige avvikelser burde ikke være nødvendig, og en rekke aviser burde kanskje kunne vedta vedtektene akkurat som de er.

[73] S.st.

> Vi tør be om at de aviser som har andelsvedtekter som i nevneverdig grad avviker fra vedlagte foreslag sørger for at det på førstkommende årsmøte blir tatt opp til drøfting å få vedtektene mest mulig i samsvar med vårt utkast.[74]

Med dette ble altså hver eneste arbeideravis bedt om å organisere seg slik mønstervedtektene la opp til. Dermed ville hver enkelt avis fremstå som et "organ for Det norske Arbeiderparti." Inntil dette tidspunktet hadde arbeideravisenes praksis variert en del, ikke alle hadde hatt bestemmelser som knyttet avisen direkte til Arbeiderpartiet. Men etter mønstervedtektene var ingen tvil mulig. Hele arbeiderpressen ble i 1948 eksplisitt definert som partiorganer.

Etter mønstervedtektene kom så et annet viktig fellestiltak. Arbeiderpressen skulle løftes frem gjennom en offensiv aviskampanje i 1948-49. Kampanjen ble opprinnelig foreslått av Konrad Nordahl i Finansieringskomiteen. Hensikten var å gi arbeiderpressen et løft gjennom en felles satsning. I november 1948 skrev Johan Ona brev til lokale partilag om planen. Aviskampanjen var blitt vedtatt våren 1948 samtidig med dannelsen av Norsk Arbeiderpresse A/S. Et hovedutvalg ble nedsatt, med representanter fra Arbeiderpartiet, LO, AUF, osv. Utvalgets formann var Oscar Torp. Innen hvert avisdistrikt ble det valgt en distriktskomite med representanter for partiet, fagorganisasjonen og avisen. Komiteen hadde hovedansvaret for gjennomføringen av kampanjen i sitt distrikt. I tillegg var det opprettet kretsutvalg i hver kommune. Egne lagsutvalg for aviskampanjen skulle opprettes i hvert kvinnelag, i partilag, i arbeiderungdomslag og i hver fagforening. I tillegg til selve arbeideravisene skulle også blader som Fri Fagbevegelse, Arbeider-Ungdommen, Arbeider-Kvinnen og fagforbundenes medlemsblad brukes i mobiliseringen. De første annonser var under utarbeidelse. Johan Ona skrev at de under denne kampanjen kom til å "lansere en ny betegnelse for arbeiderpressen, nemlig A-pressen...". Denne betegnelsen var allerede registrert. Så fra aviskampanjens start i 1948 gikk arbeideravisene altså under navnet "A-pressen" når de skulle omtale seg selv. Aviskampanjen skulle engasjere "alle foreninger tilsluttet arbeiderbevegelsens hovedorganisasjoner" og få dem til å tegne seg som "andelshavere i de lokale aviser...". De måtte kjøpe "noe som monner og merkes i lagskassa." Hver andel var på 50 kroner.[75]

Aviskampanjen ble satt i gang 1. september 1948, men det tok litt tid før arbeidet virkelig kom i gang. Et stort apparat ble mobilisert: "Det må marsjeres fram på bred front", skrev John Aae i november 1948. Han ønsket en økning i arbeiderpressens abonnenttall som tilsvarte 10 prosent av medlemsstokken i fag- og partiforeninger i Trøndelag. "Solidariteten er vår styrke", proklamerte han.[76]

Aviskampanjen skulle øke lesernes oppslutning om A-pressen. Johan Ona pekte på at det var "titusener av fagorganiserte som sjelden eller aldri" leste en arbeideravis. De fikk sin orientering i borgerlige aviser. "Faren i dette både politisk og faglig sier seg selv. Vi må komme derhen at alle medlemmer av vårt parti og fagorganisasjonen

[74] Johan Ona til bladstyrene, rundskriv nr. 26/1948, fra Norsk Arbeiderpresse A/S, 20. desember 1948, i arkivboks Y-0004, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[75] Johan Ona uten dato, trolig tidlig i 1948, arkivboks Eab-0001, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

[76] Arkivboks Eab-0001, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

må holde sin egen avis. Noe annet er en skam."[77] Ona fryktet det han så som illojal avislesning blant arbeiderne. De kunne komme under politisk påvirkning av borgerlig presse, fryktet han. Arbeiderpressen måtte derfor "videre fram, og adskillig vil bero på vår evne og vilje til å oppnå en større utbredelse av pressa vår, og vår evne til å utnytte dens makt." Han mente at arbeiderpressens hensikt var at "vi kan legge fram og forklare for folket arbeiderbevegelsens syn på dagens aktuelle spørsmål, og for å avsvekke motstandspressens ofte ensidige forvrengninger av de faktiske forhold."[78]

Kampanjen brakte snart resultater. Tusenvis av nye abonnementer ble tegnet. Lokale parti- og fagforeninger påla seg selv en ekstrakontingent for å sikre driften av den lokale arbeideravisen.[79] Ved utgangen av 1949 var det solgt spesielle merker for i alt 70 526 kroner. Avisenes andelskapital hadde steget fra 394 295 kroner den 31. desember 1948 til 672 935 nøyaktig et år etter. Arbeiderpressens andelskapital var blitt mer en firedoblet på to år. Arbeiderpressens opplag var i 1949 steget til 342 008 mot slutten av året, og 15 000 valgabonnenter hadde tegnet seg som faste abonnenter. Dessuten hadde arbeiderpressen begynt arbeidet for å få flest mulig fagorganiserte til å abonnere på A-pressen. De innhentet 366 350 adresser på fagforeningsmedlemmer og sjekket dem mot avisenes abonnentlister. Dermed fant de frem til fagorganiserte som ennå ikke abonnerte på arbeideravisene.[80] Aviskampanjen appellerte til arbeiderbevegelsens fremste kapital: solidariteten og fellesskapsfølelsen. Gjennom den store kampanjen ble slike immaterielle størrelser omskapt til den reelle økonomiske kapital som nå tilfløt A-pressen som helhet.

Slik reiste arbeiderpressen seg etter krigsødeleggelsene i 1945. Tre år etter at de rykende ruinhaugene lå der, var arbeideravisene blitt levende avisbedrifter igjen, smart organisert som aksjeselskapet Norsk Arbeiderpresse A/S, hadde fått nyskrevne mønstervedtekter, var løftet frem av aviskampanjen og hadde fått betegnelsen A-pressen. Tiltakene var langtrekkende og la i praksis grunnlaget for at avisgruppen kunne fortsette sin ekspansjon langt utover i etterkrigstiden. Mer enn noensinne ble A-pressen i 1948 oppfattet og organisert som en helhet av aviser. Avisene ble ikke lenger oppfattet som isolerte enkeltbedrifter, men som deler av den store helheten: avisene ble under-enheter i et riksdekkende avis-imperium - et samlet, felles avis-system med lokale arbeideraviser og sentrale fellesorganer i kontinuerlig kamp for arbeiderbevegelsen, LO og Arbeiderpartiet.

Ønsket om ekspansjon lå bak det hele. Og arbeideravisene økte snart sine opplag. Ja, avisgruppens resultater ble til nyheter - i arbeideravisene. I januar 1948 skrev Arbeiderbladet for eksempel at arbeiderpressen nå hadde 40 prosent høyere opplag enn før krigen. Johan Ona sa til avisen at det ga "rike løfter for framtida", og at A-pressen "i dag har de verste vanskene bak oss."[81]

---

[77] Johan Ona: "Arbeiderpressens utvikling – aviskampanjen", arkivboks Y-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[78] S.st.

[79] Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1948, arkivboks Y-0004, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

[80] Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1949, skrevet av Johan Ona datert 1.januar og 24. mars 1950, arkivboks Da-0001, ARK-1563, Arbeiderbevegelsens arkiv. Mer materiale om aviskampanjen i 1948-49 finnes i arkivboks Eab-0001, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv. Her ligger innrapporteringsskjemaer over andelstegning og for merkesalget til A-pressens gjenreisningsfond, ordnet avis for avis i omkring 40 mapper.

[81] Arbeiderbladet 10. januar 1948

En strøm av slike nyhetsartikler fortalte leserne om fremgangen. "A-pressens framgang var vært som et eventyr!", erklærte Arbeiderbladet i 1952. Krigens ødeleggelser var overvunnet. Åtte arbeideraviser bygde da nytt eller moderniserte. Johan Ona kalte det for "et norsk presseeventyr:" nye arbeideraviser hadde gått frem fra andreplass til førsteplass. Han mente at arbeideravisene appellerte til en bevegelse som stod "sterkere enn noensinne."[82] "Opplaget er høyere enn noen gang tidligere", erklærte Arbeiderbladet i 1956. Det var da blitt 43 arbeideraviser, og 15 av dem var ledende i sitt distrikt.[83] Strømmen av meldinger om vekst og fremgang fortsatte fra 1950-årene videre inn i 1960-årene: "Ny rekordøkning i A-pressens opplag", skrev Arbeiderbladet i 1962.[84] I 1968 slo Arbeiderbladet fast at "A-pressen når ut til 45 pst. av alle husstander i landet."[85]

Da Norsk Arbeiderpresse A/S fylte fem år i 1953 trykket Arbeiderbladet en stor artikkel der Johan Ona trakk opp arbeiderpressens utvikling siden 1945. Han beskrev kontrasten mellom den ødelagte arbeiderpressen, og den sterke borgerpressen. Han pekte også på at arbeideravisene før 1948 ikke hadde hatt noen "direkte organisasjonsmessig tilknytning til fagorganisasjonen." Men med opprettelsen av Norsk Arbeiderpresse A/S ble arbeideravisene tett knyttet til fagorganisasjonen, som fikk medeierskap i A-pressen på linje med Det norske Arbeiderparti. Dermed stod fagorganisasjonen og Arbeiderpartiet sammen med avisene "som likeverdige partnere når det gjelder å trekke opp hovedlinjene for utbyggingen av A-pressen." Aksjeselskapet representerte et "nytt, sterkt bånd" mellom partiet og fagbevegelsen. Derfor tok Johan Ona avstand fra betegnelser som "Arbeiderpartipressen"; for også LO stod bak. "Arbeiderpressen" var den korrekte betegnelse, mente Ona. Han oppfattet selskapet Norsk Arbeiderpresse som et lim mellom avisene på den ene siden og LO og Arbeiderpartiet på den annen. Ved femårsjubileet slo han fast at A-pressen hadde en "sterkere konkurranseevne enn noensinne." Det var nok ikke uten en viss stolthet at han konstaterte at "norsk A-presse i dag er verdens sterkeste sosialistiske pressegruppe sett i forhold til et lands folketall og samlede avisopplag." A-pressen var et viktig ideologisk talerør: "Fagorganisasjonen vet at den dag B-pressen fikk råde grunnen alene vil de samme avisers stilling til fagbevegelsen bli en langt annen enn den er i dag, når en har en A-presse som kan tilbakevise ethvert angrep som ikke er saklig berettiget."[86]

Johan Onas egen betydning for A-pressens vekst etter krigen kan neppe overvurderes. Hans innsats ble anerkjent allerede i samtiden. Da han fylte 50 år i 1961 skrev Arbeiderbladet:

> Han er ildsjelen i den norske arbeiderpresse, mannen som etter krigen har reist moderne trykkerier og avisbygg landet over og skapt et nytt grunnlag for arbeiderbevegelsens avisdrift... Derfor er Johan Ona et begrep innenfor norsk avisverden. Hans energi og pågangsmot er legendarisk, hans innsikt og dyktighet er anerkjent langt utenfor landets grenser. Arbeiderpressen kan prise seg lykkelig over at en mann som Ona stod klar til å ta fatt, da avisene begynte igjen for 16 år siden, noen av dem bokstavelig talt på bar bakke... Ona hviler aldri. Han er ikke fornøyd med at arbeiderpressen i Norge ligger på lederplass sammenliknet med andre land. Målet hans er å bygge

[82] Arbeiderbladet 30. desember 1952
[83] Arbeiderbladet 10. april 1956
[84] Arbeiderbladet 9. mai 1962
[85] Arbeiderbladet 28. mai 1968
[86] Arbeiderbladet 28. mai 1953

opp en presse som teknisk og økonomisk kan måle seg med alle konkurrenter hjemme. Han mener selv han skal greie det. Konkurrentene mener det også.[87]

Arbeiderbladet fant at årsaken til "en så vulkansk aktivitet og målbevisst arbeidsinnsats" lå i hans sunnmørske bakgrunn – "til og med fra det ytterste skjæret, Ona, som står uanfektet mot hele Nordatlanterens velde." Johan Ona likte "det forrykende tempoet, de krevende oppgavene" og den "stadige utfordringen til fantasi og virkelyst som preger all avisdrift." Og så hadde han humør: "Latteren hans er kjent fra Nordkapp til Lindesnes." Ifølge avisen var han ikke blitt "det spor mer sindig med årene" – det stod stadig "et friskt vær omkring ham, akkurat som ute på Ona."[88] Dagen etter 50-årsdagen trykket Arbeiderbladet en "Hyllest til Ona." Der het det at "mange var de rosens ord som ble uttalt om disponent Onas mektige innsats for norsk A-presse.". Hyldningsmøtet brakte hilsener også fra dansk, svensk og tysk arbeiderpresse, fra Olav Brunvand i Arbeidernes Pressekontor, fra partisekretær Haakon Lie osv.[89]

Johan Ona må altså kunne regnes som den store strategen som stod bak A-pressens ekspansjon etter krigen. Han var disponent i Arbeiderpressens Samvirke fra 1945 og i Norsk Arbeiderpresse A/S fra 1948 - og han fortsatte i begge stillinger helt til sin avgang så sent som i 1974. Hvert år satte han opp sirlige tabeller som i praksis viste A-pressens vekst. Sin siste oversikt satte han opp i 1973, og den oppsummerte hele hans livsverk etter krigen:

A-pressen 1947-1973.

År	Redaksjonene	Forretningsavd.	Trykkeriene	Sum	Avisbud
1947	241	351	268	878	1.131
1950	293	354	370	1.017	1.278
1955	330	370	454	1.154	1.450
1960	379	432	488	1.299	1.663
1965	470	480	591	1.541	1.943
1970	533	614	653	1.800	2.469
1971	570	620	622	1.852	2.602
1972	589	621	677	1.887	2.656
1973	602	659	674	1.935	2.778

Kilde: Årsberetning 1973 for Arbeiderpressens Samvirke A/L, arkivboks Dh-0013, ARK-1580, Arbeiderbevegelsens arkiv. Tallene gjelder ikke for fellesorganisasjonene Arbeiderpressens Samvirke og Norsk Arbeiderpresse A/S. Arbeiderbladets avisbud er heller ikke regnet med.

Oversikten viser at A-pressens ekspansjon var langsiktig, og hadde bredde. Veksten preget både avisredaksjonene, forretningsavdelingene, trykkeriene og budtjenesten. Antall ansatte økte for alle. A-pressens redaksjonsmedarbeidere ble mer enn fordoblet i antall fra 1947 til 1973, det samme gjaldt trykkeripersonalet og budtjenesten. Totalt viser statistikken en økning fra 878 ansatte i 1947 til 1935 i 1973. Avisgruppens samlede stab ble mer en fordoblet. Men oversikten viser også at avisenes forretningsavdelinger hele tiden hadde flere ansatte enn redaksjonene: økonomien ble

[87] Arbeiderbladet 20. mai 1961.
[88] Arbeiderbladet 20. mai 1961
[89] Arbeiderbladet 24. mai 1961

tillagt avgjørende betydning også i A-pressen. Den samme vilje til ekspansjon preget også avisgruppens journalistiske fellesnevner: Arbeidernes Pressekontor.

Arbeidernes Pressekontor

Allerede i løpet av 1945 var rundt 40 arbeideraviser i gang igjen. Arbeideravisene fordelte seg utover hele landet. For Arbeiderbladet som utkom i Oslo var avstanden til partikontor og Stortinget intet problem. Men for alle de arbeideraviser som utkom utover landet – som Sørlandet, Risør Arbeiderblad, Rjukan Arbeiderblad, Nybrott, Nordlys, Folkeviljen, Fremover, Tidens Krav, Dunderlandsdølen, og Finnmarken – var avstandene til Oslo et stort problem. Arbeideravisene hadde ikke råd til å holde egne medarbeidere i Oslo for å dekke Arbeiderpartiets regjering, stortingsgruppe og hovedkontor. Løsningen på dette nokså formidable problem lå i Arbeidernes Pressekontor.

Arbeidernes Pressekontor (AP) kunne føre sin historie helt tilbake til 1912. Det hadde betjent den voksende arbeiderpressen i alle år siden. Etter opprettelsen av andelslaget Arbeiderpressens Samvirke i Oslo den 24. september 1939, ble Pressekontoret lagt inn under dets virksomhet. Arbeiderpressens Samvirke overtok eierskapet til Pressekontorets inventar fra 1. januar 1940. Samvirkets formål var driften av Arbeidernes Pressekontor og Arbeiderpressens Annonsekontor i Oslo, ifølge §1. Styreformann var Einar Gerhardsen. Ved andelslagets opprettelse i 1939 var det 7 ansatte i Arbeidernes Pressekontor. Alle var ansatt i løpet av 1930-årene. Sjefredaktør siden 1931 var Olaf Solumsmoen[90] – han som i 1936 hadde anbefalt arbeiderpressen å ta diktaturstatenes midler i bruk i sin agitasjon for partiet.[91]

Som sjefredaktør i AP spilte Olaf Solumsmoen (f. 1896) en nøkkelrolle i hele arbeiderpressen. Han hadde mange år i arbeiderpressen bak seg før han i 1931 ble redaktør av Arbeidernes Pressekontor. Han stod i ledelsen av AP fra 1931 til 1946. Fra 1946 til 1948 var han nattredaktør i Arbeiderbladet. I 1948 ble Solumsmoen pressesekretær ved statsminister Einar Gerhardsens kontor, en stilling han hadde til 1956. Da ble han forfremmet til statssekretær samme sted, en stilling han hadde fra 1956 til 1965.[92] Som AP-redaktør var Solumsmoen kontorets ansvarlige sjef. I politiske spørsmål stod han ansvarlig overfor Arbeiderpartiets sentralstyre. Han hadde også budsjettansvar, skrev årsberetning og deltok i Samvirkes møter, der han hadde forslags- og talerett, men ikke stemmerett. Arbeidernes Pressekontor var således ingen selvstendig enhet, men tydelig underlagt Arbeiderpressens Samvirke. Ved opprettelsen av Arbeiderpressens Samvirke i 1939 ble Pressekontorets formål definert slik:

> Arbeidernes Pressekontor er den norske arbeiderpresses nyhetssentral og informasjonsbyrå. Kontorets viktigste oppgaver er således:
>
> Å sørge for den best mulige telegramtjeneste fra innland og utland til arbeideravisene.
>
> Å bygge ut nyhetstjenesten til arbeideravisene gjennom reportasje, intervjuer, referater o.s.v. bl.a. gjennom et samarbeid med de enkelte aviser over hele landet.

[90] Jfr.: "Andelslaget Arbeiderpressens Samvirke, Oslo, stiftet 24/9 1939" (sm079 Arl 6), stiftelsesreferat. Arbeiderbevegelsens arkiv
[91] Se innledningen, og AOFs Håndbok i agitasjon og propaganda fra 1936
[92] Pressefolk 1967

Å sørge for den best mulige politiske orientering gjennom fortrolige informasjoner og politiske artikler.

Å formidle stoff av betydning for den samlede arbeiderbevegelse, i første rekke fagorganisasjonen og partiet.

Å formidle felleskjøp av billedstoff, føljetonger, spesielle artikkelserier og lignende som kan være av betydning for den samlede presse, men som den enkelte avis alene ikke kan makte.[93]

Disse punktene viser den sentrale rolle som Arbeidernes Pressekontor nå ble tillagt. Kontoret skulle være "nyhetssentral" og "informasjonsbyrå" for hele arbeiderpressen. Oppgaver som telegramtjeneste, nyhetstjeneste, fortrolige politiske orienteringer, politiske artikler, dekning av fagbevegelsen og Arbeiderpartiet og formidling av fellesstoff til hele avisgruppen – slike oppgaver plasserte Arbeidernes Pressekontor i sentrum av hele arbeiderpressen. Fra våren 1940 skulle dette nye AP tre i funksjon. Men så kom okkupasjonen 1940-1945. Arbeidernes Pressekontor mistet da alt sitt kontorutstyr – i likhet med store deler av arbeiderpressen.[94]

Arbeidernes Pressekontor stod Arbeiderpartiet så nær at dets årsmeldinger også ble trykket i partiets egne årsberetninger. Noen selvstendig status for AP var det altså ikke tale om. De første årene etter 1945 var det dog lite nytt å melde fra AP.[95] I 1948 fungerte Karl Pape som AP-redaktør inntil han ved årets slutt ble redaktør av Sunnmøre Arbeideravis. Fra 1. januar 1949 ble journalisten Olav Brunvand den nye redaktør for Arbeidernes Pressekontor.[96] Under Brunvands ledelse ekspanderte pressekontoret. Allerede i 1949 utvidet Arbeidernes Pressekontor sin virksomhet betydelig: antall ansatte økte og kontorene ble pusset opp. AP kunne allerede regnes som landets største politiske pressekontor: på dagvaktene arbeidet det i 1949 8 personer med journalistiske oppgaver, på kveldsvaktene var det 3 personer – i tillegg kom 2 som drev kontorarbeid. Alt i 1949 hadde Arbeidernes Pressekontor teleprinterforbindelse med 5 aviser. Til de øvrige avisene ble dagsaktuelt stoff formidlet via telefon.[97]

Utover i 1950-årene økte Pressekontorets aktivitetsnivå betydelig. Kontoret bygde ut en egen spesialtjeneste for de enkelte arbeideravisene, slik at kontoret kunne besvare avisenes henvendelser – i tillegg til den ordinære virksomheten. Ordningen ble populær rundt om i avisene. Fra avisredaksjoner over hele landet kom nå et økende antall henvendelser som Pressekontoret måtte besvare. Bare i 1950 lå antallet slike avishenvendelser på mellom 1500 og 2000. Samtidig drev Pressekontoret daglig reportasje fra Stortinget, skrev løpende kommentarer til alle viktige saker, sendte ut ukentlige "Fra Stortingets saler og korridorer osv." I 1950 hadde Pressekontoret anskaffet 18 lydbåndopptakere, som stadig ble utlånt, også til Arbeiderpartiet. Pressekontoret hadde nå daglige forbindelser med København, Stockholm og London.[98] I 1951 fikk AP 5-7 oppdrag pr. dag fra arbeideravisene, og de ble besvart omgående. Arbeidernes Pressekontor ble mer en "Oslo-korrespondent for avisene", het

[93] Jfr.: "Andelslaget Arbeiderpressens Samvirke, Oslo, stiftet 24/9 1939" (sm079 Ar16), stiftelsesreferat. Arbeiderbevegelsens arkiv
[94] Årsberetning 1945 for Det norske Arbeiderparti
[95] Årsberetning for 1946 og 1947 for Det norske Arbeiderparti
[96] Årsberetning 1948 for Det norske Arbeiderparti
[97] Årsberetning 1949 for Det norske Arbeiderparti
[98] Årsberetning 1950 for Det norske Arbeiderparti

det i årsberetningen.[99] Pressekontoret ble mer og mer en "avisenes råstoffsentral og Oslo-korrespondent". Kontorets oppdrag for de enkelte avisene økte sterkt utover i 1950-årene.[100]

I 1952 ble sjefredaktør Olav Brunvand utnevnt til statssekretær i Forsvarsdepartementet. Karl Pape ble konstituert som redaktør mens Brunvand hadde permisjon.[101] Den 15. september 1954 vendte Brunvand tilbake til stillingen som AP-redaktør, etter å ha vært i Forsvarsdepartementet i nesten tre år.[102] Aktiviteten hadde økt også i Brunvands fravær. I 1955 het det at Arbeidernes Pressekontor tok sikte på å være "Oslo-korrespondent for *hver enkelt avis*." Arbeideravisene henvendte seg stadig oftere til Pressekontoret, noe som merkbart la beslag på kontorets arbeidskraft. I 1955 var det første gang etter krigen at årsberetningen nevnte at Pressekontoret sendte ut fortrolige orienteringer til arbeiderpressens redaktører.[103]

Mot slutten av 1950-årene var Arbeidernes Pressekontor blitt et velutrustet informasjonsbyrå: I 1956 hadde AP fjernskriverforbindelse med 6 arbeideraviser. Nytt teleprinter-utstyr økte dets kapasitet. Ja, det tekniske utstyret medførte en "sterk intensivering av den innenlandske nyhetsformidling", het det i årsberetningen. AP ville da også fortsette utbyggingen av sitt telekommunikasjonsnett med stadig flere fjernskriverforbindelser. Pressekontoret fikk i 1956 10-15 henvendelser fra arbeideravisene daglig. Arbeidernes Pressekontor hadde da oppnådd status som arbeideravisenes Oslo-korrespondent, så "navnet AP finnes nesten ikke mer i avisene."[104] I 1957 hadde 17 arbeideraviser skaffet seg fjernskrivere, mens AP hadde utvidet sitt telexanlegg. A-pressen var nå den pressegruppe som hadde det beste tekniske utstyret.[105] Teknikk og journalistikk fløt sammen og gjorde både Pressekontoret og arbeideravisene mer konkurransedyktige.[106]

Oppbyggingen av Arbeidernes Pressekontor inngikk således i den generelle ekspansjon som preget hele A-pressen etter 1945, og som foregikk så planmessig og langsiktig. Pressekontorets vekst må ha gledet Johan Ona, som jo aldri fikk nok av nye tiltak til fordel for A-pressen. Han gledet seg over alt som tydet på fremgang for hans avis-imperium. Slik gikk det til at arbeiderpressen og dets Pressekontor reiste seg fra sitt svake utgangspunkt i 1945 og ble landets mektigste politiske pressegruppe – med status som landets regjeringspresse i Einar Gerhardsens epoke.

Ettpartistatens regjeringspresse

Arbeiderpressens ekspansjon fra 1945 foregikk mens Einar Gerhardsen var statsminister og styrte landet. Fra 1945 til 1961 hadde Arbeiderpartiet rent flertall på Stortinget, noe som historikeren Jens Arup Seip siden ga navnet "ettpartistaten."

---

[99] Årsberetning 1951 for Det norske Arbeiderparti
[100] Årsberetning 1953 for Det norske Arbeiderparti
[101] Årsberetning 1952 for Det norske Arbeiderparti
[102] Årsberetning 1954 for Det norske Arbeiderparti
[103] Årsberetning 1955 for Det norske Arbeiderparti..
[104] Årsberetning 1956 for Det norske Arbeiderparti
[105] Årsberetning 1957 for Det norske Arbeiderparti
[106] Årsberetning 1958 for Det norske Arbeiderparti. Resultatet av APs virksomhet var det daglig utsendte pressematerialet som utgikk til avisene. I dag er disse pressemeldingene lagret i et eget arkiv for Arbeidernes Pressekontor ved Arbeiderbevegelsens arkiv.

Arbeiderpartiets langvarige regjeringsmakt fikk snart betydning for dets presse. A-pressen ble regjeringspresse – til tross for sin radikale og opprørske opprinnelse i kampen mot samfunnets etablerte maktelite. Helt siden Johan Nygårdsvold dannet regjering i 1935 hadde det vært arbeiderpressens oppgave å forsvare Arbeiderpartiets regjeringsmakt. De to tiårene som fulgte fra 1945 ble for arbeiderpressens del derfor tett knyttet til Gerhardsen-epokens særtrekk: regjeringsmakten som hvilte på stortingsflertallet kombinert med opposisjonens avmakt. Selv om Gerhardsen-epoken siden er blitt nøye utforsket og analysert - og "ettpartistaten" er blitt et begrep - kan det virke som om historikerne har neglisjert det avis-systemet som bar den mektige Arbeiderparti-staten, og som forsvarte den mot borgerlige angrep. Det DNA-dominerte statsapparatet som ble bygd ut i Einar Gerhardsens regjeringstid var i stor utstrekning basert på at arbeiderpressen drev systematisk meningsdanning for å sikre den nødvendige velgeroppslutning som skulle til for at det hele kunne fortsette. Uten arbeiderpressens systematiske opinionspåvirkning er det ikke sikkert at denne nye statsformen hadde latt seg realisere. A-pressens rolle som regjeringspresse etter 1945 er derfor verdt å se nærmere på.

Hvor fri var egentlig den avisgruppen som soknet til regjeringspartiet? Hvor fri kunne A-pressen være? Hvilke begrensninger fulgte egentlig av rollen som regjeringspresse? Slike emner ble faktisk tatt opp da A-pressens redaktører møttes til konferanse i Åsgårdstrand i 1950. Da hadde Einar Gerhardsens regjering styrt landet i 5 år. Den unge journalisten Per Øisang (f. 1920) hadde da vendt hjem etter studier i USA. Nå holdt han foredrag om hvorvidt A-pressen kunne lære noe av den amerikanske avisindustrien. Han pekte på at arbeiderpressens oppgave var å "ivareta partiets interesser og fortsatt være propaganda-apparatet for Arbeiderpartiets politikk samtidig som vi rent fagmessig, forretningsmessig, nyhetsmessig, annonsemessig, utstyrsmessig osv vil kaste oss inn i åpen konkurransen med den borgerlige pressen og vinne nytt terreng blant publikum også på rent avismessig basis, ikke bare på grunn av den partipolitiske appell." Dette førte A-pressen inn i det Øisang kalte et "dilemma, fordi problemet er: hvor langt vi skal gå i popularisering uten at denne vår streben fører til at vi går på akkord med noe av de etiske – jeg vil ikke si politiske – standpunkter vi har satt oss." [107] Per Øisang satte med andre ord fingeren på arbeiderpressens journalistiske standard.

Andre talere fulgte opp. Arbeiderbladets nye redaktør, Olav Larssen, som i 1949 hadde overtatt stillingen etter den innflytelsesrike Martin Tranmæl, holdt et innlegg der han diskuterte "Våre problem som regjeringspresse." Han snakket åpent ut om arbeiderpressens problemer som lojal regjeringspresse:

> Folk vil helst lese angrep, kritikk. En avis som skal forklare og forsvare har en vanskelig oppgave. Blant pressefolk har det alltid stått litt skrekk av å komme i den situasjon å skulle bli regjeringsorgan... Våre aviser vil bli regjeringsorganer i så lang tid framover som det er mulig å se. Den farligste fallgrube vi kan styrte ned i er å forsvare alle forhold i samfunnet. Tilfredsheten med Regjeringens politikk kan komme til å bre seg utover og bli til en osende tilfredshet med hele vårt samfunn. Vi må ikke glemme at vi lever i en overgangstid fra et kapitalistisk til et sosialistisk samfunn. Mange forhold som alltid har gjort oss sinte, trekker vi med oss enda. Vi kan ikke nå være tilfreds med forhold som før brakte oss i opprør. Da vil vi fort komme i en ubehjelpelig

[107] Kilde: Referat fra A-pressens redaktør- og disponentkonferanse på Åsgårdens Turisthotel i Åsgårdstrand fra 24. til 27. mai 1950, arkivboks D-0008, ARK-1561 Arbeidernes Pressekontor, Arbeiderbevegelsens arkiv.

forsvarsstilling. Vi blir da hammer, vi kommer på defensiven – og den som bare tar mot slagene taper alltid.[108]

Olav Larssen oppfattet rollen som regjeringspresse som et journalistisk problem. Den reduserte avisenes mulighet til å formulere kritikk. Han sa at det var et "hovedtema i den borgerlige presse å kritisere all offentlig virksomhet og administrasjon. Det har den rett til. Men vi har en like stor rett og plikt til å kritisere privat virksomhet og administrasjon. Hvordan er det med hemmelighets-kremmeriet i den private næringsvirksomhet?", spurte han. Larssen nevnte slike eksempler fordi han ville få frem at arbeiderpressen ikke måtte la seg "provosere til å bli stående i en forsvarsstilling." Arbeiderpressen måtte være offensiv overfor den borgerlige pressen: "Vi skal ikke stelle oss slik i avisene våre at de som har lidd urett på en eller annen måte, eller som mener at de har lidd urett, skal behøve å gå til de borgerlige avisene for å komme til orde." Han nevnte to problematiske saker som Arbeiderbladet nylig hadde tatt opp, og sa seg glad for dem. Men han var "skuffet" over at Arbeiderbladet ikke hadde fått sterkere støtte fra andre arbeideraviser i slike saker. Olav Larssen minnet om at "hvis vi forsømmer oss når det gjelder slike ting som å ta oss av forurettede menneskers sak, da gir vi opp en av våre eldste og stolteste tradisjoner. Og det skal vi ikke gjøre. Da mister vi noe av den karakter som Arbeiderpartiet og den sosialistiske bevegelse alltid har hatt og alltid forhåpentlig kommer til å ha."[109] Larssen snakket åpent ut – og gikk overraskende langt i sin omtale av arbeiderpressen:

> ... i virkeligheten har vår partipresse vært svært ensrettet, mer ensrettet enn noe annet politisk partis presse. Vi har vært engstelig for å slippe til andre meninger enn våre egne. Har vi fått et inserat som hevdet en annen oppfatning enn redaksjonen og partiet, så tok vi inn innlegget hans hvis vi var riktig velvillige, men så føyet vi en "hale" til med en gang. Dette tror jeg vi ennå forsetter med i enkelte aviser. Men vi har vokst ut over den situasjon at vi behøver å gjøre noe slikt. Det var helt naturlig for oss den gang. Vi sto nokså vergeløse som et lite parti mot mektige borgerlige motstandere på alle kanter. Da vi var menighetsblad måtte vi bruke harde midler for å få ørens lyd for våre oppfatninger. I dag tror jeg at det direkte skader oss som politisk parti hvis våre aviser skal fortsette med å ta tingene på den måten. Det vi har bruk for er at vi i våre aviser får en bredest mulig diskusjon om viktige politiske spørsmål og praktiske oppgaver. Her tror jeg vi kan si at vi bør ha lært nokså mye av Kringkastingen. Den har demonstrert for oss at det å la forskjellige meninger brytes, det er "godt stoff", folk lytter til det. Dessuten har vi fått den erfaring at Arbeiderpartiet taper ikke på en slik meningsutveksling. Dette skal vi ta til etterretning. Jeg tror at vi bevisst skal utvikle våre aviser til å bli et forum for offentlig politisk ordskifte. Vi kan utmerket godt gjøre det. Å skape en diskusjon i avisen, det er meget verdifullt.[110]

Larssen innrømmet at A-pressen var *mer* ensrettet enn annen partipresse. Det kunne han neppe sagt utad – slike betroelser tilhørte interne fora. Men han trakk også opp en linje fra arbeiderpressen en generasjon tidligere – fra omkring 1930. Han forsvarte forgjengernes journalistikk, men mente at den ikke holdt lenger. Larssen ville at arbeiderpressens aviser skulle være de ledende på politisk debatt uten ensidighet. Redaktøren pekte da mot en praksis som ennå lå langt utenfor arbeiderpressens daglige praksis. Ja, han tok faktisk avstand fra mellomkrigstidens "menighetsblader", en rolle

[108] S.st.
[109] S.st.
[110] S.st.

han nå fant utilstrekkelig. Larssen tegnet et bilde av en arbeiderpresse som etter 1945 var på vei mot stadig større profesjonalitet:

> Vi har jo i våre partiaviser gjennomgått en revolusjonerende utvikling fra den tid avisene våre var menighetsorganer med et ensrettet politisk innhold. Partiet er blitt større, avisene større, vi har tatt opp konkurransen med de borgerlige aviser om nyhetsstoff, om alt slags allment stoff, som kunne rekke en større leserkrets. I denne utviklingen har vi mistet litt av taket på det politiske stoffet. Vi er ikke så flinke lenger til å "skrive politisk" som vi var før i tiden... Vi kan visst si at den første avisgenerasjonen politisk sett var dyktigere enn vi er i dag.[111]

Olav Larssen mente altså at arbeiderpressen i 1950 var mindre politisk enn en generasjon tidligere. Han forklarte det ved å si at "et gammelt samfunn er i ferd med å skapes om. En veldig historisk omdannelsesprosess foregår. Og da skulle det vel være nokså betydningsfullt at vi i alle våre aviser kunne følge med i det som skjer, kommentere og vise vei. Men vi har ikke lagt tilstrekkelig vekt på dette arbeidet i avisene våre." Han mente at artiklene fra Arbeidernes Pressekontor ble brukt altfor mye. Årsaken til det var mangel på folk rundt i avisene som kunne skrive ledere og politiske kommentarer: "Slike folk har vi svært få av... våre redaktører er alt-muligmenn," sa Larssen.[112]

Arbeiderbladets redaktør ville ha avisfolk som hadde som sin eneste oppgave "å være politiske skribenter." Han etterlyste "politiske medarbeidere som har anlegg og kunnskaper, og som kan skrive på en slik måte at folk gjerne leser det de skriver." Han ville ha egenproduserte ledere i avisene hver dag. Ifølge Larssen var den borgerlige pressen før valget i 1949 full av negativitet og kritikk, mens arbeiderpressen "førte en ypperlig valgkamp bygget på kjennsgjerninger." Han trakk nye konklusjoner etter den valgkampen:

> Det er den nøkterne opplysning, det konkrete stoff, som folk vil ha. Det er et sterkt drag i tiden at folk vil orientere seg på en saklig og forstandig og nøktern måte om den verden vi lever i, og den stemningen skal vi utnytte. Vi kan sammenfatte disse erfaringene slik at folk liker ikke propaganda. Vi skal passe oss for å havne i propagandaen. Vi gjør det av og til. Når vi for eksempel skriver 1. mai-referater, da går vi på tåspissene som vi gjorde i gamle dager. Da skal alt være strålende, da skal alt være storslagent, da er vi oppe i høydene. Men når vi leser det dagen etter, så skjønner vi at denne formen ikke hører hjemme i våre dager.[113]

Redaktøren i arbeiderpressens hovedorgan advarte altså sine kolleger i 1950 mot at journalistikken ble til propaganda – slik som før. Han mente at den eldre partipressens propaganda og agitasjon ikke passet i etterkrigstiden, og talte heller for en ny saklighet i avisjournalistikken - for nøkternhet, for opplysning og kunnskaper. En slik linje passet nok bedre i en situasjon der arbeiderpressens moderparti selv satt med regjeringsmakten. Larssen påpekte at "Som organer for Arbeiderpartiet, og som regjeringsorganer, er vi inne i et stoff som ingen kan ta fra oss. Et mektig politisk stoff som viser veier framover. Kan vi unngå den faren som lurer på oss, at våre aviser kan komme til å virke altfor ensrettet, så har vi store muligheter", sa han. Når det gjaldt

[111] S.st.
[112] S.st.
[113] S.st.

tendensen til ensretting, mente han at det var den "borgerlig presse som blir mer og mer ensrettet. Enten de hører hjemme i Høyre, Venstre eller Bondepartiet, angriper de Arbeiderpartiet på den samme måten og med de samme argumentene. Det ser ut til at denne ensrettingen av den borgerlige presse blir mer utpreget etter hvert som de svekkes politisk..."[114]

Olav Larssens innlegg førte straks til diskusjon. Redaktør Jon Vraa fra Fremtiden i Drammen pekte på det "meget alvorlige problem for oss som er blitt regjeringspresse", nemlig det "oppgjøret" som han mente at de av og til var "nødt" til å ta "med våre egne, innenfor våre egne grupper. Det er den minst behagelige side av saken, men jeg har funnet det riktig og nødvendig ved en rekke anledninger å ta opp spørsmål som jeg vet jeg kommer til å få forferdelig på pelsen for av våre partifeller og fagforeningsfolk rundt omkring." Han nevnte konkret proposisjoner som de var uenige i. Da måtte arbeideravisene kunne "synge ut", sa han. Her hadde Fremtiden tradisjon for å være mer fritt-talende enn andre arbeideraviser.

Sjefredaktør Olav Brunvand i Arbeidernes Pressekontor mente at den satsning på ledere og kommentarskribenter som Olav Larssen etterlyste, passet best i de 6-8 største arbeideravisene. Men da måtte det en "betydelig forsterkning" til av disse avisenes politiske redaksjoner, slik at de ikke bare ble et "advokatur for partiets og regjeringens meninger, men at de virkelig blir opinionsdannende, ikke bare utad, men også innad." Brunvand mente at en slik rolle likevel ikke var "aktuell politikk for den store delen av pressa vår. Den største gruppen må være utpregede lokalaviser. De har ikke tilstrekkelig personale og kommer heller ikke til å få det innen overskuelig fremtid, til at de kan spille den sentrale politiske rolle som grupper av større aviser. Det er et hovedspørsmål dette: Hva skal våre aviser være?"

Olav Brunvands argument mot opinionsdannende arbeideraviser på lokalplan var personmangelen. Om arbeiderpressens forhold til det statlige byråkratiet sa Brunvand at "Vi opplever uhyrligheter ofte", likevel var det nesten "aldri en eneste arbeideravis som slår til." Han sa at "Byråkratiet er noe vi har arvet etter det borgerlige samfunn, det er ingen grunn til å skåne det når det gjøres noe galt." Når det gjaldt partipressens skribenter omkring 1930, sa Brunvand at "det var lettere å skrive friskt og fengende om Moskvatesene og verdensrevolusjoner enn det er å skrive om Nasjonalbudsjettet og potettrygden."

Olav Larssen tok ordet igjen og formulerte en strategi for A-pressen: de måtte rette den samme kritikken mot private som borgerlig presse rettet mot det offentlige. Arbeiderpressen måtte merke seg "tilsvarende ting i det private næringsliv". Han sa at "vi skal trenge med vår kritikk inn i det private næringsliv for på den måte å skape forutsetninger for å kunne omskape det private næringsliv slik som vi har satt oss som mål at vi skal gjøre det. Det er det samme med byråkratiet." Derfor fant Larssen at en DNA-avis kunne ta opp problemer som rammet Arbeiderpartiets eget styre – men minnet om at de da måtte "være mer varsomme enn vi i alminnelighet er når vi tar opp en slik kritikk."[115]

Denne diskusjonen blant A-pressens redaktører i 1950 viser at de var smertelig klar over hvordan Arbeiderpartiets regjeringsmakt reduserte deres mulighet til å kritisere det offentlige styringsverket. Regjeringsmakten hadde påført arbeiderpressen

[114] S.st.
[115] S.st.

journalistiske dilemmaer, mens den borgerlige pressen nærmest hadde fritt spillerom til å kritisere.

Høyrepressen mobiliserer

Arbeiderpressens ideologiske hovedmotstander var de aviser som var tilknyttet Høyre. Høyrepressen fikk også en ny start i 1945, og den foregikk i nær forståelse med partiet. Innad i Høyre ble pressearbeid og partiarbeid oppfattet som to sider av samme sak. Høyres historiker Francis Sejersted skriver at Høyre og dets presse var blitt en "symbiose" i 1930-årene. Det innebar at "partiorganisasjonen skulle tjene partipressen. En sterk og landsdekkende partipresse ble sett på som viktigere enn en aktiv medlemsmasse. Det var pressen snarere enn selve medlemsorganisasjonen som skulle formidle mellom de folkevalgte og deres velgere", skriver Sejersted.[116] Denne grunnholdningen hadde ikke endret seg i 1945: da dominerte pressefolkene faktisk totalt i Høyres ledelse: menn som Carl Joachim Hambro, Herman Smitt Ingebretsen, Realph Norland, Birger Gotaas og Leif Helberg stod sentralt i partiledelsen – og de var alle pressefolk.[117] "Pressen ble... ansett for å være det viktigste politiske agitasjonsmiddel", skriver Sejersted om Høyreavisene etter krigen. I Høyre ble Høyreavisene betraktet som viktige i det reorganiseringsarbeid som måtte til etter krigen. Pressen skulle brukes til å blåse nytt liv i Høyres partiorganisasjon.[118]

Likevel fantes også en viss misnøye med Høyreavisene i Høyres ledelse. Carl Joachim Hambro beklaget seg over Drammens Tidende og Stavangeren, og over at "all fornemmelse av idekamp" var avgått med en "visnedød i høires presse."[119] Han ergret seg over at "partiet ingen presse har i Oslo"; Aftenposten skrev lite om politikk, mens Morgenbladet under redaktør Olaf Gjerløw motarbeidet Høyre aktivt, mente Hambro. Gjerløw identifiserte seg så sterkt med Hjemmefrontens apolitiske holdning at han hadde meldt seg ut av Høyre.[120]

Både som parti og som presse stod Høyre overfor store vansker i 1945. Arbeiderpartiet erobret stortingsflertallet og regjeringsmakten – mens arbeiderpressen begynte sin målbevisste ekspansjon. A-pressens vekst skapte uro og bekymring i Høyre. Likevel var det Høyres egne aviser som utgjorde landets største pressegruppe, eller "Den store nasjonale folkepresse" som Høyrepressen hadde kalt seg selv i 1930-årene.[121]

Hvordan Høyres presse skulle gjen-etablere seg i 1945, var i praksis et nokså åpent spørsmål. Mye tydet på at Høyrepressen måtte satse offensivt hvis den skulle svare på alle de tiltak som nå ble gjennomført i arbeiderpressen. Allerede høsten 1945 ble det foreslått å opprette et konservativt pressebyrå som kunne betjene hele Høyrepressen - omtrent slik som Arbeidernes Pressekontor leverte stoff til arbeiderpressen. Initiativet til dette oppstod i samspillet mellom Den Konservative

[116] Sejersted 2003: 63
[117] Sejersted 2003: 64
[118] Sejersted 2003: 37
[119] Sit.e. Sejersted 2003: 37
[120] S.st.
[121] Davidsen 1937: 7, Davidsen 1960, Mathisen 1985

Presses Forening (DKPF), opprettet i 1892,[122] og Høyre. DKPF var en forening for konservative pressefolk. Gjennom dets møter ble de godt kjent med hverandre. De kunne hjelpe og oppmuntre hverandre og bekrefte og forsterke den enkeltes politiske overbevisning. DKPF hadde også kontakt med konservativ presse i Sverige og Danmark.[123]

I 1945 tok DKPF initiativ til opprettelsen av Høyres Pressebyrå. Presseforeningen møttes den 19. oktober 1945. Da forelå et forslag om å opprette et eget kontor for Høirepressen. Forslaget var undertegnet av fungerende formann Johs. Nesse fra Aftenposten. Opprettelsen av Høyres Pressebyrå kan her følges i detalj. Den 24. september 1945 hadde Høires Centralstyre i Stortingsgaten 20 mottatt et viktig brev fra redaktørene i Tønsbergs Blad og Sandefjords Blad. Brevet viste til et nylig avholdt møte mellom Høyrepressens redaktører i forbindelse med Høires landsmøte. De diskuterte da en utvidelse og modernisering av partiets pressetjeneste. Den nyvalgte formannen i Høires sentralstyre var Carl Joachim Hambro. Han hadde sagt at det var en viktig oppgave å bygge opp et eget pressekontor. Tønsberg-brevet fremkom så etter henstilling fra nettopp Hambro. Brevet viste til at det allerede før krigen var planer om et Høyres pressekontor i Oslo. Et forslag var lagt frem, men saken ble ikke realitetsbehandlet. Nå i 1945 gjorde Vestfold-redaktørene det klart at motivet for å opprette et Høyres pressekontor var konkurransen fra arbeiderpressen og Arbeidernes Pressekontor:

> Årsaken til kravet om en modernisering var den sterkt økede konkurranse fra Arbeidernes Pressekontor (A.P.). Dette hadde i årene før krigen gjennemgått en rivende utvikling, og arbeiderpartipressens fremgang fra 1930 til krigens utbrudd skyldes uten tvil meget det ypperlige arbeide som A.P. gjorde. Dette kontor forsynte partipressen med politiske artikler og notiser, telegrammer, underholdningsstoff, annonsematriser, underholdningsmatriser etc. Det var, så vidt man kunde forstå, utbygget med en spesiell politisk avdeling, en nyhetsmessig avdeling og en teknisk-økonomisk avdeling. Efter frigjørelsen er dette kontor rekonstruert og i full virksomhet. Allerede dagen efter Europa-freden hadde det etablert kontor med egen (norsk) korrespondent i London. Og i de forløpne måneder har det ydet partipressen store tjenester, så det kan utvilsomt sies at når Arbeiderpartiets presse så hurtig kom i gang igjen og for en stor del har gjenvunnet sin slagkraft, så skyldes det ikke minst dette kontor... Særlig Høires aviser utenfor Oslo føler savnet av et pressekontor som kan betjene avisene fullt ut på samme konsentrerte og effektive måte som Arbeiderpressens Oslokontor. Man mener det vil by på vesentlige fordeler at de kontorer som Høires presse nu har i Oslo, slåes sammen under en ledelse og utvides, slik at det gir avisene full service på alle områder.[124]

Det var når Høyrepressen så på arbeiderpressen, at de følte behov for å ruste opp selv. Sitatets siste setning viser at det planlagte pressekontorets oppgave var å knytte daglige forbindelser mellom Høyreavisene utover landet og Høyre sentralt. Siden de fleste Høyreavisene utkom utenfor Oslo og ikke hadde råd til å ha egne Oslo-

[122] DKPF ble stiftet på et konstituerende møte den 29. august 1892. Møtet valgte Morgenbladets redaktør Christian Friele til æresformann, ellers deltok folk som Aftenpostens Amandus Schibsted og Morgenbladets Nils Vogt (Petersen 1917: Den konservative Presseforening 1892-1917, i arkivboks F-0002, PA-846, Den Konservative Presses Forening, Riksarkivet.også i DKPFs jubileumsskrift fra 1952

[123] Arkivboks F-0001, PA-846, Den Konservative Presses Forening, Riksarkivet

[124] Brev fra redaktørene i Tønsbergs Blad og Sandefjords Blad 24. september 1945 til Høires sentralstyre tilkommet på forespørsel fra dets formann, C.J. Hambro, arkivboks F-0001, PA-846, Den Konservative Presses Forening, Riksarkivet

korrespondenter, var de nesten avskåret fra løpende politiske nyheter. Derfor hadde de behov for et Høyres Pressebyrå som kunne levere Høyrestoff til dem.

Brevet fra Vestfold foreslo at pressekontoret fikk tre avdelinger: en politisk, en nyhetsavdeling og en teknisk-økonomisk - samt en felles sjef som også kunne være sjef for den politiske avdelingen. Den politiske avdelingen måtte ha politisk medarbeider/stortingsmedarbeider, nyhetsavdelingen burde ha en sjef og to journalister, men også den teknisk-økonomiske avdelingen burde ha en sjef. Det hele måtte ha et felles ekspedisjonskontor, med kontordamer og bud. Og et styre bestående av to representanter oppnevnt av DKPF, og en oppnevnt av Høyres sentralstyre. Et detaljert budsjettforslag var også satt opp i brevet.[125]

Vestfoldbrevet begrunnet det nye pressekontoret med å påpeke at "Høires presse er det viktigste og sterkeste propagandamiddel partiet har. En fremgang for Høires presse vil også bety fremgang for partiet. Det er derfor ikke urimelig at Høires Centralstyre anvender en del av organisasjonens midler til å styrke Høires presse i den knivskarpe konkurranse den nu møter fra de konkurrerende partiers side." Målet var å skape "et moderne og effektivt H.P." som kunne yte Høyrepressen politisk, nyhetsmessig, teknisk og økonomisk service.[126]

Pressebyråets hensikt var altså å lage avisstoff som skulle sikre fremgang for Høyre. Brevkopien er usignert, men brevet var trolig skrevet av redaktørene Leif Helberg og Arne Hoffstad. Leif Helberg var redaktør i Tønsbergs Blad, mens Arne Hoffstad var redaktør for Sandefjords Blad. På DKPFs årsmøte den 19. oktober 1945 var det disse to som fremla planen for en utbygging av pressekontoret. Møtet støttet forslaget. På DKPFs møte i Oslo 25. januar 1946 ble planen også behandlet, og forslaget fikk fortsatt tilslutning. Styret fikk fullmakt til å ansette det nødvendige personale og ta de nødvendige skritt for å starte pressebyrået.[127]

Høyres Pressebyrå (HP) skulle være en konservativ motpol til Arbeidernes Pressekontor. Målet var å komme opp på APs høye aktivitetsnivå.[128] Mens AP sendte til A-pressen, skulle HP sende til H-pressen. Hele Høyrepressen hadde samme fiende – sosialt var det arbeiderbevegelsen, politisk var det Arbeiderpartiet og bransjemessig var det arbeiderpressen.

Den 1. mai 1946 var alt klart for åpningen av Høires Pressebyrå. Opprettelsen var planlagt siden februar. Den 8. februar 1946 ble det holdt konstituerende styremøte ledet av Den Konservative Presses Forening og Høyres sentralstyre. Det nye kontoret ble besluttet opprettet på grunnlag av en innstilling fra DKPF. Pressekontoret var tenkt som en "fortsettelse og utvidelse av det Høirepressens Oslokontor" som i 1935 ble startet av redaktør Rolv Werner Erichsen. Høires sentralstyre skrev 10. desember 1945 at de ga et bidrag til kontorets drift som svarte til det beløp som avisene selv skulle betale. Budsjettforslaget lå på 200 000 kroner, og sentralstyret skulle bidra med halvparten. Men sentralstyret forutsatte at det selv fikk like sterk representasjon i pressekontorets styre som Den Konservative Presses Forening, og at ansettelsen av kontorets politiske sjefredaktør skulle godkjennes av Høyres sentralstyre. Som medlemmer av pressekontorets styre fra DKPF valgte møtet Adresseavisens redaktør

[125] S.st.
[126] S.st.
[127] Årsberetning for DKPF 1945-46, arkivboks F-0001, PA-846, Den Konservative Presses Forening, Riksarkivet
[128] Ofstad 1993: 74-75

Harald Torp, redaktør Leif Helberg fra Tønsbergs Blad, mens redaktør Torolv Kandahl i Drammens Tidende ble varamann. Fra Høires sentralstyre ble odelstingspresident Carl Joachim Hambro valgt sammen med partiets generalsekretær Birger Gotaas. Det konstituerende møtet besluttet at Høires Pressekontor skulle settes i drift så snart kontraktene med de tilsluttede aviser var undertegnet. Kontorer ble leid i Morgenbladets gård.[129]

Direktør for Høyres Pressebyrå ble Øyvin Davidsen. Han var forretningsmann med stil: representativ, velfrisert, elegant og pertentlig.[130] Han hadde bakgrunn fra reklamevirksomhet i 1930-årene, og hadde mange kontakter i næringslivet. Ja, på mange måter var Øyvin Davidsen Høyrepressens ledende ideolog: han hadde ledet Høyrepressens Propaganda- og Organisasjonskontor siden opprettelsen i 1935, hadde skrevet bok om Høires Presse allerede i 1937, han skrev Høyrepressens jubileumsberetning i 1960 – han var kort sagt alltid på plass for å forsvare den konservative pressens interesser.[131] Davidsens rolle i Høyrepressen kan langt på vei sammenliknes med Johan Onas rolle i arbeiderpressen.

Men det pressebyråret Øyvin Davidsen i 1946 skulle lede var en "løs og inkonsekvent konstruksjon" - uten vedtekter, årsberetninger og årsmøter. Davidsen hadde heller ikke politisk eller journalistisk erfaring.[132] Davidsen var direktør for pressekontorets tekniske og økonomiske virksomhet, mens en egen stilling som sjefredaktør skulle ha ansvaret for den politiske nyhetstjenesten. Fra 1946 til 1950 var det Birger Gotaas som var sjefredaktør i Høyres Pressebyrå. Den noe uryddige strukturen med direktør og sjefredaktør – med uklar ansvarsfordeling mellom dem - kom siden til å skape indre konflikter.[133]

Den 9. april 1946 forelå kontrakter med 20 aviser. Styret besluttet da at Høires Pressebyrå skulle tre i funksjon fra den 1.mai 1946. Avisenes gebyrer løp fra samme dato.[134] Presse og parti stod altså sammen om satsningen. Kontakten var tett: pressekontorets styremøte 1. juni 1946 foregikk på odelstingspresident Carl Joachim Hambros kontor i Stortinget. Styret møttes også på Hermann Smit Ingebretsens kontor i Stortinget. Høyres Pressebyrå baserte seg på at de tilsluttede avisene finansierte kontoret med gebyrer som var beregnet etter den enkelte avisens økonomiske evne. Straks Høires Pressebyrå var i gang begynte kontoret derfor å kreve inn gebyrer fra de tilsluttede avisene. 1. juni 1946 vedtok styret å tilby journalisten Ranik Halle stillingen som redaksjonssekretær. I 1950 overtok Halle stillingen som sjefredaktør etter Birger Gotaas, og den hadde han helt til 1972. I 22 år var Ranik Halle altså sjefredaktør ved Høyres Pressebyrå.

Opprettelsen av Høyres Pressebyrå fikk tilslutning fra Høyreaviser over hele landet. Det var ikke så rart, for med daglig HP-stoff ble Høyrepressens politiske oppgave betydelig forsterket. Høyreavisenes oppgave var å formidle Høyres politikk til leserne på en måte som skulle øke oppslutningen om partiet. Siden den enkelte

[129] Protokoll fra konstituerende møte om dannelsen av Høires Pressekontor den 8. februar 1946, arkivboks 189, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[130] Ofstad 1993: 44-45
[131] Davidsen 1937, 1960
[132] Ofstad 1993:41
[133] Ofstad 1993
[134] Møteprotokoll for styremøte i Høires Pressekontor 9. april 1946, arkivboks 189, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

Høyreavisen ikke hadde mulighet til å ha faste Oslo-medarbeidere, ble utsendelsene fra Høires Pressebyrå viktige for dem: HP-stoffet gjorde det mulig for dem å være daglige talerør for Høyre på sine utgivelsessteder.

Enkelte sider av Pressebyråets drift var uheldig organisert. Siden Høyre bandt seg til å betale det samme til pressekontoret som Høyreavisene selv gjorde, bidro avisenes pengemangel faktisk til å begrense partiets bidrag til byrået.[135] Ifølge en tidligere medarbeider mottok Høyres Pressebyrå i årene 1950-1956 826 000 kroner i bidrag fra Høire, og 830 000 kroner fra Høyrepressen.[136] En annen rarietet var at pressebyråets styre vedtok 3. mars 1948 at det ikke skulle holdes medlemsmøter i Høires Pressebyrå. De tilsluttede avisene skulle ikke innbys til slike. Styret ville heller ikke ha vedtekter. "De enkelte avisers forhold til H.P. er å betrakte som et rent kundeforhold", skrev styret. Den Konservative Presses Forening var "det rette forum" for de tilsluttede avisers drøftinger om pressekontorets virksomhet, mente styret.[137] Den 12. oktober 1948 vedtok styret et forslag fra Adresseavisens sjefredaktør Harald Torp om at opptak av nye aviser som skulle tilknyttes pressebyrået først kunne skje etter at avisene var godkjent av arbeidsutvalget til Høires Landsstyre. Det ble straks aktuelt for Østlandets Blad på Ski: først når Høyres godkjenning forelå kunne avisen opptas blant de tilknyttede aviser.[138]

Sammenliknet med arbeiderpressen var Høyres Pressebyrå mye løsere organisert. Mens A-pressen var gjennomstrømmet av en vilje til organisering, samvirke og plan – var det langt mer uformelle forhold i Høyrepressen. Det var dog svært korrekte herrer som drev virksomheten: alle Pressebyråets styrereferater ble maskinskrevet, og alle styresaker nummerert. Saksbehandlingen fremstår som ryddig, men nokså formell. På et møte den 13. september 1951 vedtok styret å flytte fra Morgenbladets gård (der de hadde holdt til siden 1946) til Høyres Hus i Stortingsgaten 20. Dermed ble tilknytningen mellom Høires Pressebyrå og Høire enda tettere. Men presse- og partiarbeid gikk allerede i ett med menn som Hambro, Ingebretsen, Helberg og Kandahl.

Høires Pressebyrå oppstod ved sammensmeltning av tre kontorer som tidligere hadde vært tilknyttet Høyre: Høires Pressekontor, opprinnelig opprettet av generalsekretær Harald Gram i 1925, Høirepressens Oslokontor opprettet av Rolv Werner Erichsen i 1935, og Høirepressens Propaganda- og Organisasjonskontor ledet av Øyvin Davidsen fra 1935.[139] Ved starten i 1946 fikk Høyres Pressebyrå 15 ansatte, derav 7 journalister.[140]

Allerede i 1946 sendte Høyres Pressebyrå daglig ut minst en artikkel – ofte to eller tre – som kunne brukes som ledere. Avisene tok dem snart i bruk. I 1960 fant Pressebyrået ut at 22 Høyreaviser i en måned brukte i gjennomsnitt 25 prosent av det politiske materiale som utgikk fra byrået.[141]

Pressebyråets betydning kom i de tilknyttede avisene. I 1954 var følgende aviser knyttet til Høires Pressebyrå: Adresseavisen, Aftenposten, Akershus, Asker og

[135] Ofstad 1993:53
[136] Ofstad 1993:53
[137] Jfr møtereferat styremøte 3. mars 1948, i arkivboks 189, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[138] Protokoll fra HPs styremøte 12. oktober 1948, arkivboks 189, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[139] Andersen 1981: 44, Ofstad 1993
[140] Andersen 1981:48
[141] Andersen 1981: 49

Bærums Budstikke, Christiansands Tidende, Drammens Tidende, Farsunds Avis, Finmarksposten, Finnmark Tidende, Fjordenes Tidende, Fjordingen, Fredrikstad Blad, Fylkestidende for Sogn og Fjordane, Gjengangeren, Grimstad Adressetidende, Hamar Stiftstidende, Harstad Tidende, Helgeland, Jarlsberg, Kragerø Blad, Larvik Morgenavis, Lillehammer Tilskuer, Morgenavisen, Morgenbladet, Moss Avis, Møre Dagblad, Nordlandsposten, Ofotens Tidende, Ringerikes Blad, Sandefjords Blad, Sarpen, Smaalenenes Amtstidende, Sogningen, Stavangeren, Svelviksposten, Sør-Varanger Avis, Tønsbergs Blad, Vestfinmarken, Vestlandske Tidende, Østlandets Blad, Lofotposten, Indre Smaalenenes Avis og Opplands Tidende.[142] Det var denne avisgruppen som i 1935 hadde kalt seg for "den store nasjonale folkepresse."[143] Høyrepressen stod høyt i kurs blant dens egne strateger. I 1960 kalte Øyvin Davidsen Høyrepressen for "landets største og sterkeste pressegruppe." Høyrepressens 44 aviser hadde da et netto-opplag på 517 000 eksemplarer. [144] Alle disse avisene spredte HP-stoffet videre utover til leserne. Slik ble Høires Pressebyrå en meget betydelig opinionsdanner.

Høyrepressen hadde formelt sett et annet forhold til sitt parti enn arbeiderpressen. Mens arbeideravisene var eid av lokallag, fagforeninger og også direkte av partiet, var Høyreavisene oftest i privat eie. Høyreavisene var ikke bundet til sitt parti rent eiermessig.[145] Det eksisterte heller ingen parallell i Høyrepressen til arbeiderpressens mønstervedtekter. Aviser som etter 1945 var talerør for Høyre var delvis erklærte partiaviser, men også aviser som formelt sett var partipolitisk uavhengige - uten betegnelsen "Høyre" i sine vedtekter eller i sine dataoppgaver. Den fremste av disse var Morgenbladet, som etter krigen kalte seg "uavhengig konservativ" i Norsk Aviskatalog. Aftenposten oppga alltid Høyres "H" til Aviskatalogen, inntil avisen i 1963 fulgte Morgenbladet og begynte å kalle seg "uavhengig konservativ."[146]

Man kan altså ikke bruke samme definisjon av partipresse på de ulike pressegruppene. Forskjellene er viktige. Mens A-pressens aviser kan defineres som partiorganer både formelt og eiermessig, er det mer treffende å definere begrepet Høyreavis ved å peke på deres fellestrekk: at de stod tilsluttet Høyres presseorganisasjoner; Høyres Pressebyrå og den nye organisasjonen som fra 1956 fikk navnet Norsk Høyrepresse. Det er avismedlemmer av disse to organisasjoner som Høyre selv har referert til når de i ulike sammenhenger har omtalt sin egen presse. Begrepet "Høyreavis" kan derfor defineres som avisene tilknyttet Høires Pressebyrå og Norsk Høyrepresse.[147]

I 1959 oppstod en heftig diskusjon om pressebyråets navn. Diskusjonen gikk på om "Høire" skulle skrives med i eller y. Torolv Kandahl i Drammens Tidende mente at det å fastholde i-en var en "narraktighet", mens Harald Torp i Adresseavisen ville holde på i-formen. Ved avstemningen gikk 12 stemmer inn for "y" og 9 for "i". Dermed skiftet Pressebyrået navn fra Høires til Høyres - men i styreprotokollen og i årsberetningen forekommer ingen "y" i kontorets navn før i 1962.[148]

---

[142] Jfr. Rundskriv datert 2. desember 1954, arkivboks 189, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[143] sit.e. Mathisen 1985
[144] Mathisen 1985: 16
[145] Andersen 1981: 6
[146] Norsk Aviskatalog 1962-63, og 1963-64
[147] Andersen1981:7
[148] Ofstad 1993:70. Dette er også grunnen til at begge former, Høire og Høyre, er brukt i teksten hittil.

Høyre fikk altså sitt pressekontor. Det ble et bindeledd til alle Høyreavisene utover landet. Opprettelsen i 1946 gjorde Høyrepressen tettere organisert enn tidligere. Høyre krevde nemlig innflytelse over Pressebyrået: sentralstyret ville oppnevne to av de fire styremedlemmene, og ville også ha rett til å godkjenne kontorets politiske redaktør.[149] Høyres Pressebyrå stod altså i utgangspunktet nærmere Høyre enn Høyreavisene. Årsaken var at kontoret var økonomisk avhengig av partiet. Det var gitt på forhånd at pressekontorets oppgave var å distribuere Høyres offisielle politikk.[150] Enda tettere ble det da Pressebyrået fikk kontor i Høyres Hus – parti og byrå hadde samme hustelefon fra 1952.[151]

Først i 1959 fikk Høyres Pressebyrå sine egne vedtekter. Da ble byråets første konstituerende årsmøte avholdt. Vedtektene erklærte at Høyres Pressebyrå hadde et "selvstendig redaksjons- og kontorpersonale." Byrået hadde til formål å fremstille og distribuere stoff til "aviser som deler Høires grunnsyn." Paragraf 2 slo fast at pressebyråets abonnenter var de aviser "som deler Høires grunnsyn." Byrået sluttet kontrakt med avisene etter at de var godkjent av styret. Kontorets utgifter skulle dekkes dels ved gebyrer fra avisene, og gjennom tilskudd fra Høires Landsstyre (§3). Byråets styre fikk 5 medlemmer, av dem ble 3 valgt av byråets årsmøte og 2 av Høires landsstyre. Det var styret som ansatte sjefredaktøren, som også var administrerende direktør, men ansettelsen måtte godkjennes av Høires sentralstyre (§5).[152]

Med etableringen av Høyres Pressebyrå realiserte Høyrepressen et offensivt tiltak. Men samtidig ble det arbeidet med en langt videre gjenreisning av Høyrepressen. Den begynte med at direktør Øyvin Davidsen i august 1946 skrev et fortrolig notat om Høyrepressens finansieringsbehov. I notatet skrev han at Høyrepressen hadde et dårlig utgangspunkt etter krigen. Det var to angivelige årsaker til det; dels at arbeiderpressen mottok så store summer til sin gjenreisning gjennom fagorganisasjonen, dels de begrensede og usikre midler som ble satt inn i Høyrepressen.[153] Øyvin Davidsen mente at næringslivet ikke ytet nok til Høyrepressen. Historikeren Ragnar Andersen skriver at man betraktet det som en "uforpliktende selvfølgelighet å ha en slagkraftig Høyrepresse uten å være villig til å ta på seg de økonomiske forpliktelsene dette førte med seg." Nettopp A-pressens ekspansjon syntes å tilsi en "planmessig utbygging av Høyres presse", skriver Andersen.[154]

Davidsens notat førte til at Høyres Landsstyre i november 1946 arrangerte et møte om Høyrepressen i Rederforbundet. Alle de store næringslivsorganisasjonene var til stede. To uker etter møtet satte Davidsen opp en oversikt over Høyrepressens finansieringsbehov. Han skrev at det var behov for 1 778 500 kroner til maskiner og teknisk utstyr bare for å gjenopprette Høyreaviser på steder der Høyre nå var uten partiaviser. Videre ønsket han 808 000 kroner til bestående Høyreaviser som lå etter i aviskonkurransen, og 300 000 kroner til tekniske tiltak som fjernskriverutsendelser av pressemeldingene fra Høires Pressebyrå.[155]

[149] Andersen 1981: 53
[150] Andersen 1981: 53
[151] Ofstad 1993: 57
[152] Vedtekter for Høires Pressebyrå, vedtatt på første konstituerende årsmøte 19.-22. november 1959.
[153] Andersen 1981: 15
[154] Andersen 1981: 16
[155] Andersen 1981: 17

Til sammen ble dette store beløp, men Davidsen mente virkelig at Høyrepressen trengte et stort løft hvis avisgruppen skulle måle seg med arbeiderpressen. For Høyre var det nærmest umulig å reise slike summer. Problemet ble løst med en ide hentet fra Sverige: et eget økonomisk støttesystem for konservativ presse - en egen stiftelse. Høyrepressen i Norge skulle nå få det samme: penger fra næringslivets egen stiftelse – Libertas. Bak Libertas stod Bankforeningen, Norges Handelsstandsforbund, Industriforbundet, Håndverkerforbundet og Rederforbundet. Næringslivet ville hjelpe Høyres aviser, fordi "Frykten for den fremadstormende A-pressen var i høy grad til stede innenfor næringslivet," skriver Ragnar Andersen.[156] På et møte den 9. januar 1947 ble disse enige om å opprette et arbeidsutvalg for pressesaker. Det ble begynnelsen til Stiftelsen Libertas.[157] Konstituerende møte i Libertas ble avholdt den 5. august 1947. Et styre med næringslivsfolk ble da opprettet. Stiftelsen ble helt annerledes enn det Høyre opprinnelig hadde tenkt. Partiet fikk ikke sin vilje: Libertas ble en frittstående stiftelse med et selvstendig styre uten noen organisatorisk eller annen formell tilknytning til Høyre. Partiledelsen ble faktisk skjøvet til side i fordelingen av midlene som kom inn til stiftelsen. Libertas ville heller ikke begrense sin pressestøtte til Høyres aviser, men ga også midler til Venstrepressen og Bondepressen.[158] Høyre måtte hver gang søke stiftelsen om midler til sine aviser; bestemte beløp til konkrete formål. Avgjørelsen lå helt og fullt hos Libertas: styret måtte bifalle søknaden i hver enkelt sak. Libertas ble ledet av stiftelsens generalsekretær, Trygve de Lange. Fra slutten av 1947 og i to år framover kom Libertas til å ha en sterk innflytelse på den konservative pressens utvikling i Norge.[159]

Fra Libertas strømmet det nå midler til gjenreisningen av Høyrepressen. Midlene fra Libertas ble først og fremst brukt til nytt maskinutstyr; i 1947 garanterte Libertas for kjøpet av fem amerikanske settemaskiner til en verdi av 200 000 kroner. Fra årsskiftet 1947/48 kom det mer fart i gjenreisningsarbeidet. De avisene som mottok utstyret ble knyttet til Libertas via et anonymt interessentskap via Høyres Landsstyre. Navnet "Libertas" ble ikke brukt: stiftelsen brukte et standardisert kontraktsformular der navnet Libertas ikke forekom. Dette ble gjort for å hindre at avisene fikk kjennskap til hvor støtten kom fra.[160] Libertas ville operere hemmelig. Formelt gikk hjelpen gjennom Høyre, men reelt var det Libertas som stod bak. Maskinutstyret ble fortsatt eid av interessentselskapet (altså Libertas), selv etter at de var overlevert til avisene. Det er beregnet at Stiftelsen Libertas tilførte Høyrepressen i alt ca. 1,5 million kroner. Libertas bevilget 1,2 millioner til teknisk utbygging og fornyelse av maskinparken frem til Høyres Pressefond ble opprettet i oktober 1949.[161]

Midlene fra Trygve de Lange til de enkelte avisene ble betydelige summer: Høyrepressen i Finnmark fikk i alt ca. 400 000 kroner. Finnmarksposten i Hammerfest og Vest-Finmarken i Honningsvåg fikk hver over 150 000 kroner, Sør-Varanger Avis i Kirkenes fikk ca. 76 000, mens Finnmark Tidende i Vadsø fikk 7000 kr. Pressen i Nordland og Troms hadde derimot unngått krigens totale rasering, og fikk bare

[156] Andersen 1981: 18
[157] Andersen 1981: 18ff
[158] Andersen 1981: 19
[159] Andersen 1981: 20
[160] Andersen 1981: 21
[161] Andersen 1981: 22

småbeløp til etablering av fjernskriver.[162] Libertas-midlene til Høyrepressen i Sør-Norge ble 486 000 kroner. Noen fikk mye: Møre Dagblad i Kristiansund, Rjukan Dagblad og Hedemarkens Amtstidende på Kongsvinger fikk ca. 100 000 hver.[163] Fylkesavisen i Skien og Østlandets Blad på Ski fikk 50 000 kroner hver, mens Sarpen i Sarpsborg fikk 10 000 kr.[164] På Sørlandet fikk Mandals Avis og Vestlandske Tidende i Arendal ca. 20 000 kroner i driftsstøtte, mens 70 000 kroner ble likelig fordelt mellom Sogningen i Balestrand og Fylkestidende for Sogn og Fjordane i Florø. Høyres Pressebyrå fikk 145 000 kroner fra Libertas.[165] Til sammen fikk 17 Høyreaviser støtte fra Libertas. I antall representerte dette 37 prosent av alle landets høyreaviser. Syv av de støttede avisene utkom daglig, mens seks aviser utkom to ganger i uken.[166]

Selv små aviser på Vestlandet fikk støtte fra Libertas – dog etter anmodning fra Høyre. Det viser, skriver historikeren Ragnar Andersen, "den veldige betydning partiet gav opprettholdelsen og gjenreisningen av selv meget beskjedne foretak." Den samme innstillingen viste seg i den kostbare gjenoppbyggingen av partipressen i Finnmark. Årsaken til at avisene i dette fylket ble topp-prioritert lå i den fullstendige pulverisering som partipressen hadde vært utsatt for på slutten av krigen. I 1936 hadde Høyre 5 aviser i Finnmark. For Høyre var pengene fra Libertas helt avgjørende: de ble Høyreavisenes etterlengtede kapital. Høyre skrev til Libertas at det var "av den sterkeste politisk betydning" å få i gang Høyreavisene i Finnmark. Partiet håpet å erobre et mandat fra de sosialistiske partiene ved valget i 1949.[167] Derfor er det i Finnmark at resultatene av kapitalen fra Libertas best lar seg spore: gjenoppbyggingen av Høyreavisene i Hammerfest, Honningsvåg og Kirkenes må helt "tilskrives de midler som ble tilført via stiftelsen", skriver Andersen.

Den eneste avisen i Sør-Norge som ble stablet på bena med Libertas-midler var Hedemarkens Amtstidende på Kongsvinger. Der rådet arbeideravisen Glåmdalen grunnen alene. Høire mente derfor at det var viktig å få i gang stedets lokale partiavis igjen.[168] De fleste Høyreavisene som fikk kapital fra Libertas, ville neppe ha klart seg særlig lenge uten denne hjelpen. Faktisk var det slik at de fleste aviser som mottok Libertas-midler slet med så anstrengt økonomi at de bukket under i løpet av de neste tiårene.[169]

I 1946 var det ennå 17 Høyreaviser som ikke var kommet i gang igjen etter krigen. Fire år senere var ni av disse gjenreist, hvorav syv helt eller delvis med midler og utstyr fra Libertas. De siste åtte kom aldri i drift igjen. De var små Høyreaviser på Vestlandet og i Nord-Norge, men også partiaviser i Tromsø og Ålesund. Så sent som i 1950-årene arbeidet Høyres ledelse med planer om å starte nye aviser i disse byene, men de klarte ikke å realisere det.[170] På sitt største bestod Høyrepressen etter krigen av til sammen 46 aviser – en opprustning som pengene fra Libertas hadde bidratt sterkt til. Høyres presse ble bygd opp på en måte som partiet selv ikke kunne makte.

[162] Andersen 1981: 23
[163] S.st.
[164] S.st.: 24
[165] Andersen 1981: 24
[166] S.st.
[167] Andersen 1981: 25
[168] Andersen 1981: 26
[169] Andersen 1981: 26-27
[170] Andersen 1981: 27

Med Libertas i ryggen fikk Høyre forhåpninger om å få realisert den pressepolitikk partiet ideelt sett ønsket å føre. Partiledelsen hadde grunn til å tro at pressens finansieringsproblemer var løst. Kapitalstrømmen fra Libertas gjorde denne tiden til et høydepunkt i Høyres engasjement for sin presse.[171] Men så kom sjokket: den 16. oktober 1948 avslørte Arbeiderbladet at Høyrepressen fikk skjult pengestøtte fra det hemmelige Libertas. For første gang ble Libertas nå omtalt offentlig. Arbeiderbladets avsløring skapte en opphetet debatt som ble en stor belastning både for stiftelsen og for Høyre. I Høyre diskuterte man å bryte med Libertas. Stiftelsens hemmelige karakter ble fremstilt som "storkapitalens sammensvergelse mot demokratiet", noe som ga uheldige følger for eventuelle forsvarere av stiftelsen. Sosialistisk presse kunne lett få det til å bli pengemakt mot folkemakt. Hemmeligholdet hadde vært så stort at selv i Høyres sentralstyreprotokoller ble Libertas bare omtalt som "X."[172]

Arbeiderbladet kompromitterte Libertas med sin avsløring – ja faktisk i en slik grad at fortsatt kontakt ville bli en belastning for Høyre. Carl Joachim Hambro antydet at det beste for Høyre var å bryte forbindelsen. Høyreledelsen valgte å ikke erklære noe brudd, men å "tie saken i hjel." Arbeidsutvalget henstilte til pressen om ikke å nevne Libertas. Samtidig unngikk partiet selv å gå i forsvar.[173] For Libertas ble det vanskelig å opprettholde kontakten med Høyre når partiet ikke lenger ville vedkjenne seg forbindelsen. Stiftelsen ble isolert. Så begynte Trygve de Lange og Øyvin Davidsen å møtes for å løse floken. Disse møtene foregikk våren 1949. De kom til den løsning at alle Libertas' aktiva - penger, maskiner og alt inventar - ble overført i sin helhet til det nyopprettede Høyres Pressefond. Avtalen slo fast at Pressefondet skulle disponere alle verdier fra Libertas "helt selvstendig" og uten innskrenkninger.[174] Verdien på de overførte aktiva ble satt til 698 000 kroner. Den samlede overføringen til Høyres Pressefond utgjorde nær 1 million kroner. Avtalen ble undertegnet 7. oktober 1949. Slik ble samarbeidet mellom Høyre og Libertas avsluttet.[175]

Høyrepressens Libertas-periode var altså årene 1947-49. Etterpå ble økonomisk støtte til Høyres aviser en partisak, slik det hadde vært i årene 1914-1936 da partiets generalsekretær Harald Gram engasjerte seg sterkt i Høyreavisenes økonomi.[176] Fra 1950 varierte det hvor mye støtte Høyrepressen fikk fra sitt parti. Høyres holdning til sine aviser etter 1950 kan inndeles i ulike faser.

I perioden 1950-1956 bevilget Høyre store beløp til Høyreavisene; Møre Dagblad fikk 506 000 kroner, avisen Helgeland fikk 188 000, Vestlandske Tidende i Arendal fikk 175 000, Rjukan Dagblad fikk 137 000, Sogningen og Fylkestidende fikk til sammen 87 000. I Finnmark fikk de fire Høyreavisene Finnmarksposten, Sør-Varanger Avis, Finnmark Tidende og Vestfinmarken i disse årene til sammen 86 000. Hedemarkens Amtstidende fikk 32 000, Flekkefjordsposten og Mandals Avis fikk til sammen 30 000 kroner. I Rogaland fikk Stavangeren 25 000 kroner.[177] Alt i alt bevilget Høyre 1 266 000 kroner i støtte til over 14 aviser i tiden 1950-56. Møre

[171] Andersen 1981: 33
[172] Andersen 1981: 35
[173] Andersen 1981: 36
[174] Andersen 1981: 38
[175] Andersen 1981: 38
[176] Andersen 1981, Heimdal 1979
[177] Andersen 1981: 80

Dagblad fikk 40 prosent av Høyres samlede pressestøtte i denne perioden, resten ble fordelt på de fylker der Høyrepressen stod svakt etter krigen; kystbyene i Sør-Norge fra Larvik til Kristiansund. Høyre var villig til å gi store beløp til partiaviser på steder der andre borgerlige aviser dominerte markedet. Vestlandske Tidende og Møre Dagblad fikk til sammen ca. 800 000 kroner i støtte, mens det var Venstreaviser som var toneangivende på begge utgiversteder; Agderposten i Arendal og Romsdalsposten i Kristiansund. Høyres støtte gikk til de samme avisene som Libertas bidro til å stable på bena på slutten av 1940-årene.[178] Høyre prioriterte sine aviser så sterkt for å "få skikk på Høires avisforhold i disse voksende industridistrikter, hvor Arbeiderpartipressen installerer seg på det flotteste", skrev Øyvin Davidsen.[179]

I perioden 1956-1963 synes Høyre å ha resignert noe når det gjelder å yte støtte til avisene, selv om partiet fortsatte sine bevilgninger. I denne perioden bevilget Høyre 476 000 kroner til Høyrepressen i Finnmark (Finmarksposten, Vestfinmarken, Sør-Varanger Avis og Finnmark Tidende), halvparten av partiets totale avisstøtte i denne tiden. Ellers fikk Rjukan Dagblad 128 000, Vestlandske Tidende 108 000, Hamar Stiftstidende 90 000, Harstad Tidende 68 000, Helgeland 42 000 og Sogningen 36 000. Til sammen bevilget Høyre 948 000 kroner til Høyrepressen i denne tiden.[180] Høyrepressen i Finnmark ble prioritert fordi partiet der følte utfordringen fra Arbeiderpartiet særlig sterkt. Selv om de fire Finnmarkavisene fikk så store beløp, hadde de bare mellom 7000 og 8000 i opplag. Bevilgningene skyldtes frykten for A-pressen, som ifølge Øyvin Davidsen hadde foretatt en "urovekkende utbygging" i Finnmark, og hadde passert Høyrepressens opplag. Høyres støtte til Finnmarks lokalpresse var altså et forsøk på å forhindre Arbeiderpartiets frammarsj.[181]

Samtidig med disse bevilgningene begynte resignasjonen å spre seg i Høyre. Mange av de avisene som fikk støtte fra partiet, hadde så store vansker at de likevel måtte innstille driften. Selv støttebeløp på over en halv million kroner – til Møre Dagblad – klarte ikke å forhindre at denne avisen gikk inn i 1955. I Høyre dalte interessen for avis-bevilgninger. Det skyldtes delvis at den pressevennlige generalsekretær Leif Helberg ble erstattet av Holger Ursin i 1956. Ursin stod langt fjernere fra Høyrepressen enn Helberg – som jo var sjefredaktør i Tønsbergs Blad.[182] Under Holger Ursin begynte Høyre å nedprioritere avisfinansiering så mye at pressefolkene begynte å reagere. Ingen i den nye Høyreledelsen – Alv Kjøs, Sjur Lindebrække eller Bernt Ingvaldsen – viste interesse for Høyrepressens problemer. Dette står i skarp kontrast til Leif Helbergs periode som Høyres generalsekretær til 1956, da avisproblemene stadig ble tatt opp til drøfting.[183] Det oppstod et noe løsere forhold mellom Høyre og Høyrepressen, også fordi Holger Ursin ikke søkte innflytelse over partiavisenes redaksjonelle linje slik som forgjengeren Leif Helberg.

Høyres interesse for pressen økte igjen fra 1963. Partiorganisasjonen ble da ledet av den nye generalsekretæren Kåre Willoch. I årene 1964-65 bevilget Høyre 180 000 kroner til Stavangeren/Stavanger Morgenavis, Christiansands Tidende fikk 115 000, Sarpen fikk 67 000, Gjengangeren fikk 60 000, Haugesunds Dagblad fikk

[178] Andersen 1981: 81
[179] Sit.e. Andersen 1981: 82
[180] Andersen 1981: 83
[181] Andersen 1981: 84
[182] Andersen 1981: 87ff
[183] Andersen 1981: 90, 92

46 000, Finnmarksposten fikk 45 000, Telen/Rjukan Dagblad (samkjøring) fikk 39 000 og Stiftstidende (tidligere Hamar Stiftstidende) fikk 5000 kroner. Under Willoch bevilget Høyre 592 000 kroner til Høyres aviser – selv til dem som hadde andre borgerlige organer som sin hardeste konkurrent.[184]

Under Kåre Willoch ble Høyres pressestøtte behandlet slik at generalsekretæren igjen fikk innflytelse: han ble nøkkelpersonen som bestemte om støtte skulle gis, og han fastsatte også selv beløpenes størrelse. Willochs tilnærming representerte således en tilbakevending til Harald Grams praksis – han som egenrådig hadde avgjort partiets løpende avisspørsmål. Så sent som i 1965 bevilget Høyre penger til svake aviser, selv om slike utgifter "i stigende grad... [ble] oppfattet som en klamp rundt foten for partiets økonomi."[185]

Høyres avisbevilgninger fortsatte i årene fra 1966 til 1970: Sarpen fikk 232 000 kroner, Stavanger Morgenavis fikk 180 000 kroner, Finnmarksposten fikk 175 000, Haugesund Dagblad fikk 125 000, Hamar Stiftstidende fikk 100 000 kroner, Sørlandske Tidende fikk 30 000 kroner, Christiansands Tidende fikk 20 000 kroner. Til sammen bevilget Høyre 862 000 kroner til avisene i tiden 1967-70.[186] I løpet av 1960-årene bevilget Høyre over 1,6 millioner kroner i støtte til svake Høyreaviser, mot nesten to millioner i 1950-årene.[187]

Høyres avisproblemer syntes likevel endeløse. Kåre Willoch ba derfor om å få en totaloversikt over Høyrepressens finansieringsbehov. Den viste at 25 Høyreaviser trengte om lag 12 millioner kroner i engangsinvesteringer, samt 1,3 millioner i refinansiering og 75 000 kroner i årlig driftsstøtte. Et slikt kapitalbehov sprengte Høyres økonomiske rammer fullstendig. Selv med hjelp fra næringslivet ville partiet aldri makte å skaffe de nødvendige midlene.[188]

Samtidig med at Høyre begynte å resignere når det gjaldt å bevilge penger til svake partiaviser midt på 1950-tallet, begynte Høyrepressens egne organisasjoner å overta initiativet. På et styremøte i Høyres Pressebyrå fortalte Harald Torp at det var planer om å opprette et "Avisenes Informasjonskontor", som skulle arbeide med avisreklame og statistikk overfor potensielle annonsører. Torp betraktet tiltaket som "meget betenkelig", "sett fra Høires og Høirepressens synspunkt." Han ville heller opprette et eget informasjonskontor for Høyrepressen. Carl Joachim Hambro var enig i at planene om et informasjonskontor for hele den norske presse var "betenkelig." Han støttet forslaget fra Torp. Møtet ga Øyvin Davidsen i oppdrag å utrede hvordan Høyrepressen kunne skaffe seg sitt eget informasjonskontor.[189] Davidsen leverte sitt notat 17. juni 1954. Der skrev han at det var krefter innen Norske Avisutgiveres Landsforbund, Norsk Bladeierforening og Oslo-avisenes Forening som ville "føre Fellesprogrammets grunntanker videre i det praktiske og økonomiske bladeiersamarbeide" i årene etter krigen. Samtidig, skrev Davidsen, utnyttet "Arbeiderpartiets presse" sitt "økonomiske forsprang" og "sine spesielle importmuligheter på det mest kyniske" slik at reglene for bladeierkonkurranse ble

[184] Andersen 1981:119-120
[185] Andersen 1981: 123
[186] Andersen 1981:125
[187] Andersen 1981:127
[188] Andersen 1981:128
[189] Møteprotokoll for Høyres Pressebyrås styremøte 14. januar 1954, arkivboks 189, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

"åpenbart krenket av Arbeiderpartipressens ledelse." Davidsen mente at planene om det felles informasjonskontoret inngikk i dette bildet: "For meg står det slik, at hvis planen blir iverksatt, vil det føre med seg en så sterk nivellering av hele argumentasjonen at det bare kan bli til fordel for den radikale presse. Jeg er ikke i tvil om at iverksettelsen kan bli direkte skjebnesvanger for de små og mellemstore Høireaviser, som i forveien arbeider tungt på annonsemarkedet." Kort sagt: planene om et Avisenes Informasjonskontor fylte Davidsen med dyp skepsis. Han mente et slikt kontor ville svekke Høyrepressen og gagne A-pressen. Han ville heller lage et byrå for Høyrepressen alene. Ja, Davidsen mente at det var et "livsspørsmål for mange av Høires aviser en gang for alle" å få avvist planene om et slikt felles informasjonskontor.[190]

Men planen lot seg ikke stoppe: I 1955 ble Avisenes Informasjonskontor opprettet. Det skulle yte service overfor pressens annonsører. Kontorets direktør ble Edmund Noren, som kom fra direktørstillingen i Arbeiderbladet. Under Norens ledelse utarbeidet informasjonskontoret Norsk Aviskatalog i årene som fulgte. Davidsen maktet altså ikke å forhindre opprettelsen – men han fikk likevel igjennom sitt eget forslag om at Høyrepressen burde ha sitt eget informasjonskontor. Det fikk navnet Norsk Høirepresse.

Opprettelsen av Norsk Høirepresse skyldtes også at det var oppstått konflikt i Høyres Pressebyrå. Den uklare organiseringen hadde skapt kompetansestrid mellom sjefredaktør Ranik Halle og direktør Øyvin Davidsen. I kontorlokalene hersket Davidsen i en slik grad at Halle sjelden viste seg der. Men et internt utvalg støttet Halle i at pressebyrået burde ledes som en avis med sjefredaktøren på toppen. Det var et sjokk for Øyvin Davidsen. Han forlot Pressebyrået og gikk heller over til sitt nye kontor, Norsk Høirepresse.[191] Ranik Halle ble nå den øverste som sjefredaktør og den som representerte Pressebyrået utad.[192]

Bak Norsk Høirepresse stod de tre presseorganisasjonene som arbeidet i forståelse med Høire – Den Konservative Presses Forening, Høyres Pressebyrå og Høyrepressens Bladeierforening/Høyrepressens Informasjonskontor. De var blitt enige om å etablere et kontakt- og samarbeidsorgan til fremme av felles interesser i samsvar med Høyres retningslinjer og målsettinger. Norsk Høyrepresse stod som en organisatorisk overbygning over DKPF, HP og Høyres Bladeierforening/Høyrepressens Informasjonskontor. Alle tre fortsatte som selvstendige enheter, men Norsk Høyrepresse representerte heretter Høyreavisene overfor Høyres organer som landsstyret, sentralstyret og stortingsgruppen. Norsk Høyrepresse representerte også avisgruppen overfor statsmaktene, og ville være konsultativt organ for Høyre i spørsmål om avisenes finansiering, utstyr, opplæring og rekruttering.[193]

Norsk Høirepresse var ingen stor organisasjon. Kontorets oppgave var å skaffe informasjon om de enkelte avisenes opplag, nedslagsfelt, osv slik at annonsørene kunne treffe de ønskede målgruppene. A-pressen hadde helt siden 1932 hatt et eget

[190] Davidsen: "Til styret i Høires Pressekontor ang. Informasjonstjeneste, brev datert 17. juni 1954, arkivboks 189, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[191] Ofstad 1993:66-67,69
[192] Møteprotokoll fra HPs styremøte den 15. juni 1955, arkivboks 189, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[193] Jfr. "Samarbeids- og vedtektsramme", udatert notat om Norsk Høirepresse.

annonsekontor, som drev et liknende arbeid. Som det nye kontorets direktør kunne Øyvin Davidsen bruke hele sitt kontaktnett i næringslivet – og anvende sin representative spissborgerstil – med skalk.

Snart rekrutterte Davidsen den unge reklamemannen Johan Fredrik Loennecken til Norsk Høirepresse. Kontakten mellom dem oppstod allerede i 1952. Da skrev Loennecken til Høyre og bemerket at Høyrepressens annonseakkvisisjon foregikk som den rene "tiggergang." Avisene spilte på politiske strenger og annonsekjøperen "ble sittende igjen med følelsen av at han blir sett skjevt til i høyrekretser hvis han ikke annonserer i partiets presse." Loennecken pekte på at "Annonseinntektene er av så stor betydning for høyrepressens trivsel og slagkraft at alt må gjøres for å komme på saklig talefot med annonsekjøperne." Han foreslo derfor et koordineringsledd mellom Høyrepressen og annonsørene. Samtidig anbefalte han at annonsekjøperen burde få avisenes notarialbekreftede opplagstall, samt spredningsdata, leserkretsens fordeling og sammensetning for å vurdere "verdien av den enkelte avis som annonseorgan."[194] Øyvin Davidsen fikk se dette brevet og svarte Loennecken kort etter. Davidsen gledet seg over den unge reklamemannens interesse for Høyrepressens forhold til annonsørene og ville gjerne treffe ham.[195]

I 1956 ansatte Øyvin Davidsen Johan Fredrik Loennecken som avdelingssjef i Norsk Høirepresse. Ved ansettelsen var Loennecken 32 år gammel, hadde Handelsgymas og BI-kurs, og hadde studert salg og reklame i England. Davidsens rundskriv til Høyres aviser omtalte Loennecken som "sterkt Høireinteressert"; Han hadde vært kretssekretær i en av Oslo Høires kretser, og ved de to siste kommunevalg var han nominert på Høires liste i Oslo.[196] Davidsen så Loennecken både som fagmann og som Høyremann. Da Øyvin Davidsen gikk av som direktør i Norsk Høyrepresse i 1964, var det Loennecken som overtok stillingen.[197] Loennecken hadde så stillingen som direktør i Norsk Høyrepresse helt til 1985. Både Davidsen og Loenneckens arbeid kan til en viss grad sammenliknes med Johan Onas: begge drev et langsiktig arbeid med økonomi og teknikk for å hjelpe sin avisgruppe i kampen mot motparten. Loennecken var overbevist Høyremann, noe som motiverte ham sterkt. Han begrenset seg da heller slett ikke til rent bransjemessige forhold. Loennecken skrev en rekke avisartikler om politiske emner, og tok på egen hånd politiske initiativer. Den 29. januar 1964 skrev han for eksempel til Høyres generalsekretær Kåre Willoch for å gjøre ham oppmerksom på at opplaget i Haugesunds Dagblad hadde falt fra 1963 til 1964. Loennecken skrev at det var "meget betenkelig", og la til at "jeg har erfaring for at nedgangen kan bli sterkt akselererende." Det var viktig at avisens styre straks analyserte situasjonen og styrket salgsavdelingen, skrev han.[198]

Norsk Høyrepresse begynte altså å overta noe av ansvaret for pressen på et tidspunkt da Høyre selv begynte å resignere mht kapitaloverføringer til partiaviser. Men samtidig utviklet det seg også annen kontakt mellom Høyrepressen og partiet. Som del av Høyrepressens gjenreisning etter krigen begynte avisgruppen å arrangere

[194] Johan Fredrik Loennecken til Høires sjefsekretær Holger Ursin 10. oktober 1952, arkivboks Dcb-0001, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[195] Davidsen til Loennecken 15. oktober 1952, s.st.
[196] Rundskriv nr. 5 til Høires aviser, datert 9. oktober 1956, arkivboks Ab-0002, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[197] Personomtale i Høyrepressen nr. 1 1975
[198] Loennecken til Willoch 29. januar 1964, arkivboks Db-0012, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

årlige aviskonferanser. I 1949 og 1950 la Høyrepressen sine konferanser til Klekken Turisthotell på Jevnaker.[199] Disse årskonferansene ble viktige møtesteder for pressen og partiet. I 1953 kjøpte Høire den herskapelige eiendommen Store Reistad i Lier. Etter ombygging ble Reistad gjort til skolesenter for alle de Høire-kurs og konferanser som partiet hadde behov for å arrangere. Det gjaldt også for Høyrepressen, som holdt sin første årskonferanse der, med 47 deltakere, i november 1953.[200] Til Reistad kom ikke bare pressefolk fra store Høyreaviser som Aftenposten, Morgenbladet, Drammens Tidende og Tønsbergs Blad, men også fra de mange mindre Høyreavisene utover landet. I mange år fremover møttes Høyrepressen på Reistad til årlige konferanser. Den herskapelige Høyreskolen ble et møtested for utallige diskusjoner om politikk og journalistikk i landets konservative presse.[201]

Utskrifter fra Høyrepressens konferanse i 1959 viser at deltakerne diskuterte hva som egentlig kvalifiserte til betegnelsen Høyreavis. Redaktør Realph Norland i Tønsbergs Blad pekte på at Morgenbladet kalte seg "uavhengig konservativ" i sine statutter. Han kom til at det avgjørende var "hvorvidt avisen er tilsluttet de organisasjoner som Høire har." Sjefredaktør Ranik Halle i Høyres Pressebyrå sa at han "aldri" hadde likt formuleringen "uavhengig konservativ." Han mente det var en "utilbørlighet." Han definerte Høyrepressen som de aviser som var medlem av Høires Pressekontor eller Høires Bladeierforening.[202]

Høyrepressen var landets største politiske pressegruppe - og oppfattet A-pressen som sin ideologiske hovedmotstander. De mange tiltakene som begynte å løfte A-pressen etter 1945 vakte uro og bekymring i Høyrepressen. Ja, vi kan si det slik at det viktigste motivet bak Høyrepressens organisasjoner etter 1945 var det de så som trusselen fra arbeiderpressen. Denne trusselen var et gjennomgangsmotiv når Øyvin Davidsen analyserte Høyrepressens situasjon. Da han i 1960 oppsummerte 25-årsjubileet siden opprettelsen av Høyrepressens organisasjoner i 1935, var arbeiderpressen fortsatt den gjennomgående trussel i hans fremstilling. I tilbakeblikk pekte Davidsen nå på arbeiderpressens ekspansjon utover i 1930-årene og på opprettelsen av Arbeiderpressens Annonsekontor i 1932. Alt dette og mer til hadde skremt Høyrepressens folk. Han skrev at det rådet en "uhyggestemning i disse år da sosialiseringsfremstøtene gav seg langt krassere utslag enn man nu kan tenke seg muligheten av, og svært mange mennesker betraktet sosialiseringen som uavvendelig."[203] Davidsen mente også at arbeiderpressen i 1930-årene ble begunstiget som annonseorganer av staten. Da det i 1936 gikk rykter om et statlig annonsemonopol, mobiliserte Høyrepressens organisasjoner overfor Høyres stortingsgruppe. Det var Olav Oksvik som hadde vært inne på tanken om et statlig annonsemonopol. Men den storm som dette vakte i pressen gjorde at forslaget ble lagt bort. Selv Arbeiderbladet tok "i pressefrihetens navn" avstand fra tanken om et statlig annonsemonopol, skrev Davidsen.[204] Han viste til hvordan LO hadde stått for opprettelsen av Arbeidernes Pressefond i 1938 – som et offensivt tiltak for å finansiere

[199] For Programmene for Høyrepressens redaktørkonferanser i 1950-årene: se arkivboks Gb-0007, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[200] Tønsbergs Blad 12. november 1953
[201] S.st.
[202] Arkivboks Gb-0008, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[203] Davidsen 1960: 13
[204] Davidsen 1960: 22

arbeiderpressen. Høyres bladeiere hadde drøftet dette fondet på sitt årsmøte i 1938, uten at det medførte en "tilstrekkelig sterk reaksjon hos økonomisk bestemmende krefter her i landet", konstaterte Davidsen.[205]

Motivet bak Øyvin Davidsens virke til fordel for Høyrepressen var altså at han var skremt av arbeiderpressens vekst og innflytelse. Han mente at Høyrepressen måtte mobilisere for å møte A-pressen, ellers ville opinionsdanningen snart bli dominert av "den sosialistiske presse."[206] Davidsen og hans etterfølger Loennecken var pådrivere som kan sammenliknes med Johan Ona – til tross for store organisatoriske forskjeller mellom de to avisgruppene. Høyrepressens organisasjoner og dets Pressebyrå var tiltak nærmest opprettet i frykt for A-pressen. De skulle demme opp for arbeiderpressens innflytelse – særlig fra 1930-årene og fremover. Hensikten med Høyres Pressebyrå var å møte konkurransen fra Arbeidernes Pressekontor. Partistoff skulle lett finne veien fra Oslo til avislesere over hele landet. Libertas-samarbeidet, Høyres egne avisbevilgninger, opprettelsen av Norsk Høirepresse og Reistad-konferansene var andre tiltak som viste at Høyrepressen mobiliserte offensivt for å møte utfordringen fra A-pressen. Derfor ble da også Høyrepressen etter 1945 et meget vidtrekkende avissystem – faktisk betydelig større enn arbeiderpressen målt i opplag. Snart følte også Venstres presse behov for å mobilisere.

Venstrepressen mobiliserer

Opprustningen av arbeiderpressen og Høyrepressen skapte uro i Venstres presse. Venstrepressen kunne ikke forholde seg passiv når de to andre store avisgruppene bevisst økte sine anstrengelser i kampen om opinionen fra og med 1945. Venstre var fortsatt en betydelig politisk kraft; det var landets eldste parti og pådriver for en rekke reformer siden 1884. Venstre var som en bred folkebevegelse og støttet av så mange aviser at Venstrepressen som avisgruppe kunne sammenlikne med både arbeiderpressen og Høyrepressen. Landets tredje store avisgruppe hadde en sosial-liberal profil. Det skilte den ut fra arbeiderpressen og Høyrepressen – selv om avisgruppen nok lot seg plassere et sted mellom de to andre motpolene. Venstres aviser registrerte høsten 1945 at partiet hadde fått en ny frontfigur i Stortinget: småbrukeren Bent Røiseland fra Vest-Agder. Røiseland (f. 1902) kom i årene som fulgte til å innta rollen som Venstres mest markante politiker. Han var partiformann fra 1952 til 1964, og var en stortingsmann som Venstreavisene Fædrelandsvennen og Stavanger Aftenblad fikk et nært forhold til.[207] Etter hvert fikk etterkrigstidens Venstre flere markante personligheter, ofte med bakgrunn fra pressen; Dagbladets tidligere redaktør Helge Seip og Bergens Tidendes journalist Gunnar Garbo. Garbo etterfulgte Røiseland som partiformann i 1964, mens Helge Seip ble Venstres partiformann i 1970.

Venstrepressen følte også behov for et eget pressekontor i 1945 - som bindeledd mellom partiet i Oslo og avisene utover landet. Tiltaket må ha fortonet seg som påtrengende når pressefolkene så hvordan Arbeiderpartiet og Høyre fikk spredt sine meninger gjennom Arbeidernes Pressekontor og Høyres Pressebyrå.

[205] Davidsen 1960: 25
[206] Davidsen 1960: 14
[207] Garvik, Røiseland og Vetland 2003

Venstres Pressekontor startet opp 15. september 1946. Lokalene var primitive. Medarbeiderne flyttet inn i "to meget dårlige kontorrom i det provisorisk reparerte Venstres Hus." Der var det usselt, uten tapeter og med umalte vinduer. Inventaret bestod at et stort gammelt skrivebord, noen pinnestoler og en skrivemaskin. Lokalene var så kalde at de "av lege er karakterisert som absolutt sunnhetsfarlige i vintertiden." Personalet satt ofte med yttertøy på til langt ut på dagen, het det i kontorets første årsberetning. Fra nyttår 1947 tok partiet i bruk de samme lokalene. Da var fire personer i arbeid på det beskjedne indre kontoret, mens Unge Venstre brukte det ytre kontoret.

Venstres Pressekontor (VP) startet likevel med regelmessig stoffutsending helt fra åpningsdagen. Den første tiden sendte pressekontoret ut mellom 35 og 48 nummererte artikler pr. måned. Årsberetningen fant det oppmuntrende at "stoffet er blitt brukt i meget stor utstrekning av avisene." Det het at artiklene hadde verdi både "for de tilknyttede aviser og for venstres sak." Det nye Pressekontoret gjorde at Venstre nå fikk spredd aktuelt partistoff til Venstreavisene utover landet. Artiklene som kom på trykk gjorde synspunktene i Venstres stortingsgruppe kjent for leserne. Det første året betalte 27 aviser til sammen ca. 2000 kroner i måneden i gebyr for bruken av pressemateriale fra Pressekontoret. Stoffet ble også sendt til ti "upolitiske" aviser som ikke betalte gebyr, for det var "av politisk betydning" å få "stoffet plassert", het det i årsmeldingen. Venstre sentralt ga pressekontoret et tilskudd på 10 000 kroner. I Pressekontorets styre satt tunge representanter for ulike Venstreaviser: styreformann var sjefredaktør Dagfinn Flem fra Sunnmørsposten, sjefredaktør Christian S. Oftedal i Stavanger Aftenblad og Anton Beinset fra Dagbladet.[208]

Fra første dag ble Venstres Pressekontor ledet av den nytilsatte redaktøren Helge Kongshaug. Stillingen gjorde at han straks ble kollega med Birger Gotaas i Høyres Pressebyrå (i 1950 etterfulgt av Ranik Halle), og av Olav Brunvand som i 1949 ble sjefredaktør i Arbeidernes Pressekontor. Men Venstres Pressekontor var mindre enn Høyres Pressebyrå og Arbeidernes Pressekontor. Derfor kom det meste i dette kontoret til å bli avhengig av redaktørens personlige innsats.

Helge Kongshaug (f. 1908) ville tidlig bli journalist. Han vokste opp på Sunnmøre og ble raskt Venstremann. Hans evner vakte oppsikt allerede i ung alder, og det finnes mange vitneprov på hans dyktighet som ung pressemann. Allerede i 1934 valgte han "journalistikken som livsgjerning."[209] Utover i 1930-årene gjorde han rask karriere i Venstres presse: først var han redaksjonssekretær i avisen Vestmar i Kragerø 1934-35, deretter var han redaktør i avisen Nordkapp i Hammerfest. I 1942 ble Nordkapp stanset av tyskerne. Han gikk da over til Ålesunds Avis, og i tiden 1945-46 var han i Sunnmørsposten.

Helge Kongshaug hadde med andre ord mer enn ti års presseerfaring da han i 1946 ble sjefredaktør for Venstres Pressekontor. Han var fortsatt en ung mann. Kongshaug syntes å være den rette da styret skulle ansette redaktør, for stillingen krevde en person som både var en effektiv pressemedarbeider og en overbevist partimann. Han måtte være hardtarbeidende og effektiv, for ellers ville ikke det lille pressekontoret ha noen hensikt. Under Kongshaugs ledelse ble Venstres Pressekontor

[208] Årsmelding for Venstres Pressekontor 15. september 1946 – 1. juni 1947, i arkivboks H-0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[209] Kongshaug til Vestmars redaktør 19. januar 1934, i PA-657, Helge Kongshaug, Riksarkivet

et bindeledd mellom partiet i Oslo, dets organisasjon og stortingsgruppe og de mange Venstreavisene i distriktene. De enkelte Venstreavisene hadde ikke mulighet til å ha egne medarbeidere som kunne følge opp rikspolitikken i Oslo fra dag til dag. Skulle de holde seg orientert trengte de daglige tilførsler av Venstre-nytt fra godt informerte kilder – og det ble altså oppgaven til Venstres Pressekontor.

Redaktørene i Venstreavisene oppfattet raskt at Pressekontoret var viktig. I 1949 skrev Sunnmørspostens redaktør Dagfinn Flem til Helge Kongshaug, som formann i Pressekontorets styre. Flem sa seg godt fornøyd med Kongshaugs innsats. Han skrev at han var "klar over at suksessen var helt avhengig av hvem vi fikk som styrer av kontoret. Det hjalp ikke med penger, organisasjon og alt det andre, hvis en ikke fant den rette mann... Desto takknemligere var jeg for at du tok det på deg. Jeg var overbevist om at du med din arbeidsvilje og seige utholdenhet ville klare både det økonomiske og det redaksjonelle på en meget tilfredsstillende måte. Jeg er ikke blitt skuffet, tvert imot har kontorets drift overtruffet mine forventninger i begge henseender."[210] Ålesund-redaktøren var altså dypt imponert over Kongshaugs arbeid i Pressekontoret. Helge Kongshaug utførte da også et meget langvarig arbeid: han ble i pressekontoret fra 1946 til 1972 – ja, han *var* Venstres Pressekontor i alle disse årene.

Helge Kongshaug skrev selv Pressekontorets årsmeldinger. Der pekte han på at personalet var minimalt: kun ham selv og en sekretær. Kontorene var "utilfredsstillende" og måtte deles med partiet. Likevel steg antallet utsendelser: i 1946 sendte VP ut 92 nummererte artikler, i 1947 steg det til 432 samt et stort antall mindre notiser. Stoffet ble da sendt til 48 aviser. Avisene ble listet opp etter hvor mye de betalte i månedlig gebyr. I følge kontorets utklippskartotek hadde de tilknyttede avisene i 1947 innrykket i alt 4143 VP-artikler, noe som innebar at hver utsendt artikkel gjennomsnittlig ble trykket i ti aviser.[211]

Og dette var bare begynnelsen. I 1948 sendte Venstres Pressekontor ut 552 nummererte artikler, og et stort antall unummererte notiser til 34 aviser. Pressekontoret fikk dette året 3000 kroner fra Venstre. Disse midlene skulle dekke utgiftene som oppstod ved forsendelse av stoff til aviser som ikke hadde råd til å betale VP-kontingenten.[212] I 1949 sendte Pressekontoret ut 701 nummererte artikler, sammen med mange mindre og unummererte notiser. Økningen skyldtes stortingsvalget; i august og september var utsendelsene flest. I 1949 gikk stoffet til 26 aviser som betalte regelmessig kontingent. Noen aviser betalte bare for deler av tiden, mens åtte aviser fikk gratis VP-stoff hele året. Det het i årsmeldingen at VP-stoffet "hele året gjennom [hadde] vært meget jevnt brukt av avisene", ikke minst under valgkampen høsten 1949.[213] I 1950 økte utsendelsene til 710 nummererte artikler, samt et stort antall unummererte notiser. Stoffet gikk da ut til 26 aviser. Den 26. mai 1950 flyttet Pressekontoret inn i nye lokaler i Lille Grensen 5. Samtidig prøvde man ut en ordning

[210] Flem til Kongshaug 25. mai 1949, i PA-657, Helge Kongshaug, Riksarkivet. I desember 1949 søkte Helge Kongshaug dog NAL om redaktørstillingen i bransjebladet Dagspressen, fordi han mente at den kunne kombineres med stillingen i VP (Søknad til NAL 2. desember 1949, s.st.). NAL var positive, og han ble ansatt som redaktør i Dagspressen fra 1. januar 1950 (NALs svar 16.12 1949, s.st.).

[211] Årsmelding for Venstres Pressekontor for 1947, arkivboks H-0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[212] Årsmelding for Venstres Pressekontor 1948, arkivboks H-0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[213] Årsmelding for Venstres Pressekontor 1949, i arkivboks H- 0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

med utvidet forsendelse over fjernskriver. Den ble snart innstilt fordi avisene ikke fulgte opp. De hadde ikke råd.[214] I et brev fra Pressekontorets styreformann het det i februar 1951 at Pressekontorets stoff ble brukt "i stor utstrekning av avisene, som i VP ser det naturlige – og for de aller fleste det eneste – kontaktpunkt med Venstres sentralorganisasjoner og stortingsgruppen."[215]

Bak Venstres Pressekontor stod organisasjonen Norges Venstrepresselag. Den regnet sin historie tilbake til redaktøren Lars Holst, som stiftet Venstres Presseforening i 1894. Etter opprettelsen av Venstres Pressekontor ble det Venstrepresselagets viktigste oppgave å sørge for driften. Det preget også lagets årsmeldinger. Pressekontorets styreformann Dagfinn Flem skrev at Venstres Pressekontor hadde gjort seg "sterkt gjeldende" sammenliknet med de andre partienes pressekontorer og deres ressurser.[216] For perioden 1948-49 het det at Pressekontorets "økonomi har fra starten av delvis vært bygget på at Norges Venstrelag skulle gi en viss støtte til driften, svarende til det arbeid kontoret utfører direkte i partiets tjeneste uten vederlag." Pressekontoret hadde fått 10 000 kroner av Venstre ved starten, men dette var siden redusert til "delvis dekning av direkte utgifter til spredning av opplysnings- og propaganda-stoff som det ikke betales for på annen måte." Selv om Venstres Pressekontor fikk midler fra partiet, ønsket Venstrepresselaget å drive det med en viss uavhengighet av partiet: "Presselagets styre mener at en prinsipielt bør holde fast på partiets forpliktelse til å dekke de rene propaganda-utgifter, men at disse om mulig bør reduseres." På årsmøtet ville det bli forslag om å oppregulere månedsgebyret for avisene "med det formål å gjøre Venstrepressekontorets drift mindre avhengig av partiet." Selv om Venstres Pressekontor altså delte både navn og kontor med sitt parti – og sendte ut det de kalte "propaganda" for partiet - ønsket Venstrepresselaget å markere uavhengighet i forhold til Venstre.[217] Denne holdningen skilte VP fra Arbeidernes Pressekontor og Høires Pressebyrå – de hadde neppe noe tilsvarende ønske om distanse til sine partier.

Venstrepresselagets måte å "overvåke driften av Venstres Pressekontor" skjedde gjennom stadig konferanser mellom styreformann Dagfinn Flem, nestformannen Christian S. Oftedal og Helge Kongshaug som kontorets leder. I 1949 skrev den nye styreformannen Einar Osland at det var "alminnelig anerkjent at kontoret har den største betydning for Venstres presse ved å bringe opplysning om Venstres saker og agitere for Venstres ideer."[218]

Pressekontoret og Venstrepresslaget stod hverandre så nær at de utover i 1950-årene faktisk skrev felles årsmeldinger. Samtidig fortsatte virksomheten: i 1951 sendte Pressekontoret ut 646 nummererte artikler, og mange unummererte notiser. Det meste var referater og kommentarer fra Stortinget. "Stoffet har vært brukt i betydelig utstrekning av de aller fleste aviser – også av aviser som av økonomiske grunner ikke abonnerer på det," het det. Stoffet ble da sendt til 31 betalende aviser, mens 9 Venstreaviser ikke fikk VP-stoff fordi de ikke hadde råd til å betale den fastsatte

[214] Årsmelding for Venstres Pressekontor 1950, arkivboks H-0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[215] Brev fra VPs styreformann 26. februar 1951, i arkivboks G-0009, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[216] Årsmelding for Venstrepresselaget 1947-48, arkivboks H-0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[217] Venstrepresselagets årsmelding 1948-49, arkivboks H-0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[218] Årsmelding for Venstrepresselaget 1949, arkivboks H-0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

minimumskontingenten.[219] Et skriv til Venstreaviser som Stavanger Aftenblad, Haugesunds Avis, Nidaros, Fædrelandsvennen, Vestfold, Lindesnes, Porsgrunns Dagblad osv i juni 1950 uttrykte det slik at "Meningen er at Venstres Pressekontor så langt en rekker skal fungere som et Oslo-kontor for de avisene som ønsker det."[220]

Venstrepresselaget fastsatte nye vedtekter på sitt årsmøte i 1952. Paragraf 1 slo fast at laget hadde til formål å "samle journalister, redaktører og avis-disponenter av venstre til fremme av venstres sak gjennom utvikling av venstrepressens redaksjonelle, tekniske og økonomiske standard og til vern om medlemmenes faglige interesser." Laget hadde to typer medlemmer: de personlige enkeltmedlemmene, og Venstres Bladeierforening som organiserte fellestiltak til gode for hele avisgruppen. Bare aviser som stod tilknyttet Venstres Pressekontor kunne bli medlemmer i Bladeierforeningen.[221]

Videre knoppskyting fant sted da Venstrepressens Andelslag ble stiftet i 1954. På dets konstituerende møte 10. september ble det vedtatt at andelslagets formål var å assistere ved kjøp og salg av gammelt og nytt utstyr for medlemmenes aviser og trykkerier, samt drive forretningsmessig opplysningstjeneste med eventuell akkvisisjon, samt kurs- og møtevirksomhet. Bare de aviser som hadde "tilknytning til Venstre" kunne bli medlemmer i Andelslaget.[222] Det var med andre ord ingen tvil om hvilke aviser som tilhørte Venstrepressen: det var medlemsavisene i fellesorganisasjonene. Venstrepressens medarbeidere kjente hverandre, og utgjorde et nettverk som strakte seg fra avis til avis – med et tyngdepunkt i sør og vest. I 1950-årene demonstrerte de sitt fellesskap ved å sende hverandre sine aviser gratis, etter et internt byttesystem.[223]

Venstrepressens fellesorganisasjoner var mange, men så små at de alle ble plassert i brevhodet til Venstres Pressekontor. Der stod Norges Venstrepresselag, Venstres Avisutgiverforening og Venstrepressens Andelslag. Alle hadde felles adresse med Pressekontoret: Lille Grensen 5.[224] I praksis var alle Venstres presseorganisasjoner vevd tett sammen både formelt og uformelt; det var ofte de samme personer som gikk igjen i hver organisasjon. Aktiviteten i organisasjonene var ikke høy. Den viktigste oppgaven for Venstrepresselaget var driften av Pressekontoret – det eneste sted med daglig drift.

Venstreavisenes forhold til partiet ble ikke bare definert gjennom bruken av VP-stoffet. I 1958 fastsatte Norges Venstrelag nye partilover på sitt landsmøte i Steinkjer. §1 slo fast at Venstre hadde til "formål å samle venstrefolk til arbeid for sosial, kulturell og økonomisk framgang på nasjonal og demokratisk grunn." Partiet var sammensatt av fylkeslag og lokallag, men hadde også flere organisasjoner tilknyttet: Norges Venstrekvinnelag, Norges Unge Venstre – og Norges Venstrepresselag. §2 slo fast at Venstrepresselaget hadde rett til å sende 5 utsendinger til Venstres landsmøte, det samme antall som kvinnelaget og Unge Venstre. § 12 slo fast hvilken stilling Venstrepresselaget skulle ha i partiet:

---

[219] Årsmelding for VP og Norges Venstrepresselag for 1951, arkivboks H-0018, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[220] VP til avisene 29. juni 1950, arkivboks G-0009, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[221] Vedtekter for Norges Venstrepresselag vedtatt på årsmøte 21. mai 1952

[222] Vedtekter for Venstrepressens Andelslag stiftet 1954, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[223] Jfr. notat i arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[224] Brevpapir fra VP i 1966, arkivboks H-0019, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

§12

Norges Venstrepresselag er et sjølvstendig landslag med egne vedtekter. Det er knyttet til Norges Venstrelag. Norges Venstrepresselag har til særskilt oppgave å samle journalister, redaktører og avisdisponenter av Venstre til fremme av Venstres sak gjennom utvikling av venstrepressens redaksjonelle, tekniske og økonomiske standard og å vern om medlemmenes faglige interesser. Det skal til hvert ordinære landsmøte i Norges Venstrelag gi melding om arbeidet siste året.[225]

Slik ble Venstrepresselagets status definert av Venstre; delvis selvstendig, men også "knyttet til" partiet. Presselaget skulle fremme Venstres sak gjennom diverse fellestiltak. Partiets vedtekter nevnte faktisk ikke Venstres Pressekontor. Driften av det falt jo på Venstrepresselaget og ikke på partiet. Formelt sett kan man si at Venstreavisene - til tross for partitilknytningen - hadde en viss formell selvstendighet i forhold til partiet.

For Venstre ble Pressekontoret viktig. Venstres Pressekontor spredde jo partiets synspunkter. Med unntak av mindre notiser var hver eneste melding nummerert. Meldingene var formet som ferdige nyhetsartikler eller som kommentarer som kunne brukes som ledere. Overskriftene kunne være et sitat fra en av partiets politikere, med partibokstaven satt i parantes: (V). Meldingenes brødtekst begynte gjerne med parantesen (VP), som anga meldingens opprinnelse. Meldingene var av ulik karakter: noen var rene meningsytringer av polemisk art, andre var mer nyhetspregede. Hver melding hadde en understreket tittel som kunne fungere som overskrift i avisene. Brødtekstene fløt fint og var lette å lese. I VP-stoffet var det Arbeiderpartiet og dets presse som var hovedmotstanderen. Så lenge Arbeiderpartiet satt i regjering – frem til 1965 - var VP-stoffet preget av Venstres rolle i opposisjon. Etter maktskiftet i 1965 endret VP-meldingene karakter: Pressekontoret kom i forsvarsposisjon og avviste kritikken fra Arbeiderpartiet og dets presse, som nå var i opposisjon. Kort sagt: VP-meldingene forente polemikk og journalistikk – og det var jo hensikten med hele Pressekontoret.[226]

Pressekontorets betydning finner man best ved å studere de tilknyttede avisene. De aviser som mottok pressemeldingene fra VP og som betalte årskontingent i 1956 var disse: Dagbladet, Bergens Tidende, Stavanger Aftenblad, Sunnmørsposten, Fædrelandsvennen, Haugesunds Avis, Romsdalsposten, Nidaros, Porsgrunns Dagblad, Romsdals Budstikke, Velgeren, Østlands-Posten, Lindesnes, Trønder-Avisa, Nordtrønderen, Sogn og Fjordane, Sør-Trøndelag, Agder, Firda Folkeblad, Hardanger, Hordaland, Hordaland Folkeblad og Lillesandsposten – i alt 23 aviser. I tillegg kom de aviser som fikk VP-meldingene uten å betale kontingent: Fjell-Ljom, Fjordabladet, Vest-Agder, Akershus Folkeblad, Vestmar, Teledølen og Nordlands Avis. Noen aviser hadde ikke forbindelse med VP dette året: Varden, Agderposten, Tromsø, Vestfold, Stjørdalens Blad og Kongsberg Dagblad.[227] Avisenes gebyr var gradert etter den enkelte avisens økonomiske evne.

[225] Vedtekter for Norges Venstrelag vedtatt på landsmøtet på Steinkjer 24. juni 1958, arkivboks J-0036, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[226] Se arkivboksene fra F-0001 til F-0008, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[227] Udatert liste over aviser som fikk stoff fra VP i 1956, arkivboks G-0009, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

Gjennom sitt abonnement på meldingene fra Venstres Pressekontor kunne altså en hel rekke aviser fungere som Venstreorganer på sine utgivelsessteder. VP-stoffet gjorde at de alltid var oppdatert politisk. Pressekontorets virksomhet fikk etterhvert store dimensjoner. Det fremgår av oppgavene over Pressekontorets utsendelser pr. år: i 1952 sendte Venstres Pressekontor ut 579 nummererte artikler, i 1953 891 og i 1954 747.[228] I 1955 sendte VP ut 1177 nummererte artikler, i tillegg kom mange unummererte artikler og notiser og en del aktuelle matriser. Matrisene ble stilt til gratis disposisjon av Stavanger Aftenblad, Bergens Tidende, Haugesunds Avis og Dagbladet.[229] I 1958 sendte VP ut 1261 flak, med 760 nummererte artikler.[230] Det utgikk altså hundrevis av pressemeldinger fra Venstres Pressekontor hvert år. Styreformann Ragnar Vold konstaterte at Venstres Pressekontor arbeidet for en avisgruppe med et samlet netto-opplag på over 350 000 eksemplarer. Venstrepressen var altså en betydelig avisgruppe. Vold omtalte Pressekontoret som "et sentralorgan", ikke bare for det politiske, men også for det teknisk-økonomiske samarbeid mellom venstreavisene.[231] I tillegg til redaktørjobben var Helge Kongshaug også forretningsfører for Venstrepressens Andelslag, hadde administrative oppgaver for Venstrepresselaget og for Venstres Avisutgiverforening. Han deltok også i partiets avisutvalg oppnevnt av landsstyret.[232]

Til tross for Pressekontorets store betydning for Venstreavisene, var driften et stadig tilbakevendende problem. Utgiftene ble holdt på et minimum. Tilskuddene fra Venstre var ikke store: etter de 10 000 kontoret fikk i 1947-48, fikk VP 5000 kroner i 1953. I 1955 og 1956 fikk Pressekontoret 4500 kroner fra Andelslaget. Støtten fra Venstre til VP var altså beskjeden. Styreformann Ragnar Vold skrev i 1957 at Venstres Pressekontor "ikke har fått noe bidrag fra Norges Venstrelag siden 1953, og det klager vi ikke over, fordi Venstres presseorganisasjoner prinsipielt bør finansiere seg selv."[233] Disse ordene viser at Venstrepressen ønsket å holde Pressekontoret mest mulig uavhengig av partiet, selv om VP likevel av og til måtte få penger derfra. Kongshaug pekte på det samme i 1959 da han skrev at "Fra partiet har vi ingen fast støtte." De hadde bare fått enkeltbevilgninger før valg og som godtgjørelse for stoff-utsendelser til ikke-betalende aviser. Kongshaug skrev også at "Partiet som sådant er ikke representert i styret for Venstres Pressekontor. Kontoret ledes av styret i Norges Venstrepresselag", men dets styreformann var medlem av Venstres landsstyre. "Venstres Pressekontor har således en helt uavhengig og selvstendig status", konstaterte VP-redaktøren i 1959.[234] Slik ønsket Venstrepressen å ha en viss uavhengig stilling i forhold til partiet, og det gjaldt også for Pressekontoret.

---

[228] Årsmelding for VP og Venstrepresselaget 1954-55, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[229] Årsmelding for VP og Venstrepresselaget 1955-56, s.st.

[230] Årsmelding for VP 1958-59, s.st.

[231] Årsmelding for VP og Venstrepresselaget 1957-58, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[232] Jfr.Årsmelding for VP og Venstrepresselaget 1961-62, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[233] Årsmelding for VP og Venstrepresselaget 1956-57, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[234] Kongshaug til det svenske Folkpartiets Presstjänst 19. februar 1959, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet.

Venstrepresselaget slet ikke bare med finansieringen av Pressekontoret, men også med rekrutteringen av nye medarbeidere til avisgruppen. Da laget i 1962 holdt sitt årsmøte i Sandefjord var det flere av utsendingene som klaget over dårlig rekruttering til avisene. Helge Kongshaug sa at "rekrutteringen av politiske journalister er i det hele vanskelig, også i andre parti." De hadde gjort flere forsøk. For Venstrepressen kunne det bli nødvendig å "invitere studenter til opplæringskurs ved presselagets kontor", sa han. Siden ble det stadig gjentatt at rekrutteringen av journalister til Venstres aviser var vanskelig. Årsmøtet gjorde ellers som det var blitt vanlig: de valgte fem utsendinger til Venstres landsmøte.[235]

Etter hvert begynte Venstrepressen å arrangere konferanser for sine medarbeidere. De ble viktige møtesteder der avisgruppens problemer kunne diskuteres internt. Her fulgte Venstrepressen etter arbeiderpressen og Høyrepressen – som begge hadde kommet tidligere i gang med slike etter krigen. Venstrepressens første større aviskonferanse etter 1945 fant sted på Sollihøgda i 1958 og hadde tittelen "Avisen og politikken." Der talte Venstres nye stortingsrepresentant Gunnar Garbo. Han sa at "Vi i Venstrepressen er i den lykkelige situasjon at vi ivrer for et parti som er enig om å være uenig – ofte ikke engang enig om det. Vi er løsere eller fastere knyttet til et parti med utpregede liberale tradisjoner, som alltid har hatt sans for det frie ord, og respekt for personlig utfoldelse." Garbo satte her ord på en utbredt oppfatning, som også redaktør Per Hansson i avisen Sør-Trøndelag ga uttrykk for: at Venstreavisene "mindre enn innen noen annen gruppe føler seg identisk med sitt partis ledelse." Denne forestillingen fant man ofte blant folk i Venstrepressen: de mente at Venstreavisene stod friere i forhold til partiet enn de øvrige partiavisene. Det ga et interessant utgangspunkt når de skulle diskuterte forholdet mellom journalistikk og politikk.[236]

Venstrepressens konferanser kom tettere utover i 1960-årene. I februar 1961 møttes de på Trollvasshytta for å diskutere politisk journalistikk. Gunnar Garbo ledet konferansen. En av deltakerne var sjefredaktør Harald Wigsfors i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning. Han sa at en journalist ikke måtte "la seg binde gjennom fortrolighet", og advarte avisene mot lojalitetskrav overfor Venstre. Han minnet om at "Grunnlaget for den partidominerte pressens eksistens er propagandaen for partiet."[237] I februar 1965 arrangerte Venstrepressen en konferanse som skulle forberede deltakerne på valgkampen før stortingsvalget samme høst. 31 deltakere fra Venstreavisene møttes da i Sandefjord.[238] I 1967 holdt Venstrepresselaget et aviskurs før kommunevalget.[239] De 26 deltakerne fikk celebert besøk av statsminister Per Borten. Han satte pris på å snakke "så fritt og tillitsfullt" uten at "fortroligheten" ville bli misbrukt. På aviskonferansene deltok også Venstres politikere – som Bent Røiseland, Gunnar Garbo og Helge Seip. Aviskonferansene ble viktige uformelle

[235] Referat fra Norges Venstrepresselags årsmøte 1962, arkivboks G-0009, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[236] Referat fra et pressekurs på Sollihøgda 30.-31. mai 1958, arkivboks H-0017, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[237] Fortrolig referat fra konferanse om politisk journalistikk på Trollvasshytta 3. og 4. februar 1961, i arkivboks H-0017, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[238] Jfr. Fortrolig referat fra internt kurs til bruk som bakgrunnsorientering for venstrepressen, s.st.

[239] Jfr. Venstrepressen og valget. Kurs for politiske medarbeidere i Venstrepressen i Sandefjord 2.-5.mars 1967, arkivboks H-0017, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

møtesteder for politikere og pressefolk i Venstre. Deltakerne lærte hverandre å kjenne; de var ikke lenger bare navn for hverandre.

I 1968 fikk Venstrepresselaget utvidet sin representasjon på Venstres landsmøter. En vedtektsendring gjorde at partipressens utsendinger økte fra fem til åtte. Partipressen økte altså sin innflytelse i Venstre mot slutten av 1960-årene.[240] Som del av den statlige pressestøtten fikk Venstres Pressekontor i 1969 et statstilskudd på 75 000 kroner. Det bidro til å lette Pressekontorets kroniske finansieringsproblemer.[241]

Bondepressen mobiliserer

Både Venstrepressen, Høyrepressen og arbeiderpressen mobiliserte altså offensivt etter 1945. Det tilskyndet landets fjerde politiske avisgruppe – Bondepartiets presse – til å satse. Denne avisgruppen var minst av de fire pressegruppene. Når de tre andre avisgruppene rustet opp, kunne Bondepressens innflytelse lett bli redusert hvis ikke den også fulgte opp. Derfor gikk Bondepressen og Bondepartiet i 1947 sammen om å opprette et eget pressekontor for de agrare interesser.

Det var Østlendingens redaktør Georg Werner-Hansen som tok initiativet på Bondepressens årsmøte i Oslo 11. februar 1947. Tanken fikk tilslutning og et utvalg ble nedsatt. Werner-Hansen ledet selv dette utvalget. Han fikk med seg forretningsføreren Knut Hovengen og Bondepartiets generalsekretær Einar Hovdhaugen. Da komiteen avla sin innstilling 17. mars samme år, pekte den på at "så vel Arbeiderpartiet som Høire har velorganiserte pressekontorer av meget betydelig omfang, videre er Venstre i ferd med å etablere et pressekontor...". Derfor måtte også Bondepressen satse. Komiteen påpekte at "Bondepartiets presseorganer i de fleste tilfeller arbeider under sterk konkurranse fra andre partiers aviser og stort sett savner økonomisk evne til på egen hånd å løse de oppgaver som et slikt kontor i Oslo kunne fylle." Georg Werner-Hansen mente at det nye kontoret skulle løse tre oppgaver: politisk artikkeltjeneste og journalistisk service, økonomisk samvirke og annonseakkvisisjon. Den politiske artikkeltjenesten var viktig, skrev utvalget, fordi "Bondepressen utenfor Oslo savner i høy grad den nødvendige kontakt med de politiske begivenheter, og vil i mange tilfeller være i villrede med hvordan oppståtte politiske situasjoner skal gripes an og kommenteres fordi redaktørene ikke kjenner sakenes bakgrunn. Et Bondepressens kontor måtte derfor se som en av sine første oppgaver å holde Bondepressens politiske redaktører a jour med den politiske utvikling...". Kontoret skulle "gi orientering om de linjer som partiets sentrale ledelse vil følge." I tilfelle regjeringskrise ville kontoret gi slik orientering "over telefonen til de redaktører som ønsker det... Som det nå er, føler mange av partipressens redaktører seg som sittende på en øde øy." De måtte vente til Bondepartiets hovedorgan Nationen utkom, "fordi de ikke selv har tilstrekkelig kjennskap til sakens bakgrunn til å våge å ta stilling i farten."

Bondepartiets hovedkontor hadde allerede en tid sendt ut politiske artikler som bondeavisene kunne bruke som ledere, etter stortingsdebatter og lignende.

---

[240] Jfr Årsmelding for VP og Venstrepresselaget 1968-69, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[241] Brev fra Statens Informasjonstjeneste til VP datert 13. juni 1969, arkivboks H-0019, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

Partikontoret hadde også sendt ut stortingskronikker. Det nye pressekontoret skulle utvide denne virksomheten, sende utdrag av Bondeparti-representantenes stortingsinnlegg m.m. Georg Werner-Hansen minnet om at artiklene kun var "informasjonsmateriale", og ikke påbudt stoff. Utvalget var likevel klar over at mange Bondeaviser var så knapt utstyrt at de svært ofte brukte slike fellesartikler. Pressekontoret skulle også få i gang utenrikskronikker til Bondepressen, for dette var – med unntak av Nationen – et "sterkt forsømt" emne i Bondepressen. Partiets generalsekretær skulle "føre tilsyn" med pressekontorets politiske virksomhet, "for at den til enhver tid kan være i full overensstemmelse med partiets linjer."

Georg Werner-Hansen tenkte seg at pressekontoret skulle ta sikte på å "tilføre Bondepartiets presse journalistisk stoff som høver for den" og som kunne "øke dens konkurransedyktighet." Kontorets leder måtte ha "for øye at det gjelder å slå ned på de ting som fra dag til dag er aktuelle, først og fremst for bygdefolket, og... søke sakene belyst fra det synspunkt bondepressen representerer." Pressekontoret skulle også komme med lokale saker av interesse i distriktene, gjerne på oppdrag fra Bondeavisene. Werner-Hansen mente at Bondepressen ofte ble "urettferdig tilsidesatt" når det gjaldt riksannonser. Det trengtes derfor et "intenst opplysningarbeid" hos riksannonsørene for å få dem til å endre syn på Bondepressen som annonseorgan.

Utvalget til Georg Werner-Hansen planla også organiseringen av pressekontoret. De foreslo at det ble ledet av et styre med to representanter for Bondepressen (redaktør og forretningsfører), og en for Bondepartiet. Partiet kunne selv oppnevne sin representant i styret, mens Bondepressens representanter første gang skulle velges av Bondepresselaget, siden av representanter for de tilsluttede aviser på møter i forbindelse med Bondepresselagets årsmøter. Kontorets politiske virksomhet skulle "underlegges partiets generalsekretær", med egne instrukser og vedtekter for kontoret og dets administrasjon. Utvalget foreslo at pressekontoret fikk lokaler sammen med Bondepartiets organisasjon. Dermed var det ikke nødvendig å ansette flere funksjonærer enn kontorets leder. Første års budsjett ble satt til 25 000 kroner. Utvalget regnet med at Bondepartiet ville bevilge "et årlig beløp som bidrag til virksomheten," mens resten skulle komme som gebyr fra hovedorganet Nationen og de øvrige Bondeaviser som ble tilknyttet pressekontoret.[242]

Det var en dristig plan - som innebar en sterk opprustning av Bondepressen i kampen mot de tre andre avisgruppene. Forslaget ble lagt frem for Bondepartiets ledelse, Nationen og de andre Bondeavisene, og ble vedtatt. Dermed kunne pressekontoret opprettes. Som sjefredaktør ansatte man pressemannen Odd Bye – som dermed ble kollega av Helge Kongshaug i VP og Birger Gotaas i HP.

Odd Bye (f. 1916) kom fra Horg i Sør-Trøndelag. Han begynte å studere filologi, men studiene ble avbrutt av Andre verdenskrig. Han skaffet seg etter hvert flere studieopphold i utlandet. Odd Bye var først ansatt i Dagsavisa i Trondheim 1945-46. Deretter kom han til Bondepartiets hovedorgan Nationen i 1946-47. Så ble han redaktør i Bondepartiavisen Rogaland fra 1947 til 1948. Odd Bye gjorde altså rask karriere i bondepressen etter 1945. Da han i 1948 ble sjefredaktør i det nye pressekontoret fikk han en av de mest innflytelsesrike stillinger i Bondepressen.

[242] Jfr. Innstilling om opprettelse av et Bondepressens kontor i Oslo, datert 21. mars 1947, i arkivboks D-0001, PA-903 Senterpresselaget, Riksarkivet

Samtidig påtok han seg også politiske verv i Bondepartiet, blant annet som formann for Oslo-avdelingen.[243]

Det nye kontoret var tenkt som et bindeledd mellom bondepressen i distriktene og Bondepartiet i Oslo. Til å begynne med – fra starten i 1948 og frem til 14. mars 1949 - ble kontoret omtalt som "Bondepressens Oslo-kontor." Men i mars 1949 kom betegnelsen "Bondepartiets Pressekontor" i bruk. Dette skapte en viss uklarhet: skulle pressekontoret være et servicekontor for bondepressen overfor partiet, eller for Bondepartiet overfor pressen? Georg Werner-Hansen og hans utvalg hadde brukt betegnelsen "Bondepressens kontor i Oslo", og dermed vektlagt pressens interesser. Navnet "Bondepartiets Pressekontor" signaliserte en annen funksjon. Redaktør Per Grambo i Østlendingen reagerte på denne betegnelsen. I et brev til Odd Bye i februar 1950 skrev han at det var en "viktig nyanse i navnebetegnelsen" mellom "Bondepressens Oslokontor" og "Bondepartiets Pressekontor." Grambo mente at "Bondepressens Oslo-kontor er den riktige betegnelse."[244] Dette synet vant likevel ikke frem – kontoret kom til å gå under navnet Bondepartiets Pressekontor.

Likevel var kontorets status - mellom parti og presse - stadig uavklart. I januar 1953 skrev Odd Bye til sin svenske søsterorganisasjon Bondeförbundets Presstjänst, som ville vite hvordan BP var organisert, at kontorets organisatoriske grunnlag fortsatt var uklart. Selv om Bondepartiets Pressekontor ble opprettet etter initiativ fra partiets hovedkontor, ble det "ikke den gangen brakt klarhet i hvorvidt kontoret skulle betraktes som en del av partikontoret (som en slags public relations-institusjon), eller som et kontor i hovedstaden for Bondepartiets aviser og være underlagt Bondepresselaget." Bye pekte på at Bondepartiets aviser egentlig ikke hadde noen egen organisasjon; for Bondepresselaget samlet kun avismedarbeidere som personlige medlemmer.[245]

Både partiet og avisene stod altså bak Bondepartiets Pressekontor. Likevel oppfattet Bondepartiet det nye pressekontoret som "sitt." Det kom til uttrykk i redaktørinstruksen fra 1952. Den slo fast at redaktøren "ikke [hadde] anledning til i det materiell han sender ut å hevde oppfatninger som avviker fra Bondepartiets og stortingsgruppens offisielle linjer." Pressekontoret hadde særlig ansvar for at stortingsstoff med vekt på Bondepartiets arbeid ble sendt ut. Men BP kunne også sende ut "interne politiske opplysninger om politiske spørsmål av viktighet" rett til partipressens redaktører. Hvis slike fortrolige meldinger handlet om Bondepartiets stortingsgruppe skulle gruppelederen informeres på forhånd. Hvis redaktøren kom i tvil om en sak skulle han foreligge den for Bondepartiets gruppeleder i Stortinget, eller for kontorets styreformann. Redaktørinstruksen erklærte også at "Bondepartiets Pressekontor er å betrakte som et ledd i Bondepartiets organisasjon. I samsvar med dette må redaktøren for Pressekontoret betraktes som funksjonær i Bondepartiet med spesialoppdrag å betjene partiets presse på beste måte sett fra et partistandpunkt." Og om redaktøren fikk tid til overs skulle han delta i hovedkontorets øvrige virksomhet.[246]

---

[243] Jfr. "Biografiske data 21. september 1961, sendt til Dagspressen, trolig for Pressefolk-boken, arkivboks D-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[244] Grambo til Bye 15. februar 1950, i arkivboks D-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[245] Odd Bye til Bondeförbundets Presstjänst 17. januar 1953, arkivboks D-0003, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet.

[246] Instruks for redaktøren av Bondepartiets Pressekontor, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet.

Det var altså ingen tvil om hva slags stilling Odd Bye egentlig hadde – hans stilling som sjefredaktør i Pressekontoret var som en partifunksjonær.

I et brev fra 1953 skriver Odd Bye at Pressekontoret ifølge statuttene fra året før var å betrakte som en avdeling underlagt Bondepartiets Hovedkontor. Partiet la Pressekontoret under seg, men partiet delegerte sin makt til dets styre. Styret fikk avgjørende myndighet over Pressekontoret, samtidig som det stod ansvarlig overfor Bondepartiets hovedstyre. Finansieringen ble ordnet slik at avisene dekket ca. 60 prosent av Pressekontorets utgifter, mens partiet dekket resten. Avisene betalte en årlig kontingent som ble beregnet etter opplag og økonomisk evne. Til gjengjeld fikk avisene da tilsendt alt som utgikk fra Pressekontoret – for det meste politisk stoff.[247]

På sin side hadde Bondeavisene en sterk egeninteresse i Pressekontoret. Den ble formidlet gjennom Bondepresselaget. Dette laget var opprettet den 7. januar 1922 på et møte i Håndverkeren i Kristiania - som en forening for "redaktører, faste medarbeidere og forretningsførere i Norges Bondelags presseorganer." Lagets lover slo fast at bare disse tre kategorier kunne bli medlemmer. Bondepresselaget ble ledet av et styre på fem medlemmer; 3 pressemenn og 2 forretningsførere. Styret valgte formannen blant pressemennene. Laget hadde rett til å sende 5 utsendinger til representantmøtene i Norges Bondelag, såfremt de var partimedlemmer. Straks opprettelsen av Bondepresselaget var et faktum, meldte sentrale pressefolk fra Bondeavisene seg straks inn, deriblant Nationens redaktør Thorvald Aadahl.[248] Utover i 1920- og -30-årene foreslo Bondepresselaget stadig at det burde opprettes et eget pressekontor. Laget ba Bondepartiet om å opprette et slikt kontor i 1925, kravet ble gjentatt i 1927 og 1938.[249] Det var med andre ord et gammelt ønske innad i bondepressen som gikk i oppfyllelse da Bondepartiets Pressekontor så dagens lys i 1948.

Bondepresselaget drev ikke særlig aktivt. I etterkrigstidens årsmeldinger forekom stadig beklagelser over at laget ikke gjorde mer. Det het gjerne at det var "lite å melde" om presselagets aktivitet det foregående året. Årsaken var at medlemmene bodde så langt fra hverandre at styreformannen rådførte seg med de andre gjennom telefon eller pr. brev.[250] Bondepresselagets hovedoppgave ble driften av Pressekontoret.[251]

Bondepartiets Pressekontor sendte sitt stoff til en broket samling av bondeaviser. Hovedorganet Nationen kalte seg "Organ for Norges bondestand" på sine brevark.[252] I Bondepresselagets årsmelding for 1959 het det at "vårt partis hovudorgan Nationen har greidd å få slå fast rot i norsk pressegrunn – tvers gjennom asfalten i hovedstaden. Det er godt gjort, og den vørnad Nationen har vunne for seg sjølv, den kjem og oss til gode som arbeidar i bondepressa utover i landet", skrev Gudbrandsdølens redaktør Sigurd Skogheim. Han slo fast at "mange bondeblad... slit

[247] Odd Bye til Bondeförbundets Presstjänst 17. januar 1953, arkivboks D-0003, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet

[248] Møteprotokoll for Bondepresselagets konstituerende møte 7. januar 1922, i Bondepresselagets møteprotokoll, arkivboks A-0001, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet.

[249] Hovdhaugen 1972

[250] Årsmelding for Bondepresselaget datert 28. april 1957, arkivboks A-0002, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet

[251] Hovdhaugen 1972

[252] Brev datert 14. april 1956, arkivboks D-0001, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet

hardt for å livberge seg. Det er vel berre nokre få som kan seiast stå på trygg økonomisk grunn...".[253]

Etter Nationen var Østlendingen på Elverum Bondepressens førende avis. Østlendingen var overtatt av Bondepartiet i 1921 - etter først å ha tilhørt Arbeiderdemokratene siden opprettelsen i 1901. Overtakelsen var en del av bondebevegelsens strategi tidlig i 1920-årene: den ville bygge opp sin egen partipresse.[254] De andre avisene som stod tilknyttet BP var Gudbrandsdølen, Samhold, Dagbladet Rogaland, Trønder-Avisa, Fellesavisa, Eidsvold Blad, Stjørdalingen, Fylket, Horda Tiend, Firda Tiend og Agder Tiend. Disse utgjorde etterkrigstidens Bondepresse og dannet til sammen den avisgruppe som Bondepartiets Pressekontor – og Odd Bye – skulle betjene.

Bondepartiets Pressekontor startet opp i løpet av 1948. Året 1949 ble kontorets første hele driftsår. Odd Bye var lenge den eneste ansatte. Det gjorde at han *var* Bondepartiets Pressekontor slik Helge Kongshaug *var* VP. Bondepartiets Pressekontor sendte i 1949 ut 275 artikler.[255] De kommende årene varierte Pressekontorets utsendelser noe: i 1950 sendte kontoret ut 431 artikler, i 1952 220, i 1953 232, i 1954 279, i 1955 239, i 1956 312, i 1957 193 og i 1958 349.[256] BP-utsendelsene i 1958 gikk til i alt 15 aviser – og gjennom deres samlede opplag ble de spredt så langt utover som Bondepressen rakk. På denne måten ble Bondepartiets uttalelser i Stortinget kjent for leserne, i form av artikler, debattsammendrag og kronikker.

Selv om Bondepartiet hadde mange lokale høvdinger i sin krets, begynte trønderen Per Borten, snart å skille seg ut. Han gjorde rask karriere i partiet i siste halvdel av 1940-årene, og ut gjennom 1950-årene. Per Borten ville fornye Bondepartiet. Ett av tiltakene var navneskiftet fra Bondepartiet til Senterpartiet i 1959. Borten mente at bondebevegelsen måtte fri seg fra assosiasjonene som knyttet seg til betegnelsen "bonde" for å nå videre ut. Navneskiftet til Senterpartiet var en del av denne strategien.[257] Bondepartiets Pressekontor fulgte lojalt etter og skiftet navn til Senterpartiets Pressekontor (SP) samme år. Kontoret hadde nettopp fått nye og bedre lokaler i Nedre Vollgate 8 i Oslo.[258] Samtidig ble kontoret utvidet: Fra 1. januar 1960 ble Per Skaaraas (f. 1921) SP-journalist i fast stilling, etter først å ha vært midlertidig ansatt året før. Ansettelsen av Skaaraas som ny medarbeider i tillegg til Bye, var noe styret gikk inn for. Avisene ga sitt samtykke.[259] Slik ble SP-staben fordoblet – fra en til to medarbeidere.

Til tross for at Pressekontoret var raske til å skifte navn i 1959, trengte Bondepresselaget merkelig lang tid på å foreta sitt navneskifte. Ja, det tok faktisk ti år før Bondepresselaget skiftet navn til Senterpresselaget.[260] Først i 1969 ble navnet

---

[253] Årsmelding for Bondepresselaget 1959, arkivboks A-0002, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet
[254] Overrein 2001
[255] Årsmelding for Bondepartiets Pressekontor 1949, arkivboks D-0001, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet
[256] Jfr. Årsmeldinger for de respektive år, s.st.
[257] Berntsen 2007:112ff, Ohman Nilsen 2001
[258] Årsmelding for Senterpartiets Pressekontor for 1959, arkivboks D-0001, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet
[259] Odd Bye til Per Skaaraas 1. april 1959, i arkivboks D-0001, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet
[260] Jfr saksdokumenter om navneskiftet i arkivboks D-0001, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet

Senterpresselaget tatt i bruk. Først da kunne altså Bondepressen kalles for Senterpressen – samtidig som det hele nå ble kalt for Senterbevegelsen.[261]

Utad var Per Borten denne bevegelsens mest synlige representant - fra 1965 var han statsminister i landets borgerlige koalisjonsregjering, som overtok makten etter Einar Gerhardsen. Per Bortens fremskutte posisjon markerte Senterpartiet og dets bevegelse sterkere enn før. Senterpressen merket forandringen straks. Allerede i september 1965 skrev Nationens disponent Martin Vårvik til Senterpartiavisen Sør-Trøndelag i Orkanger. Vårvik ba dem fornye sitt abonnement på Nationen. Hans begrunnelse var at det kommende regjeringsskiftet ville gjøre Per Borten til statsminister: "Dermed er det ytterligere klart at Deres og vår avis; Nationen, i kommende fire år blir regjeringsorgan, idet den vil bli det presseorgan som står statsministeren nærmest." Vårvik pekte på at Per Borten stod så nær Nationen at han både hadde vært medlem av, og viseformann i, avisens representantskap siden 1959.[262]

Da Per Borten ble statsminister i 1965 hentet han Odd Bye fra Senterpartiets Pressekontor og gjorde ham til statssekretær ved sitt kontor. Odd Bye hadde denne stillingen fra 1965 og helt til Borten-regjeringens fall i mars 1971 – hele tiden med permisjon fra Pressekontoret. Etterpå gikk han tilbake til Pressekontoret. I permisjonstiden var Per Skaaraas kontorets redaktør. Som statssekretær ble Odd Bye med i Stat og presse-komiteen, som i 1966-67 utredet spørsmålet om statlig pressestøtte. Borten-regjeringen hentet også Nationens sjefredaktør Dagfinn Vårvik til stillingen som lønns- og prisminister. Pressestøttesaken ble – interessant nok – lagt inn under Vårviks departement. Senterpressen kom med andre ord til å rekruttere personer som i Borten-epoken satt sentralt i – eller nær - regjeringen. Disse årene ble viktige for norsk presse: pressestøtten ble vedtatt i 1969, mens loven om offentlighet i forvaltningen ble vedtatt året etter – etter påtrykk fra Per Borten personlig.[263] Kort sagt: Senterpressen var nok landets minste politiske avisgruppe, men hadde langt større innflytelse enn størrelsen alene skulle tilsi. Senterpressens folk satt i og rundt Borten-regjeringen da disse sentrale reformene ble gjennomført.

Senterpressens innflytelse kan nesten sees som omvendt proporsjonal med avisgruppens organisatoriske styrke. Avisgruppen hadde helt minimale fellesorganisasjoner; Pressekontorets redaktør fungerte også som sekretær og kasserer for Bondepresselaget, og for Bondepressens Bladeierlag, som ble opprettet i 1959. Pressekontorets bemanning var så lav at redaktøren drev det alene i årevis. Driftsutgiftene ble i 1960-årene fordelt med 60 prosent på partiet og 40 prosent på avisene.[264] Bondepresselaget hadde rett til å velge 2 utsendinger til Senterpartiets landsstyremøter, såfremt de var partimedlemmer. På sin side hadde Senterpartiets sentralstyre rett til å oppnevne det tredje medlemmet av Pressekontorets styre.[265] I 1969 hadde Senterpresselaget i alt 71 medlemmer fra de tilknyttede avisene.[266]

Senterpressen var ikke partiets eiendom. Avisene var selvstendige aksjeselskaper eller andelslag med mange eiere. Men de fleste av dem hadde nær

[261] Ohman Nilsen 2001, Madsen 2001
[262] Arkivboks 0010, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[263] Solhaug 1996, Dahl og Bastiansen 2000: 291-297
[264] Jfr. dokumenter i arkivboks D-0001, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet
[265] Jjfr. Brev fra Per Skaaraas 19. mai 1969, arkivboks D-0001, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet
[266] Jfr. Saksliste for Bondepresselagets årsmøte 13. februar 1969, arkivboks D-0001, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet

tilknytning til bondereisningsarbeidet, til lokallag og/eller til Senterbevegelsen. Felles for dem var at de støttet Senterpartiets grunnsyn, noen som markante meningsaviser, andre som lokal- og distriktsaviser. I 1972 sysselsatte Senterpressen totalt ca. 550 personer, medregnet trykkerier m.m.[267] Per Skaaraas mente at Senterpressens organiserte tilknytning til Senterpartiet nok var "noe større" enn i de andre avisgruppene, med unntak av A-pressen. Senteravisenes politiske redaktører var fullverdige delegater til Senterpartiets landsmøte, mens Senterpresselagets årsmøte altså valgte to representanter til partiets landsstyre.[268]

Senterpressen hadde i 1972 et samlet opplag på 110 000 eksemplarer. Bare Nationen trykket mer enn 20 000 aviser. De sterkeste Senteravisene utkom på Østlandet og i Nord-Trøndelag. Syv av dem var dagsaviser: Nationen, Østlendingen, Rogaland, Gudbrandsdølen (i samkjøring med Lillehammer Tilskuer (H)), Samhold (i samkjøring med Velgeren (V), Trønder-Avisa som fellesutgave av Nordtrøndelag (S) og Inntrøndelagen (V), Fellesavisa (av Namdalen (S) og Nordtrønderen (V). De øvrige avisene var Eidsvold Blad, Kongsberg Tidende, Horda Tidend, Stjørdalingen, Firda Tiend, samt ukeavisene Agder Tidend og Fylket i Molde.[269]

Mellom Senterpartiet, Senterpartiets Pressekontor og Senterpressen foregikk en sirkulasjon av meninger som rent ideologisk skilte seg nokså sterkt både fra A-pressen, Høyrepressen og Venstrepressen. Dette var organisasjoner som talte "bygdefolkets" interesser. Bondebevegelsen/Senterbevegelsen følte ofte at de befant seg på vikende front i en etterkrigstid som ble så sterkt preget av modernisering, sentralisering og effektivisering. Industrien var fremtiden, produksjonen skulle opp og alt skulle fornyes. Dette synet preget Einar Gerhardsen-epoken 1945-65 i så høy grad at Bondebevegelsen og dens presse stilte seg helt bevisst på tvers av utviklingen. Bondepressen/Senterpressen ville sikre at bygdene forble livskraftige lokalsamfunn, og at det fortsatt skulle kunne gå an å leve av landets primærnæringer. Bondepressen kom derfor til å betrakte A-pressen som en ideologisk hovedmotstander, men den kjempet også imot urbaniserings- og sentraliseringstendenser i Høyre og Venstre. Slik ble Senterpressen et bygdepolitisk oppdemmingssystem – en agrar motkraft både mot den lokale og industrivennlige A-pressen, men også mot borgerlige konkurrenter. Avisen Stjørdalingen omtalte seg som et "organ for bygdefolket" i sitt brevhode. Ja, Senteravisene følte nok at de forsvarte en livsform som var i retur, slik Senterpartiets historikere også har pekt på.[270]

Partipressen i senit - påvirkning satt i system

Fra 1945 mobiliserte altså alle de fire avisgruppene: A-pressen, Høyrepressen, Venstrepressen og Bondepressen. Det var store ideologiske forskjeller mellom dem: arbeiderpressen var sosialdemokratisk, Høyrepressen konservativ, Venstrepressen sosialliberal og Bondepressen distriktspolitisk. Hver av dem utgjorde sitt eget distribusjonssystem – og i hver avisgruppe var pressekontoret selve bindeleddet mellom avisene og partiet. Avisene innad i hver gruppe kunne føre nokså parallell

[267] Dagspressen nr. 1 1972
[268] S.st.
[269] Hovdhaugen 1972
[270] Ohman Nilsen 2001, Madsen 2001

argumentasjon, men *mellom* gruppene var forskjellene store – de hadde ulike formål og ulike honnørord. Derfor bedrev partiavisene konstant polemikk mot hverandre.

Men likevel hadde de fire gruppene noe felles: de var alle partiaviser. Selv om deres politiske oppfatning var helt forskjellig delte avisene den samme oppfatning av avisens oppgave i samfunnet: de skulle være talerør for sine partier. Hver enkelt avis ble - først og fremst - oppfattet som et organ for påvirkning av avisleserne: leserne var en misjonsmark som skulle vinnes for partiet. Er det noe kildene fra alle de fire avisgruppene viser, så er det hvor høyt denne påvirkningsoppgaven ble prioritert: påvirkningen var målet. Den ble lagt opp bevisst og var organisert systematisk. Avisene skulle være intellektuelle våpen i kampen om opinionen. Det gjaldt helt uavhengig av avisenes partitilknytning. Dette trenger en nærmere forklaring.

I ettertid er det påfallende å se hvordan partiavisene – uansett parti – bygde på en felles og meget utbredt oppfatning: at det eksisterte en direkte sammenheng mellom partipressens opplag og partienes valgresultat. Man tenkte seg det slik at når et parti fikk systematisk støtte av en avis på et utgiversted, så ville den over tid skape økt velgeroppslutning for partiet. Oppfatningen var at avisens partiagitasjon ville øke dets velgeroppslutning. Denne forestillingen var en grunnmur som hele partipressen – i alle varianter – hvilte på. Dette gjaldt også omvendt vei: jo svakere et parti var representert i pressen på et utgiversted, jo færre velgere ville stemme på partiet – trodde man. Slik tenkte pressefolk i alle de fire avisgruppene – ikke bare om seg selv, men også om motparten. Med andre ord: hvis et parti opplevde at motstanderpartiets presse økte sitt opplag på et utgiversted, trodde man uten videre at dens påvirkningskraft ville skaffe partiet flere stemmer på stedet. Troen på partipressens påvirkningsmuligheter til egen fordel skapte samtidig frykt for motpartens partipresse. I A-pressen fryktet Johan Ona stadig det han kalte "borgerpressen", mens borgerlige avisfolk så med uro på A-pressen. Kombinasjonen av tiltro til egne partiaviser og frykten for motpartens gjorde faktisk hele partipressen til et nokså tvetydig fenomen – også for pressefolkene selv.

Det er troen på partipressens makt overfor velgerne som forklarer hvorfor hver av de fire avisgruppene mobiliserte så sterkt fra 1945. Hele den klassiske firedelte partipressen med alle sine journalister, redaktører, aviser, fellesorganisasjoner og partiforbindelser hvilte i praksis på en eneste forestilling: nemlig den at avisene kunne påvirke leserne. Slik så man avisopplag og stemmetall som et enkelt årsak-virkning-forhold: avisagitasjonen skulle skape valgresultatet.[271] Av dette fulgte den konsekvens at de som stilte til valg for å styre landet – i kommuner, fylker og i staten – ville få sin skjebne blant velgerne avgjort av partiavisenes styrke i konkurransen med motstanderpressen. Denne forestillingen var bærende for hele partipressen og var fundamentet under hele dens 100-årige historie i Norge. Så lenge troen på partiavisenes påvirkningskraft overfor leserne var levende, så lenge befant partipressen seg på toppen – altså i senit. Og omvendt: da troen på partipressens makt begynte å dale, så forsvant mye av begrunnelsen for å opprettholde denne type avis.

Troen på massemedienes påvirkningskraft er velkjent fra medieforskningens historie. Hvis man setter det opp i sin mest outrerte form - at både parti- og pressefolk tenkte seg at avisene påvirket velgerne tilnærmet likt, og at effekten på leserne var nærmest identisk med avisenes agitasjon - ser vi hvor nært partipressens fundament var beslektet med mellomkrigstidens utbredte stimulus-respons-teori. Perioden 1900-

[271] Skre 2004

1940 blir gjerne regnet som tiden da man trodde på medienes allmakt. Tiden syntes selv å levere bekreftende eksempler: reklame og PR hadde sitt gjennombrudd i 1920-årene, mens film og ukepresse ekspanderte enormt. I 1930-årene var det nok å vise til Hitlers Tyskland når det gjaldt propagandaens makt over publikum. Joseph Goebbels hadde full kontroll over alle massemedier, og brukte dem strategisk for å utbre nazismen i befolkningen. I USA ble instruktøren Orson Welles berømt for sitt radiohørespill "War of the Worlds" i 1938. Mange amerikanere trodde at USA ble angrepet av marsboere. Dette tilfelle er siden blitt brukt som eksempel på at massemediene kunne skape panikk som kunne få enorme konsekvenser. Tenkere som Gustav le Bon og Ortega y Gasset oppfattet det moderne samfunn som et "massesamfunn" – preget av anonyme individer omgitt av mektige krefter. Ja, samtiden tok til å frykte den moderne propagandaens makt over publikum. Dette var gjennombruddstiden for begrepet "propaganda": det slo igjennom samtidig med "masse"-begrepet som skulle karakterisere det moderne samfunnets urbane befolkningskonsentrasjoner etter industrialiseringen.[272]

Alt dette klinger i bakgrunnen når vi skal forklare den tidlige etterkrigstidens utbredte tro på partipressens påvirkningsmuligheter overfor publikum. Når avisene i så stor grad opptrådte som partipresse, var det som bevisste forsøk på å utnytte deres antatte massepåvirkning til rene partipolitiske formål. Konsekvensene av dette syn kunne bli enorme: Om en avisgruppe maktet å forme opinionen slik at moderpartiet vant regjeringsmakten, ville den altså influere direkte på styringen av landet. Her lå med andre ord kilden til pressens makt. Den mulige regjeringsmakten til partifeller ga arbeidet i partiavisene store dimensjoner. I det følgende skal vi studere tankegangen bak partipressen litt nærmere – slik den kommer til uttrykk i kilder fra alle de fire avisgruppene.

Påvirkning av velgerne var A-pressens fundamentale motiv. Hvilken hensikt hadde det ellers å bygge avishus, kjøpe settemaskiner og gjenreise hele arbeiderpressen – i hard kamp mot borgerlig presse - hvis man ikke antok at avisene kunne påvirke leserne politisk? Alt det Johan Ona drev med fra 1945 bygde på det premiss at avisene kunne påvirke. Det lar seg også dokumentere i helt direkte forstand.

Etter stortingsvalget i 1957 ble det satt opp detaljerte oversikter som viste Arbeiderpartiets stemmetall i forhold til arbeideravisenes prosentvise husstandsdekning. Oversikten viste faktisk klare paralleller mellom Arbeiderpartiets stemmetall og A-pressens utbredelse. For eksempel nådde Røros-avisen Arbeidets Rett 79 prosent av husstandene, mens Arbeiderpartiet fikk 66,4 prosent av stemmene. Halden Arbeiderblad ble lest i 65,3 prosent av husstandene mens partiet fikk 60,8 prosent av stemmene. Rana Blad nådde 59,4 prosent av husstandene mens partiet oppnådde 59,3 prosent av stemmene osv. Andre steder var det større forskjeller: Fremtiden i Drammen nådde 29,2 prosent av husstandene, mens partiet oppnådde 56,5 prosent av stemmene. Arbeider-Avisa i Trondheim nådde 21,8 prosent av husstandene, mens partiet oppnådde 49,3 prosent av stemmene. Slik kunne man tilsynelatende studere A-pressens effekter blant velgerne, og identifisere samsvar eller avvik mellom avisopplag og stemmetall. Tendensen syntes faktisk å bekrefte at Arbeiderpartiets

[272] Waldahl 1999, Hagen 1998, Bastiansen og Dahl 2003: kapittel 4

utbredelse økte i takt med arbeiderpressens rekkevidde, selv om det også var betydelige avvik fra dette mønsteret.[273]

En tilsvarende oversikt over stemmetall og avisopplag ble satt opp fylkesvis. Den viste Arbeiderpartiets fylkesvise stemmetall i 1957 i forhold til A-pressens husstandsdekning i fjerde kvartal 1958. Her varierte tallene. I Finnmark nådde arbeiderpressen 64,6 prosent av alle husstander, mens Arbeiderpartiet fikk 61,6 prosent av stemmene. I Hedmark nådde A-pressen 61,7 prosent av husstandene, mens partiet oppnådde 59,5 prosent av stemmene. I Oslo nådde A-pressen 24,6 prosent av husstandene, mens partiet fikk 46,5 prosent av stemmene osv.[274]

Det mest interessante med disse tallene er egentlig ikke graden av samsvar, men at slike tallmessige oversikter over avisopplag og stemmetall i det hele tatt ble satt opp. Det bekrefter jo i seg selv at hele A-pressesystemet hvilte på forestillingen om at det fantes direkte årsakssammenhenger mellom avisopplag og stemmetall. Denne forestillingen lå nedlagt i disse tallsammensetningene uavhengig av tendensene til samsvar og avvik. Oversiktene dokumenterer at A-pressen etter 1945 ble bygd opp ut fra troen på pressens påvirkningskraft overfor leserne. Logikken var like enkel som den var besnærende: hvis leserne ble eksponert for en partiavis ville de over tid også mene det samme som den. De ville rett og slett bli overbevist av nyhetsartikler, ledere og kommentarer. På denne tiden fantes det lite forskning som kunne si noe annet, eller nyansere inntrykket. A-pressen ble oppfattet som et våpen i kampen om opinionen – og kampens sluttresultat var antall stemmesedler i de lokale valgurner.

Påvirkning var også Høyrepressens mål. Det kommer frem i en rekke kilder. Høyres landsmøte i Oslo i 1950 er ett eksempel. Da holdt redaktør Julius Sundsvik i Moss Avis et foredrag der han advarte mot "Arbeiderpartiets presse" som "mange steder" hadde "organisert nyhetstjenesten over det hele. Den har sine rapportører innen arbeidsstokken på hver eneste større arbeidsplass. Hender det for eksempel en ulykke eller noe annet som er brukbart avisstoff, rapporterer de straks...". Sundsvik mente at Høyreavisene lå langt etter og tok bruk bibelske vendinger:

> Enhver høirekvinne og høiremann skal alltid være observant overfor det som er brukbart i høireavisen... Hver høirekvinne og høiremann må bli medarbeidere i sin parti-avis. Om de liker redaktøren personlig eller ikke, om de synes han er en tanke for selvstendig, eller kanskje har for liten respekt for "fødte" høirefolk, så må de ha saken for øie... Hvis vi blir avisens medarbeidere alle tilhope, da blir den overlegen hva nyhetsstoff angår. Da må alle ha den, og så kan den hver dag få bringe inn i de fleste hjem hva Høire mener om dagens aktuelle spørsmål og hvorfor vi mener det. Det er slik vi skal vandre med paktens ark rundt Jerikos murer, inntil de faller.[275]

Med malende ord argumenterte Sundsvik for at Høyreavisene måtte bli nyhetsledende, for da måtte alle lese dem og dermed ble de eksponert for avisens politiske påvirkning. Nyhetsstoffet skulle tiltrekke leserne slik at avisen kunne arbeide frem den ønskede opinion – og tilslutt triumfere når makten skiftet fra Arbeiderpartiet til Høyre.

[273] Jfr "Avisene satt opp i rekkefølge etter DNAs stemmetall i 1957 i de enkelte avisdistrikter", arkivboks Df-0009, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[274] Jfr. Notatet "Stemmetall og avisopplag", i arkivboks Df-0009, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv
[275] Arkivboks Dcb-0001, i PA-603-2 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

Sundsviks oppfatning fikk tilslutning fra Høyres partiformann, Carl Joachim Hambro.[276]

Eksempelet er karakteristisk for Høyres tro på partipressens makt. Generalsekretær Harald Gram hadde i årene fra 1914 til 1936 bygd opp hele det konservative avis-imperium ut fra den samme oppfatning.[277] Men også etter 1945 stod påvirkningstanken sentralt i Høyreavisene. I det brevet der Høyrepressens Vestfoldredaktører 24. september 1945 argumenterte for et pressekontor tilknyttet Høyre, het det således at

> Høires presse er det viktigste og sterkeste propagandamiddel partiet har. En fremgang for Høires presse vil også bety fremgang for partiet. Det er derfor ikke urimelig at Høires Centralstyre anvender en del av organisasjonens midler til å styrke Høires presse i den knivskarpe konkurranse den nu møter fra de konkurrerende partiers side.[278]

Høyres redaktører omtalte altså Høyrepressen uten forbehold som et "propagandamiddel" – selv etter krigsårenes erfaringer. Man mente tydeligvis at Høyrepressens fremgang ville gi Høyre fremgang. Den oppfatningen måtte nødvendigvis gjøre Høyrefolk bekymret over de andre partienes presse.

Også i faglitteraturen om Høyrepressen understrekes det stadig hvordan landets konservative avisgruppe trodde på den direkte sammenheng mellom avisopplag og stemmetall. Høyres historiker, Francis Sejersted, skriver at "Pressen ble... ansett for å være det viktigste politiske agitasjonsmiddel."[279] Høyreavisene ble i 1945 sett som de redskaper som skulle blåse nytt liv i partiorganisasjonen etter krigen. Den sterke betoning av Høyrepressens betydning under Harald Gram, hadde ikke fortatt seg i 1945, skriver Sejersted. Pressefolkene dominerte i partiets ledelse: Carl Joachim Hambro, Hermann Smitt Ingebretsen, Realph Nordland, Birger Gotaas og Leif Helberg hadde alle ledende oppgaver i partiet samtidig som de alle så på seg selv som pressefolk.[280] Samtidig som de ville bygge ut Høyrepressen, så vakte A-pressens ekspansjon "de største bekymringer i Høyre."[281] De ville altså gjerne bygge ut egen partipresse, men fryktet motpartens. Ingmund Ofstad, en tidligere medarbeider i Høyres Pressebyrå som siden har skrevet om pressebyråets historie, formulerer det slik: "Man mente også å finne en sammenheng mellom avisenes utbredelse og valgtallene. Avisene var mer enn en viktig ressurs, de var avgjørende."[282] Ofstad forklarer Høyres offensive pressepolitikk på begynnelsen av 1950-tallet med "overbevisningen om at en sterk partipresse var av avgjørende betydning for partiets valgresultater" – men også med negasjonen av dette: frykten for A-pressen. "Denne kombinasjonen av overbevisning og frykt påvirket og forsterket hverandre" slik at Høyreledelsen frem til midten av 1950-årene var opptatt av "ett mål: å forhindre at noen av partiorganene bukket under", skriver Ofstad.[283]

[276] S.st.
[277] Heimdal 1979
[278] Brev fra redaktørene for Tønsbergs Blad og Sandefjords Blad til Høires Centralstyre den 24. september 1945, arkivboks F-0001, PA-846, Den Konservative Presses Forening, Riksarkivet
[279] Sejersted 2003: 37
[280] Sejersted 2003: 64
[281] Sejersted 2003: 64
[282] Ofstad 1993: 12
[283] Ofstad 1993: 55

Sejersted og Ofstad bygger begge på Ragnar Andersens hovedoppgave om Høyrepressen i tiden 1945-70. Det er han som klarest har formulert Høyrepressens tenkning etter 1945. Han skriver at "overbevisningen om massemediets påvirkningskraft og evne til å mobilisere nye velgergruppen til partiet" var årsaken til at Høyreledelsen i mellomkrigstiden "høyprioriterte" sin presse: "Troen i den sentrale partiledelsen på at det eksisterte en direkte og utvetydig forbindelse mellom partipressens styrke og partiets valgresultater dannet grunnlaget for en ambisiøs pressepolitikk basert på økonomisk støtte til pressen fra partiet sentralt", skriver Andersen.[284]

Denne forstillingen fra mellomkrigstiden stod fortsatt sterkt i Høyre etter krigen. Et eksempel finner vi hos Høyres generalsekretær Leif Helberg, som skrev at "hvis det lykkes sosialdemokratene å erobre avisleserne er det håpløst å tenke på noen fortsatt fremgang for Høire."[285] I Høyres sentralstyre ble det sagt om den nedleggingstruede Vestlandske Tidende i Arendal i 1950, at "blir vi uten avis i Arendal, vil det i alle fall være håpløst å tenke på å erobre tilbake plassen i Aust-Agder... Det er spurt om vi har råd til å fortsette denne avisen. Det kan også spørres: Har vi råd til å la være?"[286] Denne uttalelsen falt 6. juli 1950 og er typisk for hvordan man tenkte. Høyres tro på avisene var stor. Derfor ble både partifolk og pressefolk fylt av desperasjonen når den ene Høyreavisen etter den andre ble truet av nedleggelse mens A-pressen ekspanderte.

Troen på avisenes påvirkningsevne var så stor at Leif Helberg skrev personlige protestbrev til en rekke redaktører i Høyreavisene. Han kritiserte gjerne avisenes innhold. I 1952 skrev han til redaktør Lauhn i Morgenavisen: "Hvordan i himmelens navn har du kunnet la slippe inn i din avis en så hårreisende notis som den der stod på annen side i Morgenavisen 28. mars?" Den gjaldt ett minutts stillhet for den avdøde statsminister Johan Nygaardsvold fra Arbeiderpartiet.[287] I 1955 skrev Helberg til redaktør Arne Hoffstad i Sandefjords Blad og spurte: "Er Sandefjords Blad gått over til Arbeiderpartiet?" Avisen hadde da brakt en omtale av Norsk Folkehjelp. Helberg var i "sterk tvil om Sandefjord Blad fremdeles tilhører Høire."[288] I 1952 protesterte han overfor Adresseavisens sjefredaktør Harald Torp.[289] Andersen skriver at Leif Helberg ikke godtok "noe som kunne minne om avvik fra offisiell høyrepolitikk i avisenes spalter"[290] – fordi det kunne påvirke leserne. Dette hensynet lå under alle de vurderinger Leif Helberg foretok av Høyres aviser. Andersen skriver at "Troen på den direkte forbindelse mellom partipressens styrke og partiets valgresultater var langt fra død når vi begynner å nærme oss slutten av 1960-årene."[291]

Troen på avisenes påvirkningskraft var like utbredt i Venstrepressen som i Høyrepressen og arbeiderpressen. Den lå til grunn for hele Venstres presse, men ble også formulert helt eksplisitt ved flere anledninger. Vi finner den i et brev fra styreformannen i Venstres Pressekontor i februar 1951. Han skrev da til flere av

[284] Andersen 1981: 11
[285] Sit.e. Andersen 1981: 73
[286] Sit.e. Andersen 1981: 74
[287] Andersen 1981: 106
[288] Sit.e. Andersen 1981: 107
[289] Andersen 1981: 108
[290] Andersen 1981: 109
[291] Andersen 1981: 172

partiets stortingsmenn og andre partifeller. Brevet beskrev Pressekontorets stoffutsendelse der Venstres standpunkter ble spredt til leserne. Betydningen av dette ble ansett som viktig: "Ikke minst nå, da vi bare har ca. 7 måneder igjen til kommunevalget, tror vi også at det ville være av vesentlig betydning for Venstres framgang at denne kontakt er så god som mulig." Slik ble troen på den direkte sammenhengen mellom Venstrepressens agitasjon og partiets valgresultat formulert i 1951. Fortsettelsen er interessant; en rekke Venstreaviser fikk ikke stoff fra Venstres Pressekontor. Det gjaldt Nordkapp, Haalogaland, Vesterålsposten, Ofoten Folkeblad, Nordlands Avis, Stjørdalens Blad, Fjell-Ljom, Nordfjord Folkeblad, Sunnhordland, Teledølen, Kongsberg Dagblad, Vestmar, Grømstadposten og Agderposten. Det het at "Disse aviser er alle – med en unntakelse – villig til å bruke meget av stoffet, men er altså nå uten noen kontakt med Venstres politiske og organisasjonsmessige virksomhet, slik at heller ikke deres flere titusener lesere får den nødvendige orientering og *påvirkning*", het det. Årsaken var at avisene ikke hadde råd til å betale gebyr til pressekontoret. Dette var aviser i distrikter der partiarbeidet stod "svakt", het det, "så det vil være av desto større betydning i hvert fall å opprettholde kontakten gjennom pressen. I enkelte tilfeller tror vi at en slik kontakt vil være noe av et *livsspørsmål* for partiet i vedkommende distrikt."[292] Venstres Pressekontor hadde ikke anledning til å sende ut sitt stoff gratis til disse avisene. Det het at "Ut fra Venstres interesser finner vi det meget uheldig at 13 av landets 42 venstreaviser i et år med kommunevalg skal stå utenom arbeidet for å spre Venstres synsmåter og fremme partiets interesser, at tredjeparten av avisene er uten kontakt med partiet." Styreformannen viste til at Arbeidernes Pressekontor og Høyres Pressebyrå "har budsjetter som er ca. ti ganger så store som Venstres Pressekontors." Han ba konkret om kroner 5120 for 1949, og at partiet betalte minimumskontingenten for de 13 Venstreavisene "som i dag ikke er knyttet sammen med venstrepressens organiserte politiske virksomhet." Brevets hensikt var altså å få finansiert stoff-forsendelsen fra Venstres Pressekontor også til de Venstreaviser som ikke hadde råd til gebyret. Kommunevalget samme høst gjorde behovet prekært for VP-formannen. Med VP-stoffet på plass kunne avisene oppnå den ønskede hensikten ovenfor leserne: "påvirkning", som styreformannen kalte det. Og den skulle resultere i fremgang: 7 måneder før årets kommunevalg var det "av vesentlig betydning for Venstres framgang at denne kontakt [via Venstrepressen] er så god som mulig."[293]

Venstrepressens påvirkning av opinionen var et sentralt motiv også i en rekke andre finansieringssaker. I 1954 bidro skipsreder Einar Rasmussen med penger slik at stoffet fra Venstres Pressekontor kunne sendes til Fjell-Ljom på Røros, til avisen Nordkapp i Hammerfest, til Nordlands Avis på Hemnesberget og til Ofoten Folkeblad i Narvik. Disse avisene hadde ikke råd til å betale byråets gebyr.[294] Mindre Venstreaviser med dårlig økonomi argumenterte med at partiet trengte pressen overfor velgerne. I november 1962 skrev viseformann Rolf Vik i Akershus Folkeblad til Venstres formann Bent Røiseland og ba om støtte til avisen. Den stod uten

[292] S.st. Uthevet her.

[293] Brev fra VPs styreformann til Venstres stortingsmenn, generalsekretær osv 26. februar 1951, arkivboks G-0009, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[294] Brev fra VPs styreformann 8. mars 1954 til Venstres arbeidsutvalg og lagtingspresident Bent Røiseland, arkivboks G-0009, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

driftskapital. De minste forsinkelser i innbetalinger eller uforutsette utgifter var "nok til å velte et ellers godt planlagt økonomisk opplegg", het det. Så fulgte kronargumentet: "Styret mener at det har en stor betydning for Venstre i tiden fram til kommunevalget 1963, at man har en lokalavis til å ta seg av den nødvendige publisering av politisk stoff m.v."[295]

Lokale Venstreaviser var også opptatt av sin rolle som partiets talerør. Den 15. juni 1964 skrev styreformann Hallvard Sindre i Fjordabladet til Venstres partikontor i Oslo. Han viste til en samtale han hadde hatt 11. desember 1963 med Bent Røiseland, om politisk stoff til de små Venstreavisene. Han oppfattet Røiseland slik at planlegging av mer partistoff i de mindre Venstreavisene måtte skje i partiets sekretariat, selv om det var stortingsmennene som skulle skrive en del av stoffet. Sindre pekte på at aviser med Fjordabladets størrelse ikke hadde økonomi til mer enn en mann i redaksjonen, heller ikke kunne avisen betale andre medarbeidere. "Redaktøren vert for det meste bunden til arbeidet med å få inn det upolitiske lokalstoff, og får såleis ikkje tid til å ofre seg for større oppgåver." Han spurte derfor om Norges Venstrelag "legg noko serleg vekt på arbeidet med å gjere dei små lokalavisene betre enn dei er?" Hans egen oppfaning var at det "har sers mykje å seie når det gjeld å forme veljarane sitt politiske syn. Og eg har merkt meg at dei pengesterke parti har lagt stor vekt på ei velutrusta politisk lokalpresse. Venstre bør derfor gjere sitt beste også på denne fronten. Og kan ein ikkje ta pengemakta til hjelp, så får ein få dugande menn til å gjere ulønt arbeid. Det var nett dette som bar venstre framover i mine unge dagar." Sindre mente at Venstre måtte arbeide for å få inn mer Venstrestoff i lokalpressen – for å påvirke leserne.

Brevet fra Sindre vakte oppsikt i Venstre. Organisasjonssekretær Olav Myklebust skrev 7. juli 1964 til Venstres stortingsgruppe, Pressekontoret og til Venstres avisutvalg. Brevet fra Sindre var da blitt referert i arbeidsutvalget den 26. juni. Utvalget vedtok å oversende brevet til stortingsgruppen, Venstres Pressekontor og partiets avisutvalg. Myklebusts skrev at "En ber om at disse hver for seg tar opp til vurdering de spørsmål som reises i brevet fra Hallvard Sindre, med sikte på konkrete forslag om hvordan en kan få mer politisk stoff inn i de små venstreavisene." Alle syntes altså å være enige med redaktør Sindre når det gjaldt betydningen av partistoffet i lokale Venstreaviser. For hva skulle ellers hensikten være med lokale aviser som talerør hvis de ikke bidro til å fremme partiets synspunkter overfor potensielle velgere i leserkretsen?[296]

At Venstrepressens egentlige hensikt var å påvirke var et emne som stadig gikk igjen – i ulike former – på avisgruppens konferanser. I 1958 sa partiformann Bent Røiseland det slik: "Kva ville det bli av det som vart sagt i Storingsgruppa om vi ikkje hadde pressa?... vi ser kor forferdelig vanskeleg det er i dei distrikt der vi ikkje har noka presse." Røiseland sa at "Gruppa og partiet er veldig takksame for det venstrepressa gjer." Han lykkeønsket Venstrepressen – og sa til slutt at "Venstre står og fell i stor mon på venstrepressa."[297] Redaktør Per Thomsen i Stavanger Aftenblad

[295] Brev fra Rolf Vik til Norges Venstrelag ved Bent Røiseland 30. november 1962, i arkivboks G-0009, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[296] Korrespondansen finnes i arkivboks G-0010, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[297] Referat fra Venstrepressens aviskonferanse "Avisen og politikken", på Sollihøgda 30.-31. mai 1958, arkivboks 0017, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

sa at "Det er Venstre-pressens oppgave å forsøke å vinne utbredelse for Venstres ideer eller hindre for sterk tilbakegang for Venstres ideer. Man benytter seg for eksempel av informasjoner som grunnlag for å trekke en konklusjon. Den politiske hensikt kan oppnås også gjennom informasjonene alene."[298] Dagbladets Ragnar Vold sa at "den mest effektive politiske propaganda er gode nyheter godt slått opp på første side. Det aller beste er om fakta taler slik at kommentarer er overflødige."[299] Med slike uttalelser fortsatte troen på pressen som påvirkningskanal å leve videre i Venstre, selv i 1960-årene.

Påvirkning var også målet for Bondepressen. Helt konkret finner vi dette nevnt i et brev fra Buskerud Bondeparti ved Petter Lindstad og Erland Steenberg den 5. januar 1954. Brevet ble skrevet etter at Buskerud Bondepartiet hadde drøftet bondepressens stilling på sitt årsmøte:

> Pressa er slik som samfunnsstrukturen er blitt i dag, kanskje den aller viktigste faktoren når det gjelder bondereisninga og framgangen for den politikken Bondepartiet fremmer.
>
> De aviser som går inn for Bondepartiets politikk er få og for det meste små. De fleste av dem kjemper med store økonomiske vansker og makter ikke å hevde seg i kampen mot de langt mektigere konkurrerende partiorganene. Alt i alt er det få mennesker vi når fram til med de opplysingene våre aviser bringer.
>
> Ser en på hva de andre partiene rår over av presseorganer, må det kunne sies at vi innen Bondepartiet har forsømt dette feltet. En forsømmelse her kan ikke forekomme innen et parti som vil videre framover og som bærer i seg et så stort ansvar overfor utviklinga av bygdesamfunnet som Bondepartiet i vår tid gjør. Det vil være svik overfor de tusener som bygger og bor på bygdene om Bondepartiet ikke tar seg tilstrekkelig av det viktigste kamp-våpenet, bondepressa...
>
> Bondepressa skylder partiorganisasjonene sin eksistens. Pengene de enkelte bondepartifolk har satset i de forskjellige pressetiltaka, er å betrakte som et offer på alteret til bondereisinga. På det grunnlaget kan en nok si at det er et skjevt forhold når en avis kan dele ut utbytte, mens en annen avis som kjemper for de samme måla må snu skillingen to ganger før en liten klisje kan bestilles.[300]

Bondebevegelsen trengte bondepressen; for uten bondepressen ville ikke bondebevegelsen få fremgang, lød argumentet. Lindstad og Steenberg gikk derfor inn for å gi bondepressen et "avisfond", og etterlyste "et koordinerende organ." De mente at det ikke var "noe som binder de forskjellige pressetiltaka våre fast til Bondepartiet. Det må være i Bondepartiets interesse å finne fram til en høvelig ordning slik at partiet har en viss innflytelse på dette punktet, ikke slik at de enkelte avisene ikke fortsatt skal kunne hevde sine individuelle standpunkter, men som en bomsikker garanti for at avisene ikke går over til å bli talerør for andre interesser." De to mente at Bondepartiets Pressekontor måtte bygges videre ut til å fylle en slik funksjon. Og så kom det: "Framtida for den kanskje aller viktigste forpoststillingen i kampen for bygdesamfunnets likestillingskamp ligger hos de folka vi får til å stelle med pressa vår." Derfor trengtes koordinerende organer i avisgruppen, men også en landsplan for

[298] S.st.
[299] S.st.
[300] Brev fra Buskerud Bondeparti datert 5. januar 1954, arkivboks D-0002, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

videre utbygging av bondepressen og en rekrutteringsplan for fornyelse av personalet. Brevet ble lagt frem for Bondepartiets landsstyre i Oslo.[301]

Brevet fra Buskerud viser at sentrale personer i Bondepartiet hadde stor tro på bondepressen. Partiet regnet avisene som en samfunnsmakt som kunne løfte bondebevegelsen fremover: avisene skulle være et "kamp-våpen." Brevskriverne mente at bondebevegelsen hadde satset for sent på egne aviser og sammenliknet med arbeiderbevegelsen: den hadde brukt store ressurser for å bygge opp A-pressen. Lindstad og Steenberg var ikke alene med denne oppfatningen. I 1959 etterlyste Gudbrandsdølens redaktør Sigurd Skogheim "ei sterkare bondepresse" i Trøndelag. Han syntes det var "litt trist og litt underleg" at Trøndelag – med sine to sterke Bondepartifylker – "ikkje har fått bygt opp ei sterkare bondepresse enn dei har, og at dei ikkje har eit større Bondepartiorgan for desse bygdene nordafjells... For norsk politisk bondereisning er det etter vårt syn ei *livsviktig* sak at norsk bondepresse får større ekspansjon."[302]

På denne bakgrunn kan vi trekke følgende konklusjon: alle de fire avisgruppene delte oppfatningen om partipressens makt: driften av A-pressen, Høyrepressen, Venstrepressen og bondepressen var bygd på at avisene skulle påvirke leserne politisk. Dette er ikke så selvfølgelig som man kanskje skulle tro. Leserne ble nemlig i svært liten grad tiltrodd å ha egne motforestillinger mot avispåvirkningen. Avisene skulle skrive – og leserne skulle overbevises. Det var logikken. Men da ble partipressen også et høyst tvetydig fenomen: blant meningsfeller var egne aviser et gode som det ofte knyttet seg optimistiske forhåpninger til – men samtidig fylte tanken på motpartens presse dem alltid med uro og bekymring.

Partipressen bygde på den oppfatning at påvirkningen gikk fra avisen til leseren. Siden har mange forskere problematisert denne oppfatningen. Presseforskere har foretatt systematiske studier av forholdet mellom partiavisenes avisopplag og moderpartiets valgresultat.[303] De har vært på jakt etter graden av samsvar eller avvik mellom de to størrelsene. Ved høyt samsvar følges avisopplag og stemmetall ad, ved høyt avvik opptrer de mer uavhengig i forhold til hverandre. Mens partipressen opptrådte ut fra det premiss at avisenes påvirkning kom først, deretter oppslutningen om partiet – kan forholdet også beskues motsatt vei: leserne kan oppfattes som forhåndsdefinerte politiske grupper som avisene prøver å tilpasse seg. I A-pressen forsøkte man for eksempel å anlegge arbeideraviser på steder der arbeiderbevegelsen allerede stod sterkt, som industristeder som Rjukan, Rana, osv.

Presseforskernes viktigste funn når det gjelder avvik eller samsvar mellom avisopplag og stemmetall kan oppsummeres i to punkter: tidlig i partipressens tid var det faktisk stort samsvar mellom dem, mens senere i partipressens tid øker avviket mellom de to størrelsene. Svennik Høyer fant at i år 1900 oppnådde Høyre 41 prosent av stemmene, og hadde 54 prosent av pressen, mens Venstre oppnådde 53 prosent av stemmene og hadde 41 prosent av pressen. Arbeiderpartiet nådde 5 prosent av stemmene og hadde 6 prosent av pressen.[304] Dette viser et høyt samsvar mellom

[301] S.st.
[302] Bondepresselagets årsmelding, arkivboks A-0001, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet. Uthevet her.
[303] Høyer 1977, Andenæs 1978:110ff, NOU 1982: 30:160ff
[304] Høyer 1977; Andenæs 1978: 110

avisopplag og stemmetall – og måtte være gode argumenter for alle dem som på denne tiden trodde på pressens makt.

Tall fra 1930-årene viser derimot økende avvik. Og i 1960-årene var avviket større enn noensinne: I 1965 oppnådde Høyre 21 prosent av stemmene, men hadde 32 prosent av pressen, Venstre oppnådde 10 prosent av stemmene, men hadde 23 prosent av pressen, Arbeiderpartiet oppnådde 43 prosent av stemmene, men hadde 34 prosent av pressen, mens Senterpartiet fikk 10 prosent av stemmene, men hadde 6 prosent av pressen.[305] Over tid utviklet forholdet mellom avisopplag og stemmetall seg altså fra samsvar til stadig større avvik.

Avviket ble først oppdaget av svensken Herbert Tingsten. Hans beregninger viste at til tross for sosialdemokratiets styrke i Norden, så oppnådde ikke arbeiderpressen en tilsvarende utbredelse. Forskjellen mellom arbeiderpartienes stemmestyrke og deres andel av avissalget var for Sverige -28,5 prosent, for Danmark -29,3 prosent og for Norge -22,5 prosent. Samtidig var den konservative pressen overrepresentert: i Sverige med +28,3 prosent, i Danmark med +15,2 og i Norge med +20,0 prosent. Svennik Høyer oppdaget at tendensen gikk fra samsvar til 1960-tallets økende avvik mellom opplagstall og velgeroppslutning. Hans funn fra 1960 viser at Høyrepressen totalt hadde 31 prosent av den samlede avissirkulasjonen i 1960, mens partiet ved valget i 1961 fikk 20,0 prosent av stemmene. Arbeiderpressen hadde 23, 6 prosent av pressen, men oppnådde 46, 8 prosent oppslutning året etter, Venstre hadde 23,2 prosent av pressen i 1960, men oppnådde 8, 9 prosents oppslutning i 1961, mens Senterpartiet hadde 6,2 prosents andel av avissirkulasjonen i 1960, og oppnådde 9, 3 prosents oppslutning ved 1961-valget. Hovedinntrykket er slik: i 1960-årene var konservativ presse overrepresentert i forhold til velgermassene, mens arbeiderpressen var underrepresentert.[306] Andenæs oppsummerer det slik at velgernes bevegelser ikke hadde fått konsekvenser for etterkrigstidens avisopplag.[307]

Presseforskningen kom altså til at det foregikk en langsiktig bevegelse fra samsvar til avvik mellom avisopplag og stemmetall. I 1960-årene var avviket blitt større enn noen gang. Disse resultatene innebar at den forestilling om leserpåvirkning som partipressen bygde på, ble utfordret. Det kan sies slik: så lenge troen på avisenes påvirkningskraft overfor opinionen var tilstede, så legitimerte partiavisene seg selv. Slik må det da også ha fortonet seg i partipressens eldre tid. Men når denne oppfatning ble konfrontert med det økende avviket som forekom mellom avisopplag og valgresultat i 1960-årene, begynte oppfatningen som bar hele dette avissystemet å forvitre.

Blant pressefolk begynte avvikene å medføre tvil om hvilken politisk effekt avisene egentlig hadde på leserne. På Venstrepresselagets årsmøte i 1970 bemerket for eksempel Johan Paus Knudsen om Venstres valgresultat høsten 1969 at "der venstrepressen står sterkest der hadde partiet størst tilbakegang. I Østfold og Telemark der venstrepressen har svak utbredelse, hadde partiet framgang." Sjefredaktør Ingemund Fænn i Bergens Tidende kommenterte dette slik: "Ingen har funnet ut

[305] Høyer 1977, Andenæs 1978: 110
[306] Høyer 1964, Bastiansen 2006: 50-51
[307] Andenæs 1978:111

hvorfor ikke en politisk presse kan ha større innflytelse på valgresultatet."[308] Allerede i 1961 hadde Venstrepresselaget fått vite om presseforskningens resultater. Det skjedde på lagets aviskonferanse på Trollvasshytta. Der fikk pressefolkene besøk av magister Per Torsvik fra Institutt for presseforskning ved Universitetet i Oslo. Han bidro til å fjerne Venstrepressens tro på avisenes makt til å påvirke leserne politisk da han sa dette:

> I Europa har den liberale presse en langt større lesekrets enn de liberale partier har stemmer. I Norge stemmer 9,6 prosent med Venstre mens 23,9 prosent holder Venstre-aviser. Man har regnet det som en forutsetning for at partiene skal få fram sin politiske linje at man har en presse. Men det er falsk tro at velgerne overbevises fordi om de holder en avis med en bestemt politisk farge. Det å holde en avis regnes som en politisk aktivitet, men fra det og til å lese det politiske stoffet er et godt stykke. En må forsone seg med at det er en uhyggelig liten sjanse for at flertallet av leserne vil lese det politiske stoffet. De som leser det er først og fremst de som har minst behov for overtalelse.[309]

Per Torsvik uttalte seg på et samfunnsvitenskapelig grunnlag. Hans funn pekte i samme retning som Herbert Tingsten og Svennik Høyer: troen på pressens makt passet ikke lenger med samtidens forskningsresultater. Om partipressen hadde hatt makt til å påvirke leserne rundt århundreskiftet 60 år tidligere, syntes i hvert fall denne virkningen å ha blitt stadig mindre utover i etterkrigstiden. Det var blitt vanskeligere å tro på oppfatningen om at det eksisterte en direkte årsakssammenheng mellom avisopplag og stemmetall. Den erkjennelsen måtte over tid få virkninger for oppfatningen av hele partipressen – var den fortsatt nødvendig? Partipressens viktigste oppgave hadde vært å påvirke leserne. Troen på at det var mulig var grunnlaget som hele dette avissystemet bygde på. Pressefolkene hadde ikke skammet seg over å ta ord som "påvirkning" eller "propaganda" i sin munn når de beskrev partiavisenes oppgaver – og de fortsatte faktisk ennå med det i 1960-årene.

"Fortsatt må vi bruke vår propagandistiske penn..."

Tiden fra 1945 til 1965 hadde vært en glanstid for partipressen i Norge. Ja, troen på partiavisenes evne til å skape velgeroppslutning hadde begrunnet denne formen for avis i alle de fire avisgruppene. Men i 1965 var det gått tyve år siden partipressen ble gjenreist etter krigen. Samtidig begynte samfunnsforskningen å sette spørsmålstegn ved det antatte årsaksforholdet mellom avisopplag og stemmetall. Spørsmålet er derfor i hvilken grad partipressen fortsatt maktet å stå så sentralt og så dominerende som den hadde gjort frem til da i den norske avisbransjen?

Et svar på dette må bli sammensatt, og må ta sitt utgangspunkt i den styrke som lå i hele partipressetradisjonen. Ved stortingsvalget i 1965 var normaltilstanden i norske aviser at de på valgdagen satte ren partiagitasjon på sine førstesider. Valget dreide seg om landet fortsatt skulle styres av en Arbeiderpartiregjering, eller av en ny borgerlig firepartiregjering. Agitasjonen hadde imperativ form: gjør det, stem slik! Dette finner man i avis etter avis. Den 13. september 1965 lød Aftenpostens førsteside:

---

[308] Referat fra Årsmøte i Venstrepresselaget 1970,arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

[309] Jfr. Fortrolig referat fra Venstrepressens konferanse om politisk journalistikk på Trollvasshytta 3. og 4. februar 1961, arkivboks H-0017, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

"På parti med fremtiden – stem Høyre i dag!" Arbeiderbladet skrev: "JA til fortsatt arbeiderstyre! NEI til høyre-styrt regjering!" Morgenbladet skrev: "Høyre ber om fornyet tillit og øket stemmetall", Drammens Tidende; "La det bli en fornyelse", Adresseavisen: "FREM TIL VALG – GI HØYRE DIN STEMME!" Hamar Arbeiderblads førsteside lød: "Nye muligheter – nye mål: Stem A", mens Fremtiden i Drammen ba om "Rekordmarsj til urnene."[310]

Det samme gjorde Venstrepressen og Senterpressen. Dagbladets førsteside erklærte: "FORNYELSE MED FRAMSKRITT er Venstres vei", Fædrelandsvennen erklærte at "Vi velger VENSTRE og sender Røiseland, Tallaksen og Bjorvatn på Stortinget", Stavanger Aftenblad siterte Bent Røiseland som ville slippe "nye politiske krefter til", mens han erklærte "A-partiets skremsler grunnløse," Bergens Tidende brukte førstesiden til å erklære at "Ingen må sitte hjemme! - For fornyelse i norsk politikk, BRUK VENSTRES LISTE." Nationen skrev at "Din stemme teller i dag – velg SENTERPARTIET!"[311] Østlendingen skrev: "STEM MED SENTERPARTIET."[312] Oppfordringene kunne ikke bli tydeligere – avisene var i de partipolitiske imperativenes vold. Avisene la ikke skjul på hva de mente – de kom med klar tale – derfor var de også noe som leserne kunne forholde seg til.

Avisenes førsteside-agitasjon ble forsterket av meningsstoffet. I sin undersøkelse av partilojalitet i Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet fant Arnhild Skre at antallet ledere med agitasjon før valget i 1965 var 95 prosent (18 av 19 ledere) i Aftenposten, 60 prosent i Arbeiderbladet (12 av 20), og 63 prosent i Dagbladet (5 av 8). Til sammen var 35 av 47 ledere – altså 75 prosent - fylt med partiagitasjon.[313] Hun fant at andelen ledere med politisk agitasjon danner en bølgebevegelse med økning fra 1957 til 1961, en reduksjon i 1965 for deretter å øke i 1969 og 1973. Hovedinntrykket er et "hovedsakelig høyt og stabilt partiengasjement foran valgene på 1960-tallet."[314] Den sterke partilojaliteten kom til uttrykk ved at lederne inneholdt agitasjon og angrep foran valgene slik at avisene ble talerør for sitt parti og dets politikere. "Avisene fungerer også som krigere for partiet i valgkampen ved å parere angrep og selv gå til angrep på partiets motstandere".[315]

Avisenes sterke partilojalitet kom også frem gjennom andelen av stemmeanbefalinger i lederne. Aftenposten hadde stemmeanbefalinger i 2 av 19 ledere i 1965 (11 prosent), mens Arbeiderbladet hadde det i 5 av 20 (20 prosent), og Dagbladet i 4 av 8 (50 prosent). I Aftenposten innebar dette en reduksjon fra 42 prosent i 1957 og 19 prosent i 1961, mens Arbeiderbladet hadde 29 prosent i 1957 og det samme i 1961. Dagbladet hadde stemmeanbefalinger i 3 av 9 ledere i 1957 (33 prosent), og i 2 av 10 (20 prosent) i 1961.[316] Aftenposten reduserte antallet avisdager med stemmeanbefaling i 1965 i forhold til de to foregående, men i 1969 økte antallet igjen.[317]

---

[310] Sit. e. Bastiansen 2006: 470-471
[311] S.st.
[312] Overrein 2001: 240
[313] Skre 2004: 77
[314] Skre 2004: 84
[315] Skre 2004: 84-85
[316] Skre 2004: 68
[317] Skre 2004: 68-69

Hovedinntrykket er dette: selv så sent som midt i 1960-årene drev norske aviser fortsatt på i sin tradisjonelle rolle som partipolitiske talerør. De endringer man finner i partilojalitet i avisene fra valg til valg viser bølgebevegelser, og ikke noe bratt fall. Det betyr at partipressen overlevde 1960-årene. Det viste seg også i ordinære nyhetsartikler, som ofte var fylt med politiske kommentarer. Overskrifter og ingresser satte ofte moderpartiet i sentrum, også utenfor valgkampene.[318] Denne praksis var så vanlig at Journalistakademiets foreleser Carl Just lærte sine studenter forskjellen på "fargede" og "ufargede" referater.[319] De "fargede" referatene favoriserte alltid avisens moderparti og var det vanligste - selv om de representerte et brudd på Redaktørplakatens prinsipper om referatjournalistikken.

Selv så sent som før valget i 1969 virket partipressen mer eller mindre som før. Førstesidene var fylt med partiagitasjon. Aftenpostens førsteside lød: "Gi samarbeidsregjeringen en ny fullmakt!", avisen støttet Borten-regjeringen. Arbeiderbladet agiterte for det motsatte: "Bare ên mulighet for NY REGJERING: ET GODT VALG for Arbeiderpartiet!" Nationen forkynte "Velg SENTERPARTIET og nye år med Borten." Morgenbladets førsteside erklærte at "Hver borgerlig hjemmesitter er en støtte til sosialistene!" Drammens Tidende brukte hele førstesiden to dager før valget til et innrammet oppslag: "Trygg borgerlig mandat, Bruk Høyres liste valgdagen", mens konkurrenten Fremtiden erklærte kort: "A – FRAM TIL VALG – A". Fædrelandsvennen erklærte: "BRUK DIN STEMME I DAG - STEM VENSTRE!"[320]

Samtidig fortsatte også lederartiklenes tendens til partilojalitet. Den siste uken før valget hadde Aftenposten i 1969 4 ledere med stemmeanbefalinger av 16 (25 prosent), en økning på 14 prosent siden 1965. Arbeiderbladet hadde ledere med stemmeanbefaling i 5 av 18 ledere (28 prosent), en økning på 3 prosent siden 1965. Dagbladet hadde stemmeanbefalinger i 3 av 7 ledere i 1969 (43 prosent), en reduksjon på syv prosent siden 1965.[321] Samtidig var alle Aftenpostens 16 ledere før valget preget av agitasjon, altså 100 prosent. Arbeiderbladet hadde agitasjon i 17 av 18 ledere (94 prosent), mens Dagbladet hadde agitasjonen i 7 av 7 ledere (100 prosent).[322] Disse funnene viser at partilojalitet og partiagitasjon stod overraskende sterkt i avisene så sent som i 1969.

De fire politiske avisgruppene syntes så selvfølgelige at Arbeiderpressens Samvirke hver gang beregnet styrkeforholdet mellom dem etter opplag i sine årsmeldinger. Ifølge disse årsmeldingene hadde A-pressen i 1964 en markedsandel på 23,1 prosent, Høyrepressen hadde 32,8 prosent, Venstrepressen lå på 23,4 prosent, mens Senterpressen lå på 5,1 prosent.[323] I 1969 var styrkeforholdet blitt slik at A-pressen hadde 23,6 prosent markedsandel, Høyrepressen 31,5 prosent, Venstrepressen 24,2 prosent og Senterpressen 4,9 prosent. Tallene gjaldt store avisopplag: i 1969 beregnet Samvirket at Høyrepressen hadde 573 264 eksemplarer, Venstrepressen

[318] Bastiansen 2006
[319] Bastiansen 2005
[320] Bastiansen 2006: 469-470
[321] Skre 2004: 68
[322] Skre 2004: 77
[323] Årsberetning for Arbeiderpressens Samvirke 1966, arkivboks Ab-0004, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

hadde 441 012, A-pressen hadde 430 094 og Senterpressen 89 300.[324] Til tross for A-pressens ekspansjon var Høyrepressen fremdeles den største avisgruppen, med Venstrepressen på andreplassen, og A-pressen på tredjeplass. Bare Senterpressen var mindre enn A-pressen selv i 1969.

Hvorfor stod partipressen fortsatt så sterkt? En årsak er at det fremdeles ikke hadde foregått noen vesentlig endring av det organisatoriske system som stod bak partiavisene. Partipressen hadde fortsatt sitt apparat i behold. Det gjaldt ikke minst de politiske pressekontorene. Selv så sent som mot slutten av 1960-årene fortsatte pressekontorene stadig å fungere som bindeledd mellom partienes sentrale organisasjon og enkeltavisene. Kontinuiteten bakover viste seg også ved at pressekontorenes veteraner fortsatt arbeidet i dem. I Arbeidernes Pressekontor var Olav Brunvand sjefredaktør i alle år siden 1949, riktignok med et opphold tidlig i 1950-årene. Hans innflytelse var stor: fra hans hånd strømmet lederartikler og kommentarer som kom på trykk i alle landets arbeideraviser. Brunvands artikler knyttet avisene til det politiske miljøet på Youngstorget, der både Arbeiderpartiet, Arbeidernes Pressekontor og Arbeiderbladet holdt til. Samtidig med Brunvand-perioden i Arbeidernes Pressekontor, ble Høyres Pressebyrå i 1960-årene fortsatt ledet av Ranik Halle. Han var sjefredaktør i HP fra 1950 til 1972, mens Venstres Pressekontor fortsatt ble ledet av Helge Kongshaug. Senterpartiets Pressekontor ble fremdeles ledet av Odd Bye, selv om han i tiden 1965-71 hadde permisjon. Alle fire pressekontorer var altså preget av påfallende kontinuitet fra 1940-årene og frem til 1960-årene. Resultatet var at aviser over hele landet fortsatt ble over-rislet av det politiske stoffet som kom fra pressekontorene.[325]

Et annet forhold som fortsatt knyttet avisene til partiene var aviskonferansene innen hver gruppe. Når redaktører og disponenter møtte partifolk slik fra år til år, måtte det nødvendigvis bekrefte hvilket politisk fellesskap de stod i – dels i forhold til andre aviser av samme oppfatning, dels i forhold til partiet. Senterpressen var nok den gruppen som gjorde minst ut av det med konferanser: de møttes i forbindelse med Senterpartiets landsmøter. Der var pressefolkene til stede uansett. Dermed kunne Senterpresselaget og pressekontoret avvikle sine årsmøter. I Høyrepressen ble Reistad-konferansene viktige møteplasser for Høyreavisenes medarbeidere og sentrale partifolk både i 1950- og -60-årene. Venstrepressen møttes på de store aviskonferansene i 1958, 1961, 1965, 1967 og 1969, og også ved Venstrepresselagets årsmøter. Størst omfang på aviskonferansene hadde nok likevel A-pressen. Arbeiderpressen holdt årlige redaktør- og disponentkonferanser – store seanser som i seg bekreftet og kanskje forsterket det ideologiske fellesskapet mellom arbeideravisene og Arbeiderpartiet. Som redaktør Einar Olsen i Rogalands Avis sa på A-pressens redaktørkonferanse i 1967: "Fortsatt må vi bruke vår propagandistiske penn..." – til agitasjon for Det norske Arbeiderparti.[326]

---

[324] Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke 1969, arkivboks Ab-0004, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke, A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[325] Jfr. Arkivet til Arbeidernes Pressekontor; Presseutsendelser, jfr. Høyres Pressebyrås arkiv (PA-603), med presseutsendelser, osv.

[326] Einar Olsen: "A-pressen og morgendagens lesere", innlegg på A-pressens redaktør- og disponentkonferanse på Sjusjøen Fjellstue i mai 1967, arkivboks Dg-0003, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.

Mye taler altså imot at det skulle oppstå bevegelse i forholdet mellom avisene og partiene ved slutten av 1960-årene: valgdagens førstesider hadde fortsatt partiagitasjon, lederne stemmeanbefalinger, pressekontorene fungerte fortsatt på tradisjonelt vis, og aviskonferanser limte sammen aviser og partier. I tillegg fungerte avisgruppenes fellesorganer integrerende gjennom de fordeler de ga (presseutsendelser, fellesinnkjøp, annonsesamkjøringer osv), og gjennom sine detaljerte vedtekter.

Likevel begynte forandringer å presse seg frem – til tross for all kontinuitet. Man må nemlig ta inn ord som "ennå", "fremdeles" og "fortsatt" for å beskrive avisenes forhold til partiene sent i 1960-årene. Den ytre stabiliteten var der stadig, men den begynte å komme under press. Partipressen stod fortsatt ved middagshøyden, som nyere forskning viser[327] – likevel er partipressen mot slutten av 1960-årene i ferd med å få et noe annet preg sammenliknet med årene rett etter krigen. En viktig årsak til det var avisdøden.

Avisdøden

"Avisdøden" var det navn som samtiden satte på et fenomen som vakte stor oppsikt utover i etterkrigstiden. Tendensen var kjent fra store land som USA og England, men også fra nabolandene Sverige og Danmark. Avis etter avis fikk problemer og måtte etter hvert innstille driften. I Sverige og Danmark ble det tradisjonelle avismønsteret nesten fullstendig rasert. Det var noe med etterkrigstidens avismarked som var så brutalt at den ene avisen etter den andre i land etter land ikke maktet å utkomme lenger. Avisbransjen var i krise – "avisdøden" rammet selv store aviser.[328]

I Norge kom avisdøden først og fremst til å ramme partiavisene. Reduksjon av antallet partiaviser begynte allerede i 1945: det var slett ikke alle aviser som hadde utkommet inntil 1940, som klarte å starte opp igjen. I den oversikten som Johan Ona satte opp ved utgangen av 1947 fant han at 12 Venstreaviser ennå ikke var startet opp igjen. Det var Akershusposten, Folketanken, Fredrikstad Dagblad, Glommen, Halden, Hålogaland, Indlandsposten, Moss Dagblad, Nordlands Avis, Ofotens Folkeblad, Romeriksposten, og Sogns Tidende. Det var også tolv Høyreaviser som ikke var kommet i gang: Bergens Aftenblad, Dagsposten, Egersundposten, Forstadposten, Fylkestidende, Kongsberg Tidende, Namdalens Folkeblad, Nordfjord, Nordlands Nytt, Sydvaranger, Tromsø Stiftstidende og Vardø Tidende. Bondepressen manglet ennå seks aviser som var utgitt før krigen: Horda Tidend, Nasjonalbladet, Nordland, Nordmør, Orkmannen og Sunnmøre Tidende. Arbeiderpressen hadde tre aviser som ikke hadde startet: Finnmarken, Folkets Frihet og Gjallarhorn.[329] Til sammen var det altså 33 partiaviser som ikke var kommet i gang igjen to og et halvt år etter fredsdagene i 1945. Krigsårene bidro altså til en betydelig reduksjon av antallet partiaviser i Norge, selv om enkelte startet opp etter at Johan Ona satte opp sin oversikt.

[327] Skre 2004, Bastiansen 2006, Overrein 2001
[328] Høst 1996, Andenæs 1978
[329] Johan Ona: Statistikk over hele den norske pressen pr. 31. 12 1947; arkivboks smq 071.3 On I 1.x, Arbeiderbevegelsens arkiv

Krigstidens avisreduksjon var likevel bare innledningen til avisdødens epoke i norsk presse. Fra slutten av 1940-årene og utover i 1950- og -60-årene ble et overraskende høyt antall aviser lagt ned. I 1949 var det slutt for Arbeidet i Bergen og Hardanger Folkeblad. Det var begynnelsen på en stadig mer brutal nedleggelsesbølge. I 1954 var det slutt for Dagsavisa, et kristelig dagblad i Trondheim. Siden gikk det slag i slag.[330]

Avisdøden rammet Høyrepressen nådeløst: en rekke Høyreaviser måtte gå inn: Møre Dagblad (1955), Nordlands Folkeblad (1955), Mandals Avis (1956), Fylkestidende (1957), Helgeland (1957), Vestfinmarken (1958), Hedemarkens Amtstidende (1959), Stavangeren (1964), Larvik Morgenavis (1965), Akershus (1966), Finnmark Tidende (1966), Vestlandske Tidende (1966), Rjukan Dagblad (1967), Flekkefjordposten (1972), Christiansands Tidende (1972) osv.[331] Dette var ofte mindre aviser som gjerne utkom på utgiversteder langs kysten. Mange av dem tilhørte den gruppen aviser som stiftelsen Libertas hadde fått på bena igjen i tiden 1947-49. Siden viste det seg at de ikke maktet å overleve likevel.[332]

Avisdøden rammet også Venstrepressen hardt. En lang rekke Venstreaviser gikk inn: Nordfjord Folkeblad (1953), Nordkapp (1953), Vesteraalsposten (1953), Haalogaland (1954), Ofotens Folkeblad (1955), Nidaros (1957), Vestfold (1958), Kongsberg Dagblad (1960), Vest-Agder (1962), Akershus Folkeblad (1963). Senterpressen ble rammet da Bygdenes Blad falt fra i 1965.[333] Norges Kommunistiske Parti mistet flere av sine aviser, deriblant Nordland Arbeiderblad.

Avisdøden rammet partipressen svært ulikt: mens Høyrepressen og Venstrepressen ble hardt rammet, unnslapp A-pressen nesten helt. Sigurd Høst finner faktisk bare to eksempler på tradisjonell avisdød i A-pressen i denne tiden: nedleggelsen av Haugaland Arbeiderblad i Haugesund (1955), og Folkeviljen i Harstad (1956).[334] A-pressen foretok flere sammenslåinger: i 1951 gikk Eidsvoll Arbeiderblad inn i Akerhus Arbeiderblad, i 1955 gikk Agder Folkeblad inn i Sørlandet, i 1957 gikk avisen Follo inn i Moss Dagblad, i 1962 gikk Horten Arbeiderblad inn i Vestfold Arbeiderblad osv. Fusjonene tegner et mønster: A-pressen ville heller slå sammen sine aviser enn å legge dem ned. Men sammenslåinger gjaldt også borgerlige aviser, og i enkelte tilfeller gikk sammenslåinger og nedleggelser kanskje noe over i hverandre: i 1953 gikk Fylkesavisen (H) inn i Varden, i 1955 gikk Hedemarkens Amtstidende (H) inn i Hamar Stiftstidende (H), i 1956 gikk Mandals Avis (H) inn i Christiansand Tidende (H), i 1958 gikk Vestfinnmarken (H) inn i Finnmarksposten (H), i 1961 gikk Romerike (S) inn i Eidsvolds Blad (S), i 1966 gikk Finnmarks Tidende (H) inn i Finnmarksposten (H), og i 1967 gikk Rjukan Dagblad (H) inn i Varden (uavh.).[335]

Avisdød og avisfusjoner førte til en sterk nedgang i antallet partiaviser. I 1956 hadde Norge 206 aviser, i 1960 sank det til 195. Statistikkens underliggende tall viste at nedgangen kom innenfor aviser som utkom to-fem ganger i uken. Disse hadde en nedgang fra 96 til 88 aviser fra 1956 til 1960. Også aviser med kun en ukentlig utgave

[330] Bastiansen og Dahl 2003: 298
[331] Ottosen, Røssland og Østby 2002: 190, Andersen 1981: 80
[332] Andersen 1981
[333] S.st.
[334] Høst 1996: 50
[335] Ottosen, Røssland og Østby 2002: 190, Høst 1996

gikk tilbake disse årene, fra 29 til 25. I løpet av 1950-årene ble det altså gradvis færre partiaviser i Norge.[336] I perioden fra 1950 til 1965 falt avistallet fra 191 til 160 – en reduksjon på 31 aviser på femten år.[337]

Avisdøden var en åpenbar trussel mot partipressen. Pressefolk fulgte utviklingen nøye. Allerede i 1951 analyserte Johan Ona den begynnende reduksjonen i avisantallet. I et notat datert 11. oktober 1951 sa han seg forberedt på fortsatt nedgang. Personlig så han "ikke dette som noen ulykke", men han sa seg "engstelig for å være den som går foran på dette område, da vi bl.a. er redd for at for hver avis vi stopper vil vi kanskje redde en borgerlig avis på samme utgiversted som stod i en lignende stilling." A-pressen hadde slått sammen to mindre aviser i Akershus, og han var åpen for å gjøre det igjen, men han ville gå forsiktig frem.[338]

Det første tegn på at det gikk mot avisdød for en enkeltavis var at den fikk årelange økonomiske problemer. I Venstrepressen artet dette seg slik at mange aviser balanserte sine budsjetter på en knivsegg. Mange av dem hadde for eksempel store problemer med å betale det gebyret som finansierte Venstres Pressekontor – selv om dets bemanning var så liten at kontoret nøyde seg med Helge Kongshaug som eneste ansatte. Avisnedleggelser påførte de gjenværende Venstreavisene større gebyrkostnader: da Haalogaland opphørte i 1954 ga bortfallet av avisens gebyrbetaling en så merkbar negativ effekt for Venstres Pressekontor at kontoret var nødt til å sette opp kontingenten for de øvrige Venstreavisene.[339] Noen Venstreaviser fikk likevel VP-stoff selv om de ikke kunne betale. I 1950 var det: Agderposten, Nordkapp, Teledølen, Ofotens Folkeblad, Stjørdalens Blad, Kongsberg Dagblad, Vestmar og Grømstadposten.[340] Det første signal om at en Venstreavis nærmet seg avisdøden var at den sendte støttesøknad til Venstrepressens Andelslag. Slike søknader kom bl.a. fra Venstreaviser som Akershus Folkeblad og Nordlands Avis i 1962.[341] I 1964 fikk Andelslaget søknader fra aviser som Vestmar, Fjell-Ljom og Romsdalsposten.[342]

Venstrepressens økonomiske problemer ble en årelang hodepine som fikk den konsekvens at avisgruppens fellesorganer stadig ble holdt på et minimum. Helge Kongshaug, som jo var "alene både om det redaksjonelle og administrative arbeid" i VP, administrerte også Venstrepressens Andelslag, Venstrepresselaget og Venstres Avisutgiverforening.[343] Selv ikke etter at Venstre kom med i Borten-regjeringen i 1965 ble Venstres Pressebyrå bygd ut; "Dessverre har det ikke vært mulig å gjennomføre den styrking av pressekontorets apparat som den endrede politiske situasjon burde tilsi – med Venstre godt representert i regjeringssamarbeidet, en langt større stortingsgruppe og tilsvarende økt politisk virksomhet og innflytelse."[344]

[336] Bastiansen og Dahl 2003: 298
[337] Dahl og Bastiansen 2000: 276
[338] Notat av Johan Ona, arkivboks Da-0001, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[339] Årsmelding for Venstres Pressekontor og Venstrepresselaget 1954-55, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[340] Jfr. Notat trolig fra 1950, arkivboks G-0009, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[341] S.st.
[342] Arkivboks G-0010, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[343] Årsmelding for VP og Venstrepresselaget 1962-63, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[344] Jfr referat fra aviskonferansen "Venstrepressen og valget", i Sandefjord 2.-5. mai 1967, arkivboks H-0013, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet

I Høyrepressen skapte avisdøden panikk. Desperasjonen steg mens avisantallet sank. Generalsekretær Leif Helbergs linje hadde vært å støtte Høyres aviser nærmest uansett hvilke økonomiske problemer de pådro seg. Årsaken lå i frykten for at frafall i Høyrepressen ville redusere mulighetene for å vinne stemmer på utgiverstedene. Det er dette som forklarer de enorme utbetalingene som Høyre foretok til utsatte Høyreaviser i 1950- og 60-årene.[345] Reistad-konferansene kom da også inn på avisdøden flere ganger. I februar 1963 foreleste den danske presseforsker Haakon Stangerup om spørsmålet under tittelen "Vil avisen overleve?" Stangerup sa at avisen var "i de seneste år kommet inn i en situasjon som man, bare for noen få år siden, slett ikke ville ha trodd skulle ha formet seg på den måten." Han viste til utviklingen i amerikansk og britisk presse. Han pekte på at amerikansk TV nå fikk annonseinntekter som tidligere hadde gått til pressen. Selv var Stangerup motstander av TV-reklame. Han advarte også mot at den harde konkurransen kunne skape avismonopoler. Så sa han:

> Jeg tror at det efterhvert blir meget færre og meget større aviser. Det er en beklagelig utvikling av mange grunner, men det er nu en gang avismuligheten i den verden vi lever i. Hvis vi så sørger for ikke å begå den dumhet å påføre den tilbakeværende presse, - de resterende aviser, - ytterligere økonomisk konkurranse ved å legge reklame i fjernsynet, så tror jeg man kan klare seg, forutsatt denne resterende presse påtar seg et meget stor presseansvar. Morgendagens aviser kan ikke mer være bundet til et bestemt parti, de kan føre et bestemt partis politikk i sin lederspalte, - men dette med å sette kikkerten for det blinde øye og si, jeg kan ikke se med det andre – det går ikke mer for dem som skal overleve.[346]

Haakon Stangerup trakk dramatiske konklusjoner av avisdøden; han så den som et varsel om at partipressens tid gikk mot slutten. Denne spådom må ha hatt en viss virkning på de lyttende Høyrepressefolkene, for Stangerup var ingen hvem som helst. Han var dr. philos. og blant Danmarks ledende presseforskere. I sine foredrag interesserte han seg spesielt for avisenes nye konkurransesituasjon i 1960-årene. Han krydret sin fremstilling med store kunnskaper om pressen i USA, England og Norden. Etterpå fulgte Aftenpostens sjefredaktør Torolv Kandahl opp og advarte sterkt mot innføring av TV-reklame i NRK. Kandahl bekymret seg for den konservative pressens fremtid, selv om utgangspunktet var godt: "vi er bort imot dobbelt så sterke som noen avisgruppe i landet. Og det er jo meget smukt. Vi kan vel også si at den konservative avisgruppe i dag er sterkere i forhold til de andre gruppene enn den noen sinde har vært med hensyn til opplag. Det må vel efter omstendighetene sies å være et bevis for at vi tross alt har skjøttet vår oppgave ganske bra under forhold, som jeg tror jeg kan si har vært ganske vanskelige."[347]

Men situasjonen ga ingen grunn til ro, sa Kandahl, og minnet om at Høyrepressen var "meget sterkt representert rundt Oslofjorden, på Østlandet i Trøndelag og i Nordland, men ellers var den svak i størsteparten av Sør- og Vest-Norge: "Vi er i skyggen av det spøkelse som har herjet så slemt i dansk og svensk presse, - og som man med et populært uttrykk kaller "avisdøden."" Kandahl bekjente at "Vi vil jo gjerne bevare den konservative presse. Forholdet er jo at de konservative

[345] Andersen 1981
[346] Hakon Stangerup: "Vil avisen overleve?", foredrag på Høyrepressens konferanse på Reistad 4.-6. februar 1963, jfr konferansereferat, i arkivboks Gb-0009, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet.
[347] S.st.

aviser vi har, er for de aller flestes vedkommende startet på et politisk grunnlag, med det formål for øye å hevde et bestemt samfunns-syn og et bestemt politisk syn." Dette formålet – å fremme Høyres politikk – trengte ikke å medføre at avisen mistet "kontakten med sine lesere, verken med de man har, eller de nye som kommer til, om man gir uttrykk for sine politiske meninger på en hederlig og saklig måte, og fremfører dem i et høvisk sprog." Som styremedlem i Høyres Pressefond hadde Kandahl nylig fått regnskap og årsberetning derfra. Han innrømmet at "jeg sjelden har lest et tristere dokument." Listen over Høyreaviser med økonomiske problemer – som derfor ba om lån – var lang. Kandahl sa at "Det må tenkes alvorlig over om hvordan det vil være her i landet, om vi nu mener at vår presse har noen politisk oppgave, hvis det ikke er tilbake en eneste større høyreavis langs hele sør- og vestkysten av Norge. Det er den situasjon vi må se nokså direkte i øynene, enten vi liker det eller ei. Jeg tror avisdøden er faretruende nær oss, mere faretruende nær oss enn vi egentlig har gjort oss noen forestilling om."[348]

Kandahls situasjonsbeskrivelse i 1963 var for så vidt presis nok: det var jo Høyre- og Venstrepressen som ble hardest rammet av avisdøden. Avis etter avis hadde lite penger, lønnet sine medarbeidere beskjedent, krevde mye av dem – og hadde vansker med å rekruttere unge. Avisene slet tungt og gjorde mye for å effektivisere. Mange partiaviser balanserte på kanten av stupet: inntektene dekket ikke utgiftsøkningene. Ikke alle i Høyrepressen hadde innsett det i 1963. Det var derfor Kandahl sa at avisdøden var "faretruende nær oss." Kandahl spurte: "Vil vi la det gå dit hen, at vi bortsett fra de mindre, lokale aviser, som kommer ut to eller tre ganger i uken blir sittende igjen med bare fire-fem relativt store aviser på steder vi alle kjenner?" Han mente at de måtte skaffe midler til de utsatte Høyreavisene, for å "styrke bemanningen" og gi "levelige lønninger" til "dyktige folk." Han sa "tross alt skal menneskene leve, - det gjelder for folk som arbeider i Høyrepressen også." Som løsning ville Kandahl styrke Høyrepressens fellesorganer: Høyres Pressebyrå og Norsk Høyrepresse. Kontrasten var således stor mellom Haakon Stangerups og Torolv Kandahls oppfatning av avisdøden: den første mente at avisdøden varslet partipressens død, den andre etterlyste tiltak for å redde partipressen.

Avisdøden stod også i fokus på Høyrepressens årskonferanse i 1965. Året før var Stavangeren gått inn. Redaktør Ranik Halle i Høyres Pressebyrå oppfattet situasjonen slik:

> Vi har vel lenge forsøkt å sole oss i den forestilling at avisdøden, den hadde gått oss forbi. Den var et dansk problem, og et svensk problem, og kanskje et problem i de store land, men vi følte oss ikke noe særlig berørt av den. Det var jo selvsagt en vrangforestilling, og nå kan vi vel si at vi ikke bare har den avisdøden like rundt hjørnet, men vi er midt oppe i en uhyre alvorlig og meget epidemisk prosess når det gjelder den side av saken.[349]

Først nå i 1965, sa Halle, begynte Høyrepressen å oppfatte avisdøden som en virkelig stor trussel. Han sa at "en fjerdepart" av Høyrepressen "ikke lengre er selvbærende", og viste til Danmark der det Konservative Folkepartiets 25 aviser var blitt redusert til

[348] S.st.
[349] Referat fra Reistadkonferansen 28-30. oktober 1965, arkivboks Gb-0010, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

kun 7-8 større avisenheter. HP-redaktøren mente faktisk at partiavisene i Norge ikke hadde noen fremtid:

> Personlig tror jeg ikke at man i det lange løp kan makte den situasjon at en alminnelig norsk by på ca. 15 000 innbyggere skal ha 4 dagsaviser. Senterpartiet skal ha sin, vi skal ha vår, Arbeiderpartiet skal ha sin og Venstre sin. Jeg tror man skal se det faktum i øynene at dette kan ikke opprettholdes i det lange løp. Jeg tror heller ikke at en by på Oslos størrelse kan opprettholde 11-12 dagsaviser i det lange løp, pluss kanskje det dobbelte antall aviser som ligger like utenfor selve bykjernen. Jeg tror også at man, hvis man ser hen til den konsentrasjon som faktisk finner sted når det gjelder andre bransjer... så er det nokså meget av en illusjon å tro at hele denne utviklingen skal få oss fullstendig forbi.[350]

Ranik Halle sa seg altså enig med det Haakon Stangerup hadde spådd to år før: at partipressen ikke hadde noen fremtid. Det var en overraskende tanke fra en pressemann som hadde bygd hele sin yrkeskarriere på partipolitisk journalistikk. Halle mente likevel - som Kandahl - at Høyre måtte yte mer til sin presse. Det var "ikke tilfredsstillende slik som presseproblemet har vært løst hittil," mente han. Han så for seg et nærmere og fastere samarbeid mellom Norsk Høyrepresse, Den Konservative Presses Forening og Høyres Pressebyrå. Også Halle ville forsøke å bevare Høyrepressen mot avisdød og nedleggelse.

I A-pressen vakte avisdøden stor interesse. Johan Ona behandlet den i et foredrag på Redaktørforeningens generalforsamling den 13. mars 1968. Under tittelen "Avisdød eller avissamarbeid" trakk Ona opp avisdriftens nye vilkår: i USA var avisdøden så brutal at det nesten ikke fantes lokal aviskonkurranse lenger. Selv om det utkom aviser i 1461 amerikanske byer, var det bare i 54 byer at det utkom mer enn 1 avis. Bare i 21 byer var det konkurranse mellom 2 morgenaviser eller 2 kveldsaviser. I Storbritannia gikk utviklingen mot lokale avismonopoler meget raskt: det var bare i London og Glasgow at det var innbyrdes konkurranse mellom lokale avisforetak. Selv byer med mer enn 1 million innbyggere hadde nå bare en avis. Tendensen var den samme i hele Vest-Europa. "I alle land som vi kan sammenlikne oss med foregår der en markert aviskonsentrasjon. Stadig flere aviser blir alene på et sted," sa Johan Ona. Han sammenliknet svenske tall for avisopprettelser og frafall over tid og fant at i 1920-årene gikk antallet svenske aviser ned med 7, i 1930-årene med 20, i 1940-årene med 15, i 1950-årene med 48. Men i årene fra 1960 til 1965 forsvant hele 23 aviser i Sverige. Etter 1945 var antallet nyetableringer nesten redusert til null.

Johan Ona oppsummerte den norske avisutviklingen med tall fra komiteen som i 1967 forslo innføring av statlig pressestøtte. Denne såkalte Hellerudkomiteen baserte sin argumentasjon på nedgangen fra 191 aviser i 1950 til 160 i 1965 – altså 31 færre aviser på 15 år.[351] Johan Ona oppsummerte antallet fusjoner fra 1950 til 1967: arbeideravisene hadde fusjonert slik at det ble seks færre av dem. I Høyrepressen var det 5 fusjoner, 8 stansede aviser og 1 ny. Det medførte 12 færre Høyreaviser i perioden. Venstrepressen tellet i samme periode 9 stansede aviser, 1 som var blitt ukeavis og en ny. Det ga 9 færre Venstreaviser. Senterpressen hadde 1 fusjon, 1 stanset avis, 2 som var blitt ukeaviser og 1 ny, til sammen en reduksjon på 3 aviser.

---

[350] S.st.
[351] Inst. 1967, Dahl og Bastiansen 2000: 276

Johan Ona fant således 13 avisfusjoner i perioden. Likevel var avisreduksjonen lavere i Norge enn i nabolandene. Han mente at årsaken var den saneringen som hadde foregått under krigen: mange aviser som utkom inntil 1940 klarte ikke å starte opp igjen fra 1945. Derfor satte Ona opp en mer langsiktig avisoversikt enn Hellerudkomiteen som sammenliknet avistallet med 1950. Johan Ona sammenliknet avistallet i 1967 med tall fra 1936. Slik slapp han å trekke inn krigsreduksjonen. Han fikk da følgende resultat:

Partipressen og avisdøden 1936-67

	1936	1967	Reduksjon
A	45	40	- 5
H	59	40	- 19
V	57	32	- 25
SP	25	13	- 12
NKP	5	1	- 4
Sum	191	126	- 65

Slik fikk Johan Ona frem avisdødens partipolitiske virkninger: han kom til at 65 partiaviser hadde forsvunnet siden 1936. Egentlig var reduksjonen større, for på seks steder var en avis fellesorgan for to eller flere partier, og der telte man avisen på nytt for hvert parti den representerte. Det var stort sett små aviser som var stanset. Av de 42 avisene som var gått ut av avisregisteret siden 1950, var det bare 3 som hadde et opplag på over 5000. Den største var Nidaros i Trondheim. I Sverige maktet selv ikke store aviser som Stockholms-Tidningen med 130 000 i opplag, eller Ny Tid med 40 000, å utkomme lenger. Selv ikke engelske aviser med millionopplag klarte å overleve. Johan Ona karakteriserte nedgangen som "tragisk", men mente likevel at en "viss uttynning" neppe var til å unngå. Han sa at konsentrasjonen først og fremst "rammer de mindre avisene på steder med flere aviser. Dette har ført med seg at vi får et stadig større antall byer og distrikter hvor der bare vil komme ut en avis." Den ledende avisen på slike steder ville bli større, mens nummer 2-avisen eller nummer 3-avisen ville bli svekket inntil de gikk inn. Det neste som skjedde var at aviser som var blitt alene på et mindre sted fikk forsterket konkurranse fra større aviser i tilgrensende områder. På lengre sikt kunne det medføre at stedets ledende avis kunne bli slukt av større konkurrenter.

Onas konklusjon var at "uten spesielle tiltak av forskjellige slag fra pressen selv og fra statens side så vil det i vårt land ikke være mulig å kunne opprettholde en tilstrekkelig differensiert presse." Han sa at det ikke lenger ble utgitt aviser på mindre steder, og at "et stigende antall av ikke-ledende aviser i landets større og mellomstore byer" også måtte gi opp. Så fikk man monopolaviser selv i større byer. Nedleggelsen av Stavanger Morgenavis i 1967 var et ferskt eksempel på det.[352] 1960-årenes avisdød fortsatte inn i 1970-årene: I 1971 forsvant Stiftstidende (H) på Hamar, og

[352] Johan Ona: "Avisdød eller avissamarbeid?", foredragsmanus i arkivboks Da-0003, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

Morgenposten (upolitisk) i Oslo. I 1972 var det slutt for Christiansands Tidende (H) i Kristiansand.

Avisdøden skyldtes avismarkedets brutale mekanismer. De mange mindre Høyre- og Venstreaviser som ga opp, hadde lenge fått støtte fra sine partier for å holde det gående. Men partienes støtte maktet ikke å forhindre avisdøden, den ble bare utsatt. Heller ikke hjalp de mange fellestiltakene som var gjennomført i begge avisgrupper. A-pressens aviser stod organisatorisk sett sterkere med alle sine fellesinnkjøp, rasjonaliseringsprosesser, annonsesamkjøringer osv. Avisdøden rammet altså norsk presse skjevt: den var mest brutal i den borgerlig pressen, mens arbeideravisene nesten unnslapp helt. Konsekvensen var at det ble færre aviser. Til gjengjeld ble de større. Antallet lokale avismonopoler økte – utgiverstedene fikk kun en avis, istedenfor flere konkurrenter med ulik partifarge.

Avisdødens årsaker har siden vært et tilbakevendende tema blant presseforskere. Ja, få pressehistoriske emner har vært mer omdiskutert. Først lanserte den svenske presseforsker Lars Furhoff sin teori om opplagsspiralen i 1967. Han mente at utgiverstedets dominerende avis på sikt ville nyte godt av oppadgående spiraler for annonseinntekter, innhold, løssalg og lesere, mens nummer 2-avisene ville få tilsvarende nedadgående spiraler. I 1972 lanserte så dansken Niels Thomsen en alternativ forklaring med sin dekningsgradteori. Han mente at det var avisenes dekningsgrad pr. husstand på utgiverstedet og i omlandet, som avgjorde aviskonkurransens utfall over tid. Deretter lanserte Svennik Høyer sin faseteori der avisdøden inntraff i et mettet avismarked etter at pressens etableringsfase var over. Rundt 1950 mente Høyer at pressen gikk inn i en konsolideringstid: den hadde nådd toppen. I sin diskusjon om de tre teoriene til Furhoff, Thomsen og Høyer finner Sigurd Høst at ingen av dem er tilstrekkelige forklaringer. Høst tilfører diskusjonen to nye momenter. Det første er at opplagsspiralens mekanismer opprinnelig ble formulert av Johan Ona allerede rundt 1950 under navnet "kvantumsspiralen." Lars Furhoff fant ikke opp denne teorien; den var kjent lenge før hans arbeid.[353] Det andre nye momentet hos Høst er at han lanserer det han kaller en "utvidet konkurransemodell" som forsøk på å overkomme svakhetene hos forgjengerne.[354] Slik fortsetter diskusjonen om årsakene til avisdøden selv mer enn en generasjon etter at den rammet norsk presse så hardt i 1950- og -60-årene. I ettertid må avisdøden sees som en viktig årsak til at antallet partiaviser begynte å gå ned. Avisdøden medførte likevel ikke at partipressen som system døde ut, den tynnet bare ut i rekkene. Partipressen overlevde avisdøden – likevel skapte den forandringer.

Henimot differensiering?

Avisdøden var bare en av mange tendenser som preget 1960-årene. Dramatiske forandringer kom tett: fra fjernsynets fremvekst som massemedium til verdensrommets erobring og Apolloferdens månelanding i 1969. Det var en utbredt oppfatning i 1960-årene at samtiden forandret seg raskt. Mellomkrigstidens klassekonflikter kom på avstand, nye generasjoner vokste opp og velstanden økte. Folk fikk råd til privatbil og TV-apparat. Veiene ble bygd ut. Flyttestrømmen gikk fra

[353] Høst 1996: 69
[354] Høst 1996: 19-33

bygd til by. Store drabantbyer ble reist for å huse alle innflytterne. Alt dette var typisk for 1960-årene.[355] 1960-årene ble et gjennombrudd for det moderne i arkitektur og design – for nye produkter og nye materialer. Respatex, plastgjenstander og stålrørsstoler var uttrykk for det bekvemme liv i det nymoderne etterkrigssamfunnet – før undergrunnsstrømningene nådde overflaten gjennom det internasjonale studentopprøret, protestene mot Vietnamkrigen, og hele motkulturen som fikk sitt uttrykk i hippibevegelsen, Woodstock-festivalen osv.

1960-årene var en ny og revolusjonerende tid – og det var ingen selvfølge hvordan avisene skulle takle den. Hvilken rolle partipressen skulle innta, var enda mindre selvfølgelig. Den avisgruppen som gikk lengst i å fokusere på 1960-årene som en journalistisk utfordring, var A-pressen. Det viser de foredrag som ble holdt på gruppens redaktør- og disponentkonferanser. Da A-pressen holdt konferanse på Sjusjøen Fjellstue i mai 1967, var det samtidens utfordringer for partipressen som stod i sentrum. Den unge redaktøren Einar Olsen (f. 1936) i Rogalands Avis snakket om "A-pressen og morgendagens lesere." Han kom også inn på arbeiderpressens politiske journalistikk. Einar Olsen viste til diskusjonene i Stavanger Presseforening. Der hadde han merket seg hvordan Stavanger Aftenblads redaktør Per Thomsen argumenterte mot "de partibundne aviser." Selv avviste Olsen at han noen gang hadde følt seg "bundet" til "bestemte standpunkter som den sentrale partiledelse har." Det han pekte på var arbeiderpressens skrivemåte. Han brukte Arbeiderpartiets landsmøte i 1967 som eksempel. Dette var første gang partiet holdt landsmøte for åpne dører. På møtet oppstod den unike situasjon at tidligere statsminister Einar Gerhardsen – i full offentlighet – gikk til angrep på den mektige partisekretæren Haakon Lie. Nå spurte Einar Olsen:

> Kunne våre aviser ha skrevet sin reportasje og kommentarer fra dette møtet slik Arve Solstad i Dagbladet gjorde? Kunne vi stilt spørsmålene hvorfor gjorde Gerhardsen det han gjorde? Hva lå bak? Osv osv. Kunne vi valgt den analyserende og søkende skrivemåte? Jeg tror det ville vært umulig, og vil være det i lang tid ennå. Men en gang i fremtiden vil partienes rolle og funksjon bli en noe annen enn i dag. Og da vil denne journalistikken slå igjennom. Fortsatt må vi føre en propagandistisk penn og late som vi i arbeideravisene vet alt, men ikke akter å la offentligheten få del i vår viten.[356]

Einar Olsen betraktet Arve Solstad som den ledende innenfor analyserende journalistikk i norsk presse. A-pressen lå langt etter. Ja, Einar Olsen så Solstads tilnærming som det første tegn på fremtidens journalistikk, selv om den tradisjonelle partijournalistikken fortsatt levde videre. Olsen pekte på partipressetradisjonen: "Norske aviser er langt mer propagandistiske og langt mindre analyserende enn i andre land." Han så det som "en arv fra lenge før krigen" og mente det hadde "sammenheng med partibundetheten hos de fleste norske aviser, enten de formelt er organ for et parti eller ikke." Siden 1962 mente Einar Olsen at det likevel hadde foregått en "gradvis endring" i arbeideravisene: "De virker ikke like enhetlige, og jeg tror det har en nær sammenheng med den alminnelige utvikling i samfunnet" med høy levestandard og

[355] Furre 1991

[356] Einar Olsen: "A-pressen og morgendagens lesere", jfr. Referat fra A-pressens redaktør- og disponentkonferanse på Sjusjøen 25.-27. mai 1967, i arkivboks Dg-0003, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.

høyt utdanningsnivå. Det medførte "løsere partitilknytning mens omvendt et fattig samfunn vil kreve lydighet og disiplin." I denne situasjonen - midt mellom nytt og gammelt - formulerte Einar Olsen en strategi for hvordan A-pressen kunne fornye sin politiske journalistikk:

> Vår politiske reportasje og likedan vår faglige reportasje må gradvis gå fra det propagandistiske plan til det analyserende. Jeg har her et godt forslag. Det er vanskelig å begynne med oss sjølv, men la oss begynne med de andre partiene. Vi har i våre aviser altfor lite analyser av den indre situasjon i de borgerlige partier og av forholdet dem imellom. Ved enhver given anledning ryker vi bare på dem i rene propagandistiske vendinger. Jeg tror at vi både som parti og i hvert fall som aviser vil tjene på å få fram en mer analyserende holdning til politiske fenomener i de andre partier. Våre lesere har det i dag i stor utstrekning slik at de vet hva som står i våre politiske reportasjer PÅ FORHÅND. Har regjeringen lansert en ide eller tanke, kan man regne med tommelen ned nær sagt uansett. Og skulle det være noe fornuftig i det, kan man vel regne med at det er Arbeiderpartiet som på en eller annen måte står bak. Vi må gjøre det politiske innhold i våre aviser interessant og spennende. Våre lesere skal ikke på forhånd vite hva som vil stå. Vi må bort fra svart/hvitt-tenkningen og over på en mer nyansert skrivemåte. Da kan vi dessuten slå så langt, langt hardere til andre ganger. Enkelte ganger – jeg skal innrømme at det er sjelden – har RA skrevet noe positivt om Borten. Men vi har sikkert skrevet også noe av det mest raljerende og nedsettende om ham. Det blir mer lagt merke til av våre lesere og lagt vekt på når vi en annen gang skriver noe annet. Den konsekvent negative holdning til politiske motstandere og konsekvent positive holdning til vårt eget parti, kan være riktig ut fra rent kortsiktige politiske betraktninger, men det vil ikke ha noen mening i våre aviser i fremtiden. Noen livslinje vil det under ingen omstendigheter være.[357]

Dette var dristig tale foran redaktørene i A-pressen. Einar Olsen kritiserte partilojaliteten som han mente utartet til svart-hvitt-journalistikk: arbeiderpressen var alltid negativ til de borgerlige og alltid positiv til Arbeiderpartiet. Einar Olsen advarte A-pressen mot å fortsette slik. Han ville heller innføre Arve Solstads analyserende journalistikk i A-pressen: først overfor de borgerlige partiene, siden også overfor Arbeiderpartiet.

Solstad-journalistikk i A-pressen – det var Einar Olsens ønske. Hele arbeiderpressen måtte i så fall fornyes rent journalistisk. Og en slik fornyelse var det Olsen argumenterte for. Hvordan skulle arbeideravisene for eksempel forholde seg når negative ting rammet partifolk i offentlige organer: "Skal avisen av hensyn til partifeller tie?" Olsen kjente saker der avisen helt konkret "tiet om den rene hestehandel. Når så byens borgere likevel får rede på det som har foregått, svekker det avisens prestisje uhyggelig." Olsen spurte også hvordan arbeideravisene skulle forholde seg til folkevalgte organer, og ga selv svaret: "De skal holde seg utenfor." Å sitte der selv "avskjærer... totalt mulighetene for kritikk av avgjørelser. Det er i dag sterk oppfordring til redaktører og disponenter om ikke å engasjere seg i kommunepolitikken. Jeg tror denne oppfordringen av mange grunner bør omfatte hele redaksjonen."

Det foredrag som redaktøren i Rogalands Avis her leverte gikk så langt at han faktisk diskuterte A-pressens partilojalitet som et journalistisk problem. Skulle Solstad-journalistikken innføres i arbeideravisene ville det over tid innebære et mye løsere forhold mellom avisene og Arbeiderpartiet. Olsens tanker var revolusjonerende: hvis man skulle ta dem helt på alvor måtte A-pressen rett og slett forlate den

[357] S.st.

partijournalistikken som hele avisgruppen hadde bygd sin eksistens på - helt siden Christian Holtermann Knudsen startet Vort Arbeide i 1884.

Det er interessant at Einar Olsen ikke stod alene med slike tanker på Sjusjøen i 1967. Andre talere kom inn på det samme. Redaktør Ole J. Eriksen (f. 1934) i Nordlands Framtid reflekterte over partipressens begrensninger før kommunevalgkampen høsten 1967:

> Det skrevne ord – dets makt og muligheter for påvirkning er stor, men faren er også stor for at mye av det opinionsdannende stoffet vi presenterer har den stikk motsatte virkning av det vi ønsker. Den bombastiske og ha-stemte propaganda virker alltid mot sin hensikt. Leseren med sin avis, hjemme i sin egen stue, i fred og ro, har tid og stemning til å tenke over det han leser, å føle det han leser, å tenke.[358]

Redaktør Eriksen hadde mistet troen på at den tradisjonelle avispropagandaen påvirket leserne: "Hamringen på politiske motstandere kan bli til de grader utidig og virke i strid med hensikten. Surheten, selvgodheten, maktlysten... alt dette som våre motstandere så lett kan plante i folket, må ikke *vi* gi grunnlag for kan oppfattes som sannheter." Han advarte mot at A-pressen behandlet det politiske stoffet som "noe mer høytidelig enn alt det andre stoffet i avisa", og at det "overlates redaktøren ensidig." Han mente at A-pressen måtte formidle det som skjedde i organer som fylkesutvalg og andre lukkede møter. Ja, han innrømmet at "Vi har vært og er fortsatt innen Arbeiderpartiet livende redd for å tilkjennegi utad at vi kan være uenige – at det innen et lokalt partilag kan eksistere nyanserte syn i en sak."

Det største problemet var ifølge Eriksen "hemmelighetskremmeriet. Det er til stor skade at Arbeiderpartiets lag og foreninger i så stor grad opptrer som lukkede forsamlinger, og våre lokale politikere er redselsfullt engstelige for at der skal gis noen informasjoner utad. Det virker som om man fryder seg mest ved å våke over sine gode saker i enerom." Eriksen viste til hvordan Arbeiderpartiet hadde åpnet sitt landsmøte våren 1967. Det skapte mye diskusjon. "Dette må gjøres lokalt også," sa han.

Einar Olsen og Ole J. Eriksen var begge yngre pressefolk. At de så med friske øyne på den tradisjonstunge arbeiderpressen i en så omskiftelig tid, var kanskje ikke så rart. Mer overraskende var det kanskje at veteranen Per Bratland gjorde det samme. Per Bratland (f. 1907) hadde vært i Fremtiden i årene 1927-34, i Arbeiderbladet i årene 1936-38, og i Stockholm og London under krigen. I 1945 ble han redaktør av LOs påkostede nye ukeblad, Aktuell. Han ledet Aktuell til 1956. Han var redaktør i Bergens Arbeiderblad 1959-61, og var så i Arbeiderbladet 1961 til 1975.[359] Bratland var ett av de tyngste navn i arbeiderpressen etter 1945. Hans meninger ble lyttet til. Bratland ga sitt innlegg en talende tittel: "Er A-pressen i pakt med tiden?" Foredraget var en invitasjon til A-pressens folk om å se "oss selv og våre aviser utenfra." Han ville behandle den rolle som avisgruppen burde ha i arbeiderbevegelsens informasjonsvirksomhet, og spurte om "vår innsats alltid svarer til den politiske mentalitet vi står overfor i 1960- og 70-årene."[360]

---

[358] S.st.

[359] Pressefolk 1979

[360] Per Bratland: "Er A-pressen i pakt med tiden?", foredrag på A-pressens redaktør- og disponentkonferanse på Sjusjøen Fjellstue i mai 1967, arkivboks Dg-0003, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

Per Bratland tok utgangspunkt i et notat han hadde skrevet i januar 1966. Det kom til på oppdrag fra Arbeiderpartiets sentralstyre. Det var partiets valgnederlag høsten 1965 - da Per Bortens regjering erstattet Einar Gerhardsens – som gjorde sentralstyret interessert i en utredning om "Arbeiderpartiets Public Relations" – som Bratland kalte sitt notat. I dette notatet analyserte Bratland Arbeiderpartiets PR-problemer og kom med en rekke helt konkrete anbefalinger: han foreslo at Arbeiderpartiet skulle åpne sine landsmøter for presse og kringkasting, at partikontoret fikk en egen informasjonsavdeling, at landsstyrets og sentralstyrets møtevedtak ble offentliggjort med pressemeldinger, at spørsmål fra presse, radio og fjernsyn ble besvart på en "åpen måte" selv når det var "risiko for at opplysningene kunne bli brukt mot partiet", at Arbeiderpartiet brukte pressekonferanser oftere, at partiet foretok velgerundersøkelser, at Arbeidernes Pressekontor også burde betjene NRK og borgerlig presse osv. Bratlands PR-notat foreslo også at Arbeiderpartiets formann burde innkalle "partipressens redaktører til en drøftelse av partiavisenes holdning til partiet – med sikte på en oppmyking av synet på partiavisene som organer for DNA og LO. Partiet bør i vår tid innta det standpunkt at partiavisene er frittstående institusjoner som arbeider på arbeiderbevegelsens grunn."[361]

Alle disse punktene var nyskapende. For A-pressen var siste punkt mest banebrytende: Per Bratland mente at A-pressen burde distansere seg fra sin tradisjonelle rolle som partiaviser. Det var et oppsiktsvekkende standpunkt når en vet hvordan mønstervedtektene erklærte at arbeideravisene skulle være "organ for Det norske Arbeiderparti." Men Arbeiderpartiet hadde allerede lyttet til Per Bratlands råd da det åpnet sitt landsmøte i 1967.

Per Bratland mente at A-pressens aviser nådde "etablerte meningsfeller – som selvsagt må dyrkes og stimuleres, men ikke omvendes." Utfordringen var å nå borgerlige lesere. Han pekte på at selv om A-pressen hadde ca. 30 prosent av totalopplaget i norsk presse, så var det "de 70 prosent utenom vi må ta sikte på i vår PR-virksomhet, foruten radio og fjernsyn...". Arbeideravisene var begynt å "trekke på årene", sa Bratland: de var blitt til i en "tid som var annerledes på mange vis... Utad var våre aviser fra starten kamporganer av en type som er fullstendig ukjent under dagens samfunnsforhold. Innad var de meldingsblad." Etter hvert hadde de endret seg og blitt mer lik den øvrige presse, med unntak av det politiske stoffet. Fortsatt var det slik at "enkelte vaner og uvaner fra en fjern fortid" hang igjen i det daglige avisarbeidet. Bratland mente at "Arbeideravisenes redaksjoner fortsetter å behandle alt stoff, både innholdsmessig og i ord og begreper, som om vår verden består av bare arbeidere. I vår praktiske virksomhet har vi aldri akseptert funksjonærutviklingen. Vi neglisjerer den fullstendig...". Han mente at årsaken til dette lå i den nære kontakten mellom arbeideravisene og eierne. Organisasjonene på eiersiden hadde "vennet seg til å betrakte arbeideravisene som utløpere av sin egen aktivitet", mens redaktører og pressefolk ble "knyttet til organisasjonsmønsteret gjennom deltakelse i den aktive politiske virksomhet på stedet." Pressefolk var ofte med i partistyrer og kommunestyrer. I avisstyrene satt de samme personene som redaktørene møtte i politiske og faglige styrer og utvalg. Alt dette bant arbeideravisenes journalistikk, mente Bratland:

[361] S.st.

> Når det så attpå til heter at arbeideravisene er organer for DNA, så blir dette uten at det nødvendigvis øves noe påtrykk – til at avisene våre reflekterer hver liten nyanse i den innadvendte verden som organisasjonene og tillitsmennene ofte representerer. Gjennom meninger, stoffvalg for øvrig, titler og utstyr, blir hele tilværelsen fargelagt på en måte som ikke behøver å være gal, men som ikke oppfattes på riktig måte av andre lesere enn de som er fortrolig med miljøet i arbeiderbevegelsen.[362]

Slik satte Per Bratland spørsmål ved arbeideravisenes rolle som partiorganer – den funksjon som var fundamentet for hele det avisimperium som Johan Ona hadde bygd opp siden 1945. Så fortsatte Bratland med å si at A-pressens redaksjonelle problemer

> neppe lar seg løse uten at man begynner med å myke opp forholdet mellom arbeiderbevegelsens organisasjonsapparat og arbeideravisene, og nærmere gransker hensikten med å gi ut arbeideraviser i det hele tatt. Redaktørene og flest mulig medarbeidere må ut av apparatet. De må se på sine aviser som selvstendige institusjoner. De må betrakte seg selv som fullstendig fri og utenforstående kommentatorer. De må kunne gjøre front mot sine egne. Bare i grunnsynet skal de være knyttet til arbeiderbevegelsen. Det høres kanskje paradoksalt ut, men bare på dette vis kan de i vår tid helt ut gjøre fyldest for seg som eksponenter for arbeiderbevegelsen... Alle må vite om denne frihet og selvstendighet for våre aviser og redaktører. Først da har arbeiderbevegelsen fått det presseinstrumentet som den trenger i vår tid...[363]

Dette var ikke til å misforstå. Per Bratland skisserte en strategi fra partisyn til grunnsyn som A-pressens fremtid. Han forklarte "den binding og kontroll som vi i dag står overfor" med 1920-årenes splittelse i arbeiderbevegelsen. Og han la til: "Nå er det sannelig på tide å gjøre noe med dette, kvitte oss med den anonyme subjektivitet og erstatte den med objektiv informasjon og de nyanserte meninger som ligger latent i oss alle og kan hentes fram bare vi slipper noe av det press som "organ"-situasjonen og vår egen samvittighet nå skaper."

Bratland sa at A-pressen nå måtte innse at "all nyhetstjeneste skal være objektiv", både reportasjer og bakgrunnsstoff, men også valget av stoff. Han mente at en avis måtte kunne bringe stoff som "går mot egne interesser." For Bratland var den objektive journalistikken en smart avis-strategi: "Forsøk på korrekt opptreden på nyhetsområdet er nemlig det beste middel til å oppnå tillit hos leserne... Nøktern reportasje og nøkterne titler... er veien til større innflytelse gjennom meningsspaltene. Vi kommer lenger den veien enn ved å farge nyhetsstoffet og søke presseetisk dekning bak en signatur." Bratland var således tilhenger av signerte kommentarer.

Videre mente Per Bratland at Arbeiderpartiets ledelse innså at "partipressen alene ikke er et tilstrekkelig effektivt instrument til å dekke hele partiets behov for informasjon utad." Likevel mente han at politikerne ikke helt "forstår hvor stort informasjonsbehovet er." Kontaktbehovet utad vokste stadig. Så angrep han troen på A-pressens makt:

> Vi kan ikke opprettholde illusjonen om partipressens eksklusive fortreffelighet når A-pressens andel i det totale dagsavisopplag her i landet ligger på 25,9 prosent uten utsikt til å stige noe vesentlig, og når utviklingen i de store befolkningssentra går raskt mot noe som nærmer seg monopolaviser – og stort sett med monopol for våre motstandere.

[362] S.st., understrekning i original
[363] S.st.

I Oslo hadde A-pressen ifølge Bratland 12,8 prosent av avisopplaget, mens Høyrepressen hadde 42 prosent, i Bergen hadde Bergens Arbeiderblad et opplag på 17 300, mens Bergens Tidende hadde 76 000. Med de andre borgerlige Bergensavisene ble det over 100 000 borgerlige aviseksemplarer mot mindre enn 20 000 for arbeideravisen. I Trondheim hadde Arbeider-Avisa 18 000 i opplag, mot Adresseavisens 72 500, og i Stavanger og Kristiansand var forholdene omtrent det samme. Disse områdene ville også i fremtiden ha en stor befolkning. Bratland sa rett ut at A-pressen ledet der "hvor det norske folk ligger på defensiven i sin livssituasjon. Der hvor det er vekst og framgang, sakker vi håpløst akterut." Han mente at arbeideravisene ikke kunne spille noen avgjørende rolle gjennom sin dekningsprosent der det var mest nødvendig. Han konkluderte derfor slik: "Vi må derfor finne oss i at arbeiderbevegelsens nyheter i like høy grad dirigeres til de borgerlige konkurrenter som til oss selv." Han oppfordret arbeideravisene til å skape debatt, ta initiativ og bli supplementsaviser.

Vurdert under ett ønsket Per Bratland seg faktisk en gjennomgripende journalistisk fornyelse av A-pressen. Han oppfordret avisene og Arbeidernes Pressekontor til å "hjelpe fram den nye holdning både når det gjelder praksis og prinsipper. Det er først og fremst våre egne eiere som må innstilles på tingenes tilstand." Pressekontoret måtte også gi service til den borgerlige pressen og til NRK. Han advarte sterkt mot at A-pressen fortsatte som før: "Videreføring av det gamle mønster fører direkte ut i elendigheten både for arbeiderbevegelsen og arbeiderpressen. Da går det som i andre land." Isteden måtte arbeiderpressen bidra til at "monopolavisene... får den forsvarligst mulige form. Ved hver eneste korsvei må vi stille Aftenposten, Bergens Tidende, Adresseavisen og alle de andre, overfor de forpliktelser som følger med monopolpressens virksomhet i et samfunn. La dem aldri få fred! Og la aldri radio og fjernsyn få fred. Tving våre saker og våre personer inn og sørg for debatt!" Dette burde stå på dagsordenen "for hver eneste redaktør-konferanse i årene fremover" – sa Per Bratland på Sjusjøen i 1967.[364]

Slik besvarte Bratland spørsmålet i foredragets tittel: Nei, A-pressen var ikke i pakt med samtidens utfordringer. Arbeideravisene hang igjen i partiorgan-rollen. Derfor argumenterte han for at A-pressen måtte foreta en overgang fra partisyn til grunnsyn og røske vekk de intime forbindelsene til partiets og arbeiderbevegelsens organisasjonsapparat. Avisenes journalistikk måtte bli moderne og "objektiv" i overskrifter og ingresser – og ikke lenger være utformet kun for lojale sympatisører. Arbeiderpressen måtte ta spranget fra en partikulær til en universell journalistikk.

Dramatiske nyheter kom snart til å forsterke Per Bratlands budskap om fornyelse. Våren 1968 kunne avisleserne følge med på TV-nyhetene om Vietnamkrigen, om studentopprøret i Vest-Tyskland og i Frankrike, drapene på Robert Kennedy og Martin Luther King – og Praha-våren i Tsjekkoslovakia. Samtiden presset på i en slik grad at Per Bratland trakk inn flere av tidens nyheter når han diskuterte hvordan pressen skulle møte samtiden. Folk levde i en tid med endringer overalt: "Daglig blir vi med fjernsynet ut i verden og ser hvordan andre har det. Vi ikke bare hører og leser om store verdensbegivenheter lenger. Både radioteknikken, fjernsynsteknikken og avis- og ukebladteknikken – ja, hele massemedia-opplegget er

[364] S.st.

blitt supplert med nye dimensjoner, som gir alle mennesker en følelse av å være med der tingene skjer. Kort sagt begynner vi å merke at verden er ved å bli en annen...", skrev Per Bratland i Arbeiderbladet i mai 1968. Avisene måtte respondere offensivt: "En avis bør... i sin egen form åpne sine spalter for nøytralt avveiet og nøytralt behandlet nyhets-stoff fra alle leirer i det norske samfunn, og også for meningsstoff i strid med avisens egen, redaktørens egen eller utgiverens egen oppfatning... De aviser som ikke medvirker til dette, svikter sin oppgave i en tid som vår."[365]

Med andre ord: de oppfatninger Per Bratland formulerte i sitt notat om Arbeiderpartiets Public Relations i 1966, utviklet han videre på Sjusjøen i 1967 – for så å trekke enda flere liknende konklusjoner i løpet av våren 1968. Bratland var tydelig i stand til å trekke konklusjoner av samtiden. Det mest dramatiske var spørsmålet om partipressen egentlig hadde noen fremtid. Også andre innenfor arbeiderpressen diskuterte dette. Høsten 1965 skrev nattredaktør Charlie Jansson (f. 1919) i Rogalands Avis i fagbladet Journalisten. Han mente at avisdødens egentlige årsak var det han kalte "Journalistikk-døden":

> Årsaken til journalistikk-døden kan ikke være noen annen enn sammen-blandingen av politikk og journalistikk. Direkte og indirekte medfører det en redaksjonell impotens, med impotensens hele bedrøvelighet i stort og smått.
>
> Politikken vil makt. Journalistikken vil sannhet. De dager er forbi da de så ut til å kunne forenes... Det blir ikke avis av slikt. Steriliteten sprer seg i spaltene. For det som teller er ikke hva avisa og leserne er tjent med, men hva en tror partiene er tjent med... Utveien er å lage avis igjen. På godt og ondt, uten taktiske sideblikk, med redaksjonelle armsleng og takhøyde.[366]

Charlie Jansson mente at partijournalistikkens tid var ute – partihensyn kvalte avisene og reduserte slagkraften.

Det fantes altså flere aktører i A-pressen som begynte å se med kritisk blikk på partipressen i andre halvdel av 1960-årene. Einar Olsen, Ole J. Eriksen, Per Bratland og Charlie Jansson var alle sentrale – og yngre – pressefolk. De ville fornye A-pressen – dette apparatet som i så stor grad var blitt utformet av Johan Ona etter 1945. Men interessant nok begynte også Johan Ona selv å formulere nye ideer om pressen. Også han ble påvirket av den nye tiden. Det viste han i et foredrag han holdt den 9. oktober 1968 på Markedstinget. Der trakk han opp nye perspektiver på pressen i 1960-årene:

> Pressen over hele verdens står i dag overfor omstillingsproblemer av en størrelsesorden som aldri før.
>
> På det redaksjonelle området foregår der en omfattende omstillingsprosess til den situasjon som er skapt ved bl.a. fjernsynets fullstendige gjennombrudd. Pressen vet at den ikke vil kunne konkurrere med radio og fjernsyn i en hurtig presentasjon av nyheten.
>
> Men for våkne mennesker vil de nyhetsglimtene som radio og fjernsynet gir ikke være tilstrekkelig. De må gå til avisen for detaljene, analysen og bakgrunnen for nyheten, og til ledersiden for eventuelle kommentarer...
>
> På det tekniske området kan en virkelig snakke om en revolusjon. Siden den annen verdenskrig har vi vært vitne til en større vekst og framgang, en sterkere utvikling, større endringer, en mer omfattende forskningsinnsats enn i noen periode av vår historie.

[365] Arbeiderbladet 6. mai 1968, sit.e. Bastiansen 2006: 322
[366] Journalisten nr. 9 1965: 163

> Pressen var den som mer enn noen annen presenterte denne utviklingen for oss. Men selv fortsatte den som før. Men tidlig i 60-årene ble vi konfrontert med magiske ord som elektronikk, datamaskiner, automasjon og offset. Og i disse magiske ord kan vi i dag se noe av framtida også for norsk presse, en framtid som vil stille helt andre krav enn i dag til kunnskaper, dyktighet, effektivitet og administrativ lederevne.[367]

Elektronikk, datamaskiner, automasjon og fjernsyn – 1960-årenes fenomener ga pressen helt nye rammevilkår, mente Ona. Hvis A-pressen ikke møtte denne nye tid med omstilling ville avisdøden komme, advarte partipressens fremste strateg. Tenkningen om avisene kunne ikke lenger være så fastlåst som før. Mot slutten av 1960-årene var det tydelig, selv for Johan Ona.

Tidens avistenkning pekte altså på behovet for fornyelse – og mot en oppmykning av partiavistradisjonene. Nye avisbegreper ble da også skapt. Ett av de mest brukte var begrepet "differensiering." Det ble tatt stadig mer i bruk mot slutten av 1960-årene. Men det ble oftest knyttet til den statlige pressestøtteordningen som Stortinget vedtok i 1969. Pressestøttens formål var å opprettholde en "differensiert dagspresse."[368] "Differensiering" ble nå målet for statens pressepolitikk: produksjonstilskuddene skulle sørge for at leserne fikk tilgang til aviser med ulik politisk farge – i realiteten at aviskonkurransen mellom partiaviser ble opprettholdt på flest mulig utgivelsessteder. Pressestøtten kan således sees som et offensivt tiltak med et defensivt formål: nemlig å bevare partipressen for fremtiden.[369]

Men differensieringsbegrepet kan også brukes som betegnelse på utviklingen innad i den enkelte avis, nemlig at meningsstoffet fikk større bredde – at et større spekter av oppfatninger kom på trykk. En avis som Verdens Gang hadde spalten "Politisk Forum" hvor partienes politikere skrev på omgang. Slik kom alle partier til orde i VG. Det kunne VG gjøre fordi avisen ikke var noen partiavis – men en populæravis i tabloidformat.[370] Spørsmålet er i hvilken grad de tradisjonelle partiavisene også ble mer differensierte i sitt meningsstoff mot slutten av 1960-årene.

A-pressens hovedorgan, Arbeiderbladet, begynte tydelig å vise slike tendenser. Selv om avisen holdt til i Folketeaterbygningen på Youngstorget, med partikontoret og Arbeidernes Pressekontor i de andre etasjene, foregikk en viss eksperimentering. Etter at den unge pressemannen Reidar Hirsti (f. 1925) ble valgt av Arbeiderpartiets landsmøte til stillingen som Arbeiderbladets redaktør i 1963, hadde han gradvis innført større bredde i meningsstoffet. Avisen fikk flere nyopprettede debattsider. En av dem var "Meninger om mangt." Arbeiderbladet begynte å ta inn innlegg fra politiske motstandere, og de fikk stå uten redaksjonell "hale", slik det tidligere var vanlig. Fortsatt var Arbeiderbladets lojalitet og sympati for Arbeiderpartiet selve fundamentet for driften. Likevel ble dens debatt- og meningsstoff gradvis noe mer "differensiert" – Hirsti-linjen førte til at flere meninger kom på trykk enn før.[371]

Nye tendenser var også merkbare i landets største avis, Aftenposten. Allerede i 1963 hadde Aftenposten sluttet å erklære seg som Høyreavis i Norsk Aviskatalog. Nå

---

[367] Johan Ona: "Effektivisering via samarbeid – en styrke også i dagspressen", foredrag på Markedstinget 9. oktober 1968, i arkivboks Da-0003, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[368] Innst. 1967
[369] Sletten 1979, Olsen 1998, Dahl og Bastiansen 2000
[370] Eide 1995, 1998
[371] Hirsti 1991, Fehr 1999

kalte den seg "uavhengig konservativ."[372] Den unge pressemannen Egil Sundar (f. 1932) inntok snart en ledende rolle i avisens politiske journalistikk. Han hadde bakgrunn fra Larvik Morgenavis (H) før han var stortingsmedarbeider i NTB fra 1956 til 1958. I 1958 gikk han over til Aftenposten. Først ble han redaksjonssekretær. Fra 1966 stod Sundar som leder av avisens politiske avdeling. Sundar må tidlig ha fått en sterk stilling: allerede i 1962-63 var han formann i Stortingets presselosje.[373] Selv om Egil Sundar var en dypt konservativ pressemann som politisk stod nært Høyre, førte han likevel Aftenpostens politiske stoff i en noe annen retning. Han ble inspirert av Hermann Smitt Ingebretsen, som var både Høyrepolitiker og Aftenpostens redaktør. I 1963 fulgte Sundar Kings Bay-saken i Stortinget på nært hold. Han så hvordan Høyres parlamentariske leder John Lyng dannet sin borgerlige firepartiregjering straks Einar Gerhardsen var felt av stortingsflertallet. Lyngs samarbeidslinje ovenfor de tre andre borgerlige partiene førte Høyre tilbake til regjeringskontorene – etter mange tiår i avmektig opposisjon. Egil Sundar trakk siden den konklusjon at hvis Høyre skulle få regjeringsmakt, måtte partiet inngå i et bredt regjeringssamarbeid på ikke-sosialistisk side. Det ble Sundars linje i Aftenposten. Landets største avis endret dermed sin kurs – ikke dramatisk eller plutselig – men som en viss forskyvning over fra den rene Høyresympati – til en Høyresympati som samtidig åpnet for et bredere ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid.[374] Det er dette som forklarer at Aftenposten i 1961 og 1965 ennå agiterte for Høyre på valgdagens førstesider, mens den i 1969 heller agiterte for den samlede Borten-regjeringen: "Gi samarbeidsregjeringen en ny fullmakt!"[375] Sundar-linjen ble Aftenpostens politiske profil også i årene som fulgte – og den er hovedtemaet i hans egen selvbiografi.[376]

Endringene i Arbeiderbladet og Aftenposten foregikk samtidig med at Arve Solstad drev frem den analyserende journalistikken i Dagbladet. Hans spalte "Fra den politiske arena" ble ansett som ledende i norsk presse – Einar Olsen ville jo innføre det samme i A-pressen. Arve Solstad (f. 1935) tilhørte også tidens nye generasjon pressefolk. Han tok magistergraden i statsvitenskap i 1964. Fra 1961 hadde han hatt vikariater i Dagbladet, og i 1965 ble han fast ansatt.[377] Solstad markerte seg raskt som Dagbladets nye politiske medarbeider: han skrev en kronikk 13. oktober 1965 der han kritiserte den etablerte politiske journalistikken for unnfallenhet. Avisene hadde ikke brakt informasjon om hva som foregikk bak kulissene da Borten-regjeringen ble til. Avisene hadde gitt "for sparsomme opplysninger" til at allmennheten hadde fått innsikt i dette. Solstad mente at "Norsk presse trekker sjelden sløret vekk fra de partipolitiske manøvreringer og forhandlinger. Politikerne får arbeide i fred." Han mente at "vår presse uforsvarlig langt har akseptert politikernes og de offentlige myndigheters befestede drøm å få arbeide i fred, uten at noen med jevne mellomrom kan kikke dem over skuldrene. Systemet med fortrolighet og hemmelighet har blitt både en unnskyldning og metode." Han spurte: "Når våre politikere har blitt skjermet for nidkjær kontroll fra pressens side gjennom skrevne og uskrevne regler, hvordan

[372] Norsk Aviskatalog 1963-64
[373] Pressefolk 1979
[374] Sundar 1993
[375] Bastiansen 2006: 469
[376] Sundar 1993
[377] Pressefolk 1967

skal pressen i det hele tatt fungere som en kontrollinstans overfor det stadig voksende byråkrati."[378]

Kronikken inneholdt Arve Solstads journalistiske program – og Dagbladets fremtid. Mellom linjene markerte han at Dagbladets tidligere redaktør Helge Seip – som nå var blitt kommunalminister i Per Bortens nye koalisjonsregjering – ikke kunne regne med noen velvillig behandling i sin egen avis. Solstad rekrutterte avisens nye politiske medarbeidere fra akademiske kretser – folk med Venstresympati. Slik kom kommentatorer som Arne Finborud, Gudleiv Forr og Per Vassbotn til Solstads avis.[379] Fra 1965 begynte de å dissekere norsk politikk gjennom kommentarer som gikk bak overflaten og søkte essensen i sakene. Her gikk Dagbladet foran med kvalifiserte analyser inspirert av studier i statsvitenskap og historie. De "ville analysere, ikke predike" skriver Knut Heidar. Det var likevel nok Venstreblod i dem til at de også ville "påvirke det politiske spillet."[380]

Hirsti-linjen i Arbeiderbladet, Sundar-linjen i Aftenposten og Solstad-linjen i Dagbladet var alle tegn på at hovedstadens fremste partiaviser begynte å bevege seg i nye retninger når det gjaldt politisk journalistikk. Ingen av dem representerte noe direkte brudd med avisenes partitradisjoner, likevel begynte de å redigere stoffet noe annerledes enn før: Arbeiderbladet ble et debattorgan, Aftenposten talerør for ikke-sosialistisk samarbeid, Dagbladet ble politisk analytiker. Alt dette var nytt i andre halvdel av 1960-årene.

De nye tendensene ble snart lagt merke til. I 1968 skrev sjefredaktør i Høyres Pressebyrå, Ranik Halle: "I løpet av de senere år har en kunnet merke en stadig sterkere tendens blant våre aviser, og da særlig blant de større, til å ville plassere seg i en mer uavhengig stilling i forhold til partiet." Store Høyreaviser begynte å gi utførlige referater av Arbeiderpartiets talere, dets program, politiske krav, pressekonferanser, osv. Enkelte Høyreaviser stilte seg før valg til rådighet for "politiske propaganda-opplegg for Arbeiderpartiets ledere på landsplan eller i distriktene."[381] Høyreavisen Asker og Bærums Budstikke erklærte i sin lederartikkel 11. april 1969 at "Den partibundne journalistikk er på vei ut av norsk presse. Den har gjennom generasjoner villedet leserne gjennom sine farvede fremstillinger. Den har gitt publikum en dårlig avis. I stadig større grad bestreber avisene seg i dag på å gi objektive fremstillinger av enhver sak, politisk som upolitisk. Vi har også sett de første forsøk på å åpne spaltene for fri meningsutveksling hvor avisens politiske motstandere gis samme plassmuligheter som meningsfellene. Det ville være gledelig om dette kunne bli en selvfølgelig ting i enhver norsk avis." Budstikka mente at avisene fortsatt kunne hevde "sine synspunkter på lederplass", men at avisjournalistikken ellers burde være "objektiv i sin nyhetsformidling og åpen for andres meninger."[382]

Også Morgenbladets redaktør Christian Christensen stilte seg kritisk til den politiske debatten i Norge, "fordi den er så partibundet. Jeg mener redaktørene ikke møter problemene med åpent sinn. Ikke en gang Arbeiderbladet. Den er bundet av hva som er vedtatt på høyeste hold i partiet. Det samme er alle arbeiderpartiaviser." På den

[378] Dagbladet 13. oktober 1965, Dahl og Bastiansen 2000
[379] Heidar 1993
[380] Heidar 1993:377
[381] Sit.e. Ofstad 1993: 90
[382] Asker og Bærums Budstikke 11. april 1969

annen side syntes han at når en avis faktisk skrev litt på egen hånd, så ble det ofte "en form for kjekkaseri. Vi skal vise dem at vi er fritt-talende." Christensen mente at slike aviser kun signaliserte en kvasi-uavhengighet når de en sjelden gang skrev fritt. Likevel pekte Christensen på ett unntak: Fremtiden i Drammen. Denne avisen var ifølge den mørkeblå Morgenbladredaktøren "Arbeiderpartiets lille gullfugl som får lov til å synge med eget nebb." Her fikk Fremtiden gode ord selv fra en politisk motstander – den hadde opparbeidet seg et rykte som en friere arbeideravis enn de øvrige.[383]

Utviklingen i Osloavisene hadde paralleller i de store regionavisene. Lengst gikk kanskje de større Venstreavisene. Fædrelandsvennens sjefredaktør Johannes Seland sa i desember 1968 at Fædrelandsvennen ikke var noen "stram venstreavis." Han betraktet avisen som "vel den romsligste avis som kommer ut i Norge i dag. Våre journalister har en frihet til å skrive som vel ingen andre journalister i dette land. Nei, jeg gjentar det, jeg vil se den avis som gir sine medarbeidere friere spill." På spørsmål om hvor i Venstre han hørte hjemme, svarte Seland: "Verken i det røyselandske eller det garboske eller det seipske. Jeg kan ikke forsone meg med at vi partout skal kjøre på de samme skinner. Jeg hører med i et parti som har noenlunde det samme livssyn som jeg selv. Og det er Venstre. Det er det parti jeg vantrives minst i. Derfor er jeg venstremann. Det er bedre at det er litt for høyt enn litt for lavt under taket. Vi driver ikke med eksklusjoner i Venstre ... Et parti skal være så romslig at det tåler nyanser og motsetninger i seg."[384] Seland proklamerte altså ikke partilojalitet som avisideal, men nøyde seg med å erklære at Venstre var det parti han vantrivdes minst i.

Stavanger Aftenblad laget før valget i 1965 en artikkelserie der alle partier ble dekket etter tur – det var sjeldent i en partiavis. Høyreavisen Stavangeren hadde gått inn året før, noe som kan ha medvirket til at Stavanger Aftenblad begynte å omtale hele partispekteret.[385] Sjefredaktør Per Thomsen var da også erklært motstander av partibundne aviser, og at pressefolk hadde politiske verv. Hans idealavis var The New York Times. Thomsen delte den amerikanske presseoppfatning som gikk ut på at bare den politisk uavhengige avismannen stod helt fritt i sine politiske kommentarer. Thomsens medredaktør Jon Arnøy gikk derimot inn i bystyret for Venstre, som gruppeleder fra 1961. I 1968 fant Arnøy likevel ut at han måtte velge mellom journalistikken eller politikken – å drive med begge ble mer og mer vanskelig. Mens Thomsen hadde holdt avstand til formelle politiske verv, hadde Arnøy altså valgt dem – men kom til at kombinasjonen var uheldig. Det avgjørende argumentet som gjorde at Arnøy trakk seg fra politikken var "hvordan avisenes lesere oppfattet min situasjon. Det ble mer og mer klart for meg at publikum, enten vi kaller dem publikum eller velgere, hadde vanskelig for å skille mellom politikeren og pressemannen."[386] Da Arnøy valgte avisen fremfor politikken var det et tegn på økende avstand mellom dem. Med et løsere forhold til Venstre kunne Aftenbladet tillate seg større meningsbredde – og slippe alle partier til orde etter tur.

Det var en utbredt forestilling blant journalister at Venstrepressen var den avisgruppe som hadde det frieste forhold til sitt parti. Det hadde lenge eksistert et

[383] Arbeiderbladet 21. desember 1968
[384] Intervju i Arbeiderbladet 7. desember 1968
[385] Stavanger Aftenblad august-september 1965
[386] Aadnøy 1993: 182-183

spenningsforhold mellom Dagbladet og Venstre. Dagbladet stilte seg tidlig kritisk til partiformann Bent Røiseland. Kontrasten mellom dem kunne vanskelig bli større: Røiseland var sørlandsmann, avholdsmann, småbruker og legpredikant – mens Dagbladet var avisen for de liberale, kulturradikale miljøer i det urbane Oslo. Røiseland måtte mange ganger distansere seg fra Dagbladets meninger. Ja, hele Røiselands skikkelse var en provokasjon for det radikale Dagbladet. Røiseland la da heller ikke skjul på sitt anstrengte forhold til Dagbladet. Mye av avisens lederstoff "falt ham tungt for brystet", fordi han mente at Venstre heftet ved det slik at partiet mistet stemmer i deler av landet. Politiske motstandere kunne bruke Dagbladets kritikk av Venstre, og de fant mye ammunisjon i avisen.[387] Likevel likte ikke Røiseland seg når andre i Venstre krevde oppgjør med Dagbladet. - Man kan aldri stole på Dagbladet, tordnet de. Selv fortrolige opplysninger fra Venstres gruppemøter lekket til avisen. Røiseland leste Dagbladet hver dag, men ble aldri glad i avisen. Men han ristet på hodet over forslaget om å ta et oppgjør med avisen. Han likte seg ikke da Venstre i 1953, 1954 og 1962 satte Dagbladet på dagsordenen.[388]

Motsetningen mellom Dagbladet og Røiseland lot seg gjenfinne som en dyp kulturell motsetning også mellom det som ble kalt Dagblad-Venstre og Vestlands-Venstre. Vestlands-Venstre talte i regionavisene Bergens Tidende, Stavanger Aftenblad og Fædrelandsvennen. De stod for et annet Venstre enn Dagbladet – ja, de stod nær de miljøene som Bent Røiseland representerte. Han skrev da gjerne i Venstreavisene på Sør- og Vestlandet, og de trykket gjerne hans artikler.[389]

Av de fire avisgruppene var nok Venstrepressen mest utsatt – fordi den var splittet og delvis stod i konflikt med sitt eget parti. Dette gjorde Venstrepressen svak – ja, den befant seg i en ytterst sårbar situasjon om det skulle røyne på. Det gjorde ikke saken bedre at sentrale partifolk som Gunnar Garbo og Helge Seip ideologisk sett beveget seg i motsatt retning av hverandre: utover i 1960-årene ble den opprinnelig radikale Helge Seip mer moderat, mens den opprinnelig moderate Gunnar Garbo ble stadig mer radikal. Begge kom betegnende nok fra hver sin Venstreavis – Dagbladet og Bergens Tidende.

De nye tendensene slo også inn i Senterpressen. Riktignok fortsatte hovedorganet Nationen stadig med valgagitasjon på sine førstesider. Avisens praksis fra 1961 og 1965 ble videreført både i 1969 og i 1973.[390] På liknende måte trykket også Østlendingen ren partiagitasjon på førstesidene.[391] Likevel begynte forandringer også i Senterpressen. De kom innenfra: 11. februar 1969 skrev redaktør Per Skaaraas ved Senterpartiets Pressekontor et notat til Senterpartiets hovedorganisasjon om partiets "presseinformasjonstjeneste." Han foreslo et utvalg som kunne "utrede behovet for utbygging av partiets presseinformasjonstjeneste og annen PR-betont virksomhet gjennom våre massemedia." Senterpartiets Pressekontor var stadig bindeleddet mellom partiet og avisene, "selv om virksomheten bare er blitt en blek skygge av de optimistiske forventninger man opprinnelig hadde – på urealistisk grunnlag." Skaaraas mente at det var blitt "så som så" med pressekontorets

[387] Garvik m.fl. 2003:56ff
[388] Garvik m.fl. 2003:56-57
[389] Garvik m.fl. 2003
[390] Bastiansen 2006: 469
[391] Overrein 2001

journalistiske service overfor Senterpressen. Kontoret hadde ikke tilstrekkelig kapasitet. Skaaraas skrev at "Den partitilknyttede pressetjenesten er altså blitt til av et behov i Senterpressen og etter denne pressegruppens initiativ i sin tid", men utviklingen i 1960-årene var gått slik at "partiets behov for pressetjeneste er større enn avisgruppens." Årsakene var at en rekke Senteraviser var gått i samkjøring med andre partiaviser, at de mer typiske lokalavisene i Senterpressen "mer enn nok har i dag med å konkurrere som lokalaviser", og at "den gamle avis med lange artikler og kronikker om samfunnspolitiske spørsmål i stadig stigende grad avløses av aviser sprengt med lokalstoff og lokalt meningsstoff." Samtidig var den øvrige presse forandret, slik at aviser tilknyttet andre partier "også er mottakelig for presseinformasjon fra andre partier", mens NRKs radio- og fjernsynssendinger ga "nye muligheter gjennom stadig nye programposter og utvidet virksomhet", ja selv "ukebladene... er blitt media som indirekte kan gi plass for partiviktig PR-stoff." Skaaraas skrev at avisene begynte å interessere seg for faste politiske kronikker fra alle partier, og at Senterpartiets stadig mer aktive organisasjonsliv og utvalgsvirksomhet også ga stoff til NTB-nyheter. Nå i 1969 var det ikke Senterpressen men Senterpartiet som hadde "behov for en aktiv pressetjeneste, både overfor egen og annen presse og andre media." Skaaraas konkluderte med at Senterpartiet burde opprette et utvalg som kunne vurdere partiets PR-behov.[392]

Senterpartiet var enig. En komite ble opprettet. Den utarbeidet et studiehefte med tittelen "Presse- og PR-kurs. Håndbok for tillitsmenn." Heftet ble utgitt av Senterorganisasjonene i 1970, og var ment som en fornyelse av Senterpartiets forhold til massemediene. Studieheftet listet opp konkrete strategier for hvordan Senterbevegelsen kunne utnytte presse, radio, fjernsyn og reklame for å få frem sine meninger. Senterpressen spilte en viktig rolle i heftet, men heftet pekte likevel på behovet for å nå langt videre ut enn det en oppnådde gjennom partipressen. Om radioen het det for eksempel at "Det er viktig at man arbeider for å få sin organisasjons synsmåter og ledere presentert gjennom et så viktig medium som radioen." NRK-fjernsynet ble omtalt som "uomtvistelig det mest virkningsfulle og effektive vi har i dag... Statsministeren [Per Borten] snakker trolig til flere mennesker i en nyttårstale enn Bjørnstjerne Bjørnson maktet å tale for gjennom hele sitt lange, aktive liv!" Studieheftet anbefalte ellers brosjyrer, plakater, brev, flyveblader, munn- til munnmetoden, husmøter, telefon, toveiskontakt, telegram, telex, film, lysbilder, lydbånd, utstillinger og messer. Det het at "jo mindre bevegelsen er og jo svakere egen presse og økonomi er", jo viktigere var det å "vise ansikt utad", slik at bevegelsens "budskap skal nå fram til stadig flere." Heftet oppsummerte det hele med å slå fast at "Vi er alle PR-folk."[393]

Etter 1965 begynte altså tradisjonelle partiaviser å ta i bruk ny journalistikk, og det skjedde etter hvert i alle fire avisgrupper. "Partibundetheten i pressen ble mindre enn den hadde vært. Ikke bare når det gjaldt stortingsstoffet og de politiske reportasjene, men også med hensyn til innsendt stoff og signerte artikler. Den politiske ensidigheten ble mindre, "sensuren" løsere, man ga plass for innlegg som hevdet

[392] Brev fra Per Skaaraas til Senterpartiet 11. februar 1969, arkivboks D-0001, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[393] "Presse- og PR-kurs, Håndbok for tillitsmenn" studiehefte utgitt av Senterorganisasjonene i samarbeid med Senterpartiets Opplysningsforbund, arkivboks D-0002, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet

avvikende oppfatninger, ja man bestilte innlegg skrevet av politiske motstandere. Det ble viktigere å få i stand debatt, liv og røre. Hele mediabildet ble rikere og mer nyansert", oppsummerer Yngvar Ustvedt.[394]

Samtidig med disse endringene i pressen begynte enkelte å tale helt eksplisitt om behovet for journalistisk fornyelse. Det skjedde da Stortinget diskuterte den statlige pressestøtten. Da pressestøttesaken kom opp til debatt i Stortinget i januar 1969 stilte både Arbeiderpartiet, Venstre og Senterpartiet seg positive til den foreslåtte støtteordningen. Den såkalte Stat- og pressekomiteen anbefalte tiltak for å opprettholde hva den kalte en "differensiert dagspresse". Tiltak rettet mot utsatte nummer 2-aviser skulle forhindre lokale avismonopoler.[395] Men Høyres oppfatning brøt helt med de tre andre partiene. Høyres representanter pekte på at differensiering i pressen også kunne oppnås *innad* i den enkelte avisen og bare ikke *mellom* aviser med ulik partifarge. Talerne fra Høyre snakket om innholdsdifferensiering, mens de andre snakket om differensiering mellom ulike aviser. Lengst gikk representanten Paul Thyness. Han sa at det var ønskelig med en presse som stilte seg "vurderende til alle partier."[396] Det var et prinsipp som faktisk brøt med hele partipresse-tradisjonen. Det kunne virke som om Høyre ikke gikk inn for partipresse og partijournalistikk lenger. Ragnar Andersen har dog påvist at selv ikke Høyre fulgte denne pressepolitiske overbevisningen: partiet fortsatte nemlig med å yte støtte til Høyreavisene. Partiets uttalelser i pressestøttesaken brøt således med partiets praksis overfor sin egen presse. Høyres argumenter utad representerte likevel noe nytt: en prinsipiell støtte til aviser som stilte seg vurderende til alle partier.

I Høyrepressen var det ikke uten videre lenger slik at avisene var lojale overfor partiets statsråder. Høyres utenriksminister John Lyng ble etter hvert en omstridt statsråd – ja, han ble kritisert for sin kritiske oppfatning av Vietnamkrigen og sin lunkne holdning til USAs krigføring – av det Egil Sundar siden kalte "høyresiden i sitt eget parti" – presseorganer som Morgenbladet, Farmand og Drammens Tidende.[397]

Dette foregikk i Borten-regjeringens tid. Denne koalisjonsregjeringen fikk åpenbart betydning for pressens journalistiske utvikling. I utgangspunktet stilte Høyreaviser, Venstreaviser og Senterpartiaviser seg slik at de fra 1965 forsvarte Bortens regjering. Men da de mange interne samarbeidsproblemene i regjeringen ble kjent, fant borgerlig presse det stadig vanskeligere å forsvare koalisjonen. Etter hvert bygde det seg opp et motsetningsforhold mellom regjeringen og den borgerlig presse. 30. desember 1970 skrev Egil Sundar i Aftenposten at "Det lar seg ikke skjule at det efterhånden er oppstått noe av en tillitskrise i forholdet mellom Regjeringen og store deler av koalisjonens regjeringsgrupper og den borgerlige presse."[398] Høyrepressen, Venstrepressen og Senterpressen så med økende skepsis på Per Bortens ministerium. Avisene rettet kritikken mot Borten personlig. Ja, Egil Sundar oppfattet Borten som regjeringens hovedproblem: "store deler av den samme presse... gikk ham [Borten] imot og ble Regjeringens skarpeste kritikere"[399] Samtidig som borgerlig presse stilte seg mer kritisk til koalisjonsregjeringen, hadde hele A-pressen gått i opposisjon. Etter

[394] Ustvedt bind 5: 117
[395] Inst. 1967
[396] Sit.e. Andersen 1981:140, se også Sletten 1979
[397] Sundar 1993: 43
[398] Sit.e. Sundar 1993:21
[399] Sundar 1993: 37

de 30 årene som regjeringspresse fra 1935 til 1965 kunne arbeideravisene endelig spisse sine penner og gå offensivt til angrep på de fire regjeringspartiene.

Slik kan årene fra 1965 til 1971/72 sees som en overgangstid – i helt konkret forstand: de fleste aviser var fortsatt partiaviser med partibokstav i Norsk Aviskatalog og organisert i politiske fellesorganisasjoner. Men samtidig tok flere aviser i bruk en mindre partipreget journalistikk. I denne overgangsperioden kan vi snakke om en "differensiert partipresse" – altså en noe friere journalistikk i aviser som fortsatt var partiaviser. Hamar Arbeiderblad kan stå som eksempel. Ingen kunne være i tvil om dens rolle som markant DNA-avis solid plantet midt i A-pressen. Men før valget i 1969 innførte Hamar Arbeiderblad likevel en spalte som het "På den annen side." Mens avisen ellers agiterte for Arbeiderpartiet, fikk andre partier slippe til i denne spalten. Eksperimentet ble gjentatt og utvidet foran valget i 1973. Da tilbød avisen spalteplass til alle valgets partier og partikombinasjoner i Hedmark. De fikk selv peke ut sine skribenter. Slik ble Hamar Arbeiderblad en differensiert partiavis.[400]

Den "differensierte partipresse" som vi finner så åpenbare eksempler på i tiden rundt 1970, er rent begrepsmessig naturligvis et paradoks. Når betegnelsen likevel innføres her er det for å karakterisere avisene i en overgangstid da partipressens tid i senit gikk mot slutten. Begrepet knytter sammen økende meningsbredde samtidig som partipressens firedelte struktur ennå fortsatte. Det store klimaks i denne utviklingen ble nådd under EF-striden i 1972 – den norske partipressens siste store offentlige manifestasjon.

Klimaks: Partipressen, fjernsynet og EF-saken

Den største ytre forandring som partipressen ble konfrontert med i etterkrigstiden, var innføringen av NRK-fjernsynet. Dets offisielle åpning fant sted lørdag den 20. august 1960. Fra da av begynte folk å kjøpe TV-apparater i så stort omfang at hundretusener av mennesker ble nye TV-seere hvert eneste år. I løpet av 1960-årene ble fjernsynet tidens dominerende massemedium. Det nye mediet fikk hele landets befolkning som publikum.[401] Til å begynne med sendte fjernsynet lite politikk, men fra 1962-63 økte antallet politiske TV-innslag. Etter hvert som fjernsynet brakte politiske nyhetsreportasjer - og til og med direktesendinger fra Stortingets debatter - begynte partiavisene å føle seg utfordret. Avisenes tradisjonelle skrivemåte – der de systematisk hyllet sine egne og kritiserte sine motstandere - stod i kontrast til TV-sendingene der alle slapp til, og ble behandlet likt. TV-seerne fikk et helt annet inntrykk av de politiske sakene enn de kunne lese seg til i partiavisene. Det oppstod en kontrast mellom de to massemedienes formidlingsform: partiavisenes ensidighet stod mot fjernsynets likebehandling. De to henvendte seg tydelig til ulike typer publikum: partiavisene til sympatisører, fjernsynet til alle. Partipressen var partikulær, mens fjernsynet var universelt. Kontrasten kom særlig til uttrykk foran valgene, men også ved politiske konflikter. Foran stortingsvalgene i 1961, 1965 og 1969 fortsatte avisene sin tradisjonelle partijournalistikk, men nå anvendte de den også på NRK-fjernsynets valgsendinger. Da Stortinget diskuterte Kings Bay-saken i dagene fra 20. til 23. august 1963 sendte fjernsynet hele debatten i direkte sending. Denne TV-sendingen ble

[400] Wilhelmsen 1985: 204
[401] Dahl og Bastiansen 1999, Bastiansen 2006

fjernsynets gjennombrudd som politisk massemedium i Norge. For partipressen ble Kings Bay-overføringene en stor utfordring: den ga jo leserne tilgang til alle partienes meninger. Dermed kunne leserne bli påvirket av partiavisenes politiske motstandere og trekke andre konklusjoner enn det partiavisene selv ønsket. Avisene i hver gruppe var derfor nøye med å tolke TV-bildene til fordel for sitt eget parti: Arbeiderpressen tolket TV-sendingene til fordel for Arbeiderpartiet, Høyrepressen til fordel for Høyre, Venstrepressen til fordel for Venstre og Senterpressen til fordel for Senterpartiet. Den samme TV-sendingen fikk altså helt forskjellige tolkninger i landets partiaviser – fullstendig preget av moderpartienes interesser.[402]

Slik avslørte partipressen i hvor høy grad den fryktet konkurransen fra TV-mediet. Partiavisene fryktet at det nye mediet kunne få opinionsdannende virkning blant velgerne. Det var for å kontrollere TV-sendingenes politiske virkning overfor publikum at partiavisene skrev så detaljert om dem. Ja, partiavisene syntes nesten å være skremt over TV-mediets mulige gjennomslagskraft. TV-sendingene foregikk jo "i hele folkets påsyn og påhør", som Aftenposten bemerket i september 1965.[403] Utover i 1960-årene framstod NRK-fjernsynet som både tidsmessig og moderne, ikke minst med sin nye partiuavhengige journalistikk - mens partipressens tradisjonelle lojalitet begynte å fortone seg som gammeldags. Likevel fortsatte partiavisene å omtale TV-sendingene på en partilojal måte. Det gjaldt ikke bare før valgene i 1961, 1965 og 1969 eller under Kings Bay-krisen i 1963. Det gjaldt også de omstridte Åpen post-sendingene som ble sendt fra 1966 til 1971. Avisene tok rett og slett i bruk sin tradisjonelle partilojalitet selv når de forsøkte å være offensive overfor fjernsynet i dets gjennombruddsfase. Men bak avisenes offensive holdning lå det samtidig noe defensivt: i praksis var partiavisene på vikende front der de kjempet mot TV-mediet. Partipressen kjempet egentlig for å bevare sin ***egen*** rolle som nyhetsformidler og debattorgan – og opplevde TV-mediet som en trussel.

Høydepunktet i motsetningsforholdet mellom partipressen og NRK-fjernsynet inntraff da EF-saken kom på dagsordenen i årene 1970-72. EF-debatten nådde sitt mest intense i løpet av 1972. Den 15. januar 1972 forelå forhandlingsavtalen mellom Norge og EF. 25. september 1972 skulle velgerne felle sin dom. Mellom disse datoene foregikk tidens mest dramatiske valgkamp. EF-saken var komplisert og hadde betydning for mange ulike saksområder. Likevel kokte det hele ned til spørsmålet om velgerflertallet ville si ja eller nei til norsk medlemskap i Fellesmarkedet. Motstanderne dannet en nei-front, tilhengerne en ja-front. Forholdet mellom dem ble så bittert at hele EF-striden har skrevet seg inn i Norgeshistorien som en av de aller mest motsetningsfylte politiske konflikter noensinne.

Derfor ble massemedienes egen rolle under striden snart kontroversiell. Partipressen kom i søkelyset på en helt ny måte. EF-striden i 1972 ble dens største utfordring i etterkrigstiden. En opptelling av hvordan avisene tok stilling til EF-saken i 1972 viser tydelig at de fordelte seg langs den gjennomgående ja- og nei-aksen:

[402] Bastiansen 2006: 144-167, se også Bastiansen 2001
[403] Aftenposten morgenutg. 10. september 1965, sit.e. Bastiansen 2006: 211

Ja- og nei-aviser etter partifarge i EF-saken 1972. Absolutte tall.

	Antall aviser som var:			
Avisens farge:	Ja-aviser:	Nei-aviser:	Intet standpunkt	Sum
Høyre og konservative aviser	33	0	3	36
Arbeideraviser	39	1	1	41
Venstreaviser	10	8	9	27
Senteraviser	1	9	0	10
Upolitiske aviser	5	2	21	28
Uavhengige aviser	3	4	8	15

Kilde: Gleditsch og Strømme: Pressen og EF, her sitert etter Bastiansen 2006: 395.

Denne oversikten viser at avisene tok stilling til EF-saken ut fra sine egne partiers standpunkter. Det forekom så å si ikke noe avvik mellom partiavisenes EF-syn og partienes. I Høyrepressen var det ingen aviser som erklærte seg som EF-motstandere, bare 3 unnlot å ta stilling. I konservativ presse stod dermed 33 aviser på ja-standpunktet sammen med Høyre. I Arbeiderpressen var det kun en avis som ikke tok stilling, mens det bare var en avis som gikk imot – Aura Avis. Disse to avisene representerte kun 1 prosent av arbeiderpressens opplag. A-pressens øvrige 39 aviser fulgte Arbeiderpartiets landsmøtevedtak og stod på ja-standpunktet. I Venstrepressen skapte EF-saken splittelse: 10 aviser stod på ja-standpunktet og 8 aviser på nei-standpunktet, mens 9 unnlot å ta standpunkt. Denne splittelsen er vesentlig, men kan ikke oppfattes som noe brudd med partiet, for Venstre var jo selv så dypt splittet i saken. Venstreavisene på hver side var derfor lojale til hver av partiets to fraksjoner. Senterpartiets presse var lojal i en slik grad at ni av dets aviser stod på partiets nei-standpunkt, mens bare Kongsberg Tidende gikk inn for norsk EF-medlemskap. Kongsberg Tidende skiftet dog redaktør rett etter folkeavstemningen. Opptellingen viser altså at nær sagt alle norske aviser tok standpunkt i EF-saken i nøye samsvar med sitt eget parti. Den enkelte avisens EF-standpunkt kan dermed betraktes som et uttrykk for avisens lojalitet overfor sitt parti. Det er i denne forstand vi kan snakke om partijournalistikk i EF-saken: avisene var enige med sine partier. Avisene tok med andre ord stilling til EF-saken som partipresse.[404]

Det fikk store konsekvenser. Til sammen erklærte hele 93 aviser seg som EF-tilhengere, mens bare 25 erklærte seg som EF-motstandere. Beregnet etter opplag pr. utgivelsesdag stod 76 prosent av avisene på ja-siden og 15 prosent på nei-siden. Fordelt på ukeopplag hadde ja-avisene 81 prosent, og nei-avisene 13 prosent. Om man her ser bort fra de seks prosent av avisopplaget som kom fra aviser som ikke tok standpunkt, ble styrkeforholdet mellom ja- og nei-aviser etter ukeopplag; 86 prosent

[404] Bastiansen 2006: 395-396

for ja-avisene og 14 prosent for nei-avisene. Uansett hvordan man regner ble norsk presse i 1972 nesten fullstendig dominert av EF-tilhengerne. EF-motstanderne hadde langt mindre støtte i pressen enn EF-tilhengerne. Ukeopplagets kontrast 86 – 14 i EF-tilhengernes favør er meget påfallende. Hele 60 prosent av det totale nei-opplaget tilhørte for øvrig de tre motstanderavisene Dagbladet, Nationen og Vårt Land. Forskjellen mellom ja-sidens og nei-sidens presse er faktisk så stor at man nesten kan spørre seg om den egentlig kunne vært særlig større.[405]

I denne situasjonen ble NRK-fjernsynet viktig – som en motpol til pressen. En detaljert utregning av EF-stoffet i NRK i tiden fra 1. august til 25. september 1972 viste at den totale sendetiden ble fordelt med 51,5 prosent til ja-siden og 48,5 prosent til nei-siden. For fjernsynets EF-programmer var tallene 51,0 prosent for ja-siden og 49,0 prosent for nei-siden – altså en tilnærmet lik fordeling på begge standpunkter.[406] I EF-debattens sluttfase balanserte NRK svært nær det 50%-skillet som var kringkastingssjef Torolf Elsters målsetning for EF-dekningen. Fjernsynets serie med "EF-dueller" fordelte seg på 47,8 prosent for ja-siden og 52,2 prosent for nei-siden. Disse tallene lå svært nær selve valgresultatet som endte på 46,4 prosent for ja-siden og 53,6 prosent for nei-siden.[407]

Slik ble EF-striden i 1972 også en konfrontasjon mellom partipressen og NRK-fjernsynet. En av partipressens største utfordringer i 1972 var nettopp konkurransen med TV-sendingene. Mens pressen var dominert av ja-siden balanserte NRK sine TV-sendinger tilnærmet likt mellom partene. En engasjert partipresse med ja-dominans stod overfor et erklært nøytralt public service-fjernsyn. Kringkastingssjef Torolv Elster ville i EF-saken ha "balanse på kort sikt, meget kort." Det var dette prinsippet som for NRKs del delte EF-debatten i to standpunkter som NRK forpliktet seg til å behandle mest mulig likeverdig. NRKs alternativ var å behandle hele EF-saken som en vanlig valgkamp mellom partiene. Da ville de to EF-standpunktene inngått i sendetidsfordelingen mellom partiene. Elster brøt med dette prinsippet, og innførte en skarp todeling i hele NRKs EF-dekning. Det kan ha bidratt til å gjøre valgkampen enda mer tilspisset mellom de to standpunktene.[408]

Resultatet av EF-debatten ble dramatisk: med sin sterke ja-dominans hadde pressen stilt seg helt på tvers av folkemeningen: Velgerne stemte nei til norsk EF-medlemskap, mens nesten hele den samlede norske presse stod på ja-standpunktet. Ja-dominansen i pressen skyldtes at avisene inntok samme standpunkt som sine partier – altså at de var partiaviser.

Etter EF-saken kom partipressen derfor til å fremstå som langt mer problematisk enn før. Samfunnsforskeren Nils Petter Gleditsch skrev siden at NRKs EF-dekning var "langt mer balansert enn avisenes", og kalte kontrasten mellom pressen og NRK for et "paradoks": "Den monolittiske statsinstitusjon ga motstanderne en rimelig dekning. Den "pluralistiske" pressen, med de 170 "konkurrerende" aviser, gjorde det ikke. En flerhet av aviser betydde ikke mer meningsbrytning, men mindre." Han trakk den konklusjon at "avisstrukturen ikke avspeiler særlig godt dagens politiske konfliktmønster. I den grad det ikke er økonomiske ulikheter som går igjen i

[405] Bastiansen 2006: 396-397
[406] Bastiansen 2006: 394
[407] Bastiansen 2006: 394-395
[408] Dahl og Bastiansen 1999

pressestrukturen, er det gårsdagens politiske skillelinjer vi finner."[409] Etter EF-striden fremstod partipressen som en tidligere epokes pressesystem som hadde overlevd inn i en ny tid. Pressens befatning med EF-saken viste at partipresse-systemet hadde vært ute av kontakt med strømningene i befolkningen: velgerne stemte jo nei, mens norske aviser sa ja. NRKs radio- og TV-dekning viste et langt større samsvar med folkemeningen; i EF-saken var NRK blitt et korrektiv – til partipressen.[410] NRK hadde stått nær opinionen, mens avisene stod svært fjernt fra den – fordi de var partiaviser.

EF-debatten avslørte altså hele partipresse-systemet. Selv i 1972 var norske aviser preget av sin partipolitiske opprinnelse på slutten av 1800-tallet. I 1972 kom dette til syne gjennom kontrasten mellom nei-flertallet blant velgerne og ja-dominansen i pressen. Partipressen var blitt et system som hadde overlevd fra en tidligere epoke – den hadde stilt seg på tvers av flertallet blant velgerne.

Slik ble partipressen satt i relieff - av NRK-fjernsynet. Partipressen var blitt en anakronisme - en levning fra en tidligere tidsepoke. 1972 ble et vendepunkt. Siden skrev Yngvar Ustvedt at EF-striden og avstemningsresultatet markerte "avslutningen på en epoke i norsk politikk og samfunnsliv og begynnelsen på en ny."[411] For partipressens del markerte EF-striden avslutningen av dens tid i senit – for nei-resultatet var jo en katastrofe for hele ja-pressen. Ved å følge sine partier hadde avisene kommet på tvers av folkemeningen. Det var noe alle kunne se.
Og dermed var en ny tid kommet – også for partipressen.

[409] sit.e. Bastiansen 2006: 398
[410] S.st.
[411] Ustvedt bind 6: 274

2. Partipressen i krise (1972-1981)

> Vi ønsker ikke noen bestemt partietikett eller karakteristikk knyttet til vårt navn. Vi trenger det ikke. Vi er kort og godt Dagbladet og representerer oss selv... Det vil oppfattes som et definitivt brudd med Venstre.
>
> Arve Solstad, Dagbladet 23. august 1977.

Tirsdag den 26. september 1972 var ingen vanlig dag i kongeriket Norge. Det var dagen etter EF-natten. Denne tirsdagen var spesiell også i den forstand at alle landets aviser hadde den samme nyheten på førstesidene.

Den uvanlige tirsdagen

"NEI SA NORGE", skrev Dagbladet. "Nei-fronten har vunnet kampen mot EF" skrev Aftenposten. "Velgerne sa Nei til EF," skrev Adresseavisen. "Norge går IKKE inn i EF", skrev Nationen. Slik gikk nyheten igjen fra avis til avis. Disse overskriftene viser at nei-seieren kom helt overraskende på pressen. Avisene hadde ventet en ja-seier, slik Morgenbladet ga uttrykk for: "Ja ble til nei. Tragisk for Norge."[1]

Nei-sidens seier i EF-striden var en katastrofe for ja-siden og for ja-pressen. Men den var også noe mer: nei-resultatet var det definitive beviset på at pressens makt til å påvirke opinionen var overvurdert, og egentlig langt mindre enn det mange hadde trodd til da. For partipressen var dette alvorlig: hele dette avis-systemet bygde jo på oppfatningen om avisenes påvirkningskraft. Da nei-seieren ble kjent grytidlig om morgenen denne uvanlige tirsdagen, den 26. september 1972, viste det seg at dette ikke var tilfelle: velgerne hadde gjort opprør mot pressens EF-standpunkt. Selv ikke pressens mest intense valgkamp hadde maktet å påvirke utfallet. Etter dette kunne ingen lenger uten videre tro på partipressens makt til å forme folkemeningen i avgjørende spørsmål. I realiteten varslet avisoverskriftene denne tirsdagen et tidsskille: troen på partipressens påvirkningskraft var blitt sterkt svekket. Endringen skjedde brått. Ennå så sent som valgdagen mandag 25. september 1972 var denne troen i behold – dagen etter var den ikke. Det satte pressen i en ny situasjon.

Nei-seieren var utfordrende både for A-pressen og Høyrepressen. Det viste kommentarene fra de to avisgruppenes pressekontorer. Under valgkampen hadde Arbeidernes Pressekontor og Høyres Pressebyrå begge drevet en intens kampanje for ja-siden i EF-saken. Og de fortsatte til siste slutt – selve valgdagen. Da kampen var over, begynte AP og HP å sende ut meldinger om utfallet. Sent på kvelden skrev AP-redaktør Olav Brunvand i en kommentar at "dette resultatet vil skape store politiske vansker i tiden framover. Med et land som er delt på midten i et så viktig spørsmål,

[1] Alle aviser: 26. september 1972

blir det ikke noen enkel sak å drive politisk virksomhet." Han omtalte nei-seieren som "meget skuffende", og mente at "sannsynligvis må vi spenne livremma inn på en rekke områder." Brunvand la til at "Vi går en meget spennende tid i møte som blant annet kan føre til et regjeringsskrifte med dets mange konsekvenser." Brunvands medarbeider Bjørn Høyem Johansen skrev i sin AP-kommentar at landet nå "får uhyre problemer her hjemme", og at nei-seieren ville merkes både i politikken og i næringslivet. Meldingene fra Arbeidernes Pressekontor slo altså først fast at det ble nei-seier. Så siterte de statsminister Trygve Bratteli, som erklærte at regjeringen gikk av. De dramatiske AP-meldingene gikk ut til hele A-pressen. Trygve Bratteli – som nok hadde sett frem til en gledelig valgseier - måtte nå heller tale om sin egen avgang. Valgresultatet i tidens største politiske sak ble helt motsatt av det statsministeren hadde regnet med.[2]

Høyres Pressebyrå var like overrasket. Byrået hadde liggende klar en pressemelding merket "OBS! Hvis JA-flertall." Den hadde tittelen "EUROPA ØNSKER NORGE VELKOMMEN." Den måtte pressekontoret legge bort. Da nei-seieren var klar sendte Høyres Pressebyrå heller ut meldinger om "Det tapte slag", "Ja-aksjonen kom for sent i gang", og liknende. Byrået var skuffet. To dager etter avstemningen sendte HP ut en melding som siterte Arbeiderpartiets partisekretær Ronald Bye. Han sa da at "tanken om en folkeavstemning" var "et feilgrep." Valgkampen ble "en rent følelsesladet debatt og kampanje." Samme dag sendte Høyres Pressebyrå ut en kommentar av sin unge medarbeider Carl Johan Berg. Der het det at valgresultatet "[var] intet mindre enn tragisk."[3] Meldingene fra AP og HP var viktige da A-pressen og Høyrepressen skulle tolke EF-debattens utfall.

Samtidig med nyheten om nei-seieren skrev avisene også om hvordan folk hadde fulgt opptellingen slik den foregikk i NRKs radio- og TV-sendinger. VG skrev om "Enorm interesse for radio- og TV-valget: Hele NORGE på bena i natt." Det het at "Aldri før har interessen for et radio- og TV-program vært så enorm her i landet som under valgoverføringen i natt. Det er ingen overdrivelse: Hele Norge holdt seg våken til langt inn i de små timer. Først da visste man med noenlunde sikkerhet hvilken vei vinden bar." Aftenposten ga en inngående skildring av den hektiske atmosfæren i TV-studioene på Marienlyst: "Det lyste i røde "kamera går"-lamper, samtidig som telefoner kimte og datamaskinen i bakgrunnen spydde ut sine tallkolonner med sekunders mellomrom...". Fædrelandsvennen kalte TV-sendingen for en "fremragende prestasjon" – det hadde vært en "thriller-spennende valgnatt" i NRK.[4]

Det var i TV-sendingen utpå natten at statsminister Trygve Bratteli hadde erklært at hans regjering ville gå av. Nei-sidens seier skapte nå regjeringskrise. Debatten startet allerede i den nattlige TV-sendingen om hvem som da skulle overta. Situasjonen på borgerlig side var uklar.[5] Nei-folkets seier kom som et sjokk på ja-bevegelsen, likevel var det Venstre som ble hardest rammet av resultatet.

Allerede på forhånd var det klart at en nei-seier ville bli usedvanlig vanskelig for landets eldste parti. Siden 1967 hadde Venstre slitt med stadig større intern

[2] Kilde: Ringperm merket "Telex-kopier september 1972", i Arbeidernes Pressekontors fjernarkiv med utsendte pressemeldinger, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[3] Kilde: Pressemeldingene fra Høyres Pressebyrå i tiden 18/8-30/9 1972, finnes i arkivboks 117, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[4] VG, Fædrelandsvennen og Aftenposten 26. september 1972
[5] Dahl og Bastiansen 1999: 469

uenighet. Motsetningene mellom Unge Venstre, og det mer etablerte partimiljøet var blitt stadig større. Unge Venstre bestod av unge, radikale mennesker som var dypt preget av 1960-tallets uro: Vietnamkrigen, ulandenes frigjøring fra kolonimaktene, forurensning og naturvern. Under ledelse av Bent Røiseland hadde Venstre vært et moderat parti frem til 1964, men etterfølgeren Gunnar Garbo beveget seg etter hvert bort fra Røiseland-fløyen og over til den radikale ungdomsfløyen. Samtidig beveget Helge Seip seg motsatt vei: fra Dagbladets radikalisme i 1950-årene til rollen som ansvarlig kommunalminister i Borten-regjeringen fra 1965. Fra 1967 til 1972 ble avstanden mellom fløyene i Venstre stadig større. Så kom EF-saken som rev opp partiet i en slik grad at dets indre liv opphørte fullstendig i 1972: partifolkene arbeidet enten på ja-siden eller på nei-siden. Noen fellesopptreden under Venstre-navnet i EF-saken var ikke mulig. Venstre var i dyp krise. Derfor var en seier for nei-siden det verst tenkelige utfall for Venstre som et helhetlig parti. Krisen ble akutt da avisene utkom denne tirsdag den 26. september og fortalte om nei-sidens historiske seier.[6]

Venstres arbeidsutvalg møttes kl. 1600 denne tirsdagen. I utenrikskomiteens møterom i Stortinget møtte partifolk fra begge EF-fløyene i partiet, ja-siden ble anført av Helge Seip, nei-siden av Gunnar Garbo, Hallvard Eika og Olaf Kortner. Møtereferatet er nøkternt, men spenningen mellom partene lå i luften. Arbeidsutvalget vedtok å innkalle Venstres landsstyre to dager etter; torsdag 28. september. Også Venstres stortingsgruppe ble innkalt.[7]

Borgerkrig i Venstre

Da Venstres landsstyre møttes klokken 1300 torsdag 28. september 1972, var det bare gått to dager siden nei-seieren stod på alle landets førstesider. Igjen ble anførerne fra Venstres ja- og nei-side konfrontert med hverandre ansikt til ansikt – Seip fra ja-siden, Garbo, Eika og Kortner fra nei-siden – og alle de andre. Møtet varte hele dagen helt til klokken 21.30 på kvelden. En del av møtet ble holdt sammen med Venstres stortingsgruppe. Da møtte alle gruppens medlemmer, samt partifolk fra hovedkontoret og Venstres Pressekontor med sin nye redaktør, Karl Robert Ertsås.

Møtets hovedsak var "Situasjonen etter folkeavstemningen." Ansikt til ansikt måtte de nå diskutere EF-avstemningens konsekvenser for Venstre. Trygve Brattelis regjering gikk av, en ny regjering skulle dannes. Men burde Venstre gå inn i den? Olaf Kortner og Torstein Slungård lanserte et vedtaksforslag som erklærte at "den beste løsning på regjeringsspørsmålet vil være at det dannes en regjering av Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre som alle har frarådet norsk medlemskap i EF. Hovedoppgaven for denne regjering må være å ordne forholdet mellom Norge og EF på grunnlag av en frihandelsavtale." Dette forslaget ba partiets landsstyre anmode Venstres stortingsrepresentanter om å medvirke til at det kunne dannes en regjering med utgangspunkt i mellompartiene. Ved voteringen stemte tolv for dette forslaget - anført av Gunnar Garbo, Hallvard Eika og Olaf Kortner. 5 stemte imot, anført av Helge Seip og Magne Lerheim. Landsstyret var altså splittet i et flertall og et mindretall. Flertallet ville at Venstre skulle delta i den nye regjeringen som skulle

[6] Holst-Jæger 1997, Garvik 1982, Garvik m.fl. 2003

[7] Referat fra møte i Venstres arbeidsutvalg tirsdag 26. september 1972, i arkivboks serie H/I-0003, PA-650, Helge Seip, Riksarkivet

forhandle frem EF-avtalen, mindretall ville ikke. Flertallet bestod av nei-folk, mindretallet av ja-folk.

Et forslag fra Magne Lerheim om at Venstre sa seg beredt til å delta i en samlingsregjering av alle partier på Stortinget om nødvendig i forhold til EF, men ikke ellers, fikk kun ja-sidens 5 stemmer. Hver fløy hadde nå lansert hvert sit forslag: bak det første forslaget stod nei-fløyen, bak det andre stod ja-fløyen. Med 12 mot 5 stemmer hadde nei-fløyen vunnet så langt: Landsstyret vedtok regjeringssamarbeid. Møtet ble nå midlertidig hevet for at Venstres stortingsgruppe kunne ta stilling til dette vedtaket. Da landsstyret møttes igjen, forelå resultatet fra stortingsgruppen: der hadde 8 mot 5 vedtatt å slutte seg til Magne Lerheims forslag. Stortingsgruppens flertall fulgte altså landsstyrets mindretall og sa nei til regjeringssamarbeid. Stortingsgruppens mindretall sluttet seg derimot til landsstyrets flertall, og sa ja til regjeringssamarbeidet.

Dermed oppstod en svært delikat situasjon. Olaf Kortner reiste da et forslag om at landsstyret skulle henstille til mindretallet i stortingsgruppen om å oppta forhandlinger på Venstres vegne med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet for å danne en mellompartiregjering. Landsstyrets flertall vendte seg altså til stortingsgruppens mindretall for å danne regjering. Det var høyst uvanlig. Forsamlingen vedtok Kortners forslag med 11 mot 6 stemmer. Magne Lerheim svarte med et forslag som minnet forsamlingen om "de prinsipper som partiet alltid har bygget på med hensyn til at Venstres folkevalgte representanter bare er bundet av partiets program og sin egen overbevisning. På denne bakgrunn har landsstyret ikke noe å bemerke til det standpunkt Venstres stortingsgruppe har tatt." Dette var det bare mindretallet på 5 som stemte for, anført av Helge Seip. 12 stemte imot. Nå lanserte Hallvard Eika en erklæring på vegne av stortingsgruppens mindretall om at de var villige til å etterkomme anmodningen fra Venstres landsstyre om å innlede regjeringsforhandlinger med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Møtets resultat ble at landsstyrets flertall inngikk samarbeid med stortingsgruppens mindretall.[8] Nei-siden i partiet hadde ikke bare vunnet, men den hadde satt ja-siden på siden – selv om den hadde flertall i Venstres stortingsgruppe.

Dette møtet ble en dramatisk konfrontasjon mellom uforenlige standpunkter i samme parti. Ordbruken var hard. Helge Seip åpnet med å si at Venstre ikke kunne være med i en regjeringsdannelse med snever plattform, og viste til stortingsgruppens flertall av EF-tilhengere. Straks protesterte Johan Kleppe. Han mente at Venstre hadde plikt til å inngå et regjeringssamarbeid, fordi partiet hadde rådet velgerne til å stemme nei. Bent Røiseland var enig med Seip, mens Gunnar Garbo var enig med Kleppe.[9] Garbo sa at "Vi har et ansvar som parti. Flertallet på Venstres landsmøte anbefalte å stemme nei. Det er grunn til å tro at også et flertall blant Venstres velgere ønsker at vi skal delta...". Bent Røiseland svarte at "Stortingsgruppa er partiets parlamentariske organ. Landsstyret kan ikkje binda gruppa. Det er rett at vi ikkje må leggja kjeppar i hjula for ei ny regjering, men eg tykkjer ikkje det er naturleg at Venstre skal gå i brodden for eit regjeringssamarbeid. Det vert ei voldsom påkjenning å styra landet nå..." Røiseland gikk inn for en ny Bratteli-regjering.[10] Hallvard Eika sa at "Norges

[8] Jfr. Referat fra møte i Venstres landsstyret torsdag 28. september 1972 kl. 13.00-21.30, PA-650 Helge Seip, serie H/serie I-0003 (felles boks), Riksarkivet
[9] Garvik 1982: 172
[10] Garvik 1982: 173

Venstrelag oppmoda folk å røysta nei – ergo er Norges Venstrelag ein vinnar! Fleirtalet i Venstregruppa er tapar. Dersom fleirtalet her går ein veg, då har Venstre kome i ein håplaus politisk situasjon. De åtte er då med å setja strek for Venstre! De kan då ikkje fjerna dykk fra partiet!? De må då ha ei viss kjensle for det partiet som har sett dykk hit!" Da ble Bent Røiseland sint: "Nei nå må det vera visse grenser for kva som kan bli sagt! Situasjonen er farleg nå! Gruppa har jo fått mandatet sitt av veljarane! Den er valt på ein heilt annen måte enn eit tilfeldig samansett landsmøte. Dei får heller kasta oss på nominasjonsmøta ved neste korsveg."[11] Hallvard Eika mente at "leiarsjiktet i partiet kan missa kontakten med grunnplanet."[12] .

Ordene viser møtets temperatur. Møtet ble en "stormfull opplevelse, et bikkjeslagsmål med alle mulige ingredienser – personlige utfall, insinuasjoner, dulgte trusler og gråtkvalte innlegg," er det siden sagt. Møtet ble et nervepress som varte i timevis - og som deltakerne verken før eller siden hadde opplevd maken til.[13] Mange holdt på å forlate møtet, de fant det så uverdig og deprimerende at det bare var med nød og neppe de greide å holde ut til slutt. Redaktør Ludvig Botnen utbrøt at "dette betyr undergang for Venstre."[14] Helge Seip avviste regjeringssamarbeid. Han var den førende på sin side sammen med Magne Lerheim. Olaf Kortner var energisk talsmann for stortingsgruppens mindretall.

Etter at stortingsgruppens 8-5 resultat ble kjent kom avgjørelsen med Olaf Kortners forslag. Det fikk stemmetallene 11-6 fordi Ludvig Botnen denne gang stemte imot og gikk inn for et annet forslag.[15] Siden er denne oppfordringen fra landsstyret til stortingsgruppens mindretall blitt stående som "selve banesåret" for Venstre – det øyeblikk som siden utløste splittelsen på Røros. For Helge Seip og hans tilhengere var nei-alliansen mellom landsstyrets flertall og stortingsgruppens mindretall en "uhyrlig krenkelse" av prinsippet om at stortingsgruppen var folkevalgt og hadde en suveren rett til selv å avgjøre om den ville påta seg regjeringsansvar. Men Venstre hadde nå vedtatt å delta i regjeringssamarbeidet. Det slo en kile gjennom partiet som ingen senere greide å rokke.[16]

Slik gikk det til at Venstres landsstyre satte stortingsgruppens flertall utenfor og vedtok at Venstre skulle gå inn i den nye regjeringen. Stortingsgruppens flertall argumenterte med at de kun var bundet av partiets program og egen overbevisning. De kunne ikke leve med situasjonen: skulle statsrådspostene gå til gruppens mindretall mens flertallet var imot hele regjeringsdannelsen? Venstre var kommet i en umulig situasjon.

Avisene oppfattet krisen – og satte saken på førstesidene dagen etter. "Venstre sprakk", skrev VG. "Venstre skapte politisk kaos!", skrev Dagbladet. "En sprekk i Venstre kan være forestående", skrev Morgenbladet. "Venstre splittet, tilhengerne vil ikke delta i trepartiregjering", skrev Aftenposten. "Vanskelighetene tårner seg opp for regjeringsdannelsen", skrev Adresseavisen. "Venstre sterkt splittet i regjerings-spørsmålet" skrev Stavanger Aftenblad.[17] I Fædrelands-vennen trakk redaktør

[11] Garvik 1982: 174
[12] Garvik 1982: 177
[13] Garvik 1982: 182
[14] Garvik 1982: 183
[15] Garvik 1982: 185
[16] Garvik 1982: 186-87
[17] Avisene 29. september 1972

Johannes Seland den konklusjon at det kommende landsmøtet på "Røros blir avgjørende for Venstres fremtid."[18] Han kunne lagt til at møtet ville bli like avgjørende for Venstres presse.

Novemberdager på Røros

Det er kaldt på Røros i november. Kulden preget også forholdet mellom de to fløyene i Venstre da utsendingene samlet seg der om kvelden torsdag 9. november 1972.[19] Alle visste at landsmøtet ville bli dramatisk – men få kunne forutsi utfallet.

Kvelden før landsmøtet skulle begynne, avholdt Venstrepresselaget sitt årsmøte. Lagets formann, redaktør Bjarne Aagaard Strøm i Haugesunds Avis, tok opp den "vanskelige situasjon" som Venstres Pressekontor stod i. Helge Kongshaug hadde måttet trekke seg for godt på grunn av sykdom, og Karl Robert Ertsaas hadde steppet inn. Strøm sa at "EF-saken og stortingsvalget 1969 kan i dag stå som et tankekors når vi skal vurdere hvilke rolle pressen av i dag spiller som opinionsdannende faktor. En kritisk analyse i pressesammenheng burde ha den største interesse for alle de som steller med politisk journalistikk." Han mente at Venstrepresselaget burde legge disse spørsmål fram til en "vitenskapelig vurdering" foretatt av Institutt for presseforskning ved Universitetet i Oslo. Han mente at "det er sjelden man sporer en slik respons og motrespons i et politisk spørsmål som vi gjorde i EF-saken, og den lærte oss kanskje noe om politisk journalistikk på sitt beste og verste. Jeg vil også stille spørsmålet om vi i dag vet nok om pressens rolle som meningsskaper, og om den form pressen benytter seg av er gagnbar eller ikke," sa han.[20]

På årsmøtet oppstod nå en diskusjon om Venstrepresselagets representasjon i Venstres organer. Bergens Tidendes redaktør Ingemund Fænn ga en historisk oversikt over Venstrepressens landsmøterepresentasjon siden 1917 og pekte på at presselagets representanter på Venstres landsmøter i 1968 var økt fra fem til åtte. Fænn sa at "avisene i dag ikke er avhengig av partiet", og at fortsatt Venstrepresserepresentasjon ikke ville være "til større avhengighet." Selv mente han at det var "både riktig og viktig" at Venstrepressen var representert på landsmøtene og i landsstyret. Dagbladets Per Vassbotn var ikke enig. Han mente at Venstrepressens representasjon i partiet var "et fremmedlegeme i organisasjonen", og at Venstrejournalistene "like godt kunne gjøre sin innflytelse gjeldende innen partiets organer som enkeltpersoner." Han sa at "for hver dag som går blir avisene mer og mer uavhengige i forhold til partiet." Vassbotn sa at det nå var "på høy tid å slutte med den overrepresentasjonen som Venstrepresselaget hadde i partiets organer, selv om representasjonsretten hadde tradisjon." Deltakerne hadde "stor sympati for Vassbotns syn", heter det i referatet. Per Vassbotn fremmet da et forslag om at "Norges Venstrepresselags representasjonsrett i Venstres landsstyre og på Venstres landsmøter som følger av Venstres vedtekter §3b, §6e, første avsnitt og §7b strykes."

[18] Fædrelandsvennen 30. september 1972
[19] Garvik 1982: 236
[20] Jfr. Referat fra Norges Venstrepresselags årsmøte på Røros 9/11 1972, i arkivboks nr. 10, PA-651 Venstres Pressekontor, Riksarkivet.

Forslaget fra Per Vassbotn gjaldt altså partiets lover. Fra salen kom den reaksjon at Venstrepresselaget ikke kunne "stryke noe som helst i Venstres vedtekter." Det måtte Venstre gjøre selv. Andre pekte på at når saken skulle behandles etter partilovene, ville Venstrepresselagets representasjonsrett først bortfalle fra og med partiets andre ordinære landsmøte. Årsmøtet avholdt så en prøveavstemning om Vassbotns forslag. 25 stemte for, bare 7 imot. Møtet vedtok så å sende Vassbotns forslag til presselagets styre. Venstrepresselaget tok altså selv initiativ til å fjerne avisene fra partiet. De ville – av prinsipielle grunner – ikke lenger være representert i Venstres organer. Per Vassbotn var den som førte an, og fikk overveldende støtte fra de andre. Ingemund Fænn stod på et eldre standpunkt da han forsvarte pressens uavhengighet selv om den var representert i partiets organer.[21] Slik vedtok Venstrepressen å løsne sine bånd til partiet.

For å forstå hva som siden skjedde med Venstrepressen utover i 1970-årene, er vi nødt til å kjenne utviklingen innad i Venstre, og spesielt det som skjedde på partiets landsmøte på Røros. Partiet som bar på en så stolt historie – med menn som Johan Sverdrup, Otto Blehr, Johannes Steen, Gunnar Knudsen, Johan Ludvig Mowinckel og Bent Røiseland – stod foran et landsmøte som begynte fredag 10. november 1972 – det mest dramatiske i partiets historie.

Splittelsen

Alle utsendingene var samlet i salen. Så reiste partiformann Helge Seip seg og gikk opp til talerstolen - og begynte på sitt politiske foredrag. Foran ham satt hele Venstrelandsmøtet – alle fraksjoner, ja-folk og nei-folk, flertall og mindretall i landsstyret, stortingsgruppen osv. Forsamlingen var spent på hva Seip ville si. Partiformannen gikk hardt ut: han var ikke innstilt på noe kompromiss. Partiformannen rettet i stedet nye advarsler til stortingsgruppens mindretall, kritiserte Unge Venstre for å være i strid med partiets prinsipp-program, anklaget Venstre som parti for tvetydig opptreden og holdninger, og mente at mangelen på troverdighet svekket partiet.[22] Selv når han var stilt overfor alle sine mektige motstandere vek ikke Helge Seip en tomme. Han var isteden direkte utfordrende, ja han tuktet sine motstandere uten skånsel. Det var oppgjørets bitre time. Etterpå var det få som mente at Venstre kunne reddes.[23]

Så fremmet Ole Myrvoll et uventet forslag – om at partiets representanter ikke kunne være bundet av landsstyret eller partiorganisasjonen. Forslaget innebar i praksis en mistillit til landsstyret. Hvis det ble vedtatt, ville det være det samme som sprengning av partiet.[24] Selve bruddet kom lørdag 11. november 1972, på landsmøtets andre dag. Helge Rognlien forsøkte å hindre det. Journalisten Olav Garvik, som selv var til stede, skriver: "Det kunne ikke lenger være den minste tvil om hva som ville skje. Splittelsen av Venstre syntes uunngåelig, uansett avstemningsresultat. Den tapende part kunne ikke bøye seg og fortsette i partiet som om ingen ting var hendt.

[21] Jfr. Referat fra Norges Venstrepresselagets årsmøte på Røros 9. november 1972, arkivboks nr. 10, PA-651, Venstres Pressekontor, Riksarkivet
[22] Garvik 1982: 237
[23] Garvik 1982: 238
[24] Garvik 1982: 238-9

Man var nå kommet til det stadium at en rekke mennesker på begge sider ville bli ferdig med seigpiningen."[25]

Klokken 16.26 lørdag 11. november 1972 ble Ole Myrvolls mistillitsforslag forkastet med 143 mot 75 stemmer. Landsmøtet ville ikke uttrykke mistillit mot landsstyret. Dermed var bruddet et faktum.[26]

Da gikk Helge Seip opp til talerstolen og sa: "Etter dette er det inntrådt en alvorlig situasjon i partiet... Når landsmøtet godkjenner og gir sin tilslutning til et forslag som godkjenner et brudd på prinsipp-programmet og legaliserer avgjørelsen i landsstyret, samtidig som flertallet i stortingsgruppen blir satt utenfor i en så viktig sak som dette, vil jeg be om å få slippe å fungere som formann fra nå av." Seip overlot ledelsen til Gunnar Garbo og oppfordret til slutt de som hadde støttet stortingsgruppens flertall om å møte i kjellerstuen på Røros Turisthotell for å drøfte situasjonen. Så forsvant han ut av en bakdør ved siden av dirigentbordet. Kort etter reiste Bent Røiseland seg. Han pakket sammen sine papirer i sin slitte veske, og beveget seg deretter langsomt mot utgangen. Han virket trett og resignert. Noen ungdommer fniste. Så gikk han ut av døren – og Norges eldste parti var sprukket.[27]

Det tok litt tid før utsendingene forstod hva som egentlig hadde hendt. Men da det gikk opp for Helge Seips tilhengere, begynte de å sige ut av salen, enkeltvis og i all stillhet. Voteringene viste at landsmøtet ble redusert fra 220 til 150 deltakere. For Helge Seip var møtet en enorm personlig belastning. Rett etter at han gikk ut skulle han intervjues av radioens reportere Herbjørn Sørebø og Ole Kristen Harborg. Men Seip hvilte hodet i hendene i ett minutt uten ett ord. Så rettet han seg opp og sa: Nå er jeg klar.[28]

Samme kveld møtte Helge Seip sine tilhengere i kjellerstuen på Røros Turisthotell. Møtet var lukket; pressen hadde ikke adgang, bare spesielt inviterte pressefolk fikk være med. Dette var et internt stiftelsesmøte for et nytt parti – og det skulle ikke refereres i avisene. Til internt bruk skulle Egil Remi Jensen fra Fædrelandsvennen referere.[29] Stor var derfor overraskelsen da Dagbladet to dager etter, mandag 13. november 1972, brakte et nøyaktig referat fra det lukkede møtet. Man hadde passet nøye på at ikke en eneste journalist fra Dagbladet fikk slippe inn. Referatet var detaljert og korrekt. Var rommet avlyttet?, spekulerer Garvik.[30]

Dagbladets referat er siden blitt en viktig kilde til kjellermøtet. Avisen skrev at 118 personer innfant seg denne lørdagskvelden for å drøfte situasjonen etter nederlaget ved voteringen. Helge Seip ville stifte et nytt Venstreparti, og tok sikte på 11, 3 prosent av velgerne, ikke 6 prosent delt på to.[31] Først i dag kan historien bak Dagbladets referat gjøres kjent: på det lukkede kjellermøtet deltok Henrik P. Thommessen. Han gjorde nøyaktig referat. Etterpå ba Per Vassbotn ham om å lese det opp for ham, uten å fortelle at han tok opp opplesningen på bånd. Dermed kunne Dagbladet trykke Thommessens referat ordrett, uten at han hadde gitt sitt samtykke

[25] Garvik 1982: 249
[26] Garvik 1982: 249
[27] Garvik 1982: 250
[28] Garvik 1982: 251
[29] Garvik 1982: 254-255
[30] Garvik 1982: 255
[31] Dagbladet 13. november 1972, Garvik 1982: 255

eller visste noe om offentliggjøringen på forhånd. Thommessen opplevde Vassbotns opptreden som et tillitsbrudd. Etterpå ble det et dårlig forhold mellom dem.[32]

Hvilken rolle hadde så Venstrepressen egentlig spilt i partiets store drama – utover Dagbladets referat fra kjellermøtet?

Venstrepressen og splittelsen

Venstrepressen fulgte prosessen mot Røros med stor interesse – så tett at de delvis ble delaktige i det som skjedde. Det avgjørende for den enkelte Venstreavis var hvordan den stilte seg til Helge Seip og hans fløy. Ja, avisene lar seg faktisk inndele etter det. Splittelsen oppstod jo fordi Seip-fløyen ikke kunne stå i partiet lenger – de hadde fått så mange motstandere. Striden ble for alvor kjent utad den 26. februar 1972, da Venstres landsstyre med 11 mot 6 stemmer gikk inn for at partiet skulle si nei til EF-medlemskap. Dermed visste hele det norske folk at Helge Seip faktisk var i mindretall i sitt eget styre. Det var en håpløs situasjon for en partiformann i et så viktig spørsmål.[33] Det neste nederlaget kom utpå våren 1972. Da vedtok Venstres EF-landsmøte med 128 stemmer mot 95 å råde det norske folk til å si nei til EF-medlemskap. Seip led nytt nederlag, men viste ikke tegn til resignasjon.[34] Partiet ble enige om et toleransevedtak som innebar at de enkelte ledd, organer og tillitsmenn ikke kunne bli bundet i strid med sitt eget syn. Dermed legitimerte Venstre begge standpunkter innenfor partiet. Både nei-siden og ja-siden kunne nå fritt kaste seg ut i valgkampen. Under EF-stridens siste tid var Venstre nærmest opphørt å fungere som parti: medlemmene kjempet på hver sin side – mot hverandre. Venstrefolkene var splittet politisk, men også rent menneskelig og sosialt.[35]

Det samme gjaldt for Venstrepressen. Den avis som var mest kritisk til Helge Seip og hans sympatisører i tiden før Røros, var Dagbladet. Ja, Dagbladet var alltid kritisk til Seip, og tillot ham aldri å score poeng. Avisens holdning var påfallende på bakgrunn av at Seip hadde vært sjefredaktør i Dagbladet. Avisen kan ha ment at han hadde sviktet avisens radikalisme, den tidligere nærheten kan ha vært noe av grunnen til Dagbladets anti-Seipske holdning. Dagbladet kritiserte i sterke ordelag at Helge Seip agiterte for EF i rollen som Venstres partiformann uten å ha partiet i ryggen.[36]

Et av de fremste eksempler på Dagbladets kritiske holdning til Helge Seip kom på trykk dagen etter folkeavstemningen, tirsdag 26. september 1972. Dagbladet trykket da uttalelser fra Gunnar Garbo og Olaf Kortner. De varslet et kommende oppgjør i partiet. Garbo sa at nei-seieren måtte få følger i Venstre. Han mente at Venstre måtte klargjøre sin kurs på basis av den avgjørelsen som nå var tatt. Olaf Kortner sa at seieren måtte føre til personutskiftninger: "Jeg anser det ikke som urimelig at Helge Seip trekker seg som partiformann på det kommende landsmøtet" sa han.[37] Dagbladet brukte disse uttalelsene til å varsle et oppgjør med Seip i partiet.[38] Dagbladets opposisjon mot Seip hadde en parallell i avisens kritiske oppfatning av Bent

[32] Intervju med Henrik P. Thommessen 12. mars 2007
[33] Garvik 1982: 145
[34] Garvik 1982: 147
[35] Garvik 1982: 156-158
[36] Garvik 1982: 159
[37] Garvik 1982: 165-166
[38] Garvik m.fl. 2003: 231-32

Røiseland. Røiseland hadde alltid vært en provokasjon for Dagblad-Venstre - i hele etterkrigstiden. Han stod nettopp for de holdninger som Dagbladet ikke likte: motkulturene i sør og vest.

Den motviljen som Dagbladet viste mot Seip og Røiseland kunne avisen utover høsten 1972 bygge ut til å gjelde hele Seip-fløyen. Dagbladet var kritisk til Seips planer om å danne et nytt parti, etter hvert som de ble kjent utover høsten. I oktober 1972 var den offentlige debatten preget av sjikane og skjellsord. Dagbladet gjorde Seips etternavn om til skjellsordet "å seipe", mens VG heller omtalte Garbo-fraksjonen som "Venstre-m-l."[39]

Dagbladet fikk ikke uten videre støtte for sitt Seip-kritiske syn i Venstrepressen. Andre Venstreorganer inntok stikk motsatt holdning, og viste stor velvilje mot Helge Seip og hans tilhengere. I praksis var Venstres presse dypt splittet allerede før Røros-møtet – i en Seip-kritisk og en Seip-vennlig fløy. Det hadde betydning. For selv om Helge Seip var en anfører som utad kunne virke sterk og tøff, var han egentlig mer usikker enn det kunne se ut som. Han var avhengig av en gruppe nære medarbeidere; Halfdan Hegtun, Øyvind Bjorvatn, Magne Lerheim, Ola H. Metliaas og Bent Røiseland.[40]

For en partiformann som kom i mindretall i sitt eget parti, var det viktig at store deler av Venstrepressen støttet ham. Garvede journalister - som i mange år enten hadde vært aktive i Venstre eller som åpent sympatiserte med partiet - var godt informert, og ble nå nyttige samtalepartnere for Helge Seip. Det gjaldt Bergens Tidendes Oslo-medarbeider Olav Maaland, og Odd Hatløy i Stavanger Aftenblad. Med dem kunne Seip snakke fortrolig. Maaland var veteran i Stortingets presselosje. Seip lyttet gjerne til Maaland.[41] En annen av Seips fortrolige var NRKs politiske medarbeider, Herbjørn Sørebø. Han var selv aktiv og engasjert Venstremann i lokallaget hjemme på Lillestrøm. Seip og Sørebø utviklet et "usedvanlig nært og fortrolig forhold", skriver Garvik. Seip satte pris på rådene fra Sørebø. Alle i kretsen rundt Seip visste at Herbjørn Sørebø hørte med til Seips fortrolige.[42]

Den velviljen som Helge Seip møtte fra Venstrepressen utover høsten 1972 fikk stor betydning. Olav Garvik vurderer den slik: "Det ville ikke ha blitt noe nytt parti hvis ikke de store og ledende Venstreavisene hadde stilt seg lojale til planene utover høsten. Hadde den solide venstrepresse vendt Seip-fløyen ryggen under disse forberedelsene, ville prosjektet øyeblikkelig ha blitt skrinlagt."[43] Garvik fulgte selv denne prosessen på nært hold. Kystavisenes velvilje stimulerte Helge Seip i forsøket på å danne et nytt Venstreparti. Det gikk nemlig mange telefonsamtaler mellom redaksjonsledelsen i de store Venstreavisene på Sør- og Vestlandet og stortingsrepresentantene i tiden mellom landsstyremøtet 28. september og landsmøtet på Røros i november. De enkelte representantene pleiet sine aviser "omhyggelig og målbevisst", skriver Garvik.[44]

Slik ble en viktig krets av pressefolk holdt løpende orientert av Seip-kretsen frem til Røros-møtet. Dette var nøkkelpersoner i Venstrepressen: i Fædrelandsvennen

[39] Garvik 1982: 223
[40] Garvik 1982: 198
[41] Garvik 1982: 201
[42] Garvik 1982: 200
[43] Garvik 1982: 225
[44] Garvik 1982: 225

var det sjefredaktør Johs. Seland og avisens ledende politiske medarbeider Jens Vetland, i Stavanger Aftenblad sjefredaktør Per Thomsen, redaktør Jon Arnøy og de to politiske medarbeiderne Ivar Johansen og Odd Hatløy, i Haugesunds Avis redaktør Bjarne Aagaard Strøm og journalist Kristian Magnus Vikse, i Bergens Tidende sjefredaktør Ingemund Fænn og Osloredaktøren Olav Maaland. Alle disse ble holdt løpende underrettet om det som skjedde under planleggingen. Det samme gjaldt den nytilsatte Thorbjørn Wale ved Journalistskolen, som da hadde permisjon fra Trønder-Avisa. Det gjaldt også Vårt Lands redaktør Thor Bjarne Bore og journalisten Jan Erik Knarbakk i VG. I Oslopressen var VG den avisen som sterkest oppmuntret partistifterne, men også Aftenposten var i sine kommentarer velvillig overfor Seip-fløyens planer.[45]

De fortrolige samtalene gjorde at Seip-fløyen fikk med seg store deler av Venstrepressen. Hvordan utfallet på Røros ville blitt uten denne fortrolige forståelsen med pressen i forkant, kan man bare spekulere over. Avisenes velvilje innebar jo at de var villige til å bryte med partiet Venstre, og følge etter utbryterne.

For Helge Seip stod det om hans politiske fremtid; han visste på forhånd at hans konfrontasjonslinje overfor motstanderne ville lide nederlag på Røros. Hans harde tale var derfor ikke noe signal om fortsatt kamp innad i partiet, men markerte starten på hans kamp for et nytt Venstreparti – et alternativ til det parti som Hallvard Eika, Gunnar Garbo og Hans Hammond Rossbach hadde fått kontroll over. Seip, Hegtun, Metliaas og de andre fant ikke lenger noen politisk fremtid i Venstre.[46]

Bruddet på Røros fikk enorm publisitet. Aftenposten skrev om "Venstres skjebnetime" på lederplass. Morgenbladet sympatiserte med Seip-fløyen og spådde at rest-Venstre ville forsvinne. Nationen mente at om Venstrevelgerne skulle deles i to, "vil det føre til at partiets stortingsrepresentasjon i alle fall vil skrumpe katastrofalt inn." Dagbladet stilte seg kritisk nok en gang: "En oversikt over dem som brøt ut fra landsmøtet vil vise at det stort sett er en konservativ forsamling. Det viktigste bindemiddel er nederlagets fellesskap etter folke-avstemningen om EF-medlemskap og drømmen om at dette nederlag skal kunne snus til seier." Stavanger Aftenblad var ikke i tvil om hvor avisen hørte hjemme etter bruddet, men konstaterte at "For alle som har følt seg uløselig knyttet til det gamle Venstre, både som organisasjon og som eksponent for holdninger, er det smertefullt å måtte treffe et valg." Bergens Tidende hadde tro på Bent Rognlien og ny samling.[47]

Venstreavisene delte seg altså – både før og etter splittelsen på Røros. Mens de store kystavisene støttet Helge Seip, holdt Dagbladet fast på sin kritikk av ham. Avisen ble rasende da den oppdaget at Seip-fløyen etter Røros fortsatt aktet å stå i Venstre samtidig som den arbeidet for å danne det nye partiet. Dagbladet kalte det "politisk dobbeltmoral uten sidestykke i norsk partihistorie."[48] Splittelsen av Venstre fikk altså avgjørende betydning for Venstrepressen – den begynte å falle fra.

---

[45] Garvik 1982: 225
[46] Garvik 1982: 235
[47] Sit.e. Garvik 1982: 260
[48] Sit.e. Garvik 1982: 261

Dagbladet – et høylytt brudd

Onsdag den 15. november 1972 – bare fire dager etter splittelsen på Røros – satte Dagbladet et oppslag om "Venstre og Dagbladet" på førstesiden. Avisens redaktør Roald Storsletten hadde sendt et brev til Venstres stortingsgruppe dagen før. Det stod gjengitt som faksimile. I brevet het det at "på grunn av de inntrufne begivenhetene i Norges Venstrelag" og "de vedtak som er fattet av flertallet i Venstres stortingsgruppe om å danne et nytt parti, finner Dagbladet at det ikke lenger er naturlig og riktig å motta innkallelser til gruppemøter i Stortingets venstregruppe. Vi vil følgelig derfor ikke møte i gruppa fra og med i dag." Avisen utdypet sin beslutning på lederplass:

> I dag har vi selv satt oss utenfor etter eget ønske... Bakgrunnen er de inntrufne begivenheter i Norges Venstrelag og de vedtak som er fattet av flertallet i Venstres stortingsgruppe om å danne et nytt parti. Vår formelle tilknytning til gruppa opphører fra og med i dag.
>
> Standpunktet er i første rekke en naturlig konsekvens av vår holdning til de siste ukers politiske begivenheter. Vi har tatt skarpt avstand fra tanken om å danne et nytt parti... Følgelig kan vi heller ikke vise flertallet i Venstres stortingsgruppe den tillit at vi kan overvære lukkede gruppemøter med den diskresjonsplikt som dette automatisk innebærer.[49]

Slik brøt Dagbladet med Venstres stortingsgruppe, altså med rest-Venstres folkevalgte – de som ble igjen i Venstre etter at Seip-fløyen hadde brutt ut. Avisen ville ikke "opptre som såkalt regjeringsorgan og partiorgan for Venstre under ledelse av Helge Rognlien." Dagbladet brukte anledningen til å forklare at: "Vi har aldri vært og vil ikke være i noe spesielt tjenerforhold til institusjoner og organisasjoner utenfor vår redaksjon. Vi oppfatter heller ikke avisens aksjonærer som våre politiske eller åndelige oppdragsgivere. Journalistiske hensyn tilsier i dag at pressen som sådan bør stå helt fritt i forhold til utenforliggende organer." Dagbladet argumenterte for sin egen integritet og selvstendighet. Likevel skrev avisen at "Vi betrakter oss fortsatt som et uavhengig venstreorgan for frisinnet og fremskrittsvennlig politikk i nasjonal, sosial og økonomisk henseende."[50]

Dagbladets brudd med stortingsgruppen foregikk i full offentlighet – som førstesidesak med lederartikkel. Det var et høylytt brudd. Ja, Dagbladet gjorde sitt brudd med stortingsgruppen til en stor offentlig sak; avisen ble sitt eget stoff. Dagbladet viste så å si frem for all verden hvordan den brøt med stortingsgruppen. Det lå en redelighet i dette med å forklare sine lesere tydelig hvor avisen stod. På den annen side var det også noe tilsiktet spektakulært over det å skrive kommentarer om seg selv. Dagbladets brudd med gruppen var ment å vekke oppsikt.

Bak beslutningen lå en langsiktig utvikling helt fra da Arve Solstad overtok Dagbladets politiske avdeling i 1965. Han hadde markert sitt journalistiske program i en kronikk i oktober 1965.[51] Solstad-linjen ble ledende i norsk presse i årene siden: journalistikken ble analyserende. Dagbladet dissekerte norsk politikk, mens andre fremdeles refererte. Fra år til år ønsket Dagbladet å opptre mer uavhengig og selvstendig; medarbeidere som Per Vassbotn, Gudleiv Forr og Arne Finborud demonstrerte det. Studerer man Dagbladets politiske reportasjer høsten 1972 er det

[49] Dagbladet 15. november 1972
[50] S.st.
[51] Dagbladet 13. oktober 1965

ikke vanskelig å se hvordan avisen nærmest forberedte bruddet med stortingsgruppen før artiklene den 15. november.

Dagbladet fulgte splittelsen i Venstre på nært hold hele høsten 1972. Leserne kunne så å si følge dramaet fra dag til dag. Etter landsstyremøtet 28. september erklærte Dagbladet at "Venstre skapte politisk kaos!"[52] Avisen fulgte så Helge Seip med et meget kritisk blikk i oktober. Selv så sent som i lederen den 2. november 1972 pekte Dagbladet på at Venstre hadde forberedt sitt nye prinsipp-program i to og et halvt år "uten en eneste opprivende episode." Dagbladet fant det "bemerkelsesverdig" at "Venstre, som i følge alle spådommer skal være døden nær" hadde klart det. Lederen analyserte Venstres prinsipp-program, og demonstrerte fortsatt en nærhet til sitt parti.[53]

Torsdag 9. november 1972 skrev Arve Solstad en artikkel med tittelen "Venstre kan dø, men pressen vil leve." Det var en kommentar i forbindelse med Venstrepresselagets årsmøte på Røros samme dag, der laget som vi har sett skulle drøfte Venstrepressens representasjon på partiets landsmøter. Samme dag som Dagbladets Per Vassbotn la frem sitt forslag om å avslutte pressens landsmøterepresentasjon, argumenterte Arve Solstad for det samme:

> I Venstre er pressen også betraktet som en meget viktig politisk maktfaktor. Partiet viser dette ved å akseptere nærmest den rene feudal-representasjonen gjennom Norges Venstre-presselag som gir rett til 8 faste utsendinger på hvert landsmøte. Denne eliterepresentasjonen som slett ikke kan begrunnes ut fra alminnelige demokratiske representasjonsregler er selvfølgelig like forkastelig som den påståtte overrepresentasjon fra Unge Venstre og Venstrekvinnelaget.[54]

Arve Solstad ville ha slutt på at Venstrepressen var representert på partiets landsmøter. Han argumenterte med at liberale politikere hadde foretatt en "overvurdering av pressens evne til å endre folks oppfatning i sentrale og grunnfestede spørsmål." Utfallet av EF-debatten var selve kroneksempelet. Logikken var klar: hvis pressens makt var overvurdert - slik EF-striden viste - var det heller ingen grunn til å opprettholde avisenes tradisjonelle partilojalitet.

Solstads argumentasjon er typisk for det vendepunkt som EF-stridens utfall hadde vært: selv om avisflertallet sa ja, hadde velgerne stemt nei. Etterpå kunne Solstad bruke dette faktum som argument for å trekke Venstrepressen bort fra partiet. Han viste til hvordan selv liberale politikere som var fanebærere for det frie ord også var blant dem som hadde "vist liten forståelse for den enkelte avisredaksjons integritet og uavhengighet. Forholdet mellom Venstre og Dagbladet gjennom 90 år er på mange måter en dyster historielesning. Framtredende politikere har i forskjellige tider forsøkt ved forskjellige midler å omskape avisen til et "organ for Venstre"...".[55]

Solstad pekte på at Venstreavisene ikke var "organer og talerør for partiet Venstre som organisasjon." Avislederne hadde knyttet sine aviser til partiet "ut fra tradisjoner, ideologisk fellesskap og praktisk-politiske overveielser. Det som likevel kjennetegner bildet er den påfallende lojalitet til partiet som de fleste venstre-aviser oppviser til enhver tid. De er og blir betraktet som rene partiaviser av den grunn." Han

[52] Dagbladet 29. september 1972
[53] Dagbladet 2. november 1972
[54] Dagbladet 9. november 1972
[55] S.st.

viste til at enkelte innenfor Venstre-pressen hadde gjort seg til talsmenn for "å løsrive avisene fra den tradisjonelle parti-tilknytning." En av dem var redaktør Per Thomsen i Stavanger Aftenblad. Men han hadde ikke lyktes i sin egen avis, mente Solstad: "Tradisjonene er alt for sterke, rekrutteringen til yrket er ikke i samsvar med ideen." Likevel fant Solstad at Venstreavisenes partitilknytning var blitt "svekket" - fordi avisene hadde fått en mer heterogen leserkrets. Slike aviser hadde "en spesiell evne til å ... dempe politiske motsetninger uten at man kan registrere direkte tegn på avvikling av partipressen som institusjon. Ofte velger man mer å observere enn å agitere."[56] Solstad konkluderte med at "Om Venstre forsvinner vil trolig den tradisjonelle venstrepresse fortsette med å øke sitt opplag. Ja, kyniske teoretikere kan i dag faktisk mene at økningen kan bli enda større for de store avisene fordi partitilknytningen blir svakere. Avisene blir mer tiltrekkende for nye marginalgrupper. Leserkretsen blir enda mer blandet. Agitasjonsstoffet visner hen."[57]

Arve Solstad mente at fremtiden tilhørte den partiuavhengige presse. Hans egen avis demonstrerte daglig at den var underveis dit. På Rørosmøtets første dag, fredag 10. november 1972, slo Dagbladet opp at "Seip åpner for brudd." Avisen spådde en "hard og uforsonlig linje" fra Helge Seip – før han hadde holdt sitt politiske foredrag: "Dermed har Seip på vegne av en fløy i partiet åpnet for et ugjenkallelig brudd med Norges Venstrelag. Seip vil i sin tale trekke opp det ideologiske og politiske grunnlag for en ny partidannelse." Dagbladets medarbeider forega nærmest å ha lest Seips manuskript på forhånd. Lederen samme dag slo fast at det var opp til stortingsgruppens flertall om det ville bli brudd, men minnet om at det "ikke foreligger velgermessig underlag for to partier... Et parti bør aldri bli noe mål i seg selv." Likevel skrev Dagbladet at "Etter vår oppfatning vil vårt demokrati bli fattigere hvis Venstre går i oppløsning... Venstre må begynne å fungere som en politisk organisme. Alternativet er utslettelse." Dagbladet ønsket altså fortsatt et samlet Venstre og advarte mot splittelse fordi det kunne utslette partiet.[58]

Men dette synet ble ikke stående. Lørdag den 11. november 1972 lød førstesiden; "Splittelsen av partiet bebudet." Dagbladet oppfattet Ole Myrvolls forslag som mistillit. Avisen meldte at Helge Seip kjørte beinhardt på. I spalten "Fra den politiske arena" skrev Per Vassbotn at "Et nytt parti blir født." Lederen lørdag 11. november 1972 het talende nok: "Bruddet." Slik lå Dagbladet hele tiden et hakk foran hendelsene. Dagbladet skrev at "Det er vanskelig å skjønne at resultatet av avstemningen på Venstres landsmøte i dag kan bli noe annet enn partisplittelse... Det er i denne voteringen den virkelige styrkeprøven mellom partiets fraksjoner vil stå." Dagbladet analyserte altså bruddet – før det fant sted.[59]

Mandag den 13. november 1972 skrev Dagbladet om Seip-fløyens kamp for å få med flest mulige lokale Venstrelag over i det nye partiet. Lederen handlet om "Venstre og utbryterne." Der het det at "Det bør ikke herske noen tvil om hvor ansvaret ligger for den avskalling som skjedde: Utbryterne demonstrerte under hele landsmøtet en ubegripelig mangel på vilje til å holde partiet samlet. De har selv angitt en hærskare av grunner til at de ikke ville det." Dagbladet var kritisk til Seip-fløyen:

[56] S.st.
[57] S.st.
[58] Dagbladet 10. november 1972
[59] Dagbladet 11. november 1972

"En oversikt over dem som brøt ut fra landsmøtet, vil vise at det stort sett er en konservativ forsamling, om man plasserer dem på den norske politiske skala. Det viktigste bindemiddel er nederlagets fellesskap etter folkeavstemningen om EF-medlemskap og drømmen om at dette nederlag skal kunne snus til seier... Men det gjenstår å se om disse faktorene... er nok til å starte et nytt parti på. Det finnes nemlig ingenting i vår samfunnsutvikling som nødvendiggjør et nytt parti av den karakter vi nå skimter konturene av." Dagbladet var kritisk til at utbryterne fortsatte ville stå i Venstre, for å få med ulike lag over i det nye partiet. Dette var for Dagbladet "en politisk dobbeltmoral uten sidestykke i norsk partihistorie". Avisen skrev at "De burde være voksne nok til å ta utmeldingen nå, og så kjempe med blanke våpen og åpent visir. Det gjør de ikke fordi de innser at de da etter alt å dømme ville gå fra nederlag til nederlag." Dagbladet skrev at selv etter landsmøtet på Røros var det "ikke... skjedd noen endring i vårt tradisjonelt uavhengige forhold til Venstre."[60] Dette stod på trykk samme dag som avisen brakte nøyaktig referat fra Seip-fløyens lukkede kjellermøte på Røros to dager før.

Tirsdag 14. november analyserte Dagbladet kommentarene i pressen. Avisen konkluderte med at "et interessant trekk er det at de store politiske skillelinjer i partiet synes å være glemt. De fleste av Venstre-avisene som støtter utbryter-fløyen, viser til den prinsipielle strid om forholdet mellom parti og stortingsgruppe som det avgjørende moment for splittelsen." Dette skyldtes – som vi har sett – at Venstres kystaviser stod nær Helge Seips linje. Dagbladet valgte konsekvent å kritisere ham. I lederen den 14. november omtalte Dagbladet Helge Seips arbeid slik: "Denne politiske virksomhet er uten sidestykke... Politiske observatører er i dag sjokkert over framgangsmåten."[61]

Slik hadde Dagbladet i ukene før onsdag den 15. november lagt grunnlaget for sitt eget brudd med Venstres stortingsgruppe. Dagbladet ønsket opprinnelig ingen partisplittelse, men når den først var skjedd, trakk redaksjonen den konklusjon at avisen måtte bryte – både med Helge Rognliens rest-Venstre – og med Seip-fløyen. Det var på denne bakgrunn at avisen i sin leder skrev at:

> I et brev til stortingsgruppa har vi opplyst at vi ikke lenger finner det naturlig og riktig å motta innkallelser til gruppemøter. Bakgrunnen er de inntrufne begivenheter i Norges Venstrelag og de vedtak som er fattet av flertallet i Venstres stortingsgruppe om å danne et nytt parti. Vår formelle tilknytning til gruppa opphører fra og med i dag. Standpunktet er i første rekke en naturlig konsekvens av vår holdning til de siste ukers politiske begivenheter. Vi har tatt skarpt avstand fra tanken om å danne et nytt parti. Det er ikke blitt godtgjort at det hersker så stor ulikhet i ideer og fundamentale politiske holdninger at det var nødvendig å sprenge Venstre.[62]

Slik markerte Dagbladet at avisen ikke delte Seip-fløyens oppfatning av bruddet. Fortsettelsen argumenterte mer prinsipielt for større avstand mellom avis og parti: "Selv om vi vil respektere folks oppfatninger i dette spørsmålet er det samtidig vår innerste overbevisning at man ikke har kjempet med blanke våpen og åpent visir i forsøkene på å danne det nye partiet. Følgelig kan vi heller ikke vise flertallet i Venstres stortingsgruppe den tillit at vi kan overvære lukkede gruppemøter med den diskresjonsplikt som dette automatisk innebærer..." Avisen fremhevet at "Brevet til

[60] Dagbladet 13. november 1972
[61] Dagbladet 14. november 1972
[62] Dagbladet 15. november 1972

Venstres stortingsgruppe er også en understreking av Dagbladets tradisjonelle uavhengighet av partiorganer... Journalistiske hensyn tilsier i dag at pressen som sådan bør stå helt fritt i forhold til utenforliggende organer... Dagbladet har en historie som vi kjenner en sterk forpliktelse overfor, men som ikke binder oss...". Til slutt la avisen til at "Vi betrakter oss fortsatt som et uavhengig venstreorgan...".[63]

Dagbladet brøt altså med Venstres stortingsgruppe med fullt overlegg og i full offentlighet. Denne lederen var historisk: få - om noen andre norske aviser - hadde tidligere brutt med sitt parti i full åpenhet. I et intervju med Arne Finborud kort etter kommenterte Bent Røiseland – på bakgrunn av det årelange motsetningsforholdet mellom Dagbladet og ham – at "Nå har jo Dagbladet sjølv skapt klare linjer i forholdet mellom seg og det nye partiet. Det har jeg ingenting imot."[64] Likevel var Dagbladets brudd med stortingsgruppen ikke noe fullstendig brudd med Venstre. Dagbladet kom nemlig med en leder som kritiserte NRKs radio for å bringe et "misvisende referat" fra et møte i Oslo Venstrelag. Slik forsvarte Dagbladet fortsatt Venstres interesser.[65]

Bergens Tidende – et lavmælt brudd

Mens Dagbladet på en høylytt måte brøt med Venstres stortingsgruppe i full offentlighet, foretok andre Venstreaviser sitt brudd med partiet på en mer lavmælt og stillferdig måte. Blant dem var Bergens Tidende. Bergens Tidende brøt med Venstre ved at avisen i all stillhet fjernet bokstaven "V" i Norsk Aviskatalog. I alle år hadde denne V-en signalisert avisens politiske tilknytning til Venstre. Den stod i aviskatalogen til og med året 1972, men i 1973 var den borte. På plassen der den skulle stått, stod det rett og slett ingen ting. I 1973 var det et tomrom som anga avisens politiske oppfatning. Det samme gjentok seg i 1974. Men i 1975 hadde avisen funnet en ny løsning: i rubrikken for politisk tendens oppga avisen en tankestrek som var satt i parantes – slik: (-).[66]

Tankestreken i parantes var et underlig symbol: den viste at avisen tenkte, men den satte sin tenkning i parantes. Dette var en helt ny måte for en avis å signalisere sin politiske oppfatning på i Norsk Aviskatalog. Men den nye formen ble stående resten av tiåret.[67] Med andre ord: en av landets fremste og mest markante Venstreaviser hadde ikke bare forlatt sitt parti, men signaliserte ikke lenger noe som helst om sin politiske overbevisning.

Egentlig var Bergens Tidendes brudd med Venstre langt mer oppsiktsvekkende enn avisen ga inntrykk av; for denne avisen hadde i 1973 vært Venstreavis i nesten 90 år. Avisens Venstretradisjon strakte seg helt tilbake til 1880-årene.[68] I alle årene siden da var Bergens Tidendes sympati for Venstre markant og tydelig. Avisens kopling mellom journalistikk og politikk var tett og nær helt til begynnelsen av 1970-årene. Flere BT-folk hadde da også politiske verv i Venstre: sjefredaktør Ingemund Fænn satt

[63] S.st.
[64] Dagbladet 27. november 1972
[65] Dagbladet 16. november 1972
[66] Norsk Aviskatalog 1972-1975
[67] Norsk Aviskatalog 1976-1980
[68] Dette avsnittet om Bergens Tidende bygger på Svein Tore Havres oppgave "Veien fra Venstre. Bergens Tidendes brudd med partipressen", seminaroppgave ved Norsk Journalisthøyskole 1992. Han har intervjuet 18 aktører som var med i prosessen, deriblant 11 BT-medarbeidere.

i Bergen formannskap, BT-journalist Thor Myklebust satt på Stortinget, og BT-journalist Gunnar Garbo var Venstres partiformann i årene 1964-70. Bergens Tidende hadde en så solid økonomi at avisen faktisk ga millionbeløp til Venstre.[69]

BTs brudd med Venstre startet i 1969. På et styremøte 8. mai 1969 endte diskusjonen i et vedtak som i realiteten gjorde det umulig for avisens redaktører å engasjere seg i partipolitikk. Styret slo fast at Bergens Tidende skulle gå bort fra "partipolitiske avhengighetsforhold" for å "imøtekomme kravet om en differensiert presse." Vedtaket innebar at avisens ledere etter hvert måtte avvikle sin tilknytning til Venstre. En ny og ung generasjon pressefolk hadde sett med undring hvordan redaksjonsledelsen hadde påtatt seg partipolitiske verv.[70] Styret fant at det kunne by på problemer hvis avisens sjefredaktør stemte lojalt med Venstres bystyregruppe i saker der han hadde et annet syn – for deretter å skrive kritiske kommentarer til de samme sakene etterpå. Flere i avisredaksjonen mente da også at Ingemund Fænn hadde overspilt som ivrig lokalpolitiker, at han gikk over streken. På styremøtet i mai 1969 argumenterte Fænn imot styrevedtaket; han mente at han som medlem av Bergen formannskap fikk mye informasjon som han ellers ikke ville fått tilgang til. Fænn aksepterte likevel styrets avgjørelse. Det sa han på et styremøte 23. mai 1969. Han la til at Bergens Tidende skulle gi et mest mulig nyansert bilde av det som skjedde i samfunnet. Avisen måtte også gi plass til ytringer som gikk imot avisens egne meninger. Ja, Fænn sa at avisen burde være både redaksjonelt, politisk og økonomisk uavhengig.[71]

Den neste gang BTs politiske tilhørighet ble diskutert i styret var 29. november 1972, like etter bruddet på Røros. Avisens administrerende direktør Helge Eide sa da at det var lite ønskelig å ta standpunkt som bandt avisen til den ene eller andre fløy etter Venstres splittelse. Det betød ikke at avisen skulle bli tannløs, men at den skulle stå uavhengig i sine politiske kommentarer. Eide ønsket ingen revolusjon, "men det kan bli aktuelt på sikt å fri avisen fra Venstre-pressen", sa han.[72] På avisens styremøte den 9. februar 1973 sa Helge Eide at han ved korrekturen hadde "sløyfet V etter avisens navn i Norsk Aviskatalog." Så stillferdig foregikk det da Bergens Tidende forlot Venstre. Styremøtet vedtok straks en logisk konsekvens: alle annonser for Venstre og Det nye Folkepartiet skulle faktureres til full pris.[73]

I ettertid sier BT-medarbeideren Olav Garvik at "Bergens Tidendes farvel med Venstre var 75 prosent Helge Eide, og 25 prosent Ingemund Fænn."[74] Som avisens direktør drev Helge Eide en omfattende fornyelse av Bergens Tidende: farvel til blysats, innføring av fotosats, innføring av bedriftsdemokrati – og han stod bak da avisen erklærte seg partipolitisk uavhengig.[75] Ingemund Fænn er siden blitt et begrep i avisens historie. Han betød mye da avisen gikk bort fra partitilknytningen i 1972-73 – selv om han opprinnelig hadde kombinert presseyrket med partipolitiske verv. Gradvis trakk han seg fra vervene, mens han fortsatte som redaktør.[76]

[69] Havre 1992: 11
[70] Havre 1992: 26
[71] Havre 1992: 27
[72] Havre 1992: 28
[73] Havre 1992: 28
[74] Sit.e. Havre 1992: 16
[75] Havre 1992: 15
[76] Havre 1992: 19

Men Eide og Fænn ble også innhentet av politiske hendelser de ikke hadde kontroll over. Først ble Venstre splittet på Røros – deretter oppstod et brudd i Venstres lokallag i Bergen.[77] Det skjedde den 21. november 1972. Da holdt Bergen Venstrelag sitt årsmøte i avisens kantine. Flertallet skilte seg fra det Seip-kritiske landsmøtet på Røros. Styret foreslo at bare medlemmer med over tre måneders fartstid i partiet skulle få stemmerett. Gunnar Garbo protesterte, men tapte avstemningen. Da forlot han møtet. Resten av forsamlingen vedtok så at "Bergen Venstre samlet til ekstraordinært årsmøte 21. november 1972 gir sin tilslutning til Seip og Røiseland, og dermed også til Ole Myrvoll."[78] Bergen Venstrelag brøt altså med Venstre, og fulgte Helge Seip, Bent Røiseland og Ole Myrvoll over i det nye partiet.[79]

Også dette måtte Bergens Tidende ta stilling til høsten 1972. Opprinnelig hadde avisen ivret for fortsatt samhold i lokallaget. Da bruddet i Bergen var et faktum var det Seip-fløyen som fikk BTs støtte. Støtten til Helge Seip hadde Bergens Tidende markert utad allerede mandag 13. november 1972 – to dager etter Røros. Da erklærte BT på førstesiden: "Nytt Venstreparti med klarere linjer. Splittelsen kom ikke overraskende på noen."[80] Bruddet i Bergens Tidende foregikk altså ikke bare etter landsmøtet på Røros, men også etter at det Bergenske lokallaget hadde fulgt Helge Seip ut av Venstre.

En annen side av saken var at Bergens Tidende var blitt en stor avis, med stadig flere lesere uten tilknytning til Venstre. Det var i seg selv et argument for å fjerne avisen fra partiet. Bruddet med Venstre gjorde at Bergens Tidende stod langt friere til å kommentere politiske saker. Som Venstreavis måtte den hele tiden ta utgangspunkt i Venstres partiprogram. Flere mente at det var en klamp om foten. Etter bruddet kunne BT skrive om politiske saker uten å være bundet til Venstres politiske syn.[81] Dette forhindret ikke at Bergens Tidende raskt etter bruddet sympatiserte med Helge Seip og hans utbrytere. I seg selv var jo dette grunn god nok til at BT sluttet å være et Venstreorgan. BT-redaktør Ingemund Fænn ble medlem av Det nye Folkepartiet. Da kunne han ikke samtidig lede en Venstreavis.[82]

Da Bergens Tidende sa farvel til Venstre sa den samtidig farvel til Gunnar Garbo. Avisen hadde vært lite begeistret for Garbos radikalisering i 1960-årene. Ja, avisen betraktet ham som noe av en "urokråke" før valget i 1969. Garbo stod da nær Unge Venstre, som ofte var i konflikt med moderpartiet, pga sitt kritiske syn på EF og NATO. Slike standpunkter var noe Bergens Tidende tok avstand fra. Like etter Venstres dårlige valg i 1969 ble Gunnar Garbos navneskilt fjernet fra kontordøren i Bergens Tidende. Da var all forbindelse mellom Garbo og Bergens Tidende over. Garbo hadde da vært rikspolitiker i tolv år - selv om han opprinnelig kom fra Bergens Tidende.[83]

Bergens Tidende fikk en finansiell fordel av sitt brudd med Venstre. I mange år hadde avisen støttet partiet økonomisk og gitt store summer til Venstrepressens

[77] Havre 1992: 20
[78] Havre 1992: 23
[79] Havre 1992: 23
[80] Bergens Tidende 13. november 1972
[81] Havre 1992: 30
[82] Havre 1992: 30
[83] Havre 1992: 32

Andelslag. De gikk videre til mindre Venstreaviser. Etter bruddet med Venstre kunne Bergens Tidende nå heller anvende disse pengene på seg selv.

Det mest oppsiktsvekkende ved Bergens Tidendes brudd med Venstre var at det foregikk så stillferdig. Man kan spørre hvordan dette bruddet kunne skje uten offentlig debatt. En forklaring er at Bergens Tidende aldri hadde vedtaksfestet at avisen skulle være et Venstreorgan. Dermed var det heller ikke nødvendig å offentliggjøre bruddet i spaltene. En annen forklaring er at løsrivelsen fra partijournalistikken ble hilst velkommen av yngre pressefolk.[84] En tredje forklaring er at bruddet ble skapt på toppen i avisen. I 1972 var Bergens Tidende fortsatt en familiebedrift. Avisens styringssystem var "svært lukket"; regnskapstall ble for eksempel bare utlånt til aksjonærene på generalforsamlingen. Etterpå ble de samlet inn igjen. Årsmeldinger ble først vanlige i 1977. Den lukkede ledelsesformen forklarer også at avisen ikke ga sine lesere beskjed om at den hadde brutt med Venstre. Avisen offentliggjorde ikke så mye om seg selv – i kontrast til Dagbladet som gjerne gjorde det.[85]

Først i 1978 gjorde Bergens Tidende vedtak om sitt redaksjonelle grunnsyn. Da het det at avisen skulle være "en frittstående, liberal, borgerlig (ikke-sosialistisk) avis, partipolitisk uavhengig. Avisens generelle grunnsyn bygger på et sunt, progressivt og menneskelig samfunnssyn. Radikalt når det er nødvendig, konservativt når forholdene tilsier det, og alltid ubestikkelig." Likevel skulle Bergens Tidende "være en avis med meninger."[86]

Sunnmørsposten – et pragmatisk brudd

En annen tradisjonsrik Venstreavis var Sunnmørsposten i Ålesund. Helt siden Olaf Johan Sandvig startet denne avisen som et "politisk-liberalt Blad" i 1882 hadde Sunnmørsposten tilhørt Venstre.[87] Frem til 1905 var avisen sterkt agiterende - da gjaldt det unionsstriden og kampen om parlamentarismen. Siden havnet avisen i en posisjon mellom Høyre og Arbeiderpartiet. Fra 1946 var det redaktørene Dagfinn og Magne Flem som ledet avisen. De fortsatte avisens Venstretradisjon. De tilhørte samme generasjon Venstrepressefolk som Ingemund Fænn i Bergens Tidende og Johannes Seland i Fædrelandsvennen. Begge lot seg velge som Venstrerepresentanter i det lokale bystyre – og der de inntok en fremtredende posisjon.[88]

I EF-debatten holdt Sunnmørsposten sine spalter åpne for begge syn helt fra saken kom opp i 1962. Etter hvert kom redaktørene til at avisen selv ikke skulle ta stilling i EF-saken. I avisens nedslagsfelt var det EF-motstanderne som stod sterkest. Da debatten stod på sitt mest intense i 1972, trykket Sunnmørsposten et opprop mot EF fra 16 journalister i redaksjonen. De som ikke var med på oppropet, kunne telles på en hånd.[89]

På Venstres landsmøte på Røros i 1972 tilhørte Dagfinn og Magne Flem dem som forsøkte å holde Venstre samlet, men de tapte. I "hjerte og sak" tilhørte de to nok

[84] Havre 1992: 35-36
[85] Havre 1992: 35. Eriksen, Hoshovde og Rødland 1992: 41 bekrefter inntrykket av det stillferdige bruddet.
[86] Sit.e. Havre 1992: begynnelsen
[87] Ulstein 1982: 7-15
[88] Ulstein 1982: 297
[89] Ulstein 1982: 284

utbryterne rundt Helge Seip, men avisen fortsatte likevel som Venstre-organ.[90] I Norsk Aviskatalog lot Sunnmørsposten seg oppføre som Venstreavis helt frem til og med 1977.[91]

Så døde Dagfinn Flem, nær 70 år gammel, den 28. mai 1976. Han hadde representert avisens Venstretradisjon både som redaktør og som Venstrerepresentant i Ålesund bystyre. Hans siste år i avisen – tiden etter 1972 – hadde Sunnmørsposten likevel et noe uavklart forhold til partipolitikken - selv om den inntil videre fortsatte som Venstreavis.

Men den 18. november 1977 var det slutt. Da erklærte Sunnmørsposten at bladet ikke lenger var organ for Venstre. Fra da av ville avisen stå partipolitisk fritt. På dette tidspunktet hadde avisens partitilknytning vært drøftet i flere år. I en egen artikkel omtalte avisen sin beslutning som "en helt naturlig følge av den utvikling som har foregått etter skismaet på Røros... Partisplittelsen ødela så altfor mye. Erfarne og dyktige politikere forlot Venstre. Det ble tynnere i rekkene. Innflytelsen på rikspolitikken minket bort – til den i dag nærmest bare gjelder i en kunstig og tilfeldig vippeposisjon. Ikke minst i den senere tid har Venstres standpunkter i flere viktige saker vært andre enn Sunnmørspostens... Vi har også ofte vært uenig i måten oppståtte situasjoner i Stortinget har vært håndtert på", het det. Avisen innrømmet at den med sin beslutning også ville tilpasse seg leserkretsens sammensetning:

> Vi oppfatter oss selv først og fremst som et talerør for den landsdel vi representerer. Med den svært sterke dekning avisen har i store deler av sitt distrikt, føler vi selvsagt også forpliktelsen til å være et friest mulig forum for en åpen politisk debatt.[92]

Sunnmørspostens brudd med Venstre foregikk altså i kjølvannet av splittelsen på Røros: etterpå var Venstre blitt et miniparti nesten uten innflytelse i rikspolitikken. Avisen erklærte seg dessuten uenig i flere av Venstres standpunkter. Det viktigste argumentet kom likevel til slutt: Sunnmørsposten var blitt en dominerende avis i sitt nedslagsfelt. Den nådde en bred og sammensatt leserkrets. Hvis avisen fortsatt skulle være organ for et så lite parti som Venstre, ville den begrenset sin appell til leserne. Hvis Venstre fortsatt hadde vært mektig i rikspolitikken og stått sterkere lokalt, ville avisen kanskje valgt annerledes. Men for Sunnmørsposten ble det nå lite å vinne på å fortsette som Venstreavis. Bruddet var en pragmatisk løsning for avisen.

I 1978 fjernet Sunnmørsposten V-en i Norsk Aviskatalog. Isteden tok avisen i bruk Bergens Tidendes løsning: tankestreken i parantes: (-). 1978-utgaven av Aviskatalogen var den første som utkom etter avisens erklæring 18. november 1977. Beslutningen da ble tatt rett etter stortingsvalget 1977 - da Venstre gjorde nok et dårlig valg. Erklæringen og aviskatalogen viste at en tradisjonsrik Venstre-avis var falt fra. De følgende årene fortsatte avisen med tankestreken i aviskatalogen.[93] Den 1. januar 1979 ble Sunnmørsposten omdannet fra familieforetak til aksjeselskap. I vedtektene ble det da slått fast at "avisen skal være en politisk uavhengig, sosial-liberal avis."[94]

[90] Ulstein 1982: 268
[91] Norsk Aviskatalog 1972-77
[92] Sit.e. Ulstein 1982: 293
[93] Norsk Aviskatalog 1978-1980
[94] Ulstein 1982: 295

Venstrepresselaget splittes

Tilfellene Dagbladet, Bergens Tidende og Sunnmørsposten viser det samme: at Venstres aviser fikk store problemer med sin politiske profil i tiden etter Røros. Det gjaldt også for avisgruppens fellesorganisasjon – Venstrepresselaget, med virkning også for Venstres Pressekontor.

Den 30. desember 1972 skrev det gjenværende Venstre et brev til Venstres Pressekontor. Partiet meddelte Pressekontoret at de to dager før hadde vedtatt å opprette en "Venstres pressetjeneste." Derfor hadde partiet bedt Forbruker- og administrasjons-departementet, som administrerte den statlige pressestøtten, om at statstilskuddet til partiets pressekontor nå skulle gå til den nye pressetjenesten. Venstre ville finansiere sin nye pressekontakt med de statsmidler som frem til da hadde gått til det gamle Venstres Pressekontor. Slik fikk splittelsen på Røros direkte konsekvenser for Venstrepressens organisatoriske oppbygning.

Styret i Venstres Pressekontor behandlet saken 4. januar 1973. Styreformann Bjarne Aagaard Strøm fikk vedtatt at Pressekontoret skulle sende et brev som ba departementet om ikke å foreta noen utbetaling av statstilskuddet før Venstrepresselaget hadde holdt sitt ekstraordinære årsmøte i februar. Dette årsmøtet skulle avklare situasjonen for Venstres Pressekontor. Styret vedtok samtidig å oversende Venstrepresselagets vedtak om å bryte med partiet, foreslått av Per Vassbotn, på årsmøtet 9. november 1972, til Venstre.[95] På den ene siden ville altså Venstre bryte med Venstres Pressekontor. På den annen side ville Venstrepresselaget bryte med Venstre.

Aldri før hadde det skjedd i Norge at en samlet avisgruppe ba seg fritatt fra retten til å delta i moderpartiets møter. Det var jo denne retten som hadde gjort Venstrepressen så mektig: avisene kunne påvirke beslutningene, komme med forslag og være med på å utforme partiets standpunkter. Men nå ville ikke Venstrepressen gjøre dette lenger. Samtidig brøt Venstre med Venstres Pressekontor og opprettet heller sin egen pressetjeneste - som de ville ha full kontroll over. Ettersom begge parter brøt med hverandre, kan det diskuteres hvem som egentlig brøt med hvem. Med sitt vedtak den 9. november 1972 var dog Venstrepresselaget først ute.

Styret i Venstres Pressekontor vedtok så å innkalle til et ekstraordinært årsmøte i Venstrepresselaget den 26. februar 1973. De valgte Bergen som møtested. Innkallingen måtte følge vedtektene: ifølge paragraf 7 kunne Venstrepresselaget "ikke oppløses uten at framlegg om oppløsning er sendt alle medlemmer minst en – 1 – måned før årsmøtet." For å gjennomføre en oppløsing krevdes 2/3 flertall på årsmøtet. Styret sendte ut følgende vedtak: "Under henvisning til vedtektenes paragraf 7 foreslår styret at Venstrepresselaget oppløses." Først når dette var gjort kunne årsmøtet reelt og med bindende virkning vedta å oppløse Venstrepresselaget.[96] Styret i Venstres Pressekontor gikk altså inn for å oppløse hele Venstrepresselaget, noe som ville innebære slutten for Pressekontoret, siden det var laget som stod for dets drift.

Den 26. februar 1973 møttes Venstrepresselaget i Bergen. Styreformann Bjarne Aagaard Strøm ønsket velkommen, men uten glede, sa han. Hverken stifterne av Venstrepresselaget 77 år før eller stifterne av Venstres Pressekontor i 1946 hadde vel

[95] Protokoll for styremøte i Venstres Pressekontor 4. januar 1973, arkivboks nummer 10 i PA-651 Venstres Pressekontor, Riksarkivet. VPs brev til Venstre er datert 5. januar 1973, dagen etter styremøtet i VP.
[96] Protokoll fra VPs styremøte 15. januar 1973, s.st.

"drømt om at det skulle oppstå en situasjon som gjorde det nødvendig å overveie spørsmålet om å legge ned alt det som gjennom disse år møysommelig er blitt bygget opp." Men Strøm innrømmet at det lå "vansker i luften" allerede under lagets årsmøte på Røros i november året før. Han fortalte at Venstre hadde opprettet sin egen pressetjeneste og bedt departementet om å få utbetalt den del av statsstøtten som hittil hadde tilfalt Venstres Pressekontor. For Pressekontoret innebar dette en inntektssvikt på 82 000 kroner. Strøm sa at styret mente at det ikke var mulig å fortsette driften av Venstres Pressekontor uten statsstøtten. Styret hadde derfor sagt opp staben ved Pressekontoret fra 1. februar 1973. Så måtte laget vurdere hva som deretter skulle skje med Venstres Pressekontor.[97]

Venstrepresselaget gikk - overraskende nok - ikke med på styrets forslag om oppløsning. Laget vedtok isteden å endre navn til Sosial-liberalt Presselag. Navneendringen innebar at betegnelsen "Venstre" ble fjernet. Slik signaliserte laget at de ikke formelt sett tilhørte noe parti. Det nye navnet inneholdt kun en henvisning til et litt vagt "sosial-liberalt" grunnsyn. Dette forslaget ble fremmet av journalist Jens Vetland fra Fædrelandsvennen. Og det ble vedtatt med 21 mot 8 stemmer. De 21 stemmene kom fra den Seip-vennlige pressen. "De som stemte for forslaget, sympatiserer med Folkepartiet Nye Venstre", skrev Stavanger Aftenblad. I Venstrepresselagets formålsparagraf het det fram til da at laget hadde til formål å samle journalister og redaktører i Venstre til fremme av Venstres saker gjennom utvikling av Venstrepressens redaksjonelle standard. I den nye formålsparagrafen var slike politiske formål strøket ut. Sosial-liberalt Presselag ville bare samle journalister og redaktører fra den sosialliberale pressen til fremme av avisenes redaksjonelle standard og til vern om medlemmenes faglige standard. Det sittende lagsstyret fikk fortsette over i Sosial-liberalt Presselag, bare med mindre endringer. Presselagets ansvar for Venstres Pressekontor ble løst med et forslag fra Jon Arnøy i Stavanger Aftenblad. Med 22 stemmer vedtok laget at styret, som også var styre for pressekontoret, skulle arbeide videre med saker som gjaldt pressekontoret.[98] I praksis innebar det nedleggelse av Venstres Pressekontor.

Ikke alle var enige i disse endringene. Etter vedtakene gjorde mindretallet det klart at de ikke lenger var medlemmer av det som nå het Sosial-liberalt Presselag. Derfor måtte laget foreta suppleringsvalg til styret. Venstrepresselaget endret altså sitt navn og fikk nye vedtekter, mens Venstres Pressekontor gikk mot nedleggelse – og selve presselaget ble splittet. Mindretallet dannet et interimsstyre som ville innkalle til ekstraordinært årsmøte for å danne et nytt presselag som skulle ha den samme formålsparagrafen som det gamle Venstrepresselaget hadde hatt. Mindretallet ville altså fortsette tilknytningen til Venstre, mens flertallet heller fulgte Helge Seip over til Folkepartiet Nye Venstre.[99] Våren 1973 skiftet Seips parti navn til Det Nye Folkepartiet, forkortet DNF. De aviser som fulgte Seip ble dermed en DNF-presse.

[97] Stavanger Aftenblad 27. februar 1973
[98] Stavanger Aftenblad 27. februar 1973
[99] Haugesunds Avis 27. februar 1973

DNF-pressen – håpet som forsvant

Da Venstrepresselaget skiftet navn til Sosial-liberalt Presselag var det et uttrykk for noe svært oppsiktsvekkende: i tiden før og etter Røros oppstod faktisk en helt ny partipolitisk avisgruppe i landet: DNF-pressen. Denne avisgruppens skjebne må derfor behandles nærmere. Allerede 17. november 1972 konstaterte Dagbladet at de store Venstreavisene på Sør- og Vestlandet var "blitt organer for Seip-partiet."[100] Og lørdag den 9. desember 1972 var avisene til stede da Helge Seip holdt stiftelsesmøte i Oslo for sitt nye parti.

På dette møtet begynte Helge Seip sin åpningstale slik: "Dere som er til stede her i Samfunnssalen i dag, er kommet til et historisk møte. Vi er møtt fram med det felles mål å stifte et nytt sosialliberalt parti her i landet...".[101] Utsendinger fra nye lokallag over hele landet var møtt frem. Et vedtektsforslag erklærte at "Folkepartiet Nye Venstre har til formål å samle kvinner og menn til politisk arbeid på sosialliberal grunn. Nye Venstre bygger sitt arbeid på våre nasjonale og kristne verdier og våre vestlige demokratiske tradisjoner. Partiet vil hevde toleranse overfor ulike livssyn." Videre het det at personer over 16 år som hadde et "sosialliberalt grunnsyn" og ikke var medlemmer av noe annet parti, kunne bli medlem av det nye partiet gjennom lokallagene. Vedtektene skulle være midlertidige, de gjaldt frem til endelige vedtekter kunne fastsettes på partiets landsmøte i 1973.[102]

I pressen var det stor interesse for Helge Seips nye parti. Møtet som stiftet "Folkepartiet Nye Venstre" fikk bred omtale. VG skrev at nå var "sprengningen av Venstre et fullbyrdet faktum."[103] Haugesunds Avis erklærte at "Nye Venstre starter med massiv politisk enighet, Et sosialliberalt parti som velgerne kan ha tillit til, het det i den politiske debatten."[104] Agderposten slo opp: "Nye Venstre med radikalt forslag allerede på stiftelsesmøtet." "Et nytt parti er født" het lederen. Avisen skrev at det var "en befriende følelse av at nå endelig har vi igjen fått et homogent venstre-parti. Nå kan det bli enhet i rekkene og klarhet innad som utad om hva dette nye venstrepartiet står for. Nye Venstre blir et parti man vet hvor man har." [105] Bergens Tidende rapporterte fra stiftelsen under tittelen "Folkepartiet Nye Venstre en realitet." Avisen skrev at "Nye Venstre står allerede svært sterkt i de tradisjonelle venstrebastioner" og roste Helge Seip for handlekraft og reformvilje. Bergens Tidende mente at "Helge Seip står i dag som den fremste eksponent for reformpolitikken innen norsk sosialliberalisme." Ja, avisen så ham som en viderefører av "den castbergske linje." Avisen fant at "Splittelsen i norsk venstrepolitikk" ikke var "hyggelig, men vi tror ikke her var annen mulighet."[106] Romsdalsposten siterte Seip på at det var "en forløsning som skjer."[107] Romsdals Budstikkes medarbeider Øyvin Norborg kalte det et "jubelmøte – en konstatering av at norsk politikk har fått et nytt alternativ", nå var det slutt på

[100] Dagbladet 17. november 1972
[101] Jfr. Helge Seips manus til talen på åpningsmøtet 9. desember 1972, arkivboks 118, PA-632 Det Liberale Folkepartiet, Riksarkivet. Arkivboksen inneholder presseklipp, bilder osv fra stiftelsen.
[102] "Forslag til vedtekter", notat påført "Stiftelsesmøtet 9. desember 1972", i arkivboks serie H/I-0003, PA-650 Helge Seip, Riksarkivet
[103] VG 11. desember 1972
[104] Haugesunds Avis 11. november 1972
[105] Agderposten 11. desember 1972
[106] Bergens Tidende 11. desember 1972
[107] Romsdalsposten 11. desember 1972

"vingleveiene."[108] VG skrev om "Politisk vekkelse"; at det nye partiet "starter i en stemning av optimistisk vekkelses-rus." Møtet var "en første seier" for et parti som tok mål av seg til å bli "det største av sentrumspartiene", møtet hadde "alminnelig samdrektighet og halleluja-stemning."[109] Stavanger Aftenblad skrev på førstesiden: "Stor oppslutning om Nye Venstre." I lederen skrev avisen at "Grunnsteinen er lagt." Stavanger Aftenblad var overstrømmende positiv: "Vi har for vår del ikke vært i tvil om at flertallet i Venstres stortingsgruppe handlet riktig da den tok avstand fra at landsstyret på partiets vegne utstedte fullmakt til regjeringsdeltakelse mot stortingsgruppens klare vilje...". Avisen mente at "partidelingen" kom som en "nødvendig konsekvens" av den "alvorlige politiske sykdom som kan kalles tillitssvinn."[110] Aftenbladet pekte på at stiftelsesmøtet ikke var "preget av strid eller harde ord, av tautrekking og kompromisser i politiske vedtak og ved valg... For en gangs skyld kunne gamle Venstre-folk reise hjem fra et landsmøte med følelsen av å være stimulert til full innsats...".

Avis etter avis skrev slik. Velviljen strømmet mot det nye partiet – fra pressen. Det var nesten ikke måte på hvor imøtekommende avisene var. Leser man kommentarene nærmere ser man at avisene vurderte Folkepartiet Nye Venstre på bakgrunn av de årelange konfliktene i det gamle Venstre. De var blitt lei av kiv og strid mellom partifeller – det fremgår av Stavanger Aftenblad sitert ovenfor. Flere aviser oppfattet også det nye partiet som den egentlige representant for "sosialliberalismen", ja som en forlengelse av det gamle Venstre.

Kontrasten til all denne velviljen kom i Dagbladet. Dagbladet hadde ingen sympati for det nye partiet. Dagbladet var "dypt uenig" i partiets analyse, mente at begrunnelsen for partibruddet "virker søkt" og skrev at Helge Seips metode for å erobre Venstre "innenfra rett og slett er forkastelig." Mens så mange andre aviser var fornøyde, trakk Dagbladet grunnen vekk under hele partidannelsen: "Det nye partiets muligheter i vårt politiske liv virker ikke umiddelbart overveldende. Det er ingen understrømning i samfunnsutviklingen som har drevet fram kravet om partidannelsen, det er et behov som er oppstått på topp-planet, i Stortinget."[111] Arve Solstad dissekerte partiet i spalten "Fra den politiske arena", mens Arne Finborud og Gudleiv Forr skrev om "Lite klargjørende politisk debatt på landsmøtet."[112]

Dissensen i Dagbladet var neppe særlig overraskende for dem som hadde fulgt Venstres vei mot splittelsen. Men Dagbladets kritiske holdning var ikke representativ for pressens holdning. Den tidligere Venstrepressen var svært imøtekommende og velvillig til Helge Seips Nye Venstre. Motsetningen mellom Dagbladet og Vestlands-Venstres aviser var der altså fremdeles: kystavisene gled over i rollen som sympatiserende organer for Folkepartiet Nye Venstre.

En av årsakene til det var nok at sympatiserende pressefolk svært tidlig hadde vært med på å etablere det nye partiets pressetjeneste. Allerede 15. november 1972 ble det sendt ut en melding "til avisene" der det het at "en mindre gruppe pressefolk" på en "uformell og frivillig basis" hadde etablert et "informasjonsutvalg" i tilknytning til

[108] Romsdals Budstikke 11. desember 1972
[109] VG 11. desember 1972
[110] Stavanger Aftenblad 11. desember 1972
[111] Dagbladet 11. desember 1972
[112] S.st.

flertallet i Venstres stortingsgruppe. Denne PR-virksomheten ble ledet av tidligere redaktør i Trønder-Avisa, Thorbjørn Wale, og Vårt Lands redaktør Thor Bjarne Bore - på fritiden. De sendte ut stoffet fra det nye partiets foreløpige sekretariat i Karl Johans gate 27. Wale og Bore ba om at "Venstre-avisene" ga sekretariatet et midlertidig abonnement på sin avis.[113]

Slik startet pressetjenesten for Helge Seips nye parti. Etter dette første rundskrivet begynte nemlig Nye Venstre å sende ut regulære pressemeldinger i nummerert rekkefølge. Pressemelding nummer 1 hadde tittelen "Entusiastisk stemning for et nytt Venstre." Der het det at det gamle Venstre var blitt et parti der "fremmedelementer i for sterk grad har fått anledning til å påvirke styringen i en retning som tidligere Venstre-velgere ikke lenger vil akseptere." Stiftelsesmøtet ga folk "all mulig grunn til å tro at dette vil lykkes." Pressemelding nummer 2 hadde tittelen "Arbeiderparti-avis spår: Nye Venstre vil seire fordi partiet får en klar politisk profil." Ifølge meldingen var det slik at "når sindige menn som Bent Røiseland, Ole Myrvoll og Helge Seip har tatt dette bruddet" var det for å bygge opp "et sterkere venstreparti enn det nåværende", som bare hadde 6 prosents velgeroppslutning. Pressemelding nummer tre erklærte at "Ny partidannelse det eneste naturlige." På denne måten kom pressemeldinger som en jevn strøm av meningsytringer som støttet det nye partiet. Pressemelding nummer 11 var for eksempel et intervju der Bent Røiseland kommenterte Dagbladets brudd med flertallet i Venstres stortingsgruppe:

> Dagbladet har som kjent ikke vært i takt med partiet, og et landsmøtevedtak for flere år siden slo fast at partiet Venstre ikke heftet for Dagbladet. Men på tross av dette har avisens holdning og standpunkter skapt forvirring for Venstre opp gjennom årene, og det har vært vanskelig å få velgerne til å forstå at ikke Dagbladet var en del av det offisielle Venstre. Det har derfor vært et ønske hos mange venstrefolk om at partiet skulle ta helt og fullt avstand fra Dagbladet, og nå er altså forbindelsen mellom Dagbladet og "de ni" – og dermed det nye partiet – definitivt brutt. Det som nå har hendt, klarner luften og klarner begrepene. Det Nye Venstre har ikke noe som helst med Dagbladet å gjøre – det må nå være endelig fastslått for all verden.[114]

Bent Røiseland var med andre ord lettet over å være kvitt Dagbladet. I pressemelding nummer 18 var det Helge Kongshaug, den tidligere redaktøren av Venstres Pressekontor, som ble sitert. Han mente at bruddet med det gamle Venstre var "nødvendig", fordi "enkeltpersoner og grupper har drevet et spill som har svekket partiets slagkraft, redusert tilliten hos velgerne, og skapt mistro og mismot selv hos de mest trofaste... Det nye Venstre er intet brudd med Venstretanken, med Venstre-tradisjonene eller med Venstres fremtidssyn. Det er et nytt og bedre arbeidsredskap... Det nye Venstre har bak seg en rekke av de beste talsmenn for en sosialliberal politikk." Derfor, erklærte Kongshaug, "sier jeg trass i alt farvel til "det gamle Venstre" og går med ny tro og nytt håp inn for det nye Venstre, som en fanebærer for de liberale ideer." Denne meldingen var datert 17. november 1972, og viste tydelig hvor overbevist den gamle VP-redaktøren var da han ble med over i det nye partiet. I et brev til Wale og Bore den 20. november 1972 tilbød Helge Kongshaug sine tjenester: "Kan jeg være til noen hjelp på noen måte, så ville intet glede meg mer."

---

[113] Brev fra Torbjørn Wale og Thor Bjarne Bore til avisene datert 15. november 1972, i arkivboks nr. 69, PA-632 Det Liberale Folkepartiet, Riksarkivet

[114] Pressmelding nr. 11, arkivboks 69, PA-632 Det Liberale Folkepartiet, Riksarkivet

Han undertegnet med "sosialliberal" hilsen.[115] I pressemelding nummer 20 begynte polemikken mot Dagbladet.[116]

Strømmen av pressemeldinger fra det nye partiet henvendte seg nok særlig til de tidligere Venstreavisene som nå sympatiserte med Helge Seip og Bent Røiseland. Og det var tydelig at partiledelsen oppfattet nettopp disse avisene som særlig viktige. Den 9. januar 1973 skrev partiformann Helge Seip og nestformann Halfdan Hegtun til en rekke tidligere Venstreaviser og ba dem sende sine aviser til det nye partiets postadresse på Stortinget. Fremdeles ble disse avisene nemlig omdelt til Gunnar Garbos stortingsgruppe.[117] Dette brevet gikk til følgende aviser: Agder, Agderposten, Bergens Tidende, Fellesavisa, Firda Folkeblad, Fjell-Ljom (skrevet inn og så strøket ut igjen), Fjordabladet, Fædrelandsvennen, Hardanger, Haugesunds Avis, Hordaland Folkeblad, Hordaland, Lillesandsposten, Lindesnes, Nidaros, Nordlands Avis, Porsgrunn Dagblad, Romsdalsposten, Senjens Blad, Sogn og Fjordane, Stavanger Aftenblad, Sunnmørsposten, Sør-Trøndelag (skrevet og strøket ut igjen), Teledølen, Trønder-Avisa, Tromsø, Velgeren, Vestmar (skrevet og strøket ut), Østlandsposten og Romsdals Budstikke.[118]

Dette var nesten hele den tidligere Venstrepressen. Brevet fra Seip og Hegtun viser at det nye partiet ønsket å ta over nær sagt hele den gamle Venstrepressen. Snart kom avisenes svar: avis etter avis ville foreta adresseendringen. Agderpostens redaktør Einar Gauslaa skrev at han "med glede" ville sende sin avis til det nye partiet.[119]

Opprinnelig kalte Helge Seip sin nydannelse for Folkepartiet Nye Venstre. Men partinavnet ble ikke godkjent av Lars Korvalds regjering, pga navnelikheten med det gamle Venstre – som for øvrig satt i Korvalds regjering. 7. mars 1973 skrev Helge Seip til Kommunaldepartementet og ba dem så om å få registrert partiet under navnet "Det Nye Folkepartiet."[120] Selve navneskiftet fikk ingen betydning for avisenes sympati utover i 1973. Haugesunds Avis skrev om "Stor tilslutning og lister i alle fylker for Det Nye Folkepartiet."[121]

Pressens velvilje fikk snart konsekvenser. På avisenes generalforsamlinger kom det snart forslag om at formålsparagrafene måtte endres. I Trønder-Avisa ble det konflikt: avisen var utgitt av Venstre og Senterpartiet i fellesskap. Garbo-Eika-fløyen i avisens representantskap kastet hele det sittende styret, fordi det støttet Det Nye Folkepartiet. Styret hadde innkalt til ekstraordinær generalforsamling for å endre formålsparagrafen for avisens venstredel, men flertallet i representantskapet forhindret det. Det nye styret hørte hjemme i det gamle Venstre. Dermed fortsatte Trønder-Avisa som Venstre-avis, i kontrast til avisene i sør og vest.[122]

I avisen Nidaros skrev redaktør Erling Skjølberg på lederplass at "siden redaktørskiftet i januar har bladet holdt seg til Det Nye Folkepartiets politikk med noe nyhetsstoff fra Venstre." Tre dager før hadde avisens generalforsamling vedtatt å endre

[115] Kongshaug til Wale og Bore 20. november 1972, i arkivboks 118, PA-632, Det Liberale Folkepartiet, Riksarkivet
[116] Resten av arkivboks 69 inneholder pressemeldinger 1972-74, PA-632, Det Liberale Folkepartiet, Riksarkivet
[117] Seip og Hegtun: "Til redaktøren", brev datert 9. januar 1973, i arkivboks 0004, PA 658, Venstres stortingsgruppe, Riksarkivet
[118] Listen over disse avisene ligger vedlagt brevet fra Seip og Hegtun, samme sted.
[119] S.st.
[120] S.st.
[121] Haugesunds Avis 12. mai 1973
[122] Aftenposten 26. mars 1973

avisens politiske kurs fra Venstre til DNF "med overveldende flertall." Skjølberg forklarte at "Uttrykket "Norges Venstrelags politikk" i vedtektene vil si tradisjonell venstrepolitikk, og det er i samsvar med vedtektene om bladet Nidaros følger en slik politikk. Og det store flertallet på generalforsamlingen mente altså at det er Det Nye Folkepartiet som fører den tradisjonelle venstrepolitikken videre." Han mente selv at det var DNF som nå ivaretok Venstretradisjonen og spådde at DNF ville få økt tilslutning i Trøndelag, mens Venstre stod svakt. Å tolke vedtektene bokstavelig og bli organ for rest-Venstre etter splittelsen, ville være en "den sikreste dødslinje" for bladet, skrev Skjølberg. Livslinjen for avisen var DNF.[123] Flere Venstreaviser argumenterte med at DNF representerte kontinuiteten fra det gamle Venstre.

I mars 1973 bestemte generalforsamlingen i Porsgrunns Dagblad at avisen i fremtiden ikke lenger skulle representere Venstre, men Det Nye Folkepartiet. Redaktør Karl Robert Ertsaas var ikke enig.[124] På forhånd ville redaktøren at avisen skulle holde seg til Venstre, mens eierne gikk inn for overgang til Det Nye Folkepartiet. Styreformann Knut A. Knudsen sa før generalforsamlingen at det var sannsynlig at den ville endre formålsparagrafen, selv om Ertsaas da ville slutte. I Dagbladet skrev Gudleiv Forr at "Striden om Porsgrunns Dagblads politiske linje er det mest dramatiske i Venstre-pressen etter det skjebnesvangre bruddet på Røros." I de fleste andre aviser hadde partiovergangen gått relativt smertefritt fordi styrer og redaktører hadde vært på linje.[125] Avisens styreformann Knut A. Knudsen var for øvrig også formann i Det Nye Folkepartiets fylkeslag. Han sa at flertallet av avisens aksjonærer tilhørte DNF. Redaktør Ertsaas sa at "Overfor en generalforsamling som endrer en avis politiske formål har redaktøren tapt sin rett. Jeg er medlem av Venstre, og dersom generalforsamlingen gir uttrykk for at avisen skal støtte Det nye Folkepartiet, er det bare å konstatere at eierne og jeg er uenige." Han hadde da vært redaktør i fire år.[126]

I Fellesavisa ble det også strid. Den var organ både for Venstre og Senterpartiet, men etter Røros var tilstandene i avisen "meget uklare." Striden gikk mellom Venstresympatisører og Folkeparti-sympatisører, om avisselskapets aksjer, og om redaksjonelle forhold. Striden førte til at Venstreredaktøren ble satt utenfor avisens ledelse, men Venstre-tilhengerne sikret sin stilling på generalforsamlingen i avisselskapets Venstredel. Senterpartiets avisandel hadde gjort det klart at noe samarbeid med DNF ikke kom på tale i avisen. Dermed fortsatte Fellesavisa som før – som fellesorgan for Venstre og Senterpartiet.[127]

DNF-pressens velvilje mot Helge Seips nye parti ga seg mange utslag før stortingsvalget i 1973. Fædrelandsvennen skrev at "Det er et godt program Folkepartiet har lagt frem for sine fylkes- og lokallag... Det er verd tillit."[128] Avisen Lindesnes skrev om "Det Nye Folkepartiet i 15 punkter."[129] "God oppslutning og fin stemning", skrev Fædrelandsvennen etter partiets sommerstevne.[130] Agderposten skrev at "En klar prioritering må til. Det Nye Folkepartiet setter samarbeide og

[123] Nidaros 7. april 1973
[124] Porsgrunns Dagblad 30. mars 1973
[125] Dagbladet 29. mars 1973
[126] Dagbladet 29. mars 1973
[127] NTB-melding i Stavanger Aftenblad 21. juni 1973
[128] Fædrelandsvennen 16. april 1973
[129] Lindesnes 10. april 1973
[130] Fædrelandsvennen 27. august 1973

menneskelighet i høysetet."[131] Porsgrunns Dagblad skrev om partiet under tittelen "Tillit og troverdighet" på lederplass.[132] DNF-pressen var således blitt en formidabel PR-maskin før valget i 1973.[133] Også meningsmålingene var gode. DNF fikk 4, 9 prosent oppslutning på meningsmålingene i januar 1973, mens Venstre lå på 3,6. I februar fikk DNF 5,5 mens Venstre sank til 2,4. I mars fikk DNF 7, 0 prosent, og Venstre 3,5.[134] DNF-pressen syntes å ha god grunn til optimisme.

Men så kom stortingsvalget høsten 1973 – og valgresultatet: DNF fikk bare 3,4 prosent av stemmene. Venstre greide 3,5 prosent. Venstre fikk to stortingsrepresentanter, DNF bare en – den tidligere finansminister Ole Myrvoll.[135]

Valgresultatet var en enorm skuffelse for DNF-pressen. Ja, enkelte aviser begynte faktisk å etterlyse samling av de to Venstrepartiene. "Sterke krefter i Hordaland for å samle Venstre-partia", skrev Bergens Tidende.[136] Så kom nyheten om at partiformann Helge Seip skulle bli presidiesekretær i Nordisk Råd. Han måtte da forlate sitt nystiftede parti.[137] Arbeiderbladet skrev at "Seips avgang vil påskynde en total utslettelse av Det Nye Folkeparti." Ole Myrvoll ville nå gå "sin ensomme vandring mot partiets endelige undergang", mens Venstre kun fikk inn Hans Hammond Rossbach og Hallvard Eika på Stortinget. "Slik forsvinner et parti med en lang historie, som mange vil kalle ærerik...". Lederen hadde den talende tittelen "Et parti forsvinner."[138]

Valgnederlaget syntes å være en ny bekreftelse på at pressens makt var overvurdert. Her stod et parti som kunne skilte med en av landets største pressegrupper – og så oppnådde partiet kun ett eneste stortingsmandat. Det Nye Folkepartiet hadde en overraskende stor pressegruppe, hadde egen pressetjeneste, organiserte valgavis og hadde aktivt tatt pressen i bruk før valget. Likevel kom nederlaget. Porsgrunns Dagblad skrev om "Sosialliberalismens skjebne-time" og mente at Folkepartiet hadde en "soleklar rett og plikt" til å gå videre, og var "ikke i tvil" om at marsjen ville gi resultater.[139] Stavanger Aftenblad mente at valgresultatet skyldtes en urettferdig valgordning: selv med 72 684 stemmer fikk DNF bare ett mandat.[140] Valget medførte at Helge Seip ikke kom inn på Stortinget, at Halfdan Hegtun røk ut og gikk tilbake til NRK, at Thor Myklebust gikk tilbake til Bergens Tidende, at Ingvar Helle gikk tilbake til rektorstillingen i Stavanger, osv. Hele gruppen som hadde fulgt Helge Seip forsvant fra Løvebakken – unntatt Ole Myrvoll.[141]

Men DNF-pressen ga ikke opp. Fra 1973 til 1977 fortsatte DNF-pressen å støtte sitt parti. Avisene intervjuet den nye partiformannen Magne Lerheim og ga plass til Ole Myrvoll. Det lå nå på ham å markere partiet mest mulig utad – frem til valget i 1977.

---

[131] Agderposten 25. august 1973
[132] Porsgrunns Dagblad 15. august 1973
[133] Presseklipp i arkivboks nummer 72, PA-632, Det Liberale Folkepartiet, Riksarkivet
[134] Garvik 1982: 268
[135] Garvik 1982: 269
[136] Bergens Tidende 24. september 1973
[137] Stavanger Aftenblad og Aftenposten 26. september 1973
[138] Arbeiderbladet 23. september 1973
[139] Porsgrunn Dagblad 15. september 1973
[140] Stavanger Aftenblad 13. september 1973
[141] Bergens Tidende 12. september 1973

Men ved stortingsvalget høsten 1977 led Det Nye Folkepartiet sitt andre store valgnederlag: partiet fikk ikke inn noen nye stortingsrepresentanter – og Ole Myrvoll røk ut. Det hjalp ikke at DNF-pressen hadde ytet alt de kunne siden 1973.[142] Fra 1977 stod partiet utenfor Stortinget. Mens DNF-pressen ennå var velvillig, hadde Dagbladet alt i 1976 gitt en drepende forklaring da den skrev om "Et overflødig parti." Avisen mente at DNF "kjemper en fortvilet kamp for å overleve og for å markere seg i det politiske landskapet. Stemningen i partiet er ikke slik at den gir grunnlag for å tro at noen av disse kampmål blir nådd... Partiets utvikling de fire årene det har eksistert, har overbevist alle andre enn DNFs tilhengere om at det er overflødig i det politiske landskapet."[143]

Etter valgnederlaget i 1977 kunne Dagbladet triumfere: DNF var ikke resultat av noen bred understrøm i samfunnet. Dermed var også DNF-pressen formålsløs. Den 14. november viet Dagbladet en større artikkel til DNFs aviser. Avisen merket seg at DNF-avisene nå "erklærer seg fri og uavhengige." Kommentatoren Arne Finborud skrev at "Like verdifulle som man antok avisene var for Venstre, trodde mange de ville bli også for Det nye Folkepartiet. I dag står avisene uten parti og har tatt konsekvensen av det. De framstår for sine lesere som partipolitisk uavhengige, knytter gjerne merkelappen "liberal" til sin grunnholdning fortsatt, men partiaviser i tradisjonell forstand er de ikke lenger."[144] Årsaken lå mer i partiet enn i avisene: "Snarere er det vel slik at avisene har mistet sitt parti enn at partiet har mistet sine aviser. Hadde DNF klart seg i norsk politikk, hadde nok de fleste av avisene fortsatt vært såkalte partiorganer. DNFs skjebne må være et tankekors for folk som tror at en solid avisstøtte er en livsbetingelse for et parti." Selv med 20 prosent av landets avisopplag i ryggen, klarte ikke DNF å overleve valget i 1977. Og da brøt DNF-avisene med partiet. Fædrelandsvennen kalte seg nå "liberal uavhengig." Allerede dagen før valget i 1977 anbefalte avisen sine lesere om å stemme, men uten å anbefale noe bestemt parti. Finborud skrev at Sosialliberalt Presselag ennå hadde 55 individuelle medlemmer, men at laget ikke lenger drev noe pressekontor. Lokalene i Oslo ble leid bort. Lagsformann Bjarne Aagaard Strøm sa at de ikke ville nedlegge presselaget, men "fortsatte på rent ideologisk grunnlag." Han sa at "DNF-pressen har jo ikke mistet sin ideologi, den markeres på lederplass. Der gir vi preg av å tilhøre den borgerlige siden. Arbeidet ellers i avisen foregår uten noen partipolitisk linje." Foruten Haugesunds Avis var det bare Porsgrunn Dagblad som ennå definerte seg som DNF-avis. Også Østlands-Posten i Larvik hadde forlatt sin partitilknytning. Redaktør Jan L. Næss sa han hadde hatt tro på DNF etter Røros, og at avisen støttet partiet en kort stund. Men ved valget i 1977 hadde han oppfordret velgerne i Vestfold til å stemme på et av samarbeidspartiene, ikke på DNF.[145] Dagbladet trakk en dramatisk konklusjon av DNF-pressens fall: "Stor forandring i avisbildet: Halvparten uten partitilknytning." Avisen skrev at

> I løpet av den siste tida er situasjonen plutselig radikalt forandret. Avisene består, men partiet er på vei ut. Resultatet er at DNF-avisene i rekke og rad har erklært seg politisk uavhengige, eller "liberal

[142] Flere arkivbokser inneholder presseklipp fra DNF-pressen i tiden 1973-77, se for eksempel arkivboks nummer 73, PA-632, Det Liberale Folkepartiet, Riksarkivet
[143] Dagbladet 1. juli 1976
[144] Dagbladet 14. november 1977
[145] Dagbladet 14. november 1977

uavhengig" som mange også kaller seg. Samtidig har Dagbladet, den desidert største avisen som fulgte Venstre, også forkynt sin partimessige uavhengighet. Landets avisbilde er med andre ord i løpet av kort tid totalt forandret. Når status skal gjøres opp ved nyttår, må nesten halvparten av avisopplaget registreres som partipolitisk nøytrale. I et land hvor aviser tradisjonelt har hatt en sterk partimessig tilknytning, er dette et interessant fenomen. I dag er det bare Høyre og Arbeiderpartiet som har sterke partiaviser i ryggen. Senterpartiet har, ved siden av Nationen, bare noen få distriktsaviser som støtter seg, mens Kr.F. mangler dagspresse.[146]

Slik kommenterte Dagbladet at hele avismønsteret i 1977 var i endring. DNF-pressens skjebne var at partiet falt ut av Stortinget. Og da DNF-avisene mistet sitt parti forsvant også partitilknytningen. Tidligere DNF-aviser fremstod stadig oftere som "liberale og uavhengige."

DNF-pressens håp om en politisk fremtid for partiet, ble aldri innfridd. Som politisk avisgruppe ble DNF-pressen derfor en kortvarig overgangsfase for tidligere Venstreaviser - på deres vei mot partipolitisk uavhengighet. DNF-pressen er en historie om håpet som forsvant.[147]

Venstrepressen går i oppløsning

Også for Venstrepressen ble Røros det store veiskillet. Splittelsesmøtet i Bergstaden den 11. november 1972 fikk dramatiske konsekvenser for Venstres presse for resten av 1970-årene.[148] Det kan man lese i Norsk Aviskatalog. I 1970 var Venstrepressen en av de tre store avisgruppene i landet, men i 1980 var det kun 9 Venstreaviser igjen. Den tidligere så mektige avisgruppen forsvant nesten fullstendig i løpet av 1970-årene. Det vil si: avisene levde videre, men de var ikke Venstreaviser lenger. Nå må man naturligvis vurdere avisenes partibokstaver i Norsk Aviskatalog med et visst forbehold. Men siden avisene selv oppga sine opplysninger til katalogen hvert eneste år, må man kunne regne det som betydningsfullt når avisene opprettholdt eller endret definisjonen av sitt politiske ståsted.

Ifølge Norsk Aviskatalog for 1970 omfattet Venstrepressen da 23 rene Venstreaviser, 5 aviser oppga "Venstre, uavhengig" (Dagbladet, Laagendalsposten, Østlandsposten, Stjørdalens Blad, Tromsø og Senjens Blad), og tre aviser var fellesorganer med andre partier: Samhold/Velgeren (S og V), Trønder-Avisa (V og S) og Fellesavisa (V og S). Sett under ett utgjorde Venstrepressen i 1970 31 aviser. I katalogen for 1972 finner vi så å si ingen endring av dette. Venstrepressen var ennå intakt, i aviskatalogens forstand.

Men i 1973 kom endringene. Tre tendenser lar seg identifisere: de som skiftet parti og gikk over fra Venstre til Det Nye Folkepartiet, de som fortsatt støttet Venstre - og de som rett og slett sluttet å oppgi noe parti.

Den første gruppen har vi allerede behandlet ovenfor: avisene som fulgte Helge Seip over i Det Nye Folkepartiet. Allerede i 1973 oppga en del av dem "DNF" i

[146] Dagbladet 14. november 1977

[147] I 1978 skiftet Det Nye Folkepartiet navn til Det Liberale Folkepartiet (DLF). Men heller ikke det skapte fremgang. I 1988 gikk DLF igjen sammen med Venstre i ett parti. Men da var det ingen partipresse igjen.

[148] Opplysningene i dette avsnittet bygger – når ikke annet er oppgitt – på systematisk gjennomgang av avisenes oppgaver om politisk tendens i Norsk Aviskatalog avis for avis i løpet av 1970-årene: Norsk Aviskatalog 1970-1980.

katalogen: Porsgrunns Dagblad, Agderposten, Lillesandsposten og Hordaland. Deres tradisjon som Venstreaviser tok altså slutt i 1973 – fra da av tilhørte de Det Nye Folkepartiet. I tillegg oppga Haugesunds Avis betegnelsen "DnF, uavh." i 1973. Denne avisen ville både signalisere partitilknytning og uavhengighet dette året. Slik stod DNF-pressen registrert i aviskatalogen.

Den andre gruppen aviser var de som valgte å følge Venstre etter splittelsen i 1972. Det var Teledølen, Vestmar, Hordaland Folkeblad, Sogn og Fjordane, Fjordabladet, Sunnmørsposten, Romsdalsposten, Fjell-Ljom og Sør-Trøndelag. I 1973 var det kun ni rene Venstreaviser i aviskatalogen. I tillegg kom to aviser som oppga betegnelsen "V.,uavh" i 1973: Dagbladet og Nordlands Avis. Medregnet disse bestod Venstrepressen i 1973 av elleve aviser, mot over 30 året før. Venstrepressen fikk altså en dramatisk reduksjon på kort tid.

Den tredje typen aviser var de som rett og slett sluttet å oppgi partitilknytning. Laagendalsposten hadde i 1972 kalt seg "uavhengig, Venstre"; året etter kalte den seg for første gang "upolitisk." Det fortsatte den med resten av tiåret. Fædrelandsvennen, som hadde oppgitt "Venstre" så sent som i 1972, oppga ingenting i 1973. Avisen Agder oppga heller ikke noe parti dette året. Det samme gjaldt Hardanger, Bergens Tidende og Stavanger Aftenblad. Alle disse hadde så sent som 1972 ennå kalt seg Venstreaviser. En annen variant oppstod når tidligere Venstreaviser i 1973 kalte seg "uavhengig, liberal." Østlandsposten hadde i 1972 kalt seg "Uavhengig, Venstre", i 1973 kalte den seg heller "uavhengig, liberal." Avisen Lindesnes i Mandal kalte seg ennå Venstre i 1972, men i 1973 kalte den seg "uavhengig liberal." Romsdals Budstikke hadde i 1972 kalt seg Venstreavis, i 1973 ville den heller være "uavhengig borgerlig." Bladet Tromsø kalte seg i 1970 for "uavhengig Venstre", i 1972 stod den oppført både som Venstre- og som Høyreavis, i 1973 var dette endret til Høyre og Det Nye Folkepartiet. Fellesavisa i Namsos hadde stått oppført som både Venstre- og Senterpartiavis i 1972. I 1973 stod den oppført med hele tre partier: Senterpartiet, Venstre og Det Nye Folkepartiet. I 1974 var avisen tilbake med "S og V."

Sett under ett kom altså Venstrepressen i krise fra 1972 til 1973. Årsaken var partisplittelsen på Røros. Den ble et avgjørende veiskille for Venstres presse – enten avisene fortsatte med Venstre, gikk over til DNF eller sluttet med partibetegnelser.

Dette er likevel ikke hele historien. Følger vi de tre hovedgruppene videre gjennom 1970-årene, inntrer nye endringer i hver gruppe. Vestmar fortsatte som Venstreavis resten av tiåret. Det samme gjorde Sogn og Fjordane, Firda Folkeblad, Fjordabladet, Romsdalsposten og Sør-Trøndelag. Så sent som i 1980 kalte disse seg fremdeles Venstreaviser i aviskatalogen. Fellesavisene fortsatte også slik resten av tiåret: Samhold/Velgeren, Trønderavisa og Fellesavisa var S og V i 1980.

For DNF-avisene gikk det slik: Lillesandsposten stod som DNF-avis selv i 1980. Den var da den eneste i sitt slag. Porsgrunns Dagblad oppga DNF hvert år til og med 1979. I 1980 gikk den over til å kalle seg "uavhengig." Haugesunds Avis oppga "DNF, uavhengig" fra 1973 til og med 1978. I 1979 stod det for første gang bare "uavh." om denne avisen. Dermed mistet DNF sin avis i Haugesund.

Avisene som ikke lenger oppga noen partibetegnelse var de som økte mest i antall. Tendensen begynte i 1973. Da oppga aviser som Bergens Tidende, Fædrelandsvennen, Agder og Hardanger absolutt intet i rubrikken for politisk tendens. Men i 1975 begynte Bergens Tidende å bruke tankestreken i parantes; (-). Det samme

gjorde Agder, Fædrelandsvennen, Stavanger Aftenblad, Hardanger og Hordaland Folkeblad. Dette merkelige tegnet ble ikke brukt i katalogen i 1974. Når så mange tok det i bruk i 1975, kan det kanskje ha foregått i fellesskap. Hvert år fra 1976 til 1980 oppga følgende aviser tankestreken i parantes som sitt politiske syn: Fædrelandsvennen, Agder, Stavanger Aftenblad, Hardanger, Hordaland Folkeblad og Bergens Tidende. Fra 1978 begynte også Sunnmørsposten med tankestreken.

I andre halvdel av 1970-årene viser Norsk Aviskatalog at stadig flere tidligere Venstreaviser erklærte seg uavhengige eller brukte tankestreken. Det medførte at Venstrepressen forsvant. I 1980 var det bare 6 rene Venstreaviser igjen i katalogen, i tillegg til fellesorganene Samhold/Velgeren, Trønder-Avisa og Fellesavisa.

Venstrepressens vei bort fra partiet foregikk altså dels ved at betegnelsen "uavhengig" ble tatt i bruk, dels ved tankestreken i parantes, og dels via DNF. Men DNF-pressen var et blaff som snart forsvant. De få Venstre-betegnelser som ennå stod oppført i aviskatalogen i 1980 kan sees som et etterslep.

Oppløsningen av Venstrepressen fikk i 1977 et siste markant punktum – i Dagbladet. Selv om avisen hadde brutt med Venstres stortingsgruppe i 1972, hadde den fortsatt en viss nærhet til Venstre i årene som fulgte. Helt frem til og med 1975 oppga Dagbladet "Venstre, uavhengig" i aviskatalogen. I 1976 stod det intet. Før stortingsvalget i 1977 fant redaktør Arve Solstad at tiden var inne til å foreta et offisielt brudd med Venstre. I en artikkel den 23. august 1977 erklærte han at nå brøt Dagbladet helt med sitt gamle parti. Artikkelen het "Leserne, valget og Dagbladet" og fikk førstesidehenvisning. Igjen gjorde Dagbladet seg selv til stoff. Man kan spørre hvorvidt det på dette tidspunkt egentlig var nødvendig med slike egenerklæringer – Venstrepressen eksisterte knapt lenger. Arve Solstad begrunnet i hvert fall sin artikkel ved å peke på en rekke henvendelser som Dagbladet nylig hadde fått. Mange spurte hvor avisen egentlig stod i kampen om borgerlig eller sosialdemokratisk regjering. Solstad hadde merket at "våre kolleger rundt omkring i landet kleber forskjellige etiketter til vårt navn, alt fra "Venstres hovedorgan" til kort og godt "uavhengig." Derfor fant Arve Solstad grunn til å erklære:

> Vi ønsker ikke noen bestemt partietikett eller karakteristikk knyttet til vårt navn. Vi trenger det ikke. Vi er kort og godt Dagbladet og representerer oss selv, selv om vi gjennom vår hundreårige historie har stått de liberale grunnverdier nær og fortsatt vil gjøre det.
>
> Foran årets valg vil vi ikke anbefale våre lesere å stemme på ett bestemt politisk parti, slik avisen har gjort siden den ble grunnlagt i 1869.
>
> Følgelig vil vi heller ikke anbefale eller på lederplass kjempe for ett bestemt regjeringsalternativ eller konstruere andre alternativer som måtte være teoretisk tenkelige eller politisk ønskelige. På grunnlag av velgernes dom vil Dagbladet måtte anbefale det alternativ som vi mener har fått velgernes tillit og har den beste evne til å styre landet etter de forutsetninger og programmer som velgerne på forhånd har fått seg forelagt. Vi kan følgelig heller aldri bli noe organ for noen regjering. Dette vårt hovedsyn kan kanskje virke pompøst og høytidelig på noen – eller unødvendig. For andre innebærer det et klart brudd med avisens tradisjoner og konkrete arbeidsstil. Det vil oppfattes som et definitivt brudd med Venstre.[149]

[149] Dagbladet 23. august 1977

Det mest slående med denne ordbruken, er selvsikkerheten. Solstad skrev med autoritet – og han foretok bruddet med autoritet. Han minnet om at "For Dagbladet har ikke standpunktet noen praktisk betydning. Uten å ta munnen for full er det vel nettopp uavhengighet – også i forholdet til Venstre – som har karakterisert avisens politiske linje i dens lange historie. De færreste vil finne lojalitet og partiservilitet som de fremste kjennetegn på vår stilling i den politiske debatt." Så brukte han anledningen til å definere avisenes nye rolle etter partipressens tidsalder:

> Avisene burde se det som en av sine fremste oppgaver å være korrektiv til den kollektive debatten. Taktiske motiver burde være bannlyst i enhver avisredaksjon. Taktikken skal avkles, meningene framføres i klartekst. Dette kan vi ikke vente av partisystemet. Dette ligger i sakens natur og gjør ikke partiene mindre nødvendige eller moralsk mindreverdig av den grunn. Avisenes rolle er og skal alltid være en annen enn partienes.
>
> Nettopp fordi vi ønsker å tale på egne vegne, bli trodd og respektert nettopp av den grunn er vår beslutning foran årets valg bare en konsekvens av vårt prinsipielle syn på avisenes rolle i samfunnet. Vi ønsker å framholde, uten taktiske sidemotiv, vårt syn og vårt krav i den enkelte samfunnssak, ikke dilte med et bestemt parti på valgets dag...[150]

Solstad forsikret at Dagbladets brudd med Venstre ikke innebar "fravær av politiske verdier og ideer", for "Konservative fordommer og sosialistiske dogmer vil nå som før være oss fremmed", het det. Dagbladet ville som før føle seg "sterkt knyttet til de liberale verdier; de klassiske ideal som tanke-, møte- og ytringsfrihet, åpenhet og toleranse. Han skrev at "Vår oppgave er å stille spørsmålstegn ved alle autoritative meninger, og å opponere mot makthavere hvor de måtte befinne seg i samfunnet." Dagbladet ville fortsatt ta parti, "men uavhengig av partier og regjeringsalternativer 12. september."

Solstads artikkel vakte oppsikt. Arbeiderbladet skrev om "Dagbladets forfall." Avisen intervjuet Venstres nestformann Berit Kvæven, som ikke var overrasket over artikkelen. Hun sa at "Det er en utvikling som har gått over lang tid og avisen har ikke deltatt i møtene i Venstres stortingsgruppe siden 1972." Kvæven mente at Dagbladet lå langt etter Venstre når det gjaldt miljø- og ressurspolitikk, og hadde ikke vært noen "avantgarde" på dette området. I Venstre hadde de tatt konsekvensene av Dagbladets holdning siden 1972, og startet sin egen avis: Vår framtid. Hun oppfattet Dagbladet de senere år som et "hofforgan" for Arbeiderpartiet, ja avisen hadde også støttet SV. Venstres fungerende generalsekretær Kjell Edvin Strømme sa at "Vi har for lengst tatt konsekvensen av utviklingen i Dagbladet," men sa at det jo kunne være greit for velgerne å få bekreftet avisens utvikling. Strømme sa at han fant det "litt merkelig" at Solstad tross alt ikke omtalte avisens formålsparagraf som erklærte at Dagbladet skulle være en "uavhengig Venstre-avis." "Det burde han etter min mening ha gjort", sa Strømme.[151] Aftenposten slo opp at "Dagblad-brudd overrasker ikke Venstre." Aftenposten intervjuet redaktøren i Asker og Bærums Budstikke. Han var heller ikke overrasket: "Dette er slutten på en utvikling som begynte da Dagbladets daværende sjefredaktør, Helge Seip, trådte inn i Borten-regjeringen. Fra det øyeblikket begynte avisen å distansere seg fra sin egen redaktør og kom i opposisjon til ham...".[152]

[150] S.st.
[151] Arbeiderbladet 24. august 1977
[152] Aftenposten 24. august 1977, aftenutgave

Den sterkeste reaksjonen kom fra Eva Kolstad – i Venstre. Hun var Venstres leder fra 1974 til 1976, men var også styremedlem i Dagbladet. Etter Arve Solstads artikkel slo hun et siste slag for Dagbladets Venstretilknytning og formuleringen "uavhengig venstreorgan." I avisens styre ville Eva Kolstad ikke godta at redaktøren hadde rett til å skille Dagbladet fra Venstre-navnet. På avisens styremøte den 13. oktober 1977 fikk hun registrert en protokolltilførsel om at Arve Solstads fornekting av venstre-etiketten måtte "ansees å være i strid med redaktørens instruks og selskapets vedtekter." De to redaktørene Arve Solstad og Jahn Otto Johansen tolket Eva Kolstads reaksjon som et mistillitsvotum, og krevde at styret tok standpunkt. Solstad sa at "Vi har for første gang på 20 år villet gi formålsparagrafen kjøtt og blod." Partietiketten var blitt en tom form, det dreide seg om avisens frie meningsrett. Styret var enig – så noe mer skjedde ikke.[153]

Venstrepressen var den første partipolitiske avisgruppe som brøt sammen. Den utløsende årsaken var splittelsen på Røros, men det spilte nok også med at avisgruppen opererte med et nokså løst forhold mellom aviser og parti. Det spilte også inn at Venstre etter 1973 var blitt et miniparti nesten uten oppslutning.[154] Dermed ble Venstrepressen etter 1973 nærmest bare noe som hang igjen fra Venstres storhetstid. Den var kommet i alvorlig utakt med velgerne – og landets eldste parti hadde ingen mulighet til å hindre at Venstrepressen gikk i oppløsning.

Opposisjon i Senterpressen

Mens Venstrepressen gikk i oppløsning i årene etter 1972, ble Senterpartiet fylt av en hard indre strid. Den fikk konsekvenser for Senterpressens forhold til sitt parti i 1970-årene.

I utgangspunktet hersket det et godt forhold mellom Senteravisene og Senterpartiet. Pressefolk og politikere kjempet sammen for distriktspolitikk og primærnæringer. Avisgruppen var preget av stor stabilitet: i Norsk Aviskatalog finner man lite som vitner om endringer i Senterpressens forhold til Senterpartiet. Senterpressen overlevde 1970-årene; så sent som i 1981 stod ennå 14 aviser oppført som Senterpartiaviser. Av dem var det 9 rene Senterpartiaviser og fire fellesaviser – samt Nationen som i 1970-årene hadde begynt å kalle seg "Senterpartiet, uavhengig."[155] Dette siste var noe nytt: Nationen var fortsatt Senterpartiets hovedorgan og ledende i avisgruppen. Likevel tilføyde avisen ordet "uavhengig" etter S-en i Aviskatalogen. Slik signaliserte Nationen både partilojalitet og uavhengighet. Det var for øvrig slik Dagbladet hadde omtalt seg selv før bruddet med Venstre i 1977.

Avisene i Senterpressen var i 1970-årene fortsatt knyttet til Senterpartiet via Senterpartiets Pressekontor. Der var Odd Bye tilbake som redaktør etter Borten-regjeringens fall i 1971. Odd Bye representerte kontinuitet helt tilbake til Pressekontorets opprettelse i 1948. Pressekontorets styre bestod fortsatt av tre medlemmer: to valgt av Senterpresselaget, og ett valgt av Senterpartiet. Pressekontorets øverste myndighet var således Senterpartiets Hovedorganisasjon. Et notat om Senterpartiets Pressekontor fra 1973 deler dets arbeidsfelt i to; dels virket det

[153] Mjeldheim 1993: 93
[154] Grepstad og Nerbøvik (red.) 1984
[155] Norsk Aviskatalog 1981

for Senterpressen, dels for Senterpartiet. For Senterpressen skulle Pressekontoret skrive ledere om aktuelle politiske spørsmål, bringe stortingsreferater, intervjue partiets stortingsrepresentanter og regjeringsmedlemmer, bringe bakgrunnsstoff og fortrolige orienteringer, delta i Senterpartiets sentrale møtevirksomhet i sentralstyre, stortingsgruppe, landsstyret, ha oppdrag for enkeltaviser, ajourføre Senterpressens reklamekatalog, osv. For Senterpartiet skulle Pressekontoret forberede og gjennomføre pressetjeneste overfor aviser, radio og fjernsyn, NTB osv i forbindelse med større arrangementer i Senterorganisasjonene. Det var også Pressekontoret som arrangerte partiets pressekonferanser, formidlet utdrag av utredninger og uttalelser fra Senterorganisasjonene til mediene osv. Kontoret skulle også – på bred basis – forsøke å sette ut i livet flest mulig av de tiltak som partiets PR-hefte hadde lansert i 1970. Senterpartiets Pressekontor produserte også Senterpartiets blad "Informasjon," som utkom 5 ganger i året og ble sendt til ca. 400 000 husstander. Senterpressen omfattet i 1973 Nationen, Østlendingen, Eidsvold Blad, Gudbrandsdølen, Samhold/Velgeren, Kongsberg Tidende, Agder Tidend, Dagbladet Rogaland, Horda Tidend, Firda Tidend, Fylket, Trønder-Avisa, Stjørdalingen, og Fellesavisa.[156]

I 1975 sendte Senterpartiets Pressekontor ut i alt 837 artikler til Senteravisene, i 1976 951 artikler. SP-stoffet gjorde det fortsatt mulig for avisene å fungere som daglige partiaviser for Senterpartiet. Men SP-stoffet fikk nå en noe bredere spredning enn før: de gikk også til Osloavisene, til NTB og NRK og utenbys aviser med Oslokontor, samt til 4 aviser i Nord-Norge. En forandring inntraff da Senterpartiet opprettet sin egen informasjonstjeneste den 1. januar 1976. Fra da av ble Pressekontorets PR-virksomhet overfor mediene overtatt av partiets informasjonstjeneste. Fortsatt stod Odd Bye som Pressekontorets ansvarlige redaktør, men hans medarbeider Per Skaaraas gikk over til den nye informasjonstjenesten i Senterpartiets regi.[157]

Et annet tegn på endring var at Senterpartiets fylkeslag fikk problemer når de skulle sende utsendinger til Senterpartiets landsmøte. Tidligere hadde lagene med selvfølgelighet sendt de lokale Senteravisenes redaktører. Men nå i 1970-årene var det flere av dem som ikke lenger var partimedlemmer. Avisstyrene hadde rett og slett begynt å ansette redaktører uten partimedlemskap. Det gjorde det vanskelig for fylkeslagene å bruke dem som utsendinger til Senterpartiets landsmøter. Fylkeslagene klaget over at de mistet representasjon på partiets landsmøter fordi de ikke kunne sende redaktører uten partibok. Problemet ble forsterket ved den samkjøring som flere Senteraviser drev med aviser av annen partifarge. Det medførte at der man før hadde 2-3 redaktørmedlemmer å sende til fylkesårsmøter og landsmøter nå bare fikk en. Nord-Trøndelag Senterparti hadde mistet 2 muligheter for redaktørrepresentasjon, mens Dagbladet Rogaland, Firda Tidend, Eidsvold Blad var i samme situasjon. Redaktører uten partibok stod fjernere fra Senterpartiet enn sine forgjengere.

Senterpresselaget tok opp saken i 1977. Lagets styre mente at en endring i Senterpartiets vedtekter kanskje kunne løse problemet, slik at Senteraviser med partiløse redaktører likevel kunne oppnå representasjon. Man tenkte seg en vedtektstilføyelse som gjorde det mulig at avisstyret kunne oppnevne en av sine Sp-

[156] Jfr. Notat "Senterpartiets Pressekontor – hva er og hva gjør det?", datert 10. oktober 1973, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[157] Jfr. Årsmelding for Senterpresselaget 1975-77, arkivboks D-0001, PA-903 Senterpresselaget, Riksarkivet

tilknyttede medarbeidere til midlertidig redaktør og bli representasjonsberettiget gjennom vedkommende.[158] Forslaget var et forsøk på å omgå problemet, men vant ikke gehør på lagets årsmøte. Der mente man at det måtte være Senterpartiets fylkeslag som tok opp spørsmålet om revisjon av partiets lover. Presselaget var av den mening av hvis Senterpartiet ønsket å endre dette, burde partiet og dets tillitsmenn påvirke Senterpressens avisstyrer til å ansette redaktører som "er eller vil bli Senterparti-medlemmer."[159]

Samtidig som Senterpresselaget skrev dette til partiet, søkte de samtidig om at Senterpressens politiske redaktører og medarbeidere fikk observatørstatus under møtene i Senterpartiets Råd. Hensikten var å få en "best mulig senterpolitisk informert Senterpresse", het det.[160] Et annet tegn på den nære kontakten var at Senterpresselaget fortsatte å holde sine årsmøter i tilknytning til Senterpartiets landsmøter. Senterpressens journalister var jo likevel til stede der. På Senterpartiets landsmøte i 1977 hadde Senterpressens politiske redaktører både talerett og stemmerett, såfremt de var partimedlemmer. Bestemmelser, vedtak og ordninger viser hele tiden det samme: Senterpartiet og Senterpressen var fortsatt to sider av samme sak i 1970-årene. Senterpresselaget hadde i 1977 for eksempel to medlemmer i Senterpartiets landsstyre; disponent Thor Solberg i Østlendingen og redaktør Tom Svennevig i Agder Tidend.[161]

Forholdet mellom Senteravisene og partiet var likevel ikke uten spenning i 1970-årene. I Senterpartiet oppstod en hard indre strid om dets fremtidige politiske kurs. Striden gjaldt et mulig regjeringssamarbeid med Høyre. Spørsmålet aktualiserte partiets selvforståelse: skulle Senterpartiet være et markant sentrumsparti i forlengelsen av Lars Korvalds sentrumsregjering i 1972-73, eller et klarere borgerlig parti med et bredt ikke-sosialistisk samarbeid med Høyre og med brodd mot Arbeiderpartiet? Ytterposisjonene ble definert av de som ønsket Høyre-samarbeid, og de som avviste det.[162] Striden om dette "red partiet som en mare i nærmere ti år", skriver Johan J. Jakobsen, som var partileder fra 1979.[163]" Splittelsen gikk gjennom hele partiet – i sentralstyret, i stortingsgruppen og på lokalplanet", innrømmer han.[164]

Striden begynte da partiformann Dagfinn Vårvik i et intervju med avisen Dag og Tid den 28. januar 1975, gikk inn for "sonderinger" med Kristelig Folkeparti og Høyre om et mulig regjeringssamarbeid. Han var neppe klar over "hvilket vepsebol han dermed stakk hånden inn i", skriver Jakobsen.[165] Vårviks initiativ skapte skarpe reaksjoner og ble møtt med massiv kritikk. I første rekke kom kritikken fra det sterke og selvbevisste Hedmark Senterparti, det mest høyrekritiske fylkespartiet. Anførerne der ble snart kalt for "Hedmarks-geriljaen": Tynsets ordfører Per N. Hagen, Ragnhild Queseth Haarstad fra Grue og Østlendingens sjefredaktør Andreas Hagen, samt disponent Thor Solberg i samme avis. Haarstad satt i Senterpartiets sentralstyre og var en av de "tøffeste opponenter til Vårviks politiske linjevalg", skriver Jakobsen.[166]

---

[158] Jfr. Sakspapirer i arkivboks D-0001, PA-903 Senterpresselaget, Riksarkivet
[159] Per Skaaraas til Senterpartiet 20. april 1977, arkivboks D-0001, PA-903 Senterpresselaget, Riksarkivet
[160] St.s.
[161] Per Skaaraas til Senterpressens politiske redaktører 14. februar 1977, arkivboks D-0001, PA-903, Senterpresselaget, Riksarkivet
[162] Madsen 2001:147
[163] Jakobsen 2000:43
[164] Jakobsen 2000:60
[165] Jakobsen 2000:60
[166] Jakobsen 2000:61

Andreas Hagen ønsket heller samarbeid med Arbeiderpartiet, som han så som mer sentrumsnært enn Høyre under Erling Norvik og Kåre Willoch. Mange på venstresiden i Senterpartiet mente at Høyre etter dannelsen av Anders Langes Parti i 1973 hadde lagt seg på en tydeligere Høyrekurs, slik at skillet mellom sentrum og Høyre var større i 1975 enn det hadde vært i 1965.[167] Kritikken mot Dagfinn Vårvik ble også delt av Bjørn Unneberg – partiets fremste talsmann for senterradikalismen. Unneberg kom i 1971 med boken "Grønn sosialisme for utkantproletarer." Med ham slo tidens radikalisme inn i Senterpartiet. Høsten 1974 hadde Dagfinn Vårvik gått til angrep på Bjørn Unneberg i Nationen. Vårvik mente at Unneberg - med sin sosialistiske retorikk - skapte tvil om Senterpartiets politiske kurs. Siden fulgte en rekke nye angrep på Unneberg i Nationen. Stortingsrepresentant Erling Engan fra Nordland skrev brev til partiets stortingsgruppe og sentralstyre, og navnga Bjørn Unneberg, Per N. Hagen og Andreas Hagen som uromomenter i partiet. Engan omtalte Andreas Hagen som "stadig illojal", og ville marginalisere eller renske ut denne type opposisjonelle fra partiet.[168]

Det var således med sterke indre spenninger at Senterpartiet møttes i Sandefjord til landsmøte i april 1975. Generaldebatten ble en "utrivelig affære" der Dagfinn Vårvik "fikk så hatten passet", skriver Jakobsen.[169] Taler etter taler hudflettet partiformannen. Mer enn 40 av 228 utsendinger tok ordet. Talerne var svært kritiske til Vårviks samarbeidslinje overfor Høyre. Verken Vårvik-linjen eller Andreas Hagens motforslag fikk støtte. I stedet ble et kompromiss vedtatt med 160 mot 41 stemmer.[170] Skillelinjene gikk tvers gjennom partiet på alle nivåer. Tre av sentralstyremedlemmene stemte for Andreas Hagens forslag. Det gjorde også syv av de åtte stemmeføre redaktørene i senterpressen, mens hovedorganet Nationen stod mot resten av Senterpressen - med Østlendingen i spissen. Senterpressen stilte seg her faktisk i opposisjon til partiledelsen – den var blitt opposisjonell.[171]

Striden om Senterpartiets veivalg var noe partiets presse måtte ta stilling til. Nationen stilte seg - ikke overraskende - på partiledelsens side. Nationen støttet Dagfinn Vårvik – avisens tidligere redaktør - når han gikk inn for et bredt samarbeid som inkluderte Høyre. Nationen slo opp 5. april 1975 at det var enighet om målene, men uenighet om midlene. Ifølge Senterpartiets historiker gikk Nationen her så langt i å "harmonisera tilhøva at det må kallast for å skjønnmåla mot betre vitande." Nationen hadde da skrevet at debatten hadde vist at det var "bred enighet innen partiet... om hovedretningslinjene for politikken."[172]

Samtidig gikk Senterpressens nummer 2-avis – Østlendingen på Elverum – sterkt imot Vårvik-linjen. Østlendingen stilte seg helt på opposisjonens side, og spilte en ledende rolle som organ for Hedmarks-geriljaen. Østlendingens redaktør Andreas Hagen var aktiv partimann, men markerte seg også med en viss uavhengighet. Det gjorde at Østlendingen ble viktig i partistriden. Avisens historiker ser Østlendingen som "en uavhengig Senterparti-avis."[173] Andreas Hagen fortsatte tradisjonen med å ta plass i Hedmark Senterpartis fylkesstyre, men han ble også den siste redaktøren som

[167] Madsen 2001:151
[168] Madsen 2001:149
[169] Jakobsen 2000:62
[170] Madsen 2001:155
[171] Madsen 2001:155
[172] Sit.e.Madsen 2001:157
[173] Overrein 2001:249

gjorde det i sin avis. Andreas Hagen ble således avisens siste partiredaktør, men han fylte rollen uten påholden penn fra partiet. Han brøt stadig med forventingene til partiredaktør-rollen. Han var – som redaktør Olav Eide i mellomkrigstiden – i stand til å følge en selvstendig kurs i forhold til Senterpartiet. Det er derfor Østlendingens historiker ser avisen som en "uavhengig partiavis" under Andreas Hagens ledelse. Denne posisjonen kom tydeligst frem da Østlendingen gjorde seg selv til det fremste organ for opposisjonen innad i Senterpartiet. Avisens historiker skriver at "Østlendingen ble da betraktet som kjernen i den såkalte Hedmarksgeriljaen,"[174] og peker på at

> Under det Hagenske ledelsesregime kom Østlendingen i fokus som en radikal senterpartiavis – og dermed med en annen profil enn Nationen. Det siste var heller ikke noe nytt i avisens historie. Under Hagens ledelse ble Østlendingen en markant motstander av at regjeringskonstellasjoner kunne bygges med Høyre. Dermed fremstod Andreas Hagen som en redaktør og politisk aktør som ville videreføre den politiske utviklingslinjen Senterpartiet hadde gjennomgått, særlig fra andre halvpart av 1960-årene. Det politiske interessefeltet var utvidet, og den ideologiske kursen var justert med kritikk av markedskreftene. Denne glidningen mot venstre ble i noen grad reversert av den seirende partifraksjons høyresamarbeidspolitikk i årene etter landsmøtet i 1975, noe som ble problematisk for partiet gjennom hele 1980-tallet. På grunn av partiets reversering av venstrekursen, fremsto Hagens linje om videreføring og videreutvikling av partiets tidligere utviklingslinje som markert annerledes enn partilinjen.[175]

Mens Nationen fulgte partiledelsen, hersket altså opposisjonen i Østlendingen. Den radikale Hedmarksgeriljaen var en sterk fraksjon. Dermed stilte Senterpressens to ledende aviser seg på hver sin fløy og støttet hver sin fraksjon i Senterpartiet. Østlendingen og Hedmarksgeriljaen ble provosert av Vårvik-linjen, som åpnet for tilnæring til Høyre. I Aftenposten ble da også Tynset-ordfører Per N. Hagen og Østlendingens redaktør Andreas Hagen angrepet for å være lite samarbeidsvillige. Ja, de ble stemplet som arrogante og uansvarlige. Østlendingen mente derimot at Senterpartiets fall på gallupen nettopp skyldtes Dagfinn Vårviks sonderinger med de andre borgerlige partiene, inkludert Høyre. Østlendingen skrev mye om Senterpartiets situasjon før landsmøtet i april 1975 og styrkeforholdet mellom fløyene.[176] Østlendingen gikk tungt inn i striden mellom de to fraksjonene.

Østlendingens opptreden til fordel for opposisjonen i partiet, må sees i sammenheng med avisens utvikling frem til 1975. I 1968 hadde Andreas Hagen overtatt som redaktør etter Per Grambo. Fra da av begynte Østlendingen gradvis å endre sin journalistiske praksis når det gjaldt politisk stoff. Tidligere hadde avisen blandet sammen redaksjonelt stoff og partiannonser. Under Hagens ledelse innførte avisen et tydeligere skille her. Avisen brakte fortsatt stemmeoppfordringer for Senterpartiet, og dekket dets valgkamp på en positiv måte, men redaksjonelt stoff ble skilt fra partiannonsene, og faste spalter om partiets toppkandidater ble tydelig markert. Redaksjonens politiske profil kom isteden til uttrykk gjennom portrettintervjuer med partiets ledende tillitsmenn og positive nyhetsoppslag for partiet. Det skarpere skillet mellom partistoff og redaksjonelle oppslag fortsatte i 1970-

[174] Overrein 2001:250
[175] Overrein 2001:251
[176] Overrein 2001:257

årene. Østlendingens støtte til Senterpartiet forsvant ikke, men ble markert innen rammene av en mer moderne journalistisk form.[177]

Politisk stod Andreas Hagen helt på linje med Hedmark Senterparti ledet av Per N. Hagen og Ragnhild Queseth Haarstad. Det var derfor Østlendingen kunne bli organ for Hedmarksgeriljaen og kritisere partiledelsen. Mens Nationen stod nær partiledelsen og Dagfinn Vårvik, avvek Østlendingen. Østlendingens opposisjonelle rolle bygde på forestillingen om det politiske sentrum. Slik Østlendingen så det var Høyre ikke en del av sentrum i norsk politikk. Dette standpunktet var såpass kontroversielt at enkelte forsøkte å kaste Andreas Hagen som redaktør.[178]

At Østlendingen åpent støttet partiets indre opposisjon vakte oppsikt i riksmediene. I Dagsrevyen lagde reporter Herbjørn Sørebø reportasje om Østlendingen som opposisjonsorgan i Senterpartiet. I TV-reportasjen stod redaktør Andreas Hagen og disponent Thor Solberg frem som geriljaledere. Østlendingen brøt med den tradisjonelle blokktenkningen i norsk politikk. Det vakte oppsikt på partiets landsmøte i 1975 at tidligere statsminister Per Borten faktisk støttet den opposisjonen som Østlendingen gjorde seg til talerør for. I partiledelsen gikk Gunnar Stålsett ut i NRK og sa at opposisjonen ikke talte på Senterpartiets vegne, og at de var i mindretall.[179] Slik ble Andreas Hagens opposisjon i Østlendingen altså landskjent – gjennom fjernsynet. Hagen definerte redaktørens rettigheter ut i fra det brede spillerom som Redaktørplakaten ga til redaktøren. Derfor kan Østlendingen sees som en uavhengig partiavis.[180]

Andreas Hagen hadde på dette tidspunkt begynte å tenke mer langsiktig om avisenes rolle i forhold til partiene. Rett før Senterpartiets landsmøte i april 1975 – da partistriden om veivalget skulle tas opp - skrev han faktisk en leder om partipressens fremtid. Påskuddet var at konkurrenten Hamar Arbeiderblad fylte 50 år. I lederen kom han med prinsipielle betraktninger om partipressen:

> Mens de politiske motivene svekkes som hovedmotiv for å holde bestemte aviser, har flere og flere politikere uansett partifarge kritisert avisene for at de ikke godt nok følger opp sine partiers politikk og standpunkter. Man har sett klare tendenser til å ville legge skylden på avisene når det ikke går som politikerne gjerne vil. Når velgere og andre kritiserer politikere og partier, skjer det etter en del politikeres mening, fordi avisene ikke har informert godt nok om den politiske virksomheten i samfunnet. Denne problemstillingen går... prinsipielt på hele dagspressen og på den viktige problemstillingen om aviser i sterkere og mer utpreget grad skal være korrektiv til partier og politikere.[181]

Denne situasjonsbeskrivelsen viser noe av tidens tendens: mindre partitro aviser ble kritisert av politikerne for at de ikke fikk ut budskapet slik partiene ønsket. Det er nærliggende å peke på Venstrepressens fall, som ett eksempel. Samtidig reiste Andreas Hagen også det helt avgjørende spørsmålet – om ikke avisene egentlig burde opptre som et "korrektiv" til partiene.

---

[177] Overrein 2001:245
[178] Overrein 2001:258
[179] Overrein 2001:260-261
[180] Overrein 2001:273
[181] Østlendingen 1. april 1975

Her rørte Andreas Hagen ved avisdriftens politiske kjerne. Han skrev at "den politiske del av dagspressen på mange måter står foran en oppbruddstid... fordi utviklingen av det politiske demokrati og nye problemstillinger krever andre løsninger enn dem som var brukbare for 50 år siden." Østlendingens leder spådde en "smertefull oppbruddstid", som måtte "komme før eller siden – for Hamar Arbeiderblad som for andre aviser." Mellom linjene antydet Østlendingen kanskje at den selv stod friere i forhold til Senterpartiet enn den mente Hamar Arbeiderblad gjorde i forhold til Arbeiderpartiet da den skrev at "en dagsavis skal og må stå i brytninger og i skjæringspunktet for ulike oppfatninger. Det er den eneste samfunnspolitiske plattform en avis kan ha."[182]

Så langt gikk Østlendingen i 1975 at den spådde en fremtid uten partiaviser. Lederen var kanskje – også - en påminnelse til Senterpartiet om at den støtte partiet vanligvis fikk fra sin presse egentlig ikke var noen selvfølge. At Senterpressen stod splittet i partistriden skyldtes dog ikke noe direkte brudd med Senterpartiet som sådan, men at avisene støttet hver sin fraksjon innad i partiet.

Striden som raste i Senterpartiet midt i 1970-årene står svært sentralt i litteraturen om partiet. Men verken Johan J. Jakobsen eller partiets historiker Roar Madsen nevner at de "sonderingene" som Dagfinn Vårvik gikk inn for i 1975 opprinnelig var initiert av Egil Sundar i Aftenposten. I 1974 startet Egil Sundar nemlig det han kalte "Aksjonen for borgerlig samling." Det var en tverrpolitisk aksjon som ville etablere en borgerlig koalisjonsregjering etter valget i 1977. Sundar skriver selv om dette: "Når jeg var med på å starte en slik aksjon, var det ut fra den enkle og klare erkjennelse at dersom de borgerlige partier skulle ha noen som helst sjanse til å påvirke utviklingen i en annen retning enn den sosialistiske, måtte partiene samle seg om felles sak."[183] Dette var Sundar-linjen i Aftenposten. Det var Sundar-gruppen som stod bak sonderingene om en mulig ikke-sosialistisk regjering som Dagfinn Vårvik gjorde seg til talsmann for i 1975 – og som skapte så hard strid i Senterpartiet fordi det innebar samarbeid med Høyre. I Aftenposten skrev Sundar store artikler som begrunnet behovet for et nytt borgerlig regjeringssamarbeid.[184] I ettertid betraktet Egil Sundar sonderingene midt i 1970-årene som "et avgjørende vendepunkt" for borgerlig samarbeid.[185] Samtidig er han i sine memoarer svært kritisk til Hedmarks-geriljaen: Per N. Hagen, Ragnhild Queseth Haarstad og Andreas Hagen.[186] De stilte seg jo i veien for Egil Sundars politiske mål om en ny borgerlig koalisjonsregjering a la John Lyng. Selv om Egil Sundar personlig var en drivende kraft i disse samtalene unngår både Johan J. Jakobsen og Senterpartiets partihistoriker å nevne hvem som stod bak sonderingene som Dagfinn Vårvik deltok i. I realiteten kjempet Østlendingen og Hedmarksgeriljaen mot Aftenpostens forsøk på å skape en ny ikke-sosialistisk regjering der både Senterpartiet og Høyre var med.

Østlendingen og opposisjonen tapte denne kampen i 1977. Vårvik-linjen seiret, støttet av Nationen. Kompromisset fra 1975 ble satt ut av kraft.[187] Østlendingens alternative oppfatning ble da en kritisk understrøm mot partiets samarbeid med Høyre.

[182] S.st.
[183] Sundar 1993:100
[184] Sundar 1993:115-116
[185] Sundar 1993:128
[186] Sundar 1993:123
[187] Madsen 2001:158

Senterpartiets landsstyre vedtok i oktober 1977 for øvrig at partiets vedtak var bindende for alle tillitsmenn; selv de uenige hadde plikt til å arbeide for flertallsviljen.[188] Samme år trakk Dagfinn Vårvik seg som partiformann, han var utbrent etter all kritikken.[189] Dette skjedde samtidig med den voksende Høyrebølgen som gikk over landet. Høyre vant stadig nye velgere og fikk innpass i utradisjonelle velgergrupper. Senterpartiet var bekymret over denne utviklingen. Da partiformann Johan J. Jakobsen noen år senere reiste forslag i sentralstyret om bredt borgerlig samarbeid - inkludert Høyre - fikk han støtte også fra den tidligere så kritiske Per N. Hagen. Dermed ble det vedtak både i sentralstyret og på landsmøtet om at Senterpartiet gikk inn for å danne en bred ikke-sosialistisk regjering.[190] Under Jakobsen seiret altså den tidligere så omstridte Høyresamarbeidslinjen – noe Egil Sundar må ha vært fornøyd med. Dette bringer oss over til Høyrepressen.

"Det opprørte hav"

"Det gamle partisystem var rystet i sine grunnvoller," skriver Høyres historiker Francis Sejersted om tiden etter EF-striden i 1972 og stortingsvalget i 1973.[191] Venstre gjorde et katastrofevalg, men valgresultatet var dårlig også for Høyre og Arbeiderpartiet. Senterpartiet og Kristelig Folkeparti gjorde gode valg, men de store seierherrene var SV som økte fra 2 til 16 stortingsrepresentanter – og det nystiftede Anders Langes Parti, som fikk 5 prosent av stemmene.[192]

Valget i 1973 ble et tidsskille i etterkrigstidens politiske historie. Den politiske stabiliteten ble brutt. Striden om EF regnes gjerne som den viktigste årsaken til det. Og selv om EF-saken fort ble uaktuell, fikk den langsiktig betydning ved å bryte opp det fastlåste mønsteret som så lenge hadde preget partienes velgeroppslutning. Trolig hadde utviklingen for lengst løpt fra det gamle partimønsteret, slik at vi må lete dypere ned for å forklare de endringer som fulgte, men EF-striden synes å ha vært en utløsende faktor, skriver Sejersted.[193] Etter å ha fått 17,4 prosent av stemmene i 1973, vokste Høyre til 31,8 prosent av stemmene i 1981. Det var Høyres beste valg til da. Fremgangen ble snart kalt "Høyrebølgen" – en betegnelse Francis Sejersted finner grunn til å moderere:

> Økningen i tilslutning kom altså i løpet av 4-5 år. Deretter holdt nivået seg stabilt en stund for så å gå tilbake. Dette var "høyrebølgen." Utviklingen i land som Sverige og Frankrike og den aller seneste utvikling i Norge tyder på at det karakteristiske ved det nye ikke er høyresidens fremgang, men foranderligheten, mangelen på stabilitet. For så vidt skulle bølgebegrepet være brukbart, men ikke som en stor bølge som kommer og slås tilbake og forsvinner, men som den første av flere bølger som skifter om å komme og gå. Kanskje det opprørte hav er det beste bilde [194]

[188] Madsen 2001:170, 351
[189] Jakobsen 2000:64
[190] Jakobsen 2000:96
[191] Sejersted 2003:423
[192] Sejersted 2003:383
[193] Sejersted 2003:495
[194] Sejersted 2003:496

Slik Sejersted ser det var "Høyrebølgen" for så vidt reell nok, men han finner at politikkens foranderlighet er mer karakteristisk. Med uttrykket "det opprørte hav" søker han å fange inn de raskere skiftningene i opinionen utover i 1970-årene.

Partipressen inngikk selvsagt også i dette bildet – både som årsak og virkning. Vi har sett hvordan både Venstrepressen, DNF-pressen og Senterpressen ble preget av den nye tiden etter 1972. Avisene tok forandringene opp i seg, og begynte etterhvert å virke tilbake på sine politiske omgivelser. Det gjaldt også for Høyrepressen.

Lojaliteten i Høyrepressen

For Høyre var det frem til omkring 1970 en selvfølge at Høyrepressen var lojal mot partiet. Etter 1970 kan en imidlertid se tegn på at lojalitetsforholdet kom i bevegelse. Dette kan med fordel sees i sammenheng med Høyres forhold til pressestøtten. Som eneste parti på Stortinget hadde Høyre i 1969 gått imot innføring av den statlige pressestøtten. Partiets talsmenn argumenterte prinsipielt imot at det offentlige skulle begynne å finansiere pressen. Francis Sejersted skriver at "Man skulle trodd at partiet her så en kjærkommen anledning til å bli kvitt et gammelt og stort problem, men motforestillingene var for sterke. Hovedargumentet gjaldt selve prinsippet om nødvendigheten av en fri presse."[195]

Høyres Paul Thyness hadde støttet den "presse som stiller seg vurderende til alle partier." Derfor burde ikke politikerne forsøke å stoppe utviklingen i retning av at avisene søkte å frigjøre seg fra partibåndene og bli mer innholdsmessig differensierte, sa Høyres Per Sonerud. Dette var nye toner fra et Høyre som i alle år hadde kjempet hardt for å opprettholde sitt eget pressesystem. Etter årelang kamp og store utlegg hadde Høyre måttet gi opp å støtte Høyreavisen Stavangeren i konkurranse med Stavanger Aftenblad. Stavangeren gikk inn i 1964. Etterpå så man at Stavanger Aftenblad begynte å bringe mer Høyrestoff. Sejersted oppsummerer med å peke på at "Oppgivelsen av partiavisen førte paradoksalt nok til en bedre pressedekning enn partiet noen gang før hadde hatt i distriktet. Dette var oppmuntrende og åpnet naturligvis nye perspektiver: Det fantes en mulig vei å gå mellom den håpløse kamp for å opprettholde et eget pressesystem og den tvilsomme løsning med en statssubsidiert presse."[196]

Høyres motstand mot pressestøtten fortsatte etter Stortingets vedtak i 1969. Et spørsmål her er om ikke Høyres motstand mot pressestøtten også skyldtes en skepsis til dens virkninger. Høyre fryktet at pressestøtten - vedtatt etter forslag fra Arbeiderpartiet – fikk en utforming med skjev politisk virkning. Siden viste det seg å slå til: Pressestøtten virket slik i tiden fra 1969 til 1978 at A-pressen mottok 128,5 millioner i statlig pressestøtte, mens Høyre-pressen mottok 32,6 millioner.[197]

Høyres motstand mot pressestøtten innebar at partiet i prinsippet overlot sin egen partipresse til avismarkedets mekanismer. Samtidig avviklet Høyre sin egen gamle pressestøttepolitikk "med den følge at flere av de tradisjonsrike høyreaviser gikk inn etter at den offentlige pressestøtte var vedtatt." Derfor måtte tradisjonsrike Høyreorganer som Hamar Stiftstidende gi opp i 1971, etterfulgt av Haugesund

[195] Sejersted 2003:410ff
[196] Sejersted 2003:411
[197] Jfr Andersen 1981:144

Dagblad og Christiansands Tidende i 1972 og Sørlandske Tidende i 1975.[198] Høyres erfaring fra Stavanger ble siden stort sett bekreftet, skriver Sejersted: partiets pressedekning ble ikke dårligere ved å miste partiavisene, snarere motsatt. Dette skyldtes en ny positiv strategi med å ruste opp partiapparatets kontakt med mediene (se neste avsnitt).[199]

Høyre var altså imot den statlige pressestøtten samtidig som partiet også reduserte sin egen direkte pressestøtte. Partiets engasjement i pressepolitiske spørsmål av økonomisk art var for nedadgående. Medarbeiderne i Høyrepressen ble skuffet over det. Riktignok støttet de Høyres motstand mot statlig pressestøtteordninger, men samtidig slet jo mange Høyreaviser med økonomiske problemer som de var vant til å løse med pengemidler fra partiet. Høyres reduserte interesse for pressen fikk i 1966 det utslag at Adresseavisens redaktør Harald Torp trakk seg i protest fra styret i Høyres Pressebyrå. På møtet sa Torp rett ut at "Nu går jeg av som formann i HPs styre, jeg vil ikke lenger. Pressen er partiets største aktivum – og jeg beklager den holdning partiet har inntatt overfor HP... Om partiet kunne forstå situasjonen, at det først og fremst gjelder å støtte HP. Men både Unge Høyre og andre organisasjoner får større bidrag enn HP." Torp la til at "Jeg har sagt harde ord nu, men de måtte ut, de var oppdemmet fra lang tid tilbake. Centralstyret burde vis a vis pressen godta at den representerer tre fjerdepartier av partiets opplysnings- og propagandamuligheter."[200]

Harald Torp var en tungvekter i Høyrepressen i kraft av sin stilling som sjefredaktør i Adresseavisen siden 1920-årene. At han trakk seg i bitterhet over det han så som Høyres manglende interesse for sin egen presse i 1966, er bemerkelsesverdig. Men den fremstilling av Høyres Pressebyrås historie som den tidligere HP-medarbeideren Ingmund Ofstad siden skrev viser også at det var stor frustrasjon i pressebyrået over det de oppfattet som mangelfull støtte fra Høyre.[201] I Høyrepressen spredte den oppfatning seg at Høyre egentlig var lite interessert i avisenes skjebne.

Dette fikk etter hvert betydning for Høyrepressens lojalitet. Den 5. oktober 1972 konstaterte Drammens Tidendes politiske redaktør Gunnar Johnsen at "selv de aviser som kaller seg Høyreaviser, føler seg så langt ifra bundet til å fremholde partiets synspunkter i ett og alt. Dette har vist seg ved at avisene ikke bare har tatt andre standpunkter enn Høyre i enkelte saker, men også direkte angrepet partiet ved enkelte anledninger."[202] Et annet tegn på bevegelse i forholdet mellom Høyrepressen og partiet kom til syne da redaktør Sverre Mitsem i Tønsbergs Blad i august 1971 skrev til Høyre og meddelte at hans avis "ikke lenger kan avse spalteplass til de tilsendte valgannonser uten noen form for betaling." Frem til da var det vanlig at Høyreavisene trykket partiets annonser gratis. Nå ville Mitsem ha slutt på det. Høyre protesterte. Tønsbergs Blad frafalt da sitt krav om betaling for Høyres annonser før valget i 1971, men gjorde det for siste gang. Mitsem skrev rett ut at Tønsbergs Blad "av prinsipielle grunner ikke lenger kunne bringe valgannonsene gratis...". Tønsbergs Blad brøt dermed med gammel og innarbeidet praksis. Det er interessant at Mitsems argumentasjon var

[198] Sejersted 2003:412
[199] Sejersted 2003:412
[200] Jfr. Møteprotokoll fra styremøte i Høyres Pressebyrå den 6. september 1966, arkivboks nr. 189, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[201] Ofstad 1993: 84-85
[202] Sit.e. Andersen 1981:165

prinsipiell, men han hadde sikkert også økonomiske motiver. Tønsbergs Blad ville fra 1971 tjene penger på valgannonsene - selv på dem fra Høyre.[203]

I 1970 ble Kåre Willoch Høyres partiformann og parlamentariske leder. Willoch hadde lenge hatt en nesten unik posisjon i Høyre, både innad og utad. Likevel ble hans formannstid – som varte til 1974 - slett ingen lykkelig tid for partiet. Høyre gjorde et dårlig kommunevalg i 1971, tapte EF-saken i 1972 og gjorde et nytt dårlig valg i 1973. Ingemund Ofstad skriver i ettertid at Kåre Willoch i høyere grad enn andre formenn måtte "tåle åpenhjertig kritikk fra egne partifeller." Willoch lot seg friste til å uttale seg om saker han visste for lite om.[204] En annen HP-medarbeider – Carl Johan Berg – skrev siden at Willoch på denne tiden "virket arrogant og uhyre selvsikker." Han kunne være nådeløs selv overfor sine egne partikolleger på interne Høyremøter, i "lynhvasse replikk-dueller som han stort sett gikk seirende ut av." Han utsatte sine med-debattanter for "drepende sarkasme og grundig tilbakevisning."[205] Kåre Willoch ledet Høyre på en "diktatorisk" måte, skriver Berg – som fulgte med fra sin post i Høyres Pressebyrå. Berg sier det slik:

> En viss periode i begynnelsen av 70-årene kunne man nesten få det inntrykk at politikeren og mennesket Kåre Willoch var noe av det mest mislykkede man kunne tenke seg. Han var *for* intelligent, *for* veltalende og slagferdig i replikkene, *for* dyktig til å lede parti og stortingsgruppe, *for* korrekt på TV-skjermen, *for* skikkelig i privatlivet, *for* opplagt dagen etter Høyrefesten på Reistad. Han store svakheter var at han ikke av og til kunne snuble, stotre og benytte seg av eh-er som andre når han måtte ta ting på sparket... At politiske motstandere tyr til denne type "argumenter" mot en politiker de på andre måter ikke får has på, kan man for så vidt forstå. Men at denne "modelleringen" av Willoch etter hvert også ble noe av en hobby blant svorne Høyre-venner, det blir straks mer ubegripelig.[206]

Kåre Willochs dyktighet var det ingen som betvilte: han fremstod heller som for perfekt – selv i Høyre. Willochs selvsikre stil provoserte andre og gjorde partifeller til motstandere. I 1971-72 oppstod en episode der Kåre Willoch opptrådte slik at han også pådro seg Høyrepressens vrede. Episoden viser hvordan båndene syntes å løsne mellom Høyreavisene og partiet.

Foranledningen var Høyres dårlige kommunevalg i 1971. Noen mente det skyldtes Kåre Willochs fremtredende rolle i valgkampen. I partiets organer mente mange at en omorganisering måtte til. Slik partiet så det var det Høyres Pressebyrå som hadde sviktet. Derfor ville Høyre skifte ut sjefredaktør Ranik Halle. Han hadde vært sjefredaktør siden 1950. Men en utskiftning var ikke så lett å få til. Høyres Pressebyrå hadde en formålsparagraf som erklærte at det var et "selvstendig pressebyrå." Ansettelse av sjefredaktør var en oppgave for byråets styre, som bestod av fem medlemmer. Av dem kom tre fra Høyrepressen og to fra Høyre.[207] Til tross for sitt navn sorterte Høyres Pressebyrå faktisk ikke inn under Høyre.

For å fremskynde en løsning lekket kilder i Høyre nytt om partiets overveielser om bytte av HP-redaktør til Aftenposten. Aftenposten skrev om en "betenkelig svikt" i

[203] Sverre Mitsem til Høyres Hovedorganisasjon 10. og 27. august 1971, i arkivboks Db-0026, PA-603-2 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[204] Ofstad 1993: 92
[205] Berg 1978: 33
[206] Berg 1978:107
[207] Berg 1978:78

Høyres informasjonstjeneste og konkludert med at "En reorganisering av Høyres Pressebyrå har lenge vært en høyt prioritert oppgave og blir av mange oppfattet som et av de viktigste partianliggender for øyeblikket."[208]

Men bytte av HP-redaktør var altså ikke noe partianliggende, for Pressebyrået kunne formelt sett ikke dirigeres av partiet. I denne situasjonen lot Kåre Willoch seg friste til å kommentere ryktene. Den 12. oktober 1971 skrev Aftenposten at Willoch bekreftet at det ville bli omfattende endringer i partiets organisasjonsapparat, også i Høyres Pressebyrå. "Mer klossete kunne det ikke gjøres", skrev Carl Johan Berg siden. Aftenposten skrev nemlig at Kåre Willoch hadde opplyst på Høyres sentralstyremøte at det ville skje omfattende endringer, også "skifte av sjefredaktør i Høyres Pressebyrå." Disse opplysningene ble gjentatt i flere intervjuer. Reaksjonen kom straks. Styreformann Sverre Mitsem reagerte med en melding utsendt gjennom byrået: "Opplysningen om at Halle skal trekke seg tilbake har jeg bare fra Aftenposten og formann Willoch. – Jeg må som formann i Høyres Pressebyrås styre beklage at dette personalspørsmål innen Høyres Pressebyrå er brakt frem for offentligheten, og i en slik form, uten at Høyres Pressebyrås styre som den rette instans overhode har drøftet saken."[209] Flere redaktører brukte lederne til å ta avstand fra partiformannens egenrådige initiativ. Høyres Pressebyrå var ikke partiets sak. Et annet styremedlem, Phillip Rønneberg i Moss Avis, sa at "Det foreligger ingen oppsigelse hverken fra styrets eller sjefredaktør Halles side. Hvis den skulle komme, er det et presse- og ikke et partianliggende." De ansatte i Pressebyråets redaksjon undertegnet et brev som støttet disse synspunktene.[210]

Kåre Willochs behandling av redaktørspørsmålet i Høyres Pressebyrå ble således en belastning for forholdet mellom Høyrepressen og Høyre. Han pleide å kalle Høyrepressen for "vennligsinnet," men "akkurat ved den anledning var ikke de konservative aviser særlig vennligsinnet overfor partiformannen. Mange mener Willoch i denne forbindelse gjorde sin hittil største tabbe, andre ser kanskje episoden som et bevis for handlekraft og besluttsomhet," skrev Carl Johan Berg siden.[211] Kåre Willoch fikk seg rett og slett "en alvorlig skrape av sin egen presse." Men Høyre fikk det til gjengjeld slik partiet ville – de oppnådde å få ny sjefredaktør i Høyres Pressebyrå. Men Høyre fikk ikke sin vilje når det gjaldt hvem den nye sjefredaktøren skulle bli. Høyre ville ha partiets daværende informasjonssjef Fridtjof Clemet som ny redaktør av Høyres Pressebyrå, men partiets klossete håndtering gjorde at avisenes 3 styremedlemmer - mot Høyres 2 - vedtok at den neste HP-redaktøren skulle være en pressemann og ikke en partimann.[212]

Kåre Willochs opptreden påvirket altså redaktørstridens utfall. Redaktør Ranik Halle sa på Pressebyråets styremøte den 15. oktober 1971 at han ville fratre som sjefredaktør, men lovet å fortsette inntil styret hadde funnet hans etterfølger. Etterfølgeren ble Sven B. Riis, som ble ansatt på Pressebyråets styremøte den 20. januar 1972. Han fikk ansettelse på seks års åremål. Andre søkere til stillingen som

[208] Aftenposten morgenutg. 9. oktober 1971
[209] Ofstad 1993:93
[210] Berg 1978: 79
[211] Berg 1978:77ff
[212] Berg 1978:79

Pressebyråets leder var blant annet Fridtjof Clemet, Kjell Hanssen og Johan E. Holand.[213] Mens Høyre ville ha Clemet, avgjorde Høyrepressen at det ble Riis.

Sett i ettertid er det tydelig at redaktørstriden i Høyres Pressebyrå i 1971-72 avdekket et gryende motsetningsforhold mellom Høyrepressen og Høyre. Avisene protesterte mot sitt eget parti. Både Pressebyrået og Høyrepressen oppfattet Høyres opptreden som en utidig innblanding i byrå-interne saker.[214] Denne reaksjonen viser at noe hadde skjedd med Høyrepressen: tidligere hadde pressesaker i høyeste grad blitt oppfattet som partisaker - som da Birger Gotaas ble ansatt som Pressebyråets sjefredaktør i 1946. Partiledelsen dikterte da valget av redaktør, mens avisrepresentantene strødde sand på beslutningen.[215] I 1971-72 gikk ikke det an lenger: avisfolkene markerte et skille mellom pressespørsmål og partisaker – selv om Pressebyråets redaktør fortsatt var medlem av Høyres sentralstyre og møtte på interne Høyremøter.[216]

Sven B. Riis stod som HP-redaktør fra 1972 til 1983. I denne tiden begynte styreformann Sverre Mitsem å få stadig større betenkeligheter med driften av Høyres Pressebyrå. Til slutt frasa han seg gjenvalg som styreformann. Han mente at byrået var i ferd med å bli et partikontor. Det var en oppfatning han ikke var alene om. I et brev fra en av Høyreavisene i 1974 het det at "Høyres Pressebyrå er etter den omorganisering som skjedde for noen år siden, personalmessig, nærmest blitt et rent informasjonsorgan for Høyres Landsstyre og Stortingsgruppen."[217]

Høyrepressen hadde altså tendens til å opptre mer kritisk enn før i forhold til Høyre. Mens John Lyng hadde omtalt Høyrepressen som den "vennligsinnede presse", foretok Kåre Willoch en modifisering med uttrykket den "vanligvis vennligsinnede presse."[218] På den annen side forventet Høyre fortsatt lojalitet av "sin egen" presse, og ikke minst av Høyres Pressebyrå. Strammest var nok vilkårene for Pressebyråets politiske medarbeidere. Høyres Pressebyrå måtte hver dag produsere en til tre kommentarer som kunne brukes som ledere i Høyrepressen. Stortingsdebattene måtte overvåkes og innlegg av partiets representanter redigeres. Høyres representanter var snare med pekefingeren om de ikke ble referert. De forventet service fra Pressebyrået; var det ikke Høyres pressebyrå?[219] En av årsakene til HP-medarbeidernes voksende kritiske holdning til Høyre var at byrået var så dårlig utstyrt: de hadde ikke effektive telex-forbindelser, måtte sende ut sitt stoff med posten, slik at de måtte sette to dagers sperrefrist på sitt reportasjestoff. Høyres Pressebyrå var rett og slett ikke konkurransedyktig på hurtig nyhetsformidling, skriver Ingmund Ofstad. Dette var nok en viktig del av årsaken til at medarbeiderne i Høyres Pressebyrå begynte å føle bitterhet overfor Høyre: de satt med følelsen av at partiet ikke ville satse på byrået med moderne teknisk utstyr slik at de kunne fungere som et effektivt nyhetsbyrå.

[213] Jfr Styreprotokoll for Høyres Pressebyrå 1946-1974, for møtene 15. oktober 1971 og 20. januar 1972, i arkivboks 189, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[214] Andersen 1981:55
[215] Andersen 1981:56
[216] Andersen 1981:62
[217] Sit.e. Ofstad 1993:97
[218] Sit. e. Bastiansen og Dahl 2003: 450
[219] Ofstad 1993:100

Slik kom det inn spenninger rundt driften av Høyres Pressebyrå. I 1976 skrev sjefredaktør Sven B. Riis følgende om byråets kombinasjon av lojalitet og selvstendighet:

> Det ligger i navnet at HP står på et politisk program, byrået skal tjene de ideer og oppgaver vårt konservative parti, det norske Høyre, står på. Men det har samtidig – ifølge både vedtekter og praksis – en selvstendig og uavhengig stilling. Byrået er ikke ansvarlig for partiets standpunkter, og partiet heller ikke for byråets. Men det sier seg selv at synspunktene i sentrale spørsmål er sammenfallende, eftersom de begge baserer sin virksomhet på samme livssyn og samme mål.[220]

Sven B. Riis balanserte hårfint – mellom hensynet til Høyre og hensynet til Pressebyråets selvstendighet. Han ville lede et mer allsidig kontor, ikke et partipolitisk sterkt farget kontor. Diverse innskrenkninger siden 1972 hadde skapt uro i staben. Pressebyrået hadde fått nye vedtekter etter en omorganisering i 1973. Vedtektene signaliserte det viktigste straks: "Høyres Pressebyrå er et selvstendig pressebyrå." Ordene viste at byrået ville ha større avstand til partiet, noe som dog var en viss selvmotsigelse så lenge det faktisk stod en genitivs "s" etter "Høyre" og før "Pressebyrå" i kontorets navn.[221] Utad kunne ikke dette navnet oppfattes på annen måte enn at Høyres Pressebyrå var partiets eget informasjonsbyrå.

Redaktørstriden i 1971-72 og kampen om større selvstendighet for Høyres Pressebyrå utover i 1970-årene, kan sees som tegn på at den sentraliserte politiske spredning av synspunkter fra Pressebyrået og ut til Høyrepressen, var i ferd med å bli utfordret. Pressebyråets medarbeidere oppfattet seg ikke lenger uten videre som talerør for Høyre. Den unge medarbeideren Carl Johan Berg talte faktisk sitt parti midt imot – i den vanskelige abortsaken i 1973. Han skrev da en leder med tittelen "Høyre på glid." Partiledelsen følte seg da motarbeidet og ble tydelig irritert. Dette skjedde like før Høyres landsmøte i Tønsberg. Artikkelen fra Høyres Pressebyrå hadde vakt stor oppmerksomhet. Carl Johan Berg ble utsatt for forsøk på irettesettelser, men han fortsatte med sine frimodige ytringer. Det var ikke lenger noen selvfølge at Høyres Pressebyrå utelukkende distribuerte offisielle Høyresynspunkter. Det hendte til og med at byrået utfordret sitt eget parti – slik som med abortsaken i 1973.[222]

Lojaliteten i Høyrepressen og i Høyres Pressebyrå var i 1970-årene altså langt mindre enn før. Partiets generalsekretær Fridtjov Clemet pekte på det paradoksale ved at Høyrepressens redaktører "snakket uavladelig om sin frihet til å kritisere partiet alt de lystet, men det var et meget dårlig utgangspunkt når man ville be om økede partimidler til presseformål." I Høyres stortingsgruppe var det også misnøye med Høyres Pressebyrå. Det var trolig en av grunnene til at Høyre ikke ville øke sine bidrag til pressekontoret.[223] Sjefredaktør Sven B. Riis registrerte at Høyres støtte til Høyres Pressebyrå ikke svarte til forutsetningene: avisenes gebyrbetaling til Pressebyrået skulle tilsvare Høyres støtte. Det fikk den merkelige konsekvens at så lenge Høyre ikke økte sitt bidrag var det heller ikke mulig å sette opp avisenes gebyrer. Resultatet

[220] Sit.e. Ofstad 1993:103
[221] Ofstad 1993: 105
[222] Ofstad 1993:106
[223] Ofstad 1993:106

ble at Høyres Pressebyrå kom inn i en økonomisk spiralbevegelse som gikk nedover.[224]

De stadige gnisningene mellom Høyrepressen, Høyres Pressebyrå og Høyre i 1970-årene kan kanskje sees som tegn på at denne avisgruppen var organisert på en måte som begynte å tilhøre en tidligere tidsepoke. Høyres nye partiformann i 1974, Erling Norvik, sa da også at Høyre nå ønsket seg en mer moderne markedsføring av sin politikk. Høyre svarte altså på partipressens fallende lojalitet med å ruste opp sitt *eget* utadrettede informasjonsarbeid – med et nytt utvalg.

Helstenius-utvalget

Tirsdag den 26. september 1972 - dagen etter folkeavstemningen om EF - formulerte Høyre mandatet for et utvalg som skulle fornye Høyres informasjonsarbeid. Opprettelsen på akkurat denne tirsdagen indikerer at ett viktig motiv var skuffelsen over EF-nederlaget. Med nei-sidens seier hadde Høyre og dets presse tapt tidens største sak. Det nye utvalget ble så endelig oppnevnt av Høyres arbeidsutvalg den 8. januar 1973. Utvalget la frem sin innstilling den 7. mars 1974. Innstillingen foretok en inngående vurdering av Høyres informasjonstiltak, inkludert pressen. Utvalgets formann var Jan Helstenius, andre medlemmer var bl.a. Aftenpostens Lars Hellberg, Hans Henrik Ramm, Jan S. Levy og Jens Fr. Kynø. Jan S. Levy var utvalgets sekretær. Utvalget hadde mandat til å "foreta kritisk analyse av partiets interne og eksterne informasjon og foreslå omlegning og tiltak som komiteen mener vil effektivisere informasjonsarbeidet." Utvalget skulle vurdere alle Høyres organisasjonsledd, sideorganisasjoner, stortingsgruppen, Høyres Hovedorganisasjon og alle trinn i partiets oppbygging.[225]

Det var et krevende oppdrag. Utvalget avholdt 14 møter. Så kom konklusjonene. Utvalget mente at "manglende fremgang for partiet meget vel kan skyldes svikt i partiets budskap, på samme måte som det kan skyldes svikt i budskapets form." Helstenius-utvalget mente at Høyre måtte ruste opp hele sin informasjonsvirksomhet og ga mange råd om Høyres forhold til massemediene. Utvalget ville bygge ut Høyres informasjonsarbeid på alle plan. Partiet burde "utnytte landsmøtene bedre PR-messig gjennom åpne møter og med en nyhetsorientert planlegging." Utvalget mente også at Høyres fylkesårsmøter burde åpnes for mediene. Høyre burde ha kontaktmøter med Stortingets presselosje minst en gang i året. Høyres informasjonssjef måtte få som oppgave å gjennomgå dagsaktuelle saker for å komme med raske uttalelser til pressen. Når det gjaldt NRK mente utvalget at Høyre led av "underrepresentasjon" i radio- og TV-sendingene fra Marienlyst. Det måtte partiet rette opp gjennom en "nyhetsorientert politisk virksomhet." Innstillingen argumenterte også for "å stimulere Høyre-folk til å søke ansettelse i NRK."

Høyres egen presse inntok en særstilling i Helsteniusutvalgets arbeid. Utvalget skrev at "informasjonskanalene fra partiet er blitt færre i løpet av de siste år." Årsaken

[224] Ofstad 1993:106

[225] Jfr. "INNSTILLING om tiltak for å effektivisere Høyres informasjonsarbeide," Avgitt til Høyres Arbeidsutvalg fra et informasjonsutvalg oppnevnt av Arbeidsutvalget 8. januar 1973. Datert Oslo, 7. mars 1974. i arkivboks Db-0026, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet. Den følgende omtale bygger på denne innstillingen.

fant de i "en omlegning i en del Høyre-avisers holdning til å bringe Høyre-stoff." Tidligere var det en selvfølge at Høyreavisene brakte ut partistoff som rettet seg til partiets tillitsmannsapparat. Men i de senere årene var Høyreavisene blitt mindre villige til å ta inn slikt stoff. Utvalget ville ikke kritisere avisene for det, men understreket at "pressens linje ikke i tilstrekkelig grad er blitt møtt med en konsekvent nyhetsinnrettet politisk aktivitet fra Høyres side." Når Høyreavisene mistet interessen for internt partistoff, måtte Høyre heller anrette det som vanlig nyhetsstoff. Med andre ord: når Høyreavisene reduserte sin interesse for partistoff, måtte Høyre satse på PR. Helstenius-utvalget foreslo også en annen løsning på problemet med at Høyreavisene ikke lenger brakte partistoff ut til Høyres tillitsmenn: Høyre måtte starte sin egen avis. En egen "Høyres Avis" kunne overta formidlingen av internt partistoff til tillitsmennene når Høyreavisene ikke lenger ville trykke det.

Men Helstenius-utvalgets interesse for Høyrepressen gikk mye lengre enn dette. Komiteen foreslo at en større del av midlene som Høyre disponerte til pressepolitiske tiltak skulle komme alle Høyre-aviser til gode. Utvalget ville at støtte til lokale avisprosjekter skulle utgjøre en mindre andel enn i dag og at slik støtte måtte bygge på strengere forretningsmessige kriterier. I samarbeid med Høyrepressens organisasjoner ville utvalget også opprette en "Høyre-pressens journalistutdannelse med et fast, politisk faglig utdannelsesopplegg over et lengre tidsrom." Utvalget foreslo å utdanne 2-4 journalister pr. år. Begrunnelsen for dette tiltaket var at det "stadig blir vanskeligere å få kvalifiserte konservative journalister." Høyre burde derfor satse på en "planmessig rekrutteringspolitikk overfor Høyre-pressen", mente Helstenius-utvalget.

Utvalget tenkte utvilsomt nytt. Forslagene om "Høyres Avis" og en konservativ journalistutdanning fremstod som offensive tiltak, men hadde jo sin egentlige årsak i at Høyrepressen ble ansett som mindre lojal enn før. Utvalget innrømmet da også dette helt eksplisitt da de skrev om "informasjonssvikt" ved at "effekten av den eksterne påvirkning fra Høyres side [var blitt] redusert i de senere år." Utvalget viste til EF-striden når de påpekte at "Informasjonsbildet" var blitt stadig mer preget av "pressgruppers og særinteressers aktivitet." Særinteresser utga sine egne blader og tidsskrifter, noe som også hadde begynt å påvirke pressen. Det reduserte partienes muligheter for å henvende seg direkte til allmennheten, het det. Helstenius-utvalget var rett og slett bekymret for Høyres muligheter til å spre sine meninger. Her hevdet utvalget at Høyre var underrepresentert i NRKs EF-dekning i 1972, men også i fjernsynet våren 1973. Etter dette mente utvalget likevel at partiets eksponering i NRK hadde bedret seg. Da utvalget leverte sin innstilling i mars 1974 fant det ingen grunn til "gjennomgående kritikk" av nyhetsavdelingene i NRK - utover den generelle betoningen av "radikale" problemstillinger "til fortrengsel for Høyres synspunkter." Utvalget så dette siste som en konsekvens av NRK-medarbeidernes politiske oppfatninger. Derfor måtte Høyre arbeide for å rekruttere flere konservative programmedarbeidere i NRK, mente utvalget.

Utvalget til Jan Helstenius hadde registrert avisenes tendens til "økende ubundethet av partiene" og viste til en undersøkelse foretatt av Norsk Gallup Institutt A/S i 1972. Den viste at "påvirkningsfrekvensen for dette medium [radio og fjernsyn] var altså efter undersøkelsen langt lavere enn for aviser." Derfor stod pressen fortsatt i en særstilling, mente utvalget. Men den var ikke lenger som før:

Dette skulle tilsi en sterk og kontinuerlig satsing på dagspressen. Problemet her er imidlertid at Høyre ikke kan vente inngang – og heller ikke leserinteresse – for stoff i konvensjonell partipropaganda-stil. Det vil være 1) en generell holdning til politiske saker i avisen, og 2) plass for politisk stoff av nyhetsinteresse, som vil kunne være utslagsgivende på lengere sikt. Selv med den refererte utvikling, går utvalget ut fra at Høyres aviser vil være tilbøyelig til å prioritere Høyre-stoff, men ut fra strengere kriterier enn tidligere. Derfor vil Høyre ha interesse av at de parti-tro avisene får gode arbeidsforhold. Høyre har søkt å støtte aviser ut fra dette ønske. Støtten har imidlertid ikke gitt de fornødne og ønskede resultater.

En rekke Høyre-aviser er gått inn efter å ha mottatt betydelig støtte i form av tilskudd og garantier fra Høyre. En overveiende del av partiets sentrale støtte til aviser gjennom noen år er gått til aviser som nå er gått inn.

Prosenten av feilinvesteringer er skremmende høy, og synes å kalle på en fundamental omlegning av Høyres avispolitikk. Til tross for de fordeler Høyre har hatt i å ha et talerør i vedkommende distrikter den ekstra tid støtten har holdt liv i avisene, må det være udiskutabelt at disse midler kunne ha vært anvendt med større utbytte for partiet gjennom andre tiltak.

De midler Høyre finner å ville sette inn i pressen må brukes til å bedre og trygge de aviser som har livets rett. Bare når man rår over midler som gjør det mulig å følge opp lenge nok til å oppnå varig bedring, kan det forsvares å gå inn med direkte nødhjelp.

Mesteparten av støtten bør derfor bort fra nødhjelp-typen, og over på det langsiktige byggende arbeid som kommer hele avis-gruppen til gode, med sikte på å styrke redaksjonene og skape bedre og mer rasjonell teknikk.[226]

Disse linjene viser at Helstenius-utvalget faktisk foretok en omvurdering av Høyres forhold til pressen. Utvalget ville bort fra å gi nødhjelp til Høyreaviser som likevel kom til å gå under. Det alene var et fundamentalt brudd med Høyres pressepolitikk i 1950- og 60-årene. Høyre måtte heller bruke sine midler på aviser som hadde livets rett. I tillegg måtte Høyre satse på å skape nyheter gjennom bevisst bruk av PR. Moderne PR ble ansett som løsningen på de problemer som oppstod når Høyreavisene ikke lenger var så villige til å ta inn tradisjonelt partistoff som før. Svekkelsen av lojaliteten i Høyrepressen forsterket altså Høyres interesse for PR. Høyre måtte begynne å lansere sine meninger på en måte som var attraktiv rent nyhetsmessig – for eksempel ved å åpne sine landsmøter.

Jan Helstenius og hans utvalg ønsket at Høyres Pressebyrå fortsatt skulle være "grunnstammen i partiets pressetjeneste", selv om Pressebyrået hadde behov for bedre telex-forbindelser til Høyreavisene. Utvalget mente likevel at Høyre burde supplere Pressebyrået med "utsendelser også fra parti, sideorganisasjoner og stortingsgruppe." Ja, Helstenius-utvalget ville forbedre Høyres kontakt med massemediene både sentralt og lokalt. Utvalget mente at Høyre "som utgangspunkt må respektere medienes uavhengighet og selvstendighet. Man kan ikke uten videre regne med service og oppmerksomhet, men må selv komme med tilbud og gjøre partiet interessant." Høyre kunne utnytte sine landsmøter og sentralstyremøter langt bedre overfor mediene. Ellers anbefalte utvalget at Høyre koordinerte sitt pressearbeid i parti, stortingsgruppe og lokalforeninger med egne pressekontakter. Utvalget anbefalte også at Høyre arrangerte

[226] S.st.

kurs i medie-trening for sine fremste tillitsmenn.[227] Slik skulle Høyre ruste opp sin utadrettede informasjon, mente Helstenius-utvalget.

Høyrepressen – stor, men løs

Den nytenkning som utvalget til Jan Helstenius stod for leder over til en nærmere vurdering av 1970-årenes Høyrepresse. Hvor stod egentlig Høyrepressen midt i 1970-årene? Svar på dette kan vi søke hos to BI-studenter - Arne Høksnes og Jan Lødner – som i 1976 skrev en inngående analyse av Høyrepressens markedssituasjon og markedsmuligheter. Arbeidet ble utført som diplomoppgave ved Bedriftsøkonomisk Institutt på oppdrag for Norsk Høyrepresse. Rapporten var stemplet konfidensiell.[228] Først plasserte Høksnes og Lødner Høyrepressen i forhold til den øvrige pressen med data fra Avisenes Informasjonskontor. De fikk da følgende resultat:

Parti	Antall aviser	Opplag 1974	Prosent
Arbeiderpartiet	41	459.339	23.3
Høyre	29	552.576	28.1
Senterpartiet	13	92.641	4.7
DNF og Venstre	25	450.477	22.9
Øvrige aviser	50	413.565	21.0
Sum	**158**	**1.968.598**	**100.0**

Kilde: Høksnes og Lødner 1976: 19. Basert på rundskriv nr. 95, 15. juli 1976, fra Avisenes Informasjonskontor 1976.

Denne oversikten viser at Høyrepressen i 1976 fremdeles var landets største avisgruppe. Med sine 29 aviser kontrollerte den 28,1 prosent av landets samlede avisopplag. Men Høksnes og Lødner kom til at avisgruppen egentlig ikke hadde fulgt opp denne ledende posisjonen:

> Høyrepressen markerer seg i liten grad som gruppe. Dette skyldes medlemsavisenes organisasjon og styreform. Gruppen består av enkeltbedrifter bygget på enkeltmenneskers ideer og innsats. For mange av høyreavisene er disse ideer fortsatt retningsgivende. Pressegruppen er motstander av kollektivitisme og offentlig styring. Mange av avisene ønsker en forsiktig politisk markering, og vil Høyrepresse-medlemskap til tross, erklære seg upolitiske eller "uavhengig konservativ." En del av avisene som ikke er medlemmer av Høyrepressen er allikevel i prinsippet Høyreaviser.[229]

Mens Høyrepressen var ledende i avisopplag, var den tilbakeholdende når det gjaldt gruppefølelse og samarbeid. Avisgruppen var "overveiende basert på sunn forretningsmessig drift." Avisbedriftene drev selvstendig. Her utgjorde A-pressen en stor kontrast: den opererte som en organisatorisk enhet med felles sentral ledelse og var en "politisk organisasjonsform." Sammenliknet med A-pressen var Høyrepressen

[227] Jfr. Innstilling av 7. mars 1974, arkivboks Db-0026, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[228] Arne Høksnes og Jan Lødner: En analyse av Høyrepressens markedssituasjon og markedsmuligheter i det norske mediabildet, Diplomoppgave ved Bedriftsøkonomisk Institutt, datert 15. desember 1976, arkivboks Db-0046, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[229] Høksnes og Lødner 1976:23

mye mindre profilert: "A-pressen synes å ha en sterkere profil utad som gruppe overfor annonsører, byråer osv." A-pressen drev dessuten med en utstrakt overskuddsoverføring mellom medlemsavisene; arbeideraviser med overskudd subsidierte dem med dårlig økonomi. Slik opptrådte A-pressen som gruppe både organisatorisk og økonomisk – i tillegg til å fremme sitt partipolitiske budskap.

Høksnes og Lødner fant at Høyreavisenes medlemskap i Norsk Høyrepresse var "helt frivillig." Flere av dem opptrådte med betegnelser som "uavhengig konservativ" eller "liberal konservativ." Medlemmene av Norsk Høyrepresse behøvde ikke abonnere på Høyres Pressebyrå. Dette gjaldt også motsatt, slik at abonnenter i Høyres Pressebyrå ikke behøvde å være medlemmer i Norsk Høyrepresse. Den Konservative Presses Forening (DKPF) var fortsatt et debattforum for Høyrepressens politiske redaktører og journalister. Et "Høyrepressens Samarbeidsutvalg" hadde to valgte representanter fra hver av organisasjonene Høyres Pressebyrå, Norsk Høyrepresse og Den Konservative Presses Forening. Utvalget skulle "ivareta den samlede Høyrepresses interesser" og avgi uttalelser i spørsmål som berørte Høyreavisenes redaksjonelle, økonomiske og tekniske interesser. Slik redegjorde Høksnes og Lødner for Høyrepressen midt i 1970-årene.

De to fant for eksempel at den 1. januar 1976 var det 33 avisbedrifter som var tilsluttet Norsk Høyrepresse. De utga i alt 37 aviser med et samlet netto opplag på 595 629 eksemplarer (ikke medregnet Aftenpostens aftennummer). Høyreavisene fordelte seg slik: 16 aviser var monopol-aviser, 11 var nummer 1-aviser, 4 var nummer 2-aviser og 3 var nummer 3-aviser og lavere. Ni av disse avisene var samtidig nummer 1 også i fylket. Det innebar at ca. 79,5 prosent av medlemsavisene var alene-aviser eller nummer 1-aviser på utgiverstedet, ca. 26,5 prosent i fylket. Nummer 1-avisenes samlede opplag var på ca. 528 000 eksemplarer, noe som tilsvarte ca. 89 prosent av Høyrepressens samlede opplag.[230] Selv om disse tallene viste Høyrepressens styrke, oppfattet Høksnes og Lødner disse avisene mer som en samling av individualister:

> Vårt inntrykk er også at denne "pressegruppe" i stor grad er en samling "individualister" i avissammenheng. Dette til tross for at man finner mange likhetspunkter, både når en tar for seg det ideologiske syn på avisen og dens plass i miljøet, og når en ser på selve driften og driftsformen.
>
> Pressegruppen har pr. i dag i liten grad oppnådd å tre frem som gruppe (sett i forhold til for eksempel A-pressen) og markere seg samlet. Etter å ha vært i kontakt med diverse reklamebyråer er inntrykket av at medlemmene fremstår som enkeltenheter og ikke som gruppe, blitt betraktelig styrket. Noe som selvfølgelig har både positive og negative konsekvenser. Den enkelte avis, innen gruppen, som alene er i stand til å markere seg som avis, bedrift og et alternativt medium, oppnår i en slik situasjon relativt sett en mer markert plass i mediabildet. En følge av dette er en mindre markert posisjon for de resterende H-medlemmene, og en mindre markert posisjon og aksept for gruppen som helhet. Dette gir også en markert svekkelse av både gruppens og enkeltmedlemmenes politiske styrke.[231]

Høyrepressen opptrådte - som partipresse - på en helt annen måte enn A-pressen. Høyrepressen var nok størst i opplag, men løsere organisert: den var en samling av frittstående individualistiske avisbedrifter - mens A-pressen var en tett organisert enhet. De to BI-studentene fant at samarbeid innad i Høyrepressen var "for lite

[230] Høksnes og Lødner 1976:32
[231] Høksnes og Lødner 1976:54

akseptert på flere plan", og mente at lite ble gjort for å bremse kostnadsøkningen. De syntes for eksempel at Høyrepressens markedsføring lå på et "beklagelig nivå." Avisene nøyde seg med å presentere sine avisopplag bare for sine egne lesere:

> En stor del av pressens markedsføring er imidlertid, kanskje i større grad enn for de fleste andre produkter, produktet selv. Avisen, dens innhold, utseende og image. Dette til tross, foregår markedsføringen av avisen i selve avisen. I motsetning til handel og industri... markedsfører avisen seg først i det øyeblikk man har mottatt produktet, altså på mange måter helt motsatt av tradisjonell markedsføringsteori.[232]

Høyrepressens annonser nådde bare dem som allerede leste avisen, mens lesersuksesser som VG og Dagbladet markedsførte seg utenfor seg selv: i konkurrerende aviser, med oppslag, plakatkampanjer osv.

Høksnes og Lødner var opptatt av kulturforskjellen mellom Høyrepressen og A-pressen. Overskuddsdisponeringen i A-pressen mellom ulike aviser var "utenkelig" i Høyrepressen. I Høyrepressen la man vekt på "sunn forretningsdrift" i den enkelte avisbedrift. Samarbeid i Høyrepressen begrenset seg til informasjonsarbeid og forsøk på en felles utforming av materiell, mente BI-studentene.[233] Kulturforskjellen viste seg ved at A-pressen stadig opptrådte som samlet avisgruppe bl.a. overfor annonsører, mens Høyrepressen i liten grad gjorde det. Høyreavisene fremhevet i første rekke "seg selv."[234] Høksnes og Lødner pekte også på at Høyreavisene hadde en meget stor andel av sine aviser i folkerike distrikter. Det var "ut fra et markedssynspunkt en styrke." Avisgruppen hadde således et betydelig vekstpotensial i opplag og dekning – og som annonsemedier. Men det var et problem at "Verken profesjonelle brukere (reklamebyråer og lignende) eller avisens vanlige kundegruppe har noe klart bilde av samarbeide." Med den styrke som den konkurrerende A-pressen markerte seg med, kunne Høyrepressen bli satt "fullstendig i skyggen." Hvis en ekstraordinær økonomisk situasjon skulle oppstå, ville samarbeidet i Høyrepressen neppe sikre bedriftenes kontinuitet, skrev BI-studentene.[235]

Deres konklusjon var at Høyrepressen ikke maktet å utnytte sin sterke opplagsmessige stilling utad. A-pressen var mindre, men tettere organisert. Derfor maktet den også å fremstå som en samlet avisgruppe og dermed oppnå fordeler. Høyreavisene var snarere individualister med en nokså løs organisatorisk tilknytning seg imellom, og til partiet. Høyrepressen hadde en begrenset vilje til å løse felles problemer med forpliktende organisatoriske midler, utover sammenslutningen Norsk Høyrepresse. Mens A-pressen tenkte kollektivt, tenkte Høyrepressen individualistisk. Kulturforskjellen mellom de to største avisgruppene i landet bunnet i deres ulike ideologiske grunnsyn: når konservatismen skulle omsettes til avisdrift ga den et annet partipressesystem enn sosialdemokratenes. Høyrepressen var rett og slett en annen måte å tenke partipresse på, enn den som ble praktisert i A-pressen. Derfor er det av interesse å studere denne nokså løst definerte avisgruppen nærmere.

---

[232] Høksnes og Lødner 1976:55
[233] Høksnes og Lødner 1976:60
[234] Høksnes og Lødner 1976:60
[235] Høksnes og Lødner 1976:68

Ildsjelen i Høyrepressen

Den 25. august 1974 fylte Høyre 90 år. Jubileet ble markert med et festmøte i Universitetets Aula. Fire dager etter feiret direktør Johan Fredrik Loennecken i Norsk Høyrepresse sin 50-årsdag – på en uvanlig måte. Han inviterte da 160 venner og forretningsforbindelser til middag på Hotel Continental. Etterpå fikk han trykket opp et eget hefte, "Mine venner", med tekst og bilder fra festen. Hans gjester kom fra salg og reklame, fra bank og forsikring, handel, industri, shipping og frie yrker. Hans forgjenger Øyvin Davidsen var også tilstede. Loennecken skrev i forordet at feiringen ble en "stor oppmuntring i mitt videre arbeide, for Høyrepressen, for norsk reklame, for menneskets rett til å bestemme sin egen skjebne, - og for min aldri hvilende kamp mot maktmennesket og formynderstaten."[236]

Denne mønstringen av næringslivsfolk viser hvor sentralt Loennecken stod med sin direktørstilling i Norsk Høyrepresse. I prinsippet var denne en næringsorganisasjon, men det finnes mange dokumenter fra Loennecken som viser at han også drev politisk påvirkningsarbeid som pekte langt utover salgs- og annonsearbeidet. Johan Fredrik Loennecken var en overbevist Høyremann. Det ga ham motivasjon til også å arbeide politisk – slik han selv skriver i sitatet ovenfor. Loenneckens aktivitet til fordel for Høyrepressen kan forklares med partiets reduserte interesse for sin presse. Når Høyre reduserte sitt direkte avisengasjement og kuttet ned på pengestøtten, begynte Loennecken å overta. I 1970-årene var han blitt en sterk aktør som ville handle aktivt til fordel for sin avisgruppe. Dette var det vanskelig for Høksnes og Lødner å få oversikt over. Høyrepresse-direktørens aktivisme befant seg bakenfor deres analyse. Loennecken våket over Høyrepressen. Den 4. august 1972 skrev han for eksempel til disponent Carl Jørgen Høibråten ved Eidsvoll Rivefabrikk om Eidsvold Blad. Den var da offisielt blitt en Senterpartiavis. Høibråten møtte som representant for Høyres Hovedorganisasjon og Høyres Pressefond på avisens generalforsamling. Loennecken skrev at han ikke hadde noen oversikt over "på hvilket tidspunkt Eidsvold Blad ble Senterpartiavis, eller om det i det hele tatt er vedtektsfestet at den skal være det." Han ba derfor om å få tilsendt avisselskapets vedtekter. Dette brevet viser at Loennecken også interesserte seg for den redaksjonelle og politiske utviklingen i Høyrepressen: overgang fra Høyre til et annet parti var noe han så på som en svært alvorlig sak.[237]

Johan Fredrik Loennecken var selve krumtappen i Norsk Høyrepresse. Og slik fortsatte det gjennom hele 1970-tallet og inn i 1980-årene. Sammenslutningen Norsk Høyrepresse representerte både bladeierinteresser og kanaliserte annonser og reklame gjennom hele tiåret. Norsk Høyrepresse ble ledet av et styre på fire valgte avisrepresentanter. En av dem ble oppnevnt av Høyres Hovedorganisasjon. Norsk Høyrepresse kunne etter Høyres egne vedtekter sende to delegerte til Høyres landsmøter.[238]

Loennecken var en ildsjel i Høyrepressen, men kan også sammenliknes med Johan Ona – han trakk i mange tråder og hadde stor innflytelse. Som sin forgjenger Øyvin Davidsen klaget han gjerne over A-pressens innflytelse. For Loennecken var A-

[236] Se heftet "Mine venner", i arkivboks Db-0027, PA-603-2 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[237] Loennecken til Carl Jørgen Høibråten, i arkivboks Edb-0019, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[238] Jfr.Notat til sjefsekretær Reidar Martinsen i Oslo Høyre 29. april 1971, i arkivboks Edb-0019, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

pressen fortsatt et truende sosialdemokratisk avismonster, selv om Høyrepressen var størst. Loennecken skrev gjerne engasjerte avisinnlegg fulle av polemikk. I 1971 sendte han et manus til Morgenbladet som bl.a. inneholdt dette:

> Det sentrale, - den hårde realitet, er at store deler av norsk avisdrift ikke skjer på vanlige, økonomiske betingelser. Til tross for at man på borgerlig hold er fullt klar over dette, har verken de ikke-sosialistiske politiske partier, næringsgrupperinger eller enkeltpersoner vært villige til å ta konsekvensen av sin viten. Noen bred og entusiastisk oppslutning om de borgerlige aviser har det aldri vært. Tvert imot demonstreres det betydelig likegladhet, - En avis fra eller til spiller da ingen rolle, og dessuten har vi for mange aviser i dette land. Denne klisje er ikke ukjent blant folk som burde vite bedre, - og som burde være svært opptatt av at det finnes alternativer til arbeiderpartipressen.[239]

Høyrepressens direktør oppfordret til handling blant borgerlig innstilte mennesker: de var alt for slappe når det gjaldt å støtte de borgerlige avisene i kampen mot Johan Onas ekspanderende A-presse. Loennecken påtok seg altså et presseansvar som tidligere hadde ligget under Høyre. Han skremte med at fremtidens avisnekrologer ville bli skrevet om de borgerlige avisene; "Arbeiderpartiets tilhengere har nemlig sikret sin pressegruppes eksistens, og fører en bevisst politikk med sikte på å gjøre gruppen til den absolutt dominerende på det norske avismarked...". A-pressen fikk "millioner, fra fagforeningene" og fra medlemmene, mens de borgerlige partiene måtte "stå med hatten i hånden hos sine venner og tilhengere. I beste fall gir tiggergangen noen småkroner. I verste fall blir avisenes talsmenn avvist med et skuldertrekk. Totalt er situasjonen grenseløst uverdig. Egentlig burde enhver ikke-sosialist være glad for å få bidra, med meget eller lite, til en borgerlig presses bevarelse og utvikling...". Loennecken skrev at "resultatet av denne tingenes tilstand kan bli, at vi i tillegg til et radio- og TV-monopol, i store deler av landet også får et avismonopol, dominert av arbeiderpartipressen. Det finnes knapt nok en bedrift, eller et ikke-sosialistisk enkeltmenneske som er tjent med en slik utvikling, eller med konsekvensen av den."[240]

Dette skremmebildet var nok i sterkeste laget, men var likevel ikke uten røtter i virkeligheten. I første halvdel av 1970-årene hadde Høyre jo gitt opp sin tradisjonelle pressepolitikk. Samtidig forsvant de fleste Høyreavisene på Sørlandet og Vestlandet. I 1972 ble Høyreaviser som Christiansands Tidende, Flekkefjordsposten og Haugesund Dagblad nedlagt. I 1971 var det slutt for Stiftstidende på Hamar, og i 1975 for Sørlandske Tidende i Arendal, osv.[241] Avisdøden rammet Høyrepressen hardt – det var en av årsakene til at Johan Fredrik Loennecken trappet opp sin aktivitet til fordel for den konservative pressen.

Mot slutten av 1970-årene kom Loennecken med et uvanlig forslag. Han foreslo da å utvide kretsen av medlemsaviser. Han mente at Norsk Høyrepresse måtte forsøke "å trekke til seg både de "gamle" venstreavisene, d.v.s. de aviser som senere gikk inn for Det Nye Folkepartiet, og som nu mer eller mindre befinner seg i et slags politisk ingenmannsland, og de aviser som arbeider under betegnelser som "upolitiske" og "uavhengige." " Styret i Norsk Høyrepresse var enig, men mente at dette ikke alene

[239] Loennecken: manus sendt Morgenbladet 22. mars 1971, i arkivboks Edb-0001, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[240] S.st.
[241] Andersen 1981

var denne organisasjonens oppgave. Den samlede Høyrepresse måtte foreta seg noe, for styret fant det "nødvendig med en sterkere ikke-sosialistisk front." Loennecken ville i 1978 altså utnytte situasjonen som var oppstått i den tidligere Venstrepressen og DNF-pressen og trekke dem over til Høyre. De var jo partiløse og befant seg i et ideologisk tomrom. Høyrepressens direktør så straks muligheter for ekspansjon.[242] Hans ide kan kanskje forklares ved Høyrepressens eget frafall. I 1980 fremstod Høyrepressen som svekket. I 1950 var det 48 Høyreaviser i landet, i 1970 hadde det sunket til 37 og i 1980 var det blitt 33. Høyrepressens tyngde lå i de sentrale østlandsområdene. Godt over halvparten av alle Høyreavisene lå i denne landsdelen. På Sør- og Vestlandet var Høyrepressen nesten totalt utradert: i 1980 fantes det bare en dagsavis i tillegg til 7 mindre lokalaviser som støttet Høyre. Tilsvarende tall i 1950 var 14 Høyreaviser, og av dem var det 7 dagsaviser. Så sent som i 1970 hadde Høyrepressen ennå 4 dagsaviser og 5 lokalblad i sør og vest. I 1980 var det bare en igjen. Høyrepressens store fall kom altså med 1970-årenes avisdød. Dette skjedde etter at den statlige pressestøtten var innført. I tiden fra 1950 til 1980 måtte i alt 18 Høyreaviser enten gi opp eller gå inn i andre partiaviser. Av disse var 10 dagsaviser, mens 8 tilhørte lokalavistypen med fra 2 til 3 utgaver pr. uke. På Sørlandet og Vestlandet gikk til sammen ni Høyreaviser overende: 6 dagsaviser og to mindre blad. I det sentrale Østlandsområdet ble fire dagsaviser og to aviser som utkom 2-3 ganger i uken nedlagt. Med Stiftstidendes fall i 1971 forsvant den ene av Høyres to dagsaviser nord på Østlandet. I Nord-Norge falt tre små lokalaviser bort i løpet av det foregående tiåret. Frafallet fordelte seg ganske jevnt utover perioden fra 1950 til 1980. Mest brutal var avisdøden i Høyrepressen i første halvdel av 70-årene, da de fleste Høyreavisene på Sørlandet og Vestlandet forsvant. Dette var langt på vei en virkning av at Høyre hadde gitt opp sin tradisjonelle pressepolitikk, som hadde gått ut på å gi økonomisk støtte til utsatte aviser.[243] Resultatet av avisdødens inngrep var at Høyrepressen i 1981 var blitt "et typisk østlandsfenomen."[244] Men til tross for stort frafall blant Høyreavisene stod de ikke dermed uten politisk innflytelse. Den konservative avis som i 1970-årene trolig gikk lengst i å øve aktiv politisk innflytelse var Aftenposten – og Egil Sundar.

Sundar-aktivismen

Aftenposten var landets største avis - og konservatismens hovedorgan. Egil Sundar var leder av avisens politiske avdeling. Dermed fikk han store muligheter til å påvirke. Sundar var inspirert av John Lyngs firepartiregjering i 1963, og begynte siden å agitere for mer ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid. Han mente at det var Høyres eneste måte å oppnå regjeringsmakt på. Men da var det viktig at Høyre ble lansert på en akseptabel måte for sentrumspartiene. En leder i Aftenposten fra august 1977 er karakteristisk for dette synet: "Landets nest største parti er, efter våre begreper, et sentrumsparti. Hva annet kan det være, når anslagsvis 400 000 mennesker ved valg efter valg har gitt det sin stemme?" Aftenposten skrev at Høyre "aktivt arbeider for løsning av de oppgaver og problemer som opptar folk i det politiske sentrum her i

[242] Arkivboks Db-0047, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[243] Andersen 1981:163
[244] Andersen 1981:164

landet."[245] Slik var Egil Sundars linje i Aftenposten: han fremstilte Høyre som et sentrumsparti, og forsøkte dermed å legge til rette for et ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.

På dette tidspunkt i 1977 hadde Egil Sundar for lengst tatt spranget fra journalistikk til politisk aktivisme. Han skriver selv at "Som leder av Aftenpostens politiske avdeling i 20 år og senere som avisens sjefredaktør kom jeg til å spille både observatørens og aktørens rolle. Etter stortingsvalget 1973 ble jeg selv en aktiv pådriver i de borgerlige samarbeidsbestrebelser."[246]

I 1971 spurte stortingspresident Bernt Ingvaldsen om ikke Egil Sundar kunne skrive noen artikler i Aftenposten om at den borgerlige koalisjonsregjeringen burde fortsette. Sundar nektet.[247] Denne episoden er interessant av flere grunner. Ingvaldsen mente at Aftenposten – med sin innflytelse – kunne legge et grunnlag for en ny regjering. Sundar avviste dette ved å vise til sin integritet og til presse-etiske prinsipper. Men siden snudde Sundar helt rundt og gikk personlig i spissen for å danne nye regjeringer. Da var integritet og etikk ikke noe problem for ham lenger. Sundar sier det slik:

> Selv trådte jeg innpå arenaen da jeg i 1974 tok initiativet til dannelsen av Aksjonen for borgerlig samhold, senere kalt "Sundar-aksjonen" – en tverrpolitisk aksjon som ville søke å medvirke til en borgerlig seier ved stortingsvalget 1977 og en regjering i overensstemmelse med dette. Når jeg var med på å starte en slik aksjon, var det ut fra den enkle og klare erkjennelse at dersom de borgerlige partier skulle ha noen som helst sjanse til å påvirke utviklingen i en annen retning enn den sosialistiske, måtte partiene samle seg om felles sak.[248]

Sundar-aksjonen laget en publikasjon som het "For et ikke-sosialistisk Norge." Den ble distribuert over hele landet. I den het det at de borgerlige partiene burde "gå ut til sine velgere og gjøre det klart at vi i fellesskap har en jobb å gjøre, at vi står overfor en kjempeoppgave som bare kan løses hvis vi er villige til å løfte i flokk."[249] Aksjonistkretsen rundt Egil Sundar bestod bl.a. av Kristian Asdahl fra Høyre, gårdbrukerne Hans Borgen og Erling Engan fra Senterpartiet, direktør Einar Hareide m.fl..[250] Selv hadde Sundar mest kontakt med Asdahl og Borgen.

Hans Borgen var bondehøvdingen som i 1972 var formann i Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EF. Sundar og Borgen slo altså på hver sin side i den harde EF-striden. Men siden møttes de "i et felles ønske om å bygge opp igjen tapte skanser. For meg personlig var dette en uforglemmelig opplevelse. Fast og urokkelig som grunnfjellet og med overbevisningens glød sto han frem overfor de gjenstridige i sitt eget parti og argumenterte for samarbeidets nødvendighet", skriver Sundar om Hans Borgen.[251] Sundar fant stor glede i å samarbeide nettopp med "min fordums erklærte EF-motstander. Vi følte kanskje begge et behov for å rekke hånden ut til forbrødring,

[245] Aftenposten morgenutg. 25. august 1977
[246] Sundar 1993:8
[247] Sundar 1993:14
[248] Sundar 1993:100
[249] Sundar 1993:100-101
[250] Sundar 1993:101
[251] Sundar 1993:102-3

for å fortelle hverandre at vi – tross uenighet om EF-sak – ville gjøre en felles innsats for noe vi trodde på."[252]

Aksjonen fra Sundar-kretsen var en reaksjon på det dramatiske valgresultatet i 1973. SV gikk da frem fra 2 til 16 stortingsrepresentanter. Det innebar en venstredreining som måtte få konsekvenser for Trygve Brattelis regjering. Egil Sundar opplevde at det politiske klimaet ble "skjerpet", "men likevel ikke tilstrekkelig til at de borgerlige partier innså nødvendigheten av å slutte sine egne rekker." Derfor startet han sin aksjon for borgerlig samhold – et initiativ han siden beskriver som "en katalysator for velgerstemningen." Kanskje det likevel ville bli mulig å gjenskape et borgerlig regjeringsalternativ etter valget i 1977?[253] Sundar opplevde at han her stod i et delvis motsetningsforhold til de borgerlige partiene: så lenge de ikke var enige med ham måtte han overbevise dem om verdien av nytt borgerlig samarbeid. For å oppnå det tok Egil Sundar i bruk Aftenposten. Stikk i strid med sine tidligere argumenter om integritet og presse-etikk gjorde han derfor Aftenposten til en påvirkningskanal som skulle øke oppslutningen om fremtidig borgerlig regjeringssamarbeid:

> I påvirkningen utenfra kom Aftenposten til å spille en toneangivende rolle. Som følge av Arbeiderpartiets radikaliserte kurs tok avisen på et tidlig tidspunkt til orde for å gjenreise et alternativ med appell til ikke-sosialistisk innstilte mennesker. Nå og i mange år fremover – ja, helt frem til stortingsvalget 1989 – ble Aftenposten den viktigste premissleverandør til debatten om alternative utviklingslinjer i norsk politikk. Det lar seg vel knapt skjule at jeg selv ble den fremste eksponent for denne samarbeidsstrategi, først som leder av den politiske avdeling og senere som avisens sjefredaktør. Gjennomgangsmelodien var at Arbeiderpartiets såkalte demokratiske (les: dogmatiske) sosialisme bare kunne stanses ved at de borgerlige partier sikret seg flertallet og dermed regjeringsmakten.[254]

Slik gjorde Egil Sundar Aftenposten til en pådriver for ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid. Sundar skriver at "Langsomt begynte presset å virke; en bevegelse var i gang", men det tok lang tid før samarbeidsdrøftelser kunne innledes.[255] Partiene var ikke uten videre interessert i å binde seg til et nytt samarbeidsopplegg. De oppfattet presset utenfra som "utidig" og "upassende." Hvordan opposisjonen skulle forholde seg til den sittende regjering, "fikk man overlate til partiene selv å avgjøre," ble det sagt. For statsminister Trygve Bratteli og hans andre regjering i tiden 1973-76 var borgerlig splittelse svært ønskelig, for regjeringen hadde jo ingenting å frykte så lenge opposisjonen ikke ble enige. Men Sundar-aksjonen fortsatte sitt press, selv om partiene oppfattet det som "anmassende."[256]

Aksjonens mål var en ny borgerlig regjering etter valget i 1977. Dette målet møtte sterkest motstand i Senterpartiet. Den indre striden der i årene 1975-77 handlet om hvorvidt partiet skulle inngå samarbeid med Høyre. Motstanden fra Hedmarks-geriljaen var sterk: i realiteten argumenterte de mot Egil Sundars regjeringsprosjekt. Likevel førte sonderingene med Dagfinn Vårvik frem. I ettertid ser Sundar disse sonderingene som "et avgjørende vendepunkt for borgerlig samarbeid."[257]

---

[252] Sundar 1993:104
[253] Sundar 1993:105
[254] Sundar 1993:105-106
[255] Sundar 1993:106
[256] Sundar 1993:107-108
[257] Sundar 1993:128

Sundar-aktivismen i Aftenposten var forutsetningen for det hele. Den bygde ikke på partilojalitet; tvert om. Egil Sundar kritiserte gjerne Høyrepolitikere og andre borgerlige hvis de ikke var enige med ham. Sundar gikk ikke av veien for å være brysom. Han ville unngå at Arbeiderpartiet skulle få regjere til evig tid. Han nådde sitt mål da de borgerlige partiformennene før stortingsvalget i 1977 la frem en felleserklæring med ønske om å danne en bred ikke-sosialistisk regjering etter en eventuell borgerlig valgseier.[258] Erklæringen var undertegnet av tre partiformenn: Høyres Erling Norvik, Kåre Kristiansen fra Kristelig Folkeparti og Dagfinn Vårvik fra Senterpartiet.[259]

Det var derfor valgnatten i 1977 ble så spennende. Først så det ut til å bli borgerlig stortingsflertall, men noen ytterst få stemmer – i en postsekk som ble funnet helt til slutt - medførte at Arbeiderpartiets regjering fikk fortsette. Høyre økte likevel sitt antall stortingsmandater fra 12 til 41. Dette valgresultatet kunne tolkes som velgernes støtte til Egil Sundar-aksjonen og ønsket om en ny regjering. Aftenposten hadde nesten lyktes med sin kampanje. Egil Sundar innrømmer i ettertid at "Politisk ble det utført et målrettet og energisk arbeid for å skape øket oppslutning om et ikke-sosialistisk alternativ. Når ikke så rent få betraktet Aftenposten som et kraftsentrum innen den borgerlige leir, så var det antakelig dekkende for de faktiske forhold. Viktig var det selvfølgelig å holde samarbeidstanken levende og etter beste evne forsøke å motvirke den tendens til splidaktighet som syntes å være et vedvarende fenomen. Ikke sjelden kunne det også være behov for å holde partiene litt i ørene, simpelthen. På partikontorene ble man ikke synderlig populær ved denne korrigerende virksomhet, og reaksjonene hadde gjerne form av både iltre og indignerte tilsvar."[260]

Kursendring i Høyrepressen

Parallelt med Egil Sundars aktivisme i Aftenposten begynte en kursendring i enkelte av Høyres aviser. Høyrepressen var svekket av avisdøden tidlig i 1970-årene, men overlevde likevel dette tiåret. Det interessante er hvordan Høyreavisene utviklet seg. For å belyse dette skal vi se nærmere på hvordan to markante Høyreaviser opererte mot slutten av 1970-årene: Asker og Bærums Budstikke og Sandefjords Blad.

Helt siden Første verdenskrig hadde Asker og Bærums Budstikke vært kjent som en bastion for Høyre. Før det hadde avisens grunnlegger Jørgen Christian Kanitz (1852-1929) markert avisens konservative samfunnssyn helt fra starten i 1898. Avisen videreførte sin Høyretradisjon langt utover i etterkrigstiden. Ja, kontakten mellom Budstikka og Høyre i Bærum var nær, personlig og stabil. Ansettelsen av journalisten Rolf Kluge (f. 1923) som redaksjonssekretær i 1960 var et uttrykk for avisens Høyretradisjon; Kluge hadde bakgrunn fra store Høyreaviser. Han var journalist i Adresseavisen fra 1948, og fra 1950 var han ti år i Aftenposten. Rolf Kluge representerte Høyre i Bærum kommunestyre i årene 1960-64. I 1961 ble Kluge ansatt som sjefredaktør i Budstikka – en stilling han hadde til 1991.[261] I et tilbakeblikk ved

[258] Sundar 1993:129
[259] Sundar 1993:129-130
[260] Sundar 1993:144
[261] Pressefolk 1979

avisens 100-årsjubileum i 1998 beskriver Rolf Kluge Budstikkas rolle som Høyreorgan som "beklemmende":

> Budstikka hadde nå en så sterk og sikker stilling i sitt distrikt at den måtte bli en avis for alle i Asker og Bærum, også når det gjaldt politisk informasjon og debatt. Avisen hadde i beklemmende grad vært menighetsblad for Høyre. Under valgene var det vanskelig å se at det deltok andre partier. Høyres kandidater fylte spaltene med velretusjerte portretter og velvillig presentasjon. Valgdebatten inneholdt nesten utelukkende innlegg fra egne partifeller. I artiklene var Høyre ufeilbarlig. Noe annet var det ikke råd til foran et valg. Slik var det i alle aviser som bekjente seg til et parti. Avisene publiserte i det vesentlige bare sitt partis innlegg og artikler. De andre fikk gå til sine egne partiaviser.[262]

Her ser vi to ting: Kluge brukte tilbakeblikkets perspektiv til å ta et oppgjør med Høyretradisjonen i sin avis. Avisen var ensidig i sin positive omtale av Høyre, og ga minimal omtale av de andre partiene i lokalpolitikken. Kluge kom dog til at Budstikka som monopolavis burde foreta en kursendring. Etter hvert ville han gi den et mer differensiert politisk innhold med stoff fra alle partier:

> Budstikkas redaktør fant på sin side tiden inne til å ta følgene av at Budstikka var alene på utgiverstedet. Det var trolig at den kom til å være det i overskuelig fremtid. Det ble gjort kjent i det lokalpolitiske miljø at avisen ville stå åpen for alle partier. I første omgang gjaldt det debattinnlegg og kommentarer forfattet av politikere og skribenter utenfor Høyres rekker. Etter hvert ble det til at redaksjonen selv tok initiativ til å lage intervjuer med og omtaler av folk i andre politiske leire. Målsettingen var at leserne skulle være godt orientert om representanter i alle partier som var aktive på den lokalpolitiske arena.[263]

Slik ville Rolf Kluge føre Budstikka fra politisk ensidighet til et mer mangfoldig spekter av politiske oppfatninger. Det var et brudd på den ensidige Høyre-linjen. Kluge innrømmer da også at en slik kursendring "var ikke gjort over natten." Den vanlige holdningen også i Høyre var at partiets aviser skulle gi dets talsmenn stor og positiv omtale, samtidig som avisen bare skrev negativt om motparten. Det var derfor ingen selvfølge at en Høyreavis som Budstikka ga like fyldige referater fra motpartens innlegg i kommunestyret som den gjorde om sine meningsfeller. Det lokale Høyrepartiet likte at Budstikka fremhevet motstandernes uheldige utspill, men det ble ikke tatt godt imot hvis avisen refererte fyldig når motparten hadde gode argumenter.[264]

Kursendringen skapte snart reaksjoner. Høyre i Asker og Bærum fulgte Budstikkas nye linje med "sval oppmerksomhet." Etablerte Høyrepolitikere med lang fartstid hadde vanskelig for å godta forandringen. De hadde jo opplevd fordelene ved å ha en "applauderende avis helt for seg selv." Avisens styremedlemmer var tilbakeholdne med å kommentere den nye kursen: redaktørens ansvar for avisen som journalistisk produkt var ubestridt. Rolf Kluge kunne da også vise til prinsippene i Redaktørplakaten fra 1953. Selv mente Kluge at det "ville tale til Høyres fordel å ha en avis som også lot de andre partiene slippe til i spaltene. En slik åpenhet ville vekke respekt for Høyre. Politisk tilslutning skulle vinnes ved å ha de beste løsningene og de

[262] Kluge 1998:140
[263] S.st.
[264] Kluge 1998:141

beste argumentene, ikke ved å fortie motpartens. Ingen kunne motsi et så åpenbart demokratisk prinsipp," skriver han.[265]

Den linje Rolf Kluge la seg på representerte likevel ikke noe totalt brudd på båndene mellom Budstikka og Høyre. Fortsatt var det tett forbindelse mellom avisen og Høyrepolitikerne i kommunestyret. Høyrerepresentantene der lot det stilltiende skje at avisen åpnet seg. Budstikka markerte etter hvert større åpenhet overfor de andre partiene. Men Høyrerepresentantene hadde vanskelig for å godta at avisen etter hvert utviklet "en mer kritisk holdning til *deres* vedtak og disposisjoner, enn at den viste åpenhet overfor de andre partiene."[266]

Så ble det konfrontasjoner. Bærums Høyreordfører fikk kritikk på lederplass. Han protesterte – og ville legge ned sitt verv som formann i avisens representantskap. For avisen var jo det gunstig. Verre var det at ordføreren brukte sin posisjon i avisen til å øve press mot redaksjonen. Saken løste seg, og ordføreren måtte "innse at det var kommet en ny tid også for de hittil så sterkt partibundne lokalavisene," skriver Kluge.[267]

Den nye kursen i Asker og Bærums Budstikke gjorde først at de andre partiene ble skeptiske: hva lå egentlig bak? Avisen ba nå om å få tilsendt de lokale partilagenes møtereferater. Lokalpartiene fryktet at avisen ville henge dem ut. Kluge skriver at "Det tok tid å bygge opp gjensidig tillit. Det kunne lett bli uenighet om hva som burde komme på trykk av referater og meldinger. Det var ikke lett for redaksjonen å bli trodd når det ble skyldt på plassmangel eller henvist til hva som var relevant og leseverdig."[268]

Senere begynte Budstikka selv å lage intervjuer og reportasjer om de andre politiske partiene. Da ble det bedre balanse mellom presentasjonen av ulike oppfatninger. Men fortsatt var Budstikka i kommentarer og reportasjer preget av "den politikk den var formålsbestemt til å fremme" – altså Høyres. Avisen fortsatte daglig å legge vekt på saker den anså som viktige ut fra et høyrepolitisk syn. Lokale Høyrefolk var dessuten vant til å oppsøke avisen for å gjøre sine synspunkter gjeldende. De betraktet fortsatt Budstikka som sin. "Avisen hadde fortsatt en klar høyreprofil", innrømmer Kluge. Selv trakk han seg fra kommunestyret i Bærum ved periodens utløp etter at han var blitt redaktør. Mange andre steder satt redaktører fortsatt som ordførere m.m.. Rolf Kluge kom etter hvert til at fremtidens aviser måtte være uten partitilknytning. En årsak var avisdøden og frafallet av mange partiblader. Mange steder var kun en avis igjen på utgiverstedet. Det forsterket tendensen mot upartiskhet.[269]

I Budstikka var det vanlig at Høyres fremtredende lokalpolitikere satt både i styret og i representantskapet. På avisens generalforsamling i 1971 kom det forslag om enda en ledende Høyrepolitiker som tillitsmann i avisen. Da sa redaktør Kluge at det var han imot - prinsipielt. Styret var enig. Forslaget ble ikke fremmet.[270] Styret godtok etter hvert at avisen i alle henseender burde stå fritt slik at den kunne føre en "ubunden og fruktbar diskusjon" om sakene. Kluge opplevde samtidig at Høyre i Asker og

[265] Kluge 1998:141
[266] Kluge 1998:141, kursiv i original
[267] Kluge 1998:141
[268] Kluge 1998:141
[269] Kluge 1998:142
[270] Kluge 1998:142

Bærum ble stadig mer maktfullkomment: Høyre satt med flertallet og ledelsen i tiår etter tiår. Ingen andre maktet å utfordre Høyre. Opposisjonen var uten kraft. Dermed ble mange saker i realiteten avgjort i Høyres grupper. Beslutningene i kommunestyret ble rene formaliteter. Det gjorde at Kluge skjerpet Budstikkas kritiske holdning. Redaksjonen fortsatte som målbærer for Høyres fanesaker, men utviklet seg til å bli mer kritisk og til og med opposisjonell der hvor den følte at partiet brukte sin makt utilbørlig - for eksempel ved overfladisk saksbehandling eller når partiet overkjørte opposisjonen fordi det selv satt med flertallet. I slike situasjoner hendte det at Budstikka kritiserte Høyre.[271]

Ett eksempel på det oppstod allerede høsten 1965. Asker og Bærums Budstikke mente at Bærum Høyre hadde foretatt en partiansettelse da ny skoleinspektør skulle velges. Høyre hadde lenge kritisert Arbeiderpartiet for rene partiansettelser. Nå mente Kluge at det lokale Høyre-partiet gjorde det samme. Rett etter at Per Bortens regjering hadde overtatt makten høsten 1965, gikk Budstikka ut med kritikk mot eget parti på lederplass. Lederen vakte oppsikt. En så åpen kritikk av avisens eget parti var uvanlig. "Det økte lesernes respekt og tillit på en måte som fikk stor betydning for avisen, både innen det lokalpolitiske miljøet og hos leserne for øvrig," skriver Kluge. Lederen fikk konsekvenser: skolestyrets mindretall klaget ansettelsessaken til fylkesmannen. Han tok klagen til følge. Dermed ble Arbeiderparti-sympatisøren Thorleif Øisang ansatt som skoleinspektør i Bærum.[272]

Utviklingen i Asker og Bærums Budstikke i 1960- og -70-årene viser at avisen befant seg i et spenningsforhold mellom den eldre Høyretradisjonen og redaktør Kluges nye linje. Fremdeles ble det forventet at de journalister som skulle håndtere kommunestoff og lokalpolitikk hadde sympati for Høyre. Det visste de som søkte på slike stillinger.[273] Høyrestoffet fortsatte, men ble altså gradvis supplert av et større meningsmangfold.

Et annet eksempel finner vi i Sandefjords Blad. Den var innarbeidet som Høyreavis gjennom flere tiår da journalisten Bjørn Hoelseth (f. 1942) ble ansatt der som redaktør i 1977. Hoelseth hadde da en lengre periode bak seg som journalist i NRK. Etter to år som redaktør i Sandefjords Blad skrev han i november 1979 et notat om sin redaksjonelle linje. I notatet, som primært handlet om forholdet mellom Høyre og fagbevegelsen, brukte Hoelseth mye plass på å analysere tilveksten av nye Høyrevelgere i årene 1977-79. Han interesserte seg spesielt for dem som hadde skiftet fra Arbeiderpartiet til Høyre. Hoelseth diskuterte dem demografisk og pekte på disse velgernes sosiale oppdrift: selv om de opprinnelig hadde arbeiderklassebakgrunn stemte de nå på Høyre. Hoelseth spurte om Høyre ville makte å holde på denne nye velgergruppen. De fleste av dem var fagorganiserte. Hoelseth skrev at "Skal Høyre makte å holde på denne gruppe nye velgere, er det etter mitt syn nødvendig å "tiltale dem" og behandle dem også som fagorganiserte. Høyre har en generell politikk og holdning overfor velgerne som enkeltmennesker, individer, på det mer ideologiske plan. Høyre har en politikk for dem som familiemennesker, som forbrukere, som skattebetalere, som ansatte i industrien, som boligsøkende, som sparere, som studenter/skoleelever eller som foreldre med barn i skolen, som husmødre, som

[271] Kluge 1998:143
[272] Kluge 1998:143
[273] Kluge 1998:143

pensjonister. Det Høyre mangler, er en bevisst holdning, eller politikk, overfor de gamle Ap-velgere i deres egenskap av å være fagorganiserte – helst i LO." [274]

Bjørn Hoelseths bakgrunn fra NRK var relevant her. I syv år hadde han vært radiojournalist med arbeids- og næringsliv som spesialfelt. Han hadde da mye kontakt med LO, men også med andre forbund: "Jeg traff tillitsmenn på alle plan, fra klubbformennene på bedrifter over hele landet, til forbundsformennene og sekretariatet på Youngstorvet. Jeg kom inn i miljøet, var av og til på LO-skolen på Sørmarka, fulgte utviklingen av bedriftsdemokratiet og arbeidsmiljøet... Jeg tror jeg kjenner både miljø og mennesker, tankegang og standpunkter, reaksjonsmønstre og følelser, de fine egenskapene og fordommene." Han fortsatte: "Alle disse erfaringene har jeg så forsøkt å dra nytte av etter at jeg fra august 1977 kom til Sandefjords Blad som redaktør etter Thor Knudsen... Noe av det første jeg gjorde, var å invitere styret i Sandefjord Faglige Samorganisasjon til bedriftsbesøk i avisen, viste dem hele den tekniske prosessen, viste hvordan avisen blir til. Det dreide seg om et tyvetalls mennesker. Etter et godt måltid og forfriskninger samtalte vi om forholdet mellom den LO-tilknyttede fagbevegelsen og en Høyre-avis. Det ble en interessant seanse. Luften ble renset, mye gammelt nag kom for dagen... Det viste seg at de fleste alt var daglige lesere av avisen. Byens Ap-organ – Vestfold Fremtid – er meget dårlig redaksjonelt og journalistisk, og de som abonnerte på den, gjorde det av plikt. Særlig var det konene og barna som ikke ville ha Ap-avisen, kom det frem etter hvert." Så skriver Hoelseth:

> Jeg la frem mitt "program" som redaktør. Det ble akseptert som noe nytt, gledelig og positivt. I korthet går det ut på at avisen skal behandle stoff fra arbeidslivet og fra fagbevegelsen som annet nyhets- og reportasjestoff, saklig, nøkternt, ordentlig. Det blir tatt opp temaer som jeg vet de organiserte er opptatt av. Sysselsetting og ledighet, arbeidsmiljø, bedriftsdemokrati, helsespørsmål på arbeidsplassen, fagbevegelsens arbeide til beste for medlemmenes interesser. Siden dette møtet har det ikke vært noe problem med å få kommentarer og nyhetstips fra de faglige tillitsmennene i Sandefjord. De føler seg nok knyttet til sin "egen" avis av lojalitet, men de behandler i hvert fall de to aviser likt, og de vet at de når ut via Sandefjords Blad, noe som ikke er tilfelle med deres egen avis.[275]

Hoelseth skrev at han "systematisk og jevnlig" kom inn på emner som de fagorganiserte var opptatt av, både på lederplass eller i reportasjer og nyhetsstoff. En dag i uken hadde avisen en egen arbeids- og næringslivsside med stoff fra det faglige arbeidet. For Hoelseth var dette en bevisst redaksjonell strategi: "Fordi stoffet behandles uten politisk snert og uten at LO blandes sammen med det partipolitiske, tror jeg avisen har fått tillit og troverdighet. Dette er nemlig et viktig punkt: Jeg har laget et klart prinsipielt skille mellom den faglige og den politiske delen av arbeiderbevegelsen. Den faglige delen får anerkjennelse og redelig behandling, den politiske – representert ved sosialismen i DNA – får så mye juling på lederplass som jeg bare orker. Med små mellomrom etterlyser jeg en nøytral, partipolitisk uavhengig fagbevegelse. Gradvis er målet å gjøre avisen like mye til tillitsmennenes egen avis som arbeiderpartiavisen, i den forstand at avisen blir lest og at de fagorganiserte finner stoff der som nettopp de er interessert i. Ryktet spredte seg snart om at Sandefjords

[274] Bjørn Hoelseth: "Høyre og fagbevegelsen", notat i arkivboks Db-0047, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[275] S.st.

Blad var et like godt faglig organ for LO-medlemmene som byens menighetsblad for DNA."[276]

Slik kom Bjørn Hoelseth arbeiderne i møte – selv i en gammel Høyreavis som Sandefjords Blad. Redaktøren dekket personlig AOFs store kulturarrangement "Industriarbeider-dagene" på Rjukan. Det samme gjaldt "Bygningsarbeiderdagene - 79" i Fredrikstad. Hans erfaring var at "... det vesentlige er at arbeiderkulturen heves, de forskjellige yrkene får økt anseelse og prestisje. Dette øker selvrespekten. Arbeiderkulturen får plass ved siden av norsk embedsmannskultur og bondekulturen. Vel, disse arrangementene ble så bredt dekket i Sandefjords Blad – i motsetning til a-pressen i fylket – at det vakte oppsikt."[277]

Snart kom konsekvensene. Bjørn Hoelseth fikk klare signaler – bl.a. fra den nyansatte sjefredaktør Arvid Jacobsen i Arbeidernes Pressekontor – om "at den linjen Sandefjords Blad har lagt seg på, er livsfarlig for Arbeiderpartiet." AP-redaktøren reiste selv ned til Vestfold Fremtids årsmøte uten resultat. For Sandefjords Blad førte Hoelseths linje til en gledelig opplagsøkning: "på tre år har Sandefjords Blad gått opp med mellom 1000 og 1100 i bekreftet opplag. I løpet av dette året kommer vi nær 13 000 i opplag. I samme tidsrom har Vestfold Fremtid mistet en tredjedel av sitt opplag. Det er nå nede i 2157, og man nærmer seg den magiske grense 2000. I Sandefjord Faglige Samorganisasjon er det 5250 LO-medlemmer. Det betyr at de fleste av dem leser Sandefjords Blad, og gjør det i økende utstrekning. I avisen møter de stoff hentet fra et miljø de kjenner, fra arbeidsplassene og fagbevegelsen. Samtidig er det så mye godt Høyre-stoff at de gradvis blir påvirket."[278]

Det hele var et snedig opplegg. Sandefjords Blad appellerte til arbeiderne ved skrive saklig om dem uten polemikk. Dermed trakk avisen nye lesere til seg. Opplaget steg. Konkurrenten Vestfold Fremtid mistet eneretten på arbeiderstoffet og opplaget falt. Slik ekspanderte Sandefjords Blad – samtidig som den fortsatte å drive politisk påvirkning til fordel for Høyre.

Bjørn Hoelseth brukte dette som eksempel på hvordan Høyre burde opptre overfor fagbevegelsen. Han skrev: "Skill alltid i uttalelser, foredrag, debatter mellom den politiske og den faglige arbeiderbevegelse. Snakk anerkjennende om hva fagbevegelsen har betydd for utviklingen av det norske velferds- og velstandssamfunn, for dens historiske misjon og rolle. Presenter den politiske, dvs sosialismen, som en historisk blindgate. Kjør hardt på behovet for en nøytral, sterk og uavhengig norsk fagbevegelse. Tal anerkjennende om de forskjellige arbeideryrkenes bidrag til norsk kultur, styrk selvtillit og selvrespekt hos den "vanlige" arbeider." Dette betød ikke at Høyre sa seg enig med LO. Det viktige var "at Høyre viser at det som parti interesserer seg for velgerne i deres egenskap av å være fagorganiserte. Kanskje kan det oppstå spørsmål der Høyre for en gangs skyld kunne støtte et arbeiderkrav! – uten derved å komme i konflikt med NAF. Det ville vekke enorm oppsikt." Etter valget i 1979 konstaterte Hoelseth at "Høyre-velgerne blant de fagorganiserte i større grad enn før våger å stå frem og tone flagg. Det "går an" nå å innrømme at man er Høyremann." Han opplyste at han selv under et intervju med LO-formann Tor Halvorsen året før "fikk... lurt ham til å si at man er like god LO-organisert selv om man var medlem av

[276] S.s.
[277] S.st.
[278] S.st.

Høyre. Det er et argument som bør benyttes ofte!" Hoelseth så på Sandefjord som et "pilotprosjekt." Høyre hadde ved valget i 1979 oppnådd nær 45 prosent av byens stemmer, og 25 av 55 plasser i bystyret.
Rapporten fra Bjørn Hoelseth vakte interesse i Høyre. 11. januar 1980 sendte generalsekretær Fritjof Clemet den til direktør Johan Fredrik Loennecken i Norsk Høyrepresse, og til redaktør Sven B. Riis i Høyres Pressebyrå. Slik ble lederne i Høyrepressen informert om hvordan Sandefjords Blad utkonkurrerte stedets arbeideravis.[279]

A-pressen etter EF-striden

EF-striden i 1972 var etterkrigstidens største påkjenning for arbeiderbevegelsen. Den ble splittet i EF-tilhengere og EF-motstandere. Partifelle stod mot partifelle, fagorganisert mot fagorganisert. Valgresultatet – som viste at nesten 1,1 million velgere stemte nei, og 960 000 ja, kom overraskende på mange sentrale folk i Arbeiderpartiet. De var overbevist om at seieren ville gå til EF-tilhengerne.[280] Striden skapte mye bitterhet. Etterpå kunne ingen vente at de indre motsetningene straks ville forsvinne. Ja, tiden etter EF-avstemningen 25. september 1972 ble på mange måter den "mest utrivelige i partiets historie etter 1945", skriver Jostein Nyhamar.[281] Både EF-tilhengere og EF-motstandere mente at de hadde rettmessige krav å stille etter folkeavstemningen. EF-tilhengerne var bitre på EF-motstanderne, mens de krevde politisk innflytelse som følge av valgseieren. Striden preget nominasjonene i Arbeiderpartiet i 1973: i hvert fylke oppstod en EF-forankret strid om nominasjonene. Det ble intern strid og splittelse nær sagt overalt.[282] AUF var delt. Noen ville fortsatt stå tilknyttet Arbeiderpartiet (Martin Kolberg, Thorbjørn Jagland, Alf Hildrum m.fl.), andre ville bryte ut (Jan Otto Hauge, Arent M. Henriksen m.fl.). Tanken på et brudd med Arbeiderpartiet skapte en ide om en bredere venstreallianse utenfor Arbeiderpartiet.[283]

Så kom valget i 1973. For Arbeiderpartiet ble resultatet en katastrofe: partiet gikk tilbake fra 46,5 prosent til 35,2 – altså ned 11,2 prosent. Arbeiderpartiet mistet en kvart million stemmer og 12 mandater på Stortinget. Slik tok velgerne hevn. Ingen i partiledelsen hadde forestilt seg et slikt nederlag. Partiformann Trygve Bratteli og resten av partiledelsen var rystet.[284] Likevel fikk Arbeiderpartiet regjeringsmakt: SV fikk hele 16 representanter og Arbeiderpartiet 62. Til sammen hadde de dermed 78 mot de borgerlige 77. Dermed kunne Bratteli bli statsminister for andre gang.[285] Forklaringen på 1973-resultatet må søkes i EF-striden. Titusener av gamle velgere var forbitret på Arbeiderpartiet. De ville gi partiet en kraftig smekk. Mange vendte nok tilbake siden, men det var også adskillige som kuttet båndene til Arbeiderpartiet for godt.[286] Velgermassen var kommet i bevegelse. *Etter* EF-striden ble norsk politikk

[279] S.st.
[280] Nyhamar 1990: 187
[281] Nyhamar 1990: 191
[282] Nyhamar 1990: 199
[283] Nyhamar 1990: 200-201
[284] Nyhamar 1990: 202
[285] Nyhamar 1990: 202
[286] Nyhamar 1990:206

aldri helt den samme.[287] Den velgeralliansen som så lenge hadde støttet Arbeiderpartiet - småbrukere, fiskere og industriarbeidere - var begynt å sprekke: sysselsettingen i landbruket sank mens fiskerier og industri også stagnerte - og bygdene ble avfolket.[288]

Midt i skuddlinjen stod A-pressen. Partiledelsen hadde krevd lojalitet mot sitt ja til EF-standpunkt fra arbeideravisene. I Nordlys gikk den unge journalisten Jon Michelet ut med sitt nei-standpunkt. Etterpå ble han kun satt på ufarlige saker – og redaksjonen fant at de måtte kontrollere alle hans manus nøye. Han ble presset til å si opp, ellers ville han blitt sagt opp.[289] En rekke andre journalister som stod til venstre for Arbeiderpartiet ble avkrevd lojalitetserklæring overfor den politiske linjen i Nordlys. Konflikten stod mellom en eldre garde av partijournalister og redaktører og tidens nye, unge generasjon pressefolk. De to partene befant seg på hver sin side i EF-striden.[290] Jon Michelet fikk ny jobb i Stiftstidende på Hamar.

I A-pressen hadde journalistene plikt på seg til å være organisert i Arbeiderpartiets Presseforbund (APF) - selv om de fleste var tilknyttet Norsk Journalistlag. Arbeiderpartiets Presseforbund avga i juni 1973 en enstemmig erklæring der det het at "medlemmer av Nordlys redaksjon arbeider ut fra de målsettinger og det prinsipprogram som Det norske Arbeiderparti har lagt til grunn for partiets virksomhet."[291] Slik måtte Nordlys forsvare partiledelsens EF-standpunkt. Etterpå viste det seg at 70 prosent av velgerne i Tromsø stemte nei til norsk EF-medlemskap.[292] EF-motstandere i A-pressen måtte altså underordne seg partiledelsens EF-kampanje. Hvilken forbitrelse dette skapte blant arbeiderpressens EF-motstandere kan man bare spekulere over. Nei-seieren som ble kjent den 26. september 1972 ble her et vendepunkt. Fra da av syntes Arbeiderpartiledelsens press overfor sine velgere og sin presse å ha skapt behov for forandring. EF-striden ble den siste store manifestasjon av en lojal partipresse. Underveis hadde A-pressen fungert lojalt slik Johan Ona hadde formulert i mønstervedtektene i 1948 – som "organ for Det norske Arbeiderparti."

Etter EF-striden ble det ettertankens tid i arbeiderpressen. En av dem som da engasjerte seg i prinsipielle pressereflekSjoner var redaktør Einar Olsen. Allerede i 1968 hadde han skrevet at "Når jeg personlig ser positivt på utviklingsmulighetene [for pressen], henger det sammen med fjernsynets virksomhet. Det vil med sin overlegenhet som massemedium alltid være et korrektiv."[293] For Einar Olsen var NRK-fjernsynet altså et *korrektiv* til norsk presse. Den konklusjonen trakk han etter å ha studert forskjellene mellom pressen og fjernsynet i løpet av 1960-årene. Kontrasten mellom de to var blitt ekstra tydelig under EF-striden i 1972, da Torolf Elsters prinsipp om balanse på kort sikt skapte en nesten perfekt 50-50 prosents balanse mellom de to partiene i EF-programmene. Dette satte partipressens intensive ja-kampanje i et markant relieff.[294]

---

[287] Nyhamar 1990:207
[288] Steen 1989: 168
[289] Christensen og Tjelmeland 2003:319
[290] S.st.: 319-320
[291] Sit.e. Christensen og Tjelmeland 2003: 320
[292] S.st.:340
[293] Sit.e. Bastiansen 2006: 512
[294] Jfr. kapittel 1, se også Bastiansen 2006: 377ff

I 1972 videreutviklet Einar Olsen sine refleksjoner om pressen i Arbeiderpartiets tidsskrift Sosialistisk Perspektiv. Han var da blitt redaktør av Vestfold Arbeiderblad i Tønsberg. Olsen konstaterte at "jo mer partipolitisk preget de sosialdemokratiske aviser har vært i Vest-Europa, jo raskere er de blitt innhentet av avisdøden." Aviser som definerte seg som "organ for..." gikk rett i avisdøden. Derfor hadde europeiske pressefolk begynt å diskutere fremtidens aviser. Med henvisning til en konferanse arrangert av Federation Internationale des Editeurs de Journaux et Publications (FIEJ), satte Einar Olsen opp seks punkter som han mente var karakteristisk for fremtidens aviser:

1. De vil være den lille manns venn.
2. De vil ta parti for enkeltmennesket mot byråkratiet, mot big business, mot politikere, kort sagt mot alle som har makt eller utøver makt.
3. Man vil skrive for leserne, - ikke for eierne eller oppdragsgiverne. Dette etter manges mening helt innlysende forhold praktiseres dessverre altfor sjelden. Samfunnet er stort sett delt inn i de 10 prosent som er "innenfor apparatet" og de 90 prosent som er utenfor. Journalisten henter det meste av sitt stoff hos de 10 prosent som behersker apparatet. Som regel skriver han også sin historie for de samme mennesker. Enhver markedsekspert kan fortelle om vanviddet i en slik vurdering.
4. En suksess-avis vil i fremtiden alltid ta den svakes parti mot den sterke. Leseren vil se sin avis som en venn også i den forstand at den hjelper ham. En avis kan bli langt nyttigere for vanlige mennesker enn alle ombudsmenn til sammen. Det vil også bidra til å sikre avisen suksess.
5. En avis som skal lykkes vil aldri propagandere for andre enn sine egne synspunkter. Tvert om vil den se det som en oppgave å avsløre propaganda, - enten den er politisk eller religiøs.
6. Morgendagens suksess-avis vil være et *korrektiv* til alle andre makter i samfunnet, og på en helt ny og selvstendig måte etablere seg som "massenes statsmakt".[295]

Slik oppfattet Einar Olsen fremtidens aviser i 1972. Hans punkter kan ha virket utfordrende for en del pressefolk, siden de fleste av dem fortsatt arbeidet i partiaviser. Det sjette punktet er av særlig interesse: Einar Olsen proklamerte at avisene måtte fungere som et "korrektiv" til "alle andre makter" i samfunnet. Fremtidens aviser stod bare på parti med "den lille mann" - "fordi han representerer MARKEDET" – og markedet var avisenes eksistensgrunnlag. Derfor ble partipressen et problem. Einar Olsen spurte; "Hvordan skal et "organ for Det norske Arbeiderparti" på samme tid kunne bringe det politiske budskap, være et serviceorgan for tillitsmenn og politikere, og så oppfylle de krav som stilles til en avis som skal ha suksess i de harde konkurranseår som kommer?" Han satte det på spissen: "Hvordan skal vi i 70-åra makte å lage markedsorienterte suksess-aviser og samtidig opprettholde vår status som "organ for Det norske Arbeiderparti?"

Spørsmålet var ubehagelig for partipressen. Einar Olsen betraktet da også forholdet mellom partiaviser og kommersielle suksess-aviser som et problem – for

[295] Sosialistisk Perspektiv nr. 4 1972: 45, sit.e. Bastiansen 2006: 513, kursiv her

partiavisene. Han mente at fremtiden ikke tilhørte partipressen, men de kommersielle suksessavisene. Dermed diskuterte Einar Olsen faktisk avvikling av hele partipressesystemet. Han pekte på fremtidens nye avisideal med betegnelsen "korrektiv": Morgendagens aviser ville ifølge Olsen overfor alle andre samfunnsmakter – deriblant også partiene – først og fremst fungere som "korrektiv."

Denne ideen hadde sprengkraft. En ting var at den ble formulert i det dramatiske året 1972. I dette året fremstod jo NRK-fjernsynet i seg selv som et korrektiv til partipressen i EF-saken. Fire år før hadde Einar Olsen brukt korrektivbegrepet nettopp om det samme NRK-fjernsynet. Å mene at pressen *selv* skulle bli et korrektiv innebar å reise spørsmålet om A-pressen i det hele tatt kunne fortsette som før – altså som partipresse.

Einar Olsen inntok disse årene rollen som A-pressens unge presseideolog. Som redaktør for Rogalands Avis fra 1965 hadde han maktet å øke opplaget. Han ble lagt merke til og lyttet til. Han holdt viktige innlegg av prinsipiell art på A-pressens årlige redaktørkonferanser. På redaktørkonferansen i Tromsø i månedsskiftet juni-juli 1973 utviklet han sine tanker videre under tittelen "Avisa som produkt." Einar Olsen stilte da en rekke utfordrende spørsmål til den store forsamling A-pressemedarbeidere:

> Hvorfor gir vi ut arbeideraviser? Er det for å informere, agitere og propagandere for partiets standpunkter? Eller er det for at "grasrota" skal ha et debattforum hvor politiske standpunkter kan brynes mot hverandre? Skal vi gi leserne det leserne vil ha fordi dette er eneste sjanse til å overleve og dermed bevare avisen som redskap for partiet de få ganger det virkelig trenges? (Kings Bay for eksempel). Eller skal vi drive avisene som trofaste, informerende partiorganer i håpet om at staten og fagbevegelsen skal dekke underskuddet?[296]

Hva var egentlig formålet med A-pressen?, spurte Einar Olsen. Han advarte mot at avisbransjen lot seg lede av tilfeldigheter og minnet om at "markedsføring begynner med produktutvikling... En konsekvent produktutvikling innebærer nemlig at man lar markedet fastlegge det produkt det er behov for." Olsen gjentok de seks FIEJ-punktene han hadde skrevet om året før og kalte dem nå for "et tankekors" for A-pressen:

> Noen vil kanskje helt overfladisk bemerke at det nettopp for en arbeideravis må være meget enkelt å kombinere kravet om å være organ for den "lille mann" med det å være organ for partiet. Arbeiderpartiet er jo nettopp den lille manns parti. Synspunktet er besnærende og kanskje et stykke på vei riktig. Men forskjellen fra tidligere år er at arbeiderbevegelsen ikke lenger bare består av de små i samfunnet. Den har folk i regjering og Storting, i formannskap og kommunestyrer, i fylkesutvalg og fylkesting, i bedrifters styrer, i ordførerstolene, i domstolene, ja helt opp til Høyesterett. Arbeiderbevegelsen har sannelig fått sin andel av de 10 prosent som ifølge Laurence Scott befinner seg "innenfor apparatet."

Einar Olsen resonnerte altså slik: Hvis arbeideravisene skulle tilpasse seg lesermarkedet måtte de forsvare "den lille mann" – og det innebar å ta hans parti overfor autoritetene i offentlig administrasjon – selv om det var Arbeiderpartiets folk som satt der. Skulle det skje måtte A-pressen fornye sin skrivemåte. Olsen mente at den hang igjen i gamle konvensjoner, ikke minst sammenliknet med VG og Dagbladet.

---

[296] Referat fra A-pressens redaktør- og disponentkonferanse i Tromsø 29. juni til 2. juli 1973, i arkivboks Dh-0013, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

Han sa at "Den nye form... består i å knytte hver eneste sak til et menneske, til en familie." Arbeideravisene måtte rett og slett bli flinkere til å forme avisen totalt sett som "et salgsprodukt." Han slo fast at "Det er bedre å overleve som avis enn å gå ned med flagget til topps." En levende avis kunne alltid forbedres, men en død avis "kan aldri gjenoppstå, i hvert fall ikke som dagsavis."

Slik var Einar Olsens analyse meget brutal: enten omstilling eller avisdød. Den utfordringen måtte A-pressen ta, mente han. For å beskrive omstillingen tok han i bruk en terminologi som inntil da var lite anvendt i arbeiderpressen: Olsen snakket om "produktutvikling", om avisen som "salgsprodukt" i seg selv, om "markedsføring" - og om leserne som et "marked." Denne økonomiske ordbruken må ha virket ny i A-pressen. Olsen pekte på at avisenes fremste mål var å overleve. Og allerede der oppstod problemene: "Vår utfordring er at dette må gjøres uten at avisene tar for stor skade på sin sjel, vår rettesnor er at hensikten helliger middelet, og hensikten er for enhver pris å overleve."

Men kunne A-pressen virkelig gjennomføre en slik fornyelse uten å miste sin sjel? Da Einar Olsen i mai 1974 igjen talte på A-pressens redaktørkonferanse trakk han nye og dristige konklusjoner om dette:

> Det er folket, - ikke de folkevalgtes, - interesser vi skal ivareta. Det må aldri komme dithen at avisene våre skal fungere som en slags fendere mellom befolkningen og politikerne, mellom befolkningen og byråkratiet. Ingen politiker – uansett hvilket parti han tilhører, - kan gjennom sin partibok kjøpe seg fri for kritikk i en fri og uavhengig presse... Den som i dag påtar seg et offentlig tillitsverv gjør det frivillig og med åpne øyne for hva det innebærer av fordeler og ulemper. Han eller hun utsetter seg for offentlighetens søkelys og må finne seg i det. Skal demokratiet fungere, må alle personer som gis makt over andre kontinuerlig være utsatt for offentlighetens søkelys.[297]

Nå brukte Einar Olsen hensynet til demokratiet som et argument mot partipressen. Han var imot partiaviser som gjorde seg til fendere mellom befolkningen og politikerne. EF-saken var tidens fremste eksempel på det.

Synspunktene til Einar Olsen var utfordrende. Likevel var de i samsvar med en utbredt oppbruddsstemning som rådet i A-pressen etter EF-striden. Det hadde oppstått misnøye med den rolle arbeideravisene ble forventet å spille. I et senere tilbakeblikk innrømmet redaktør Øyvind Hirsti i Rana Blad at avisen "var nesten som et eneste stort skrik om ja til EF" – den hadde falt tilbake til "menighetsblad-rollen." Rana Blad hadde brutt både skrevne og uskrevne journalistiske regler under EF-striden: leserinnlegg fra EF-motstandere fikk polemiske haler som kunne være lengre enn selve innlegget, osv.[298]

Denne oppbruddsstemningen kom til uttrykk når enkelte redaktører i A-pressen uttalte seg om sine avisers redaksjonelle profil. En av dem var redaktør Arne Tumyr i avisen Nybrott i Larvik. Tumyr hadde klart å fordoble avisens opplag. Arbeiderbladet skrev at Nybrott under Tumyrs ledelse hadde "opptrådt som en fribryter i norsk presse", den "slår, sparker og fester grep i alle retninger." Arne Tumyr sa rett ut at "Vi kjører en sprø linje for å *vekke*." Hans motto var: "Skriv først, ta diskusjonen etterpå."

---

[297] Einar Olsen: "Redaktørens tre fundamenter", innlegg på A-pressens redaktør- og disponentkonferanse i Sandefjord 22.-26. mai 1974, arkivboks Dh-0013, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[298] Hirsti 1992: 106ff

Da Arbeiderbladet litt selvironisk innvendte at Nybrott fremdeles var "en avis under Det Kongelige norske Arbeiderparti", svarte Tumyr at "Jeg er klar over det, selv om jeg vet jeg har skrevet ledere som ikke helt har gått etter partiprogrammet. Men sjølv regner jeg meg for å være en god sosialdemokrat. Gamle partifolk her i distriktet har ikke vært helt blide over min linje. Ren politikk, side opp og side ned er ikke godt stoff i dag." Arne Tumyr forklarte sin redaksjonelle linje i Nybrott på denne måten:

> Vi tilstreber det ekte. Vi kutter ut partipropagandaen av verste klasse, og vi lager noe som fenger folk i dag. Vi har økt på det. Det står den sentrale ledelse fritt om de vil kaste meg. Avisa er deres. Jeg begynner for øvrig å bli temmelig sliten... Vi har økt løssalget sterkt. Sjølv løper jeg rundt til løssalgsstedene i byen og tar med aviser til dem, som måtte ha for få igjen. Sånt tar på... Jeg ser dette som en ballong. En dag kan hele greia eksplodere, og vi sitter på bar bakke.[299]

Arne Tumyr hadde lagt om Nybrott i en langt mer oppmerksomhetsvekkende retning. Resultatet kom med sterk opplagsøkning, mens konkurrenten Østlandsposten gikk tilbake. Men Tumyr ble samtidig en kontroversiell avisredaktør. VG kalte ham "Arbeiderpressens enfant terrible."[300]

Etter hvert ble Arne Tumyr et problem for A-pressen. "Nybrotts redaksjonelle linje" ble satt på sakslisten til styret i Norsk Arbeiderpresse A/S den 29. januar 1975. Olav Brunvand redegjorde for hvordan redaktøren ledet Nybrott. Styret vedtok da at Arne Tumyrs redaksjonsledelse satte avisen i en "vanskelig stilling overfor mange av avisas lesere." Styret ba Olav Brunvand og Einar Olsen om å ta en samtale med Tumyr for å gi ham en "alvorlig advarsel" med "påbud om endring." Det var ikke ofte at styret i Norsk Arbeiderpresse A/S fant grunn til å aksjonere direkte mot navngitte redaktører, men her gjorde de det.[301] Tumyr hadde lagt om en tradisjonell arbeideravis som Nybrott til en VG-inspirert populæravis. Og han inntok standpunkter som åpenbart brøt med Arbeiderpartiets politikk. Han innrømmet også åpent at han tok avstand fra "partipropaganda" i sin avis.

Andre redaktører ga uttrykk for liknende synspunkter. Bare tre uker etter at Hamar Arbeiderblad i 1974 hadde fått Per Wiedswang (f. 1923) som ny redaktør, fant Dagbladet grunn til å intervjue ham. Dagbladet omtalte Wiedswang som "fresk som få, og ukonvensjonell som alltid." "Fra lederplass svinger han tuktens ris over fiender og venner – helst det siste. Arbeiderpartiets egne får så det riktig smeller." Dagbladet bemerket at Per Wiedswang "følte seg så visst ikke forpliktet til å bringe noen som helst Arbeiderparti-politikk til torgs dersom han fant at det de for med, var noe sludder – eller liknende. Han rykket ikke ut til forsvar for enhver pris." Wiedswang bekreftet dette. Han sa at "Heller ikke A-pressen skal være noen heiagjeng for alt en A-regjering eller A-partiet står for." Dernye redaktøren ville lage en "levende avis." Han forsvarte sin nye redaksjonelle linje med dristige argumenter:

> Jeg kan ikke se noe oppsiktsvekkende i at man ikke vil jatte med på alle punkter. Jeg tok til gjenmæle da finansministeren brukte kjeft på arbeiderpressen. Dette fant jeg utidig. På den ene siden skulle vi være på offensiven i politiske spørsmål, samtidig som vi skulle forsvare alt det

[299] Arbeiderbladet 23. mars 1974
[300] VG 29. juni 1974, se også Vårt Land 3. april 1974 og Arbeiderbladet 25. juni 1974
[301] Styremøteprotokoll for Norsk Arbeiderpresse A/Ss styremøte 29. januar og 14. april 1975, arkivboks Ab-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

partiet og dets ledere stod for. Dette er vrøvl. Min oppgave er ikke å forsvare, men finne fram til det riktige politiske standpunkt – og hevde det.[302]

Per Wiedswang sa at han som redaktør stod "fullstendig fritt" sammenliknet med Arbeiderbladets redaktør som var valgt av partiets landsmøte. Det var "pokker til forskjell." Han erklærte dog at "Jeg har alltid vært, og vil alltid bli, trofast mot Arbeiderpartiet og dets grunnideer. Hadde jeg vært redd for kontroll, eller noe så vederstyggelig som sensur, ville jeg ikke tatt jobben. Lederen, i likhet med avisens reportasjer, skal gå rett på sak – ikke stikke under en stol. Alle er best tjent med dette i det lange løp." Så fortsatte han:

Daglig må vi spørre: Er det noe galt med Arbeiderpartiets politikk, og i tilfelle – hvordan kan det rettes opp? Derfor er det så skrubbekjørt når enkelte av våre statsråder ofte tar mannen i stedet for ballen. Når enkelte angriper A-pressen, kan de ikke i samme sekund skyve ansvaret fra seg. Regjeringen, og partiet, bør satse på det som kalles "bedre PR." Med smidigere PR-folk kunne kanskje departementene maktet å orientere pressen.[303]

Wiedswang fant det riktig at "flere arbeiderpartiaviser sier nå ifra når man mener at det handles galt – noe annet ville være dødslinje for partiet i det lange løp."

De uttalelsene som på denne måten kom fra Per Wiedswang og Arne Tumyr viser at noe nytt var i ferd med å skje blant A-pressens redaktører etter EF-striden. Selv disse redaktører kom nå med erklæringer om sin redaksjonelle selvstendighet – dog uten at de brøt med sitt partis grunnsyn.[304] De to redaktørene argumenterte for arbeideravisenes rett til fri meningsdanning og muligheten til å kritisere. Dermed kom A-pressens tradisjonelle partilojalitet under press.

Den nye stemningen ble fanget opp av Arbeiderpartiets nestformann Reiulf Steen. Han hadde lagt merke til Einar Olsens argumenter om arbeiderpressen som et "korrektiv" også overfor sine egne. Etter Arbeiderpartiets katastrofale valgresultat i 1973 ble Reiulf Steen intervjuet av Arbeiderbladet sammen med partisekretær Ronald Bye. Reiulf Steen sa at nå var det tid for selvkritikk. Nestformannen sa at det var Arbeiderpartiet som hadde "skapt velferdssamfunnet. Vi kan ikke fri oss fra det ansvaret. Men det betyr ikke at vi skal forsvare alle sider av dette samfunnet, slik vi de siste åra har gjort i en altfor sterk grad. Når velferdssamfunnet er blitt angrepet, har våre folk rykket ut til forsvar. På den måten er vi blitt tvunget over i en konservativ forsvarsposisjon som jo egentlig burde være vår bevegelse fremmed. Vi har ikke maktet balansen mellom forsvaret av det beste i velferdssamfunnet og det forhold at vi tilhører en radikal reformbevegelse...". Reiulf Steen mente at Arbeiderpartiet hadde fremstått som "grått og kjedelig" og var kommet i forsvarsposisjon. Han argumenterte for at Arbeiderpartiet igjen måtte bli offensivt og drive "aktiv samfunnsomforming...

[302] Dagbladet 7. august 1974
[303] S.st.
[304] I 1976 ga DNA-avisen Glåmdalen på Kongsvinger denne omtalen av sin politiske linje: "Når Glåmdalen hver dag presenterer seg som organ for Det norske Arbeiderparti, så betyr ikke dette at avisen vil avstå fra en kritisk analyse av partiets politikk i praktiske spørsmål. Arbeiderpartiets aviser har uten hindringer fra parti-organisasjonen kunnet etablere seg som selvstendige institusjoner innen mønsteret. Dette har gjort avisene mer levende og interessante, og det har utvilsomt også vært fruktbringende for den bevegelse som avisene ble opprettet for å være et talerør for" (sitert i Arbeiderbladet 23. desember 1976).

Vår hovedoppgave må derfor bli kritikk av og ikke forsvar for, forhold mange er misfornøyd med." Her mente Reiulf Steen at arbeiderpressen kunne spille en viktig rolle:

> Pressen er et viktig redskap. Den må være et våkent, samfunnskritisk element. Det er selvsagt at arbeiderpressen må stå på partiprogrammets og den demokratiske sosialismens grunn. Den må også utøve god journalistikk. Og god journalistikk er blant annet å være et korrektiv til parti, storting og regjering.[305]

Denne uttalelsen viser at Reiulf Steen hadde tatt til seg Einar Olsens nye korrektiv-ideal. Ja, han gjorde faktisk begrepet til sitt eget når han i dette intervjuet analyserte Arbeiderpartiets problemer etter valget i 1973. Dermed vant oppfatningen av A-pressen som et korrektiv innpass i Arbeiderpartiets topp-ledelse: som nestformann var Reiulf Steen også medlem av sentralstyret. Han hadde en posisjon som gjorde at han ble lyttet til. Uttalelser fra ham om hvordan arbeiderpressen burde opptre, ble lagt merke til. Intervjuet med Arbeiderbladet fant interessant nok sted mens Johan Ona fortsatt var A-pressens disponent. Men det var et hav av avstand fra den gang arbeideravisene ble gjenreist etter krigen for å være "organ for Det norske Arbeiderparti" – og frem til den rolle nestformann Reiulf Steen ga arbeiderpressen høsten 1973.

Reiulf Steens uttalelse i Arbeiderbladet var ikke et enkeltstående tilfelle. Våren 1974 gjentok han sin oppfatning om at A-pressen burde opptre som "korrektiv". Det skjedde da han talte på årsmøtet i Telemark Arbeiderparti ved månedsskiftet mars-april 1974. Steen henviste da helt eksplisitt til Einar Olsen, som "i hele sin tid som journalist og redaktør har vært en av de fremste forsvarerne av og forkjemperne for avisens integritet og redaktørens uavhengighet og selvstendige ansvar." Så sa Reiulf Steen:

> Personlig vil jeg understreke at våre aviser må ha en kritisk funksjon også i forhold til arbeiderbevegelsens egne organisasjoner og tillitsmenn, tjene som et korrektiv i situasjoner der avisene selv mener det er nødvendig. Vi vil ikke ha grå menighetsblader, men aviser med en fri og åpen debatt, aviser som er spennende fordi de er meningsfylte. Avisen skal være en viktig del av en levende arbeiderbevegelse.[306]

Reiulf Steen forsterket nå korrektiv-begrepets betydning. Henvisningen til Einar Olsen viste at han hadde satt seg inn i dennes argumenter for en ny journalistikk i A-pressen. Og nestformannen var selv av samme oppfatning. Reiulf Steen støttet Einar Olsen i hans syn på A-pressen.

At Arbeiderpartiets nestformann gikk inn for Olsens nye journalistikk var viktig. Sammensatte årsaker lå bak. En ting var den ydmykhet som Arbeiderpartiets valgnederlag høsten 1973 syntes å kreve av partiledelsen: velgernes negative holdning til Arbeiderpartiet var noe partiledelsen rett og slett måtte ta hensyn til - og da trengtes det informasjonskanaler nedenfra og opp. A-pressen kunne være en slik kanal. Men mer personlige grunner spilte nok også en rolle for Steens oppfatning. Reiulf Steen

[305] Arbeiderbladet 9. november 1973
[306] Arbeiderbladet 1. april 1974

hadde vokst opp med arbeiderbevegelsen på Hurumlandet. Han kom tidlig til avisen Fremtiden i Drammen. Fremtiden var en markant arbeideravis, men var også kjent for sine selvstendige synspunkter i forhold til Arbeiderpartiet. Fremtiden var - etter forholdene - en nokså fritt-talende partiavis. Den oppfatningen tok Reiulf Steen med seg siden. Steen var fortsatt ung da han kom inn i partiet. Men der møtte han en hel generasjon partiveteraner som hadde vært i arbeiderbevegelsen siden 1920- og -30-årene. Reiulf Steen opplevde den kalde krigen som ensidig og brutal, og husket statsminister Einar Gerhardsens utenrikspolitiske tale i NATO i 1957 som en befrielse. Steen kom med i sentralstyret på et tidspunkt da dets "vilje var landets lov."[307] Han opplevde striden mellom Einar Gerhardsen og Haakon Lie på et så nært hold at han kom til å oppfatte dem som "to tunge møllesteiner som malte meg i stykker mellom seg."[308]

Den harde partikulturen var noe Reiulf Steen reagerte sterkt på. Siden forklarte han den med at Det norske Arbeiderparti hadde stått tilsluttet Den Kommunistiske Internasjonale, Komintern, fra 1919 til 1923: "Partiet tok i arv en del av tankegodset og erfaringene fra de revolusjonære årene, blant annet en del av Lenins organisasjonsmodell...". Partiet ble "autoritært, styrt av en liten flokk ledere, og nådeløst mot all opposisjon."[309] Det kom til uttrykk i prinsippet "diskusjon innad, enighet utad"[310], og det han kaller "enstemmighetskomplekset" som han mente hadde preget Arbeiderpartiet helt siden splittelsen i 1920-årene.[311] Topp-styringen ovenfra og ned var sterk i Arbeiderpartiet - som i tillegg var preget av mangelfull åpenhet, strid og maktkamp. Reiulf Steen opplevde de fire årene fra 1965 til 1969 sammen med Haakon Lie på partikontoret som "et sammenhengende helvete."[312] Han var sjokkert da han ble vitne til det store oppgjøret mellom Einar Gerhardsen og Haakon Lie på landsmøtet i 1967.[313]

Reiulf Steen søkte heller etter nye impulser fra sin egen samtid: 1960-årene. To kilder ble viktige for ham: erklæringen "2000 ord" som ble offentliggjort den 27. juni 1968 av 70 kunstnere som del av liberaliseringen under Praha-våren i Tsjekkoslovakia – og den sovjetiske kjernefysikeren Andrei Sakharovs manifest "Tanker om fremskritt, fredelig sameksistens og intellektuell frihet", også fra 1968. Disse skrifter var i mange år Reiulf Steens viktigste kilde til inspirasjon – de støttet jo intellektuell frihet.[314] Som AUF-leder hadde han lagt vekt på "kommunikasjoner i alle retninger" - med toleranse og åpenhet "der alle synspunkter fritt får komme til uttrykk under utformingen av politikken."[315]

Alt dette lå bak da Reiulf Steen som Arbeiderpartiets nestformann støttet Einar Olsens argumenter for journalistisk fornyelse i A-pressen. Etter EF-striden brukte Steen mye tid og krefter på å stimulere den idepolitiske debatten: "Jeg prøvde å framholde hvor farlig det var å være fastlåst i overleverte tankemønstre, særlig fordi

[307] Steen 1989:39
[308] Steen 1989:35
[309] Steen 1989: 46
[310] Steen 1989: 47
[311] Steen 1989: 58
[312] Steen 1989: 62
[313] Steen 1989: 104
[314] Steen 1989: 114
[315] Steen 1989: 119

det ofte ble framholdt som høy politisk moral å være fastlåst i slike tankemønstre. Man skulle "stå fast" på praktisk talt alt man hadde ment i går."[316] Steen var ikke redd for en omvurdering av A-pressens rolle.

Men partiledelsen delte ikke Reiulf Steens presse-oppfatning. Det gjaldt ikke minst partisekretær Ronald Bye. Opprinnelig hadde Ronald Bye og Reiulf Steen kommet godt ut av det med hverandre, men etter hvert gled de fra hverandre politisk[317] – også i synet på A-pressen. Ronald Bye stod for den etablerte oppfatning som krevde at partipressen skulle være lojal. Ronald Bye bekrefter i ettertid at Reiulf Steen stod for en avisoppfatning som han selv ikke var enig i: "Pisken skulle legges bort og avisene fristilles. Vårsleppet kom i gang. Jeg godtok egentlig aldri dette. Jeg var oppdratt til å betrakte partiavisene som redskaper i partiets tjeneste. At avisene skulle innta nøytrale holdninger til saker som var viktige for partiet, eller endog opptre i opposisjon til partiets linje, den slags greide jeg aldri å bli fortrolig med i min sekretærtid. Det lå for fjernt fra den oppdragelsen jeg hadde fått. Men omstillingen kom utover i 1970-åra. EF-striden betydde et dytt framover...".[318] Reiulf Steen mente på sin side at Ronald Bye gjennomgikk en "personlighetsforvandling" under EF-striden. Han skriver at "aldri har jeg hos et menneske iakttatt så stor bitterhet over et nederlag."[319] EF-striden økte avstanden mellom dem: de gled fra hverandre. Etter EF-striden var Bye og Steen "dypt uenige" om hvordan situasjonen i Arbeiderpartiet skulle behandles.[320]

Ronald Bye ga uttrykk for sin oppfatning av pressen med et foredrag i Halden den 8. januar 1974. Da hadde 485 000 velgere i Danmark nettopp stemt på Mogens Glistrup og 107 000 norske velgere stemt på Anders Langes nye parti. Ronald Bye sa at man ikke kunne frita velgerne for "det ansvar det medfører at de har brakt fire reaksjonære og antisosiale mennesker inn på Stortinget, hvor de kan undergrave og så mistillit til det velferdssamfunn og demokrati som er bygget opp." Partisekretæren mente at massemediene hadde et ansvar for dette valgresultatet ved å slå opp det "negative" fremfor det "positive." Derfor betraktet han Mogens Glistrup og Anders Lange som et "produkt" av massemediene – fordi de la opp til en dekning av det politiske liv der det som var "mest rabiat, vilt, ytterliggående og latterlig er sikret størst suksess." Ronald Bye konkluderte med at "massemediene har ansvaret for kvaliteten av det politiske liv, for samfunnets stabilitet og for demokratiet." Han var ikke sikker på om massemediene var seg "dette ansvar bevisst" og etterlyste derfor en "bred og grundig debatt" om medienes rolle i demokratiet.[321]

Slik fortonet mediene seg for Ronald Bye. Kontrasten til Reiulf Steens oppfatning var stor. Mens Steen stilte seg åpen for omstilling i partipressen, refset Bye mediene og ga dem ansvaret for figurer som Mogens Glistrup og Anders Lange. Ronald Byes oppfatning kom fra et Arbeiderparti i krise, og kan sees som et tegn på partiledelsens skepsis mot mediene - fordi avisene var mindre lojale enn før. Også andre fremtredende Arbeiderpartipolitikere stilte seg kritiske til pressens utvikling. En av dem var Osmund Faremo. I et innlegg i Fædrelandsvennen gikk han inn for at

[316] Steen 1989: 173
[317] Steen 1989: 146
[318] Sit.e. Paulsberg 1999 bind 2: 57
[319] Steen 1989:152
[320] Steen 1989:153
[321] Aftenposten 9. januar 1974

mediene skulle styres av "folkevalgte organer." Forslaget druknet i protester, men er interessant som en politikers reaksjon på den fallende lojaliteten i pressen.[322]

I partiledelsen stod partiformann og statsminister Trygve Bratteli over nestformannen og partisekretæren. Bratteli tilhørte førkrigsgenerasjonen i arbeiderbevegelsen, hadde sittet i tyske konsentrasjonsleire og vært i partiets ledelse i hele etterkrigstiden. Det er god grunn til å tro at Bratteli delte Johan Onas oppfatning av A-pressen, slik han formulerte mønstervedtektene i 1948; dvs at hver eneste arbeideravis skulle være et "organ for Det norske Arbeiderparti." Bratteli var opprinnelig journalist av yrke og styreformann i Arbeiderbladet. Det var et verv som viste vilje til å beholde et overordnet tilsyn med A-pressens hovedorgan – selv da han var statsminister.

Den 23. august 1972 viste Trygve Bratteli sin oppfatning. I en tale på Gjøvik stilte han Arbeiderpartiets velgere overfor et ultimatum: enten stemte de ja til norsk EF-medlemskap, eller så gikk regjeringen av. Slik satte han sine velgere under et voldsomt press. Uttalelsen viste hvordan Bratteli oppfattet forholdet mellom partiledelsen og grasrota: han forventet og nær sagt krevde en utstrakt lojalitet nedenfra – også fra arbeiderpressen. Stedets arbeideravis – Oppland Arbeiderblad – ga ham full støtte – på sine førstesider, i sitt reportasjestoff og på lederplass. Avisens sjefredaktør Leif Sveen var ytterst lojal.[323] For Bratteli viste Sveen den ideelle holdning: det var slik Trygve Bratteli forventet at hele A-pressen skulle opptre under EF-striden.

Men arbeiderpressens lojalitet var ikke lenger noen selvfølge. Etter Arbeiderpartiets katastrofevalg høsten 1973 gikk redaktør Charlie Jansson i Demokraten faktisk til det skritt å kreve at Trygve Bratteli burde trekke seg som statsministerkandidat. Det skjedde på lederplass – og var et høyst uvanlig krav i partipressen. Artikkelen skapte forargelse på partikontoret. Partisekretær Ronald Bye – som var lojal mot Trygve Bratteli - tok initiativ til et ekstraordinært årsmøte i Demokratens representantskap. Der ville han ta redaktørens stilling opp til vurdering. Men representantskapet støttet Charlie Jansson. Dermed oppnådde ikke Ronald Bye sitt mål - å få stoppet Demokratens fritt-talende redaktør.[324]

I partiledelsen fikk nestformann Reiulf Steen altså ingen særlig støtte verken fra partisekretær og partiformann når han selv argumenterte for at A-pressen burde begynne å opptre som et korrektiv. Steen følte seg som en outsider i partiledelsen.[325] Partiledelsen var splittet i synet på A-pressen: de eldre og etablerte støttet "organ"-funksjonen, mens den unge nestformannen støttet "korrektiv-"funksjonen som Einar Olsen hadde formulert – og som mange unge A-redaktører støttet opp om.

Fra Johan Ona til Einar Olsen

Hvordan A-pressens innarbeidede "organ"-funksjon ble utfordret av det nye "korrektiv"-begrepet lar seg også studere i lederskiftet fra Johan Ona til Einar Olsen.

[322] Dahl og Bastiansen 2000:278ff
[323] Paulsberg 1999 bind 1:189-192
[324] Larsen 2006:145
[325] Steen 1989

Johan Ona var mannen bak "Verdens sterkeste arbeiderpresse" – et uttrykk som ofte ble brukt om A-pressen tidlig i 1970-årene.[326] Ingen annen enkeltperson stod nærmere A-pressens vekst siden 1945. Johan Ona var en imperiebygger - ja, han *var* norsk A-presse. Noe av det mest langsiktige han gjorde var å drive frem opprettelsen av Norsk Arbeiderpresse A/S i 1948 – og mønstervedtektene som definerte arbeideravisene som "Organ for Det norske Arbeiderparti." Da Johan Ona skrev disse ordene inn i mønstervedtektene i 1948, definerte han i praksis hele avisgruppens formål for årtier fremover. "Organ"-begrepet var selve kvintessensen i Johan Onas avisimperium. Alle de krav og forventninger til arbeideravisene om lojalitet overfor partiet og fagbevegelsen hadde hjemmel i dette organ-begrepet. Derfor kan en spørre om Onas avgang som A-pressens disponent kom til å svekke organ-funksjonen - og dermed lojaliteten - i avisgruppen.

Den 19. oktober 1973 skrev Johan Ona et brev til styret i Norsk Arbeiderpresse A/S. Der opplyste han at han ønsket å fratre som disponent for begge avisselskaper av helsemessige grunner. Ona ønsket å gi seg den 1. januar 1974. Men etter anmodning fra de to selskapenes styreformenn Tor Aspengren og Gunnar Toft sa han seg villig til å forsette litt til, slik at hans etterfølger kunne bli kjent med arbeidet. Ona fortsatte derfor våren 1974, frem til A-pressens årsmøter i mai. Etter vedtektene i Norsk Arbeiderpresse A/S var det selskapets styre som ansatte disponenten, og denne ble automatisk også disponent i Arbeiderpressens Samvirke.[327] Ona sa seg villig til å virke som konsulent for begge selskaper etter sin fratreden.[328]

Johan Ona holdt sitt siste innlegg på årsmøtet i Norsk Arbeiderpresse den 22. mai 1974. Møtet fant sted på restaurant Stratos øverst i Folketeaterbygningen. Da han snakket denne gang oppsummerte han i praksis hele sin livsgjerning for A-pressen. Han sa at A-pressen år for år etter 1945 hadde "styrket sin opplagsmessige stilling, og står i dag som landets ledende lokalpresse." Han påpekte også at "Norsk A-presse er den eneste politiske pressegruppe i Norden som har unngått avisdøden, og det til tross for at ingen norsk eller nordisk pressegruppe hadde tilnærmelsesvis en så vanskelig utgangsstilling ved krigens slutt som norsk A-presse." I Onas oppsummering var det A-pressens vekst og fremgang som gikk igjen, sammenliknet med problemene i de tre borgerlige avisgruppene. Han fant at A-pressen hadde beholdt sin prosentvise andel av avismarkedet, mens de tre borgerlige hadde tilbakegang. Ona betraktet Høyrepressen som "taperen i norsk lokalpresse." Han mente at Høyrepressens direktør Johan Fredrik Loennecken hadde "bort-administrert" et "større antall H-aviser." Ja, Ona omtalte Loennecken som en "både freidig og pussig fyr" som var "fullstendig blottet for selvkritikk. Han har imidlertid vært mer opptatt av A-pressen, enn sin egen presse."

Helt til slutt i sitt foredrag innrømmet Ona at det var med en "rar følelse" han talte til forsamlingen for siste gang. Hvert år siden 1948 hadde han holdt sine innlegg,

[326] Bl.a. i Arbeiderbladet 26. mai 1973. På årsmøtet til Arbeiderpressens Samvirke i 1973 ble det sagt at "Norge relativt sett har verdens sterkeste arbeiderpresse. Det kunne ikke vurderes høyt nok at vår presse hadde unngått de mange og harde tilbakeslag vi hadde kunnet registrere i Skandinavia og ute i Europa." (jfr protokoll for årsmøte i Arbeiderpressens Samvirke i 1973, arkivboks Ab-0005, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.

[327] Jfr. møteprotokoll for styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S den 5. november 1973, arkivboks Ab-0006, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[328] Jfr. Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1973, i arkivboks Ac-0001, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

men nå var det slutt. Ona siterte fra sitt aller første foredrag, som han holdt allerede i 1945. Da hadde han sagt at den eneste muligheten de hadde for å vinne aviskonkurransen var at "vi gjør vår jobb bedre enn våre konkurrenter." Han la til at "langsomt men sikkert" hadde "A-pressen vokst frem til å bli landets sterkeste lokalpresse, og verdens sterkeste A-presse."[329] Strategen og teknokraten som stod bak det hele – og var opptatt av avisenes teknikk, økonomi og organisering - var den samme Johan Ona som nå takket for seg.

Da han var ferdig kom styreformann Tor Aspengren frem og takket Ona for innsatsen. Forsamlingen ga en "sterk hyllest" til Ona for den innsats han hadde utført for A-pressen i hele etterkrigstiden, som det het i møteprotokollen.[330] Hele forsamlingen reiste seg i en spontan hyllest til mannen som i over 25 år hadde ledet Norsk Arbeiderpresse og Arbeiderpressens Samvirke, skrev Arbeiderbladet.[331] I en kommentar omtalte Olav Brunvand Johan Ona for "arbeiderpressens dynamo i alle årene etter krigen. Kraftsenteret som med en blanding av iderik fantasi og nøktern forretningsvurdering, har maktet å skape det som er anerkjent som verdens sterkeste arbeiderpresse." Ona var "den store drivkraft", ikke som diktator, men som venn og rådgiver.[332]

Så gikk han av. Etterpå drev Ona med innsamling og systematisering av A-pressens historiske arkiv. 24. februar 1975 skrev han til A-pressens redaktører og disponenter, nå som pensjonist. Han meddelte at han hadde "påtatt meg å samle inn et størst mulig materiale for at der skal kunne skrives en både fullstendig og korrekt historikk om norsk A-presse fra dens første spede begynnelse og fram til i dag... Når en arbeider med dette, blir det stadig klarere at norsk arbeiderbevegelses fulle historie ikke vil være skrevet før også norsk A-presses historie er skrevet." Han oppfordret dem til å sende inn historisk materiale, hvis de hadde noe, særlig fra tiden før 1940. Dette var noe av det siste Ona sendte ut til A-pressen.[333] Han rakk å få samlet inn et stort materiale. Men den 23. august 1975 ble Johan Ona rammet av slag - og han døde samme kveld. En epoke var over.[334]

Onas etterfølger ble ansatt på et fellesmøte 5. november 1973 mellom styret i Norsk Arbeiderpresse A/S og forretningsutvalget i Arbeiderpressens Samvirke A/L. Møtet besluttet enstemmig å tilsette redaktør Einar Olsen som ny disponent i begge selskaper. Olsen skulle begynne i Samvirke den 3. januar 1974 for å bli mest mulig kjent med selskapet inntil han 1. juni 1974 skulle overta som administrativ leder. Den permisjonen Einar Olsen påtok seg for å være redaktør i Arbeiderbladet etter Reidar Hirstis avgang i 1974 frem til Arbeiderpartiets landsmøte i 1975, gjorde dog at

[329] Johan Ona: "-pressen i 1973 og 1. kv. 1974", foredrag for årsmøtet i Norsk Arbeiderpresse A/S 22. mai 1974, arkivboks Dh-0013, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[330] Protokoll fra generalforsamlingen i Norsk Arbeiderpresse 22. mai 1974, i arkivboks Aa-0003, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[331] Arbeiderbladet 24. mai 1974

[332] Arbeiderbladet og Tidens Krav 25. mai 1974

[333] Johan Ona til A-pressen 24. februar 1975, i arkivboks Y-0005, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[334] Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1975, arkivboks Ab-0005, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

disponent Gunnar Toft i Telemark Arbeiderblad midlertidig påtok seg denne stillingen.[335]

Personskiftet var en nyhet i seg selv. Til Arbeiderbladet sa Einar Olsen at det vel var "ingen som har vært mer forskrekket over tanken på at akkurat jeg skulle overta etter en kapasitet som Johan Ona enn jeg selv. Nå begynner jeg riktignok å venne meg til tanken, og jeg håper jo at jeg skal bli i stand til å gjøre nytte for meg ut fra mine egne forutsetninger, og at det ikke ventes av meg at jeg skal bli noen ny Ona. Hovedoppgaven blir å gjøre sitt beste for å sikre de utsatte avisene innenfor A-pressen. Konkurransen er beinhard, og den blir hardere."[336]

Slik gikk det til at A-pressen nå skulle ledes av den samme Einar Olsen som i 1967 hadde proklamert at arbeideravisene hadde behov for journalistisk fornyelse – og trengte en langt mindre parti-tro redaksjonell linje. "Korrektiv"-begrepet hadde han formulert allerede i 1968 og gjentatt i Arbeiderpartiets tidsskrift Sosialistisk Perspektiv i 1972. Einar Olsen var ung og moderne – og preget av 1960- og -70-årene. Det innebar at avstanden til Johan Onas "Organ for DNA"-prinsipp fra 1948, økte i A-pressens ledelse. Ansettelsen som disponent var den høyeste anerkjennelse man kunne få i A-pressen. Når Einar Olsen nå ble disponent var det altså korrektiv-betegnelsens opphavsmann som ble leder av begge fellesorganisasjoner i A-pressen.

Bladdrap på Youngstorget?

Bildebladet Aktuell var en av arbeiderpressens mest populære og særpregede publikasjoner. Men etter 1972 ble bladet rammet av EF-stridens bakrus. Aktuell var et ukentlig nyhetsmagasin som siden starten i 1945 hadde hatt suksess med sin LIFE-inspirerte journalistikk. Nyhetene ble presentert gjennom en kombinasjon av aktuelle fotografier og ledsagende tekst. Per Bratland var redaktør i årene 1945-56, Jostein Nyhamar fra 1959.[337] Aktuell ga arbeiderbevegelsens syn på nyhetene i en form som supplerte arbeideravisene. Aktuells fremgang i årene etter 1945 var så stor at Libertas startet en konservativ konkurrent; bildebladet NÅ i 1952.

Aktuell fortsatte gjennom 1960-tallet og inn i -70-årene, men i 1974 var det slutt: Aktuell ble lagt ned. Nedleggelsen hadde noe dramatisk ved seg - fordi Johan Ona hadde forsøkt å unngå avisdød i A-pressen. Aktuells skjebne ble et unntak i A-pressen. Bladet var eid av LO. Så hva skjedde egentlig på Youngstorget da Aktuell ble nedlagt?

Nedleggelsens utløsende årsak var Aktuells økonomi. Den ble stadig forverret etter at bladet ble påført 20 prosent moms fra 1. januar 1970. Momsen rammet også Magasinet for alle og Illustrert Familieblad. Begge ga opp. Bildebladet NÅ kunngjorde at Libertas gikk inn med en million kroner som momskompensasjon. Inntil videre klarte Aktuell seg ved egne midler: i løpet av 1960-årene hadde Aktuell bygd opp betydelige reserver. Da momsen kom i 1970 disponerte Aktuell en egenkapital på 641 000. Bladets styre og administrasjon satte i gang et påvirkningsarbeid overfor

[335] Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke A/L for 1974, arkivboks Ab-0005, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv
[336] Arbeiderbladet 8. november 1973
[337] Pressefolk 1967

myndighetene. Slik lyktes det å bli kvitt momsen etter halvannet år. Men da – i 1972 – var hele bladets egenkapital gått tapt.[338]

For Aktuell i tiden 1970-72 innebar momsen både synkende salgstall og tapt egenkapital. Dermed økte underskuddet faretruende. Bladets budsjett for 1973 ble satt opp med et underskudd på 400 000 kroner. Det førte til en "inngående diskusjon" i styret om bladets økonomi.[339] Den 20. september 1973 vedtok styret å øke prisen med 50 øre. Samtidig ble det vedtatt å søke LO om et lån på 350 000 kroner.[340] Men Aktuell sank stadig dypere. Den 26. november 1973 erklærte styret at Aktuell "ikke har egne midler til å fortsette virksomheten på det nåværende grunnlag." LO hadde da innvilget det ønskede lånet, men det betød bare en utsettelse. Nye tall viste at underskuddene økte. Aktuells situasjon ble vurdert i en egen innstilling datert 7. mai 1974. Den var utarbeidet av et avispolitisk utvalg som var oppnevnt at Samarbeidskomiteen mellom LO og Arbeiderpartiet. Utvalget slo fast at Aktuell var "kommet i en situasjon som gjør at bladet neppe kan finansiere sin egen virksomhet, men vil ved fortsatt drift være avhengig av tilskott utenfra." Utvalget anbefalte derfor at bladet ble avviklet, hvis ikke styret kunne "forsikre om at bladet ikke vil være avhengig av tilbakevendende tilskott." Utvalget skrev rett ut at arbeiderbevegelsens organisasjoner ikke hadde mulighet til å opprettholde Aktuell gjennom stadig tilbakevendende bevilgninger.[341]

Den umiddelbare årsaken er altså at økonomien felte Aktuell. I tiden etter 1970 var penger blitt en hodepine for bladselskapet Aktuell. Men var dette hele forklaringen? Det avispolitiske utvalget antydet nemlig også andre motiver da det skrev at "Aktuell fyller heller ikke i den nåværende situasjon en faglig og politisk hensikt som tilsier at bladet opprettholdes gjennom tilskott."[342]

Med forsiktige ord antydet det avispolitiske utvalget at det kanskje også lå andre årsaker bak nedleggelsen enn de rent økonomiske. Dette ble bekreftet offentlig av ingen ringere enn partisekretær Ronald Bye. I et intervju med bladet Orientering sa Ronald Bye rett ut at Aktuell hadde avveket fra Arbeiderpartiets politiske linje:

> På stående fot kan jeg ikke peke på noe konkret, men det er ikke vanskelig å finne fram. Det er imidlertid klart at Aktuell, i sin karakter og i måten det har presentert stoffet på, ved siden av enkelte konkrete syn bladet har hevdet – har avveket fra de vedtatte standpunkter i Arbeiderpartiet. Når vi driver våre publikasjoner, så er det for å styrke og bygge opp disse standpunktene og de holdninger bevegelsen har. Jeg synes ikke at Aktuell alltid har vært den sterke støttespiller som det burde ha vært, etter min vurdering. Men jeg vil ikke si jeg legger så avgjørende vekt på om bladet har vært helt på politisk linje eller har vist avvik. Det er mer å feste seg ved at når et blad ikke får en tilstrekkelig salgsmengde, så er ikke bladet godt nok.[343]

Med disse ord ga Arbeiderpartiets sekretær uttrykk for at Aktuell ikke hadde vært lojalt *nok* overfor partiets standpunkter. Han mente Aktuell "avvek" fra partiets

[338] Årsberetning for Aktuell for 1973, arkivboks 0003, ARK-1556, Aktuell, Arbeiderbevegelsens arkiv
[339] Jfr. Styremøteprotokoll for møte 9. mars 1973, arkivboks 0002, ARK-1556, Aktuell, Arbeiderbevegelsens arkiv
[340] S.st.
[341] Innstilling om Aktuell fra Avispolitisk Utvalg 7. mai 1974, i arkivboks 0002, ARK-1556 Aktuell, Arbeiderbevegelsens arkiv
[342] S.st.
[343] Orientering 24. august 1974

politikk. Men han kombinerte dette argumentet med bladets opplagsutvikling: "når et blad har synkende opplagstall, så kan en ikke skyve all skyld over på leserne som ikke setter pris på bladet. Det gjelder i avisdrift som i politikken."[344]

Ronald Byes dom var uten nåde: partisekretæren var misfornøyd både med Aktuells lojalitet og med salgstallene – selv om de skyldtes momsen. Så lenge bladets økonomi gikk godt kunne redaksjonen altså koste på seg visse avvik fra partilinjen. Men etter at momsen ødela økonomien maktet ikke Aktuell å mobilisere støtte verken fra LO eller fra partiet.

Aktuells redaktør Jostein Nyhamar reagerte sterkt på Ronald Byes uttalelse. Han skrev allerede samme dag et protestbrev til partiformann Trygve Bratteli, nestformann Reiulf Steen og Ronald Bye. Nyhamar fant partisekretærens vurdering av Aktuell "personlig sårende og krenkende." Den hadde "sjokkert" ham – blant annet fordi han selv hadde brukt mye tid på partiarbeid som han var pålagt, og som han aldri hadde sagt nei til. Nyhamar spurte rett ut *når* Aktuell avvek fra Arbeiderpartiets standpunkter. "Det er min oppfatning at vi etter evne har slåss for partiets standpunkter i alle viktige saker...". Men så la han til: "Jeg går ut fra, som en selvfølge, at det ikke er min personlige holdning i EF-saken Bye tenker på – den hadde jeg som kjent felles med svært mange partifeller, også blant dem som i dag representerer partiet i regjering og storting." Nyhamar hadde vært EF-motstander – og dermed stått i konflikt med partiledelsen. Men han viste til at Arbeiderpartiets landsmøte før EF-innspurten hadde vedtatt å respektere hverandre syn. Nyhamar skrev at han både som partimedlem og tillitsmann så "ytterst alvorlig på Ronald Byes beskyldninger. Jeg akter ikke å finne meg i dem." Han krevde faktisk en offentlig unnskyldning fra partisekretærens side.[345] Selv mente Nyhamar at Aktuell burde fortsette.

Striden mellom Ronald Bye og Jostein Nyhamar var delikat – den dreide seg jo om bladets stilling i forhold til Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen. Da nedleggelsen ble kjent vakte den enorm oppsikt. Tre dager før Aktuell kom ut med sitt siste nummer, gikk Arne Skouen i Dagbladet ut med sterk kritikk av partisekretær Ronald Byes uttalelse:

> Sjelden har jeg hørt og sett mer spillfekteri omkring et blads skjebne, drevet på topplanet, med frekk utnyttelse av en lojal redaksjonsstabs taushet... For Ronald Bye oppfinner en ny forklaring – ikke nevnt nå før i ellevte time – på hvorfor Aktuell ikke kan gis sjansen til å fortsette: bladet var for dårlig... Av alle krumspringene omkring Aktuell, av alle bortforklaringene vi har hørt – for å skjule det politiske motivet bakom drapet på ukebladet – er dette siste det tarveligste... Det er som om han ikke kan motstå fristelsen til denne etterslengen, nå da seieren er vunnet. De skal ha en siste ørefik, journalister han aldri har likt, og de skal ha den der den svir mest, gjennom stempel som faglig utilstrekkelige.[346]

Arne Skouen så nedleggelsen som et "blad-drap" – som en politisk motivert likvidasjon mot et blad som partiledelsen ikke likte. Dag og Tid skrev at "Etter 30 års teneste, har bladet fått dødsdomen sin. Gigantane Arbeiderpartiet og LO har ikkje råd

[344] S. st.
[345] Nyhamar til Bratteli, Steen og Bye 24. august 1974, arkivboks Db-0024, ARK-1541 Ronald Bye, Arbeiderbevegelsens arkiv
[346] Dagbladet 28. august 1974

til å ha dette talerøyret for dei små i samfunnet. I staden legg dei biledbladmarknaden opne for Libertas-organet NÅ."[347]

Reaksjonene på nedleggelsen ble nok sterkere enn Ronald Bye hadde tenkt seg. Også internt i arbeiderbevegelsen var det mange som reagerte. Sommeren 1974 oppstod – i siste øyeblikk – en spontan støtteaksjon for Aktuell. Målet var å verve 10 000 nye abonnenter til bladet.[348] Så sterk var denne aksjonen at den faktisk påvirket Ronald Bye også. Den 5. august 1974 skrev Bye til Arbeiderpartiet, LO, Tiden Forlag, AOF, Norsk Arbeiderpresse og en rekke arbeiderforbund etter at Aktuell hadde avholdt generalforsamling den 15. juli. Aktuell hadde et opplag på ca. 40 000 i 1973, men slet likevel med underskudd. Bye skrev: "Etter at beslutningen om å avvikle Aktuell ble kjent, har dette vakt stor oppmerksomhet og reaksjonene har vært mange. Undertegnede har forsøkt nøye å vurdere Aktuells situasjon på nytt." Han hadde vurdert flere mulige løsninger fordi det var kommet så sterke reaksjoner mot nedleggelsen "både i og utenfor arbeiderbevegelsen." Han pekte på at "Om Aktuell går inn, vil arbeiderbevegelsen stå uten en ukepublikasjon og uten mulighet for å bruke billed/ukebladets spesielle formidlings- og kontaktform. Det vil oppstå et betydelig "hull" i bevegelsens totale publikasjonsvirksomhet." Ronald Bye var kommet til at en nedleggelse sendte ut helt gale signaler:

> Den politiske situasjon arbeiderbevegelsen befinner seg inne i, tilsier at vi ekstra nøye bør vurdere våre handlinger og virkninger av disse... For det første bør vi i "nedgangstider" være ytterst forsiktige med avviklinger, og det som både er og oppfattes som defensive handlinger. For det andre kan nedleggelser og avviklinger forsterke tilløpet til pessimisme i bevegelsens egne rekker. I den situasjon bevegelsen i dag befinner seg, trenger vi å satse offensivt og positivt.[349]

Ronald Bye var derfor kommet til at det burde "gjøres et nytt forsøk på å redde Aktuell" og oppfordret de tilskrevne organisasjoner om støtte. Han ville danne et nytt selskap med 500 000-700 000 kroner i aksjekapital. Ronald Bye begrunnet disse planene med de sterke reaksjonene, som ga ham "en bestemt følelse av at det i dag er galt å avvikle Aktuell, - særlig uten at det er gjort et nytt og mer seriøst forsøk på å redde bladet."

Brevet fra Ronald Bye ble sendt ut på et svært sent tidspunkt. Ja, den formelle avviklingen av Aktuell var da allerede i gang. Hvorvidt redningsforsøket var oppriktig ment fra hans side, kan man således spekulere over. Et redningsforsøk kunne siden kanskje være godt å ha mot senere kritikk. Forsøket kom i hvert fall for sent. Den 31. august 1974 utkom Aktuell med sitt siste nummer. Førstesiden erklærte: "TAKK FOR OSS." Jostein Nyhamar ble da ny redaktør av Forbrukerrapporten.[350]

---

[347] Dag og Tid 23. august 1974

[348] Jfr. Arkivboks 0007, ARK-1556, Aktuell, Arbeiderbevegelsens arkiv

[349] Ronald Bye til LO, DNA osv 5. august 1974, arkivboks Db-0024, ARK-1541 Ronald Bye, Arbeiderbevegelsens arkiv

[350] Jostein Nyhamar ga siden en kort og frisert versjon i bind 6 av arbeiderbevegelsens historie (Nyhamar 1990: 441).

Redaktørstriden i Arbeiderbladet

Våren 1974 ble det strid om Arbeiderbladet – og den fikk straks langt større dimensjoner over seg enn den om Aktuell.

Saken stod på førstesidene onsdag 27. mars 1974. Arbeiderbladet presenterte nyheten innrammet øverst rett til høyre for avishodet: "Sjefsskifte i Arbeiderbladet." Ingressen forklarte at sjefredaktør Reidar Hirsti "kommer til å forlate avisa i nær framtid." Under stod en uttalelse der Hirsti bekreftet at han hadde fått tilbud om en "interessant og utfordrende oppgave" i Industridepartementet, og at han hadde sagt ja til den. Han hadde likevel tenkt til å gå av året etter. Rett ved siden av stod nyheten om at Einar Olsen – som nettopp var blitt disponent i A-pressen – hadde sagt ja til en anmodning fra Arbeiderpartiets sentralstyre om å tiltre som Arbeiderbladets redaktør frem til partiets landsmøte i 1975.[351]

Noen nærmere forklaring på det plutselige redaktørskiftet fikk leserne ikke. Først to dager etter skrev Arbeiderbladet på førstesiden at "Redaksjonen beklager at Reidar Hirsti går." Redaksjonsgruppens formann Tor Axelsen sa at de hadde sendt en henvendelse til sentralstyret i Arbeiderpartiet der de beklaget Hirstis avgang. De sa seg skuffet over måten redaktørskiftet hadde foregått på og over at redaksjonsgruppen ikke var tatt med på råd når Reidar Hirsti – som landsmøtevalgt redaktør - måtte gå av midt i perioden.[352]

Arbeiderbladet ga ikke sine lesere mye informasjon om det som hadde skjedd. Den fortalte intet om det som egentlig lå bak redaktørskiftet. De som ville vite mer måtte ty til andre kanaler. Reidar Hirstis avgang vakte nemlig enorm oppsikt i massemediene. Avgangen var dagens toppsak både i presse, radio og fjernsyn. Dagbladets førsteside forkynte: "LO-kupp i Arbeiderbladet: Redaksjonen raser mot Bratteli." Avisen skrev at det dagen før var blitt kjent at Arbeiderpartiets sentralstyre hadde fjernet Reidar Hirsti som redaktør. Dagbladet skrev at statsminister Trygve Bratteli hadde "mottatt meget sterke protester fra en samlet redaksjonsklubb på beslutningen om å flytte Hirsti fra sin stilling." Dagbladet kalte saken for et "kuppartet vedtak" fattet av partiledelsen og LO, og presentert som "fullbyrdet faktum" i sentralstyret mandag kveld. Ifølge avisen hadde sentralstyret ikke annet på gjøre enn å "strø sand" på det som Bratteli og LOs to ledende menn, formann Tor Aspengren og nestformann Odd Højdahl, hadde bestemt. Dagbladet viet hele side 2 til lederskiftet i Arbeiderbladet. Gudleiv Forr og Per Vassbotn analyserte saken under overskriften: "Derfor overtar Ronald Bye og Einar Olsen Arbeiderbladet: LO vil ha et lojalt organ som bærer seg." Forr og Vassbotn understreket dramatikken bak avsettelsen ved å skrive at Trygve Bratteli var blitt kjørt direkte til Arbeiderpartiets sentralstyremøte etter å ha landet på Fornebu etter sitt statsbesøk i Moskva. Ifølge avisen behandlet sentralstyret Hirsti-saken på kun 5 minutter fordi møtet "stod overfor et fullbyrdet faktum." Dagbladet skrev dette dagen etter at Bratteli personlig hadde orientert Arbeiderbladets redaksjon. Det het at redaksjonen var "meget bitter" overfor den "kuppartede fremgangsmåte toppledelsen har fulgt i denne saken." Bratteli ble møtt med "kritikk fra en samlet redaksjon på dette punktet", skrev Dagbladet. Sentralstyret bestemte også at Ronald Bye skulle erstatte Bratteli som styreformann i Arbeiderbladet. Dagbladet skrev at i store deler av redaksjonen var det "mindre glede"

[351] Arbeiderbladet 27. mars 1974
[352] Arbeiderbladet 29. mars 1974

over utnevnelsen av Ronald Bye som styreformann enn over Einar Olsen som redaktør. Mange oppfattet Ronald Bye som en "hard partisersjant" som kunne komme til å "forlange større troskap av Arbeiderbladet" enn i Reidar Hirstis tid. Dagbladet forklarte at Reidar Hirsti hadde "sett på sin stilling mer som avismannens enn den politiske kommissær", og bemerket at han var omgjengelig, hadde teft og var populær blant medarbeiderne. Dagbladet kalte etterfølgeren Einar Olsen for "Arbeiderpressens gullgutt" og skrev at han var "mer opptatt av journalistikk enn politikk."[353]

Andre aviser hadde også store oppslag. "Dramatisk redaktørskifte", skrev VG. Avisen forklarte at Arbeiderpartiet var misfornøyd med Arbeiderbladets redaksjonelle innhold og med dets økonomi.[354] "Overraskende redaktørskifte i Arbeiderbladet", het det i Aftenposten. Avisen siterte Trygve Bratteli som pekte på behovet for Reidar Hirsti i Industridepartementet, men la for egen del til at det "gjennom noen tid" hadde vært misnøye i Arbeiderpartiet med Arbeiderbladet. Aftenposten spekulerte på virkningen av at Einar Olsen nå gikk til hovedorganet. Han var ifølge Aftenposten kjent som "en ukonvensjonell pressemann, som kan vise til til dels betydelige opplagsøkninger i de to aviser han tidligere har ledet. Som lederskribent har han tidvis vært i utakt med partiet."[355] Vårt Land skrev at A-pressen alltid kritiserte beslutninger i næringslivet fattet av noen få bak lukkede dører, men nå gjorde de det samme selv.[356] Redaktør Christian Christensen i Morgenbladet skrev at "avsettelse av en valgt redaktør er bruk av makt" i et parti som gjennom år "har ment å lære oss andre hva demokrati og demokratiske spilleregler er."[357]

Avisenes oppslag viser at redaktørskiftet kom overraskende på dem. Etter hvert som avisene søkte etter bakenforliggende årsaker ble de mer kritiske i sin vurdering. På lederplass skrev VG at "Uansett hvem en slik aksjon rammet, ville en samlet norsk presse oppfatte den som et grovt overgrep overfor pressens frie stilling. Det er den ansvarlige redaktør som er pålagt på vegne av sin avis å vareta pressefriheten med de rettigheter og det ansvar den innebærer. Derfor har han krav på å være beskyttet mot vilkårlige aksjoner av dette slaget." VG kalte partiledelsen "maktfullkommen" og pekte på at aksjonen mot Reidar Hirsti brøt med Arbeiderpartiets mål om utbygging av demokratiet.[358] Per Vassbotn i Dagbladet sammenliknet Trygve Brattelis aksjon mot Reidar Hirsti med Lenins revolusjon: "Man skulle tro at Bratteli var blitt hardt smittet av den virus som fremmer utbredelsen av den sosialistiske mangelsykdom "Den demokratiske sentralisme" under sitt Sovjet-opphold. For utrenskningen av Hirsti er skjedd på en så sentralistisk måte at det mest minner om metoder Arbeiderpartiet nyttet i en fortid det helst vil glemme... En faktisk detronisering innhylles i en røyksky av forfremmelse..". Vassbotn mente at Arbeiderbladet "var på et topp-punkt da partiet var som hardest i opposisjon. Dristigheten og freskheten blir større når partiet ikke deler regjeringsansvaret." Da kunne samfunnets feil og mangler angripes med opposisjonell glød, slik Arbeiderbladet hadde gjort. Vassbotn mente at "EF-saken ble det dramatiske vendepunktet." Da måtte Arbeiderbladet redigeres i samsvar med partiets program, prinsipper og vedtak. Reidar Hirsti ble en "lojal forsvarer for det EF-

[353] Dagbladet 27. mars 1974
[354] VG 27. mars 1974
[355] Aftenposten 27. mars 1974
[356] Vårt Land 28. mars 1974
[357] Morgenbladet 28. mars 1974
[358] VG 2. april 1974

medlemskap regjering og parti satset alt på å oppnå... men engasjementet straffet seg." Ingen var i tvil om at det var EF-saken som gjorde at avisen mistet 11 000 abonnenter i årene 1972-73, skrev Vassbotn. Derfor betraktet han Reidar Hirsti som en syndebukk for Arbeiderpartiets egne feil:

> I atskillige pressefolks øyne er Hirsti i dag en person som er gjort til syndebukk for de feil og forsømmelser partiets ledelse selv har stått for. Det var partiledelsen som satset maksimalt på EF, Arbeiderbladet fikk svi. Det er partiledelsen selv – partiformannen har hele tida vært styreformann i avisen – som må ta ansvaret for den økonomiske misere bedriften er inne i.[359]

Selve redaktørskiftet fra Reidar Hirsti til Einar Olsen fant sted ved månedsskiftet mars-april 1974. Etter at Arbeiderbladet hadde trykket Olsens første leder vurderte Dagbladet den som "et tydelig Olsen-produkt" – det var kommet "en ny tone inn i meningsytringene." Dagbladet fant nemlig at Olsen var på en "nokså åpenbar kollisjonskurs med sitt eget parti" og mente at det "lover godt for den uavhengighet som lenge har vært mangelvare i Arbeiderbladet."[360]

For Arbeiderbladet var situasjonen delikat. Det må ha vært vanskelig å bestemme hva avisen selv skulle skrive om striden. Når saken ble kjent i andre medier, var taushet ingen løsning. Redaksjonens syn måtte komme frem, men uten å avsløre for mye om de interne konfliktene. 1. april valgte Arbeiderbladet å presentere et foredrag holdt av nestformann Reiulf Steen i Telemark Arbeiderblad. Det fikk en tydelig kommenterende tittel: "Steen: - Vi vil ikke ha grå menighetsblader. A-pressen må tjene som et korrektiv." Arbeiderbladet siterte ham slik:

> Avisredaksjonens selvstendig og uavhengighet i forhold til utenforliggende interesser må være et grunnleggende prinsipp for vår avisvirksomhet. Alle våre aviser skal ha en selvstendig og uavhengig linje, bare forpliktet av arbeiderbevegelsens grunnsyn og program... Personlig vil jeg understreke at våre aviser må ha en kritisk funksjon også i forhold til arbeiderbevegelsens egne organisasjoner og tillitsmenn, tjene som et korrektiv i situasjoner der avisene selv mener det er nødvendig. Vi vil ikke ha grå menighetsblader, men aviser med en fri og åpen debatt, aviser som er spennende fordi de er meningsfylte. Avisen skal være en viktig del av en levende arbeiderbevegelse. Arbeiderbladet har fulgt en slik linje Det er betryggende at avisens nye redaktør, Einar Olsen, i hele sin tid som journalist og redaktør har vørt en av de fremste forsvarerne og forkjempere for avisens integritet og redaktørens uavhengighet og selvstendige ansvar.[361]

Med disse ordene ga Reiulf Steen sin fulle støtte til arbeideravisenes redaksjonelle selvstendighet. Han argumenterte for at de også burde ha en "kritisk funksjon" selv mot arbeiderbevegelsens egne organer og personer. Steen gikk nesten påfallende langt i sin uttalelse. Når den ble gjengitt i Arbeiderbladet kunne den vanskelig tolkes som noe annet enn nestformannens støtte til avisens redaksjon. Midt under redaktørstriden argumenterte nestformann Steen på nytt for at A-pressen burde være et korrektiv. Dette er interessant på bakgrunn av at han selv jo var med på møtene som besluttet å fjerne Reidar Hirsti. Etterpå forsøkte han tydeligvis å forsone motsetningene ved å komme pressen i møte.

[359] Dagbladet 28. mars 1974
[360] Dagbladet 3. april 1974
[361] Arbeiderbladet 1. april 1974

To dager etter kommenterte Arbeiderbladet Reiulf Steens uttalelse på lederplass. Tittelen var "Organ og korrektiv" - begge avisbetegnelsene side om side. Lederen viste til at Reiulf Steen hadde sagt at arbeideravisene

> ikke bare skal være organer for partiet, men også korrektiver. I dette ligger at ingen instans innenfor norsk arbeiderbevegelse ønsker en servil presse som talerør for bevegelsens grunnleggende ideer. I forbindelse med redaktørskiftet i Arbeiderbladet har avisens redaksjonelle medarbeidere funnet det riktig å understreke dette forhold... Pressens makt og innflytelse ligger i dens selvstendighet, i dens evne til å øve konstruktiv kritikk og i dens mulighet til å gi et sant og riktig bilde av hva som skjer i det samfunnet som omgir oss... Vi trenger avisene som korrektiver, sa Steen. Det er ikke bare en riktig vurdering, det er også en klok vurdering. Arbeiderbladets samlede stab deler dette syn.[362]

I Telemark-foredraget ga Reiulf Steen sin støtte til Einar Olsen, siden ga Einar Olsen sin støtte til Reiulf Steen som ny redaktør. Begge støttet hverandre. Uttalelsen og lederen kan virke avtalt – som en måte å signalisere utad at Arbeiderbladets redaksjon ville forsvare sin selvstendighet mot inngrep fra LO og Arbeiderpartiet. Når lederen finurlig stilte sammen "organ *og* korrektiv" – ble to avisidealer stilt sammen: Johan Onas organ-begrep fra 1948 – og Einar Olsens nyere korrektiv-begrep som Reiulf Steen hadde tatt i bruk etter valget høsten 1973.

Som om ikke dette var nok trykket Arbeiderbladet en erklæring fra sin redaksjon under tittelen "Til våre lesere." Der skrev redaksjonen at Arbeiderbladet var Arbeiderpartiets hovedorgan og "forpliktet av partiets og fagbevegelsens grunnsyn og program. Men avisen har også plikt til å gi et allsidig journalistisk bilde av det som skjer i norsk politikk og samfunnsliv," het det. Under Reidar Hirsti hadde avisen "ført en slik selvstendig redaksjonell linje", men "fremgangsmåten" ved redaktørskiftet fikk mange til å spørre om denne linjen skulle brytes. "En samlet redaksjonsstab vil derfor slå fast at det ikke kommer på tale med inngrep utenfra i redaksjonens selvstendighet... ".[363] Overfor dem som var kommet i tvil ville avisen altså markere sin egen selvstendighet ved en oppsiktsvekkende egenerklæring – som aller først forsikret at avisen fortsatt var Arbeiderpartiets hovedorgan.

Redaksjonens erklæring ble av enkelte oppfattet som et slags pressehistorisk Magna Charta, siden den forsøkte å forsvare sin redaksjonelle selvstendighet. Redaksjonen følte et sterkt behov for det. En konsekvens av striden var jo at Arbeiderbladet fikk partisekretær Ronald Bye som ny styreformann. Snart ble Ronald Bye intervjuet av avisens journalist Arvid Jacobsen. Ronald Bye benyttet da anledningen til å dempe dramatikken rundt formannsskiftet. Arvid Jacobsen svarte med en kanonade av kritiske spørsmål. Jacobsen spurte om Ronald Bye nå skulle

---

[362] Arbeiderbladet 3. april 1974

[363] Redaksjonens erklæring "Til våre lesere" lød i sin helhet slik:
"Redaktørskiftet har skapt uro og usikkerhet om avisas stilling redaksjonelt og politisk. Både Arbeiderpartiets sentralstyre, den nye redaktør og den nye bladstyreformann er underrettet om redaksjonens syn på den måte redaktørskiftet har foregått på. Arbeidebladet er Arbeiderpartiets hovedorgan, forpliktet av partiet og fagbevegelsens grunnsyn og program. Men avisen har også plikt til å gi et allsidig journalistisk bilde av det som skjer i norsk politikk og samfunnsliv. I mange år, også under redaktør Hirstis ledelse, har Arbeiderbladet ført en slik selvstendig redaksjonell linje. Framgangsmåten ved redaktørskiftet har fått lesere av avisa til å stille spørsmål ved om denne linjen nå skal brytes. En samlet redaksjonsstab vil derfor slå fast at det ikke kommer på tale med inngrep utenfra i redaksjonens selvstendighet, og har med tilfredshet konstatert at dette også er den nye redaktørs holdning" (Arbeiderbladet 3. april 1974).

"dirigere avisa?" Partisekretæren svarte ved å trekke et "skarpt skille" mellom det å være styreformann og bladets redaksjonelle linje. Han forsikret at han ikke skulle blande seg inn i det redaksjonelle – og la til at om han ønsket å fremme en mening om avisen kunne han gjøre det i Arbeiderpartiets sentralstyre. Straks spurte Jacobsen om det innebar at Arbeiderpartiets sentralstyre nå var det sted der avisens redaksjonelle linje skulle drøftes. Det måtte Ronald Bye avvise. Men Jacobsen fortsatte med nye kritiske spørsmål. Da svarte Ronald Bye:

> Det er intet selvstendig motiv å gi ut aviser for et parti som vårt. Når vi gir ut aviser er det fordi partiet trenger å nå ut med sitt syn, sin politikk. Pressefolk misliker ofte å høre det, men: Arbeideravisene er også politiske redskap, og en del av partiets organisasjon.[364]

Her kom Ronald Bye med det som Arvid Jacobsen nok var på jakt etter – Arbeiderpartiets krav til arbeiderpressen. Bye viste til at Arbeiderbladets stilling var nedfelt i Arbeiderpartiets lover. De erklærte at avisen måtte redigeres i samsvar med partiets program, prinsipper og vedtak. Likevel mente han at avisen hadde "romslige rammer å arbeide innenfor. Det å tjene et parti betød ikke at avisen skulle "være et Pravda" for partiet, sa Bye. Ja, han la faktisk til at Arbeiderbladet "også" hadde til oppgave å være "et korrektiv." Selv Ronald Bye brukte nå korrektiv-begrepet. Men han utdypet det ikke, og gikk straks videre ved å si at arbeideravisene også burde fungere som en slags "radar" overfor sine omgivelser. Arvid Jacobsen spurte så om hva som ville skje dersom Arbeiderbladet skrev en leder som gikk mot partiets politikk. Ronald Bye mente at det var en "utenkelige problemstilling," fordi det "neppe" var noen politisk grunn til at Arbeiderbladet skulle skrive slik.[365]

Intervjuet ble en konfrontasjon mellom to ulike oppfatninger av A-pressen: Ronald Bye fortsatte Ona-linjen og krevde lojalitet av partipressen. Arvid Jacobsen demonstrerte derimot den nyere oppfatningen av A-pressen som et korrektiv: han stilte konsekvent kritiske spørsmål. Overskriften viste det samme: "Skal du styre Arbeiderbladet, Ronald Bye?"[366]

Siden har Ronald Bye innrømmet at Arbeiderpartiets ledelse på denne tiden *var* splittet i synet på arbeiderpressen. Selv stod han på det eldre standpunktet som han var vant til. Det var derfor han krevde lojalitet av avisene, i kontrast til den yngre nestformannen Reiulf Steen, som hadde et helt annet syn på partipressen.[367]

Striden endte med at Einar Olsen – motvillig – stilte opp som ny redaktør i Arbeiderbladet. Men før han bøyde seg for presset, benyttet han anledningen til endre pressestøtteordningen til fordel for Arbeiderbladet. Pressestøtteordningen hadde opprinnelig et øvre tak som medførte at Arbeiderbladet ikke fikk kompensasjon for sin utsatte konkurranseposisjon. Einar Olsen ga statsminister Bratteli et ultimatum: det måtte gjøres endringer i pressestøtten i Arbeiderbladets favør for at han skulle påta seg redaktørjobben. Olsen mente at endringen var tvingende nødvendig fordi avisens økonomiske problemer ikke kunne løses med hjelp fra LO. Bratteli var positiv, såfremt departementet ikke hadde innvendinger. Men endringsforslaget ble gjennomskuet i

[364] Arbeiderbladet 1. juni 1974
[365] S.st.
[366] Arbeiderbladet 1. juni 1974
[367] Paulsberg 1999 bind 2: 56-57

Stortinget, og ble derfor sterkt omstridt. Kritikerne gikk sterkt imot, men til slutt fikk Arbeiderpartiet presset igjennom vedtaket i en sen nattetime. Siden gikk denne beslutningen under betegnelsen "Lex Arbeiderbladet." For Arbeiderbladet fikk endringen avgjørende betydning: avisen overlevde. Det første året fikk avisen ca. 3,5 millioner kroner i statlig produksjonsstøtte, siden økte beløpene.[368]

Redaktørstriden i Arbeiderbladet i 1974 er siden blitt en av de mest berømte konflikter i nyere norsk pressehistorie. Detaljene ble ikke kjent utad før Reidar Hirsti i 1991 utga boken *Partipisken. Kampen om det frie ord i Arbeiderbladet*. Først 17 år etter ga han sin egen versjon av striden – på en velskrevet, personlig og dramatisk måte. Hirstis versjon er bygd opp rundt motsetningen mellom hans egen redaksjonelle linje med større selvstendighet og meningsbredde enn før - og de mange kritiske reaksjonene som dette skapte i LO og Arbeiderpartiet. I sin bok gikk Hirsti langt i å kritisere ledelsen i LO og Arbeiderpartiet for det han så som en manglende forståelse for Arbeiderbladets nye linje. Hirsti er kritisk til LO-formann Tor Aspengren, nestformann Odd Højdahl og partisekretær Ronald Bye, men aller mest kritisk er han mot statsminister Trygve Bratteli, som selv ledet aksjonen mot ham.[369]

I ettertid så Reidar Hirsti sin avskjedigelse i 1974 som kuliminasjonen på en langvarig strid bak kulissene om Arbeiderbladets redaksjonelle linje. For å forklare den trekker han trådene helt fra han ble ansatt som redaktør på Arbeiderpartiets landsmøte i 1963. Frem til 1969 regjerte Haakon Lie suverent på partikontoret. Arbeiderbladet og Arbeiderpartiet hadde kontorer i to etasjer rett over hverandre i Folketeaterbygningen. Hirsti har fortalt at "Når Arbeiderbladet kom fra trykkeriet hørte vi ofte at avisen smalt i veggen på Haakon Lies kontor."[370] Avisen ble stadig kritisert på partikontoret. Og det fortsatte også etter at Ronald Bye overtok som partisekretær i 1969. Men så lenge Arbeiderbladet faktisk gikk godt økonomisk, var det ikke så lett for kritikerne å gripe inn.[371]

Vendepunktet kom med EF-striden i 1972. Frem til da hadde Arbeiderbladet hatt økonomisk fremgang, men det snudde i årene 1972 og 1973. Hirsti omtaler EF-striden som en "stammekrig" i arbeiderbevegelsen.[372] Disse årene var ekstra slitsomme for ham: "Jeg stod midt i skuddlinjen i den politiske stammekrigen – med en todelt og sterkt polarisert arbeiderbevegelse omkring meg." Arbeiderbladet fikk sterk kritikk både fra EF-tilhengere og EF-motstandere.[373] Motsetningene mellom LO og Arbeiderpartiet på den ene siden og Arbeiderbladet på den annen, ble forsterket under EF-striden. Hirsti skriver at "Det som overrasket meg mest, var at det antikverte synet på Arbeiderbladets politiske rolle og rent journalistiske profil ennå var så grunnfestet i LO-toppen. Vi skulle vise lojalitet og disiplin i ett og alt. Vi skulle alltid hausse opp de sakene som tjente LO – og partiledelsen – og fortie alle ubehagelige ting. Og helst skulle vi også holde alle destruktive elementer utenfor spaltene. I nyhetsreportasjene skulle vi hamre den gode og gamle sleggepolitikken inn i leserne."[374]

---

[368] Fehr 1999:50-51
[369] Hirsti 1991
[370] Fehr 1999: 56
[371] Hirsti 1991: 10
[372] Hirsti 1991: 10-11
[373] Hirsti 1991: 18
[374] Hirsti 1991: 80

Etter Arbeiderpartiets landsmøtevedtak om ja til EF i april 1972 "var helvete for alvor løs." Arbeiderbladet kom under ild fra begge sider. Nei-siden kritiserte avisen daglig fordi den støttet LO og partiet på lederplass. EF-motstandere begynte å si opp avisen i protest.[375] De var lei av at Arbeiderbladet forsvarte partiledelsens ja-standpunkt. EF-motstanderne ville rett og slett straffe Arbeiderpartiet og LO ved å si opp Arbeiderbladet. På motsatt side mente EF-tilhengerne at Arbeiderbladet ikke var kampvillig nok.[376] Både LO og Arbeiderpartiet mislikte sterkt Arbeiderbladets linje, og var stadig ute etter redaktøren.[377]

EF-striden ble en direkte årsak til Arbeiderbladets problemer: EF-motstandernes oppsigelser førte til en dramatisk abonnentnedgang i 1972-73. Det førte igjen til underskudd og budsjettkutt for å redusere utgiftene.[378] Arbeiderbladets økonomi ble drastisk forverret. Samtidig raste Arbeiderpartiet nedover på meningsmålingene, mens SV fosset frem. Arbeiderbladet mistet nesten 15 prosent av leserne etter rekordåret 1971.

Så skjedde det. En vinterdag i 1974 ringte LO-formann Tor Aspengren over Youngstorget til redaktør Reidar Hirsti. Aspengren sa at Trygve Bratteli og han selv gjerne ville ha et møte med ham. Da Hirsti kom inn på Aspengrens kontor, satt Bratteli og Jens Chr. Hauge klar. Møtet begynte med en lang taushet. Så sa Bratteli: "Vi har bestemt oss for å be deg om å gå av som redaktør i Arbeiderbladet." Hirsti ventet på resten. Bratteli fortsatte: "Dette har ingen ting med din dyktighet som pressemann å gjøre." Hirsti skjønte på forhånd hva møtet ville handle om, men sa at han ikke kunne vurdere sitasjonen der og da. Han svarte at "Dette er jo en meget alvorlig historie både for Arbeiderbladet og for meg personlig. Derfor må jeg ha rimelig tid til å tenke meg om før jeg tar stilling til dette. Dessuten må jeg drøfte saken grundig med mine nærmeste medarbeidere i redaksjonen. Men uansett hva som skjer i redaktørspørsmålet, vil jeg jo fortsatt bli i avisen. Opprinnelig er jeg fast ansatt som politisk medarbeider, og ingen kan sparke meg ut av denne stillingen."[379] - Det også, sukket Bratteli. Samtalen kjørte seg fast. Aspengren fikk da avsluttet det korte møtet.[380]

Selv hadde Reidar Hirsti planlagt å gå av på Arbeiderpartiets landsmøte i 1975, men nå ba de mektige menn om hans avgang ett år før. Egentlig var Hirsti motivert til å gå av. Han merket slitasjen etter 11 år som redaktør og ville ikke mer. I årene siden 1963 hadde han innført nyvinninger som "Debatt og kultur"-siden og spalten "Meninger om mangt." Dette var noe nytt i Arbeiderbladet. Samtidig ønsket Hirsti og hans stab å lage en mer samfunnskritisk og pågående reportasjeavis. I hans redaktørtid rekrutterte Arbeiderbladet yngre reportere som Jens Solli, Arvid Jakobsen, Tor Axelsen, Reidar Nielsen, Bjørn Hansen og Arne Strand. De tilhørte en ung og ny generasjon journalister i arbeiderpressen.[381] Men så viste det seg at dersom Arbeiderbladet avdekket kritikkverdige forhold som partifeller hadde ansvaret for, ble avisen beskyldt for å være illojal. Reidar Hirsti omtaler avisens forhold til

[375] Hirsti 1991: 85
[376] Hirsti 1991: 90
[377] Hirsti 1991: 94
[378] Hirsti 1991: 92
[379] Hirsti 1991: 15-16
[380] Hirsti 1991: 16
[381] Hirsti 1991: 49

partisekretær Haakon Lie som en meget ubehagelig "pågående nervekrig."[382] Etterfølgeren Ronald Bye fortsatte Haakon Lies linje. Reidar Hirsti og hans medarbeidere måtte tøye grensene gradvis, og med stor forsiktighet. De måtte alltid ha en forsvarstale i beredskap for det de gjorde.[383] Etter en skjennepreken på LO-skolen i Sørmarka i november 1973 – et av de "mest deprimerende" møtene Reidar Hirsti noen gang hadde opplevd[384] – var han nærmest forberedt på aksjoner mot seg. Han gjettet på at Sørmarka-møtet kom til å besegle hans skjebne som redaktør.

En av arkitektene bak aksjonen mot Reidar Hirsti, var Ronald Bye. Han fikk presset en meget motvillig og nølende Trygve Bratteli til å aksjonere. Bratteli følte ulyst ved hele affæren, men Bye fikk ham til å gjennomføre det første konfrontasjonsmøtet.[385] Hirsti fant at når toppene i LO og Arbeiderpartiet hadde tatt sin beslutning, hadde "jeg i realiteten ikke noe valg. Jeg kunne simpelthen ikke sitte i redaktørstolen mot eiernes vilje...".[386] Den endelige avsettelsen fikk Reidar Hirsti noe senere under et landsstyremøte i Moss våren 1974. Under et møte mellom Bratteli, Aspengren og Hirsti sa LO-formannen at de nå ville fjerne ham.[387] Men Hirsti forsvarte seg ved å vise til at han også var formann i Norsk Redaktørforening. Foreningen hadde nettopp gått inn for å supplere Redaktørplakaten med en regel om at det var avisenes plikt å gjenspeile de politiske hovedstrømningene og gi rom for en åpen og fri samfunnskritisk debatt mellom alle hovedsyn. Denne linjen var nå i ferd med å prege hele pressen. En redaktøravgang ville bli oppfattet som et direkte angrep på Arbeiderbladets redaksjonelle frihet, sa Reidar Hirsti.[388] Bratteli var taus – men så ulykkelig ut. Han var motvillig pisket inn i situasjonen. Så kom han med de avgjørende ordene: han sa at LO ikke ville gi noen økonomisk støtte til Arbeiderbladet så lenge Reidar Hirsti satt som redaktør. Da måtte Hirsti gi opp. De tilbød ham da en stilling som statssekretær i Industridepartementet. Han takket ja til den.[389]

Avskjedigelsen måtte først opp i Arbeiderpartiets sentralstyre. Trygve Bratteli leste opp brevene og ba medlemmene godkjenne opplegget. De satt himmelfalne. Einar Førde kritiserte behandlingsmåten, men Bratteli argumenterte for at åpen debatt om et slikt spørsmål kunne lekke ut og bli misbrukt i mediene.[390] På sin side informerte Reidar Hirsti sine medarbeidere om sin forestående avgang. De var alle overbevist om at det var Arbeiderbladets redaksjonelle linje som var årsaken til LOs reaksjon mot avisen. Hirsti satt sammen med sine folk i over tre timer – og de var preget av forbannelse, skuffelse, resignasjon og pessimisme.[391]

Reidar Hirsti informerte også hele redaksjonen – før Trygve Bratteli personlig møtte opp i avislokalene for å forkynne sjefredaktørens avgang. Stemningen var amper da Bratteli viste seg. Det ble helt stille. Ingen sa noe. Bratteli skjønte at staben var informert. Han fortalte ganske kort at Reidar Hirsti skulle gå av og at Einar Olsen

[382] Hirsti 1991: 57
[383] Hirsti 1991: 69
[384] Hirsti 1991:79-80
[385] Hirsti 1991: 98
[386] Hirsti 1991: 102
[387] Hirsti 1991: 103
[388] Hirsti 1991: 104-105
[389] Hirsti 1991: 110-111
[390] Hirsti 1991: 122
[391] Hirsti 1991: 113

skulle overta. Han ga ingen nærmere begrunnelse.[392] Straks fikk han en kanonade av spørsmål. Bratteli svarte unnvikende. Noen sa rett ut at Trygve Bratteli etter dette ikke burde ta ord som pressefrihet og bedriftsdemokrati i sin munn. Dette møtet fant sted tirsdag 26. mars 1974.[393]

Så stod avskjedigelsen på førstesidene. Den 3. april gikk redaksjonen ut med sin erklæring om at Arbeiderbladet nok var Arbeiderpartiets hovedorgan, men at den også hadde "plikt" til å gi et "allsidig" bilde av politikk og samfunn og føre en "selvstendig redaksjonell linje."[394] En sverm av journalister fra presse, radio og fjernsyn ville ha Reidar Hirstis kommentarer, men han nektet. Derfor måtte Trygve Bratteli svare for alt – også på TV-skjermen.[395] Så skulle Hirsti holde formannstalen på Redaktørforeningens årsmøte. Han avsluttet med å minne om at "Det er vi selv som må trygge og befeste det frie ord i norsk presse. Det er ingen andre som gjør det for oss." Da reiste hele salen seg og ga ham stående applaus. Også Randi og Trygve Bratteli måtte reise seg og skåle, men de dro hjem før dansen begynte.[396]

Avskjedigelsen av Reidar Hirsti kom siden til å slå tilbake mot Trygve Bratteli. På Arbeiderpartiets landsmøte i 1975 ble Bratteli i realiteten avsatt som regjeringssjef da Odvar Nordli ble valgt til statsminister på vent. Redaktørstriden var en av de saker som hadde økt partifellenes misnøye med Bratteli. På landsmøtet uttalte Bratteli dessuten at Arbeiderbladets dårlige økonomi var en årsak til Hirstis avgang. Hirsti protesterte mot at han ble pålagt hovedansvaret for avisens økonomiske problemer. Han minnet Bratteli om det ansvar han selv hadde som avisens styreformann.[397] Samtalen ble en konfrontasjon. På slutten av landsmøtet gikk Bratteli på talerstolen for å fjerne inntrykket av at han hadde lagt hovedansvaret for økonomien på Reidar Hirsti.[398] Siden skrev Jostein Nyhamar at "Behandlingen av Reidar Hirsti er en av de få plettene på Trygve Brattelis rulleblad som politisk leder."[399]

Hva betød så denne redaktørstriden for utviklingen i A-pressen på lengre sikt? En ting er at den straks ble svært kjent – og siden huskes så godt. I bind 6 av arbeiderbevegelsens historie omtales Hirsti-saken som en ureglementert avskjedigelse av en landsmøtevalgt sjefredaktør på tvers av alle fastlagte organisasjonsmessige prosedyrer.[400] Reidar Hirsti kom med sin versjon i 1991, mens en hovedoppgave fra 1999 behandler striden gjennom intervjuer med de fleste aktørene.[401]

Reidar Hirstis versjon er informativ og personlig, men bør nok ikke bli stående alene. Hovedoppgaven til Fehr får frem et noe mer sammensatt bilde. Mens Hirsti gjør kontrasten mellom sin egen redaksjonelle linje og kritikken i LO og Arbeiderpartiet til stridens røde tråd, gir Fehr i sin hovedoppgave et annet inntrykk. Fehr ser Hirsti som en lojal partiredaktør og viser til at han deltok i de politiske prosessene internt i Arbeiderpartiet. Hirstis retorikk om sin selvstendige redaksjonelle linje er rett og slett bare den ene siden av saken. Arbeiderbladet var i Hirstis tid også et lojalt partiorgan

[392] Hirsti 1991: 125
[393] Hirsti 1991: 127
[394] Arbeiderbladet 3. april, Hirsti 1991: 131
[395] Hirsti 1991: 135
[396] Hirsti 1991: 141-142
[397] Hirsti 1991: 148
[398] Hirsti 1991: 150
[399] Nyhamar 1990: 304
[400] Nyhamar 1990:302-304
[401] Fehr 1999

som drev harde valgkampanjer for partiet og dets ledelse, skriver Fehr. Ellers ville jo ikke EF-motstanderne funnet grunn til å si opp avisen i 1972-73. Reiulf Steen sier i ettertid at det ville vært helt unaturlig om Arbeiderbladets redaktør på denne tiden hadde formulert helt andre standpunkter i avisen enn dem som var partiets – fordi redaktøren selv deltok i partiarbeidet.[402] Arbeiderpartiet forventet at Arbeiderbladet skulle være talerør for dets politikk. Hvorfor skulle partiet ellers drive avis, hvis den ikke skulle være et "politisk verktøy"? spør Steen.[403] Forskjellene mellom versjonene til Reidar Hirsti og Ronald Bye er så store at Fehr finner å måtte diskutere Hirstis versjon inngående.[404] Hun kommer til at Reidar Hirsti har lagt så stor vekt på avisens redaksjonelle selvstendighet at han underkommuniserer sin lojalitet som avisredaktør. Hirsti var ingen opprører: han fulgte Arbeiderpartiets linje, ikke minst i de viktige valgkampene i 1965, 1969 og 1972.[405]

Reidar Hirstis periode i Arbeiderbladet kan betraktes som en overgangstid, med brytninger mellom eldre og nyere avisidealer. Fremdeles var Arbeiderbladet en partiavis med stor grad av lojalitet, men den begynte samtidig med en viss differensiering av sitt meningsinnhold. Ronald Bye sier i ettertid at Reidar Hirsti "definerte seg ut av den tradisjonelle redaktørrollen."[406] Slik så Bye det. Arbeiderbladet ble en *differensiert partiavis* – og nettopp denne dobbeltheten reagerte EF-stridens to parter mot: for motstanderne var Arbeiderbladet for partitro, for tilhengerne var den ikke lojal nok. Reidar Hirsti kan sees som en overgangsfigur; han var landsmøtevalgt redaktør, satt i sentralstyret og deltok på interne partimøter – samtidig som hans avis provoserte LO og ledelsen i Arbeiderpartiet.

Redaktørstriden fikk store konsekvenser. På Arbeiderpartiets landsmøte i 1975 sa Jostein Nyhamar at behandlingen av en lojal og dyktig pressemann som Reidar Hirsti var "opprørende." Han sa at det var uakseptabelt at en landsmøtevalgt tillitsmann ble presset ut av sitt verv.[407] Omstendighetene rundt redaktørskiftet førte til et vedtak om at Arbeiderbladets redaktør ikke lenger skulle velges av landsmøtet. I første omgang fikk Arbeiderpartiets sentralstyre fullmakt til å ansette redaktør. Senere ble ansettelsesretten overført til Arbeiderbladets styre. Dermed ble ordningen med landsmøtevalgt redaktør i Arbeiderbladet avviklet.[408]

Sett i ettertid må man kunne si at de dypeste årsakene til redaktørstriden var at Arbeiderbladet kom under krysspress i EF-saken. Partenes krav var uforenlige: Arbeiderpartiets ledelse krevde lojalitet mot sitt ja-standpunkt, mens EF-motstanderne dermed oppfattet avisen som servil. Arbeiderbladet hadde her ikke mulighet til å ta noe selvstendig valg: den måtte delta i partiledelsens ja-kampanje. Det fulgte av Arbeiderbladets status som "organ." Dette provoserte EF-motstanderne til å si opp avisen. Oppsigelsene førte til en opplagsfall som igjen skapte dramatiske driftsunderskudd. Nyhamar bekrefter denne tolkningen når han skriver at "Det er ingen tvil om at opplagsnedgangen i stor utstrekning hang sammen med partiets EF-standpunkt". Han peker på at Arbeiderbladet nærmest var forpliktet til å følge

[402] Fehr 1999:58
[403] Fehr 1999:58
[404] Fehr 1999:59-61
[405] Se Bastiansen 2006
[406] Sit.e. Fehr 1999:60
[407] Nyhamar 1990: 303
[408] Nyhamar 1990: 304

partiledelsens EF-standpunkt. Likevel økte misnøyen med avisen både i LO og i partiledelsen. Det var neppe mulig å lage en avis som tilfredsstilte både EF-tilhengere og EF-motstandere i 1972. LO og partiet forventet at Arbeiderbladet skulle gjøre det avisen var pålagt gjennom mønstervedtektene fra 1948 – å være et "organ for Det norske Arbeiderparti." For dem var det en selvfølgelig og nærmest naturlig sak. De hadde derfor vanskelig for å godta den yngre generasjonen pressefolk, som ikke lenger ønsket å stå for et slikt avisideal. Nyhamar skriver at "Forestillingen om at det var Arbeiderbladets viktigste oppgave å gå inn for å forsvare partiets og LOs politikk, stod sterkt."[409]

Det endelige ansvaret for Arbeiderbladets problemer må tilskrives de krav og de holdninger som LO-ledelsen og partiledelsen hadde til avisen. Hvis disse menn under EF-striden hadde akseptert en friere stilling for Arbeiderbladet, kunne avisen kanskje ha lagt seg på en linje som ikke skapte abonnentflukt og underskudd. Avisen ville stått sterkere om ikke økonomien hadde sviktet.[410] Men økonomien sviktet som følge av den situasjon Arbeiderbladet kom opp i *på grunn av* lojalitetskravene fra LO og partiledelsen. Det var altså eiernes lojalitetskrav som forårsaket avisens problemer.[411] Ved å gripe inn mot Reidar Hirsti unnlot LO og Arbeiderpartiet å erkjenne hvilket ansvar de selv hadde for Arbeiderbladets problemer. Problemene ble tilskrevet Reidar Hirsti og hans ledelse – selv om han faktisk opptrådte langt mer lojalt enn han faktisk gir inntrykk av. På sin side opptrådte LO og partiledelsen ut fra det avisidealet som ble definert da Norsk Arbeiderpresse A/S ble opprettet i 1948. De mønstervedtektene som da ble gjort gjeldende, gjaldt fremdeles i 1974. Og mannen som skrev dem i 1948 – Johan Ona – satt fremdeles som disponent i A-pressen da redaktørstriden pågikk i 1974.

Stridens betydning ble forsterket av at den foregikk i A-pressens hovedorgan. Arbeiderbladet kom således til å føre an i spørsmålene om redaksjonens integritet og selvstendighet i forhold til LO og Arbeiderpartiet. Høydepunktet ble nådd med redaksjonens Magna Charta-aktige egenerklæring den 3. april 1974. Trygve Brattelis aksjon mot Reidar Hirsti fortonet seg derimot som en nokså gammeldags eksersis. Men inngrepet som skulle gjenopprette partilojaliteten i hovedorganet skapte heller en rekyl-virkning som slo tilbake mot Bratteli og bygde opp under misnøyen med ham. Den ledet så til Brattelis egen avgang. Alt dette gjorde Hirsti-striden til en viktig symbolsak for hele A-pressen. Den ble et vendepunkt av prinsipiell betydning for arbeiderpressens redaktører og journalister. Striden kom til å svekke kravet om at avisene skulle være "organ for Det norske Arbeiderparti"-prinsippet og styrket heller ideen om arbeideravisene som et korrektiv.

Sjefsskifte i Arbeidernes Pressekontor

Arbeidernes Pressekontor var selve navet i arbeiderpressen. Med sine tradisjoner helt tilbake til Oscar Pedersen i 1912 var AP landets eldste politiske pressekontor. Olav Brunvand (f.1912) stod som kontorets redaktør fra 1949 til 1977, bare avbrutt av et kort mellomspill i Forsvarsdepartementet fra 1952 til 1954. Brunvand var den andre

[409] Nyhamar 1990: 302-303
[410] Fehr 1999: 62
[411] Fehr 1999: 61

drivende kraften i ledelsen av A-pressen - ved siden av Johan Ona. Ona og Brunvand preget A-pressen fra slutten av 1940-årene og frem til midten av 1970-årene. Mens Johan Ona var teknokraten som satset på teknikk og økonomi, var Olav Brunvand den slagferdige skribent og kommentator. Få, om noen, har øvet større innflytelse gjennom A-pressen enn Olav Brunvand. Som sjefredaktør i Arbeidernes Pressekontor skrev han artikler som ble sendt ut til alle avisene i A-pressen. De stod fritt til å bruke dem. Mange tok dem inn, dels fordi de var velskrevne, dels fordi det var tidsbesparende – og dels fordi AP-redaktørens kommentarer måtte regnes som lojale overfor partiet. Brunvand drev pressetjeneste for arbeideravisene, lagde overblikk, skrev kommentarer og polemikk og analyserte sammenhenger. Han var en dyktig administrator og organisator. Han var et arbeidsjern av de sjeldne, ja han var blant dem som fikk tid til alt.[412] Men tre år etter Johan Onas avgang i 1974 var det Olav Brunvands tur til å gå av.

Brunvands avgang hadde vært kjent siden han i 1976 skrev at han ønsket å tre tilbake ved oppnådd pensjonsalder. Brevet ble behandlet av forretningsutvalget i Arbeiderpressens Samvirke 23. august 1976, nøyaktig på dagen ett år etter Onas død. Forretningsutvalget oppfordret Brunvand til å fortsette som re-engasjert i 9 måneder på samme vilkår fra 1. januar 1977. Hensikten var å ha ham med over stortingsvalget 1977. Brunvand foreslo selv at et utvalg burde gjennomgå Pressekontorets virksomhet og vurdere eventuelle endringer i dets arbeidsform. Utvalget ble nedsatt. Reiulf Steen ble formann og Einar Olsen sekretær.[413]

I et intervju med Gudleiv Forr i Dagbladet innrømmet Olav Brunvand at han hadde vært lojal overfor Arbeiderpartiet. Han hadde forsvart NATO-standpunktet og stått nært Haakon Lie. Han var likevel forsiktig med å overdrive sin egen rolle: "Jeg har stort sett skrevet for folk som er enig med meg. Så min innsats som redaktør har mer vært å legge meningsfeller de rette ord i munnen. I medvind virker det positivt for partiet, i motvind er det vel lite vi kan gjøre i pressen. Vi må bare se i øynene at pressen nok har sine begrensninger, slik." Dagbladet kalte ham Arbeiderpartiets "faste forsvarer."[414] Morgenbladets Knut Bøckmann skrev at signaturen "O. Br." hadde preget arbeideravisene i mange år. Han omtalte AP som "Kontoret hvor meninger formes." Brunvands artikler hadde "vært en daglig gjenganger i partiets aviser... Lederartiklene fra Arbeidernes Pressekontor preget i perioder partiavisene så sterkt at det til tider var tale om den rene uniformering" - med Fremtiden i Drammen som et unntak.[415]

Den 11. november 1977 ble Olav Brunvands avgang markert med en middag for 60 gjester i Folkets Hus. Da stod Arbeidernes Pressekontor midt oppe i store omstillinger: i april tok kontoret i bruk nytt fast fjernskriversamband med hullkortsendinger for telesats til avisene, i september begynte omfattende modernisering og ombygging av lokalene.[416]

---

[412] Gerhardsen, Bratteli og Steen (red.) 1977

[413] Jfr. Styremøteprotokoll fra styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S 15. september 1976, arkivboks Ab-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, og Årsmelding for AP, i årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1976, arkivboks Ab-0005, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[414] Dagbladet 6. august 1977

[415] Morgenbladet 29. juni. 1977

[416] Årsmelding for AP for 1977, i årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1977, arkivboks Ab-0005, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

Olav Brunvands avgang ble også markert med et festskrift som hyllet den mangeårige AP-redaktøren – både som politisk kommentator og som medmenneske. Det var redigert av ingen ringere enn de tre partiformennene Einar Gerhardsen, Trygve Bratteli og Reiulf Steen. Einar Gerhardsen fremhevet to egenskaper hos Olav Brunvand og hans forgjengere Olaf Solumsmoen og Aksel Zachariassen: de var både "selvstendige og lojale." Gerhardsen påpekte at "Lojalitet alene er nemlig ikke nok. Sjefen for AP kan ikke og må ikke være bare en formidler av stoff. Han må, som hovedorganets redaktør, kjenne seg som en del av partiets ledersjikt." AP-redaktøren måtte "kjenne seg på linje med partiet og kjenne medansvar." Einar Gerhardsen omtalte Olav Brunvand som "den ideelle sjef for Arbeidernes Pressekontor. Han lever med i hele arbeiderbevegelsens liv og virksomhet og kjenner seg som en del av den."[417]

I Brunvands tid hadde Arbeidernes Pressekontor lokaler i Folketeaterbygningens tredje etasje, mens partikontoret lå i 5. etasje. Slik var rammen lagt: Pressekontoret var Arbeiderpartiets talerør og redaktøren dets herold. Likevel hadde Brunvand noen egenskaper som gjorde ham til noe mer enn en ensidig propagandist. Ikke bare var han kjent for sitt gode humør, og var utpreget sosial. Han hadde vidd og humor, og omtalte seg selvironisk som "djevelens advokat", som partiets jesuitt, som lykkens pamfilius osv. Han var engasjert og levende, fanget opp signaler og impulser. Som blid sørlending kunne folk som ikke kjente ham lett undervurdere den jernviljen som lå bak. For Olav Brunvand var også en energisk kriger for partiet og bevegelsen. Han var kjent som et arbeidsjern. Han skrev alltid aktuelt og gikk rett på sak. Trolig var han landets mest leste politiske kommentator i sin tid. Yngre folk så ham som arbeiderbevegelsens fremste forsvarsadvokat. Han var blid, vennesæl og forsonende, men kunne også "bruse opp og slå til raskt og treffsikkert." Olav Brunvand hadde en offensiv natur og var pågående både som taler og skribent, opplagt til å ta en fight til alle døgnets tider.[418] Han skrev enkelt og rett på sak uten overflødige ord og språklige kruseduller. Slik bidro Olav Brunvand til Pressekontorets betydning. Dermed måtte også hans egen avgang bli betydningsfull.

Olav Brunvand sluttet som AP-redaktør den 1. oktober 1977. Hans etterfølger ble Arvid Jacobsen. Jacobsen (f. 1938) kom fra Tromsø. Han hadde tatt LO-skolen og nordisk journalistkurs og begynte som journalist i Oppland Arbeiderblad i 1957. Han gikk til Vestfold Fremtid i 1959, til Nybrott i Larvik i 1960, og var sekretær i AUF i årene 1961-67. I 1967 ble han journalist i Arbeiderbladet, i en alder av 29 år. Der var han til han i 1977 ble ansatt som ny redaktør i Arbeidernes Pressekontor. Jacobsen var av samme generasjon som Einar Olsen, og hadde fulgt endringene innad i arbeiderpressen. Samtidig påtok Jacobsen seg også rene partiverv: han var medlem av AUFs sentralstyre 1964-67 og medlem av Oslo Arbeiderpartis styre 1967-69. Han var formann i Stortingets presselosje 1973-74 og i Oslo Journalistklubb 1975-77. Han skrev bøker om bedriftsdemokrati, om fagforeninger og om LO, og mottok Norges Industriforbunds pressepris i 1976.[419] Arvid Jacobsen kom til AP fra en bakgrunn som kombinerte politiske og journalistiske verv.

[417] Gerhardsen (red. m.fl.) 1977: 21
[418] Gerhardsen m.fl. 1977: 73
[419] Pressefolk 1979

Arvid Jacobsen tenkte annerledes om Arbeidernes Pressekontor enn sin forgjenger. Og han begynte snart å endre på rutinene. Fra mandag 11. desember 1978 begynte AP å sende sitt beste stoff til NRKs Dagsnytt. Han gjorde også slutt på Aps praksis med fortrolige "privat til red."-meldinger til redaktørene i A-pressen.

Arbeiderbladet intervjuet Arvid Jacobsen før tiltredelsen. Avisen spurte om hvorvidt han ikke bare skulle "lede en propagandasentral for Arbeiderpartiet?" Han svarte: "Kontorets oppgave er å informere korrekt om alt som skjer. Propaganda kan ha en negativ klang og det blir ofte oppfattet som noe negativt. Arbeidernes Pressekontor må gi en mest mulig allsidig og bred informasjon om det som foregår i arbeiderbevegelsen." På spørsmål om han kunne skrive lederartikler mot Arbeiderpartiets politikk svarte han: "Ja, men ikke til utsendelse over Arbeidernes Pressekontor. Dessuten vil jeg gjerne understreke at avisene er selvstendige med egne standpunkter. Også kritiske når de mener det er nødvendig... Kanskje har ikke redaktørstillingen på AP den samme politiske betydning som den hadde for noen år siden. Iallfall oppfatter jeg det slik at det er en økende grad av selvstendighet i avisene. Alt fra Arbeidernes Pressekontor går ikke automatisk inn i avisene, men det er stoff som kan være med på å gi de enkelte redaktører et grunnlag til å ta et eget standpunkt." Jacobsen ville jobbe litt sammen med Olav Brunvand før han overtok. Det var ikke enkelt å følge opp Olav Brunvands innsats, innrømmet Jacobsen.[420]

Dette redaktørskiftet var viktig: Olav Brunvands avgang kan sammenliknes med Johan Onas, mens ansettelsen av Arvid Jacobsen kan sammenliknes med Einar Olsens. Et generasjonsskifte var i gang – fra den tid da A-pressen ble definert som "organ for Det norske Arbeiderparti" til en tid der korrektiv-begrepets talsmenn ble ansatt i lederstillinger. Spørsmålet er derfor i hvilken grad A-pressen faktisk *ble* et korrektiv.

Ble A-pressen et korrektiv?

EF-striden i 1972, katastrofevalget i 1973, nedleggelsen av Aktuell og redaktørstriden i Arbeiderbladet i 1974, overgangen fra Johan Ona til Einar Olsen i 1974 og fra Olav Brunvand til Arvid Jacobsen i 1977 – alt dette viser at 1970-årene ble en brytningstid for A-pressen. Den etablerte organ-funksjonen ble supplert av proklamasjoner om korrektiv-funksjonen. Men i hvilken grad ble A-pressen egentlig et korrektiv i arbeiderbevegelsen da 1970-årene gikk mot slutten?

Da Einar Olsen i 1975 begynte som disponent i A-pressen, ble Per Brunvand redaktør i Arbeiderbladet etter ham. Per Brunvand (f. 1938) var sønn av tidligere AP-redaktør Olav Brunvand, og bygde snart opp sin egen karriere i arbeiderpressen. Han var i Fremtiden fra 1962 til 1968, da han kom til Arbeiderbladet. I 1971 ble Per Brunvand redaktør av Rogalands Avis, før han i 1975 fikk sjefsstilingen i Arbeiderbladet.[421] Noe av det første Per Brunvand gjorde i Arbeiderbladet var å ta bort betegnelsen "Organ for Det norske Arbeiderparti." Han delte oppfatningen av at avisen skulle være et selvstendig korrektiv i arbeiderbevegelsen og ikke et ensidig politisk talerør.[422] Arbeiderbladet åpnet også sine debattsider for folk fra andre partier. Dermed

[420] Arbeiderbladet 28. juni 1977
[421] Pressefolk 1979
[422] Fehr 1999: 65

kunne Høyres formann Erling Norvik stadig skrive debattinnlegg i Arbeiderbladet. Avisens handlefrihet ble imidlertid begrenset under valgkampene. Da var Arbeiderbladets mål å gi best mulig dekning av valgkampen og hjelpe Arbeiderpartiet til å vinne valget.[423] Per Brunvand fikk snart inntrykk av at arbeidsdagen i LO begynte med at alle kritiserte Arbeiderbladet. LO-leder Tor Halvorsen ringte fra den andre siden av Youngstorget og spurte: "Hva er det egentlig dere driver på med der borte?" LO fulgte godt med, som medeier i avisen.[424]

Per Brunvand erfarte at det å endre Arbeiderbladets forhold til Arbeiderpartiet var vanskelig. Gradvis og forsiktig begynte Arbeiderbladet likevel å løsne på sitt forhold til Arbeiderpartiet, men det ble lett misnøye i stortingsgruppen. Der satt folk som ble rost i sine lokale arbeideraviser, mens Arbeiderbladet ikke skrev noe om dem i det hele tatt. I Arbeiderpartiets ledelse opplevde de at Arbeiderbladet mot slutten av 1970-årene definerte seg "mindre i rollen som partiets informasjonsorgan", sier Ronald By i ettertid. Avisen fikk mindre betydning for partiet. Det gjorde at Arbeiderpartiet på sin side etter hvert tok mindre hensyn til Arbeiderbladet. Konkret betød det at Arbeiderpartiet ikke lenger uten videre gikk til Arbeiderbladet når et politisk budskap skulle formidles. Isteden ønsket partiet sendetid i Dagsrevyen på kveldstid, og så kunne Arbeiderbladet bringe saken neste morgen. Arbeiderbladets journalister begynte å klage over at Arbeiderpartiet ikke lenger ga sine godbiter til Arbeiderbladet. Slik Ronald Bye husker det foregikk dette lojalitetsbruddet mellom Arbeiderbladet og Arbeiderpartiet i tiden etter at han gikk av som partisekretær i 1975, men før han ble samferdselsminister i 1979. Som statsråd stod ikke Arbeiderbladet øverst når han skulle ha ut nyheter. Det var et par-tre andre han opplevde som viktigere.[425]

Igjen ser vi at når partipressen reduserte sin lojalitet svarte moderpartiet med strategisk PR – for partiet gjaldt det å nå ut til et så stort publikum som mulig. Da ble nyhetssendingene i NRK-fjernsynet viktigere enn Arbeiderbladet. Dette må dog ikke misforstås som at Arbeiderbladet brøt med sitt parti: Arbeiderbladet var fortsatt en partiavis i Per Brunvands redaktørtid. Avisen var fortsatt eid av Det norske Arbeiderparti og hadde en formålsparagraf som knyttet avisen ideologisk til partiet. Redaktør Per Brunvand hadde fortsatt møterett i Arbeiderpartiets lukkede organer, og det var utenkelig at han ikke møtte i disse utvalgene. Arbeiderbladets tilløp til redaksjonell selvstendighet må altså ikke overvurderes, de må sees i forhold til avisens historiske utgangspunkt som regjeringspartiets hovedorgan.[426]

Ett av de mest oppsiktsvekkende eksempler på et en arbeideravis faktisk begynte å opptre som et korrektiv fant sted tidlig i 1979. Torsdag den 11. januar 1979 overrasket Bodøs arbeideravis Nordlands Framtid. En helsides kommentar av avisens medarbeider Geir Øvrevik hadde overskriften: "Odvar Nordli trenger mannskap med mer politisk tyngde". Øvrevik skrev at "kravet om en styrking av regjeringen Nordli reises med tyngde både innen partiet og utenfra. Kravet innenfra skal man ta alvorlig...". Øvrevik fremstod som kommentator og mente at Arbeiderpartiet var i krise "fordi regjeringen ikke har godt nok mannskap." Han mente at Nordli-

[423] Fehr 1999: 65
[424] Fehr 1999: 65-66
[425] Fehr 1999: 66
[426] Fehr 1999: 73

regjeringen var preget for mye av "andre hensyn enn dyktighetskriterier." Og han spekulerte på hvem som ville overleve en omdannelse. Han lanserte sin egen ønskeliste over nye statsråder: Egil Schumacher som samferdselsminister, Einar Førde som miljøvernminister, Arne Treholt som fiskeriminister, Hermod Skånland som finansminister, Lars Skytøen som industriminister og Ulf Sand som forbruker- og administrasjonsminister. Øvrevik ga en kort begrunnelse for hver av dem. Slik kom Arbeiderpartiets partiorgan i Bodø med oppfordring til regjeringssjefen om å skifte ut halvparten av sine statsråder med navngitte alternativer: Geir Øvrevik ville skifte ut Per Kleppe, Olav Haukvik, Eivind Bolle, Ruth Rysthe, Asbjørn Jordahl og Kirsten Myklevoll.[427]

Artikkelen slo ned som en bombe i Arbeiderpartiets stortingsgruppe. Ifølge en fortrolig bakgrunnsorientering fra AP-medarbeider Bjørn Høyem-Johansen drøftet stortingsgruppen artikkelen på sitt møte den 17. januar. Representanten Gudmund Grytøyr spurte gruppen om det "ikke snart var på tide at politisk gangsyn blir en avgjørende kvalifikasjon ved ansettelse av redaktører i A-pressen." Grytøyr sa at han to ganger hadde tatt opp utviklingen i A-pressen uten at det hadde hjulpet. Han mente at oppslaget i Nordlands Framtid "hadde skapt problemer for partiet i og med at avisen var Arbeiderpartiets hovedorgan i distriktet. Når avisen går til sterke angrep på industriminister og fiskeriminister, så tror mange av våre egne folk at dette er signaler fra partiet sentralt." Grytøyr mente at de "enten burde si klar fra at avisen ikke representerer oss fordi den er det rene boulevardorgan, ellers så må en holde dem i tømma." Han sa seg "redd for reaksjoner ute blant folk" og hadde allerede møtt dem." Han sa at alle han møtte "spurte om dette var sant og om hva galt Bolle og Haukvik hadde gjort. Det er en åpenbar usikkerhet hos våre velgere om hvor Arbeiderpartiet står og hva som skjer. Angrep fra de borgerlige kan vi tåle, men det er verre når det kommer fra våre egne." Fungerende gruppeformann Arvid Johansen sa at stortingsgruppen ikke var det rette forum for aviskritikk, og minnet om at redaktøransettelser foregikk "i bladstyrene i de respektive aviser, og formelt skal de godkjennes av Sentralstyret." Johansen sa at han ikke ville gå til noen prosedyre om selve saken, "men vi gjør vel oss alle refleksjoner. Hvis noen finner at saken bør reises, må det vel gjøres overfor bladstyret i vedkommende avis." Partiformann Reiulf Steen pekte på det formelle: at arbeideravisene ble eid av de lokale organisasjoner og at styret ansatte redaktørene som var ansvarlig overfor styret. Han la til at det var bare "i Komintern-dagene at Sentralstyret hadde myndighet over ansettelse av redaktører og den redaksjonelle linje. Vi ønsker ikke en sentralstyrt presse, men det bør være et løpende samspill mellom vår presse og partiet." Reiulf Steen inviterte gruppen til å holde et eget møte om forholdet mellom A-pressen og Arbeiderpartiet. Der kunne ledelsen i Arbeidernes Pressekontor eller en annen presserepresentant og en fra stortingsgruppen innlede, foreslo han. Gudmund Grytøyr imøteså dette, men mente en slik diskusjon burde "omfatte en samordning av utspill i alle partiets organer." For det var ikke bare i pressen at man så tendenser til solospill, sa han. Geirmund Ihle sa til slutt at han håpet at "vi kan unngå å lese i borgerlige aviser i morgen at gruppa har behandlet dette spørsmål."[428]

[427] Nordlands Framtid 11. januar 1979

[428] Jfr. Privat til red. 18. januar 1979, AP-melding, arkivboks D-0007, ARK-1561 Arbeidernes Pressekontor, Arbeiderbevegelsens arkiv

Stortingsgruppen delte seg mellom kritikerne anført av Gudmund Grytøyr, og de mer moderate, der Reiulf Steen søkte å roe ned diskusjonen. Grytøyr var offensiv når han ønsket å foreta en politisk innstramning overfor kritiske arbeideraviser. Han opplevde at tvilen spredte seg om partiets linje – og det var uheldig. Tvilen oppstod som følge av oppslag i Arbeiderpartiets *egen* presse. Kritikken fikk likevel ikke direkte støtte av Reiulf Steen. Partiformannen minnet om det formelle ansvarsforholdet for A-pressens redaktører.

På dette tidspunkt i januar 1979 hadde det lenge vært misnøye i Arbeiderpartiets stortingsgruppe over utviklingen i pressen. På et gruppemøte 12. januar 1979 sa Guttorm Hansen at "Nå er vi inne i en utpreget mediasituasjon, der media styrer den politiske utvikling og debatt med oppslag og rykter for å skape dramatikk."[429] En ting var at "Borgerlig presse søker desperat etter å gi gale bilder av det som foregår i Arbeiderpartiet...", som gruppeformann Trygve Bratteli klaget over i januar 1978.[430] Mer bekymring kom frem i stortingsgruppens diskusjon 15. november 1978. Da klaget representanten Geirmund Ihle over "massemedias stadig sterkere rolle, der de i en pågående tone spør og kommenterer slik at oppmerksomheten blir fokusert om enkeltpersoners meninger." Ihle mente det hadde kommet eksempler "på visse utvekster når det gjelder fortrolig stoff. Det ligger i sakens natur at et regjeringsparti og det største parti er det som er mest interessant. Men vi skal alltid være klar over at deres hensikt er å skape vansker for Arbeiderpartiet. Han etterlyste årsaken til at gruppa i stigende grad er kilde til spekulasjoner i borgerlig presse." Han mente at gruppens medlemmer burde være "forsiktige" med å uttale seg om kontroversielle saker, og foreslo at representantene burde bruke gruppen til å stille spørsmål til statsrådene, det var "bedre enn å uttale seg kritisk i massemedia."[431]

Artikkelen i Nordlands Framtid i januar 1979 fikk konsekvenser. Avisens redaktør Per Thorvald Eggesvik sa opp sin stilling med øyeblikkelig virkning. Årsaken var en strid som oppstod mellom ham og avisens styreformann. Eggesvik mente at styreformannen hadde overtrådt redaktørplakatens krav om redaktørens frie og uavhengige ledelse av redaksjonen og vedkommendes fulle frihet til å forme avisens meninger. Styreformann Sven Olsen hadde tatt opp artikkelen i bladstyret, der han rettet skarp kritikk mot innholdet. Men den utløsende årsaken til at Eggesvik sa opp var en ansettelsessak der styreformannen gikk imot redaktørens innstilling med den begrunnelse av vedkommende søker ville styrke Eggesviks redaksjonelle linje. Eggesvik sa at "Dersom vi skal opptre som en troverdig avis kan vi ikke bare skrive pent om det som skjer i Arbeiderpartiet og stygt om alle de andre partiene." Han kunne ikke godta en slik begrunnelse for å gå imot hans innstilling i en ansettelsessak. Han mente at spørsmålet dreide seg om "redaktørens ansvar og muligheten for å opprettholde en differensiert dagspresse."[432]

Striden gjorde at SV-avisen Ny Tid intervjuet Per Thorvald Eggesvik. Han sa da at "Politisk uenighet slo ut i et overtramp fra styrets side". Eggesvik fant at "den prinsipielle debatt denne saken har avfødt bør få den virkning at man i A-pressen setter

[429] Ap-flak 12. januar 1979, arkivboks D-0007, ARK-1561, Arbeidernes Pressekontor, Arbeiderbevegelsens arkiv
[430] Privat til red-telegram fra AP 26. januar 1978, s.st.
[431] Privat til red.-telegram fra AP 16. november 1978, arkivboks D-0007, ARK-1561, Arbeidernes Pressekontor, Arbeiderbevegelsens arkiv
[432] Jfr. Arbeiderbladet 1. februar 1979

seg ned og prøver å finne ut hvor grensen går redaksjonelt. Folk vil ha kritisk og informativ journalistikk, ikke servil partipropaganda. Her ligger det mye uavklart for en partipresse. ... Jeg satte meg fore å lage et kritisk og informativt produkt som samtidig kunne selge. Opplaget har gått opp, men den redaksjonelle linja har vært omstridt." Likevel tok ikke Eggesvik avstand fra partipressen som fenomen: "Jeg synes det er en styrke med partiaviser. Men det må være stor frihet og romslighet, så lenge en står på partiets grunn." Etter hans avgang var Geir Øvrevik blitt konstituert som redaktør – altså kommentatoren bak den oppsiktsvekkende artikkelen. Eggesvik forsikret at han "står fortsatt på Arbeiderpartiets program. Jeg er heller ikke mer beskjeden enn at jeg tror Arbeiderpartiet trenger slike som meg. Jeg får se hva det blir til, jeg har aldri vært redd for arbeid på grunnplanet." Han hadde sin embedseksamen så han kunne si til avisens styre: "Takk, det var hyggelig så lenge det varte, men det passer ikke meg lenger."[433] Siden utlyste Nordlands Framtid redaktørstillingen. Journalist Ragnar Larsen i Oppland Arbeiderblad ble da ansatt som ny redaktør.

Striden om Nordlands Framtid satte flomlys på A-pressens partilojalitet. Arbeiderbladet siterte Sunnmøre Arbeideravis: "Arbeideravisene styres ikke av nikkedukker som sier ja og amen til alt som måtte komme ovenfra. Sunnmøre Arbeideravis har refset statsråder og raljert over politiske avgjørelser i enkelte departementet. Arbeiderpartiets stortingsgruppe har på denne plass fått attest for å ha opptrådt klønete og dumt i en bestemt sak. Det er en arbeideravis' soleklare rett til å hevde også slike standpunkter. Vi har ennå til gode å oppleve at avisas styre eller ledende tillitsmenn i parti eller fagbevegelse bestrider denne rett. Sunnmøre Arbeideravis er talerør for Det norske Arbeiderparti og fagbevegelsen. Vi står prinsipielt på samme grunn. Derfor er det rimelig at vi også er enige om måten å løse de fleste oppgaver på. Men i enkelte saker er vi ikke enige. Da sier vi fra om det. Sunnmøre Arbeideravis er intet menighetsblad for frelste arbeiderpartifolk. Flertallet av våre lesere har en annen politisk oppfating. De leser ikke Sunnmøre Arbeideravis for å finne støtte for sitt politiske syn, men fordi de setter pris på en frisk og uredd lokalavis."[434]

Opposisjonspressen grep saken. I Morgenbladet spurte redaktør Christian Christensen om arbeiderpressen var "blitt usolidarisk?"[435], mens Norges Handels- og Sjøfartstidende skrev at saken "retter søkelyset mot den måten vårt nåværende regjeringsparti har organisert og dirigerer sin presse på." Avisen pekte på at Odvar Nordli nylig hadde kommet med "en skarp irettesettelse" med åpenbar adresse til redaktør Eggesvik, "fordi redaktøren hadde latt en medarbeider skrive redaksjonelt at Nordli burde skifte ut en del av sine statsråder." Sjøfartstidende mente at "Arbeiderpartiet burde for lengst ha innsett at også innenfor den såkalte A-pressen er det nødvendig med reformer som gir pressen den frihet norske aviser ellers stort sett har."[436]

"A-pressen har fått meninger", konstaterte redaktør Christensen i Morgenbladet senere samme år. Han kommenterte den nyeste utviklingen i A-pressen, og viste også til artikkelen i Nordlands Framtid. Han siterte DNA-avisen Moss Dagblad som skrev

[433] Ny Tid 7. februar 1979
[434] Sit.e. Arbeiderbladet 8. februar 1979
[435] Morgenbladet 2. februar 1979
[436] Sjøfartstidende 1. februar 1979

at "Det må bli slutt på ordgyteriet som folk bare oppfatter som svada. Partitopper som Gro Harlem Brundtland og Reiulf Steen skal ta seg spesielt i akt." Christensen kommenterte at det her stod "skal" og ikke "bør." DNA-avisen Dagningen på Lillehammer tok partilederne i skole og krevde Reiulf Steens hode på et fat, mens Charlie Jansson i Demokraten refset Ronald Bye. A-pressen var ikke snill og lydig mot sine egne lenger, bemerket Christensen.[437] Kort etter intervjuet Morgenbladet AP-redaktør Arvid Jacobsen om A-pressens utvikling. Jacobsen innrømmet at den siste tidens lekkasjer om statsbudsjettet hadde kommet fra hans AP. - Er dere ikke lenger "talerør for Arbeiderpartiet?" spurte Morgenbladet. Jacobsen svarte at "Som presse er vi presse. Men vi er også talerør i og med at vi vil gi et korrekt billede av hva arbeiderbevegelsen står for." På Morgenbladets spørsmål om Pressekontorets partilojalitet svarte Jacobsen at "Jeg mener at man godt kan være lojal, selv om man kritiserer og bringer nyheter som nødvendigvis ikke er positive for partiet. Det er ikke det Arbeiderpartiet gjør i ett og alt som vi må være positive overfor – det er arbeiderbevegelsens ideer som vi er lojale overfor."[438]

En annen strid oppstod da det i januar 1980 ble kjent at statsminister Odvar Nordli hadde utnevnt Dagbladets journalist Per Vassbotn til statssekretær ved sitt kontor.[439] Vassbotn var en av Dagbladets mest fremtredende politiske journalister – og den mann som stod bak lekkasjen som endte med Borten-regjeringens avgang i 1971. Vassbotn var ikke medlem av Arbeiderpartiet. Den tidligere LO-formannen Tor Aspengren kritiserte ansettelsen av Vassbotn i harde ordelag. Han sa at "jeg greier ikke å sitte ansikt til ansikt med mennesker som ikke har politisk gangsyn og politisk holdning," og ba seg fritatt fra å møte i sentralstyret. Odvar Nordli begrunnet ansettelsen av Vassbotn med regjeringens behov for å "gi massemediene god service." Han sa at "Vi må ikke bli så politisk trangbodde at vi ikke skal knytte til oss kontakter til andre grupperinger. Det kan være riktig i gitte situasjoner å gå utenom den nære familie." Nordli ville gjøre regjeringens forhold til mediene mer "profesjonell." Reiulf Steen støttet ansettelsen.[440]

Tor Aspengrens reaksjon ble delt også av andre. Det bygde seg opp en anti-Nordli-stemning. Først etter utnevnelsen meldte Per Vassbotn seg inn i Arbeiderpartiet. Arbeiderbladet skrev på lederplass at avgjørelsen brøt med tradisjonen om å velge sine egne til en så høy stilling, men mente et unntak fra hovedregelen var akseptabelt. Avisen skrev at Tor Aspengrens uttalelse om at han så frem til landsmøtet våren 1981, var en" mistillitserklæring" til de to partilederne Odvar Nordli og Reiulf Steen. Arbeiderbladet kritiserte Aspengren for "noen av de personkarakteristikker som denne gang er satt fram offentlig. De burde vært forbeholdt politiske motstandere", het det. Det var behov for å "samle kreftene", og en persondiskusjon virket bare "ødeleggende", skrev avisen.[441] I Dagbladet omtalte Ragnar Kvam Aspengrens utfall mot Nordli og Steen som et "korstog", ja som et utspill som hadde "skapt vondt blod" og ville "ligge og skvulpe i partikadrene fram mot landsmøtet i 1981."[442] Aftenposten

[437] Morgenbladet 28. september 1979
[438] Morgenbladet 2. oktober 1979
[439] Nyhamar 1990:344
[440] Arbeiderbladet 26. januar 1980
[441] Arbeiderbladet 28. januar 1980
[442] Dagbladet 28. januar 1980

så striden som et uttrykk for "den tillitskrise som tilsynelatende er oppstått mellom den faglige og politiske arbeiderbevegelse."[443]

Høsten 1980 kom et nytt eksempel på at A-pressen opptrådte som korrektiv. Onsdag den 29. oktober 1980 skrev Nordlys på førstesiden om "Krav om skifte på A-toppen." Oppslaget viste til avisens leder om "Arbeiderpartiets ledelse." Der het det at "det er vår oppfatning at partiet på dette landsmøtet [våren 1981] bør skifte partiledelse, og at den nye toppen i partiet bør bygges opp omkring trioen Gro Harlem Brundtland, Rolf Hansen og Bjartmar Gjerde." Nordlys ville skifte ut partiformannen: Reiulf Steen. Men avisen ville også påvirke beslutningsprosessen omkring formannsvervet da den anbefalte at debatten ble organisert slik at "flere enn en liten gruppe i Oslogryta får innflytelse over det som skal skje." Nordlys mente at "Tida hvor en partiformann ble sittende til han nærmest ble avløst av pensjonsalderen, er for lengst forbi." Avisen ville ikke at landsmøtedelegatene skulle komme og "få seg forelagt en løsning som er klekket ut i korridorene av en indre elite i partiet og fagbevegelsen. Det er ikke akseptabelt demokrati i 1980." Den nye partiformann burde ha "appell og handlekraft" og det hadde de tre nevnte, mente avisen.[444]

Slik krevde Arbeiderpartiets hovedorgan i Nord-Norge at Reiulf Steen måtte skiftes ut som partiformann. Lederen var en mistillitserklæring. Det var svært oppsiktsvekkende at noe slikt kom fra en partiavis, at en partiavis krevde partiformannens avgang og på eget initiativ reiste en persondebatt som Arbeiderpartiet selv ikke ønsket. Men enda mer oppsiktsvekkende var det at mistilliten rammet den mann i partiledelsen som mest av alle hadde argumentert for at A-pressen burde opptre som korrektiv overfor partiets egne organer. Denne onsdagen i oktober 1980 praktiserte Nordlys Reiulf Steens egen ide om å opptre som et korrektiv – og nå rettet dette korrektivet seg mot ham selv som Arbeiderpartiets formann. Nordlys stod heller ikke alene med sitt krav. Finnmark Dagblad skrev det samme; de to redaktørene hadde avtalt utspillet seg imellom på forhånd.[445] Dagen etter fikk de to avisene støtte av Nordlands Framtid og Fremover, mens Finnmarken i Vadsø og Demokraten gikk imot. Deler av A-pressen i Nord-Norge syntes altså å gjøre opprør mot partiledelsen.

Nordlys fikk liten støtte i Arbeiderpartiet for dette utspillet. Avisen skrev da en ny leder der det het at andre i partiet også kom med utspill foran landsmøtet i 1981. "På denne bakgrunn kan vi ikke innse at det skal være noe bortimot illojalitet fra vår side å beskrive situasjonen slik vi oppfatter den fra vår del av landet... Vår fremste hensikt med utspillet var å få en debatt som likevel foregår i "bushen" brakt opp på et organisasjonsmessig hygienisk teppe." Avisen avviste at den hadde forsøkt å dolke Reiulf Steen i ryggen.[446]

Når Nordlys avviste at lederen var uttrykk for illojalitet, viser det at slik opptreden ikke var vanlig i A-pressen. Og selv om Nordlys avviste at den hadde forsøkt å dolke Reiulf Steen, reagerte han sterkt. Reiulf Steen sa at han støttet åpen debatt om lederskapet, men sa at utspillet i Nordlys kom på et "underlig tidspunkt" fordi det bare var partiets landsmøte som kunne velge partiledelsen. "Dersom man nå skal få en omfattende persondebatt, er det grunn til å spørre om hvor stort partiet vil

[443] Aftenposten 30. januar 1980
[444] Nordlys 29. oktober 1980
[445] Christensen og Thjelmeland 2003: 346, Finnmark Dagblad 29. oktober 1980
[446] Nordlys 31. oktober 1981

være" når landsmøtet skulle åpne i april 1981, sa Reiulf Steen. Han oppfordret "alle til å vise besinnelse slik at Arbeiderpartiet ikke får en opprivende persondebatt som kan redusere Arbeiderpartiet til et 20-prosent-parti." Han mente det var viktigere for A-pressen å rette søkelyset mot splittelse i de borgerlige partier enn mot en indre persondebatt i Arbeiderpartiet, som kunne bli "opprivende." Også i stortingsmiljøet og i LO var det sterke negative reaksjoner på utspillet fra nord. Formann Thorbjørn Berntsen i Oslo Arbeiderpartiet advarte mot "heksejakt" på partiformannen.[447]

Nordlys-historikerne Christensen og Tjelmeland skriver at "Ei slik åpen utfordring til en sittende partiledelse helt utenom partiets organer var noe helt nytt." Nordlys ble da også møtt med skarpe reaksjoner. De fire nord-norske DNA-representantene i Arbeiderpartiets landsstyre hadde ingen forståelse for Nordlys utspill. Det kom også negative reaksjoner fra stortingsmiljøet og fra LO-ledelsen, og fra Tromsø DNA. Likevel var det ingen tvil om at "dette utspillet traff en stemning både i partiets grunnplan og ikke minst blant velgerne og at det bidro til det skiftet som kom i 1981."[448] Avisens historikere skriver om Nordlys at "Forhold som var ubehagelige for Arbeiderpartiet kunne få store oppslag dersom det ble oppfatta som viktige nyheter. Avisa ble ei mer profesjonell nyhetsavis."[449] Avisens redaktør Reidar Nielsen hadde allerede i 1975 advart mot at arbeideravisene skulle være "menighetsblader." Han mente at det ville være en dødslinje for moderne aviser i Europa. Enhver avis måtte leve sitt eget liv "som et allment informasjonsorgan for sitt avisdistrikt, og som et våkent samfunnskritisk organ – også overfor Arbeiderpartiet", skrev han.[450]

Noe nytt var åpenbart i ferd med å skje i A-pressen mot slutten av 1970-årene. Hvordan skal vi så forstå det at arbeideravisene begynte å skrive så kritisk om sitt eget parti og dets ledelse?

Når disse oppslagene skal forklares er det fristende å overvurdere avisenes eget behov for redaksjonell uavhengighet i forhold til Arbeiderpartiet. Men en forklaring på oppslagene kan ikke utelukkende søkes innad i A-pressen. Den må også søkes i den allmenne politiske tilstand som Arbeiderpartiet og dets bevegelse befant seg i i årene 1979-1980. Arbeiderpressen opererte ikke i noe vakuum når den var misfornøyd med Reiulf Steen som partiformann og Odvar Nordlis regjering. I realiteten var de kritiske oppslagene i A-pressen uttrykk for en dyptgående lederkrise – og tillitskrise – som preget både Arbeiderpartiet og fagbevegelsen på denne tiden. Krisen stakk dypt – og den preget partiet både innad og utad. Det var en ekstremt vanskelig tid for Arbeiderpartiet, noe som fremgår både av bokverket om arbeiderbevegelsens historie, men også av erindringene til bl.a. Reiulf Steen og Gro Harlem Brundtland.[451]

I Arbeiderpartiet, fagbevegelsen og i regjeringen – var alt preget av krise og mistillit i årene 1979-1980. Siden landsmøtet i 1975 hadde Arbeiderpartiets ledelse vært delt mellom Odvar Nordli som statsminister og Reiulf Steen som partiformann. Denne delingen fungerte dårlig. Ja, den skapte en lederkrise i topp-sjiktet – og derfra forplantet misnøyen seg etter hvert både utover og nedover i arbeiderbevegelsen.[452]

[447] Nordlys 31. oktober 1981
[448] Christensen og Tjelmeland 2003: 346
[449] Christensen og Tjelmeland 2003: 347
[450] Sit.e. Christensen og Tjelmeland 2003: 347
[451] Nyhamar 1990, Steen 1989, Brundtland 1997
[452] Nyhamar 1990:329-352

Reiulf Steen forteller svært åpenhjertig om disse kriseårene i sine erindringer. For hans del kom Arbeiderpartiets krise samtidig med hans egen midtlivskrise, med skilsmisse og alkoholproblemer.[453] Gro Harlem Brundtland vier også mye plass til de indre motsetninger og all den strid som ble forårsaket av det dårlige samarbeidet mellom Odvar Nordli og Reiulf Steen.[454] Hun skriver at "store deler av pressen nå forfølger temaet om sprik og manglende ledelse."[455] Arbeiderpartiet gjorde i 1979 sitt dårligste kommunevalg på over 40 år.[456] Dertil kom Steens alkoholproblemer i rollen som partiformann.[457] Hun omtaler Arbeiderpartiet i denne tiden som et "forvirret og splittet parti. Diskusjonen går, både om personer og politikk. Det er dyp splittelse i holdningen til mange store saker."[458] Situasjonen innad ble forverret til krig bak kulissene – ved at hemmelige lydbånd med opptak av fortrolige politiske samtaler ble gjort tilgjengelige for pressen - av møbelhandler Arvid Engen på Jessheim.[459] Det førte til dramatiske lekkasjesaker i VG og Dagbladet, skriver Brundtland:

> Det hadde vært en serie med "lekkasjepregede" artikler gjennom flere år, både i VG og Dagbladet, der referater fra sentralstyremøter eller fra en mye engere krets var kommet nesten ordrett, men selektivt vinklet, ut i avisene. Mange av oss opplevde at her var noen dypt illojale, og vi så jo hvem det aldri rammet. Så følelsen av at partiformannen eller noen som var hans nære fortrolige, måtte være kilde for mye av dette, den var der. Vi kunne likevel ikke skjønne hvordan partiformannen kunne gjøre noe slikt... Reiulf selv opptrådte som uskyldigheten selv når vi i stort alvor drøftet hva som kunne ha skjedd.[460]

Lekkasjene økte mistenksomheten innad. Ryktene svirret. Mistanken mot Reiulf Steen var sterk. Brundtland skriver at "Vekslende var det slik at Dagbladet og senere VG brakte anonyme anklager og feilaktige fremstillinger som stammet fra samtaler Arvid Engen og Reiulf Steen hadde hatt gjennom årene. Det rammet flere. Og det var slik det var ment."[461] Lekkasjene forsterket den indre striden mellom fraksjoner og personer og var en del av politiske kampanjer med uredelig innhold.[462] Først i 1989 ble Arvid Engens virksomhet kjent. Reiulf Steen ga da sin egen versjon av sitt forhold til Arvid Engen i boken *Maktkamp*.[463]

Det er denne intense og konfliktfylte atmosfæren innad i LO, Arbeiderpartiet og i Odvar Nordlis regjering som er hovedårsaken til at enkelte arbeideraviser i årene 1979-1980 begynte å ta Reiulf Steens korrektiv-ideal på alvor – og trykket kritiske artikler om sine egne partiledere. Avisartiklene var intet solospill: når arbeideravisene agerte kritisk var det først og fremst fordi de dype krisetilstandene i hele arbeiderbevegelsen lå til rette for det.

Nøkkelrollen hadde Arbeidernes Pressekontor - med Arvid Jacobsen i spissen. Den 10. april 1980 skrev han et notat til A-pressens redaktører. Der satte han opp

[453] Steen 1989
[454] Brundtland 1997: 215ff
[455] Brundtland 1997: 219
[456] Brundtland 1997: 221
[457] Brundtland 1997: 225-226
[458] Brundtland 1997: 232
[459] Brundtland 1997: 240ff
[460] Brundtland 1997: 241
[461] Brundtland 1997: 244
[462] Brundtland 1997: 260
[463] Steen 1989

Pressekontorets oppgaver og mål. Han argumenterte ikke for noe brudd - verken med partiet, fagbevegelsen eller grunnsynet. Tvert om slo han fast at pressekontorets viktigste oppgave var "at AP som politisk bevisst pressebyrå formidler standpunkter og debatt fra arbeiderbevegelsen." Dette måtte pressekontoret gjøre "korrekt, pålitelig, raskt – og i en leservennlig form." Jacobsen forankret Arbeidernes Pressekontor i arbeiderbevegelsen. Likevel tok han til slutt med noen formuleringer der han pekte på nyhetsformidlingens selvstendige verdi for Arbeidernes Pressekontor:

> I en stadig sterkere media-konkurranse er det viktig at A-pressen kan trygge og styrke sin stilling. Det må lages aviser som har høy kvalitet og troverdighet. Hvis arbeiderbevegelsen skal nå ut med sitt budskap, kreves det at avisene presenterer det i form av nyheter og reportasjer som fanger interesse og holder oppmerksomheten hos leserne. AP og avisene må formidle fakta og meninger, slik at folk blir veiledet og informert om politiske begivenheter. Det som skiller dagspressen fra annen presse, er i første rekke evnen til å komme først med nyhetene. AP bør ofte kunne være først med nyhetene fra arbeiderbevegelsen, først og pålitelig.[464]

Disse ordene skrev Jacobsen helt til slutt i sitt notat. De vakte ikke særlig oppsikt. De var likevel uttrykk for at en ny journalistisk grunnholdning var kommet inn i ledelsen av pressekontoret.

I november 1980 ville Vårt Land vite mer om hvordan Arvid Jacobsen egentlig oppfattet Arbeidernes Pressekontor. Avisen omtalte ham som en "sterk og klar advokat for Arbeiderpressens rett til å være presse og legge vanlige nyhetskriterier til grunn for sine vurderinger. Det er en oppfatning som ikke fordøyes like lett i alle deler av bevegelsen...". Vårt Land skrev at mange hadde merket seg at Arbeidernes Pressekontor syntes å ha skiftet kurs og at A-pressen hadde skapt storm: Arbeiderbladet hadde lekket regjeringens budsjettforslag, Pressekontoret hadde offentliggjort at statsråd Inger Louise Valle skulle gå av slik at statsminister Odvar Nordli måtte foreta en rask ommøblering og flere arbeideraviser krevde at partiformannen Reiulf Steen måtte gå av. Vårt Lands journalist spurte om åpenheten i A-pressen var blitt for stor - siden selv partipressen nå kunne kreve partiformannens avgang på lederplass. Nei, svarte Arvid Jacobsen: "Generelt har arbeiderpressen ikke vært flink nok til å omtale problemer og ømtålelige saker innen bevegelsen." Han mente det var uheldig at folk måtte lese Dagbladet for å finne ut hva som egentlig hadde skjedd i Arbeiderpartiet. "Derfor er det viktig at A-pressen kan rapportere korrekt og først om det som skjer. Det er dessuten nødvendig for at avisene skal overleve, det er jo der deres eksistensgrunnlag ligger." Jacobsen fant "ingen motsetning mellom det å drive fri reportasje og det å være talerør. Vår oppgave er også å formidle bevegelsens budskap så intelligent og slagkraftig som mulig."

Arvid Jacobsen sa at en yngre generasjon pressefolk nå var på vei inn i redaktørstolene. De hadde "en annen holdning til hva lojalitet er. Det er ikke spesielt for A-pressen. Jeg vet ikke om noen som har autoritet i den gamle betydningen. Det gjelder så vel statsministre som partiformenn og LO-formenn." AP-redaktøren innrømmet at den nye pressen med færre lojalitetsbånd kunne skape "irritasjon" i Arbeiderpartiet, og dermed "manglende vilje til å betale det det koster å holde den i

[464] Arvid Jacobsen: "Mål, oppgaver og langtidsplan for Arbeidernes Pressekontor", notat datert 10. april 1980, i arkivboks Dh-0084, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

live. Jeg bruker derfor mye tid på å være til stede i partiforsamlinger og forklare pressens arbeidsgrunnlag, og vi i pressen må være villige til ikke bare å slå i bordet med pressefriheten, men gå inn i konkrete samtaler om hvordan vi praktiserer den." Jacobsen avviste at Pressekontoret hadde deltatt i en bevisst aksjon rettet mot Reiulf Steen da de sendte lederen i Nordlys ut til hele avisgruppen. Han sa det var "i samsvar med vanlig rutine hos oss. Vi forsøker å formidle nyheter noen A-aviser har rundt til alle avisene, slik at hele A-pressen kan ha dem samtidig og først. Dermed kan vi få gitt et korrekt bilde før mindre vennligsinnet presse kommer inn." Den linjen ville han fortsette – ikke minst fordi A-pressen opplevde en så hard journalistisk konkurranse fra aviser som Dagbladet og VG. A-pressen måtte være journalistisk på lik linje med dem, sa han.[465] Kort etter skulle disse holdningene skape pressehistorie.

AP-meldingen som felte Odvar Nordli

Få enkeltstående nyheter er blitt mer berømte enn nyhetsmeldingen som tilsynelatende bidro til å felle statsminister Odvar Nordli i januar 1981. Hendelsen huskes særlig fordi meldingen ble sendt ut fra Arbeidernes Pressekontor. Episoden sees gjerne som et vendepunkt i A-pressens utvikling.[466] Det hele oppstod etter flere år med lederkrise og sterk indre misnøye i Arbeiderpartiet. All motgangen tæret på Odvar Nordli, slik at han fikk helseproblemer. Ved utgangen av året 1980 var forvitringsprosessen i regjeringen kommet så langt at det nærmest var et tidsspørsmål når den ville gå i oppløsning. En meningsmåling i desember viste at Høyre hadde passert Arbeiderpartiet i oppslutning.[467] Odvar Nordli var klar over at regjeringens dager var talte, men hans regjering skulle ikke få en død i skjønnhet. Avgangen ble snarere forårsaket av en helt uventet nyhetsmelding fra Arbeidernes Pressekontor.[468] Der hadde Arvid Jacobsen og hans stab kjent til Nordlis helseproblemer i flere dager. De sjekket saken nøye. Utpå ettermiddagen torsdag den 29. januar 1981 sendte de så ut en nøktern nyhetsmelding om saken.

Meldingen ble straks en sensasjon. Arbeiderbladet satte nyheten på førstesiden fredag 30. januar: "NORDLIS HELSE KAN GI SKIFTE." Førstesiden smakte av sensasjon, selv om meldingen ble gitt i en nøktern form på side syv. AP-meldingen var kilden. Meldingens innhold var at så sent som mandag og tirsdag samme uke var statsminister Odvar Nordli til legeundersøkelse. Resultatene av den ville være avgjørende for om han kunne fortsette som statsminister, skrev avisen. Denne nyheten var satt over fire spalter, men var nokså kort og generell. Odvar Nordli må ha reagert raskt da han ble kjent med Arbeiderbladets førsteside. For allerede under trykking ble førstesiden faktisk endret. En ny førstesidenyhet ble satt opp: Odvar Nordlis dementi. Nå ble tittelen: "Jeg har ikke planer om å trekke meg fra politikk." Uttalelsen var et desperat forsøk fra statsministeren på å beholde kontrollen over saken. Men det var allerede for sent.[469] AP var en kilde som alle var vant til å betrakte som ytterst

[465] Vårt Land 15.november 1980
[466] Nyhamar 1990, A-pressen 50 år 1948-1998
[467] Nyhamar 1990: 344
[468] Nyhamar 1990: 345
[469] Arbeiderbladet første og andre utgave 30. januar 1981

velinformert når det gjaldt Arbeiderpartiet og regjeringen. Saken skapte derfor store oppslag i alle aviser.

Arbeiderpartiets sentralstyre behandlet saken samme dag, fredag 30. januar 1981. Partiformann Reiulf Steen tok opp forholdet mellom Arbeidernes Pressekontor og Arbeiderpartiet. Han redegjorde for situasjonen som pressemeldingen hadde skapt. Steen mente at Arbeidernes Pressekontor på en "utilbørlig måte" hadde grepet inn i Arbeiderpartiets indre beslutningsprosess og forårsaket et "brudd i tillitsforholdet" mellom Pressekontoret og Arbeiderpartiet. Han foreslo at Arbeiderpartiet svarte med å trekke sin styrerepresentant fra styret i Arbeiderpressens Samvirke, "inntil tillitsforholdet er gjenopprettet." Sentralstyret sluttet seg enstemmig til forslaget.[470]

Situasjonen var spesiell: den person i partiledelsen som i størst grad hadde argumentert for at A-pressen burde få opptre som et korrektiv også overfor partiets egne organer, var den samme Reiulf Steen som nå gikk i spissen for kritikken mot Arbeidernes Pressekontor - for dets angivelige mangel på lojalitet. Reiulf Steens korrektiv-begrep hadde altså sine åpenbare grenser, og nå mente han at Arbeidernes Pressekontor hadde overtrådt disse.

På det samme sentralstyremøtet la Odvar Nordli frem en legeerklæring om at han burde ta to-tre måneders sykepermisjon. Han mente at en slik permisjon var håpløs å gjennomføre som statsminister. Derfor ville han heller gå av. Sentralstyret tok hans beslutning til etterretning. Sentralstyret, landsstyret og stortingsgruppen ble innkalt til møter for å finne Nordlis etterfølger fire dager etter.[471] Samme fredag 30. januar innkalte Odvar Nordli til pressekonferanse. Der fortalte han at han trakk seg som statsminister. Han var svært beveget. Han hadde fått legens råd onsdagen før. Torsdag kveld hadde Arbeidernes Pressekontor sendt ut meldingen. Nordli sa at han hadde håpet å få drøftet situasjonen "i ro og fred med partiets organer" først, men all presseomtalen gjorde at det ble nødvendig å handle raskt, sa han. Han innrømmet at det var et vanskelig valg å gå av i stedet for å velge sykepermisjon. Da Nordli avsluttet denne sin siste pressekonferanse som statsminister, reiste presse-, radio- og TV-folkene seg og ga ham stående applaus. Dagen etter siterte Arbeiderbladet ham på førstesiden med ordene "Takk for rosene!" I sin leder ga redaktør Per Brunvand Odvar Nordli en "fortjent og ærerik plass i Norges historie og i norsk arbeiderbevegelses historie." På dette tidspunktet var Nordlis etterfølger som statsminister ikke klar. Arbeiderbladet skrev at Rolf Hansen eller Gro Harlem Brundtland var de to mest sannsynlige etterfølgerne.[472]

Hvem som skulle bli Odvar Nordlis etterfølger ble bestemt på et møte hjemme hos Trygve Bratteli søndag den 1. februar 1981. De fleste av de seks som møttes der, trodde de kom for å formalisere et vedtak som allerede var truffet: Odvar Nordli foreslo Rolf Hansen som sin etterfølger. Men Rolf Hansen overrasket Nordli ved å si nei. Han foreslo at partiets nestformann Gro Harlem Brundtland burde bli hans etterfølger. Dette kom helt uventet på Nordli. Møtet endte likevel med å samle seg om Gro Harlem Brundtland som landets nye statsminister.[473] Siden har både Reiulf Steen

[470] Nyhamar 1990: 348, med utdrag av sentralstyrets møteprotokoll
[471] Nyhamar 1990: 345-349
[472] Arbeiderbladet 31. januar 1981
[473] Nyhamar 1990: 347

og Gro Harlem Brundtland gitt hver sin versjon av dette maktskiftet.[474] Beslutningen ble så bekreftet av Arbeiderpartiets sentralstyre, av landsstyret og av stortingsgruppen. Brundtland tiltrådte den 4. februar 1981.[475] Avgjørelsen ble møtt med stor entusiasme i Arbeiderbladet. "Gratulerer GRO!" skrev avisen over hele førstesiden. Avisen løftet henne frem med en sjenerøs stemningsbølge de kommende dagene.[476]

Dette statsministerskiftet fra Odvar Nordli til Gro Harlem Brundtland foregikk altså etter at partiledelsen hadde mistet kontrollen over tidspunktet for lederskiftet - på grunn av AP-meldingen som ble sendt ut torsdag 29. januar 1981. Meldingen førte til enorm oppmerksomhet mot Arbeidernes Pressekontor – og redaktør Arvid Jacobsen. Hva hadde skjedd med Olav Brunvands tidligere så lojale AP? Var det hele en kampanje for å innsette Gro?

Samme lørdag som Arbeiderbladet skrev om Odvar Nordlis avskjed, måtte Arvid Jacobsen svare for seg i Arbeiderbladet. Var AP-meldingen et eksempel på hvordan mediene kunne gripe inn i en politisk prosess?, spurte avisen. Jacobsen svarte at "Jeg er ikke sikker på at media virkelig klarer å gripe inn i slike prosesser. Hvis mediene beskriver en faktisk situasjon, vel, så behøver det ikke være mer enn det." Jacobsen forklarte at "Mens jeg har vært leder, har det vært min klare målsetting å forsøke og markere oss med nyheter som gjør A-pressen mer interessant. Jeg finner det som en fullstendig utilfredsstillende situasjon at partimedlemmer skal lese om viktige begivenheter i borgerlige aviser – om at statsministeren kommer til å gå!" Han presiserte at Arbeidernes Pressekontor ikke hadde skrevet at Nordli gikk, men at helsen kunne få ham til å gå av. I AP hadde de vært i kontakt med Nordlis statssekretær Per Vassbotn torsdag ettermiddag og informert om meldingen de skrev. De ønsket at den skulle forelegges Odvar Nordli personlig, men han var ikke tilgjengelig. Jacobsen sa at "vi brakte en nøktern melding om at helseproblemer kan få Odvar Nordli til å gå. Det var det vi skrev, ikke alle tolkningene som har kommet." Han innrømmet likevel at meldingen hadde vakte mer oppsikt enn han hadde ventet. Han hadde fått mange hyggelige henvendelser om at det var bra at A-pressen brakte saken. Jacobsen sa de hadde arbeidet med saken i flere dager, og sjekket den grundig. Torsdag 29. januar mente de at de hadde et korrekt bilde. "Samtidig fikk vi oss fortalt fra uavhengige kilder at andre aviser var på det samme sporet. Vi ønsket at A-pressen skulle få versjonen først – og at det skulle være korrekt."[477]

Også Aftenposten skrev nå om Arvid Jacobsen. Under tittelen "Uten Arvid ingen Gro" foretok Ole N. Hoemsnes – Borten-regjeringens banemann som kilden til Dagbladets berømte lekkasje-artikkel i 1971 – nå enda et intervju med Arvid Jacobsen. Han sa at det ikke føltes godt at han hadde feid Odvar Nordli ut av regjeringskontorene, men viste til at Nordli jo ønsket å gå av. Jacobsen begrunnet AP-meldingen med at andre medier også var på sporet av nyheten. Men Jacobsen innrømmet at han ikke forutså konsekvensene av offentliggjøringen. Han omtalte sentralstyrets reaksjon som "ubehagelig. Jeg oppfatter meg som et meget lojalt medlem av Det norske Arbeiderparti, og jeg trives ytterst dårlig med bannbuller fra partiet." I A-pressen var dog oppslutningen "vel nærmest hundre prosent." Arvid

[474] Steen 1989, Brundtland 1997
[475] Nyhamar 1990: 348
[476] Arbeiderbladet 3.-5. februar 1981
[477] Arbeiderbladet 31. januar 1981

Jacobsen forsvarte seg også med å vise til det notat han skrev om Arbeidernes Pressekontor den 10. april 1980. Der hadde han jo pekt på at AP skulle være "først og pålitelig." Jacobsen hadde informert internt om notatet uten å få innvendinger. Derfor fant han kritikken "urettferdig." Han sa at "Jeg aksepterer mediakonkurranse, men ikke at arbeiderbevegelsen forsøker å stanse oss når vi er på jakt efter en nyhet som også andre er." Han sa at ingen hadde direkte nevnt de tre medarbeiderne som arbeidet med saken i flere dager og skrev selve meldingen: AP-journalistene Terje Iversen, Steinar Moe og Alf Hildrum.[478]

Flere aviser skrev om Arbeiderpartiets sterke reaksjoner mot Pressekontoret. Vårt Land siterte partisekretær Ivar Leveraas. Han sa at Nordli-meldingen var et "brudd i det tillitsforholdet som har eksistert mellom partiet og Arbeidernes Pressekontor. Vi ser meget alvorlig på det som har skjedd."[479] VG siterte formann Jan Balstad i Jern og Metall: "Jeg er dypt skuffet over måten Arbeidernes Pressekontor har gått fram på. Jeg synes det er vist en kynisk holdning overfor en tillitsmann som har ofret år av sitt liv i en framskutt posisjon. Enig eller uenig, jeg hadde unnet Odvar Nordli en helt annen avgang", sa Balstad.[480] Redaktør Terje Baalsrud i Sjøfartstidende skrev at han "likte det faktisk ikke", Nordli "fikk silkesnoren oversendt fra en partimessig underordnet...".[481] Dagbladet skrev at saken hadde vakt "voldsomme reaksjoner i partikretser og i LO."[482] Samtidig meldte avisene også om støtte til Arvid Jacobsen. Landsstyret i Arbeiderpartiets Presseforbund ga i en enstemmig uttalelse partiets sentralstyre om snarest å omgjøre sitt vedtak om å trekke sin styrerepresentant fra Arbeiderpressens Samvirke. Det så de som en overreaksjon.[483] VG skrev at redaksjonsklubben i Telemark Arbeiderblad reagerte kraftig på kritikken fra Arbeiderpartiet og LO. Redaksjonsklubben støttet Pressekontorets handlemåte fullt ut. I Fremtiden skrev 23 av 26 redaksjonelle medarbeidere under et opprop der de protesterte mot sentralstyrets beslutning. De vurderte å trekke tilbake sitt kollektive medlemskap i Arbeiderpartiet dersom ikke sentralstyret omgjorde sitt vedtak.[484]

Pressen kommenterte med interesse. Dagbladet skrev at under Arvid Jacobsen var Arbeidernes Pressekontor bygd ut til en "slagkraftig redaksjonell organisasjon. Det er ikke få nyheter som er tilflytt Arbeiderpartiavisene disse åra, nyheter som fullstendig bryter med den partibundne journalistiske tradisjon som har ligget over partipressen siden dens fødsel." Det gjaldt budsjettlekkasjer, kravet om Reiulf Steens avgang osv. Dagbladet skrev at pressen nå regnet informasjoner fra Arbeidernes Pressekontor som "så troverdige som det er mulig å få dem også om det gjelder ting som regjering eller parti helst vil holde skjult eller dulgt."[485] På lederplass skrev Dagbladet at Arvid Jacobsens linje viste at AP ville konkurrere med andre medier om nyheter fra arbeiderbevegelsen. "I denne konkurransen blir det ikke plass for det tradisjonelle partitaktikkeriet som har preget partijournalistikken i Norge." Dagbladet så med "undring" på Arbeiderpartiets reaksjon med å trekke sin styrerepresentant:

[478] Aftenposten 7. februar 1981
[479] Vårt Land 31. januar 1981
[480] VG 31. januar 1981
[481] Sjøfartstidende 4. februar 1981
[482] Dagbladet 2. februar 1981
[483] Arbeiderbladet 4. februar 1981
[484] VG 4. februar 1981
[485] Dagbladet 31. januar 1981

"Det forteller om et foreldet syn på hva som er partipressens oppgaver i vår tid da media på en helt annen måte enn tidligere ønsker å se partipolitikerne i kortene."[486] Andreas Hompland kommenterte at "Det Arvid Jacobsen nå sendte ut, var ei rein uavhengighetserklæring ut fra begrunnelsen: AP og partiavisene skal være ute før Dagbladet og VG med nyhetene fra parti og fagbevegelse – også de dårlige nyhetene. Det er ingen grunn til å tro at partihjertene gleder seg over erklæringa." Han mente at A-pressens tekniske investeringer ikke hjalp dersom "ikke avisleserne kan stole på at Arbeiderpartiavisene gir dem nyheter som ikke er silt gjennom partifilteret. Menighetsbladenes tid er over. I den sammenheng må vi se Arvid Jacobsens uavhengighetserklæring. Måtte bare partikadrene forstå det!"[487] Arve Solstad omtalte sentralstyrets vedtak som en "tåpelig overreaksjon" som "skremmer ingen i øyeblikket." Han skrev at "A-pressen oppfattes av alle som en integrert del av arbeiderbevegelsens organisasjon og propaganda-apparat... Dette er umulig uten opprivende konflikter. Den som ikke kan innse dette har ingen forståelse for hva lojalitet har betydd og fortsatt betyr innenfor arbeiderkulturen." Solstad skrev at med den "nye pressegenerasjonen i A-pressen tvinger det seg derfor fram først og fremst en grunnleggende drøftelse om både prinsipper og organisasjon." Han viste her til Dagbladets farvel til Venstre.[488] I Morgenbladet skrev redaktør Christian Christensen: "Før 1978 ville det vært utenkelig at Arbeidernes Pressekontor lot en melding som skaper vanskeligheter for Arbeiderpartiet, sende ut. Men da het AP-sjefen Olav Brunvand, og han oppfattet seg som partiets advokat. Det gjør ikke Jacobsen. Han ser det som sin oppgave å skaffe Arbeiderparti-avisene "godt stoff." En kollisjon mellom presse og parti har funnet sted."[489]

I mars 1981 sa Reiulf Steen til Arbeiderbladet at det var viktig å få "avklart våre avisers og deres medarbeideres rolle på et varig og prinsipielt grunnlag, løsrevet fra konkrete begivenheter. Det vil ikke skape fred for evighet mellom partiet og avisene, men spenning mellom oss er noe vi skal kunne leve med...".[490] Dagbladet ga Reiulf Steen rett i det, men pekte på at ennå var "partiets redaktører både innenfor og utenfor partiorganene. De har adgang til interne møter, samtidig som mange av dem hevder å stå i en fri stilling og med samme adgang til å drive nyhetsjournalistikk om sitt parti som andre aviser. En slik dobbeltrolle er selvsagt helt umulig å leve med, ikke minst fordi nyhetsjournalistikk også krever at leserne gis bakgrunnsinformasjoner om det som skjer. Men det kan ikke arbeiderpressen gjøre, fordi de i dag er fortrolige med det partitaktiske spill som alltid utholder seg bak lukkede fører. Som partifolk skal de være herolder for politikerne, og det er uforenlig med journalistiske krav." Dette dilemma kom A-pressen ikke ut av "så lenge dens lojalitet først og fremst ligger i partiet, og den selv er en del av partiapparatet", skrev Dagbladet.[491]

Siden ga Tom Thoresen, DNA-representant i Stortinget fra Østfold og styreformann i Demokraten, full støtte til AP-redaktørens rett til å offentliggjøre Nordli-meldingen. Thoresen så det likevel som et dilemma "mellom å bringe nyheter

[486] Dagbladet 31. januar 1981
[487] Dagbladet 2. februar 1981
[488] Dagbladet 5. februar 1981
[489] Morgenbladet 31. januar 1981
[490] Arbeiderbladet 24. mars 1981
[491] Dagbladet 25. mars 1981

og å virke direkte som en politisk aktør." Men generelt støttet han kombinasjonen av partilojalitet *og* selvstendighet:

> Vi trenger dyktige journalister som har rot i arbeiderbevegelsen. Men selvfølgelig skal de også være dyktige fagfolk... Vi må ha aviser der folk kan stole på informasjonen. Hvis våre lesere får det ordet på seg at vi fortier eller "trikser" med nyhetene, taper vi nettopp det politiske våpen vi har i slagkraftige partiaviser. Vi kan heller ikke gi borgerlig presse monopol på å drive oppsøkende journalistikk på det som skjer i arbeiderbevegelsen.[492]

Thoresen argumenterte med at A-pressen måtte drive selvstendig for å oppnå troverdighet – for det var den som ga slagkraft. Slik kunne episoden med Odvar Nordli sees som uttrykk for motstridende idealer i A-pressen: den eldre organ-forpliktelsen var blitt utfordret av den konkurransesituasjonen som oppstod hver gang borgerlige aviser ga bedre dekning av Arbeiderpartiet enn A-pressen. Det var det som hadde skjedd under redaktørstriden i Arbeiderbladet i 1974: leserne måtte da til Dagbladet for å få vite hva som hadde skjedd bak kulissene, Arbeiderbladet informerte langt mindre. I årene fra 1974 til 1981 var Dagbladet og VG langt på vei blitt ledende innenfor landets politiske nyhetsjournalistikk. Det økte nyhetskonkurransen også for Arbeidernes Pressebyrå. Da Arvid Jacobsen sendte ut Nordli-meldingen, var det rett og slett for å forhindre at andre medier kom først med denne nyheten. Han visste at andre var på sporet, og mente at AP måtte komme først med nyheter som gjaldt Arbeiderpartiet – slik han hadde skrevet i sitt notat fra april 1980.

AP-meldingen er siden blitt stående i arbeiderbevegelsens historie. Der skriver Jostein Nyhamar at statsministerskiftet fikk et "pressepolitisk biprodukt. Det førte til at et nytt syn på partipressens funksjon etter hvert fikk gjennomslag i partiet."[493] Nordli-episoden syntes å åpne for en større forståelse for A-pressens redaksjonelle selvstendighet i forhold til partiet. Nyhamar skriver:

> Skiftet rettet naturlig nok søkelyset mot den rollen Arbeidernes Pressekontor – og Arbeiderpartiets aviser – hadde spilt. Det var noe helt nytt at arbeiderpressen gikk ut med en nyhet som både parti og regjering helst så ikke var sloppet ut – iallfall ikke ennå. Mange syntes dette var et grovt brudd på etablerte pressetradisjoner i partiet, og at Pressekontoret på utilbørlig vis hadde blandet seg opp i en beslutningsprosess som ikke var avsluttet og som hørte inn under partiets ordinære organer. Som en integrert del av partiet burde dets aviser underordne seg partiets interesser i ett og alt, innebefattet å la være å bringe nyheter de kjente til, dersom det kunne komme på tverke for den fastlagte saksgangen i partiet.[494]

Arbeiderpartiet var svært misfornøyd med AP. Arvid Jacobsen kom i så hardt vær at enkelte ville sparke ham som redaktør. Men selv om sentralstyret vedtok å trekke ut sin styrerepresentant i Arbeiderpressens Samvirke, fikk Pressekontoret som sagt full støtte for sin handlemåte fra journalister og redaktører i A-pressen. De mente at ingen burde være nærmere til å bringe nyheter om arbeiderbevegelsens indre liv enn dets egne aviser. Som nyhetsorganer hadde arbeideravisene også en selvstendig journalistisk oppgave. Nyhamar skrev siden at "Dette synet – som også innebærer at

[492] Sit.e. Simensen 1981: 92
[493] Nyhamar 1990: 349
[494] Nyhamar 1990: 349

avisene må ha en friere og mer selvstendig holdning i forhold til partiet – er etter hvert blitt stadig mer akseptert." Siden førte dette til at Arbeidernes Pressekontor sluttet å overvære møtene i Arbeiderpartiets stortingsgruppe - uten at det ble noe oppstyr av den grunn.[495]

Nordli-episodens virkning i ettertid er likevel bare en side av saken: den kan også sees som en bekreftelse på den indre selvstendiggjøringen som hadde pågått i A-pressen siden 1960-årene. Offentliggjøringen var selve kulminasjonen av A-pressens vei mot større selvstendighet, ikke minst etter 1970-årenes overgang fra organ til korrektiv. Korrektiv-begrepet ble først lansert med erklæringer og ord, men siden forsterket av Hirsti-saken og overgangene fra Johan Ona og Olav Brunvand til Einar Olsen og Arvid Jacobsen. Den nye generasjonen viste seg gjennom flere store korrektiv-saker i A-pressen i 1979 og 1980 - før det hele toppet seg med AP-meldingen i 1981. Isolert sett står Nordli-meldingen nok mer som eksempel på den konkurranse fra Dagbladet og VG som AP nå stod i. Men i et lengre perspektiv lar Nordli-meldingen seg også plassere i forlengelsen av mer enn ti års journalistisk utvikling i A-pressen. Den står kanskje mer som en avslutning på foregående epoke enn den innleder den neste. Nordli-meldingen kan også stå som et skille mellom et forlenget 1970-tall og 1980-årene: Nordli ble i februar 1981 etterfulgt av Gro Harlem Brundtland som statsminister for et modernisert Arbeiderparti, mens Kåre Willoch høsten 1981 ble statsminister som følge av Høyrebølgen ved valget. Willoch-epoken ble en ny utfordring for partipressen, noe vi skal behandle i kapittel 3.

Tverrgående faktorer

Når vi til slutt i dette kapittelet kan se 1970-årenes partipresse under ett, er det tydelig at alle dens fire politiske avisgrupper ble svært påvirket av EF-striden og dens ettervirkninger. Historikeren Hans Fredrik Dahl har sagt det slik:

> Landets presse led skibbrudd i 72. Det viste seg at leserne valgte noe helt annet enn det de fleste aviser hadde stått for. Det kolossale misforhold som ble avdekket mellom avisene og leserne, førte til at partipressen som institusjon møtte sitt Waterloo, mens NRK med sin dekning og to-polete beslutning var i takt med velgerne. Derfor gikk NRK styrket ut av den tids EU-debatt i forhold til pressen.[496]

I kapittel 1 og 2 har vi sett at denne beskrivelsen kan sies å være korrekt: Perioden 1945-72 var partipressens siste store epoke. Da EF-saken kom på dagsordenen stod partipressen ennå ved middagshøyden. EF-striden ble selve vendepunktet. *Etter* 1972 begynte hele det klassiske firedelte partipressemønsteret å gå i oppløsning. Mest dramatisk ble utviklingen i Venstrepressen. Rørosmøtet splittet Venstrepressen i to retninger – som begge forsvant. Samtidig økte motsetningene mellom Høyrepressen og Høyre. Selv konservative pressefolk kom i konflikt med sitt parti – dels om tilstandene i Høyres Pressebyrå, men også i enkeltsaker. Det var ikke lenger noen selvfølge at de alltid var på linje med sitt parti. I Senterpressen ble det strid mellom ulike partiaviser. Partiledelsen fikk hard kritikk fra den viktige Østlendingen i

[495] Nyhamar 1990: 349
[496] Aftenposten 1. mars 1999, se Dahl og Bastiansen 1999:458-466

spørsmålet om Høyre-samarbeid. Østlendingen ble talerør for den indre opposisjonen i Senterpartiet – noe som vakte oppsikt i riksmediene. Også i A-pressen ble utviklingen dramatisk: EF-striden ble en voldsom påkjenning, fordi arbeiderbevegelsen selv var så splittet. Arbeiderpressen kom i et uløselig krysspress mellom lojalitetskravene overfor statsminister Trygve Bratteli og partiledelsens ja til EF-kampanje – samtidig som mange journalister faktisk var EF-motstandere. Det oppstod rivninger mellom eldre og yngre generasjoner pressefolk i A-pressen, mellom sentrum og periferi, mellom partiledelsen og grasrota osv. Alt dette førte til sterke brytninger mellom det tradisjonelle "organ for DNA"-idealet fra 1948 og det nye korrektiv-idealet som Einar Olsen hadde lansert - og som nestformann Reiulf Steen hadde støttet. Alt i alt kan vi si det slik: partipressen kom i krise fra og med 1972. Mange tegn viste at den begynte å gå opp i limingen.

Mange av partipressens problemer etter 1972 hang sammen med EF-striden. En av årsakene til at EF-striden ble et vendepunkt for partipressen lå i NRK-fjernsynet. Kringkastingssjef Torolf Elster bestemte at institusjonen skulle praktisere "balanse på kort sikt" mellom de to EF-standpunktene. Begge skulle tildeles 50 prosent av sendetiden i EF-programmer. Det bidro til at NRK befant seg svært nær opinionen i sin fordeling av sendetid mellom ja- og nei-siden. I pressen medførte derimot partilojaliteten at nesten alle norske aviser drev kampanje for EF-medlemskap. En sammenlikning mellom EF-dekningen i partipressen og NRK-fjernsynet i 1972 viser her markant kontrast mellom TV-mediet og avisene.[497] NRK-fjernsynets balanse mellom de to syn kom til å sette partipressen i relieff. Ja, etterpå var hele ideen med en partipolitisk definert presse sterkt svekket: avisene hadde jo kommet på tvers av velgerflertallet. Velgerne avviste ja-kampanjen i pressen. Etterpå fremstod partipressen som en "levning fra en tidligere epokes pressesystem." Pressens tradisjonelle agitasjon og partisanholdning begynte etter 1972 å fremstå som "foreldet og utidsmessig; som en anakronisme."[498] Dermed fikk EF-striden så store ettervirkninger for partipressen. Forklaringen på at partilojaliteten i pressen kom i så sterk bevegelse, må altså søkes i den indre utviklingen i hver enkelt avisgruppe etter EF-striden Året 1972 ble innledningen på en krise som preget forholdet mellom aviser og partier i resten av tiåret. Likevel er EF-striden og dens ettervirkninger neppe hele forklaringen på de løsere båndene mellom aviser og partier i 1970-årene. Andre årsaker virket i samme retning, men på tvers av de enkelte avisgruppene.

Den viktigste av disse tverrgående årsaker var det som gjerne kalles presseyrkets *profesjonalisering*. Om dette er det skrevet at "Utdanning er det viktigste leddet i en profesjonaliseringsstrategi."[499] La oss derfor kort se på journalistikkutdanningens fremvekst og betydning for partipressen.

Opprinnelig var det partipressen selv som startet internopplæring og spesialkurs. A-pressen hadde hvert år sine egne redaktør- og disponentkonferanser. A-pressen utga også sin egen serie med opplysningsbøker; i 1950 skrev Per Bratland studieheftet "Vi lager avis"[500], mens Johan Ona skrev et om rubrikkannonser.[501] I

[497] Bastiansen 2006: 377-476
[498] Bastiansen 2006: 468
[499] Høyer og Ihlen 1998: 95
[500] Bratland 1950
[501] Ona 1956

Høyre følte man tidlig i 1970-årene behov for å få i gang en egen konservativ journalistikkutdanning – for å sikre rekrutteringen av konservative pressefolk til avisene. Venstrepressen arrangerte i 1960-årene flere store seminarer om presse og politikk, som møtested mellom Venstres journalister og politikere (jfr. kapittel 1). Thorbjørn Wale var en av dem som markerte seg der.

Journalistakademiet var et samarbeid mellom presseorganisasjonene, staten og Universitetet i Oslo. Fra åpningen i 1951 og frem til 1965 var Carl Just den drivende kraften der. Carl Just (1897-1990) var den første som drev undervisning i journalistikk i Norge, og den første som skrev lærebøker i journalistikk. Til sammen utdannet Journalistakademiet 212 studenter i hans tid. Mange av dem fikk siden fremtredende stillinger i presse, radio og fjernsyn. Slik bidro Journalistakademiet til den første generasjon pressefolk med spesialutdanning i journalistikk. Carl Just fikk Kongens fortjenstmedalje i gull for sin innsats.[502]

I studieåret 1952-53 var Thorbjørn Wale student ved Journalistakademiet til Carl Just.[503] Som foreleser bidro Carl Just til å prege Wales journalistikkoppfatning: "Det Thorbjørn lærte av Just preget i stor grad hans syn på journalistikken", skriver Wales biograf.[504] Thorbjørn Wale leste liberalismens klassikere med stor interesse; John Locke, John Milton og John Stuart Mill. De bidro til å forme hans liberale politiske og journalistiske grunnsyn. Han var imot alt som smakte av meningstvang og myndighetssensur.[505]

Fra 1957 til 1972 var Thorbjørn Wale redaktør i Trønder-Avisa i Steinkjer. Avisen var en sammenslåing av en Venstreavis og en Bondeparti-avis. Det fikk den besynderlige konsekvens at mandag, onsdag og fredag var Trønder-Avisa organ for Venstre, og de tre andre ukedagene var den organ for Bondepartiet. Avisens agitasjon for partiene varierte helt systematisk etter ukedagene – også under valgkamper.[506] Mens Wale var avisens Venstreredaktør var Gregar Rekaa dets Bondeparti-redaktør. De avholdt seg fra å polemisere mot hverandre på lederplass.[507]

Samtidig med Trønder-Avisas høyst uvanlige parti-lojalitet arbeidet Thorbjørn Wale med å realisere sitt Just-inspirerte avisideal: "Et prinsipp han [Just] ofte innprentet sine medarbeidere, var at journalisten skulle være mest mulig nøytral. I det som kom på trykk, var det den omtalte person eller begivenhet som skulle stå i sentrum. Journalisten som person var uinteressant – han eller hun skulle ene og alene sørge for at nyheten ble fortalt så sannferdig og balansert som mulig. Journalisten skulle kunne gli nærmest ubemerket inn over alt", skriver Wales biograf.[508] Det er godt mulig at Wale ble motivert til dette avissynet også av avisens doble partilojalitet – som jo måtte representere noe av et problem for redaktørene. I Wales tid ble Trønder-Avisa likevel en stor suksess: opplaget økte fra 7500 i 1957 til 16 000 i 1972.[509] Wale mente at avisdøden skyldtes at de ikke lagde gode nok aviser. Han mente at årsakene til det var underbemanning, underbetaling og manglende etterutdanning av pressefolk.

[502] Bastiansen 2005
[503] Andenæs 2006: 23
[504] Andenæs 2006: 25
[505] Andenæs 2006: 27
[506] Andenæs 2006: 47
[507] Andenæs 2006: 54
[508] Andenæs 2006: 64
[509] Andenæs 2006: 68

Avismessig var Thorbjørn Wale likevel en sammensatt person. For samtidig som han argumenterte for en "nøytral journalistikk" var han også aktiv som Venstrepolitiker. Som Venstreredaktør engasjerte han seg i valgkamper og personkampanjer.[510] Under EF-striden fikk Trønder-Avisa et merkelig Janusansikt: som Venstreavis under Wale sa avisen ja til EF, men som Senterpartiavis under Gregar Rekaa sa den nei. Avisen endret EF-oppfatning hver dag.[511] I avisens redaksjon skapte EF-striden så mye bitterhet mellom fløyene at selv gamle venner ble fiender – og i 1972 ønsket EF-motstanderne Wale vekk. Som EF-tilhenger hadde han provosert dem så mye at han ble møtt med kulde i avisen. Wale sluttet i Trønder-Avisa i 1972. Han flyttet til Oslo og fulgte Bent Røiseland og Helge Seip ut av Venstre, og deltok deretter i stiftelsen av Det Nye Folkepartiet. Sammen med redaktør Thor Bjarne Bore i Vårt Land etablerte han det nye partiets informasjonstjeneste.[512] Thorbjørn Wale var med andre ord en person som i meget høy grad kombinerte politikk og journalistikk i første del av sin yrkeskarriere.

Den andre delen begynte i 1972. Wale fikk da ansvar for etterutdanningskurs, som det var mangel på. Snart lanserte han omfattende planer for etterutdanning av journalister. Han satte opp nye kurs i 1973 og 1974 - i næringslivsjournalistikk, miljøvernjournalistikk, energijournalistikk, forskningsjournalistikk, samferdselsjournalistikk og økonomijournalistikk.[513] Wale ivret snart for å opprette et eget Institutt for journalistikk (IJ). IJ ble formelt opprettet 1.januar 1975 i lokalene til Sosial-liberalt Presselag (tidligere: Venstrepresselaget) som i praksis var avviklet.[514] Instituttet etablerte i 1976 IJ-forlaget. Rådet for anvendt presseforskning kom i gang i 1977. Wale var fødselshjelper for begge – og oppnådde slike resultater gjennom samarbeide med mange andre sentrale pressefolk, som Nils E. Øy, Jon Aanerud m. fl. Wale gikk også inn for opprustning av medieforskningen ved universitetene.[515]

Et høydepunkt ble nådd da IJ innviet sitt nybygg i Fredrikstad 7. oktober 1980. Da var pressefolk, statsråder og stortingspresidenten til stede.[516] Stortingspresidenten var Guttorm Hansen, Wales gamle journalistkollega fra Namdal Arbeiderblad.[517] Året før åpningen fikk Wale melding om at Carl Justs boksamling på 7000 bind ville bli gitt til IJ som testamentarisk gave. Den rommet også de vel 100 bøkene Carl Just selv hadde skrevet. Samlingen kom på plass etter Justs død i 1990.[518] Det går altså direkte linjer fra Journalistakademiet og Carl Just til Institutt for journalistikk og Thorbjørn Wale. Siden ble Arvid Jacobsen styreformann ved IJ – mens han ledet Arbeidernes Pressekontor. Nå deltok Jacobsen også i profesjonaliseringsprosessen som foregikk ved IJ.[519]

Thorbjørn Wale fikk – med alle sine aktiviteter - mye å si for presseyrkets profesjonalisering i Norge. Han begynte som partiredaktør for sin Venstreavis frem til 1972, men deretter beveget han seg stadig lenger bort fra hele partipressetradisjonen. I

[510] Andenæs 2006: 73ff
[511] Andenæs 2006: 77
[512] Andenæs 2006: 82
[513] Andenæs 2006: 93
[514] Andenæs 2006: 114
[515] Andenæs 2006: 127
[516] Andenæs 2006: 139ff
[517] Andenæs 2006: 209
[518] Andenæs 2006: 140
[519] Andenæs 2006: 145

en artikkel i 1975 betraktet han rett og slett "partipolitikken som presseproblem." Han var da kommet til at avisenes sterke binding til partiene stred mot den journalistiske profesjonsideologien, som var å søke sannheten. Wale hadde likevel et såpass nyansert syn at han advarte mot en partifrigjøring som førte til avpolitisering av pressen. Wale mente at avisene fortsatt måtte ha et hovedsyn, et grunnsyn, ellers ble de til "sjelløs butikk."[520] Han kritiserte partijournalistikken både til høyre og venstre: opprettelsen av avisen Ny Tid som partiorgan for SV, men også Egil Sundars "Aksjon for borgerlig samhold." Wale mente at Sundars aksjon var en sammenblanding av to roller som burde holdes adskilt, "pressemannens og politikerens."[521] Wale beundret den amerikanske pressen og mente at norske aviser måtte importere de gode sidene ved amerikansk journalistikk, men forkaste de dårlige.[522] Thorbjørn Wale var en mann som alltid var underveis, oppkavet og opprømt og alltid med ideer til nye prosjekter. Han var grunnleggende utålmodig og hadde kort vei fra tanke til handling.[523]

Ett ledd i profesjonaliseringen var å bøte på lærebokmangelen. I 1978 utga Thorbjørn Wale boken *Innføring i journalistikk*. Denne læreboken kom i hele fire utgaver i Wales egen levetid. En femte utgave utkom i 1998. Ingen andre lærebøker ble lest og brukt så mye i disse avgjørende årene i profesjonaliseringen av presseyrket.

Innføring i journalistikk var først og fremst en innføringsbok. Thorbjørn Wale betonet at journalistikk var et praktisk yrke som krevde oppøving av ferdigheter. Han slo straks fast at "Journalistikk er først og fremst å formidle."[524] Han skrev *ikke* at dens hensikt først og fremst var å påvirke, agitere, forandre – noe som ville vært nærliggende i partipressens epoke. Nei, Wale betonet heller at journalistikk var formidling. Han markerte således en viss avstand til den partipresse som han selv kom fra. Kontrasten til hans læremester Carl Just er interessant her. I sin lærebok ga Carl Just sine studenter også en innføring i effektiv polemikk - med tanke på argumenterende lederartikler og kommentarer.[525] Dette var åpenbart beregnet på partiaviser. Noe slikt gjorde ikke Thorbjørn Wale i sin lærebok. Polemikk var helt fraværende i Wales journalistiske læreverk. I dette enkle faktum alene kan vi se overgangen fra partipressen til den nye partiløse pressen. Partipressen hadde ingen sentral plass i Wales bok. Han nevnte den bare kort i et kapittel om massemedienes fremvekst. Han slo heller fast at "Profesjonaliseringen av norsk journalistikk har gått meget langsomt – og er på langt nær fullført."[526] Det nye ideal Thorbjørn Wale gikk inn for, var det han kalte "objektiv journalistikk."[527] På prinsipielt grunnlag avviste han journalistikk med bakenforliggende politiske motiver: "Kanskje trenger menneskene noen uhildete observatører; noen som kjølig beretter hva som skjer? Bør ikke journalistikken være et yrke, en profesjon...", spurte han.[528] Wale skrev at 1970-årenes tendenser til misjonerende journalistikk hadde brakt "yrket i vanry." Han forkastet derfor "misjonæren... som journalist-ideal. Det nye ideal var dommeren –

[520] Wale 1975
[521] Andenæs 2006: 172
[522] Andenæs 2006: 175
[523] Andenæs 2006: 189
[524] Wale 1983 [1978]: 13
[525] Bastiansen 2005
[526] Wale 1983: 166-167
[527] Wale 1983: 170-175
[528] Wale 1983: 171

den partiske og kjølige dommer. Slik som en god dommer må dømme etter loven og ikke etter personlige sympatier og antipatier, må en journalist arbeide etter klare standarder for yrket."[529] Denne standard var alt som inngikk i betegnelsen "objektiv journalistikk" – som Wale presiserte med begrepene saklighet, relevanse, upartiskhet og balanse. Han mente at disse begrepene kunne brukes som vurderingskriterier på et konkret stykke journalistisk arbeid. For ham ble "objektiv journalistikk" et spørsmål om å "behandle så vel kilder som lesere på en anstendig måte."[530]

Som lærebok var *Innføring i journalistikk* banebrytende. Den ble så mye lest og brukt at den i seg selv bidro til å utbre en journalistikkoppfatning som brøt med partipressen. Dette er oppsiktsvekkende - siden Thorbjørn Wale opprinnelig var en agiterende partiredaktør for Venstre. EF-striden i 1972 ble skillet i Wales yrkeskarriere: før den var han partiredaktør, etterpå arbeidet han med profesjonalisering. Han stod selv midt i overgangen fra partipresse til partiløs presse - med den profesjonaliseringsprosessen som han selv bidro til. Ja, Thorbjørn Wale demonstrerer selv overgangen fra partiagitasjon til det objektive journalistikkidealet.[531]

Wale stod naturligvis ikke alene for hele denne endringen. Hele staben ved Institutt for Journalistikk arbeidet med det samme. Dessuten var Norsk Journalistskole etablert som Journalistakademiets etterfølger i 1965. Der ble en ny generasjon journalistikklærere ansatt. De fikk stadig nye kull journaliststudenter. Forelesere som Odd Raaum og Karsten Alnæs virket der. Norsk Journalistskole var landets hovedutdanning i journalistikk. I 1978 fikk skolen høyskolestatus.[532] Kort sagt: 1970-årene var et gjennombrudd for journalistikkutdanning i Norge. Fremveksten av egne utdanningstilbud for pressefolk har fått stor betydning. Undersøkelser viser at utdanningsnivået blant pressefolk har steget sterkt helt siden 1960-årene.[533]

Journalistakademiet, Institutt for Journalistikk og Norsk Journalistskole kom alle til å bidra til presseyrkets profesjonalisering. Eller mer presist: fagutdanningen bidro til å forsterke den utvikling som allerede var i gang i pressen - som følge av EF-striden: det at journalistikk var i ferd med å bli en profesjon. Avisyrket beveget seg bort fra organ-forpliktelser og partilojalitet. Yrkesinterne normer fikk egenverdi.

Presseyrkets profesjonalisering ble også fremmet gjennom de ansattes medbestemmelsesrett i avisene. Da Trygve Brattelis regjering den 12. mai 1972 innførte medbestemmelsesrett for ansatte i aksjeselskapers besluttende organer, fikk avisbransjen to års utsettelse. Departementet ba presseorganisasjonene utrede spørsmålet. Den 30. januar 1974 forelå så en avtale mellom arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene i pressen. Den fastsatte vilkårene for de avisansattes medbestemmelsesrett i bedriftene. For første gang skulle de ansatte sikres "medinnflytelse og medansvar i ledelsen av bedriften" – gjennom styrerepresentasjon og andre ordninger.[534] I et senere tilbakeblikk skrev A-pressens disponent Einar Olsen om tidligere tiders mektige redaktører som var de rene legender. Men midt i 1970-

[529] Wale 1983: 172
[530] Wale 1983: 175
[531] Andenæs 2006
[532] Ottosen 1996, 1997
[533] Werner 1966, Høyer og Ihlen 1998
[534] Jfr. Avtale om ansattes medbestemmelsesrett i avisbedrifter og nyhetsbyråer, 30. januar 1974, med senere tillegg, Utgitt av Norsk Presseforbund 1976, bl.a. i arkivboks Aba-0022, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

årene inntraff en maktforskyvning: journalistene fikk økt innflytelse både i forhold til redaktøren og på avisproduktet. "I dag er det nødvendig for en hver redaktør å ta hensyn til sine journalister ved ansettelser, planlegging av stoffområder, vurdering av nyheter osv." Redaksjonsstaben var blitt langt mer selvbevisst enn før. Journalistene var blitt inspirert av Watergate-sakens mange avsløringer. Watergate ble journalistikkens "høyeste ideal." I 1981 var det ifølge Einar Olsen blitt "umulig for en redaktør å fungere slik han gjorde for bare 5 år siden. Den påvirkning redaktørene tidligere var utsatt for fra eierhold, blir i økende grad overtatt av redaksjonsstaben."[535] Redaktørens lojalitet ble forskjøvet fra eierne til de ansatte, mente Olsen. En redaktør kunne ikke lenger regne med makt og innflytelse utelukkende i kraft av sin tittel og stilling: vedkommende måtte helst være dyktigere enn sine egne ansatte.

Medbestemmelsesretten medvirket til fallende partilojalitet i avisene. For når avisens linje også skulle defineres av medarbeiderne, stod ikke redaktøren så sterkt lenger. Og ettersom mange journalister var ansatt i aviser som de ikke delte partioppfatning med, måtte det nødvendigvis innebære en gradvis redusert partilojalitet.

Norsk Journalistlag begynte også et arbeid for å øke journalistikkens selvstendighet i forhold til interesser utenfor redaksjonen. Det kom frem i Journalistlagets forslag til faglig handlingsprogram til lagets landsmøte i 1979. I første avsnitt - om "Journalisten i samfunnet" - var Journalistlaget opptatt av at "retten til fri reportasje om ethvert tema må vernes mot påtrykk fra særinteresser og maktgrupperinger som prøver å innsnevre den frie informasjonsformidling." Journalistlaget erklærte nå at det ville

> arbeide for å hevde journalistenes integritet og ser det som viktig at de står mest mulig fri og uavhengig av interesseorganisasjoner, politiske partier og pressegrupper i sin yrkesutøvelse. Dette forhindrer likevel ikke at journalister på linje med andre yrkesgrupper kan gjøre bruk av sine demokratiske rettigheter ved å delta i samfunnsaktiviteter.[536]

Hensynet til avisenes uavhengighet og journalistikkens integritet var gjennomgangstonen i Journalistlagets forslag til faglig handlingsprogram. Programforslaget kom i stand etter at Journalistlagets landsmøte i 1977 hadde vedtatt et forslag fra Oslo Journalistklubb om at laget skulle utarbeide et faglig handlingsprogram. Landsstyret nedsatte en komite som skulle lage et utkast. Komiteens formann var Journalistlagets nestformann Per Vassbotn. Komiteen leverte sitt utkast høsten 1978. Det ble gjengitt i Journalisten, sendt til Journalistlagets medlemmer, behandlet av lagets landsstyre i desember 1978 – og gikk så til landsstyret i 1979.

Det interessante med dette programforslaget er at det så prinsipielt erklærte journalistikkens selvstendighet og integritet. Det måtte jo oppfattes som et brudd med den tidligere partijournalistikken. Per Vassbotn var ikke bare en nøkkelperson i Dagbladet, men en av de journalister som hadde drevet avisen bort fra sin Venstre-sympati. Vassbotn stod i spissen for den nye kritiske og analytiske journalistikken som gikk bak fasaden og inn i politikkens kulisser. Vassbotn hadde således bidratt til å rive

[535] Olsen 1981: 62

[536] Jfr. manus i arkivboks D-0003, ARK-1561, Arbeidernes Pressekontor, Arbeiderbevegelsens arkiv

Dagbladet løs fra Venstre. Det programforslag som hans komite nå kom med, hadde målsetningen om å gjøre det samme - for hele den norske presse.

Saksbehandlingen i Journalistlaget hadde en parallell i Oslo Journalistklubb. På denne klubbens årsmøte 9. mars 1978 ble det uenighet om forslaget til ny formålsparagraf. Uenigheten dreide seg om setningen "OJ behandler spørsmål av pressepolitisk karakter og er partipolitisk uavhengig." Flertallet ville med dette erklære Journalistklubben uavhengig av partipolitikk, men mindretallet ville ikke. Som løsning vedtok møtet et kompromissforslag fra Per Vassbotn. Det erklærte at "OJ er partipolitisk uavhengig. Dette forhindrer ikke at man kan uttale seg om politiske spørsmål som angår medlemmenes interesser." Dette forslaget ble vedtatt med 59 mot 20 stemmer. Dermed erklærte Oslo Journalistklubb seg som partipolitisk uavhengig – den 9. mars 1978. Også dette kan sees som tegn på økende profesjonalisering av presseyrket – og igjen hadde Per Vassbotn stått sentralt. Resultatet av det hele var i hvert fall at Norsk Journalistlag i 1981 tok inn Vassbotnkomiteens forslag til handlingsprogram i sin medlemsbrosjyre. Da ble det Journalistlagets offisielle syn at det erklærte seg uavhengig av partipolitiske interesser.[537]

Disse åpenbare tegn på profesjonalisering må imidlertid veies i forhold til faktorer som virket i motsatt retning, nemlig *politiseringen* av presseyrket. 1970-årene hadde også sett en ny politisering av journalistikken. Den bidro til å knytte *nye* bånd mellom politikk og journalistikk. Årsakene var sammensatte: verdens problemer kom nå rett inn i hjemmene gjennom NRKs radio og fjernsyn; Vietnamkrigen, det internasjonale studentopprøret, Biafra-krisen og hele EF-striden. Mange unge ble påvirket av nymarxismen, av Frankfurtskolen og kritisk teori, av Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Jürgen Habermas og andre venstreorienterte akademikere. Noen ganger ble journalistikkens politisering koplet sammen med profesjonaliseringen – i form av radikaliserte journalistikkstudenter. Studentmassen ved Norsk Journalistskole ble preget av en "dramatisk radikalisering av studentene", skriver Rune Ottosen, som selv var student ved skolen. Allmannamøter vedtok støtteresolusjoner for streikende arbeidere og tilslutning til 1. mai-tog og andre demonstrasjoner. "Gjesteforelesere, som både kunne være avisredaktører og stortingsrepresentanter, registrerte en til dels militant politisk undertone i spørsmål og debattinnlegg, med henvisning til Kina og Albania i de underligste sammenhenger", fortsetter Ottosen.[538]

Radikaliseringen blant journalistikkstudentene slo sterkt inn i journalistikken. Først gjennom de øvingsaviser studentene lagde, Rodeløkka Avis og Grünerløkka Blad, som begge gikk imot EF.[539] Siden fikk riksdekkende massemedier stifte bekjentskap med de venstreradikale studentene. Når studenter med opprørstrang og protestholdning gikk over til massemediene drev de gjerne misjonerende journalistikk. I januar 1973 holdt redaksjonsklubben i NRK et fellesmøte med Oslo Journalistklubb om emnet "journalist eller misjonær?" Radioens Herbjørn Sørebø advarte NRK-ansatte journalister mot å gi etter for tendensen til å drive misjonerende journalistikk.[540] Det gjorde også NRKs utenriksmedarbeider Jahn Otto Johansen. Han

[537] Jfr. Handlingsprogram for norsk Journalistlag 1981, arkivboks D-0004, ARK-1561 Arbeidernes Pressekontor, Arbeiderbevegelsens arkiv
[538] Ottosen 1996: 365
[539] Ottosen 1996:364
[540] Dahl og Bastiansen 1999: 501, 610

fant "at denne misjonerende journalisttype i massemedia er direkte farlig, ja den er uanstendig. Dette er personer som delvis propaganderer for sine synspunkter. De behøver ikke å være uærlige, men det følger av selve prosessens natur at andre ting blir trengt i bakgrunnen. Problematikken ligger i at man delvis nu har fått en generasjon med en meget mer misjonerende holdning enn tidligere".[541] Misjonerende journalistikk var noe NRK ikke kunne leve med i det lange løp, og en av hovedårsakene til all striden om radikale programmedarbeidere i tiden 1968-1975. Institusjonen kunne med sin monopolstatus selv ikke ta stilling i kontroversielle spørsmål.[542]

Pressen stod i en helt annen situasjon: avisene tok daglig stilling nettopp til kontroversielle spørsmål. Det fulgte også av deres 100-årige tradisjon som partipresse. Politiseringen som preget 1970-årene gjorde at dette også ga seg helt nye utslag i pressen.

I 1975 ble ukeavisen Orientering lagt ned. Den ble etterfulgt av Ny Tid. Det skapte strid. Den siste redaktøren i Orientering var Kjell Cordtsen, den første i Ny Tid var Audgunn Oltedal. Det var stor usikkerhet om hvordan Ny Tid skulle redigeres før den startet opp.[543] SV-eren Stein Tønnesson skisserte et avispolitisk program for Ny Tid: den måtte gi tro på at det var mulig å "knekke kapitalismen" og peke "fram mot sosialismen."[544]

Ny Tid fikk offisiell status som partiavis etter en samlingskongress som omgjorde det løse Sosialistisk Valgforbund til partiet Sosialistisk Venstrepartiet i mars 1975. Denne landskonferansen valgte Audgunn Oltedal til Ny Tids første redaktør. Hun ble altså en partiredaktør for den nye avisen, og argumenterte for en "sosialistisk mediapolitikk." Om Ny Tids forhold til SV sa hun: "Når vi sier at avisa skal være partiets avis, betyr det at den står på partiets program og er underlagt vedtak i partiets organer. Det betyr at partiets målsetting vil være avgjørende for avisas stoffvalg." Oltedal sa også at "Journalistikk er et yrke. En må lære seg en god del ting for å være en brukbar journalist. Men jeg tror at det i selve journalistmiljøet ligger en avpolitisert oppfatning av hva som er godt stoff." Oltedal mente at det var viktig å "bryte med forestillingene i journalistmiljøet" og gjøre "opprør mot det som er definert som godt stoff." Hun ville ha en kollektiv organisasjon, distriktskontorer, være opptatt av grunnplanet i fagbevegelsen, kvinnepolitikk og økopolitikk.[545]

Dannelsen av Ny Tid og erklæringene om dets profil er tydelige uttrykk for 1970-årenes nye politiserte journalistikk. Audgunn Oltedal forklarte at navnet Ny Tid viste til den avisen som Martin Tranmæl var redaktør for fra 1913 til 1918. Ny Tid hadde da vært hovedorganet for opposisjonen mot den gamle sosialdemokratiske ledelsen i Arbeiderpartiet. Nå i 1975 tok SV i bruk dette symbolladede navnet og satte det på sitt partiorgan, sa hun.[546] Det var i seg selv et signal om opposisjon mot Arbeiderpartiet. Ny Tid ble organisert som aksjeselskap. Den fikk et eget avisstyre som var nedsatt av SVs hovedstyre. Vedtaket om avisen var enstemmig i SVs

[541] Int. i Morgenbladet 17. november 1973, sit. e. Dahl og Bastiansen 1999: 610-611
[542] Dahl og Bastiansen 1999
[543] Se Orientering nr. 8 1975
[544] Orientering nr. 8 1975
[545] Orientering nr. 11 1975
[546] Orientering nr. 22 1975

landsstyre, noe som innebar at Ny Tid "blir SVs hovedorgan, og at partiets ressurser blir brukt til å bygge opp og spre den nye avisen", het det.[547]

Endringen fra Orientering til Ny Tid skapte likevel sterk indre strid. Ikke alle likte nedleggelsen av Orientering. Orienterings siste redaktør, Kjell Cordtsen forklarte i artikkelen "Vi som sa nei" om bakgrunnen for motstanden mot at Orientering skulle erstattes av Ny Tid. Flere Orientering-medarbeidere, som Cordtsen selv, Bjørn Bjøro og Lise Winther sluttet pga misnøye med SVs avispolitiske linje. Kjell Cordtsen kritiserte Audgunn Oltedals uttalelser om Orientering og den "avispolitiske linje hun ville gå inn for." Han mente at Oltedals uttalelser "vitnet om manglende innsikt i avisdrift, en nedvurdering av journalistikk som fag og et opplegg for den nye avisa som vi, med bakgrunn i erfaringene fra Orientering, måtte stille oss skeptiske til." [548] Kjell Cordtsen sluttet derfor i protest. Audgunn Oltedal definerte på sin side hva Ny Tid skulle bli: "For å svare på det må vi sjå på kva SV er. SV vart ikkje berre til gjennom eit samarbeid mellom eksisterande parti på venstresida. Viktigaste grunnlaget var den radikaliseringa og nyorienteringa som har gått føre seg dei siste 5-6 åra. Dette oppbrotet samla seg gjennom EF-kampen. SV er på same tid eit politisk parti og ei rørsle. Ny Tid må bere dette oppbrotet vidare." Oltedal ville at Ny Tid skulle fremme klassekamp på arbeidsplassene, fremme økopolitikk og kvinnekamp. Hun så Ny Tid som del av "den sosialistiske strategien" som SV stod for, idet hun tok avstand både fra borgerlig og sosialdemokratisk avisideologi. Oltedal erklærte at Ny Tid skulle være et partiorgan:

> Ja, - Ny Tid skal vere eit "menighetsblad." Vi skal vere eit organ sterkt bunde til og eit organ for arbeidsfolk sin sosialistiske kamp i Norge. Å vere eit slikt talerøyr er eit noki anna og vidare "menighetsblad" enn det å vere ein forlenga arm for hovudstyret i SV. Vi skapar ikkje grobotn for sosialismen i Norge ved å undertrykke, eller la vere å ta opp ulike synspunkt og motstridande meningar på alle dei spørsmåla sosialistar er opptekne av. Det er berre når avisa er eit organ for den daglege politiske kampen til folk flest at ho kan gå inn i og vere med i den debatten med tyngde. Mål og middel heng saman.[549]

Orientering utkom med sitt siste nummer den 13. august 1975. Førstesiden hadde overskriften "Men ideene vil ikke dø". Det var et 64 siders spesialnummer med mange innlegg om Orienterings betydning.[550] To dager etter – 15. august 1975 – utkom det første nummer av Ny Tid. Førstesiden handlet om jordbruk og fiske. "Nå er vi her sjølv" het det. Lederen kommenterte striden om sammenslåingen av Sosialistisk Valgforbund til partiet SV. Mens Orientering hadde brukt undertittelen "Sosialistisk ukeavis" kalte Ny Tid seg "Hovedorgan for Sosialistisk Venstreparti."[551]

Overgangen fra Orientering til Ny Tid kan sees som del av ettervirkningene av EF-striden, slik Oltedal ga uttrykk for. Striden rundt opprettelsen viser hvor vanskelig det kunne bli når tidens venstreorienterte miljøer ville skape et nytt politisert avisorgan.

---

[547] Orientering nr. 22 1975
[548] Orientering nr. 24 1975
[549] Orientering nr. 24 1975
[550] Orientering nr. 25 1975
[551] Ny Tid nr. 1 1975

Avisen Klassekampen er et annet resultat av 1970-årenes politisering av journalistikken. Etableringen av Klassekampen som dagsavis i 1977 er "et tidsbilde fra den revolusjonære bevegelsen i 1970-årene", skriver Rune Ottosen – da aktivistene trodde at alt var mulig bare man anstrengte seg tilstrekkelig. Avisen var en praktisk manifestasjon av den politiske viljen som lå i AKP-miljøet.[552] Klassekampen hadde status som partiorgan for AKP (ml) – og var faktisk det til da eneste vellykkede forsøk på å starte en landsomfattende dagsavis siden Vårt Land startet i 1945. Klassekampen skulle drive kritisk journalistikk:. Avsløring av maktpersoner ble dens varemerke. Ja, avsløringsjournalistikken ble "selve eksistensberettigelsen når den politiske delen av m-l-prosjektet hadde vist seg å mangle enhver grobunn i det norske samfunn."[553] Verken Klassekampen eller AKP la skjul på at avisen skulle være en "kollektiv propagandist og agitator" for AKP (ml) etter Lenins anvisninger i pamfletten "Hva må gjøres." Klassekampen var fra starten av totalt kontrollert av AKP: partiet styrte avisen gjennom et redigeringsdirektiv og et partifunksjonærdirektiv de første årene. AKP hadde i tiden fra 1976 til 1979 samlet inn i alt 11, 6 millioner kroner til bl.a. rotasjonstrykkeriet til Klassekampen.[554] Tidligere medarbeidere i Klassekampen har siden gitt sterkt selvkritiske – og meget personlige – beretninger om partiet AKP og dets partiavis.[555]

Den nye politiserte journalistikken i Ny Tid og Klassekampen stod i kontrast til mange av de andre partiavisene. Der gikk jo tendensen i retning av mindre partilojalitet. For Ny Tid og Klassekampen var det motsatt: de var opprettet for å være partiaviser. Hensikten med dem var å øke oppslutningen om deres partier. Begge skulle påvirke leserne og overbevise dem om sitt partis politikk. Det var en avisoppfatning som de to hadde felles med partipressen forøvrig. Denne politiseringen var sterkt venstreradikal og rettet seg ikke bare mot de borgerlige partier og deres presse, men i like høy grad mot sosialdemokratiet, Arbeiderpartiet og A-pressen. Ny Tid og Klassekampen ble en opposisjon mot A-pressen fra en posisjon til venstre for den.

En tredje tverrgående faktor som påvirket 1970-årenes partipresse er den statlige *pressestøtten*. Etter innføringen av pressestøtten i 1969 ble 1970-årene det første hele tiåret med statsstøtte til norske aviser. Fikk denne støtteordningen noe å si for avisenes partilojalitet? Spørsmålet er interessant, fordi det ofte hadde vært slik at avisenes dårlige økonomi bandt dem til partiene.[556] Men etter at staten påtok seg ansvar for avisdriften i konkurranseutsatte aviser – gjennom produksjonstilskudd m.m. – var avisene ikke lenger økonomisk avhengig av partiene slik som før. Riktignok fortsatte Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Høyre med sine egne pressefond utover i 1970-årene, men beløpene de kunne formidle var beskjedne sammenliknet med statsstøtten som økte fra år til år.

En av forkjemperne for pressestøtten var Borten-regjeringens lønns- og prisminister Dagfinn Vårvik. Pressestøtten var kjærkommen for Senterpartiets presse. I ettertid mener Vårvik at pressestøtten var en av årsakene til at båndene mellom avisene

[552] Ottosen 1996: 396
[553] Ottosen 1996: 396
[554] Ottosen 1996: 397
[555] Se Tvedt (red.) 1989
[556] Andersen 1981

og partiene begynte å løsne, selv om prosessen tok tid.[557] På lengre sikt bidro støtteordningen til å erstatte partienes pengeoverføringer til avisene. Det reduserte avisenes økonomiske avhengighet av partiene. Fra tidligere vet vi at i det øyeblikk en avis ble avhengig av økonomisk støtte fra sitt parti for å overleve, ble den møtt med krav om lojalitet til gjengjeld.[558]

Partipressen var opprinnelig sterkt splittet i synet på den statlige støtteordningen: arbeiderpressen var tilhenger, mens Høyrepressen gikk imot. Begge avisgrupper stod helt på linje med sine partier. Arbeiderpartiet gikk inn for pressestøtte, Høyre gikk imot. Pressestøtteordningen kom således til å virke splittende - fordi den aktualiserte motsetningen mellom arbeiderpressen og Høyrepressen.

I sin diskusjon om pressestøttens virkninger skriver Ivar Andenæs at "Det er vel noe mer enn en tilfeldighet at Senterpartiet og Arbeiderpartiet – som begge har omkring halvparten av sitt presseopplag i underlegen konkurranseposisjon – har vært pressestøttens fremste forkjempere på det politiske plan."[559] Ragnar Andersen har gått mer konkret til verks og studert fordelingen av statsstøtten mellom A-pressen og Høyrepressen i tiden fra 1969 til 1978. Han finner at A-pressen i 1969 mottok 42,1 prosent av støttens totalbeløp. Denne andelen steg de kommende år opp til 51,2 prosent av totalbeløpet i 1978. Høyrepressen mottok i 1969 19,5 prosent av totalbeløpet. Denne andelen sank til 10,6 prosent i 1978.[560] Pressestøtten inneholdt samtidig to motsatte tendenser: mens A-pressens andel økte, så falt Høyrepressens. Ragnar Andersen konkluderer med at "A-pressen både i antall støttede aviser og i stønadsbeløp har dratt mest nytte av ordningen."[561] Årsaken var at støtteordningen "passet denne pressegruppen [A-pressen] adskillig bedre enn noe annet pressesystem."[562] Mens pressestøtten tilførte A-pressen 128, 573 millioner kroner i årene 1969-1978, fikk Høyrepressen 32, 601 millioner i samme periode.[563] Dette forklarer striden om pressestøtten: A-pressen hadde grunn til å forsvare pressestøtten fordi den selv hadde fordeler av den. Høyrepressen gikk imot – dels av prinsipiell motstand mot en statsstøttet presse, men også fordi Høyreavisene hadde mistanke at ordningen ville favorisere arbeiderpressen.[564]

Her lå årsaken til at pressestøtten ble så kontroversiell som den ble utover i 1970-årene: den virket skjevt i forhold til de ulike politiske avisgruppene. Høyre fikk mistanke om at støtteordningen var utformet for å sikre A-pressen. I ettertid kan det dokumenteres at det lå politiske føringer bak ordningen. Allerede før Stortinget vedtok pressestøtteordningen hadde Høyrepresentanten Per Sonerud fått brev fra direktør Edmund Noren i Avisenes Informasjonskontor der det het at ordningen etter de foreslåtte kriterier ville gi 40,3 prosent av støttebeløpet til A-pressen, 18,4 prosent til Høyrepressen, 11,1 prosent til Senterpressen, 11, 7 prosent til Venstrepressen og 18, 5 prosent til øvrig presse.[565] Johan Ona spilte selv en viktig rolle i pressestøttens

[557] Intervju i Nationens jubileumsavis desember 1998
[558] Andersen 1981
[559] Andenæs 1987: 22
[560] Andersen 1981: 144
[561] Andersen 1981: 144
[562] Andersen 1981: 145
[563] Andersen 1981: 144
[564] Se presseklipp i arkivboks Ed-0001 og Ed-0002, PA-603-2 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[565] Edmund Noren til Stortingets administrasjonskomite den 30. april 1969, arkivboks Ed-0001, PA-603-2, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

forhistorie. Det bekreftet han faktisk selv da han avsluttet sitt siste innlegg i A-pressen på årsmøtet i Norsk Arbeiderpresse A/S den 22. mai 1974. Han sa da om pressestøtten at "denne flersidige statlige støtten er først og fremst drevet fram av, og ofte i detaljer, utarbeidet av denne pressegruppen."[566] Slik ordene falt lød det bare som en antydning. Men de tydet på at pressestøtten var nøye gjennomtenkt støttesystem – og hvis A-pressen deltok i utformingen av dens detaljer, er det neppe særlig overraskende at det var den selv som kom best ut. Her må Johan Ona selv ha spilt en viktig rolle.

Onas etterfølger Einar Olsen har i et stort skrift pekt på Johan Onas avgjørende betydning for utformingen av pressestøtteordningen i 1960-årene. Den ble planlagt i samarbeid mellom norske og svenske sosialdemokrater i første halvdel av tiåret – før den ble gjennomført av Borten-regjeringen i 1969.[567] Einar Olsen stod selv bak omleggingen i 1974. Det var et krav han stilte for å ta jobben som sjefredaktør i Arbeiderbladet etter Reidar Hirstis avgang. Det Olsen-initierte Lex Arbeiderbladet sikret denne avis tilføring av større statsmidler enn den ellers ville fått, noe som var avgjørende for Arbeiderbladet, som slet med store underskudd. Pressestøttens virkninger var at den bidro til å opprettholde utsatte arbeideraviser, samtidig som den i liten grad klarte å forhindre at utsatte Høyreaviser ble lagt ned på Sørlandet og Vestlandet.

Det var derfor pressestøtten ble kontroversiell. Utover i 1970-årene kritiserte Kåre Willoch og Høyre den statlige pressestøtten gang på gang. I 1975 uttalte Willoch seg så kritisk om støtteordningen og om LOs pressekontingent som gikk til Norsk Arbeiderpresse A/S at dets styre faktisk vurderte injuriesak mot den kjente Høyre-politikeren. Spørsmålet ble diskutert på et styremøte den 24. september 1975. Styret valgte dog å ikke forfølge saken i rettsapparatet.[568] Som A-pressens disponent svarte Einar Olsen gjerne på kritikken fra Kåre Willoch.[569]

Pressestøtten fikk altså betydelig innvirkning på partipressens økonomi: A-pressen ble tilført de største midlene fordi ordningen var utformet slik at den passet best for denne avisgruppen. Den andel som ble tilført de andre partienes aviser var betydelig mindre. Høyres prosentmessige andel av støttens totalbeløp var synkende utover i 1970-årene.[570] Statsstøtten sikret at mange konkurranseutsatte arbeideraviser faktisk overlevde,[571] samtidig som den ikke maktet å forhindre at mange mindre Høyreaviser – særlig på Sørlandet og Vestlandet – ble lagt ned.

Pressestøtten gjorde at 1970-årene var det første tiåret da norske aviser ikke lenger var direkte økonomisk avhengige av partistøtte for å overleve. Mange av de aviser som trengte eksterne tilskudd for å overleve fikk nå pengemidler fra staten, mens de før hadde fått dem fra partiene. Partienes pengestøtte medførte at avisene ble avkrevd lojalitet som mot-ytelse. Høyres to generalsekretærer, Harald Gram og Leif Helberg, hadde drevet en aktiv pressepolitikk nettopp på dette grunnlaget.[572] Den

[566] Johan Ona: "A-pressen i 1973 og 1. kv. 1974", i arkivboks Dh-0013, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Riksarkivet
[567] Olsen 1998
[568] Styremøteprotokoll fra styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S 24. september 1975, arkivboks Ab-0006, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Riksarkivet
[569] Arbeiderbladet 27. februar 1976
[570] Andersen 1981: 144
[571] Se Høst 1996
[572] Andersen 1981

statlige pressestøtten innebar derimot at pengestrømmen fra 1969 heller kom fra staten. Dermed ble avisenes økonomiske avhengighet av partiene mindre enn før. Over tid kan derfor pressestøtten ha bidratt til at avisene kunne redusere sin partilojalitet. Til sammen virket presseyrkets profesjonalisering og den statlige pressestøtten i samme retning som EF-striden på partiavisene: de forsterket avisenes bevegelse bort fra den tradisjonelle partilojaliteten og partijournalistikken. Selv om 1970-årenes politisering virket motsatt vei og skapte misjonerende journalistikk og nye partiaviser på venstresiden, innebar årene som fulgte etter EF-striden i 1972 at partipressen var kommet i krise. Det var derfor en sterkt svekket partipresse som gikk inn i 1980-årene.

3. Det store oppbruddet (1981-1991)

> Det må være Høyres Pressebyrås overordnede mål å hjelpe de tilsluttede aviser til å bli bedre aviser. Byråets tjenester skal bistå avisene i deres bestrebelser på å bli mer konkurransedyktige på sine respektive utgiversteder. Dette kan kun måles i økt opplag, som et uttrykk for at leserne vil ha avisen – og lese den. Dermed blir avisene også bedre skikket som budbærere for de politiske ideer avisene står for, og som på ulike måter er nær knyttet til Høyres grunnsyn.
>
> Fredrik Th. Bolin m.fl.: Rapport fra HP-utvalget av 1980

1980-årene ble en særegen epoke i norsk historie. Både i samtid og ettertid er dette tiåret forbundet med økonomisk liberalisering, nedbygging av statlige monopoler og gjennombrudd for markedsøkonomien. Mens Arbeiderpartiet hadde regjert i mesteparten av 1970-årene, kom Høyre i regjering fra 1981 til 1986. Politisk sett ble 1980-årene således en "blå" epoke. Regjeringen liberaliserte de daværende kredittrestriksjonene, og åpnet dermed for et lånefinansiert forbruk. Unge fremadstormende forretningsmenn ble snart omtalt som "japper" – og hele tiåret ble siden kalt "jappetiden." For massemediene ble 1980-årene preget av dyptgripende endringer: NRK-monopolet ble avviklet i 1981. Frisleppet i eteren åpnet for nærradioer og lokal-TV. Videospillere og satellitt-TV fikk sitt gjennombrudd. Den amerikanske såpeoperaen Dynastiet gikk på norske TV-skjermer fra 1983 til 1988, og preget både TV-mediet og tidens kulturdebatt.[1] 1980-årene ble således en tid for ny mediepolitikk, nye medier og nye medieuttrykk. Tidlig ble 1980-årene kalt for "den nye mediealderen." Siden er epoken karakterisert som "det store hamskiftet" i norsk mediehistorie.[2]

I flommen av alt det nye havnet de gamle mediene litt på sidelinjen. Det gjaldt ikke minst for partipressen: den passer liksom ikke helt inn i det bildet vi har av 1980-årene. Like fullt var betydelige deler av norsk presse ennå partipresse da tiåret begynte. I Maktutredningen fra 1982 ble partipressen fortsatt oppfattet som et samtidig fenomen, ikke bare som et historisk.[3] Spørsmålet i det følgende kapittel må altså bli hvordan det egentlig gikk med partipressen utover i 1980-årene.

Maktskiftet i 1981

Stortingsvalget i 1981 ble mer spennende enn på lenge. Sjelden hadde to så klare regjeringsalternativer stått mot hverandre. Arbeiderpartiets regjering ledet av statsminister Gro Harlem Brundtland ble utfordret av Høyre anført av Kåre Willoch. Brundtland og Willoch møttes i en rekke radio- og TV-debatter i NRK – i en slik grad

[1] Bastiansen 1991
[2] Bastiansen og Dahl 2003: 457ff
[3] NOU 1982: 30

at uttrykket "Gro og Kåre" kom til å dominere valgkampen.[4] Det ga gjenlyd over hele kongeriket når de to politikerne tørnet sammen på TV-skjermen.

Pressen fulgte striden med argusøyne: i avisene stod valgkampen mellom A-pressen som støttet Gro Harlem Brundtland og Høyrepressen som støttet Kåre Willoch. A-pressen og Høyrepressen var nå landets to dominerende politiske avisgrupper - etter at Venstrepressen var gått i oppløsning. Venstrepressens fall i 1970-årene svekket det ideologiske sentrum i partipressen: Senterpartipressen ble stående alene igjen som talerør for et sentrumsparti. Senterpressen befant seg helt på sidelinjen i forhold til de to hovedmotstanderne og deres presse.

I A-pressen spilte Arbeiderbladet fortsatt en ledende rolle. Ingen lesere kunne være i tvil om at Arbeiderbladet – under ledelse av redaktør Per Brunvand – i 1981 førte valgkamp for Gro Harlem Brundtland og hennes parti – som fortsatt eide avisen. Daglig trykket Arbeiderbladet Arbeiderpartiets og LOs synspunkter. "LO slår i bordet" var tittelen på et typisk oppslag i Arbeiderbladet: LO-formann Tor Halvorsen hadde skrevet et brev til Høyre og bedt partiet om å klargjøre sine standpunkter.[5] Mot slutten av valgkampen annonserte Arbeiderpartiet på Arbeiderbladets førsteside: "Du har ingen angrefrist." Resten av førstesiden var preget av et oppslag om "Gallup-kaos på tampen." Arbeiderbladet ville svekke det inntrykk som mange meningsmålinger ga om at det gikk mot en borgerlig valgseier.[6] På valgdagen mandag 14. september 1981 var det Gro Harlem Brundtland som dominerte Arbeiderbladets førsteside med uttalelsen: "La ikke andre bestemme STEM SELV." Ingressen refererte hennes siste valgappell: "La ikke andre bestemme landets framtid bruk stemmeseddelen selv. Tirsdag morgen er det for seint. Det finnes ingen angerfrist ved valget. Dette er statsminister Gros siste valgappell til det norske folk."[7] Samtidig skrev Arbeiderbladet på lederplass at "Et valg er alt for alvorlig til at det skal avgjøres av såkalte "bølger", enten det er spesielle høyrebølger eller generelle velgerbølger mot sittende makthavere. Den politikk som er ført i dette landet de senere år, er for god til å bli erstattet av et alternativ ingen kan føle seg trygg på... Valgkampen har ikke krystallisert ut noe klart alternativ til Arbeiderpartiets politikk", het det.[8] Dermed hadde leserne ikke noe annet å gjøre enn å stemme Arbeiderpartiet. Slik stod Arbeiderbladet last og brast med Gro.

Aftenposten inntok den motsatte posisjon. Ingen lesere kunne i 1981 være i tvil om at Aftenposten støttet Høyre og dets statsministerkandidat Kåre Willoch. Aftenposten var sjenerøs med å gi spalteplass til Høyre. Man skal ikke gjennomgå mange utgaver av Aftenposten fra valgkampen i 1981 for å se det. Aftenposten støttet opp om – og bidro også selv til – den Høyrebølgen som nå vokste frem. Aftenposten var landets største avis, og dens støtte til Høyre i denne tiden må tillegges betydelig vekt. Egil Sundar var fortsatt leder for Aftenpostens politiske avdeling. Han ivret både for Kåre Willoch og Høyre – og for et ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid som alternativ til Arbeiderpartiet. I sin kamp mot Gro Harlem Brundtland kunne Kåre Willoch regne med stor velvilje i Aftenposten. En nyhetsside i Aftenposten to dager før stortingsvalget kan stå som eksempel. Øverst stod en valgappell fra Høyres

[4] Ustvedt 1991: bind 8: 125-26
[5] Arbeiderbladet 10. september 1981
[6] Arbeiderbladet 11. september 1981
[7] Arbeiderbladet 14. september 1981
[8] Arbeiderbladet 14. september 1981

formann, Jo Benkow. Rett under stod en reportasje om hvor positivt Høyres niende kandidat i Oslo, Annelise Høegh, ble mottatt under sin valgkamp i Oslo. Rett ved siden av stod en reportasje om at det ikke lenger var noen skam å stemme Høyre på bygdene, under tittelen "Høyre blir bygdeparti."[9] Høyre var gjennomgangstemaet i alle tre artikler. Men Aftenposten skrev også om partilederdebatten i NRK-fjernsynet kvelden før. Denne TV-sendingen på to og en halv time var viktig for alle partilederne. Kåre Willoch ble omtalt i en egen artikkel. Han svarte på hvordan han hadde utnyttet sine 750 sekunder på TV-skjermen. Rett under anmeldte Aftenposten partilederdebatten. Anmeldelsen hadde tittelen "Nå "fortjener" Ap. en hvil!"[10]

I likhet med Arbeiderbladet kom også Aftenposten med stemmeanbefalinger til sine lesere på valgdagen. På førstesiden het det: "Folk er med: Regjeringsvalg!" Nederst på denne førstesiden annonserte Oslo Høyre at "Nå er tiden omsider inne! Godt valg." En nyhetsartikkel presenterte Høyres svar på LOs utspill i Arbeiderbladet. Og på lederplass agiterte Aftenposten for et maktskifte fra Arbeiderpartiet til de borgerlige:

> Helt frem til valgurnene driver Arbeiderparti sin skremselspropaganda. Det skriker i de sprukne grammofonplater: Høyre er en fare for velferdsstaten... At de orker. At det går an å bli så maktglad at man kan ta i bruk et hvilket som helst middel i det håp om å bli sittende på regjeringstaburetten... ett er sikkert: Arbeiderpartiet må få avløsning nå. Selvgodheten har gått partiets folk til hodet. Selvforherligelsen har overskredet alle grenser... Vi trenger ingen angrefrist. Vi trenger et skifte... Vi trenger et skifte og en ny kurs. Det er det de tre borgerlige partier innbyr til ved valget i dag.[11]

Seks ganger gjentok denne lederen at landet nå trengte et regjeringsskifte. Rett ved siden av stod et innlegg signert Kåre Willoch: "Hva vi vil med vår politikk." Slik var Aftenposten preget av en nesten uutholdelig utålmodighet på landets vegne: nå måtte et regjeringsskifte komme. Valgdagens aftenutgave hadde Kåre Willoch på førstesiden. Han avga sin stemme. Lederen appellerte på nytt til leserne om å støtte de borgerlige: "La oss derfor, i disse valgets siste timer, medvirke til et borgerlig stortingsflertall og en regjering i overensstemmelse med dette. Aldri har et maktskifte vært mer nødvendig." Dette var Egil Sundars linje: lederen pekte på at fellesinnstillingen fra Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet var grunnlaget for en ny ikke-sosialistisk regjering.[12]

Slik ble striden mellom Gro og Kåre også en konfrontasjon mellom Arbeiderbladet og Aftenposten. Siden disse to aviser stod i spissen for hver sin avisgruppe vil man kunne gjenfinne lokale og regionale varianter av striden i arbeideraviser og Høyreaviser utover landet. Polariseringen mellom Gro og Kåre skjerpet A-pressen og Høyrepressen i deres kamp om opinionen.

Om kvelden mandag 14. september 1981 begynte valgopptellingen. TV-seere over hele landet fulgte med på NRKs valgsending. Der deltok Gro Harlem Brundtland og Kåre Willoch og alle de andre partilederne. Sendingen ble intens og spennende. I morgentimene tirsdag 15. september forelå valgresultatet. Aftenposten jublet over hele

[9] Aftenposten 12. september 1981
[10] Aftenposten 12. september 1981
[11] Aftenposten morgenutg. 14. september 1981
[12] Aftenposten aftenutg. 14. september 1981

førstesiden: "Klart for regjeringen Willoch." Et helsides bilde viste en smilende Willoch som ble gratulert med et håndtrykk. Ingressen erklærte at "Høyre kan denne gang notere seg for tidenes største jubelvalg, og det nye storting blir det "blåeste" vi har hatt på 60 år." Også lederen jublet: "Høyre ser ut til å gjøre et aldeles fantastisk valg... Velgerne har stolt på Høyre. Valgresultatene hittil er en overveldende tillitserklæring til Høyre og Kåre Willoch... Det var – og det blir – et godt valg."[13]

Mens Aftenposten jublet var Arbeiderbladet skuffet. "Høyre tar roret" erklærte førstesiden – med en mer ettertenksom Willoch. Under stod det: "Vi skal slåss." Den avgående statsminister Gro Harlem Brundtland sa at det var regjeringsslitasjen gjennom åtte år som gjorde at Arbeiderpartiet nå mistet makten. Avisens leder konstaterte at velgerne ønsket et skifte, men avisen la til at "Vi er ikke enig i at det er sunt med et regjeringsskifte for skiftets egen skyld. Det eneste sunne måtte i så fall være at velgerne da i praksis får oppleve alternativet til den politikk som har vært ført. Det har vært hevdet at den beste medisin mot høyrebølgen, er å slippe høyrekreftene løs på velgerne i en periode." Arbeiderbladet varslet at "Arbeiderpartiet vil føre en saklig opposisjonspolitikk. Som et stort parti føler Arbeiderpartiet også ansvar som opposisjonsparti." Avisen roste Gro Harlem Brundtlands innsats i valgkampen og varslet at Kåre Willochs kommende regjering kunne få oppleve en "forventningskrise" etter løftene i valgkampen.[14]

De to avisene tolket altså valgresultatet helt forskjellig, men begge var på linje med sine partier. I tiden som fulgte gledet Aftenposten seg til det kommende maktskiftet, mens Arbeiderbladet straks inntok en kritisk holdning. Fra dag til dag viste Arbeiderbladet at avisen var motstander av den kommende Willoch-regjeringen. Arbeiderbladet viste sin kritiske holdning med en rekke førstesideoppslag. "Nå starter Willoch sin SPISSROTGANG" het det på Arbeiderbladets førsteside to dager etter valget. "Beinharde tider" ventet Willoch. "Seierssmilet slår sprekker" erklærte en Arbeiderblad-reportasje om valgseierens angivelige bakside, illustrert med et bilde av en alvorlig Kåre Willoch med en like alvorlig Jo Benkow.[15] I dagene som fulgte fortsatte Arbeiderbladet med en hel rekke kritiske oppslag om de borgerlige regjeringsforhandlingene som pågikk: "Skuespill bak lås og slå"[16], "VELGERNE BLE LURT",[17] "Det går den veien H sparker" osv.[18]

Arbeiderbladet signaliserte tydelig at den fulgte Arbeiderpartiet over i opposisjon. På lederplass erklærte avisen at "erfaringen fra Borten-perioden, sier at noen år i opposisjon virker vitaliserende på Arbeiderpartiet... Årene i opposisjon ble den gang en rik vekstperiode for Arbeiderpartiet." Avisen skrev at Arbeiderpartiet ville "opptre som et saklig og ansvarlig opposisjonsparti." Ja, avisen slo fast at "Opposisjon mot Willoch-regjeringen vil bli en samlende oppgave for arbeiderbevegelsen. En Høyre-regjering vil aldri bli fagbevegelsens regjering...".[19] En uke etter valget skrev

[13] Aftenposten 15. september 1981
[14] Arbeiderbladet 15. september 1981
[15] Arbeiderbladet 16. september 1981
[16] Arbeiderbladet 17. september 1981
[17] Arbeiderbladet 18. september 1981
[18] Arbeiderbladet 19. september 1981
[19] Arbeiderbladet 18. september 1981

Arbeiderbladet på førstesiden: "Willoch – nå begynner HVERDAGEN." Et bilde viste Kåre Willoch med hodet i hendene.[20]

Selve regjeringsskiftet fant sted 14. oktober 1981. Da overrakte den avgående statsminister Gro Harlem Brundtland sine kontornøkler til den påtroppende Kåre Willoch. Arbeiderbladet omtalte skiftet som en "merkedag" også for sin egen del: "Nå blir vi Norges største og ledende opposisjonsorgan. Vi skal følge den nye regjering fra dag til dag, kritisk, pågående og saklig." Dette var teksten i en helsides egenannonse.[21] Så tydelig signaliserte Arbeiderbladet at dens rolle nå skiftet til å bli opposisjonsavis. Indirekte bekreftet Arbeiderbladet dermed at den frem til da i det store og hele hadde stått på Arbeiderpartiregjeringens side. Ingen kunne være i tvil: Arbeiderbladet hadde kjempet aktivt for Gro Harlem Brundtland – og gikk i opposisjon straks Kåre Willoch inntok statsministerkontoret. Arbeiderbladet viste sin opposisjonsvilje allerede da den skulle vurdere Willoch-regjeringens tiltredelseserklæring. Den var ifølge avisens leder "akkurat så floskelpreget, upresis og blottet for konkret politisk innhold, som kommentaren i Aftenposten. Det er nesten vanskelig å tro at den nye statsministeren og hans medarbeidere har lagt så mye arbeid ned i regjeringserklæringen som de selv hevder." Den samme leder kalte Aftenposten for "Høyres hovedorgan."[22]

Aftenposten jublet derimot over maktskiftet. Kveldsutgaven brakte det historiske bildet av Kåre Willochs nye regjering foran Slottet. "Willochs nye "koster" tar fatt", var overskriften.[23] Dagen etter kom Aftenposten med et nytt førstesidebilde fra Slottsplassen, nå under tittelen: "Willochs stab i arbeide." Lederen gledet seg nok en gang: "Regjeringen Willoch har overtatt. Arbeidsdagen er begynt. Fra hele landet går lykkeønskninger til den første Høyre-regjering i Norge på over 50 år."[24] Aftenposten trykket fotos fra maktskiftet som hadde funnet sted på statsministerens kontor: en stående Brundtland og en sittende Willoch. Aftenposten siterte Kåre Willochs åpningsreplikk: "Ærede forgjenger. Eller for en gangs skyld: Kjære Gro."[25] I aftenutgaven presenterte Aftenposten Kåre Willochs tiltredelseserklæring under tittelen "Vekstkraften må gjenreises."[26] Aftenposten var altså like positiv til Willoch-regjeringen som Arbeiderbladet var kritisk.

Et litt annet perspektiv på dette maktskiftet kunne man lese i Nationen – Senterpartiets hovedorgan. "Velg trygt – velg Senterpartiet" hadde Nationen skrevet på førstesiden over avishodet to dager før valget. Lederens tittel gjentok dette budskapet og argumenterte for "full Senterparti-mobilisering. En stemme på Senterpartiet er i dag som før den beste og tryggeste investering. Andre partier kan ikke overta Senterpartiets oppgave." Lederen advarte mot taktisk stemmegivning og minnet om at alle som sympatiserte med Senterpartiet burde stemme på partiet. [27] På valgdagen agiterte Nationen igjen over avishodet. Med stor skrift stod det nå: "I dag

[20] Arbeiderbladet 21. september 1981
[21] Arbeiderbladet 14. oktober 1981
[22] Arbeiderbladet 16. oktober 1981
[23] Aftenposten 14. oktober 1981
[24] Aftenposten 15. oktober 1981
[25] Aftenposten 15. oktober 1981
[26] Aftenposten aftenutg. 15. oktober 1981
[27] Nationen 12. september 1981

bruker vi Senterpartiets liste." Førstesidens hovedsak var muligheten for at Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti kunne oppnå stortingsflertall alene.[28]

Dagen etter valget erklærte Nationen på førstesiden at "H knuste alle." "Høyre knuste all motstand. Som en blå ballong stiger Kåre Willoch og hans mannskap mot nye tinder, mens mellompartiene har fått nye store problemer med å bli med på lasset", het det. Nationen skrev at "Høyres vei til maktens tinder er enestående i norsk etterkrigshistorie. På fire år har det blitt 250 000 flere høyrefolk blant oss." Fra 1973 til 1981 var Høyre gått fra å være et "middels stort parti på ytterfløyen" til et av "våre to jevnstore "folkepartier", konstaterte Nationen. Avisen oppsummerte valgnatten under tittelen "Høyres natt i TV-huset."[29] Samtidig som Nationen analyserte valgresultatene, viet avisen også plass til Senterpartiets dårlige velgertilslutning. Nationen pekte på det ikke-sosialistiske stortingsflertallet og skrev at det nå var opp til Høyre å være imøtekommende overfor Senterpartiet og Kristelig Folkeparti - hvis de sammen skulle danne en flerpartiregjering.[30] Etter at regjeringsforhandlingene var brutt sammen skrev avisens kommentator Erling Kjekstad at man i mellompartiene var "noe oppbrakt over at Kåre Willoch ikke har vist større vilje til å anstrenge seg for å få til et kompromiss."[31]

Nationen var markant med sitt Senterparti-standpunkt i 1981. Det gjorde at avisen stilte seg litt på siden av hovedmotsetningen mellom A-pressen og Høyrepressen. Nationen var kritisk til Arbeiderpartiet og avventende til Høyre – begge deler ut fra et Sp-ståsted. Nationens partitilknytning var så eksplisitt at den ikke bare kom til orde ved førstesideagitasjon, men også over en helsides egenreklame. Der het det at "Nationen vil gi deg nytt og nyttig senterparti-stoff hver dag året igjennom." Lederen samme dag stilte seg avventende til Kåre Willochs politikk overfor distrikter og kommuner – sett "fra mellompartienes synspunkt."[32]

I 1981 ble hovedmotsetningen mellom Gro og Kåre reflektert i partipressen som en strid mellom A-pressen og Høyre-pressen – mens Senterpartiavisene inntok en marginal posisjon. Høyrepressen hadde grunn til å være fornøyd med at Kåre Willoch ble statsminister 14. oktober 1981. Det var landets første rene Høyreregjering siden mellomkrigstiden. Men hvordan gikk det egentlig med Høyrepressen i Kåre Willochs statsministertid?

Navnet "Høyrepresse" blir en belastning

I 1981 var Høyrepressen fortsatt landets største politiske pressegruppe. Landets 33 Høyreaviser hadde et samlet opplag på 641 283 eksemplarer, noe som utgjorde 27,3 prosent av totalopplaget, ifølge tall fra A-pressen.[33] Det var nærliggende for

[28] Nationen 14. september 1981.
[29] Nationen 15. september 1981
[30] Nationen 16. september 1981
[31] Nationen 19. september 1981
[32] Nationen 16. oktober 1981
[33] Den nest største avisgruppen i 1981 var A-pressen. Den tellet 45 aviser med et samlet opplag på 513 630, som utgjorde 21, 9 prosent av landets totale avisopplag. Jfr. statistikk over partipressen i årsmelding for Norsk Arbeiderpresse AS for 1981 (s.10), arkivboks Ac-0001, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

Høyreaviser å være medlem av Norsk Høyrepresse og stå som abonnent på stoffet fra Høyres Pressebyrå.

Men nettopp i 1981 begynte dette å bli mer problematisk enn før. Den 18. februar 1981 skrev direktør Johan Fredrik Loennecken i Norsk Høyrepresse til Høyres generalsekretær Fridtjov Clemet. I brevet pekte pressedirektøren på at mange i Høyres aviser ikke lenger fant betegnelsen "Høyrepresse" som passende på organisasjonen. Loennecken skrev at de en tid hadde "drøftet om organisasjonen skulle skifte navn, og da med tanke på å få inn det mer livssynspregede begrep "konservativ", i motsetning til det mer foreningspregede "Høyre."" Han opplyste at styret i Norsk Høyrepresse nylig hadde drøftet dette. De var blitt stående ved to mulige navneforslag: Norsk Konservativ Presse, eller Konservative Avisers Landsforbund. Styret hadde så gitt Loennecken i oppdrag å legge frem et notat om saken. Selv var han opptatt av forholdet til Den Konservative Presses Forening (DKPF) og ville nødig foreta seg noe som kunne stride mot dennes navneinteresser. Likevel var det viktig for Loennecken å få frem at "Norsk Høyrepresse finner frem til en betegnelse som er dekkende for medlemsavisenes politiske syn." Loennecken skrev dette om hensikten med navneendringen:

> Egentlig kunne man vel si at begrepet Norsk Høyrepresse nå er så innarbeidet at man kan beholde navnet. Det som vel har vært hovedinnvendingen mot navnet, når man ser bort fra tidligere innvendinger fra Høyres Pressebyrå, er at navnet kan forstås dit hen at det dreier seg om en partipresse. Mange tror også at det i navnet ligger den realitet at Høyre eier avisene, hvilket jo slett ikke er riktig.[34]

Navnet "Høyrepresse" var med andre ord blitt en belastning - fordi det ga assosiasjoner i retning av en partipresse der partiet eide og kontrollerte avisene. A-pressen var organisert slik, mens Høyrepressen var langt mer uformell og løsere i sin struktur. Med navneendringen ville pressefolkene unngå at Høyrepressen ble oppfattet slik som A-pressen. I et annet notat understreket Loennecken likevel "At en navneforandring vil ikke bety at man fjerner seg fra Høyre som parti, eller konservatismen som ide, men man imøtekommer en del av de egne medlemmers innvending mot den misforståelse som kan oppstå, at avisgruppen eier eller styres av partiet Høyre".[35]

I det notatet Loennecken satte opp for styret, skrev han at en navneendring også kunne gjøre det mulig å styrke organisasjonen ved å oppnå "tilslutning fra avisbedrifter som ikke sogner til noen av de nuværende spesialorganisasjoner." Samtidig gjentok han at "begrepet "konservativ" er mer dekkende for avisenes livssyn enn det mer partipregede "Høyre." " Han pekte på at Høyrenavnet "kan så den misoppfatning at det er Høyre som eier og kontrollerer avisene."[36] På Norsk Høyrepresses årsmøte på Grand Hotel i Oslo den 18. mai 1981 ga samtlige talere uttrykk for at "en navneendring ikke måtte oppfattes som et ønske om å fjerne seg fra partiet Høyre, men mer som et ønske om å fremtre under et begrep som ikke kunne

[34] Loennecken til Clemet 18. februar 1981, arkivboks Aa-0003, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[35] Loennecken: Arbeidsplan for 1981, i arkivboks Aa-0003, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[36] Loennecken: "Notat til Norsk Høyrepresses årsmøte om eventuell forandring av navnet Norsk Høyrepresse", datert 27. april 1981, arkivboks Aa-0003, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet.

misforstås", het det i møteprotokollen.[37] Saken gikk videre til årsmøtet i 1982 uten noen avgjørelse. På årsmøtet i 1983 ble det eksisterende navnet Norsk Høyrepresse opprettholdt, til tross for nye vedtekter.[38]

Det interessante her er ikke at navnet Norsk Høyrepresse inntil videre ble stående, men pressefolkenes ønske om navneendring - fordi de ikke ville at avisgruppen skulle oppfattes som en partipresse. Å være partipresse var ikke noe bra lenger – for det kunne oppfattes slik at partiet eide avisene og kunne kontrollere dem. Slik var det bare A-pressen som var organisert. Mange i Høyrepressen ville bort fra et navn som ga assosiasjoner om Høyres partipresse – selv om navnet Norsk Høyrepresse var blitt brukt helt siden Øyvin Davidsens omorganisering i årene 1955-56. Forslaget om navneendring viser at det i 1981 var blitt viktigere for mange pressefolk å signalisere utad at pressen var "uavhengig" av Høyre. Samtidig ønsket mange av avisene ingen reell endring av sin partipolitiske sympati – de ville fortsatt være konservative. Det var bare det at navnet "Høyrepresse" utad var blitt en belastning for dem.

Årsaken til det må søkes i pressens politiske utvikling frem til 1981. I årene før hadde Venstrepressen gått i oppløsning, mens både Høyreaviser og A-pressens aviser hadde begynt med en mer selvstendig redigering som syntes å lede bort fra den tradisjonelle formen for partilojalitet som hadde preget norske aviser så lenge. Høyres Avis skrev at hensikten med en eventuell navneendring av Høyrepressen var "å markere at Høyre som parti ikke eier noen av dagsavisene som utgjør den konservative pressegruppe i landet." En navneendring "blir i partikretser ikke tolket som noe signal om økende avstand mellom partiet og pressen, men bare som et ønske om å markere det som hele tiden har vært situasjonen – at pressen formelt og reelt er uavhengig av partiet."[39]

Høyres Pressebyrå blir til Norpress

Forslaget om å fjerne betegnelsen "Høyrepresse" var uttrykk for misnøye i Høyres aviser. Misnøyen gjaldt også Høyres Pressebyrå – kontoret som spredte Høyre-stoff fra hovedstaden og ut til alle sympatiserende aviser. Høyres Pressebyrå distribuerte partiets meninger fordi lokale Høyreaviser selv ikke hadde ressurser til å dekke det politiske miljøet i Oslo. Pressekontoret hadde kontor i Høyres Hus – der Norsk Høyrepresse også holdt til.

Høsten 1981 meddelte Pressebyråets sjefredaktør Sven B. Riis at han ikke ønsket å fortsette. Han hadde da ledet Høyres Pressebyrå siden Ranik Halles avgang i

[37] Møteprotokoll for Norsk Høyrepresses årsmøte 18. mai 1981, arkivboks Aa-0003, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet.

[38] Jfr. protokoll for Norsk Høyrepresses årsmøte 14. juni 1982, arkivboks Aa-0003, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet. Og møteprotokoll for Norsk Høyrepresses årsmøte 30. mai 1983, s. st. Vedtektene som ble vedtatt i 1983 slo fast at "Norsk Høyrepresse (Høyres Bladeierforening og Høyrepressens Informasjonskontor), er en sammenslutning av aviser som arbeider på et konservativt idegrunnlag. Foreningen skal ivareta så vel de enkelte utgiveres som den samlede gruppes interesser. Norsk Høyrepresse skal holde seg løpende orientert om spørsmål som angår avisutgivernes rettigheter og plikter, og avgi uttalelser og utrede sentrale avisspørsmål. Norsk Høyrepresse har ikke til oppgave å ivareta arbeidsgiverspørsmål. Norsk Høyrepresse kan assistere de enkelte medlemsaviser innenfor rammen av organisasjonens formål. Foreningens virksomhet skal ikke være inntektsbringende eller kapitalskapende" (s.st.).

[39] Høyres Avis nr. 10 1981

1972. Som HP-redaktør hadde Riis opplevd Høyres nederlag i 1973, da partiet bare oppnådde 17,2 prosent av stemmene - og deretter hele fremgangen frem til rekordoppslutningen 31,4 prosent i 1981 – en Høyrebølge som brakte Kåre Willoch til toppen av Regjeringsbygget. Sven B. Riis kunne si seg fornøyd med Høyres fremgang i den tid han hadde vært sjefredaktør, men han var ikke fornøyd med Pressebyrået. Der var det "bare en følelse av å sakke akterut."[40] Høyre fikk problemer med å finne ny sjefredaktør. Partiformann Jo Benkow tok kontakt med Egil Sundar i Aftenposten. Sundar sa seg først interessert i denne stillingen, fordi Høyre lovet "betydelige midler" til Pressekontoret. Men det Høyre lovet var langt mindre enn det Egil Sundar ønsket. Sundar hadde tenkt seg millioner, mens Jo Benkow foreslo hundretusener. Derfor avslo Sundar Benkows tilbud om å bli ny sjefredaktør for Høyres Pressebyrå.[41]

Avisenes misnøye med Høyres Pressebyrå kom snart frem. I mars 1981 forelå en innstilling fra et eget utvalg som hadde påtatt seg oppgaven å gi en nærmere vurdering av Høyres Pressebyrå. Utvalget var nedsatt den 25. august 1980, og skulle avgi sin rapport til årsmøtet i Høyres Pressebyrå i 1981. Rapporten var datert 4. og 19. mars 1981. Den var skrevet av redaktør Fredrik Th. Bolin i Moss Avis, redaktør Kristian Fahlstrøm i Farsunds Avis og redaktør Erik Skogstrøm i Fredrikstads Blad. Disse tre var redaktører i hver sin markante Høyreavis. Utvalget hadde mandat til å gjennomgå Pressebyråets status i sin fulle bredde, deriblant "den redaksjonelle og organisasjonsmessige praksis, samt den nåværende samarbeidsmodell mellom byrå og parti." Utvalget argumenterte for en "restrukturering av HPs redaksjonelle virksomhet og en styrkelse av byråets stilling", men overlot til årsmøtet å avgjøre veien videre.

Innstillingen fra HP-utvalget viser hvordan sentrale redaktører i Høyrepressen tenkte om forholdet mellom avisene og partiet i 1980-81. Utvalget viste til "den situasjon A-pressen er i med sitt velutbygde Arbeidernes Pressekontor, som gir sine aviser en journalistisk, nyhetsmessig og politisk service av en helt annen dimensjon enn hva HP i dag kan oppvise." Utvalget pekte derfor på hvordan Pressebyrået "kan opprustes til bedre å kunne betjene "våre" aviser slik at de blir mer lesverdige, mer leservennlige, journalistisk bedre og politisk mer velunderrettet på en bred front... Bedre HP-aviser vil være av betydning også for det parti som står avisene nærmest." Dette var bare de innledende bemerkninger.

Komiteens formann var Fredrik Th. Bolin. Det var han som signerte rapporten den 4. mars 1981. Rapporten var langt mer selvkritisk enn mange kanskje hadde ventet. Fredrik Th. Bolin skrev at Høyres Pressebyrå "er aldri gitt midler til å nå opp til den målsetting det forrige HP-utvalg av 1972 forutsatte." I lange perioder gjorde underbemanning at arbeidsforholdene ble "meget vanskelige." Samtidig økte medlemsavisenes ønsker om en mer energisk reportasjevirksomhet av "både politisk og ikke-politisk art," men kontorets lave lønnsevne gjorde det vanskelig å få engasjert dyktige fagfolk. I 1981 hadde Høyres Pressebyrå 8 heltidsansatte og fire på deltid. Innstillingen pekte på at hvis ikke den økonomiske situasjon ble bedret betraktelig, var "innskrenkninger ikke til å unngå." Målet fra 1972 om å få til 7-8 fast ansatte redaksjonelle medarbeidere og egne spesialmedarbeidere hadde Pressebyrået ikke hatt økonomi til. Pressebyrået ble finansiert med bidrag fra medlemsavisene, tilskudd fra Høyre og med statsstøtte. Selv med økte bidrag klarte kontoret ikke å dekke

[40] sit.e. Ofstad 1993: 108
[41] Ofstad 1993: 109-110

kostnadsveksten. For året 1980 ble det selv med et "uhyre stramt budsjett" et underskudd på 27 000 kroner. Pressebyråets samlede budsjett for 1981 var 2 102 000 kroner. Av disse kom 919 000 kroner som bidrag fra Høyre, 858 000 fra medlemsavisene, 150 000 som statsstøtte og 115 000 som offentlig støtte til ekstrautgifter i forbindelse med NTB-distribusjon.

Disse midlene satte Høyres Pressebyrå i stand til å produsere mellom 900 000 og 1 000 000 A4-ark. Men meldingene måtte distribueres med posten. Bare enkelte aktuelle politiske kommentarer og nyhetsmeldinger ble sendt ut med telex. Høyres Pressebyrå hadde telex-forbindelse bare med en brøkdel av sine medlemsaviser. "Mangel på moderne og tidsmessig kommunikasjon er et stort drawback", het det. En intern stoffundersøkelse fra november 1980 viste at 74,8 prosent av Pressebyråets produksjon var politisk stoff, mens 25,2 prosent stoff var av annen karakter. En liknende undersøkelse fra 1960 viste at kontorets politiske stoff (på blå ark) da utgjorde 40,3 av utbudet, mens upolitisk stoff (på hvite ark) utgjorde 59,7 prosent. Fra 1960 til 1980 hadde Høyres Pressebyrå altså økt det politiske stoffets andel betydelig, mens det upolitiske stoffets omfang var blitt mer enn halvert. Samtidig hadde Høyres Pressebyrå ikke lenger kapasitet til å drive spesialservice overfor enkeltaviser som de hadde gjort tidligere.

Fredrik Th. Bolin sammenliknet Høyres Pressebyrå med Arbeidernes Pressekontor: AP hadde en stab på 12 redaksjonelle medarbeidere pluss teknisk kontorpersonale. AP var nylig blitt styrket. Arbeidernes Pressekontor hadde "de senere år dreiet sin virksomhet slik at hovedvekten nå legges på stoff av ikke-partimessig karakter, til dels også på ikke-politisk stoff." AP satset sterkt på å betjene sine aviser med ren nyhetsjakt og nyhetsreportasje – både i og utenfor politiske kretser. Sammenlikningen med AP satte HP i perspektiv. Bolin-utvalget oppfattet hovedoppgaven til Høyres Pressebyrå slik:

> Det må være Høyres Pressebyrås overordnede mål å hjelpe de tilsluttede aviser til å bli bedre aviser. Byråets tjenester skal bistå avisene i deres bestrebelser på å bli mer konkurransedyktige på sine respektive utgiversteder. Dette kan kun måles i øket opplag, som et uttrykk for at leserne vil ha avisen – og lese den. Dermed blir avisene også bedre skikket som budbærere for de politiske ideer avisene står for, og som på ulike måter er nær knyttet til Høyres grunnsyn.[42]

Utvalget var altså tydelige på at formålet med en journalistisk satsning var å oppnå opplagssuksess for avisene. Det var avis-strategi som var utvalgets primære argument; hensynet til Høyre var en bi-virkning som kom i annen rekke. Først hvis avisene hadde fremgang ville det gagne Høyre, skrev utvalget:

> Verken avisene, HP eller partiet har behov for et pressebyrå hvis ikke det stoff dette sender ut er så godt og nyttig at det blir brukt i avisene ut ifra en vurdering av stoffets lesverdighet og leservennlighet. HP må skaffe avisene stoff som er journalistisk så godt – både velskrevet og nyhetsmessig – at det er lett å bruke det, med gode oppslag. HP-stoffet må ikke av leserne bli bedømt som "kjedelig politisk stoff" eller som "bare HP-stoff." Dette betyr ikke at HP ikke skal drive journalistikk på politisk stoff. Men det politiske stoff må velges ut, anvendes og journalistisk bearbeides ut fra rent journalistiske kriterier. Politisk stoff er godt stoff hvis det er redigert i en

[42] Rapport fra HP-utvalget av 1980, arkivboks Db-0047, PA-603, Høyres Pressebyrå, Riksarkivet. Understrekning i original

journalistisk form, som er avisvennlig på den måte at det er lett for avisens stab å bruke det – og for leserne å fordøye det.[43]

Slik argumenterte Fredrik Th. Bolin i sin rapport: hensynet til journalistikken måtte veie tyngst, deretter kom partipolitiske hensyn. Hvis journalistikken fenget leserne, ville avisopplagene øke – og det ville så gagne Høyre. Det interessante med denne argumentasjonen er at parti-hensynet ikke kom først, men faktisk ble underordnet avisenes egne journalistiske behov. Bolins rapport synes med dette å ha brutt med den praksis som fortsatt preget Høyres Pressebyrå og avisenes HP-stoff. Rapporten begrunnet sine forslag med at de var "i tråd med den alminnelige utvikling innen norsk presse." Slik brukte Bolin avisenes politiske utvikling frem til 1980-81 som argument for sitt syn. Dette kom helt eksplisitt til uttrykk da rapporten argumenterte for at "HP-avisene anser det som en nødvendig og viktig oppgave å gi en nyhets- og reportasjemessig dekning av hele samfunnet i avisens distrikt – på tvers av partigrenser. Man kan fastslå at dette bidrar til å øke avisenes troverdighet i media-bildet noe som igjen bør være basis for opplagsvekst blant et kritisk publikum." Igjen brøt argumentasjonen med tilvant praksis: Høyreaviser burde dekke hele det politiske spektrum på sine utgiversteder, og ikke avgrense seg til meningsfeller.

Fredrik Th. Bolin (f. 1931) kunne trekke på sin egen erfaring som redaktør i Moss Avis. Han hadde allerede en lang karriere bak seg. Han ble ansatt i Moss Avis i 1949, etter diverse studier og Carl Justs NKS-kurs i journalistikk. I årene 1950-55 var han frilancer. I årene 1955-60 var han journalist i Moss Avis, før han ble presseoffiser for FN i Gaza i 1961. Fra 1962 til 1964 var han PR-konsulent. I 1965 ble han ansatt i Aftenposten. Der ble han avisens Brussel-korrespondent i årene 1970-76. Det var Bolin som rapporterte til Aftenposten fra Brussel under EF-striden i 1972 – rapporter som passet inn i Aftenpostens meget EF-vennlige profil. I 1976-77 ble han redaksjonssekretær for Aftenpostens utenriksredaksjon. Så, i 1977 ble han ansatt som sjefredaktør i Moss Avis. Bolin hadde altså en tydelig konservativ profil som pressemann: han var styremedlem i Den Konservative Presses Forening (DKPF), hadde verv i Moss Høyre og satt som medlem av bystyret fra 1956 til 1959.[44] Det vakte oppsikt da han som nyansatt redaktør i Moss Avis i 1977 gjorde det klart at han ikke ville møte i Høyres organer i Moss og Østfold. Frem til da hadde redaktøren i Moss Avis vært en selvsagt deltaker på disse møtene. Bare noen dager etter at han hadde tiltrådt, kom den lokale Høylederen og gjorde ham oppmerksomh på et lokalt Høyremøte noen dager etter. Bolin sa da at han verken i ansettelseskontrakten eller i avisens vedtekter fant noe om møteplikt på Høyres møter. Han sa at han ikke hadde til hensikt å delte på slike møter. Han mente at å delta på Høyres møter ikke harmonerte med jobben som redaktør for Moss Avis.[45]

Den samme holdning viste Fredrik Th. Bolin da han utredet hvilken status Høyres Pressebyrå burde ha i 1980-81. Han hadde da vært sjefredaktør for Moss Avis i 3-4 år. Det er interessant at Bolin – nettopp med sin bakgrunn – skrev så nyskapende om Høyres Pressebyrå. Han hadde yrkesbakgrunn fra Høyreaviser som Aftenposten og Moss Avis og var personlig konservativ – men hadde tidligere vært lokal

[43] S.st.
[44] Pressefolk 1979
[45] Simensen 1999: 105

Høyrerepresentant uten å være medlem i partiet. Som sjefredaktør i Moss Avis arbeidet Bolin bevisst for å redusere avisens markante Høyreprofil, som forgjengeren Philip Rønneberg hadde stått for i årene fra 1965 til 1976. Rønneberg hadde også vært Høyrepolitiker, men i motsetning til sin forgjenger ville Bolin at Moss Avis skulle dekke all lokal foreningsvirksomhet - også fagforeningene. Det hadde Moss Avis ikke gjort tidligere. Først var fagforeningene skeptiske til dette, men skepsisen ga seg da de så at Moss Avis faktisk refererte deres møter på en saklig måte uten polemiske kommentarer. Ifølge avisens historiker ble Bolins redaktørperiode fra 1977 og utover i 1980-årene en god tid for Moss Avis - nettopp fordi avisen satset på større bredde i den lokale dekningen – på en måte som økte avisens avstand til Høyre.[46]

Denne kursendringen i Moss Avis kan sammenliknes med den som fant sted i Sandefjords Blad under Bjørn Hoelseth fra 1977 (se forrige kapittel). For Fredrik Th. Bolin ble kursendringen i Moss Avis et viktig utgangspunkt da han foretok sin vurdering av Høyres Pressebyrå. Hans rapport gikk nemlig inn for at "HPs stofftilbud derfor bør ha en større politisk og samfunnsmessig bredde enn hva situasjonen vanligvis har vært... De fleste HP-aviser har spredning langt inn i andre politiske leire, og det må være riktig og viktig at HP så langt som mulig følger opp behov og utvikling i norsk presse ved å hente nyheter og reportasjer også utenfor "Høyres sirkler"... Politisk stoff er godt stoff – hvis det bygger på objektiv journalistikk og velunderrettede kilder", skrev han. Bolin anbefalte at "HPs kapasitet i større grad må anvendes på journalistisk nyhetsgraving – for å kunne bringe avisene godt nyhetsstoff før A-pressen og andre byråer/aviser."

Bolin-utvalget var altså svært kritisk til den rolle Høyres Pressebyrå hadde hatt til da. Ja, utvalget mente at Pressebyråets stortingsstoff hadde "preg av at byrået kan ha følt at det også må oppfylle en rolle som "partiets pressetjeneste". Dette kan i enkelte tilfeller gå ut over stoffets journalistiske verdi og kvalitet." Utvalget mente at HP-medarbeiderne var "naturlig forankret i et partimiljø" og det kunne lett komme i konflikt mellom "journalistenes journalistiske frihet og vedkommendes "kjærlighetsforhold" til partiet." Bolin-utvalget fant grunn til å minne om det "ufravikelige syn at HP og HPs medarbeidere først og fremst må være avisenes tjenere. Dette vil også best tjene det politiske livssyn avisene står for – og ønsker å utbre."

Igjen ser vi at Bolin-utvalget satte avisenes behov først: Først journalistikken, deretter politikken. Så mildnet utvalget virkningen ved å føye til at en slik prioritering også ville være til Høyres fordel. Utvalget mente at stortingsstoffet fra Høyres Pressebyrå med innlegg eller foredrag i mange aviser "ofte virker noe "opptygget" og passe," og etterlyste "en større politisk og samfunnsmessig bredde når det gjelder forankringen av de temaer HP tar opp...". Det ville "være til beste for avisene." Utvalget mente at pressekontorets stortingsreportasjer burde bli mer å ta nyhetene i forkant, gjerne med orientering om stoffets bakgrunn.

Den røde tråden i Bolin-utvalgets rapport var altså at journalistiske hensyn gikk foran partipolitiske. Pressebyråets partipolitiske nyheter måtte underordnes en vanlig journalistisk vurdering – selv om partiet var Høyre. Byrået måtte begynne å tenke rent journalistisk også om Høyrestoffet. Den journalistiske tilretteleggingen måtte komme først, og dens suksess ble målt i avisopplaget. Begrunnelsen for å prioritere i denne

[46] Zakariassen 2002:145

rekkefølgen var elegant: avisenes opplagssuksess ville være en fordel for Høyre. Bolin avviste altså ikke at avisene fortsatt skulle ha Høyresympati. Det nye var at hensynet til Høyre kom til slutt – etter at avisen var produsert ut fra en journalistisk tankegang med økt avisopplag som mål. Argumentene og rapporten var Bolins verk, men han fikk trolig støtte fra de to andre redaktørene i utvalget: Kristian Fahlstrøm i Farsunds Avis og Erik Skogstrøm i Fredrikstad Blad. I tillegg til disse hadde Høyre selv to medlemmer i utvalget: informasjonssjef Frode Helgerud og stortingsgruppens sekretær Eirik Moen.

Bolins rapport om Høyres Pressebyrå viser at en ny tankegang var i ferd med å få gjennomslag – selv hos konservative redaktører i markante Høyreaviser. Redaktørene ville ha et Pressebyrå som først og fremst leverte godt stoff – og de satte hensynet til avisenes lesere foran partipolitiske hensyn. Utvalget hadde så mange ønsker at de fant at Pressekontorets bemanning måtte økes, "Ikke minst i lys av utviklingen hos konkurrenten AP...". Pressekontoret skulle være til hjelp for ressurssvake og konkurranseutsatte aviser. Høyres Pressebyrå var preget av "stagnasjon og tilbakegang", mens Arbeidernes Pressekontor hadde "rustet opp", mente utvalget. Det het at "Målet må være flere og bedre nyheter, bedre journalistisk bearbeidet stoff – og et mer nyansert temavalg rent politisk." Bolin-utvalget ville også ha bedre fotoservice og bedre distribusjon, ja pressekontoret måtte få skikkelige telex- og telefax-forbindelser med fast forbindelse til alle de aviser som ønsket det.

Det mest sensitive i Bolin-rapporten var dens synspunkter på Pressebyråets forhold til Høyre. Dette stod som eget emne. Utvalget pekte på at "Høyres Pressebyrå i sin funksjon og målsetting må være et serviceorgan *for de tilsluttede aviser* – politisk forankret i de ideer Høyres grunnsyn bygger på." Utvalget så altså på Høyres Pressebyrå som avisenes byrå mer enn partiets. Utvalget viste til hvordan Pressebyråets vedtekter fra 1973 slo fast at Høyres Hovedorganisasjon oppnevnte to medlemmer av styret. Bolin-utvalget foreslo ikke at dette ble endret, men pekte på at "den alminnelige tendens i redaktørenes tenkning" om Pressebyrået var at det burde "ha en noe mer parti-uavhengig plassering enn den som tradisjonelt har preget HPs status – og som også tilkjennegis av navnet: Høyres pressebyrå."[47]

Derfor var Bolin-utvalget kommet til at "HP bør skifte navn, for i sitt ansikt direkte å klargjøre at byråets stab av journalister ikke er partiets pressetjeneste, som et ledd i Høyres partiapparat." Bolin foreslo at det nye navnet kunne være "Konservativt Pressebyrå." Utvalget begrunnet dette med at "Et slikt navn vil presisere at byrået og dets medlemsaviser bygger på genuin konservativ grunn." Dette syntes også å passe bedre for HP-avisene, "idet noen av dem synes å være vedtektsbundet til å tale Høyres sak, mens andre står – eller ønsker å stå – friere i forholdet til et bestemt parti og foretrekker å kalle seg "uavhengig konservativ" eller "liberal-konservativ" eller "uavhengig borgerlig."" Utvalget mente at "Verken HP eller Høyre som parti kan eller bør befatte seg med hvilken politisk etikett avisene gir seg selv. Det avgjørende for å bli medlem av HP burde fortsatt være at avisen delte "Høyres grunnsyn" eller stod på "et konservativt grunnsyn," het det. Utvalget var klar over at endring av navnet Høyres Pressebyrå ville kreve vedtektsendring.

Forslaget om navneendring viser mer enn noe at Bolin-utvalget tenkte nytt om Høyres Pressebyrå. Utvalget slapp likevel ikke ideologien helt: "Utvalget vil

[47] HP-rapporten, 22ff, understrekning i original

understreke at lederartiklene fra byrået fortsatt må ha en klar konservativ profil." Det var også "naturlig" at medarbeiderne "føler en grad av tilhørighet til det parti byrået sogner til, uten at slik tilhørighet bør være noen forutsetning ved ansettelse av journalister... Vern om den journalistiske integritet er en forutsetning for å kunne gi byrået den beste journalistisk-profesjonelle bemanning." I tråd med dette ville utvalget "stille spørsmål ved hensiktsmessigheten av at HPs sjefredaktør skal være fast medlem av Høyres sentralstyre, med tale- og stemmerett. Denne nå eksisterende ordning bidrar til å skape bildet av at HP er partiets pressetjeneste, nært innvevet i partiapparatet. Denne ordning kan også svekke HP-journalistenes muligheter til å drive ren og riktig journalistisk virksomhet." Ved å angripe HP-redaktørens status som fast medlem av Høyres sentralstyre var det tydelig at Bolin så for seg et pressekontor av en helt annen type. Ordningen gjorde at Høyres Pressebyrå utad ble oppfattet som et parti-kontor, mente Bolin-utvalget. Utvalget ville at HPs sjefredaktør kun hadde observatørstatus i Høyres sentralstyre, ikke tale- og forslagsrett som tidligere.

Bolin-utvalgets rapport om Høyres Pressebyrå fra mars 1981 ble et vendepunkt i forholdet mellom Høyreavisene og partiet. Utvalget hadde satt spørsmålstegn ved så mange sider ved Pressebyråets virksomhet at lite av det gamle ville bli igjen hvis det fikk sin vilje. En omlegging slik utvalget ønsket måtte få store konsekvenser for norsk presse: Høyrepressen var jo landets største avisgruppe og Høyres Pressebyrå var selve bindeleddet mellom landets Høyreaviser og Høyre i Oslo. Utvalget argumenterte med at de foreslåtte ordningene "..ikke av Høyres organisasjon bør sees på som noen svekkelse av den innsats byråets aviser kan eller vil gjøre for konservativ politikk – og dermed også for Høyre. Det vil fortsatt være en uvurderlig fordel for partiet å ha et nært – men dog klart avgrenset – samarbeidsforhold til den avisgruppe som står på partiets grunnleggende ideer. Det må være i Høyres interesse at disse aviser er livskraftige og hever seg – og vokser – i den konkurransesituasjon avisene befinner seg i mediabildet i Norge i dag."

Disse ordene må ha vært beregnet på skeptikerne i Høyre. Bolin-utvalget argumenterte flere ganger med at en journalistisk god presse var en fordel for Høyre. Ja, utvalget forsøkte å tone ned rekkevidden av sine forslag: de var ikke ment som noe brudd med partiet, avisene ville fortsatt ha sympati for Høyre: "Disse avisenes nyhetsmessige og journalistiske standard er stadig en plussfaktor for Høyre. Men avisene må stå fritt i stoffvalg og redigering – og meninger. Og de må, for å fylle sin oppgave, gi skikkelig dekning av hele det politiske liv."

I realiteten var Bolin-utvalget gjennomsyret av avisredaktørenes perspektiv. Det var kanskje ikke så overraskende når tre redaktører var med. Men hva mente så utvalgets representanter fra Høyre? Var de enig i at Høyreavisene burde fjerne seg fra partihensyn? En fotnote på side 26 belyser dette. Der fremgår det at Høyres to utvalgsmedlemmer, Frode Helgerud og Eirik Moen, fant det "ikke riktig å ta standpunkt til det som i kapitel IV ovenfor... er uttalt om byråets navn, sjefredaktørens plass i Høyres sentralstyre, og byråets vedtekter." De to Høyre-representantene var rett og slett *ikke* enig i forslagene om å endre på Høyres Pressebyrå for å løse opp båndene til Høyre. De nevnte sidene (rapportens side 22-25) handlet nettopp om dette. En fotnote helt først i rapporten forteller da også at det var Fredrik Th. Bolin selv som hadde skrev rapporten - som utvalgets formann - uten at alle "detaljer i formuleringene" var drøftet med hvert enkelt medlem, som det het.

Det var en pen måte å si det på. Realiteten var jo at HP-utvalget var splittet: det gikk et skarpt skille mellom hvordan pressefolkene og partifolkene betraktet Pressebyrået. De tre redaktørene argumenterte for mer selvstendig journalistikk og for at Pressebyrået burde få et løsere forhold til Høyre. Men det var de to Høyre-representantene ikke enig i. De holdt igjen, mens pressefolkene ville drive frem endringer av journalistikken i Høyres Pressekontor – noe som ville få vidtrekkende konsekvenser for Høyrepressen, som landets største politiske avisgruppe. Kontrasten mellom pressefolkene og partifolkene viser at revisjon av Høyres Pressebyrå var kontroversielt. Rapporten var da også kun et internt arbeidsdokument som ikke var ment for publisering. Den ble avgitt til årsmøtet i Høyres Pressebyrå i mars 1981.

Bolin-utvalget foreslo videre at Høyres Hovedorganisasjon burde overta utsendelse av det partistoff som Høyres Pressebyrå inntil da hadde hatt ansvaret for. Dermed ville Høyre selv få full kontroll over sine presseutsendelser. Slik kunne Høyres Pressebyrå bli "frigjort" fra arbeidsoppgaver som "i særlig grad har ført til at HP av enkelte blir betraktet som et pressebyrå for partiet Høyre." Ifølge utvalget ville Pressebyrået dermed "bli frigjort fra oppgaver som i noen utstrekning kan ha skjedd etter andre enn rene journalistiske kriterier." Utvalget ville også rette opp Pressebyråets økonomi, ved at avisene sa seg "villige til å betale mer for en bedre HP-tjeneste." Ja, utvalget regnet med at avisene var "villige til å rette opp situasjonen slik den er i dag." Men også Høyre måtte bidra, mente utvalget, som skrev at "det må være i avisenes og Høyres felles interesse at Høyres Hovedorganisasjon fortsatt bærer en betydelig del av HPs finansielle fundament, ut ifra erkjennelsen av den verdi gode og fremgangsrike aviser har også for Høyres sak." Utvalget regnet ikke med at Høyres Hovedorganisasjon ville redusere sine overføringer til byrået, "selv om HP i større grad konsentrerer sin redaksjonelle og journalistiske innsats på mer allmenn politisk reportasje." Som begrunnelse for dette pekte utvalget på det at "HP-tilknyttede aviser med journalistisk godt og velredigert politisk stoff vil være en plussfaktor for Høyre, selv om denne "vridning" skulle skje på bekostning av en del av den type stortingsstoff HP nå sender ut, og som ofte er dårlig egnet for avisene – og for leserne." Bolin-utvalget kom til at budsjettet for Høyres Pressebyrå i 1982 burde heves med 35 prosent i forhold til 1981. Alternativet var at "byråets aktiviteter dabber av og skrumper inn."[48]

[48] Bolin-utvalget oppsummerte til slutt sine konklusjoner i disse 10 punkter:

1. "HPs redaksjonelle og journalistiske virksomhet skal ligge på et bredt og nyansert plan, med hovedvekt på aktuell nyhetsreportasje og på saker under politisk utvikling. HPs selvstendige redaksjonelle status understrekes og byråets medarbeidere oppfordres til fri journalistisk virksomhet på en måte som best mulig dekker avisenes behov.
2. HPs styre ber om forhandlinger med Høyres Hovedorganisasjon om partiets deltakelse i finansieringen av HP.
3. I den grad HH ikke kan være med på å finansiere en utvidet drift av HP, går avisene inn for å dekke den økede budsjettramme selv.
4. HPs styre og administrasjon utarbeider analyser av omkostningene ved en opprustning av byrået som skissert i denne rapport, basert på at en hoveddel av tjenesten skal fordeles etter en fastlagt fordelingsnøkkel med spesialtjenester betalt av de deltagende aviser.
5. HPs budsjettramme utvides for å sikre nåværende virksomhet og for å gi plass til en økning av staben med to kvalifiserte redaksjonelle medarbeidere samt styrkelse av det kontortekniske apparat.
6. HPs navn forandres til Konservativt Pressebyrå.
7. HPs styre tar opp med HH spørsmålet om en endring av bestående ordning dithen at HPs sjefredaktør heretter møter som observatør i Høyres sentralstyre.

Sett under ett ville Bolin-utvalgets forslag gjøre slutt på det Høyres Pressebyrå som hadde eksistert siden 1946. Selv om utvalget var delt, skapte rapporten rom for endringer. I årene 1981-1983 var det omorganisering som stod på dagsordenen i Høyres Pressebyrå. Men gjennomføringen trakk ut. Den 19. september 1982 skrev Høyres generalsekretær Fridtjov Clemet et notat til partiets arbeidsutvalg og til styret i Pressebyrået. Han pekte på at "verken avisene eller partiet er helt fornøyd med HP", selv om "ønsker og krav ikke er sammenfallende." Clemet oppfattet Pressebyråets kommunikasjon med aviskundene som forhistorisk. Han foreslo at det i Høyres Hovedorganisasjon ble opprettet en egen presseavdeling som daglig kunne levere stoff til mediene om Høyres, stortingsgruppens og Willoch-regjeringens virksomhet. Så kunne Høyres Pressebyrå fortsette som medlemsavisenes eget pressebyrå, fullfinansiert av dem.[49]

Dette ble da også den endelige løsningen for Pressekontoret. Høyres Pressebyrå fikk ny status – og skulle få skifte navn til Norsk Pressebyrå, med forkortelsen Norpress. Samtidig fikk kontoret ny sjefredaktør etter Sven B. Riis: Gunnar Stavseth. Gunnar Stavseth (f. 1943) hadde tatt cand.mag.-graden ved Universitetet i Oslo før han ble ansatt som politisk medarbeider i Adresseavisen i 1968. I 1971 ble han politisk medarbeider i Aftenposten, og fra 1973 var han redaksjonssekretær i bladet Norges Industri. Han ble redaktør der i 1980. Han hadde påtatt seg en rekke politiske verv, bl.a. som viseformann i Sør-Trøndelag Høyre. Stavseth var varamann til Stortinget i perioden 1969-73 og hadde også hatt diverse andre tillitsverv i Høyre.[50]

Som nyansatt redaktør i HP/Norpress kom Gunnar Stavseths industribakgrunn og erfaring fra Høyre utvilsomt godt med. Men da han ga et tiltredelsesintervju med Adresseavisen den 17. oktober 1983 markerte han likevel avstand til Høyre. Det viste intervjuets tittel: "Redaktør Gunnar Stavseth i Høyres Pressebyrå: - Ikke vår jobb å markedsføre Høyre." Avisen skrev at "Presse og politikk har gått hånd i hånd hos redaktøren som nå skal lede Høyres Pressebyrå." Stavseth hadde hatt jobben en drøy uke da dette intervjuet ble trykket. Han sa rett ut at "Jeg har ikke registrert noe ønske om at vi skal opptre som klakører for alt partiet sier og gjør. Som journalister kan vi ikke til stadighet bevege oss rundt grøten hvis vi ser en mulighet til å hoppe opp i smørøyet. Det er ikke nødvendigvis Høyres stortingsgruppes konklusjoner som i ett og alt skal utbasuneres gjennom HP – det får vi vurdere journalistisk i hvert enkelt tilfelle. Jeg er nemlig ikke redd for å stikke hodet frem og mene noe. På den andre siden har jeg ikke til hensikt å gjøre meg bemerket ved å tråkke mest mulig i salaten for på død

8. HPs daglige ledelse bes ta til etterretning de ønsker som i nærværende rapport er fremkommet om strukturen i de redaksjonelle tjenester - i den grad dette er mulig innenfor resursenes ramme til enhver tid
9. HPs ledelse anmodes om å arbeide videre med et mer detaljert opplegg for de fellestjenester og den stoffutveksling som nærværende rapport skisserer.
10. Budsjett for den totale virksomhet for 1982, og eventuelle vedtektsendringer som følge av vedtak under punktene 1- 9 ovenfor, fremlegges for et ekstraordinært årsmøte i HP høsten 1981."

Kilde: Rapport fra "HP-utvalget" av 1980. Avgitt til årsmøtet i Høyres Pressebyrå 1981. Datert 4. og 19. mars 1981. Av redaktør Fredrik Th. Bolin i Moss Avis m.fl., se arkivboks Db-0047, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet.

[49] Sit.e. Ofstad 1993:110.

[50] Pressefolk 1979

og liv å markere byrået som en uavhengig og kritisk instans i Høyre. Da har jeg misforstått min oppgave."

Den første oppgaven for Gunnar Stavseth var å foreta omorganiseringen til Norpress - med nytt navn, nytt ansikt og med et formelt skille mellom byrå og parti. Han sa at "Jeg ser i hvert fall den friheten vi får som en frihet til å pleie våre eiere – avisene vi betjener – på en ny måte. Vi skal ikke bare være bindeleddet mellom partiet og dem. Høyre har sin informasjonstjeneste, og man har Høyres Avis. De får ta den del av jobben. Dermed står vi friere til å gjøre det vi mener er riktig. Og det er i første omgang å finne ut hvilket produkt vi skal utvikle og levere til vårt marked i fremtiden. Det ligger en betydelig utfordring bare i dette å finne frem til et produkt som går hjem både i storavisene – Aftenposten og Adresseavisen – og i de aller minste, som knapt nok har egne politiske medarbeidere...". Akkurat der lå utfordringen: "Dette er det vanskeligste. Avisgruppen vi skal betjene er så uensartet. De største skal få noe igjen for det de betaler – samtidig skal stoffet være nyttig for de minste. I et så lite byrå som HP nytter det nemlig ikke å lage spesialstoff for de enkelte aviser eller avisgrupper." Stavseth viste til sin erfaring fra de to største Høyreavisene, Adresseavisen og Aftenposten. Han hadde selv

> sittet på mottagersiden. Og jeg vet at dette ikke blir noen lett jobb. Jeg vet også at det ingen hensikt har å pøse ut mer og mer stoff hvis mindre og mindre blir brukt. Først når gjennomslagskraften øker, kan vi si at vi har gjort jobben vår. Når HP-stoffets "beleggsprosent" i eieravisene øker – fordi stoffet er journalistisk godt – da er vi på rett vei. Dette vil også tjene partiet. For som sagt – vi skal ikke markedsføre Høyre. Vi skal bedrive journalistikk. Når så avisene bruker det vi sender ut, og dette stoffet avstedkommer positive reaksjoner hos disse avisenes lesere – da kan også verdien for partiet registreres. Og for disse avisene skal vi være et serviceapparat med lokalisering nær det politiske sentrum...[51]

Gunnar Stavseth argumenterte som Bolin-utvalget: først kom hensynet til den gode journalistikken som var etterspurt av avisene og indirekte også av leserne. Deretter kom hensynet til Høyre: han mente det ville virke positivt for partiet at avisene var leservennlige. Stavseth så altså ikke helt bort fra at Norpress-stoffet kunne påvirke leserne, men en slik virkning kom nå i siste rekke.

Den 28. desember 1983 sendte Gunnar Stavseth ut pressemeldingen som fortalte at Høyres Pressebyrå ble til Norpress. Endringen skulle tre i kraft den 1. januar 1984. Fra da av skulle pressebyrået eies og drives av de vel 30 konservative og liberal-konservative aviser som mottok dets stoff. Fra 1. januar 1984 ville byrået ifølge pressemeldingen "bli helt selvstendig i forhold til Høyre. Den redaksjonelle linje og byråets "profil" vil imidlertid fortsette som før...". Kontorene skulle imidlertid pusses opp og bygges om bl.a. for å skaffe plass og installere nytt datautstyr. Ombyggingen skulle starte 9. januar 1984, og ville pågå frem til august. I mellomtiden ville arbeidsforholdene bli "svært vanskelige." Stavseth ba derfor avisene være overbærende i denne tiden. Han opplyste for øvrig at Norpress skulle beholde de samme kontorer som Høyres Pressebyrå – og ha samme telefonnummer, postboksnummer og postadresse som før – i Høyres Hus.[52]

[51] Adresseavisen 17. oktober 1983
[52] Melding fra Høyres Pressebyrå/Gunnar Stavseth til redaktørene den 28. desember 1983.

Omstillingen ble vanskeligere enn forutsett. Ja, problemene tårnet seg opp for Norpress i en slik grad at medarbeideren Johan A. Iversen den 17. april 1985 skrev til Høyres generalsekretær Fridtjov Clemet at "omstillings- og omleggingsperioden i Norpress [var] blitt mer komplisert, omfattende og tidkrevende enn noen av oss tenkte oss på forhånd. Derfor har vi også fått uforutsette problemer, som vi trenger alle gode krefters bistand til for å få løst." Han takket derfor for at Høyres Pressefond hadde bevilget 240 000 kroner i støtte til Norpress for året 1985. Pengene var "et godt håndslag til Norpress", skrev Iversen. Han la til at de "naturligvis" gjorde sitt "ytterste for at Norpress skal kunne "stå på egne ben" så raskt som mulig." Han føyde til at Norpress skulle gjøre en "god jobb" i valgåret 1985, og så frem til et fortsatt godt samarbeid med Høyres Pressefond og Høyres Hovedorganisasjon.[53]

Mens Gunnar Stavseth opprinnelig hadde erklært at Norpress skulle være helt uavhengig av Høyre, fikk det nye byrået i praksis fødselshjelp fra partiet i omstillingsfasen. Norpress lovet innsats i valgkampen i 1985 – men uten det skjær av å være Høyres Pressebyrå som tidligere lå i navnet. Under navnet Norpress kunne byrået drive politisk påvirkning til Høyres fordel, uten at det foregikk med noen partipolitisk merkelapp. Slik gikk penger den ene veien, og partijournalistikk den andre veien. Sjefredaktør Gunnar Stavseth deltok da også i Høyrepressens Samarbeidsutvalg så sent som i 1985. Norpress ble da fortsatt regnet som del av Høyrepressen.[54]

Høyrepressen ved milepælen

I 1984 fylte Høyre 100 år. Jubileet ble feiret i august. Da var det nøyaktig 100 år siden advokaten og politikeren Emil Stang d.e. (1834-1912) – sønn av den mangeårige statsminister Fredrik Stang - grunnla landets konservative parti i kamp mot det liberale Venstre ledet av Johan Sverdrup. Emil Stang ble i 1884 Høyres første partiformann. Hundre år etter var det Kåre Willoch som var Høyres frontfigur. Partiets jubileum var en begivenhet også for pressen - siden mange Høyreaviser faktisk hadde støttet partiet helt siden Emil Stangs dager.

Aftenposten markerte jubileet den 24. august 1984. Da begynte Høyres landsmøte. Møtet skulle markere 100-årsjubileet og behandle aktuelle saker. Aftenposten slo opp på førstesiden at "Høyre jubler i Ap-salen" - fordi partiet hadde leid Arbeidersamfundets store sal til møtet. På lederplass skrev Aftenposten at "Ved feiringen av sitt 100-årsjubileum har Høyre statsministeren i en borgerlig samarbeidsregjering med flertall bak seg i Stortinget. En bedre ramme om jubileet i disse dager kan man vel knapt ønske seg."[55] Med typisk Sundar-ske vendinger skrev Aftenposten at "I dag kan ingen saker av betydning løses uten i samarbeide. Alle vet at regjeringspartiet Høyre er seg dette ansvar bevisst...". Slik brukte Aftenposten sin leder i anledning 100-årsjubileet til å vise imøtekommenhet overfor Kristelig Folkeparti og Senterpartiet - Høyres nye regjeringspartnere siden omdannelsen i 1983.

[53] Johan A. Iversen til Fridtjov Clemet 17. april 1985, i arkivboks Db-0048, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

[54] Jfr. Årsberetning for Norsk Høyrepresse 1984-85, arkivmappe Aa-0003, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet

[55] Aftenposten 24. august 1984

Men Aftenposten ble også på andre måter preget av jubileet. Høyre annonserte for seg selv over en helside i Aftenposten – selv om det ikke var valgår. Fire av partiets ledende politikere smilte til leserne med en stor blomsterbukett mellom seg.[56] Til jubileet utga Cappelen forlag et trebinds historieverk om Høyres historie. Bøkene var skrevet av professorene Rolf Danielsen, Alf Kaartvedt og Francis Sejersted. Aftenposten trykket helsides utdrag fra disse bøkene tre dager på rad.[57]

Høyre markerte sin jubileumsdag, lørdag den 25. august 1984, med en egen mottakelse ved landsmøtets åpning og ved en jubileumsforestilling i Oslo Konserthus samme kveld. Der talte partiformann Jo Benkow og utenriksminister Svenn Stray. Samme dag ble det lagt ned krans på graven til Emil Stang.[58] Aftenposten kommenterte landsmøtets åpning med en leder som ga full tilslutning til Kåre Willochs politiske prioriteringer som regjeringssjef.[59] Den store nyheten under jubileumsdagenes landsmøte var overgangen fra Jo Benkow til Erling Norvik som partiformann. Erling Norvik hadde vært Høyres partiformann i årene 1974-1980, og nå gjorde han comeback. Aftenposten presenterte Erling Norvik i et stort gjenkomst-intervju,[60] og som førstesidens hovedsak.[61] Så siterte avisen Norviks politiske tale under tittelen "Gløden i Høyre skal tilbake."[62] Aftenposten siterte også Arbeiderpartiets leder, Gro Harlem Brundtland. Hun sa at "Arbeiderpartiet var ikke seg selv uten Høyre. Vi har alltid vært til inspirasjon og irritasjon for hverandre." Hele landsmøtet reiste seg og hyllet statsminister Kåre Willoch under jubileumsmottakelsen på 100-årsdagen, skrev Aftenposten.[63]

Arbeiderbladet markerte Høyres jubileum helt omvendt. Førstesidens hovedsak den 24. august var "Nytt lys på 9. april 1940: HAMBROS GLORIE RAKNER." Avisens medarbeider Wiktor Martinsen skrev at Carl Joachim Hambros rolle på invasjonsdagen var langt mer beskjeden enn han selv hadde hevdet. Dette skulle angivelig fremgå av hittil ikke offentliggjorte referater fra London-regjeringen. Det var neppe tilfeldig at Arbeiderbladet foretok en slik historisk desavouering av Høyres leder Hambro akkurat da partiet markerte sitt 100-årsjubileum.[64] På jubileumsdagen skrev Arbeiderbladet på førstesiden om "Høflig opprør i Høyre" – oppslaget handlet om intern maktkamp mellom de ulike fløyene i Høyre.[65] Kontrasten mellom det Høyrevennlige Aftenposten og A-pressens hovedorgan var altså temmelig markant – selv da Høyre fylte 100 år.

Etter Høyres jubileum i 1984 fulgte to nye i 1985. I 1985 var det hundre år siden 1885-valget - det første stortingsvalget etter innføringen av parlamentarismen og opprettelsen av partiene Høyre og Venstre. Selv om striden den gang hadde rast lenge før de to partiene ble opprettet i 1884, hadde valget i 1885 vært noe nytt for pressen: for første gang deltok aviser med eksplisitt støtte til Høyre eller Venstre i valgkamp

[56] Aftenposten 24. august 1984
[57] Aftenposten 22.-24. august 1984
[58] Aftenposten 24. august 1984
[59] Aftenpostens leder 25. august 1984.
[60] Aftenposten 25. august 1984
[61] Aftenposten 27. august 1984
[62] Aftenposten 27. august 1984
[63] Aftenposten 25. august 1984
[64] Arbeiderbladet 24. august 1984
[65] Arbeiderbladet 25. august 1984

om Stortinget.[66] Som Svennik Høyer har funnet ut var mønsteret slik at eldre aviser gikk til Høyre, mens nyere aviser støttet Venstre. Høyrepressen hadde i 1885 en presseandel på 54 prosent, mens Venstrepressen hadde 41 prosent. Partipressen utgjorde i 1885 til sammen 93 prosent av hele den norske presse.[67] Dermed kan vi si at 1885 ble det første egentlig moderne stortingsvalg i den forstand at en dedikert partipresse kjempet en innbitt opinionskamp for sine landsomfattende, organiserte partier - for å oppnå det stortingsflertall som var nødvendig for regjeringsmakten etter parlamentarismens innføring. Alt dette innebar at Høyrepressen fylte 100 år i 1985 – mens Venstrepressen ikke lenger eksisterte.

Ved 100-årsjubileet i 1985 var Høyrepressen fremdeles landets største politiske avisgruppe. Den enkelte Høyreavis kunne trekke linjer tilbake til sine egne pionerer, men også til ruvende redaktørskikkelser som Christian Friele i Morgenbladet og Amandus Schibsted i Aftenposten. Men denne 100-årige milepælen kom i skyggen for et annet avisjubileum. Høyrepressens interne avissamarbeid fylte 50 år samme år. Norsk Høyrepresse markerte dette med en festmiddag den 1. februar 1985. Middagen fant sted i Oslo Militære Samfund. Høyrepressens hedersgjest ved denne anledning var statsminister Kåre Willoch.[68]

Norsk Høyrepresse markerte denne milepælen med et eget jubileumsskrift. Det fikk tittelen "1935-1985 Norsk Høyrepresse – Samarbeid i 50 år." Heftet var skrevet av redaktør Ola Matti Mathisen i Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer og var trykt hos Asker og Bærums Budstikke. Heftet trykte opp igjen den første fellesannonsen for Høyres aviser, som hadde stått på trykk i Aftenposten den 14. mai 1935. Alle landets 58 Høyreaviser hadde da annonsert sammen – og de kalte seg "den store nasjonale folkepresse." Annonsen rettet seg til avisenes annonsører: "Ved å avertere i en avis støtter man ikke bare sin egen forretning i øieblikket. En annonsør bidrar aktivt til fremme av de prinsipper for omsetningslivet og styrkelse av hele det samfundssyn, som hans annonseorganer hylder. Tro mot de grunnsetninger som høires aviser alltid har holdt i ære, verger høirepressen nu selve fundamentene for det fri næringsliv her i landet."[69] Siden disse ord stod på trykk i 1935 hadde Høyrepressen samarbeidet nært om fellesannonsering, fellesinnkjøp, pressebyrå, opplæringskurs og andre tiltak som kunne styrke avisgruppen i konkurransen – helt fra 1935 og frem til 1985.

Jubileumsskriftet åpnet med å slå fast at "Norsk Høyrepresses symbol er den ridende Mercurius." Mercurius var selve guden for kjøp og salg: en ung mann med vingesko og vingehatt, stav i hånden og til hest. Slik var han kjent siden middelalderen. Høyrepressen erklærte at Den ridende Mercurius også i 1985 var symbol for "pressen og de som skal omsette ting – til alles beste."[70] Slik markerte Høyrepressen sin næringsvennlige grunnholdning. Høyres aviser støttet det frie næringsliv – ja, næringslivet var Høyrepressens økonomiske grunnlag og dets ideologiske utgangspunkt også i 1985. For Høyrepressen spilte næringslivet noe av den samme rolle som arbeiderbevegelsen spilte for A-pressen.

---

[66] Høyer 1995: 333
[67] S.st.
[68] Jfr. Årsberetning for Norsk Høyrepresse 1984-85, arkivboks Aa-0003, PA-603 Høyres Pressebyrå, Riksarkivet
[69] Mathisen 1985: baksiden
[70] Mathisen 1985:3

Høyrepressens jubileumshefte trakk opp lange linjer - fra opprettelsen av Høyres aviseierorganisasjon den 1. februar 1935, via pionerer, pressefolk og organisasjonsmennesker helt frem til 1985.[71] Et intervju med den 84-årige Hans Julius Riddervold - gift med Amandus Schibsteds barnebarn Cathrine Huitfeldt i 1925 og siden administrerende direktør i Aftenposten - var unikt. Heftet nevnte forøvrig at det i 1985 ikke lenger fantes Høyreaviser i store kystbyer som Kristiansand, Stavanger, Haugesund og Ålesund.

Da jubileumsheftet ble utgitt i 1985 var Johan Fredrik Loennecken fortsatt krumtappen i avisgruppen, som administrerende direktør i Norsk Høyrepresse. Han representerte nå en kontinuitet bakover helt til 1956, da han ble ansatt av Øyvin Davidsen. Men nå i 1985 ble han - symptomatisk - spurt om det reduserte antallet Høyreaviser. Loennecken sa at det fant "sted en avskalling i alle bransjer" og at avisbransjen således ikke skilte seg så mye fra næringslivet ellers. Han minnet om at "Arbeiderpressen har hatt en helt annen sentral tilgang på midler enn våre aviser, gjennom fagforeningskontingenten. Vi har ingen muligheter for å introdusere en lignende ordning. Med andre ord er vi nødt til først og fremst å satse på lokal interesse. Høyre har da heller aldri tatt mål av seg til å ha betydelige eier-andeler i avisene. Det må eksistere et lokalt behov hvis avisene skal ha livets rett. Vår maksimale andel er 30 prosent. Og ut fra vår livsanskuelse ønsker vi ikke å styre noen avis, selv om vi sitter med en andel av denne størrelse." Loennecken sa at midlene i Høyres Pressefond de senere år var gått til fellestiltak som opprustningen av Pressebyrået og valgkampanjer. På spørsmål om hvorvidt det foregikk en "frigjøringsprosess" også i Høyrepressen, svarte Loennecken bekreftende: "Ja, vår presse skal ikke være en lydig visergutt for partiet. Imidlertid holder avisene likevel selvsagt fast ved sitt liberal-konservative grunnsyn."[72]

Denne ordbruken viser at en ny avisoppfatning hadde gått helt til topps i Høyrepressen: avisene trengte ikke lenger å opptre som lydige talerør for Høyre, sa Loennecken nå i 1985. Til og med Høyres formann Erling Norvik delte denne oppfatningen. Han sa at "Våre aviser skal ikke være underdanige og uniformerte." Norvik hadde bl.a. vært statssekretær med ansvar for pressekontakten i Kåre Willochs stab ved statsministerens kontor. Han hadde dermed hatt mye nærkontakt med avisene. Norvik sa at "Høyres aviser skal ikke være underdanige eller servile overfor partiet. De skal heller ikke være uniformerte, som Arbeiderpartipressen." Da Erling Norvik ble bedt om å utdype sin oppfatning av Høyres aviser tok han faktisk i bruk betegnelsen "korrektiv":

> Det bør eksistere et nært samarbeid mellom aviser som har som målsetting å arbeide for konservatismens utbredelse i folket og et parti som har samme målsetting. Dette må imidlertid ikke føre til servilitet. Tidligere var våre aviser i stor grad et ukritisk ekko av partiledelsens syn. Nå er det, heldigvis, skjedd en "frigjøringsprosess", som for øvrig ikke har kostet noen av partene noe. Det har vært en positiv frigjøring... Høyrefolk kan ikke lenger stole på at partiets aviser automatisk applauderer ethvert forslag som kommer fra partiet. Dermed blir avisene et positivt ladet *korrektiv* som virker ansporende på partiet og dets medarbeidere. Det er noe helt annet enn den kritikk som kommer fra andre pressegrupper og som vil et annet samfunn. Den fristilling som har funnet sted

[71] Mathisen 1985:19
[72] Mathisen 1985: 36

hos oss er også positiv i den forstand at den øker troverdigheten til Høyres presse når den virkelig går til kamp på barrikadene for partiets saker.[73]

Slik ville Høyres formann gi Høyreavisene en friere rolle i forhold til partiet enn før. Ja, Erling Norvik holdt opp "frigjøringen" som positiv både for pressen og for Høyre. Han argumenterte med at servile aviser med talerør-funksjon ikke virket ansporende på Høyre – og omvendt: at aviser som gjorde seg til et "positivt ladet korrektiv" ville stimulere partifolkene til innsats. Erling Norvik aksepterte altså at Høyrepressen opptrådte kritisk selv mot Høyre. Samtidig gjorde han et poeng ut av at den troverdighet som avisene dermed vant, kunne virke til Høyres fordel når avisene gikk i strid for partiets saker.

Høyres partiformann aksepterte altså at Høyreavisene kunne opptre som "korrektiv." "Korrektiv"-begrepet hadde vært selve nøkkelbegrepet i A-pressen i 1970-årene. Nå i 1985 oppfattet Erling Norvik korrektiv-funksjonen som et ideal som også passet for Høyrepressen. I den Norvik-ske Høyrepresse kunne altså både kritikk og lojalitet komme på trykk. For samtidig med at Erling Norvik aksepterte pressens korrigerende rolle overfor partiet, så han ikke av den grunn for seg noe absolutt brudd mellom presse og parti. Han innrømmet nemlig at "Våre våpendragere i pressen er uvurderlige støttespillere for partiet", og sa at Høyre burde bli "langt flinkere enn i dag til å bruke dem – på riktig måte." Erling Norvik mente at det var "prinsipielt galt" at Høyre eide aviser. Men han la straks til at "Når partiet likevel er medeier i enkelte organer, skyldes det ikke et ønske om å kjøpe seg innflytelse. Det er to motiver for at det er skjedd: Enten dreier det seg om ren fødselshjelp i forbindelse med at et prosjekt er blitt stablet på bena. Eller det gjelder å hjelpe konkurranseutsatte aviser som trenger støtte for å overleve. Det er selvsagt intet mål å bli sittende som medeier – hensikten er kun å yte hjelp til selvhjelp."

I realiteten var altså Erling Norviks oppfatning av Høyres aviser – slik den kom til uttrykk i jubileumsheftet – nokså tvetydig. Det lød jo flott at han ga sin støtte til korrektiv-idealet og ikke ville ha servile og lydige Høyre-talerør. Han mente også at det var prinsipielt galt at Høyre hadde eierandeler i enkelte aviser. Men samtidig kom han med uttalelser som forutsatte at det fortsatt fantes en Høyrepresse: han hadde forventninger til "vår presse" og dens innsats for partiet. Han sa at "vi ønsker ikke en uniformert presse her i landet" – og fortsatte slik: - "men vår presse skal vite at den har et parti som står bak den og som etter evne vil forsøke å hjelpe når det eventuelt røyner på." Partiformannen viste til at Høyre hadde støttet opprustningen av Norpress for at det kunne bli "et effektivt Oslokontor for hele Høyrepressen. Det betyr igjen en hjelp til hele vår pressegruppe og er et fremstøt mot de politiske mål som vi har felles."[74] Hvordan dette skulle la seg kombinere med korrektiv-rollen sa han intet om. Erling Norviks uttalelser til jubileumsheftet var preget av en uavklart dobbelthet mellom "frigjøring" og partilojalitet.

Det var dette Høyrepressen fikk høre fra sin partiformann ved sitt 50-årsjubileum i 1985. En egen side i jubileumsheftet listet for øvrig opp alle Høyrepressens 35 medlemsaviser i jubileumsåret: Adresseavisen, Aftenposten, Drammens Tidende, Farsunds Avis, Finnmarksposten, Fjordenes Tidende, Fjordingen,

[73] Sit.e. Mathisen 1985: 41, uthevet her.
[74] Mathisen 1985: 42

Fredrikstad Blad, Gjengangeren, Grimstad Adressetidende, Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer, Harstad Tidende, Høyres Avis, Indre Smaalenenes Avis, Kragerø Blad, Kvinnheringen, Morgenbladet, Moss Avis, Nordhordland, Nordlandsposten, Ofotens Tidende, Ringerikes Blad, Samhold/Velgeren, Sandefjords Blad, Dagbladet Sarpen, Smånytt, Sogningen/Sogns Avis, Sør-Varanger Avis, Telen, Dagbladet Tromsø, Tønsbergs Blad, Ukens Nytt, Varden og Østlandets Blad.[75] Listen kan leses slik at begrepet "Høyreavis" ble definert gjennom avisens medlemskap i Norsk Høyrepresse. I 1983 hadde denne avisgruppen et nettoopplag på 667 456 eksemplarer.[76]

Høyrepressens 50-årsjubileum i 1985 ble faktisk den siste store markering av denne avisgruppens eksistens. Siden er jubileumsskriftet blitt en viktig historisk kilde – for kort etter begynte Høyrepressen rett og slett å forsvinne.

Hva skjedde med Høyrepressen?

I første halvdel av 1980-årene var Høyrepressen fortsatt landets største politiske pressegruppe. Kåre Willochs regjeringstid fra 1981 til 1986 ble likevel ikke noen egentlig storhetstid for Høyreavisene, som partiaviser. Noe merkelig skjedde med Høyrepressen: den forsvant – og det skjedde raskt. I dens egne arkiver stopper sporene i årene 1985-1986. Høyrepressen forsvant brått, men stillferdig. Denne nesten gåtefulle forsvinningen gjør det til en utfordring å forklare hva som egentlig skjedde med Høyrepressen.

Kildene forteller umiddelbart en slående ting: det oppstod et brudd i Høyrepressens indre kontinuitet. Det skjedde ved at en rekke av Høyrepressens dominerende personligheter falt fra. I 1980 døde Hans H. Riddervold, den mangeårige direktør i Aftenposten.[77] Samme år trakk den mangeårige redaktør Harry Harsson i Østlandets Blad seg tilbake, etter å ha vært i avisen siden 1946.[78] Walter Wilson hadde vært sekretær i DKPF i 35 år, men trakk seg tilbake i 1980.[79] Høsten 1980 døde Arne Hoffstad, som hadde vært redaktør og disponent i Sandefjords Blad fra 1931 til 1970. Det var på Hoffstads initiativ at Høirepressens propaganda- og organisasjonskontor var dannet i 1935. Han var siden formann i Høyres Bladeierforening fra 1935 til 1955. "Arne Hoffstad trodde først og fremst på det bærende i det konservative livssyn, og nødvendigheten av at mennesket har den frihet som er selve grunnlaget for personlig utvikling av livsholdning og livsstil", skrev Johan Fredrik Loennecken i nekrologen om Hoffstad. Ifølge Loennecken *var* Arne Hoffstad Høyres Bladeierforening i mange år – og en sterk personlighet med stor kontaktflate og vidstrakt innflytelse.[80] I 1982 døde Torolv Kandahl, som hadde vært redaktør i Drammens Tidende årene fra 1945 til 1961, og deretter sjefredaktør i Aftenposten fra 1961 til 1970. Kandahl hadde hørt til Høyrepressens frontfigurer i hele etterkrigstiden, og hadde vært formann både i Den Konservative Presses Forening og i Norsk Redaktørforening. Han var også en markant

[75] Mathisen 1985: 46
[76] Mathisen 1985: 48
[77] Høyrepressen nr. 3 1980
[78] Høyrepressen nr. 1 1980
[79] Holand 1992: 99
[80] Høyrepressen nr. 4 1980

lederskribent.[81] Samtidig som Kandahl var sjefredaktør i Aftenposten var han medlem av Høyres sentralstyre.[82] Utover i 1980-årene begynte altså en rekke sentrale aktører i Høyrepressen å falle fra.

Overraskende nok gjaldt det også for direktør Johan Fredrik Loennecken - han som var den drivende kraften i Norsk Høyrepresse – ja, han som nærmest *var* Høyrepressen personlig. Loennecken representerte kontinuitet tilbake til 1956, da Øyvin Davidsen rekrutterte ham. I 1964 ble han direktør etter Davidsen. Da Høyre mot slutten av 1960-årene reduserte sin interesse for Høyreavisene, økte Loennecken sitt engasjement tilsvarende. En del av ansvaret for Høyrepressen gikk fra slutten av 1960-årene rett og slett over fra Høyre til Norsk Høyrepresse – som følge av Loenneckens aktive virke. I 1970-årene stod Loennecken som en iherdig pådriver for internt samarbeid i Høyrepressen. Han gjorde Norsk Høyrepresse til en sammenbindende kraft i avisgruppen. Det var trolig på Loenneckens initiativ at internbladet "Høyrepressen" kom i gang i 1975. Der skrev han en rekke artikler om pressespørsmål, reklame, salg og markedsføring. Han tok også initiativ til opprettelsen av annonseringspriser som han selv delte ut, osv.[83] Loennecken er blitt betegnet som Høyrepressens "ildsjel."[84] Hans engasjement gjaldt en lang rekke konkrete økonomiske fellestiltak som felles papirinnkjøp, annonsering, salg, reklame og markedsføring. Men han bygde dette engasjementet på et dypt konservativ livssyn: han var overbevist Høyremann. Hans arbeid for å fremme Høyreavisenes økonomi hadde således et underliggende politisk motiv: han ville øke deres politiske innflytelse, og bekjempe Arbeiderpartiet og dets presse. Loennecken betraktet de mange økonomiske fellestiltak i Høyrepressen som midler for å oppnå dette. Derfor var Loennecken en så viktig aktør i Høyrepressen – helt frem til 1985.

Men den 9. september 1985 døde Johan Fredrik Loennecken - faktisk på selve valgdagen. Han var født den 29. august 1924, og ble altså bare 61 år gammel.[85] Han døde etter lenge tids sykdom. Han som selv hadde skrevet så mange nekrologer over henfarne Høyrepressefolk, fikk nå sin egen nekrolog. Den ble skrevet av vennen Jan Parmo, som var direktør i Drammens Tidende. Parmo beskrev Loennecken som en "arbeidssom ildsjel med et utpreget konservativt livssyn. Han nedla en banebrytende innsats i alle de organisasjoner han bygget opp." Parmo fremhevet hans arbeid i Høyrepressens Bladeierforening, Høyrepressens Informasjonskontor, Høyrepressens Samarbeidsutvalg og Høyres Pressefond. Loennecken var også forretningsfører i Avisenes Felleskjøp A/L. Parmo pekte på Loenneckens virke innad i Høyre, og "utad i den offentlige debatt var han en aktiv debattant." Internt var han en grundig saksbehandler og aktiv forkjemper for Høyrepressens interesser.[86] I Parmos nekrolog i internbladet Høyrepressen het det at Loennecken var en "stor personlighet, som preget sine omgivelser med flid og arbeidsomhet, og med en markant lojalitetsfølelse." Han var en av initiativtakerne til Avisenes Felleskjøp A/L, der han også var forretningsfører.[87]

---

[81] Holand 1992: 103
[82] Pressefolk 1979
[83] se Høyrepressen 1976-1986
[84] Holand 1992:105
[85] Jfr. Folkeregisteret
[86] Aftenposten 12. september 1985, se også Morgenbladet 11. september 1985
[87] Høyrepressen nr. 4 1985

Loenneckens død fikk straks betydning for Norsk Høyrepresse – som var en liten organisasjon. Han hadde fått rekruttert den lærerutdannede Lars Nyhus som medarbeider. Nyhus rykket nå opp til direktørstillingen og ble også redaktør for internbladet Høyrepressen. Dette direktørskiftet ble merkbart, for Lars Nyhus hadde ikke Loenneckens format som leder. Siden tok Lars Nyhus sitt eget liv.[88] Etter Loennecken var det altså ikke lenger noen drivende kraft i ledelsen. Loennecken etterlot seg i praksis et tomrom som ikke så lett kunne fylles: mange aktiviteter rundt ham hadde vært personavhengige. Norsk Høyrepresse ble derfor sterkt svekket da Loennecken og senere Nyhus døde. Loennecken og Øyvin Davidsen hadde ledet Høyrepressens fellesorganisasjon i 50 år, fra 1935 til 1985.

Svekkelsen av Norsk Høyrepresse falt sammen med betydelige endringer i Høyrepressens øvrige organer. Tidlig i 1980-årene hadde det vokst frem et ønske om "frigjøring" i Høyrepressen, dels også i Høyre. På årsmøtet til Den Konservative Presses Forening (DKPF) i 1982, sa formannen at foreningen ønsket å endre sin formelle tilknytning til Høyres landsmøte. De fleste av DKPFs medlemmer ville av prinsipielle og presse-etiske grunner foretrekke å møte som rene pressefolk, uten den binding som det var å tilhøre DKPFs offisielle foreningsdelegasjon. Formannen sa at styret mente at det også i fremtiden ville være ønskelig å holde muligheten åpen for tale- og forslagsrett på foreningens vegne på Høyres landsmøter, særlig ved programbehandling eller om pressepolitiske spørsmål. Man foreslo også at DKPFs formann ikke lenger skulle være fast medlem i Høyres sentralstyre, men bare ha observatørstatus med talerett.[89]

Disse tankene vant DKPFs tilslutning. Dermed ble Høyrepressens 90 år gamle organisasjonsmessige tilknytning til partiet brutt. Året 1983 var siste gang at Den Konservative Presses Forening (DKPF) var representert med egen delegasjon på Høyres landsmøte. Både Høyre og DKPF vedtok at foreningen ikke lenger skulle velge delegater til Høyres landsmøte. DKPF ba videre Høyre om å endre sine vedtekter slik at ordningen med Høyrepressens faste representasjon i Høyres sentralstyre også ble brakt til opphør.[90]

DKPFs representasjon på Høyres landsmøter hadde tradisjon helt tilbake til 1893. Da vedtok Høyres landsmøte et tillegg i sine partilover om at DKPF hadde rett til å sende 3 landsmøtedelegater. Dette ble innledningen til det fast organiserte forhold mellom Høyre og konservative aviser som bestod til 1983. DKPF samordnet sin virksomhet slik at årsmøtene ble lagt til Høyres landsmøter. Etter 1983 holdt DKPF sitt årsmøte i forbindelse med Norsk Redaktørforenings.[91] Ordningen med DKPF-delegasjonen på Høyres landsmøter var utvidet så sent som i 1977: da fikk DKPF rett til å velge 15 representanter som delegasjon til landsmøtene. DKPFs formann og viseformann var selvskrevne.[92] Denne utvidelsen skjedde mens redaktør Harry Harsson i Østlandets Blad var formann (formannstiden hans var 1973-1980). Avviklingen av DKPF-delegasjonen på Høyres landsmøter i 1982-83 skjedde mens sjefredaktør i Adresseavisen siden 1977, Kjell Einar Amdahl, var DKPF-formann.[93]

[88] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008
[89] Holand 1992: 104
[90] Holand 1992: 104
[91] Holand 1992: 59
[92] Holand 1992: 97-98
[93] Holand 1992: 62

Avviklingen av DKPF-delegasjonen var historisk, men ble snart også trukket inn i polemikken med A-pressen. I bransjebladet Dagspressen skrev sjefredaktør Arvid Jacobsen i Arbeidernes Pressekontor under tittelen "Ensidig Høyrepresse" at Høyrepressen var sterkere knyttet til Høyre enn A-pressen til Arbeiderpartiet. Kjell Einar Amdahl skrev da et svar fullt av ironi: "Partitjenestemann Jacobsen synes i all elskverdighet det er kjekt av oss i Den Konservative Presses Forening at vi etter 90 års presse-etisk villfarelse har tatt sjølvkritikk på saka og bidratt til opphør av ordningen med egen delegasjon til Høyres landsmøter. For å glede ham ytterligere, kan jeg meddele at vi også har tatt initiativ overfor partiet til avvikling av vår faste representasjon i Høyres Sentralstyre. Det er partiet og ikke DKPF som må forandre sine lover i den anledning." Når Jacobsen anklaget Høyrepressen for dens partilojalitet kunne Amdahl altså vise til hvordan DKPF var i ferd med å avviklet sine formelle bånd til Høyre – med en underforstått kritikk om at Arbeidernes Pressekontor ikke hadde gjort det samme. Amdahl skrev dog at de nok fortsatt kom til å føle sympati for Høyres politikk: "Selv uten ekteskapelige bånd kommer vi nok fortsatt til å stå i kjærlighetsforhold til det parti som mest seriøst målbærer konservative holdninger. Arbeiderpressens syndikerte stormogul på Youngstorget får ha oss unnskyldt at vi ikke føler særlig påtrengende moralske skrupler av den grunn."[94]

Avviklingen av DKPFs delegasjon til Høyres landsmøter medførte imidlertid ikke uten videre dårligere fellesskap og svakere kontakt mellom avisene og Høyre, skriver Johan E. Holand. DKPF-medlemmene var fortsatt opptatt av Høyre i regjering og storting. På et kontaktmøte mellom Høyreavisene og Høyre i februar 1984 deltok således både statsminister Kåre Willoch, partiformann Jo Benkow og partiets statssekretær Erling Norvik.[95] I valgkampen i 1985 fikk Høyreavisene det travelt med å forsvare Kåre Willochs borgerlige samarbeidsregjering. DKPF arrangerte kontaktmøter der både Benkow og Willoch deltok.[96]

Likevel var det forandring på gang, ikke minst i Norpress. Årene 1984 og 1985 var de to første under navnet Norpress. Sjefredaktør Gunnar Stavseth arbeidet energisk for å utvikle sitt pressebyrå til en attraktiv stoffprodusent for avisene – som nå opptrådte både som eiere og som kunder. En av Stavseths nye medarbeiderne i Norpress i 1984, var Ottar Julsrud. Julsrud (f. 1950) kom til Norpress rett etter omorganiseringen. Han var utdannet cand. mag. og var stortingsmedarbeider og politisk kommentator i Aftenposten fra 1976 til 1984. For Julsrud var det ikke naturlig å begynne i Høyres Pressebyrå, men omdanningen til Norpress endret på det. Julsrud forteller at enkelte i Høyre hadde vanskelig med å forholde seg til det nye Norpress. De forventet at Norpress fortsatt skulle fungere som pressetjeneste for Høyre – altså bringe utdrag fra Høyre-representantenes innlegg i Stortinget, med "sa han" eller "understreket han" på passende steder. Men for sjefredaktør Gunnar Stavseth var overgangen fra Høyres Pressebyrå til Norpress i 1984 et villet skritt bort fra tradisjonen og praksisen som Høyres Pressebyrå. Stavseth arbeidet aktivt for å løsrive pressebyrået fra dets bånd til Høyre. Han tok en rekke kamper for å oppnå det. Ottar Julsrud fikk oppgaven å skrive ledere og kommentarer – altså det Norpress-stoff som avisene brukt mest. I 1987 ble Julsrud forfremmet til redaktør.

[94] Høyrepressen nr. 2 1983: 10
[95] Holand 1992: 105
[96] Holand 1992: 105

Under Stavseth og Julsrud hadde Norpress betydelig fremgang. Norpress beveget seg inn i den gråsonen som hadde oppstått mellom konservativ presse og A-pressen. Mange aviser befant seg i dette litt udefinerte landskapet, enten de nå kalte seg borgerlige, upolitiske eller var tidligere Venstreaviser. For Norpress var det et bevisst valg å gå inn i denne litt udefinerbare delen av avisbransjen. Hensikten var å verve flere aviser som Norpress-kunder. Norpress opererte med to slags aviskunder: et A-lag og et B-lag. De tidligere Høyreavisene var medlemsaviser, de øvrige var abonnenter. Dette ga noe ulike rettigheter på generalforsamlingen. Men ordningen åpnet altså for at aviser som tidligere ikke hadde vært Høyreaviser også kunne bli kunder. Det politiske stoffet som Norpress produserte hadde dog fortsatt en verdikonservativ profil og kunne plasseres innenfor Høyre. Ideologisk sett var det kontinuitet fra Høyres Pressebyrå til Norpress. Enkelte i Høyre hadde kalt Høyres Pressebyrå for "Høyres Prestebyrå", og det var ikke ment som et kompliment. Fra 1984 fortsatte Norpress den verdikonservative linjen fra Høyres Pressebyrå, selv om Stavseth arbeidet for å løsrive byrået fra Høyre. Men Norpress fortsatte med lokaler i Høyre Hus fra 1984 til 1991. I 1991 var det plassmessige årsaker som gjorde at de da flyttet, til "Oslo-avisen"s gamle lokaler i Grensen 18.

Avisene som hørte til Norpress var både store og små, rike og fattige. Det foregikk en kryss-subsidiering mellom rike og fattige aviser. Sjefredaktør Kjell Einar Amdahl i Adresseavisen sa at de nesten ikke brukte stoffet fra Norpress, men det var likevel en prinsippsak å betale byråets kontingent. Aftenposten var også en bærende kraft, og påtok seg et medansvar for likesinnede aviser utover landet, slik at de fortsatt kunne holde det gående. Men en dag fikk Norpress et brev fra sjefredaktør Egil Sundar i Aftenposten: han sa opp avisens abonnement på Norpress-stoffet – med 1,5 linje tekst uten begrunnelse. Hans etterfølger, Andreas Norland, gjenopprettet abonnementet. Det var av betydning at de store avisene var med i Norpress-systemet, for kryss-subsidieringen bygde på den tanke at større aviser hadde et økonomisk-ideologisk medansvar for de andre. Denne tanken ble det etter hvert slutt på.

Ottar Julsrud mener at Norpress lå i forkant av utviklingen som pådriver for større uavhengighet i forhold til Høyre: løsrivelsen ble fremskyndet av Norpress. Det hadde virkning særlig på de aviser som fortsatt kalte seg Høyreaviser. Innad i Norpress var Gunnar Stavseth en pådriver for løsrivelsen. Han spilte her en viktig rolle: han var svært bevisst på at han ønsket å avvikle pressebyråets forhold til Høyre. Hans forgjenger, Sven B. Riis, hadde sittet i Høyres sentralstyre. Fra 1984 ledet Stavseth byrået inn i en ny tid. Det ble da hans oppgave å ta de mange små og større slag som måtte til i forhold til Høyre - for å få aksept for løsrivelsen av byrået. Det var Stavseths premiss for å ta jobben, sier Julsrud.

Norpress fordoblet antallet abonnenter under Stavseths ledelse. Strategien med å appellere til avisene i gråsonen mellom konservative aviser og A-pressen, ble vellykket. En avis som Østlendingen under Andreas Hagen ville neppe ha abonnert på Høyres Pressebyrå, men han gikk med i Norpress. Ellers arbeidet Stavseth bevisst for å styrke pressebyrået; han reiste landet rundt og tilbød dets tjenester, mens Julsrud var daglige leder og skrev ledere og kommentarer. Stavseth viste seg dyktig både når det gjaldt løsrivelsen fra Høyre, og det mer forretningsmessige. Han fikk i 1989 lagt sekretariatet for DKPF til Norpress – som ledd i å gjøre byrået mer betydningsfullt.[97]

[97] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008

Alt i alt innebar midten av 1980-årene mange forandringer av Høyrepressens tre sentrale organer: Norsk Høyrepresse mistet mye av sin betydning da Johan Fredrik Loennecken døde, DKPF avviklet sine formelle bånd til Høyre, mens Norpress ville løsrive seg fra Høyre. Alt dette skapte ringvirkninger i Høyreavisene. De ble nå preget av brytninger mellom eldre og yngre generasjoner pressefolk – og av gammel og ny journalistisk praksis.

I Skien hadde Varden vært byens Høyreavis siden avisen skiftet parti nærmest over natten den 30. juni 1954. I avisens første åtti år - fra starten i 1874 – var Varden en radikal og liberal Venstreavis. Avisen skiftet parti i 1954 fra Venstre til Høyre som følge av striden om Lex Thagaard og prisloven, som åpnet for statlige reguleringer av næringslivet. Varden ble slått sammen med Fylkesavisen, og forpliktet seg da til å ansette en redaktør i samråd med Høyres Pressebyrå. Denne nye redaktøren ble Johan E. Holand. Holand (f. 1919) hadde bakgrunn både fra Morgenbladet, Nordlandsposten og Larvik Morgenavis før han begynte som redaktør i Varden 1. januar 1955. Han ble i stillingen til han nådde pensjonsalderen i 1986, ja han fortsatte til over kommunevalget i 1987-88.[98] Under Holand ble Varden en Høyreavis med klar profil; avisen abonnerte på Høyres Pressebyrå.[99]

Holand forteller at han først la avisen på en fellesborgerlig linje, men at han førte den nærmere Høyre etter hvert. Varden ble medlem av Norsk Høyrepresse og brukte lederne fra Høyres Pressebyrå. Varden skulle være en fellesborgerlig avis, som skulle virke samlende, sier Holand – selv om han selv var "overbevist Høyremann." Hans etterfølgeren som redaktør var ikke så interessert i politikk, så etter hvert foregikk det da et skifte i Vardens politiske journalistikk.[100] Varden ble da mer "en telemarksavis først, dernest et politisk organ", skriver avisens historiker.[101] Avisen lot Høyres tidligere stortingsmann Jan Helge Jansen mer eller mindre overfalle Høyre. Avisens historiker skriver at slikt "avbleker høyrepreget sterkt og gjør at man tross lederartiklene føler at Varden ikke lenger er noen politisk avis."[102]

Variasjoner av denne historien finner man i den ene Høyreavis etter den annen. I Tønsbergs Blad var Svein Døvle Larsen sjefredaktør i de viktige årene fra 1977 til 1995. Døvle Larsen (f. 1928) hadde praksis fra avisen Vestfold, fra Rjukan Dagblad og Larvik Morgenavis før han i 1956 ble journalist i Tønsbergs Blad. Han ble redaksjonssekretær i 1967 og redaktør i 1969.[103]

Tønsbergs Blad hørte til blant de mest markante Høyreavisene – og hadde tradisjon som servil overfor Høyre. Ved ansettelser av journalister og skribenter i Tønsbergs Blad var det nærmest en underforstått forutsetning av de måtte være Høyrefolk. Svein Døvle Larsen tidfester slutten på avisens nære bånd til Høyre til årene mellom 1977 og 1987. Prosessen foregikk i det stille, det var noe som skjedde gradvis. Selv var han i tiden 1980-82 formann i Den Konservative Presses Forening.[104] Han var samtidig opptatt av å være uten bindinger til Høyre. Det var viktig å vinne lesernes tillit, og da måtte avisen være fri for de bånd som bant dem til Høyre, sier han.

[98] Norby 1999: 149-150
[99] s.st.: 251
[100] Intervju med Johan E. Holand 10. april 2008
[101] Norby 1999:255
[102] Norby 1999:256
[103] Pressefolk 1979
[104] Holand 1992: 62

Det var i hans redaktørtid at Tønsbergs Blad begynte å ta opp journalister med annen partibakgrunn enn Høyre. Avisen begynte også å dekke andre lokalpartier enn Høyre, for eksempel årsmøtene i det lokale Arbeiderpartiet. Da Vestfold Arbeiderblad gikk inn i 1988, tilbød Tønsbergs Blad spalteplass til det lokale Arbeiderpartiet og LO i sin avis. Men avviklingen av avisens nære forhold til Høyre var en gradvis prosess: når en aksje i Tønsbergs Blad ble ledig var styret svært nøye på at den gikk videre til en person som var konservativ. Det var strenge grenser for det. Døvle Larsen sier at avviklingen av Tønsbergs Blads tradisjon som Høyreavis var noe som "lå i tiden." Over tid avviklet flere Høyreaviser sine bånd til Høyre – uten at det egentlig influerte på deres politiske syn. Avisene var fortsatt konservative. Utover det at avisen ble mer åpen for innlegg fra andre partier, minnes han ikke at det ellers foregikk noen større endring av den politiske journalistikken. Avviklingen av båndene til Høyre foregikk "for å vinne lesernes tiltro", sier Døvle Larsen i ettertid.[105]

Høyretradisjonen stod også sterkt i Fredrikstads Blad. Avisens redaktør Erik Skogstrøm (f. 1926) ble ansatt i avisen i 1947 og ble redaktør i 1971. Han kombinerte gjerne presseyrket med politiske verv. Han satt bl.a. i styret for Østfold Høyre, og hadde også en rekke andre politiske tillitsverv.[106] For pressefolk i hans generasjon var det helt vanlig å kombinere politikk og pressearbeid. Men den neste generasjon så annerledes på dette. Det gjaldt for eksempel for Gunnar Bodahl-Johansen. Bodahl-Johansen (f. 1949) hadde tatt lærerskolen og Norsk Journalistskole før han ble ansatt i Høyres Pressebyrå i 1974. Han ble journalist i Fredrikstad Blad i 1977, med Erik Skogstrøm som sjef. Siden avanserte Bodahl-Johansen til politisk redaksjonssekretær og politisk redaktør. Da han begynte i Fredrikstad Blad var det ingen tvil om at redaktørene i landets konservative aviser politisk sett var trygt plassert i Høyre. Hans forgjenger i stillingen var for øvrig Georg Apenes, som gikk til Stortinget for Høyre. Bodahl-Johansen ble selv lansert som lokal Høyrekandidat etter Apenes, men ønsket ikke å bli stortingsrepresentant.

Gunnar Bodahl-Johansen tilhørte den generasjonen pressefolk som var født rundt 1950, og som begynte i avisene i løpet av 1970-årene. Høyreavisene praktiserte da en nokså konsekvent redaksjonell vurdering av de meningsytringer som fikk komme på trykk: det var oftest borgerlige innlegg som kom inn. Skribenter på venstresiden hadde vanskelig for å komme til orde i Høyreavisene. I Fredrikstad Blad satte de klare grenser for hvem og hvilke synspunkter som kom på trykk; radikale synspunkter som nei til atomvåpen eller innlegg fra ml-ere slapp ikke til i Fredrikstads Blad, da Bodahl-Johansen begynte der. Fortsatt var avisenes praksis slik at konservative pressefolk gikk på Høyres gruppemøter i Stortinget, mens liberale gikk på Venstres, Senterpressen folk til Senterpartiets og A-pressefolk til Arbeiderpartiets. På disse gruppemøtene fikk pressefolkene kjennskap til mye, også ting som ikke kunne skrives direkte. Kåre Willoch sa på Høyres gruppemøter ikke direkte at de ikke fikk skrive, men det var en "gentlemens agreement" – en underforstått oppfatning - at journalistene ikke skulle bringe visse ting ut offentlig. Det opplevde Gunnar Bodahl-Johansen da han var ansatt i Høyres Pressebyrå i årene 1974-75.

I Fredrikstad Blad var det slik at når en redaktør ble gammel og skulle gå av, ble det forventet at etterfølgeren også var en konservativ pressemann: avisen

[105] Intervju med Svein Døvle Larsen 8. april 2008
[106] Pressefolk 1979

rekrutterte sine redaktører på et politisk grunnlag. Men i årene omkring 1979-1980 ble de eldre tradisjonene i Fredrikstad Blad utfordret av den yngre generasjon pressefolk. Gunnar Bodahl-Johansen opplevde selv disse årene som en brytningstid i redigeringen av det politiske stoffet i avisen. Frem til da var avisens konservative tradisjon sterk. Det ble forventet at de ansatte var konservative, og det var en selvfølge at redaktørene stod på Høyres syn. Gunnar Bodahl-Johansen var selv en verdikonservativ Høyremann med kjennskap til filosofen Edmund Burke, men representerte likevel en yngre generasjon enn sjefredaktør Erik Skogstrøm. Avisen hadde ikke hatt for vane å trykke innlegg fra ytterliggående skribenter på venstresiden, ei heller innlegg om nei til EF, nei til atomvåpen eller innlegg fra ml-ere. Leserbrevspalten ble redigert av Skogstrøm og Bodahl-Johansen sammen: sjefredaktøren og den politiske redaksjonssekretæren. Bodahl-Johansen ivret for at de skulle åpne spaltene og få inn en større bredde i meningsytringene, men opplevde det som en daglig kamp for å få det til. Selv om Erik Skogstrøm også var en liberal mann måtte han gjennom en prosess før Fredrikstads Blad virkelig åpnet sine spalter for alle. Denne endringen foregikk rundt 1980. Bodahl-Johansen opplevde det som en seig kamp å åpne spaltene, også for de radikale på venstresiden. Det skjedde ikke uten betydelig motstand, fra sjefredaktør Erik Skogstrøm. Han sa ofte nei til slike innlegg. Tidens harde politiske klima virket inn på vurderingene: hvis redaktørene mente at noen representerte samfunnsnedbrytende krefter, gikk de imot å ta inn innlegg fra dem. Kampen mellom Bodahl-Johansen og Skogstrøm om leserbrevspalten foregikk hver eneste dag. Mange innlegg ble avvist og sendt i retur.

Gunnar Bodahl-Johansen var selv opptatt av at dette også innebar en løsrivelse mellom aviser og partiene, og med de oppfatninger som preget partipressen. Hans linje var å åpne Fredrikstad Blad for flere politiske meninger; radikale venstreskribenter hadde nærmest vært utelukket, mens moderate Arbeiderparti-skribenter fikk slippe til. Men selv det skjedde ikke uten problemer. En episode kan illustrere situasjonen: Bodahl-Johansen prøvde å få til et intervju med en lokal arbeiderleder i Fredrikstad. Men han ville ikke bli intervjuet av Fredrikstad Blad. Det ville bli oppfattet som illojalt mot arbeiderbevegelsen. Arbeidere skulle ikke la seg intervjue av "borgerpressa", som de sa i arbeiderbevegelsen. Det var holdningen. Men etter å ha rådført seg med sjefredaktør Charlie Jansson i Demokraten, stilte han likevel opp til intervju. Men det måtte da foregå på et nøytralt sted: han ville ikke møte opp i lokalene til Fredrikstads Blad, så de møttes på et nøytralt sted og det ble Hotel City. Så stor var barrieren mellom A-pressen og Høyreavisen i Fredrikstad. Gunnar Bodahl-Johansen fortsatte denne nye linjen inntil han sluttet i avisen i 1985.[107]

Også i den tradisjonsrike Høyreavisen Drammens Tidende ble det forandringer. Avisen hadde vært blant de tunge Høyreavisene, ikke minst under ledelse av Torolv Kandahl fra 1945 til 1961. Kandahl sa om denne tiden at "jeg hadde et annet overskudd enn jeg senere har hatt. Den boblende gleden man kunne ha når man hadde fått til en setning som var litt annerledes, litt bedre enn vanlig, den har det vært vanskelig å få igjen. Jeg tilbrakte disse årene i Drammen."[108] I et historisk tilbakeblikk skrev avisens direktør Jan Parmo at det "hele tiden [var] ideologien og ordet som er

[107] Intervju med Gunnar Bodahl-Johansen 7. april 2008
[108] Intervju i Arbeiderbladet 23. november 1968

avisens og redaksjonens mål og virkemiddel i samfunnsdebatten. Hovedoppgaven er å være opinionsdannende."[109]

Kandahl-epoken i Drammens Tidende var rammet inn av to redaktørperioder med samme mann: Lars Sørensen. Sørensen (f. 1905) var sivilingeniør fra NTH og ble journalist i avisen i 1934, og var redaktør i årene 1938-1945. I 1960 ble han disponent og i 1961 igjen sjefredaktør etter at Kandahl gikk til Aftenposten. Sørensen stod i stillingen til oppnådd pensjonsalder i 1976.[110] Undersøkelser viser at Drammens Tidende var en markant Høyreavis i denne tiden.[111] Sørensens etterfølger som sjefredaktør i 1977 var Gunnar Johnsen. Johnsen (f. 1924) hadde bakgrunn fra bl.a. Sandefjords Blad før han ble journalist i Drammens Tidende i 1954. Han var stortingsrepresentant for Buskerud Høyre i tiden 1973-77, og formann for Høyres fylkesparti i tiden 1970-78. Han satt også i Drammens bystyre, og i Høyres sentralstyre i årene 1968-72.[112] I februar 1990 erklærte den samme Gunnar Johnsen i et spesialnummer om Drammens Tidende, at avisen nå var "partipolitisk fri." Han skrev:

> Drammens Tidende-Buskeruds Blad er en konservativ avis, men partipolitisk fri og uavhengig. Hva avisen skal mene bestemmes ikke av noe parti eller noen interessegruppe, men av avisens redaktør. Det er han som fastlegger avisens redaksjonelle linje. Redaktøren er forpliktet til aldri å la seg påvirke til å hevde meninger som ikke er i samsvar med hans egen overbevisning.
>
> Fra tid til annen vil du i DB-BB finne meningsytringer fra våre lesere. Som selvfølgelig ikke alltid mener som vi mener. Og vi legger stor vekt på å holde våre spalter åpne for et vidt spekter av meninger. Like viktig som det å få si sin mening, like viktig er det å få høre andres. Sammen med friheten lever i ethvert demokratisk samfunn uenigheten, og det er intet galt i det. I saklig, fri meningsbrytning ligger en egenverdi vi ofte overser i vårt dagsaktuelle engasjement.[113]

Gunnar Johnsen minnet om at det var "en plikt til å skille klart mellom fakta og kommentarer, mellom andres meninger og våre egne. Leseren må aldri være i tvil om hvor de faktiske opplysninger slutter og våre egne tolkninger og vurderinger starter. Vi liker å tro at vår posisjon som den største avis i Buskerud og nordre Vestfold er et resultat av en tillit som er skapt gjennom 150 års nøktern, objektiv nyhetsdekning."

Slik annonserte sjefredaktøren at Drammens Tidende ikke lenger skulle oppfattes som noen partiavis – til tross for dens tradisjon som markant Høyreavis i mange tiår. Slik synes Gunnar Johnsens artikkel fra 1990 å vise at tiden var ute for Drammens Tidendes tradisjonelle partijournalistikk – selv om avisen fortsatt definerte seg som konservativ.

I den ene Høyreavis etter den andre foregikk det i løpet av 1980-årene en løsrivelse fra de formelle båndene til Høyre. Selv aviser som i generasjoner hadde forsvart Høyres politikk, ville ikke lenger stå ved en slik partipolitisk merkelapp. Johan E. Holand skriver at "Nesten umerkelig løsnet båndene mellom parti og presse, og det gjaldt faktisk i alle aviser. Uansett partifarve. En ny tid banket på døren." Fortsatt var det god kontakt mellom Høyre og de aviser som mer eller mindre støttet

[109] jfr Notatet "Historisk utvikling" av Jan Parmo om Drammens Tidendes historie datert 27. mai 1991, til nyutsendelse av avisens Personalhåndbok, arkivboks Ab-0008, PA-1050 Drammens Tidende, Riksarkivet
[110] Pressefolk 1979
[111] Bastiansen 2006
[112] Pressefolk 1979
[113] Jfr. "Velkommen til oss", spesialblad om Drammens Tidende, datert februar 1990, i arkivboks Ab-0008, PA-1050 Drammens Tidende, Riksarkivet

partiet, men tonen ble annerledes enn før. Allerede John Lyng snakket ikke lenger om Høyrepressen, men om den "vennligsinnede presse." Senere modifiserte Kåre Willoch det og snakket om "den vanligvis vennligsinnede presse."[114]

Den Konservative Presses Forening fortsatte stadig sin aktivitet i andre halvdel av 1980-årene og inn i 1990-årene, selv om foreningen ikke lenger hadde delegerte på Høyres landsmøter. I januar 1987 arrangerte foreningen et lenge ønsket seminar for politiske journalister, med vekt på skriving av ledere og kommentarer. Den nye DKPF-formannen siden 1986, Fredrik Th. Bolin, skrev i september 1987 et brev til Norsk Høyrepresse der han ba organisasjonen om å slutte å bruke betegnelsen "Høyreavisene." Verken eiermessig, redaksjonelt eller organisatorisk var avisene lenger bundet til Høyre. På samme måte som DKPF og Norpress hadde kuttet ut sitt organisasjonsmessige forhold til Høyres Hovedorganisasjon, mente Bolin at også Norsk Høyrepresse burde gjøre det. Dette brevet fra Bolin var åpenbart et ledd i en offensiv for å bli kvitt betegnelsen "Høyrepresse" for godt, for i 1988 uttalte DKPFs årsmøte - ledet av Bolin - at det gjerne så en endring i navnet på Høyrepressens Samarbeidsutvalg. DKPF ønsket å gå over til et mer partinøytralt navn, og foreslo "Konservativ Presses Samarbeidsutvalg." Bolins DKPF ville også endre navnet Norsk Høyrepresse til en mer partinøytral betegnelse.[115]

Fredrik Th. Bolin og DKPF fikk sin vilje. I 1991 skiftet Norsk Høyrepresse navn til Uavhengige Avisers Forening (UAF). UAF var en slags videreføring av Norsk Høyrepresse – men det nye navnet tillot at tidligere Venstreaviser og mer partinøytrale aviser også kunne bli medlemmer.[116] Under sitt nye navn kunne foreningen dessuten tiltrekke seg aviser som hadde stått utenfor den tidligere Høyrepressen. Det var også en av grunnene til navneskiftet, forteller redaktør Svein Døvle Larsen.[117]

Betegnelsen "Norsk Høyrepresse" forsvant altså for godt i 1991. Navneskiftet fjernet de siste sporene etter Høyrepressen, og skulle demonstrere at det nå var helt slutt på den. Denne endringen var viktig, fordi den jo gjaldt landets største politiske pressegruppe. Det nye navnet "Uavhengige Avisers Forening" signaliserte at dette var en forening for aviser uten partipolitiske betegnelser. Foreningen brukte betegnelsen "uavhengig" som ny fellesnevner. Slik forsvant Norsk Høyrepresse - gradvis og lavmælt - uten noen større offentlig diskusjon. Selv om Høyreavisene formelt sett ikke hadde vært "organer" for Høyre slik arbeideravisene var "organ for Det norske Arbeiderparti", inntraff likevel et skille i det øyeblikk avisene prioriterte sin troverdighet og hensynet til lesernes tillit foran sine partipolitiske tradisjoner. Men at disse avisene ikke lenger hadde formelle bånd til Høyre, innebar ikke at de endret grunnsyn: de var fortsatt konservative aviser. Det var deres praksis og merkelapp som Høyreaviser som ble avviklet. Kontakten mellom presse og parti ble "stadig svakere", skriver Johan E. Holand.[118]

Fem år før Norsk Høyrepresse ble til Uavhengige Avisers Forening i 1991, ble internbladet "Høyrepressen" lagt ned. Det skjedde i 1986, etter årets andre nummer. Nedleggelsen hang trolig sammen med svekkelsen av Norsk Høyrepresse etter Johan

[114] Holand 1992: 88
[115] Holand 1992: 106-107
[116] Holand 1992: 10
[117] Intervju med Svein Døvle Larsen 8. april 2008
[118] Holand 1992: 100

Fredrik Loenneckens død året før. Etter hans tid ble Norsk Høyrepresse aldri det samme. Som internblad for landets konservative presse må bladet "Høyrepressen" ha spilt en viktig sammenbindende rolle for avisgruppen siden opprettelsen i 1975. Bladet handlet primært om økonomiske samarbeidstiltak i Høyrepressen; reklame, salg og markedsføring, annonsering og dens virkning på forbrukerne osv. Slik viste internbladet i seg selv at Høyreavisene var næringslivsvennlige: avisgruppen dyrket hele tiden sine forbindelser med bedrifter og annonsører. Bladet "Høyrepressen" foretok besøk i ulike konservative aviser og hadde tema-artikler om politiske emner. Johan Fredrik Loennecken skrev selv en rekke artikler til bladet, også om politiske spørsmål. Bladets navn var i seg selv en demonstrasjon av at Høyrepressen fortsatt eksisterte. Nedleggelsen i 1986 hadde derfor dobbelt betydning: internbladet forsvant, og med det mistet avisgruppen et forum for innbyrdes kontakt. Samtidig forsvant også en del av grunnlaget for begrepet "Høyrepressen" som navn på en politisk avisgruppe.[119]

De to utgavene av bladet "Høyrepressen" som utkom i 1986 viser både direkte og indirekte hva som var i ferd med å skje med Høyreavisene. Det første nummeret presenterte investoren Sevat Thon på førstesiden. Overskriften var "Derfor kjøper Thon avisaksjer." Hans selskap A/S Pegasus hadde kjøpt avisaksjer for omkring 70 millioner kroner. Sevat Thon sa at formålet med A/S Pegasus var å "stimulere til et sterkere samarbeid avisene imellom. Det er mye å hente både på det driftsmessige og på det økonomiske planet...". Thon sa at han ønsket å "utvikle et aviseiende selskap med spredd eierstruktur. Formålet skal være å fremme samarbeid avisene imellom...". Han sa at A/S Pegasus ikke ville "røre ved den redaksjonelle uavhengigheten" i avisene de kjøpte opp. Sevat Thon så for seg et "aviseiende selskap i Norge" til fremme av samarbeidstiltak mellom avisene. Det påtenkte selskapet skulle ha en liten stab sentralt. Han så for seg rasjonaliseringsgevinster gjennom felles satsproduksjon og fellestrykkerier, eventuelt også felles stoffproduksjon i form av bilag, radio/TV osv. Sevat Thon omtalte strategien i A/S Pegasus slik: "Vi har gått inn som aksjonærer i nr. 1-aviser, som er nr. 1-aviser nettopp fordi de er dyktig ledet og godt skrevet." Pegasus hadde sitt tyngdepunkt i sterke nr. 1-aviser rundt Oslo-fjorden, men planla aviskjøp også i andre deler av landet. En oversikt viste de eierandeler A/S Pegasus allerede hadde oppnådd: Fredrikstad Blad (ca. 35 prosent), Tønsbergs Blad (ca. 34-43 prosent), Sandefjords Blad (ca. 10 prosent), Østlandets Blad (ca. 10 prosent), Gjengangeren (ca. 28 prosent), Asker og Bærums Budstikke (ca. 10 prosent), Haugesunds Avis (ca. 10 prosent), Stavanger Aftenblad (ca. 1 prosent) og Adresseavisen (ca. 1 prosent).[120]

A/S Pegasus var tidlig i 1986 blitt en betydelig aviseier. Det var bemerkelsesverdig for et selskap som ble startet så sent som i 1984, og som først satte i gang sent i 1985. A/S Pegasus hadde drevet en rask og målrettet ekspansjon – ja, så rask at disponent Odd Jacob Strand i Østlandets Blad på Ski sa til "Høyrepressen" at hans avis rett og slett ikke var godt nok forberedt da investorene kom. Han innrømmet i ettertid at Østlandets Blad ikke hadde forutsett hvordan nytegning av aksjer ville

[119] Høyrepressen 1975-1986. Noen eksempler på Loenneckens artikler i Høyrepressen: "Aviser skal velges på fritt grunnlag" (Høyrepressen nr. 1 1977), "Hvorfor frykte TV-reklamen?" (Høyrepressen nr. 1 1984) m.m.
[120] Høyrepressen nr. 1 1986

tiltrekke seg nye investorer. De ville gjort det annerledes hvis de hadde visst det, sa han.[121]

Det andre nummer av "Høyrepressen" i 1986 ble det siste.[122] Bladet refererte fra det nyeste årsmøte i organisasjonen med overskriften "Norsk Høyrepresse står sterkt." Den tellet nå 35 konservative avisbedrifter med til sammen 42 aviser og tre ulike ukemagasiner. En annen artikkel i denne utgaven gjaldt "den hektiske oppkjøpsaktiviteten i den internasjonale finansverden", som nå også rammet reklamebyråene. Men oppkjøpstrenden hadde også nådd den norske avisverdenen: store aviser hadde begynt å kjøpe opp mindre, skrev "Høyrepressen." VG hadde kjøpt seg inn i bladet Tromsø. VGs direktør Kjell Aamodt sa at "et slikt samarbeid som vi har fått med Bladet Tromsø kan være gjensidig fruktbart for de to avisene...". Han var også åpen for at VG kunne etablere nye aviser på steder der nr. 1-avisene hadde liten eller ingen konkurranse fra nr. 2-aviser. Dagbladet hadde begynt med det samme: etablert avtaler om samarbeid og eierskap med avisene Sør-Trøndelag, Romsdalsposten og Romsdals Budstikke foruten avisen Driva.[123]

Dette var noe nytt i norsk avisverden: store aviser ville eie de små. Men redaktør Arnulf Hartviksen i Bladet Tromsø uttalte at VGs eierskap var "positivt" for hans avis: den fikk 1,9 millioner kroner i ny kapital.

Mot slutten av dette nummer av "Høyrepressen" stod et referat fra en "Frisk debatt om avisenes fremtid." En paneldebatt hadde nylig funnet sted under Høyrepressens Markedsforum i Asker. Debatten handlet om de såkalt "nye eierne" representerte noe positivt for avisene, eller om de bare var "kortsiktige profittjegere uten sans for medias egenart." Debattantene delte seg i to. Redaktør Rolf Kluge i Asker og Bærums Budstikke var kritisk til de nye eierne som dukket opp. Redaktør Fredrik Th. Bolin i Moss Avis spurte derimot: "Er det nå så sikkert at de gamle eierne var så bra?" Bolin var positiv til nye eiere. Redaktør Andreas Gjølme i Østlandets Blad spådde at avisene ville utvikle seg til "bredere informasjonsbedrifter med nye samarbeidskonstellasjoner. I en slik prosess vil det komme nye eierstrukturer og overbygninger som vi i dag ikke kjenner. Utviklingen vil være et resultat av at det vil kreves mer kapital og kunnskap for å være med i konkurransen", sa han.

To investorer deltok også i debatten. Det var et tegn i tiden. Den ene var Sevat Thon fra A/S Pegasus. Den andre var administrerende direktør Tomm Berntsen i VIP Scandinavia. Berntsen sa at "Vi såkalte nye eiere blir uglesett fordi vi legger vekt på inntjeningens nødvendighet og ikke bare ønskeligheten i avisen." Han sa seg irritert over en "bransje som mystifiserer seg selv. Hadde den ikke gjort det ville politikerne sett for lenge siden at det ikke var nødvendig med pressestøtten."[124]

Dette var innholdet i siste utgave av bladet "Høyrepressen." Bladet sluttet med artikler om Sevat Thon, A/S Pegasus og de andre investorene som siden 1985 hadde begynt å interessere seg for avisaksjer. For alle som leste de to utgavene av "Høyrepressen" i 1986 måtte en ting være klart: avisene var kommet inn i en ny tid. Nye aktører banket på døren. Det gjaldt selv for landets Høyrepresse. Ett eksemplar av "Høyrepressen"s andre utgave i 1986 ble bl.a. sendt til "herr Jahn Lindh, Orkla

[121] S.st.
[122] Det har ikke vært mulig å finne flere utgaver av "Høyrepressen" etter nr. 2 for 1986.
[123] Høyrepressen nr. 2 1986
[124] Høyrepressen nr. 2 1986

Communications A/S, Parkveien 35" i Oslo.[125] Og med denne gateadressen fortsetter historien om hva som skjedde med Høyrepressen.

En handel i Parkveien

Det er kveld søndag den 14. mars 1985. Hovedaksjonær Bjørn Fredrik Gerner i Moss Avis forteller avisens sjefredaktør Fredrik Th. Bolin og styreformann Truls Holmsen at han har solgt hele avisen. Tidligere hadde Gerner flere ganger antydet at han kunne komme til å selge Moss Avis, men de ansatte hadde ikke tatt det helt alvorlig. Men nå var salget et faktum. Mandag morgen den 15. mars 1985 klokken 10 ble avisens styre ble orientert. De ble anmodet om å holde salget hemmelig inntil personalet var orientert. Det holdt i fem minutter. Da ringte NRK Østfold og ville ha kommentar. Gerner slet for å holde masken – det var en av hans egne tidligere ansatte som stilte spørsmålene. Så ble det allmøte i kantinen. Der fortalte Bjørn Fredrik Gerner at han hadde solgt Moss Avis - til selskapet Orkla Communications A/S, et datterselskap av Orkla Industrier.[126]

Forsamlingen var lamslått. Så kom administrerende direktør Jan Lindh frem. Han fortalte om kjøpet sett fra Orklas side. Deretter snakket Lars Fasting, også fra Orkla. Om dette møtet skriver avisens historiker at "forsamlingen led av kollektivt hakeslepp. Bare ett spørsmål ble stilt."[127] Sjefredaktør Fredrik Th. Bolin og de ansattes styrerepresentant Erik Sæthre sa til Moss Dagblad samme dag at Orkla Communications var profesjonelle eiere som man burde kunne ha tillit til. Men Sæthre kritiserte selve hemmeligholdet: intet var lekket ut på forhånd og etterpå var det for sent. For Gerner var situasjonen den at hvis salgsplanen var blitt kjent på forhånd kunne hans posisjon svekkes på grunn av trykk utenfra. Salget var også kontroversielt.[128]

Bjørn Fredrik Gerner og Orkla-ledelsen hadde forberedt salget av Moss Avis allerede høsten 1984. Da foretok Gerner flere fordekte visitter til Oslo. Først var han kommet til at han ville selge avisen. Deretter registrerte han selskapet Orkla Communications A/S som en mulig interessent. Så skrev han til selskapet og spurte om de var interessert i å kjøpe Moss Avis. Allerede dagen etter ringte Orklas toppsjef Jens P. Heyerdahl. Dermed var salgsprosessen i gang.[129] Brevet fra Bjørn Fredrik Gerner kom nemlig som et svar på Orklas egne analyser.

Fra kontorvinduet sitt i Parkveien 35 så direktør Jan Lindh at Gerner kom gående oppover Parkveien mot Orklas hovedkontor – kledd i frakk med kraven oppslått, for at ingen skulle kjenne ham igjen. Gerner så seg raskt rundt for å sjekke om noen han kjente kunne ha lagt merke til ham. Nå skulle han selge sin avis.[130] Forhandlingene om prisen var enkle: Orkla tilbød Gerner åtte millioner for å overta avisen. Gerner forlangte ni - og fikk det. Moss Avis var den første avis som ble solgt på denne måten, og den første Orkla kjøpte.[131]

[125] S.st.
[126] Zakariassen 2002: 167ff
[127] Zakariassen 2002: 167-168
[128] Zakariassen 2002: 168
[129] Zakariassen 2002: 168
[130] Zakariassen 2002: 177
[131] Zakariassen 2002: 168

Gerner hadde bestemt seg for at han ikke ville selge sin avis til A-pressen. Samtidig ville han sikre dens langsiktige drift. Han hadde ikke tillit til tidens nye investorer. For å være så diskret som mulig brukte han ikke rådgivere. Kjøpsavtalen mellom Gerner og Orkla hadde virkning fra 1. januar 1985. Dermed forlot Moss Avis sin lokale eier og gikk inn i det voksende Orkla-konsernet – som den første avis i landet.

Strategene i Orkla var midt i 1980-årene interessert i å utvide sin virksomhet. De fant snart frem til at selv om norske aviser tjente penger, var de familieeide og ble drevet med høye utgifter, bl.a. med egne trykkerier som kun var i bruk noen få timer om dagen. Rundt Oslofjorden lå slike aviser så tett som hagl. Om en felles eier gikk inn i dem kunne eieren oppnå noe av det man gledet seg mest over i store konserner: synergi-effekter. For Orkla var det litt tilfeldig at akkurat Moss Avis ble den første avisen de kjøpte - men ekspansjonen inn i avisbransjen var ingen tilfeldighet, men en planlagt strategi.[132]

Salget av Moss Avis vakte enorm oppsikt. Nyheten preget mediene 16. mars 1985. Dagbladet skrev om "Gavepakke til Orkla", mens brødteksten beskrev et uventet tilbud. Dagbladet mente at nå hadde Orkla fått et solid forsprang på konkurrenten Media Invest. Avisen siterte Jan Lindh. Han sa at "Jeg vil ikke utelukke at andre aviser nå vil henvende seg til oss."[133] Klassekampen og journalistmiljøet var skeptiske. De fryktet at lønnsomhetskrav og hensynet til bunnlinjen ville gå foran journalistikken. Mange pressefolk delte skepsisen. Sjefredaktør Fredrik Th. Bolin og klubbformann Erik Sæthre kom derimot med beroligende kommentarer til riksavisene. Begge sa at de foretrakk profesjonelle eiere fremfor lokale kapitalinteresser. På forhånd var Bolin egentlig skeptisk – og det var en holdning han beholdt bak den optimismen som han uttrykte offentlig. Hans skepsis kom til uttrykk gjennom et helt spesielt forslag: han foreslo at det skulle opprettes en stiftelse for Moss Avis. For Orkla var ikke det noe problem; Jens P. Heyerdahl hadde arbeidet med stiftelsesformen i Dagbladet. En stiftelse kunne dessuten gi Orkla økt troverdighet i pressekretser. Stiftelsen ble opprettet den 19. juni 1986. Orkla overdro to aksjer til den. Stiftelsens hovedoppgave var å se til at den redaksjonelle friheten i Moss Avis ikke led overlast, og at vedtektenes verdiparagraf ble etterlevd. Stiftelsens styre skulle også godkjenne ansettelse av redaktør. Stiftelsens første styreleder ble Helge Seip – den tidligere Venstre-formannen og DNF-formannen, som i 1986 var direktør for Datatilsynet. Siden sa Seip at det ikke hadde forekommet situasjoner der han hadde følt at stiftelsen måtte tre i funksjon. Fredrik Th. Bolin holdt mange innledninger og foredrag der han presenterte stiftelsen; den var en kontrollfunksjon i forhold til Orkla som eier. Han testet også Orklas romslighet i praksis ved å komme med flere kritiske ledere som hadde brodd mot Orkla eller Jens P. Heyerdahl.[134]

Den nye stiftelsen i Moss Avis rakk å bli omtalt i det siste nummer av "Høyrepressen" – i nummer 2 for 1986. Den 19. juni 1986 overdro Orkla to aksjer til Stiftelsen Moss Avis. Stiftelsen fikk vetorett mot fremtidige endringer i avisens formålsparagraf, og ved redaktøransettelser. Avisens egne vedtekter var nå blitt tilpasset stiftelsen. Det het at redaksjonsledelsens integritet skulle være uavkortet, så

[132] Zakariassen 2002: 176-177
[133] Zakariassen 2002: 177
[134] Zakariassen 2002: 177-180

vel innad som utad i samsvar med de vanlige regler som gjaldt i norsk presse. Avisens tilknytning til lokalsamfunnet var understreket ved at et av stiftelsens styremedlemmer skulle oppnevnes av Selskabet til Moss Bys Vel. Sjefredaktør Fredrik Th. Bolin sa seg fornøyd. Han skrev at om stiftelsen kunne "bidra til å skape økt trygghet" og til å "roe ned den til tider noe løsaktige og spekulative skriving" om Moss Avis ville "mye være vunnet." Han håpet at "mange norske aviser" etter hvert ville få den "ekstra betryggelsen" som lå i ordningen med stiftelse. Også konsernsjef Jens P. Heyerdahl og direktør Jan Lindh sa seg fornøyd med den nye ordningen i Moss Avis. Orklas oppkjøp av Moss Avis – og den nye stiftelsen – ble altså omtalt i det aller siste nummer av Høyrepressens internblad.[135]

Tilfellet Moss Avis viser helt konkret hvordan en tidligere Høyreavis kom inn i Orkla – altså overgangen fra Høyrepresse til et aviskonsern. Stiftelsen ble det virkemidlet som avisen brukte for å ivareta sin redaksjonelle uavhengighet i overgangen til konsern. Andre tidligere Høyreaviser gjorde noe liknende. I 1985 endret Sandefjords Blad sine vedtekter ved å ta inn Redaktørplakatens bestemmelser. Årsaken var at aksjeselskapet Kosmos hadde kjøpt mellom 60 og 70 prosent av aksjene i avisen. Hensikten med å ta Redaktørplakaten inn i avisvedtektene var å styrke avisens redaksjonelle selvstendighet og uavhengighet. Det var et skritt som Kosmos-ledelsen ved Bjørn Bettum selv gikk inn for, ifølge internbladet "Høyrepressen."[136] I 1986 reviderte Fredrikstads Blad sine vedtekter i forbindelse med et eierskifte der. Det vesentlige nye ble uttrykt i paragraf 3, der Redaktørplakaten ble tatt inn for å sikre avisens redaksjonelle frihet i forhold til Orkla som kom inn som ny eier. Samtidig erklærte avisen at den stod på "et konservativt grunnsyn", uten at partiet Høyre var nevnt. Formålsparagrafen erklærte at "Selskapets formål er å utgi og engasjere seg i politiske uavhengige aviser og andre mediaforetak som bygger på og fremmer et konservativt grunnsyn, basert på uavhengighet av politiske partier, grupperinger og særinteresser."[137] De eierskifter som fant sted i 1980-årene skapte altså øyeblikkelig behov for et sterkere vern om avisenes redaksjonelle uavhengighet overfor Orkla som nytt pressekonsern.

Da Orkla overtok Moss Avis i 1985 var det ennå ingen som visste hvordan dette konsernet ville opptre i rollen som aviseier. Fredrik Th. Bolin fortsatte som sjefredaktør, mens Orklas strateger dro på studietur til en av Rupert Murdochs aviser i London. De ville se hvordan den kjente australske avismagnaten ledet sine aviser.[138] Bolin fortsatte som sjefredaktør til han i 1991 varslet at han ville gå av fra 1. januar 1992. Han fortsatte i avisen som redaksjonssekretær med redaktørlønn og gikk først av med pensjon 67 år gammel i mai 1998.[139]

Orkla gjennomførte nå stadig nye oppkjøp. Allerede i 1986 kjøpte selskapet 100 prosent av A/S Pegasus, som investoren Sevat Thon hadde stått i spissen for – selskapet han hadde presentert gjennom intervjuet i bladet "Høyrepressen."[140] Orklas oppkjøp av AS Pegasus gjorde at det ikke ble Sevat Thon som ble aktøren som bygde opp det aviseiende konsernet han hadde snakket om. Nå overtok Orkla

[135] Høyrepressen nr. 2 1986:6-7
[136] Høyrepressen nr. 4 1985
[137] Dehli 1988:265
[138] Zakariassen 2002: 176
[139] Zakariassen 2002: 182-183
[140] Høyrepressen nr. 1 1986

Communications. Med oppkjøpet overtok Orkla de eierandelene som A/S Pegasus hadde i tidligere Høyreaviser som Tønsbergs Blad, Gjengangeren og Sandefjords Blad. I tillegg hadde Orkla kjøpt seg inn i de tidligere Høyreavisene Fredrikstads Blad og Østlandets Blad allerede i 1985.[141]

Slik begynte Orkla Communications sin ekspansjon i den norske avisbransjen. Det skjedde i årene 1985 og 1986 – akkurat da Høyrepressen kunne feire både sitt 100-årsjubileum som avisgruppe, og 50-årsjubileet for sitt indre avis-samarbeid. Disse jubileene kom i praksis altså mest til å markere avslutningen på Høyrepressens epoke – for samtidig var Orklas nye aktører på vei inn. Her er en oversikt over Orklas kjøp av norske aviser med partipolitisk bakgrunn fra og med Moss Avis som den første i 1985:

Kronologisk oversikt over tidligere partiaviser som ble kjøpt av Orkla Media:

1985: Moss Avis
1985: Fredriksstad Blad (34% i 1985, 52% i 1986)
1985: Østlandets Blad (11,2% i 1985, 39,5% i 1991, 52% i 1994)
1986: Tønsbergs Blad (41,6% i 1986, 80,3% i 1987)
1986: Gjengangeren (26% i 1986, 55% i 1987, 91% i 1988)
1986: Sandefjords Blad (8,2% i 1986, 94,2% i 1987)
1991: Asker og Bærums Budstikke (32%, 27,5% i 1991)
1991: Haugesunds Avis (98% i 1991)
1991: Romsdals Budstikke (99, 5% i 1991)
1991: Sunnmørsposten (80, 5% i 1991, 94, 9% i 1992)
1993: Drammens Tidende (77% i 1993, 92,3% i 1994)
1993: Laagendalsposten (fulgte med kjøpet av Drammens Tidende)
1993: Telen (fulgte med kjøpet av Drammens Tidende)
1994: Varden
1997: Østlandets Blad
1997: Gudbrandsdølen Dagningen (35% i 1997)
1997: Kragerø Blad/Vestmar (1997)
1997: Østlendingen (50,7% i 1997)
1998: Nordstrands Blad[142]

Denne oversikten viser noe interessant: Orkla kjøpte seg oftest inn i tidligere Høyreaviser. Aviser med annen partifarge fantes, men var unntak, som enkelte tidligere Venstreaviser. Dette er altså en del av svaret på spørsmålet hva som skjedde med Høyreavisene: de havnet i Orkla-konsernet – på grunn av Orklas oppkjøpsstrategi fra starten med Moss Avis i 1985. De avisene Orkla kjøpte fra 1985 til 1998 var alle sterke nummer 1-aviser på sine hjemsteder. De stod sterkt på det lokale annonsemarkedet – samtidig var de relativt enkle å få kjøpt. Høyreavisene hadde en konservativ profil og var i utgangspunktet svært næringslivsvennlige. Det samme

[141] Zakariassen 2002:178
[142] Kilder: Orkla Media Informerer, april 1995, s. 16. Orkla Media Informerer, mars 2005, s. 48. Roppen 2003: 140, 231. Zakariassen 2002: 178. Avisen Fjordenes Tidende blei i 1994 solgt til Sunnmørsposten, som da nesten var heleid av Orkla.

gjaldt hele Høyrepressen – noe bladet med samme navn viste i hver eneste utgave fra 1975 til 1986.

En konsekvens av at Orkla-konsernet ble den nye eier av mange gamle Høyreaviser, var at de nå fikk en ny gateadresse i Oslo å forholde seg til. Som Høyreaviser var de vant til å forholde seg til Høyres Hus i Stortingsgaten 20. Der hadde Norsk Høyrepresse og Høyres Pressebyrå holdt til. Norpress var der fortsatt. Etter at Orkla tok over ble Parkveien 35 den nye og viktige Oslo-adressen for dem. Der lå Orklas hovedkontor. Og der planla konsernets strateger nye fremstøt overfor avisbransjen: oppkjøp, rasjonalisering og effektivisering.

Hvordan det siden gikk med de tidligere Høyreavisene etter at de ble overtatt av Orkla, ligger utenfor rammene for denne undersøkelsen. Her skal det bare kort vises til at dette er undersøkt nærmere av Johann Roppen. Hans doktogradsavhandling handler om Orkla-avisene i årene fra 1985 til 2000 - med særlig vekt på konserneierskapets betydning for avisene, for redaktørene og for journalistikken. Roppen fant at Orklas oppkjøp ikke medførte noen umiddelbare endringer av avisenes redaksjonelle linje eller av deres formålsparagrafer. Det fortsatte som før – i hvert fall til å begynne med. Orkla la også vekt på å opptre som en profesjonell eier med langsiktige interesser. Konsernet var da også avhengig av å oppnå tillit blant pressefolk. Men sett i et lengre tidsperspektiv finner Roppen likevel at konserneierskapet innebar mange endringer av Orkla-avisenes rammebetingelser. Han snakker derfor om "Orklas lange revolusjon" som et mer treffende perspektiv enn plutselige virkninger som følge av avisoppkjøpene.[143]

Dermed har vi to svar på hva som skjedde med Høyrepressen. Det første svaret er at Høyrepressen gikk mot avvikling av seg selv; avisgruppen tok selv initiativet til å løsne på sine formelle bånd til Høyre, til omdanningen av Høyres Pressebyrå, til avviklingen av DKPF-delegasjonen og til endringen av Norsk Høyrepresses navn til Uavhengige Avisers Forening, osv. Høyrepressen gikk inn for en styrt avvikling av sin egen rolle som partipresse - frivillig. Avisgruppen gikk ikke i oppløsning, men avviklet selv sine formelle bånd til Høyre. Stadig flere Høyreaviser begynte som følge av dette å kalle seg "uavhengig konservative" istedenfor å kalle seg for "Høyreavis". Derfor passet det heller ikke å opprettholde et internblad som het "Høyrepressen." Dette er det første svaret.

Det andre svaret på hva som skjedde med Høyrepressen er: oppkjøp. Nesten i samme øyeblikk som Høyreavisene avviklet sin rolle som partiaviser for Høyre, begynte Orkla å kjøpe dem opp. Det oppstod merkelige overgangsfenomener – som da A/S Pegasus og Orkla ble omtalt i "Høyrepressen." Orklas oppkjøpsstrategi kom i årene fra 1985 til 1998 å endre den norske avisbransjen. Resultatet hadde store dimensjoner over seg: landets største politiske avisgruppe – med økonomiske fellesorganisasjoner og felles konservativt grunnsyn - ble gradvis til et aviskonsern der enkeltavisene ble knyttet til en felles konsern-ledelse for å oppnå rasjonalisering og stordriftsfordeler. Kort sagt: Først var Høyrepressens tid over – deretter kom Orkla. En epoke var over i nesten samme øyeblikk som en ny begynte.

[143] Roppen 2003

Sundar-epoken i Aftenposten

I Aftenposten fikk utviklingen et helt eget forløp. I årene fra 1984 til 1990 var Egil Sundar avisens sjefredaktør. Hans avgang i 1990 ble et farvel med en hel epoke – og den mentalitet som gikk ut på at politikk og journalistikk kunne kombineres uten at det oppstod integritetsproblemer. Et studium av Egil Sundar, hans praksis og selvoppfatning i Aftenposten blir samtidig et studium av Norges politiske historie i samme periode.

Egil Sundar oppdaget tidlig at Aftenposten kunne påvirke. Han oppfattet avisen som "toneangivende." Sundar omtaler tiden fra høsten 1973 og frem til valget i 1989 som en epoke der "Aftenposten [ble] den viktigste premissleverandør til debatten om alternative utviklingslinjer i norsk politikk. Det lar seg vel knapt skjule at jeg selv ble den fremste eksponent for denne samarbeidsstrategi, først som leder av den politiske avdeling og senere som avisens sjefredaktør."[144]

Den aktivismen som Egil Sundar startet i 1974, fortsatte han med i 1980-årene. Ja, i 1980-årene økte Sundar-aktivismens betydning - fordi den ryddet grunnen for ikke-sosialistiske koalisjonsregjeringer. Egil Sundar stod i 1980-årene nærmere de ikke-sosialistiske partienes forsøk på å skape regjeringer enn noen andre norske pressefolk.

Høsten 1981 var Egil Sundars utgangspunkt klart: han gledet seg over Høyres valgseier. Høyrebølgen ga i 1981 det han siden kalte et "jubelvalg"; Høyre fikk 34,8 prosent av stemmene og 54 stortingsrepresentanter. Kåre Willoch, Jo Benkow og Erling Norviks parti var ifølge Sundar "blitt stående som selve eksponenten for et samlende borgerlig alternativ og ble i så måte lønnet etter fortjeneste."[145] For Egil Sundar fremstod Kåre Willoch mer og mer "som den toneangivende og ledende politiker på borgerlig side." Han var "statsministerkandidaten fremfor noen."[146] Kristelig Folkeparti i 1981 valgte å stå utenfor Willochs regjering pga abortsaken. Senterpartiet stilte seg da også utenfor. Sundar ble vitne til at Høyre dannet regjering alene. Han var ikke så positiv til den som man kanskje skulle tro. Tvert om oppfattet Egil Sundar Høyreregjeringen "langt fra så overbevisende og spennende som mange observatører hadde forventet."[147] Sundar hadde liten tro på at en ren Høyreregjering ville vare ut stortingsperioden. Han skriver at "Å forestille seg – som mange i Høyre gjorde – at denne regjering skulle kunne bli sittende hele perioden igjennom var simpelthen en illusjon. Som politisk skribent ga jeg derfor uttrykk for at det i tide burde skapes en bredere plattform for Regjeringens arbeid, noe som bare kunne skje ved en utvidelse av mindretallsregjeringen til en flertallsregjering av Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet."[148]

Egil Sundar brukte Aftenposten i sitt forsøk på å endre Høyres oppfatning av regjeringens stilling. Men det var ikke populært: "Ikke alle var naturligvis like begeistret for at Aftenposten fortsatte å skrive om – og begrunnet – ønskeligheten av en flertallsløsning også etter at Høyre hadde dannet sin mindretallsregjering. Noen

[144] Sundar 1993: 105
[145] Sundar 1993: 150
[146] Sundar 1993: 147
[147] Sundar 1993: 151
[148] Sundar 1993: 153

betraktet dette som et utidig påtrykk fra avisens side."[149] Sundar forsvarte sitt syn på et bredt borgerlig regjeringssamarbeid. Han pekte på at "I alle år etter den annen verdenskrig... har Høyres holdning til et formalisert samarbeid på ikke-sosialistisk side vært basert på den erkjennelse at intet borgerlig parti er stort nok til å kunne bestemme eller prege politikken alene. Skulle de borgerlige partier få gjennomslag for ikke-sosialistiske standpunkter, måtte man finne frem til et konstruktivt samarbeid hvor de deltagende parter... ville kunne oppnå vesentlig større innflydelse enn om de valgte å opptre hver for seg."[150]

Dette ble Aftenpostens linje. Egil Sundars grunnsyn forklarer dermed hvorfor Aftenposten forsøkte å være imøtekommende overfor de to andre borgerlige partiene. Siden kom den politiske utviklingen til å gi ham rett: i 1983 ble Kåre Willochs rene Høyre-regjering utvidet med både Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Kåre Willoch skriver i sin bok *Statsminister* at han faktisk diskuterte denne regjeringsutvidelsen med Egil Sundar i 1983: "Et par dager senere drøftet jeg derfor saken også med sjefredaktør Egil Sundar i Aftenposten. Han og jeg hadde fra tid til annen meget nyttige fortrolige samtaler om vanskelige politiske spørsmål."[151]

Like før jul i desember 1984 ble Egil Sundar utnevnt til sjefredaktør i Aftenposten. Forgjengeren Hans Vatne trakk seg av helsemessige årsaker etter å ha hatt stillingen siden 1970. Sundar fikk nå oppfylt sitt store ønske: å bli avisens sjefredaktør. Gjennom alle år siden 1958 hadde han bygd seg opp. Tredje juledag i 1984 hadde avisens medarbeider Per Egil Hegge en samtale med Sundar på hans kontor. Dette var seks dager etter utnevnelsen. Hegge gratulerte Sundar og sa at hans problem kom til å bli at mange var redd for ham – slik at han ikke kom til å få høre ting som han trengte å høre.[152]

Som ny sjefredaktør hadde Egil Sundar hadde store ambisjoner for sin avis. Han ville gjennomføre et omfattende og ambisiøst utviklingsprogram. Han ville videreutvikle Aftenposten som en avis med anstendighet og troverdighet. Om Aftenpostens politiske profil i sin redaktørtid har han i ettertid sagt dette:

> Jeg la stor vekt på at det skulle være en politisk frittstående avis, et korrektiv i samfunnsdebatten. Aftenposten skulle ikke være et partiorgan, men en uavhengig liberal-konservativ avis. Gjennom sin politiske journalistikk ville jeg at Aftenposten skulle markere en klar integritet i sitt forhold til Høyre og også i sitt forhold til andre partier. Men når det er sagt, vil jeg gjerne også betone det ideologiske fellesskap som langt på vei var tilstede mellom Aftenposten og et moderne liberal-konservativt Høyre. I store trekk så jeg det slik at Aftenposten og Høyre hadde et sammenfallende grunnsyn. Samtidig skulle alle politiske oppfatninger få slippe til i våre spalter, slik at vi kunne gi et nyansert og dekkende bilde av hva som foregikk i politikk og samfunnsliv.[153]

Disse formuleringene viser Egil Sundars selvoppfatning. Først avviste han at Aftenposten skulle være partiavis eller talerør. Han erklærte at den var frittstående. Interessant nok tok han faktisk i bruk korrektiv-begrepet – som hadde vært så omstridt i 1970-årenes arbeiderpresse. Ja, når Egil Sundar skulle definere Aftenpostens

[149] Sundar 1993: 156
[150] Sundar 1993:159
[151] Willoch 1990: 222
[152] Hegge 2003: 127
[153] Sit.e. Brevig og Nordstrøm (red.) 1994: 28

politiske profil brukte han betegnelsen korrektiv - for å vise at Aftenposten var noe annet enn en lojal partiavis. Dette forklarer at Egil Sundar kunne bruke Aftenposten til å korrigere Høyre når han fant grunn til det. Likevel mente han at Aftenposten og Høyre hadde et sammenfallende grunnsyn, slik at avstanden mellom dem i praksis ikke var så stor. Da han ble sjefredaktør, ville Egil Sundar fornye Aftenposten og tilpasse avisen til 1980-årenes nye tid. Han mente at avisen hadde stått stille i flere år. Sundar ville oppdatere Aftenposten i forhold til tidens nye ønsker og behov.[154]

Egil Sundar overtok som sjefredaktør etter årsskiftet 1984-85. Fra første dag var han velkjent for sine medarbeidere. Han holdt fast på at Aftenpostens politiske journalister skulle være observatører på Høyres gruppemøter, mens forgjengeren Hans Vatne hadde løsnet litt på dette i sin redaktørtid. På det første avdelingsledermøte som Egil Sundar ledet, i januar 1985, sa han at han ville kjempe for borgerlig samhold - og han gikk som en selvfølge ut fra at alle på møtet var enige i det. "For å si det forsiktig, falt uttalelsen på en måte som ikke gjorde det naturlig å betrakte dette som en innledning til debatt. Her forelå en avgjørelse, tatt av sjefredaktøren", skriver Per Egil Hegge.[155]

I redaksjonen opplevde mange at samarbeidsforholdene under Egil Sundar ble vanskelige, ja de er beskrevet som helt "uutholdelige." Klimaet for medarbeidernes egne meninger ble så dårlig at mange ikke våget å ha oppfatninger i det hele tatt, har redaksjonsklubbens leder Gunnar Chr. Poulsen sagt i ettertid. Redaksjonen ble preget av sjefredaktørens personlige stil; den ble et slags gammeldags system med Egil Sundar som en patriark som behandlet enhver person med faderlig individualitet.[156]

Det var med dette Sundarske redaktørregime at Aftenposten forsterket sin innsats for borgerlig regjeringssamarbeid. Kåre Willochs samarbeidsregjering fikk en nedtur ved valget i 1985: den mistet stortingsflertallet. Fremskrittspartiets to representanter kom i vippeposisjon mellom Willoch-regjeringen og Arbeiderpartiet/SV. Egil Sundar mente da at Kåre Willoch burde snakke med Fremskrittspartiets formann Carl I. Hagen. På lederplass i Aftenposten skrev Sundar at Willoch burde komme til en viss forståelse med Hagen. Sundar sa dette også direkte til Willoch. Sjefredaktøren mente at "statsministeren hadde et personlig ansvar for å undersøke hvilke muligheter Regjeringen nå hadde for å videreføre sitt arbeid...".[157] Kåre Willoch sa at han ikke hadde noe imot å snakke med Hagen, men spurte om ikke Sundar selv kunne ta kontakt med Hagen om dette. Kåre Willoch ville altså bruke Egil Sundar som mellommann. Hvis Willoch selv tok kontakt med Hagen ville det raskt bli kjent gjennom mediene. Ifølge Sundars beretning stilte han ikke opp som bindeledd mellom Willoch og Hagen. I ettertid skriver Sundar at Kåre Willoch burde taklet forholdet til Fremskrittspartiet og Hagen på en bedre måte:[158]

> Hvis Regjeringen som kollegium hadde vist Hagen et minimum av åpenhet og savoir-faire i den nye parlamentariske situasjon, ville man høyst sannsynlig heller ikke ha opplevet at Regjeringen var blitt felt på vårparten året etter... Etter at Hagen indirekte fikk beskjed om at han ikke hørte hjemme i det gode selskap, svarte han med å reagere som trassige barn som ikke får oppfylt sine

[154] Brevig og Nordstrøm (red.) 1994: 28
[155] Hegge 2003: 126
[156] Brevig og Nordstrøm (red.) 1994: 10
[157] Sundar 1993: 160
[158] Sundar 1993: 161

ønsker. Han satte seg sporenstreks på bakbena og demonstrerte for all verden at nå gjorde han akkurat som han selv ville... Inntrykket av at Regjeringen ville holde Fremskrittspartiet utenfor et reelt samarbeid, hadde festnet seg så sterkt hos Hagen at situasjonen virket temmelig fastlåst.[159]

Våren 1986 førte alt dette til at Carl I. Hagen stemte imot Willoch-regjeringens forslag om å øke bensinavgiften – noe som var et ledd i regjeringens innstramningstiltak i en forverret økonomi. Samme dag som avstemningen skulle foregå i Stortinget, ringte Kåre Willoch til Egil Sundar. Willoch lurte på hvordan Aftenpostens sjefredaktør vurderte situasjonen. Sundar kom da til Willochs kontor. Der spurte statsministeren Aftenpostens sjefredaktør om hvor mye hans regjering burde sette inn på å få sine innstramningsforslag vedtatt. Egil Sundar mente at regjeringen måtte "vise fasthet" selv om opposisjonen satte hardt mot hardt. Han sa at en borgerlig regjering ikke kunne administrere en politikk som bare ville forsterke landets økonomiske problemer.[160] Hvorvidt dette påvirket Willoch til å la regjeringen falle, skal her være usagt. Det interessante i denne sammenheng er at statsministeren i en så dramatisk situasjon fant å ville snakke med Aftenpostens sjefredaktør før han dro til Stortinget. Det viser hvor nære bånd det var mellom Willoch og Sundar. Når Fremskrittspartiet denne dagen stemte sammen med Arbeiderpartiet og SV, fikk opposisjonen flertall. Dermed ble det regjeringskrise. Willoch-regjeringen falt. Krisen gjorde at Gro Harlem Brundtland dannet sin andre regjering i mai 1986.

Etter at Brundtland overtok – med sin berømte kvinneregjering – inntraff en situasjon som for Egil Sundar hadde vært typisk i så mange år. Han hadde utviklet et prinsipielt resonnement om dette:

Vår demokratiske styreform forutsetter klare alternativer – at velgerne gis muligheter for reelle valg og dermed visshet for at deres meninger tas hensyn til i landets styre og stell. Men demokratiet bygger også på en annen forutsetning som er like viktig, nemlig at den til enhver tid sittende regjering har en opposisjon som er rede til å ta regjeringsansvar. Demokratiets levedyktighet er faktisk avhengig av en opposisjon som bevisst søker regjeringsmakt for å få gjennomslag for sin politikk.[161]

Enhver regjering måtte konfronteres med en regjeringsvillig opposisjon. Det var Egil Sundar overbevist om. Det er nærliggende å peke på Arbeiderpartiets lange regjeringsperiode fra 1935 til 1965 (og senere tiden 1971-72 og 1973-81), som grunnlag for Egil Sundars vurdering av dette: han mente at Arbeiderpartiet trengte en borgerlig opposisjon som var regjeringsvillig. Han pekte siden på at frem til 1989 satt de borgerlige partiene med stortingsflertallet i 12 år, men i halvparten av denne tiden var det Arbeiderpartiet som styrte landet fordi de borgerlige ikke maktet å danne regjering sammen. "Når partiledere tilsynelatende betrakter dette som en naturlig tilstand, som noe de ikke har muligheter til å få gjort noe med – ja, da forstår man at velgerne kan føle en viss avmakt."[162] Egil Sundar refset derfor de borgerlige partiene når de ikke ivret for regjeringsmakt: "Hadde det stått til partiene alene, ville borgerlige

[159] Sundar 1993: 162
[160] Sundar 1993: 164
[161] Sundar 1993: 177
[162] Sundar 1993: 177-178

regjeringer simpelthen ha utelukket seg selv – også i situasjoner hvor det parlamentariske grunnlag lå til rette for det."[163]

Det var på dette grunnlag at Egil Sundar oppfattet seg selv og Aftenposten som en korrigerende instans både overfor Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet - når de ikke viste vilje til å regjere sammen. Brundtland-regjeringen i 1986 motiverte Egil Sundar til å støtte Høyres nye partiformann Rolf Presthus i hans forsøk på å skape en ny borgerlig samarbeidsregjering. Høsten 1986 mislyktes dette: den borgerlige "høstjakten" på Gros regjering ble resultatløs. Men vinteren og våren 1987 hadde Egil Sundar en rekke samtaler med Rolf Presthus om den politiske situasjonen og utsiktene til et mulig regjeringsskifte. Sundar og Presthus møttes i et avlukke på Bristol Grill. Der kunne de snakke uforstyrret. De hadde et sammenfallende syn: Med et ikke-sosialistisk stortingsflertall "kunne det umulig være riktig" at de borgerlige "vedvarende skulle overlate styringen til Arbeiderpartiet."[164] De to snakket helt detaljert om at Gro Harlem Brundtlands regjering kanskje kunne felles ved et mistillitsforsøk på jordbruksoppgjøret. Men igjen ble Carl I. Hagen avgjørende. Han ga sitt svar på en spektakulær pressekonferanse 11. juni 1987 nøyaktig kl. 1930 - og kom dermed direkte i Dagsrevyen.[165]

Dette var andre gang Rolf Presthus forsøkte å danne en ikke-sosialistisk koalisjonsregjering – støttet av Egil Sundar. Presthus fikk så nær kontakt med Sundar at han betrodde seg til ham. Presthus fortalte om sin følelse av å være "sveket av noen av sine nærmeste i partiet." Presthus følte seg isolert og ble usikker og famlende.[166] Etter at forsøket på regjeringsstorm mislyktes i full offentlighet i junidagene i 1987 ble alt bare verre og verre for Presthus. Han ble "den store taperen" som flere aviser begynte å utnytte som stoff. Rolf Presthus ble et mobbe-offer. Han opplevde nå hva menneskejakt var. Egil Sundar reagerte på at VG trykket et bilde av Presthus uten tenner – under en stortingstale hadde en bro løsnet i overmunnen. Bildet av den tannløse Presthus ble et scoop i VG.[167] Rolf Presthus opplevde nå en hel serie ydmykelser - like til sin uventede død 1. januar 1988.

Etter Rolf Presthus seilte Jan P. Syse opp som Høyres nye lederskikkelse. Egil Sundar var ikke udelt begeistret for Jan P. Syse. Sundar fant at Syse som type var "noe spesiell", som "en eksponent for den urbaniserte vellykkethet."[168] På sin side var Syse oppmerksom på Sundars innflytelse gjennom Aftenposten. Før valgkomiteen i Høyre avga sin innstilling om formannsvervet i 1988 ba Jan P. Syse om et møte med Egil Sundar. Det fant sted på hans kontor i Aftenposten. Syse sa at han var i tvil om han burde la seg velge som formann i Høyre. Syse betrodde ham at det var "avgjørende" for om han ville svare ja på valgkomiteens henvendelse hvorvidt "han kunne regne med Aftenpostens og min støtte", skriver Sundar. Uten den kunne han ikke tenke seg å bli partiformann. Egil Sundar svarte med å si at Syse "i likhet med sine forgjengere ville kunne regne med Aftenpostens støtte i den utstrekning han var innstilt på å føre en fremtidsrettet liberal politikk på konservativ grunn." Sundar sa at Aftenposten var et talerør for en liberal-konservativ politikk og derfor burde Aftenposten og Høyre ha

[163] Sundar 1993: 200
[164] Sundar 1993: 180
[165] Sundar 1993: 185, Hagen 2007: 126ff
[166] Sundar 1993: 187
[167] Sundar 1993: 188
[168] Sundar 1993: 203ff

sammenfallende interesser. Sundar føyde til at Aftenposten fortsatt ville gjøre seg til talsmann for et bredest mulig samarbeid om en ikke-sosialistisk samfunnsutvikling. "Jeg konkluderte med at hvis Syse lot seg velge på disse premisser, ville jeg ønske ham lykke til som formann i Høyre," skriver Sundar i ettertid.[169]

Her stod Egil Sundar på høyden av sin innflytelse. Nå i 1988 ble han ansett som så mektig at Jan P. Syse ikke ville bli partiformann hvis han ikke kunne regne med Aftenpostens støtte på forhånd. Egil Sundars svar var betinget - av at Syse førte den politikk som Aftenposten ønsket. Så lenge Syse gjorde det kunne han regne med avisens støtte. Men om han brøt med avisens oppfatning – måtte han regne med å få Aftenposten mot seg. For Jan P. Syse må denne samtalen ha vært overmåte viktig – sett på bakgrunn av at pressens behandling av Rolf Presthus ble så brutal.

Slik nådde Sundar-aktivismen sitt høydepunkt i årene 1988-1989. Egil Sundars aksjonsgruppe for et ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid var nemlig fortsatt i funksjon – selv om det var blitt lenge siden opprinnelsen i 1974. Sundar-gruppen holdt i 1988 en rekke møter om den politiske situasjon og mulighetene for tilnærming mellom de borgerlige. På de tre møtene som fant sted den 18. mai, 24. mai og 30. mai 1988 deltok også de tre partiformennene Jan P. Syse, Kjell Magne Bondevik og Johan J. Jakobsen. Arrangørgruppen bestod da av Per Magnar Arnstad fra Senterpartiet, Kristian Asdahl fra Høyre, Arne Asper fra Senterpartiet, Ivar Grimsmo og Kåre Kristiansen fra Kristelig Folkeparti - og Egil Sundar. Sundar mente at våren 1989, bare noen måneder før valget, var et kunstig tidspunkt og for sent til å gjennomføre et regjeringsskifte. Han mente at det riktige måtte være å foreta et regjeringsskifte allerede høsten 1988, med utgangspunkt i Stortingets budsjettbehandling.[170] I disse møtene uttalte altså Aftenpostens sjefredaktør seg om hvordan de borgerlige partiene skulle overta regjeringsmakten. Egil Sundar opptrådte her mer som politiker enn som pressemann.

Så kom Høyres landsmøte våren 1989. Jan P. Syse måtte da avgjøre hvordan Høyre skulle stille seg til et regjeringsspørsmålet etter stortingsvalget samme høst. Syse henvendte seg da til Sundar og spurte om han var interessert i "en samtale med Høyres ledelse om den politiske situasjon og om partiets strategi fremover." Sundar svarte at han selvfølgelig ville komme. Møtet fant sted en kveld på Syses kontor i Stortinget. Jan P. Syse var Høyres formann og parlamentariske leder, men hadde tatt med seg partiets første viseformann Wenche Frogn Sellæg og stortingsgruppens viseformann Kaci Kullman Five til møtet med Egil Sundar. "Med adskillig bitterhet" kommenterte Jan P. Syse utviklingen i Senterpartiet. Syse mente at Senterpartiet "gang etter gang" hadde "sviktet" og "neglisjert" de retningslinjer som de borgerlige tidligere hadde stått sammen om.[171]

Derfor var Jan P. Syse kommet til at det før valget i september 1989 ville være riktig å markere Høyre som et selvstendig regjeringsalternativ. Hensikten med et regjeringsskifte måtte jo være, poengterte han, å endre den politiske kurs bort fra den politikk Gro Harlem Brundlands regjering hadde ført siden 1986 – en politikk som delvis hadde fått støtte fra Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Syse sa at et regjeringsskifte for sin egen skyld ikke hadde noen mening. Bare en reell kursendring

[169] Sundar 1993: 204-205
[170] Sundar 1993: 206
[171] Sundar 1993: 212

kunne begrunne et maktskifte, sa Høyres formann. Syse sa at Høyre hadde strukket seg langt for å oppnå et borgerlig samarbeid, men nå var partiapparatets vilje begrenset. Høyre ønsket derfor å fremstå som et selvstendig regjeringsalternativ.[172]

Så kom det: Jan P. Syse spurte Egil Sundar om Aftenposten ville overveie å legge seg på samme linje som Høyres ledelse. Han pekte på hvilke problemer som ville oppstå før stortingsvalget hvis Høyre og Aftenposten kom på kollisjonskurs i det viktige samarbeidsspørsmålet. Egil Sundar svarte med å henvise til Aftenpostens grunnsyn og til avisens samarbeidsstandpunkt: Aftenposten ville ha et bredest mulig samarbeid. Egil Sundar sa at det selvsagt sto Høyre fritt å markere seg som et selvstendig regjeringsalternativ, hvis man ut fra en samlet vurdering mente at dette best ville tjene Høyres og velgernes interesser. Men samtidig gjorde Sundar oppmerksom på hva et slikt standpunkt kunne medføre: at Høyre ville miste innflytelse og sette seg selv på sidelinjen.[173] Sundar sa at hvis Kristelig Folkeparti og Senterpartiet nektet å samarbeide med Høyre om en ny kurs, ville han være enig i Syses standpunkt, men ikke før det var definitivt bekreftet.[174] Igjen fant altså Jan P. Syse at Aftenpostens sjefredaktør var så innflytelsesrik at han rådførte seg med ham om et så viktig spørsmål som Høyres strategi i regjeringsspørsmålet før valget høsten 1989. Sundar opptrådte ikke som noen lojal partiredaktør: tvert om. Det var partiformannen som rådførte seg med ham – på grunn av avisens innflytelse.

I april og mai 1989 foregikk stadig nye møter mellom Sundar-gruppen og partiformennene Jan P. Syse, Kjell Magne Bondevik og Johan J. Jakobsen. Noen ganger deltok også Venstres formann Arne Fjørtoft. Møtene fortsatte sommeren 1989. Aktiviteten var høy i Egil Sundars pådrivergruppe. Sundars mål var "å få utarbeidet en felles viljeserklæring i forbindelse med behandlingen av langtidsprogrammet, slik at Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet igjen kunne gå til valg som et samlet alternativ."[175] Møtene ble preget av at alle voktet på hverandre. Det var liten vilje til å skjære igjennom.[176] Likevel ledet alle møtene i 1989 frem til en 22 punkts felleserklæring mellom de tre borgerlige partiene. Den skulle danne grunnlag for et nytt regjeringssamarbeid. Egil Sundar skriver at "Den påvirkning som med stort engasjement ble drevet av bl.a. min egen tverrpolitiske gruppe, viste seg å være av avgjørende betydning for at 22-punktserklæringen kunne bli en realitet. Dette har også Jan P. Syse bekreftet."[177] Det er liten grunn til å tvile på at Sundar-gruppen spilte en vesentlig rolle i prosessen frem mot denne felleserklæringen. Selv fant Egil Sundar nemlig at han fortsatt måtte agitere for nytt regjeringssamarbeid fordi partienes interesse egentlig var nokså liten: "At man i Høyre og andre partier var både irritert og frustrert over det engasjement jeg utviste gjennom en årrekke, er snarere en bekreftelse på at det lyktes å vekke partiene da de selv befant seg i en dvaletilstand."[178] 22-punktserklæringen ble gjengitt i pressen før valget.[179]

[172] Sundar 1993: 213
[173] Sundar 1993: 214
[174] Sundar 1993: 215
[175] Sundar 1993: 217
[176] Sundar 1993: 218
[177] Sundar 1993: 202
[178] Sundar 1993: 202
[179] Nationen 8. september 1989

I ettertid har Senterpartiets formann Johan J. Jakobsen pekt på Egil Sundars sentrale rolle i 1980-årenes politiske historie. Jakobsen bekrefter at for Sundar ble kampen for et bredt borgerlig samarbeid "en livsoppgave. De som kom i vegen for hans målrettede arbeid – og det ble etter hvert mange – måtte finne seg i å bli refset i hans bitende lederartikler." Jakobsen opplevde at nettopp Senterpartiet – og han selv – ble Sundars "skyteskive." Jakobsen skriver at Sundar må ha trodd at hans "uttallige formanende lederartikler skulle få partiet til å innse at toppen av politisk lykke lå i "det brede borgerlige samarbeidet." Det falt ham overhodet ikke inn at hans utrettelige korstog mot Senterpartiet snarere bidro til å svekke mulighetene for et ikke-sosialistisk samarbeid." Jakobsen forbinder Aftenposten under Sundar med "den årelange krigen avisen førte mot oss."[180]

Underveis i forhandlingene ble Egil Sundar utålmodig og oppfordret Jan P. Syse til å ta ledelsen. Syse ble brydd. Sundargruppen gikk nå så langt at den selv laget et utkast til viljeserklæring. Partiformennene fant så utkastet egnet som grunnlag for deres langtidsprogram.[181] Etter månedlange møter kunne Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet partiene gå til valg høsten 1989 med en felleserklæring. Ved valget fikk de borgerlige flertall. Dermed oppstod en ny ikke-sosialistisk samarbeidsregjering med Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Den ble utnevnt den 16. oktober 1989 – med Jan P. Syse som statsminister.

Slik ble Egil Sundars aksjonsgruppe en pådriver i prosessen som førte frem til Syse- regjeringen. I sitt aller siste år som Aftenpostens sjefredaktør opplevde dermed Egil Sundar å se sin ungdoms drøm gå i oppfyllelse. Egil Sundar kunne betrakte Syse-regjeringen som utsprunget av hans egen erfaring med Kings Bay-krisen i 1963: for ham var det som om en ny John Lyng-regjering var dannet.

Men samtidig økte problemene rundt Sundar innad i Aftenposten. Året 1989 ble faktisk det mest dramatiske året noensinne for Aftenpostens redaksjonsklubb: nedadgående konjunkturer i næringslivet førte til annonsesvikt og kostnadskutt med påfølgende hoderulling, forhandlingsbrudd, inntektssvikt og varslede bemanningsreduksjoner.[182]

På samme tid offentliggjorde Reiulf Steen et oppsiktsvekkende brev fra 1981 der han kom med sterk kritikk av Gro Harlem Brundtland. Egil Sundar hadde selv sett dette brevet, men uten å bruke det i avisen. Det gjorde at Sundar ble kritisert helt til topps i Aftenposten - avisen hadde jo dermed mistet en topp-sak. Sundar fikk også kritikk for sin redigering av det politiske stoffet. Sundar forsvarte seg hardnakket: i tråd med Redaktørplakaten hevdet han sin fulle redaksjonelle styringsrett og retten til selv å bestemme hva som skulle stå i avisen. Dermed fikk Egil Sundar ledelsen mot seg. Han var også kommet på kant med avisens redaksjonsklubb.[183] Hans personlige stil skapte store samarbeidsproblemene i avisen. Schibsted-gruppens ledelse foreslo så Andreas Norland som mulig ny redaktør. Ledelsen avgjorde at fra 6. november 1989 var Andreas Norland ansatt som ny ansvarshavende sjefredaktør. Aftenpostens politiske redaksjon ble nå delt i to: reportasjeavdelingen ble underlagt Andreas Norland, mens kommentardelen skulle ligge under Egil Sundar. Norland mente de to

[180] Jakobsen 2000:186
[181] Sundar 1993: 223
[182] Brevig og Nordstrøm (red.) 1994: 42
[183] Brevig og Nordstrømd (red.) 1994: 30

måtte kunne samarbeide.[184] Men Sundar kunne ikke godta en deling med to sjefredaktører, der Norland var den ansvarshavende. Sundar opplevde ordningen som en innsnevring av sitt virkefelt, ja som en "profesjonell og personlig krenkelse fra konsernledelsen og fra styret i Aftenposten."[185] Han følte seg rett og slett overkjørt.

Da tok Egil Sundar et viktig valg. Den 25. april 1990 meddelte han til styret i Aftenposten at han ville fratre som sjefredaktør. Og en solblank lørdag ettermiddag i mai 1990 forlot Egil Sundar Aftenpostens avishus for siste gang – via baktrappen ut mot Apotekergaten.[186] Han opplevde det som "forferdelig vondt for meg å måtte forlate det jeg mente var mitt livsverk. I 32 år hadde jeg satset all min arbeidskraft og nesten all min tid på avisen og dens utvikling."[187] Han hadde nylig vært på landsmøte i et Høyre som befant seg i regjeringsposisjon – langt på vei takket være Sundar-gruppen. Jan P. Syse hadde holdt pressekonferanse – mens Sundar skrev sin aller siste leder før han forsvant fra avisen.

Årsakene til at Egil Sundar ble så omstridt var både personlige, profesjonelle og politiske. En ting var at hans person virket skremmende på mange; han fremstod lett som morsk og nokså brysk. Som avismann var Sundar profesjonell til fingerspissene – han kunne virkelig mye om avisproduksjon. Det mest spesielle ved hans virke var likevel hans oppfatning av at det gikk an å kombinere politisk aktivisme med presseyrket – selv som sjefredaktør i Aftenposten. Hans politiske syn var markant – ingen var i tvil om hvor Aftenposten stod i Sundars tid. Hans politiske mål var å bidra til dannelsen av ikke-sosialistiske samarbeidsregjeringer – inspirert av John Lyngs regjering i 1963 – og med Hermann Smitt Ingebretsen som personlig forbilde. Han var i 1950-årene både Høyrepolitiker og sjefredaktør i Aftenposten. Men Ingebretsens ideal var langt vanskeligere å praktisere i andre halvdel av 1980-årene. I sin selvbiografi fra 1993 reflekterte Egil Sundar over alle de endringer som hadde foregått i norsk presse i hans egen levealder:

> Klarere og klarere står det for meg at redaktørens rolle i samfunnslivet og samfunnstenkningen ikke er den samme som før. Aftenposten var tradisjonelt blitt holdt for at leserne skulle bli grundig og allsidig informert, og mange leste den for dens meningers skyld. I årrekker var Aftenposten den viktigste referanseramme for titusener. Og i samfunnsdebatten gikk avisen foran og viste vei. Den ville noe. Ingen var i tvil om hva Aftenposten sto for.[188]

Egil Sundar mente at det var innholdet i journalistikken som fag som var forandret:

> Det som interesserer mange redaktører i dag, er ganske visst ikke politikk, ikke kultur, ikke sosiale spørsmål. Selve faget står på spill. Idekampen er lagt til side. Dagens redaktørtype farer vettskremt og populærhungrig i alle retninger på en gang... Mine politiske forbindelser ble min avis til del, men Historien ville at jeg som den ivrigste samarbeidende av alle tidvis og paradoksalt nok skulle slåss på samme front som Arbeiderpartiet. På mange måter følte jeg meg temperamentsmessig tiltrukket av dem. Jeg ga Arbeiderpartiets ledere honnør og anerkjennelse når jeg fant det berettiget,

[184] Brevig og Nordstrøm (red.) 1994: 46
[185] Sit. e. Brevig og Nordstrøm (red.) 1994: 27
[186] Brevig og Nordstrøm (red.) 1994: 27
[187] Brevig og Nordstrøm (red.) 1994: 27
[188] Sundar 1993: 229

skjønt – på et politisk-ideologisk grunnlag var det langt oftere naturlig for meg å opptre som refser og kritiker. Mine politiske holdninger var dypt rotfestet i en liberal-konservativ tankegang.[189]

Egil Sundar opplevde økende avstand mellom sitt eget presseideal og den utviklingen han så rundt seg. Sundar hadde beholdt sin tro på kombinasjonen journalistikk *og* politikk – ikke bare i 1970-årene, men også inn i 1980-årene. Han skriver om sin egen journalist-gjerning at "Gjennom flere ti-år var jeg kommet til å stå mer sentralt i det konservative politiske miljø enn kanskje noen annen pressemann i Norge. Og med dette som utgangspunkt fikk jeg ikke bare anledning til å påvirke Høyres politikk, men også til å delta i den samarbeidsprosess som resulterte i flere borgerlige regjeringsdannelser." Det gjaldt først utvidelsen av Høyre-regjeringen i 1983 og siden dannelsen av Syse-regjeringen i 1989.

Hvordan skal vi så vurdere Egil Sundar i ettertid? Per Egil Hegge har pekt på at Sundars kombinasjon av politisk aktivisme og journalistikk "aldri [var] et integritetsproblem på den måte man vil oppfatte det i dag." Hegge peker på et viktig poeng for vurderingen av Egil Sundars rolle:

Å vurdere hans utrettelige arbeid for borgerlig samhold og borgerlig samarbeid fra han engasjerte seg for alvor i 1974, forutsetter derfor i noen grad en evne til å gå tilbake til en annen tid. Men det han selv ikke innså, etter min mening, det var at en annen tid allerede var inntrådt med folkeavstemningsresultatet i 1972. Det ble det avgjørende signalet til å få løsnet båndene mellom avisene og de politiske partier. Slik er det blitt sett i ettertid, men jeg mener at det var mulig å se det også den gangen. Egil Sundar så det ikke, og jeg tror det var fordi han ikke ville se det.[190]

Som vi har sett så begynte Egil Sundar sin aktivisme i årene etter at partipressen møtte sitt Waterloo under EF-striden i 1972. Venstrepressen gikk i oppløsning, noe som begynte å påvirke andre aviser også. Men Egil Sundar fortsatte med sitt i 1970-årene og -80-årene. For ham var journalistikk og politikk altså fortsatt to tett forbundne fenomener – selv om aviser og pressefolk for øvrig gradvis beveget seg bort fra partijournalistikken. Derfor må man i vurderingen av hans virke ikke legge samtidens eller ettertidens kriterier til grunn. Man må vurdere Sundar ut fra eldre kriterier – de som gjaldt i partipressens tid. Dette er da også Hegges poeng. Da Sundar begynte i Aftenposten i 1958 hentet han inspirasjon hos Hermann Smitt Ingebretsen – før han opplevde Kings Bay-krisen og John Lyng-regjeringen på nært hold. Fra da av ble Lyng-regjeringen et ideal for ham. Men tiden gikk: da Willoch-regjeringen ble utvidet i 1983 var det gått 20 år siden Kings Bay, og da han i 1993 skrev sine erindringer var det gått 30 år.

Om vi vurderer Egil Sundar opp imot andre partipresse-redaktører i den foregående generasjon er hans virksomhet slett ikke unik. Sammenblanding av politikk og journalistikk var selve normaltilstanden i norsk presse i mange år etter 1945. Carl Joachim Hambro, Herman Smith Ingebretsen, Torolv Kandahl – den ene Høyreredaktør etter den andre hadde blandet de to tett sammen i sitt yrkesliv. I dette perspektivet avviker ikke Egil Sundar. Det spesielle med ham er at han fortsatte slik lenge etter at hans forgjengere var borte, ja nesten en hel generasjon senere. Det var

[189] Sundar 1993: 230
[190] Hegge 2003: 124-125

det som gjorde at han ble stående som representant for en tidligere tids avispraksis. Dette forklarer at han kom på kant med sin egen tids journalistikk, og at han mot slutten av 1980-årene for mange stod for et noe tidsfremmed innslag i journalistikken. Som sjefredaktør videreførte Sundar eldre avistradisjoner helt frem til 1989-90. Per Egil Hegge skriver at "han klarte egentlig aldri å bestemme seg om han ville være politiker eller politisk redaktør."[191]

Til tross for alt dette blir det for enkelt å betrakte Egil Sundar utelukkende som en sen forlengelse av partipressens praksis. Egil Sundar følte seg riktignok nært knyttet til Høyre, og mente at Aftenposten og Høyre stod på det samme liberal-konservative grunnsynet. Men Egil Sundar var likevel ingen tradisjonell partiredaktør: han ivret jo etter noe mer enn rene Høyre-regjeringer. Han ville ha et bredt ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid som inkluderte Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Dette skapte betydelig irritasjon i partiene – også i Høyre. Egil Sundar refset altså sine egne – om de ikke førte den politikk han mente de burde. Høyre opplevde Aftenposten under Sundar som brysom: avisen kunne være utfordrende med meninger som partiet ikke uten videre delte. Jan P. Syses henvendelser til Sundar viser usikkerhet – og kanskje også en viss frykt - for Aftenposten. Syse ville sikre seg avisens støtte på forhånd. Det er interessant at til og med Egil Sundar tok i bruk betegnelsen "korrektiv" når han skulle beskrive Aftenpostens politiske rolle. Dette Sundarske korrektiv kunne i Aftenposten i høy grad også rette seg mot Høyre.

I realiteten blir Egil Sundars rolle dermed mer sammensatt enn en overfladisk betraktning kan få oss til å tro. Hans aktivisme for å danne regjeringer kan sies å peke bakover til partipressens store tid, men samtidig var hans irettesettelser av Høyre og de andre borgerlige når han var uenig med dem, på sin måte beslektet med de korrektiv-tendenser som var blitt merkbare i annen partipresse siden 1970-årene. Når avisene inntok en korrektiv-funksjon overfor sine egne partier ble de kritiske – slik at de brøt med den lojalitet som hadde vært så vanlig i partipressen.

I Aftenposten stod Egil Sundar på høyden så sent som i 1988-89. Dette kom til uttrykk på en nokså uvanlig måte på selve julaften 1988. Over store deler av førstesiden stod en tegning av Inge Grødum: en godslig Egil Sundar-julenisse kom med gaver til avisens lesere.[192] Var det selvhøytidelig og pompøst av sjefredaktøren å sette seg selv på førstesiden slik? Per Egil Hegge mente at nå gikk sjefredaktøren langt over streken. Han spådde at Sundars tid gikk mot slutten.[193]

Det var korrekt. Mindre enn ett år etter julenisse-tegningen grep Schibsted-ledelsen inn. Sundar hadde da lenge vært kontroversiell innad i Aftenposten. Likevel kunne ingen ta fra ham hans glødende engasjement og hans begeistring for det han mente var en god journalistisk jobb. Også hans nyhetsteft og innsatsvilje ble legendarisk.[194] Sundar sparte seg ikke: han var arbeidsnarkoman og arbeidet alltid i den avisen som han levde og virket for.[195] Fra ansettelsen i 1958 viet Egil Sundar all sin kraft til Aftenposten – helt til den maidagen i 1990 da han snek seg ut bakveien.

[191] Hegge 2003: 128
[192] Aftenposten 24. desember 1988
[193] Hegge 2003: 124
[194] Hegge 2003: 126
[195] Hegge 2003: 124

Hans sorti ble samtidig avslutningen på en epoke. Selv sa han at "Aftenposten var mitt liv."[196] Han sluttet uten seremonier av noen art.

Siden ble han hentet til NRK av kringkastingssjef Einar Førde. I 1993 utga han sine erindringer, og ikke lenge etter døde han. Han ble begravet fra Nordberg kirke uten at redaksjonsledelsen fikk vite at hans dager var endt.

Fremskrittspartiet – fremgang uten partipresse

Etter at troen på at det fantes en direkte årsakssammenheng mellom partipressens opplag og partienes valgresultat forsvant, åpnet det seg helt nye perspektiver på partienes kommunikasjon utad: partiene begynte heller å tenke PR overfor massemediene. En slik tankegang kunne – i sin ytterste konsekvens – også bidra til å etablere nye partier som ikke hadde noen basis i en egen partipresse, men heller brukte de kanalene som allerede fantes. Det gjaldt ikke minst for Fremskrittspartiet.

Ved valget i 1981 kom Fremskrittspartiet inn på Stortinget med 4 representanter, anført av partiformann Carl I. Hagen. Partiet hadde fremgang og oppnådde 4,5 prosent av stemmene. Carl I. Hagen fikk en strålende valgnatt – samtidig med at Kåre Willoch triumferte over fremgangen for Høyre.[197] Carl I. Hagen hadde vært partiformann siden 1978 – i et av 1970-årenes protestpartier som nå i 1981 vendte tilbake til nasjonalforsamlingen etter fire års fravær.

Partiet hadde oppstått i 1973. Den 29. mars 1973 trykket Morgenbladet en annonse som erklærte at "VI ER LEI AV å bli utbyttet av statskapitalismen." Under stod en rekke nye "Vi er lei av"-formuleringer. De var en hel rekke ankepunkter mot politikerne. Annonsen forklarte at "vi" hadde bedt Anders Lange å bli deres talsmann. Annonsen inviterte alle interesserte til et møte i Saga kino den 8. april 1973, kl. 1300. Annonsen var undertegnet "Skatte- og avgiftstrette medborgere."[198]

Annonsen fikk store konsekvenser. Den var et uttrykk for frustrasjonen som mange følte overfor de etablerte partiene på Stortinget. Ved å annonsere nettopp i Morgenbladet nådde sympatisørene til Anders Lange ut til mange mulige meningsfeller. Morgenbladet var nemlig en avis som var blitt stående på en slags mørkeblå posisjon til høyre for Høyre - da John Lyng i 1960-årene skjøv Høyre nærmere sentrum for å oppnå regjeringssamarbeid med Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre. Morgenbladets redaktør Christian Christensen kritiserte Høyre fra en posisjon som befant seg til høyre for partiet. Annonsen den 29. mars 1973 appellerte til likesinnede på denne mørkeblå flanken. Slik ble en annonse i Morgenbladet starten på Anders Langes Parti.

Anders Lange (1904-1974) var en høyst uvanlig partigrunnlegger. Han kalte sitt parti for "Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep" (ALP) i 1973. Det var forløperen til Fremskrittspartiet. Lange ble i 1973 valgt inn på Stortinget som den tiende representanten fra Oslo for perioden 1973-77, sammen med tre andre fra ALP. Han var formann i ALPs gruppestyre.

Anders Lange hadde i hele sitt liv tilhørt miljøet på ytterste høyre fløy. I årene 1930-1938 var Lange sekretær i den høyreorienterte organisasjonen Fedrelandslaget. I

[196] Sit.e. Brevig og Nordstrøm (red.): 1994: 27
[197] Hagen 2007: 81
[198] Jfr faksimile i Hagen 2007: bildekavalkade etter side 240

1936 foreslo Fedrelandslaget at Hitler og Mussolini burde få Nobels Fredspris. Etter krigen var Lange småbruker, bosatt i Heggedal utenfor Asker. Fra 1948 utga han Hundeavisen. Fra 1962 var han utgiver og redaktør av Anders Langes Avis. Anders Lange ble kjent som en karismatisk taler, som kapitalist og liberalist. Han protesterte særlig mot statlig intervensjonisme, formynderi, byråkrati, skatter, avgifter og offentliges inngrep i folks privatliv. En viktig verdi for Lange var forestillingen om det sterke og myndige enkeltmennesket som stod på egne ben og ikke gjorde seg avhengige av politikere og byråkrater.

Lange var sterkt imot alle ismer og hatet å bli kalt for liberalist, selv om han vanskelig kunne kalles noe annet. Langes forbilde var Joakim Lehmkuhl. Han bygde opp Fedrelandslaget. Lehmkuhls synspunkter formet Lange resten av hans liv.

I 1960-årene hadde Anders Lange uten suksess forsøkt å etablere et nytt politisk parti, men i 1973 lyktes han. Det kan forklares med flere forhold. I 1973 var tiden inne for et skattenekter- og anti-establishment-parti – blant annet fordi den borgerlige regjeringen hadde skuffet mange av sine velgere. Borten-regjeringen hadde økt skattenivået sterkt, blant annet med innføringen av momsen. Mange følte at den borgerlige regjeringen ikke innfridde forventningene etter mange års Arbeiderparti-styre. Skattetrykket hadde økt. Mange satt også med et inntrykk av at Borten-regjeringen ikke var noe alternativ til høyre for Arbeiderpartiet; de gamle partiene var for like. Samtidig hadde EF-striden i 1972 ført til at de tradisjonelt sterke bindingene mellom partiene og velgerne hadde begynt å løsne. Velgernes mobilitet var økt. Det åpnet også for et nytt alternativ på borgerlig side.

De fire stortingsrepresentantene som ALP fikk ved valget i 1973, var nærmest sensasjonelle. De etablerte partiene fikk en real støkk. Anders Lange ble valgt fra Oslo, inn kom også innvandrermotstanderen Erik Gjems-Onstad. Langes protestparti fikk hele 107 784 stemmer i 1973. Men allerede i 1974 døde Anders Lange. Hans varamann til Stortinget var Carl I. Hagen. Hagen hadde deltatt på møtet i Saga kino den 8. april 1973, og ble snart med i partiets innerste krets rundt Lange. Hagen endret erklæringen "Vi er lei av" til det positive "Vi vil."[199] Etter Langes død rykket Hagen inn på Stortinget frem til 1977. Da han kom til Stortinget var han utmeldt av ALP og leder for Reformpartiet. Hagen fikk til en sammenslåing av ALP og Reformpartiet. I 1977 fikk dette sammenslåtte parti navnet Fremskrittspartiet.[200]

Som nyskapning i 1973 var Anders Langes Parti helt avhengig av eksponering i massemediene. ALP hadde ingen partipresse. Uten presse ble dermed NRK helt avgjørende for partiet. ALPs oppslutning på meningsmålingene gjorde at NRK bestemte at ALP skulle få delta i fjernsynets valgprogramserie "Partiene svarer" og i den avsluttende partilederdebatten. ALPs opptreden i Partiene svarer ble skandaløs. I den avsluttende partilederdebatten som ble sendt i NRK-fjernsynet fra klokken 19 til 22 om kvelden fredag den 7. september 1973 - bare tre dager før stortingsvalget - deltok Anders Lange. Reglene for sendingen var slik at alle deltakere hadde rett til like mange minutters taletid, og de styrte selv om de ønsket innlegg eller replikk. Lange var strategisk: han samlet opp all sin taletid til slutt. Og da slo han til med voldsomme påstander som de andre ikke hadde tid til å argumentere mot. Den siste halve timen av sendingen dreide hele debatten seg om Anders Lange og ALP. Han ble tema på

[199] Hagen 2007:50
[200] jfr. Wikipedia, norsk 5. februar 2008.

arbeidsplassene dagen etter. Lange var da også høyst ukonvensjonell – han satt på TV-skjermen med en flaske egglikør og et sverd.[201]

Tre dager etter kom velgernes dom: ALP gjorde et brakvalg og fikk 5,1 prosent av stemmene. Anders Lange var blitt et fenomen. Hendelsen viste at et nystiftet protestparti faktisk kunne etablere seg i rikspolitikken – selv om partiet ikke hadde noen partipresse å støtte seg til. Egen partipresse var ikke avgjørende lenger. Det viktige var å få slippe til i NRKs valgsendinger – de nådde hele landets befolkning. Eksponeringen på TV-skjermen under den siste delen av partilederdebatten i NRK var en sterkt medvirkende årsak til ALPs valgseier tre dager etter.

Den måten Carl I. Hagen omtaler dette i sin selvbiografi viser at han personlig lærte mye av episoden: skulle hans nye parti oppnå fremgang måtte partiet få slippe til i NRK. I pressen måtte han regne med å bli møtt av en sterkt kritisk, ja fiendtlig innstilling. Hans parti hadde ingen vennligsinnet presse å støtte seg til. NRK var eneste mulighet til å få ut partiets budskap før valgene. Det førte til at Carl I. Hagen i 1975 satte seg som mål å stille så mange lister ved kommunevalget at NRK slapp dem til i Partiene svarer og i partilederdebatten. Det krevde lister ved en fjerdedel av landets kommuner. Hagen maktet ikke å stille så mange lister.[202] I januar 1977 fikk han landsmøtets flertall til å endre navnet til Fremskrittspartiet (Frp), inspirert av Mogens Glistrups parti i Danmark.[203] I 1978 valgte landsmøtet Carl I. Hagen til partiformann. Da hadde partiet under 1 prosent oppslutning på meningsmålingene.[204]

I 1979 ble TV-eksponering avgjørende for partiet igjen. I 1978-79 arbeidet Hagen på nytt for å stille lister i en fjerdedel av landets kommuner før lokalvalget. For å oppnå det tok partiet telefonkatalogen i bruk. Hagen skriver at "Min oppfatning var at vi måtte være med i NRKs valgsendinger hvis vi i det hele tatt skulle overleve. Kvantitet gikk foran kvalitet."[205] Hans samboer Eli ga ham følgende råd før han skulle delta som Fremskrittspartiets representant i Partiene svarer: "Du må skille deg fra de andre ved å være klar og konsis, uten politikertullprat."[206] Han forsøkte det, og svarte med ja og nei flere ganger. Det var journalistene ikke vant til. Etterpå har Carl I. Hagen selv tillagt denne Partiene svarer-sendingen i NRK-fjernsynet stor betydning for Fremskrittspartiet vekst:

> I all ettertid har jeg hevdet at nettopp dette partilederintervjuet reddet både meg og Fremskrittspartiet. I mediene ble jeg omtalt som mannen som kunne svare ja og nei på TV, og om høsten lå jeg foran statsministeren på VGs popularitetsbarometer.[207]

Kommunevalget i 1979 ga betydelig fremgang for Fremskrittspartiet: i Oslo fikk Frp inn fire mandater, og på landsbasis oppnådde partiet 2,5 prosent av stemmene.[208] Fremgangen ved valget i 1979 la grunnlag for at Fremskrittspartiet kunne komme tilbake til Stortinget i 1981. Dette var da også Hagens plan: partiet hadde røket ut av

[201] Hagen 2007:53
[202] Hagen 2007:59
[203] Hagen 2007:65
[204] Hagen 2007:69
[205] Hagen 2007:70
[206] Sit.e. Hagen 2007: 71
[207] Hagen 2007: 71
[208] Hagen 2007: 72

Stortinget i 1977. Hagens mål var å vende tilbake dit i 1981. Derfor var NRKs Partiene svarer så viktig for Hagen i 1979: på TV-skjermen kunne han snakke direkte til velgerne uten at hans synspunkter gikk gjennom de kritiske innstilte avisene. Slik kom TV-mediet til å veie opp for at Hagens parti ikke hadde noen egen partipresse.

Ved alle senere anledninger satset Carl I. Hagen på TV-mediet som sin kanal ut til velgerne før valgene: TV kompenserte for partiets mangel på en vennligsinnet presse. Under valgkampen i 1983 fulgte NRKs reporter Erling Borten med på Hagens valgkamp. De to avtalte at Hagen skulle gi et lite tegn når han i en tale kom til de saftigste synspunktene – de som ville vekke mest oppsikt. Slik fikk Hagen frem sine synspunkter i TV under valgkampen.[209]

Fremskrittspartiets vekst møtte sterk motstand. Partiet ble stadig utskjelt. Selv mente Carl I. Hagen at om han fornærmet 90 prosent av velgerne spilte det liten rolle - hvis bare de øvrige 10 prosent stemte på partiet.[210] I 1983 fikk Fremskrittspartiet sitt gjennombrudd i lokalpolitikken. Da oppnådde Frp. 6, 3 prosent av stemmene. Våren 1984 viste en meningsmåling at Fremskrittspartiet var landets tredje største parti.[211] I 1985 var partiets mål "15 på tinget." Det var en tabbe: Fremskrittspartiets gruppe ble redusert fra 4 til 2 representanter.[212] Men de to Frp-mandatene oppnådde likevel mye: de kom i vippeposisjon. Selv med bare to representanter fikk Fremskrittspartiet dermed mye oppmerksomhet i Stortinget: dets mening kunne avgjøre sakenes utfall.[213]

Det mest dramatiske eksempel på dette inntraff i 1987. De borgerlige partiene stilte da et mistillitsforslag mot jordbruksoppgjøret fra Gro Harlem Brundtlands regjering - for å overta makten. De to stemmene fra Carl I. Hagens parti ville avgjøre saken. Hagen utnyttet situasjonen og la sin pressekonferanse 11. juni 1987, der han skulle offentliggjøre partiets syn til kl. 19.30 – for å komme direkte i Dagsrevyen.[214]

I 1988 bestemte NRK seg for å innføre direkte TV-sendinger fra partienes landsmøter. Hagen jublet. Sendingene ble en unik sjanse for Fremskrittspartiet til å få frem sine synspunkter uten klipping og redigering av NRK. Derfor planla Fremskrittspartiet hele sitt landsmøte etter fjernsynets sendetider.[215] "Vi utnyttet TV-tiden maksimalt", innrømmer Hagen i ettertid.[216] Landsmøtet ble en suksess. Etterpå fikk Fremskrittspartiet rekordartet oppslutning på meningsmålingene. Det samme gjentok seg i 1989: NRK-fjernsynet bestemte seg igjen for å sende fra partienes landsmøter. Og igjen la Hagens parti opp hele møtet etter sendetidene i fjernsynet, "slik at vi skulle få mest mulig oppmerksomhet rundt våre gode saker."[217] Fremskrittspartiet tjente på det: "Vi hadde hatt stor suksess med å tilpasse landsmøtene til direktesendinger ut til hele det norske folk...", skriver Hagen i ettertid. Men i 1989 var det siste gang NRK laget slike sendinger.[218]

Derimot bestemte NRK at den første valgsendingen før stortingsvalget i 1989 skulle være en TV-duell mellom statsminister Gro Harlem Brundtland og Carl I.

[209] Hagen 2007: 85
[210] Hagen 2007: 86
[211] Hagen 2007: 86-87
[212] Hagen 2007: 90-92
[213] Hagen 2007: 93ff
[214] Hagen 2007:127, Jakobsen 2000: 169-170
[215] Hagen 2007: 149-153
[216] Hagen 2007: 153
[217] Hagen 2007: 156
[218] Hagen 2007: 157

Hagen. Hagen jublet da han fikk vite det: fra å ha hatt biroller var Fremskrittspartiet nå vokst til å innta en hovedrolle i valgsendingene fra starten. Den første TV-sendingen i en stortingsvalgkamp var jo en riksdekkende begivenhet. Med sin TV-duell etablerte NRK-fjernsynet motsetningen Brundtland - Hagen som et hovedtema, og ikke motsetningen mellom Brundtland og de øvrige borgerlige partiene. VGs lesere mente at Hagen vant denne TV-duellen.[219]

Valget i 1989 ble et rikspolitisk gjennombruddsvalg for Fremskrittspartiet. Partiet fikk 13,0 prosent av stemmene og 22 stortingsrepresentanter - en økning på 20 representanter siden den foregående perioden.

Fremskrittspartiets bemerkelsesverdige vekst foregikk altså i løpet av de 16 årene fra 1973 til 1989: Partiet oppnådde 4 representanter for perioden 1973-77, ingen i perioden 1977-81, fire i tiden 1981-85, to i tiden 1985-89 – og så 22 for perioden 1989-1993. Denne raske veksten maktet Fremskrittspartiet å få til helt uten å ha en egen partipresse som kunne tale dets synspunkter – i kontrast til Arbeiderpartiet, Høyre, Venstre og Senterpartiet. De andres partiaviser kunne kritisere Fremskrittspartiet så mye de ville uten å risikere noen som helst motreaksjon fra noen Fremskrittsparti-vennlig presse. Carl I. Hagens mange utfall mot pressefolk og journalister kan trolig forklares med det at hans parti – i motsetning til de andre partiene - stod helt uten partipresse. Mangelen på en sympatisk innstilt presse var Fremskrittspartiets store svakhet. Men gjennom eksponeringen i NRK-fjernsynet maktet Carl I. Hagen å kompensere for det. Derfor regner Hagen i flere tilfeller NRK som helt avgjørende for partiets velgeroppslutning.

Fremskrittspartiets svakhet – mangelen på en egen partipresse – motiverte til en bevisst satsning på valgeksponering i NRK. Partiet snudde sin svakhet til en styrke – og ble dermed kanskje det mest NRK-tilpassede partiet under valgkamper. Det var altså ikke lenger nødvendig å ha en partipresse for et parti som ville oppnå fremgang blant velgerne. Fremskrittspartiets vekst frem til 1989 var det nok få som hadde trodd var mulig da norske TV-seere så Anders Lange i aksjon under NRKs partilederdebatt den 7. september 1973 - med egglikør og sverd - tre dager før valget.

Senterpressen – i skyggen av Gro og Kåre

Valgkampen i 1981 dreide seg i stor grad om motsetningen mellom Høyre og Arbeiderpartiet. Det førte til at Senterpartiet kom i skyggen. Ja, Senterpartiet opplevde at dets forsøk på å sette egne saker på dagsordenen druknet i de spektakulære debattene mellom Gro og Kåre. I Senterpartiet var man frustrert; distriktspolitikk nådde ikke frem i valgkampen.[220] Senterpartiet fikk 6,7 prosent av stemmene. Det var 1, 9 prosent ned siden 1977. Dette innebar at Senterpartiets fremgang gjennom hele etterkrigstiden frem til 1973, gikk tapt med de to stortingsvalgene i 1977 og 1981. Likevel mistet Senterpartiet bare ett mandat, og satt igjen med 11, seks som sistemandat. Partiets beste valg var i 1969 og 1973, da tre av fem stemte Senterpartiet. I 1981 hadde oppslutningen sunket til to av fem. Samtidig gjorde Høyre store innhugg i Senterpartiets velgergruppe.[221] Innad i Senterpartiet var det fortsatt delte meninger

[219] Hagen 2007: 160-162
[220] Madsen 2001: 172
[221] Madsen 2001: 173

om samarbeidet med Høyre.[222] For Senterpartiet ble årene fra 1981 til 1986 preget av regjeringssamarbeidet i skyggen av Høyre.[223] Høyrebølgen gjorde at Høyre satt med størsteparten av Willoch-regjeringens medlemmer og de fleste tunge departementene. Både ideologiske trender, valgoppslutning og styrkeforhold i koalisjonen gjorde at Senterpartiet måtte sluke kameler.[224] Senterpartiets tilbakegang startet etter valget i 1973, og varte helt frem til 1990. Fra 1969 til 1990 gikk medlemstallet ned fra 72 000 til 45 000.[225] I 1981 var både Senterpartiet og Kristelig Folkeparti satellitter i Høyres gravitasjonsfelt.[226] Selv partiformann Johan J. Jakobsen innrømmer at Senterpartiets valgkamp i 1981 foregikk i skyggen av Gro og Kåre – denne personduell som tiltrakk seg så mye oppmerksomhet da valgkampen startet for alvor.[227]

Senterpartiets tilbakegang i 1980-årene fikk etter hvert betydning for Senterpressen. Senterpartiets hovedorgan, Nationen, hadde i 1981 gitt sine lesere et helt annet perspektiv på valget enn den Willoch-vennlige Høyrepressen og den Brundtland-vennlige A-pressen (se ovenfor). Det samme gjaldt de øvrige Sp-aviser. Senterpressen var fortsatt en partipresse i 1981. Det var fortsatt Senterpartiet som stod i sentrum for Senteravisenes politiske interesse. Man trenger ikke å bla lenge i en Senteravis fra 1981 for å se det. Senterpartiet og dets presse kom på tvers av 1980-årenes liberalisering og markedsøkonomi. I Senterpartiets historie kalles disse årene både for vanskelige farvann og motbakke.[228]

Kampen om Senterpartiets Pressekontor

I 1981 spilte Senterpartiets Pressekontor (SP) fortsatt en nøkkelrolle som bindeledd mellom partiet i Oslo og Senterpressen utover landet. Det innebar at en eventuell endring av Pressekontorets status ville få følger for hele den avisgruppen som soknet til Senterpartiet. Og endring av Pressekontorets rolle stod faktisk på dagsordenen både for parti og presse gjennom nesten hele 1980-tallet.

Inspirasjonen kom fra Høyrepressen, det vil si: fra omdanningen av Høyres Pressekontor til Norpress. Denne omstillingen ble raskt lagt merke til i Senterpressen. I styreprotokollen til Senterpartiets Pressekontor ble det lagt inn et utklipp fra Morgenbladet den 26. november 1982. Det var et intervju der Høyres generalsekretær Fridtjov Clemet fortalte om sitt syn på forholdet mellom Høyre og Høyres Pressebyrå. Clemet sa at "verken avisene eller partiet er fornøyd med HP", samtidig som de to heller ikke hadde sammenfallende behov og ønsker. Generalsekretæren foreslo derfor at Høyres Hovedorganisasjon opprettet sin egen presseavdeling, mens Høyres Pressebyrå ble medlemsavisenes eget byrå, fullfinansiert av dem selv.[229] Høyre gikk altså inn for et skarpere skille mellom partiets eget informasjonsapparat og det gamle Pressebyrået. Han gikk inn for å gjøre det om til avisenes eget byrå, med navnet Norpress. Et avisintervju med den påtroppende Norpress-redaktøren Gunnar Stavseth,

[222] Madsen 2001: 174-6
[223] Madsen 2001: 177
[224] Madsen 2001: 179
[225] Madsen 2001: 134
[226] Madsen 2001: 175
[227] Jakobsen 2000: 99
[228] Madsen 2001: 133ff, 165ff
[229] Morgenbladet 26. november 1982, i arkivboks A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

i Adresseavisen den 17. oktober 1983, ble også arkivert i Senterpressen.[230] Han erklærte der at Norpress ikke skulle være noe talerør for Høyre. Og det vakte interesse i Senterpressen.

Helt siden 1948 hadde Senterpartiets Pressekontor vært en drivkraft i Senterpressen. Det var dette sted som skaffet mye av det politiske stoffet som kom på trykk i Senteravisene. Som Pressekontorets redaktør siden 1948 var Odd Bye en nøkkelperson. Men hvor stod egentlig Senterpartiets Pressekontor i 1981-82?

I 1981 hadde Senterpartiets Pressekontor forbindelse med 14 aviser. Alle betalte gebyr til kontoret. Etter avtale med NTB fikk SP fra 1. januar 1981 også adgang til å sende ut sitt stoff på den såkalte S-linjen, til en pris av kroner 75 000 pr. år. Dette var en prøveordning i 1981, men ble forlenget for 1982 til samme pris. Det gjorde at Pressekontoret kunne sende inntil 5 helark pr. dag alle dager unntatt lørdager og søndager. Mer tidløst og plasskrevende stoff måtte Pressekontoret fortsatt sende ut med post. Bruken av NTBs telelinje ga uforutsette konsekvenser: det ble umulig å sende stoffet bare til Senteravisene. Stoffet gikk til alle aviser som hadde S-linjen. SP merket derfor sitt stoff om det var ment for alle eller kun for SP-avisene. Som før var det i 1981 kun 2 medarbeidere ved kontoret. Pressekontorets regnskap og revisjon ble utført ved Senterpartiets regnskapskontor.[231] På et styremøte i Pressekontoret den 12. november 1981 sa Odd Bye at de politiske pressekontorene sammen ville gjøre et fremstøt overfor administrasjonskomiteen i Stortinget, for å få økt den faste støtten utover de 150 000 kroner pr. år som de nå fikk.[232] På det samme møtet sa Odd Bye at han snart ønsket å gå av som redaktør. Han nærmet seg aldersgrensen.

Siden Odd Bye hadde ledet Senterpartiets Pressekontor helt siden 1948, ville hans avgang lett kunne åpne for en ny vurdering av kontorets virksomhet. På et styremøte i Pressekontoret den 9. desember 1982 ble da også dets ledelse og status tatt opp - som en direkte følge av at Odd Byes epoke gikk mot slutten. Møtereferatet oppsummerte: fordi "redaktør Bye på grunn av alder ønsker å fratre som ansvarlig redaktør om et år eller to", gikk styret inn for "at en med henblikk på ansettelse av ny redaktør bør få fastlagt pressekontorets framtidige status." Styret ville derfor møte Senterpresselaget for å avklare avisenes syn på Pressekontoret. Deretter ville styret ta saken opp med Senterpartiets Hovedorganisasjon. Odd Bye fikk i oppdrag å lage et utkast som styret kunne sende til Senterpresselaget som utgangspunkt for dets behandling. Allerede nå i desember 1982 begynte styret å være på utkikk etter Odd Byes etterfølger som Pressekontorets redaktør.[233]

Odd Byes varslede avgang åpnet altså for ny vurdering av Pressekontorets rolle, selv om han fortsatte inntil videre. I 1982 hadde Pressekontoret fortsatt bare to medarbeidere. Utgiftene ble fortsatt dekket med gebyr fra avisene; de betalte 243 859 kroner. Statstilskuddet var dette året på 275 000, mens 87 859 kom som tilskudd fra

---

[230] Adresseavisen 17. oktober 1983, i arkivboks A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[231] Jfr. Melding om virksomheten ved Senterpartiets Pressekontor fra 1.12. 1980 til 1.12. 1981, se A-0002, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet. Samtidig var Senterpartiets Pressefond nådd et beløp på 416 512, 78 kroner den 1. desember 1981. Alle midler bortsett fra 15 000 i aksjer i A/S Samhold og et lån til Agder Tidend på 30 000, var plassert i Bøndenes Bank og Namsos Sparebank. Fondet hadde ikke tap i 1980 (Melding om Senterpartiets Pressefond i tiden 1. 12. 1980 til 1.12 1981, se A-0002, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet).

[232] Jfr styremøtereferat fra SPs styremøte den 12. november 1981, i A-0002, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[233] Jfr referat fra styremøte den 9. desember 1982, A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

Senterpartiet. Styret bestod fremdeles av tre medlemmer. Styreformann i 1982 var Ragnar Udjus, som var utnevnt av Senterpartiet. De to andre var disponent Kolbjørn Gaustad fra avisen Fylket i Molde og sjefredaktør Andreas Hagen i Østlendingen. Gaustad og Hagen var Senterpressens styrerepresentanter.[234]

Den 7. februar 1983 satte styret opp et notat om kontorets fremtidige drift. Foranledningen var ikke bare Odd Byes kommende avgang, men også at Dagspresseutvalget foreslo at statsstøtten til pressekontorene skulle flyttes fra pressestøttekapittelet til kapittelet for partistøtte i statsbudsjettet. Selve redaktørspørsmålet hadde aktualisert "hvilken status kontoret skal ha i framtida", het det. Notatet pekte på at eventuelle søkeres interesse for redaktørstillingen ville "være avhengig av om pressekontoret skal være senterpressens service-organ eller om det skal være en underavdeling under Senterpartiet. Dette har ikke tidligere vært tatt opp til noen endelig avklaring eller formalisering", skrev styret. Notatet pekte dog på at igjennom alle år var det fattet "visse praktiske beslutninger som peker klart i retning av å betrakte pressekontoret som et service-organ for senterpressen, med formidling av så vel politisk stoff som stoff av mer allmenn journalistisk art."

Slik trakk styret opp to prinsipielle hovedoppfatninger som nødvendigvis måtte stå i motsetning til hverandre: enten kunne Pressekontoret oppfattes som en underavdeling av Senterpartiet med alt hva det innebar - eller så kunne det oppfattes som et service-organ for Senterpressen. Spørsmålet var rett og slett hvem Pressekontoret primært skulle tjene; partiet eller pressen? Dette hadde faktisk vært uavklart helt siden 1948. Kontorets opphavsmann, Georg Werner-Hansen, kalte det opprinnelig for "Bondepressens Oslo-kontor" før det skiftet navn til Bondepartiets Pressekontor. Navneskiftet signaliserte at partiet regnet kontoret som sitt. Det oppstod en viss strid om dette navneskiftet (se kapittel 1 ovenfor). Bondepresselaget fikk likevel rett til å oppnevne to av de tre styrerepresentantene, mens Bondepartiet kun oppnevnte ett. Hensynet til partiet og hensynet til pressen hadde altså lenge stått mot hverandre. Denne uklarheten stod fortsatt ved lag tidlig i 1980-årene, slik styrenotatet viser. Notatet pekte på at Senterpartiets PR- og informasjonsbehov hadde økt i 1960-årene; Pressekontoret måtte betjene både presse, radio og fjernsyn og også arbeide internt i partiets organisasjon. Dette beslagla etter hvert så mye av Pressekontorets kapasitet at det i begynnelsen av 1970-årene ble enighet mellom SP-styret og Senterpartiets Hovedorganisasjon at virksomheten skulle deles. Dermed fikk Senterpartiet sin egen PR- og informasjonstjeneste, som også overtok ansvaret for partiets bladtiltak, mens Pressekontoret mer ble et service-organ for senterpressen. Samtidig vedtok Pressekontorets styre at kontorets leder skulle ha status som ansvarlig redaktør i samsvar med bestemmelsene i Redaktørplakaten. Et annet forhold som underbygget denne utviklingen, var at Stortinget ga pressestøtte til driften av de politiske pressekontorene.[235]

Denne forhistorien gjorde at Senterpartiets Pressekontor tidlig i 1980-årene "oppfattes først og fremst som et service-organ for senterpressen", selv om kontoret

[234] Jfr Årsmelding for SP i 1982, i A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet Senterpartiets Pressefond hadde ingen tap i 1982, og heller ingen garantiforpliktelser. Fondet hadde i realiteten svært lav aktivitet.

[235] NOTAT fra styret for Senterpartiets Pressekontor Om Senterpartiets Pressekontors fremtidige drift, datert 7. februar 1983, Arkivboks: D-0001, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

også formidlet stoff fra Senterpartiets stortingsgruppe. Notatet slo fast: "At pressekontoret derigjennom må "tjene to herrer", kan skape uklarhet om kontorets formelle status." Notatet etterlyste derfor en avklaring, for det ville en ny redaktør kreve. Notatet sa det slik: "Kort sagt blir spørsmålet da: Skal Senterpartiets Pressekontor være medlemsavisenes organ og ansvar – med de samme forpliktelser overfor Senterpartiet som disse avisene har? Eller skal pressekontoret være Senterpartiets service-organ overfor partipressen og underlagt partiets "jurisdiksjon"?"[236]

Styrets notat mente at svaret var avhengig av om Dagspresseutvalgets innstilling ble vedtatt. Ble det vedtatt at statstøtten til pressekontorene skulle avvikles og gå inn i partistøtten, ville det skape ny uklarhet om pressekontorenes status. Trolig ville de da bli "innlemmet i partienes PR- og informasjonstjeneste. Og med de følger det må få for redaktøransvaret." Men hvis statstøtten til pressekontorene ble opprettholdt, kunne medlemsavisene overta ansvaret for Pressekontoret.

På dette tidspunkt dekket Senterpartiet bare drøyt 10 prosent av Pressekontorets driftsutgifter. Partistøtten var redusert over mange år, i tråd med den økende statsstøtten. Notatet pekte igjen på at det de senere år hadde skjedd "en klar utvikling i retning av å betrakte disse kontorene som avisenes service-organ." Dette var også grunnen til at Stortinget hadde vedtatt å føre opp støtte til pressekontorene som en egen budsjettpost, og at Stortinget hadde bevilget full dekning av pressekontorenes telekommunikasjonsutgifter til NTB. SP-notatet viste for øvrig til at Høyres Pressebyrå var under endring, og at også Arbeidernes Pressekontor under sin nye leder Arvid Jacobsen oppfattet seg som mer selvstendig enn før. Notatet pekte igjen på at Odd Byes avgang gjorde det ønskelig at Senterpresselaget "på vegne av avisene tar stilling til spørsmålet om den framtidige drift og status for kontoret."[237] Slik ble forandringene i Høyres Pressebyrå og Arbeidernes Pressekontor trukket inn i revisjonen av Senterpartiets Pressekontor. Den uavklarte rollen dels som partikontor og dels som service-kontor for avisene syntes å ha blitt stadig mer problematisk. Notatet etterlyste at Pressekontorets status ble endelig fastlagt. Det ville i så fall få konsekvenser for hele Senterpressen.

Den 29. november 1983 kom Pressekontorets fremtid på dagsordenen. Da ble det arrangert et fellesmøte mellom Pressekontoret, Senterpartiets arbeidsutvalg og redaktørene i Senterpressen. De møttes nå ansikt til ansikt: Pressekontorets tre styremedlemmer; Ragnar Udjus, Andreas Hagen og Kolbjørn Gaustad, men også redaktør Johs. Brantzæg i Trønder-Avisa, redaktør Andor Opdal i Nordtrønderen og Namdalen, redaktør Hallvard Grotli fra Gudbrandsdølen, redaktør Thor Solberg i Østlendingen, sjefredaktør Dagfinn Vårvik i Nationen, redaktør Tom Svennevig i Agder Tidend, redaktør Gregar Rekaa i bladet Sentrum /Senterpresselaget. Fra Senterpartiets arbeidsutvalg møtte nestformann Anne Enger Lahnstein og partiets generalsekretær Svein Sundsbø. Dessuten deltok Odd Bye. Det var hans kommende avgang som fikk møtet i stand. I møtereferatet står det at "fra flere av Senterpartiets aviser" og fra arbeidsutvalget var det kommet ønsker om å "diskutere retningslinjene for Pressekontorets framtidige organisering og bemanning." Ifølge referatet var det viktig at de fant ordninger som kunne "tilfredsstille både avisene og partiet."

[236] S.st.
[237] Notat datert 7. februar 1983, arkivboks D-0001, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

Generalsekretær Svein Sundsbø trakk først opp situasjonen som oppstod for Pressekontorets ledelse fra den tid Odd Bye trådte tilbake som redaktør og ut året 1984, eller inntil det var skjedd en avklaring av Dagspresseutvalgets innstilling og pressekontorenes framtidige finansiering. Sundsbø sa at det i dagens situasjon var "uhensiktsmessig og urasjonelt" å opprettholde en todeling mellom Pressekontoret og Senterpartiets informasjonstjeneste. Han foreslo som løsning at informasjonstjenesten ble avviklet, og at dets oppgaver ble overført til Pressekontoret, som da måtte opprettholdes. Han foreslo også at den daværende leder for Senterpartiets informasjonstjeneste, Gregar Rekaa, fikk tilbud om midlertidig ansettelse som redaktør av Pressekontoret.

Sundsbøs forslag fikk tilslutning fra redaktørene Brandtzæg, Opdal og Vårvik. Men redaktørene Solberg, Hagen, Grotli og Svennevig gikk imot. De mente at Pressekontoret burde "være et serviceorgan for senterpressen og ha den selvstendighet og uavhengighet som godkjenning av redaktørplakaten innebærer." De viste til at dette var i samsvar med den generelle utvikling i norsk presse, også når det gjaldt de politiske pressekontorene. Det var i den senere tid skjedd det de kalte en "avvikling av tilknytningen til partiene" – senest ved at Høyres Pressebyrå skulle skilles helt ut fra partiet og blir avisenes serviceorgan under et mer nøytralt navn. Odd Bye tok nå ordet og redegjorde kort for årsaken til at de ved begynnelsen av 1970-årene hadde innført et skille mellom Senterpartiets informasjonsvirksomhet og Pressekontoret. Så oppstod en lengre debatt om Pressekontorets status, men uten at deltakerne klarte å samle seg om en endelig konklusjon.[238]

Møtet ble en konfrontasjon: to helt motsatte oppfatninger stod mot hverandre. Den første kom fra generalsekretær Svein Sundsbø, som representerte Senterpartiet. Ved å overføre informasjonstjenesten til Pressekontoret betraktet han kontoret i realiteten som Senterpartiets forlengede arm, altså som en ren informasjonsvirksomhet for partiet. Støtten fra redaktørene Brantzæg, Opdal og Vårvik i Trønder-Avisa, Nordtrønderen og Namdalen og Nationen, viser deres partilojalitet. Det andre synet gikk Solberg, Hagen, Grotli og Svennevig inn for: de avviste generalsekretærens forslag og mente at Pressekontoret burde organiseres som et serviceorgan for Senterpressen - med Redaktørplakaten som rettesnor. De ville altså gjøre Pressekontoret selvstendig - i tråd med den øvrige utvikling i pressen.

Senterpressen var altså splittet mellom en partilojal og en opposisjonell fløy. Ikke overraskende var det Andreas Hagen, Thor Solberg, begge fra Østlendingen, som stod for det siste synet. Østlendingen hadde lenge representert en indre opposisjon mot partiledelsen. Resultatet av møtet ble at Senterpartiets arbeidsutvalg skulle sende et forslag til Pressekontorets styre. Det skulle så legges frem for avisene og Senterpresselaget.

Den 7. desember 1983 signerte Svein Sundsbø og partiformann Johan J. Jakobsen et notat om Pressekontoret. De to foreslo at Gregar Rekaa ble midlertidig redaktør ved SP, at Senterpartiets Informasjonstjeneste i sin daværende form ble nedlagt for den tid Rekaa var midlertidig SP-redaktør, og at SP "i prinsippet" skulle bestå i sin nåværende form med eget styre og en redaktør som arbeidet i samsvar med Redaktørplakaten. Like fullt mente de at SPs styre burde delegere en del praktiske,

[238] Jfr styremøteprotokoll for SPs fellesmøte den 29. november 1983, i A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

økonomiske og administrative tiltak til Senterpartiets arbeidsutvalg. De foreslo en ny stilling for å løse Senterpartiets informasjonsoppgaver.[239]

Pressekontorets styre svarte med å konstituere Gregar Rekaa som ny SP-redaktør når Odd Bye gikk av og ut 1984. Ellers bestemte de at en prinsipiell avklaring av Pressekontorets organisasjonsmodell først kunne gjøres når Stortinget hadde fastlagt de fremtidige retningslinjer for statsstøtten til de politiske pressekontorene. Et brev om dette var undertegnet av styreformann Ragnar Udjus,[240] etter vedtak i styret samme dag.[241]

Nå begynte SP-saken å bli kasteball mellom Senterpartiet og Senterpressen. Partiets arbeidsutvalg vedtok 29. februar 1984 at Gregar Rekaas arbeid med bladet Sentrum og andre informasjonsoppgaver for Senterpartiet "løses gjennom Pressekontorets stab fra den tid han tiltrer i stillingen og ut 1984." Utvalget bestemte at det personale som da var knyttet til bladet Sentrum skulle overføres til Pressekontoret. Dermed tok Senterpartiet standpunkt til striden på konfrontasjonsmøtet i november. Andreas Hagen reagerte. På Pressekontorets styremøte den 23. mars 1984 fant han at arbeidsutvalgets fremgangsmåte og vedtak var "uakseptabel", fordi utvalget dermed "overtar" den funksjonen som Pressekontorets styre var tillagt, men også fordi vedtaket innebar at Senterpartiets informasjonstjeneste og bladet Sentrum nå faktisk ble lagt inn under Pressekontoret. Det kunne ikke Hagen gå med på. Spørsmålene om en slik overføring måtte utstå inntil Stortinget hadde behandlet Dagspresseutvalgets innstilling om pressekontorenes fremtidige drift. Hagen pekte på et avgjørende poeng da han sa at en "eventuell overføring har nemlig vesentlige konsekvenser for forholdet mellom partiet og pressekontorets medlemsaviser og for pressekontorets budsjett." Kolbjørn Gaustad var enig. Han kunne heller ikke akseptere at arbeidsutvalget vedtok å overføre informasjonstjenesten og bladet Sentrum til Pressekontoret. Gaustad mente at utvalget hadde fattet sitt vedtak på feilaktige premisser. For Ragnar Udjus må disse protestene fra Hagen og Gaustad ha vært temmelig ubehagelige: han var styreformann i SP som Senterpartiets representant, og sa at han derfor måtte følge opp arbeidsutvalgets vedtak. Likevel så han det som en viktig oppgave å unngå konflikt mellom styrets flertall og Senterpartiets arbeidsutvalg. Udjus gikk derfor inn for et kompromiss. Men Hagen og Gaustad dannet et flertall som holdt fast på sitt vedtak 25. januar: de mente at Senterpartiet ikke kunne overføre sin informasjonstjeneste og sitt blad Sentrum til Pressekontoret uten videre, og at det hele måtte utsettes og tas opp til ny prinsipiell vurdering i forbindelse med Pressekontorets budsjett for 1985 sett i sammenheng med Stortingets behandling av statsstøtten til de politiske pressekontorer. Hagen og Gaustad ville også legge driften av Pressekontoret frem for Senterpressens medlemsaviser.[242]

Dermed var styret splittet. Senterpressens to representanter stod imot partiets styreformann: Hagen og Gaustad representerte avisene, Udjus partiet. Ragnar Udjus

---

[239] Jfr. notat om Senterpartiets Pressekontor fra partiformann Johan J. Jakobsen og generalsekretær Svein Sundsbø 7. desember 1983, i A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[240] Ragnar Udjus i brev til Senterpartiets Hovedorganisasjon 25. januar 1984, i A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[241] Styremøteprotokoll for Sps styremøte den 25. januar 1984, i A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet.

[242] Jfr styremøteprotokoll fra styremøte i Senterpartiets Pressekontor 23. mars 1984, i A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

var også medlem i det arbeidsutvalget som hadde foretatt vedtaket om overføring av bladet Sentrum og partiets informasjonstjeneste til Pressekontoret. Dermed kom Udjus i klemme mellom hensynet til partiet og hensynet til pressen. Kritikken fra Hagen og Gaustad rettet seg jo også mot Udjus, siden han var medlem av arbeidsutvalget. Til tross for sin uenighet vedtok styret å ansette Gregar Rekaa som konstituert ansvarlig redaktør fra det tidspunkt da Odd Bye sluttet og ut året 1984.[243]

Striden om Senterpartiets Pressekontor viste at dets betydning fortsatt var stor. I 1984 sendte Pressekontoret ut hele 751 meldinger: stortingsreportasjer, referater av foredrag, intervjuer og politiske kommentarer. Praktisk talt alle disse meldingene ble sendt ut til avisene og til NRK via NTBs fjernskrivernett. Mottakere uten fjernskriverforbindelse fikk stoffet pr. post. De ordinære nyhetsmeldingene ble stilt til disposisjon for alle aviser og NRK, mens de politiske kommentarene og enkelte spesialartikler var forbeholdt Senterpressens aviser, som betalte gebyr til Pressekontoret. [244]

Så kom tiden for redaktørskifte. Den 1. juli 1984 forlot Odd Bye sin stilling som redaktør for Senterpartiets Pressekontor. Det var en historisk avgang: han hadde hatt stillingen siden 1948, bare avbrutt av Borten-epoken 1965-71. Han var den siste gjenværende av de Pressekontor-redaktører som ble ansatt i årene rundt 1950: Helge Kongshaug, Ranik Halle og Olav Brunvand hadde for lengst gått av da Odd Bye forlot sin stilling i 1984. Fra samme dag overtok Gregar Rekaa som redaktør.[245] Rekaa var lønnet av Pressekontoret, men utførte også tjenester for Senterpartiet - bl.a. det omstridte arbeidet med bladet Sentrum. Senterpartiet betalte 50 000 kroner til Pressekontoret for dette arbeidet i andre halvår 1984.

Den 17. desember 1984 avklarte Pressekontorets styre dets situasjon: styret vedtok at det var uaktuelt å overføre Senterpartiets informasjonstjeneste til Pressekontoret. Da var det dessuten avklart i Stortinget at statstilskuddet til de politiske pressekontorene fortsatt skulle gå direkte til disse kontorene. Dermed var Pressekontorets driftsgrunnlag som før: Gregar Rekaas status som redaktør og hans forhold til Senterpartiet ble det samme som for Odd Bye, slo styret fast. Mot en særskilt godtgjørelse fra Senterpartiet utførte Pressekontoret likevel arbeidet med bladet Sentrum.[246] Slik løste flokene rundt Pressekontoret seg inntil videre – flokene hadde vist at pressefolk og partifolk så helt forskjellig på Pressekontoret.

Med denne nye avklaringen kunne Senterpartiets Pressekontor fortsette nesten som før: i 1985 sendte Pressekontoret ut 640 meldinger. Fortsatt ble ordinære nyhetsmeldinger gitt til alle medier, mens politiske kommentarer og spesialartikler var forbeholdt Pressekontorets medlemsaviser. Pressekontoret hadde også i 1985 ansvar for bladet Sentrum, og fikk en egen godtgjørelse for det. Ved siden av redaktør Gregar Rekaa arbeidet journalisten Jarle Skoglund.[247]

---

[243] S.st.

[244] Jfr styremøteprotokoll fra styremøte den 29. august 1984, A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet.

[245] Jfr Årsmelding for Senterpartiets Pressekontor for 1984, i A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[246] Jfr. styremøteprotokoll fra møte den 17. desember 1984, A-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[247] Årsmelding for Senterpartiets Pressekontor, arkivboks D-0001, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet. Senterpartiets Pressefond hadde i 1985 kroner 589 639,47 kroner, og renteinntekter på 66 000 kroner. Fondet delte ut 21 000 kroner i stipend. Fondet kunne ikke forhindre at Agder Tidend gikk inn i 1985,

I praksis drev Pressekontoret altså fortsatt dobbeltkjøring mellom avisoppgaver og partioppgaver. Men den 12. august 1987 bestemte styret seg for å si opp den avtalen med Senterpartiet som gjaldt utgivelsen av Sentrum. Avtalen innebar at Pressekontorets redaktør Gregar Rekaa også var redaktør for Sentrum. Han vekslet mellom oppdrag for Senterpartiets informasjonstjeneste, og mer avisrettede oppgaver, men fant denne samkjøringen vanskelig "og lite tilfredsstillende for både avisene og partiet." Dessuten var arbeidsbyrden stor. Rekaa ba seg derfor fritatt for oppdrag for Senterpartiets informasjonstjeneste, og ba om at avtalen om bladet Sentrum opphørte.[248]

Slik fortsatte striden. Årsaken var at det ennå ikke var avklart hvilken rolle Senterpartiets Pressekontor skulle ha. Et udatert notat fra januar 1988 – trolig skrevet av Gregar Rekaa – diskuterte Pressekontorets fremtidige drift. I notatet het det at "den egentlige omleggingen ligger i et forsøk på å bli et virkelig Oslo-kontor for medlemsavisene når det gjelder saker i Stortinget – og saker tilknyttet styringsverket. Der tror jeg vi virkelig kan gjøre noe for avisene." Dette hadde Pressekontoret nettopp prøvd ut ved å lage en melding om en viktig lokal broutbygging i Nord-Trøndelag. Saken var et stortingsreferat med lokalt snitt uten partivinkel - altså partiuavhengig journalistikk. For Pressekontoret var dette riktignok ikke noe revolusjonerende nytt. Ideen var reist tidligere. Men nå i 1988 ble meldingen om denne broutbyggingen et eksempel på hvordan Senterpartiets Pressekontor kunne drive slik at det tjente avisene istedenfor partiet.[249]

I lengden kunne ikke Pressekontorets rolle forbli uavklart – i spennet mellom avisenes og partiets interesser. Den endelige avklaringen kom i 1989. Den 17. oktober 1989 sendte Senterpartiets organisasjonssjef Ole Gustav Narud et notat til partiets arbeidsutvalg. Notatet handlet om "Pressekontorets organisering og forhold til partiet." Narud skrev at et utvalg under Pressekontoret, med Thor Solberg fra Østlendingen og sjefredaktør Osvald Magnussen fra Nationen som medlemmer, foreslo å omorganisere Pressekontoret. De to hadde skrevet et langt notat som gikk inn for å etablere det de kalte "Senterpressens Oslo-redaksjon." De foreslo at dette kontoret kunne opprettes i Nationen, og at bemanningen skulle være en redaktør. På sin side skrev Ole Gustav Narud at det hadde "vært til stor fordel for partiet at pressekontoret har fungert som en informasjonskanal utad." Ikke minst hadde Pressekontorets avtale med NTB sikret Senterpartiet muligheter for å nå ut "usensurert" til alle aviser som abonnerte på NTBs tjenester. Ole Gustav Narud bemerket – med en litt spiss tone - at "Det er noe uklart for undertegnede hvorfor Solberg/Magnussen har laget et så langt notat for å foreslå at pressekontoret skifter navn og adresse og for å få gjennom en viss fristilling i forhold til partiet. Den foreslåtte løsning er til ugunst for partiet, men det er lite å gjøre med det." Som organisasjonssjef i Senterpartiet var Ole Gustav Narud altså skeptisk til

---

jfr: melding om Senterpartiets Pressefond for 1985,arkivboks D-0001, PA.- 896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet.

[248] Styremøtereferat av Sps styremøte den 12. august 1987, arkivboks D-0001, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[249] Udatert notat fra januar 1988: "Virksomheten ved pressekontoret fremover", i arkivboks D-0001, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet. Et brev fra Rekaa til redaktørene i Senterpressen den 20. januar 1988 henviser til dette notatet, som ble sendt ut samtidig. Det var en innkalling til et om omlegging av SPs virksomhet den 26. januar 1988 (s.st.).

omorganisering av Senterpartiets Pressekontor: det var til "ugunst" for partiet, mente han. Hans notat gikk til Senterpartiets arbeidsutvalg.[250]

Thor Solberg og Osvald Magnussen fremførte Senterpressens syn da de foreslo omorganisering. Men forslaget møtte skepsis i Senterpartiet. Magnussen og Solberg var de fremste redaktører i Senterpressen: Nationens og Østlendingens redaktører stod sammen – og var i ferd med å bevege seg bort fra Senterpartiets interesser. Den 3. november 1989 sendte Ragnar Udjus ut et mer formalisert utkast fra Solberg og Magnussen til Ole Gustav Narud - om omorganiseringen av Pressekontoret. Det første notatet fra Solberg og Magnussen var datert 6. oktober 1989. Dette nye fikk betegnelsen Notat II. Det var et saksforelegg til den ekstraordinære generalforsamlingen som nå seilte opp. Først viste de to til notatet fra 6. oktober. Der stod forslaget om å etablere en "Senterpressens Osloredaksjon." De skrev at "Senterpresselaget omdannes til en mer strømlinjeformet organisasjon for Senterpressens aviser og blad. Vi forutsetter videre at personlig medlemskap bortfaller og heretter er det bare avisene og bladene som står som medlemmer av laget." Magnussen og Solberg satte opp et forslag til nye vedtekter. Der het det at Senterpresselaget skulle skifte navn til Senterpressens Oslo-redaksjon. Inntil videre stod begge navn i vedtektsforslaget. Videre foreslo de at styret skulle ha 5 medlemmer. Fire burde velges av årsmøtet, og det femte oppnevnes av Senterpartiets Hovedorganisasjon. De foreslo også nye vedtekter for Senterpartiets Pressefond. Dette NOTAT II var datert på Elverum den 3. november 1989, og var undertegnet av Osvald Magnussen og Thor Solberg.[251]

Stedet Elverum tyder på at det var Thor Solberg som la siste hånd på dette notatet. Omdanningen av Senterpartiets Pressekontor kan sees som et uttrykk for den selvstendige linjen som Østlendingen lenge hadde ført i forhold til Senterpartiets ledelse: det konkrete initiativet til omdanningen høsten 1989 kom fra Østlendingen, men fikk så tilslutning fra Nationens sjefredaktør. Men Senterpartiets organisasjonssjef Ole Gustav Narud stilte seg 17. oktober kjølig til forslaget i det første notatet. Det var kanskje årsaken til at Solberg og Magnussen den 3. november skrev sitt andre notat, som var mer inngående og detaljert.

Omorganiseringen måtte behandles på en ekstraordinær generalforsamling i Senterpresselaget/Senterpartiets Pressekontor. Den ble avholdt i Nationens lokaler i Oslo onsdag den 29. november 1989, kl. 1500. Der møtte sjefredaktør Johannes Brantzæg fra Trønder-Avisa, sjefredaktør Asbjørn Ringen fra Gudbrandsdølen, sjefredaktør Osvald Magnussen fra Nationen, sjefredaktør Thor Solberg fra Østlendingen, sjefredaktør Lars Steinar Ansnes fra Fylket og sjefredaktør Ragnar Udjus fra Kristiansand. Ole Gustav Narud representerte Senterpartiets Hovedorganisasjon. Det fremlagte forslag til nye vedtekter og nytt navn på Senterpresselaget ble enstemmig vedtatt. Dermed skiftet Senterpresselaget/Senterpartiets Pressekontor navn til "Senterpressens Oslo-redaksjon." Samtidig skiftet Senterpartiets Pressefond navn til Senterpressefondet.[252]

[250] Ole Gustav Narud:Notat om Pressekontorets organisering, datert 17. oktober 1989, arkivboks D-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[251] Se Notat II datert 3. november 1989, i arkivboks D-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[252] Jfr. Protokoll fra ekstraordinær generalforsamling i Senterpresselaget/Senterpartiets Pressekontor den 29. november 1989, hos Nationen i Oslo. Se arkivboks D-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

De nye vedtektene slo fast at navnet nå var "Senterpressens Oslo-redaksjon." Formålsparagrafen (§1) erklærte at kontoret var "et samarbeidsorgan som skal bidra til å styrke Senterpressen gjennom faglig, økonomisk og praktisk samarbeid mellom pressegruppens aviser og blad. Det skal representere pressegruppen utad i den grad medlemmene finner dette formålstjenlig, ivareta Senterpressens interesser overfor Senterpartiet og være kontaktorgan mellom partiet og pressegruppen i pressespørsmål." Kun aviser og blad knyttet til Senterbevegelsen kunne være medlemmer, ikke personer. Av styrets 5 medlemmer skulle fire velges av årsmøtet, som var kontorets øverste myndighet, mens det femte ble oppnevnt av Senterpartiets Hovedorganisasjon. Kontorets styre fungerte også som styre for Senterpressefondet.[253]

Slik ble Senterpartiets Pressekontor til Senterpressens Oslo-redaksjon den 29. november 1989. Endringen hadde lenge ligget i luften. Dette var en endelig løsning på Pressekontorets uavklarte status - faktisk helt siden 1948 - i spennet mellom partiet og pressen. Den nye løsningen ga kontoret en selvstendig status: det var ikke lenger et parti-kontor, men et service-organ for Senterpressen. Ordningen var likevel intet totalt brudd med Senterpartiet – for partiet fikk rett til å utnevne en styrerepresentant. Partiets ene styremedlem møtte imidlertid fire avisrepresentanter. Det var altså ingen tvil om hvor makten lå. Senterpressens Oslo-redaksjon skulle fortsatt arbeide begge veier mellom avisene og partiet – men var altså ikke lenger noe "Senterpartiets Pressekontor."

Året 1989 ble dermed det siste år for Senterpartiets Pressekontor. Pressemeldingene som kom fra kontoret dette året var fortsatt politiske uttalelser, nesten alltid med en Sp-politikers mening i tittelen og med partiforkortelsen i parantes: (Sp). Pressemeldingene var ofte enkildejournalistikk. Så sent som i 1989 levde virksomheten opp til navnet Senterpartiets Pressekontor. Det var alle disse meldingene som gjort medlemsavisene i stand til å fungere som Senterpartipresse.[254]

Så ble redaktørstillingen utlyst. Annonsen erklærte at kontoret "fremstår fra årsskiftet med ny organisasjon," og med nye lokaler nær Stortinget og Regjeringskvartalet. Det het at "Redaksjonen skal foruten å være partiets pressekontor tjene som et naturlig samarbeidsorgan i Oslo for avisene Trønder-Avisa, Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer, Nationen, Østlendingen/Hamar Dagblad, Nordtrønderen og Namdalen samt Fylket." Annonseteksten erklærte at nydanningen fortsatt skulle fungere som "partiets pressekontor." I selve annonseteksten stod det at sjefredaktøren "skal ha et nært samarbeid med avisene i senterpressen og med Senterpartiet."[255]

Den 8. februar 1990 skrev organisasjonssjef Ole Gustav Narud et notat til Senterpartiets arbeidsutvalg. Det hadde tittelen "Senterpressens Osloredaksjon/Senterpartiets Pressekontor." Han pekte på at omorganiseringen gjorde det nødvendig å se på det økonomiske forholdet mellom Senterpartiet og pressekontoret: "Det ligger i den vedtatte omorganisering at Senterpressens Osloredaksjon for framtiden drives som en helt selvstendig økonomisk enhet med eget fullstendig regnskap. Det innebærer at dagens ordning, hvor Pressekontoret

[253] Vedtekter, s.st.
[254] Pressemeldinger fra SP i 1988-1989, se arkivboks F-0045, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet
[255] Redaktørannonse fra Senterpressens Oslo-redaksjon, i arkivboks D-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

regnskapsmessig har fungert som en avdeling i Hovedorganisasjonen må avsluttes." Narud ga så denne beskrivelsen av pressekontoret etter omorganiseringen:

> Omorganiseringen innebærer som kjent at pressekontoret heretter klart framstår som senterpressens service-organ, mens det tidligere hadde preg av å være en underavdeling av Senterpartiet. Dette er i og for seg en utvikling som har pågått over lang tid og som også henger sammen med at kontoret gradvis har blitt mindre avhengig av tilskudd fra partiet etter hvert som statsstøtten har blitt trappet opp... Endringene innebærer dermed at det "nye" senterpresselaget skal drive pressekontoret som egen økonomisk enhet...[256]

Narud konstaterte at den årelange drakampen var over. Det var vanskelig for Senterpartiet å gå imot redaktørenes ønske om omstilling. En årsak til det var at Senterpartiets økonomiske bidrag til Pressekontoret hadde sunket, mens statsstøtten hadde økt. Ja, i årene 1987, 1988 og 1989 hadde Pressekontoret faktisk ikke hatt behov for tilskudd fra Senterpartiet i det hele tatt, konstaterte Narud. Pressekontorets dobbeltrolle fra starten i 1948 hadde fremkommet i en 50/50 prosents finansiering mellom Senterpartiet og Senterpressen. Men over tid var finansieringen helt forandret: den statlige pressestøtten reduserte partiets støtte så mye at den til slutt kunne falle helt bort. Da avisredaktørene etter dette gikk inn for å omdanne Pressekontoret til Senterpressens service-kontor, hadde dermed Senterpartiet ikke lenger økonomisk tyngde bak sine argumenter. Partiet finansierte jo ikke lenger Pressekontoret. I tillegg var Senterpartiet i sterk tilbakegang blant velgerne. At partiet fikk seg tildelt en styrerepresentant – som ble informasjonssjef Elisabeth Bakke i Senterpartiets Hovedorganisasjon – kan sees som en høflig tributt til partiet fra pressen. Pressen hadde likevel full kontroll.

Omorganiseringen endret hele infrastrukturen i Senterpressen. Det nye navnet og de nye vedtektene markerte avstand til det gamle Pressekontoret - det nye tilhørte Senterpressen fullt og helt. Den mangeårige drakampen førte Pressekontoret fra partiet til pressen. Endringen gjorde langt på vei slutt på den tradisjonelle partipresse-konstruksjonen i Senterpartiet. Forholdet mellom presse og parti ble fornyet – inspirert av omgjøringen av Høyres Pressebyrå til Norpress.

Nå overtok Senterpressens Oslo-redaksjon. Kontorets virksomhet lå nede fra januar og til mars 1990. Men den 15. mars 1990 tiltrådte den nye redaktøren, Kjell Dahle. Han fikk kontor i Nationens redaksjon, mens Senterpartiets Pressekontor hadde hatt sine lokaler sammen med Senterpartiets Hovedorganisasjon i Peder Claussøns gate 2. Også rent fysisk gikk kontoret altså over fra Senterpartiet til pressen. Den første uken brukte Kjell Dahle til en reise til redaksjonene i Østlendingen, Gudbrandsdølen, Fylket og Trønder-Avisa. Slik ble han kjent med redaktører, vaktsjefer og andre i Senterpressen. Han fant ut at avisene hadde helt ulike behov: Østlendingen var mest opptatt av politisk stoff som supplerte NTB-stoffet, Gudbrandsdølen var mest opptatt av lokale vrier på stoffet, Fylket var generelt interessert i kommentarer og bakgrunnsstoff særlig om EF, distriktspolitikk og landbrukspolitikk, Trønder-Avisa

[256] Ole Gustav Naruds notat "Senterpressens Osloredaksjon/Senterpartiets Pressekontor" datert 8. februar 1990, i arkivboks D-0002, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet. Understrekning i original. Om Senterpartiets Pressefond skrev Narud at "forandringen etter omorganiseringen vil bestå i at organisasjonen heretter føres som en klient og ikke som en avdeling... Senterpartiet må ta en godtgjørelse for disse tjenestene, som bl.a. vil omfatte skattetrekk og innbetaling av arbeidsgiveravgift for Pressekontorets ansatte" (s.st.).

ønsket kommentarer til sentrale saker fra Stortinget (om mulig med Nord-Trøndelag-vri) samt EF-stoff og saker om distriktsnæringene.[257]

Det lå i Kjell Dahles redaktørstilling at Senterpressens Oslo-redaksjon hadde en annen rolle overfor partiet enn forgjengerne Odd Bye og Gregar Rekaa hadde hatt. Allerede i årsmeldingen for 1990 skriver han at "Det er forsøkt holdt en kritisk og uavhengig, men "fair" linje overfor de ulike politiske aktører, inkludert Senterpartiet og de to regjeringer." Dahle ville markere at Senterpressens Oslo-redaksjon kunne være kritisk også til Senterpartiet. I et eget avsnitt omtalte Dahle Oslo-redaksjonens forhold til Senterpartiet:

> Det var en viss misnøye over at redaksjonen ikke skulle plasseres i partilokalene i Peder Claussøns gate, slik tilfelle var med Senterpartiets Pressekontor. At den nyansatte redaktøren delte styrets avgjørelse om dette, var heller ikke umiddelbart populært.
>
> Klare meldinger om at utsendelse av pressemeldinger bygget på stortingsrepresentanters og andre tillitsfolks innlegg ikke var redaksjonens oppgave, slik det hadde vært i Senterpartiets Pressekontors tid, var like lite populære hos en del.
>
> Direkte tale fra begge sider gjorde imidlertid at situasjonen relativt raskt ble oppfattet, og det har ikke vært samarbeidsproblemer som følge av ulike interesser. Forståelsen for at pressen ikke skal underlegges partihensyn ser dessuten ut til å være voksende også i Senterpartiet. Det er derfor godtatt at Senterpressens redaksjonelle linje ikke er partiets sak, og at det derfor er formålsløst å forsøke å gripe inn. Kritikk mot stoffvalg og vinklinger "som ikke tjener partiet" har kommet i former som gjenspeiler en slik forståelse.[258]

Overgangen fra Senterpartiets Pressekontor til Senterpressens Oslo-redaksjon foregikk altså ikke helt uten konflikt. Senterpartiet hadde forventninger som Oslo-redaksjonen ikke imøtekom. Partiet måtte rett og slett lære seg at det nye kontoret drev en mer ordinær journalistisk virksomhet – også når det gjaldt Senterpartiet.

I 1991 økte stoffproduksjonen i Senterpressens Oslo-kontor. Det meste av stoffet hadde tilknytning til hovedstadens sentrale politiske miljø. 95 prosent av stoffet ble brukt i minst en av medlemsavisene. Antallet utsendte lederartikler økte fra 23 i 1990 til 76 i 1991. Avisene brukte stoffet i stor grad: Nationen brukte 52 prosent av kontorets stoff i 1991, Østlendingen 51 prosent, Fylket 79 prosent, Trønderavisene 32 prosent og Gudbrandsdølen 5 prosent. Et fremstøt fra Senterpressens Oslo-redaksjon og Norpress gjorde at Stortinget høsten 1991 gikk inn for en tilleggsbevilgning i statsstøtten til pressekontorene. Årsmeldingen sluttet med å slå fast at "Forståelsen for at pressen ikke skal underlegges partihensyn ser ut til å være voksende også i Senterpartiet. Det er derfor godtatt at Senterpressens politiske linje ikke er partiets sak, og at det derfor er formålsløst å forsøke å gripe inn." Kritikk mot stoffvalg og vinklinger "som ikke tjener partiet" kom i former som begynte å gjenspeile en slik forståelse, slo årsmeldingen fast.[259]

---

[257] Årsmeldinger fra Senterpressens Oslo-redaksjon for årene 1990-1993 ligger i arkivboks D-0001, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet. Årsmeldingen for 1990 er datert 13. mars 1991 og signert KD: Kjell Dahle.

[258] Jfr. Årsmelding for Senterpressens Oslo-redaksjon for 1990, i arkivboks D-0001, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[259] Jfr Årsmelding for Senterpressens Oslo-redaksjon for 1991, datert 5. januar 1992, i arkivboks D-0001, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

Oslo-redaksjonen ble en viktig stoffleverandør for sine medlemsaviser: i 1992 ble 98 prosent av det utsendte stoffet brukt i minst en av avisene. Dette året sendte kontoret ut 76 ledere, 40 lengre kommentarer, 38 intervjuer og 104 nyhetssaker. Under en arbeidsmiddag etter årsmøtet den 5. februar 1992 – der Senterpartiets ledelse var invitert – ble det holdt innledninger av Andreas Hagen og Anne Enger Lahnstein. Deretter oppstod en "frisk meningsutveksling" om Senterpressens dekning av Senterpartiet og partiets opptreden i forhold til pressen. Etterpå sa begge parter at de hadde hatt nytte av diskusjonen.[260] Den 1. april 1993 åpnet Senterpressen eget kontor i Brussel, bemannet store deler av året, av Knut Herefoss fra Nationen og Kjell Dahle fra Oslo-kontoret. Slik fikk Senterpressen stoff om EU-utviklingen rett fra Brussel.[261]

Mot uavhengighet i Senterpressen?

Den langvarige tautrekkingen om Senterpartiets Pressekontor viste at partiet og pressen lenge hadde betraktet dets oppgave helt forskjellig. Riktignok var pressefolkene delt i en partilojal fløy og en mer opposisjonell fløy, men det var altså de opposisjonelle som drev frem omorganiseringen av Pressekontoret. Vendepunktet kom da de i 1980-årene argumenterte for at Pressekontoret måtte sees som et service-organ for Senterpressen og ikke som noe partikontor. Da talte de samtidig for økt redaksjonell uavhengighet i Senterpressen.

Senterpressens økende interesse for partipolitisk uavhengighet kan gjenfinnes i Norsk Aviskatalog. En systematisk gjennomgang av hva Senteravisene oppga om sin politiske profil i 1980-årene, viser klare endringer. I 1981 var det 9 aviser som kalte seg rene Senterpartiaviser i Aviskatalogen. Det var Eidsvold Blad/Ullensaker Blad, Østlendingen, Hamar Dagblad, Agder Tidend, Rogaland, Horda Tidend, Firda Tidend, Fylket og Stjørdalingen. I tillegg kom avisene med dobbel partitilknytning: Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer (S og H), Samhold/Velgeren (S og V), Trønder-Avisa (S og V) og Nordtrønderen og Namdalen (S og V). En endring hadde skjedd for Senterpressens hovedorgan; Nationen. Den hadde begynt å kalle seg "Senterpartiet, uavhengig." Slik forsøkte Nationen å signalisere partilojalitet *og* redaksjonell selvstendighet på en gang. Det var det ingen andre Senteraviser som gjorde i 1981.[262]

Nationen fortsatte med denne doble egenerklæringen frem til og med 1988. Men i 1989 var det slutt. Da strøk Nationen for første gang ut sin henvisning til Senterpartiet: det stod nå kun "uavhengig" igjen i Aviskatalogen. I 1989 erklærte altså Nationen seg for første gang som partipolitisk uavhengig.

Nationen var ikke alene om dette. Avisen Eidsvold Blad/Ullensaker Blad hadde hvert år erklært seg som Senterpartiavis i 1980-årene, men i 1988 var Senterpartiets "S" supplert med "uavhengig". Og i 1989 kalte avisen seg kun "uavhengig." Slik brukte også Eidsvolds Blad Norsk Aviskatalog til å avvikle sin status som Senterpartiavis i årene 1988-89.

[260] Årsmelding for Senterpressens Oslo-redaksjon for 1992, datert 13. februar 1993, i arkivboks D-0001, PA-896, Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[261] Årsmelding for Senterpressens Oslo-redaksjon for 1993, datert 1. februar 1994, i arkivboks D-0001, PA-896 Senterpartiets Pressekontor, Riksarkivet

[262] Norsk Aviskatalog 1981

Denne egenerklærte uavhengigheten ble en trend i 1980-årenes Senterpresse. Allerede i 1983 hadde Stjørdalingen gått over fra å kalle seg Senterpartiavis til å kalle seg "borgerlig" i aviskatalogen. I 1984 sluttet Samhold/Velgeren med sin doble S og V-etikett. Fra da av kalte den seg heller "borgerlig, uavhengig." I 1987 gikk også Horda Tidend over fra å kalle seg Senterpartiet til å kalle seg "uavhengig."[263]

En rekke Senterpartiaviser hadde altså erklært seg som partipolitisk uavhengige før Nationen gjorde det i 1989. Nationen var faktisk sent ute med dette. Forklaringen på det må nok søkes i dens rolle som avisgruppens hovedorgan. I 1989 var det faktisk bare tre Senterpartiaviser igjen i Aviskatalogen: Østlendingen, Firda Tidend og Fylket. De fortsatte med sine S-er i Aviskatalogen også i 1990 og 1991. De tre dobbeltavisene Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer, Trønder-Avisa og Nordtrønderen og Namdalen fortsatte derimot som før både i 1989, 1990 og 1991.[264]

Nationen og Østlendingen

Nationen og Østlendingen var de to ledene avisene i Senterpressen. Derfor skal fremstillingen gå litt nærmere inn på dem.

Nationen var i 1981 ikke i tvil om sitt politiske syn. "Velg trygt – velg Senterpartiet" agiterte Nationen på førstesiden over avishodet to dager før stortingsvalget. Dette slagordet var også tittelen på lederen samme dag. Den argumenterte for "full Senterparti-mobilisering. En stemme på Senterpartiet er i dag som før den beste og tryggeste investering. Andre partier kan ikke overta Senterpartiets oppgave." Nationen pekte på at alle som sympatiserte med Senterpartiet burde stemme på partiet. [265] På selve valgdagen forkynte Nationen over avishodet: "I dag bruker vi Senterpartiets liste." Hovedoppslaget på denne førstesiden var at Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti kunne oppnå stortingsflertall alene.[266]

I dagene som fulgte analyserte Nationen Høyres store valgseier, men uten jubel.[267] Avisen analyserte også Senterpartiets dårlige valgresultat, og stilte seg avventende til Høyre under regjeringsforhandlingene.[268] Etter at regjeringsforhandlingene var brutt skrev avisens kommentator Erling Kjekstad at man i mellompartiene var "noe oppbrakt over at Kåre Willoch ikke har vist større vilje til å anstrenge seg for å få til et kompromiss."[269] Slik markerte Nationen at avisen stod på Senterpartiets side i 1981. Nationen plasserte seg på sidelinjen i forhold til valgets hovedmotsetning mellom Arbeiderpartiet og Høyre. Nationen var kritisk til Arbeiderpartiet og avventende til Høyre – ut fra Senterpartiets ståsted. Nationens tilknytning til Senterpartiet kom også til utrykk i en helsides egenreklame. Den erklærte at "Nationen vil gi deg nytt og nyttig senterparti-stoff hver dag året igjennom." Samme dag stilte avisens leder seg avventende til Kåre Willochs politikk

[263] Norsk Aviskatalog årgang 1981-1990
[264] Norsk Aviskatalog 1989-1991
[265] Nationen 12. september 1981
[266] Nationen 14. september 1981.
[267] Nationen 15 og 16. september 1981
[268] Nationen 16. september 1981
[269] Nationen 19. september 1981

overfor distrikter og kommuner – sett "fra mellompartienes synspunkt."[270] Så lojal var Nationen altså i 1981.

I 1985 sluttet Nationen med førstesideagitasjon før valget. Ingen velger-oppfordring tronet øverst over avishodet lørdag 7. september 1985, to dager før valget, slik som 4 år tidligere. Hovedoppslaget denne dagen hadde tittelen "Bygde-Norge kan avgjøre valget", men dette var mer en valganalyse i forkant. Lederen het "Velg trygt." Det var en betydelig endring fra 1981 da det het "Velg trygt, velg Senterpartiet."[271] Lederen i 1985 oppfordret velgerne til å "utføre sin borgerplikt: å være med på valget av det nye storting og dermed også bestemme hvilken regjering som skal sitte ved roret de neste fire årene." Nationen sa seg i 1985 ikke helt fornøyd med Willoch-regjeringen, men ut fra "det helhetssyn vi bygger på" håpet avisen at "de tre regjeringspartiene består styrkeprøven og kan ta fatt på en ny fireårs-periode og fortsette det gode arbeid de har begynt." Nationen pekte på hvor viktig det var for bygdene med et godt valg "for sentrumspartiene." Lederen siterte Senterpartiets formann Johan J. Jakobsen som håpet på et godt valg for partiet. Denne lederen ga altså sin tilslutning til Willoch-regjeringen, men også til sentrum og Senterpartiet, men uten at den direkte oppfordret velgerne til å stemme på Senterpartiet. Selv om lederen argumenterte for partiet, brakte den ingen direkte stemmeanbefaling – i kontrast til 1981.[272] Heller ikke på valgdagen i 1985 brakte Nationen noen partiagitasjon. Over avishodet – der det fire år tidligere stod "I dag bruker vi Senterpartiets liste"[273] - stod det nå: "Gassgranater mot desperadoer." Ingen av Nationens førstesidesaker på valgdagen i 1985 handlet om valget. Det gjorde heller ikke lederartikkelen.[274] Fra 1981 til 1985 endret Nationen altså endret sin praksis betydelig: både førstesideagitasjon og stemmeanbefaling forsvant. Likevel fortsatte Nationen sin spesielle interesse for Senterpartiet. Etter valget skrev kommentator Erling Kjekstad forhåpningsfullt at "Høyrebølgen tørker ut i bygde-Norge,"[275] mens en leder pekte på Senterpartiet som garantisten for distriktsvennlig politikk fra regjeringen.[276] Nationen fortsatte slik.[277]

Før valget i 1989 skrev Nationen om 22-punktserklæringen som de borgerlige håpet skulle bringe dem til makten, istedenfor Gro Harlem Brundtland. Hele erklæringen og alle punktene ble gjengitt.[278] Men heller ikke denne gang brakte Nationen Senterparti-agitasjon på førstesiden lørdagen før valget. Dagens sak var Partnair-flyets havari i Skagerak med 55 omkomne. Nationen skrev om "Forsiktig optimisme i sentrums-partiene" med bilder av partilederne Johan J. Jakobsen, Kjell Magne Bondevik fra Kr.F. og Arne Fjørtoft fra Venstre. Avisens lederside denne dagen er interessant. Lederen hadde tittelen "Bruk stemmeretten!" I kontrast til all den tidligere agitasjonen for Senterpartiet var lederen nå en oppfordring til leserne om å bruke stemmeretten – faktisk helt uten at Senterpartiet var nevnt. Hele lederen var en oppfordring til leserne om å bruke stemmeretten:

[270] Nationen 16. oktober 1981
[271] Nationen 12. september 1981
[272] Nationen 7. september 1985
[273] Nationen 14. september 1981
[274] Nationen 9. september 1985
[275] Nationen 10. september 1985
[276] Nationen 11. september 1985
[277] Nationen 12. september 1985
[278] Nationen 8. september 1989

> Bruk stemmeretten i dette valget! Den er altfor verdifull til å kastes bort... Det blir lett et høytidsstemt 17. mai-preg over uttrykk som "forsvar for demokratiet." Man tenker på dramatiske hendelser og epoker som 1814 og krigsårene. Men hvordan kan vi, i vår situasjon, forsvare våre demokratiske rettigheter? Jo, ved rett og slett å bruke dem. Hvordan undergraver vi demokratiet? Jo, ved ikke å benytte oss av det. Et folkestyre forutsetter et aktivt folk som vil ta seg bryet med å styre gjennom valg... Mange kan være misnøyde med politikerne. Da bør man ha i minne at i et system som vårt får folket de politikerne de fortjener.[279]

Nationens ledere beveget seg således fra ren partiagitasjon til å peke på stemmegivning som et forsvar for demokratiet. Rett ved siden av stod en kommentar signert redaktør Dagfinn Vårvik. Den partisympatien som leserne kanskje hadde ventet å finne på lederplass, var nå flyttet til kommentaren som stod ved siden av. Der skrev Vårvik om behovet for distriktspolitikk for å "bekjempe sentraliseringskreftene og bevare levende bygde- og lokalsamfunn." Han pekte på at Senterpartiet lå dårlig an på meningsmålingene, roste Johan J. Jakobsens innsats i NRKs TV-utspørring og skrev at "vi har ennå sjansen til å gjøre dystre gallup-spådommer til skamme."[280] Alt dette stod ikke lenger på lederplass: Nationen trakk i 1989 et skille mellom lederartikkelen som var blitt prinsipiell, og den signerte kommentaren ved siden av: i sistnevnte fortsatte partisympatien. De to artiklene stod rett ved siden av hverandre. Derfor virket ikke forandringen så stor. Men Nationen hadde med dette likevel foretatt en grenseoppgang. Dette hindret ikke at Nationen fortsatt trykket valgannonser for Senterpartiet og fortsatt var sjenerøs med å gi partiet plass i spaltene.[281]

Førstesideagitasjon var også fraværende i Nationen på valgdagen i 1989. Hovedoppslaget handlet om Partnair som Norgeshistoriens største flykatastrofe. Senterpartiet kom inn på side 2, med en helside om nestleder Anne Enger Lahnstein. Hun var spent fordi hennes mandat i Akershus var utsatt. Lederen kommenterte selve valgkampen og partienes oppgjør med Fremskrittspartiet – men ga ingen stemmeanbefaling. Valgdagens leder var helt uten Senterparti-agitasjon. En kommentar rett ved siden av, skrevet av Solveig Ruud, analyserte partienes situasjon etter tur uten å fremheve Senterpartiet. I et stort oppslag spurte Nationen de ulike partilederne om deres oppfatning av årets valgkamp. Avisen ga de samme fem spørsmål til alle: Kjell Magne Bondevik (Krf), Johan J. Jakobsen (Sp), Erik Solheim (SV), Carl I. Hagen (Frp.) og Arne Fjørtoft (Venstre), Gunnar Berge fra Ap og Jan P. Syse fra Høyre. Nationen behandlet dem helt likt. Nedenfor trykket avisen en ny oppfordring om å bruke stemmeretten. På valgdagen i 1989 opptrådte Nationen altså med tilnærmet likebehandling av de ulike partiene.[282]

Fra valg til valg beveget Nationen seg på en nesten umerkelig måte bort fra sin tidligere rolle som Senterpartiavis. Det var viktige steg på denne veien at avisen sluttet med førstesideagitasjon og partianbefaling i lederne. Slik forlot Nationen sin gamle partilojalitet. Avisens utvikling fra 1981 til 1989 var ikke lett å legge merke til: det er først når man gransker avisen systematisk rundt valgdagene at man ser hvordan Nationen gradvis forandret seg. Viktigst var overgangen fra partiagitasjon og

[279] Nationen 9. september 1989
[280] Nationen 9. september 1989
[281] Nationen 9. september 1989
[282] Nationen 11. september 1989

stemmeanbefaling til kommentar, analyse og reportasjer. Forandringen foregikk i bruken av journalistiske genre. Med sine nye kommentarer og reportasjer fulgte Nationen fortsatt tett på politikken – ja, nesten tettere enn før. Den brakte gjerne store reportasjer med bilder, bakgrunnsstoff osv. Den journalistiske omleggingen forhindret likevel ikke at avisen fortsatt ga mye omtale til Senterpartiet – men det foregikk nå med andre virkemidler enn før.

I et senere tilbakeblikk bekrefter Dagfinn Vårvik at Nationens binding til Senterpartiet fortsatte helt frem til 1980-årene. Selv var Vårvik en redaktør med høy grad av partilojalitet, selv om det også hendte at han gikk imot Senterpartiet på lederplass. Da merket han at partikollegene fulgte med på hva Nationen skrev. Dagfinn Vårvik var knyttet til Nationen fra 1952 til 1991, i 39 år. Han var heltidsansatt i 29 år, 28 av dem som sjefredaktør. Samtidig var han aktiv i Senterpartiet i hele sitt voksne liv. Vårvik ble avisens redaktør i 1963, etter først å ha vært gruppesekretær for Bondepartiet og sommer-redaktør i Nationen. Med sin sosialøkonomiske utdannelse ble Dagfinn Vårvik finansminister i John Lyngs regjering i 1963 og lønns- og prisminister i Borten-regjeringen fra 1965. Han fikk ansvaret for innføringen av pressestøtten. I Nationens utvikling står Dagfinn Vårvik som en partiredaktør - som mot slutten av sin redaktør-tid var med på å oppheve avisens tette bånd til Senterpartiet. Selv tidfester han avisens friere innstilling til Senterpartiet til nettopp 1980-årene, men mener at større uavhengighet av Senterpartiet kom i Nationen først etter 1990.[283]

Erling Kjekstad var en sentral medarbeider i Nationen disse årene. Han begynte som vikar i Nationen i 1977, etter å ha tatt hovedfag i historie. Med tiden ble han Nationens politisk redaktør – selve nøkkelstillingen i forhold til Senterpartiet. I et tilbakeblikk sier Kjekstad at "Nationens prosjekt er omsorg for enkeltmennesker på bygda... Hver eneste dag har jeg skrevet for bygdefolket." Da han begynte i 1977 gikk avisenes stortingsmedarbeidere hver onsdag til gruppemøtene i sine partier. Der fikk de siste nytt - og munnkurv. Kjekstad ble i Nationen helt til 2008. Som politisk skribent og kommentator ble han av mange lesere regnet som Nationens sjel.[284]

Som Senterpressens hovedorgan var Nationen spesiell. Med sin nære tilknytning til partiledelsen var det kanskje ikke så rart at avisen i 1980-årene gikk forsiktig frem når den ønsket å løsne på sitt forhold til Senterpartiet. Senterpressens nummer 2-avis – Østlendingen – hadde derimot lange tradisjoner som internt opposisjonsorgan. Den selvstendige Andreas Hagen var sjefredaktør fra 1968 til 1994. Om ham er det sagt at han drev Østlendingen som en "uavhengig Senterpartiavis."[285] Andreas Hagen stod med ett ben i avisen og ett i partiet: han fortsatte nemlig tradisjonen med å ta plass i fylkesstyret til Hedmark Senterparti. Ingen av hans etterfølgere gjorde det. Dermed kan Andreas Hagen sees som Østlendingens siste partiredaktør – en rolle som han likevel fylte uten påholden penn. Hagen fulgte en selvstendig kurs - og ble således en overgangsfigur i Østlendingens bevegelse bort fra Senterpartiet.[286]

[283] Intervju i Nationen i anledning avisens 80-årsjubileum den 9. desember 1998.
[284] Intervju i Nationen 4. januar 2008
[285] Overrein 2001: 249
[286] Overrein 2001: 250

I 1980-årene var Østlendingen fortsatt en avis til venstre for partiledelsen. Avisen representerte en understrøm i Senterpartiet: fra 1970-årenes Høyre-kritiske Hedmarks-gerilja frem til Anne Enger Lahnsteins nye kurs i 1990.[287] Andreas Hagen stod i spissen for denne profilen i Østlendingen. Hans ledere vakte ikke sjelden irritasjon i Senterpartiet - fordi han bare delvis fylte rollen som partiredaktør. Også for Østlendingen ble 1980-årene en overgangstid: avisens bånd til Senterpartiet ble "i økende grad oppløst."[288]

Østlendingens vei mot større uavhengighet gikk via omorganiseringen av datterbedriften Hamar Dagblad i 1985. Noe av det nye den gang var at avisen skulle erklæres som partipolitisk uavhengig. Spørsmålet ble en prøveklut for Østlendingens forhold til Senterpartiet. Andreas Hagen ønsket at Hamar Dagblad skulle bli reelt uavhengig av alle partipolitiske og næringspolitiske interesser, skrev han i et notat – selv om han fortsatt var medlem i fylkesstyret i Hedmark Senterparti. Hedmark Senterparti var da mindretallsaksjonær i Østlendingen. Andreas Hagen så fristilling av Hamar Dagblad som en forutsetning for å skaffe ny kapital og møte den økende konkurransen om lesere og annonsører. Han trodde at partiledelsen ville akseptere fristilling av Hamar Dagblad. I juni 1986 fikk Hamar Dagblad så en ny formålsparagraf uten politisk målsetting. Hamar Dagblad fikk et helt nøytralt utgivelsesformål, uten noen signaler om politisk orientering. Slik håpet Hagen å få inn nye samarbeidspartnere og ny kapital til denne avisen.[289]

Så kom spørsmålet om Østlendingens politiske syn. I mange tiår hadde paragraf 2 i Østlendingens vedtekter slått fast at avisen skulle ivareta "bygdefolkets økonomiske, sosiale og kulturelle interesser og redigeres i overensstemmelse hermed." Men våren 1987 ble denne bestemmelsen endret. Den nye formuleringen erklærte at Østlendingens formål var "utgivelse og annen informasjonsvirksomhet som tar sikte på å ivareta de økonomiske, kulturelle og sosiale interesser for befolkningen i Hedmark fylke."[290]

Ytre sett virker denne forandringen ikke særlig stor – men det var den. Før var Østlendingen viet til "bygdefolket" – og dermed implisitt til Senterpartiet. Den nye formuleringen gjaldt *hele* Hedmarks befolkning. Det måtte bety en langt bredere tilknytning enn bare "bygdefolket." Avisens brudd med Senterpartiet lå faktisk akkurat i disse formuleringene: Østlendingen erklærte seg ikke partipolitisk uavhengig, med skiftet formål fra bygdefolk til Hedmark-folk. Slik unngikk Østlendingen strid om sin formålsparagraf. Resultatet var likevel det samme: det var bare med partipolitisk nøytralitet at Østlendingen kunne ivareta hele Hedmark-befolkningens interesser. Endringen var finurlig: ordene ble veid på gullvekt. Etterpå reiste Andreas Hagen personlig rundt i Senterpartiets lokallag for å forsvare forandringen. Det kom få reaksjoner fra Senterpartiet på den nye formuleringen.[291]

Samtidig med vedtektsendringen i 1987 ble Østlendingen gjort om til en stiftelse der det var fri omsetning av avisens aksjer. Stiftelsen hadde til formål å sikre avisens redaksjonelle frihet og uavhengighet "i samsvar med det grunnsyn og

[287] Overrein 2001: 251
[288] Overrein 2001: 274
[289] Overrein 2001: 277-280
[290] Sit.e. Overrein 2001: 281
[291] Overrein 2001: 280-281

tradisjoner" som var nedfelt i avisens vedtekter.[292] Overgangen til fri aksjeomsetning førte Østlendingen over i markedets logikk. Årsaken var at avisen var et attraktivt investeringsobjekt med høy egenkapital.[293]

Samtidig med dette løsnet Østlendingen gradvis sine bånd til Senterpartiet også i sitt redaksjonelle stoff. En kvantitativ innholdsanalyse av Østlendingens lederartikler viser en jevnt høy Senterparti-lojalitet fra 1973 til 1987. I 1987 kom et merkbart fall, og nye fall kom i 1993 og 1999. Kommunevalget i 1983 var siste gang Østlendingen oppfordret sine lesere til å stemme på Senterpartiet. I 1993 var siste gang avisen ga den samme oppfordring før et stortingsvalg.[294] I 1995 oppfordret Østlendingen sine lesere til å bruke stemmeretten – uten at den selv anbefalte noe parti. Overgangen fra partitro til partiløs avis artet seg nokså likt som i Nationen: partiagitasjonen for Senterpartiet ble erstattet av en mer generell oppfordring om å bruke stemmeretten. Denne endringen må sees som uttrykk for "en svekkelse eller en avvikling av Østlendingens rolle som funksjonelt partiorgan", skriver avisens historiker. Samtidig økte antallet ledere med distanserte analyser og et mer nøytralt politisk innhold.[295]

Organisatorisk tok Østlendingen farvel med Senterpartiet i årene 1986-87. Etter det var avisens Senterparti-profil sterkt fallende – ja, den partilojalitet som kom på trykk etter 1986-87 kan sees som et funksjonelt etterslep etter at epoken som partiavis var over.[296] Årsaken til at avviklingsprosessen tok så lang tid var at Østlendingen måtte ta hensyn til sine gamle venner: miljøet rundt Hedmark Senterparti og Bondelaget i fylket. Derfor foregikk løsrivelsen langsomt: først med vedtektsendringen, deretter med en gradvis redusert Senterparti-profil. Senterpartiet maktet ikke å forhindre at Østlendingen beveget seg vekk – for partiet var selv i tilbakegang. Når Senterpartiets velgeroppslutning og medlemstall sank, falt også partiets muligheter til innflytelse i Østlendingen. Sett fra avisens side kunne ikke Hedmark Senterparti lenger stå som garantist for fortsatt drift av avisen. Det støtteapparatet som fylkespartiet tidligere hadde vært brøt sammen og kunne derfor ikke forhindre at Østlendingen avviklet sine partibånd.[297]

Resultatet av alt dette var at nesten hele Senterpressen hadde forsvunnet omkring 1990-91. Det viktige Senterpartiets Pressekontor var erstattet av Senterpressens Oslo-redaksjon - samtidig som de viktigste Senteravisene sluttet som eksplisitte partiaviser og erklærte seg som partipolitisk uavhengige.

A-pressen i 1980-årene: fra uro til krise

Under valgkampen i 1981 slåss Arbeiderbladet og resten av A-pressen for Gro Harlem Brundtland og Arbeiderpartiet. Etter Høyres valgseier 14. september trykket Arbeiderbladet en rekke kritiske førstesider om Kåre Willoch og regjeringsforhandlingene mellom de ikke-sosialistiske partiene. En av de mest kritiske lød: "Det går den veien H sparker."[298] Da maktskiftet fant sted 14. oktober 1981 – ved

[292] Sit.e. Overrein 2001: 283
[293] Overren 2001:286
[294] Overrein 2001: 297-98
[295] Overrein 2001: 300-301
[296] Overrein 2001: 303
[297] Overrein 2001: 348
[298] Arbeiderbladet 19. september 1981

at Gro Harlem Brundtland overrakte statsministerkontorets nøkler til sin motstander Kåre Willoch - trykket Arbeiderbladet en helsides egenreklame. Der het det: "Også for Arbeiderbladet er dagen i dag en merkedag. Nå blir vi Norges største og ledende opposisjonsorgan. Vi skal følge den nye regjering fra dag til dag, kritisk, pågående og saklig."[299]

Slik viste A-pressens hovedorgan at det stilte seg i opposisjon til Kåre Willoch og hans regjering. Men opposisjonstilværelsen som fulgte ble ikke uproblematisk for A-pressen. Etter hvert kom denne avisgruppen faktisk på defensiven. Arbeideravisenes utvikling i 1980-årene ble nøye analysert av deres felles disponent Einar Olsen. Hans analyser var fylt av en uro som steg inntil krisen ble akutt. Hva var det som skjedde med A-pressen i 1980-årene?

I utgangspunktet var A-pressen preget av kontinuitet fra 1970-årene til 1980-årene. Arbeiderpressen gikk inn i det nye tiåret med hele sin tunge tradisjon i ryggen. Arbeiderpressen var fortsatt nært knyttet til Arbeiderpartiet og LO. Ja, i arbeideravisenes sentrale organisasjoner jobbet en miks av pressefolk, LO-folk og partifolk. I det ytre var det mye som fortsatte som før i A-pressen etter 1981. Hvordan tenkte så lederne i A-pressen om sine aviser tidlig i 1980-årene?

Ett svar finner vi i et foredrag som redaktør Arvid Jakobsen i Arbeidernes Pressekontor holdt om A-pressen i Akershus Arbeiderpresse den 13. juni 1981. Jacobsen spilte en nøkkelrolle i avisgruppen, som leder av Pressekontoret. I foredraget pekte Jacobsen på at avisgruppen nådde 1, 7 millioner lesere hver dag. A-pressen hadde 26 aviser som var alene eller størst på utgiverstedet. AP-redaktøren spurte hvordan pressen påvirket opinionen, og svarte ved å vise til EF-striden i 1972. Da gikk pressen og velgerne hver sin vei. A-pressens opplag korresponderte ikke med Arbeiderpartiets stemmetall. Hva var da hensikten med A-pressen?, spurte Arvid Jacobsen. Han svarte at "Det er rimelig grunn til å anta at stemmetallene hadde vært annerledes om norsk arbeiderbevegelse hadde stått uten presse." Han mente at noe av grunnen til arbeiderbevegelsens stabile velgeroppslutning i Norge lå i at den "makter å komme fram med sine hovedsynspunkter, bl.a. fordi vi har en sterk A-presse." I Danmark viste forskning tre ting når borgerlige aviser fikk monopol: arbeiderbevegelsens saker ble mindre omtalt og på mer beskjeden plass, ved konflikter var det arbeidsgivernes synspunkter som ble fremtredende, og de ble ofte stående uimotsagt. Dette tilsa at A-pressen fortsatt hadde betydning, sa Jacobsen. Han mente at pressen hadde tre hovedoppgaver: å overvåke makter og myndigheter, å informere velgerne og å stimulere til samfunnsdebatt. Hensikten med å starte arbeideraviser var helt klar fra begynnelsen av, sa han: "Det var for å få ut budskapet... Fortsatt er det likevel en hovedoppgave for A-pressen å medvirke til at arbeiderbevegelsens hovedbudskap når ut til velgerne", sa Arvid Jacobsen i 1981.

Her stod altså redaktøren for Arbeidernes Pressekontor i juni 1981 og understreket A-pressens betydning for spredningen av arbeiderbevegelsens budskap. Med budskap mente han "arbeiderbevegelsens grunnsyn slik det er vedtatt i Arbeiderpartiets prinsipp-program", men også dens løpende standpunkter, dets kultursyn og kulturaktivitet, dens debatt, og historiske begivenheter i bevegelsen. Jacobsen sa at "Utfordringen, og den er lik for bevegelse og presse, er denne: Vi må fange og holde oppmerksomhet om det som er arbeiderbevegelsens viktigste saker.

[299] Arbeiderbladet 14. oktober 1981

Underlaget for det meste av den politiske debatten er flommen av nasjonale politiske nyheter. A-pressens oppgave er å medvirke til at debatten skjer på et mest mulig bredt grunnlag, helst på arbeiderbevegelsens egne premisser." Dette burde skje ved at A-pressen "bringer fram flest mulig fakta", "medvirker til at arbeiderbevegelsens standpunkter raskt når ut", og at A-pressen "vinner viktige initiativ" om presentasjonen av viktige nyheter.

Arvid Jacobsen mente altså fortsatt at A-pressen hadde en viktig oppgave som talerør for arbeiderbevegelsen. Han sa at debatten om A-pressens rolle i "stor grad" var blitt "preget av stikkordene talerør eller/og korrektiv." Han så ikke på dette som et enten-eller, og presiserte at:

> A-pressen skal naturligvis være talerør for arbeiderbevegelsens grunnsyn og hovedsaker. Det betyr ikke at enhver sekretær eller statsråd med tilknytning til arbeiderbevegelsen kan regne med A-pressens forsvar i alle detaljsaker. Også overfor sine egne skal arbeideravisene opptre som korrektiv. Men best korrektiv er aviser som kan bringe fram nye kunnskaper som har betydning for de politiske beslutningene. Men avgjørelsene skal – selvsagt – tas av de demokratisk valgte organer, enten det gjelder regjering, storting, LO-kongress, DNA-landsmøte eller andre kompetente organer i arbeiderbevegelsen.[300]

Selv var Arvid Jacobsen en av dem som var blitt assosiert med arbeiderpressens nye korrektiv-tendens – ikke minst under Nordli-affæren i januar 1981. Likevel talte han ikke om noe egentlig brudd med partilojaliteten. Arvid Jacobsen var ingen opprører: han tenkte og resonnerte om A-pressen som overbevist sosialdemokrat, basert på arbeiderbevegelsens verdigrunnlag. Han forsvarte A-pressens tradisjonelle rolle som partipolitisk talerør, og var i høy grad lojal. Men han forsvarte også de nyere tendensene til korrektiv.

A-pressens blanding av pressefolk, LO-folk og Ap-folk viste seg bl.a. i styret for Norsk Arbeiderpresse A/S. I 1981 var bl.a. disse med der: LO-formann Tor Halvorsen, tidligere LO-formann Tor Aspengren, Svein-Erik Oxholm fra LO, partiformann Gro Harlem Brundtland fra Arbeiderpartiet, og Arbeiderbladets sjefredaktør Per Brunvand, sjefredaktør Leif Sveen i Oppland Arbeiderblad osv. Styret var tungt besatt. Avisgruppen stod også ganske sterkt: opplagsanalyser viste at A-pressens 45 aviser i 1981 hadde et totalopplag på 513 630 eksemplarer. Det utgjorde 21,9 prosent av pressens totalopplag. Høyrepressen hadde 27,3 prosent, Senterpressen 4,3 prosent og Venstre/DNF også 4,3 prosent. De øvrige avisene hadde 42,2 prosent av totalopplaget.[301]

Både praksis og tenkning syntes i 1981 å tyde på at A-pressen fortsatt stod på sitt tradisjonelle verdigrunnlag. To år etter utdypet Arvid Jacobsen sin oppfatning av avisgruppen i et notat med tittelen "Arbeiderpartiets presse." Det var datert 5. september 1983. Jacobsen slo da fast at A-pressen hadde hatt en "sterk tilknytning" til Det norske Arbeiderparti. "Partiet har påvirket avisene, men – og det har ikke vært særlig offentlig omtalt – pressefolkene har øvd betydelig innflytelse på partiet. Utviklingen synes å gå i retning av en mer selvstendig presse, ikke løsrevet fra partiet,

[300] Arvid Jacobsen: "A-pressens redaksjonelle oppgaver", foredrag 13. juni 1981, arkivboks Dh-0110, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[301] Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse 1981, i arkivboks Ac-0001, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

men en pressegruppe der de fleste avgjørelsene tas av pressens egne – ikke av tillitsvalgte i arbeiderbevegelsen. Likevel er det ingen grunn til å stille spørsmålstegn ved lojaliteten mot arbeiderbevegelsens idegrunnlag og avisenes formål."

AP-redaktøren betraktet A-pressen fortsatt som lojal mot bevegelsens grunnsyn, selv om avisene gjerne ville bli mer selvstendige i journalistikken. Han pekte på at hardere konkurranse fra gamle og nye medier var en utfordring for A-pressen: De måtte lage "troverdige aviser. Den virkelighet pressen beskriver, må folk kjenne seg igjen i. Skjønnmaling når arbeiderbevegelsen selv har problemer, holder ikke. Avisene må korrekt fortelle fakta; mest mulig av sannheten...". Det var denne linjen han førte i Arbeidernes Pressekontor. Han sa at kontoret tok sikte på å "tilby avisene originalt, godt stoff som kan medvirke til å gi a-pressen et særpreg, slik at den kan hevde seg (bedre) i konkurransen..." A-pressen burde selv fortelle om begivenheter innenfor Arbeiderpartiet og fagbevegelsen – både først og korrekt.

Så trakk Jacobsen opp lange historiske linjer. Han betraktet A-pressen som så sentral at den tradisjonelle inndelingen av arbeiderbevegelsen i dens faglige og politiske del – altså LO og DNA – ikke var nok. Arbeiderbevegelsen hadde også en tredje bestanddel; den journalistiske – og med det mente han A-pressen. Den hadde oppgaven med å binde sammen medlemmene i de to andre. Uten et internt kommunikasjonssystem i arbeiderbevegelsen var det vanskelig å drive både partiet og fagforeningene.

Nå i 1983 kom Arvid Jacobsen med nye vurderinger av hvorvidt A-pressen skulle være talerør for Arbeiderpartiet, eller om avisene heller skulle være korrektiver i arbeiderbevegelsen. Jacobsen sa at "Mer enn et enten/eller vil det være snakk om et både/og." Han viste til at "Alle Arbeiderparti-avisene ble etablert med et klart politisk mål... I dag er situasjonen fundamentalt annerledes. I dag er andelen av partiagitatorisk stoff ytterst beskjeden...". Han viste til en hovedoppgave fra 1975 som beregnet partiagitasjonens andel i avisene til 4,5 prosent. Han sa at "enighet om partiledelsens standpunkt har de siste 10 årene ikke vært like klar i alle spørsmål, heller ikke når det gjelder viktige utenrikspolitiske saker." Mange arbeideraviser hadde ytret seg tvilende eller gått klart imot regjeringens og partiledelsens linje da Arbeiderpartiet ga sin tilslutning til NATOs dobbeltvedtak i 1979. Avisenes støtte til vedtaket var lav, selv om de hadde brakt forklaringer og viste forståelse for partiledelsens syn. Arvid Jacobsen ga denne vurderingen av A-pressens partilojalitet:

> Utviklingen synes klar: I økende grad blir A-pressen – når det gjelder meninger i lederspaltene – mer selvstendige i forhold til Arbeiderpartiets ledelse. Alminnelige ønsker om "Demokrati i hverdagen" og desentralisering gir seg etter hvert også konkrete utslag. I så måte er det klart at a-pressen har vist at den ønsker å leve opp til idealet om å være et korrektiv. Men noen kritiske synspunkter på Arbeiderparti-ledere eller deres politiske linje må ikke skape inntrykk av at avisene ikke også er talerør for partiet. I sitt politiske stoff gir de aller fleste avisene betydelig plass til å omtale og forklare det hovedbudskap som Arbeiderpartiet står for. Det skjer så vel lokalt som de viktige sakene man sentralt ønsker å stille på dagsorden for debatt. Det gjelder Arbeiderpartiets grunnsyn, aktuelle standpunkter til konkrete saker, det kultursyn bevegelsen representerer og beskrivelse av viktige historiske begivenheter. I økende grad formidler a-pressen også bevegelsens interne debatt i stedet for å overlate denne til deler av den borgerlige pressen.
>
> Hverdagen i a-pressen er i stor grad formidling av arbeiderbevegelsens holdninger i store og små saker. Uansett meninger på redaktør-krakkene formidler man ledelsens synspunkter og reflekterer debatten omkring sakene. I valgkamper og under tariffoppgjør gir avisene normalt støtte

til bevegelsens aktuelle standpunkter. Det blir på dette felt som i nyhetsjournalistikken: Avviket fra det normale er det som blir gjenstand for oppmerksomhet. Og når en og annen redaktør utøver litt korrektiv vil det ofte bli forstørret i den borgerlige pressen og dermed lagt mer merke til.[302]

AP-redaktøren nedtonet betydningen av korrektiv-idealet i A-pressen. Tendensen var der i retning av økende uavhengighet, men det innebar likevel ikke noe fundamentalt brudd verken med Arbeiderpartiet eller med grunnsynet, slik han så det i 1983. Han gjentok at dersom A-pressen falt bort, ville arbeiderbevegelsens syn komme mindre frem også i andre massemedier, og viste til Danmark. Ja, han sa at A-pressens oppgave var "slett ikke lettere å løse i den informasjonseksplosjon vi opplever" – nemlig å få de "viktigste sakene arbeiderbevegelsen ønsker satt på dagsorden i den offentlige debatten. Faren for at viktige og kompliserte saker drukner i nakne kvinnebryst og et økende antall kjendiser, synes ikke å bli mindre. Leserne må oppleve a-pressen som talerør for hverdagsmenneskene ("den lille mann") og for det distrikt de bor i. Dersom a-pressen med tilstrekkelig talent makter å utføre denne dagsorden-oppgaven for den faglige og politiske arbeiderbevegelsen, vil andre medier måtte følge opp. Ved sin blotte eksistens medvirker a-pressen til at andre aviser, radio og TV må ta arbeiderbevegelsen mer på alvor. Og det er ingen uviktig jobb. Tvert om, det er kanskje den viktigste," sa han.

Disse ordene viser at Arvid Jacobsen fortsatt mente at A-pressen skulle spille en politisk oppgave: den skulle sette arbeiderbevegelsens saker på den offentlige dagsorden. Han var dog klar over motsetningen som kunne oppstå mellom avisenes politiske lojalitet og deres troverdighet:

Indikasjoner tyder på at Arbeiderpartiets aviser har enda lavere troverdighet enn andre. Noe av forklaringen kan skyldes at om lag 60 prosent av velgerne ikke er spesielt vennlig innstilt overfor Arbeiderpartiet, og at et flertall av befolkningen således "tar med seg" en mer kritisk holdning til a-pressen enn til aviser med annen partitilknytning.

Det kan synes urettferdig, og man kan mene at dette ikke er en korrekt beskrivelse av faktiske forhold. Men en holdning er til stede, og fra a-pressen må man anstrenge seg for å forandre den. Det finnes bare en vei: Å lage pålitelige aviser som er korrekte også i de minste detaljer. Mer nøyaktighet, mer sjekking er nødvendig fra de redaksjonelle medarbeidere, om man skal makte å bygge opp den nødvendige "kapital" av troverdighet som er uomgjengelig nødvendig om folk skal stole på avisene. Og det er naturligvis helt nødvendig om man skal gjøre seg forhåpninger om at avisene skal kunne påvirke sine lesere i den retning man ønsker.

Avisenes troverdighet utad var avgjørende for deres påvirkningskraft, sa Jacobsen. Han la til at "Den viktigste påvirkningsfaktor ligger kanskje i selve offentliggjøringen av fakta. Det at informasjonen blir gjort offentlig tilgjengelig, er avgjørende for så vel beslutninger som mulighetene for å bruke de demokratiske kanalene som er til stede... Det aller vanskeligste, og mer vanskelig for arbeiderbevegelsen enn for a-pressen, blir å fange oppmerksomheten – og holde den – om de viktigste sakene." Han etterlyste pressemedarbeidernes lojalitet – til avisene:

[302] Arvid Jacobsen: "Arbeiderpartiets presse", notat datert 5. september 1983, i arkivboks DA-0078, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

> Det må lages spennende, mer interessante aviser som er lette å lese og forstå. Avisene må ha originale nyheter, slik at de blir etterspurt, kjøpt og lest av et enda større antall mennesker enn i dag. Bare da vil man overleve. Det krav parti og fagbevegelse må kunne sette, er at avisenes medarbeidere er lojale overfor avisenes formål. Så får arbeiderbevegelsen stelle seg slik at det blir – som i dag - i stor grad mennesker med oppriktig tilhørighetsforhold til arbeiderbevegelsen som vil arbeide i bevegelsens egne aviser...

Jacobsen så A-pressen som et "slagkraftig medium for vår tids største folkebevegelse, arbeiderbevegelsen. Men akkurat som parti og fagbevegelse forbedrer sin virksomhet, kan a-pressen også gjøre det." Med slike vurderinger viste Arvid Jakobsen at han slett ikke foretok noe brudd – verken med Arbeiderpartiet eller med LO. Han var selv en overbevist sosialdemokrat og vurderte avisene ut fra det. Selv om arbeideravisene også opptrådte som korrektiv, mente AP-redaktøren at de fortsatt skulle være talerør.

I 1983 var Arbeidernes Pressekontor fortsatt landets største politiske pressekontor, og selve navet i A-pressen. Kontoret formidlet fortsatt politisk stoff fra Oslo til lokale arbeideraviser rundt i landet. Den enkelte avis hadde ikke råd til å holde seg med egne Oslo-medarbeidere, men gjennom AP ble de holdt à jour om siste nytt fra rikspolitikkens arena. Likevel var Pressekontorets rolle blitt mer problematisk enn før. Den 13. desember 1983 besluttet styret i Arbeiderpressens Samvirke å nedsette et utvalg som skulle vurdere Pressekontoret. Bakgrunnen for dette vedtaket var "de store endringene som gjennom årene hadde funnet sted i avisene, i forholdet mellom avisene, mellom partiet og avisene og mellom avisene og de sentrale kontorer." Til tross for alle disse forandringer hadde Pressekontoret opprettholdt den samme organisasjonsform som for 35 år siden, het det. Styrets "engere utvalg" skulle levere sin vurdering av Arbeidernes Pressekontor innen 1. april 1984. Utvalget skulle vurdere hvorvidt Arbeiderpartiet og LO fortsatt burde delta i organiseringen av Pressekontoret i fremtiden. Dette mandatet åpnet for en oppmykning av forholdet mellom Pressekontoret og LO/DNA. [303] Denne beslutningen viser at det begynte å bli lenge siden Olav Brunvands AP – og at 1980-årene ble en ny tid for alle de politiske pressekontorene.

Utvalget ble ledet av redaktør Thor Bjurstrøm i Akershus Arbeiderblad. Det leverte sin innstilling i mars 1984. I utvalget satt bl.a. Arbeiderbladets sjefredaktør Per Brunvand, sjefredaktør Arvid Jacobsen, journalist Steinar Moe. Redaksjonssjef Alf Hildrum var dets sekretær. Innstillingen ble diskutert på A-pressens redaktør- og disponentkonferanse i mai 1984. Den 7. mai gikk styret i Arbeiderpressens Samvirke inn for endringsforslagene i innstillingen.[304] Utvalget hadde slått fast at den faglige og politiske arbeiderbevegelse fortsatt skulle være kontorets viktigste oppgave, men foreslo likevel flere endringer. Kontoret skulle satse mer på radio- og TV-stoff. Journalisten Trond Indrebø Hovland ble ansatt for å ta seg av det. Utvalget ville også legge om stortingsdekningen: færre referater og større vekt på nyheter, reportasjer og bakgrunnsinformasjon. Sommeren 1984 sluttet Bjørn Høyem-Johansen i AP: han hadde vært der siden 1945. Han ble etterfulgt at Steinar Moe. Alf Hildrum var for

[303] Jfr. styremøteprotokoll fra styremøte i Arbeiderpressens Samvirke den 13. desember 1983, i arkivboks Ac-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.

[304] Jfr. Styremøteprotokoll for styremøte i Arbeiderpressens Samvirke 7. mai 1984, i arkivboks Ac-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke, Arbeiderbevegelsens arkiv. De øvrige opplysninger i dette avsnitt stammer fra kilden nevnt i neste fotnote.

øvrig ansatt som redaksjonssjef i AP i januar 1984. Forandringene var mange dette året – for nå skiftet "Arbeidernes Pressekontor" navn til "A-pressens Oslo-redaksjon." Navneskiftet ble gjennomført etter sommerferien 1984.[305]

Med dette navneskiftet forsvant ordet "Arbeidernes" fra Pressekontorets navn. Utover den gjenværende A-en var det fra 1984 ingen proletære assosiasjoner igjen i kontorets navn. Reduksjonen av antallet stortingsreferater til fordel for reportasjer og nyheter, var en annen tilpasning til den allmenne utviklingen i norsk presse: en varsom modernisering med større vekt på selvstendig journalistikk og mer tidsmessig oppfølgning av radio og fjernsyn. I Arbeiderbladet forklarte Arvid Jacobsen hensikten bak navneskiftet og omorganiseringen. Navneforandringen skyldtes ifølge ham at "Arbeidernes Pressekontor" – ofte forkortet AP – lett kunne forveksles både med Arbeiderpartiet og med det amerikanske nyhetsbyrået Associated Press, som også ble forkortet AP. Derfor hadde de lagt vekt på å finne et navn som best dekket det kontoret faktisk var: en Oslo-redaksjon for A-pressen. Det var avisene som eide og finansierte Oslo-redaksjonen. Utvidelsen av stoff fra Oslo-kontoret skyldtes at de ville "øke konkurransekraften" blant A-pressens aviser. Arbeideravisene som mottok stoff fra A-pressens Oslo-redaksjon hadde vel 1,7 millioner lesere hver dag - nesten like mange seere som fulgte Dagsrevyen hver kveld. Jacobsen ville altså ruste opp og modernisere det utsendte stoffet fra Oslo, men også "markere avisenes tilknytning til arbeiderbevegelsen."[306]

A-pressens politiske lojalitet i 1980-årene kom særlig til uttrykk foran valgene. Hvert valg aktualiserte det nære forholdet mellom A-pressen og Arbeiderpartiet. I et notat fra februar 1983 om valgkampsamarbeidet mellom parti og presse het det at "A-pressens aviser og sentrale kontorer har alltid vært et drivende og viktig hjul i DNAs valgkampmaskineri." De senere år hadde de drevet et samordnet opplegg der avisabonnementer og politisk budskap var markedsført i felleskampanjer. Foran valgkampen i 1983 bevilget Arbeiderpartiet penger, mens A-pressen ga gratis annonseplass tilbake. A-pressen distribuerte også gratisaviser til arbeidsplasser osv.[307] Den 24. mai 1985 inngikk Arbeiderpartiet og Arbeiderpressens Samvirke en avtale om årets valgkamp. Arbeiderpartiet betalte da 800 000 kroner til A-pressen – og fikk som motytelse 70 000 ukeabonnementer på arbeideraviser i 3 uker. Partiet ønsket styrke i de store byene. Avisene sendte ut en tilbudsfolder om avisabonnement – og den fikk et opplag på en million. I tillegg kom egne annonseavtaler, osv. På A-pressens årskonferanse i 1985 innledet for øvrig partiets nestleder Einar Førde over temaet "Hvilken rolle bør en moderne A-presse spille i en valgkamp?"[308] I 1987 ble valgkampen også forberedt gjennom diskusjoner på A-pressens årskonferanse. Ivar Levaraas innledet da om "Hva betyr A-pressen for partiet og fagbevegelsen?" I forbindelse med dette innlegget skrev Gunnar Toft til Leveraas at de ønsket at han diskuterte "hvilken betydning og rolle de føler at A-pressen spiller for partiet i dag. Og kanskje enda viktigere: Vil eller kan A-pressen spille en større og bedre rolle for

[305] Jfr. Årsmelding for A-pressens Oslo-redaksjon for 1984, i Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1984, i arkivboks Aa-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[306] Arbeiderbladet 12. september 1984
[307] Saksdokumenter i Norsk Arbeiderpresse A/Ss styremøte 4. februar 1983, i arkivboks Aba-0027, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[308] Protokoll fra styremøte i Arbeiderpressens Samvirke 18. april 1985, i arkivboks Ac-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

partiet i årene som kommer, eller tror du at behovet og nødvendigheten av egne talerør for partiet snart vil være en saga blott?"[309]

Disse eksemplene viser at det tette samarbeidet mellom A-pressen og Arbeiderpartiet fortsatte i 1980-årene. Det viser også at Arvid Jacobsen hadde rett da han pekte på at arbeideravisene fortsatt var politiske talerør.

Et annet tegn på den nære kontakten mellom A-pressen og Arbeiderpartiet kom til uttrykk i partiets årsmeldinger. A-pressen sendte alltid sine årsmeldinger til Arbeiderpartiet, og partiet trykket dem hver gang i sine egne årsmeldinger. Slik demonstrerte Arbeiderpartiet at A-pressen fortsatt sorterte inn under partiet. Også Arbeiderbladets årsmeldinger ble gjengitt i Arbeiderpartiets – så sent som i 1980-årene.[310]

En rekke slike detaljer peker i samme retning. Det betyr at vi ikke må overvurdere A-pressens tendens til å opptre som korrektiv på slutten av 1970-årene. Selv om det isolert sett er riktig at arbeideravisene kunne skrive kritiske artikler om sitt eget parti, betyr ikke det at avisene dermed brøt med Arbeiderpartiet, LO eller arbeiderbevegelsen av den grunn. Parallelt med tendensene til korrektiv forelå det også en dypt forankret kontinuitet. Den kan vi se i en rekke kilder fra A-pressen; i årsmeldinger, årsmøtereferater og aviskonferanser m.m. Årsmeldingen til Arbeiderpressens Samvirke satte for eksempel opp denne oversikten over antall ansatte i A-pressen utover i 1980-årene:

Antall ansatte i A-pressen 1980-1987.

År	Redaksjonen	Forr.avd.	Trykkeri	Sum	Avisbud
1980	777	799	741	2317	2032
1981	755	811	729	2295	1860
1982	747	771	777	2295	1424
1983	776	800	769	2345	1363
1984	782	785	769	2336	1367
1985	809	840	753	2402	1296
1986	795	838	805	2438	1245
1987	818	892	870	2580	1315

Kilde: Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1987, i arkivboks Aa-0004, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.

Denne oversikten viser altså at arbeideravisenes redaksjoner økte sin bemanning fra 777 til 818 fra 1980 til 1987. Også i avisenes trykkerier og forretningsavdelinger steg tallet på ansatte. I samme periode utviklet A-pressens avisopplag seg slik:

[309] Gunnar Toft til Ivar Leveraas 7. april 1987, arkivboks Dh-0084, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.

[310] Årsmeldinger for Arbeiderpartiet 1983-84, 1985-86, 1987-1988, 1989-1990, 1990-1992

A-pressens opplag 1980-1987.

År	Lokalpressen	Arbeiderbladet	Hele A-pressen	Endring
1980	450 997	55 126	505 909	- 1299
1981	463 484	52 596	516 080	+10 171
1982	456 409	52 000	508 409	- 7671
1983	465 685	52 500	518 185	+ 9776
1984	471 765	56 000	527 765	+ 9580
1985	476 095	57 000	533 095	+ 5330
1986	481 744	58 000	539 744	+ 6649
1987	478 627	60 735	539 362	- 382

Kilde: Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1987 (s.st.).

Denne oversikten viser et svakt stigende opplag både for den lokale arbeiderpressen, og for Arbeiderbladet. Lokalpressen økte sitt opplag fra 450 000 i 1980 til 478 000 i 1987. Arbeiderbladet hadde riktignok en nedgang fra 1980 til 1983, men deretter en svak oppgang til 1987. A-pressen økte sitt samlede opplag fra 505 000 i 1980 til 539 000 i 1987. Dette siste tallet var et rekordopplag.

A-pressens grunnleggende kontinuitet viste seg også ved 1980-årenes jubileer. I 1984 feiret Arbeiderbladet sitt 100-årsjubileum. Det var gått 100 år siden Christian Holtermann Knudsen startet Vort Arbeide i 1884. De senere navneskifter til Social-Demokraten og Arbeiderbladet representerte ingen endring av avisens redaksjonelle linje. 100-årsjubileet ble feiret med boken *Har du hjerte? Tusener lider! Arbeiderbladet 100 år*, skrevet av Bjørn Bjørnsen. To år etter kom andre bind.[311] Avisen Vort Arbeide var den første varige arbeideravisen, etter at avisforsøkene til pioneren Marcus Thrane ikke hadde lyktes. Arbeiderbladets 100-årsjubileum i 1984 ble dermed et jubileum for hele A-pressen. Samme år som partiene Venstre og Høyre feiret sine 100-årsjubileer, kunne arbeiderbevegelsen feire sitt hovedorgan – satt i gang tre år før Det norske Arbeiderparti ble stiftet i Arendal i 1887.

Arbeiderbladet markerte sitt jubileum bl.a. ved å sette "1884-1984 100 år" ved siden av avishodet. Flere skribenter trakk opp de lange linjer i arbeiderpressens historie. Einar Olsen skrev for eksempel i en artikkel at A-pressen i 1984 hadde en samlet omsetning på over 1000 millioner kroner, hadde 2700 ansatte i full stilling, stod for 3000 årsverk, hadde 32 rotasjonspresser og et daglig opplag på ca. 550 000 eksemplarer. Han slo fast at "Nær sagt i hver eneste krok av landet blir det daglig lest en arbeideravis."[312]

Et større jubileum inntraff da Det norske Arbeiderparti kunne feire sitt 100-års jubileum i 1987. A-pressens gave til jubilanten var en egen spesialprodusert tabloidavis om DNA gjennom 100 år. Ideen kom fra Arvid Jakobsen. Han fikk med seg styret i Arbeiderpressens Samvirke den 7. april 1987. Omlag 20-28 tabloidsider med redaksjonell tekst skulle produseres av A-pressens Oslo-redaksjon, og leveres som ferdig paste up til avisene. De stod fritt til å benytte dem, enten i bilagsform eller

[311] Bjørnsen 1984, 1986
[312] Arbeiderbladet 15. desember 1984

som enkeltstående sider. Slik kunne hele A-pressen markere sin tilknytning til Arbeiderpartiet ved dets 100-årsjubileum.[313]

Arbeiderbladet valgte bilagsformen. Det ble sendt ut den 21. august 1987 – med en stor håndtegnet rose på førstesiden. I et eget intervju snakket statsminister Gro Harlem Brundtland om DNA som "Et radikalt reformparti". Lederen "100 år med resultater" slo fast at "Velferdsstaten er arbeiderbevegelsens drøm. Det er et byggverk som aldri blir ferdig. Hver generasjon møter sin utfordring." Så gratulerte de andre partilederne Arbeiderpartiet med jubileet: Rolf Presthus fra Høyre, Carl I. Hagen fra Fremskrittspartiet, Johan J. Jakobsen fra Senterpartiet, Erik Solheim fra SV, Kjell Magne Bondevik fra Kristelig Folkeparti og Arne Fjørtoft fra Venstre. Jubileumsnummeret intervjuet også LO-leder Leif Haraldseth. Arbeiderbladet gratulerte sitt parti med en helsides tegning: Einar Gerhardsen, Trygve Bratteli, Reiulf Steen og Gro Harlem Brundtland var tegnet inn i fjellet som de amerikanske presidenthodene på Mount Rushmore i Sør-Dakota i USA. Under stod det "Vi gratulerer!" – med hilsen fra Arbeiderbladet.

Sjefredaktør Per Brunvand benyttet anledningen til å skrive om A-pressens forhold til Arbeiderpartiet. Han forklarte vedtektenes formulering "organ for Det norske Arbeiderparti" med lokale ønsker om å hindre slike splittelser som hadde oppstått i 1920-årene. Brunvand skrev at "Å være organ for Arbeiderpartiet er ikke det samme som å være sentralt partidirigerte aviser. Historien viser A-pressens selvstendighet." Han pekte på menn som Martin Tranmæl, Olav Scheflo, Torgeir Vraa, Nils Hønsvald, Olav Larssen, Trond Hegna og mange andre som ikke bare var "lysende pressenavn, men også selvstendig tenkende og kjempende politikere." Per Brunvand skrev at det var "et gjensidig avhengighetsforhold mellom A-pressen og den øvrige del av arbeiderbevegelsen. Bevegelsen er A-pressens ideologiske plattform og idealistiske utgangspunkt. På den annen side er A-pressen den eneste mulighet bevegelsen for øvrig har til å gjøre seg gjeldende i presse- og mediabildet til enhver tid. Ikke minst gjelder dette for partiets vedkommende. Arbeiderpartiet ville på mange måter vært en papirtiger uten A-pressen," skrev Per Brunvand. Han la til:

> A-pressen er politiske aviser forankret i arbeiderbevegelsen, men det er ikke menighetsorganer... Det er forskjell på kommentarer og nyheter, og kanskje enda viktigere: Nyheter er nyheter enten de er politisk behagelig eller politisk ubehagelige. I sin kommentarvirksomhet, er det A-pressens forutsetning at avisene også har en oppgave som korrektiv til egen bevegelse. Når dette er sagt, skal det heller ikke legges skjul på at A-pressen også har sin klare politiske oppgave. En "frigjøringsprosess" som definerer avisene bort fra Arbeiderpartiet og ut av arbeiderbevegelsen er det grunn til å advare imot. Det bør aldri være tvil om hvor disse avisene er politisk forankret. Et slikt utgangspunkt er i virkeligheten også det mest renslige i forhold til leserne.[314]

Brunvand tillot seg altså å nevne korrektiv-idealet selv i partiets jubileumsavis, men han tok seg raskt inn. Jubileumsbilaget inneholdt ellers artikler om partidannelsen i 1887. Den foregikk i Samholds lokaler ved Ormtjern like utenfor Arendal og var ledet av bl.a. Christian Holtermann Knudsen og Carl Jeppesen. I spissen for jubileet stod partileder Gro Harlem Brundtland, partisekretær Thorbjørn Jagland, nestleder Einar

[313] Jfr. møteprotokoll for styremøte i Arbeiderpressens Samvirke 7. april 1987, i arkivboks Ac-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[314] Arbeiderbladet 21. august 1987

Førde og LO-leder Leif Haraldseth. Bilaget omtalte tidligere statsminister Einar Gerhardsen som et bindeledd mellom pionergenerasjonen fra 1887 og den generasjonen som styrte Arbeiderpartiet ved 100-årsjubileet.

For sin egen del føyde Arbeiderbladet til både førstesideoppslag og jubileumsartikler. "AP-JUBEL" skrev Arbeiderbladet på førstesiden etter at partiet hadde markert jubileet dagen før – på det sted utenfor Arendal der partiet ble stiftet 21. august 1887.[315]

A-pressen viste Arbeiderpartiet stor velvilje ved jubileet i 1987. Den overstrømmende omtalen viste at arbeiderpressens lojalitet var langvarig. Korrektiv-idealet hadde ikke representert noe virkelig brudd mellom avisene og partiet. Arbeiderpressen var fortsatt aktiv – selv i 1980-årenes nye mediesituasjon. Avisgruppen var fortsatt talerør for arbeiderbevegelsen, og avisene støttet Arbeiderpartiet under valgkampene. Avisgruppen var preget av kontinuitet.

Likevel var ikke dette hele situasjonen. Det var faktisk bare i det ytre at A-pressen fortsatte som før. Går man dypere inn i A-pressens kilder finner man at avisgruppen hadde problemer – og at de økte utover i 1980-årene. Både interne og offentlige kilder viser en ulmende uro over arbeideravisenes økonomi – selv om pressene dunket og gikk fra Halden Arbeiderblad i sørøst til Finnmark Dagblad og Finnmarken lengst i nord. I mai 1981 skrev Alf Hildrum – som da var formann i Arbeiderpartiets Presseforbund – en artikkel om A-pressens situasjon. Han innrømmet at A-pressen var inne i en vanskelig periode: flere aviser slet med store underskudd og synkende totalopplag. De stod nå i fare for å bli nedlagt. Hildrum skrev at det ikke var "mulig for a-pressen å overleve uten å lage mer spennende aviser." Han argumenterte for rasjonalisering og effektivisering av avisproduksjonen – men forsvarte samtidig A-pressens politiske rolle: "A-pressen er nødvendig for å bringe ut bevegelsens budskap. Den presser også fram bedre dekning av bevegelsen i NRK og de borgerlige aviser."[316]

I den enkelte arbeideravis var det først og fremst de nærmeste krav som måtte løses. Derfor ble det en oppgave for avisgruppens sentrale disponent å analysere dens totale utvikling. Siden Einar Olsen var disponent både for Arbeiderpressens Samvirke A/L og for Norsk Arbeiderpresse A/S, stod han i en særstilling. Han hadde tidlig vist sin bekymring. Allerede høsten 1975 hadde han i styret for Norsk Arbeiderpresse foreslått 10 prosents bemanningsreduksjon i A-pressen. Styret forsøkte med dette å få grep om tøylene, men for første gang oppstod nå uenighet mellom styrene i de to selskapene: Andelslagets styre fulgte ikke lenger lydig vedtakene i Norsk Arbeiderpresse. Det gjorde heller ikke enkeltavisene. "Et viktig bidrag til denne holdning var redaktørstriden i Arbeiderbladet." I 1976 hadde LO tatt til orde for en *konsernstyring* av avisgruppen, men møtte da massiv motstand. Norsk Arbeiderpresse måtte legge om og erkjenne at avisene nå var blitt selvstendige bedrifter. Sentralorganisasjonenes innsats endret seg: deres oppgave ble å hjelpe utsatte aviser. Einar Olsen opplevde to viktige forandringer mot slutten av 1970-årene: de ansatte krevde medbestemmelse og innflytelse i den enkelte avis – samtidig som enkeltavisene fikk større selvstendighet i forhold til A-pressens fellesorganisasjoner. Begge tendenser gjorde det vanskeligere å foreta sentral styring i A-pressen – spesielt når den

[315] Arbeiderbladet 22. august 1987
[316] Arbeider-Avisa 11. mai 1981

støtte mot enkeltavisenes interesser.[317] Dette gjorde at Einar Olsen – som faktisk besatt Johan Onas tidligere så mektige dobbeltstilling som disponent – begynte å oppleve avmakt overfor de selvbevisste enkeltavisene. I 1980 skrev han at "Vi opplever i dag en mentalitetsendring, idet de ansatte har fått en sterkere innflytelse i forhold til arbeiderbevegelsens organisasjoner som i denne situasjon spiller rollen som eiere. De ansatte betrakter i stigende grad avisen som en arbeidsplass og ikke som et redskap i arbeiderbevegelsens tjeneste. Dette innebærer at man ønsker å få mest mulig ut av sin arbeidsplass, og at det derfor ikke er rom for så store overføringer til andre aviser eller A-pressens sentrale organer. Å motvirke denne tendensen er en meget vanskelig oppgave og vil nok måtte innebære at vi i større grad enn tidligere må være villig til å ta et sentralt eieransvar." Han spurte om de burde gå inn for å danne et konsern eller de fortsatt skulle ha en desentralisert organisasjonsform med redusert eierinnflytelse for sentralorganisasjonen Norsk Arbeiderpresse A/S.[318]

Einar Olsen hadde grunnlag for sin uro. I 1979 hadde han analysert A-pressens situasjon i de store byene i et faktaspekket notat på 25 sider til ledelsen i LO og Arbeiderpartiet. Notatet var blitt til etter oppfordring fra partiformann Reiulf Steen. Steen hadde tatt til orde for en gjennomgripende diskusjon om A-pressens fremtidige strategi. Olsen viste i sitt notat at selv om A-pressen samlet sett hadde hatt opplagsøkning i hele etterkrigstiden, så kamuflerte dette et problem: nemlig at arbeideravisene gikk tilbake i de store byene. De siste 25 år frem til 1979 stagnerte arbeideravisene i byene, unntatt i Stavanger. I by etter by lå arbeideravisen etter: Bergens Arbeiderblad lå langt etter Bergens Tidende, Arbeider-Avisa lå langt etter Adresseavisen, Rogalands Avis lå etter Stavanger Aftenblad, Sørlandet lå langt etter Fædrelandsvennen, Fremtiden lå langt etter Drammens Tidende, Sunnmøre Arbeideravis langt etter Sunnmørsposten osv. Arbeideravisenes opplag i landets største byer ga et "deprimerende bilde" i etterkrigstiden, skrev Einar Olsen. Han mente at A-pressens problemer i byene var tydelige allerede i 1950-årene, men den gang hadde de ikke hatt ressurser til å gjøre noe med det. Olsens analyse viste at det hadde "gjennom årene vært en nervepirrende balansegang mellom inntekter og utgifter som stort sett har endt opp med et 0-resultat for hele pressegruppen før avskrivninger og avsetninger." Han viste hvordan 90 prosent av riksannonsene ble konsentrert i nr. 1-avisene, mens nr. 2-avisene kun fikk 10 prosent av dem. Kløften økte mellom ledende og ikke-ledende arbeideraviser, mente han. Nr. 2-avisene hadde kun overlevd pga pressekontingenten fra LO og den statlige pressestøtten, skrev Einar Olsen. Det egentlige problemet var at "Tradisjonelt har A-pressen overhodet ikke hatt forretningsmessige ledere, fordi det å drive butikk, skape profitt og samarbeide nært med det kapitalistiske næringslivet aldri har stått som en viktig og nødvendig målsetting for folk med sterk forankring i arbeiderbevegelsen." På nytt luftet Einar Olsen tanken om A-pressen som konsern.[319]

Konserntanken var en gjenganger i diskusjonene om A-pressens organisering. I et notat fra oktober 1981 tok Einar Olsen opp at styret i Norsk Arbeiderpresse A/S

[317] Einar Olsen: "Struktur og omfang – Arbeiderpressens Samvirke A/L", notat 5. november 1986, i arkivboks Dh-0110, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv, se også Olsen 1981/1982

[318] Einar Olsen: "A-pressens organisasjonsform", notat datert 2. september 1980, i arkivboks Eaa-0001, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[319] Einar Olsen: "A-pressens situasjon i de store byene", notat datert 8. mars 1979, i arkivboks Aba-0026, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

"mange ganger" hadde "drøftet tanken om å lage et konsern ut av pressegruppen. Selv stilte Einar Olsen seg noe skeptisk til det, "Fordi jeg ikke kan forstå hvordan vi sentralt kan makte å styre så mange uavhengige aviser spredt over et så stort område med så mange mennesker involvert i de lokale styringsfunksjoner. For å makte en slik oppgave måtte man ha et kjempeapparat i Oslo, da ville jo mye av hensikten falle bort." Dette notatet var fortrolig. Derfor satte Olsen ord på problemene: de ansatte i A-pressen jobbet langt mindre i 1981 enn 10-20 år før. "De har ikke den samme interesse av pressegruppen og heller ikke den tilknytning til avisene som gjør at det finnes vilje til ekstra innsats." Han mente også at "kvaliteten ikke har holdt mål med utfordringene." "De mennesker som representerer eierinteressen har en holdning til A-pressen som har utviklet seg i negativ retning gjennom flere år." Samtidig ble konkurransesituasjonen "bare vanskeligere og vanskeligere", og nr. 2-avisenes fremtid "blir mørkere og mørkere." Nye medier rykket inn, med økt press på annonsemarkedet og i "kampen om menneskenes fritid." Einar Olsen så for seg reduksjon i antallet avistrykkerier, og foreslo en regionalisering av A-pressen istedenfor et sentralt konsern. Da kunne de sentrale organer heller få en mer koordinerende rolle, og ikke stelle med alle detaljer.[320]

Etter hvert var det flere som delte Einar Olsens bekymringer. Den 29. oktober 1982 vedtok tillitsvalgte i utsatte A-aviser en enstemmig uttalelse der det het at "Situasjonen i en rekke Arbeiderparti-aviser er i dag så alvorlig at flere er truet av nedleggelse, og en rekke andre av omfattende innskrenkninger." De oppfordret derfor fagbevegelsen, Arbeiderpartiet og den samlede A-presse i Norge til å "se alvoret i situasjonen for et viktig ledd i norsk arbeiderbevegelse." Hvis utviklingen fikk fortsette som før, kunne det ende "i en katastrofe for hele den norske A-pressen med de konsekvenser det har for parti og fagbevegelse."[321] Arvid Jacobsen foreslo at A-pressens årskonferanse i 1982 burde diskutere spørsmålet: "Vil A-pressen overleve 80-åra?"[322] I mars 1983 skrev Einar Olsen til redaktører og disponenter i A-pressen at "Våre inntekter gir grunn til økende bekymring. Hvor lenge vil de tradisjonelle avisinntekter være tilstrekkelig?"[323]

En gnagende uro preget også Einar Olsens foredrag på A-pressens redaktørkonferanse i 1983. Det hadde tittelen "A-pressen – politisk instrument eller bedrifter og arbeidsplasser." Olsen slo fast at "A-pressens historie er arbeiderbevegelsens historie." Så trakk han opp A-pressens lange historiske linjer helt frem til 1983. Han sa:

> A-pressen skulle være et politisk instrument og for å være det på en mest mulig effektiv måte, måtte den også benytte seg av moderne, forretningsmessige prinsipper. Utgangspunktet er altså politisk, målet er politisk, og alt det øvrige skal egentlig tjene en overordnet målsetting. Derfor måtte vi ha 45 aviser og ikke 15. Derfor var ikke målet størst mulig overskudd, men flest mulig lesere og mest mulig spredte lesergrupper.

[320] Einar Olsen; Notat til Aslak Ona datert 9. oktober 1981, i arkivboks Da-0054, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[321] Jfr. styremøteprotokoll for styremøte i Arbeiderpressens Samvirke 14. desember 1982, i arkivboks Dh-0110, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[322] Jfr. Arvid Jakobsen i brev 8. mars 1982, i arkivboks Dh-0084, ARK-1580, Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv.

[323] Einar Olsen til A-pressens redaktører og disponenter 28. mars 1983, i arkivboks Dh-0085, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

> Hvis dette utgangspunktet er holdbart i dagens norske arbeiderpresse, i vår arbeiderbevegelse og i vårt samfunn, ja, da ser jeg liten grunn til å endre noe vesentlig på våre organisasjonsformer. Min erfaring de siste 10 år er imidlertid en helt annen. Jeg tror ikke holdningen hos våre nesten 3000 ansatte er den samme som i de første 10-år etter krigen. Ei heller tror jeg holdningen hos de lokale og sentrale eiere er som før. De som holder en avis av politiske grunner, blir bare færre og færre før de til slutt kvitterer med sin egen dødsannonse.[324]

Einar Olsen mente selv lokale styremedlemmer, partitillitsmenn og andre knyttet til avisen ikke lenger var interessert nok til å være betalende abonnenter. De sentrale eierne, dvs Arbeiderpartiets forskjellige organer, var blitt interessert i andre medier enn A-pressen. Borgerlige aviser var blitt mer åpne for synspunkter fra arbeiderbevegelsen, og selv Arbeiderpartiets egne toppledere skrev i arbeiderbevegelsens "fiendeorganer på mediafronten." LO kunne ikke gjøre mer økonomisk enn de allerede gjorde. Olsen konstaterte om 1970-årene at "Foreslåtte grunnleggende reformer ble ikke gjennomført. Nå er det for sent." Han fortsatte: "Det spørsmål vi må stille, er: Har utviklingen ført til at hver enkelt avisbedrift i utgangspunktet er seg selv nok?" Var enkeltavisene blitt seg selv nok - slik at det politiske interessefellesskapet kom i bakgrunnen? Var det en ulempe for en avis å fremstå som del av A-pressen og ikke bare som seg selv?

Synspunktene til Einar Olsen var neppe populære i de ulike arbeideravisene. Pressefolkene hadde kanskje vanskelig for å forstå at Olsen snakket ut fra et helt spesielt perspektiv: han var den eneste som hadde sittet i alle arbeideravisenes styrer. Og han var den eneste etter Johan Ona som analyserte A-pressens totale situasjon inngående. Einar Olsen mente at "En arbeideravis er i dag først og fremst en bedrift der de ansatte har en meget sterk innflytelse på alle sider ved driften." De ansattes økte innflytelse innebar at avisenes mål om å sikre sin egen eksistens og egne arbeidsplasser ble forsterket. Han fant dessuten at pressefolkenes politiske interesse var mindre enn før: "Færre og færre tar seg jobb i en arbeideravis av politiske grunner. Derfor vil motiveringen for å hjelpe andre arbeideraviser økonomisk, bli mindre og mindre." Viljen blant avis-ansatte til å hjelpe andre aviser med økonomiske problemer var blitt mindre: "Nye generasjoner arbeidstakere og ledere har vanskeligere for å forstå og akseptere den tankegang som ligger bak opprettelsen av sentrale kontorer av den type vi driver." Her må Olsen ha ment fellesorganisasjoner som Arbeiderpressens Samvirke og Norsk Arbeiderpresse. Han oppsummerte slik:

> Oppsummert og i all enkelhet kan man si at A-pressen fra primært å være et politisk instrument og sekundært et sted hvor folk tok jobben som et kall, i dag er blitt en gruppe av enkeltbedrifter som primært skal ivareta egne bedriftsøkonomiske interesser, særlig for de ansatte, og sekundært være et talerør eller instrument for arbeiderbevegelsen i vårt land.

Om Norsk Arbeiderpresse A/S sa han at "I de fleste avisene våre merker man lite til at dette selskapet er avisenes hovedaksjonær." Han mente at de ansattes økte innflytelse siden 1977 hadde redusert det sentrale aksjeselskapets innflytelse i avisgruppen. Det medførte hva Einar Olsen så som en ledelseskrise: "Så langt er vi kommet i den

[324] Einar Olsen: "A-pressen – politisk instrument eller bedrifter og arbeidsplasser", foredrag på A-pressens redaktørkonferanse i 1983, i arkivboks Aba-0028, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

økonomiske galskap at man synes de ansatte er rimelige i sine krav når de ber om lønnstillegg, som alle må vite ikke kan bli utbetalt." Selv ville Einar Olsen samle eiernes interesse i kun ett selskap; Norsk Arbeiderpresse. Han mente at de burde overta funksjonene til Arbeiderpressens Samvirke AL. Dette nye Norsk Arbeiderpresse A/S "må drives rent forretningsmessig og uten kontingenter fra avisenes side... Den politiske forsikring som eierne må ha i alle aviser, vil være sikret ved at Norsk Arbeiderpresse A/S eier minimum 1/3 av aksjene i alle aviser." Olsen ville at Norsk Arbeiderpresse skulle fungere som et holdingselskap; som "en investor som ikke legger seg opp i den daglige drift, men som til enhver tid har en overordnet strategi for virksomheten." Hvis alt skulle samles i Norsk Arbeiderpresse A/S, måtte Arbeiderpressens Samvirke avvikles. Det var nødvendig hvis Olsens ide skulle realiseres. Han ville også endre avisbedriftenes organisering: "I dag har vi styrer som stort sett ikke fungerer. Jeg skal ikke overfor denne forsamling gå inn på den lidelse et styremøte i en arbeideravis er, det ville være som å strø salt i åpne sår. Vi må bare alle være enige om å komme ut av uføret og gi avisene en styreform som er noenlunde effektiv." Olsen ønsket styrer med kun 5 medlemmer, og de måtte være profesjonelle. Avisenes styrer var stort sett dårlige fordi "norske aviser tradisjonelt ikke er blitt betraktet som bedrifter." "Det man i dag opplever i aviser med både 40 og 50 millioner i omsetning, hører jo bare hjemme ett sted: I Harald Heide Steens og Supperådenes verden," sa Einar Olsen.

Det var altså et temmelig selvkritisk foredrag Einar Olsen holdt for A-pressens redaktører og disponenter i 1983. Hans analyse var ubehagelig for alle som tok den på alvor: langsiktige økonomiske problemer ble forsterket ved manglende profesjonalitet i avisledelsen og medarbeidernes økende innflytelse. Arbeideravisene led av en lederkrise, mente Olsen. Mellom linjene gjorde han rede for sin egen avmakt – der han som disponent ble stilt overfor alle selvbevisste lokale arbeideraviser – mens økonomien forble et uløst problem.

Ett viktig forsøk på å løse A-pressens langsiktige problemer ble lansert tidlig i 1980-årene: en egen komite for langtidsplanlegging, forkortet LTP-komiteen. Den ble opprettet av styret i Norsk Arbeiderpresse A/S i 1981. Utvalget hadde tyngde og autoritet: det bestod av Arbeiderpartiets formann Gro Harlem Brundtland, LOs formann Tor Halvorsen og styreformann i Norsk Arbeiderpresse A/S, tidligere LO-formann Tor Aspengren. LTP-komiteen bestod altså av lederne i Arbeiderpartiet, LO og A-pressen. Sammen skulle de tenke langsiktig.

Den 30. mars 1982 sendte Gro Harlem Brundtland, Tor Halvorsen og Tor Aspengren ut to notater til alle landets arbeideraviser. LTP-komiteen ba om en vurdering av situasjonen i hver enkelt avis og dens fremtidsutsikter. Avisene måtte svare innen 1. juni 1982. Ett notat ble sendt til aviser med "brukbar" økonomi. Til dem skrev LTP-komiteen at de disponible overskuddene var alt for små i forhold til omsetningen. Komiteen oppfordret disse avisene til å engasjere alle sine ansatte "i en fremtidsrettet tenkning," selv om ledelsen hadde det største ansvaret. Et helt annet notat gikk til de økonomisk svake avisene. Overfor dem viste komiteen til Kåre Willochs valgseier i 1981 og den påfølgende reduksjon i pressestøtten:

> Dette betyr at våre mest konkurranseutsatte aviser går enda hardere tider i møte. Det betyr også at A-pressens sentrale organer i tiden fremover kan bli tvunget til å foreta strengere prioriteringer

mellom våre 46 aviser. Endelig kan det innebære at vi dessverre ikke makter å føre fram alle våre aviser, men må konsentrere oss om de som har en reell sjanse til å overleve.

Videre er det urealistisk å tro at den betydelige støtten fra fagbevegelsen kan økes ytterligere... Dersom avisene ikke selv makter både å øke sine ordinære avisinntekter og samtidig føre en streng kontroll med kostnadene, sier det seg selv at driften ikke vil kunne fortsette. Vi må kort og godt sette tæring etter næring... Man kan ikke i noen avis regne med store tilskudd til dekning av underskudd i 1982. Vi har også i øyeblikket små muligheter for å finansiere investeringer, selv om disse er både fornuftige og riktige.[325]

Rundskrivet og de to brevene var undertegnet av Gro Harlem Brundtland for Arbeiderpartiet, Tor Halvorsen for LO og styreformann Tor Aspengren for Norsk Arbeiderpresse A/S. Her var det Arbeiderpartiet og fagbevegelsen som talte – og de var A-pressens eiere. Dette var alvor. Rundskrivet og de to notatene varslet hardere tider for A-pressen. Avisene kunne ikke lenger uten videre vente seg økonomisk støtte fra sentralt hold.

LTP-komiteen hadde Einar Olsen som sekretær. Det var nok nyttig, for han var den som hadde størst oversikt over arbeideravisenes økonomiske problemer - som disponent i begge sentralorganisasjoner. I praksis var det nok han som la mye av grunnlaget for hva komiteen kom frem til. Allerede den 18. januar 1982 skrev Einar Olsen et notat om A-pressens behov for sanering og omstrukturering. Det gikk til Brundtland, Halvorsen og Aspengren i LTP-komiteen. Einar Olsen mente at en "sanering og/eller omstrukturering av A-pressen i Norge før eller siden måtte komme" før han listet opp de effektiviseringstiltak avisgruppen hadde utført siden 1977.

Einar Olsen hadde advart avisene mot sterk økning i antall ansatte, men måtte konstatere at "hver enkelt avis har nok med seg selv og sine problemer. Det har gradvis blitt vanskeligere å gjennomføre den gamle solidaritetslinjen. En klart medvirkende årsak til dette er den økende innflytelse som de ansatte har fått i avisstyrene." Før de ansatte kom inn i styrene var det lettere å få styremedlemmene til å slutte opp om solidaritetslinjen "på et rent politisk grunnlag." De hadde jo ikke sine egne jobber å tenke på. Nå i 1982 var økonomiske overføringer fra sterke til svake aviser blitt stadig vanskeligere å få til, fordi de ansatte i overskuddsavisene fryktet for at deres egne arbeidsplasser kunne komme i fare. Einar Olsen skrev at "...ingen mener vi lenger makter å føre alle avisene videre. Mange mener at flere for lengst burde vært lagt ned. Dersom vi fortsatt viker tilbake for nedleggelse, kan det på sikt bety at enda flere aviser må avvikles. Tiden er med andre ord inne til å treffe avgjørelser. Spørsmålet blir da hvem som skal avgjøre hvilke aviser som skal legges ned for at andre kanskje kan leve videre." Var det Arbeiderpartiet, fagbevegelsen, A-pressens styrer eller den lokale arbeiderbevegelsen?, spurte han. Hvis man la driftsøkonomiske kriterier til grunn kunne styret i Norsk Arbeiderpresse A/S bestemme, men lokale partilag og fagforeninger ville neppe akseptere det. Olsen spurte rett ut hvor det egentlig var viktig å ha arbeideraviser: Tønsberg?, Sandefjord?, Larvik?, Arendal?, Kristiansand? Oslo? Og kom til at "Noen må prioritere." Deretter spurte han hvilken fremgangsmåte de skulle bruke når de utsatte avisene skulle legges ned. Einar Olsen var fortvilet: fra sentralt holdt hadde A-pressen forsøkt å få til omstillinger siden 1975,

[325] Rundskriv nr. 1/1982 datert Oslo 30. mars 1982, jfr saksdokumenter fra Norsk Arbeiderpresse A/Ss styremøte 24. mai 1982, i arkivboks Aba-0027, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

men de møtte motstand fra lokalt ansatte. Olsen konstaterte at A-pressen egentlig ikke var forberedt på nedleggelser: De var "simpelthen ikke mentalt forberedt på å gi opp generasjoners innsats for en sterk A-presse."[326]

Slik arbeidet Einar Olsen for å overbevise LTP-komiteen om behovet for sanering og opprydding i A-pressen. Høsten 1982 deltok han forøvrig ved en nordisk konferanse i København. Der sa han at den norske A-pressen var "inne i større strukturendringer enn vi noen gang har hatt etter den annen verdenskrig." Det skyldtes bl.a. et lavere økonomisk aktivitetsnivå og reduksjonen i pressestøtten på 25 prosent etter at Kåre Willochs regjering hadde overtatt. Alt dette påvirket LTP-komiteens arbeid, sa Olsen, som klaget over at det tok tid å overbevise A-pressens eiere:

> På det mer filosofiske plan har det vært en relativt lang vei å gå før toppledelsen i norsk arbeiderbevegelse nå har erkjent at også for A-pressen gjelder det visse bedriftsøkonomiske rammer. Det prinsipielle brudd med fortiden kan best formuleres slik: Overordnede politiske målsettinger må vike for bedriftsøkonomiske realiteter. I klartekst innebærer dette at A-pressen for 1985 ikke skal drive videre noen avis med mindre den går med overskudd. I øyeblikket er denne formulering å betrakte som absolutt... underskudd ikke vil bli tolerert i 1985.

Her kom LTP-komiteens nye tenkning frem: Arbeideraviser som gikk med underskudd ville ikke lenger få støtte. De hadde ikke lenger noen fremtid. Aviser som Vestfold Fremtid og Tiden var allerede besluttet avviklet. Nå ville eierne heller konsentrere sine økonomiske midler i stedet for å spre dem utover. Einar Olsen viste til at det i hele etterkrigstiden hadde foregått en debatt om A-pressen burde organiseres som et konsern. Problemet var at avisene hadde helt ulike regnskapsresultater: "Frykten for at man innenfor et konsern ville bruke pengene fra noen aviser til å dekke underskudd i andre, har vært den vesentligste innvending mot å organisere gruppen som et konsern." LTP-komiteens mål var at A-pressen kun skulle bestå av overskuddsaviser etter 1985. Når underskuddsavisene var sanert bort, ville hindringene for en konserndannelse være fjernet. Med slike analyser la Einar Olsen og LTP-komiteen et grunnlag for at A-pressen siden kunne foreta omstilling til konsern.[327]

A-pressens største problem tidlig i 1980-årene var Sunnmøre Arbeideravis. LTP-komiteen foreslo at A-pressen trakk seg ut av denne, og overga eierskapet til lokale partilag og fagforeninger på Sunnmøre. Styret i Norsk Arbeiderpresse A/S var enig. Fra 1. januar 1984 anså selskapet seg løst fra alle sine økonomiske forpliktelser overfor Sunnmøre Arbeideravis.[328] I 1984 behandlet LTP-komiteen problemaviser som Dagbladet Sørlandet, Bergens Arbeiderblad, Romsdals Folkeblad og Tidens Krav. Avisselskapet satte også opp egne lister over sine overskuddsaviser og sine underskuddsaviser.[329]

Den 29. mai 1984 presenterte Einar Olsen LTP-komiteens oppfatning på generalforsamlingen i Norsk Arbeiderpresse A/S. Han sa at resultatene for 1983 viste

---

[326] Einar Olsen: notat datert 19. januar 1982, i arkivboks Da-0056, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[327] Einar Olsen; notat til København-konferansen datert 29. oktober 1982, arkivboks Da-0056, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

[328] Årsberetning for NA for 1983, i arkivboks Av-0001, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[329] Årsberetning for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1984, arkivboks Ac-0001, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S Arbeiderbevegelsens arkiv

at forskjellen mellom de økonomisk sterke og de økonomisk svake avisene bare ble "forstørret og forsterket." Olsen snakket om den nye økonomiske realismen som LTP-komiteen ville kreve av A-pressen:

> Vi hadde i alle år etter at selskapet ble grunnlagt i 1948 måttet benytte en vesentlig del av våre midler til å dekke underskuddet i avisene. Med en omsetning på 975 millioner kroner, som i inneværende år ville passere minst 1.1 milliard, var det selvsagt ikke lenger mulig med våre små midler å kunne stå som noen garanti for en underskuddsdekning i en hvilken som helst arbeideravis. Dette hadde ført til at eierne, d.v.s. toppledelsen i LO og partiet, allerede for et par år siden utviklet en tankegang som formulert på en forenklet måte lyder omtrent slik: De politiske hensyn må i fremtiden gis mindre vekt, mens de bedriftsøkonomiske vurderinger må prioriteres... Vi har ideelle mål for vår virksomhet og ønsker ikke primært å tjene penger. Men i praksis må vi likevel gjøre det for å få endene til å møtes.[330]

Dette var klar tale: LTP-komiteen satte avisenes bedriftsøkonomiske resultater foran politiske hensyn. Det hadde foregått en holdningsendring i LO og Arbeiderpartiet. Avisene gjorde klokt i å lytte, når eierne kom med slike signaler. Holdningsendringen var del av den ideologiske høyredreiningen som Arbeiderpartiet gjennomførte under Gro Harlem Brundtland, Einar Førde og Thorbjørn Jagland i 1980-årene - som en tilpasning til Høyrebølgen. Verken LOs og Arbeiderpartiets økonomi tilsa at de i det lange løp kunne fortsette å finansiere underskuddsaviser. LTP-komiteen mente at hver enkelt arbeideravis måtte ha sunn bedriftsøkonomi. Hver eneste avis måtte rett og slett gå med overskudd.

Den holdningsendring som LTP-komiteen stod for falt fullstendig sammen med Einar Olsens personlige oppfatning. Antakelig bidro han vesentlig til at LO og DNA endret oppfatning og begynte å legge større vekt på økonomi enn politikk i vurderingen av arbeideravisene. Allerede i et notat fra 1982, som handlet om en ny strategi for A-pressen, skrev Einar Olsen at avisenes situasjon i Norge var "mer uklar enn på lenge" – som følge av Willoch-regjeringens økonomiske politikk, hardere økonomisk klima, hardere konkurranse om reklameinntekter, veksten for direct mail, gratisaviser, etermedier og nye medier. Utviklingen viste også økende økonomiske forskjeller mellom A-pressens nr. 1-aviser og nr. 2-aviser. Olsen konstaterte at "Alt for mange steder flyter det hele i forvissningen om at hovedaksjonærene kan betale det lokale aksjeselskap ut av problemene. Det siste er ikke lenger tilfelle."[331]

En viktig årsak til uroen i A-pressen skyldtes at Kåre Willochs regjering ville redusere pressestøtten. Einar Olsen konstaterte i mars 1982 at den nye regjeringen "ikke aksepterer den definisjon av begrepet differensiert dagspresse som både pressens organisasjoner og flertallet i Stortinget har stått på i snart 15 år." Han viste til at regjeringene Borten, Bratteli, Nordli og Brundtland alle hadde gått inn for en differensiert dagspresse – men: "Det gjør ikke Kåre Willoch...". Einar Olsen advarte: "lar man årsmøtene i Norsk Redaktørforening domineres av polonaisen og festmiddagen vil avisdøden følge i dens kjølvann."[332] Høyres motstand mot

[330] Jfr. Protokoll fra generalforsamlingen i Norsk Arbeiderpresse A/S den 29. mai 1984, i arkivboks Aa-0003, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv. Understrekning i original

[331] Einar Olsen: "En ny strategi for A-pressen? I", notat datert 23. august 1982, arkivboks Dh-0084, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[332] Einar Olsen: notat datert 23. mars 1982, i arkivboks Da-0056, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

pressestøtten var kjent siden 1969. I 1970-årene hadde Kåre Willoch angrepet støtteordningen en rekke ganger. Som statsminister kunne han nå skjære ned på pressestøtten.

I 1983 skrev Einar Olsen at LTP-komiteen var kommet til at "A-pressen i løpet av en 3-årsperiode skal bestå utelukkende av bedrifter som gir overskudd eller balanse i sin drift. Hvor bokstavelig konklusjonen skal tolkes, kan bare fremtiden vise, men en ting er hevet over enhver rimelig tvil: Underskudd av den typen som 8-10 av våre aviser har trukket med seg gjennom storparten av 70-årene er ikke lenger gangbar mynt." De ville ha aviser som var "bæredyktige." De som ikke maktet å komme i denne situasjon, "vil eventuelt komme i en helt annen, nemlig den ikke-eksisterende."[333]

Uroen i A-pressen skyldtes også at LO endret praksis når det gjaldt å gi støtte til arbeiderpressen. Arbeideraviser med problemer hadde i mange år fått økonomiske midler fra Norsk Arbeiderpresse A/S. Dette selskapet fikk igjen sine midler fra LO. I LO kom disse pengene fra en spesiell pressekontingent som medlemmene betalte. I 1981 hadde denne ordningen vært brukt i mer enn 25 år. LOs pengeoverføringer til A-pressen hadde variert noe fra år til år, fordi det var A-pressens behov til enhver tid som bestemte tempoet i utbetalingene. LO-midlene var avgjørende for A-pressen på grunn av den "til enhver tid meget anstrengte likviditet i vår pressegruppe."

Men systemet gjorde også avisene sårbare. Den første krisen kom i 1971. Da besluttet LOs representantskap å bevilge en ekstraordinær pressekontingent og yte forskudd. I 1981 betalte A-pressen fortsatt renter av dette. Den andre krisen kom i 1974. Da ble det forskuttering av pressekontingenten. Sensommeren 1976 tok Norsk Arbeiderpresse ut forskudd på pressekontingenten for 1977. Men fra og med 1981 bestemte LO seg for å stramme inn på utbetalingene til A-pressen: LO gikk over fra forskudd til etterskuddsbetaling. Det betød i praksis at støtten fra LO til A-pressen ble redusert med knapt 3 millioner kroner. For å kompensere dette ga Landsbanken A/S en ekstraordinær kassakreditt til Norsk Arbeiderpresse A/S på 2 millioner for resten av året 1981. Det nye var at LO begynte å vurdere pressekontingenten på en mer økonomisk måte. Selv om LOs pressekontingent hadde "et klart politisk siktemål" var den å forstå som et "rent støttetiltak", skrev Einar Olsen. LO hadde aksjemajoriteten i alle arbeideraviser unntatt Arbeiderbladet. Det var også LO og forbundene som organiserte og eide Norsk Arbeiderpresse A/S.[334] Den virkelig sterke makt bak A-pressen var altså LO.

I mars 1986 oppsummerte Einar Olsen LTP-komiteens arbeid. Han skrev at komiteen begynte med å behandle enkeltavisenes situasjon nokså pragmatisk. Men etter hvert kom komiteen frem til en prinsipperklæring som styret i Norsk Arbeiderpresse hadde sluttet seg til, om at "den overordnede politiske målsetting for avisutgivelsen må avpasses til bedriftsøkonomiske realiteter." I 1986 så Einar Olsen dette som "en målsetting som arbeiderbevegelsen kan leve med ut dette århundret."

---

[333] Einar Olsen: "A-pressen – politisk instrument eller bedrifter og arbeidsplasser?", foredrag på A-pressens redaktørkonferanse i 1983, i arkivboks Da-0058, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[334] Einar Olsen: "Pressekontingenten fra LO", notat datert 11. september 1981 til Norsk Arbeiderpresse A/Ss styremøte 23. september 1981, i arkivboks Aba-0027, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S

Han gikk inn for at A-pressen måtte revidere sin målsetting på generalforsamlingen i 1986.[335]

De siste notatene fra Einar Olsen stammer fra 1986. De viser at han var blitt mer pessimistisk på A-pressens vegne. Den 17. mars 1986 skrev han til styret i Norsk Arbeiderpresse A/S at det stort sett bare var i Sverige og Norge at arbeiderbevegelsen hadde fått nr. 2-avisene til å overleve. "Det skyldes at arbeiderbevegelsen har sett på avisdrift som noe annet og mer enn ren næringsdrift." Han ga nå denne oppsiktsvekkende vurderingen av de utsatte arbeideravisene:

> Når vi ikke har krigserstatninger, ikke lenger økning i LO-støtten og reduksjon i statsstøtten, hva gjør vi da for å redde nr. 2-avisene? Noen har foreslått privat kapital. Det er et blindspor. Andre har bedt om penger fra forretningsfolk i A-pressen. Det er et nytt blindspor. Atter andre har foreslått et slags kapitalistisk mønster for vår avisdrift, og vi har selv i styret for Norsk Arbeiderpresse A/S forlangt av avisene prioriterer bedriftsøkonomiske mål for virksomheten. Tiden er antakelig inne til å akseptere at dersom avisene ikke kan få støtte som monner fra eiere, sympatisører og det offentlige, ja, så er det bare konkurrenten som kan makte å drive nr. 2-avisen.[336]

Einar Olsen spurte rett ut: "Skal vi la nr. 2-avisene gå inn, eller skal vi by dem fram til konkurrenten mot å få en 100 % sikker garanti for redaksjonell og politisk uavhengighet gjennom f.eks. etablering av stiftelser?" Det var opprinnelig i tråd med Arbeiderpartiets syn at man skulle ha "to aviser med ulik politisk plattform i konkurranse med hverandre. Helst bør slike aviser ha forskjellige eiere, men om dette ikke er mulig, vil det være avisens redaksjonelle og politiske fundament som er det viktigste." Siden 1981 hadde A-pressen gitt opp Nybrott, Sunnmøre Arbeideravis, Vestfold Fremtid og Tiden. Andre utsatte arbeideraviser hadde fått "strenge bedriftsøkonomiske krav", men det var likevel lite sannsynlig at de ville overleve, mente han. Einar Olsen skrev videre at alt dette var argumenter for at de "nå forsøker å få nr. 1-avisene til gradvis å påta seg ansvaret for nr. 2-aviser mot sikre garantier for politisk og redaksjonell kontroll hos de gamle eiere." Han skrev at "Våre mange nr. 2-aviser ligger som tidsinnstilte bomber for eierne. I øyeblikket tikker og går de, men før eller siden vil det komme et smell. Også derfor bør vi tenke litt nytt og annerledes." Olsen konkluderte med at

> vi ved å gi fra oss alle andre sider av avisdriften i nr. 2-avisene enn redaksjonen, kan makte å bevare det vi egentlig ønsker: et organ og et talerør drevet etter moderne journalistiske prinsipper. Om vi tviholder på vår eierstruktur eller slipper inn spekulanter, vil vi etter hvert måtte gi opp enda flere enn de 4 avisene som allerede har gått inn. På lang sikt vil kanskje alle nr. 2-avisene måtte gi opp, hvis de ikke makter å bli nr. 2. I dette folkefattige landet kan det neppe gis rom for to konkurrerende aviser på samme sted, med mindre de samarbeider om alt unntatt redaksjonen. Og samarbeid får vi altså ikke til med mindre det også innebærer eierskap.[337]

Einar Olsen oppfattet arbeideravisenes økonomiske problemer som så dyptgående – og så uløselige – at han faktisk var villig til å selge dem til arbeiderbevegelsens

[335] Jfs saksdokument til styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S 20. mars 1986, i arkivboks Aba-0029, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[336] Einar Olsen notat den 17. mars 1986 til Norsk Arbeiderpresse A/Ss styremøte 20. mars 1986, i arkivboks Aba-0029, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[337] S.st.

ideologiske motstandere: borgerlige aviseiere. Det var et svært radikalt forslag – og viser en nesten desperat vilje til å søke nødløsninger. For Einar Olsen var det overordnede målet å bevare arbeideravisene som talerør for arbeiderbevegelsen. For å oppnå det var han villig til å gi fra seg eierskapet. Så viktig var A-pressen som talerør for ham.

Den 9. april 1986 signerte Einar Olsen et 18 siders notat om A-pressens målsetting. Han oppsummerte at LTP-komiteen oppstod under et styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S i februar 1981. Initiativet kom fra partiformann Reiulf Steen. Han ville klargjøre målsettingen for A-pressens videre drift. Komiteen hadde holdt sitt første møte i april 1981. Men så: "Valget 1981 endte – som alle vet – med en borgerlig regjering. Fra samme tidspunkt er pressestøtten stadig skåret ned, og arbeidet i LTP-komiteen har på mange måter fått et praktisk og til dels defensivt preg. De store, prinsipielle avklaringer har ikke kommet, noe som kan henge sammen med at vi i 80-årene også har hatt visse vansker med å avklare mediapolitiske målsettinger rent generelt innenfor arbeiderbevegelsen."[338] A-pressen var kommet på defensiven i løpet av Kåre Willochs regjeringstid fra 1981 til 1986, mente Einar Olsen. Han trakk denne konklusjonen:

> Arbeiderpressens målsetting var opprinnelig av rent politisk karakter. Avisene skulle være fullt og helt redskap for partiet. Denne målsetting er i betydelig grad til stede også i dag, men samtidig har man fått inn tanker og synspunkter i retning av å gjøre avisene til rene informasjonsorganer. Ved enhver politisk samfunnskonflikt kommer det imidlertid klart fram hvor en avis står i den pågående strid... I de aller siste år har arbeiderbevegelsen måttet legge til grunn et mer pragmatisk og økonomisk syn på avisene enn noen gang tidligere. Dette har brakt oss over i den situasjon at bedriftsøkonomiske krav nærmest er blitt prioritert vis a vis lokalavisene. Dette har ikke vært noen ønskesituasjon, men den har langt på vei vært nødvendig... Det vi nå står overfor, er i korthet forslag som tar sikte på at arbeiderbevegelsen i stedet for å avvikle en avis, skal overlate den til borgerlige konkurrenter mot en klar garanti for at den redaksjonelle og politiske profil kan opprettholdes. Det er ikke mange år siden de fleste av oss ville sagt at dette var å tro på julenissen.[339]

Einar Olsen gjentok at han var villig til å overlate arbeideravisenes eierskap til borgerlige konkurrenter. Det var en desperat analyse. Det så ut som om Einar Olsen var i ferd med å gi opp A-pressen, i hvert fall de avisene som ikke bar seg økonomisk. Salg til borgerlige konkurrenter var jo et fundamentalt brudd på alt det arbeiderpressen hadde stått for siden 1884: oppbyggingen av et eget sosialdemokratisk avissystem – fordi det etablerte samfunnets aviser ikke slapp til arbeiderbevegelsens talsmenn. Dette grunnlaget – A-pressens fundamentale arv - var Einar Olsen villig til å bryte med. Han nevnte at aktører som Ola Kirkvaag og Paul Gjesdahl allerede i 1930-årene hadde vært inne på å omdanne A-pressen til et konsern. Olsen spekulerte over hvor A-pressen hadde stått hvis dette konsernet var blitt realisert i 1945. Han minnet om at arbeiderbevegelsen i hele den 20. århundret hadde diskutert sentralisering eller desentralisering av sine aviser: spørsmålet om fylkesaviser og regionsaviser kontra helt lokale aviser var diskutert siden 1909, i 65 år hadde man diskutert fellestrykking av

[338] Einar Olsen: "A-pressens fremtidige målsetting", notat datert 9. april 1986, til styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S den 21. mai 1986, i arkivboks Aba-0029, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[339] S.st.

aviser - og i Arbeiderpartiets og LOs sentrale organer hadde det "gått som en rød tråd gjennom all avisdiskusjon hvor vidt man skulle satse på de mange eller konsentrere seg om de få." Slik hadde A-pressen "drøftet de samme grunnleggende problemer like lenge som kongerike Norge har eksistert." Olsen rekapitulerte:

> A-pressen skulle være et politisk instrument, og for å være det på en mest mulig effektiv måte, måtte den også benytte seg av moderne, forretningsmessige prinsipper. Utgangspunktet er altså politisk, målet er politisk, og alt det øvrige skal egentlig tjene en overordnet målsetting. Derfor måtte vi ha 45 aviser og ikke 15. Derfor var ikke målet størst mulig overskudd, men flest mulig lesere og mest mulig spredte lesergrupper.[340]

Hvis dette utgangspunktet var holdbart i 1986, var det liten grunn til å endre noe vesentlig på organisasjonen eller målsettingen, mente Olsen. Men erfaringen fra de siste 10 år var en annen: "Både holdningen hos de ansatte og holdningen hos de lokale og sentrale eiere har i løpet av 70- og 80-årene endret seg vesentlig. De som holder en avis av politiske grunner, blir bare færre og færre før de til slutt kvitterer med sin egen dødsannonse." Selv ikke lokale aviseiere ville være betalende abonnenter. De sentrale eierne fikk "økt interesse for andre media enn A-pressen." Olsen spurte om utviklingen hadde ført til at "hver enkelt avisbedrift i utgangspunktet er seg selv nok?" Stadig færre medarbeidere tok seg jobb i en arbeideravis av politiske grunner. Derfor ble hver enkeltavis mindre motivert til å hjelpe andre arbeideraviser. Nye generasjoner pressefolk hadde vanskelig for å forstå tanken bak A-pressens sentrale organer. Norge og Sverige var blitt de eneste land i verden som hadde nr. 2-aviser – og det var stort sett bare arbeiderbevegelsen som hadde klart å få nr. 2-avisene til å overleve. A-pressens nr. 2-aviser hadde overlevd fordi den statlige pressestøtten ble innført, konstaterte Einar Olsen. Pressestøtten hadde vært i vekst frem til 1981, men stagnerte utover i 1980-årene.

Det store og vedvarende problemet i Einar Olsens analyser var A-pressens nr. 2-aviser. Han viste til at LTP-komiteen "startet med å slå fast at A-pressen i løpet av perioden fram til 1986 skulle bestå utelukkende av bedrifter som gir overskudd eller balanse i sin drift." Han pekte på at "alle var klar over at underskudd av den type som 8-10 av våre aviser hadde trukket med seg gjennom storparten av 70-årene, ikke lenger var gangbar mynt." Derfor utviklet LTP-komiteen et system for hvordan man kunne "avvikle arbeideraviser som ikke hadde muligheter for å klare seg når alle tidligere støttemuligheter var oppbrukt." Det var dette som førte til at A-pressen la ned sine aviser i Sandefjord, Larvik, Arendal og Ålesund. Disse nedleggelsene skjedde likevel uten "de helt store rystelser for pressegruppen." Einar Olsen minnet om behovet for arbeideraviser: "For å gi et allsidig og nyansert bilde, er det nødvendig at en slik meningsbryting foregår i aviser med ulik politisk profil. En monopolisering av pressen vil uvilkårlig representere en latent fare for en ensidig informasjons- og meningsutveksling i norsk politikk og samfunnsliv." Han ville først og fremst forhindre at det oppstod monopolaviser. Da måtte det være konkurranse mellom aviser med ulik politisk farge – altså minst to lokalt redigerte aviser i større sentra. Siden det var arbeideraviser som så ofte var nr. 2-aviser, var dette et prekært spørsmål for A-

[340] S.st.

pressen totalt sett. Einar Olsen syntes å ha mistet troen på at nr. 2-avisene hadde noen fremtid innenfor A-pressen. Han gjentok stadig sin tidligere ide:

> Skal vi la nr. 2-avisene gå inn, eller skal vi by dem fram til konkurrenten mot å få en 100 % sikker garanti for redaksjonell og politisk uavhengighet gjennom for eksempel etablering av stiftelser? Det er i tråd med DNAs prinsipielle syn og program at man skal arbeide for å ha to aviser med ulik politisk plattform i konkurranse med hverandre. Helst bør slike avsier ha forskjellige eier, men om dette ikke er mulig vil det være avisens redaksjonelle og politiske fundament som er det viktigste.[341]

Den eneste løsningen på A-pressens kroniske problem med sine nr. 2-aviser var – ifølge Einar Olsen – altså å få nr. 1-avisene til "gradvis å påta seg ansvaret for nr.2-avisene mot sikre garantier for politisk og redaksjonell kontroll hos de gamle eiere." Han mente at "vi ved å gi fra oss alle andre sider av avisdriften i nr. 2-avisene enn redaksjonen, kan makte å bevare det vi egentlig ønsker: et organ og et talerør drevet etter moderne journalistiske prinsipper. Om vi tviholder på vår eierstruktur eller slipper inn spekulanter, vil vi etter hvert måtte gi opp enda flere enn de 4 avisene som allerede har gått inn. På lang sikt vil kanskje alle nr. 2-avisene måtte gi opp, hvis de ikke makter å bli nr. 1."

Einar Olsen ønsket fortsatt at A-pressen skulle være politiske talerør i 1986. Han mente at A-pressen var det "største og viktigste medium arbeiderbevegelsen rår over." Dette mediet måtte "styrkes" med bæredyktige enheter, mens den del av A-pressen som ikke var økonomisk bæredyktig økonomisk, "søkes opprettholdt som subsidierte bedrifter. Samtidig utredes imidlertid mulighetene for et samarbeid med konkurrenten...". Forutsetningen for dette siste var at A-pressen var "villig til å gi fra seg eierskap og økonomisk kontroll mot sikre garantier for at politisk og redaksjonell kontroll blir bevart hos de opprinnelige eiere." For A-pressens fremtid var dette helt avgjørende spørsmål. Einar Olsen ville tenke nytt. Han var blitt pragmatisk. Først og fremst ville han bevare avisenes rolle som talerør og som politiske organer. For å oppnå det var han villig til å gi slipp på både eierskap og økonomisk kontroll.

Med dette notatet fra 9. april 1986 syntes Einar Olsen nesten å skissere en slags avslutning på det avissystem som A-pressen hadde vært til da. Notatet ble sendt både til LTP-komiteen og styret i Norsk Arbeiderpresse. Deretter kunne generalforsamlingen drøfte innholdet i juni.[342] A-pressen stod overfor en usikker fremtid. Ifølge disponenten skyldtes det svakheter ved avisgruppens indre organisering. De skapte nå problemer som ble forsterket av den nye mediepolitikken som Kåre Willochs regjering førte fra 1981.

Våren 1986 hadde A-pressen altså en disponent som ikke lenger syntes å tro på avisgruppens fremtid – hvis den ikke var villig til drastiske forandringer. Den 5. november 1986 undertegnet Einar Olsen sitt trolig siste notat om arbeiderpressen. Det handlet om A-pressens struktur og omfang. I det skrev han at dobbeltorganiseringen med de to parallelle fellesorganisasjonene Arbeiderpressens Samvirke A/L og Norsk Arbeiderpresse A/S hadde fungert "bra" i mange år, "men den forutsatte hele tiden en

---

[341] S.st.

[342] Einar Olsen: "A-pressens fremtidige målsetting", notat datert 9. april 1986, til styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S den 21. mai 1986, i arkivboks Aba-0029, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

enveisstyring som var vanlig i arbeiderbevegelsen helt fram til midten av 1960-årene." Han skrev at de siste 20 årene var "de enkelte aviser blitt selvstendige og betydelige bedrifter." De var nå organisert på en "helt annen måte enn de idealistisk pregede virksomheter som ble drevet i 40- og 50-årene." Den gang måtte hver avis søke Arbeiderpressens Samvirke om støtte selv til innkjøp av skrivemaskiner. Denne sentraliserte og enveisstyrte driften dominerte fra 1940-årene og frem til midten av 1960-årene. Samtidig ble pressegruppen holdt samlet gjennom årskonferanser, kurs, rundskriv, kvartalsmessige regnskapsrapporter osv. Driften av begge selskaper foregikk slik frem til omkring 1970 på grunn av en "meget kvalifisert og sterk sentral ledelse" og fordi kulturen i arbeiderbevegelsen "var slik at man fant sentraliserte og hierarkiske styringsformer riktige og naturlige." Men mot slutten av 1960-årene ble dette "borte", mente Einar Olsen. Han mente at begge selskaper ble liggende å drive frem til 1975. Samtidig ble arbeiderbevegelsen preget av ideene om grasrotdemokrati og desentralisering. I dette notatet ser vi altså at Einar Olsen så sent som i november 1986 fortsatt så bakover for å forklare A-pressens styringsproblemer de siste tiårene – det han mente var hovedårsaken til avisgruppens økonomiske problemer i 1980-årene.[343]

Så kom 13. november 1986. Plutselig troppet politiet opp på Einar Olsens kontor og hjemme hos ham. De foretok en razzia - og samlet inn store mengder av hans dokumenter. Selv var han på reise da razziaen ble gjennomført. Han meldte seg på Politihuset – og ble til sin store overraskelse pågrepet. Påtalemyndigheten siktet ham for utroskap mot Norsk Arbeiderpresse A/S med påfølgende begjæring om varetektsfengsling. Fengslingen varte i 42 døgn. Fra 14. november 1986 ga styret i Norsk Arbeiderpresse A/S ham permisjon i påvente av sakens utfall. Men styret vedtok også at hans arbeidsforhold ble ansett opphørt den 1. oktober 1987.[344]

Arrestasjonen av Einar Olsen var oppsiktsvekkende, ja en skandale. Det var som om arbeideravisenes årelange problemer nå toppet seg ved at selve dobbeltdisponenten – mannen som tronet øverst i hele A-presse-systemet – nå ble arrestert. Arrestasjonen rammet både Arbeiderpressens Samvirke A/L og Norsk Arbeiderpresse A/S. Fra 5. desember 1986 fungerte styreformann Tor Halvorsen som ansvarlig i Norsk Arbeiderpresse A/S.[345] Fra 24. november 1986 fungerte styreformann Otto K. Thoresen som disponent i Arbeiderpressens Samvirke, inntil Gunnar Toft fra Telemark Arbeiderblad ble konstituert som disponent for begge selskaper den 22. januar 1987.[346]

Den overraskende arrestasjonen ble tatt opp på et styremøte i Arbeiderpressens Samvirke den 24. november 1986. Einar Olsen satt da varetektsfengslet. Styreformann Otto K. Thoresen beklaget at han ikke kjente nærmere til hvilke anklager som lå til grunn for siktelsen og varetektsfengslingen. Styret vedtok følgende uttalelse til pressen: "Arrestasjonen av disponent Einar Olsen og siktelsen mot ham er en politisak. Styret i Arbeiderpressens Samvirke A/L har ikke informasjoner om hva siktelsen går ut på utover det som er alminnelig kjent. Etterforskningen er ikke avsluttet. Det er

[343] Einar Olsen: "Struktur og omfang – Arbeiderpressens Samvirke A/L" notat datert 5. november 1986, i arkivboks Dh-0110, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv
[344] Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1986. Se også A-pressen 50 år 1948-1998: 27-28
[345] S.st.
[346] Jfr Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1986, datert 18. mars 1987, i arkivboks Aa-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

heller ikke utferdighet noen tiltalebeslutning. Det er derfor altfor tidlig å ha noen mening om saken. Virksomheten i Arbeiderpressens Samvirke A/L går videre som før. Den daglige drift blir ikke skadelidende. De redaksjonelle og forretningsmessige tjenester i A-pressen vil ikke bli rammet av den oppståtte situasjon." Styret tok også "bestemt avstand fra" uttalelser i deler av pressen om at det hadde vært sterk misnøye med Einar Olsens lederskap.[347] Slik gjorde styret hva de kunne for å dempe inntrykket av arrestasjonens betydning for A-pressens fellesorganisasjoner. Likevel var det ingen tvil om at arrestasjonen fikk store konsekvenser for driften i 1987. I årsmeldingen for Arbeiderpressens Samvirke het det at aktivitetsnivået var "noe redusert" på grunn av "en viss turbulens" som fulgte med politietterforskningen fra november 1986. Turbulensen hadde etter hvert fått "ringvirkninger på en del av administrasjonens øvrige virksomhet."[348]

Arrestasjonen av Einar Olsen var ikke bare overraskende og sensasjonell – den grep også inn i ledelsens kontinuitet: Einar Olsens virke som disponent var tross alt en slags forlengelse av Johan Onas regime i årene 1945-1974. Med arrestasjonen 13. november 1986 syntes en epoke å være over. A-pressens fremtid var usikker. I 1987 døde for øvrig både Olav Brunvand og Per Bratland – begge hadde vært søyler i A-pressen i mange tiår.[349]

Einar Olsen hadde ledet A-pressen fra 1975 til 1986 – en tid som ble svært vanskelig for avisgruppen. Hans mange notater viser at det eksisterte en uløst konflikt mellom enkeltavisene og A-pressens fellesorganer. Enkeltavisene - som Arbeiderbladet, Fremtiden, Glåmdalen, Halden Arbeiderblad, Telemark Arbeiderblad, Rogalands Avis, Bergens Arbeiderblad, Tidens Krav, Arbeider-Avisa, Fremover, Nordlys osv - arbeidet alle sammen først og fremst på sitt eget lokale marked. Deres perspektiv på avisdriften ble preget av det. Som disponent for begge fellesorganisasjoner var Einar Olsen derimot forpliktet til å betrakte A-pressens problemer under ett. Og da så de annerledes ut. Sett fra Olsens olympiske disponent-perspektiv var problemet at forskjellen mellom A-pressens nr. 1-aviser og nr. 2-aviser var økende – samtidig kunne avisgruppen ikke lenger finansiere nr. 2-avisenes underskudd. Gang på gang siden slutten av 1970-årene hadde Einar Olsen omtalt dette som et internt styringsproblem. Men resultatet var beskjedent: i praksis opplevde Einar Olsen avmakt i forhold til enkeltavisene og deres sterke stilling – selv om han satt som A-pressens sentrale fellesdisponent. Han pekte på at A-pressen hadde hatt langsiktige økonomiske problemer helt siden 1945. Avisgruppen hadde skjøvet dem foran seg i alle år. Den økonomiske høykonjunkturen i Kåre Willochs regjeringstid hadde utsatt problemene – men de var ikke løst. Når Willoch reduserte pressestøtten – og LO samtidig reduserte pressekontingenten – fikk A-pressen akutte problemer. LTP-komiteen fanget opp situasjonen. Som dets sekretær kunne Einar Olsen oppnå innflytelse siden han her hadde direkte tilgang til både partileder Gro Harlem Brundtland, LO-leder Tor Halvorsen og A-pressens styreformann Tor Aspengren under ett. LTP-komiteen må ha delt Einar Olsens syn på A-pressen når den foretok sin

[347] Jfr. møteprotokoll fra styremøte i Arbeiderpressens Samvirke 24. november 1986, i arkivboks Ac-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[348] Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1987, i arkivboks Aa-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[349] Årsmøteprotokoll for Samvirkes årsmøte den 24. april 1988, i arkivboks Aa-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

ideologiske kursendring bort fra de klassiske politiske motivene for å drive aviser og over til rent bedriftsøkonomiske hensyn. Det var en pragmatisk forandring fremtvunget av ytre rammevilkår. Resultatet var at A-pressen kvittet seg med sine underskuddsaviser; bare de med overskudd fikk leve videre. Derfor ga A-pressen opp tradisjonsrike arbeideraviser som Nybrott i Larvik, Tiden i Arendal, Vestfold Fremtid, Sunnmøre Arbeideravis, Sørlandet, Karmøybladet og Romsdals Folkeblad.[350] Disse nedleggelsene i 1980-årene var konsekvenser av at A-pressens grunnleggende problemer ikke var løst.

Det var midt oppe i alt dette at Einar Olsen ble arrestert. Det må være lov å spørre hvorfor *politiet* ble interessert i Einar Olsen. Hvem informerte egentlig politiet om dette? Kan det ha vært misfornøyde medarbeidere i utsatte A-presseaviser som tipset politiet - fordi de ikke likte at han varslet knallharde bedriftsøkonomiske krav mot dem? De skriftlige kildene i arkivene forteller lite om hvorvidt det fantes noen ulmende intern misnøye med Einar Olsen. Hans egne notater viser imidlertid at han i 1986 var villig til nesten desperate nødløsninger for å redde arbeideravisene, inkludert salg til borgerlige konkurrenter. Ved årsskiftet 1986-1987 summerte det hele seg i hvert fall opp til et dramatisk faktum: A-pressen var i krise.

På avgrunnens rand

A-pressens krise i 1987 var alvorlig nok, men snart ble det verre. Staten iverksatte økonomiske innstramningstiltak etter den elleville jappetiden. I 1988 gikk næringslivet inn i en lavkonjunktur. Den reduserte bedriftenes annonsering – og det rammet avisene. A-pressen merket øyeblikkelig hvordan annonseinntektene falt. Dens økonomi var svak i utgangspunktet, og nå økte presset. A-pressen befant seg på avgrunnens rand.

Krisen hadde dype historiske årsaker: det avisimperium som Johan Ona hadde bygd opp ble en koloss på leirføtter når annonseinntektene falt. Einar Olsen hadde advart mot utviklingen, men følte avmakt i forhold til enkeltavisene. I 1988 var A-pressen blitt svært sårbar, ja mer enn det kanskje så ut utenfra. Den økonomiske krisen var egentlig bare utløst av annonsesvikten. Dypere sett skyldtes den at A-pressen så lenge hadde unnveket vanlig markedsøkonomisk drift gjennom pengeoverføringer fra LO og fra sterke til svake aviser m.m. Medarbeidernes innflytelse hadde økt i avisene, som igjen stod sterkere overfor A-pressens sentrale organisasjoner. Det skapte en lederkrise – som forhindret økonomisk rasjonalisering og effektivisering – mente i hvert fall Einar Olsen. De økonomiske oppgangstidene frem til 1987-88 kunne ikke forhindre at A-pressen gikk til nedleggelser.

Situasjonens alvor preger alle situasjonsbeskrivelser i A-pressen i 1988. Den 1. november 1988 var avisgruppens situasjon så alvorlig at et saksdokument til styret i Norsk Arbeiderpresse A/S erklærte at "Dersom Norsk Arbeiderpresse (fagbevegelsen) skulle si nei til fortsatt satsning på A-pressen, ville med stor sikkerhet flere aviser gå konkurs... Totalt sett er altså Norsk Arbeiderpresse A/S i den situasjon at vi har

[350] Jfr. Årsregnskap for Norsk Arbeiderpresse A/S, i arkivboks Da-0078, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

forpliktelser på 83.7 millioner kroner, som vi – uansett formelle vedtak – ikke kommer utenom."[351]

Alvoret hadde slått inn for fullt sent i 1987. Den 28. oktober 1987 arrangerte Arbeiderpressens Samvirke et fellesmøte for alle sine redaktører, disponenter og styremedlemmer. Det fant sted på Hotel Continental i Oslo. Et internt utvalg la da frem en analyse av A-pressens situasjon. Diskusjonen ble preget av avisgruppens nesten desperate kapitalbehov. Sturle Lyberg fra Glåmdalen så "kapitalsituasjonen og kapitaltilgangen" som avisgruppens store problem og ville ha en vurdering av situasjonen i hver enkelt avis. Han mente at ny kapital på 20 millioner kroner var altfor lite. Lyberg sa at "Vi har gjort for lite for å overbevise eierne om at det er nødvendig med større overføringer." Diskusjonen viste at det ikke lenger nyttet å fortsette som før, selv med statlig pressestøtte. A-pressens kapitalbehov kom innenfra, ikke utenfra. Øyvind Tveter sa at "Skinnfellen" var for kort til å dekke alle gode ønsker, derfor måtte de prioritere noe fremfor noe annet. Eirik Moe etterlyste en mer aktiv holdning fra A-pressens eiere overfor avisenes kapitalsituasjon og kapitalstruktur. Han sa at utvalgets målsettinger var "lite realistiske dersom det ikke er mer penger å hente. Og dersom det ikke er mer penger å hente, ja, da skulle vi ha diskutert i dag hvem som skal leve, og hvem som skal dø... Situasjonsbeskrivelsen og rapporten skriker etter min oppfatning etter konsern, men det vil vi ikke."

A-pressen hadde fått et kapitalproblem. Det begynte mange nå å innse. Men ingen løsning ble funnet. Jørund Ruud minnet om at "Det er en nødvendighet for oss å tjene penger dersom vi skal kunne klare å målbære vårt politiske budskap. Uten overskudd [og] børs, faller katedralen." Aslak Ona sa at "Vi må bli mer resultatorienterte. Styrene må blant annet stille større krav til oss som ledere... Vi må være klar over at en effektiv organisasjon betyr langt mer enn kapital. Det er viktig at vi tar beslutninger og har en handlingsdyktig organisasjon."

Flere mente at A-pressen manglet lederskap. Magne Bjørnerud fra Hamar Arbeiderblad sa at de måtte utlyse stillingen som avisgruppens administrerende direktør. Samtidig advarte Bjørnerud mot pengeoverføringer fra sterke til svake aviser innenfor gruppen: "Vi må passe oss så vi ikke dør i solidaritetens navn." Hamar Arbeiderblad ville ikke øke sine bidrag til Arbeiderpressens Samvirke. Tor Woje Jacobsen sa at "På lengre sikt tror jeg at konsernet til komme." Arvid Jacobsen sa at han trodde det var "en viss vilje til å bruke mer penger på aviser. Men fram til i dag opplever ikke eierne noe press fra sine medlemmer om at en større del av kontingenten skal brukes til dette." Jacobsen hadde "tvilt seg" frem til at det burde være en felles leder for de to selskapene. Magne Nedregaard fra LO sa han hadde vært "reservert til at eierne skal stille strengere krav til avisene. Vi har sett hvordan det har gått med europeisk arbeiderpresse for øvrig. Der kom eierne mye sterkere inn, og i dag er det nesten ingenting igjen. I LO har vi startet vårt arbeid med en media-strategi. Spørsmålet skal opp på Kongressen om to år. Ikke som et A-pressespørsmål alene, men hvordan vi skal stille oss media-strategisk. Men det er klart at A-pressen vil få en helt sentral plass." Redaktør Olav Terje Bergo fra Bergens Arbeiderblad sa at "Det passive eierskapet har vært en tillitserklæring. I dag tror jeg imidlertid det hadde vært en fordel om man hadde stilt noe sterkere krav." Thor Bjurstrøm mente at

[351] Arkivboks Aba-0030, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

"Fagbevegelsen kan ikke si nei til både mer penger og nei til en omstrukturering av eierskapet."[352]

Diskusjonen på Hotel Continental den 28. oktober 1987 pekte både bakover og fremover: Arbeiderpressens Samvirke syntes å være kommet til et veiskille. Nå diskuterte man ikke bare behovet for en ny felles leder av A-pressens to organisasjoner, men også den store hodepinen: kapitalmangelen. Flere ønsket større innsats fra LO som A-pressens eier. Noen mente at konsern var svaret. Alt dette pekte fremover, men ingen løsninger var ennå funnet.

I april 1987 besluttet styret i Arbeiderpressens Samvirke å nedsette et utvalg som skulle vurdere dens fremtidige organisering. Det ble innført stillingsstopp i sentrale stillinger. Nøkkelpersoner i opplæring og markedsføring sluttet.[353] Norsk Arbeiderpresse A/S meldte også om problemer. Selskapet slo fast at "1988 har vært et vanskelig år for norsk A-presse." Annonseinntektene falt etter mange år med sterk vekst. Nedgangen skyldes innstramningene i økonomien og i det private forbruket. A-pressens aviser hadde sitt vanskeligste år på lenge. Tilskudd fra Norsk Arbeiderpresse reddet flere aviser fra nedleggelse; bare 14 av 33 avisselskaper gikk med overskudd i A-pressen i 1988. Totalt hadde arbeideravisene et underskudd på 76 millioner kroner før ekstraordinære inntekter. Den bokførte egenkapitalen i avisene var redusert til 34 millioner kroner. Det var kun 4,7 prosent av totalkapitalen. Styret så "med bekymring" på at flertallet av A-pressens aviser hadde svært liten og tildels negativ bokført egenkapital. Det het at "Norsk Arbeiderpresse har i flere år brukt mer penger enn bevilgningene fra fagbevegelsen. I tillegg har selskapet gitt garantier for låneopptak til aviser som har hatt svak økonomi. Resultatet har vært at selskapets likvide situasjon er blitt stadig vanskeligere." Selv om selskapet startet arbeidet med å rette opp dette i 1988, ble det hele vanskeliggjort av annonsesvikten. Styret hadde valget mellom å foreta betydelige kapital-innsprøytninger i de mest utsatte avisene eller å legge dem ned. Styret valgte å løse de kortsiktige problemene, med unntak av Vestfold Arbeiderblad: der sa styret nei til videre støtte. Dermed gikk avisen konkurs.

Årsberetningen viste at A-pressen var kommet på defensiven i 1988 - med svak inntjening, synkende resultat og redusert egenkapital. A-pressens opplagsandel hadde sunket fra nesten 25 prosent i 1970 til under 20 prosent i 1988. 8 aviser var gått tapt i 1980-årene. Den statlige pressestøtten var redusert, mens konkurransen i avismarkedet hadde økt. Konjunkturene viste at problemene ville bli langvarige.[354] Norsk Arbeiderpresse satte nå opp oversikter over sine overskuddsaviser og underskuddsaviser: i 1986 var det 25 overskuddsaviser og 14 underskuddsaviser i A-pressen. Dette var en forverring fra 1985, da det var 27 overskuddsaviser og 12 underskuddsaviser.[355]

A-pressens problemer var på sitt verste fra 1987 til 1989. Ett problem fant omsider sin løsning: den 6. januar 1989 avsa Oslo Byrett sin dom i saken mot Einar Olsen. Det var da gått over to år siden han ble arrestert i november 1986. Dommen

[352] Jfr. protokoll fra fellesmøte i Arbeiderpressens Samvirke på Hotel Continental 28. oktober 1987, arkivboks Ac-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[353] Årsmelding for Arbeiderpressens Samvirke for 1987, arkivboks Aa-0004, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[354] Jfr. Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse for 1988, arkivboks Aa-0003, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[355] Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1986

gjennomgikk saksforholdene - og endte med en bot til statskassen på 5000 kroner for overtredelse av regnskapsloven. Retten regnet boten som sonet ved utholdt varetektsarrest. Einar Olsen ble dermed kun idømt 1000 kroner i saksomkostninger. På punkt etter punkt i tiltalen ble han frifunnet av byretten. Det ble ikke mye igjen av den spektakulære arrestasjonen. Et mildere utfall kunne knapt tenkes. Det var ikke noe rimelig samsvar mellom politiets dramatiske razzia og den avsluttende frifinnelsen.[356] I ettertid omtaler Einar Olsen saken som en "politiskandale." Han mener at han trolig ville fått erstatning om han hadde søkt. Han valgte heller å legge saken bak seg, og sa at "Det som plaget meg var at politiet systematisk drev ryktespredning rundt om i avisene samtidig som jeg ble nektet enhver kontakt med mine gamle medarbeidere og kolleger fordi jeg kunne "påvirke vitner." At politiet etter hvert fikk hjelp av enkeltpersoner i A-pressen, er sånt man må regne med."[357] Den dramatiske arrestasjonen i november 1986, endte altså med full frifinnelse i januar 1989. Da var Einar Olsens etterfølger for lengst funnet. Den 9. desember 1987 ansatte A-pressens styre Alf Hildrum - i den sjefsstillingen som kun Johan Ona og Einar Olsen hadde hatt før ham. Med denne ansettelsen begynte en ny epoke i A-pressens historie.

Den Hildrumske vending

Da stillingen som sjef for A-pressen ble lyst ut i 1987, meldte det seg tre søkere. Det var Finn Klinkenberg (f. 1932), uten angitt arbeidsplass, Aslak Ona (f. 1943) i Arbeiderbladet og Alf Hildrum (f. 1948), redaksjonssjefen i A-pressens Oslo-redaksjon. Av disse valgte styret å ansette Alf Hildrum.[358] Ansettelsen gjorde at Hildrum ble sjef både i Norsk Arbeiderpresse A/S og i Arbeiderpressens Samvirke A/L. Han begynte straks å gjøre seg kjent, selv om hans formelle tiltredelsesdato var 1. februar 1988.[359]

På forhånd hadde Alf Hildrum fått høre fra mange at han burde søke på denne sjefsjobben. Det var ikke noe jobbintervju og ingen henvendelse fra eierne. Men han søkte – og fikk siden beskjed om at han var ansatt. I sin søknad skisserte Hildrum hva som etter hans mening burde gjøres med A-pressen: det overordnede mål var å komme ut av krisen. Avisgruppens langsiktige problemer var blitt forsterket av den svake norske økonomien. Det hele hadde gjort avisene avhengige av bidragene fra LO. I ettertid sier han at "A-pressen den gang var mest et servicekontor som forvaltet penger LO stilte til disposisjon. Vi trodde det holdt å fly rundt med penger her og der."[360]

Alf Hildrum var ingen opprører i arbeiderbevegelsen, men en overbevist sosialdemokrat. Han hadde vært både journalist og redaktør i A-pressen, og identifiserte seg uten vanskeligheter både med Arbeiderpartiet og dets bevegelse. Han hadde tidlig blitt redaktør av bladet Fritt Slag. På AUFs landsmøte i 1979 hadde Alf Hildrum kritisert AP-redaktør Arvid Jacobsen for det han så som A-pressens

[356] Påtalemyndigheten mot Einar Olsen 6. januar 1989 fra Oslo Byrett, arkivboks Aba-0030, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[357] A-pressen 50 år 1948-1998.
[358] Saksdokument til styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S 9. desember 1987, i arkivboks Aba-0029, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[359] Jfr. Rundskriv nr. 7/1987, 17. desember 1987, arkivboks Dh-0085, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke, Arbeiderbevegelsens arkiv, se også Årsmelding for Arbeiderpartiet for 1987-1988.
[360] A-pressen 50 år, 1998: 2-3

manglende støtte til Arbeiderpartiet i kampen mot rederne. Hildrum etterlyste større partilojalitet i arbeideravisene. Arvid Jacobsen svarte med å tilby Hildrum jobb som politisk journalist. På dette tidspunktet var Alf Hildrum personlig rådgiver for handelsminister Hallvard Bakke. Hildrum sa ja til tilbudet. Så ble han ansatt. I Arbeidernes Pressekontor arbeidet han med næringsliv, politikk og fagbevegelse. Hildrum var en av de tre AP-medarbeiderne som hadde arbeidet med nyhetsmeldingen om Odvar Nordlis sykdom i januar 1981. Senere ble han innkalt til statsminister og partileder Gro Harlem Brundtland. Hun fortalte at det var problemer i Bergens Arbeiderblad. "Du må dra," sa hun. Alf Hildrum reiste til Bergen og ble avisens redaktør til 1984. Da ble han redaksjonssjef i Arbeidernes Pressekontor - samme år som AP skiftet navn til A-pressens Oslo-redaksjon.[361] For A-pressen var ansettelsen av Alf Hildrum som toppsjef altså langt fra noe farvel med fortiden. Hildrum kom til sine egne – fra sine egne. Han var en av dem.

Men Alf Hildrum var også utdannet siviløkonom fra Norges Handelshøyskole i Bergen. Han var fagmann i økonomi, ledelse og strategisk tenkning. Han visste hvordan bedriftsledere og næringslivsfolk tenkte. Han var fortrolig med næringsliv og ledelse, noe som kanskje stod i en viss kontrast til arbeiderbevegelsens solidaritetskrav nedenfra. Alf Hildrum hadde i hvert fall dobbel kompetanse: den sosialdemokratiske bakgrunnen knyttet ham til A-pressen og Arbeiderpartiet, den fagøkonomiske til næringslivet. Kort sagt: Alf Hildrum hadde både politisk og økonomisk kompetanse. Det var en blanding som siden skulle få store konsekvenser for A-pressen.

"A-pressens nye friske kost", ble Alf Hildrum kalt tidlig i 1988. Han sa det rett ut: "Beklager, men vi sitter ikke på svulmende pengesekker. Avisene må basere sin drift på egne inntekter og styres på en økonomisk forsvarlig måte. Jeg vil iallfall ikke være med på å rake kastanjene ut av ilden for aviser som neglisjerer egne budsjetter. Dette er ikke av vond vilje, men ganske enkelt fordi vi ikke har penger." Omtaler av Hildrum nevnte hans friske temperament og hans handlekraft. "Hildrum tilhører ikke den type ledere som hvisker velmenende råd nedover i rekkene og skyver problemene foran seg. Det vil disponenter og redaktører i A-pressen snart få erfare. Hildrum har allerede varslet en hard linje og vil sette krav til bedre lønnsomhet i avisgruppen." Han ville sette styring som det sentrale i sin strategi. "Dessverre har vi nok av eksempler på dårlig styring og slett ledelse i våre bedrifter. Dette har ført til at enkelte er blitt nedlagt og andre har havnet på kanten av stupet." Hildrum var på dette tidspunkt kun 39 år.[362]

Fra første dag måtte Alf Hildrum forholde seg til den økende konkurransen fra Schibsted og Orkla. I tillegg kom alle de nye mediene som hadde vokst frem etter oppløsningen av NRK-monopolet i 1981; nærradioer, lokal-TV, satellitt-kanaler, videospillere osv. Alt dette forandret avisenes omgivelser fullstendig – det var blitt en ny og overgripende mediebransje med en vrimmel av nye tilbud. Tidlig i 1980-årene ble dette gjerne kalt for "den nye mediealderen." Den kom delvis pga ny medieteknologi, delvis på grunn av den politiske liberaliseringen – frisleppet i eteren – som ble gjennomført av Kåre Willochs regjering. A-pressen var kommet på defensiven i forhold til hele denne utviklingen. Det skyldtes også den ideologiske avstanden mellom sosialdemokratiske aviser og Willochs nyliberale mediepolitikk. Avstanden

[361] A-pressen 50 år 1948-1998
[362] Norsk Grafia nr.1 for 1988

var tydelig i synet på pressestøtten: mens Arbeiderpartiet gikk inn for pressestøtten, hadde Kåre Willoch kritisert den gang på gang. Han mente at ordningen favoriserte Arbeiderpartiets egne aviser. Han reduserte derfor støttebeløpene.

Året 1988 var altså ikke noe gunstig tidspunkt for Alf Hildrum som ny A-presse-sjef. Ja, 1988 var det verste avisåret noen kunne huske. Vestfold Arbeiderblad ble slått konkurs. Andre arbeideraviser var også utsatt. For Norsk Arbeiderpresse var situasjonen svært vanskelig: gjelden var så stor at selskapet ikke hadde noen handlefrihet lenger.[363] Den 1. november 1988 viste et internt notat at landets arbeideraviser frem til da hadde opparbeidet seg en samlet gjeld på 69 513 000 kroner.[364]

Nå var det behov for handlekraft. Det tok da heller ikke lang tid før Alf Hildrum signerte sine første analyser. Allerede den 29. februar 1988 skrev han et notat til sitt styre. Der redegjorde han for selskapets situasjon: Norsk Arbeiderpresse A/S hadde da en negativ egenkapital på 7,3 millioner kroner. I tillegg måtte selskapet forrente og avdra lån som avisene hadde tatt opp. Han skrev at de hadde behov for 15-20 millioner årlig, og la til: "De første fire årene har vi ikke midler." Uten støtte fra Norsk Arbeiderpresse ville minst fire aviser nedlegges: Bergens Arbeiderblad, Arbeider-Avisa, Vestfold Arbeiderblad og Østfold-Posten i Askim. Også Fremtiden, Rogalands Avis og Tidens Krav var utsatt. Han skrev at "Dersom vi lar Bergen og Trondheim falle, har vi samtidig gitt signal om at vi ikke prioriterer landsomfattende utbredelse av A-pressen, men at vi alene legger god inntjening til grunn for vårt avis-engasjement." Hildrum mente at problemene skyldtes A-pressens strategivalg etter krigen: siktemålet var arbeideraviser "i alle deler av landet, slik at arbeiderbevegelsen var sikret talerør som nådde fram til hele folket. Langt på vei ble målet nådd. A-pressen hadde en fjerdedel av avisopplaget." Men nå i 1988 konstaterte Hildrum at "I opinionsarbeidet har arbeiderbevegelsen de siste årene ofte vært på defensiven... bevegelsen på mediesiden har tapt terreng. Vår markedsandel av dagspressens opplag synker...". Han viste til at "arbeiderbevegelsens motkrefter" hadde satset: Schibsted hadde startet Oslo-posten i hovedstaden, mens Orkla/Borregaard hadde kjøpt flere større aviser. "Vi står nå ved en skillevei." Frem til da hadde A-pressen mistet aviser i mindre byer, med unntak av Sørlandet i Kristiansand. Nå var problemstilingen en annen: "Skal A-pressen fortsatt ha aviser i Bergen, Trondheim, Stavanger og Drammen? Skal vi holde skansen i Østfold?" Hildrum mente at vekstpotensialet lå i de områder der A-pressen stod svakest. Han vurderte A-pressen slik:

> Medienes rolle er en annen nå enn etter krigen. Vi har fått fjernsyn og en rekke radiostasjoner. Aviser er blitt mindre knyttet til partier og ideologier. Arbeiderbevegelsen merker dette bl.a. på den måten at vi får bedre behandling i aviser som ikke tilhører A-pressen. På samme måte har også A-pressens aviser i dag et annet forhold til næringslivet og borgerlige partier. Det er ikke urimelig at det blant eierne, lokalt og sentralt, reises ønske om å omdefinere eiernes mål med avisene.[365]

[363] A-pressen 50 år, 1948-1998:2-3

[364] Notat til Alf Hildrum om gjeldssituasjonen i A-pressen 1. november 1988, i arkivboks Aba-0030, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[365] Jfr Alf Hildrum: notat til styret i Norsk Arbeiderpresse A/S den 29. februar 1988, i arkivboks Aba-0030, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

For å begrunne A-pressens betydning viste Hildrum til de samme argumenter som Arvid Jacobsen hadde brukt før ham: i andre land ble arbeiderbevegelsen behandlet dårligere av borgerlige medier når de ikke konkurrerte med en A-presse. A-pressens eksistens sikret at Arbeiderpartiets og LOs saker ble satt på dagsordenen i andre medier. I kampsituasjoner kunne ikke arbeiderbevegelsen regne med velvilje i borgerlige aviser; så uten "A-pressens styrke ville mediebildet ved flere viktige korsveier vært mer negativt for arbeiderbevegelsen." Slik argumenterte Alf Hildrum for A-pressens berettigelse – han stod helt på avisgruppens verdigrunnlag.

Den 25. april 1988 holdt Alf Hildrum sitt første foredrag på den årlige redaktør- og disponentkonferansen som A-pressens nye direktør. Han begynte med å slå fast hvor ille det var:

> Omstendighetene før min ansettelse skaper fortsatt en ekstraordinær arbeidssituasjon. En analyse av Norsk Arbeiderpresse A/Ss økonomiske situasjon forteller at det har en reel negativ egenkapital på nærmere 20 millioner kroner. Framtidige forpliktelser løper helt til 1997, og for årene 1988-1991 er situasjonen følgende. Hele pressekontingenten er bundet opp. Det finnes ikke en krone til satsing.[366]

Det var nødvendig å gripe fatt i situasjonen øyeblikkelig, hvis ikke selskapet skulle bli helt handlingslammet, sa Hildrum. Han fortalte at styret i Norsk Arbeiderpresse A/S hadde vedtatt en kapitalutvidelse på 20-50 millioner kroner. Målet med denne utvidelsen var at de skulle kunne legge en likviditetsplan for selskapet som ga et tilskudd til arbeidskapitalen på 15 millioner kroner hvert år. Han minnet om at "over halvparten av våre nåværende gjeldsforpliktelser er knyttet til nedlagte aviser." De akutte problemene var årsaken til at han så langt ikke hadde brukt tid på mer langsiktig arbeid, men han håpet at situasjonen ville normalisere seg i løpet av sommeren 1988. Han sa at samarbeidskontorene måtte "tenke langsiktig, tenke utviklingsmuligheter, tenke nye fortjenestemuligheter, tenke nyorganisering." Han pekte på at økonomien måtte sikres i A-pressens utsatte aviser "slik at aviser som ikke er levedyktige, blir omstrukturert eller nedlagt." Han ville også ha en utredning om hvordan de skulle "møte utfordringen fra et stagnerende marked." Han viste til at det nå bare var 20-22 utgivelsessteder igjen der det fantes mer enn en avis. "Steder med nr. 2-aviser er tynnet ut, og vi kan frykte at mer er i vente." Hvilke konklusjoner de skulle trekke av det, var en debatt de var nødt til å ta, sa han. Hildrum mente at den viktigste oppgaven i 1988-89 var "å sikre økonomien i de utsatte avisene." Han sa at tallene var forverret med 47,2 millioner kroner i forhold til første kvartal i 1987: fra et overskudd på 45, 9 millioner i 1987 til et underskudd på 1,3 i 1988. I forhold til budsjettene var det en svikt på 18,7 millioner kroner. 21 aviser i A-pressen hadde forverring i 1988, mens 13 hadde forbedring - men "forverringene er mye større enn forbedringene." Dette var foreløpige tall. Hildrum sa at de måtte innse at "resultatene er forverret."

Alf Hildrum minnet om at Norsk Arbeiderpresse A/S drev slik at der de gikk inn med økonomiske midler, skulle det følges opp med styring og resultatkrav. For de øvrige avisene var selskapets engasjement i 1988 ikke spesielt aktivt, unntatt når de ble

[366] Alf Hildrum: "Samarbeidskontorene – oppgaver og organisering", foredrag holdt på A-pressens redaktør- og disponentkonferanse den 25. april 1988, manus i arkivboks Dh-0085, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

bedt om det eller når de så at det var "akutt nødvendig." Den viktigste oppgaven var å "bistå avisene med å definere mål og strategi", men selskapet ga også bistand til økonomiske analyser av produksjon, investeringer, distribusjon osv. Det var i Norsk Arbeiderpresse syv personer til å løse disse oppgavene. Det var et hovedmål å sikre økonomien i de utsatte arbeideravisene Arbeider-Avisa, Tidens Krav, Bergens Arbeiderblad, Rogalands Avis, Vestfold Arbeiderblad, Fremtiden, Moss Dagblad, Østfold-Posten og Akershus Amtstidende. På lengre sikt kunne fire-fem andre aviser havne i samme tilstand. I Østfold søkte selskapet nå å legge opp en felles strategi for A-avisene, for å skape en "slagkraftig enhet som kan møte Orkla på en offensiv måte." I Bergen og Trondheim var arbeideravisenes driftsresultater ikke gode nok: de hadde formidable konkurrenter. Hildrum spurte: "Hva slags avis skal vi lage for å ha en sjanse? Og hvilken økonomisk innsats trenges? Har vi de pengene? Svarene blir avgjørende for om vi kan satse." Hildrum sa at Norsk Arbeiderpresses prioritering var "helt klar: Det er i storbyene ressursene skal settes inn. Begrunnelsen for dette er enkel: Det har vært ille å miste aviser, slik vi har gjort de siste årene. Men det vil gi en helt annen dimensjon å legge ned i våre storbyer. Slipper vi Bergen og Trondheim, er det i virkeligheten et signal om at vi slipper alle som ikke kan stå på egne bein. Og dessverre har verken Stavanger eller Drammen noe pant på framtiden. Og raser det unna i storbyene, vil vår andel av avisopplaget raskt bli redusert til 15 %. Da mister vi vårt nasjonale siktemål. På sikt vil A-pressen bli redusert til en gruppe aviser med liten innflytelse i samfunnsdebatten." Hildrum la til at "Hver enkelt enhet" måtte sikre seg med en balansert drift. Han sa at det var en "veldig usunn kapitalstruktur" som hadde skapt de dårlige resultatene i problemavisene, sammen med mangel på økonomiske vurderinger ved investeringer. Hildrum sa at han håpet at "når dette året er omme, er situasjonen avklart for alle våre 37 aviser. Da vet vi hva vi skal gå inn i 90-årene med."

Den nye A-presse-sjefen sa videre at de måtte være forberedt på redusert annonsering, og pekte derfor på at "den offensive måten å møte et stagnerende marked på, er å lete etter nye inntektsmuligheter." Han etterlyste strategi og nytenkning som kunne gi A-pressen nye inntekter og et større marked. Et annet hovedmål for ham var organisasjonsutvikling:

> Avisorganisasjonene er i sin historiske oppbygning veldig oppdelt i tradisjonelle båser: Redaksjon, produksjon, salg, administrasjon. En av følgene av dette er at avisene har vært for lite markedsorienterte. Redaksjonene har visst lite, og ønsket å vite lite, om hva slags produkt leserne ønsket. For mange har det nærmest vært en helligbrøde om de som skulle selge produktet også hadde oppfatning av produktets beskaffenhet. I all øvrig økonomisk virksomhet er det markedsideen som skaper produktet. Hos oss er det ikke slik. Og jeg medgir selvsagt at det er forskjell på å selge såpe og å selge aviser. Avisene har funksjoner i samfunnet som skal være hevet over børsen og pengetellerne. Men mitt inntrykk er at dette grunnprinsippet ofte er blitt brukt som unnskyldning for ikke å ta leserne på alvor. Om vi dukker bak prinsippene og ned i hverdagen, vet vi jo alle at journalistene det meste av tiden ikke befinner seg i katedralen. Nei, de er på fotballkamper, på konserter, på ulykkesstedet, kort sagt: det er ikke grunnsynet, men begivenhetene som i stor grad styrer. Slik må det naturligvis være. Men da bør vi også ta konsekvensene av dette. For hvilke nyheter er det leserne vil ha? Svaret på dette grunnleggende spørsmålet ligger som oftest i den kvasi-markedsundersøkelsen som består i at hver enkelt journalist har sin egen oppfatning av dette, og at det i den utstrekning det styres, til syvende og sist avgjøres av redaksjonssjefen. Bør

ikke snart også redaksjonene ta inn over seg elementære vitenskapelige resultater som kan gi veiledning om produktet?[367]

Slik argumenterte Alf Hildrum for tettere kontakt mellom redaksjon og salg i A-pressens aviser. Avisenes innhold måtte tilpasses lesernes ønsker, sa han og etterlyste markedsundersøkelser, styring og budsjettering. Hildrum avsluttet sitt foredrag på en optimistisk måte: "Vi har et betydelig vekstpotensiale, vi har gode produkter, vi har en kvalifisert stab. Dette er et godt utgangspunkt for at vi fortsatt skal nå det helt sentrale mål: At norsk A-presse skal være en pressegruppe med betydelig og nasjonal posisjon, også i årene som kommer."[368] Alf Hildrum begynte altså som A-pressens tredje toppsjef med å analysere dens dype krise.

Dagbladet rapporterte fra konferansen. Avisens reportasje viste et stort bilde av partileder og statsminister Gro Harlem Brundtland under festmiddagen. På hennes venstre side satt sjefredaktør Leif Sveen i Oppland Arbeiderblad. På hennes høyre side satt Alf Hildrum. A-pressens nye direktør hadde fått æresplassen ved statsministerens høyre side.[369]

Når man leser Alf Hildrums notat fra februar 1988 og hans foredrag fra april ser en straks opphavsmannens evne til å analysere A-pressens problemer – men også en vilje til å finne løsninger. Studerer man hans øvrige dokumenter og notater om A-pressen i 1988 og 1989, kan vi slå fast at med Alf Hildrum kom det inn en ny mentalitet i toppledelsen: alle de dokumenter som bærer hans navn er nøkterne og forretningsmessige analyser av avisgruppens problemer. Men de viser også en markant vilje til å tenke fremover. Mentalitetsendringen viste seg også gjennom en ny språklig terminologi: Alf Hildrum tenkte som en økonom og skrev som en økonom. Med ham kom strategidokumenter, ledelsesstrategier, hovedmål, budsjettanalyser – ja, en hel sverm av faguttrykk om økonomi og ledelse som må ha virket fremmed i A-pressen. Det var tydelig at den nye direktøren ville ha forandring. Det var derfor han var ansatt. I 1988 begynte da også det vi kan kalle for "den Hildrumske vending" i A-pressen.

Det mest akutte problemet var Tidens Krav i Kristiansund. Dagbladet ville bygge en aviskjede. Bak stod Jens P. Heyerdahl og Orkla: de tok opp konkurransen med Tidens Krav gjennom Nordmørsposten. Tidens Krav fikk problemer når den ble angrepet av en aktør med penger og en klart definert strategi. Det spesielle var at Tidens Krav var en nr. 1-avis. Slik sett kunne andre aviser i A-pressen også snart bli angrepet: I Bodø, Namsos, Telemark, rundt Mjøsa osv stod A-pressens aviser i fare for å bli plukket en for en. Derfor ble Tidens Krav en avgjørende prøve for A-pressen i 1988. Tidens Krav-saken ble viktig for Alf Hildrum fordi den medvirket til ideen om å danne et forsvar mot slike angrep, sier Hildrum i ettertid.[370] Samtidig forverret avisøkonomien seg. A-pressens aviser fikk i 1988 et underskudd på ca. 75 millioner totalt. Selv harde kostnadsreduksjoner løste ikke de langsiktige problemene.[371]

---

[367] S.st.

[368] Alf Hildrum: "Samarbeidskontorene – oppgaver og organisering", foredrag på A-pressens redaktør- og disponentkonferanse på Leangkollen 25. april 1988, i arkivboks Dh-0085, ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L, Arbeiderbevegelsens arkiv

[369] Dagbladet 25. april 1988

[370] A-pressen 50 år 1948-98.

[371] Årsmelding for Arbeiderpartiet 1989-1990

Alf Hildrum kom snart til den konklusjon at det var A-pressens organisering som var problemet. Organisasjonen var så i si uforandret siden 1940-årene. Hildrums løsning var å omdanne A-pressen til et konsern. Konserntanken ble den største enkeltsaken som Alf Hildrum arbeidet med – den stod over alle de andre detaljerte krisehåndteringene som var nødvendig på kort sikt. Han utviklet konsernideen utover høsten 1988 i samspill med styret i Norsk Arbeiderpresse A/S. Situasjonen var alvorlig. I et styrenotat datert 1. november 1988 het det at dersom fagbevegelsen "skulle si nei til fortsatt satsning på A-pressen, ville med stor sikkerhet flere aviser gå konkurs". Norsk Arbeiderpresse hadde forpliktelser på 83,7 millioner kroner som de "uansett formelle vedtak – ikke kommer utenom".[372]

Den 11. oktober 1988 skrev Hildrum til styret at den økonomiske krisen gjorde at han "må fremme til behandling en rask omorganisering av A-pressen. Jeg hadde håpet å bruke mer tid på dette, bearbeide holdningen og skape forståelse og oppslutning i hele pressegruppen for en gradvis endring. Omstendighetene tvinger oss til å handle raskt. I realiteten står det om framtiden til pressegruppen. De økonomiske virkninger av det som nå skjer er så store at det er bare et spørsmål om tid når de fleste avisene mister sitt økonomiske fundament." Han pekte på at "Eierne utøver liten reell innflytelse." Han så det som et problem at eierne ikke stilte resultatkrav, bare at det "skal gå godt." Dermed kom styrene i bakkant, og det oppstod et maktvakuum. Han pekte på konsern som løsningen, men nevnte også seks betingelser som alle måtte oppfylles: hovedeierne LO og Arbeiderpartiet og forbundene måtte aktivt slutte opp om forslaget, avisene måtte akseptere det, selskapet må få tilført betydelig likviditet, men ansvaret skulle være lokalt som før, selskapet måtte overta noe av avisenes gjeld, og LOs pressekontingent måtte avikles. Slik ville Alf Hildrum gjøre arbeiderpressen til aviskonsern - som et direkte svar på den eierkonsentrasjon som Schibsted og Orkla representerte. De hadde opplevd fremgang, mens A-pressen gikk tilbake. Hildrum skrev at "De økonomiske problemene velter nå innover pressen på en måte som var vanskelig å forutse for få måneder siden. Nedgangstidene rammer alle." Han fryktet at Schibsted, Dagbladet og Orkla om kort tid kunne få "grepet om store deler av dagspressen", fordi den hadde liten egenkapital, svak inntjening, høye kostnader og lite kompetente organisasjoner. Han fant at "ute i avisene er forståelsen av situasjonen meget varierende... Jeg vurderer situasjonen som meget alvorlig, et flertall av avisene vil ha tapt egenkapitalen i løpet av året...", mens en rekke andre ville få likviditetsproblemer i 1989.

Så lenge A-pressen hadde vært vant til voksende inntekter, kunne de dekke over svakheter i drift og organisasjon ved "stadig å bevilge mer penger. Nå er den situasjonen brått slutt...". De fleste aviser fikk problemer, og enkelte "behersker åpenbart ikke situasjonen", skrev han. Han mente at den "løse sammenbindingen" ga sterkt begrensede muligheter til å styre avisgruppen etter overordnede mål. Så gjennomgikk han situasjonen for hver eneste arbeideravis. Han konkluderte: "Min erfaring etter vel et halvt år i jobben: Vi kan ikke berge A-pressen som nasjonal pressegruppe om vi ikke forandrer vår organisasjon og får en samlet strategi for pressegruppen." Han var forberedt på at omdanningen ville "vekke strid." Hildrum

[372] Jfr. arkivboks Aba-0030, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

satte også opp en gjennomføringsstrategi.[373] Allerede høsten 1988 formulerte Alf Hildrum overfor styret sine planer om refinansiering og konserndanning.

Utad presenterte Alf Hildrum sine planer i januar-februar 1989, med en rekke offensive foredrag og artikler. Han sa at "Det er eierne i Norsk Arbeiderpresse som har sviktet mest, bl.a. gjennom total mangel på strategisk tenkning." Han la frem et "usedvanlig dystert bilde" av A-pressens situasjon i 1989, og mente at tilstanden ville bli adskillig dystrere om 5-6 år dersom det ikke ble tatt et krafttak. A-pressen stod svakt i konkurransen. Hildrum ville derfor omdanne A-pressen fra en løst sammensatt avisgruppe til et effektivt aviskonsern.[374] Konsernet ble Hildrums kongstanke. Han mente konsernet var nødvendig fordi A-pressen hadde kommet over på defensiven.[375] I Arbeiderbladet skrev han rett ut at "forandring er nødvendig – ja, helt påkrevet. Dagens A-pressestruktur har brakt pressegruppen på defensiven og margspist økonomien. Det er ikke 1988 som er problemet, men årene før. Markedsandelene har sunket... egenkapitalen er redusert, vi taper konkurransen om arbeidskraften...". Han pekte på at mens 40 prosent av de borgerlige avisene målt i opplag tilhørte et konsern eller en kjede i 1981, var denne andelen steget til 53 prosent i 1987. Derfor var A-konsernet nødvendig: "Konsernforslaget er ment å legge en organisatorisk, styringsmessig og finansiell ramme som gjør endringsprosesser, beslutningskraft og styrke til satsing mulig", skrev han. Han viste også til at "Fagbevegelsen er rett og slett lei av å dekke underskudd i aviser som er uten utsikt til å stå på egne bein." Han viste til at underskuddene i 1988 var dramatiske og at de hadde vært tvunget til en nedskjæringsstrategi for å berge pressegruppen gjennom et fallende marked. Han sa: "Vi vil i framtiden bare drive overskuddsaviser. Permanente underskuddsaviser har ingen plass i vår konserntenkning."[376] I januar 1989 ble konsernforslaget så lansert både for sentrale og lokale aviseiere, avisenes styrer, ledelse og de ansatte. Deretter fikk konserndannelsen sin egen indre logikk: mye av veien ble til underveis. Tenkning, strategi og planer ble utviklet underveis i den prosessen som nå fulgte.[377]

Til bransjebladet Dagspressen sa Alf Hildrum at "Markedet er blitt mye mer dynamisk. Markeder vi oppfattet som evige og trygge er plutselig ikke der lenger...". Han sa at pressekontingenten fra LO stort sett ble brukt til å betale lånegjeld og dekke løpende underskudd. Arbeider-Avisa i Trondheim fikk nå tre år på seg for å vise at den hadde livets rett. Hildrum mente at omorganiseringen ville ta to år. Allerede i 1988 var A-pressen i eierskap og regnskapsmessig sett et konsern, mente han: de hadde dominerende eierposter i flertallet av arbeideravisene. Men dette var eierskap uten aktiv innflytelse og medvirkning. Norsk Arbeiderpresse A/S satt med styreplass i hvert eneste avisstyre, men den ble ikke brukt. "Lønnsomhet overordnet" satte Dagspressen som overskrift på dette intervjuet med Alf Hildrum.[378]

Alf Hildrum hadde en fordel når han lanserte konserntanken: han kjente arbeiderbevegelsen. Han visste hvordan fagforeninger og partilag tenkte – og hvilke

[373] Jfr "Omorganisering av A-pressen", til styret i Norsk Arbeiderpresse fra Alf Hildrum, merket "strengt fortrolig", og datert 11. oktober 1988, arkivboks Aba-0030, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[374] Journalisten nr. 5 for 10. mars 1989
[375] A-pressen 50 år 1948-1998:2-3
[376] Arbeiderbladet 13. februar 1989
[377] A-pressen 50 år 1948-1998
[378] Dagspressen nr. 2 1989

strenger han skulle spille på der. Med sine mange kontakter i LO og i Arbeiderpartiet hadde Hildrum således et godt utgangspunkt for å skape forandringer.[379] Han forberedte seg godt, for eksempel ved å sette opp et notat om den formelle fremgangsmåten ved konserndanning.[380] Et annet notat ga utførlige begrunnelser for konserndannelsen. Der ble det pekt på hvordan borgerlige aviser hadde samlet seg i konsernene Schibsted, Dagbladet og Orkla. "Disse har både et politisk og økonomisk siktemål med oppkjøpene. Arbeiderpressen står i veien om de skal nå disse mål." A-pressen i Østfold hindret Orkla-dominans der; Nordlys sperret for Schibsted i Tromsø og Tidens Krav for Dagbladet på Nordmøre. Om de tapte disse sterke avisene, "vil andre arbeideraviser med stor sannsynlighet bli angrepet i neste omgang", het det. Dette notatet om konsernets begrunnelse var undertegnet av partileder Gro Harlem Brundtland for Arbeiderpartiet, Yngve Hågensen fra LO og styreleder Leif Haraldseth for Norsk Arbeiderpresse. De skrev at LO-kongressen, sentralstyret i Arbeiderpartiet og styret i avisselskapet "ber våre lokale organisasjonsledd slutte opp om omorganiseringen." De tre skrev at de "etter lang tids drøfting" var kommet til at det ikke fantes "noen annen realistisk vei for å få arbeideravisene på offensiven igjen."[381]

Dette var viktige signaler fra toppen. I 1989 forberedte LO sin store kongress som skulle finne sted i oktober. A-pressens situasjon skulle opp på kongressen. Saken ble forberedt gjennom en rekke dokumenter som sirkulerte i Norsk Arbeiderpresse A/S og i LO. Allerede den 16. februar 1989 sendte Norsk Arbeiderpresses sekretær Eva Brivik en 18 sider analyse til LOs hovedkasserer, Svein-Erik Oxholm. Notatet orienterte LO om A-pressens tilstand: 16 arbeideraviser var alene på utgiverstedet, 9 aviser var størst på stedet, to var omtrent like store som konkurrenten, mens 9 aviser var problemaviser. Arbeideravisenes situasjon var "bekymringsfull." Egenkapitalen var halvert i 1988. Hovedproblemet var at "lønnsomheten ble redusert år for år i de gode årene 1984 til 1987." I 1987 var overskuddet bare 14 millioner av en omsetning på 1,5 milliarder. Notatet plasserte ansvaret slik:

> En hovedårsak til denne utviklingen er at eierne har sviktet. Vi har ikke vært tilstrekkelig oppmerksomme på at vi har ansvaret for å trekke opp mål og fastlegge strategier for avisene. Som største eier har Norsk Arbeiderpresse A/S sviktet mest! Det har ikke vært satt opp klare mål for lønnsomhet, egenkapital, utbredelse, organisasjon, personalpolitikk. Det har vært nesten total mangel på strategisk planlegging i A-pressesammenheng, og gjennomgående alt for dårlig i avisene. Styrene har vært opptatt av avisenes ve og vel, men har til dels mangel på kompetanse som bedriftsstyre.[382]

Det var en brutal erkjennelse. Notatet fortsatte med at "Markedet endrer seg. Konkurransen forsterkes" med nye medier som radio og fjernsyn, gratisaviser, direktedistribusjon av reklame osv. Erfaringer fra utlandet viste at aviskjedene vant i konkurransen. Helt siden 1981 hadde A-pressen gått tilbake, mens borgerlig presse hadde økt sine markedsandeler. Notatet minnet om at arbeiderbevegelsen "gir ut aviser

[379] A-pressen 50 år 1948-98

[380] Jfr "Konserndannelsen – formell fremgangsmåte", notat datert 2. november 1989, i arkivboks Aba-0031, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[381] Jfr. saksdokumenter til styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S 8. november 1989, i arkivboks Aba-0031, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[382] Notat om "A-pressens posisjon", vedlegg til brev fra NA til LO 16. februar 1989, i arkivboks Da-0069, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse, Arbeiderbevegelsens arkiv.

for å a) fremme et levende demokrati, b) øke tilslutningen til arbeiderbevegelsens grunnsyn og c) sette bevegelsens hovedsaker på dagsorden i offentlig debatt. Det er summen av våre aviser som gir denne innflytelsen. Om pressegruppen blir kraftig redusert, vil den miste sin betydning." Notatet pekte på at A-pressen måtte holde skansen i de fleste storbyene. Det minnet også om at "Avisene skal være sunne økonomiske foretak. Bare et sikkert bedriftsøkonomisk fundament sikrer avisenes framtid... Alle enheter skal gå med overskudd. Dette er nødvendig fordi ingen lenger vil dekke underskudd." Notatet sluttet med offensive formuleringer:

> Vi står ved en skillevei. 1989 blir et forandringens år. Hva eierne beslutter, vil kunne avgjøre om arbeiderbevegelsen i framtiden skal ha en sterk presse. Konsekvensen av en passiv eierholdning vil sannsynligvis være at de borgerlige krefter overtar mer og mer av avismarkedet. Hver for seg har bare noen få av A-pressens aviser finansiell styrke til å møte forsterket konkurranse. Her som ellers gjelder vår grunnholdning at SAMHOLD GJØR STERK. I fellesskap er A-pressen en mediegigant etter norske forhold. Det hjelper godt i kampen mot de borgerlige kreftene. Nå må vi ta vare på vår slagkraft. Det gjør vi best ved "Å STÅ SKULDER VED SKULDER."[383]

Notatet begrenset seg ikke til A-pressens problemer, men pekte selv på en løsning: omdanning til konsern. Notatet underbygde Alf Hildrums konserntanke. Nå gikk det til Svein-Erik Oxholm - LOs hovedkasserer. Han fikk noe å arbeide med før LO-kongressen skulle samle seg i oktober 1989. Støtte fra LO var helt avgjørende hvis konsernet skulle realiseres.[384]

Kapitalen fra LO

LO-kongressen begynte med et innledningsforedrag av Svein-Erik Oxholm. Hovedkassereren var mannen som satt på LO-pengene. Han hadde et overordnet ansvar for den kapital LO forvaltet. Oxholm sa at det fremlagte forslaget om refinansiering og omorganisering av A-pressen kom etter "lang tids drøfting av pressegruppens framtid. Gruppas økonomi er blitt svekket. Avisene har tapt terreng. I LOs ledelse og i styret i Norsk Arbeiderpresse er det gradvis vokst fram den erkjennelse at den pressestrategien vi har fulgt i etterkrigstiden, ikke gir tilstrekkelig svar på de utfordringer vår presse møter i 90-årene."

Oxholm viste til at A-pressen i 1988 mottok 26,2 millioner kroner fra fagbevegelsen gjennom pressekontingenten. Han sa at "i en lang periode var denne vedtektsbestemte bevilgningen et egnet redskap for å støtte avisene med investeringer og fornyelse. Men i de siste årene er avisenes økonomi blitt svekket år for år, og vår årlige bevilgning er i stadig økende omfang blitt brukt til å dekke underskudd... Dermed har vi kommet i en ond sirkel der kortsiktig kamp mot nedleggelser har prioritert bruken av LOs midler." Og så kom det:

> Vi står ved en skillevei. Spørsmålet er egentlig enkelt. Skal vi ha en A-presse eller ikke? Sekretariatet svarer ja. Da er det fagbevegelsen som må trå til for å skaffe pressegruppen ny vekst og styrke. Men ikke slik at vår bistand skal bli en erstatning for dårlig økonomisk drift. Avisenes

[383] S.st.
[384] Jfr saksdokumenter fra styremøte i Norsk Arbeiderpresse 8. november 1989, arkivboks Aba-0031, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

økonomiske virksomhet er så omfattende at tilskudd fra fagbevegelsen ikke lenger kan brukes til å dekke permanente underskudd. Derfor har også styret i Norsk Arbeiderpresse pålagt administrasjonen å sørge for at avisenes kostnader tilpasses inntektsmulighetene i hver enkelt avis... Det har medført smertelige, men helt nødvendige omstilinger.[385]

Svein-Erik Oxholm viste til at sekretariatet foreslo at "vi avvikler dagens ordning med underskuddsdekning og i stedet gir A-pressen inntil 160 millioner i satsingskapital. Sammen med 20 millioner i ny aksjekapital som er vedtatt, vil dette gi pressegruppen en ny start." Han sa at for at "vi effektivt skal kunne bruke den nye kapitalen, må vi kreve at avisenes virksomhet blir organisert på en annen måte enn i dag." Han begrunnet det med at A-pressens viktige konkurrenter "allerede i stor grad har konsentrert eierskapet med betydelig kapital til disposisjon." Bare en håndfull av deres egne aviser hadde egenkapital til å stå imot et angrep i markedet. Et eksempel var hvordan deres avis Tidens Krav i Kristiansund var blitt angrepet av Dagbladet gjennom Nordmørsposten. Oxholm sa at "Et økonomisk fellesskap vil være helt nødvendig om en av våre aviser skulle møte kapitalmakten på den måte Tidens Krav har opplevd. Og en sterk og samlet A-presse vil i seg selv være en garanti for at en tenker seg om mer enn en gang før en setter inn nye angrep, slik Tidens Krav har opplevd, og slik Nordlys opplever i Tromsø, der VG pøser inn millioner i den borgerlige avisen."

Oxholm sa at Norsk Arbeiderpresse A/S i gjennomsnitt eide mer enn 50 prosent av avisene, mens resten var eid lokalt. Han la til: "Jeg reagerer når enkelte nå framstiller det som at Youngstorget er ute etter å ta verdiene fra andre. Det er jo de samme eiere som før. Arbeiderpartiet og fagbevegelsen blir fortsatt 100 % eiere. Overskuddene vil som før bli i avisene. Når vi så vet at avisene i dag har bare 30 millioner i samlet egenkapital, bør en tilførsel av 180 millioner (160+20) i ny egenkapital være viktigere enn den prosentvise fordelingen av eierinteressene innenfor familien. Og det bør i hvert fall ikke framstilles som noe ransforsøk."

Oxholm var offensiv. Han sa at "konsernorganisering av virksomheten har så mange økonomiske fordeler at vi ikke har sett noe realistisk alternativ til denne modellen. Å fortsette som før, er uaktuelt. Da vil vi bare bruke penger på å dekke underskudd... Gjør vi ikke endringer, vil derfor et stort antall aviser komme raskt i faresonen, og i framtiden kan våre aviser plukkes en for en av kapitalsterke konkurrenter. Skal fagbevegelsen satse så mye penger som det her er snakk om, må vi sikre oss en styringsform som gjør at pengene vokser og ikke minsker. Det er ikke mulig uten et økonomisk fellesskap og uten klare krav til rimelige overskudd i avisene. Dette er årsaken til at sekretariatet forutsetter en konsernorganisering for å refinansiere A-pressen."

Han så ingen konflikt mellom kravene de sentralt ville stille til lønnsom drift i hver avis, og de lokale eiernes interesse av at avisen hadde en trygg fremtid. Oxholm sa: "A-pressen står ved en skillevei. I nærmere ett år har avisenes framtid og muligheter blitt diskutert. Mange føler utrygghet ved så betydelige endringer, og

[385] Oxholms foredrag i møtereferatet "A-pressen. Behandlingen på LO-kongressen 1989", i arkivboks Da-0068, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S. En tidligere versjon er merket med Hildrums foredrag på LO-kongressen. Trolig leverte Alf Hildrum et utkast til Oxholms innlegg, som bare ble ubetydelig endret, jfr. manus i arkivboks Da-0070, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

ansatte i flere aviser har vendt tommelen ned for forslaget fra Norsk Arbeiderpresse. Vi synes mange av innvendingene baserer seg på misforståelser om hva som er vår hensikt, og hva som faktisk ligger i forslaget. Men vi har selvsagt hele tiden vært klar over at det ville bli strid om opplegget." Han sluttet med en offensiv appell for konsernforslaget:

> Diskusjonene i år har imidlertid styrket vår tro på forslaget. Det er rett og slett ikke noe alternativ om vi også fram mot årtusenskiftet skal opprettholde en sterk A-presse. Derfor har vi også *forutsatt at avisene samlet slutter seg til.* Det vil ikke være noen rimelighet i at enkelte skal kunne stå utenfor og så komme og be om hjelp når de trenger det. Refinansieringen må derfor knyttes *direkte* til omorganiseringen. Det betyr at avisenes generalforsamlinger må slutte seg til omorganiseringen for at refinansieringen skal iverksettes. Dette er en utstrakt hånd fra fagbevegelsen. Gripes denne muligheten, vil det være starten på en ny offensiv for A-pressens aviser. Jeg anbefaler Kongressen å slutte seg til Sekretariatets forslag.[386]

Svein-Erik Oxholm gjorde et snedig kunstgrep: han satte den forutsetning for at LO skulle stille opp med kapital at samtlige aviser i A-pressen ble med i konsernet. Kapitaltilførselen forutsatte at avisene var lojale mot konserndannelsen. Omorganiseringen kom først, deretter LO-kapital. Her stod LO-kapital mot arbeiderpressen. Den siste var den svakeste. Dette var et grep som var nøye uttenkt på forhånd, og som var nært beslektet med den enstemmighetstradisjonen som preget arbeiderbevegelsens organisasjoner. Hovedkassereren gjorde kapitaltilførselen til et spørsmål om avisenes lojalitet. LO visste utmerket godt hva de her gjorde – de appellerte til arbeiderpressen som LO-vennlig. Det hele var en planlagt strategi for å lokke alle arbeideraviser inn i konsernet – da først ville LO-kapitalen komme. Hvordan svarte så andre talere på dette?

Interessen i salen var stor. En lang rekke talere tegnet seg. Opp kom de etter tur – fra ulike LO-forbund. Argumentene deres var litt forskjellige, men den ene etter den andre støttet forslaget og gikk inn for konserndannelsen. Trygve Johnsen fra Fellesforbundet pekte på at man hittil hadde dekket underskuddene etter hvert som de hadde oppstått, men det var bare defensive og problemutsettende operasjoner: "En slik strategi... holder ikke i et marked som i økende grad preges av at våre motstandere organiseres stadig mer effektivt i kjeder som tidligere nevnt Orkla-Borregard, Schibsted-gruppen og internasjonale interessenter." Han sa at "Mens vi bruker tid og ressurser på i beste fall å yte førstehjelp, og dertil på å krangle innbyrdes, bruker de andre tid og ressurser på rask ekspansjon og erobringer. Arbeiderbevegelsen har undervurdert denne utviklingen. Mitt hovedpoeng er at vi må justere vår egen organisasjon ut fra det som faktisk skjer hos våre motstandere, for å kunne opprettholde en sterk A-presse... Den store svakheten ved dagens situasjon er at det ikke finnes noen samlende og troverdig strategi for hele A-pressen. Det er da heller ikke mulig så lenge hver enkelt bedrift til enhver tid kan – og stort sett vil – prioritere sine egne, lokale behov." Han mente at muligheten til å bevare et maksimalt antall aviser var bedre som konsern. "Hvis ikke noe skjer med organiseringen av A-pressen, kommer markedet til å avgjøre. Konsernmodellen er et forsøk på å rette opp dette." Fellesforbundet støttet derfor konsernmodellen.

[386] S.st.

Johnsen argumenterte altså ved å vise til hva deres politiske motstandere gjorde, i Schibsted og Orkla. Disse konsernene – som talerne uten videre betraktet som borgerlige og dermed som motstandere – ble argumenter for å omdanne A-pressen til konsern. Med litt ulik begrunnelse fortsatte LO-kongressens behandling på samme måte: Taler etter taler støttet konserndannelsen. Flere henviste til faren for avisdød om de ikke gjorde noe offensivt.

Forventningen om at A-pressen skulle være arbeidervennlig var en forutsetning for at kongressen behandlet denne saken. LO og dets forbund fryktet for hva som kunne skje med opinionsdanningen hvis arbeideravisene forsvant. Ja, enkelte talere brukte faktisk anledningen til å kritisere et oppslag i Bergensavisen. Det var et kritisk oppslag om LO-kongressen, under tittelen "Svindyr LO-kaffe." Det var ikke slik omtale Leif Furre fra Rogaland ønsket seg i A-pressen.[387] Hans bemerkning er interessant – fordi den rettet seg mot en LO-kritisk reportasje i en arbeideravis. LO forventet fortsatt at A-pressen var vennligsinnet. I et nøtteskall viser denne lille episoden noe av den mentalitet som fikk LO til å ville bevilge 160 millioner til A-pressen, nemlig forventningen om en LO-vennlig avisomtale – altså lojalitet.

Forslaget om konsern ble lansert med en lang tekst, preget av både økonomiske og avispolitiske argumenter:

> Tilbakeslagene i avisøkonomien de siste par år har svekket A-pressens egenkapital. Dette truer avisenes investerings- og konkurranseevne i et marked som blir stadig vanskeligere. En betydelig eierkonsentrasjon i borgerlig presse har forsterket A-pressens vanskeligheter i markedet. Både fordi A-pressen har manglet kapital og organisatorisk samordning, har konkurrentene kommet på offensiven flere steder. Det er derfor tvingende nødvendig at avisene raskt styrker inntjening og egenkapital. Dette må gjøres både ved bedret drift og egenkapitaltilførsel fra eierne. Også markedsmessig og redaksjonelt er avisene i dag svært forskjellige fra A-pressens første historie. Aviser kjøpes i mindre og mindre grad etter politiske vurderinger. Alle medier er blitt mer åpne for ulike meninger og avisene dekker et bredt nyhetsbilde. Men A-pressen har beholdt sitt grunnsyn og sikrer dermed bredden i den norske avisflora, som for øvrig er dominert av et konservativt grunnsyn.

Det het at "A-avisene utgjør en motvekt mot borgerlige informasjonsmedier som er på frammarsj", og at A-pressen fortsatt ville være "viktig i arbeiderbevegelsens informasjonsstrategi." LO viste til at der A-avisene måtte innstille ble det vanskeligere å få frem fagbevegelsens syn i konservativt dominerte massemedier. Forslaget slo fast at "Fagbevegelsens avisstrategi må nå revurderes. Det er innlysende at selv betydelige økonomiske overføringer ikke kan dekke over et sviktende inntektsgrunnlag. Hovedstrategien i 90-åra må derfor endres til å bistå A-avisene til å finne former for drift som kan være lønnsomme."

Konsernforslaget kom fra styret i Norsk Arbeiderpresse A/S. Det gikk ut på at konsernorganiseringen skulle skje gjennom eierselskapet Norsk Arbeiderpresse A/S, at eierne skulle sprøyte inn ny engangs egenkapital, at det ble større krav til lønnsom drift, at avisenes lokale forankring og redaksjonelle selvstendighet skulle beholdes uendret. Mer konkret skulle selskapet få tilført inntil 160 millioner i ny egenkapital. Beløpet skulle skaffes med et lån garantert og betjent av LO. Kongressen ble

[387] BA 24. oktober 1989

oppfordret til å gi LO-sekretariatet fullmakt til å sluttføre og gjennomføre refinansieringen og omorganiseringen.

Så kom voteringen. Konsernet ble vedtatt mot 10 stemmer. Vedtaket var historisk – både for A-pressen og for LO.[388] Etterpå signerte styreformann i Norsk Arbeiderpresse A/S Leif Haraldseth, partiformann Gro Harlem Brundtland og Yngve Hågensen fra LO en egen orientering til A-pressens aksjonærer. Den besvarte spørsmålet "Hvorfor konsern?"[389]

Etterpå presenterte Alf Hildrum konsernplanen for Arbeiderpartiets stortingsgruppe. Det skjedde den 22. november 1989. Han fortalte dem at Tidens Krav ville vært konkurs om ikke A-pressen hadde brukt millioner på å føre krig mot den Dagbladet-støttede Nordmørsposten. Det hadde gått, men A-pressen ville ikke maktet flere slike angrep samtidig. VG hadde satset i Tromsø. Orkla drev Sarpen og angrep dermed Sarpsborg Arbeiderblad. Det var de sterkeste avisene som ble angrepet, sa han – fordi det var der fortjenestemulighetene lå. Dette var en "fundamentalt ny situasjon" for A-pressen: frem til 1980-årene var de vant til å tenke på nr. 2-avisene som utsatte aviser og nr. 1-avisene som trygge. "Men med Willoch kom "jappebølgen", og med "jappene" kom oppkjøp og investeringer i aviser og andre media. Nå er "jappene" ute, men de plantet en tenkning som lever i beste velgående: Aviser er blitt investeringsobjekter som kan gi fortjeneste. I tillegg er det selvsagt et politisk mål å svekke A-pressen", sa Hildrum til stortingsgruppen.

Han viste til at nesten 2/3-deler av borgerlig presse var eid av Schibsted, Dagbladet eller Orkla. I 1988 hadde de mistet over 3 fjerdedeler av A-pressens egenkapital. "Vi har ingenting å stå imot med", sa han. Det kunne ikke styret la fortsette. Han sa at de nå stod ved en "skillevei." "Handler vi ikke riktig nå, vil vi være avgjørende og varig svekket. Det er i praksis umulig å reetablere seg i avismarkedet." Hildrum sa at "Politikken i dette landet former vi ikke ved at arbeiderbevegelsen er sterk i noen få områder, men av at vi har en tilstrekkelig oppslutning landet sett under ett. Og i kampen for oppslutningen er avisene et sentralt redskap." Han snakket om det tidligere passive eierskapet, og det maktvakuum som hadde oppstått. Slik argumenterte Alf Hildrum for konsernet:

> A-pressen er forretningsvirksomhet med et ideelt formål. Partiet og fagbevegelsen ser avisene som en sentral del av informasjonsstrategien. I kampen om samfunnsmakt er det avgjørende å kunne nå

[388] S.st.

[389] Begrunnelsen for konsernet var dels at A-pressen var på vikende front, møtte hardere konkurranse enn før, hadde uløst kapitalbehov, osv. Selve konsernforslaget ble presentert slik: "Målet med denne satsingen fra arbeiderbevegelsen sentralt er å opprettholde en arbeiderpresse med nasjonal utbredelse. Vi trenger arbeideraviser på flest mulig steder om avisene fortsatt skal spille en viktig rolle i bevegelsen og samfunnet. Vår innflytelse på meningsdannelsen i samfunnet vil bli vesentlig redusert om et stort antall aviser forsvinner. Og vi vet at i praksis er det umulig å få avisene tilbake om de har mistet grepet på leserne. Derfor er den beslutning vi nå står overfor avgjørende for om arbeiderbevegelsen i framtiden skal ha en sterk presse. Da må vi mobilisere vår fremste styrke, evnen til å stå sammen. LO-kongressen har derfor forutsatt at alle arbeideravisene blir med i den foreslåtte omorganiseringen. Alternativet er helt klart: Enkeltvis vil avisene bli nedkjempet en for en. Allerede i løpet av en 2-4 års periode vil 6-8 aviser kunne få problemer, mens ytterligere et stort antall vil mangle satsingskapital og dermed gå glipp av muligheten til å komme på offensiven."
På vegne av LO, Arbeiderpartiet og Norsk Arbeiderpartiet argumenterte altså Haraldseth, Brundtland og Haagensen for konserndanningen overfor aksjonærene (jfr. "A-pressen. Omorganisering og refinansiering. En orientering til aksjonærene", datert november 1989, i arkivboks Da-0083, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv).

fram med informasjon. Takket være en sterk A-presse når en også sterkere fram i medier som ikke deler vårt grunnsyn. Om bortimot halvparten av A-pressens aviser forsvinner, og vi blir uten A-presseaviser i de store byene, vil mindre enn hver fjerde nordmann naturlig kunne velge en A-avis, og opplaget vil bli halvert. Og da vil ikke A-pressen lenger ha noen vesentlig betydning i nasjonal sammenheng, selv om den lokalt vil bestå i noen fylker.[390]

Det var styret i Norsk Arbeiderpresse A/S som på denne måten ba om tilslutning til konserndannelsen fra Arbeiderpartiet - etter at LO hadde gitt sin tilslutning på kongressen.

Lojalitetskrav og motstand

Det krav om lojalitet som LO stilte som vilkår for å utløse sin kapital på 160 millioner kroner, satte avisene i en helt spesiell situasjon: siden LO krevde at alle aviser måtte godta konserndanningen, innebar det også at enhver arbeideravis faktisk fikk veto-rett. Hvis bare en eneste avis sa nei, kunne den velte hele konsernet. LO appellerte altså til A-pressens lojalitet. Det er derfor interessant å se i hvilken grad avisene gjorde motstand mot LOs konsernforslag.

Mange aviser var umiddelbart positive. Det viste de bl.a. ved å støtte konserndannelsen på lederplass. Rogalands Avis var blant dem.[391] Nordlands Framtid skrev at "Vi synes frykten baserer seg på et skrekkbilde."[392] Avisen bemerket: "Faktisk har A-pressens aviser aldri fått så mye skryt på en LO-kongress tidligere. Kravet om "menighetsblad" synes forlatt for alltid, og forståelsen for at avisene må lages på en måte som tiltrekker lesere, er det som heldigvis dominerer." Avisen mente konsernforslaget var "offensivt" av LO.[393] Sarpsborg Arbeiderblad skrev om "Full oppslutning om A-presse-konsern."[394]

Men motstanden var også sterk. En rekke aviser var skeptiske eller direkte negative til konsernet. "Maktovergrep fra LO-ledelsen", skrev Rana Blad. Det het at flere LO-organiserte i A-pressen "heiser opprørsfanen" mot LO-ledelsen og Norsk Arbeiderpresse i konsernsaken.[395] Avisen skrev om protestunderskrifter og lobbyvirksomhet på LO-kongressen. Talsmannen for arbeidsgruppa i Rana Blad sa rett ut: "Tving oss ikke inn i et konsern. Stem mot forslaget."[396] Motstanden i Rana Blad var sterk: klubbene gikk imot. "Rør ikke Rana Blad" sa de ansattes representanter.[397]

Flere tillitsvalgte i A-pressen sendte også ut pressemeldinger der de oppfordret LO-kongressen på forhånd til å avvise konsernforslaget. De skrev at "Konsernet er ikke et redskap som kan redde de utsatte A-presse-avisene, og de planer som så langt er lagt frem har ikke bidratt til å endre vår oppfatning på dette punkt." De kritiserte at ledelsen i Norsk Arbeiderpresse ikke hadde gått inn i en skikkelig dialog med de ansatte. De skrev at "Vår lokale forankring... er det fremste våpen vi i dag har i

[390] Alf Hildrum: Utdrag av innledning for Arbeiderpartiets stortingsgruppe, 22. november 1989, i arkivboks Da-0068, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[391] Rogalands Avis 26. oktober 1989
[392] Nordlands Avis 12. oktober 1989
[393] Nordlands Framtid 27. oktober 1989
[394] Sarpsborg Arbeiderblad 27. oktober 1989
[395] Rana Blad 18. oktober 1989
[396] Rana Blad 20. oktober 1989
[397] Jfr. skriv fra klubbene i Rana Blad, nr. 1 den 9. oktober 1989, i arkivboks Da-0068, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

kampen om nye markedsandeler. Vi frykter at utviklingen i et konsern vil kunne frarøve oss dette våpnet." De skrev også at "Kravet fra LO om at ALLE A-presse-aviser skal inn i konsernet for at overføringen av de 160 millionene skal kunne finne sted finner vi absolutt forkastelig. Dette er et uakseptabelt maktspråk som setter de lokale eierne under et utidig press." Underskriverne advarte mot "det maktovergrep" som de mente LO og Norsk Arbeiderpresse A/S la opp til. Underskriverne kom fra Hamar Arbeiderblad, Oppland Arbeiderblad, Finnmark Dagblad, Finnmarken og Nordlys.[398] "Knallhard strid om konsern i A-pressa", konstaterte Klassekampen.[399]

I tre aviser var motstanden spesielt sterk: Halden Arbeiderblad, Hamar Arbeiderblad og Nordlys. Halden Arbeiderblad hadde sin basis i sterke lokale interesser. Avisen skrev også om "Maktovergrep fra LO-ledelsen" når den skulle karakterisere konsernforslaget.[400] Avisen valgte å bli stående utenfor konsernet.

I Hamar Arbeiderblad var motstanden så sterk at avisen ble en aktør som arbeidet aktivt mot konsernforslaget – også i sine egne spalter. Avisen trykket en rekke kritiske ledere og nyhetsartikler mot konsernet. Redaktør Magne Bjørnerud skrev ledere om "Nei til konsern." Han mente at fremgangsmåten hadde fått preg av "et kupp" istedenfor et seriøst saksframlegg. Han pekte på at Alf Hildrum hadde presentert sine planer for Samarbeidskomiteen mellom LO og Arbeiderpartiet, LO-sekretariatet og Arbeiderpartiets sentralstyre før saken ble presentert overfor avisene. "Vi kan ganske enkelt ikke godta den slags... Akkurat nå priser vi oss lykkelig for at Norsk Arbeiderpresse bare eier vel 16 prosent av aksjene i Hamar Arbeiderblad". Over 83 prosent var eid av lokale fagforeninger og partilag. Bjørnerud viste til at det var verdiene i dette miljøet som avisen bygde på. "De ansatte oppfatter seg som medarbeidere i Hamar Arbeiderblad, ikke som medarbeidere i det diffuse og sentrale "A-pressen." Dette er kort og godt en del av vår sjel, vår identitet. Den er ikke til salgs... Vi må be våre lokale eiere holde tunga rett i munnen i den forestående situasjon. Vi har ingen tro på at et konsern etter den foreslåtte modell skal bli et nytt serviceselskap med ubegrenset tilgang på kapital og kompetanse". Han fryktet for sentralisering av makt fra Hedmark til Oslo: "Det oser av klokkertro på Youngstorgets kompetanse og mistillit til dagens lokale avisbedrift."[401] Den 12. oktober 1989 skrev Hamar Arbeiderblad at LOs krav om lojalitet som forutsetning for de 160 millionene, møtte "sterk motbør" i avisens styrende organer. "Dette er et maktovergrep av dimensjoner, raser redaktør Magne Bjørnerud...".[402] Klubbene i avisen kom enstemmig med en uttalelse imot konsernet: "Vi kan heller ikke skjønne at det er nødvendig å danne et slikt konsern." De så det som et "gigantisk sjansespill" med arbeidsplassene som del av innsatsen og oppfordret avisens aksjonærer til å gå imot.[403] Motstanden i Hamar Arbeiderblad nådde et høydepunkt da redaktør Magne Bjørnerud i oktober 1991 på lederplass skrev at Alf Hildrum burde forlate sin stilling som

[398] Jfr. Pressemelding i arkivboks Da-0069, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[399] Klassekampen 2. juni 1990
[400] Halden Arbeiderblad 17. oktober 1989
[401] Hamar Arbeiderblad 24. januar 1989
[402] Hamar Arbeiderblad 12. oktober 1989
[403] Jfr. uttalelsen "Forslag om konsern i A-pressa", i arkivboks Da-0068, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

konsernsjef. Han mente at A-pressen var blitt for sentralstyrt og at medlemsavisene fikk dårligere muligheter for lokal egenutvikling.[404]

Motstanden var sterkest i Nordlys. Den kom til uttrykk gjennom en lang rekke kommentarer og ledere av redaktør Ivar Kristoffersen. Han hadde avisen med seg. Ja, så sterk var denne motstanden at den fikk sin egen historie; Nordlys satte lokal styring og bestemmelsesrett foran hensynet til LOs krav og avisgruppen som helhet. Holdningen i Nordlys var opprørsk – avisen ville ikke la seg tvinge inn i det den så som en sentraldirigert konsernmodell styrt fra Oslo. Allerede 28. januar 1989 gikk Ivan Kristoffersen ut mot konsernet. Han viste til at verken Johan Ona eller Einar Olsen hadde vært tilhengere av konserntanken, men var opptatt av A-pressen som et service- og samarbeidsorgan for landets 40 arbeideraviser. Han fryktet at konsernet ville tappe Nordlys for ressurser slik at avisen endte opp med et "nesten klassisk nord-sør-problem, med kapitalflukt og tap av arbeidsplasser." Kristoffersen viste til hvordan avisene hadde markert sin redaksjonelle uavhengighet etter den lange perioden med "ensretting og mangel på kritikk også i forhold til eierne." Kristoffersen brukte avisenes nye uavhengighet av eierne som argument mot konserndannelsen:

> Avisenes orientering mot et nytt lesermarked med nye informasjonsbehov, er den viktigste årsak til at de hele tida signaliserer redaksjonell uavhengighet fra eierne. Den tradisjonelle partitilknytning er ikke lenger ensidig formidling av politiske meninger. Den har i stedet endt opp som et redaksjonelt grunnsyn for en fri og uavhengig informasjon med grunnlag i en politisk overbevisning. Samtidig med at avisene ikke kan skrive redaksjonelt annet enn det de selv mener, er også andres meninger blitt godt stoff. Kravet om at Nordlys skal være et menighetsblad for partiet, blir sjelden gjentatt i offentlige forsamlinger. Som aviseiere er også arbeiderbevegelsen på full fart inn i en ny holdning til å godta avisene som en garantist for folks rett til å ytre seg, uansett hva de måtte mene.[405]

Partibinding og partilojalitet var etter hvert "dunstet vekk i de fleste aviser." De var heller blitt opptatt av sin egen troverdighet i forhold til leserne, skrev Kristoffersen. Han viste til arbeiderbevegelsens tradisjon for desentralisering og advarte mot at aksjeeierne på Youngstorget "bruker rå makt mot lokale aviseiere i Troms. Det er en tradisjon vi bare forbinder med aviseiere med sterke krav til aksjeutbytte, muligens også til redaksjonell innflytelse."[406]

Nordlys ledet an i kampen mot konserndannelsen. "LO torpederer hele A-presse-konsernet, dersom de forutsetter at samtlige aviser skal være med", sa Ivan Kristoffersen, kort for LO-kongressen åpnet. Konsernforslaget var "et diktat fra noe som etablerer seg som kapitalmakt." Nordlys ville fortsatt være lokalt forankret og ikke inngå i konsernet.[407] "Hvem skal eie avisene?" spurte Ivan Kristoffersen da LO-kongressen åpnet. Han mente den inviterte til et vedtak som ville bringe "tillitsvalgte i arbeiderbevegelsen i en helt uholdbar situasjon: De tvinges til å svekke sine egne bedrifter for å bygge opp et sentralledet konsern som riktignok har kapital, men som mangler helt vitale egenskaper for å lykkes: Oppslutning, forståelse og motivasjon i de bedriftene som skal utkjempe frontlinjekampen om markedet." Kristoffersen var

[404] Glåmdalen 11. oktober 1991
[405] Nordlys 28. januar 1989
[406] S.st.
[407] Nordlys 14. oktober 1989

skeptisk til konserntilhengere som partisekretær Thorbjørn Jagland og Alf Hildrum. Ja han mente at Jagland forsøkte å "tåkelegge" saken og avviste det han omtalte som Jaglands "trusler."[408]

Striden om Nordlys nådde sitt mest intense i 1990. I april sa Ivan Kristoffersen at "Jeg finner meg ikke i partidiktat fra Youngstorget og må ta konsekvensen dersom ledelsen i LO og DNA får viljen sin. Det er ikke første gang ledelsen i fagbevegelsen og partiet griper inn mot en avis." Han pekte på aksjonen mot Reidar Hirsti i 1974. Han spurte om noe av striden kunne skyldes at Nordlys hadde "gått for langt i sin kritikk av maktfaktorene i samfunnet, LO og DNA inkludert." Han understreket at Nordlys "er og skal være Nord-Norges egen avis og kan ikke fylle sin oppgave dersom den blir styrt fra Oslo."[409] Motstanden mot konsern var bastant i Nordlys.

"Nei til konsern" forkynte avisen på førstesiden den 18. juni 1990. Da hadde Troms Arbeiderparti på sitt møte i Bardufoss den 16. juni 1990 stemt imot å innlemme Nordlys i konsernet. Partisekretær Thorbjørn Jagland, LO-sekretær Ole Knapp og direktør Alf Hildrum "forlot alle møtet med bekymrede miner", het det i avisens referat.[410] "En historisk dag for Nord-Norge", jublet avisen. Hamar Arbeiderblad skrev at "Vi er oppriktig glade for det vedtak som nå er fattet i Nordlys."[411] Vedtaket fikk den konsekvens at A-pressens konsernforslag ikke ble fremmet i Nordlys. Dermed måtte LO faktisk stoppe sin utbetaling av de 160 millionene som forutsatte at samtlige aviser i A-pressen skulle gå inn.[412] Alf Hildrum uttalte i et intervju med Nordlys at en "uhyre vanskelig situasjon" var oppstått for A-pressen: "Vi kan ikke gjennomføre den offensive satsingen vi hadde planlagt for vår pressegruppe." Han regnet likevel med at LO ville stille såpass mye kapital til rådighet at de kunne komme i gang. Hildrum sa at

> "Det var Troms Arbeiderparti som eierinteressent som avgjorde denne saken. Hvis partiet ikke hadde sagt så bastant nei til at Nordlys skulle med, ville vi ha fremmet forslag om medlemskap til tross for motstanden blant avisas ledelse og ansatte." Ivan Kristoffersen protesterte mot at Alf Hildrum la ansvaret på Troms DNA og Nordlys for at "konsernet ikke får utbetalt de 160 millioner LO-kongressen bevilget til A-pressen. Der la LO-kongressen inn noen rigorøse premisser om at alle avisene i A-pressen skulle være med i konsernet."[413] Hildrum svarte og viste til at ledelsen i A-pressen hadde "klare og demokratisk fattede vedtak" i Arbeiderpartiet og LO å holde seg til og å iverksette.[414]

Avisens historikere omtaler dette som det første store slaget om konsernmedlemskapet i Nordlys. Avisen foretok samtidig en frikopling i forhold til Arbeiderpartiet ved å fjerne vignetten "organ for Det norske Arbeiderpartiet." Det skjedde den 10. januar 1990 – samme dag som Nordlys gikk over til tabloidformat. Her løp altså mange tråder sammen: avisens lokale opprør mot et pressekonsern styrt sørfra foregikk samtidig med fjerningen av formålet om å være "organ for Det norske Arbeiderparti." Nordlys begynte isteden å kalle seg "landsdelsavisa" i en utvidet betydning som talerør for

[408] Nordlys 21. oktober 1989
[409] Nordlys 30. april 1990
[410] Nordlys 18. juni 1990
[411] Hamar Arbeiderblad 18. juni 1990
[412] Jfr. styremøteprotokoll fra styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S den 26. juni 1990, i arkivboks Da-0073, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[413] Nordlys 28. juni 1990
[414] Nordlys 3. juli 1990

nord-norsk regionalisme.[415] Nordlys var altså ikke lojal i konsernsaken – verken mot A-pressens ledelse, mot LO eller mot Arbeiderpartiets ledelse.

Strid ble det også i Glåmdalen på Kongsvinger. Den ble lang og bitter. Våren 1989 ble Glåmdalen skriftlig informert om konsernforslaget. Styreleder Grete Fossum og sjefredaktør Sturle Lyberg var da positive til konsernet og fremstod som pådrivere. Den 4. desember 1989 kom så det konkrete forslaget fra Norsk Arbeiderpresse A/S om en rettet kapitalutvidelse, slik at A-pressen ville få 90,1 prosent av Glåmdalens aksjekapital. Avisens generalforsamling vedtok denne kapitalutvidelsen den 29. mars 1990 med 59 stemmer for og 13 mot. Arbeiderpartipolitikeren Kjell Borgen gikk på talerstolen og sa kort og greit at dette burde de stemme for. Han ble hørt. Glåmdalen gikk dermed inn i konsernet i 1990. Men at det samtidig innebar flytting av makt var avisen neppe helt klar over på dette tidspunktet. Glåmdalen hadde til da vært vant til å klare seg selv.

Konsernmotstanden i Glåmdalen oppstod for alvor etter et møte i Oslo i august 1991. Der informerte A-pressen om endringer i konsernets organisasjon. Glåmdalens representanter uttrykte motstand mot tanken om regionalisering av konsernet. Sjefredaktør Sturle Lyberg, styreleder Grete Fossum og disponent Bengt Haakerud skrev til A-pressen at motstanden hadde fått tilslutning fra alle lokale styremedlemmer i et møte 9. september 1991. Glåmdalens redaktør Sturle Lyberg, som opprinnelig hadde vært tilhenger av konserntanken, hadde nå snudd idet han mente at konsernet hadde forlatt den felles forståelsen av hvordan eierskapet skulle utøves. Et møte for lokale aksjonærer i Kongsvinger Rådhus den 1. november 1991 ble svært følelsesladet. Deltakerne var enige om at premissene for vedtaket om rettet aksjeutvidelse ikke var overholdt. Derfor ville de gamle eierne kreve å få tilbakeført aksjene som A-pressen hadde tegnet året før. Hvis ikke, ville de gå til sak. Glåmdalen var eneste avis hvor ledelsen i etterkant gjorde felles sak med de lokale eierne og stilte seg i spissen for en varslet rettssak mot hovedeierne. Glåmdalens problem var således at de snudde etter først å ha gått inn. De tre andre avisene som var skeptiske - Halden Arbeiderblad, Hamar Arbeiderblad og Nordlys – valgte å bli stående utenfor.[416]

Sturle Lyberg gikk av som redaktør. Bjørn Taalesen overtok den 1. desember 1991. Han var bekymret for avisens identitet og lojaliteten overfor leserne. Han ville ha en mer direkte og provoserende stil og oppfordret sine medarbeidere til det. Glåmdalen ble en avis med sterke meninger. Den fulgte lokalpolitikerne med argusøyne. Kampen for distriktet ble Taalesens fanesak. Samtidig fortsatte Glåmdalen konsernstriden, anført av styreleder Grete Fossum. Forhandlingsgruppen engasjerte advokat Cato Schiøtz for via retten å kreve innløst A-pressens aksjepost og få tilbake

[415] Christensen og Tjelmeland 2003:373-374, 395.

[416] I et brev fra styreleder Grete G. Fossum i Glåmdalen til Alf Hildrum den 30. september 1991 meddelte hun at ledelse, styremedlemmer og tillitsvalgte i Glåmdalen "ikke ønsker å delta i videre diskusjoner/vurderinger" om regionalisering og strukturanalyser i konsernets nye region Østland Nord. De mente det ville svekke den lokale medbestemmelsesretten. De ville bruke sine ressurser mot sitt eget marked, ikke mot interne organisasjonsmessige forhold i Norsk Arbeiderpresse (Fossum til Hildrum 30. september 1991, i arkivboks Ea-0204, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.Glåmdalen omtalte sin egen strid med konsernet i artikler den 2. og 8. november 1991. Meningsfellen Hamar Arbeiderblad skrev om Glåmdalen-striden den 5. november 1991. Den 13. desember 1991 protesterte Glåmdalens disponent Bengt Haakerud til Hildrum mot en rekke sider ved styringen av konsernet. Han mente styringen var "i strid med de forutsetninger som ble lagt til grunn ved konserndannelsen...", Haakerud til Hildrum 13. 12. 1991 (arkivboks Ea-0204, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

det lokale eierskapet. I februar 1992 møttes partene i Oslo forliksråd uten å bli enige. Den 13. juli 1992 tok de 108 lokale aksjonærene ved forhandlingsutvalget ut stevning mot A-pressen for brudd på forutsetningene for konserndannelsen. I sitt tilsvar av 10. september 1992 bestred A-pressens advokat Magnus Aarbakke påstandene om forutsetningssvikt, og anførte bl.a. at saksøkerne blandet sammen målet for konserndannelsen og handlingsplanene for å nå målene. Glåmdalens harde linje ble lagt merke til av A-pressens hovedaksjonær, LO. LO-leder Yngve Haagensen og informasjonssjef Magne Nedregaard reiste personlig til Kongsvinger for å møte de tillitsvalgte. Siden tok Haagensen med seg LOs styreleder Svein-Erik Oxholm for å møte opprørerne i Glåmdalen - men de lot seg ikke rikke. Glåmdalen var ikke lojal lenger.

På avisens generalforsamling 26. april 1993 forsøkte konsernsjef Alf Hildrum å forklare representantene hvor nødvendig det etter hans mening var å ta kraftige virkemidler i bruk. Situasjonen var spesiell: A-pressen hadde over 90 prosent av aksjene i Glåmdalen, men ingen reell innflytelse i avisens styre. Alle lokalvalgte medlemmer var i opposisjon til konsernet. Høsten 1993 krevde Alf Hildrum en ekstraordinær generalforsamling der de sittende styremedlemmer ble bedt om å avklare sine forhold. Den ble avholdt den 15. oktober 1993 – og ble overraskende udramatisk. Styreleder Grete Fossum tilbød seg å gå av frivillig mot selv å få utpeke sin etterfølger. Det ble godtatt. Det endte nå med at de personer som hadde stått sentralt i Glåmdalens kamp for å få revet avisen løs fra A-pressen stod uten verv eller erverv i Glåmdalen. Redaktør Bjørn Taalesen anså kampen om eierskapet for tapt. Aksjonsånden døde ut. Rettssaken ble utsatt. Våren 1994 trakk Glåmdalen saken. Det var da gått fem år siden konserndannelsen ble brakt på bane og fire år siden avisens generalforsamling sa ja til å gå inn i konsernet. Da striden nå var over, påtok A-pressen seg å dekke regningene for begge parter.

Striden hadde vist at en sterk lokalavis som Glåmdalen kunne tale A-pressens ledelse midt i mot. Avisen hadde nektet å være lojal. Lokal selvstendighet hadde under striden stått sterkere enn hensynet til det sentralt ledede A-presse-konsernet. Det er interessant at redaktør Bjørn Taalesen – midt oppe i denne striden - begynte å endre Glåmdalens redaksjonelle profil. Han ville rette avisen mot lokalsamfunnet og utgiverdistriktet. Det var viktigere enn å målbære de rette partipolitiske standpunkter. Derfor fjernet han undertittelen "organ for Det norske Arbeiderparti" fra avishodet. Under Bjørn Taalesen begynte Glåmdalen å markere seg som en vaktbikkje overfor politikere og myndigheter - med en direkte stil var temmelig uvant for avisens lesere. Selv begunnet Taalesen dette slik: "Jeg synes å merke at leserne var i ferd med å bli likegyldig til avisa, noe som er "livsfarlig" for ei avis i en tilnærmet monopolsituasjon. Det viktigste målet for meg ble dermed å gjenopprette identiteten. Glåmdalens sjel var i ferd med å bli borte. Det var nødvendig å samle leserne om noe."[417]

Alf Hildrum hadde regnet med motstand mot konserndannelsen. Han regnet med at Hamar Arbeiderblad og Halden Arbeiderblad ikke ville bli med. Fra begynnelsen av var han usikker på Nordlys. I ettertid sier han at det var "helt avgjørende" at Glåmdalen og Akershus Arbeiderblad sa ja. Om de ikke ble med, ville det rett og slett ikke blitt noe konsern. Det stod og vippet lenge i Glåmdalen, men også i Akershus Arbeiderblad. I ettertid regner Hildrum styrelederne Grete Fossum i

[417] Glåmdalen 28. november 2001

Glåmdalen og Reiulf Steen i Akershus Arbeiderblad som avgjørende for at de to avisene til slutt ble med i konsernet.[418] Hildrum hadde over 100 møter bare om denne ene saken.

Konsernstriden i A-pressen oppstod altså i 1989 og var på sitt mest intense i 1990 og 1991. Deretter stilnet den av. Etter at redaktør Magne Bjørnerud i Hamar Arbeiderblad hadde kritisert Alf Hildrum, skrev redaktør Trond Degnes i bransjebladet Dagspressen:

> A-pressen er ved en historisk korsvei... Hildrum forsøker å tilpasse A-presseavisene til dagens virkelighet. Han flytter industrifilosofien inn i avisbransjen. De avisene som ikke har livets rett, bukker under. Dette arbeidet utfører han med høyt tempo, diktatorisk lederstil og sentraldirigerte retningslinjer. Bjørnerud mener at Hildrum selger avisenes "sjel på Mammons alter." Derfor er striden i A-pressen ikke bare en strid om sentraldirigering og lederstil. Den er et uttrykk for en kulturkollisjon i synet på avisers samfunnsprofil og hvorfor aviser produseres... Vi tror A-pressen vil havne i ruin med dagens konsernstruktur... Markedskreftene skal rå. Samtidig konstrueres et sentraldirigert konsern som river opp den lokale identitet til avisene. Alt ble noe annet enn det man trodde.[419]

Motstanden mot Hildrums konsern var altså betydelig. Den syntes nesten å velte konserndannelsen. Når Halden Arbeiderblad, Hamar Arbeiderblad og Nordlys stilte seg utenfor konsernet var det fordi de nektet å være lojale – mot A-pressens ledelse og kravet fra LO og Arbeiderpartiet. Glåmdalen ga opp sitt forsøk på å melde seg ut. De øvrige arbeideravisene var lojale: i avis etter avis vedtok generalforsamlingene innmelding i det nye konsernet høsten 1989 og våren 1990.[420]

Motstanden hadde flere årsaker: lokal motstand mot sentralisering fra Oslo var ett motiv. Et annet var det lojalitetskravet som LO formulerte i 1989: at alle aviser måtte stille opp for at fagbevegelsen skulle komme med de 160 millionene. Dette var en taktikk som vakte motstand – og den ble nok sterkere enn mange hadde regnet med på forhånd. Alf Hildrum hadde ventet seg motstand, men innrømmer i ettertid at LOs krav om lojalitet var "firkantet."[421]

LO lyktes ikke med å få alle arbeideraviser inn i konsernet. Når Halden Arbeiderblad, Hamar Arbeiderblad og Nordlys faktisk stilte seg utenfor, var det en demonstrasjon som viste at full lojalitet ikke var mulig å oppnå lenger – selv i den tidligere så lojale arbeiderpressen. Konsernstriden ble også en strid om avisenes lojalitet. I 1989-1990 hadde mange av dem arbeidet seg frem til en mer uavhengig rolle i forhold til Arbeiderpartiet og LO. Motstanderavisene ville holde på sin nye

[418] A-pressen 50 år 1998: 4

[419] Dagspressen nr. 14 for 1991

[420] Journalisten skrev at "Enstemmige vedtak om å gå inn i konsernet blir nå fattet på løpende bånd i A-pressen, og konsernmotstanden valses flat nærmest overalt" (Journalisten 15. desember 1989). Våren 1990 kom en rekke meldinger om aviser som gikk inn i konsernet. Finnmarken meldte at seks av A-pressens syv aviser i Nord-Norge gikk inn i konsernet: Helgeland Arbeiderblad, Rana Blad, Nordlands Framtid, Fremover, Finnmark Dagblad og Finnmarken. Bare Nordlys valgte å bli stående utenfor i 1990 (Finnmarken 21. juni 1990). Hardanger Folkeblad skrev at et enstemmig årsmøte sa ja til å gå inn i konsernet (Hardanger Folkeblad 30. april 1990). Oppland Arbeiderblad meldte at generalforsamlingen sa ja til konsernet (Oppland Arbeiderblad 28. april 1990). Finnmark Dagblad skrev at avisen gikk inn i konsernet, etter flertall på generalforsamlingen (Finnmark Dagblad 30. april 1990). Helgeland Arbeiderblad kom med nyheten samme dag (Helgeland Arbeiderblad 30. april 1990). Finnmark Dagblad skrev det samme samme dag (Finnmark Dagblad 30. april 1990). Osv.

[421] A-pressen 50 år 1998:4

redaksjonelle frihet. Det var derfor konserndannelsen skapte brann i rosenes leir: indre strid i den avisgruppe hvis parti hadde rosen som sitt symbol. Konsernmotstanderne oppnådde at prosessen tok lengre tid enn den ellers ville gjort. Konsernet ble dannet til tross for motstanden. Men motstanden er interessant fordi den så tydelig illustrerer motsetningen mellom et LO som stilte krav om lojalitet til sine aviser og den motstandsvilje som fantes i flere av avisene. Selv arbeideraviser var ikke lenger like villige til å føye seg etter sin store eier - LO.

Den store omstillingen

Motstanderne klarte altså ikke å stoppe konserndannelsen. Den pågikk som en gradvis prosess fra 1989 til 1991 – drevet frem av den aktør som i 1988 hadde unnfanget ideen – Alf Hildrum. All den skepsis, kritikk og motstand som ble formulert bet liksom ikke på ham – han fortsatte å drive konserndanningen fremover likevel. Han hadde støtte både fra LO-ledelsen og partiledelsen. Det må ha gjort gjennomføringen lettere. En årsak til at konserndannelsen lot seg gjennomføre – tross all motstand – var at Hildrum hadde planlagt det hele steg for steg med konkrete mål og delmål – som han deretter forsøkte å realisere så effektivt og rasjonelt som mulig.[422]

Derfor kom altså den store omstillingen: selskapet Norsk Arbeiderpresse A/S ble i 1990 formelt omgjort til et konsern. Endringen ble presentert i årsmeldingen, som fikk et nytt og lekkert design. Navnet "Norsk Arbeiderpresse" stod nå på forsiden av en årsmelding som nå liknet dem fra næringslivets storkonserner. Årsmeldingens nye eleganse brøt med de nokså traurige og maskinskrevne forgjengerne. Men de økonomiske resultatene var i 1990 fortsatt "utilfredsstillende", het det. Det var fortsatt behov for stram kostnadsstyring samt omstilling og avissamarbeid for å redusere utgiftene.[423]

1. september 1990 fikk Alf Hildrum tegnet et nytt organisasjonskart for Norsk Arbeiderpresse A/S. Øverst stod han selv som konsernets administrerende direktør. Under stod en rekke prosjektledere og direktører.[424] Hildrum satte også opp oversikter over fremdriften i konserndannelsen. Alle aviser ble oppført med konsernets eierandeler. Avisene ble inndelt i grupper etter eierandel: aviser der konsernet eide over 90 prosent, aviser der konsernet eide mellom 50 og 90 prosent, aviser der konsernet eide mellom 33 og 50, og de under 33 prosent.[425]

Konserndanningen ble fullført i 1991. Norsk Arbeiderpresse A/S var da blitt morselskap for et integrert konsern som bestod av 32 aviser og 3 trykkeriselskaper. Styret arbeidet samtidig med å avklare de prinsipper som skulle gjelde for konsernets virksomhet. Norsk Arbeiderpresse A/S skulle være et aviskonsern av lokalt forankrede avisselskaper der arbeiderbevegelsens verdier preget avisene. Hovedkontoret hadde ved utgangen av 1991 10 ansatte. Selskapet hadde fått 36 millioner av LO i 1990, men

[422] Se for eksempel "Mål og hovedlinjer for virksomheten, datert 19. september 1989, arkivboks Aba-0031, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[423] Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1990, i arkivboks Da-0082, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[424] Organisasjonskart for Norsk Arbeiderpresse A/S, datert 1. september 1990, i arkivboks Da-0073, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[425] Jfr. "Etablering av konsernforhold. Fremdrift", datert 10. juni 1990, i arkivboks Da-0073, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

mottok ikke lenger tilskudd derfra. I 1991 eide LO 39,1 prosent av selskapets aksjer, mens Arbeiderpartiet eide 22 prosent. Året 1991 var konsernets første hele driftsår etter endringene i eierforholdene. Selskapets styreleder var LOs hovedkasserer, Svein-Erik Oxholm.[426]

Konserndannelsen fikk nå virkninger for hele A-pressens organisasjon. Siden 1948 hadde A-pressen hatt to parallelle fellesorganisasjoner: Arbeiderpressens Samvirke A/L og Norsk Arbeiderpresse A/S. Men fra den 1. juli 1990 ble all forretningsvirksomhet i Arbeiderpressens Samvirke A/L overført til Norsk Arbeiderpresse A/S. Sistnevnte overtok alle andelslagets forpliktelser. Arbeiderpressens Samvirke ble omgjort til et driftsselskap for A-pressens Oslo-redaksjon (APOR). APOR hadde hele tiden sortert inn under Samvirke, også i tiden som Arbeidernes Pressekontor. Det var altså Hildrums konserndannelse i 1990 som førte til at A-pressens merkelige dobbeltorganisering ble avviklet. Fra da av stod Norsk Arbeiderpresse A/S frem som eneste gjenværende fellesorganisasjon – i realiteten som det sentrale navet i A-pressen.[427]

Denne omstillingen var forberedt av et utvalg som leverte sitt forslag i april 1990. I utvalget satt redaktør Olav Terje Bergo fra Bergens Arbeiderblad, redaktør Arvid Jacobsen og Steinar Moe fra A-pressens Oslo-redaksjon, redaktør Magne Bjørnerud fra Hamar Arbeiderblad, redaktør Ivan Kristoffersen fra Nordlys, Halvor Elvik fra Arbeiderbladet m.fl. Det var disse som kom til at dobbeltorganiseringen burde ta slutt og at Arbeiderpressens Samvirke burde omdannes til et driftsselskap som utelukkende hadde ansvar for A-pressens Oslo-redaksjon. Vedtektene måtte da endres. Utvalgets forslag skulle behandles på generalforsamlingen i Arbeiderpressens Samvirke den 10. juni 1990.[428]

Det samme utvalget foreslo også å avvikle all utsendelse av lederkommentarer fra Oslo-redaksjonen innen 15. september 1991. Avviklingen skulle skje gjennom en gradvis nedtrapping, slik at de lokale avisene fikk tid til å utvikle sin egen opinionsjournalistikk. Utvalget foreslo følgende nedtrappingsplan: at A-pressens Oslo-redaksjon fra og med den 20. august 1990 kuttet ut lederkommentar nr. 2 på fredag, fra 2. januar 1991 leverte kontoret ledere bare mandag, onsdag og fredag, og fra 15. september 1991 opphørte all sentral lederproduksjon i Oslo-redaksjonen. Fra da av skulle all lederskriving skje lokalt. Utvalget mente at Oslo-redaksjonens daglige produksjon, samt NTB, ga tilstrekkelig bakgrunn for avisenes lederartikler. Utvalget mente ellers at informasjonstjenesten i Arbeiderpartiet, LO og stortingsgruppen også kunne formidle arbeiderbevegelsens synspunkter. Nedtrappingen innebar at opinionsjournalistikk måtte dyrkes frem i hver enkelt avis. Derfor var lokal opinionsjournalistikk satt opp som eget emne på A-pressens årskonferanse i juni 1990.[429]

---

[426] Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse for 1991, i arkivboks Da-0086, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[427] Jfr. sak 40/1990: Norsk Arbeiderpresses økonomiske ansvar knyttet til avviklingen av Arbeiderpressens Samvirke, i styremøte i NA 26. juni 1990, i arkivboks Aba-0031, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[428] Jfr "A-pressens Oslo-redaksjon. Innstilling fra et utvalg. April 1990", i arkivboks Ec-0044, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv. Vedtektene for APOR A/S: arkivboks Da-0073, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

[429] Jfr. program for A-pressens redaktør- og disponentkonferanse, arkivboks Da-0076, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

Slik ble Arbeiderpressens Samvirke A/L nedlagt i sin daværende form – og kun videreført som driftsselskap for A-pressens Oslo-redaksjon. Utvalget anbefalte at formålet for A-pressens Oslo-redaksjon var "gjennom saklig og uavhengig journalistikk, og i nært samarbeid med de øvrige redaksjonene i A-pressen, bidra til å øke eieravisenes utbredelse, styrke dem i konkurransen med andre og markere deres særpreg som aviser med et sosialdemokratisk samfunnssyn." Utvalget pekte på den faglig-politiske journalistikken som kontorets viktigste oppgave.

Forandringen fant sted den 10. juni 1990. Det ble da avholdt et stiftelsesmøte med påfølgende generalforsamling for "A-pressens Oslo-redaksjon A/S", som det nye navnet lød. Aksjetegning skjedde under møtet. Aksjekapitalen skulle innbetales umiddelbart etter at selskapet var konstituert. Aksjekapitalen ble på 500 000 kroner, fordelt på medlemsavisene.[430]

Slik ble A-pressens Oslo-redaksjon – det tidligere så mektige Arbeidernes Pressekontor – sommeren 1990 omgjort til et forretningsbasert aksjeselskap som skulle betjene sine medlemsaviser. Omstillingen endret forholdet mellom avisene og kontoret: avisene var nå både aksjeeiere og kunder. Oslo-redaksjonen ble et servicekontor for avisene. Den overordnede rolle som pressekontoret tidligere hadde spilt gjennom sine sentralproduserte lederartikler, tok også slutt. Slik ble A-pressens sentrale organisasjonsapparat fra 1940-årene avviklet og fornyet.

Hvilken betydning hadde disse endringene? Bransjebladet Journalisten trakk den konklusjon at A-pressens Oslo-redaksjon nå var "formelt frigjort fra Arbeiderpartiet og LO", etter at generalforsamlingen hadde vedtatt omorganiseringen. Oslo-redaksjonens redaktør Arvid Jacobsen betraktet omorganiseringen som en "formalisering av det som lenge har vært den reelle situasjonen ved vårt kontor... Det er lenge siden noen fra partiet eller LO blandet seg inn i vår redaksjonelle virksomhet. De styrerepresentantene vi har hatt fra disse organer de senere år, har ikke hatt den samme funksjonen som tidligere år." Han viste til at da han selv ble ansatt som redaktør for Arbeidernes Pressekontor i 1977, var det etter at LO-formann Tor Aspengren hadde snakket med disponent Einar Olsen og partiformann Reiulf Steen. Nå i 1990 var A-pressens ansettelser preget av helt andre kvalifikasjoner enn partifolk med de "riktige" meningene, sa Jacobsen.[431]

Etter omstillingen var A-pressen blitt mye ryddigere enn før. Norsk Arbeiderpresse A/S stod alene igjen som den sentrale organisasjon – og var blitt et konsern. Oslo-redaksjonen var nå et aksjeselskap som betjente sine medlemsaviser så rasjonelt og effektivt som mulig. Snart kom det rapporter som viste fremgang for A-pressen. "Viljen styrer resultatene", oppsummerte internbladet A-pressenytt i oktober 1991. Det begynte da å gå bedre for det nye konsernet.[432] Fremgangen kunne også merkes lokalt: I Bodø klarte Nordlands Framtid å passere Nordlandsposten og bli Nordlands største avis i 1989. Dermed var A-pressen ledende på alle sine utgiversteder i hele Nord-Norge. Samtidig markerte Bergens Arbeiderblad at avisen hadde fått til opplagsøkning hvert år i ti år.[433] Flere aviser gikk offensivt over til tabloidformat:

[430] Jfr. Stiftelsesprotokoll for A-pressens Oslo-redaksjon A/S, i arkivboks Da-0073, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[431] Journalisten 14. september 1990
[432] A-presse-nytt oktober 1991
[433] A-pressenytt mars 1990

Nordlys i januar 1990, Rana Blad og Arbeiderbladet høsten 1990, Telemark Arbeiderblad og Hamar Arbeiderblad i 1991.[434]

Formål i endring

Konserndannelsen fikk snart konsekvenser for enkeltavisene: deres vedtekter kom i søkelyset. Arbeiderpressens vedtekter fastslo rammen for hver enkelt avis. Av alle bestemmelser var formålsparagrafen den helligste – for det var den som slo fast avisenes partipolitiske lojalitet, dvs. den partioppfatning som lå til grunn for avisenes redigering. Arbeideravisenes vedtekter var alle modellert over de mønstervedtektene som Johan Ona hadde formulert i 1948. Der stod formålsparagrafen som § 2. I tiårene etterpå ble dette formålet stående nesten uendret – faktisk helt frem til 1980-årene. Studerer vi formålsparagrafenes utvikling i ulike arbeideraviser finner vi stor stabilitet i tiår etter tiår. Vedtektene til Hamar Arbeiderblad etter revisjonen den 24. april 1981, kan stå som eksempel:

> Selskapets formål er å utgi avisen Hamar Arbeiderblad som skal være organ for Det norske Arbeiderparti og redigeres i samsvar med partiets grunnsyn. Videre å drive trykkeri- og handelsvirksomhet og hva dermed står i forbindelse.[435]

Så sent som i 1981 erklærte altså Hamar Arbeiderblad seg som "organ for Det norske Arbeiderparti." Avisen skulle redigeres i overensstemmelse med "partiets grunnsyn." Frem til slutten av 1970-årene hadde det hett at Hamar Arbeiderblad skulle "redigeres i samsvar med partiets lover, retningslinjer og politikk."[436] Endringen fra "lover, retningslinjer og politikk" til "grunnsyn" var blitt gjennomført mot slutten av 1970-årene – og innebar en oppmykning: den første formuleringen var svært restriktiv, den andre noe mindre streng. Men til tross for denne overgangen skulle Hamar Arbeiderblad ha som sitt overordnede mål å være "organ for Det norske Arbeiderparti." Hamar Arbeiderblad gikk inn i 1980-årene med et klart partipolitisk formål.

Formålsparagrafens ord "organ for Det norske Arbeiderparti" var naturligvis det springende punktet. Disse ordene definerte arbeiderpressens normaltilstand. Man gjenfinner dem i vedtektene til den ene arbeideravis etter den andre – selv i 1980-årene. Halden Arbeiderblad lot formålet "organ for Det norske Arbeiderparti" bli stående så sent som 21. april 1983,[437] i Glåmdalen overlevde "organ"-formuleringen vedtektsrevisjoner både i 1981, 1984 og 1986. Selv i 1988, da et nytt vedtektsforslag for Glåmdalen ble lagt frem for avisens generalforsamling, stod formålsparagrafen som før.[438] I Fremtiden kom bestemmelsen "organ for Det norske Arbeiderparti" inn i

[434] A-pressenytt desember 1990

[435] Jfr Vedtekter for A/S Hamar Arbeiderblad etter siste revisjon 24. april 1981, i arkivboks Eaa-0002, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[436] Jfr. Vedtekter for Hamar Arbeiderblad vedtatt 27. mars 1971, s.st.

[437] Vedtekter for Halden Arbeiderblad 21. april 1983, i arkivboks Eaa-0002, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[438] Vedtekter for Glåmdalen A/S, vedtatt 26. april 1986, i arkivboks Eaa-0002, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv, samt Forslag til nye vedtekter for Glåmdalen til generalforsamling 16. april 1988, s.st.

1949; før krigen anga formålsparagrafen faktisk ikke noen partipolitisk bestemmelse.[439] Revisjoner i 1971, 1979 og 1985 endret ikke på Fremtidens lojalitet overfor Arbeiderpartiet. I Demokratens vedtekter fra 1983 stod fortsatt ordene "organ for Det norske Arbeiderparti."[440] Bergens Arbeiderblad lot de samme ord stå under en vedtektsrevisjon i 1981.[441] Tidens Krav i Kristiansund erklærte seg også som "organ" for partiet i sine reviderte vedtekter fra 1982.[442] Nordlys hadde "organ for..." både i sine vedtekter fra 1978, og i reviderte versjoner fra 1982 og 1986.[443] Nordlands Framtid stod også som "Organ for Det norske Arbeiderparti" både i 1984 og 1985.[444]

Ett unntak fantes: Arbeiderbladet. Denne avisen hadde en spesiell status ettersom den var eid av Arbeiderpartiet. I Arbeiderbladets vedtekter stod det faktisk ikke at den skulle være "organ for Det norske Arbeiderparti." Med partiet som eier var det kanskje heller ikke nødvendig å erklære at den var et partipolitisk talerør: det var en selvfølge. Formålsparagrafen erklærte at selskapets formål var selve avisutgivelsen, og driften av Aktietrykkeriet A/S. I 1964 slo vedtektene fast at Arbeiderpartiet hadde rett til når som helst å innløse selskapets aksjer til pari kurs (§3). Vedtektenes § 11 slo fast at alle som møtte i selskapets styre, representantskap og generalforsamling "skal være medlem av Det norske Arbeiderparti." Etter en revisjon i 1979 stod det fortsatt ikke noe i formålsparagrafen om Arbeiderbladets partipolitiske formål, men partiets innløsningsrett stod der fortsatt.[445] Arbeiderpartiets rettigheter var grundig slått fast også i Arbeiderbladet.

I ettertid kan vi slå fast: mønstervedtektene fra 1948, som sa at arbeideravisene skulle være "organ for Det norske Arbeiderparti", ble siden gjennomført i omtrent hver eneste arbeideravis. Organ-funksjonen ble normaltilstanden i formålsparagrafene i A-pressens aviser. Siden levde organ-paragrafene videre fra Johan Onas tid og fremover helt inn i 1980-årene.

Underveis var en vesentlig endring av mønstervedtektene foretatt. Tidlig i 1980-årene begynte arbeideravisene å endre sin selskapsform fra andelslag til aksjeselskap. Dette var en tilpasning til bestemmelsene i den nye aksjeloven som ble innført med virkning fra 1.januar 1977. Lovens krav gjorde det nødvendig for avisbedrifter å gå over fra andelslag til aksjeselskap som selskapsform. Det tok litt tid før A-pressen begynte dette arbeidet. Endringen ble først gjennomført tidlig i 1980-årene. Prosessen pågikk i langsomt tempo i tiden fra 1977 til 1984. Da foretok arbeideravisene de vedtektsendringer som var nødvendige for å bli til aksjeselskaper. Endringen krevde at hver avis holdt konstituerende generalforsamling. De tok samtidig fornyede mønstervedtekter, tilpasset den nye selskapsformen.[446] Men selv ikke under

[439] Jfr vedtekter for Fremtiden, av 1933, 1949, samt revisjoner i 1971, 1979 og 1985, i arkivboks Eaa-0002, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.
[440] Jfr. Vedtekter for A/S Demokraten, vedtatt 21. juni 1983, s.st.
[441] Jfr Vedtekter for Bergens Arbeiderblad vedtatt 25. april 1981, s.st.
[442] Vedtekter for Aksjeselskapet Tidens Krav, Kristiansund, vedtatt 15. mai 1982, i arkivboks Eaa-0003, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[443] Vedtekter for A/L Bladet Nordlys vedtatt 31. mars 1978, samt reviderte Vedtekter for Nordlys vedtatt 26. mai 1986, i arkivboks Eaa-0003, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[444] Jfr. Vedtekter for Aksjeselskapet Nordlands Framtid, vedtatt på generalforsamling 28. april 1984, endret på generalforsamling 1985, arkivboks Eaa-0003, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[445] Vedtekter for Arbeiderbladet og Aktietrykkeriet A/S 1964 og 1979, i arkivboks Eaa-0002, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[446] Revisjonen av mønstervedtektene; se dokumenter i arkivboks Eaa-0001, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

disse revisjonene endret arbeideravisene sin formålsparagraf. Arbeideravisenes partipolitiske formål stod fast: selv overgangen fra andelslag til aksjeselskap som selskapsform endret ikke at arbeideravisene fortsatt erklærte seg som "organ for Det norske Arbeiderparti."

Formålsparagrafen var A-pressens ideologiske grunnmur – selve fundamentet som alt det andre hvilte på. Fraværet av endringer i tiden fra 1948 til 1980-årene viser at formålsparagrafen ble betraktet som så viktig at den enkelte avis selv ikke kunne rokke ved dens innhold. Skulle det gjøres vesentlig endringer i arbeideravisenes formålsparagrafer måtte de komme ovenfra. Og det var akkurat det som skjedde.

Dette skjedde i to runder, først gjaldt det vedtektene for Norsk Arbeiderpresse A/S i overgangen til konsern, siden gjaldt det avisenes mønstervedtekter.

Initiativet kom i begge tilfeller fra Alf Hildrum. I en plan han satte opp den 2. november 1989 skrev han at "Omdannelse til konsern nødvendiggjør en del endringer av vedtektene. Det er også på sin plass å foreta en viss modernisering av språk og form." Han foreslo derfor at en hurtigarbeidende vedtektskomite skulle lage forslag til reviderte vedtekter for avisselskapet. Saksinnstillingen som gikk til styret foreslo at Martin Kolberg fra Arbeiderpartiet, Magne Nedregaard fra LO og Jens Olav Simensen i avisselskapets administrasjon skulle foreta modernisering av vedtektene.[447] De leverte sitt forslag i et brev til styret den 3. januar 1990. Der foreslo utvalget denne utforming av avisselskapets formålsparagraf: "Selskapets formål er å fremme utviklingen av Det norske Arbeiderpartis presse, herunder å eie aksjer i selskaper som utgir aviser, drive medievirksomhet og handelsvirksomhet og hva hermed står i forbindelse, herunder å delta i andre selskaper med lignende formål."[448] Generalforsamlingen vedtok den 30. januar (med endring av 16. mars) følgende formålsparagraf for Norsk Arbeiderpresse:

> §2 Formål.
>
> Selskapets formål er å fremme utviklingen av Det norske Arbeiderpartis presse, herunder å eie aksjer i selskaper som utgir aviser, drive medievirksomhet og å delta i selskaper med lignende formål.[449]

Denne endelige formuleringen utelot utvalgets forslag om "handelsvirksomhet" og det som "hermed står i forbindelse" fra formålsparagrafen. Men selv i 1990 slo avisselskapet altså fast at dets formål var å "fremme utviklingen av Det norske Arbeiderpartis presse..." – en formulering som forutsatte at det fortsatt eksisterte en presse som var tilknyttet Arbeiderpartiet.

Viktigere var det likevel at A-pressens mønstervedtekter nå kom under revisjon – som ledd i overgangen til konsern. Mønstervedtektene kom først på dagsordenen i konsernets ledergruppe den 9. oktober 1990. Et endringsforslag forelå til møtet. Dette møtet hadde en forberedende funksjon, før saken gikk til konsernstyret. En saksutredning inneholdt et utkast til nye mønstervedtekter med denne

[447] Jfr notatet "Konserndannelsen – begrunnelsen", datert 2. november 1989 til styremøte i NA den 8. november 1989, i arkivboks Aba-0031, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[448] Se saksdokumenter i arkivboks Aba-0031, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[449] Vedtekter for Norsk Arbeiderpresse A/S, vedtatt 30.1. 1990, med endring av 16.3 1990, i arkivboks Da-0073, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv.

formålsbestemmelsen: "Selskapets formål er å utgi avisen....., herunder delta i aktivitet forbundet med dette. Avisen skal være organ for Det norske Arbeiderparti og redigeres i samsvar med partiets grunnsyn." Denne siste setningen viser at konsernets administrasjon så sent som 9. oktober 1990 tenkte seg at partilojaliteten fortsatt skulle prege A-pressens aviser.

Det forslaget som gikk til konsernstyret hadde imidlertid fjernet denne siste setningen. Ordene "organ for Det norske Arbeiderparti" forsvant altså i tiden mellom 9. og 30. oktober 1990. Styret tok saken på sitt møte den 30. oktober 1990. I det ledsagende saksdokumentet ble det presentert et forslag til nye mønstervedtekter som ble forutsatt lagt frem for de enkelte avisene. De fleste avisene hadde meget omfattende vedtekter, fordi de fleste sentrale forhold skulle omfattes av dem - etter mønster fra politisk og fagpolitisk arbeid. Men nå het det at "Vår nye organisasjonsmodell gjør vesentlige forenklinger naturlige." Og så kom det: "Vi vil spesielt peke på reglene i de gamle mønstervedtektene som gir en sterk, formell tilknytning til DNA. Utviklingen de senere år har vist at tiden er moden for en gjennomgang av disse reglene." Dette gjaldt spesielt § 2: formålsparagrafen, men også § 6 som krevde partimedlemskap for alle styremedlemmer, § 7 som ga Arbeiderpartiets sentralstyre rett til å godkjenne redaktøransettelser, og endelig § 13 der redaktører kunne anke visse oppsigelsessaker til samme organ. Saksdokumentet henviste til aksjelovens krav til stiftelsen av aksjeselskap, krav som også måtte legges til grunn for vedtektsendringene. Argumentasjonen pekte altså på aksjelovens krav til selskapenes vedtekter. En avis kunne således ha en generell henvisning til aksjelovens bestemmelser og skrive at de gjaldt så sant ikke vedtektene bestemte noe annet. På dette grunnlaget ble det nå utarbeidet et nytt forslag til mønstervedtekter. Det gamle formålet hadde vært å utgi avisen ... (angitt med åpen plass til avisnavnet), deretter het det at avisen skulle "være organ for Det norske Arbeiderparti og redigeres i samsvar med partiets grunnsyn." Det nye forslaget som ble lagt frem for styret 30. oktober 1990 lød slik: "Selskapets formål er å utgi avisen....., herunder delta i aktivitet forbundet med dette."

Her er endringen siden 9. oktober tydelig. Det nye vedtektsforslaget fremstod som et brudd med fortiden: alle formålsparagrafens henvisninger til Det norske Arbeiderparti og arbeiderbevegelsen var faktisk fjernet. I øvrige bestemmelser skulle dog slike henvisninger fortsatt stå: det ble foreslått at bare organisasjoner tilsluttet Arbeiderpartiet, LO eller sammenslutninger av disse samt Norsk Arbeiderpresse A/S kunne være aksjonærer i arbeideravisene.

Saksdokumentene begrunnet denne vedtektsendringen slik: "Formålsbestemmelsen, slik den her er gjengitt, er formulert med tanke på avisdrift. Den vil derfor måtte endres noe for trykkerienes vedkommende. Ordlyden er noe forenklet fra tidligere uten at dette er ment å begrense hovedaktivitetsområdene." Det at ordlyden var "noe forenklet" var en understatement: alle henvisninger til avisenes politiske grunnlag og ideologi var jo fjernet. Inntil videre kunne det likevel bli stående slik – fordi formålsparagrafens utforming skulle oversendes til nærmere behandling i Samarbeidskomiteen mellom LO og Arbeiderpartiet. Ellers gikk vedtektsforslaget ut på at aksjonærenes styremedlemmer ikke lenger trengte å være partimedlemmer, at representantskapet ble foreslått avviklet slik at styret var det organ eierne forholdt seg

til osv.[450] Styret utsatte saken den 30. oktober 1990.[451] På det neste styremøtet, 14. november 1990, gjentok saksdokumentene at "de gamle mønstervedtektene gir en sterk formell tilknytning til Det norske Arbeiderparti. Utviklingen i de senere år har vist at tiden er moden for en gjennomgang av disse reglene. Gjennomgangen gjelder spesielt § 2 i de gamle mønstervedtektene som omhandler formålet", men gjaldt også § 6 om styremedlemmenes partimedlemskap, § 7 om sentralstyrets rett til å godkjenne redaktøransettelser, og § 13 som ga redaktører ankerett til sentralstyret.

I behandlingen av dette delte styret seg. De ansattes styrerepresentanter uttrykte "bekymring for at nye mønstervedtekter nå ville bli oppfattet som et signal om sterkere sentral styring fra Norsk Arbeiderpresse." Styret vedtok nye § 5 og 8 – men tok forbehold om Samarbeidskomiteens behandling av formålsparagrafen (§2). Administrasjonen fikk fullmakt sammen med formannen til å foreta mindre justeringer etter styremøtet. De nye mønstervedtektene ble vedlagt protokollen. Men forutsetningen var altså at de skulle sendes til alle avisene med en anbefaling om at avisene foretok de nødvendige skritt for å endre sine eksisterende vedtekter i tråd med de nye bestemmelsene. Dette styrevedtaket ble gjort med 6 mot 3 stemmer: et mindretall gikk imot.[452]

Det var konserndannelsen som var årsaken til at mønstervedtektene ble tatt opp til revisjon i tiden 1989-1991. Konsernstyret sluttet seg den 14. november 1990 til administrasjonens forslag til nye mønstervedtekter – med unntak av formålsparagrafen. Den gikk til videre behandling. 4. mars 1991 signerte Alf Hildrum to notater om saken. Det første notatet var utdrag av Arbeiderpartiets prinsipp-program, og hadde med honnørord som "frihet", "demokrati", "likestilling", "likeverd" og "solidaritet." Hildrum bemerket at "Jeg husket ikke at begrepet sosialisme var nevnt så ofte i prinsipprogrammet. Det er nok flere som har glemt det." Det andre notatet gjaldt ny formulering av mønstervedtektenes formålsparagraf. Hildrum skrev til LO og Arbeiderpartiet at styret i Norsk Arbeiderpresse A/S nå hadde vedtatt nye mønstervedtekter for avisene, men mente at LO og DNA burde "vurdere formuleringen av formålsparagrafen" før den ble sendt ut til avisene til behandling. Den var altså ikke vedtatt av konsernstyret. Hildrum forklarte at "Det er enighet i styret om at avisenes formålsparagraf i framtiden bør knyttes opp mot verdigrunnlaget i stedet for partiet. (Organ for Det norske Arbeiderparti). Dette svarer bedre til det som i framtiden blir avisenes hovedoppgave: Å skape økt forståelse for de verdier som arbeiderbevegelsen står for, nedenfor eksemplifisert ved utdrag fra Arbeiderpartiets prinsipprogram." Så kom han med konsernstyrets forslag til ny formålsparagraf i mønstervedtektene:

> Selskapets formål er å utgi (Arbeiderbladet), herunder delta i aktivitet forbundet med dette. Avisen skal drive saklig og uavhengig journalistikk, forankret i arbeider-bevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd.

[450] Sak 62/90 "Forslag til mønstervedtekter for avisene", til styremøte den 30. oktober 1990, i arkivboks Da-0078, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[451] Saksdokument 62/90, fra styremøte 30. oktober 1990: Vedtak utsettes, i arkivboks Da-0078, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[452] Styremøteprotokoll fra styremøte i Norsk Arbeiderpresse A/S den 14. november 1990, i arkivboks Da-0078, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

Rett under dette siterte Hildrum den gamle formålsparagrafen, som erklærte at "Avisen skal være organ for Det norske Arbeiderparti og redigeres i samsvar med partiets grunnsyn." Hildrum presenterte den nye formuleringen som "administrasjonens forslag" – men i praksis var det nok han selv som stod bak. Men han ville ikke innføre den uten å ha ryggdekning fra sine eiere, LO og Arbeiderpartiet.[453]

De to notatene fra Alf Hildrum ble så oversendt til Samarbeidskomiteen mellom LO og DNA. Komiteen måtte svare innen torsdag 7. mars 1991. Komiteen godkjente nå den nye formålsparagrafen. Da komiteens godkjennelse forelå kunne konsernstyret i møte den 19. mars 1991 slutte seg til. Dermed var det altså bestemt at A-pressens nye formålsparagraf skulle lyde slik:

> Selskapets formål er å utgi avisen....., herunder delta i aktivitet forbundet med dette.
>
> Avisen skal drive saklig og uavhengig journalistikk, forankret i arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd.[454]

Med disse ordene fra mars 1991 ble det foretatt et formelt brudd mellom A-pressen og Arbeiderpartiet. Årsaken til denne vedtektsrevisjonen lå i selve konserndanningens behov for å modernisere avisgruppens bestemmelser. Det passet ikke lenger å bruke Johan Onas formulering "organ for Det norske Arbeiderparti." Det nye vedtektsforslaget kom formelt fra administrasjonen i Norsk Arbeiderpresse A/S – men i praksis må det ha stammet fra Alf Hildrum. Han opptrådte dog helt korrekt når han ville at aviskonsernets eiere LO og DNA skulle godkjenne formålsbestemmelsen først. Deretter hadde styret ryggdekning for å vedta at A-pressen skulle avskaffe den partilojaliteten som hadde vært avisenes viktigste formål. Det var en prinsipielt svært viktig endring av arbeideravisenes politiske status og rolle.

Den enkeltperson som hadde størst ansvar for å fjerne Johan Onas formulering "organ for Det norske Arbeiderparti" var altså konsernsjef Alf Hildrum. Han ville også ha eierne til å godkjenne at de øvrige mønstervedtektene også fikk mindre partitilknytning, altså bestemmelsene om tvungent partimedlemskap, om redaktørens forhold, ankemuligheten til sentralstyret osv. Disse falt nå bort: Avisredaktørene ble mindre knyttet til Arbeiderpartiet; redaktøren stod nå ansvarlig overfor avisens styre. På punkt etter punkt innebar Alf Hildrums revisjon at det ble en mye løsere forbindelse mellom A-pressen, LO og Arbeiderpartiet. Aller sterkest kom det til uttrykk ved at selveste formålsparagrafen ble endret. Med konsernstyrets endelige vedtak den 19. mars 1991 falt "Organ for Det norske Arbeiderparti" bort for godt. Endringen var Hildrums verk - selv om den først måtte godkjennes av LO og Arbeiderpartiet.

Revisjonen av A-pressens formålsparagraf var så viktig at Arbeiderpartiet nevnte den i sin årsmelding. Hver gang trykket Arbeiderpartiet årsberetningene for A-pressen og for Arbeiderbladet i sine egne årsberetninger. Det var gammel tradisjon. I Arbeiderpartiets årsmelding for 1990-1992 var de fortsatt oppført. Om Arbeiderbladet het det at resultatet ved utgangen av 1990 viste et underskudd på 24 millioner kroner, og en negativ egenkapital på 21 millioner. Avisen hadde behov for ny kapital "dersom

[453] Notat til LO og DNA fra Hildrum 4. mars 1991"Formålsparagraf for A-pressens aviser", i arkivboks Da-0083, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[454] Saksdokument og styreprotokoll fra Norsk Arbeiderpresses styremøte den 19. mars 1991, i arkivboks Da-0080, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

avisen skulle drives videre." Norsk Arbeiderpresse A/S hadde så foretatt en vurdering av Arbeiderbladets muligheter til å overleve som organisasjon, og hadde sagt seg villig til å overta ansvaret for driften. Det ble gjort mulig med en refinansiering på 30 millioner kroner. Dermed skiftet Arbeiderbladet eierskap i 1991 - fra Arbeiderpartiet til Norsk Arbeiderpresse AS. Avisens styre og ledelse gikk av, nytt styre og ny ledelse ble ansatt. Deretter ble det gjennomført kostnadsreduksjoner. Driften ga Arbeiderbladet et underskudd på 4 millioner i 1991, men et gryende overskudd i 1992. Avisen konsentrerte seg nå om produktutvikling og opplagstall. Arbeiderbladet ga denne fremstilling av eierskiftet fra Arbeiderpartiet til A-pressekonsernet i sin årsmelding:

> Vi har skiftet eierskap – men vi har ikke skiftet formål. Fortsatt er det slik at Arbeiderbladets produktprofil skal bygge på grunnleggende sosialdemokratiske ideer. Vår oppgave er imidlertid forskjellig fra parti og fagbevegelse i den forstand at vi i større grad må være en plass for diskusjoner og utvikling av tanker framfor rent operative oppgaver. Derfor vil vi i Arbeiderbladet finne mange forskjelligartede oppfatninger ved siden av det rene nyhetsperspektivet. Vårt håp er at avisa i så måte skal ha stor nytteverdi både for medlemmer av partiet og for de som er organisert i fagbevegelsen.[455]

I årsberetningen fra A-pressen – som nå tellet 32 aviser med et totalopplag på 525 000 eksemplarer – het det om endringen av avisenes formålsparagraf:

> I forbindelse med omorganiseringen av eierskapet vedtok konsernstyret også nye mønstervedtekter for avisene. Til nå har mønstervedtektene slått fast at avisene skulle være "organ for Det norske Arbeiderparti og redigeres i samsvar med partiets grunnsyn." I de nye vedtektene heter det at "avisen skal drive saklig og uavhengig journalistikk forankret i arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd." Med dette har konsernstyret tilpasset vedtektene den realitet som har vært for lengst: Avisene er ikke lenger partiaviser. Men avisenes grunnsyn er like klart og forpliktende som tidligere.[456]

Slik tok A-pressen offisielt farvel med sitt tidligere formål som partipolitisk organ. Endringene fikk straks konsekvenser. Dette var siste gang A-pressen og Arbeiderbladet ble tatt med i Arbeiderpartiets årsmeldinger. Ifølge årsmeldingen var det hele en rasjonell tilpasning til en ny tid. Det var en underdrivelse: i realiteten var det avslutningen på A-pressens formelle tilknytning til Det norske Arbeiderparti. De nye mønstervedtektene var et formelt brudd på arbeideravisenes gamle tilknytning til partiet.

Årsaken til at arbeideravisenes formelle lojalitet til Arbeiderpartiet ble avviklet, finner vi altså i selve konserndannelsen. Arbeiderpartiets egen årsmelding viste selv til at ordene "organ for Det norske Arbeiderparti" ikke passet lenger i 1991. Det var en henvisning til den langvarige selvstendiggjøringen av journalistikken som hadde foregått i A-pressen – ikke minst som følge av korrektiv-begrepets gjennomslag siden 1970-årene. Når DNA fremstilte endringen av mønstervedtektene i så nøkterne og rasjonelle ordelag, var det nok også for å tone ned betydningen av inngrepet. Det ble

[455] Årsmelding for Det norske Arbeiderparti 1990-1992: 110-111
[456] Årsmelding for Det norske Arbeiderparti for 1990-1992: 112

altså Alf Hildrum som omskapte Johan Onas A-presse-imperium til den nye tid – som konsern.

Alf Hildrum må ha regnet med at revisjon av mønstervedtektenes formålsparagraf kunne vekke motstand. Derfor ble pillen sukret: mens den gamle partilojaliteten behendig ble luket ut kom det nå inn en ny og flott henvisning til "arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd." Hvilken sosialdemokrat kunne gå imot slike honnørord? "Frihet", "demokrati" og "likeverd" var nøkkelbegreper i arbeiderbevegelsens vokabular. Men hva som egentlig lå i disse begrepene – slik de skulle gjelde for A-pressen - ble ikke forklart, selv om de stammet fra Arbeiderpartiets prinsipp-program. Når Hildrum hentet "frihet", "demokrati" og "likeverd" fra partiets egne formuleringer hadde han sitt på det tørre. Dette kunne fortsatt se ut som en støtte til Arbeiderpartiet – i hvert fall til dets grunnsyn. Hildrum ville at avisgruppen fortsatt skulle smykke seg med bevegelsens honnørord.

Men samtidig fastslo den nye formålsparagrafen noe annet: nemlig at A-pressens aviser skulle drive "saklig og uavhengig journalistikk." Den gamle partisanjournalistikken – med partilojale referater, kommentarer og nyheter – var ikke lenger noe ideal. Partipolitisk polemikk skulle erstattes av "saklighet", partilojalitet av "uavhengighet." Tradisjonell partijournalistikk og bunden lojalitet hadde ingen støtte i den nye formålsbestemmelsen.

Etterpå kommenterte internbladet "A-pressenytt" at avisgruppen hadde fått ny formålsparagraf. Bladet oppsummerte at det "noe tilårskomne og lite tillitvekkende" "organ for Det norske Arbeiderparti" var erstattet med at "Avisen skal drive saklig og uavhengig journalistikk, forankret i arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd." Lederen mente at "alt for få aviser har et bevisst forhold til sitt produkt... En omlegging av formålsparagrafen behøver ikke gi seg utslag i noen verdens ting, men kan danne utgangspunkt for en intern debatt i avisene. Hvem lager vi avis for? Hvordan gjør vi det på en måte som treffer målgruppen hjemme i dag? Dette er spørsmål som altfor sjelden stilles i avisredaksjonene."[457]

Engen-saken – det optimale korrektiv?

Parallelt med konsernstriden som ledet frem til revideringen av A-pressens mønstervedtekter i årene 1989-1991, foregikk en av de største avsløringer i norsk presse i 1980-årene – avsløringen av møbelhandler Arvid Engen på Jessheim. Arbeiderbladet stod sentralt i denne saken. Etter å ha virket i det skjulte i mange år, ble Arvid Engen for første gang trukket frem offentlig. Det skjedde over en helside i Arbeiderbladet torsdag 6. juli 1989. Nyheten var signert avisens reportere Anders Bjartnes og Hans Kr. Amundsen. De hadde reist til Engens privatbolig på Jessheim. Arvid Engen kom da ut i hagen – og avisens fotograf Mimsy Møller knipset ham iført T-skjorte og med hendene i lommen. Dette pressefotoet var i seg selv ikke så veldig informativt. Men når det ble kombinert med nyheten om at Arvid Engen hadde aksjonert hjemme fra sin egen stue for å få tilbake Torleiv Vika som sjef for Politiets anti-terror-tropp i 1986, fikk bildet stor betydning. De to reporterne skrev at Engen selv bekreftet at han hadde involvert folk som Reiulf Steen, Rolf Hansen, Tor

[457] A-pressenytt juni 1991

Aspengren og Yngve Haagensen i sin aksjon for Torleiv Vika. Den oppsiktsvekkende nyheten bar tittelen "Opprør fra Ullensaker."[458]

Oppslaget føyde seg straks inn i de siste ukenes nyhetsbilde. Saken hadde startet med NRKs Dagsnytt-sending kl. 07.30 om morgenen den 27. juni 1989. Reporter Arne Wam leste da opp en melding om at det pågikk jevnlig utveksling av informasjon mellom sentrale tillitsvalgte i Arbeiderpartiet og Overvåkningspolitiet. Det var en eksplosiv nyhet – men Wam oppga ingen kilder. Nyheten sendte sjokkbølger inn i det politiske miljøet, og dermed startet en av de merkeligste nyhetsaker i norsk presse. Alle nyhetsredaksjoner grep saken: forholdet mellom Arbeiderpartiet og Overvåkningstjenesten ble en topp-sak – som var delikat fordi den inneholdt konspirasjonsmuligheter og hemmelige forbindelser med kjente politikere i hovedrollene. Fra og med 27. juni 1989 skapte Dagsnytts melding en nyhetsføljetong som varte i ukevis - preget av rykter, spekulasjoner og dementier. Årsaken var at Arne Wams kilde var anonym – ingen visste hvem som stod bak. Arbeiderpartiet stod i sentrum – og det var faktisk det partieide Arbeiderbladet som drev avsløringene fremover. Vi må derfor spørre: i hvilken grad opptrådte Arbeiderbladet som korrektiv i Engen-saken, som først og fremst rammet Arbeiderpartiet? Det skal vi se på nå.

Den virkelig store avsløringen kom Arbeiderbladet med dagen etter Vika-saken. Fredag den 7. juli 1989 skrev Arbeiderbladet over hele sin førsteside: "Arne Wams "edderkopp"." Helt siden 27. juni hadde spekulasjonene rast om hvem som var kilden til nyheten i Dagsnytt. Nå meldte Arbeiderbladet: møbelhandler Arvid Engen "stod sentralt i Dagsnytt-reporter Arne Wams overvåkingshistorie. Engen er "edderkoppen" på Jessheim." Nyheten var illustrert med pressefotoet fra dagen før.[459] Arbeiderbladet avslørte at Arvid Engen var Arne Wams kilde. Nyheten på side 6 bar tittelen " "Edderkoppen" på Jessheim." De to reporterne skrev at Arvid Engen "ikke klarer å holde "fingrene av fatet" når han får snusen i ting som han synes er spennende. Og hver gang han reagerer, går han til topps... Arvid Engen er på alle måter en selvbestaltet institusjon. Han går ikke av veien for å skryte av kontaktene han har hatt med toppfolk i alle leire, og som han regner som "sine"...". Verken Arne Wam eller programredaktør Tor Fuglevik ville kommentere saken overfor Arbeiderbladet. Dagen før hadde Aftenposten skrevet at Arbeiderpartiets faglige sekretær Per Karlsen var den på partikontoret som hadde kontakt med Overvåkningspolitiet gjennom sin jobb.[460]

Saken utviklet seg raskt. Den 8. juli skrev Arbeiderbladet på førstesiden: "ENGEN VILLE KASTE NORDLI." Avisen hadde funnet ut at Arvid Engen hadde forsøkt å kaste Odvar Nordli som statsminister i 1979, for å erstatte ham med partiformann Reiulf Steen.[461] Ifølge Arbeiderbladet skaffet Nordlis statssekretær Per Vassbotn informasjoner om Engens planer i 1979, og holdt så Nordli orientert. Nå ti år etter nektet Per Vassbotn å kommentere saken overfor Arbeiderbladet. Avisen skrev ellers at Arvid Engen hadde bekreftet at han hadde hatt kontakt med Arne Wam i Dagsnytt.[462]

[458] Arbeiderbladet 6. juli 1989
[459] Arbeiderbladet 7. juli 1989
[460] Arbeiderbladet 7. juli 1989
[461] Arbeiderbladet 8. juli 1989
[462] Arbeiderbladet 8. juli 1989

Arbeiderbladet kom nå med nye avsløringer fra dag til dag. "Engen klarte å svekke Nordli" erklærte førstesiden 10. juli.[463] "Verkebyllen Ullensaker" het det to dager etter. Anders Bjartnes og Hans Kr. Amundsen skrev at "påfallende få kjenner eller husker noe som helst om sine forbindelser med Arvid Engen. Han er på ingen måte noe bekjentskap man skryter på seg." "En del steder er han ikke med i det hele tatt. Andre steder vandrer han i skyggene, på jakt etter en løsning som helst bør bli slik som han vil ha det." Selv sa Arvid Engen til avisen denne dagen at han mente at Oslos politimester Willy Haugli hadde overvåket ham det siste halve året.[464] Den 13. juli fant Arbeiderbladet grunn til å oppsummere saken så langt. De to reporterne innrømmet at "Vi vet ikke alt. Bare Arne Wam kan knytte alle tråder tilbake til sin første sjokk-nyhet. Den hele og fulle sannhet får vi ikke før møbelhandler Arvid Engen bestemmer seg for å ta bladet fra munnen." Bjartnes og Amundsen skrev at det var først nå at offentligheten fikk vite den virkelige årsaken til alle lekkasjene fra Arbeiderpartiets indre sirkler mot slutten av 1970-årene: "Man lette etter direkte forbindelser mellom folk, og tenkte aldri at det kunne finnes en hemmelig "nyhets-sentral", en mellommann som mottok, silte og fordelte toppnyheter. I dag er det gått et lys opp for mange, har Arbeiderbladet fått vite. Svaret lå i nyhetssentralen på Jessheim." De to slo fast at selv om Arne Wam ikke ville ut med hvem som var hans kilde, var Arvid Engen nå avslørt som hovedkilden. Bjartnes og Amundsen skrev at "etter hvert blir bildet av Arvid Engen som en stor intrigemaker med en voldsomt stor kontaktflate tegnet klarere og klarere. Han har vært edderkoppen i et nett som har strakt seg langt inn i det politiske miljø, i fagbevegelsen og i pressekretser." De bemerket en spesiell side ved saken: at de politiske redaktørene i VG og Dagbladet, Per Norvik og Per Vassbotn, begge faktisk var klistret til møbelhandleren siden 1970-årene. Først Vassbotn, men da han ble statssekretær hos Odvar Nordli, overtok VG som avtaker for de beste lekkasjene fra interne partimøter i Arbeiderpartiet – via Arvid Engen.[465]

Den 15. juli slo Arbeiderbladet opp på førstesiden en uttalelse fra Reiulf Steen: "-Engen sjokkerer." Steen – som nå var blitt stortingspresident - var rystet og sjokkert. Hans tidligere venn Arvid Engen hadde gitt NRK et privat brev som Steen skrev til ham i august 1981. I brevet ga Reiulf Steen fritt utløp for sin frustrasjon overfor Gro Harlem Brundtland. Innholdet var svært personlig, og var ikke skrevet med tanke på offentliggjøring.[466]

Den aller største skandalen trykket Arbeiderbladet den 1. august 1989. Hele førstesiden var viet til tittelen "Reiulf Steen: - Jeg brukte Arvid Engen." Nyheten stammet fra Steens egen pressekonferanse på Hotel Continental dagen før. Der innrømmet Reiulf Steen at han over en periode på ti år hadde "foret" Engen "med informasjon fra Aps indre liv" mens han var partiformann. Steen innrømmet også at han kjente til at Arvid Engen gjorde lydbånd-opptak av sine telefonsamtaler – og at han siden spilte dem av for utvalgte pressefolk. Steens pressekonferanse hadde vart i to og en halv time. "Foran et kobbel pressefolk ble han drevet fra skanse til skanse i den beinharde kampen han fører for sitt politiske liv", het det. Arbeiderbladet slo fast at

[463] Arbeiderbladet 10. juli 1989
[464] Arbeiderbladet 12. juli 1989
[465] Arbeiderbladet 13. juli 1989
[466] Arbeiderbladet 15. juli 1989. Reiulf Steen valgte til slutt å offentliggjøre sitt brev til Arvid Engen datert 11. august 1981, i boken Maktkamp (Steen 1989: 256-265. Brevet ble også gjengitt i Johansen og Jørgensen 1989.

siden Reiulf Steen i den aktuelle tiden både var partiformann og statsråd, var det "derfor ikke småtterier når Steen nå bekrefter å ha plantet opplysninger hos Arvid Engen med den hensikt at møbelhandleren skulle viderebringe historiene til sine pressekontakter." Arbeiderbladet bemerket at Reiulf Steens "innrømmelser i går strakk seg uhyre langt, sannsynligvis mye lenger enn han hadde tenkt å gå i forkant av pressekonferansen." Anders Bjartnes skrev: "Steen innrømmer altså at han var kilden for lekkasjer fra Aps indre liv som kunne tenkes å gi avisleserne et positivt bilde av seg selv. Alt dette gikk via Arvid Engen. Det strakk seg over flere år, men det var særlig rundt 1980 virksomheten var heftigst." Bjartnes mente likevel at Reiulf Steen nok hadde mistet kontrollen med Arvid Engens virksomhet, og at Engen opererte på siden av det Steen hadde gitt klarsignal for. Avisen skrev at Steen først hadde benektet eksistensen av de angivelige lydbåndopptakene, men nå innrømmet han ikke bare at det fantes lydbånd av samtaler mellom ham og Engen, han innrømmet også at han visste at de ble avspilt for journalister: "Det er altså en ganske annen historie Steen forteller nå enn det var for tre uker siden, og det bidrar slett ikke til å styrke hans troverdighet", konstaterte Anders Bjartnes. Reiulf Steen hadde gått fra "Fra skanse til skanse." Statsminister Gro Harlem Brundtland ville ikke kommentere Reiulf Steens innrømmelser denne dagen.[467]

Reiulf Steens sensasjonelle pressekonferanse på Hotel Continental gjorde saken enda mer delikat – ikke minst for Arbeiderbladet, som ble eid av det parti som Reiulf Steen hadde vært formann i. Hvor langt kunne Arbeiderbladet gå i en slik situasjon? Lederen var skarp, men Reiulf Steen unngikk fullstendig slakt. Avisen tok det som hadde skjedd til etterretning og påtalte det grove tillitsbruddet som Steen hadde gjort seg skyldig i. Arbeiderbladet konstaterte at det var et "trist stykke norsk politisk historie" som ble lagt frem på pressekonferansen, med "metoder i det politiske spillet som alle må ta avstand fra." Lederen anså Arvid Engen som en "farlig og uberegnelig medspiller", men slo fast at Reiulf Steen selv måtte ta "hovedansvaret for manglende dømmekraft og en opptreden som bærer preg av konspirasjon og illojalitet." Det var "uakseptabelt" og "meget alvorlig." Avisen forklarte ved å vise til at begivenhetene hadde foregått samtidig med Reiulf Steens livskrise; personlige problemer med skilsmisse og alkohol. Midt i alt dette fremhevet Arbeiderbladet likevel den positive innsatsen som Reiulf Steen hadde gjort for å samle arbeiderbevegelsen i Arbeiderpartiet. Avisen mente også at Reiulf Steen nok kunne reise seg igjen, ja den viste til Lars Oftedal - som hadde reist seg etter først å ha innrømmet et utenomekteskapelig forhold i 1891. Arbeiderbladet valgte altså en relativt forståelsesfull linje overfor Reiulf Steen – ja, den antydet at Steen fortsatt kunne ha en politisk fremtid selv etter Engen-saken.[468]

Engen-saken ble både delikat og spesiell. På den ene siden var det Arbeiderbladet som avslørte Arvid Engen – etter at Dagsnytt hadde brakt den første meldingen. På den annen side viste Arbeiderbladet forståelse etter at Reiulf Steen innrømmet at han var Arvid Engens kilde i partiet. Den 5. august gikk Arbeiderbladet dypere inn i situasjonen med en leder om "lekkasjer og journalistikk." Avisen konstaterte at de mange lekkasjene som hadde forekommet i avisene på slutten av 1970-tallet var blitt oppfattet som et stort problem innad i Arbeiderpartiet. Og det kom

[467] Arbeiderbladet 1. august 1989
[468] Arbeiderbladet 2. august 1989

som "et sjokk" da det viste seg at det var partiformannen selv, Reiulf Steen, som stod bak dem. Arbeiderbladet slo fast at Arvid Engen hadde drevet en helt "ekstraordinær" virksomhet: "De fleste som har stelt med politisk journalistikk i de siste 20-30 årene har aldri opplevd eller hørt om noe liknende." Arbeiderbladet valgte likevel å forsvare den politiske lekkasjen som noe "normalt i det politiske liv. Det bringer fram nyheter og det gir bedre innsikt for å forstå de politiske prosessene." Men avisen mente at lekkasjer måtte "behandles med ansvar", særlig når de gjaldt intern maktkamp i et parti: "Da er det en journalistisk plikt overfor opinionen å sørge for at en avis – eller radio og fjernsyn – ikke blir et ukritisk redskap for enkelte politikere og deres støttespillere." Arbeiderbladet valgte her å svinge pisken over hvordan Dagbladet, VG og NRK hadde brukt Arvid Engen som informant:

> Det er all grunn til å stille spørsmålstegn ved den kritiske sansen til den del av pressen som gjennom mange år har vært involvert i Arvid Engens virksomhet. Det er tydelig at man har lagt større vekt på å dekke kilden for å få sine sensasjoner, enn å foreta en kritisk vurdering av kilden og kildens hensikter med lekkasjene. Denne sommeren har tilfulle vist at det er virksomheten til *kilden* Arvid Engen som først og fremst har hatt behov for å få et kritisk journalistisk søkelys rettet mot seg.
>
> Det hører med til historien at det var Arbeiderbladet som i sommer først rettet søkelyset mot virksomheten til møbelhandleren på Jessheim. Både Dagbladet, VG og NRKs Dagsnytt har, til dels gjennom mange år, holdt ham skjult som kilde. Aftenposten har valgt å alminneliggjøre det som har skjedd fordi avisen åpenbart tror at det virker mest skadelig for Arbeiderpartiets nåværende ledelse. Man driver da valgkamp!
>
> Blant mye annet synes vi opprullingen av Engen-saken er et godt bevist på at det også i et demokrati som vårt er et stort behov for en differensiert presse.[469]

Slik angrep Arbeiderbladet både Dagbladet, VG, Aftenposten og NRK. Arbeiderbladet kritiserte særlig Dagbladet og VG som først hadde brukt Engen som kilde for sine lekkasjesaker i 1970-årene. Arbeiderbladet pekte på seg selv som en kontrast: selv hadde de avslørt Arvid Engen.

Engen-saken er både unik og underlig. I vår sammenheng er det nærliggende å bruke den i en diskusjon om Arbeiderbladets journalistikk i forhold til Arbeiderpartiet mot slutten av 1980-årene. Viser Engen-saken at Arbeiderbladet var blitt fri og selvstendig i forhold til sitt parti? Kan Engen-saken sees som eksempel på at selv arbeideraviser nå kunne opptre som et kritisk og avslørende korrektiv overfor sitt eget parti? Eller har vi her et særtilfelle som peker i andre retninger?

Utgangspunktet er klart nok: det *var* Arbeiderbladet som drev saken fremover og som fant Arne Wams kilde. Avisen brakte Arvid Engen frem i lyset for første gang 6. og 7. juli 1989 - selv om avsløringen rammet eliten i Arbeiderpartiet og LO med full tyngde. Umiddelbart er det bemerkelsesverdig at det faktisk var det gamle hovedorganet i arbeiderpressen som kom med denne avsløringen. Derfor tyder mye på at Arbeiderbladet i Engen-saken delvis opptrådte som et korrektiv. Avisens sjefredaktør Per Brunvand delte opprinnelig den oppfatning, at arbeideravisene burde kunne opptre som korrektiv overfor sin egen bevegelse og dens organer – en tankegang som jo Reiulf Steen hadde gjort seg til talsmann for i 1970-årene. Slik kan

[469] Arbeiderbladet 5. august 1989, kursiv i original

Arbeiderbladets opptreden i Engen-saken sees som eksempel på en arbeideravis som ikke unnlot å ramme sitt eget parti - selv med en så delikat avsløring som dette. Saken kom for øvrig på et svært lite gunstig tidspunkt for Arbeiderpartiet: rett før stortingsvalget 1989.

I denne forstand kan Engen-saken illustrere hvilken sprengkraft korrektiv-prinsippet kunne få når det ble anvendt i arbeiderpressens hovedorgan: Engen-saken ble den største politiske skandale i norsk politikk i siste del av 1980-årene, selv om den handlet om forhold ti år før. Arbeiderbladets avsløring av "edderkoppen" på Jessheim *var* ekstraordinær.

På den annen side visste heller ikke Arbeiderbladet den 6. og 7. juli 1989 hvem i partiledelsen som ville bli rammet av saken. Avisen kunne neppe forutse at Reiulf Steen selv ville stå frem og innrømme at han hadde brukt Engen for å plante nyheter i pressen. Her oppstod et av sakens merkeligste paradokser: hvis vi ser Arbeiderbladets avsløring som eksempel på korrektiv-prinsippet i A-pressen, så kom det nå faktisk til å ramme korrektiv-begrepets fremste talsmann – Reiulf Steen. Det hadde han neppe regnet med den gang han argumenterte så ivrig for at A-pressen burde være korrektiver til Arbeiderpartiet og fagbevegelse. At han selv kunne bli rammet av den korrektiv-journalistikken han gikk inn for, må ha stått temmelig fjernt for ham. Ikke desto mindre ble det Steen selv som kom i søkelyset.

Reiulf Steens pressekonferanse på Hotel Continental 31. juli 1989 kastet nytt lys på avisenes politiske journalistikk i 1970-årene. I tilbakeblikk fra 1989 ble det lettere å forstå det som hadde foregått dengang. Mange aviser i 1970-årene var fortsatt preget av spenningen mellom gammel partilojalitet og det nye behovet for redaksjonell selvstendighet. Dagbladet og VG gikk foran i den politiske journalistikken. Dagbladet og VG var svært godt informert om indre forhold i Arbeiderpartiet: de trykket referater fra lukkede møter i sentralstyret og kjente til hva som var sagt mellom partifeller i fortrolighet. Arbeiderpartiets politikere måtte ufrivillig konstatere at informasjon fra lukkede møter stadig stod på trykk i Dagbladet og VG dagen etter – i Dagbladet gjaldt det særlig artiklene til Per Vassbotn, i VG dem til Stein Kåre Kristiansen. Etter Arbeiderbladets avsløring av Arvid Engen og Reiulf Steens avsløring av seg selv, ble det i juli-august 1989 for første gang klart hva som hadde skjedd: Reiulf Steen hadde snakket med Arvid Engen etter møtene og fortalt hva som ble sagt. Siden snakket Engen med Vassbotn eller Kristiansen – og så ble det oppslag i Dagbladet og VG.

Lekkasjene fikk store konsekvenser: i A-pressen begynte man å se på Dagbladet og VG som konkurrenter selv på nyheter om det indre liv i Arbeiderpartiet og LO. Det var ikke lenger slik at arbeiderpressen kom først med nyhetene fra arbeiderbevegelsen. Det var denne nye konkurransesituasjonen som var avgjørende da sjefredaktør Arvid Jacobsen i januar 1981 bestemte seg for at Arbeidernes Pressekontor skulle gå ut med nyheten om Odvar Nordlis sykdom. Jacobsen begrunnet sin beslutning med den nye konkurransen som hadde oppstått fra borgerlig presse[470]; i praksis Dagbladet og VG. De kom stadig med nyheter fra Arbeiderpartiets indre sirkler – lekkasjer som altså kom fra Reiulf Steen via Arvid Engen. Dermed oppstod en nokså paradoksal situasjon: på DNAs sentralstyremøte fredag 30. januar 1981, kritiserte Reiulf Steen Arbeidernes Pressekontor for å ha offentliggjort nyhetsmeldingen om Odvar Nordlis sykdom. Arvid Jacobsens begrunnelse var at AP gjorde det for å svare på konkurransen fra

[470] Jfr. kapittel 2

Dagbladet og VGs dekning av Arbeiderpartiet. Disse lekkasjene var det langt på vei Reiulf Steen selv som hadde stått bak. Nordli-meldingen gjennom AP fremkom som en reaksjon på de lekkasjer Dagbladet og VG brakte – på grunn av Reiulf Steens egen bruk av Arvid Engen. Steens lekkasjer via Arvid Engen ble en boomerang som slo tilbake. AP-meldingen om Nordli var en høyst uventet konsekvens for Reiulf Steen - av Reiulf Steens egen virksomhet – på et tidspunkt da han fortsatt var partiformann i Arbeiderpartiet. Først etter avsløringene i 1989 ble disse intrikate sammenhengene kjent. Reiulf Steen var både opphavsmann – og den som ble hardest rammet – når Arbeiderbladet praktiserte hans eget korrektiv-prinsipp med avsløringen av møbelhandler Arvid Engen.

På den annen side: heller ikke Arbeiderbladet visste tidlig i juli 1989 at Engen-saken etter hvert ville ramme Reiulf Steen. Det kunne ingen vite på forhånd. Hans pressekonferanse den 31. juli var et svar på flere ukers nyhetsføljetong i pressen – og var en virkning som Arbeiderbladet ikke hadde noe direkte ansvar for. Først hadde Dagsnytt kommet med sin sensasjonelle nyhetsmelding med anonym kilde den 27. juni, deretter avslørte Arbeiderbladet hvem som var kilden. Den etterfølgende nyhetsføljetong førte til at Reiulf Steen fant å måtte komme med sin innrømmelser. Hendelsesforløpet rammet Arbeiderpartiet og dets tidligere partiformann – den daværende stortingspresident – langt hardere enn Arbeiderbladet kunne ant på forhånd.

Dette siste gjør at vi skal være litt tilbakeholdne med å tolke Arbeiderbladets opptreden utelukkende som eksempel på korrektiv-journalistikk i A-pressen. Mye tyder på at saken var mer komplisert enn som så. For Arbeiderbladet opptrådte også som et korrektiv overfor borgerlig presse. Det viser lederen som kritiserte Dagbladet, VG og Aftenposten. Med den slo Arbeiderbladet tilbake mot 1970-tallets lekkasjer i Dagbladet og VG, som en slags forsinket mot-reaksjon. Dagbladet og VG hadde skapte store problemer for Arbeiderpartiet gjennom sine mange avsløringer av indre forhold i partiet i 1970-årene. Nå, ti år etter var det et element av hevn over Arbeiderbladet når avisen endelig kunne slå tilbake. Det var noe triumferende over at Arbeiderbladet – av alle – avslørte kilden for DNAs plagsomme lekkasjer i Dagbladet og VG.

Slik blir Arbeiderbladets opptreden i Engen-saken tvetydig: i tillegg til å være kritisk og avslørende ved å avsløre Arvid Engen, foregikk det også ut fra et visst hensyn til Arbeiderpartiet likevel. Det ser en tydelig om en studerer avisens omtale av saken i tiden mellom Dagsnyttmeldingen 27. juni og det første Engen-oppslaget 6. juli. Før avisen visste hva som skulle komme, brakte Arbeiderbladet flere dementier og kritikk fra partiledelsen – rettet mot Dagsnytt og NRK. Disse oppslagene viser at Arbeiderbladet opptrådte lojalt.

Den 28. juli skrev Arbeiderbladet at overvåkningssjef Jostein Erstad og Ap-sekretær Thorbjørn Jagland oppfordret kildene bak Dagsnytt-oppslaget til å stå frem. Avisen intervjuet også tidligere partisekretær Ronald Bye. Han sa: "Jeg velger fortsatt å tro at jeg avviklet dette da jeg brente opp arkivene." Haakon Lie sa: "Det er bare tull at vi gammelkara har hatt møter, og drevet et spill. Det er ikke slikt i Arbeiderpartiet mer. Det verste er jo at det ikke er noen indre dragkamp i det hele tatt innad i partiet lenger." Arbeiderbladet slo fast at "rykter om hysj-kontakter og tvilsomme indre rivninger var det verste som kunne skje ved inngangen til valgkampen. Derfor var det fortvilte partiansatte som slukket branner overalt hvor de kom til i hele går."

Partisekretær Thorbjørn Jagland var ifølge avisen "nådeløs i sin fordømmelse av partimedlemmer som er involvert i overvåkningssaken." Jagland sa at "De er sprø og syke. Det de driver med hører hjemme i diktaturer. Kom opp i dagslys, men det tør dere vel ikke."[471]

"-NRK med løse påstander", skrev Arbeiderbladet på førstesiden 29. juli 1989. Nå var det statsminister Gro Harlem Brundtland som tok ordet: "NRK sprer rykter og løse påstander. Man kan spørre seg hva hensikten er." Hun oppfordret NRK til å komme med navnene på dem som hadde konspirert og sa at NRK hittil hadde nektet å komme med belegg for påstandene. Arbeiderbladet konstaterte denne dagen at opplysningene i Dagsnytt var blitt dementert av alle som inntil da var trukket inn som mulige mistenkte.[472] På lederplass viste Arbeiderbladet til alle dementiene og gikk hardt ut mot NRK: "Det som da blir igjen er en serie blanke avvisninger av de anonyme påstandene i Dagsnytt radio... Foreløpig hefter det altså bare spørsmålstegn ved sannhetsgehalten i den opprinnelige historien... Inntil videre er dette en betydelig belastning på NRK. Det er kastet mistanke på en rekke personer... NRK har påtatt seg et betydelig ansvar ved å gå ut, slik Dagsnytt nå har gjort uten å være i stand til å dokumentere påstandene bedre enn hittil." I en signert kommentar skrev Arne Halvorsen at "Hittil har Wam og NRK kun oppnådd å så tvil og kaste mistanke mot fire stortingsrepresentanter, hvorav tre må være uskyldige. Alle føler seg i gapestokken, så lenge "muldvarpen" ikke har stått frem." Hans oppfordring lød derfor: "Få sannheten på bordet. Ingen er tjent med dulgte henvisninger og generelle betraktninger bygget på anonyme og "velplasserte" kilder i norsk samfunnsliv." Halvorsen mente at NRK nå opplevde en boomerang-effekt: Det som først så ut til å være en sensasjonshistorie slo "nå tilbake på NRK." Avisen siterte statsminister Gro Harlem Brundtland, som var "forbannet" fordi saken tok oppmerksomheten bort fra det sentralstyret ønsket å nå ut med: en ny industripolitikk for 1990-årene. Hun ga klar beskjed: "Dersom det er noe skal alt bringes til overflaten og fjernes."[473] Med disse ordene ga Brundtland faktisk et oppdrag – til dem som hadde anledning til å grave i saken. Arbeiderbladet hadde således ryggdekning fra DNAs partiformann og statsminister - til å grave frem Dagsnytts anonyme kilde og få vedkommende opp til overflaten.

Samtidig delte Arbeiderbladet partiledelsens oppfatning. På lederplass kritiserte avisen NRK: "Det alvorlige er at NRK med sine anonyme kilder har satt en rekke aktverdige menneskers gode rykte på spill. Det er sådd mistanke og gitt næring til snuskete sladder uten at NRK har kunnet dokumentere verken troverdighet eller redelige hensikter. Dermed gikk det som det burde gå - nå er det NRKs egen journalistikk som er kommet i søkelyset. Dagsnytts gode renomme som nyhetsformidler er satt på spill." Ingen av påstandene i NRK Dagsnytts overvåkningshistorie var bekreftet eller sannsynliggjort siden bomben sprang i Dagsnytt, konstaterte avisen.[474] Anders Bjartnes konstaterte: "En giftig rykteflom lammer Aps partiapparat en uke etter at NRK-Dagsnytts melding om heftig samrøre mellom sentrale Ap-folk og Overvåkingspolitiet. Det hviskes og tiskes i kriker og

[471] Arbeiderbladet 28. juni 1989
[472] Arbeiderbladet 29. juni 1989
[473] Arbeiderbladet 29. juni 1989
[474] Arbeiderbladet 1. juli 1989

kroker. Stadig lanseres nye teorier, og aldri har så mye sladder og ufordelaktigheter blitt fortalt." Han slo fast at "En bølge av mistenksomhet spres", mens mange trodde at "hele historien kan være plantet av folk som har vært ute etter å ramme Arbeiderpartiet ved inngangen til valgkampen...".[475]

Sett under ett kan Arbeiderbladets befatning med Engen-saken ikke uten videre tolkes dit hen at den nå opererte som korrektiv overfor sine egne – selv om avisen kom med avsløringer. Omtalen i tiden frem til 6. juli viser at Arbeiderbladet formidlet og delte partiledelsens syn på Dagsnytt-meldingen. Statsminister Brundtlands krav om opprydning den 29. juli, kan faktisk sees som en tillatelse til å grave frem hele saken – selv om den ville ramme Arbeiderpartiet. For bare i full offentlighet ville den også dø ut. For Arbeiderbladet kan Engen-saken altså sees som et uttrykk for partilojalitet, samtidig som avisen også hadde elementer av korrektiv-prinsippet til Reiulf Steen – selv om det rammet den samme Reiulf Steen selv – i tillegg til Dagbladet, VG, Aftenposten og NRK.

Engen-saken sommeren 1989 ble en av 1980-årenes største politiske skandaler. Allerede samme høst utga Reiulf Steen sin versjon av saken i den meget åpenhjertige boken *Maktkamp*.[476] Der skrev han om sin frustrasjon gjennom flere tiår i Arbeiderpartiets ledelse - over å føle seg motarbeidet og tilsidesatt. Han trakk lange historiske linjer og forklarte om skilsmissen og sine alkoholproblemer. Den vanskeligste tiden i hans liv var nettopp årene 1979-1980. Det var da han hadde nær kontakt med Arvid Engen. Steen innrømmet at det var massemedienes behandling av Engen-saken sommeren 1989 som gjorde at han skrev boken.[477] Til slutt rettet Steen krass kritikk av utviklingen i mediene, og særlig den i avisene. Han skrev at mediene "mer enn noe annet" formidlet en "forflatet og ofte endimensjonal oppfatning av verden... Massemediene er blitt mindre informerende, mindre analyserende, mindre argumenterende, mindre resonnerende, mindre kommenterende. Den kommenterende, kritiske reportasje har veket plassen for den representerende, den beskrivende billed-reportasjen. Kriminaljournalistikkens rapport danner mønster også for mye av den politiske journalistikken."[478]

Reiulf Steen hadde i 1989 altså fullstendig endret sitt syn på pressen: mens han i 1970-årene argumenterte for avisene som kritiske korrektiver til partiene, kritiserte han nå den nye journalistikken som var vokst frem – siden 1970-årene. Han som tidligere hadde vært en pådriver for en partipolitisk friere presse, mente i 1989 at avisene hadde gått for langt. Reiulf Steen hadde foretatt en presseideologisk saltomortale – som må kunne forklares ved at han selv kom i søkelyset i forbindelse med Engen-saken.

Senere høsten 1989 kom journalistene Viggo Johansen og Pål T. Jørgensen med mer om Engen-saken i sin bok "Edderkoppen. Historien om en møbelhandler."[479] Johansen og Jørgensen gjennomgikk hele saken – og kom med nye nytt: siterte utdrag fra mange av Arvid Engens lydbånd. Forfatterne oppga ikke sine kilder, men indirekte fremgår det at de må ha snakket med mange av sakens aktører. Sitatene fra Arvid Engens telefonsamtaler med Arbeiderpartifolk, LO-folk, pressefolk og politifolk

[475] Arbeiderbladet 5. juli 1989
[476] Steen 1989
[477] Steen 1989:10
[478] Steen 1989: 272-273
[479] Johansen og Jørgensen 1989

gjorde boken spesiell. De to skrev at "Vi får del i konspirasjon og vennskapskorrupsjon... Her er det lekkasjer, snusk, korridorsnakk og maktbegjær."[480] De skildret for eksempel hvordan Anders Bjartnes og Hans Kr. Amundsen fra Arbeiderbladet besøkte Arvid Engen på hans kontor, oppsøkte ham hjemme og fikk ham fotografert onsdag den 5. juli – med andre ord: den avgjørende avsløringen.[481] De forteller at Arvid Engen ringte til Pål T. Jørgensen og tilbød ham adgang til sine lydbåndopptak – etter å ha fortalt at det var han som hadde gjort Dagbladets Per Vassbotn til en stor journalist. Engen innrømmet da også mye kontakt med Stein Kåre Kristiansen i VG.[482] Forfatterne gjengir tidligere partisekretær Ronald Bye, som klaget over at "Lojaliteten i behandlingen av saker og personspørsmål har raknet helt"; Per Vassbotn og Dagbladet "sitter midt på Youngstorget" og ble informert i detaljer om hva som foregikk i Folketeaterbygningen og Folkets Hus.[483] Alle lekkasjene i Dagbladet og VG hadde skapt store problemer for Arbeiderpartiet i 1970-årene.[484]

Slik førte Arbeiderbladets avsløring til to dramatiske bokutgivelser allerede høsten 1989. Begge bøker ga et ubehagelig innblikk i lyssky politisk maktkamp på høyeste nivå i landets største parti. Siden fulgte Per Brunvand opp da han utga bok om sin redaktørtid i Arbeiderbladet fra 1975 til 1991. Brunvand skrev at det var Arbeiderbladet som stod for regien i Engen-saken. Etter Dagsnyttmeldingen om forbindelsen mellom Arbeiderpartiet og Overvåkningspolitiet ble det utløst en giftig rykteflom i partiet, skrev han. Arbeiderbladet bygde opp et kontaktnett på 50 personer – og det viste seg at de gjerne uttalte seg negativt om andre. Beskyldninger mot navngitte personer haglet, og språkbruken var sterk. Til slutt brakte prosessen frem Arvid Engens navn som sakens konspirator: han pleide jevnlig kontakt med folk som Tor Aspengren, Rolf Hansen og andre – i tillegg til Reiulf Steen. Brunvand ser Arbeiderbladet som sakens ledende avis. Det var ikke alle som likte det – men partisekretær Thorbjørn Jagland ønsket ifølge Brunvand å få alle kortene på bordet, slik at luften i Arbeiderpartiet kunne bli renere. En vesentlig årsak til Arbeiderbladets linje var at avisen selv hadde holdt avstand til Arvid Engen. Derfor kunne avisen angripe saken slik den gjorde.[485]

Kontrasten til Arbeiderbladets opptreden fant Per Brunvand i Dagbladet og VG. Begge var påfallende tilbakeholdne i Engen-saken, skriver han. Årsaken var angivelig at de beskyttet sin gamle kilde. Heller ikke NRKs Dagsnytt kunne avsløre ham. Dette var medvirkende til at Arbeiderbladet ble den ledende avis i den sensasjonelle avsløringshistorien fra Jessheim. Brunvand skrev at det for ham stod som "utrolig at pressefolk kunne motta slik informasjon år etter år uten å rette søkelyset mot kilden selv og mot kildens motiver. Av frykt for ikke å få vite mer våget man ikke å avsløre den fordekte virksomheten som fant sted fra Jessheim." Engens kontaktnett kunne bare avsløres av journalister som ikke selv var avhengig av ham som kilde – til syvende og sist var det derfor Arbeiderbladet ble sakens ledende avis.[486]

[480] Johansen og Jørgensen 1989: 8
[481] Johansen og Jørgensen 1989: 10-11
[482] Johansen og Jørgensen 1989: 32-33
[483] Sit.e. Johansen og Jørgensen 1989: 40
[484] Johansen og Jørgensen 1989: 41-42
[485] Brunvand 1991: 83-84
[486] Brunvand 1991:85-86

Oppgjøret

Engen-saken oppstod i 1989, akkurat da A-pressen var i ferd med å endre sin organisasjon. A-pressen beholdt sin gamle organisering frem til 1990-91. Omorganiseringen til konsern kom ved en tilfeldighet til å skje samtidig med avslutningen av den kalde krigen: fløyelsrevolusjonen i Øst-Europa og Berlinmurens fall i 1989, Tysklands samling i 1990 og Sovjet-Unionens oppløsning i 1991. Dramatiske nyheter med historisk sus ga nye perspektiver på etterkrigstiden i Norge. Da Berlin-muren falt i november 1989 kom årene siden 1945 i nytt lys også i Norge. Hele perioden 1945-90 begynte faktisk for første gang å fremstå som en sammenhengende epoke: den kalde krigen. Det åpnet for kritiske tilbakeblikk. En av dem som foretok et kritisk oppgjør med etterkrigstidens presse og journalistikk var Per Olav Reinton. I 1990 utga han boken "30-åring skutt i hodet. Pressens frivillige slaveri."[487] Reinton skrev delvis ut fra sin erfaring som journalist, men også ut fra sin rolle som rektor ved Norsk Journalisthøyskole i årene fra 1983 til 1989. Han hadde hatt det øverste ansvaret for landets journalistutdanning i Ronald Reagans epoke i 1980-årene – da den kalde krigen fortsatt preget verden. Da boken kom ut i 1990 var Reinton redaksjonssjef i NRK.

Bokens foranledning var Per Olav Reintons arbeid med å etablere kildekritikk som fag i journalistikkutdanningen. Han hadde tidligere skrevet en artikkel i Nytt Norsk Tidsskrift i 1984, om kildenes tyranni.[488] Det var dette resonnementet han utviklet i sin bok i 1990. Reinton valgte bevisst en svært polemisk form, fordi han mente at pressen egentlig ikke var åpen for å reflektere rundt kildekritikk. Han ville provosere sine kolleger, fordi mange oppfattet kildespørsmål som en svært personlig sak for den enkelte journalist. I tilbakeblikk kalte Reinton den kalde krigen for "de hvite løgners tid."[489]

Reinton begynte sin bok med å trekke en linje fra nyhetene om Berlin-murens fall 13. november 1989 til 13. november 1951 – dagen da Einar Gerhardsen annonserte sin overraskende avgang som statsminister.[490] Denne sammenstillingen brukte Reinton til et oppgjør med etterkrigstidens politiske journalistikk i norsk presse. Han viste til hvordan Norge ble trukket inn i den kalde krigen mot slutten av 1940-årene og hvordan anti-kommunismen ble en hovedstrategi i Arbeiderpartiet – ikke minst gjennom den omfattende politiske overvåkningen som rettet seg mot opposisjonen på venstresiden. Både direkte og indirekte rettet Per Olav Reinton sin kritikk mot partipressen: han brukte Gerhardsens avgang som eksempel på hvor unnfallende Arbeiderbladet den gang var. Han skrev at "Mer skjult og tilsynelatende uformelt har ikke et regjeringsskifte skjedd i moderne europeisk historie."[491] Arbeiderbladet skrev ikke om hvor opprørte folk i Arbeiderpartiet var over at statsministeren gikk fra borde, og intet om hvor uvanlig det var at en statsminister gikk av mens resten av regjeringen fortsatte.[492] Reinton skrev at "hos oss bygget en krets i Arbeiderpartiet opp en monolittisk liten koloss hvor det var isnende hardt og kaldt og hvor offentligheten ble

[487] Reinton 1990
[488] Nytt Norsk Tidsskrift nr. 4 1984
[489] Per Olav Reinton i e-post til forfatteren den 25. februar 2008.
[490] Reinton 1990: 11ff
[491] Reinton 1990: 14
[492] Reinton 1990: 15

mishandlet til taushet om den så mye som rørte ved de indre sirkler."[493] Han skrev at Arbeiderbladet "først og fremst var opptatt av å vise fram Den Store Enigheten, og tildekke det som skjedde. Dette er det største hinder mot at folk blir sett og saker blir tatt opp."[494] Han pekte på den utbredte frykten som rådet i 1950-årene og som landets nye generasjoner vokste opp med - "og i denne frykten bygde Arbeiderpartiets folk fra London-tiden et hemmelig politisk apparat som styrte landet, barrikadert mot offentlighet og innsikt utenfra."[495]

Pressen maktet ikke på noen måte å stå opp imot dette maktapparatet - tvert om ble pressen selv en del av det, mente Reinton. Hans kritikk rettet seg mest mot arbeiderpressen. Arbeiderbladet stod kildene nærmest da Gerhardsen gikk av. Men den skrev bare at det var "ingen politiske motsetninger eller vanskeligheter som har meldt seg, og heller ingen personlige motsetninger til noen kant."[496] Slik kom Arbeiderbladet under Olav Larssen til å tildekke realitetene, mente Reinton. Arbeiderbladet var del av det maktapparatet som Arbeiderpartiet hadde bygd opp. Som ung journalist i Drammens Tidende tidlig i 1960-årene oppdaget Per Olav Reinton maktens to ansikter; den åpne forsiden og den skjulte baksiden:

> Det mest skremmende av alt er ikke den militære trussel utenfra om død og utslettelse, den som 50-årene var så full av. Det mest skremmende er oppdagelsen av at det er det mørklagte ansiktet som har maktens kjennetegn, at det er det bortvendte ansiktet skjult fra offentlighetens lys som bestemmer hva historien skal inneholde av begivenheter, hvilke personer de styrende skal ha ved siden av seg ved bordet, og hva rett og galt er. Det er i dette ansiktet at sannheten finnes. Det ansiktet som vil fram i mediene, er et offentlig bedrag, en profesjonell illusjon. På den måten har vi ikke villet se at makten har to ansikter, ett som må holdes hemmelig for at det andre ansiktet skal bli seende ut som det er. Makten må skjules for å bli makt. Er ikke makten skjult, blir den maktesløshet. Bare i krisesituasjoner er makten naken, og den overlever ikke et øyeblikk hvis den blir utsatt for sannheten, kledd naken.[497]

Slik rettet Reinton søkelyset mot det han så som en svært mangelfull norsk offentlighet i 1950- og 60-årene. I bildet inngikk det at "Einar Gerhardsens spesialitet var å skjule at makten fantes – og i det lyktes han."[498] Reinton forklarte den manglende åpenheten ved at erfaringene fra kampen mot nazismen under Andre verdenskrig ble videreført av Arbeiderpartiet under den kalde krigen: krigens spesielle mentalitet fortsatte utover i etterkrigstiden. Det fikk siden store konsekvenser:

> Det ble mange møter som ikke innbød til forsnakkelser oppigjennom disse årene. Det som skulle sies ble ikke sagt, og det som ble sagt var ikke det folk mente. Det var ikke argumentasjon, ikke analyse, ikke vurderinger. I stedet kom meldingen: "Noen av oss har snakket sammen", og så skiftet Norge statsminister og regjering, og ingen aviser kunne skrive om det som skjedde selv om enkelte visste det. Denne kulturen tok livet av det som måtte ha vært av politisk journalistikk, og følgene føles i norske medier førti år etter.[499]

[493] Reinton 1990: 18-19
[494] Reinton 1990: 28
[495] Reinton 1990: 31
[496] Sit.e. Reinton 1990: 28
[497] Reinton 1990: 32
[498] Reinton 1990: 33
[499] Reinton 1990: 36

Pressens unnfallenhet og den manglende åpenheten om Einar Gerhardsens avgang var noe Reinton så som eksempler på et mye større problem; nemlig at de samme tilstandene hadde fortsatt helt frem til 1990. Reinton fant for eksempel den samme mangel på åpenhet rundt møtet hjemme hos Trygve Bratteli den 1. februar 1981 - da Gro Harlem Brundtland ble plukket ut til landets nye statsminister. Han trakk den konklusjon at "fraværet av oppmerksomhet er påfallende... Politikk har egentlig ikke vært emne for journalistikk her i landet. Pressen har systematisk villedet folk for å skjule stridsspørsmålene...".[500] Disse eksemplene brukte Reinton til å hevde at norsk presse ikke var så differensiert som den selv sa. Tvert om dyrket avisene det han kalte "Den Store Enigheten" – ikke minst i utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål etter at Norge gikk inn i NATO i 1949. Reinton hadde selv opplevd at dannelsen av Sosialistisk Folkeparti i 1961 ikke ble omtalt i Drammens Tidende – selv om han hadde vært tilstede og skrevet om det.[501]

En rekke andre saker illustrerte også pressens unnfallenhet i etterkrigstiden. En av dem var Loran C-saken i 1977. Da unnlot norske aviser (med kun 10 unntak) å omtale de hemmelige delene av Schei-komiteens rapport.[502] En annen sak var den politiske overvåkningen av venstresiden, delvis gjennom Arbeiderbladet og "hinsides all offentlighet."[503] På grunn av den kalde krigen innenfor Arbeiderpartiet gikk en del av Etterretningsstabens folk, ifølge Reinton, "langt ut over sin instruks og inn på områder som egentlig var overvåkningspolitiets sak."[504] Han skrev at Etterretningsstaben hadde folk i landets viktigste redaksjoner: Dagsnytt, Dagsrevyen, NTB og de store avisene.[505] Reinton viste til hvordan Per Borten - den første statsminister etter Einar Gerhardsen - reagerte da han oppdaget det apparat av hemmelige tjenester som Arbeiderpartiet hadde bygd opp.[506]

Slik foretok Per Olav Reinton et generaloppgjør med den kalde krigen og dens journalistikk. Interessant nok kritiserte han ikke bare den eldre partijournalistikken, men også den nyere lekkasjejournalistikken. Lekkasjer var "så gode styringsmidler at de kan bli til en styringsform, slik at det kan opprettes avgjørelsesformer parallelt med de offisielle kanalene."[507] Han omtalte lekkasjer som "selve herskerteknikken til maktens skjulte ansikt, maktens vesen. Det er en herskerteknikk å være vag med hensyn til kilder. Med en gang kildene blir åpenbare og kontrollbare, mister lekkasjene sin kraft og ryktene sin makt."[508] Han pekte på Treholt-saken og Engen-saken. I Engen-saken reagerte Reinton mest på fortroligheten mellom Arvid Engen og LO-leder Tor Aspengren og forsvarsminister Rolf Hansen.[509] Han skrev at "Folk som Tor

[500] Reinton 1990: 42
[501] Reinton 1990: 43
[502] Reinton 1990: 46
[503] Reinton 1990: 49
[504] Reinton 1990: 55
[505] Reinton 1990: 55
[506] Reinton 1990: 58
[507] Reinton 1990: 61
[508] Reinton 1990: 63
[509] Reinton brukte sterke ord når han holdt Arbeiderpartiet ansvarlig for samrøret med de hemmelige tjenestene: "Det er karakteristisk for den norske varianten av de hemmelige tjenester at det er Arbeiderpartiet som har ansvaret for den politiske delen. I andre deler av Europa har det ofte vært andre politiske farger. Men i Norge er det Arbeiderpartiet som er politisk ansvarlig for både forsvaret og den store utenrikspolitiske enigheten og indre sikkerheten. Denne tradisjonen går tilbake til arbeiderparti-regjeringens eksiltid i London fra 1940-45. Kombinert med Hjemmefrontens langvarige erfaringer i konspiratorisk praksis... skapte det en politisk kultur

Aspengren og Rolf Hansen stilte ikke spørsmålstegn ved sin egen virksomhet, men ved offentliggjøringen av båndene. Det politiske aspektet ble tonet ned ved at avsløringen skulle kriminaliseres. Det er vanlig prosedyre i et land hvor politikerne er vant til å arbeide i et helt lukket system."[510] Reinton viste til at Aspengren og Hansen hadde anmeldt de to journalistene som offentliggjorde båndene, for å "sette dem ut av spill mens saken pågikk. Med det nære forhold og autoritetslinjer som går mellom disse to politikerne og politiet, tok politiet anmeldelsen alvorlig." Slik brukte de politiet til å stoppe journalister som prøvde å finne fram til hva som hadde skjedd i saken.[511] Reinton skrev at de offentliggjorde lydbåndutskriftene viste at Arvid Engen "instruerer" både LO-lederen Tor Aspengren og forsvarsminister Rolf Hansen, og han trakk den konklusjon at hadde møtet hos Trygve Bratteli gjort Rolf Hansen til regjeringssjef "så ville møbelhandler Arvid Engen hatt instruksjonsmyndighet overfor en norsk statsminister."[512]

Mot slutten av sin bok knyttet Reinton trådene sammen, idet han mente at det var det samme nettverket som opererte både i Loran C-saken, Treholt-saken og Engen-saken (samt flere andre) – nemlig skjulte forbindelser mellom politikere, journalister og politi og etterretningstjenesten. "Det er et miljø som lever på å skape angst."[513] De skjulte nettverkene kunne få stor innflytelse over nyhetsbildet, men var noe som "lesere, lyttere og seere har små muligheter til å oppdage," mente Reinton.[514] Sammen med tidsnød og lav kompetanse skapte det hva han kalte "kildenes tyranni" – en uselvstendig binding og "det frivillige slaveri." Tesen om pressens frivillige slaveri, var Reintons hovedpoeng i boken: "En journalist er ikke mer verdt enn det kildene hennes er verdt. Vil ikke kildene, så dreper de journalisten. På den måten oppstår kildenes tyranni. Kilder har sin styrke når de kan forbi anonyme slik at de er skjult for offentligheten."[515]

Reinton hadde selv vært tilstede på Reiulf Steens pressekonferanse den 31. juli 1989, og trakk den inn som eksempel på hvordan enkelte aktører opererte både som politikere og som journalister, det han kalte "journalitiker." Steen var selv et eksempel på det – som stortingsrepresentant om vinteren og journalist om sommeren.[516] Reinton førte sin fremstilling helt frem til 1989-1990 og skrev at "på grunn av den sterke beskyttelsen som finnes innen Arbeiderpartiet, brukes fortsatt angstens herskerteknikk i striden mellom overvåkningspolitiet og den militære etterretning."[517] Slik argumenterte Reinton for at publikum burde "reise tvil" og motforestillinger overfor det løpende nyhetsbildet: "Tvil kan virke farlig fordi tvilen krever uavhengighet og frihet... Gjennom tvilen bygger du opp styrken til å motstå offiserene i Den Store

---

hvor etterretning og makt ble knyttet nøye sammen – legitimert av den kalde krigen som et nasjonalt sikkerhetsspørsmål. Denne politiske kulturen var som skapt for politisk korrupsjon, det vil si at avgjørelser ble tatt vekk fra de formelle avgjørelsers fora og knyttet til mindre grupperinger av personer som gjemte seg for hverandre og for offentligheten i italiensk renessansestil" (Reinton 1990: 94-95).

[510] Reinton 1990: 100
[511] Reinton 1990: 100
[512] Reinton 1990:101
[513] Reinton 1990:103
[514] Reinton 1990:106
[515] Reinton 1990:114-115
[516] Reinton 1990:116
[517] Reinton 1990:144

Enigheten...".[518] Med et hjertesukk la han til; "Vi har så liten erfaring med offentlighet her i landet...".[519]

Slik avsluttet Per Olav Reinton sin bok. Om man ser forbi den krasse polemikken så foretok han et dypt alvorlig – ja, et harmdirrende – oppgjør med norsk politikk, journalistikk og offentlighet i årene fra 1945 til 1990. Boken var et sterkt subjektivt debattinnlegg, en provoserende pamflett – og en dyptgående kritikk av avisenes mange bindinger, også som partipresse. Han tematiserte riktignok ikke partipressen helt eksplisitt hele veien, men partipressens bundne lojalitet var likevel en av de viktigste forutsetningene for hans tese om pressens frivillige slaveri – med alle de fordekte kontaktene mellom pressefolk, politikere, overvåkning, etterretning – og med hele rekken av eksempler fra Gerhardsens avgang i 1951 frem til Engen-saken i 1989 som mekanismenes begredelige resultat.

Siden Per Olav Reinton så nylig hadde vært journalistikkutdanningens rektor kunne hans sviende kritikk ikke avvises uten videre. Han hadde tillatt seg å sette ord på det han så som vesentlige mangler ved hele etterkrigstidens journalistikk – og argumenterte dermed indirekte for et nytt presseideal: ideal som vektla journalistisk selvstendighet uten partipolitiske føringer, større åpenhet, avdekking av skjulte nettverk og maktens skjulte ansikter – kort sagt: Reinton ville rydde opp i den ukultur han mente stammet fra Andre verdenskrig og som hadde fortsatt inn i den kalde krigen. Først da den kalde krigen tok slutt i 1989-90, gikk det an å foreta et slikt generaloppgjør med en hel epoke. Slik ble "30-åring skutt i hodet" noe mer enn en kritikk av tabloidjournalistikkens fremvekst – den var et oppgjør med en hel epoke og dens mentalitet. Presse, journalistikk, politikk og offentlighet måtte i støpeskjeen og gjennomtenkes på nytt. Slik ble Reintons bok et oppgjør bakover – som samtidig pekte fremover. Boken kan sees som uttrykk for det tidsskille som oppstod ved avslutningen av den kalde krigen rundt 1990.

Ny linje i Arbeiderbladet?

Engen-saken og Reintons oppgjør kom begge til å rette fokuset på Arbeiderbladet – avisen som i alle år hadde vært A-pressens hovedorgan, eid av Det norske Arbeiderparti. Men i januar 1991 var Arbeiderbladet i krise - og den var dyp. Annonsesvikt og underskudd, fallende markedsandeler og skrikende kapitalbehov summerte seg opp til en desperat situasjon. Ved utgangen av 1990 hadde Arbeiderbladet et underskudd på 24 millioner kroner. Fra 1. november 1990 ble avisen trykket hos Aftenposten, og relansert som tabloidavis. Men fortsatt eide Arbeiderpartiet alle aksjer, unntatt den ene som LO kontrollerte – og fortsatt var det DNAs partisekretær, nå Thorbjørn Jagland, som var avisens styreleder.[520] Krisen åpnet for kriseløsninger: fra statsminister Gro Harlem Brundtlands kontor utgikk en invitasjon til Schibsted-gruppens hovedaksjonær, den eksentriske milliardæren Tinius Nagell-Erichsen. Han møtte opp på statsministerkontoret helt på toppen av Regjeringsbygget.

[518] Reinton 1990:167
[519] Reinton 1990:144
[520] Årsmelding for Det norske Arbeiderparti 1989-1990

Rundt møtebordet satt statsminister Gro Harlem Brundtland, partisekretær Thorbjørn Jagland – samt Kjell Aamot fra Schibsted og Tinius Nagell-Erichsen. Tonen var avslappet og jovial – men effektiv. Statsminister Brundtland var opptatt av å få tingene gjort. Hun hadde tidligere vært Arbeiderbladets styreformann. Nå fremførte hun en lang og forberedt tale – som var beregnet på Nagell-Erichsen alene. Etterpå diskuterte de Arbeiderbladets fremtid - og hvilken funksjon avisen skulle ha. Allerede ett år før hadde VG-direktør Aslak Ona, tidligere administrerende direktør for Arbeiderbladet, lansert tanken om å gjøre Arbeiderbladet til den tredje publikasjon i den daværende Schibsted-gruppen - etter Aftenposten og VG. Redaktør Per Brunvand hadde støttet forslaget, men siden møtte ideen motstand i Arbeiderpartiet og LO. Men nå i januar 1991 var Arbeiderbladets krise enda verre enn før; den var prekær. Partisekretær Thorbjørn Jagland var overbevist om at et salg til Schibsted var den beste og eneste løsning for Arbeiderbladet. Han sloss som en løve for Schibsted-løsningen. Kjell Aamot og Torbjørn Jagland kom til at et møte ansikt til ansikt mellom Brundtland og Nagell-Erichsen kanskje kunne løse saken. Brundtland forsøkte så hardt hun kunne å selge Arbeiderbladet til Schibsted. Avgjørelsen var opp til Nagell-Erichsen. Brundtland og Jagland sa at han var blitt kontaktet uavhengig av ideologi og partitilhørighet. Diskusjonen hadde utelukkende avisfaglig karakter, og det var noe mangemilliardæren satte stor pris på. Han sa at Arbeiderpartiet måtte opprettholde sin politiske innflytelse over avisen. "Ja, ja", sa de andre. Møtet brøt fullstendig med alle norske partipresse-tradisjoner: Schibsteds uavhengighet, erfaring og profesjonalitet sammen med Arbeiderpartiets behov for et sentralt talerør – "et interessant eksperiment", sier Tinius i ettertid.[521]

Under samtalen kom så et svært uventet innslag. Thorbjørn Jagland begynte å snakke om A-pressen i sin helhet – og lurte på om Nagell-Erichsen kunne tenke seg å overta alle disse avisene, hele gruppen. "Da trodde jeg at taket ramla ned. Et øyeblikk ble jeg faktisk stum", forteller Nagell-Erichsen. Han mente det ville "ødelegge norsk A-presse dersom jeg skulle overta." Hvis et oppkjøp av A-pressen skulle være aktuelt, måtte det være en klar forutsetning at Arbeiderpartiet beholdt styringen på avisene, og ikke bare lot dem gå over til en profesjonell avismann. "Da faller jo bunnen ut av dem." Jagland trakk da tilbudet tilbake. Nagell-Erichsen mente det ville vært helt galt for Schibsted å overta hele A-pressen. Men tilbudet om Arbeiderbladet ble stående: han ba om to ukers tenkepause. Så analyserte han avisen – og takket høflig nei til å overta.[522]

Møtet mellom Brundtland og Nagell-Erichsen i januar 1991 var historisk. Det viste at Arbeiderpartiets ledelse nærmest var desperate etter å bli kvitt Arbeiderbladet. Møtet viste også hvor pragmatiske Gro Harlem Brundtland og Torbjørn Jagland var villig til å opptre: de var villige til å selge Arbeiderpartiets hovedorgan til sin ideologiske hovedmotstander: milliardæren som eide Schibsted. Aftenposten og VG var borgerlige aviser i opposisjon mot Arbeiderpartiet. Skulle Schibsted gått inn som eier av Arbeiderbladet ville det vært et brudd på alle historiske forbindelser mellom A-pressen og Arbeiderpartiet. Møtet viser at Brundtland og Jagland ville gå svært langt for å finne en løsning. Men Tinius Nagell-Erichsen sa nei. Løsningen kom i mars 1991: da solgte Arbeiderpartiet sitt tidligere hovedorgan til Norsk Arbeiderpresse

[521] Nærø 2005: 121-130
[522] Nærø 2005: 129

A/S.[523] Fra da av var Arbeiderbladet ikke lenger partiets eiendom. Eierskiftet var historisk, selv om avisen ikke ble solgt ut av arbeiderbevegelsen. Spørsmålet er: hvilken betydning fikk dette eierskiftet for journalistikken i Arbeiderbladet?

Skiftet førte umiddelbart til at Per Brunvand gikk av som sjefredaktør. Han hadde vært avisens sjefredaktør i de viktige årene fra 1975 til 1991. Nå fant han det riktigst å forlate stillingen, slik at avisen kunne markere det nye eierskapet med en nyansatt redaktør. Brunvands siste år som sjefredaktør hadde for øvrig vært en stor personlig belastning: det hadde oppstått strid mellom ham og de ansatte på grunn av flyttingen av avisredaksjonen fra Youngstorget til Hasle.[524]

Arbeiderbladets nye redaktør ble - Arvid Jacobsen. Han kom fra stillingen som sjefredaktør i A-pressens Oslo-redaksjon. Dette redaktørskiftet virker umiddelbart ikke særlig dramatisk: både Brunvand og Jacobsen var begge overbeviste sosialdemokratiske pressefolk. Begge stod på arbeiderbevegelsens grunn. Likevel var det noe nytt ved den redaktørstilling som Arvid Jacobsen nå gikk til: hans avis var nå eid av Norsk Arbeiderpresse A/S og ikke av Arbeiderpartiet.

Arvid Jacobsen ble ansatt av avisens styre *etter* at Norsk Arbeiderpresse A/S hadde overtatt avisen. Det lå i premissene for konsernets overtakelse at redaktøransettelser fortsatt skulle skje i forståelse med LO og Arbeiderpartiet. Konsernsjef Alf Hildrum så ingen andre kandidater enn Arvid Jacobsen. De to kjente hverandre godt fra A-pressens Oslo-redaksjon. Hildrum så Jacobsen som "en sterk leder som var i stand til å gjennomføre det som måtte gjennomføres." Samtidig som han hadde en solid politisk forankring som var viktig for Arbeiderpartiets tidligere hovedorgan, stod han også for en selvstendig journalistisk linje. Som sjefredaktør var Arvid Jacobsen akseptabel både for LO og for Arbeiderpartiet. Han hadde tidligere hatt politiske stillinger, bl.a. som sekretær i AUF. Jacobsen hadde begynt i Arbeiderbladet allerede i 1967, og hadde vært sjefredaktør for A-pressens Oslo-redaksjon siden 1977 da han våren 1991 ble den nye sjefredaktøren i Arbeiderbladet.[525]

Arvid Jacobsens umiddelbare reaksjon da han fikk tilbudet om å bli sjefredaktør i Arbeiderbladet, var negativ. Men etter å ha tenkt seg om, sa han likevel ja – faktisk av lojalitet til Arbeiderpartiet og fordi avisredaksjonen oppfordret ham. Men Jacobsen ville ikke ta jobben helt uten vilkår. Derfor satte han opp noen punkter som han ønsket å lede avisen etter. Han la frem dette program for aktørene som avgjorde saken: Jens Stoltenberg, som da var leder av Oslo Arbeiderparti, Liv Nilsson som ledet Norsk Kommuneforbund, LO-leder Yngve Haagensen og Arbeiderpartiets leder og statsminister Gro Harlem Brundtland. Jacobsens erklæring om Arbeiderbladet inneholdt ingen forpliktelser overfor Arbeiderpartiet. Ingen av de fire som fikk erklæringen skal direkte ha sagt at de godtok den - men det må de i realiteten ha gjort - siden de aksepterte ham som sjefredaktør.[526]

Med sin erklæring våren 1991 signaliserte Arvid Jacobsen hvordan han ville lede Arbeiderbladet. Erklæringen rettet seg både til Arbeiderpartiet, LO og

[523] Årsmelding for Det norske Arbeiderparti 1990-1992
[524] Brunvand 1991
[525] Fehr 1999: 43
[526] Fehr 1999: 44

fagforbundene på den ene siden, men også til de ansatte. Det er verdt å gjengi denne erklæringen i sin helhet:

1. Avisens formål: Arbeiderbladet skal drive saklig og uavhengig journalistikk, forankret i arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd.
2. Avisen skal fortsatt være et heldekkende redaksjonelt kvalitetsprodukt. De viktigste begivenhetene skal leserne bli informert om. Men det som er kjent fra andre aviser, radio eller tv skal ha mindre plass.
3. Avisen må bli tatt på alvor (seriøs). Rapporteringen skal være korrekt, nyansert og nøyaktig. Feil skal rettes, ikke forsvares.
4. Arbeiderbladet må være romslig, ulike syn må slippe til. Likevel skal vi være pågående i enkeltsaker, særlig våre saker, det vil si: Saker avisen selv reiser eller som arbeiderbevegelsen setter på dagsorden. Sakene må være viktige og relevante for folk (ikke sære).
5. Vi må satse på nisjepreg innen to stoffområder: Oslo og arbeiderbevegelsen. Stoff fra hovedstaden må få mer plass. Vi bør ha ambisjon om å være best på dekningen av arbeiderbevegelsen.
6. De redaksjonelle ressursene må styres slik at vi får flere oppslag vi er alene om blant avisene i Oslo. Samordningen med A-pressens Oslo-redaksjon må bli slik at dobbelt-dekning unngås. Normalt må NTB – eventuelt i bearbeidet versjon – brukes på begivenheter som alle kjenner til.
7. Vi må dokumentere uavhengighet av Arbeiderpartiet og LO både gjennom nyhetsdekning og i kommentarene. Vi må være solidariske med leserne og ta parti for Oslo, lønnstakerne og barnefamiliene.
8. Omfanget av kommentarstoff reduseres. Lederne bør bli skarpere i kanten og mer aktuelle. Andre menings-artikler må bli mer markerte. Særlig bør vi bidra til å vitalisere debatten i arbeiderbevegelsen.
9. Vi må etterstrebe at Arbeiderbladet skal være til nytte for leserne. Vi skal orientere og veilede om forhold i Norge og verden. Og informere innbyggerne i hovedstadsområdet om forhold av betydning for deres hverdag (Trafikkløsninger, barnehageplasser, forbrukerorientert kulturdekning).
10. Oversiktighet og opplysende illustrasjoner må ha høy prioritet. Travle lesere må raskt finne det de ønsker.[527]

Slik definerte Arvid Jacobsen Arbeiderbladets rolle. Han ble den første sjefredaktør som skulle lede Arbeiderbladet uten Arbeiderpartiet som eier. Den formelle tilknytningen mellom avisen og partiet var brutt. De ti punktene signaliserte at Arbeiderbladet nå skulle stå friere enn før. Erklæringen inneholdt som sagt ingen forpliktelser verken overfor LO eller Arbeiderpartiet. Istedenfor henvisninger til dem nøyde Jacobsen seg med en generell henvisning til arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd. Han la seg dermed på samme linje som A-pressens mønstervedtekter: de viste en overgang fra partilojalitet til arbeiderbevegelsens grunnsyn. Men i sitt syvende punkt skrev Jacobsen dog at Arbeiderbladet måtte

[527] Gjengitt etter A-pressenytt juni 1991. En tidligere versjon fra Arvid Jakobsen er datert 5. mars 1991 i et notat sendt ledergruppen i A-pressen, se arkivboks Da-0080, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

"dokumentere uavhengighet" av Arbeiderpartiet og LO – samtidig som den måtte være "solidarisk med leserne."

Jacobsens erklæring var en presseideologisk kursendring. Endringene stod både på linjene, og mellom dem. Arbeiderbladet vendte seg nå fra lojalitet til partiet – til lojalitet overfor leserne. Slik ville Arvid Jacobsen markere at Arbeiderbladet gikk inn i en ny tid uten å være partiets eiendom. Etterpå ble Arvid Jacobsens erklæring offentliggjort som ti "teser" i A-pressens internblad. Da ble den et signal som pekte utover til hele resten av A-pressen.

Siden har en undersøkelse konkludert med at Arbeiderbladet under Arvid Jacobsen fra 1991 ble en "partitilknyttet avis" – den var ikke lenger noe partiorgan, ei heller en partiavis. Siden Arbeiderpartiet ikke lenger var avisens eier, stod Arvid Jacobsen formelt sett mye friere i forhold til Arbeiderpartiet enn sine forgjengere. Arbeiderpartiet hadde nå et mer indirekte eierskap sammen med LO - gjennom sine aksjer i Norsk Arbeiderpresse A/S som nå eide Arbeiderbladet. Fortsatt var det også slik at personlige bånd og historiske tradisjoner knyttet avisen, arbeiderbevegelsen og Arbeiderpartiet sammen. Arvid Jacobsen valgte likevel å avslutte avisledelsens tradisjon med å møte i Arbeiderpartiets organer. Hvis avisen reelt sett skulle være uavhengig og selvstendig, kunne han ikke gå på slike møter. Å delta på lukkede partimøter ville ha begrenset ham - så ved å slutte å møte på dem økte Arvid Jacobsen sin journalistiske handlefrihet som redaktør.[528]

[528] Fehr 1999: 74

4. Den nye uavhengigheten (1991-2000)

> I dag synes det å være en utbredt oppfatning at den lange perioden med en utpreget partiprofilert presse var en anomali – et stadium av underutvikling som nå er tilbakelagt. Ifølge denne oppfatningen er pressen og journalistikken blitt frigjort fra et åk.
>
> Odd Raaum, Pressen er løs, 1999: 29

1991 ble et dramatisk år for partipressen i Norge. Da foregikk avgjørende hendelser i alle de tre store politiske avisgruppene. Norsk Høyrepresse skiftet navn til Uavhengige Avisers Forening (UAF). Dermed forsvant siste rest av begrepet "Høyrepresse." A-pressen fjernet formuleringen "organ for Det norske Arbeiderparti" fra mønstervedtektenes formålsparagraf. Arbeiderpartiet solgte seg ut av Arbeiderbladet. Samtidig drev Senterpressen sin nye og selvstendige Oslo-redaksjon på andre året, etter omorganiseringen av Senterpartiets Pressekontor. Selv Klassekampen, som opprinnelig var "organ for AKP (m-l)" siden partiets opprettelse i 1973, opplevde at aviseieren AKP i 1991 gikk inn for at avisen skulle oppgi rollen som partiorgan. AKP ville at Klassekampen skulle nå ut til nye lesergrupper og ville trekke inn nye støttespillere.[1] Liknende ting skjedde i avis til avis. Vardens tidligere redaktør, Johan E. Holand trakk denne konklusjonen:

> I dag synes det faktisk å være nedverdigende å ha noe med et parti eller en politisk organisasjon å gjøre. Avisene og deres medarbeidere ønsker å stå fritt til alle kanter. De er ikke noe "menighets-blad", som det så foraktelig heter. Meningsutvekslingen i norsk presse har stort sett fått et bredere og åpnere perspektiv. Den partipolitiske presses tid er forbi. Alle aviser, bortsett fra Ap-pressen, har fått en uavhengig basis.[2]

Holand – som hadde vært redaktør for Høyre-avisen Varden i perioden 1955-1988 - slo ikke bare fast at den partipolitiske pressens tid var forbi. Han konstaterte at det ble ansett som "nedverdigende" hvis en avis nå hadde nære forbindelser med et parti – for ikke å snakke om hvis den talte partiets sak. Etter 100 år med partipresse var partipressens praksis blitt uakseptabel. Det var et tegn i tiden. Det var en oppfatning som holdt seg utover i 1990-årene. I 1998 sa Norsk Presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold det slik:

> Partipressen er død. Den døde av seg selv. I USA allerede ved århundreskiftet, i Storbritannia og på kontinentet i femti og sekstiårene, i Norge et tiår eller to senere. Den forsvant av mange grunner: Politikerne oppdaget at det var liten eller ingen sammenheng mellom den oppslutning de fikk fra velgerne, og den støtte de fikk fra sine aviser. Partipressen gjorde den samme erfaring, bare enda sterkere: Dersom det overhodet var noen sammenheng mellom partipreferanser og opplagstall, så var den omvendt proporsjonal. Partilojalitet betydde opplagssvikt. Partiavisene ble etter hvert for

[1] Allern 1996:12
[2] Holand (red. m.fl.) 1992: 12

upålitelige til å kunne tilfredsstille partiene, og for pålitelige til å kunne tilfredsstille leserne. Partipressen kommer aldri tilbake. Det er heller ingen som for alvor ønsker den tilbake.[3]

Slik ga Presseforbundets generalsekretær uttrykk for en oppfatning som de fleste pressefolk nå var enige om: at partipressen var "død." Dette ble tiårets mest dominerende oppfatning av pressens forhold til partiene. Kokkvold underbygde sitt syn ved å vise til at troen på pressens påvirkningskraft overfor velgerne var borte – men også ved å vise til at partilojalitet betød opplagssvikt. Verken partier eller aviser hadde lenger noe å tjene på sin tidligere så nære forbindelse, sa Kokkvold. Derfor kunne han si at "partipressen er død." Med det ville han slå fast en kjensgjerning. Det innebar samtidig at han erklærte at en 100 år lang epoke var over - med hele sin mangslungne praksis. Partipolitisk lojalitet i avisene var blitt fortid, et tilbakelagt stadium. En ny type presse hadde overtatt – sa Kokkvold – og ga dermed uttrykk for pressefolkenes egen selvoppfatning.

Dette reiser spørsmålet om hvordan det gikk med partipressen i 1990-årene. Hva skjedde egentlig med partiavisene, de politiske pressekontorene og resten av den 100-årige tradisjon som partipressen representerte? For å svare på dette må vi vurdere flere faktorer – ikke minst avisenes vilje til å signalisere sin partitilknytning utad.

Hva Aviskatalogen forteller

Den eneste samlede oversikt over hvordan norske aviser årlig har definert seg selv i forhold til de politiske partiene, er den vi finner i Norsk Aviskatalog. Derfor har aviskatalogen alltid vært en viktig kilde til utforskningen av pressens partipolitiske sammensetning. Samtidig må denne kilden brukes med et visst forbehold: Aviskatalogen viser ikke uten videre realitetene på avisenes sider. Vi må være klar over at katalogens oppførsler kan ligge både i forkant eller i etterkant av avisenes faktiske journalistikk. Aviskatalogens opplysninger må altså tas med et visst forbehold. Likevel er katalogen viktig, fordi dens opplysninger kommer fra avisene selv. Studerer vi tabellen over "politisk tendens" i avisene, kan vi gjøre interessante funn også om 1990-årene. Her skal vi studere tendens-oppgavene fra 1991 til 1994 – gruppe for gruppe.

Senterpressen var den minste politiske avisgruppen i 1991. Dette året var det bare avisene Østlendingen, Firda Tidend og Fylket som oppga at de var Senterparti-aviser. Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer oppga som tidligere dobbelt partitilknytning; til Senterpartiet og Høyre. Trønder-Avisa og Nordtrønderen og Namdalen oppga fortsatt både Senterpartiet og Venstre som sine partier. Denne situasjonen var nokså stabil, for i 1994 kalte Østlendingen, Firda Tidend og Fylket seg fortsatt for Senterpartiaviser, mens Trønderavisa fortsatt stod oppført med dobbel partitilknytning. Likevel hadde det skjedd forandringer: i 1992 sluttet Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer å oppgi Senterpartiet og Høyre. For første gang kalte den seg "uavhengig borgerlig." Avisen Nordtrønderen og Namdalen kalte seg V og S for siste

[3] Mennesker og meninger, A-pressen ASA 50 år; 1998: 50

gang i 1992. I 1993 kalte den seg heller "upolitisk". I Aviskatalogen for 1994 bestod Senterpressen kun av de tre S-avisene, og Trønder-Avisas S og V-kombinasjon.[4]

Høyreavisene var Aviskatalogens nest største gruppe i 1991: 12 aviser stod fortsatt oppført med H for Høyre dette året. Det var Asker og Bærums Budstikke, Østlandets Blad, Drammens Tidende, Sandefjords Blad, Kragerø Blad, Grimstad Adressetidende, Farsunds Avis, Fjordingen, Fjordenes Tidende, Adresseavisen, Ofotens Tidende og Sør-Varanger Avis. Alle disse oppga H uten forbehold. Noen aviser hadde endret sin praksis dette året: de tradisjonsrike Høyreavisene Gjengangeren og Tønsbergs Blad omtalte seg i 1991 for første gang som "konservative." Så sent som i 1990 hadde begge betegnet seg som Høyreaviser. I 1991 stod Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer fortsatt med H som den ene av sine to partioppfatninger. I 1991 inneholdt aviskatalogen altså 12 Høyreaviser, og en med dobbelt partitilknytning.

Dette endret seg betydelig frem til 1994. Mens Østlandets Blad fortsatt oppga sin H i 1991 kalte den seg "konservativ" for første gang i 1992. I 1992 kalte Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer seg - for første gang - "uavhengig konservativ." For første gang kalte også Drammens Tidende seg for "uavhengig konservativ" i 1992. Fjordingen kalte seg "uavhengig" i 1992, selv om den brukte H-en så sent som 1991. Bare fra 1991 til 1992 sank antallet Høyreaviser i aviskatalogen fra 12 til 9. Nedgangen fortsatte i 1993 og 1994. I 1993 gikk Kragerø Blad over fra H til "uavhengig." Fjordenes Tidende skiftet fra H i 1993 til "uavhengig" i 1994. Sør-Varanger Avis skiftet fra H i 1993 til "uavhengig konservativ" i 1994. I 1994 var det kun 6 Høyreaviser igjen i aviskatalogen: Asker og Bærums Budstikke, Sandefjords Blad, Grimstad Adressetidende, Farsunds Avis, Adresseavisen og Ofotens Tidende.

Aviskatalogens største politiske gruppe var A-pressen – både i 1991 og 1994. Arbeideravisenes oppføringer i katalogen skilte seg ut fra de borgerlige avisenes tendens til å kalle seg noe med "uavhengig." Arbeideravisene fortsatte med å føre opp sin tradisjonelle partitilknytning. I 1990 oppga alle landets arbeideraviser en "A" i aviskatalogen. Men en viktig endring kom i 1991. Arbeiderbladet skiftet da ut A-en og oppga ikke lenger noen partibokstav. Nå oppga Arbeiderbladet sin politiske profil med tegnet: (-) – tankestrek i parantes. Dette underlige symbolet hadde mange tidligere Venstre-aviser brukt i 1970-årene for å signalisere at de ikke lenger var partiaviser. Nå tok Arbeiderbladet i bruk det samme symbolet. Med tankestreken i parantes ville Arbeiderbladet vise at den ikke lenger var eid av Arbeiderpartiet, og at den nå stod uten formelle bånd til partiet. I 1992 gikk Arbeiderbladet et skritt videre og kalte seg for første gang "uavhengig sosialdemokratisk." Avisen gjentok denne betegnelsen i 1993 og 1994. Ingen andre arbeideraviser kalte seg "uavhengig sosialdemokratisk." Men enkelte arbeideraviser begynte faktisk å kalle seg "uavhengige" i aviskatalogen - for første gang. Først ut var Telemark Arbeiderblad. Frem til 1992 oppga den sin A, men fra 1993 kalte den seg "uavhengig." I Drammen brukte Fremtiden sin A frem til 1993, men kalte seg "uavhengig" i 1994. Rogalands Avis og Sogn Dagblad brukte

[4] Norsk Aviskatalog 1991-1994. Så sent som 1991 finnes fortsatt enkelte Venstre-oppføringer i Aviskatalogen, utover de doble oppføringene i Trønder-Avisa og Nordtrønderen og Namdalen. To aviser erklærte seg i 1991 som Venstreaviser i katalogen: Vestmar i Kragerø og Sør-Trøndelag. De skilte seg ut fra de tidligere Venstre-avisene, som nå i mange år hadde kalt seg for "uavhengig" eller "borgerlig uavhengig" i katalogen.

begge A-en frem til 1993, men begge kalte seg "uavhengig" i 1994. Stjørdalens Blad brukte A-en til 1992, men kalte seg "upolitisk" fra 1993. Disse endringene er betydningsfulle: selv i A-pressen begynte avisene å endre oppføringene om sin partipolitiske profil. Overgangen fra "A" til "uavhengig" var et signal om at avisene brøt sin formelle tilknytning til Arbeiderpartiet. I 1994 var det likevel fortsatt 25 aviser som oppga den tradisjonelle A-en i katalogen.

I 1994 oppga fortsatt 42 norske aviser en bokstav som signaliserte deres partipolitiske syn i aviskatalogen. Samtidig brukte 21 aviser andre benevnelser som også markerte et ideologisk ståsted, som for eksempel "uavhengig konservativ", "liberal" eller "uavhengig sosialdemokratisk".[5] Disse oppføringene fra 1994 utgjør faktisk selve avslutningen på partipressen i aviskatalogen. Aviskatalogen fra 1994 ble nemlig den siste katalog der avisene oppga sin partipolitiske profil. I katalogen fra 1995 var tabellen for politisk profil rett og slett fjernet. I 1996 begynte katalogen heller å registrere aviseierskap. Aviskatalogen sluttet altså å interessere seg for partiavisene, og rettet heller sin interesse mot aviskonsern og eierskap. Aviskatalogen siste register over avisenes partipolitiske oppfatninger stammer altså fra 1994. Hvis vi legger aviskatalogens opplysninger til grunn – i helt bokstavelig forstand – eksisterte det fortsatt mange partiaviser i Norge i 1994. Men det tok slutt i 1995: da fantes det ikke lenger noen partiaviser i katalogen. Skal vi ta Norsk Aviskatalog helt bokstavelig, så forsvant altså partipressen i Norge ved årsskiftet 1994-1995 – altså med fjerningen av registeret over avisenes politiske profil. Fra 1995 slapp avisredaktørene å forholde seg til det årlige registeret som registrerte deres redaksjonelle oppfatning.

Aviskatalogens nye tendens var altså det økende antallet uavhengighetserklæringer. I 1994 var det hele 47 aviser som kalte seg "uavhengige." De selverklært uavhengige var blitt en stor gruppe aviser - med svært forskjellig bakgrunn. Den tellet tidligere Venstreaviser, tidligere DnF-aviser, tidligere Høyreaviser, tidligere Senterpartiaviser og tidligere DNA-organer som Fremtiden og Telemark Arbeiderblad – samt mindre bygdeaviser som Valdres på Fagernes. Det er reduksjonen i antallet partiaviser som er den direkte årsaken til det økende antallet uavhengige aviser i Norsk Aviskatalog: det var jo partiaviser som erstattet partiets forbokstav med erklæringer om uavhengighet.

Slik forteller oppføringene i aviskatalogen tydelig hvordan norsk presse byttet ut partilojalitet med uavhengighet. Størst var forandringen når en avis gikk rett fra partibokstav til den nye uavhengigheten. Flere Høyreaviser foretok denne overgangen fra ett år til det neste, andre brukte kombinasjoner som "uavhengig konservativ." Mest påfallende var de overganger som foregikk i arbeideraviser som gikk rett fra Arbeiderpartiets "A" til "uavhengig." Med A-pressens sterke lojalitetstradisjon ville slike overganger neppe vært mulig uten støtte fra A-pressens ledelse. Men konsernsjef Alf Hildrum drev jo selv igjennom endringen av arbeideravisenes formålsparagraf. Det var forutsetningen for at de etterpå kunne erklære seg "uavhengige" i forhold til Arbeiderpartiet. Overgangene fra "A" til "uavhengig" var altså ikke bare en markant symbolsk endring innad i Telemark Arbeiderblad, Fremtiden, Rogalands Avis og Sogn Dagblad – de var en virkning av A-pressens endring av mønstervedtektene i forbindelse med overgangen til konsern.

[5] Overrein 2005: 76

Partipressen brukte altså Norsk Aviskatalog til å markere sin overgang fra partilojalitet til uavhengighet. Fra 1995 fant Aviskatalogens utgivere som sagt ikke lenger noen grunn til at avisene skulle oppgi politisk profil: partipolitisk uavhengighet var blitt det nye idealet i norsk presse. Selv Klassekampen, som hadde kalt seg AKP-m-l så sent som i 1990, omtalte seg kun som "radikal" i katalogene fra 1991 til 1994. Folkets Framtid – internavisen til Kristelig Folkeparti - kalte seg Kr.F. årlig til 1994. NKPs partiorgan Friheten kalte seg "kommunistisk" så sent som i 1991, men forsvant fra katalogen i 1992. Ny Tid kalte seg SV i 1991 og 1992, men stod ikke oppført i katalogen i 1993 og 1994. Selv venstresidens mest markante partiaviser endret sine katalogoppføringer.

Avisenes katalog-profil må ikke forveksles med deres redaksjonelle praksis i spaltene. Det var ikke alltid samsvar mellom de to: en avis kunne for eksempel foreta en gradvis omlegging av sitt redaksjonelle stoff uten at det fikk konsekvenser for hva den oppga til aviskatalogen. Sagt på en annen måte: mange aviser erklærte seg selvstendige og uavhengige i andre sammenhenger – samtidig som de fortsatte å oppgi en partibokstav til Aviskatalogen år etter år. Et eksempel er Asker og Bærums Budstikke. I avisens jubileumsbok fremgår det at Budstikka fra 1960-årene gradvis reduserte sitt Høyrepreg. Som redaktør fra 1961 til 1991 ledet Rolf Kluge sin avis i en overgangstid med fallende partilojalitet. Det var et bevisst valg.[6] Samtidig fortsatte avisen å oppgi H for Høyre til Aviskatalogen – helt til 1994.

Aviskatalogen kan altså leses på to måter. For det første kan den leses som et uttrykk for partipressens fall – i overensstemmelse med pressefolkenes selvoppfatning. Aviskatalogen bekrefter at partilojalitet i mange tilfeller ble erstattet med uavhengighet. "Uavhengighet" ble 1990-årenes nye honnørord i norsk presse. Men dette er ikke hele bildet. Den andre lesemåten vil helt motsatt peke på at det faktisk var ganske mange aviser som opprettholdt partibokstavene helt til 1994. De stod fast på partitilknytningen. Vi vet intet om hvordan disse oppføringene ville utviklet seg om profil-tabellen var blitt opprettholdt etter 1994. Slik sett er Aviskatalogen faktisk nokså tvetydig: den viser to parallelle tendenser samtidig: først viser den avisenes overgang fra partilojalitet til uavhengighet, dernest viser den også at mange aviser faktisk holdt fast på sin partibokstav helt til 1994. For de sistnevnte var det katalogutgivernes beslutning om å fjerne rubrikken "politisk tendens" som avsluttet deres historie som partiaviser – i hvert fall i aviskatalogens forstand. I de tilfeller der avisredaktørene i andre sammenhenger erklærte avisen for "fri" og "uavhengig" – mens de fortsatte med partibokstavene i aviskatalogen, oppstod en annen tvetydig praksis. Man kan undre seg om de uavhengighetserklæringene ikke var reelle eller om katalogopplysningene i slike tilfeller kun var blitt gammel vane.

Alt i alt forteller Norsk Aviskatalog at det fortsatt var en egenerklært partipresse i Norge i 1994 – men at den ikke lenger eksisterte i 1995 fordi profil-tabellen ble kuttet ut. Vi må derfor til andre deler av avisbransjen for å studere partipressen i 1990-årene. Mest nærliggende er det å studere de politiske pressekontorene og deres skjebne.

[6] Kluge 1998

Norpress – fra nyskapning til nedleggelse

I 1991 var de politiske pressekontorene fortsatt viktige leverandører av politisk stoff til avisene. Det var gått syv år siden Høyres Pressebyrå ble omdannet til Norpress i 1984. Denne omdanningen inspirerte siden Arbeidernes Pressekontor og Senterpartiets Pressekontor til å foreta liknende endringer. Men Norpress var altså først ute – som nyskapning. Norpress var det største og viktigste borgerlige pressebyrået.

Siden 1984 var Norpress ledet av sjefredaktør Gunnar Stavseth. Han klarte å øke byråets abonnent-tall ved bevisst å gå inn i gråsonen som var oppstått mellom konservativ presse og A-pressen. Mange aviser befant seg i dette litt udefinerte landskapet, enten de nå kalte seg borgerlige, upolitiske eller var tidligere Venstreaviser. Stavseth arbeidet energisk for å styrke Norpress: han reiste personlig rundt på bygdene for å selge byråets tjenester til avisene. I hans redaktørtid ble antallet abonnenter fordoblet. En avis som Østlendingen, under Andreas Hagen, ville neppe ha abonnert på Høyres Pressebyrå - men ble abonnent på Norpress i Stavseths tid. Stavseth fikk også gjennomført en teknisk fornyelse av pressekontorets utdaterte utstyr. Sjefredaktøren arbeidet også aktivt for å rive Norpress løs fra Høyre. Her spilte han pådriverens rolle; han var overbevist om at Norpress måtte avvikle sitt historiske forhold til Høyre. Stavseth tok derfor mange små og store slag i forhold til Høyre. Men her støtte han på tunge tradisjoner: hans forgjenger i Høyres Pressebyrå, Sven B. Riis, hadde jo sittet i Høyres sentralstyre. Flere i Høyre hadde vanskelig med å forholde seg til det nye Norpress: de forventet at byrået fortsatt skulle fungere som Høyres pressetjeneste: å bringe utdrag fra Høyre-representantenes innlegg i Stortinget – med "sa han" eller "understreket han" som tillegg. Det ville ikke Gunnar Stavseth. I 1991 flyttet Norpress fra Høyres Hus, og fikk overta Oslo-avisens gamle lokaler i Grensen 18. Dermed var det slutt på at Norpress holdt til i samme bygning som Høyre. En tid betraktet NTB Norpress som en farlig konkurrent. Stavseth var god både på den forretningsmessige driften, og på løsrivelsen fra Høyre. Mens Stavseth reiste på oppdrag, fungerte Ottar Julsrud som daglig leder. Det var Julsrud som skrev lederartiklene som utgikk fra Norpress.

Gunnar Stavseth ville altså styrke Norpress – og fikk byrået til å overta sekretariatsfunksjonene både til Den Konservative Presses Forening (DKPF) og Uavhengige Avisers Forening (UAF). Hensikten med å inkludere DKPF og UAF var å gjøre Norpress mer slagkraftig. Under Gunnar Stavseth opplevde Norpress betydelig suksess, ifølge Ottar Julsrud. Stavseths strategi med å bevege seg inn i gråsonen mellom konservativ presse og A-pressen hadde vist seg god. Både Norpress og UAF hadde gått bevisst inn i dette avislandskapet for å sikre seg nye abonnenter og medlemmer. Norpress opererte denne tiden med to typer tilknyttede aviser: de tidligere Høyreavisene hadde status som medlemsaviser, de øvrige var abonnenter. Det ga dem ulike rettigheter på generalforsamlingen. Det politiske stoffet fra Norpress hadde fortsatt et verdikonservativt preg. Norpress-stoffet opprettholdt således en viss kontinuitet fra Høyres Pressebyrå, som enkelte den gang hadde kalt "Høyres Prestebyrå" - og det var ikke ment som noe kompliment. Også Norpress hadde sitt tyngdepunkt i verdikonservativ journalistikk.[7]

[7] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008

Lenge gikk det bra med Norpress. Sjefredaktør Gunnar Stavseth ble høyt verdsatt frem til 1996. Men så fikk Norpress nytt styre, med Truls Velgaard som styreformann. Det nye styret ønsket ikke at Stavseth skulle fortsette som leder. Det oppstod et motsetningsforhold mellom styret og Stavseth. Styret behandlet Stavseth dårlig; de drev en seigpining av ham, ja en brutal og ufølsom behandling. Som følge av denne konflikten sluttet Gunnar Stavseth som sjefredaktør. Etter en tid ble Gunnar Bodahl-Johansen ansatt som ny sjefredaktør.[8]

Gunnar Bodahl-Johansen forteller at Stavseth nærmest ble sparket av styret. Til tross for hans innsats for byrået fra 1984 til 1997 fikk Stavseth ingen god behandling. Styret ønsket nye folk i ledelsen. Stavseth fikk derfor ingen lykkelig avslutning på sin tid i Norpress. Noe av årsaken til denne konflikten skyldtes en viss kontrast mellom den eldre og yngre generasjon: de yngre, som styreformann Truls Velgaard og Andreas Gjølme så på Gunnar Stavseth som noe gammeldags i stilen – selv om det var han som hadde bygd opp Norpress.

Gunnar Bodahl-Johansen hadde i 1997 vært ved Institutt for journalistikk i Fredrikstad siden 1994. Dit kom han fra Norsk Presseforbund, der han var fra januar 1986 – etter å ha sluttet i Fredrikstad Blad den 13. desember 1985 – i protest mot Orklas overtakelse av avisen. I 1997 lot han seg overtale av gamle venner i den konservative presse til å bli den nye sjefredaktør for Norpress. Han nøyde seg med permisjon fra Institutt for journalistikk, for å ha noe å gå tilbake til, og deltok så på sitt første styremøte i Norpress den 12. desember 1997.[9]

Da han sa ja til å bli sjefredaktør visste ikke Bodahl-Johansen at Orkla var i ferd med å etablere sitt eget pressebyrå. Orklas aviser etablerte det de kalte Avisenes Pressebyrå, som produserte mye stoff, men ikke politisk journalistikk. For Orkla-avisene var det obligatorisk å abonnere på Avisenes Pressebyrå, mens Norpress-abonnementet var frivillig. Gunnar Bodahl-Johansen mente på et tidspunkt at Avisenes Pressebyrå burde overtatt Norpress; for da ville de også fått politisk stoff. Men Orkla ville ikke det. Bodahl-Johansen fikk inntrykk av at Orkla var redd for å bli beskyldt for å drive med politisk journalistikk.

Gunnar Bodahl-Johansen kom til Norpress med optimisme og hadde mange ideer og forslag. Han fikk høre at "Det mangler ikke penger." Derfor anskaffet han nytt datautstyr og la offensive planer. I november 1997 sendte Bodahl-Johansen ut et notat til Norpress-abonnentene. "Fremtidens Norpress begynner å ta form", erklærte han. De hadde da besluttet å gjøre Norpress til et pressebyrå som skulle fokusere på samfunnspolitiske spørsmål. Norpress skulle ha fire hjørnesteiner: "markante bakgrunnsartikler og ledere", politisk reportasje og lokaltjenester, artikler fra profilerte personligheter i samfunnsdebatten - dessuten skulle byrået fungere som et felles forum for utviklingen av den politiske journalistikken og den politiske selvforståelsen i de aviser som deltok i samarbeidet. Sent i 1997 begynte altså arbeidet med å omskape vedtak og visjoner til en Norpress-journalistikk som kundeavisene var fornøyd med. Den 1. desember 1997 avsatte Norpress til planleggingsdag. Da skulle de snakke om ledere, kommentarer, bakgrunnsartikler og analyser. "Mens lederen tilkjennegir verdistandpunkter, skal nyhetsanalysen, gjennom sammenstillingen av faktiske opplysninger, forklare hva som skjer og hvorfor det skjer", skrev Bodahl-Johansen.

[8] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008
[9] Intervju med Gunnar Bodahl-Johansen 7. april 2008

Byråets lokaltjeneste skulle utvikles slik at Norpress var tilgjengelig når avisene trengte dem. Byrået ville også selv finne saker som vakte avisenes interesse. "Vi er derfor alltid på jakt etter den lokale vrien som gjør Norpress til avisenes forlengede arm i Oslo", skrev han. Lokaldekningen skulle bidra til å knytte Norpress og avisene nærmere sammen. Målsetningen med byråets reportasjer og intervjuer var ifølge Bodahl-Johansen å "finne vinklinger som gir våre aviser et særpreg." Bodahl-Johansen så også for seg egne Norpresskronikker. "Norpress-avisene er samlet en formidabel talerstol", skrev han. Derfor måtte Norpress få til en "attraktiv kronikktjeneste" der "spennende og skriveføre" personer deltok. Dermed kunne de "desentralisere samfunnsdebatten" slik at Norpress-avisene ble et alternativ til avisene i Akersgaten. Når det gjaldt fellesforumet viste han til DKPFs tradisjon med kurs i politisk idehistorie og praktisk opplæring i leder- og kommentarskriving. Han ønsket at Norpress og lokalavisene kunne utvikle et nettverk av politiske skribenter.[10]

Norpress hadde i november 1997 allerede påtatt seg sekretariatsoppgavene for Den Konservative Presses Forening (DKPF) og Uavhengige Avisers Forening (UAF). Bodahl-Johansen ønsket nå en form for trekantsamarbeid med dem. Det kunne ivareta "pressegruppens plass som høringsinstans i pressepolitiske spørsmål", og som "alternativ til de andre pressegruppene." Staben i Norpress ville fra 1. januar 1998 ha Gunnar Bodahl-Johansen som sjefredaktør og Ottar Julsrud som redaktør – ellers hadde byrået fire fotojournalister, en journalist og en sekretær. De arbeidet med innkjøp av nytt datautstyr. Fordi Norpress var et lite byrå måtte de drive mest mulig rasjonelt og effektivt. Bodahl-Johansen mente at "vårt varemerke må være kreativitet og kvalitet. Men bak det hele må det ligge et ønske fra avisene om at Norpress skal levere stoff som bidrar til et større mangfold." Det tjente ikke målsettingen om en differensiert presse om NTB ble "enerådende som leverandør av samfunnspolitiske analyser, bakgrunnsartikler og reportasjer i den ikke-sosialistiske presse", skrev Gunnar Bodahl-Johansen i november 1997.[11]

Den nye Norpress-redaktøren så altså lyst på fremtiden. Men så skjedde noe uventet: Bondevik-regjeringen fjernet statsstøtten til de politiske pressekontorene. Det skapte rykter om at Norpress kom til å dø. I et månedsbrev til avisene i januar 1998 skrev Gunnar Bodahl-Johansen om det han kalte "Livet etter statsstøtten." Han slo fast at "Ryktene om vår død etter statsstøttens bortfall er sterkt overdrevet." Sjefredaktøren var fortsatt full av optimisme: Norpress hadde foretatt en nedbemanning, kjøpt nytt datautstyr, flyttet inn i nye lokaler, samlet alt på ett gulv, fått økonomisk rådgiver, var i gang med intern skolering, ville bli aksjeselskap – og hadde i november og desember 1997 klart en "meget høy" leveranse av lokaltjenester til sine aviser. Dette siste så ut til å fortsette inn i 1998. Midt i alt dette innebar statsstøttens bortfall at Norpress mistet en tredjedel av sitt budsjett. Bodahl-Johansen håpet at en overgang til aksjeselskap skulle få inn 3 millioner kroner, noe som tilsvarte to års statsstøtte. Invitasjon til aksjetegning skulle skje i januar 1998. Stiftelsesmøte for aksjeselskapet var berammet til 10. mars 1998.[12]

[10] Notat skrevet av Gunnar Bodahl-Johansen: "Til Norpress-abonnentene. Orientering om situasjonen i Norpresse", månedsbrev november 1997, tilsendt forfatteren fra Gunnar Bodahl-Johansen i april 2008

[11] S.st.

[12] Jfr Gunnar Bodahl-Johansens notat "Til Norpressavisene. Livet etter statsstøtten", månedsbrev fra Norpress i januar 1998, tilsendt forfatteren fra Gunnar Bodahl-Johansen, april 2008

Men omgivelsene var nå i forandring. Orkla Media etablerte sitt nye Avisenes Pressebyrå som en intern stoffleverandør til avisene i Orkla-systemet. Avisenes Pressebyrå var en konkurrent til Norpress på vanlig journalistikk, men ikke innenfor politisk journalistikk. Bodahl-Johansen så det slik at "Norpress og Avisenes Pressebyrå skal ikke konkurrere med hverandre. I det øyeblikk vi begynner å konkurrere, bryter vi viktige forutsetninger for byråenes eksistens." Norpress hadde derfor invitert redaktør Pål Bjerketvedt i Avisenes Pressebyrå til en åpen dialog. Bodahl-Johansen pekte også på at det var "viktig at Norpress-avisene har sitt eget stofftilbud innenfor samfunns- og meningsjournalistikken. Overlater man den (riks)politiske analysen og reportasjen til NTB, påvirkes mangfoldet i mediene på en negativ måte." Norpress måtte gi avisene stoff som ga dem "en viktig tilleggsdimensjon ut over det lokale", skrev han i januar 1998.[13]

For Gunnar Bodahl-Johansen var det viktig at Norpress hadde "visse faste elementer som gjør at vi kan være forutsigbare", så de kunne tilby avisene noe som var "nyhetsmessig interessant og/eller annerledes." Han skrev til avisene at "Vi er til for å bli brukt, dere er til for å bruke oss!" Sjefredaktøren hadde ideer til en rekke nye Norpress-tjenester. En egen Norpress-leder skulle "tilkjennegi verdistandpunkter som bygge[r] på et konservativt grunnsyn. Fordi lederspalten er viktig, skal den dyrkes både stilistisk og innholdsmessig." En annen ide var Norpress-kommentaren, som skulle være en "mellomting mellom lederen og analysen"; en signert artikkel med sterke innslag av analytiske elementer, men også argumenterende, med en "klar" konklusjon. Norpress-innsynet skulle "forklare og belyse nyheten slik at leserne kan trekke sine egne slutninger. Slike analyser skulle "stille sammen faktiske forhold og vise hvilke konsekvenser som følger av de ulike påstandene", uten at skribentens personlige og subjektive mening skulle fremheves. Bodahl-Johansen oppfordret avisene til å være tydeligere på sjangervalg for å "unngå å blande rollene som nyhetsreporter og kommentator." Norpress tok sikte på å levere to kronikker hver uke fordelt på åtte skribenter. Redaktøren hadde også planer om det han kalte "Norpress-reportasjen", "Norpress-intervjuet" og "Norpress-konfrontasjonen." Denne siste skulle presentere to syn på samme sak. Bodahl-Johansen hadde også planer om skolering og kurs for politiske journalister, kurs av en type som Institutt for journalistikk ikke hadde. Bodahl-Johansen skrev at Norpress nå tidlig i 1998 knyttet til seg en siviløkonom, revisoren Geir Dege, som økonomisk rådgiver - for at regnskap og økonomi skulle bli håndtert på en profesjonell måte.[14]

Sjefredaktøren var i januar 1998 fortsatt optimistisk. Men byråets problemer økte. Ja, situasjonen var faktisk verre enn det umiddelbart så ut. Pengene ville snart ta slutt. Gunnar Bodahl-Johansen leverte derfor en samlet vurdering av byråets situasjon til styret i mars 1998. Deretter omarbeidet han sin vurdering til et notat for generalforsamlingen og årsmøtet, som ble holdt 28. april 1998. I dette notatet gikk sjefredaktøren rett på sak: han kunne ikke lenger ta ansvaret for driften av Norpress. Det var ikke lenger mulig å skaffe penger som kompenserte for det inntektsbortfallet som oppstod da Bondevik-regjeringen fjernet statsstøtten til de politiske pressekontorene. Gunnar Bodahl-Johansen anbefalte derfor at styret foretok en hurtig avvikling av Norpress.

[13] S.st.
[14] S.st.

Årsaken til dette dramatiske vendepunktet var at Norpress i januar 1998 fikk sitt regnskap i hus. Straks startet de da en regnskapsanalyse i samarbeid med revisor Geir Dege. Den første revisorrapporten forelå til styrets møte den 10. mars 1998. Styret ba da om en fullstendig regnskapsanalyse med et nytt budsjett til styrets møte 25. mars. Denne analysen viste at de normale driftskostnader for Norpress i 1998 ville bli på ca. 4, 8 millioner kroner, mens de totale inntekter var på 3,6 millioner. Driftsunderskuddet skyldtes bortfallet av statsstøtten, som var budsjettert til 1,2 millioner kroner. Dessuten nådde inntektene fra byråets lokaltjenester ikke opp til budsjettert nivå, og de normale driftsutgiftene ble også høyere enn budsjettert. I 1999 kom byråets gebyrinntekter til å bli redusert med ytterligere 1 million kroner som følge av at et ekstragebyr, vedtatt i 1997, ville utebli. Dessuten ville frafallet av aviser som betalende Norpress-medlemmer og -abonnenter slå ut allerede fra første dag de sluttet. "Når budsjettet viser et driftsunderskudd, må vi tære på kapitalen. Det kan vi ikke gjøre i for lang tid. For ikke å gå konkurs, må vi derfor få til en hurtig avvikling – hvis vi ikke umiddelbart får inn ny kapital", konstaterte Gunnar Bodahl-Johansen.

Han nådde nok denne konklusjonen noe motvillig. For Bodahl-Johansen mente fortsatt at det var "klokt å lansere det nye Norpress som et politisk, uavhengig pressebyrå, plassert utenfor Orkla Medias eierskap." Han sa seg enig i disse beslutningene, men det viste seg at det ikke var "økonomisk vilje til å drive byrået, i hvert fall ikke uten statsstøtte." Gebyrene hadde falt fra 1997 til 1998. Kort sagt: Norpress hadde ikke tilstrekkelige inntekter til å klare seg. Bodahl-Johansen mente likevel at det ikke bare handlet om økonomi: "Var viljen der, burde den videre drift kunne sikres." Han pekte på at konflikter mellom små og store aviser, mellom medlemsaviser og abonnementsaviser, og strukturendringene i pressen knyttet til de ulike eiergruppenes posisjoneringsbehov – hadde skapt en "uro rundt Norpress" som "virket negativt" fordi den "vedlikeholdt konfliktene." Han konkluderte slik:

> For å bevise vår eksistens, har vi måttet gjøre alt på en gang. Selv om vi har fått flere positive tilbakemeldinger på den redaksjonelle omleggingen, kan vi likevel ikke komme utenom at Norpress leverer et redaksjonelt tilbud avisen ikke uten videre vil ha... Avisenes Pressebyrå – som alle Orkla-avisene er pålagt å abonnere på – tok stoff og økonomi vekk fra Norpress. Blant annet fordi potten til byråutgifter må deles på flere. *I valget mellom stoff man er pålagt å betale for, og stoff man godt kan unnvære, taper visjonen om det "nye" Norpress for de harde økonomiske realiteter. Når ingen vil finansiere den redaksjonelle satsingen i Norpress, skyldes det at Norpress ikke har det nødvendige fotfeste i avisenes redaksjonelle miljø.*[15]

Omstendighetene tvang altså Gunnar Bodahl-Johansen til å anbefale en styrt avvikling av Norpress. Samtidig leverte han argumenter for en fortsettelse av byrået: "Det burde være mulig å skape en ny virkelighet...". Hans egen arbeidstid hadde gått med til administrative gjøremål. Han trakk den konklusjon at "redaksjonelle medarbeidere må kunne kreve at sjefredaktøren ikke bare leser det de skriver, men også gir vettuge tilbakemeldinger og er "redaksjonelt til stede." Han pekte på hvordan de hadde forsøkt å "bygge opp det ideologiske fellesskap rundt Norpress", noe han mente redaktørene

[15] Jfr. Gunnar Bodahl-Johansens notat "En samlet vurdering av situasjonen i Norpress. Rapport til generalforsalingen 28. april 1998 fra sjefredaktør Gunnar Bodahl-Johansen", notat tilsendt forfatteren fra Gunnar Bodahl-Johansen, i april 2008. Understrekning og kursiv i original. Nedleggelsen av Norpress er også omtalt i Simensen 1999: 60-62.

hadde behov for. "Avis er ikke bare penger", skrev han, og minnet om at sjefredaktørene måtte få anledning til å utvikle sitt arbeid som en "politisk, kulturell og ideologisk forpliktelse. Jeg tror mange sjefredaktører føler at de svikter her." Men byråets sviktende økonomi fikk alvorlige virkninger: "Vi snakker ikke lenger om å skape et uavhengig, politisk pressebyrå, men om å tjene penger til å opprettholde stillingsrammen i Norpress." Da ble det lite igjen av den "samfunnskritiske journalistikken som nå skulle være Norpress nisje." Sjefredaktøren varslet at når lederartiklene fra Norpress forsvant, ville avisene miste den "leder-backup" som avisene selv karakteriserte som en nødvendighet. Han spådde derfor at det ville være redaksjonelt grunnlag for et mindre byrå som kunne fortsette å levere ledere og kommentarer til avisene. Bodahl-Johansen satte til og med opp et regnestykke for et selvstendig leder- og kommentarbyrå med samlede driftskostnader på 2,1 millioner kroner. Han mente det var realistisk når utgiftene ble delt på 20 aviser, med 105 000 kroner på hver.

Styret i Norpress fant situasjonen så vanskelig at det gikk inn for en styrt avvikling av byrået. Alle medarbeiderne ble oppsagt fra og med den 31. mars 1998. De ansatte måtte etter denne datoen hjelpes over i andre stillinger. Bodahl-Johansen minnet om at avisene måtte overholde sine betalingsforpliktelser ut andre kvartal 1998 – for Norpress måtte levere ledere og kommentarer i samme tidsrom. Gunnar Bodahl-Johansen spurte seg selv om han kunne gjort noe annerledes, og svarte: "Mitt utgangspunkt var at Norpress skulle være et uavhengig, politisk pressebyrå som samtidig var en integrert del av avisenes redaksjonelle produktutvikling. Jeg føler smerte over ikke å ha fått jobbet med den siden av saken slik jeg ville og medarbeiderne måtte kunne forvente."[16] Norpress ble så lagt ned den 1. juli 1998.

I ettertid ser Ottar Julsrud nedleggelsen som resultat av et generasjonsskifte, både konkret og i overført betydning. I konkret betydning: den sittende generasjon redaktører nådde pensjonsalderen. Det var de Norpress hadde forholdt seg til. I overført betydning: det å ha ideologiske røtter til Høyre var mindre viktig for de nye redaktørene – for dem var de nye aviskonsernene viktigere. Avisene som soknet til Norpress var mest interessert i dets lederartikler. Det oppstod et misforhold mellom avisenes bruk av Norpress og det gebyret de betalte. Etter hvert fikk avisene økte økonomiske krav på seg, kravet til bunnlinjen ble sterkere - samtidig som de ideologiske bindingene var svekket. Når Orkla så etablerte Avisenes Pressebyrå ble Norpress rammet. Norpress hadde gjort mye for å imøtekomme sine kundeaviser. Julsrud forteller at de fikk vite at Orkla en tid hadde planer om å drive Norpress og tilføre midler. Men så startet Orkla-avisene heller sitt eget pressebyrå. For Julsrud var det uklart hvorfor de ikke heller brukte Norpress, som allerede eksisterte.[17]

For staben i Norpress kom det helt overraskende at Kulturdepartementet ville avvikle statsstøtten til de politiske pressekontorene. "Hva er det du sier?", svarte Julsrud da han fikk denne nyheten på telefon fra en journalist i Dagens Næringsliv. Norpress fikk bare et par måneders varsel. Forslaget stammet fra Bondevik I-regjeringens kulturminister, Anne Enger Lahnsteins departement. Siden spurte Julsrud henne om dette, og hun ga da uttrykk for at hun ikke var klar over forslagets konsekvenser. I ettertid mener Julsrud at statsstøtten kanskje hadde overlevd seg selv:

[16] S.st.
[17] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008

det var vanskelig å komme med en god begrunnelse for at staten skulle subsidiere rike aviser for at de skulle kjøpe stoff de ikke brukte. I Adresseavisen brukte de for eksempel nesten ikke Norpress-stoffet – men holdningen der var at det var en prinsippsak å betale byråkontingenten. Siden departementet fjernet statsstøtten med bare to måneders varsel fikk Norpress ingen tid til nedtrapping. Statsstøtten som forsvant så raskt ble enda en spiker i kisten for Norpress.[18]

Da Norpress ble lagt ned 1. juli 1998 eksisterte fortsatt både Den Konservative Presses Forening og Uavhengige Avisers Forening. Ottar Julsrud hadde en slags sekretærfunksjon for begge. Han forteller at DKPF ikke foretok noe formelt oppløsningsvedtak. Det som skjedde med DKPF var at foreningen nærmest "visnet på rot." Aktivitetsnivået var ikke høyt, og 100-årsjubileet i 1992 ble på sett og vis et høydepunkt som ble etterfulgt av en utflatning i aktivitetsnivået. De fleste DKPF-medlemmer var eldre veteraner, gjennomsnittsalderen økte for hvert år – og det var liten nyrekruttering av unge. Det endte med at DKPF innkalte til møter der ingen møtte opp. Da nyttet det ikke å fortsette lenger. Slik forsvant DKPF.[19]
Uavhengige Avisers Forening (UAF) var derimot mer formalisert og hadde eget regnskap m.m. UAF samlet seg derfor og gjorde et formelt vedtak om sin egen oppløsning. Midlene UAF hadde på bok ble overført til Prosjektet Norsk Presses Historie 1763-2010. Julsrud forteller at det formelle oppløsningsvedtaket var siste gang UAF møttes. Slik forsvant UAF.[20]

UAF, DKPF og Norpress hadde vært de tre sentrale organisasjoner i Høyrepressen. Med nedleggelsen av Norpress forsvant pressekontoret. Med DKPF forsvant fellesorganisasjonen som siden 1892 hadde vært møtested for konservative pressefolk, og initiativtakeren til Høyres Pressebyrå i 1945-46. Med UAF forsvant de siste rester etter Øyvin Davidsens og Johan Fredrik Loenneckens organisasjon Norsk Høyrepresse.

Men en ting fortsatte. Mange Norpress-aviser fikk panikk da byrået ble lagt ned i 1998. De mistet jo da den daglige tilgang på lederartikler. Avisene spurte derfor Ottar Julsrud om han ville fortsette å skrive lederartikler for dem – som privat frilancer. Lederne var jo den mest etterspurte del av Norpress-stoffet. Ottar Julsrud sa ja. En avtale ble inngått. Ordningen var først litt uklar, men konsoliderte seg fra årsskiftet 1998-1999. Da var ca. 15 aviser med. Siden stabiliserte det seg på 10-11 aviser. Dette var aviser som tidligere hadde abonnert på Norpress-stoffet. Fra 1998 fortsatte altså Ottar Julsrud å levere lederartikler til mange av de tidligere Norpress-avisene. Selv ti år etter at Norpress ble nedlagt – i 2008 – fortsetter Ottar Julsrud som privat lederskribent for en rekke norske aviser. Avisene som abonnerer på Julsruds ledere er de som utgjorde kjernen i den gamle Høyrepressen: Tønsbergs Blad, Sandefjords Blad, Varden, Moss Avis, Fredrikstad Blad osv. Den verdikonservative pressetradisjon fra Høyrepressens tid fortsatte altså i Norpress og ble siden videreført av Ottar Julsrud. Han forvalter således den siste rest av den konservative pressetradisjonen i Norge.[21]
En årsak til at Ottar Julsrud sa ja til avisenes forespørsel, var at han personlig var

[18] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008
[19] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008
[20] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008
[21] Intervju med Ottar Julsrud 11. april 2008

overbevist om at meningsjournalistikken fortsatt hadde en fremtid i norsk presse – et syn han ga uttrykk for da DKPF feiret sitt 100-årsjubileum i 1992. Da skrev han at

> I denne situasjonen ville det være et paradoks dersom avisene skulle tone ned sin opinionsdannende rolle, dersom de for eksempel skulle flytte tyngdepunktet fra de normative lederartikler med et klart budskap om "hva som må gjøres" – i retning av de mer deskriptive som "gir deg bakgrunnen." Begge varianter har utvilsomt sin misjon, i en tid hvor en evig flodbølge av fragmentariske nyheter holder på å drukne oss alle. Men nettopp derfor må vi sørge for at også den normative delen holdes i hevd.[22]

Det var med denne grunnholdningen at Ottar Julsrud begynte sitt private pressebyrå for mange av de tidligere Høyreavisene.

Senterpressens Oslo-redaksjon

Etter Norpress var Senterpressens Oslo-redaksjon det viktigste politiske pressekontoret på ikke-sosialistisk side – oppstått etter omorganiseringen av Senterpartiets Pressekontor i 1989. Den nye Oslo-redaksjonen ble straks et bindeledd mellom Senterpressens aviser utover landet og hovedstadens politiske miljø. Redaksjonens eneste ansatte var Kjell Dahle – som fikk en nøkkelstilling. Han begynte i 1990 og ble snart en produktiv skribent, som leverte mye stoff til Senteravisene.

Kjell Dahle kom snart mellom barken og veden – han opererte jo mellom Senterpressen og Senterpartiet. Dahle opplevde at Senterpartiet var frustrert fordi partiet ikke lenger hadde sitt et eget pressekontor, slik som før. Kjell Dahle forholdt seg til sitt styre som bestod av pressefolk - med unntak av Elisabeth Bakke, som var informasjonssjef i Senterpartiet og redaktør for partibladet Sentrum. Oslo-redaksjonens oppgave var å levere løpende artikler til medlemsavisene. Kjell Dahle forteller at det eksisterte visse verdier for Oslo-redaksjonens arbeid, som i Norpress. Redaksjonen stod ikke helt uten noe verdigrunnlag for sin journalistikk, men kontoret skulle ikke lenger være noe partikontor. Dahle kjente Senterpartiet godt fra sitt arbeid der tidligere, men i Oslo-redaksjonen fikk han en helt motsatt rolle; jobben var mer å avdekke enn å tildekke.

Kjell Dahle (f. 1952) hadde utdanning og politisk erfaring før han ble ansatt i Senterpressens Oslo-redaksjon. Han tok hovedfag i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo i 1978. Samtidig var han aktiv i 1970-årenes studentorganisasjoner. Han opplevde selv hvordan Senterpartiets landsmøte i 1975 valgte å inngå politisk samarbeid med Høyre. Siden fikk han jobb i Senter-ungdommens sekretariat og ble redaktør for bladet Ungt Sentrum tidlig i 1980-årene. Han påtok seg også skriveoppgaver, utredningsarbeid og litt frilance-virksomhet – og var en tid i Norges Forskningsråd og Alternativ Framtid før han i 1990 ble ansatt i Senterpressens Oslo-redaksjon. Etter at han begynte der, påtok han seg ikke lenger noen verv i Senterpartiet. I Dahles første tid hadde Oslo-redaksjonen kontor hos Nationen. Siden fikk han leid to rom hos Norpress i Grensen 18. Årsaken til det var at Dahle ikke ville

[22] Sit. e. Holand (red.) 1992: 50

flytte med Nationen ut av Oslo sentrum. Som politisk journalist ville han være nær Stortinget. Det løste seg da han fikk leid lokalene hos Norpress.[23]

I Kjell Dahles tid produserte Oslo-redaksjonen både nyhetsartikler og kommentarer. Kommentarene kunne også brukes som ledere. Dahle måtte stadig skifte hatt og skrive begge deler. Noen aviser brukte hans ledere, andre foretrakk å skrive sine ledere selv. Vanligvis leverte Dahle tre ledere i uken. Avisene etterlyste lederartikler om de var i beit for dem. Under EU-debatten frem til 1994 brukte de tilknyttede avisene gjerne hans ledere - så fremt de omhandlet aktuelle EU-emner. Dahle forteller at Senterpressen med sitt nei-standpunkt under EU-kampen fungerte som en motvekt til ja-siden. Oslo-redaksjonen opprettet faktisk et eget korrespondent-kontor i Brussel i årene 1993-94. Der produserte Kjell Dahle EU-stoff som vanligvis hadde nei-tendens. Likevel var ikke alt EU-stoffet helt ensidig. En gang gjorde han et intervju med en EU-representant som leverte argumenter til fordel for et norsk ja-standpunkt. Dahle skrev et stort intervju som ga nye vinklinger på EU-spørsmålet for Norge. Da fikk han kjeft fra lesere og avisfolk fordi han hadde levert argumenter til ja-siden.

Senterpressens Oslo-redaksjon var et verdibasert pressekontor, men ikke noe talerør for Senterpartiet, forteller Dahle. Han skrev gjerne kritisk om Senterpartiet. Da registrerte han en tydelig tendens: jo mer kritiske hans artikler var til Senterpartiet, jo mer ble de brukt i Senterpressen. Enkelte aviser hadde åpenbart et behov for å vise at de ikke lenger var partiaviser for Senterpartiet. Dahle opplevde at enkelte ble rasende over det han skrev i Nationen; det var ofte kritisk til Senterpartiet.

De tidligere Senterpartiavisene ville altså gjerne demonstrere at de nå var uavhengige av Senterpartiet. Det var blitt viktig for journalistene at de markerte seg som partipolitisk uavhengige. Spesielt gjaldt det for journalister som tenkte seg en videre yrkeskarriere i pressen - for eksempel i Akersgaten. Selv skrev Kjell Dahle gjerne kritisk om Senterpartiet. Han hadde personlig ingen skrupler med det, men søkte å unngå tullete vinklinger. Dahle så ikke sin kritiske linje som noe nytt med ham. Hans forgjenger Odd Bye hadde gjennom alle sine års kunnskap og erfaring opparbeidet seg en så sterk posisjon i Senterpartiets Pressekontor at han også kunne skrive kritisk om Senterpartiet. Selv om Odd Bye formelt sett – på papiret – ikke hadde så stor redaksjonell frihet i forhold til Senterpartiet, så tok han seg etter hvert den friheten han ønsket. Kjell Dahle hadde sin frihet også på papiret; for Oslo-redaksjonen tilhørte Senterpressen og ikke Senterpartiet.[24]

Studerer man de artikler Kjell Dahle skrev i Senterpressens Oslo-redaksjon er det lett å registrere at han både drev som nyhetsjournalist og som kommentator. Artiklene var signert med hans navn og bilde - og med betegnelsen "Senterpressen." En vesentlig del av artikkelproduksjonen gjaldt EU-debatten. Den blusset opp igjen rundt 1990-91 og vokste til å bli tidens største sak frem til folkeavstemningen i 1994. Senterpressens Oslo-redaksjon stod på nei-siden i EU-debatten. EU-stoffet var normalt vinklet fra nei-sidens perspektiv. Oslo-redaksjonen ble i 1994 en viktig produsent av EU-kritisk stoff i norsk presse. Kjell Dahles artikler ble oftest trykket i Nationen, Østlendingen, Fylket og Trønder-Avisa. Dahle ble altså en viktig opinionsdanner i Senterpressen.

[23] Intervju med Kjell Dahle 8. april 2008
[24] Intervju med Kjell Dahle 8. april 2008

Oslo-redaksjonens EU-motstand kom til uttrykk i en lang rekke overskrifter: "Nei-armada møter statsministeren"[25], "Ruster seg mot ja-skremsler"[26], "Anne utfordrer Gro"[27] osv. En vesentlig del av Senterpressens EU-kritiske stoff stammet altså fra Oslo-redaksjonen og Kjell Dahle. Det var ingen tvil om at Senterpressen stod på nei-siden i EU-saken. Senteravisene inntok her det samme syn som Senterpartiet. Eksemplene på kritiske EU-artikler er mange. I september 1992 skrev Nationen at "Nei til EF feirer dagen." Dagen etter var det nøyaktig 20 år siden folkeavstemningen om EF i 1972. I anledning jubileet inviterte Nei til EF til folkefest i Oslo Spektrum. Busser fulle av EF-motstandere var underveis dit fra nesten hele landet – og Kjell Dahle rapporterte.[28] Den kritiske innstillingen til EU kom også frem gjennom overskrifter som "EFs troverdighetskrise" - skrevet av Kjell Dahle to uker etter at Oslo-redaksjonens Brussel-kontor var åpnet i april 1993.[29]

Likevel var ikke Oslo-redaksjonens EU-stoff alltid preget av nei-standpunktet. 14. mars 1994 trykket Nationen et intervju Kjell Dahle hadde hatt med den kjente EU-motstanderen Per Olaf Lundteigen – under tittelen "Vi kan ha ting å lære av EU." Lundteigen sa det slik - selv om han var mot norsk EU-medlemskap.[30]

Ett av de mest oppsiktsvekkende tilfeller der Senterpressens Oslo-redaksjon skrev imot Senterpartiets nei-standpunkt kom på trykk i avisene i juli 1993. Det var et intervju Kjell Dahle hadde gjort med direktør Riccardo Petrelli i EF-kommisjonens fremtidsforskningsprogram FAST. Petrelli ble omtalt som "En italiener som argumenterer så godt for norsk EF-medlemskap at selv den sterkeste motstander kan begynne å tvile." I intervjuet stilte Petrelli seg kritisk til EU og brukte det som argument for norsk EU-medlemskap. Han sa: "Bli heller med og hjelp oss med å snu utviklingen. Alene blir dere etter hvert nødt til å satse på en politikk som er enda mer hyperkonkurransepreget enn den EF står for i dag." Han sa at "Den nordiske velferdsmodellen er alt i ferd med å visne bort. Om ikke Norge snart kommer med i EF, kan den bli helt borte."[31] Det var etter denne artikkelen at Kjell Dahle fikk kritikk for at han nå hadde levert gode argumenter til ja-siden.[32]

Det er ikke vanskelig å finne eksempler på at Kjell Dahles Oslo-redaksjon skrev kritisk om Senterpartiet – for eksempel om interne konflikter. "Kystopprør i Senterpartiet" het det i Nationen i april 1990. Artikkelen handlet om at Senterparti-politikere i Nord-Norge hadde startet et "regelrett kystopprør mot partiledelsen." Førstekandidat Gudmund Mikkelsen i Troms Senterparti fra forrige stortingsvalg sa at "Nå er Senterpartiet med på en politikk vi overhodet ikke har dekning for verken i program eller grunnsyn. Vi må derfor ut av regjeringen [til Jan P. Syse]", krevde han.[33] Dermed ble motsetningsforholdet mellom lokalpolitikere og Senterpartiet i regjeringsspørsmålet belyst. "Sp-ungdommen innrømmer lav profil" var tittelen på en Kjell Dahle-artikkel som avisen Fylket i Molde brukte.[34] Under tittelen "Salto fra

[25] Nationen 14. november 1994. De følgende avisutklipp stammer fra Kjell Dahles eget arkiv.
[26] Østlendingen 22. august 1994
[27] Østlendingen 22. august 1994
[28] Nationen 24. september 1992
[29] Nationen 14. april 1993
[30] Nationen 14. mars 1994
[31] Nationen og Østlendingen 28. juli 1993
[32] Intervju med Kjell Dahle 8. april 2008
[33] Nationen 18. april 1990
[34] Fylket 20. desember 1990

Senterpartiet" trykket Nationen en artikkel der Kjell Dahles analyserte Senterpartiets helomvending i spørsmålet om Postverket, Televerket og NSB skulle beholdes som statlige forvaltningsbedrifter. Dahle avviste Senterpartiets offisielle forklaring på partiets helomvending etter Syse-regjeringen: "Senterpartiet bruker EØS og EF som forklaring på sin postsalto. Dette holder ikke. Motstanden i partiet var hele tida sterkt mot det standpunktet som ble tatt i regjeringsposisjon. Helgas vedtak betyr at Senterpartiets sentralstyre nå målbærer viljen til partiets tillitsfolk. Det var en umulighet så lenge partiet satt i Syse-regjeringen."[35] "Sps programkomite sliter" var en annen overskrift fra Kjell Dahles kontor – nok en artikkel som Senterpartiet neppe kan ha likt. Artikkelen blottla intern uenighet i Senterpartiets programkomite.[36] Siden ble den kommentert i Aftenposten.

Selv om EU-motstanden dominerte artiklene som kom fra Senterpressens Oslo-redaksjon skrev Dahle også kritisk om nei-siden. I september 1992 analyserte han "EF-motstandernes tynnslitte troverdighet." Han skrev at "påstander om løgn og bedrag spres landet rundt i store opplag. Påstandene kan føles så urettferdige som bare det, men det er ikke nok å skylde på forvrengninger og vond vilje fra en ja-presse med blod på tann. Alt oppstyret avslører nemlig også en nei-bevegelse som ikke riktig har maktet overgangen fra uskyldig navlebeskuelse til beinhard mediavirkelighet."[37] Her kritiserte Dahle altså sine egne meningsfeller i EU-saken. Andre eksempler på det samme er titler som "Ensretting eller mangfold i EF-motstanden."[38]

Disse eksemplene viser at Senterpressens Oslo-redaksjon syntes å arbeide mer ut fra avisenes interesser enn ut fra partiets – og at journalistiske hensyn gikk foran partitaktiske hensyn. Dette skjedde til tross for at Oslo-redaksjonen hadde et distriktspolitisk verdigrunnlag der hensynet til primærnæringer og bygdefolks interesser var grunnleggende. Senterpartiet kunne altså ikke lenger uten videre regne med noen lojalitet fra Senterpressens side – slik som før. Senterpressens Oslo-redaksjon fungerte ut fra avisenes behov - selv om Oslo-redaksjonen fortsatt interesserte seg for Senterpartiet og delte dets syn i EU-spørsmålet.

Den praksis som Senterpressens Oslo-redaksjon drev under Kjell Dahle fra 1990 til 1996 kan altså ikke kalles for partijournalistikk - selv om kontoret hadde et senterpolitisk verdigrunnlag. Selvstendigheten var stor og partilojaliteten liten. Et virkelig lojalt pressekontor ville neppe ha eksponert Senterpartiets indre konflikter og intern uenighet – eller latt en EU-direktør tale ja-sidens sak. Partijournalistikkens tid var over i Senterpressen. Så kan man spørre hva som kom istedenfor.

Ett svar finner vi i Nationen den 2. september 1993. Da trykket avisen en leder med tittelen "Språk er makt." Den stammet fra Kjell Dahle i Senterpressens Oslo-redaksjon. Der tok han i bruk et av tidens nye begreper:

> Et nokså nytt uttrykk i det norske språket er "politisk korrekt." Som så mye annet, er det brakt til oss fra USA. Uttrykket spiller på betydningen av å ha de "riktige" holdningene til spørsmål i tiden. Å ha avvikende oppfatninger i avgjørende spørsmål, er ikke bra. For da tas man ikke alvorlig i det gode selskap. Selv om uttrykket er nytt for oss, dreier det seg om et velkjent fenomen også i det

[35] Nationen 14. august 1991
[36] Østlendingen 27. august 1992
[37] Nationen 1. september 1992
[38] Nationen 11. oktober 1993

norske samfunnet. I situasjoner der ethvert argument preller av som vann på gåsa, har vi med forakt pleid å si at det motsatte synet er "opplest og vedtatt."

Hva som en gang er "opplest og vedtatt", gjelder imidlertid ikke til evig tid. Så fort toneangivende krefter i vårt samfunn får et nytt syn på saken, forlanges det at vi andre skal svinge med i takt. For man følger da med i tiden, og vil nødig stå igjen med standpunkter som "tiden har løpt fra."[39]

Her ser vi at begrepet om det "politisk korrekte" ble importert fra USA og tatt i bruk på et tidspunkt da partipressens store tid var over. Det "politisk korrekte" ville neppe blitt noe fenomen i norsk avisdebatt, hvis partipressen hadde fortsatt med sine sterke polemiske tradisjon. For da ville jo aviser med ulike oppfatninger stadig ligget i krig med hverandre. Den nærmest borgerkrigsliknende tilstand som eksisterte mellom partiaviser av ulik farge, syntes tidlig i 1990-årene å ha blitt erstattet av det å ha de "riktige" meninger til enhver tid. I pressens løpende politiske debatt ble det nå viktigere enn før å innta politisk korrekte meninger, og ta avstand fra de gale. Nationen brukte EU-saken som eksempel på dette når den skrev at det var "de herskende i samfunnet som får sette dagsorden. Derfor bør vi også kunne vise litt toleranse overfor dem som trekker andre konklusjoner."[40]

Kjell Dahle arbeidet i Oslo-redaksjonen fra 1990 og frem til høsten 1996. Da han sluttet ble redaksjonen videreført med en etterfølger, men stoffproduksjonen ble endret. Kontoret kuttet ut kommentarartikler og begrenset seg til nyhetsjournalistikk. Men etter en tid ble hele kontoret lagt ned. Årsaken var at inntektene ikke strakk til for å dekke utgiftene. Nedleggelsen skjedde omtrent da Norpress ble lagt ned i 1998.[41] Senterpressen mistet med det sitt Oslo-kontor. Det ble samtidig slutten for Senterpresselaget – som jo hadde hatt driften av Pressekontoret/Oslo-redaksjonen som sin hovedoppgave. Nedleggelsen av Oslo-redaksjonen rev altså med seg Senterpresselaget – som var denne avisgruppens eneste fellesorganisasjon. Dermed forsvant også "Senterpressen" som begrep.[42] Avisgruppen var oppløst.

APOR – pressebyrået som overlevde

Nedleggelsen av Norpress og Senterpressens Oslo-redaksjon – de to viktigste politiske pressebyråene på ikke-sosialistisk side – bringer oss over til det tredje pressebyrået – det i A-pressen. Med A-pressens overgang til konsern i 1990 ble Arbeiderpressens Samvirke A/L som tidligere nevnt endret til et driftsselskap for A-pressens Oslo-redaksjon (APOR), som samtidig ble et aksjeselskap. Det var således et omorganisert APOR A/S som opererte som arbeideravisenes felles stoffleverandør utover i 1990-årene. Men pressekontorets nye rolle var nok ikke helt avklart – noe som kom frem i 1992. Etter en studietur til London i oktober 1992 sendte Jens Olai Jenssen et forslag til konsernsjef Alf Hildrum. Jenssen ønsket et nytt navn på A-pressens Oslo-redaksjon A/S. Deltakerne på Londonturen hadde kommet med en rekke navneforslag. Felles for forslagene var ønsket om et byrånavn helt uten politisk preg. De hadde foreslått navn

[39] Nationen 2. september 1993
[40] Nationen 2. september 1993
[41] Intervju med Kjell Dahle 8. april 2008
[42] Intervju med Kjell Dahle 13. juni 2008

som Norsk Nyhetstjeneste, Norsk Info, Avisnytt, Norsk Avisbyrå, Avisenes Oslo-redaksjon, Avisenes Nyhetsbyrå osv.[43]

Navneforslagene var et tegn i tiden: det gamle APOR skulle under enda en revisjon. En mer inngående vurdering av pressekontoret ble siden foretatt i en fortrolig rapport til A-pressens redaktør- og disponentkonferanse på Lillehammer i 1993. Den het "APOR – hva nå?" og var datert Oslo 1. juni 1993. Utvalget som laget rapporten slo fast at APORs virksomhet frem til 1993 var basert på strategien til APOR-utvalget av 1990. Der ble APOR definert som et "typisk nisjebyrå." Strategien den gang gikk ut på at APOR skulle dyrke sitt særpreg og i liten grad konkurrere med NTB. Det nye utvalget av 1993 mente at denne nisje-strategien var fornuftig, men også "svært problematisk og sårbar." Den gjorde nemlig at APOR-medarbeiderne ble koplet ut av den daglige nyhetsflyten slik at de mistet kontakten med kildene. APOR ble dermed lite synlig i viktige miljøer. Samtidig skjerpet NTB konkurransen overfor nisjebyråer. Utvalget mente at NTB hadde ambisjoner om å bli tilnærmet enerådende, det viste NTBs ferdige radio- og TV-sider. APOR-styret drøftet derfor byråets fremtidige strategi. Utvalgsrapporten inngikk som del av denne søken etter en ny fremtidig vei. Utvalget hadde foretatt en undersøkelse som viste at blant arbeideraviser med opp til 25 000 i opplag ønsket et stort flertall at APOR skulle bli et *fullverdig* alternativ til NTB. Bare de aller største arbeideravisene syntes det var problematisk, for de følte seg sterkt avhengig av NTB. Utvalget slo fast at A-pressens aviser hadde "særlige fordeler" hvis avisene handlet i fellesskap, utviklet "optimal kommunikasjon" og var "strategisk målbevisst." Det forutsatte at A-pressens aviser fungerte som "en gruppe."[44]

Utvalgets viktigste oppgave var å diskutere om APOR burde utvikles til å bli et heldekkende nyhetsbyrå for avisene i A-pressen - og hva som trengtes for å erstatte avisenes NTB-stoff. Utvalget foreslo en systematisk samordning av redaksjonelle ressurser mellom APOR, Arbeiderbladet og de andre arbeideravisene. Så måtte A-pressen forhandle frem en avtale med avisenes ansatte som åpnet for en "fri flyt av redaksjonelle produkter mellom avisene." Utvalget hadde derfor bedt avisene om å evaluere APORs tjenester og pekte på behovet for nye. Basert på svar fra 19 aviser kom utvalget til at "journalistisk kvalitet" måtte være "overordnet målsetting" for APOR. Så het det at "Journalistikken må ta utgangspunkt i avisenes egenart og muligheter til både å gi leserne kortfattet informasjon og sammenheng i nyhetsbildet." APOR dekket politikk og fagbevegelse i et samarbeid med Arbeiderbladet, som også inkluderte de aller fleste politiske riksbegivenheter. I forhold til Dagbladet og VG brukte A-pressen fortsatt mindre ressurser, men i forhold til NTB var kombinasjonen APOR/Arbeiderbladet "konkurransedyktig", mente utvalget. Hvis A-pressen ville frigjøre seg fra NTB-stoffet forutsatte det at avisgruppens felles nyhetsberedskap ble styrket, bl.a. med en døgnkontinuerlig varslingstjeneste. Et eget "A-nett" måtte til for å distribuere stoffet mellom alle deltakerne.

---

[43] Jfr. Rapport fra studietur London, oktober 1992, i brev til Hildrum fra Jens Olai Jenssen, 15. november 1992, i arkivboks Da-0094, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[44] Jfr. notatet "APOR – Hva nå?", i arkivboks Da-0092, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse AS, Arbeiderbevegelsens arkiv

Utvalget pekte på at APOR fortsatt var et nisjebyrå. Det preget dets nyhetsdekning: APOR og A-pressen var godt rustet til å dekke journalistiske spesialområder som politikk og fagbevegelse, EF og spesielt "tunge" nyhetssaker, men hadde ikke prioritert den løpende nyhetsdekningen på andre områder. Skulle APOR virkelig bli "konkurransedyktig" på innenlandsk nyhetstjeneste forutsatte det omorganisering, opprustning av deskfunksjonen, økt bemanning, samarbeidsopplegg med avisene m.m. Ett tiltak var allerede i gang: en egen gravegruppe var under etablering som et samarbeidsprosjekt mellom bl.a. Arbeiderbladet, Bergensavisen og APOR. Tre redaksjonelle medarbeidere skulle gå i dybden og sette viktige saker på dagsordenen.

Som nisjebyrå hadde APOR altså ingen fullstendig nyhetstjeneste, og heller ingen systematisk dekning av internasjonale begivenheter. Utenriksdekningen baserte seg dels på innkjøpt frilans-stoff fra Danmark og stoff fra A-pressejournalistenes reportasjereiser. Skulle APOR rustes opp anbefalte utvalget at utenriksdekningen ble ordnet gjennom et abonnement på Reuter World Service.

Utvalget analyserte APORs status på bilder, sport, feature – og anbefalte opprustning. Mer dyptgripende var forslag om generell produktutvikling, samt produkt- og trend-observasjoner i forhold til konkurrerende aviser og andre medier, markedsundersøkelser og nye presentasjonsformer. Til slutt kom utvalget til at APOR hadde "potensialer til å utvikle et fullverdig byråalternativ for A-pressens aviser." En slik løsning ville samtidig spare avisene for de utgiftene som nå gikk til NTB. Utvalget tenkte offensivt og ville videreutvikle APOR med bildetjeneste, resultatservice, stoffutveksling, ferdige nyhetssider, ferdigsidebank og et tettere samarbeid mellom APOR og Arbeiderbladet.[45] Utvalget konkluderte med at APOR kunne utvikles til et fullverdig byråalternativ for A-pressens aviser. Det var et ambisiøst og offensivt mål som APOR-utvalget foreslo i 1993.

A-pressens Oslo-redaksjon hadde altså en fremtid – det viste utvalgsrapporten. APOR A/S levde da også videre – under samme navn gjennom resten av 1990-tallet. Men den 1. september 2001 skiftet byrået navn – fra A-pressens Oslo-redaksjon A/S til Avisenes Nyhetsbyrå (ANB). Da ble altså alle assosiasjoner til arbeidere, til arbeiderbevegelsen og sosialdemokratiet fjernet fra pressebyråets navn. Navnet Avisenes Nyhetsbyrå var for øvrig ett av de forslagene som ble lansert i 1992 - for å fjerne alle politiske assosiasjoner. Men det skulle altså ta ni år før navneendringen ble gjennomført. Avisenes Nyhetsbyrå erklærte siden at det hadde til hovedoppgave å levere aktuelle nyheter til norsk presse, fortrinnsvis lokal- og regionaviser. I tillegg leverte ANB også radio- og TV-sider, fotball- og travtips, forbrukersaker og nyhetsmagasiner. ANB ble eid av de tilsluttede aviser og A-pressen - og er siden drevet som en "moderne og uavhengig mediebedrift med solide tradisjoner."[46] Avisenes Nyhetsbyrå må ikke forveksles med Avisenes Pressebyrå, som var 1990-årenes nye fellesbyrå for avisene i Orkla-konsernet.[47] Det interessante med begge disse navn er at de to kontorene kalte seg noe med "Avisenes...". Begge signaliserte at de arbeidet på oppdrag for sine medlemsaviser. Enten det gjaldt Orkla-byrået eller ANB signaliserte begge at de rettet seg mot *avisenes* behov som kunder. Driften av disse

[45] Jfr. notatet "APOR – Hva nå?", i arkivboks Da-0092, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse AS, Arbeiderbevegelsens arkiv

[46] Jfr. egenomtale på nettsidene til Avisenes Nyhetsbyrå 25. mai 2008

[47] Jfr omtale av Avisenes Pressebyrå i Roppen 2003:289-290

pressebyråene var altså ikke lenger knyttet til det å spre budskapet til et politisk parti – som i Olav Brunvands tid. Avisenes Nyhetsbyrå var innrettet mot å betjene de tilknyttede avisene. Pressebyråets virksomhet har således svingt fra partirettet til avisrettet drift. Slik overlevde APOR som det nye ANB – mens Norpress og Senterpressens Oslo-redaksjon forsvant.

Fra tre til en

Av de tre politiske pressekontorer som var aktive ved begynnelsen av 1990-årene overlevde altså bare APOR – fra 2001 som Avisenes Nyhetsbyrå (ANB). Det samme gjaldt i grunnen for de tre avisgruppene som pressekontorene betjente. Høyrepressen gikk i oppløsning mot slutten av 1980-årene. Mange tidligere Høyreaviser gikk inn i Orkla-konsernet. Der ble de underlagt krav om effektivisering, sentralisering og fellesproduksjon samtidig som redaktørene fikk interne karrieremuligheter i hele Orkla-systemet osv. – slik Johann Roppen har vist.[48] Senterpressen hadde lenge vært underveis mot større uavhengighet av partiet da avisgruppen som sådan gikk i oppløsning med nedleggelsen av Senterpressens Oslo-redaksjon i 1998. Senterpresselaget ble også lagt ned da. Dermed forsvant begrepet "Senterpressen." Med dette var begge de to ikke-sosialistiske avisgruppene forsvunnet. Det var faktisk bare en politisk avisgruppe igjen: A-pressen. I det følgende skal vi derfor kort diskutere arbeideravisenes rolle i 1990-årene.

I 1992 var det gått 90 år siden Redvald Knudtson i 1902 startet avisen Rana Blad. Avisen sprang den gang ut av hans engasjement som arbeiderbevegelsens altmuligmann; Knudtson var politiker, foredragsholder, partileder, bladeier, redaktør og skribent. Avisen levde videre etter ham.[49] 90-års-jubileet ble feiret den 12. september 1992. Da holdt konsernsjef Alf Hildrum tale for Rana Blad. Han sa at det var for "snevert" å kalle en avis bare for "børs og katedral." Avisen var heller en "levende organisme" av mennesker i samhandling. Hildrum konstaterte at det var "ikke... så mye igjen av katedralen" – noe enkelte eiere av og til beklaget, sa han. Han konstaterte at "Den nye medietid har sprengt katedralens vegger og sluppet til både de som ikke tror og de som tror annerledes. Det skal vi være glade for." Så trakk han linjen fra 1990-årenes arbeideraviser og bakover til det partiorgan og kampskrift som Redvald Knudtson hadde startet i 1902:

> I dag er dette en unaturlig rolle. I dag er A-pressen en del av en moderne medieflora. I dag er ikke aviser eller andre medier – med få unntak – talerør for organisasjoner, partier eller maktgrupperinger. Ikke alle ser dette som et framskritt. Og ikke alt er framskritt. Forflatning, kjendiseri og show er et stadig mer markert innslag også i norske medier. Samtidig løses gamle organisatoriske bånd. LO har problemer med rekrutteringen, og vi kan nær sagt ukentlig lese av partiets problemer i avisenes meningsmålinger.

De 90 årene mellom 1902 til 1992 hadde ifølge Alf Hildrum gjort det "unaturlig" med en fortsatt partipresse. Han pekte heller på A-pressens behov for å være tidsmessig og moderne. Så formulerte han sitt syn på arbeiderpressens oppgave i 1990-årene:

[48] Roppen 2003
[49] Hirsti 1992

> Vi skal bare innse at medienes rolle blir en annen. Men det betyr ikke at forpliktelsene er mindre. Våre avisers hverdag har vært bredt og uløselig knyttet til den sosiale utvikling, der arbeiderklassens, landbrukets og havets slitere krevde og vant sin rett til den velstand de selv skapte. Skal vi forvalte denne arven, må våre aviser fortsatt kjempe for de vesentlige oppgaver i vår tid. Det er mer komplisert i dag. Sosialdemokratiets utfordringer er ikke lenger preget av de gamle klassemotsetninger, slik også aviskampen i distriktet bar preg av helt til 1957. Miljø, den internasjonale økonomiske krisen, ulikhetene mellom generasjoner, mellom de som arver og de som ikke arver, kriminalitet, dette er eksempler på utfordringer som er sammensatte, og som krever nye svar.[50]

Med disse ordene markerte Alf Hildrum at det tross alt fantes en kontinuitet fra arbeideravisenes tid som partiorganer og helt frem til 1990-årenes A-presse. Han pekte på sliterne i arbeiderbevegelsen – og sa at A-pressen fortsatt måtte "forvalte denne arven" – selv i en ny tid med nye problemer. Ja, han sa det rett ut: "Vi trenger ikke mindre sosialdemokrati, men mer. Da må avisa få folk til å skjønne at de falske profeter med de lettvinte løsningene heller ikke i vår tid duger. Det krever mye engasjement og forstand i redaksjonene." Han endte med å gratulere Rana Blad, de lokale eierne og Rana-samfunnet med 90-årsjubileet for "en avis som tjener dere, men også refser når det er nødvendig."

Slik ga Alf Hildrum uttrykk for at A-pressens aviser fremdeles hadde en politisk oppgave: de skulle fortsatt påvirke opinionen. Ja, konsernsjefen mente at A-pressens verdi fortsatt lå i dens sosialdemokratiske arv og overbevisning. A-pressen skulle være en pressegruppe med sosialdemokratisk journalistikk. Hildrum talte som sosialdemokrat når han hyllet 90-årsjubilanten Rana Blad i september 1992.

Alf Hildrums ord pekte utover denne konkrete situasjonen. Riktignok sies det gjerne mange pene ting i fest-taler ved jubileer. Likevel viser måten han talte på at han fortsatt resonnerte på en sosialdemokratisk måte. Det kom frem når han advarte mot "falske profeter" og oppfordret sine aviser til å avsløre dem. Hildrum ønsket at A-pressen fortsatt skulle drive aktiv sosialdemokratisk opinionspåvirkning i 1990-årene – selv om avisene formelt sett ikke var partiaviser lenger. Han betraktet ikke avisenes nye status fra 1991 som noen grunn til at de skulle fristille seg fra arbeiderbevegelsens verdigrunnlag. Derfor kaster Hildrums tale til Rana Blad perspektiver over hele A-pressen i 1990-årene: nå var den alene igjen på valplassen mens de tre ikke-sosialistiske avisgruppene hadde gått i oppløsning eller stod foran sin undergang.

Styreleder Svein-Erik Oxholm fra LO ga uttrykk for den samme tro på A-pressens politiske rolle overfor opinionen. I februar 1992 skrev han til styreledere, styremedlemmer, disponenter, redaktører og tillitsvalgte i A-pressen: "Vi har opplevd stor enighet om de hovedmål som er fastlagt, og at alle føler behov for en sterk, landsomfattende pressegruppe der virksomhet og grunnsyn er preget av arbeiderbevegelsens ideer."[51] Han skrev dette i forbindelse med utsendelsen av et strategi-dokument for hele A-pressen. Dokumentet handlet om hvordan konsernet skulle satse offensivt fremover, men fortsatt være et konsern av lokalt forankrede

[50] Alf Hildrum: Foredrag på 90-årsjubileet til Rana Blad 12.09.92, i arkivboks Da-0087, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[51] Oxholm til A-pressen 4. februar 1992, i arkivboks Da-0085, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

avisselskaper "der arbeiderbevegelsens verdier preger avisene." Dette grunnsynet var ingen hindring for offensiv strategisk tenkning, både organisatorisk og finansielt, het det. Konsernet skulle drive kontinuerlig produktutvikling, produktivitetsutvikling, kapitalforvaltning osv. Notatet var gjennomsyret av et fagøkonomisk konsernspråk. Utover de generelle henvisningene til arbeiderbevegelsens verdigrunnlag stod det lite konkret om avisenes politiske linje. Notatet pekte heller på de oppgavene som hvilte på konsernstaben, de lokale avisstyrene, disponentene, sjefredaktørene osv.[52]

Konsernledelsen så nye styringsformer som en forutsetning for at A-pressen kunne nå sitt viktigste mål på kort sikt: å få økonomien på fote igjen. Og økonomien var igjen en forutsetning for at avisgruppen kunne fungere slik som Alf Hildrum hadde sagt da Rana Blad fylte år. De økonomiske kriseårene 1987-1991 hadde nesten knekket A-pressen. Lærdommen av det var at avisenes økonomi var et fundament som måtte være i orden før avisene var i stand til å utbre sitt sosialdemokratiske syn. I denne forstand er det interessant å legge merke til at Norsk Arbeiderpresses årsmeldinger fra og med 1992 tydelig viste økonomisk fremgang.

Året 1992 ble A-pressens vendepunkt. Da fikk det nye konsernet overskudd for første gang – sammen med økt annonseomsetning og reduksjon i opplagsnedgangen. Avisgruppens totale avisopplag i 1992 ble 505 989 eksemplarer. De fleste avisene økte opplaget. Konsernets overskudd ble 31, 6 millioner kroner. Årsmeldingen slo fast at dette var de første effektene av den store omstillingen. 32 aviser og 3 trykkeriselskaper var nå med i konsernet, i tillegg hadde konsernet eierinteresser i fire andre aviser. I alt inngikk 47 selskaper i konsernet – som likevel nøyde seg med kun 13 ansatte ved hovedkontoret. LO eide 39,1 prosent av aksjene og Arbeiderpartiet 22 prosent. Årsmeldingen konstaterte at avisgruppen i 1991 og 1992 hadde gjennomført den "mest omfattende organisatoriske omstilling i våre aviser i moderne tid." Ved utgangen av 1992 hadde A-konsernet 1995 ansatte. De utførte 1858 årsverk (avisbudene kom i tillegg). "Resultatfremgangen er betydelig" fastslo styret. Årsberetningen var blant annet undertegnet av styreleder Svein-Erik Oxholm fra LO, og Thorbjørn Jagland fra Arbeiderpartiet. Deres underskrifter viste at fagbevegelsen og partiet fortsatt var eierne bak konsernet.[53]

A-pressens økonomiske fremgang ble straks lagt merke til. Til Dagens Næringsliv sa Alf Hildrum at A-pressen nå begynte å "høste resultater av den tøffe omstillingsprosessen."[54] I Arbeiderbladet skrev Arvid Jacobsen om "Alf Hildrums triumf"; nemlig overskudd for første gang siden han overtok ledelsen. "Triumfen ligger i det faktum at A-pressen de seneste årene ikke har lagt ned noen aviser." Jacobsen slo fast at vedtaket på LO-kongressen i 1989 om refinansiering "la grunnlaget som kan bety en ny giv for verdens sterkeste arbeiderpresse." Kostnadene var redusert med ca. 200 millioner kroner siden 1988. I 1989 hadde det vært flere aviser som gikk med underskudd enn med overskudd.[55] "Endelig går det framover!" skrev internbladet A-pressenytt. Bare tre år før hadde flertallet av A-presseavisene gått med underskudd. Mange ble spådd en sikker død, men alle overlevde. Stemningen

[52] Jfr. Strategidokument. Norsk Arbeiderpresse. Oslo, januar 1992, i arkivboks Da-0085, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse AS, Arbeiderbevegelsens arkiv

[53] Årsberetning for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1992, i arkivboks Da-0086, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[54] Dagens Næringsliv 16. mars 1993

[55] Arbeiderbladet 16. mars 1993

blant tillitsvalgte i A-pressen hadde snudd i løpet av 1991 og 1992, slo internbladet fast.[56]

Fremgangen fortsatte i 1993. Da viste årsberetningen et konsernoverskudd på 60,9 millioner kroner. Egenkapitalen nådde 31 prosent og opplaget økte. Alf Hildrum skrev at "Avisene har en grunnfestet posisjon i det norske mediemarkedet. De lever videre, nærmest uanfektet av den økte flommen av informasjons- og underholdningsprodukter." Han godtok ikke at det var en "naturgitt nødvendighet at også nordmenn skal få en svekket leserinteresse og -evne. Tvert imot så er det viktigere enn på lenge at vi forstår vårt felles ansvar i bransjen, for en kunnskapsformidlende, holdningsskapende, kritisk, reflektert og spennende dagspresse. Og mer enn før skal vi beskytte og videreutvikle avisen som samfunnsinstitusjon. Den må fylle rollen som leserens veileder og ankerfeste i informasjonsflommen." Med slik ord viste Hildrum at han tenkte offensivt på avisenes vegne. I en egen artikkel skrev forfatteren Bjørn Bjørnsen at "Avisers evne til å overleve er forbløffende. De største bekymringer rundt avisenes framtid ved hver medierevolusjon – film, radio, fjernsyn, video og data – er det ikke blitt noe av. Norske aviser har overlevd både unionskonger, nazister, streiker, strømbrudd og egne redaktører, og kommer ufortrødent ut den dag i dag." Bjørnsen mente at vanene var "tilværelsens skjelett" – og så lesernes vaner som en hovedårsak til at avisene overlevde som formidlingsform.[57]

I 1994 endret konsernet sitt navn fra Norsk Arbeiderpresse A/S til A-pressen. Forandringen var ikke stor: betegnelsen "A-pressen" hadde vært i bruk siden 1948. Prosessen frem mot et navneskifte hadde pågått siden 1992. 11. desember dette år satte Alf Hildrum opp et notat med forslag om ny logo for konsernet. Firmaet Christensen/Lund Design foreslo da at et symbolskifte med ny logo burde skje samtidig med et navnebytte, og anbefalte at de valgte et kortere navn enn Norsk Arbeiderpresse A/S.[58] Med A-pressen som det nye konsernets navn fra og med 1994 forsvant begrepet "arbeider" og betegnelsen "arbeiderpresse." A-en i "A-pressen" hadde nok fortsatt visse politiske assosiasjoner, men de var mye vagere enn navnet "Norsk Arbeiderpresse." Etter navneskiftet i 1994 ble det vanskeligere å snakke om "arbeiderpressen." I det ytre var ikke navneskiftet så stort, siden det nye navnet hadde en lang brukshistorie. Likevel innebar endringen et bevisst skritt bort fra de proletære assosiasjoner som det gamle navnet hadde båret med seg siden 1948.

En annen betydelig endring inntraff året etter navneendringen: høsten 1995 solgte Arbeiderpartiet alle sine aksjer i A-pressen. Gevinsten ble på 71 millioner kroner. LO overtok omtrent en fjerdedel av aksjene, mens Møllergruppen kjøpte resten. Foranledningen var at A-pressen den 22. september 1995 hadde kjøpt seg inn i TV2. Konsernet betalte 355 millioner kroner for 24,5 prosent av TV2s aksjer.[59] Med dette oppkjøpet ekspanderte A-pressen ut av avisbransjen og ble et bredere mediekonsern. I Arbeiderpartiet kom de til at det ble vanskelig å sitte med eierandeler i et konsern som

[56] A-pressenytt januar 1993, arkivboks Da-0094, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[57] Årsberetning for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1993, arkivboks Da-0091, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse, Arbeiderbevegelsens arkiv

[58] Notat fra Alf Hildrum 11. desember 1992, i arkivboks Da-0087, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[59] A-pressen 50 år 1948-1998: 36, Fehr 1999:8

på denne måten gikk inn i det kommersielle mediemarkedet, har Martin Kolberg fortalt siden. Derfor trakk Arbeiderpartiet seg nå helt ut av A-pressen.[60] Slik kom A-pressens oppkjøp i TV2 i praksis til å medføre et eiermessig brudd mellom Arbeiderpartiet og A-pressen. Det var en historisk beslutning at Arbeiderpartiet solgte seg ut av A-pressen i 1995. Fra da av var Arbeiderpartiet uten eierandeler i konsernet. LO fortsatte derimot sitt eierskap og kontrollerte i 1999 fortsatt om lag 25 prosent av aksjene i A-pressen.[61]

A-pressens økonomiske fremgang fortsatte utover i 1990-årene. I 1996 stod A-pressens aviser så sterkt at presseforsker Sigurd Høst viet en hel bok til dem - med tittelen *Aviskonkurransen.* Der slo han fast at den berømte teorien om opplagsspiralen, formulert av den svenske presseforsker Lars Furhoff, ikke hadde gyldighet for den norske A-pressen. De norske arbeideravisene hadde startet som nr. 2-aviser på mange utgiversteder. I henhold til Furhoffs teori skulle de dermed over tid bli rammet av drepende nedadgående spiraler gjennom konkurransen med oppadgående nr. 1-aviser. Men det var ikke tilfelle. Tvert om hadde avisene i A-pressen klart seg overraskende bra. Ja, deres fremgang var i mange tilfeller helt forbløffende: flere arbeideraviser hadde klart å arbeide seg opp fra posisjonen som stedets nr. 2-avis til å bli stedets nr. 1-avis. De hadde med andre ord opphevet opplagsspiralen. Det lot seg vanskelig forklare med Lars Furhoffs teori. Sigurd Høst søkte derfor etter nye modeller og teorier som bedre kunne forklare hvorfor A-pressens aviser hadde klart seg så godt. I de senere år var det bare Avisa Trondheim (Arbeider-Avisa til 1993) som var lagt ned. Det skjedde i 1996. Alle de andre hadde overlevd det harde 1990-tallet så langt. Høst endte sin bok med å gjennomgå situasjonen for hver enkelt arbeideravis. Den røde tråden i hans analyse var A-pressens overraskende styrke.[62]

I 1998 kom et nytt eksempel på A-pressens posisjon. Da kunne A-pressen feire sitt 50-årsjubileum. Det var da gått 5 tiår siden Johan Ona, LO-formann Konrad Nordahl og de andre aktørene hadde opprettet selskapet Norsk Arbeiderpresse A/S i 1948. Nå i 1998 kunne man se virkningene av det: Norsk Arbeiderpresse A/S ble først den viktigste fellesorganisasjon i A-pressen. Så ble dette selskapet selve grunnlaget for A-pressen som 1990-årenes nye mediekonsern. Det Johan Ona og Konrad Nordahl hadde gjort i 1948 var med andre ord å opprette en organisatorisk struktur som faktisk overlevde alle ytre forandringer gjennom hele resten av århundret. A-pressen hadde derfor gode grunner til å markere sitt jubileum. Et eget jubileumsskrift viste A-pressens utvikling tiår for tiår fra 1948 og frem til slutten av 1990-årene. Skriftet viste at avisgruppen var sterkt preget av indre kontinuitet - fra Johan Ona til Alf Hildrum[63] Alf Hildrum sa at han betraktet den formelle løsrivelsen fra Arbeiderpartiet som "helt sentralt for epoken." Det skjedde først gjennom endringen av avisenes formålsparagrafer ved at formuleringen "organ for Det norske Arbeiderparti" ble tatt ut, deretter da Arbeiderpartiet i 1995 solgte alle sine aksjer i A-pressen.[64]

Ved en tilfeldighet inntraff A-pressens 50-årsjubileum i 1998 samme år som Norpress og Senterpressens Oslo-redaksjon ble lagt ned. Dette sammenfallet viste A-

[60] Fehr 1999: 35
[61] Fehr 1999: 35
[62] Høst 1996
[63] A-pressen 50 år 1948-1998
[64] A-pressen 50 år, 1948-1998: 7

pressens styrke i forhold til de to ikke-sosialistiske avisgruppene. A-pressen var nå den eneste av etterkrigstidens fire store politiske avisgrupper som overlevde både 1980-årene og -90-årene. Kontrasten er slående: A-pressen feiret i 1998 sitt 50-årsjubileum med styrke og kraft – mens de siste rester av de to ikke-sosialistiske avisgruppene samtidig gikk i oppløsning.

Det er naturligvis mange årsaker til at A-pressen overlevde. En årsak som sjelden nevnes er den sterke viljen til organisering som har preget denne avisgruppen. Viljen og evnen til å ha en fast organisasjon kjennetegner A-pressen i langt større grad enn de tre ikke-sosialistiske avisgruppene. Verken Høyrepressen, Venstrepressen eller Senterpressen hadde den samme indre fasthet over seg som A-pressen – dette preg hadde den faktisk fra 1948. Derfra går det en organisatorisk linje fra Johan Onas epoke via Einar Olsen og frem til Alf Hildrum. Ja, så stor var kontinuiteten at det bare var tre menn stod i ledelsen gjennom 50 år: Ona hadde lært opp Einar Olsen før han sluttet, og den samme Olsen var Hildrums forgjenger. A-pressens faste organisering kom til uttrykk ved at Norsk Arbeiderpresse ble organisert som et aksjeselskap med mange tette koplinger til LO og Arbeiderpartiet, ikke minst økonomisk. Resultatet av dette ble et av 1990-årenes paradokser: den gamle sosialistiske arbeiderpressen ble den eneste politiske avisgruppe som overlevde. Årsaken lå i evnen til å tenke organisatorisk og drive forretningsmessig. I 1990-årene ble overbeviste sosialdemokrater til knallharde forretningsmenn – og de gjorde arbeiderpressen til et kommersielt storkonsern.

Hva dette fikk å si for avisenes partilojalitet i 1990-årene gjenstår å besvare. I prinsippet kan vi antakelig skille mellom de aviser som fortsatte sin tradisjonelle lojalitet så langt det lot seg gjøre, og de aviser som ville fjerne seg mest mulig fra den gamle partiavis-tradisjonen. I praksis kom nok mange aviser til å befinne seg i et spenningsfelt mellom disse ytterpunktene. Noen aviser viste sin holdning ved å stille seg utenfor hele konsernet: Hamar Arbeiderblad og Halden Arbeiderblad. Andre skiftet navn til mer nøytrale former: Bergens Arbeiderblad ble til Bergensavisen, Telemark Arbeiderblad til Telemarksavisa osv. Et eksempel på spenningen mellom partitradisjon og uavhengighet kan vi finne i Oppland Arbeiderblad. Denne avisen feiret i 1999 sitt 75-årsjubileum, og utga da en jubileumsbok. Der erklærte sentrale avisfolk at partipressens tid var over. Likevel brakte boken mange hyggelige hilsener fra en rekke politikere fra Arbeiderpartiet - og fremst av dem var partileder Thorbjørn Jagland. Hans hilsen til avisen ble presentert over en helside.[65] Der skrev han at "Det er en glede for meg på vegne av Arbeiderpartiet å hilse Oppland Arbeiderblad ved 75-årsjubileet." Jagland brukte altså temmelig offisielle vendinger. Ja, han skrev rett ut at "Oppland Arbeiderblad var og er "vår avis." Båndene mellom partiet og avisa har hele tiden vært sterke... Oppland Arbeiderblads tilhørighet til den store familien er det ingen som tviler på."[66]

Thorbjørn Jaglands hilsen viste at det fortsatt var sterke bånd mellom den jubilerende avisen på Gjøvik og Det norske Arbeiderparti. De øvrige partihilsener viste det samme. Ja, jubileumsboken hadde faktisk en egen offisiell hilsen fra Det norske Arbeiderparti til Oppland Arbeiderblad: over en helside blomstret en rød rose med teksten "Vi gratulerer." Den stod på motsatt side av hilsenen fra Jagland.[67]

[65] Paulsberg 1999 bind 2: 245
[66] Sit.e. Paulsberg 1999 bind 2: 245
[67] Paulsberg 1999 bind 2: 244-245

Selv i 1999 fantes altså spor av partilojalitet i A-pressens aviser. Sammenlikner vi Thorbjørn Jaglands ord til Oppland Arbeiderblad i 1999 med Alf Hildrums ord til Rana Blad i 1992, finner vi klare paralleller mellom konsernsjefen og partilederen i omtalen av A-pressens aviser – selv på tvers av endringene i formålsparagrafene og Arbeiderpartiets salg av sine aksjer i A-pressen. Slike formaliteter var nå forandret, men det fantes fortsatt et sosialdemokratisk verdigrunnlag til stede når partileder Thorbjørn Jagland omtalte A-pressens aviser. I praksis levde nok mange A-presseaviser med en motsetning mellom den tradisjonelle lojaliteten og den nye uavhengigheten som var resultatet når de proklamerte at de ikke lenger var partiaviser. I dette spennet måtte den enkelte arbeideravisen finne sin vei utover i 1990-årene. Det var ikke alltid lett å stake ut en slik vei. Vi skal se litt nærmere på hvordan dette artet seg i en enkelt arbeideravis i 1990-årene.

Fra Arbeiderbladet til Dagsavisen

Få aviser er bedre egnet til å vise 1990-årenes spenning mellom tradisjonell partilojalitet og gryende uavhengighet, enn Arbeiderbladet. Arbeiderbladet var A-pressens hovedorgan og Oslo-pressens kanskje mest karakteristiske partiavis. Dens vei til Dagsavisen er derfor prinsipielt interessant og peker også utover seg selv.

Utgangspunktet for Arbeiderbladets utvikling i 1990-årene finner vi i 1991. Da solgte Arbeiderpartiet avisen til Norsk Arbeiderpresse A/S. Frem til da hadde forbindelsen mellom Arbeiderbladet og Arbeiderpartiet vært så tett som det går an å tenke seg: partiet hadde eid avisen siden 1894. I hele denne tiden var avisen nærmest totalt integrert i Arbeiderpartiet og i arbeiderbevegelsen. Både avis og parti hadde lokaler i Folketeaterbygningen – rett over hverandre. Arbeiderbladet hadde i alle år vært et av Arbeiderpartiets aller viktigste våpen i kampen om opinionen. Arbeiderbladet var Arbeiderpartiets talerør. Det var partiet som utformet dens formålsparagraf, valgte dens redaktører på sine landsmøter og påvirket avisens innhold. Arbeiderbladets ledere og kommentarer inntok med selvfølgelighet de samme standpunkter som Arbeiderpartiet.[68]

Derfor var det unikt da Arbeiderpartiet i 1991 solgte Arbeiderbladet. Salget var et formelt brudd på den alliansen mellom avis og parti som hadde vart siden 1894. Årsaken til salget var som nevnt at Arbeiderbladet vaklet på kanten av avgrunnen. Kjøperen - konsernsjef Alf Hildrum - vegret seg først mot at A-pressen skulle overta. Han prøvde først å finne andre løsninger - for å slippe å få ansvaret for Arbeiderbladet: han tilbød Dagbladet å kjøpe seg inn sammen med A-pressen, men Dagbladet sa nei. Til slutt måtte han kjøpe den – og da var det politiske og ikke økonomiske grunner som var avgjørende. Kjøpet var rett og slett en nødløsning for å redde Arbeiderbladet ut av krisen.[69] Da salget fant sted eide Arbeiderpartiet 22 prosent av Arbeiderbladets aksjer, mens fagbevegelsen eide 56 prosent, og lokale partilag og fagforeninger 21,88 prosent.[70] Fra 1991 fikk Arbeiderbladet A-pressen som en ny hovedeier istedenfor Arbeiderpartiet. Den 97-årige alliansen mellom avis og parti siden 1894 var over.

[68] Fehr 1999: 18
[69] Fehr 1999: 33
[70] Fehr 1999: 8

Derfor stod Arbeiderbladet i 1991 i en helt ny situasjon. Arbeiderpartiet hadde mistet sin gamle posisjon i forhold til avisens øverste ledelse. Hvilken betydning fikk det utover i 1990-årene? Avisens utvikling er studert av Anne-Lise Mørch von der Fehr i en hovedoppgave om Arbeiderbladets vei til Dagsavisen. Hun intervjuet en rekke sentrale aktører både i avisen og i Arbeiderpartiet for å studere denne overgangen, men foretok ingen studier av avisens innhold.[71] Når vi holder hennes materiale opp mot det som er lagt frem i denne fremstillingen, finner vi et tydelig mønster. I kapittel 1, 2 og 3 ovenfor er Arbeiderbladet behandlet en rekke ganger. Fremstillingen har pekt på den nye generasjon pressefolk i 1960- og -70-årene. Vi har sett hvordan sentrale aktører som Einar Olsen, Reiulf Steen og Per Brunvand tok i bruk korrektiv-begrepet for å utvide arbeideravisenes redaksjonelle handlefrihet i forhold til Arbeiderpartiet og LO. Reidar Hirsti pekte på det samme i sine erindringer.[72] Korrektiv-strategien var viktig for å øke arbeiderpressens journalistiske handlefrihet.

Korrektiv-begrepets betydning hadde ligget i bruddet med tradisjonene fra den fullstendig partistyrte og lojale arbeiderpresse i Martin Tranmæls tid – den gang redaktørstillinger ble oppfattet som partipolitiske tillitsverv. Korrektiv-begrepet hadde spilt en viktig rolle ved å løse opp noe av den aller hardeste partilojaliteten i arbeiderpressen - spesielt i 1970- og -80-årene. Likevel må vi huske at korrektiv-begrepet ikke innebar noe fundamentalt brudd mellom arbeideravisene og Arbeiderpartiet: å korrigere noe betyr jo vanligvis bare å foreta en mindre justering av kursen – gjerne med vennskapelige intensjoner. I et lengre tidsperspektiv kan vi derfor si at det er grunnlag for Fehrs konklusjon om at Arbeiderbladet i Reidar Hirstis redaktørtid (1963-1974) fortsatt fungerte som et partiorgan[73] - dog med mer debattstoff og et noe større meningsspekter enn tidligere. Samtidig kan Arbeiderbladet i Per Brunvands tid (1975-1991) fortsatt sees som en partiavis.[74] Forandringen mellom disse epokene lå i redaktørstillingens nye status fra 1975: Reidar Hirsti var Arbeiderbladets sjefredaktør i kraft av å være valgt av Arbeiderpartiets landsmøte. I hans tid ble stillingen som sjefredaktør regnet som en av de fire lederstillingene i Arbeiderpartiet; etter partiformann og nestformann, men før partisekretæren.[75] Per Brunvand var derimot ansatt av Arbeiderbladets styre. Brunvand definerte seg mer som en rendyrket redaktør og ikke som politiker. Han fjernet betegnelsen "Organ for Det norske Arbeiderparti" alt i 1975, fordi han ikke ville gjøre avisen til et ensidig politisk talerør, men la den fungere som et korrektiv. Samtidig fortsatte han på Arbeiderpartiets interne gruppemøter. Selv i hans tid var det utenkelig at Arbeiderbladets sjefredaktør ikke deltok på disse møtene.[76]

Hirsti-epoken og Brunvand-epoken viste likevel at det siden 1960-årene hadde vokst frem visse spenninger omkring ledelsen av Arbeiderbladet. Utad ble avisens lojalitet til Arbeiderpartiet, LO og arbeiderbevegelsen i det store og hele selvfølgelig opprettholdt – både partiorgan og som partiavis. Men samtidig hadde det vokst frem understrømninger som la vekt på økt journalistisk selvstendighet også når det gikk på

[71] Fehr 1999
[72] Hirsti 1991
[73] Fehr 1999: 63
[74] Fehr 1999: 72
[75] Fehr 1999: 39
[76] Fehr 1999: 65

bekostning av Arbeiderpartiet og LO. I 1991 ble en av de fremste representantene for disse nye strømningene Arbeiderbladets nye sjefredaktør: Arvid Jacobsen. Han ble som nevnt ansatt i forbindelse med eierskiftet – som også åpnet for at Arbeiderbladets formålsparagraf ble tilpasset A-pressens nye mønstervedtekter. Det Arbeiderbladet som Arvid Jacobsen kom til i 1991 hadde altså fått en ny formell status. Avisen definerte seg nå som en "uavhengig morgenavis, verdimessig forankret i arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd."[77] Denne formuleringen innebar et brudd med den partilojaliteten som lå i formuleringen "organ for Det norske Arbeiderparti." Nå var det heller arbeiderbevegelsens grunnsyn som gjaldt. Sammen med eierskiftet gjorde dette at Arvid Jacobsen fra 1991 hadde et helt annet formelt grunnlag å lede sin avis ut fra, enn hans forgjengere hadde hatt i 1960-, 1970- og 1980-årene. Selv markerte Arvid Jacobsen dette med sin prinsipperklæring om Arbeiderbladets redaksjonelle selvstendighet.

Fra 1991 var Arbeiderbladet faktisk noe av et eksperiment. Få andre norske aviser hadde på så kort tid gjennomgått en større formell endring av avisens partitilknytning. Var det virkelig mulig sånn rett over natten å ta en avis som Arbeiderbladet – med hele dens tunge politiske historie i ryggen – og rett og slett definere den bort fra landets største og mektigste parti uten videre? Nær sagt ingen norske pressefolk hadde tidligere påtatt seg maken til oppgave som den Arvid Jacobsen nå gikk til. Han valgte å avslutte avisledelsens møtetradisjon i Arbeiderpartiets ulike organer. Hvis han skulle bli reelt uavhengig kunne han ikke fortsette å gå på lukkede partimøter, for de begrenset hans handlefrihet som sjefredaktør. Arvid Jacobsen foretok likevel ikke noe fullstendig brudd med arbeiderbevegelsen: han var fortsatt en overbevist sosialdemokrat. I Arbeiderbladets hovedstrategi for årene 1993-95 het det at Arbeiderbladets kommentarer og ledere skulle "bygge på sosialdemokratiets verdisyn og skape forståelse for arbeiderbevegelsens verdigrunnlag."[78] Da han la frem sin erklæring i 1991 pekte han også på at Arbeiderbladet skulle være best til å dekke arbeiderbevegelsen, samtidig som avisen skulle dokumentere uavhengighet av Arbeiderpartiet og LO.[79]

Snart ble Arbeiderbladet preget av Arvid Jacobsens nye linje – i sak etter sak. Under valgkampen foran stortingsvalget i 1993 opererte Arbeiderbladet for første gang på egen hånd, uten å være Arbeiderpartiets hovedorgan. Sjefredaktøren ville at Arbeiderbladet skulle orientere leserne slik at de ble best mulig i stand til å foreta sitt valg av parti selv. Derfor presenterte Arbeiderbladet de ulike partienes politikk - men lederartiklene var fortsatt preget av avisens politiske tilhørighet. For sin egen del la Arbeiderbladet ikke skjul at den mente at Gro Harlem Brundtland burde fortsette som statsminister.[80]

Økonomien var Arbeiderbladets store problem. Arbeiderbladet hadde helt siden 1970-årene vært avhengig av pressestøtten for å overleve. Uten den ville avisen neppe ha klart seg.[81] I forbindelse med eierskiftet i 1991 fikk avisen låne fem millioner av LO – og de ble siden ikke betalt tilbake.[82] I 1995 fikk Arbeiderbladet 10 millioner

[77] Sit.e. Fehr 1999: 73
[78] Sit.e. Fehr 1999: 74
[79] Se kapittel 3, også i Fehr 1999: 75
[80] Fehr 1999: 75
[81] Fehr 1999: 48-49
[82] Fehr 1999: 49

kroner fra Arbeiderpartiet. Den svake økonomien bidro fortsatt til å knytte Arbeiderbladet både til LO og Arbeiderpartiet. Begge influerte på avisen selv etter at A-pressen hadde overtatt som eier i 1991. Ja, A-pressen fungerte i praksis som et mellomledd mellom Arbeiderbladet, LO og Arbeiderpartiet. Ved viktige avgjørelser viste LO og Arbeiderpartiet seg fortsatt som avisens reelle eiere.[83]

Arvid Jacobsens avis begynte snart å skape misnøye i Arbeiderpartiet. Partiets nestleder Thorbjørn Berntsen var miljøvernminister i disse årene. Han mente selv at han gjorde mye bra - men Arbeiderbladet skrev ikke om det. Han ble omtalt i andre medier, men Arbeiderbladet var ikke interessert, slik han så det.[84] Årsaken til dette var at Arbeiderbladet nå faktisk unngikk å dekke en del av Arbeiderpartiets saker. Snart økte også misnøyen i LO. Det ble ikke bedre da Arvid Jacobsen skrev noen kritiske ledere både om Arbeiderpartiet og LO. De ble tatt som tegn på at Arvid Jacobsen hadde behov for å markere seg. LOs informasjonssjef Ellen Stensrud sa at fagbevegelsen var "misfornøyd med hele avisa. Alt fra den politiske delen, til ledere og voldtektsoppslagene."[85]

Misnøyen toppet seg på et møte i februar 1994. Det handlet om A-pressens fremtid som konsern – og A-pressen var jo nå Arbeiderbladets eier. På møtet deltok bl.a. statsminister Gro Harlem Brundtland, partileder Thorbjørn Jagland, leder for Oslo Arbeiderparti Jens Stoltenberg, LO-leder Yngve Haagensen, A-pressens konsernsjef Alf Hildrum og enkelte pressefolk. På møtet var det tydelig at misnøyen med Arvid Jacobsen og Arbeiderbladet var blitt stor - både i partiledelsen og i LO-ledelsen. Arbeiderbladet fikk tilnavnet "Groruddals-VG."[86] Yngve Haagensen var spesielt kritisk: han sa at de like gjerne kunne eid pornobladet Cocktail som Arbeiderbladet. Den sterke kritikken viste at LO og Arbeiderpartiet ønsket en helt annen linje i Arbeiderbladet enn den Arvid Jacobsen stod for. Jacobsen oppfattet all kritikken som et uttrykk for at LO og Arbeiderpartiet ønsket at han skulle trekke seg som sjefredaktør. Noen måneder etter valgte han derfor å gå av.[87]

Sjefredaktørens avgang i 1994 var altså et direkte resultat av Arbeiderbladets motsetningsfylte blanding av historisk lojalitet og nyvunnet uavhengighet. LO og Arbeiderpartiet hadde fortsatt forventninger til Arbeiderbladets innhold, men Arvid Jacobsen ledet avisen i en annen retning. Selv om Arbeiderpartiet ikke lenger var avisens formelle eier, mente dets ledende politikere fortsatt at de var meningsberettiget om avisens innhold og redigering. Med sin eierandel i A-pressen oppfattet LO seg stadig som meningsberettiget om Arbeiderbladet. Både i Arbeiderpartiet og i LO hang det altså holdninger igjen fra tidligere tider – og de viste at Arbeiderbladets reelle handlefrihet var begrenset selv så sent som i 1994. Det er et påfallende sent tidspunkt for en partipolitisk aviskonflikt med påfølgende redaktøravgang.

Aktørene selv har gitt noe ulike versjoner av denne striden. Ellen Stensrud har i ettertid sagt at de ikke ønsket å bli kvitt sjefredaktøren. Verken i LO eller utad var det noen som sa at Arvid Jacobsen burde gå av, forteller hun. Men de syntes at han lagde en dårlig avis. Fehr peker på at Arvid Jacobsen forsøkte å gjøre Arbeiderbladet til en

[83] Fehr 1999: 52
[84] Fehr 1999: 76
[85] Fehr 1999: 76
[86] Fehr 1999: 77
[87] Fehr 1999: 77

redaksjonelt uavhengig avis på et tidspunkt da den i realiteten fortsatt stod ideologisk nær sine tidligere eiere Arbeiderpartiet og LO.[88] Avisen ble i 1994 eid av A-pressen, men Arbeiderpartiet og LO satt fortsatt i avisens styre og kunne godkjenne redaktøransettelser. Fortsatt hendte det at LO og partiet bevilget penger til avisen. Arbeiderbladet var i tiden 1991-94 formelt ikke direkte eid av de to, men stod i et noe uavklart forhold til dem. Arbeiderbladet kan i Arvid Jacobsens redaktørtid fra 1991 til 1994 derfor sies å ha vært en "partitilknyttet avis."[89] Hans avgang skapte et redaktørproblem. Partileder Thorbjørn Jagland foreslo Steinar Hansson.

Steinar Hansson var kulturredaktør i Dagbladet og hadde tidligere vært det samme i Arbeiderbladet. Nå kunne han bli den første sjefredaktør i Arbeiderbladet som ikke var medlem av Arbeiderpartiet. Hansson hadde bakgrunn fra Ny Tid og hadde vært medlem av sentralstyret i SV. Ansettelsen av Steinar Hansson som sjefredaktør måtte klareres med Arbeiderpartiet - fordi partiet fortsatt oppfattet avisen som del av sin "interessesfære", bekrefter Martin Kolberg.[90] Sentrale personer i Arbeiderpartiet hadde merket seg det politiske innholdet i Hanssons kommentarer i Dagbladet. De hadde sett at han gradvis markerte slektskap med Arbeiderpartiets tenkning. Da Steinar Hansson fikk tilbudet om sjefsstillingen ville han først ikke ta den, men etter hvert fikk han "en følelse av plikt" - av at han burde påta seg jobben som en forpliktelse overfor sine egne idealer og arbeiderbevegelsen. Det har han selv fortalt.[91]

Utnevnelsen av Steinar Hansson brøt med tradisjonene i Arbeiderpartiet. Partiet hadde alltid vært interessert i lederansettelser. Det var lenge et krav at de som ble ansatt i Arbeiderbladets ledende stilinger måtte være partimedlemmer – men det var altså ikke Steinar Hansson.[92] Likevel lå det politiske hensyn bak ansettelsen. Alf Hildrum sier i ettertid at både Arbeiderpartiet og LO oppfattet Hansson som en "politisk venn", samtidig ble han ansett som "veldig profesjonell." Som journalist i Dagbladet hadde Hansson snakket mye med Arbeiderpartifolk. De hadde tillit til ham.[93] Partiets ledelse trodde også på Hansson, selv om han ikke hadde partibok. Personlige egenskaper gjorde i dette tilfelle at Arbeiderpartiet for første gang aksepterte en sjefredaktør som ikke var medlem av partiet.

Steinar Hansson var Arbeiderbladets sjefredaktør fra 1995 til 2001. Han sa at avisen formet sine standpunkter på lederplass "innenfor de holdninger vi har. De ligger gjerne til venstre for midten, men vi tar standpunkt på selvstendig grunnlag." Hansson mente at Arbeiderbladets meninger i hans tid ofte befant seg mellom Arbeiderpartiet og SV.[94] Det var mens Steinar Hansson i 1995 fortsatt var i sitt første år som sjefredaktør at Arbeiderpartiet solgte alle sine aksjer i A-pressen. LO overtok omtrent en fjerdedel av aksjene.[95] Dermed hadde Arbeiderpartiet ikke lenger eierskap i konsernet som eide Arbeiderbladet. Etter A-pressens kjøpt av aksjer i TV2, syntes ikke Arbeiderpartiet at de lenger kunne opprettholde sin eierandel i A-pressen.

[88] Fehr 1999: 77
[89] Fehr 1999: 78
[90] Fehr 1999: 45
[91] Fehr 1999: 44-45
[92] Fehr 1999: 46
[93] Fehr 1999: 78
[94] Fehr 1999: 79
[95] A-pressen 50 år 1948-1998: 36

Arbeiderpartiets aksjer i A-pressen hadde inntil da gitt partiet et visst indirekte forhold til Arbeiderbladet - men når partiet nå solgte seg helt ut av konsernet mistet det enhver formell tilknytning til Arbeiderbladet. Men LO fortsatte som aksjonær. Dette førte Arbeiderbladet faktisk tilbake til sitt utgangspunkt: opprinnelig ble denne avisen startet i 1884 som organ for hovedstadens fagforeninger. 111 år etter var det igjen bare LO som hadde eiertilknytning til avisen – ikke partiet.[96] Mens Arbeiderpartiet solgte seg ut, styrket LO sin status som eier i A-pressen.

Etter valget i 1997 tillot Steinar Hansson seg å skrive en rekke kritiske kommentarer til Arbeiderpartiets valgkamp og opposisjonspolitikk. Da registrerte han at Arbeiderpartiets holdning til avisen ble "ganske sur."[97] Likevel mente han at Arbeiderbladets lesere "identifiserer seg mer med Arbeiderbladet enn andre partier." Det var "meget vanskelig", sa han i 1999, å tenke seg at avisen kunne anbefale sine lesere å stemme på et annet parti før valget.[98] Hansson så LO som avisens reelle eier. Han sa rett ut at "Eierskapet har politiske forventninger til avisen", særlig under valgkampene. Selv om Arbeiderbladet proklamerte sin uavhengighet hadde den i andre halvdel av 1990-årene fortsatt ideologisk tilknytning til LO og Arbeiderpartiet. Fehr sier det slik: "Det er kanskje mer korrekt å si at avisen var redaksjonelt selvstendig, men politisk forpliktet av sitt eierskap."[99]

Dette kom til uttrykk gjennom fortsatt misnøye i LO og Arbeiderpartiet - med Steinar Hanssons avis. Så sent som i 1998 fikk avisen kritikk av partifolk en rekke ganger - for sine redaksjonelle og meningsbærende artikler. Kritikken kom på trykk i leserinnlegg og kommentarer fra partifolk. Holdningen kom frem i et leserinnlegg fra Arbeiderpartiets sentralstyremedlem Grete Knudsen den 4. mai 1998. Hun skrev at "Steinar Hansson har ved ganske mange anledninger fremmet syn på tvers av den faglige og politiske arbeiderbevegelse. Slik må og skal det være for en avis som ikke lenger er knyttet til noe bestemt parti. Denne gangen har han imidlertid gått lenger, ved å vise at han ikke forstår den bevegelse som har ansatt ham."[100] Denne type holdning preget fortsatt kjernen i Arbeiderpartiet. Steinar Hansson fryktet at partifolk trodde at de fortsatt kunne vinne frem med slike argumenter. LO var misfornøyd fordi avisen kritiserte partileder Thorbjørn Jagland. LO mente at slik kritikk burde ha kommet fra aviser som representerte Arbeiderpartiets politiske motstandere eller fra VG eller Dagbladet, men "ikke fra avisa vår", sa Ellen Stensrud.[101] Selv under Steinar Hansson stod Arbeiderbladet altså stadig med ett ben i den gamle partitradisjonen og ett ben i den nye uavhengigheten. Men i motsetning til Arvid Jacobsen som valgte å trekke seg, gikk Steinar Hansson videre. Han tok initiativ til å endre både avisens navn og dens formelle status – for å gjøre uavhengigheten reell.

Avisens navn hadde tung symbolverdi utad. Helt siden 1923 hadde "Arbeiderbladet" vært avisens navn. Dette navnet viste tydelig avisens tilknytning til Arbeiderpartiet, LO og hele arbeiderbevegelsen – ja, helt ned til den enkelte arbeider. Det var med "Arbeiderbladet" som navn at dette flaggskipet hadde vært så mektig i Martin Tranmæls og Olav Larssens tid. Men i september 1997 skiftet avisen navn – i

[96] Fehr 1999: 8
[97] Fehr 1999: 79
[98] Fehr 1999: 79
[99] Fehr 1999: 80
[100] Sit.e. Fehr 1999: 82
[101] Fehr 1999: 82

første omgang bare til "Dagsavisen Arbeiderbladet." Men ett år etter – i august 1998 – ble "Arbeiderbladet" fjernet. Fra da av het den bare "Dagsavisen."

Endringen hadde en forhistorie helt tilbake til 1960-årene. Den første som snakket om å endre navnet Arbeiderbladet var avisens daværende nyhetsredaktør, Rolf Gerhardsen. Han ville døpe avisen AB. I Per Brunvands tid kom navnespørsmålet opp igjen. Også Arvid Jacobsen lanserte flere navneforslag, men motstanden i LO og Arbeiderpartiet var for sterk.[102] Konsernsjef Alf Hildrum gikk derimot inn for en navneendring. Han så det som "en begrensning i vårt samfunn å være tilknyttet arbeiderbegrepet. Ikke fordi det er noe galt med arbeiderbegrepet, men fordi folk ikke føler seg hjemme i det. Det begrenser tilfanget av lesere."[103] Skulle Arbeiderbladet nå ut til nye lesere, burde den altså skifte navn. Konsernsjef Hildrum og sjefredaktør Hansson gikk begge inn for en navneendring. De gjennomførte den i et slikt tempo at det ble vanskelig for avisens styre å komme med en annen avgjørelse. Tempoet skyldtes at de ville hindre at avisens politiske eiere satte foten ned: LO gikk nemlig imot navneendring. Det sa Ellen Stensrud i avisens styre.[104] Steinar Hansson pekte på at navnet "Arbeiderbladet" lød veldig likt "Arbeiderpartiet." Denne likheten hindret avisens ekspansjon mot nye lesergrupper, mente han. I tillegg kom at "Arbeiderbladet" var et navn med sterke proletære assosiasjoner.[105] Steinar Hansson ville fjerne assosiasjonene både til Arbeiderpartiet og til arbeiderne. Han betraktet navneendringen som en "ren investering for å overleve på et jævlig tøft marked... Vi er ikke de første i A-pressen som har endret navnet, men det er her det gjelder. Det er her symbolene ligger."[106]

Navneendringen fra Arbeiderbladet til Dagsavisen i 1997-1998 hadde altså både en politisk og en økonomisk begrunnelse. Det første navnet hadde klang av partilojalitet – det andre av uavhengighet. Endringen viste vilje til oppbrudd: avisen ville ikke lenger kalle seg for arbeidernes blad. Som "Dagsavisen" fra 1998 kunne avisen ikke lenger uten videre identifiseres med arbeiderbevegelsen.[107] Navnet "Dagsavisen" var tomt for politisk innhold: det viste kun til den daglige utgivelsesfrekvens og signaliserte absolutt intet om avisens politiske oppfatning. Partilojalitet - som hadde vært avisens fundament - var blitt en hemsko. Derfor skiftet de navn fra Arbeiderbladet til Dagsavisen.

Samtidig med navneendringen foregikk en liknende prosess innad. Siden 1991 hadde Arbeiderbladet/Dagsavisen vært del av A-presse-konsernet. Men den 1. januar 1999 gikk Dagsavisen ut av A-pressen og organiserte seg som en selvstendig stiftelse. Stiftelsesformen gjorde at det nå ble helt slutt på avisens formelle og historiske tilknytning til arbeiderbevegelsen.[108] Ved opprettelsen av stiftelsen henvendte Dagsavisen seg til Institusjonen Fritt Ord, Norsk Presseforbund, FAFO, APOR og Institutt for samfunnsforskning osv. og fikk dem til å peke ut representanter til styret. Slik ville Dagsavisen markere at den nå virkelig beveget seg vekk fra sine politiske

[102] Fehr 1999: 92-93
[103] Sit. e. Fehr 1999: 93
[104] Fehr 1999: 93
[105] Fehr 1999: 93
[106] Fehr 1999: 93
[107] Fehr 1999: 93
[108] Fehr 1999: 8

røtter og ble en helt selvstendig avis.[109] Konsernsjef Alf Hildrum begrunnet dette med at Dagsavisen skilte seg ut fra de andre avisene i A-pressen: mens de øvrige var lokalaviser, var Dagsavisen en riksavis. Dessuten økte det politiske presset på pressestøtten, fordi Dagsavisen var eid av et aviskonsern som gikk med overskudd, og som investerte i andre selskaper enn i de aviser som mottok statlig støtte.[110] Presseforsker Sigurd Allern karakteriserte Dagsavisens vei ut av A-pressen som en "lykkelig skilsmisse." For A-pressekonsernet var det vanskelig å legge ned avisen: det ville vært utenkelig for LO, og en nedleggelse ville også ha diskreditert A-pressen i det politiske miljøet.[111] For Alf Hildrum var det derfor gode grunner til at han lot Dagsavisen ta farvel med konsernet.

Diskusjonen om dette startet allerede kort tid etter at Steinar Hansson ble sjefredaktør. Ideen om en stiftelse for avisen kom fra Hansson. Han ønsket ikke at avisen skulle søke etter nye eiere. Hansson tok opp spørsmålet med Alf Hildrum.[112] Han gikk med på forslaget.

Dermed fikk Dagsavisen fra 1. januar 1999 status som en selvstendig stiftelse. Avisen var ikke lenger del av A-pressen – der LO fortsatt var eier. Arbeiderpartiets Martin Kolberg har selv pekt på at etter opprettelsen av stiftelsen stod Dagsavisen helt på egne ben. Arbeiderbevegelsen hadde ikke "lenger noe konkret ansvar for Dagsavisen."[113] For en avis med en så tung politisk historie, var dette et betydningsfullt skifte av formelt eierskap og status. Som stiftelse kunne selv ikke LO lenger påvirke avisens profil: LO hadde ikke lenger innflytelse ved redaktøransettelser. Slik sett var Dagsavisen i 1999 faktisk blitt formelt sett helt uavhengig – selv om formålsparagrafen fortsatt var den samme som i A-pressen.[114]

Navneskiftet og overgangen til stiftelse var offensive tiltak. De viste at det var mye som skulle til for å gjøre avisen uavhengig av sine tidligere eiere. De tunge politiske tradisjonene tilsa altså tilsvarende drastiske tiltak for å avslutte avisens sterke lojalitetsforpliktelse: tiltak som virkelig monnet var nødvendig for å rive avisen ut av de tradisjoner som omga den. Ellen Stensrud sa i 1999 at LO nå hadde erkjent at Dagsavisen ikke lenger var et organ som skulle målbære LOs synspunkter. Hun ønsket likevel en "sosialdemokratisk grunnholdning i avisen."[115] Hun sa at LO-ledelsen innså at de ikke lenger kunne betrakte Dagsavisen som en viktig informasjonskanal ut til sine medlemmer. Arbeiderpartiets Martin Kolberg sa at "Vi innser at avisen skal være såkalt kritisk og uavhengig, men dog at den velger side. Noe annet bærer seg ikke i dagens samfunn. Vi ønsker ikke at Dagsavisen skal trykke resolusjoner, men at den skal være på vår side."[116] Bare motvillig syntes altså Martin Kolberg å ha akseptert Dagsavisen som en redaksjonelt selvstendig avis, for han ønsket stadig at den skulle stå på Arbeiderpartiets side i kampen om opinionen. Ellen Stensrud mente at det var helt utenkelig at Dagsavisen på lederplass kunne oppfordre velgerne til å stemme på Kjell Magne Bondevik og sentrumsalternativet i 1997. Hun sa at LO ikke ville eie en

[109] Fehr 1999: 39
[110] Fehr 1999: 36
[111] Fehr 1999: 36
[112] Fehr 1999: 37
[113] Fehr 1999: 37
[114] Fehr 1999: 83
[115] Fehr 1999: 80-81
[116] Sit.e. Fehr 1999: 81

avis som støttet et regime som LO selv var uenig med. Hvis avisen hadde kjørt hardt på at de ønsket sentrumsalternativet i regjering, så hadde LO "umiddelbart sett at dette kan vi ikke ha", sa hun i 1999.[117]

Det var altså en lang vei som skulle til for at Arbeiderbladet ble til Dagsavisen. Først kom den lange indre redaksjonelle utviklingen fra 1960-årene og frem til 1991. Så kom salget til A-pressen - etterfulgt av Jacobsen-epoken frem til 1994. Fehr skriver at selv under Steinar Hansson fra 1995 kan avisen ikke sees som helt uavhengig, men kun som en "blanding av en uavhengig og en partitilknyttet avis."[118] For en avis med Arbeiderbladets særegne historie er fasiten altså at kampen for reell uavhengighet foregikk over mange tiår – og selv etter stiftelsesformen har sentrale aktører i LO og Arbeiderpartiet fortsatt klare forventninger til avisens redaksjonelle linje.

Arbeiderbladets vei til Dagsavisen er naturligvis et særegent tilfelle. Men prosessen peker samtidig langt utover seg selv. Den viser hvor vanskelig det i praksis var for en markant partiavis å bevege seg ut av den sfæren den hadde vært i. I andre aviser fant utviklingen andre forløp – men hovedmønsteret var beslektet: på ulike måter beveget landets partiaviser seg bort fra rollen som politiske talerør med forhåndsdefinert lojalitet. Gradvis ble avisene mindre knyttet til moderpartiet. I noen aviser gikk det raskt, i andre langsomt. Underveis oppstod nær sagt uunngåelige konflikter i det øyeblikk partifolk opplevde at den vennligsinnede avis de alltid hadde regnet som sin egen, opptrådte illojalt mot dem. Konfliktene inntraff nettopp når partifolk mente at avisen var blitt illojal – slik misnøyen med Arvid Jacobsen i 1994 så tydelig viser. De mest lojale partiavisene hadde her lengst vei å gå.[119] Men retningen var den samme i alle aviser: de beveget seg langs en skala som spente fra partilojalitet i den ene enden – og gradvis over mot den partipolitiske uavhengighet som fantes i den andre enden. Denne forandringen ble ikke betraktet som noen selvfølge mens den foregikk, men ble stadig tatt opp og kommentert – ikke minst i tidens presseutredninger. De skal vi nå se litt nærmere på.

Hva presseutredningene viser

Hvordan partipressen forsvant og uavhengigheten overtok finner vi tydelige spor av i 1990-årenes presseutredninger, og i de to maktutredningene. Den første maktutredningen, initiert av Bratteli-regjeringen i 1972, utgjør startpunktet. Etter ti års arbeid kom sluttrapporten om massemedier i 1982. Svennik Høyer oppsummerte en omfattende forskning om pressens strukturutvikling siden 1865. Han behandlet forholdet mellom pressen og de politiske partiene fra 1880-årene og inn i etterkrigstiden etter 1945. Høyer diskuterte både partienes kontroll over pressen og pressens kontroll over partiene.[120] Han diskuterte også spørsmålet om det han kalte "avpolitisering" av pressen.[121] Partipressen var et hovedtema. Ja, den første maktutredningen la så stor vekt på å analysere partipressen at dens tredje del – om

[117] Fehr 1999: 82
[118] Fehr 1999: 84
[119] Som f.eks Telemark Arbeiderblad (Tveit 1996), Oppland Arbeiderblad (Paulsberg 1999 bind 2) og Nordlys (Christensen og Tjelmeland 2003).
[120] NOU 1982: 30: del III
[121] NOU 1982: 30: 226

pressen - fylte 110 sider av et totalt sidetall på 333 sider. En tredjedel av sluttrapporten om massemedier var altså viet til pressen.

Partipressens fremvekst stod særlig sentralt: Svennik Høyer analyserte dens opprinnelse på 1800-tallet og forklarte dermed de partipolitiske tradisjoner som fortsatt preget norske aviser omkring 1981-82. Høyers historiske studier bidro til å forklare samtidens presse. Men noen full forklaring på avisenes tendens til "avpolitisering" kunne ikke denne maktutredningen gi - for prosessen var ennå ikke fullført. Presseforskerne observerte at forholdet mellom aviser og partier var blitt løsere, men noen fullstendig behandling av fenomenet kunne de ikke gi. Partipressen var fortsatt dominerende i norsk presse – og det bekreftet da også denne maktutredningen fra 1982. Utover i 1980-årene ble maktutredningen stående: den hadde pekt på partipressen som det kanskje mest sentrale fenomen i norsk pressehistorie.

Ti år etter, i 1992, var situasjonen forandret. Et dagspresseutvalg leverte da en utredning med mye ny dokumentasjon om avisbransjen. Utredningen diskuterte partipressen over seks sider.[122] En oppsiktsvekkende tabell oppsummerte partipressens omfang fra 1966 til 1990. Ifølge tabellen sank partipressens andel av det totale avisopplaget fra 64 prosent i 1966 til 32 prosent i 1990. Samtidig sank antallet partiaviser fra 114 til 61. Tallene indikerte at partipressens betydning var sterkt fallende. Samtidig med partipressens reduksjon viste tabellen sterk økning for uavhengige eller upolitiske aviser. I 1966 var det 64 slike aviser. De utgjorde 16 prosent av pressens totalopplag. I 1990 var antallet uavhengige eller upolitiske aviser steget til 123 – og de utgjorde nå hele 53 prosent av totalopplaget. Både i absolutte tall og i opplagsandel ser vi altså en klar dreining fra partipresse til den nye uavhengige pressen. Tabellen oppga ikke sitt kildegrunnlag, men den må ha bygd på Aviskatalogens profil-tabell. Ut fra den kan man lett beregne antallet partiaviser og deres opplag – og også antallet aviser som heller proklamerte sin uavhengighet.[123]

Noe av det mest interessante med dette tallmaterialet er dets tvetydighet. Tabellen lar seg nemlig også lese motsatt vei: så sent som i 1990 var det fortsatt hele 61 partiaviser igjen – med en opplagsandel på hele 32 prosent. Andelen partiaviser var altså fortsatt meget betydelig ved inngangen til 1990-årene, til tross for reduksjonen i årene før. Det viser at 1990-årene må tas med i en fullgod forklaring av partipressens skjebne i Norge.

Partipressens reduksjon var likevel stor nok til at presseutredningen diskuterte emner som "Dagspressen i en ny mediesituasjon"[124] og "et mediesystem i forvandling."[125] Utvalget diskuterte nå pressens endrede samfunnsrolle og konstaterte at "De løsere båndene til partiene medfører... at de journalistiske normene blir mer og mer de samme i forskjellige aviser, dels at de er blitt mer åpne for motstandernes argumenter."[126] Utredningen slo fast at "Den politiske kampanjejournalistikken er på retur... Avisene ser det ikke lenger som en primær oppgave å drive partipolitisk propaganda, men å tilby et produkt som leserne etterspør."[127] Utvalget diskuterte "avisenes frigjøring fra partibånd" og konsekvensene av presseyrkets

[122] NOU 1992: 14: 37-42
[123] NOU 1992: 14: 38
[124] NOU 1992: 14: 68ff
[125] NOU 1992: 14: 89
[126] NOU 1992: 14: 90
[127] NOU 1992: 14: 91

profesjonalisering.[128] Overgangen fra partipresse til den nye uavhengige presse var altså et viktig tema i dagspresseutvalgets utredning fra 1992.

Året etter ble denne utredningen brukt som særskilt vedlegg da Kulturdepartementet la frem sin stortingsmelding "Media i tida."[129] Den ville være aktuell og pekte derfor på det aller nyeste. "Media i tida" ga en bred fremstilling av "heile det mangfaldige spektret av massemedium: frå det trykte ordet til satellittformidla bodskap."[130] Interessant nok fikk partipressen ingen fremtredende plass i meldingen. Partipressen ble heller ikke behandlet under egne overskrifter. "Media i tida" nøyde seg bare med å slå fast at "avisene ikkje lenger ser det som si primære oppgåve å skaffe veljargrunnlag til eit politisk parti eller å skaffe tilslutning til eit livssyn, men å tilby lesaren det produktet ein meinar lesaren ønskjer."[131] Utover slike generelle utsagn ble partipressen fullstendig oversett – selv om den ifølge 1992-utredningen altså utgjorde hele 32 prosent av totalopplaget så sent som i 1990. Stortingsmeldingen erstattet diskusjonen om partipressen med en diskusjon om konsernene Schibsted, Orkla og A-pressen og den rolle de spilte i det norske mediemarkedet.[132] Aviskonsernene hadde nå overtatt partipressens tidligere rolle som utrednings-emne.

Denne tendensen ble enda tydeligere da utredningen "Mangfold i media" ble lagt frem i 1995. Den handlet om "eierkonsentrasjon" og "krysseierskap" i mediebransjen. Utvalget gikk offensivt ut og foreslo at en ny medielov skulle sette begrensninger for hvor mye en aktør kunne eie innen meningsbærende mediegrupper. Et slikt utvalg var allerede foreslått i "Media i tida." Utvalget la frem oversikter over horisontal og vertikal eierkonsentrasjon. Utredningen diskuterte Schibsted, Orkla og A-pressen inngående. En tabell viste de tre konsernenes andel av NAL-avisenes totalopplag: A-pressen hadde en reduksjon fra 20 til 16 prosent av pressens totalopplag fra 1987 til 1993, mens Schibsted økte fra 30 til 32 prosent, og Orkla fra 3 til 10 i samme periode.[133]

Et nytt argument kom nå inn i utredningsmaskineriet: hensynet til ytringsfriheten. Tidligere hadde partipressen vært så dominerende at den var et slags generelt fundament for norsk ytringsfrihet. På godt og vondt kom partipressen til å strukturere offentliggjøringen av ytringer i den norske offentligheten gjennom 100 år. Likevel ble ikke partipresse-tradisjonen trukket inn i "Mangfold i media." Tvert om: utredningen utelot partipressen. Dermed kom de store aviskonsernene til å fremstå som nye strukturer med gjennomgripende konsekvenser for ytringsfrihetens vilkår. Hvis partipressen hadde vært inkludert i denne utredningen ville aviskonsernene ikke fremstått som en så dramatisk og ny forandring. Utredningen kunne ha pekt på kontinuiteten fra partipressen til aviskonsernene – og da ville ikke konsernene fremstått som en så stor trussel mot ytringsfriheten. Partipressens mange fellesorganisasjoner peker jo faktisk direkte frem mot aviskonsernene: også de var store og overgripende strukturer som preget avisene. Når "Mangfold i media" utelot partipressen i sin diskusjon av aviskonsernene ble de fremstilt som en større forandring

[128] NOU 1992: 14: 93
[129] St.meld. nr. 32 (1992-1993)
[130] S.st.:10
[131] St. meld. Nr. 32 (1992-1993): 27
[132] St. meld. Nr. 32 (1992-1993): 227
[133] NOU 1995:3

enn de isolert sett faktisk var. Vi ser altså en tydelig tendens: i 1990-årenes utredninger fikk partipressen stadig mindre plass og ble tillagt stadig mindre betydning. Partipressen begynte rett og slett å forsvinne ut av syne i det offentlige utredningsmaskineriet. Det forekom dog to unntak fra denne hovedtendensen ved årtusenskiftet 1999-2000.

Det første unntaket er Ytringsfrihetskommisjonen. Under ledelse av professor Francis Sejersted fikk denne kommisjonen i oppdrag å foreslå en ny utformning av Grunnlovens paragraf 100. Det gjorde den i en omfangsrik utredning som utkom i september 1999. Kommisjonen leverte også en oversikt over ytringsfrihetens historie i et eget vedlegg. Og der ble partipressen gjennom det 20. århundre trukket frem. Slik kom partipressen til å danne en del av det bakteppet som kommisjonen brukte da den la frem sitt forslag til ny grunnlovsbestemmelse.[134]

Det andre unntaket er utredningen "Pressepolitikk ved et tusenårsskifte", avgitt til Kulturdepartementet den 25. mai 2000, fra et dagspresseutvalg oppnevnt året før. Utvalget var ledet av Hallvard Bakke.[135] Også i denne utredningen vendte partipressen tilbake: den ble behandlet over ni sider.[136] Under tittelen "Det endrede medielandskap" var partipressen det første emne som ble behandlet. Fremstillingen bygde på Jens Olav Simensens bok "Meningsbærer eller meningsløs" fra 1999. Det var nærliggende – for Simensen var selv med i dette utvalget. Han kunne dermed bruke materialet fra sin bok også i denne utredningen. Uten Simensen og hans bok ville partipressen neppe fått en så kyndig behandling i denne utredningen: tusenårsskiftets utredning ga en inngående diskusjon av siste nytt om partipressen.

Utredningen slo fast at "det er ingen tvil om at norsk dagspresse tradisjonelt har vært en partipresse."[137] Den gjentok 1992-utredningens tall som viste partipressens fallende betydning fra 1966 til 1990.[138] I 1990 var 33 av de gjenværende partiavisene DNA-aviser. De utgjorde 18 prosent av det samlede avisopplag. Samtidig erklærte 15 aviser seg som Høyreaviser, noe som var en halvering siden midt på 1960-tallet. Utredningen slo fast at "Etter hvert som avisene løste seg fra sine partipolitiske bånd, sluttet de å bruke politiske betegnelser i Aviskatalogen." Etter 1994 fantes det derfor ikke lenger noen aktuell statistikk som viste partipressens omfang. I 1990 var flertallet av de aviser som kalte seg partiaviser, arbeideraviser. Utredningen slo fast at den "formelle løsrivelsen fra Arbeiderpartiet skjedde fra 1990 og utover da formålsparagrafene ble endret."[139] Det het også at "Båndene mellom aviser og partier har vært sterkere i Norge enn i andre land med pressefrihet. Men etter hvert ble lojaliteten snudd fra partiet til leseren."[140] Utredningen forklarte denne forandringen ved å vise til monopoliseringen og profesjonaliseringen av norsk presse. Et økende antall utgiversteder med bare en avis gjorde det vanskelig for dem å fortsette som "ensporet menighetsorgan." Derfor tonet slike aviser ned sitt partipolitiske preg. Profesjonaliseringen av presseyrket hadde angivelig liknende konsekvenser. Denne

[134] NOU 1999:27 m/ Særskilt vedlegg nr. 1. Vedleggets fremstilling av ytringsfrihetens historie i Norge er skrevet av Hans Fredrik Dahl og Henrik G. Bastiansen.
[135] NOU 2000:15
[136] NOU 2000:15: 77-85
[137] NOU 2000:15: 77
[138] NOU 2000:15: 78
[139] NOU 2000:15: 78
[140] NOU 2000:15: 78

utredningen mente likevel ikke at partipressen var helt død. Den skrev nemlig at "dagens formålsparagrafer [er] betydelig utvannet. Like fullt har mange aviser beholdt sitt ideologiske ståsted fra partiavistiden. Det er derfor dekning for å si at de tidligere partiavisene i stor grad henger igjen i de gamle politiske sfærer og dermed i hovedsak har det samme verdimessige grunnlag."[141]

Dette var noe annet enn å erklære at partipressen var død på grunn av en generell "avpolitisering." Istedenfor påpekte denne utredningen at avisene fortsatt var preget av sin tradisjonelle politiske profil – men nå som et mer generelt utformet grunnsyn. Det var særlig tydelig i A-pressen. Der var tilknytningen til arbeiderbevegelsen fortsatt slått fast i de nye mønstervedtektene som var innført tidlig i 1990-årene. De fleste arbeideraviser hadde tatt inn de nye formuleringene. Men høsten 1999 var det fortsatt en arbeideravis som faktisk hadde beholdt den gamle formålsparagrafen med formuleringen "Organ for Det norske Arbeiderparti."[142] Det var Halden Arbeiderblad – som stod utenfor A-pressen.

For å gjøre denne diskusjonen mer presis siterte utredningen fra formålsparagrafene i en rekke aviser. I A-pressen gjaldt mønstervedtektenes formulering om at avisen skulle drive "saklig og uavhengig journalistikk, forankret i arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd." Det ga A-pressens aviser en klar sosialdemokratisk forankring. Tidligere Høyreaviser kalte seg nå gjerne noe med "konservativ" når de formulerte sitt verdigrunnlag. Formålsparagrafen i Sandefjords Blad erklærte for eksempel at selskapets formål var å utgi avisen som "uavhengig dagsavis, som bygger på og fremmer det konservative livssyn." Samtidig var Redaktørplakaten og Vær Varsom-plakaten nå integrert i avisens vedtekter.[143] Fredrikstad Blad erklærte at dets formål var "å fremme et konservativt samfunnssyn." Liknende formuleringer fantes også i tidligere Venstreaviser. Sunnmørspostens formålsparagraf erklærte at avisen var en "partipolitisk uavhengig, sosialliberal avis."[144] Trønder-Avisa hadde fortsatt en formålsparagraf der det het at "Avisen skal ha sin ideologiske forankring i verdigrunnlaget til Senterpartiet og Venstre", mens Fædrelandsvennen kalte seg en "uavhengig, liberal abonnementsavis" for Sørlandet.[145]

Slik skilte utredningen fra år 2000 tydelig mellom en sosialdemokratisk, en konservativ og en liberal presse. Avisene stod fortsatt på sitt tidligere syn – men uten partipolitisk merkelapp. Utredningen slo fast at avisenes frigjøring fra partiene hadde gått over flere tiår, men de formelle endringene kom i mange aviser ikke før i 1990-årene. Pressefolkenes og avisenes mange uavhengighetserklæringer innebar altså ikke at avisene var blitt upolitiske i sitt innhold, de hadde fortsatt et grunnsyn – men var ikke lenger eksplisitt partipolitiske slik som før. Utredningen snakket derfor heller om "avpartifisering" enn om "avpolitisering."[146]

Utredningen mente at denne utviklingen hadde flere positive sider. Hver enkelt avis fikk en mer "allsidig dekning særlig av politiske hendelser og nyheter", mens tidligere omtale ofte var mer "ensidig partipolitisk filtrert." De fleste aviser inneholdt nå innlegg og artikler med ulike meninger og oppfatninger - som ofte stod i strid med

[141] NOU 2000:15:79
[142] NOU 2000:15:79
[143] NOU 2000:15:80
[144] NOU 2000:15:80
[145] NOU 2000:15:81-82
[146] NOU 2000:15: 84

avisens. Presseutrederne reiste derfor spørsmålet om ikke denne større "indre" differensieringen i noen grad kunne erstatte den tidligere "ytre" differensieringen slik at behovet for et mangfold av aviser falt bort.[147] Dette var et dristig spørsmål å stille all den stund dagspresseutvalget jo skulle trekke opp grunnlaget for statens fremtidige pressepolitikk – det vil si: pressestøttens videre skjebne. Utvalget falt da også straks ned på en konklusjon som måtte berolige alle pressefolk:

> Selv om avisene er blitt mer åpne, vil deres holdninger avspeile seg i det samfunnsbildet de tegner gjennom sine reportasjer og sitt stoffvalg. Skal avisene kommentere og analysere, opptre som kontrollerende organ overfor politiske myndigheter, næringsliv og organisasjoner, må de nødvendigvis tilkjennegi meninger og oppfatninger. Skal de forskjellige holdninger og meninger som finnes i det norske samfunnet, bli tilfredsstillende representert, forutsetter dette et ytre pressemangfold. Selv om skillene i mindre grad enn før vil være partipolitisk fundert, er de ikke derfor mindre viktige.[148]

Slik ville utvalget redde pressestøtten – selv om avisene ikke lenger var partiaviser. Det het nemlig at den "løsere tilknytning mellom avisene og de politiske partiene" ikke tilsa at målene for statens pressepolitikk av den grunn burde endres. Betydningen av et "ytre avismangfold" var fortsatt hovedbegrunnelsen for pressestøtten. Slik ville utvalget sikre seg at partipressens reduserte omfang ikke ble brukt som argument for å avvikle pressestøtten. Pressestøtten ble jo opprinnelig innført for å opprettholde en "differensiert dagspresse." Når utvalget av 2000 viste at partipressens betydning var redusert, risikerte det følgelig å starte en diskusjon om å redusere pressestøtten. Men det ønsket ikke utvalget – som holdt seg til argumentet om ytre avismangfold. Utvalget unngikk helt bevisst å ende på den konklusjon at partipressens avvikling gjorde pressestøtten overflødig. Det var her en syltynn grense mellom situasjonsbeskrivelse og politiske tiltak: mens dagspresseutvalget leverte stoff som tilsa at partipressens tid var over, ville den ikke at dette skulle brukes som argument for å avvikle pressestøtten. Dagspresseutvalgets oppgave var jo å utrede pressestøttens fremtid.

"Pressepolitikk ved et tusenårskifte" oppsummerte ved å slå fast at de tidligere partiavisene nå nærmest pr. definisjon anså seg som partipolitisk uavhengige. Likevel hadde Norge fortsatt en "politisk differensiert presse", men differensieringen var ikke lenger knyttet til de politiske partiene, men heller til politiske grunnsyn. Den nye uavhengigheten var blitt styrket i avisenes vedtekter, bl.a. ved at Vær Varsom-plakaten og Redaktørplakaten var inkludert i vedtektsbestemmelsene. Samtidig la mange aviser større vekt på sin rolle i samfunnsdebatten. Ja, mange aviser pekte på debattfunksjonen som sin viktigste oppgave. Tidligere partiaviser la også større vekt på "fronte lokalsamfunnets interesser, dog ikke uten en kritisk sans."[149] Slik kom "Pressepolitikk ved et tusenårskifte" fra år 2000 til å gi en mer inngående behandling av partipressen enn 1990-årenes øvrige presseutredninger (med unntak av Ytringsfrihetskommisjonen). Akkurat i overgangen 1999-2000 finner vi altså en økt interesse for partipressen – historisk i Ytringsfrihetskommisjonen, samtidsaktuell i

[147] NOU 2000:15: 85
[148] NOU 2000:25: 85
[149] NOU 2000:15:84-85

Hallvard Bakke-utvalget. De to fremstillingene kan sees som utredernes definitive farvel med partipressen.

Det ser vi nemlig i den andre maktutredningen – gjennomført i perioden 1998-2003. Av de mange publikasjoner som denne maktutredningen utga, skal vi her nøye oss med de to viktigste i denne sammenheng: sluttrapporten og "Den norske medieorden." I sluttrapporten var bare ett kapittel på tre sider viet til mediene. Overskriftene nevnte ikke partipressen i det hele tatt. I brødteksten ble partipressen omtalt svært kort. Det het at "mediene er blitt mer politisk uavhengige, de er ikke lenger talerør for partier og politiske institusjoner." Denne beskrivelsen ble gjentatt i ulike varianter, men uten at partipressens senere år fikk en nærmere behandling. Sluttrapporten fastslo bare at partipressen ikke lenger fantes – men ga ingen forklaring på hva som hadde skjedd.[150]

Hovedverket om mediene fra den andre maktutredningen er Tore Slaattas bok "Den norske medieorden" fra 2003. Makt og medier var hans hovedtema. Han pustet dermed nytt liv inn i diskusjonen om medienes makt. Inspirert av den franske sosiologen Pierre Bourdieu analyserte Slaatta det også han kaller "symbolsk makt" i et feltanalytisk perspektiv. Det bærende perspektivet i Slaattas analyse er politikkens reduserte betydning til fordel for markedet og økonomien i årene fra 1980 til 2005. Han skriver om det "politiske feltets tilbaketrekning og degradering", og legger liten vekt på å analysere politikk. Beslutningene er flyttet fra politikk til marked. Derfor retter han ikke sin forskerinteresse mot pressens politiske rolle i mer tradisjonell forstand, men peker heller på fremveksten av den økonomiske journalistikken siden 1980. Hos Slaatta står business-pressen i sentrum, mens partipressen er helt marginal. Slaatta nøyer seg med nokså kortfattede og generelle henvisninger til partipressen – først og fremst for å konstatere at dens tid er over. Han er først og fremst opptatt av det nyeste.[151]

Derfor er kontrasten mellom den første og andre maktutredningen interessant. Om den første maktutredningen fra 1982 skrev Tore Slaatta at "Ettervirkningene av partipresse-systemet gjorde seg sterkt gjeldende for forskningens perspektiver."[152] Slaatta peker på at den første maktutredningen etablerte begrepet "medievridning", som siden er blitt stående sammen med medienes doble rolle som "arena" og "aktør."[153] For Slaatta er utgangspunktet likevel et annet: han interesserer seg for pressen i overgangen fra politikk til økonomi: den økonomiske journalistikkens ekspansjon siden 1980 med publikasjoner som Kapital, Økonomisk Rapport, Dagens Næringsliv og Finansavisen. Slaatta ser en sammenheng når han skriver at "Økonomiens styrkede stilling er koplet til en tilsvarende svekkelse av det politiske feltet...".[154] Derfor vil han heller diskutere pressens økonomisk journalistikk enn den politiske. Av den grunn står partipressen ikke særlig sentralt i hans arbeid - annet enn som et sammenlikningsgrunnlag bakover i tid. Partipressen blir en diffus fortid som tilstanden på skrivetidspunktet kan vurderes opp mot. Et svakt minne om tidligere

[150] NOU 2003:19:48-50
[151] Slaatta 2003
[152] Slaatta 2003: 15
[153] Slaatta 2003: 15-16
[154] Slaatta 2003: 114

tiders partipresse fungerer som et bakteppe for Slaattas analyse av den norske medieutviklingen siden 1980:

> Med oppløsningen av partipressen endret medieordenens strukturerende logikker seg. Journalistene fikk en objektiv egeninteresse i å kontrollere innstiftelsen og opprettholdelsen av medienes autonomi og posisjon, og å bekrefte og opprettholde sin egen symbolske kapital, uavhengig av partienes politiske preferanser og nomenklatur... Mens de politiske hierarkiene før i stor grad ble akseptert og overtatt som allerede legitime, ble den nye journalistikken nå opptatt av sin egen makt og legitimitet. Det journalistiske feltets nye doxa besto i en felles anerkjennelse av betydningen av å oppnå posisjoner og makt, nettopp uten å være erkjent som politiske medier. I stedet må de nyhetsbærende mediene konkurrere om anerkjennelse gjennom å utøve god journalistikk.[155]

Partipressen ble omtalt i generelle vendinger:

> Åpenbart har partipressens avskaffelse vært en viktig faktor i å gjøre velgere mindre lojale og tradisjonelle... Sannsynligvis er medienes vending bort fra partielitene den aller viktigste forklaring på dette... Partiene og mediene er i mye større grad å oppfatte som konkurrenter i det samme marked. Og for øyeblikket er det mediene som har makten. En fruktbar hypotese er at de politiske partienes økende frikoplinger fra det sosiale og kulturelle velgergrunnlaget først ble oppfattet av avisene, som sto i fare for å miste lesere. I direkte kontakt med leseren kunne den autonome nyhets-journalistikken bedre utvikle seg i opposisjon til partiene. Det er partiene som har mistet avisene, og dermed den viktigste opprettholder av partilojalitet. Det gjør det fåfengt å ønske partilojaliteten tilbake, og det er uttrykk for et romantisk sinnelag når man i analyser bruker manglende partilojalitet som mål på medienes sviktende politiske rolle. I virkeligheten er det omvendt: mediene ga bevisst avkall på sin tilknytning til partipolitisk meningsdannelse i en tid da partipolitikkens basis ble for snever og risikabel for markedsmessig ekspansjon.[156]

Slik så Tore Slaatta overgangen fra partipresse til uavhengighet som en overgang fra partilojalitet til markedsekspansjon. Forklaringen på overgangen var nært beslektet med hans hovedmotiv, nemlig overgangen fra politikk til marked. Slaatta skriver at "vi i løpet av relativt kort tid har gått fra en medieorden som i hovedsak har vært rettet mot det politiske felt, til en medieorden som i økende grad er preget av og rettet mot... det økonomiske feltets og den økonomiske polens økende dominans i maktfeltet... Mediene er "overlatt markedet", både i reell og ideologisk forstand, på samme måte som man under partipressens tid kunne si at mediene var overlatt politikken."[157] Hos Tore Slaatta var partipressen noe som stammet fra en tidligere tidsepoke – før utviklingen gikk i mer økonomisk retning. Partipressen ble noe gammeldags – i kontrast til det nyeste.

Begge maktutredningene leverte mye ny kunnskap og mange analyser av norske medier. Men verken den første fra 1982 eller den andre fra 2003 ga noen egentlig forklaring på hvordan partipressen forsvant. Den første maktutredningen kom åpenbart for tidlig. Den andre kom etter at prosessen hadde skjedd og kunne for så vidt ha gitt en mer inngående forklaring, men forskernes interesse lå ikke der. Den andre

[155] Slaatta 2003: 135
[156] Slaatta 2003: 136. Denne konklusjonen bygger på en henvisning til Sigurd Allems bok Flokkdyr på Løvebakken (Allem 2001).
[157] Slaatta 2003: 233

maktutredningen nøyde seg med å slå fast 1990-årenes utbredte oppfatning: at avisene var "blitt uavhengige av de politiske partiene, samtidig som de er profesjonalisert på sine egne premisser. Journalistikken har fått en profesjonsutdanning med normer som de politiske institusjonene ikke styrer."[158]

Når man leser de offentlige utredningene om presse og medier med henblikk på hva de skriver om partipressen, danner det seg altså et tydelig mønster. I 1982 ble partipressen fortsatt ansett som viktig, ja som dominerende i norsk presse. Men utover i 1990-årene ser vi at utredningene vier stadig mindre plass til partipressen. De to unntakene fra årene 1999-2000 bekrefter egentlig bare det øvrige hovedinntrykket av fallende interesse blant utrederne. Når vi kommer til "Den norske medieorden" fra 2003 brukes partipressen mest som en historisk kontrast til samtiden, mens andre emner har overtatt. Til sammen viser utredningene før, under og rett etter 1990-årene at i løpet av dette tiåret foregikk det en slags presseideologisk omveltning: utredningene fanget opp at pressens rolle var i ferd med å bli omdefinert. Partilojalitet ble mer og mer ansett som en anakronisme, mens partipolitisk uavhengighet ble stadig viktigere. Spørsmålet er nå i hvilken grad denne forandringen også ble fanget opp av 1990-årenes faglitteratur.

Faglitteraturen om lojalitet og uavhengighet

Hvordan ble partipressen oppfattet i 1990-årenes faglitteratur? I hvilken grad finner vi det samme mønster som i presseutredningene? I hvilken grad foretok 1990-årenes faglitteratur en presseideologisk revisjon fra partilojalitet til uavhengighet? I hvilken grad virket pressefolkenes nye selvoppfatning inn på tiårets faglitteratur? For å svare på dette må vi lese faglitteraturen som historiske kilder - slik som med presseutredningene.

Svennik Høyer leverte et viktig utgangspunkt med sin bok "Pressen mellom teknologi og samfunn" fra 1995. Dette er 1990-årenes største enkeltverk om partipressen. Høyer oppsummerte her sin mangeårige forskning. Han la hovedvekten på pressens fremvekst som massemedium, inkludert overgangen til partipresse - og dens utvikling fra 1800-tallet og langt utover i det 20. århundre. Men selve avviklingen av partipressen omtalte han faktisk bare over noen få sider med egen overskrift.[159] I senere arbeider har Høyer dog stilt sammen partipressens vekst med kortfattede diskusjoner om dens fall.[160] Hovedinntrykket er dog at Høyer vet mer – og skriver mest – om partipressens fremvekst enn om dens avvikling. Med sin bok fra 1995 kunne han ikke fange opp presseutviklingen i andre halvdel av 1990-årene – da nedleggelsen av pressekontorene fant sted. Arbeiderbladets vei til Dagsavisen var heller ikke fullført da Høyer skrev sin bok.

Et langt mer eksplisitt oppgjør med partipressen foretok Sigurd Allern i sine bøker. Som redaktør i Klassekampen i dens tid som AKP-organ hadde han førstehånds erfaring med partipropaganda og partijournalistikk. Som sosiolog og presseforsker ved Institutt for journalistikk kommenterte Allern stadig partipressen i sine bøker om

[158] NOU 2003:19:49
[159] Høyer 1995: 369-372
[160] Høyer 2005

journalistikk utover i 1990-årene. I sin bok "Møkkagraverne" fra 1988, som handlet om journalistikkens kritiske tradisjon, kom han inn på partipressen helt til slutt:

> Det politiske mangfoldet i mediene var et uttrykk for ulike klasseinteresser. Slik er det fortsatt. Men sosialdemokratiets vekst inn i statsapparatet skapte et historisk skille. Fra da av ble også Arbeiderpartiets og fagbevegelsens aviser tettere knyttet til Maktas interesser. I den grad kampen for større redaksjonell uavhengighet har vært rettet mot en slik disiplinering, har den også styrket journalistikkens politiske kraft. Det samme kan sies om borgerlige redaksjoners kamp for frigjøring fra disponenters og annonsesjefers pekefingre. Et sjølvstendig redaktør-ansvar er et minimums-grunnlag for en levende avis, det gjelder også de som eies av partier.
>
> Men når liberale presse-ideologier stadig feirer *løsrivelsen* fra partiene som en triumf for den sannhetssøkende journalistikken, er det i beste fall et sjølvbedrag. Løssalgsavisenes prioriteringer styres av øyeblikkets markedsvurderinger...[161]

Sigird Allern tok avstand fra pressefolk som snakket om "frigjøring" og "løsrivelse" fra partibåndene: han pekte på hvordan avisene istedenfor ble fanget inn av alle de nye bindingene som lå i avismarkedets og løssalgets mekanismer. Om arbeideravisene skrev han således at "Folkelig oppslutning og organisering har vært en forutsetning for deres drift. Den som erstatter denne avhengigheten med markedets lenker, oppnår ingen ny og høyere form for frihet. Lønnsomhets-journalistikken uniformerer heller mediene og dreper mangfoldet."[162] I sin neste bok, "Kildenes makt" pekte Allern på at den liberale presseideologien, som la vekt på kritisk og uavhengig journalistikk, levde "i beste velgående"[163] fordi partipressen var svekket:

> Den nye tendensen til svakere lojalitetsbånd mellom massemediene og partiene er likevel klar nok. Det er vanlig å tolke dette som et uttrykk for en generell avideologisering, hvilket i en viss grad stemmer. Det gjelder ikke minst de gamle Venstreavisene, som flyter midt i den borgerlige hovedstrømmen, uten noe spesielt særpreg.[164]

Men avideologisering var likevel ikke treffende for alle aviser, skrev han. Mange aviser hadde heller endret sitt ideologiske grunnlag enn gjennomført en avideologisering. Allern skrev at "Større sjølstendighet for avisene innebærer ikke nødvendigvis noen skjerpet ideologisk konflikt mellom avis og parti. A-pressen har ikke vært preget av å holde sosialdemokratiets gamle ideologiske fane spesielt høyt de siste årtiene, sjøl om avisenes rolle som partiorganer først ble fjernet i 1991." I dette tilfelle fant han paralleller mellom A-pressen og Arbeiderpartiets ideologiske høyredreining i 1980-årene.[165]

Som en av 1990-årenes nye presseforskere var Sigurd Allern opptatt av nyhetsmedienes kapitalgrunnlag, eiernes rolle og monopoltendenser. Han stilte seg særlig kritisk til den utbredte oppfatningen av pressen som den fjerde statsmakt.[166] Han pekte på hvordan avisene som del av kampen om parlamentarismen hadde delt seg etter om de identifiserte seg med den ene av statsmaktene, Stortinget som folkets

[161] Allern 1988: 211, kursiv i original
[162] Allern 1988: 212
[163] Allern 1996: 11
[164] Allern 1996: 12
[165] Allern 1996: 12
[166] Allern 1996: 39ff

representanter – mot de gamle og tradisjonelle statsmaktene embedsstanden og Kongen. Denne kampen innledet en "parlamentarisk tradisjon" med sterke bindinger mellom aviser og partier.[167] Likevel så Allern på partipressen som en "parlamentarisk" vri på den klassiske, liberale presseideologien. Til tross for avisenes sterke partipolitiske bindinger trakk han nye konklusjoner:

> Vi fikk en politisk arbeidsdeling der pressen i stor grad bar preg av om deres politiske retning var i posisjon eller opposisjon. Partier i politisk opposisjonen kunne dra nytte av en opposisjonspresse, aviser som ikke bare var en kommunikasjonskanal til velgerne, men som også hadde som mandat og oppgave å overvåke statsmaktene og påvise misforhold. Det er grunn til å minne om at uten arbeiderbevegelsens bevisste oppbygging av egen partipresse tidlig i dette århundret, ville det i denne perioden ha funnes få aviser med en erklært vilje til å drive overvåking av statsmaktene eller samfunnets priviligerte. Partier med regjeringsmakt kunne på den annen side regne med at deres presse var regjeringslojal. Disse mekanismene ble selvsagt styrket av at mange redaktører og journalister selv var aktive politikere.[168]

For Allern var det et viktig poeng at partipressen var et brudd på tanken om pressen som den fjerde statsmakt. Av denne grunn blir partipressens avslutning av interesse, og han tidfester partipressens avvikling til årene 1970-1990 – altså 1970-årene og 1980-årene. Han la vekt på at bruddet hadde flere årsaker, og at mange hadde tolket det som et uttrykk for journalistenes økende utdanningsnivå, større selvstendighet og økende profesjonsbevissthet. Selv mente Allern at disse faktorer hadde spilt inn – inkludert en vitalisering av journalistfaglige normer som vektla uavhengighet og integritet. Han pekte samtidig på at avviklingen ikke kunne forstås uten å peke på svekkelsen av partiene i samme periode. Han pekte her på splittelsen av Venstre i 1972 - som siden førte en rekke aviser bort fra partiet. Samtidig ble Arbeiderpartiet og LO i stadig mindre grad i stand til "å foreta noen grunnplansmobilisering til fordel for egen presse." Han skrev at "Norske politiske partier er i dag i stor grad finansiert gjennom offentlige budsjetter. Tilliten og lojaliteten til partiene er langt mindre enn før. Historisk sett har "partitilknytning" alltid representert en markedsmessig begrensning for aviser, både med hensyn til å vinne nye lesere og – spesielt for arbeiderbevegelsens aviser – på det kommersielle annonsemarkedet."[169]

Med sin bakgrunn som AKP-redaktør i Klassekampen er det interessant hvordan Allern diskuterer denne avisen. Han kritiserte først Svennik Høyers fremstilling av den kommunistiske presseideologi, og viste heller til Lenins skrift "Hva må gjøres" fra 1902. Der skrev Lenin at den revolusjonære russiske avisen skulle være propagandist, agitator og kollektiv organisator. Den skulle kombinere informasjon med påvirkning og mobilisering til handling. Dette stod fjernt fra den liberale ide om den fjerde statsmakt. Lenins ideal var en kritisk avsløringsavis. Allern skrev at det å fungere som en avsløringsavis og maktkritiker - ikke på allmennhetens men på proletariatets vegne – var et helt sentralt element i den unge Lenins presseteori. Allern pekte på at Lenins avsløringsideal fra 1902 var skarpere formulert enn i de fleste varianter av tradisjonell fjerde statsmakt-ideologi. På den annen side kunne ikke dette

[167] Allern 1996: 55
[168] Allern 1996: 55
[169] Allern 1996: 57

idealet realiseres i de land der kommunistiske partier faktisk erobret makten - "men avstanden mellom idealer og realiteter er som kjent ikke begrenset til sosialistiske land."[170]

Sigurd Allern – som hadde vært partiformann i AKP(m-l) før han ble redaktør i Klassekampen – skrev at Klassekampen både ved starten i 1969 og som dagsavis fra 1977 hadde formulert sine journalistiske mål i pakt med Lenins forestillinger om avsløringsavisen. Slik han så det hadde Klassekampen gjennomgått flere stadier i sin utvikling: tiden som klassisk partiavis i perioden 1969-1978 ble etterfulgt av en dreining mot mer nyhetsorientering samtidig som avisen definerte seg som en "nisjeavis" på venstresiden. Dette styrket avsløringsjournalistikken, som ble utvidet til å omfatte økonomi og næringsliv. I 1991 opphørte Klassekampens rollen som partiorgan for AKP, men ikke partiets kontroll som eier. Avisen fikk ny formålsparagraf. Den la vekt på seriøs og kritisk journalistikk på en sosialistisk plattform.[171]

Klassekampen er altså en av de svært få norske aviser som har lagt Lenins presseoppfatning i "Hva må gjøres" fra 1902 til grunn for sin journalistikk. Gjennom Klassekampen fikk Lenins tanker faktisk innflytelse på norsk presse. Men Allern løftet også frem det amerikanske møkkagraver-idealet. Klassekampen hentet altså sin presseideologiske inspirasjon fra et kombinert russisk-amerikansk opphav - både fra Lenin og fra USA. Fra begge sider kunne Klassekampens redaksjon hente argumenter som begrunnet avisens avsløringsjournalistikk.

Så ble da også Klassekampen en svært kontroversiell avis. Ikke minst ble den kritisert for sitt forsvar av totalitære regimer. Avisen var en integrert del av den norske ml-bevegelsen – med hele dens autoritære kader-mentalitet. I ettertid har mange tidligere ml-ere tatt sterk avstand fra det de var med på i deres AKP-pregede ungdom.[172] Klassekampen og AKP var del av en maoistisk bevegelse som gikk inn for en omstyrtning av samfunnsordenen – en revolusjon – for å innføre et kommunistisk styre. Det er derfor et av de største paradokser i nyere norsk pressehistorie at en avis med en slik bakgrunn senere også ble en foregangsavis når det gjaldt kritisk, avslørende journalistikk. Klassekampens avsløringer av norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk kom med tiden nesten til å danne skole for den øvrige norske presse – til tross for avisens revolusjonære grunnsyn, dens støtte til undertrykkende kommunist-regimer og sin rolle som partiorgan for AKP frem til 1991. Da andre aviser etter hvert også begynte å vise vilje til mer kritisk journalistikk ble avstanden tilbake til den tradisjonelle partilojaliteten som de tidligere hadde praktisert, større. Tidspunktet for Klassekampens bredere betydning i denne forstand kan trolig tidfestes til nettopp 1990-årene – siden avisen så sent som 1980-årene fortsatt var et partiorgan.

Den presseoppfatning som Sigurd Allern utviklet i sine bøker i løpet av 1990-årene var først og fremst kritisk – ikke minst til pressefolkenes egen selvoppfatning. Noe av det han polemiserte mest imot, var nettopp ideen om pressen som den fjerde statsmakt. Han mente det var alt for lettvint. Han skrev for eksempel at selv mediene var blitt storindustri med konsentrasjon og monopolisering "lever den liberale presseideologien om "ideenes frie marked" i beste velgående." Han pekte på at

[170] Allern 1996: 58-59
[171] Allern 1996: 59
[172] Se Tvedt (red.) 1989, og Ottosen og Westlies artikkel i samme bok.

"Granskningsoppdraget, tanken om pressen som "en fjerde statsmakt", er blitt et kulturelt fellesgods." Man fant nå denne oppfatningen i lederartikler og festtaler, i Vær Varsom-plakaten, i utredninger og i politiske erklæringer om pressen. Allern innvendte at de mange erklæringer om differensiering og mangfold sa lite om hvordan medieressursene faktisk var fordelt, og klargjorde heller ikke rammene for nyhetsproduksjonen og den offentlige debatt.[173] Han pekte på avstanden mellom idealer og realiteter for den nye journalistikkens integritet og uavhengighet:

> Idealer om hva journalistikk på sitt beste kan og bør være er ikke bare nyttige, de er nødvendige forutseninger for at begreper som integritet og uavhengighet skal ha noen mening. Tanken om pressens granskningsoppdrag "på folkets vegne" er sånn sett en viktig arv å forvalte. Akkurat som avsløringsoppgaven er noe pressens praksis kan bedømmes i forhold til. Ideologien om pressen som "den fjerde statsmakt" preges derfor av en iboende dobbelthet: Den er både et uttrykk for at presselauget pynter seg med falske fjær og et anerkjent normativt ideal som stadig kan brukes som et argument *for* å satse på en kritisk journalistikk.[174]

Her er vi ved en kjerne i Sigurd Allerns presseoppfatning i 1990-årene: han polemiserte sterkt mot oppfatningen av pressen som den fjerde statsmakt – men samtidig måtte han innrømme at ideene om pressens samfunnsoppdrag og den kritiske journalistikk var viktige verdier å forvalte. Avviklingen av partipressen spilte en nøkkelrolle i dette resonnementet: "Avklipte partibånd og faglig profesjonalisering har de siste tiårene gitt nye journalistiske muligheter, men også skapt et politisk-ideologisk tomrom. Denne utviklingen har gitt tanken om massemediene som en institusjonell "vaktbikkje" en ny vår."[175]

Partipressens fall åpnet altså for mer kritisk journalistikk i norsk presse, mente Allern. Men hvorvidt avisene faktisk brukte disse mulighetene, var et helt annet spørsmål. Resten av sin bok viet han derfor til en undersøkelse av kildenes makt. Han diskuterte annonsørenes innflytelse, de nye mediemonopolene og ikke minst den økende bruken av PR-byråer og informasjonsrådgivere. I bokens etterord tok han enda et oppgjør med forestillingen om pressen som den fjerde statsmakt: "Kildenes makt betegner den gjensidige avhengigheten mellom ledende massemedier og de mektige kildene innenfor næringsliv, embetsverk og organisasjoner. At de som presse og kringkasting skal overvåke, samtidig er medienes fremste premissleverandører... Fungerer massemediene som en fjerde statsmakt, en kritisk overvåker av de som har privilegier, makt og rikdom? Mitt svar er – i hovedsak – et nei."[176] Han mente derfor at journalistene hadde et selvstendig ansvar i nyhetsprosessen "for å bryte med de mange uformelle og skjulte mekanismene som forvandler "den fjerde statsmakt" til makthavernes lojale talerør."[177]

I sin neste bok – "Når kildene byr opp til dans", fra 1997 – videreutviklet Sigurd Allern dette perspektivet. Nå rettet han søkelyset mot PR-byråenes innflytelse på journalistikken. Emnet illustrerte hans kritikk av den fjerde statsmakt-ideologien. Han skrev også om sitt eget ståsted som redaktør og forsker med redaktørerfaring fra

[173] Allern 1996: 62-63
[174] Allern 1996: 63
[175] Allern 1996: 63
[176] Allern 1996: 331
[177] Allern 1996: 331

Klassekampen: "en sosialistisk dagsavis som journalistisk prøvde å kombinere den liberale, amerikanske "møkkagravertradisjonen" i nyhetsjournalistikken med en marxistisk fundert kommentar- og bakgrunnsjournalistikk." Han innrømmet at hans bakgrunn påvirket hans valg av problemstilling og faglig tilnærming som presseforsker.[178] Han hadde selv opplevd hvordan aktørenes pressekonferanser, rapporter og meldinger satte dagsorden for mediene, mens avisens egen innflytelse over dagsordenen var "sterkt begrenset." Som avisredaktør hadde han erfart hvordan det "å prioritere egne saker, gjennomføre egne initiativ og åpne lukkede dører gjennom journalistisk "gravearbeid" var kostbart og falt bort hvis det ikke ble bevisst prioritert."[179] En redaktørstilling ga ifølge Allern orkesterplass til å se hva som ble og hva som ikke ble til nyheter. En journalist som begynte å reflektere over dette ble lett en "betraktende observatør" – og derfra startet forskningen.[180] For Allern innebar avviklingen av partipressen at 1990-årenes journalistikk var i ferd med å få et nytt utgangspunkt. Samtidig tok han avstand fra det han så som lettvinte floskler om den fjerde statsmakt. Han innrømmet da også at "Mitt syn på pressens ideelle fordringer og de ideologiske forestillinger om å fungere som en "fjerde statsmakt" er ambivalent."[181] Han så positivt på Vær Varsom-plakatens prinsipper om kildebeskyttelse, og på kildekritikk, redaksjonell integritet osv. Han så også at forestillingen om den fjerde statsmakt kunne virke inspirerende for den nye kritiske og undersøkende journalistikken, men la til at den kunne virke som en "mytepreget ideologisering av pressens og journalistikkens samfunnsrolle...". Da ble nyhetsmedienes rolle som kapitalistisk kommunikasjonsindustri og vareprodusent og deres mange bånd til samfunnets økonomiske og politiske maktsentra oversett til fordel for "en idealisert og urealistisk framstilling av pressens samfunnsrolle som "fri" og "uavhengig."" Det var derfor han ville kartlegge PR-byråenes innflytelse på nyhetsmediene.[182]

Sett under ett kan vi si at partipressens avvikling var en viktig forutsetning for den presseoppfatning som Sigurd Allern utviklet fra bok til bok i 1990-årene. Han så bortfallet av partilojalitet og tunge partibindinger som en ny vår for pressen – ja, en ny pressehistorisk epoke kunne begynne. Den ville han være med på å utforme. Journalistikken kunne gis et nytt og mer realistisk grunnlag, bygd på empiriske studier og en kritisk tilnærming. For å oppnå dette brukte han politisk økonomi og en materialistisk oppfatning av medienes relasjoner til kapitalkrefter og samfunnseliter.

Også i andre deler av 1990-årenes faglitteratur begynte partipressen å forsvinne. Det kan man tydelig se i tiårets nye lærebok i journalistikk. I 1998 utga Trine Østlyngen og Turid Øvrebø læreboken "Journalistikk. Metode og fag." Det var den første komplette lærebok for presseyrket siden Thorbjørn Wales "Innføring i journalistikk" utkom i 1978. Østlyngen og Øvrebø skrev en bredt anlagt bok som etter tur presenterte tradisjoner og idealer, selve nyhetsjakten og så ulike journalistiske retninger: den refererende, den observerende, den dokumentbaserte og den intervjubaserte journalistikken - før de til slutt endte med den undersøkende metoden. Denne katalog over journalistikkens metoder interesserte seg ikke mye for et fenomen

[178] Allern 1997: 36-38
[179] Allern 1997: 37
[180] Allern 1997: 38
[181] Allern 1997: 38
[182] Allern 1997: 38. For omtale av Allern (2001) se avslutningen.

som partipressen. Begrepet "partipresse" stod faktisk ikke oppført i bokens register. Likevel var ikke partipressen helt utelatt. I kapittel 2, som handlet om journalistikkens tradisjoner og idealer – og som diskuterte oppsøkende journalistikk, nyhetstradisjonen, den etterforskende journalistikk og referent-idealet – var det også satt inn et avsnitt om "Partijournalist-idealet: agitatoren" - over fem sider.[183]

I dette avsnittet diskuterte forfatterne hvordan partipressen vokste frem på 1800-tallet. De konstaterte at partipressen medførte at "journalistisk arbeid i Norge [ble] tett knyttet til politisk markedsføring. Journalistene i de ulike avisene hadde i prinsippet fått en partisk oppdragsgiver." De ga denne vurderingen av pressens partilojalitet:

> Samarbeidet og symbiosen mellom presse og parti har utvilsomt satt sitt særnorske – muligens også særskandinaviske – stempel på journalistikkens arbeidsmetoder: Referenten med en partisk oppdragsgiver og en partisk oppgave ble et journalistisk ideal. Journalistens lojalitet gikk til kildene, til partiet og til avisens grunnholdning. Lojalitet til leserne ble i stor grad en lojalitet til *partiets* velgere og lesere, da markedet til dels var delt ut fra politiske sympatier og antipatier.[184]

Partipressen fikk en særnorsk utforming – mente Østlyngen og Øvrebø. Avisenes lojalitet hadde rettet seg mot partiet, kildene og grunnholdningen – ikke mot leserne i primær forstand. Forfatterne pekte på at to idealtypiske journalistroller - budbringeren og agitatoren - likevel kunne eksistere side om side i større aviser, som Aftenposten. Østlyngen og Øvrebø diskuterte så etterkrigstidens partipresse – da Høyreavisene og Venstreavisene fikk problemer pga avisdøden. De skrev at den statlige pressestøtten kanskje "forsinket avisenes løsriving fra partiene og utviklingen av en uavhengig journalistikk." Så siterte de pressemannen Nils E. Øy om de første opprør mot partibindingen mot slutten av 1960-årene, som ble etterfulgt av EF-striden i 1972. Nils E. Øy hadde opplevd hvordan de unge, venstreradikale skulle "frelse verden" i 1970-årene: "De hadde ikke selv opplevd den bindingen som gjorde at de så at faget journalistikk måtte ha en uavhengighet i alle retninger. Det var en vekkelsesperiode og en kollisjon mellom de som allerede var partiagitatorer og den nye generasjonen venstreradikale som var like opptatt av å misjonere på sine premisser. Selv om vi alle ser noe forkastelig i den utviklingen, så tror jeg likevel den skapte noe av forutsetningen for at det i ettertid ble en mer kritisk, samfunnsorientert faktajournalistikk" sier han.[185]

Østlyngen og Øvrebø satte "Oppgjøret med partipressen" som tittel på dette avsnittet. De pekte også på hvordan en ny avistype vokste frem, med Expressen i Sverige fra 1944, og med VG i Norge fra 1945. De pekte på at VGs "Pågående og undersøkende journalistikk" kunne tolkes som en "redaksjonell renselse" fra dens tidligere borgerlige sympati, en utvikling de tidfestet til 1980-årene. Nettopp i dette tiåret "kuttet [norske aviser] sine bånd til politiske partier" – selv om enkelte rester levde videre, het det. For selv så sent som under valgkampen i 1997 inviterte statsminister Thorbjørn Jagland A-pressens redaktører til et lukket møte. Østlyngen og Øvrebø skrev at journalistene "de siste tiårene" ville "etablere en uavhengig

[183] Østlyngen og Øvrebø 2000: 56-61, [1998]
[184] Østlyngen og Øvrebø 2000: 56. Kursiv her.
[185] Sit.e. Østlyngen og Øvrebø 2000: 59

journalistikk på alle samfunnsområder, utvikle sine arbeidsmetoder og kildekritiske forståelse." Det var derfor Stiftelsen for en kritisk og undersøkende presse (SKUP) ble opprettet i 1990 – akkurat da de politiske partiene hadde mistet mye av sin tidligere innflytelse i norske avisredaksjoner. Lærebokforfatterne slo fast som et hovedprinsipp at "Journalistisk uavhengighet – av partimakt eller av kildemakt – er ikke noe som kan erklæres. Det må praktiseres. Hver eneste sak du som journalist arbeider med blir en slags eksamen" – selv om avisene ofte hadde bevart et grunnsyn i sine formålsparagrafer.[186]

Slik tok Østlyngen og Øvrebø farvel med partipressen i sin lærebok fra 1998. De pekte på uavhengighet som presseyrkets nye grunnprinsipp i 1980- og 1990-årene. Så fortsatte de med noe annet: at "journalistisk profesjonalitet kan lett forvrenges til en type ideologi som treffende er blitt kalt journalisme."[187] Forfatterne advarte: "Hvis en fellesforståelse journalister imellom får råde grunnen og dominere nyhetsmediene, kan profesjonaliseringen av faget og frigjøringen fra partipresse generere ensretting snarere enn mangfold."[188]

Pressens nye samfunnsrolle etter partipressen var altså ikke uproblematisk. Jens Olav Simensen diskuterte i 1999 dette emnet i sin bok "Meningsbærer eller meningsløs" – som dannet utgangspunktet for hans bidrag til dagspresseutvalgets utredning året etter (jfr forrige avsnitt). Så sent som i årene 1990-1993 var Jens Olav Simensen redaktør for Fredrikstad-Avisa Demokraten – A-pressens gamle partiorgan.

Avviklingen av partipressen var utgangspunktet for Simensens bok. Han konstaterte at avisene ikke lenger var partiorganer. Så spurte han hva som nå skulle være avisenes rolle i samfunnsdebatten. Hvor lå egentlig avisenes legitimitet på vei over i et nytt årtusen? Var de fortsatt meningsbærere, eller var de blitt meningsløse?, spurte han.[189] Selv forklarte Simensen bruddet med partipressen med avisenes økte behov for troverdighet utad: "Det ble umulig å ha troverdighet blant leserne når de samme leserne visste at avisene bare var etterplaprere for x og y parti. Troverdighetsbegrepet står sentralt i denne sammenheng. En avis med lav troverdighet får problemer i det lange løp. De nære forbindelsene mellom avis og parti var ødeleggende for avisenes tillit blant publikum."[190] Så sent som i 1999 var det fortsatt mange politikere som ikke hadde vennet seg til de nye uavhengige avisene, skrev han. Da var bruddet fortsatt ganske nytt. Slik Simensen så det var det "avisene som har drevet fram løsrivelsen, partiene har kommet etter...". Han pekte på 1960- og -70-årenes presseutvikling som siden førte frem til revisjonene av avisenes formålsparagrafer i 1980- og -90-årene. Blant landets arbeideraviser var det i 1999 bare Halden Arbeiderblad som fortsatt hadde en formålsparagraf som erklærte at avisen var "organ for Det Norske Arbeiderparti" – men den stod utenfor A-pressen. Hamar Arbeiderblad strøk "Organ for Det norske Arbeiderparti" så sent som i 1998.[191] Arbeideravisenes mange navneendringer var også tegn på oppbruddet: Bergens Arbeiderblad ble til Bergensavisen, Telemark Arbeiderblad ble til Telemarksavisa, Arbeiderbladet til Dagsavisen.

[186] Østlyngen og Øvrebø 2000: 60-61
[187] Østlyngen og Øvrebø 2000: 61
[188] S.st.: 62
[189] Simensen 1999: 7
[190] Simensen 1999: 10
[191] Simensen 1999: 11

Likevel stod ikke tidligere partiaviser som erklærte seg uavhengige plutselig uten noe verdigrunnlag, minnet Simensen om. Tidligere partiaviser befant seg "i hovedsak i de samme politiske sfærer", og hadde formålsparagrafer som definerte et grunnsyn, enten det ble kalt liberalt, konservativt eller henviste til arbeiderbevegelsen. En intervjuundersøkelse fra 1997 viste dessuten at 97 prosent av de spurte avisredaktørene sa at de ville målbære avisens grunnsyn.[192] På den annen side viste det seg at bare et fåtall sjefredaktører var medlem av et politisk parti i 1997. 23 prosent svarte at de var medlem av et politisk parti da de gikk inn i presseyrket, mens 89 prosent ikke var partimedlem lenger. Bare 17 prosent av A-pressens redaktører var i 1997 medlem av et politisk parti. I Orkla-avisene var det ingen redaktører med partibok. Selv om redaktørene var innforstått med at de skulle målbære et grunnsyn i sin avis, sa 91 prosent at "lojalitet mot det politiske parti som avisen står nær, er mindre viktig/ikke viktig."[193] Simensen spurte hvilken legitimitet pressen kunne påberope seg når avisene hadde erstattet partilojalitet med leserlojalitet. Han siterte her hva Fredrikstad Blad skrev på lederplass 27. april 1994 som svar på et spørsmål om avisene like gjerne kunne rydde bort sin ideologi og fylle formålsparagrafene med økonomiske målsettinger. Avisen ga selv svaret:

> Nei. Selv om de ideologiske konfliktlinjer er uklare i Norge, så er samfunnet fullt av interessekonflikter. Norsk politikk befinner seg i støpeskjeen. Norsk presse har en unik tradisjon som debattforum. Denne tradisjonen er et hovedtrekk både ved norsk politikk og ved norsk presse. Den må vi ta vare på – vi må vedlikeholde pressens samfunnsmessige rolle... Utfordringen er at vi under denne forandringsprosessen evner å forstå hva det er viktig å verne. Avisenes ideologiske rolle i samfunnet kombinert med klare begrensninger i eiernes rett til å styre i redaksjonelle spørsmål står for oss som grunnvollen i den gamle pressetradisjonen. Rundt dette bør også fremtidens medietradisjon bygges.[194]

Denne formuleringen kan stå som et eksempel på den presseideologiske oppbruddstid som 1990-årene var i norsk presse. Det var ikke lenge siden partiavisenes tid; fortsatt hang det noe igjen. På den annen side ventet fremtiden – med nye aktører, nye eiere, nye konserner og konglomerater. Overgangen fra fortid til fremtid skapte usikkerhet om avisenes oppgaver. Jens Olav Simensen siterte derfor redaktør Rolf A. Amdal i Hamar Arbeiderblad. I 1998 skrev han at "selv om den partipolitiske dirigeringen er borte, må ikke avisene bli så "uavhengige" at de blir uinteressante og ikke står for noe politisk sett." Derfor var det viktig for Hamar Arbeiderblad å ha en formålsparagraf som viste avisens verdimessige og politiske forankring. Formuleringen om at avisen skulle drive saklig og uavhengig journalistikk forankret i arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd var ikke bare "fine ord som forplikter," men innebar at avisen skulle kjempe mot urettferdighet og forsvare den lille manns og kvinnes interesser, skrev Amdal. Hamar Arbeiderblad skulle avdekke maktmisbruk og urettferdighet: "Fordi Arbeiderpartiet i dag... sitter i maktposisjoner, må vi også ha et kritisk søkelys på Arbeiderpartiet – som andre partier. Våre oppdragsgivere i dag er leserne og ikke partiet."[195] 90 prosent av A-pressens aviser hadde for øvrig svart at

[192] Simensen 1999: 11
[193] Simensen 1999: 12
[194] Sit.e. Simensen 1999: 59-60
[195] Sit.e. Simensen 1999: 68

partilojalitet ikke var viktig eller var mindre viktig. 69 prosent hadde svart at det var ganske viktig/veldig viktig at avisenes ledersider viste avisens formål. I A-pressen syntes det å være liten lojalitet til Arbeiderpartiet, men bred tilslutning til at ledersiden skulle ha "forankring i arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd." Politisk redaktør Svenn A. Nielsen i Nordlys sa at han hadde formålsparagrafen rett under huden når han skrev sine ledere: han mente at en avis aldri måtte bli holdningsnøytral. Han sa rett ut at "Det er mitt soleklare ansvar å påvirke leserne – jeg ønsker å påvirke dem!... Nordlys skal påvirke hver dag, hele året og fire år igjennom...".[196]

Med slike sitater viste Jens Olav Simensen at A-pressen fortsatt praktiserte en sosialdemokratisk journalistikk – selv om avisredaktørene ikke var partimedlemmer eller ga uttrykk for lojalitet til Arbeiderpartiet. Han fant også ideologiske føringer i formålsparagrafene til tidligere Høyreaviser som Tønsbergs Blad, Sandefjords Blad og Østlandets Blad. De pekte på det konservative livssyn eller samfunnssyn i sine formålsparagrafer.[197] Det samme gjaldt Adresseavisen som desember 1996 erklærte at "Adresseavisen er forankret i et uavhengig konservativt verdigrunnlag. Uavhengigheten er nødvendig for å sikre vår troverdighet. Vårt konservative ståsted bevarer avisens identitet og kontinuitet. Adresseavisen skal ikke bare overvåke, men også påskynde utviklingen, der dette er nødvendig for å bevare de grunnleggende verdier vårt samfunn er tuftet på." Avisens politiske redaktør Magnar Gjertsen sa at lederen skulle vise Adresseavisens konservative grunnsyn. Derfor kunne avisen ikke gå inn for væpnet revolusjon på lederplass, "men samtidig er ikke Høyres partiprogram noe veiledningsdokument for oss. Vi er tett knyttet til partiet, men ikke noe organ for det. Partilojaliteten er ikke like omfattende som for 20 år siden, og vi føler oss fri til å refse hvem vi vil. Derfor kan jeg trygt si at vi vektlegger en uavhengig konservativ profil...".[198] Dette kunne tyde på at også den konservative avisjournalistikken levde videre – men uten partitilknytning. Selv tidligere Venstreaviser som Sunnmørsposten omtalte seg stadig som en "sosialliberal avis," selv om den erklærte seg partipolitisk uavhengig. Avisen Agder kalte seg både "liberal" og "partipolitisk uavhengig." Fædrelandsvennen kalte seg både "liberal" og "uavhengig."[199] Avisenes formålsparagrafer var altså slett ikke uten ideologisk forankring i 1990-årene, konstaterte Jens Olav Simensen.[200] Men avisene erklærte seg samtidig som "uavhengige."

Mange aviser opererte i spenningen mellom grunnsyn og uavhengighet – med grunnsynet som partilojalitetens etterkommer og uavhengigheten som det nye. For å belyse denne situasjonen mer inngående gjennomførte Simensen som nevnt en intervjuundersøkelse i 1997. 28 av 30 aviser svarte. Det viste seg at 24 aviser (85 prosent) svarte at de ikke hadde gitt leserne noen stemmeanbefaling før stortingsvalget i 1997. Bare 4 aviser hadde gitt stemmeanbefalinger: Dagsavisen oppfordret til å stemme Arbeiderpartiet, Tønsbergs Blad og Stavanger Aftenblad oppfordret til å stemme ikke-sosialistisk, mens Drammens Tidende argumenterte for ikke-sosialistisk

[196] Sit e. Simensen 1999: 70-71
[197] Simensen 1999: 72-ff
[198] Sit.e. Simensen 1999: 77
[199] Simensen 1999: 78
[200] Simensen 1999: 74-76

regjering.[201] Simensen fant at "dette ikke innebærer en klinisk død for den partipolitiske presse, men at relasjonen mellom partier og aviser har fått en annen karakter. Ingen av våre aviser definerer seg som partiaviser, men redaktørene føler likevel at de har en tradisjon å ivareta – de har et "historisk grunnsyn" å forholde seg til, et grunnsyn redaktørene definerer som avisens sjel."[202] Det var liten tvil om at 1990-årenes aviser i mye mindre grad enn før ga partianbefalinger til sine lesere før valgene. Det var blitt mye mer problematisk for dem, skrev Simensen:

> Svaret på spørsmålet om hva som er avisenes nye legitimitet etter avpartifiseringen, ligger kanskje nettopp i dette: uavhengige meningsaviser som gjennom redaksjonelle program definerer sin nye rolle, og som prioriterer at de skal spille en sentral rolle i samfunnsdebatten – og gjerne vil fornye debatten... Det som er felles for hele den norske presse, og som preger den utvikling som er beskrevet foran, er ønsket om uavhengighet. Avisene vil ikke være en forlenget arm for noen interessegrupper. Det er den alminnelige lesers ønsker og behov som er viktige. Oppdragsgiveren er leseren, sies det gjerne.[203]

Her lanserte Simensen begrepet "uavhengige meningsaviser" som betegnelse på norske aviser etter partipressens tidsalder. Uavhengigheten var nevnt først, meningsprofilen sist. Disse "uavhengige meningsavisene" hadde oppstått gjennom en langstrakt avpartifisering siden 1960-årene, konstaterte Simensen. Han brukte mye plass på å definere vendepunkter underveis.[204] Ved å intervjue mange sentrale pressefolk kunne han til slutt sette opp en egen tabell over milepælene i pressens avpartifisering.[205] Oversikten var såpass nyskapende at den siden ble gjentatt av Martin Eide i hans bok om redaktørrollens norske historie.[206]

Hvor mye partilojalitet var det egentlig igjen i avisene etter flere tiår med avpartifisering?, spurte Simensen. Som svar la han frem svar fra 65 av 82 spurte dagsaviser. 23 prosent av de spurte redaktørene hadde vært medlem av et politisk parti da de gikk inn i avisyrket. 89 prosent svarte at de ikke var partimedlem i dag. 6 redaktører var fortsatt partimedlemmer, 4 av dem i A-pressen. Hele 83 prosent av de spurte redaktørene i A-pressen var ikke medlem av noe parti. Simensen mente det var "oppsiktsvekkende" – selv etter avpartifiseringen. Tendensen var at A-pressen ansatte profesjonelle avismakere som redaktører, mens partipolitisk bakgrunn knapt var nevnt som forutsetning.[207]

Mest oppsiktsvekkende var en tabell der Simensen viste avisredaktørenes svar på hvor viktig det var med lojalitet til det politiske partiet som avisen stod nær. Hele 83 prosent svarte at en slik lojalitet var "ikke viktig." 8 prosent mente at partilojalitet var "mindre viktig". Bare 3 prosent mente at politisk lojalitet var "ganske viktig."[208] Med slike tall måtte man kunne snakke om lojaliteten som brast. Andre funn utdypet dette inntrykket.[209] Jens Olav Simensen konkluderte slik:

---

[201] Simensen 1999: 85-86
[202] Simensen 1999: 87
[203] Simensen 1999: 96
[204] Simensen 1999: 99-113
[205] Simensen 1999:112-113. Mange av disse vendepunktene er behandlet i denne fremstillingen.
[206] Eide 2000: 225
[207] Simensen 1999: 122-123
[208] Simensen 1999: 128
[209] Simensen 1999: 131-135

> Det er ingen tvil om at de formelle partibindinger er borte. Men aviser som har hatt en konservativ sjel i hundre år, forlater ikke selve det konservative verdigrunnlag selv om de ikke lenger er å betrakte som høyreorganer. Det samme gjelder i A-pressen, hvor de sosialdemokratiske ideer lever, i nye formålsparagrafer, men også på kommentarplass og delvis på nyhetsplass. Undersøkelsen dokumenterer at avpartifiseringen ikke er hundre prosent gjennomført. Mot dette kan innvendes at det som "gjenstår", er en konsekvens av det nye verdigrunnlag avisene har definert.[210]

Det fungerte nesten som et apropos til Simensens bok da Paul Bjerke samme år la frem resultatene av en innholdsanalyse han hadde foretatt av politiske kommentarer i ni aviser før stortingsvalget i 1997. Han studerte hvordan ca. 1000 aviseksemplarer med til sammen 475 kommentarer og ledere vurderte sentrumsalternativet til Kjell Magne Bondevik fra Kristelig Folkeparti. Resultatene viste at avisene også ved valget i 1997 hadde "klare partipolitiske oppfatninger" og at de varierte sterkt mellom avisene.[211] Det viste seg at VG, Aftenposten og Adresseavisen skilte seg ut som de klart mest negative til sentrumsalternativet. Dagbladet, Arbeiderbladet og Nordlys utgjorde en mellomgruppe, mens Nationen, Bergens Tidende og Vårt Land var de mest positive.[212] Enkelte aviser opptrådte overraskende i forhold til sin politiske bakgrunn. Likevel fant Bjerke "rester av det tradisjonelle partipressemønsteret": fem av de ni avisene hadde opptrådt som man kunne forvente ut fra deres partipolitiske historie.[213] Bjerke kom til at "Den såkalte frigjøringa fra partiene har altså ikke ført til at avisene har endret grunnholdning og heller ikke til at de ikke tar partipolitisk standpunkt."[214] Hans forklaring på at nær sagt hele pressen feiltolket Bondevik-alternativets regjeringsmuligheter i 1997 var at de behandlet regjeringsspørsmålet ut fra bare en dimensjon, og overså andre.[215] Han mente at partipressens fall hadde ført til fremveksten av nye bånd: ikke minst at "politiske journalister har erstattet partiene som journalistenes viktigste referansegruppe."[216] Derfor opptrådte pressefolkene i flokk.

Paul Bjerkes resultater viste både at noen aviser i 1997 avvek fra sin tidligere partipolitiske profil, mens andre tok standpunkt ut fra hva man ville forvente. At den ideologiske kontinuiteten bakover var såpass fremtredende som den tross alt var fant Bjerke bekreftet i en senere undersøkelse av avisenes holdning til regjeringsskiftet Bondevik-Stoltenberg i mars 2000. Han konkluderte med at "Partihistorien har en klar og tydelig effekt på avisenes partipolitiske profil i dag: Gamle sentrumsaviser er sentrumsvennlige, gamle ap-aviser er ap-vennlige, mens høyreavisene deler seg i to grupper: De som vil gjenopprette det borgerlige samarbeidet fra Borten- og Willoch-tida og de som vil ha allianse av det "moderne" Arbeiderpartiet og Høyre."[217]

Spørsmålet om avisenes lojalitet eller uavhengighet stod altså svært sentralt i 1990-årenes faglitteratur. Diskusjonen om dette nådde et høydepunkt da Odd Raaum

[210] Simensen 1999: 135
[211] Bjerke 1999: 46
[212] Bjerke 1999: 47
[213] Bjerke 1999: 48
[214] Bjerke 1999: 100
[215] Bjerke 1999: 111-112
[216] Bjerke 1999: 115
[217] Bjerke 2001: 6

utga sin bok *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring* i 1999. Bokens tematikk var beslektet med Simensen og Bjerke – men tilnærmingen var annerledes. Hos Odd Raaum var hovedtemaet "frigjøring", dvs. de ideologiske og praktiske framstøt som var gjort for å utvide journalistikkens spillerom som fag, som samfunnsinstitusjon og som næring. Raaum begynte sin diskusjon med EF-debatten i 1972. Derfra viklet han ut en bred vifte med analyser av avisenes vei fra partipressen til den nye "frigjorte" og "løse" presse. Underveis gjorde han en rekke kritiske vurderinger av den nye selvoppfatning som hadde vokst frem blant pressefolk. Han pekte på at "Journalister og redaktører påberoper seg et samfunnsoppdrag som hjemmel for sine frigjøringskrav... Det angivelige samfunnsoppdraget brukes også som hjemmel for en nærgående journalistisk kontroll med makthavere av alle slag." Avisenes løsrivelse fra partibånd var en ting, men "Hva man frigjør seg til, er derimot mindre entydig."[218] Han pekte på hvordan en dom i Arbeidsretten om Agderposten i 1972, innebar at Redaktørplakaten fikk rettslig kraft. Siden kom denne dommen til å fungere som en redaksjonell uavhengighetserklæring for norske aviseiere generelt. Ja, Redaktørplakaten fra 1953 ble etter hvert tatt i bruk i alle typer medier.[219]

Slik åpnet Odd Raaum sin behandling av pressens "frigjøring" fra og med 1972. Han pekte på de "varige avtrykkene" som EF-striden hadde satt i pressen: "Den mest synlige virkningen av selve EF-striden var at de fleste Venstreavisene i rask rekkefølge frigjorde seg fra sin gamle partitilknytning da partiet ble splittet... De tidligere Venstre-avisene ble altså utvalgt av historiske omstendigheter til å være fortropp i en presseideologisk prosess som mer treffende kan kalles avpartifisering enn avpolitisering."[220] Selv om denne prosessen også var i gang før 1972 og fortsatte i et par tiår til, var 1972 selve vendepunktet, slik Odd Raaum så det. Det var fordi EF-striden også bidro til en "yrkesideologisk avklaring mellom politisk engasjement og journalistikken som fag." Her trakk han frem hvordan kringkastingssjef Torolf Elster hadde innført et krav om balanse på "meget kort sikt" for alle NRKs EF-programmer: begge parter skulle slippe til i ethvert EF-program. Pressen fulgte opp med sitt prinsipp om samtidig imøtegåelse.[221]

Avviklingen av partipressen var selve kroneksempelet på pressens "frigjøring" i Raaums bok. Han skrev: "I dag synes det å være en utbredt oppfatning at den lange perioden med en utpreget partiprofilert presse var en anomali – et stadium av underutvikling som nå er tilbakelagt. Ifølge denne oppfatningen er pressen og journalistikken blitt frigjort fra et åk."[222] Raaum godtok ikke uten videre pressefolkenes egen oppfatning av hva som hadde skjedd, men valgte å problematiserte den. Han pekte på at "journalister og redaktører har hatt felles interesse av å framstille frigjøringen fra partibånd som et udiskutabelt framskritt."[223] Hans tilnærming viser tydelig hvor symbol-ladet selve ordbruken om dette var: om man gjorde som journalistene selv og brukte en frigjøringsretorikk i omtalen av "partibånd" osv – måtte avviklingen uten tvil oppfattes som et udiskutabelt gode – men den beskrivelsen aksepterte Raaum ikke uten videre. Han pekte på at

[218] Raaum 1999: 9-10
[219] Raaum 1999: 14
[220] Raaum 1999: 23
[221] Raaum 1999: 24
[222] Raaum 1999: 29
[223] Raaum 1999: 30

yrkesutøverne oppfattet "profesjonaliseringen som et framskritt." Han helte malurt i dette beger når han skrev at journalistikken faktisk ikke kunne defineres som en profesjon; tittelen "journalist" var ikke beskyttet og krevde heller ikke vitenskapelig basert utdanning. Journalistikk var heller ikke noe håndverk i streng forstand: håndverkere trengte offentlig godkjenning av sin faglige dyktighet. [224] Dermed ble det vanskelig å bruke alle argumenter om profesjonalisering av pressen som årsak til partipressens fall.

I stedet diskuterte Odd Raaum det han så som pressefolkenes profesjonaliserings-strategi siden 1970-årene. Journalistikk var i denne tiden markert som et selvstendig fag med fagspesifikke normer som ikke var biprodukter av partipolitiske mål:

> Teknikken som ble brukt, var først og fremst *eksklusjon*, her i betydningen utelukkelse av partipolitikken fra det journalistiske fagets territorium. Det var en negativ definering av faget i den forstand at man pekte på hva det ikke var. Det dreide seg i bokstavelig forstand om en rendyrking av faget... Nå gjaldt det å frigjøre seg fra gamle bånd, og da var *uavhengighet* både middel og mål.[225]

Det avgjørende var avisenes brudd med partilojaliteten. Pressefolk oppfattet nå partilojalitet som et fremmedelement i sitt fag. For pressefolk var det viktig å "markere avstand til lojalitetsbindinger utenfor mediebedriften... Felles... var at eksterne lojaliteter ble ansett som en *forurensning* av faget, bortsett fra lojalitet mot publikum eller samfunnet i sin store alminnelighet."[226] Journalistene brøt opp fra "en presse som var i partienes tjeneste...".[227] Raaum karakteriserte journalistenes nye selvbilde slik: "Journalistikk er uavhengig fagarbeid i allmennhetens tjeneste."[228]

Raaum så overgangen fra partilojalitet til uavhengighet som en grunnleggende forandring av norsk presse. Partilojalitet kunne i 1990-årene faktisk ansees som en "forurensning" av journalistikken som fag. Samtidig passet den nye type pressefolk som "hånd i hanske med mediebedriftens kommersielle interesser. Det kan for eksempel være praktisk at journalister kan flytte fra en mediebedrift til en annen uten å få ideologiske problemer. Desto smidigere blir selvsagt det journalistiske arbeidsmarkedet ved at avisene nesten helt har kvittet seg med synlige politiske grunnsyn."[229] Raaum pekte på at avisene var blitt "frigjort fra partibindinger, i takt med redaktørenes og journalistenes bestrebelser på å oppnå faglig autonomi", men la til at hva journalistikkens utøvere egentlig var frigjort *til* var et temmelig åpent spørsmål.[230] Han slo fast at pressens overgang fra partilojalitet til uavhengighet hadde fått enorme konsekvenser for hele den offentlige dagsorden:

> Så lenge et flertall av avisene i Norge var knyttet til (noen av) partiene, kan man knapt si at pressen som institusjon gjorde krav på å få sette noen annen politisk dagsorden enn den partiene ønsket seg.

[224] Raaum 1999: 36
[225] Raaum 1999: 41, kursiv i original
[226] Raaum 1999: 41-42. Kursiv her.
[227] Raaum 1999: 43
[228] Raaum 1999: 46
[229] Raaum 1999: 50
[230] Raaum 1999: 51

> Etter hvert som lojalitetsbåndene mellom aviser og partier ble løsnet, ble situasjonen fundamentalt endret. Pressen erklærte seg snart uavhengig av alt som kunne smake av særinteresser, og med uavhengigheten fulgte en suveren rett til selv å avgjøre hva som skulle være de mest interessante temaene fra dag til dag. Journalister og redaktører følte seg frie til å bestemme både emner og vinkling, og kriteriet skulle ikke være politisk relevans, definert av politikere, men journalistisk interesse, definert av journalister. Pressen erklærte seg med andre ord som libero – i prinsippet uavhengig av alt annet enn det journalistiske skjønn.[231]

I tråd med den svenske maktutreder Olof Petersson førte Odd Raaum sin diskusjonen over til den såkalte "journalismen." Et paradoks oppstod her som en følge av pressens nye uavhengighet: andre aktører tilpasset seg den. De begynte å ta i bruk moderne PR for å nå ut med sitt syn. Den nye journalistiske uavhengigheten kan således ha bidratt til PR-bransjens fremvekst: journalistene hadde begynt å dele verden inn i kategoriene makthavere/kilder, publikum/vanlige mennesker og journalister. Mellom makthaverne og vanlige mennesker inntok journalistene en mellomposisjon, men alltid i allianse med vanlige folk. Journalistene hadde som oppgave å verne publikum mot forsøk på manipulasjon fra kildenes side. Derfor ble det en oppgave for journalistene å "filtrere så mye som mulig av kildenes utsagn" slik at publikum ikke skulle bli eksponert for budskapene i rå form.[232] For pressefolk representerte kildene alltid særinteresser, ikke samfunnsnytten som sådan. Raaum pekte på resultatet av denne tankegangen: at journalistene nå mente at pressen - og dermed de selv - hadde fått et spesielt "oppdrag i samfunnets tjeneste." Raaum mente at ideen om dette angivelige samfunnsoppdraget var av naturrettslig karakter og så det som en "legitimeringsmyte" som forsvarte den nye journalistikken.[233] Han skrev:

> Forestillingen om å være utsendt av en udiskutabel autoritet for å utføre et oppdrag til allmennhetens beste har en aura av misjonsbefaling over seg... Det ser ut som om journalister er disponert for å oppfatte seg som *utvalgte*. Det ville i så fall ikke være Guds utvalgte folk, men kanskje folkets utvalgte profesjon. Slik sett har oppdragstanken et religiøst preg, sentralt plassert i den journalistiske troslæren.[234]

Odd Raaum delte ikke pressefolkenes oppfatning av uavhengighetsjournalistikken. Han omtalte den nye forestillingen om journalistikkens samfunnsoppdrag som en mytisk troslære. Det hadde egentlig ikke vært mye diskusjon rundt dette angivelige samfunnsoppdraget. Han mente at den nye pressen legitimerte sin kamp om dagsordenen gjennom et system av "hjemler." Den overordnede hjemmelen var hentet fra den historiske myten om den fjerde statsmakt. Det var derfra at oppfatningen om pressens angivelige kontrolloppdrag på vegne av samfunnet var vokst frem, mente Raaum:

> I den journalistiske ideologien som ble gjenvunnet og rendyrket som ledd i pressefolks frigjøringsstrev, framstår overvåkingen av samfunnets maktpersoner som pressens fremste oppgave. Denne rolleoppfatningen har bidratt til å orientere det journalistiske faget mot avsløringen

[231] Raaum 1999: 56
[232] Raaum 1999: 56
[233] Raaum 1999: 65
[234] Raaum 1999: 66

som det mest attråverdige enkeltmålet. Det dreier seg dessuten ikke bare om en rettighet for pressen, men et oppdrag.[235]

Avviklingen av partipressen var selve forutsetningen for den nye forestillingen om journalistikkens samfunnsoppdrag. Odd Raaum mente at "politikerne har tapt terreng overfor den fjerde statsmakt i årtusenets siste tiår... Siden det praktisk talt ikke finnes noen partilojal presse igjen, kan ingen politikere regne med kontinuerlig velvillighet fra noen redaksjon. Den som vil nå ut til publikum via massemedienes kanaler, må hele tiden gjøre seg fortjent til det i redaksjonenes øyne."[236] Pressens kritiske granskning av ledere i politikk og næringsliv gjorde at Raaum kalte den for "en moralsk riksrevisjon."[237]

Odd Raaums bok var altså full av tvisyn. Han bejaet ikke avviklingen av partipressen, men valgte faktisk å problematiserte pressefolkenes hovedtese om at avviklingen var en "frigjøring" til det bedre. Uten dermed å forsvare partipressen tok Raaum et oppgjør med den nye uavhengighetsjournalistikken og den partiløse presse.

Odd Raaums bok "Pressen er løs" inngår i det som tydelig kan sees som en hovedtendens i 1990-årenes faglitteratur – og som man også finner i tiårets presse- og medieutredninger – nemlig at partipressens tid var ute. Utredninger og bøker fra 1990-årene spant variasjoner over ett tema: at partipolitisk journalistikk var noe som nå tilhørte historien. Partilojalitet i aviser ble kalt en "forurensning" av journalistikken. Pressefolk, utredere og faglitteratur syntes alle å være enige om at det *hadde* foregått en overgang fra partilojalitet til et uavhengighetsideal – men dette nye idealet var fortsatt nokså udefinert. Ja, uavhengighetsjournalistikkens grunnlag var faktisk temmelig spinkelt – mente både Odd Raaum og Sigurd Allern. Det var først i 1990-årene at det ble vanlig å si at partipressen var avgått ved døden. Det er egentlig et ganske sent tidspunkt for en slik dom. Men det synes som om hendelsene i 1970- og -80-årene trengte tid før virkningene av dem kom til syne gjennom den presseideologiske revisjon som i 1990-årene ble skrevet inn i presseutredninger og faglitteratur.

Så kan vi spørre om det kanskje også fantes andre og mer langsiktige årsaker til at 1990-årenes nye presseideologi skilte seg slik ut fra partipressens tidsalder etter 1945. Internasjonalt skilte 1990-årene seg skarpt ut fra tiårene før: fra slutten av 1940-årene vokste den kalde krigen frem mellom øst og vest – og den varte helt frem til Sovjet-Unionens sammenbrudd i 1991. Hadde det noen betydning for partipressen? I så fall hvilken? Først i 1990-årene ble det mulig å foreta et retrospektivt oppgjør med partipressen under den kalde krigen – ikke minst når det gjaldt spørsmålet om politisk overvåkning av norske borgere.

Partipressen og overvåkningen

Den store verden der ute ble i årene 1945-48 preget av voksende motsetninger mellom øst og vest - mellom kommunisme og kapitalisme, mellom Sovjet-Unionen og USA.

[235] Raaum 1999: 95
[236] Raaum 1999:139
[237] Raaum 1999: 97

Winston Churchill talte allerede i 1946 om jernteppet som hadde senket seg over det europeiske kontinent. Siden raste rivaliseringen mellom øst og vest i tiår etter tiår. Først med Berlin-murens fall i 1989, Tysklands samling i 1990 og Sovjet-Unionens sammenbrudd i 1991 tok den kalde krigen slutt, ifølge historikerne.[238] Men årstallene 1945 og 1991 markerer samtidig - som vi har sett - viktige ytterpunkter for etterkrigstidens partipresse i Norge: dens utgangspunkt og dens avslutning. Partipressen i Norge kom til å eksistere helt parallelt med den kalde krigen i internasjonal politikk.

Dette sammenfallet fikk stor betydning for norsk presse. Mange gjorde selvfølgelig sine observasjoner av dette underveis[239], men hvor dyptgripende og dramatisk den kalde krigen egentlig slo inn i pressen, ble først kjent i ettertid. Konkret ble sannheten om dette offentliggjort den 8. mai 1996 – den symboltunge frigjøringsdatoen - nøyaktig 51 år etter den i 1945. Denne maidagen ble den hemmeligstemplede rapporten om ulovlig overvåkning av norske borgere under den kalde krigen avgradert av Stortinget. Rapporten var utarbeidet av en kommisjon som Stortinget selv hadde oppnevnt 1. februar 1994. Den ble ledet av høyesterettsdommer Ketil Lund. Opprettelsen var i seg selv et tegn på at den kalde krigen var over; for en slik kommisjon ville neppe sett dagens lys hvis øst-vest-konflikten hadde fortsatt i 1990-årene. Offentliggjøringen av Lund-rapporten ble straks en av de viktigste hendelser i 1990-årenes norske politiske historie. Dens innhold var avslørende, sensasjonelt og historisk: Lund-rapporten ble et sjokk for mange, og en bekreftelse for andre.

Rapporten fra Ketil Lunds kommisjon viste at det i tiår etter tiår hadde foregått en til dels meget omfattende politisk overvåkning av norske borgere som tilhørte venstresiden. Et omfattende samarbeid hadde pågått mellom Arbeiderpartiet, LO og landets hemmelige tjenester for å kartlegge kommunister og andre venstreradikale avvikere i den opposisjon som befant seg til venstre for Arbeiderpartiet. De hemmelige tjenestene – som bestod av Politiets Overvåkningstjeneste, Forsvarets Etterretningstjeneste og Forsvarets Sikkerhetstjeneste – hadde drevet overvåkning på et politisk grunnlag i langt større grad enn de fleste hadde forestilt seg. Lund-rapporten gjennomgikk alle tre og kartla overvåkningens omfang.[240] Etter offentliggjøringen fulgte mediene opp med stadig nye avsløringer av overvåkningssaker.

I dag er alt dette velkjent. Mindre kjent er derimot pressens betydning – og spesielt partipressens rolle - i den politiske overvåkningen. Vi skal se litt nærmere på dette, fordi bildet av etterkrigstidens partipresse ikke er fullstendig uten en drøfting av dens befatning med det statlige overvåkningsapparatet.

Utgangspunktet er klart nok: kommunistenes kupp i Tsjekkoslovakia i 1948 skapte frykt for liknende tilstander også i Norge. Statsminister Einar Gerhardsen varslet med en tale på Kråkerøy 29. februar 1948 at den politiske kampen nå måtte rette seg mot kommunistene – som han mente utgjorde en fare for landets sikkerhet. Det var alvor i hans ord. Myndighetenes vurdering av kommunistene som en mulig

[238] Gaddis 2005

[239] Lund-rapporten 1996: 49-67

[240] Jfr. Dokument nr. 15 (1995-1996): Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere. Avgitt til Stortingets presidentskap 28. mars 1996. Avgradert av Stortinget 8. mai 1996. Heretter kalt Lundrapporten.

sikkerhetsrisiko fikk næring fra Vidkun Quislings statskupp og landsforræderi i 1940 – bare åtte år før – og noe slikt skulle ikke skje igjen. Med Norges NATO-medlemskap fra 1949 gikk landet med i en militærallianse som førte til opprustning av forsvaret. Forsvaret måtte ansette mange nye personer, men kommunister skulle utelukkes - fordi de ble ansett som en mulig femtekolonne i en krisesituasjon. Men for å holde kommunistene utenfor forsvaret måtte staten vite hvem de faktisk var. Derfor ble det opprettet hemmelige registre over kommunister. Det ble også satt opp egne lister over antatt farlige kommunister, personer som kunne pågripes hvis det oppstod en nasjonal krise osv. Det lå i sakens natur at slike statlige registre over landets borgere etter deres politiske meninger var svært delikat og var noe som måtte holdes strengt hemmelig. Slik ble det en intim sammenheng mellom den kalde krigens verdensbilde og den politiske overvåkningen som Arbeiderpartiets regjering gikk i spissen for fra 1948.[241]

Den statlige overvåkningen rettet seg først mot Norges Kommunistiske Parti (NKP) – et parti så lojalt at det overhodet ikke avvek fra standpunktene i Moskva. Fra 1948 og frem til slutten av 1960-årene tok de hemmelige tjenestene sikte på en nærmest total kartlegging av NKP, dets medlemmer, sympatisører, ungdomsorganisasjon osv.[242] I 1960-årene utvidet overvåkningen sitt perspektiv til Sosialistisk Folkeparti (SF), som siden stiftelsen i 1961 markerte seg som kritisk til NATO. Fra slutten av 1960-årene ble SFs radikaliserte ungdomsorganisasjon SUF og det fremvoksende ml-miljøet satt under overvåkning. Fra tidlig i 1970-årene ble også det nye partiet Arbeidernes Kommunistparti (marxist-leninistene); AKP (ml) holdt under overvåkning. AKP ble overvåket fordi det var erklært revolusjonært parti som ville omstyrte hele den eksisterende samfunnsorden. Overvåkningen av AKP gjaldt partimedlemmer, sympatisører, partiets organisasjon, nærstående organisasjoner og var meget omfattende - og fortsatte inn i 1980-årene.[243] Den statlige overvåkningen av NKP, SF og AKP rammet også deres *aviser*: NKPs partiavis Friheten, SFs ukeavis Orientering og AKPs avis Klassekampen. Alle tre var viktige talerør for sine partier. På grunn av sine standpunkter ble de tre partiavisene nøye overvåket av statens hemmelige tjenester. Overvåkningen foregikk bl.a. ved telefonavlytting, romavlytting, registrering av avisselgere og abonnenter osv.[244]

Denne overvåkningen må naturligvis sees i lys av den kalde krigens trusselbilde – slik de hemmelige tjenestene selv og Arbeiderpartiet så det fra 1940-årene og fremover.[245] Likevel er det vanskelig å unngå den konklusjon at det her dreier seg om en utilbørlig og delvis rettsstridig overvåkning av aviser og partier. Overvåkningens aktører må ha vært klar over dette - for det hele ble holdt hemmelig i mange år. Overvåkningen var meget omfattende og foregikk ut fra vurderinger av landets

[241] Lund-rapporten 1996, se også Dahl og Bastiansen 2000
[242] Lund-rapporten 1996: 13
[243] Lund-rapporten 1996: 117-121
[244] Lund-rapporten 1996
[245] Om dette skriver Lund-rapporten: "Det som kan være vanskelig å fatte mange år senere er intensiteten i motsetningene og det eksistensielle alvor i konflikten. Den politiske interessekamp ble utspilt på bakgrunn av fem års krig og okkupasjon, opplevet som nasjonens eksistenskamp. Okkupasjonens dimensjoner av tvekamp mellom demokrati og diktatur, selvstyre og fremmedstyre, frihet og totalitær undertrykkelse ble forlenget inn i den kalde krigens mentalitet og vokabular: På ny sto det om de samme verdiene, frihet, folkestyre, nasjonalitet – som hver av partene sto for i sin versjon av konflikten, og med redsel for ny verdenskrig og okkupasjon hengende over det hele. Dette var den overordnete motsetning som andre hensyn måtte vike for" (Lund-rapporten 1996: 522).

sikkerhetspolitiske situasjon under den kalde krigen. Men den foregikk også ut fra et partipolitisk grunnlag – og i et samrøre mellom Arbeiderpartiet, LO og de hemmelige tjenestene. Dette må i ettertid kunne sees som et grovt overgrep mot de grunnleggende rettigheter som tilkommer borgerne i et liberalt demokrati. Grunnloven av 1814 slo tross alt fast i sin § 100 at trykkefrihet skulle finne sted og at enhver hadde rett til å formulere frimodige ytringer offentlig om statsstyrelsen og en hvilken som helst annen gjenstand. Demokratiets kjerne som styreform var etter 1814 den frie og åpne offentlige debatt i søken etter løsninger på samfunnets problemer; altså selve ordskiftet mellom ulike synspunkter. Det medførte at opposisjon mot den sittende regjering og dens styring av staten var fullt lovlig etter 1814 – noe som kom til uttrykk i tidens krasse opposisjonspresse.[246] I etterkrigstiden kom mye av opposisjonen mot Arbeiderpartiets styre fra venstresiden – som var sosialistisk, kommunistisk og til dels eksplisitt revolusjonær. Den fant sine uttrykk i de nevnte partiaviser Friheten, Orientering og Klassekampen. Det var det ytterliggående og antatt farlige ved deres standpunkter som gjorde at overvåkningsapparatet fulgte dem så nøye. De hemmelige tjenestene overvåket disse avisene gjennom et nært samarbeid med LO og det statsbærende Arbeiderpartiet - som av egeninteresse gjerne ville nedkjempe opposisjonen til venstre for seg.

Lund-kommisjonens rapport fant at overvåkningen fra begynnelsen av fikk en slags tredelt struktur. Nederst fantes et hjelpepersonale som var rekruttert dels fra arbeiderbevegelsen og dels fra de hemmelige tjenestene.[247] I 1951 bestod dette hjelpepersonalet av fire personer. De arbeidet gjerne lokalt, som Hans Engebretsen. Han var DNAs partisekretær i Finnmark og utførte også oppdrag for AOF. Engebretsen hadde kontor i arbeideravisen Finnmarken.[248] I Nordland og Troms opererte Magne Jønsson tidlig i 1950-årene – han ble siden ansvarlig redaktør i Nordlys i tiden 1965-1973.[249] De lokale hjelperne hadde kontakt med et sentralt kontor som i 1951 ble ledet av Sverre Sulutvedt fra Vestfold. Han hadde mange år bak seg i arbeiderpressen, og var journalist i Arbeiderbladet.[250]

Over disse var et mellomnivå som ble dannet av betrodde enkeltmedarbeidere, som Ivar Hobbelhagen i LO. I mange år fra 1950 arbeidet han i kampen mot kommunistene. Helt spesiell på dette nivået var pressemannen Arne Hjelm Nilsen (f.1926). Arne Hjelm Nilsen var redaksjonssekretær i bladet Arbeider-Ungdommen fra 1949 til 1952. Fra mars 1952 ble han ansatt som journalist i Arbeiderbladet. Han hadde et opphold i Tidens Krav i Kristiansund før han fortsatte i Arbeiderbladet fra 1953. Han hadde ellers tillitsverv i AUF, fikk studiestipender osv.[251] For overvåkningen ble Arne Hjelm Nilsen snart en nøkkelfigur. Han begynte tidlig i 1950-årene og holdt på til han døde av kreft i 1967. Arne Hjelm Nilsen etablerte et hemmelig system for romavlytting med base i rom 902 i Folkets Hus på Youngstorget. Derfra kunne han avlytte alle møterom som var tilknyttet bygningens høyttaleranlegg. Slik ble interne møter blant kommunistene, Friheten, Orientering-kretsen osv avlyttet. Prøvesalen i Folketeaterbygningen og andre møterom ble også avlyttet derfra. Arne Hjelm Nilsen

[246] Bastiansen og Dahl 2003; kapittel 2.
[247] Lund-rapporten 1996: 537-538ff
[248] Lundrapporten 1996: 526
[249] Lund-rapporten 1996: 526, Christensen og Tjelmeland 2003: 246
[250] Lund-rapporten 1996:525ff
[251] Pressefolk 1967

etablerte også et kartotek over navngitte personer – som Ronald Bye oppdaget og brant da han ble partisekretær i 1969. Nilsen samarbeidet nært med Erik Næss i overvåkningspolitiet. Næss hadde fri tilgang til rommet i niende etasje. I Lund-rapporten står Arne Hjelm Nilsen som en av de mest sentrale enkeltmedarbeidere som drev politisk overvåkning i Norge.[252] Mye av overvåkningen ble gjennomført fra en hemmelig bunker i Ruseløkkveien 15, bygd av tyskerne i 1943-44. Den var sambandssentral og avlyttingssentral, mens en annen bunker i Cort Adelers gate 33 ble brukt til avspilling, utskrift og oversettelse av lydbåndene fra avlyttingen. Først i 1988 ble Ruseløkka-bunkeren nedlagt, og telefonsentralen der ble demontert så sent som i 1989.[253]

Arne Hjelm Nilsens betydning sprang direkte ut av de metoder han var villig til å bruke: avlyttingen ga ham sensitiv informasjon om kommunister, SF-folk og andre venstreradikalere i opposisjon til Arbeiderpartiet. Hans stilling som journalist i Arbeiderbladet var ideell til dette formålet: den ga ham informasjon og kontakter allerede i utgangspunktet. Betydningen av hans arbeid kommer likevel tydeligst frem gjennom hans kontakter oppover i systemet.

Arne Hjelm Nilsen rapporterte nemlig direkte opp til aktører som befant seg på maktens tinder. Han fungerte som mellommann mellom overvåkningen og ledende personer i arbeiderbevegelsen. Nilsen hadde jevnlig og tett kontakt med partisekretær Haakon Lie, gjerne opp til 2 ganger pr. uke. Den sensitive informasjon Nilsen skaffet seg gikk altså rett til Arbeiderpartiets hovedkontor. Hans virksomhet var for øvrig kjent og ble styrt av overvåkningssjef Asbjørn Bryhn. Men Nilsen hadde også kontakt med LO-formann Konrad Nordahl. Nordahl var LO-formann fra 1939 til 1965 og medlem av Arbeiderpartiets sentralstyre i samme periode. I årene 1958-65 var han også stortingsrepresentant. Utenfor Arbeiderbladet var det Konrad Nordahl som var Arne Hjelm Nilsens nærmeste samarbeidspartner og oppdragsgiver.[254] Også Nordahls etterfølger som LO-formann fra 1965, Parelius Mentsen, stod Nilsen i kontakt med. Nilsen rapporterte også til sine nærmeste overordnede i Arbeiderbladet: avisens politiske redaktør Per Monsen og nyhetsredaktør Rolf Gerhardsen – som var bror til statsminister Einar Gerhardsen. Rolf Gerhardsen (1902-1971) var Arbeiderbladets redaksjonssekretær 1945-1952, og deretter nyhetsredaktør frem til 1970. I tillegg var han leder av Oslo Arbeiderparti og hadde møterett i Arbeiderpartiets sentralstyre og landsstyre. Rolf Gerhardsen stod i kontakt med Politiets overvåkningstjeneste; han engasjerte seg personlig: han ga overvåkningsoppdrag og mottok rapportene etterpå.[255] Rolf hadde i 1950-årene mye kontakt med overvåkningssjef Asbjørn Bryhn. Statsministrene Einar Gerhardsen og Oscar Torp fikk trolig generell informasjon om hva som pågikk. Ja, det kan ikke utelukkes at Einar Gerhardsen ble informert om avlyttingen som foregikk i Folkets Hus. Forholdet mellom brødrene Rolf og Einar var så nært at det er lite sannsynlig at Rolfs kontakt med de hemmelige tjenestene var ukjent for statsministeren.[256]

[252] Lund-rapporten 1996: Arne Hjelm Nilsens navn er nevnt på svært mange sider.
[253] Lund-rapporten 1996: 465-466
[254] Lund-rapporten 1996: 549
[255] Lund-rapporten 1996:538ff
[256] Lund-rapporten 1996:339, 559

Fra Arne Hjelm Nilsen gikk det altså opplysninger rett til Arbeiderpartiets partisekretær, til LO-formannen, til Arbeiderbladets politiske redaktør og dets nyhetsredaktør - og til Gerhardsen-familien. Arne Hjelm Nilsen hadde direkte tilgang både til LO-ledelsen og til Arbeiderparti-ledelsen - i ettpartistatens epoke. LO-formann Konrad Nordahl var særlig viktig her: han deltok aktivt sammen med Johan Ona i opprettelsen av selskapet Norsk Arbeiderpresse A/S i 1948 – og etterpå var han selskapets styreformann i mange år.[257] Slik sikret LO seg full kontroll over avisselskapet. Men i tillegg fikk avisselskapets styreformann topp-hemmelig politisk informasjon fra Arne Hjelm Nilsen. Det nettet som Arne Hjelm Nilsen, Erik Næss, Asbjørn Bryhn, Haakon Lie, Per Monsen, Rolf Gerhardsen og Konrad Nordahl utgjorde i all hemmelighet viser faktisk at arbeiderpressen var dypt innblandet i den hemmelige politiske overvåkningen fra bunn til topp: fra enkeltstående redaksjonelle medarbeidere, via informerte redaktører - og helt opp til styreformannen som var A-pressens øverste leder: det var styreformann Konrad Nordahl som ledet Norsk Arbeiderpresse A/S sammen med disponent Johan Ona. A-pressen var altså gjennomsyret av politisk overvåkning - på nær sagt alle nivåer.[258]

Derfor kom Lund-rapporten til å ramme arbeiderpressen ekstra hardt. I hvilken grad journalister i den ikke-sosialistiske partipressen også deltok i overvåkningen er fortsatt lite kjent. Lund-rapporten viste dog at Arne Hjelm Nilsen hadde i hvert fall tre viktige kontakter i aviser med ulik politisk oppfatning: venstremannen Olav Maaland i Bergens Tidende, redaktør Christian Christensen i det konservative Morgenbladet og sjefredaktør Arvid Dyrendahl i Oppland Arbeiderblad.[259] Olav Maaland (f.1921) ble ansatt i Bergens Tidendes Oslo-avdeling i 1948, og var dens redaktør fra 1956. Han hadde studieopphold i USA i 1955 og i Europa i 1962, og hørte til de tunge politiske medarbeiderne i Bergens Tidende: som Oslo-kontorets redaktør dekket han rikspolitikken. Christian Christensen (f. 1922) var opprinnelig major i etterretningstjenesten og stod i ledelsen for Libertas før han i 1963 ble sjefredaktør i Morgenbladet. Arvid Dyrendahl (f. 1915) hadde bakgrunn fra Hamar Arbeiderblad, Tidens Krav og Arbeiderpartiets kommunalkontor før han i 1961 ble sjefredaktør for Oppland Arbeiderblad på Gjøvik.[260]

At Arvid Dyrendahl var nevnt som overvåkningsmann i Lund-rapporten kom i 1996 som et sjokk på hans avis. Da Oppland Arbeiderblad i 1999 utga sin 75-års jubileumsbok tok den inn et helt kapittel som diskuterte avisens rolle i overvåkningen. Gamle medarbeidere og andre kjente av Dyrendahl hadde vanskelig for å fatte at han kunne ha drevet med overvåkning i 1960-årene – for minnene etter ham var så gode.[261] Men avisens historiker pekte på at redaktørene i den kalde krigens arbeideraviser ikke bare holdt styr på sine redaksjoner. Redaktørstillinger var også et "viktig politisk tillitsverv, gitt til dyktige, skriveføre partifolk. Med et så framskutt tillitsverv fulgte det med en solid porsjon forventning om *lojalitet* til partiet og dets ledelse. Det var en selvfølge at redaktøren stilte opp når partiet trengte det, og ba om det." Redaktøren var

[257] Jfr. kapittel 1 ovenfor. Det fremgår av årsmeldingene fra Norsk Arbeiderpresse A/S at Konrad Nordahl var styreformann i mange år. Jfr. årsmeldingene for 1954 og 1960 (arkivboks Da-0001, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

[258] Lundrapporten 1996: 538ff

[259] Lund-rapporten 1996: 555

[260] Pressefolk 1967

[261] Paulsberg 1999 bind 2: 49-63

"en lytterpost" som kunne ta sitt distrikt på pulsen i vurderingen av den lokale politiske situasjon. Hans informasjoner om lokale stemninger var noe "den sentrale partiledelse naturligvis trengte" for sin politikk.[262] Dyrendahl var en særdeles betrodd mann; en alle stolte på. Han var impulsiv og handlingsorientert – og kjent for sin "grenseløse lojalitet."[263] Om Arbeiderpartiet forventet en innsats, sviktet han ikke. Han sparte seg aldri, og døde kun 56 år gammel. Ronald Bye har sagt at Arvid Dyrendahl var en ivrig budbringer inn til Haakon Lie om forhold i Gjøvik og Vestoppland.[264] Ja, Ronald Bye forteller selv om overvåkningen at "Mange av partiets redaktører deltok i dette arbeidet" – det vil si: de fulgte med og formidlet videre det de så fra sine utkikksposter: "Avisredaksjoner var attraktive for overvåkningen."[265] Avisens historiker skriver faktisk at "redaksjoner var overvåkningstorg" – overvåkningsapparatet hadde egne kontaktpersoner i A-pressen.[266] Da Nordlys fikk sin 100-års jubileumshistorie måtte også dens historikere diskutere avisens forhold til overvåkningen.[267]

A-pressen spilte altså en nøkkelrolle for den politiske overvåkningen under den kalde krigen. I sum var overvåkningsarbeidet så hemmelig at det aldri ble satt opp på sakslistene til Arbeiderpartiets sentralstyre eller i LO-sekretariatet. "Nesten ingen visste alt. Ganske få visste noe. De fleste ante ikke – og noen som ante spurte ikke", skriver Lund-rapporten.[268] Derfor fikk avsløringen i 1996 så stor virkning – selv om mange berørte lenge hadde hatt sine mistanker.

Den politiske overvåkningen kan minne om en thriller fra den kalde krigen, men var bitter virkelighet og ikke fiksjon. Det oppgjøret som Per Olav Reinton hadde foretatt med sin polemiske bok fra 1990[269] blekner faktisk sammenliknet med det som kom frem i Lund-rapporten i 1996. Virkeligheten var mye verre enn det Reinton, og andre kritikere, hadde trodd. Lundkommisjonen avdekket to vesentlige sider ved den kalde krigens partipresse: enkelte aviser ble overvåket på et politisk grunnlag. Det var oppsiktsvekkende nok i seg selv. Men enda mer oppsiktsvekkende var det at pressens *egne* folk deltok i den samme overvåkningen. Partiaviser var både overvåkningens subjekt og objekt. Partipressen var selv både overvåket og overvåker. Overvåkerne fantes i partiavisene; først og fremst i arbeiderpressen. Årsaken til det var at overvåkningen var rettet mot kommunister og andre venstreradikale, og overfor dem hadde arbeiderbevegelsen mange fortrinn framfor de ikke-sosialistiske partiene og deres presse. Derfor fikk A-pressen en særstilling i overvåkningsarbeidet.

Aller mest delikat var det at pressefolkene deltok i overvåkningsarbeidet i kraft av den *lojalitet* de følte til Arbeiderpartiet. Tilfellet Arvid Dyrendahl i Oppland Arbeiderblad viser det: det var hans partipolitiske lojalitet som motiverte denne redaktør til å drive hemmelig etterretning overfor kommunister og andre venstreradikale. Samtidig var A-pressen regjeringspresse for Arbeiderpartiet, som igjen var landets statsbærende parti. Partilojalitet var A-pressens grunnmur – og den lå

[262] Paulsberg 1999 bind 2: 52. Uthevet her.
[263] Paulsberg 1999 bind 2: 52
[264] Paulsberg 1999 bind 2: 55
[265] Paulsberg 1999 bind 2: 56
[266] Paulsberg 1999 bind 2: 56-57
[267] Christensen og Tjelmeland 2003
[268] Lund-rapporten 1996: 537
[269] Reinton 1990

også til grunn for resten av partipresse-systemet. Lojaliteten drev redaktører og andre pressefolk så langt at de deltok aktivt i overvåkning med politiske motiver. Dette er partilojalitetens mørke bakside: pressefolk i partiaviser deltok i overvåkning i kraft av sin partilojalitet. Slik ble partipressen dypt påvirket av den kalde krigens fiendebilde – samtidig som den selv også bidro til å forsterke det. Enkeltmedarbeidere som Arne Hjelm Nilsen drev sitt overvåkningsarbeid ut fra sin dype lojalitet til Arbeiderpartiet. Omfanget av dette ble først kjent da Lund-kommisjonens rapport ble offentliggjort den 8. mai 1996. Sannheten om Arbeiderbladet og A-pressens rolle kan i 1996 sies å ha undergravd hele det gamle system med en partilojal presse. Lund-rapporten kan således leses som et retrospektivt oppgjør også med partipressens praksis og legitimitet. Kommisjonen åpnet for ny og kritisk historieskrivning om hele perioden 1945-91 - som også var partipressens epoke etter krigen. Med Lund-rapporten kunne alle se at partipressen var et system som tildekket istedenfor å avdekke. Derfor ble Lund-rapporten et forsinket oppgjør også med etterkrigstidens norske presse, dens lojalitet og konsekvensene av det hele. I ettertid må man kunne slå fast at et mer sjokkerende farvel med tiden 1945-91 enn innholdet i Lund-kommisjonens rapport er det vanskelig å tenke seg i et Norge i fredstid.

Avslutning:

Lojaliteten som brast: Partipressen i Norge (1945 – 2000)

> Aftenposten er ikke lenger en borgerlig avis... Det er et påfallende trekk ved lederartiklene at de aller fleste av dem er politisk nøytrale. Det er få meninger, enda færre sterke meninger og ingen kontroversielle meninger. "Tanta i Akersgata" har forandret seg. Vurdert ut fra lederartiklene er den i dag verken en borgerlig eller særlig meningsbærende avis.
>
> Kristin Clemet, i Dagbladet 5. februar 2007

Partipressen fikk en dramatisk historie i Norge etter 1945. Da avisene ble gjenopprettet etter krigen inntok partipressen straks en dominerende stilling. I 1990-årene tok derimot de fleste pressefolk avstand fra partiaviser som fenomen. Partipressen gikk altså fra å være nesten helt dominerende til å bli forkastet med forakt. Spennvidden mellom disse ytterpunktene er total – den kan ikke bli større. Denne forandringen foregikk i løpet av ganske kort tid: et par-tre tiår underveis. For å forklare hva som skjedde med partipressen har fremstillingen konsentrert seg om avisenes partilojalitet – den har vært fremstillingens røde tråd. Siden avisenes lojalitet har forandret seg så mye underveis, har det vært nødvendig å dele fremstillingen inn i ulike faser. De har hvert sitt særpreg. Fasene angir de lange linjer i partipressens utvikling gjennom de 55 årene fra 1945 til år 2000 – og nå er det på tide å oppsummere det hele.

De fire faser

Partipressens *første* fase etter krigen varte fra 1945 til 1972. I denne tiden stod partipressen som praksis og ide på sitt høyeste – altså i senit. Perioden begynner med frigjøringsdagen den 8. mai 1945. De første dagenes fellesaviser gikk snart over i en oppstart av stansede eller sammenslåtte aviser, mens de ikke-stansede avisene kunne kvitte seg med sine påtvungne nazi-redaktører. Avisenes utgangspunkt var således svært forskjellig alt ettersom de hadde kunnet holde utgivelsen i gang eller ikke i løpet av okkupasjonstiden. Det kan ikke herske noen tvil om at arbeiderpressen ble hardest rammen under krigen. Mange avishus var rykende ruiner i 1945. Fra dette utgangspunktet drev disponent Johan Ona – og alle hardarbeidende medarbeidere i arbeideravisene - frem et gjenreisningsarbeid som snart ga resultater. På utgiversted etter utgiversted gjenoppstod arbeideravisene – ofte med moderne presse og i nye bygninger. Etableringen av aksjeselskapet Norsk Arbeiderpresse A/S i 1948 var et uttrykk for den offensive vilje til satsning som preget hele A-pressen i Onas tid. Ja, hans arbeid for A-pressens vekst var så effektiv at politikere og pressefolk på ikke-sosialistisk side ble skremt. De fryktet at Arbeiderpartiets presse ville dominere både nyhetsformidling og debatt - hvis ikke de selv gjorde det samme som arbeiderpressen. Arbeidernes Pressekontor fikk dermed tre ikke-sosialistiske konkurrenter: Høyre og dets aviser svarte med å opprette Høyres Pressebyrå, Venstre og dets aviser svarte med

å opprette Venstres Pressekontor, og Bondepartiet og dets presse svarte med å opprette Bondepartiets Pressekontor. Alle disse tre ble opprettet som motreaksjon mot det de oppfattet som A-pressens ekspanderende innflytelse i årene fra 1945 til 1948.

Det er derfor en direkte sammenheng mellom krigstidens ødeleggelser av norsk presse og den oppstarten som fant sted da krigen var over. A-pressens svake start krevde ekstrainnsats – men denne ekstrainnsatsen kom til å skremme ikke-sosialistisk presse slik at den også satset hardt på å bygge opp et partipolitisk presseapparat. Dette førte til at partipressen både gjenopprettet og delvis forsterket sin innflytelse etter 1945 – siden fire store politiske avisgrupper nå stod mot hverandre med spissede penner klare til kamp om opinionen hver eneste dag. Hovedmotsetningen gikk mellom arbeiderpressen og Høyrepressen – mens Venstrepressen og Bondepartipressen delte Høyres aversjon mot Arbeiderpartiet, men ellers agiterte aktivt for sine egne partier. Til sammen dannet de fire gruppene en slags avispolitisk kvartett. Felles for dem var at de uten videre oppfattet avisen som et våpen i kampen om opinionen – og at avisarbeidet ble oppfattet som en forlenget del av partiarbeidet i alle fire grupper. Derfor var det flytende overganger mellom partifolk og pressefolk. Partienes pressegrupper ble bygd opp ut fra et felles grunnleggende premiss: troen på at avisene kunne påvirke folkemeningen – altså påvirke leserne til å stemme på det partiet som avisen agiterte for. Man trodde rett og slett på at det eksisterte en direkte årsakssammenheng mellom avisopplag og stemmetall: jo sterkere presse jo sterkere parti. Et parti med en sterk presse på et utgiversted regnet med å kunne høste gevinst i antall stemmer ved valgene. Og da kunne partiet innta maktposisjonene i kommuner, i fylker og i selve statsapparatet – og i kraft av dem kunne partiet dermed styre Norge.

Dette var logikken bak gjenoppbyggingen av partipressen i de første årene etter 1945. Derfor ble partipressen et organisert system i hver avisgruppe. Pressebyråer og fellesorganisasjoner ble bygd opp, med mektige styrer og høytidelige vedtekter. Alt ble gjort for å skape en systematisk massepåvirkning av avisleserne. Avisene i hver gruppe fikk daglige tilførsler av politisk stoff rett fra partiets pressekontor – som var mellomleddet mellom partiets organisasjon og stortingsgruppe i Oslo, og partiets aviser utover landet.

Når partipressen først hadde funnet sin form i årene etter 1945 fortsatte den slik gjennom 1950-årene og 1960-årene. En grunnleggende kontinuitet lar seg spore gjennom disse tiårene. De samme personer gikk igjen – på alle de fire pressekontorene og i redaktørstolene. I Arbeidernes Pressekontor regjerte Olav Brunvand fra 1949 til 1977, i Venstres Pressekontor var Helge Kongshaug fra 1946 til 1972, i Høyres Pressebyrå var Ranik Halle sjefredaktør fra 1950 til 1972, i Bondepartiets/Senterpartiets Pressekontor var Odd Bye fra 1948 til 1984. Dette medvirket til at partipressen ble så stabil. Først mot slutten av 1960-årene finner vi tegn som tyder på at partipressen begynte å komme under press. Partiavisene fortsatte nok med partiagitasjon før valgene, men ble likevel noe mer åpne for å ta inn sine motstanderes meninger. Vi fikk en innholdsmessig differensiering i avisene, men uten at partipressen forsvant av den grunn. De siste årene før 1972 kan vi således snakke om en "differensiert partipresse."

For partipressen kom det store vendepunktet med EF-striden i 1972. Felles for nær sagt alle norske partiaviser var at de da tok stilling til norsk EF-medlemskap helt i overensstemmelse med sine respektive partier. Det fantes knapt noe avvik mellom

avisenes EF-standpunkter og partienes. Partiene forventet da også at avisene var lojale. Denne forventningen fikk sitt klareste uttrykk da statsminister Trygve Bratteli stilte kabinettspørsmål til sine velgere den 23. august 1972. Han satte velgerne under et voldsomt press: nå måtte de være lojale overfor regjeringens ja-standpunkt, ellers gikk den av. Et liknende lojalitetskrav rettet han i praksis også til arbeideravisene: nå måtte de opptre som partiledelsens støttespillere.

Resultatet var påfallende: nesten alle norske aviser sa ja til EF, bare et lite mindretall stod på nei-siden. Ja-dominansen kunne nesten ikke vært større: 86 prosent av pressens ukeopplag tilhørte ja-siden, bare 14 prosent tilhørte nei-siden. Dette skyldtes at avisene tok stilling til EF i tråd med sine partiers standpunkter: arbeiderpressen og Høyrepressen støttet Bratteli, Venstrepressen var splittet – slik partiet selv var – mens Senterpartipressen stod nokså alene på nei-siden. Da valgresultatet ble kjent utover natten til tirsdag den 26. september 1972, viste det seg at pressen hadde kommet helt på tvers av folkemeningen i tidens viktigste politiske spørsmål. Pressen sa ja, men velgerne stemte nei. Årsaken til det avviket som oppstod mellom presse og opinion lå i selve partipresse-systemet: det var partilojaliteten i avisene som skapte den store ja-dominansen. Nei-sidens seier var en katastrofe både for alle på ja-siden men også for partipressen. Sammenliknet med pressen kom nemlig NRK-fjernsynet langt bedre ut: NRK innførte balanse på "meget kort sikt" og fordelte sendetiden mest mulig likt til begge EF-syn. NRK befant seg mot slutten av valgkampen temmelig nær valgresultatet med sin EF-dekning. Kontrasten mellom NRK-fjernsynet og partipressen i EF-saken kunne ikke blitt større: den balanserte TV-dekningen satte hele partipressen i relieff – etter EF fremstod den som en levning fra en tidligere tids epoke – den var blitt en anakronisme. Derfor ble EF-striden i 1972 et drastisk vendepunkt for partipressen som system.

Partipressens *andre* fase etter krigen startet straks etter EF-striden – og strakte seg frem til høsten 1981. Årene 1972-1981 ble en sammenhengende krisetid for partipressen. Krisen lå i det faktum at en hel avisgruppe - Venstrepressen - gikk i oppløsning. Det skjedde fordi Venstre ble revet i to på grunn av sterke interne motsetninger. Motsetningene hadde bygd seg opp siden slutten av 1960-årene mellom tidens mange unge og radikale som valgte seg Venstre, og Helge Seip-fløyen – som både var EF-tilhengere og NATO-venner. Helge Seip ble en nøkkelfigur som lenge kjempet imot, men som til slutt fremprovoserte splittelsen. I 1950-årene hadde han vært radikal redaktør i Dagbladet, men da han fra 1965 ble kommunalminister i Borten-regjeringen ble han stadig mindre radikal. Han foretok et ideologisk hamskifte som nok provoserte hans gamle avis – og som brakte ham i et direkte motsetningsforhold til partiets unge radikalere. Konflikten mellom Unge Venstre og Helge Seips tilhengere ble mer og mer uoverstigelig og nådde sitt høydepunkt i 1972. Venstres toleransevedtak dette året innebar at Venstrefolk kunne engasjere seg på begge sider i EF-striden. Venstre fremstod ikke lenger som noe samlet parti. Etterpå var bitterheten så sterk i begge fløyer at uforsonligheten ikke kunne leges. Derfor oppstod det historiske bruddet på Røros Turisthotell i november 1972. Da Helge Seip, Bent Røiseland og deres støttespillere forlot landsmøtesalen ble Venstre - landets eldste parti – splittet i to. Splittelsen skapte to partier: et rest-Venstre der radikalerne fikk makten – og nyskapningen Det nye Folkepartiet (DNF) under ledelse av Helge Seip.

Splittelsen fikk store konsekvenser for Venstrepressen. Der var oppfatningen den at Venstreavisene var den frieste del av partipressen. Dagbladet hadde for eksempel en lang historie som et illojalt og upålitelig Venstreblad: avisen kritiserte gjerne sitt eget parti på en nådeløs måte. Venstre kunne aldri vite hvor de hadde Dagbladet. Splittelsen på Røros satte avisene i en ny situasjon i forhold til partiet. Den nye generasjonen pressefolk - med Dagbladets Arve Solstad i spissen – utnyttet splittelsen og ga seg selv et økt journalistisk spillerom. Dagbladet sa farvel med Venstre – først med stortingsgruppen i 1972, så prinsipielt og for godt i 1977. Resten av Venstrepressen delte seg omtrent slik partiet selv hadde delt seg. Avisene som tilhørte Vestlands-Venstre fulgte gjerne Helge Seip og ble nå aktive talerør for Det Nye Folkepartiet. Her lå tyngden av den gamle Venstrepressen. Langt færre aviser forble lojale overfor rest-Venstre. Slik kom splittelsen på Røros til å ramme Venstrepressen. For begge avisgrupper ble den nye situasjonen fatal: utover i 1970-årene viste det seg at verken rest-Venstre eller Det Nye Folkepartiet ble noe annet enn småpartier som nesten ikke hadde velgere. Begge fikk bare noen få prosent stemmer ved valgene. For Det Nye Folkepartiet ble dette en enorm skuffelse, men heller ikke rest-Venstre gjorde det noe særlig bedre. Den manglende velgeroppslutningen til begge partier ble avgjørende for avisene: i det lange løp kunne de ikke fortsette å støtte partier med helt minimal velgeroppslutning. Derfor begynte de å bevege seg vekk fra rollen som Venstreaviser og DNF-aviser. De to avisgruppene forlot de to partiene – og gikk dermed foran i en avishistorisk marsj bort fra hele partipressetradisjonen. I Norsk Aviskatalog erklærte de seg for "uavhengige" – noe de viste ved å sette en tankestrek i parantes i tabellen for politisk profil. Dette bidro til at hele det etablerte partipresse-mønsteret kom i krise utover i 1970-årene.

En rekke andre faktorer virket nemlig i samme retning, ikke minst tidens sterke venstreradikale strømninger etter 1968-opprøret, den nye generasjon pressefolk som fikk arbeid i redaksjonene, ved journalistikkens læresteder begynte presseyrket å bli sett som en profesjon, i presseorganisasjonene begynte man å arbeide for etterutdanning og kompetanseheving gjennom opprettelsen av Institutt for journalistikk – og tiden ble preget av ideene om bedriftsdemokrati og medbestemmelse på arbeidsplassen. Skulle de ansatte få medbestemmelse måtte det i så fall gå utover dem som inntil da hadde sittet med makten, og det var redaktørene. Den suverene redaktør, skrev Einar Olsen, fikk sin myndighet beskåret når medarbeiderne krevde medbestemmelsesrett. Samtidig vokste VG mest utover i 1970-årene – den passerte Dagbladet i 1972. Da VGs opplag passerte Aftenposten i 1981 var den blitt Norges største avis.

Alle disse faktorene virket så inn på journalistikken i 1970-årene. Den klassiske referatjournalistikken ble utfordret av den nye analyserende kommentar-journalistikken som ble praktisert i Dagbladet. Samtidig gikk Dagbladet og VG foran ved å bringe sensitive lekkasjer fra interne politiske møter, ikke minst i Arbeiderpartiet. Avisene var godt orientert: de visste i detalj hva som hadde foregått på lukkede partimøter. Lekkasjene var medvirkende til at slutten av 1970-årene og overgangen til 1980-årene ble så fylt av indre konflikter i Arbeiderpartiet, som Gro Harlem Brundtland forteller om i sine memoarer.[270] Alle lekkasjesakene i Dagbladet og VG fikk den uventede virkning at Arbeidernes Pressekontor i januar 1981 gikk til

[270] Brundtland 1997

det skritt å offentliggjøre nyheten om at statsminister Odvar Nordli var syk – på et tidspunkt da partiet ennå ikke hadde funnet hans etterfølger. APs behandling av Nordli-saken var en konsekvens av den konkurranse som A-pressen nå fikk som følge av alle lekkasjesakene i Dagbladet og VG. APs sjefredaktør Arvid Jacobsen opplevde at Dagbladet og VG kom først selv i dekningen av Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen. Han mente at Arbeidernes Pressekontor og A-pressen burde komme først med slike nyheter. Derfor bestemte han at AP skulle slippe nyheten om Nordli. Offentliggjøringen signaliserte også at Arbeidernes Pressekontor ønsket å drive nyhetsformidling på en mer normal måte, uten så sterke partipolitiske føringer som før.

Medvirkende til dette var også den presseideologiske forandring som hadde foregått i A-pressen i løpet av 1970-årene med ideen om A-pressen som et "korrektiv" til Arbeiderpartiet, LO og deres organer. Korrektiv-begrepet fikk stor betydning: det ga begrunnelsen for økende journalistisk handlefrihet i arbeideravisene. Korrektiv-begrepet stammet fra Einar Olsens tid i Rogalands Avis på slutten av 1960-tallet. Han formulerte dette begrepet i 1968 dels ut fra sine egne erfaringer som avisredaktør – men også inspirert av NRK-fjernsynets nye journalistikk. Den gang passet korrektiv-tanken med Arbeiderpartiets søken etter fornyelse etter valgnederlaget i 1965. Per Bratlands PR-notat anbefalte modernisering av Arbeiderpartiets informasjonsopplegg, bl.a. med åpne landsmøter. Landsmøtet i 1967 ble åpnet for første gang. I hele denne rammen var Einar Olsens korrektiv-begrep en ny og spennende ide i A-pressen. Han utdypet sin oppfatning i Sosialistisk Perspektiv i 1972. Reiulf Steen delte Einar Olsens oppfatning av korrektiv-begrepet og støttet ham ut fra sin posisjon som nestleder i Arbeiderpartiet – men møtte motstand bl.a. fra partisekretær Ronald Bye. Korrektiv-begrepet ble nå noe som A-pressens yngre journalister kunne bruke når de drev politisk journalistikk som Arbeiderpartiet og LO ikke likte. Arvid Jacobsen var en av dem som tok i bruk korrektiv-begrepet. Både Reidar Hirsti og Per Brunvand la også delvis vekt på å opptre som korrektiv. Det var derfor de pådro seg stadige konflikter med LO og Arbeiderpartiet, som på sin side så det slik at arbeideravisene ikke lenger var like lojale som før. Det reagerte de sterkt på. A-pressens folk ønsket seg et økt spillerom – men forble likevel trofaste mot Arbeiderpartiet under valgkampene. Arbeideravisenes trofasthet gjaldt også arbeiderbevegelsens sosialdemokratiske grunnsyn. Det er i det hele tatt viktig at korrektiv-begrepets betydning ikke føres for langt: det åpnet ikke for noen fundamental kritikk mot Arbeiderpartiet i A-pressen, heller ikke for noen revolusjon i forholdet mellom aviser og partier. Korrektiv-idealet representerte likevel noe nytt: en gradvis endring i avisene, ikke minst i forhold til den type partilojalitet som arbeiderpressen hadde praktisert i den foregående generasjonens tid, med Martin Tranmæl og Olav Larssen i Arbeiderbladet, Torgeir Vraa i Fremtiden, osv.

Liknende tilstander oppstod også i Høyrepressen. Forholdet mellom Høyreavisene og Høyre ble merkbart kjøligere etter at partiet ga opp å gi økonomisk støtte til utsatte Høyreaviser. Aktiv pengestøtte til dedikerte Høyreaviser hadde vært partiets strategi fra 1945 og helt inn i 1960-årene. Men mot slutten av 1960-årene begynte Høyre å tenke nytt om dette. Enorme pengeoverføringer fra Høyre til utsatte Høyreaviser hadde ikke maktet å redde dem. I det lange løp hadde Høyre ikke økonomiske muligheter til å fortsette denne støttepolitikken. Derfor skulle man tro at Høyre ville støttet forslaget om pressestøtte, men også den gikk partiet imot. Høyre-

representantene begrunnet dette standpunktet prinsipielt, men bak lå partiets mistanke om at pressestøtteordningen var utformet slik at den i praksis ville favorisere arbeiderpressen. Det viste seg siden å stemme: støtteordningen var delvis utformet i A-pressen – og den kom selv til å nyte godt av de største beløpene.

I Høyrepressen var reaksjonen sterk på det de så som partiets reduserte interesse for sin presse. Allerede i 1966 gikk styreformann Harald Torp av i protest mot Høyres behandling av Høyres Pressebyrå. Misnøyen spredte seg i Høyres aviser. Tidlig i 1970-årene finner man en tydelig kritisk holdning til Høyre i flere Høyreaviser. Kåre Willochs håndtering av Ranik Halle og redaktørspørsmålet ved Høyres Pressebyrå i 1972 forsterket misnøyen i Høyreavisene. Alt i 1971 hadde Tønsbergs Blad skrevet til Høyre og sagt at avisen ikke lenger ville ta inn partiets valgannonser gratis. Det var et tegn på økende avstand mellom avisene og partiet. Det var også misnøye med Høyres valgresultat i 1971, med EF-motstandernes seier i 1972 og til dels med Kåre Willochs lederstil. Jan Helstenius ledet så et utvalg som i 1974 anbefalte at Høyre skulle slå inn på en ny kurs i den utadrettede presentasjonen av partiets standpunkter: Høyre burde slutte med økonomisk nødhjelp til trengende Høyreaviser – og heller ta i bruk moderne PR-strategier overfor mediene mer generelt. Helstenius-utvalget mente at PR kunne erstatte partipressen: PR som rettet seg til massemediene generelt ga en mer attraktiv eksponering for Høyre enn tradisjonell omtale i partipressen. Ved å tenke PR kunne Høyre nå frem ikke bare i pressen mer generelt, men også i radio og fjernsyn. Spredningen av Høyres standpunkter ville med andre ord nå lenger ut enn i den gamle Høyrepressen. Med Helstenius-utvalget fra 1974 avsluttet Høyre sin gamle pressepolitikk fra 1950-årene og gikk over til å tenke PR.

Men Høyres endrede syn på Høyrepressen ble ikke uten videre delt av pressen. Parallelt med Høyres fallende interesse for Høyrepressen engasjerte Norsk Høyrepresse seg stadig mer i pressespørsmål. Høyrepressens direktør siden 1964, Johan Fredrik Loennecken, spilte her en ledende rolle – som overbevist konservativ ildsjel og pådriver. Hans aktive virke til Høyrepressens fordel kompenserte for Høyres reduserte avisinteresse. Mens avisspørsmål under Harald Gram og Leif Helbergs tid som Høyres generalsekretærer ble ansett som avgjørende, falt partiets interesse mot slutten av 1960-årene – men da overtok Loennecken. Initiativet gikk over fra Høyres Hovedorganisasjon til Norsk Høyrepresse – i samme bygning. Høyres Pressebyrå fortsatte gjennom 1970-årene, men det bygde seg også opp en betydelig bitterhet i staben over partiets manglende satsning på pressebyrået. I enkelte Høyreaviser begynte redaktørene helt bevist å utvide rammene for det politiske stoffet. I Rolf Kluges redaktørtid 1961-91 i Asker og Bærums Budstikke begynte avisen å ta inn innlegg fra sine motstandere; det hendte også at avisen kritiserte Høyre. I Sandefjord Blad under Bjørn Hoelseth fra 1977 foregikk en liknende stoffutvidelse. Det samme skjedde i Fredrikstads Blad omkring 1980. 1970-årene ble derfor en periode med mange endringer i Høyreavisenes forhold til sitt parti. Felles for Høyrepressen var at den bestod av individualister, slik Høksnes og Lødner fant i 1976. Høyrepressen var løsere organisert enn A-pressen: Høyrepressen var individualistisk, mens A-pressen var et kollektiv.

Også i Senterpartipressen ble 1970-årene en urolig tid. Spørsmålet om i hvilken retning Senterpartiet skulle inngå samarbeid, raste i partiet fra landsmøtet i 1975 og omtrent ti år fremover. Partiledelsen med redaktør Dagfinn Vårvik i spissen ville

innlede sonderinger med Kristelig Folkeparti og Høyre. Hovedorganet Nationen – hans egen avis – støttet denne linjen. Men Senterpressens nr. 2-avis, Østlendingen, stod for det motsatte syn: Østlendingen ville heller ha et samarbeid mot venstre. Slik havnet Senterpressens to ledende aviser på hver sin side i spørsmålet om partiets politiske veivalg. Nationen pekte til høyre, Østlendingen til venstre. Østlendingens rolle som talerør for "Hedmarks-geriljaen" vakte oppsikt i riksmediene. Her gikk en sentral avis ut mot partiledelsen i sitt eget parti og drev aktiv støtte til en regional fraksjon med et alternativt syn. Men høyresamarbeidet vant frem i partiet – helt til Anne Enger Lahnstein rundt 1990 ledet Senterpartiet over mot et venstresamarbeid. De ti årene fra 1975 og fremover da partistriden raste internt bidro til å svekke Senterpartiet, som da opplevde en sterk nedgang i antallet registrerte partimedlemmer.

For alle fire avisgrupper ble 1970-årene så vanskelige at hele partipressen kom i krise. Tidens nye tanke var at avisene kunne opptre som et korrektiv til sitt parti. På ulike måter var dette gjennomgående i alle fire avisgrupper – i en tid som ellers la stor vekt på grasrota, på medbestemmelse og bedriftsdemokrati. Det var slutt på den tiden da partiledelsen uten videre kunne forvente full lojalitet fra sin egen presse. Synet på partiavisene som en monolittisk mur av lojale partiaviser fikk sin siste manifestasjon under EF-striden i 1972. EF-motstandernes overraskende seier i folkeavstemningen 25. september 1972 viste - for alle som ville se - at partipressens makt til å forme opinionen var begrenset. Nei-sidens seier undergravde troen på partipressens påvirkningskraft. Samtidig opplevde mange pressefolk at partienes lojalitetskrav under EF-striden hadde innskrenket deres journalistikk på en nesten utilbørlig måte: partilojaliteten gjorde at nesten alle norske aviser befant seg på ja-siden – mens folkeflertallet stemte nei. Avisene kom på tvers av folkemeningen. Her lå også mye av grunnlaget for at avisene siden gjerne ville opptre som korrektiv: etter EF ville avisene ikke uten videre la seg diktere av partiledelsen. De ville være friere til å formulere meninger og stå for en praksis som av og til også gikk utover partifeller. Korrektiv-strategien var det konkrete resultatet av dette, selv om den ble formulert av Einar Olsen allerede før 1972. Kriseårene 1972-1981 ledet så over til den mest dramatiske fasen i partipressens etterkrigshistorie.

Årene 1981-1991 er partipressens *tredje* fase etter krigen. Da gikk den forutgående krisetiden over i et generelt oppbrudd fra hele partipresse-tradisjonen. Dette oppbruddet var organisatorisk. Inspirert av den tidligere Venstrepressen, var det nå Høyrepressen som gikk foran. Høyres Pressebyrå ble gjort om til Norpress i 1983-84. Høyreavisene ønsket alt i 1981 å slutte å bruke betegnelsen "Høyrepresse" – samme år som Kåre Willoch ble statsminister for en ren Høyreregjering. Omorganiseringen av Høyres Pressebyrå begynte samtidig. Pådriveren i dette arbeidet var sjefredaktør Fredrik Th. Bolin i Moss Avis. De forslag han la frem om dette pressebyrået møtte motstand fra Høyres representanter i utvalget, men de kunne ikke hindre omorganiseringen. Fra årsskiftet 1984 var Norpress byråets nye navn. Sjefredaktør Gunnar Stavseth markerte straks at det nye byrået ikke skulle være noe talerør for Høyre. Utover i 1980-årene arbeidet han aktivt for Norpress som et selvstendig byrå. Ved en tilfeldighet kom året 1984 til å bli Norpress sitt første år. Da feiret Høyre sitt 100-årsjubileum. Partiets jubileum i 1984 ble etterfulgt av Høyrepressens 50 årsjubileum i 1985. Ved disse milepælene var det fortsatt nære relasjoner mellom Høyreavisene og Høyre. Men allerede året etter begynte

Høyrepressen å klappe sammen som avisgruppe. Da direktør Johan Fredrik Loennecken døde i 1985 mistet Norsk Høyrepresse sin drivende kraft. Etterfølgeren Lars Nyhus hadde ikke hans kaliber, og tok siden sitt eget liv. Det oppstod et tomrom i Norsk Høyrepresse, som siden ikke ble fylt. Samtidig hadde ønsket om større selvstendighet for avisene vokst i Den Konservative Presses Forening. DKPF-delegasjonen til Høyres landsmøter deltok for siste gang i 1983. Det var slutten på en 90-årig tradisjon. I 1987 tok Fredrik Th. Bolin initiativ til at avisene burde slutte å bruke betegnelsen "Høyrepresse." Navnet "Høyrepresse" var blitt en belastning. I 1991 skiftet Norsk Høyrepresse navn til Uavhengige Avisers Forening (UAF) – en betegnelse som passet bedre for aviser som siden 1985 i økende grad var blitt kjøpt opp av Orkla. Flere kilder viser den viktige overgangen fra Høyrepresse til Orkla-presse i årene 1985-86, ikke minst bladet Høyrepressen.

Resultatet var at Høyrepressen rett og slett ble avviklet som politisk avisgruppe. Verken Norpress, DKPF eller UAF ønsket i andre halvdel av 1980-årene å opprettholde den tradisjon som partipressen representerte. Det hele var en organisert avvikling – som siden åpnet muligheter for at Orkla kunne kjøpe seg inn i de tidligere Høyreavisene. Vi kan si det slik: først gikk Høyrepressen i oppløsning, deretter kom Orkla. Oppløsningen av Høyrepressen var altså ikke forårsaket av Orkla. Det var heller omvendt: avviklingen av Høyrepressen var en forutsetning for at Orkla kunne gå inn i avisene. Egil Sundars fall i Aftenposten i 1990, kan sees som et symbolsk uttrykk for avslutningen på den konservative pressetradisjonen i Aftenposten. Egil Sundar hadde i sin redaktørtid kjempet for ikke-sosialistiske samarbeidsregjeringer i en slik grad at også Aftenposten opptrådte som et kritisk korrektiv overfor Høyre hvis partiet ikke gjorde det Sundar mente at de burde. Sundar stod likevel fast på Høyres liberal-konservative grunnsyn.

Omorganiseringen av Høyres Pressekontor til Norpress kom siden til å danne modell for Senterpressen. Senterpartiets Pressekontor hadde levd med en uavklart status faktisk siden 1948: hensynet til partiet og hensynet til avisene. Senterpartiet og Senterpressen hadde ikke de samme interesser når det gjaldt pressekontoret. Striden varte gjennom flere år før den ble løst på generalforsamlingen den 29. november 1989. Da ble Senterpartiets Pressekontor omdannet til Senterpressens Oslo-redaksjon. Bak denne omorganiseringen lå en langvarig utvikling: Senterpartiets økonomiske støtte til Pressekontoret gikk ned, mens den statlige pressestøtten økte. Samtidig økte avisenes selvbevissthet overfor partiet. Det forklarer hvordan Senterpressen til slutt kunne overta Pressekontoret helt, og gjøre det til sitt eget. Det var i denne nye form Senterpressens Oslo-redaksjon startet sin virksomhet med Kjell Dahle i 1990. Den presseideologiske vending som dette representerte kunne man snart se spor av i Nationen, Østlendingen, Fylket og Trønder-Avisa – de aviser som brukte Dahles stoff mest. Selv ikke de aviser som hadde stått Senterpartiet nær helt siden 1920-årene opererte lenger slik som før. Senteravisene erklærte seg som uavhengige i Norsk Aviskatalog i 1980-årene og sluttet med stemmeanbefalinger for Senterpartiet før valgene - selv om de beholdt sitt distriktspolitiske grunnsyn.

Også A-pressen ble omorganisert i 1980-årene. Som disponent siden 1975 analyserte Einar Olsen avisgruppens økonomiske problemer inngående. Han ble stadig mer pessimistisk når det gjaldt arbeideravisenes fremtid. Han kom til at A-pressen bar med seg organisatoriske problemer og ledelsesproblemer som siden fikk økonomiske

konsekvenser: en svak felles sentralledelse stod overfor sterke lokalaviser. Det fylte sentralledelsen med avmakt. Avisene fikk økt makt, og de tenkte mest på seg selv, og mindre på avisgruppen som helhet, mente Einar Olsen. Med Kåre Willochs regjering fra 1981 ble pressestøtten redusert – og de økte A-pressens vansker. Olsen ble mer og mer bekymret over denne utviklingen. Et prinsipielt skille kom dog med Langtidsplanleggingskomiteen (LTP-komiteen): den bestemte at økonomiske hensyn skulle settes foran de politiske i vurderingen av A-pressens aviser. Det lå harde økonomiske realiteter bak denne kuvendingen, men siden LTP-komiteen hadde Gro Harlem Brundtland fra Arbeiderpartiet, Tor Halvorsen fra LO og styreformann Tor Aspengren fra Norsk Arbeiderpresse A/S som medlemmer – hadde den så stor tyngde som det var mulig å mobilisere. Den nye kursen innebar at A-pressen ville legge ned aviser som ikke maktet å gå med overskudd. A-pressen kunne ikke lenger drive langsiktig finansiering av aviser med permanent underskudd. Einar Olsen endte i 1986 med et nesten desperat forslag til løsning på A-pressens langsiktige problemer: salg til borgerlige aviseiere – med garanti for at arbeideravisenes politiske og redaksjonelle kontroll skulle bevares hos de opprinnelige eierne.

Dette forslaget viser hvor dyp krisen i A-pressen var blitt. Arrestasjonen av Einar Olsen 13. november 1986 skapte krisestemning også utad, selv om saken siden endte med frifinnelse. Olsens etterfølger Alf Hildrum begynte i jobben sent i 1987. Fra 1988 satte han i gang det som må kunne kalle for "den Hildrumske vending" i A-pressens historie. Han fikk LO-kongressen til å bevilge kapital så A-pressen kunne omdannes til konsern. Konsernforslaget vakte mye motstand og strid – men ble likevel gjennomført. A-pressen ble omgjort til konsern i 1990-1991. Det var som del av denne omstillingen at Alf Hildrum tok initiativ til å endre arbeideravisenes mønstervedtekter og fjerne betegnelsen "Organ for Det norske Arbeiderparti." Den nye formålsparagrafen henviste heller til arbeiderbevegelsens ideer om frihet, demokrati og likeverd – altså til et grunnsyn som avisenes nye verdigrunnlag. Denne endringen ga arbeideravisene et annet forhold til Arbeiderpartiet enn tidligere. Det kom også frem da Arvid Jacobsen kom med sin redaksjonelle erklæring som påtroppende sjefredaktør for Arbeiderbladet i 1991.

Også den journalistiske utviklingen innad i arbeideravisene viste at det gradvis foregikk et skifte: det var Arbeiderbladet som var den ledende avisen da Engen-saken ble rullet opp i 1989. Det var A-pressens hovedorgan – fortsatt eid av Arbeiderpartiet – som avslørte at det var Arvid Engen som var kilden bak lekkasjesakene i 1970-årene. Avsløringen ble større da DNAs tidligere partiformann Reiulf Steen stod frem og innrømmet at det var han som var Engens mangeårige informant fra lukkede partimøter. Reiulf Steen hadde altså operert på flere fronter samtidig: dels fremmet han oppfatningen av A-pressen som et korrektiv. Men han protesterte da Arbeidernes Pressekontor offentliggjorde nyheten om Odvar Nordli i 1981 – selv om AP gjorde det som følge av de lekkasjene i Dagbladet og VG som han selv hadde forårsaket gjennom sitt samarbeid med Arvid Engen.

Som helhet gjennomgikk hele partipressen altså grunnleggende omorganisering i tiden 1981-1991. Disse årene ble et oppbrudd med hele partiavis-tradisjonen i norsk presse. Initiativet kom fra pressen selv, ikke fra partiene. Året 1991 kan sees som selve høydepunktet for denne omorganiseringen: da ble Norsk Høyrepresse til Uavhengige Avisers Forening, A-pressen ble konsern med nye formålsparagrafer og Senterpressen

hadde tatt full kontroll over Senterpartiets tidligere pressekontor. Alt dette førte pressen over i en ny fase.

Partipressens *fjerde* fase etter krigen er årene 1991-2000. Da tok mange aviser et farvel med fortiden ved å erklære seg som partipolitisk uavhengige. 1990-årene ble rett og slett uavhengighetserklæringenes epoke i nyere norsk pressehistorie. I Norsk Aviskatalog begynte stadig flere partietiketter å forsvinne til fordel for ulike uavhengighetsbetegnelser. Uavhengighet ble tidens nye avisideal. Samtidig forsvant nesten alle organiserte rester av partipressen. Både Norpress og Senterpressens Oslo-redaksjon ble lagt ned i 1998. Norpress forsvant på grunn av at Bondevik-regjeringen fjernet pressestøtten til politiske pressekontorer, men også på grunn av manglende vilje til å opprettholde et verdikonservativt byrå. Senterpressens Oslo-redaksjon forsvant også av økonomiske årsaker. Av de tre politiske pressekontorene overlevde bare A-pressens Oslo-redaksjon, som siden skiftet navn til Avisenes Nyhetsbyrå (ANB). Uavhengige Avisers Forening og Den Konservative Presses Forening gikk også i oppløsning. Da Senterpressen mistet sin Oslo-redaksjon gikk også Senterpresselaget i oppløsning. Dermed forsvant Senterpressen som begrep. Av de tre politiske avisgruppene var det bare A-pressen som fortsatte videre – som et mektig, kommersielt mediekonsern uten Arbeiderpartiet som eier. LO fortsatte derimot sitt eierskap i konsernet.

Årene 1991-2000 ble en epoke med etterdønninger etter de to foregående fasene: avisene foretok et oppgjør med partilojalitet som presseideologisk prinsipp. Perioden ble en tid for presseideologisk revisjon: overgangen fra partilojalitet til uavhengighet som avisideal. Denne overgangen finner vi formulert både i enkeltavisene og hos pressefolk når de uttalte seg om avisenes politiske ståsted. Vi finner den også i 1990-årenes mange presseutredninger, i den andre maktutredningen, og i 90-årenes faglitteratur om presse og journalistikk. Overgangen kom tydelig frem i de aviser som hadde hatt den sterkeste partitilknytningen, som Arbeiderbladet. Dens vei til Dagsavisen kan sees som typisk for 1990-årenes bevegelse bort fra partipressetradisjonen og over til aviser med uavhengighet som erklært mål. Redaktørene Arvid Jacobsen (1991-94) og Steinar Hansson (1995-2001) stod for hver sin etappe i denne prosessen – samtidig som avisen fortsatt ble stående med et sosialdemokratisk grunnsyn. For hele A-pressen måtte Lund-kommisjonens rapport i 1996 fortone seg som et mareritt: den avslørte i retrospektiv hvordan A-pressen under den kalde krigen hadde operert som en forlenget del av det statlige overvåkningsapparatet. I sin ytterste konsekvens kunne pressefolkenes partilojalitet i partipressens tidsalder føre til at de drev til dels ulovlig politisk overvåkning av andre norske borgere – i samrøre mellom A-pressen, Arbeiderpartiet, LO og de hemmelige tjenestene. Lund-rapporten dokumenterte partilojalitetens mørkeste side.

Man ville kanskje ventet at avisbransjen tok et prinsipielt oppgjør med partipressen på et tidligere tidspunkt, men når man ser hvor lenge partipressen faktisk varte – helt til tiden rundt 1991 – er det logisk at oppbruddet først fikk sin mentale virkning i årene etterpå. Året 1991 ble et skille - mellom et forlenget 1980-tall og 1990-årene som den nye uavhengighetens epoke.

Denne nye uavhengigheten var først og fremst en *proklamert* uavhengighet: et ideelt ønske blant mange pressefolk mer enn en faktisk realitet. For avisene og for journalistikken oppstod det jo snart *nye* bindinger når de vendte seg fra partilojalitet til

leserlojalitet. De nye leserorienterte avisene ble jo mer direkte innrettet mot lesermarkedet. Samtidig kom avisene inn i de store konsernene Schibsted, Orkla og A-pressen – som igjen ga dem nye rammebetingelser. I tillegg kom avisene under påvirkning av den nye og sterkt voksende PR-industrien. Bransjeledere som Geelmuyden.Kiese og Burson-Marsteller ble 1990-årenes nye aktører som søkte å påvirke avisenes redaksjonelle innhold til fordel for sine kunder.[271] Her kom avisenes nye proklamerte uavhengighet inn som en viktig egenskap: uavhengigheten var viktig for at avisene skulle oppnå troverdighet overfor leserne. Når avisenes redaksjonelle stoff fikk økt troverdighet – uten båndene fra partipressens dager – ble det mer attraktivt for mektige aktører å engasjere PR-byråer. Og PR-byråene klarte å få avisene til å lage stoff som gagnet deres oppdragsgivere – samtidig som stoffet overfor leserne nøt godt av avisenes nye troverdighet.

Den partilojalitet som partipressen representerte finner vi siden altså videreført – på et rent kommersielt grunnlag – i 1990-årenes PR-byråer som tok oppdrag for politiske partier. Der avisene før nær sagt automatisk tok stilling til fordel for sitt parti, kunne de nå gi positiv omtale av et partis saker eller en bedrifts produkter – såfremt disse hadde engasjert og betalt et PR-byrå for innsatsen. Når stoffet så nøt godt av avisenes nye troverdighet utad, kunne prosessens aktører si seg fornøyd – med unntak av leserne som ikke ble gjort kjent med aktørenes PR-bruk – og de som argumenterte for at avisjournalistikken måtte bli reelt uavhengig av sine kilder.

Ved tusenårsskiftet 1999-2000 var det flere observatører som tok et forsinket og prinsipielt farvel med partipressen som fenomen. Det nye årtusen skulle bli en tid for mange helt nye medier – og da kom partipressetradisjonen med sine røtter i 1800-tallet til å fremstå som nokså passè. Når pressefolk skulle definere avisenes nye rolle og oppgave i samfunnet grep de heller de ulike varianter av den liberale presseideologi - "den fjerde statsmakt" - et begrep som faktisk er eldre enn partipressen – også i norsk sammenheng.

Vi kan nå oppsummere partipressens historie etter krigen i fire faser: partipressen i senit (1945-1972), partipressen i krise (1972-1981), det store oppbruddet (1981-1991) og den nye uavhengigheten (1991-2000). Disse fasene danner til sammen en slags terasseaktig form med fallende nivåer: fra fase til fase ble avisenes partilojalitet gradvis mindre. I 1945 stod partipressen og dens lojalitet så sterkt at den var et grunntrekk ved hele avisbransjen. Etter senit-perioden fulgte krisetid i 1970-årene og oppbruddsår i 1980-årene som førte over til uavhengighetserklæringenes epoke i 1990-årene. For hele perioden 1945-2000 kan vi si at partipressen ble utsatt for en slags subtraksjonens logikk: det ble stadig mindre partilojalitet igjen – selv om den neppe har forsvunnet helt i A-pressen. Prosessen har vært selvforsterkende siden Venstrepressen gikk i oppløsning i 1970-årene. Da de politiske pressekontorene ble omorganisert i 1980-årene ble lojalitetstradisjonen bygd ned. Mindre partitro stoff fra pressekontorene fikk sin virkning for alle de tilknyttede aviser utover landet: subtraksjonene spredte seg som ringer i vann og førte til videre reduksjon andre steder osv. Denne subtraksjonslogikken fikk i 1990-årene slik styrke at hele partipressen som fenomen ble regnet som en anomali. Partilojalitet ble da betraktet som brudd på god presseskikk og som noe fullstendig uholdbart i nær sagt hele det norske pressemiljøet. Siden har mange pressefolk på et nesten rituelt vis tatt avstand både fra

[271] Allern 1997

partijournalistikk og partilojalitet. I mange avisbedrifters jubileumshistorier blir avisenes fortid som partiaviser betydelig underkommunisert – fordi avisidealet har endret seg så mye siden partipressens store tid. Dette gjelder spesielt for ikke-sosialistiske aviser. Disse bøkene er ofte skrevet av pressefolk.[272] Slik tar mange aviser avstand fra sin fortid som partipolitisk talerør i partipressens epoke.

Faktorenes orden

Den forsker som i de senere år har diskutert årsakene til avviklingen av partipressen mest presist, er Per Overrein. I sin hovedoppgave systematiserer han sin diskusjon ved å sette opp fire årsakshypoteser som kan bidra til å forklare partipressens fall: 1) journalistenes og redaktørenes motstand mot partipressesystemet, 2) svekkelsen av partiene og folks partiidentitet, 3) kapitaliseringen av avisdriften, 4) mediekonkurransen og monopoliseringen av avismarkedet.[273]

Dette er en nyttig inndeling. Men Overrein har ikke satt opp disse faktorene i kronologisk rekkefølge, noe som er en svakhet. Faktorenes orden er nemlig ikke vilkårlig i dette tilfellet. De fire årsaksforklaringene må settes opp i korrekt kronologisk rekkefølge. Når vi justerer for dette ser vi at faktorene lar seg knytte til de fire fasene som er gjennomgått ovenfor. Faktorenes kronologisk riktige rekkefølgen er (grovt sett) denne: mediekonkurranse/monopolisering, partisvekkelse, pressefolkenes motstand mot partipressen og kapitaliseringen av avisdriften.

Den *første* av Overreins forklaringsfaktorer (i revidert rekkefølge) er altså mediekonkurransen, eller mer presist: aviskonkurransen. Uten å gå inn på alle teoriene om aviskonkurransens mekanismer skal vi her bare peke på at avisdøden grep om seg i partipressen midt i dens storhetstid i 1950- og 1960-årene. Mange mindre Høyreaviser og Venstreaviser gikk da inn. Avisdøden må sees som den kronologisk sett første årsak til at mange partiaviser forsvant. I 1950- og -60-årene reduserte avisdøden antallet partiaviser betydelig. Denne faktor har siden hatt en forlenget virkning inn i 1970-, -80- og -90-årene. I 1980-årene ble også A-pressens aviser rammet. Årsaken til det var dels reduksjonene i pressestøtten under Kåre Willoch, og A-pressens egne langsiktige styringsproblemer og økonomiske problemer. Også siden fortsatte avisdøden for partiaviser: Arbeider-Avisa, som i 1993 skiftet navn til Avisa Trondheim, gikk inn i 1996. I Drammen skiftet den tradisjonsrike Fremtiden navn til Drammensavisa, men måtte gi tapt for konkurrenten Drammens Tidende. Drammensavisa kom med sin siste utgave 1. november 2000.[274]

Som forklaringsfaktor er aviskonkurranse og avisdød av stor betydning, særlig for perioden frem til 1972. Avisdød ble også brukt som argument for innføringen av den statlige pressestøtteordningen i 1969.[275] Avisdøden frem til 1972 tynnet ut, men fjernet likevel ikke partipressesystemet som sådan. Men de utgiversteder som før hadde hatt to partiaviser i konkurranse og som nå fikk en seirende avis med lokalt monopol, opplevde gjerne at den gjenværende avisen anstrengte seg for å tiltrekke seg den tidligere konkurrentens lesere. For å oppnå det ble gjerne den innholdsmessige

[272] Overrein 2005
[273] Overrein 2005: 12ff
[274] Bang 2006: 89-90
[275] Olsen 1998

profilen endret fra partipolitisk ensidighet til større spennvidde – for at avisen skulle ha bredest mulig appell. En annen variant er avissammenslåinger; som i Bodø, der Nordlandsposten og Nordlands Framtid gikk sammen og ble til monopolavisen Avisa Nordland.

Den *andre* av Overreins forklaringsfaktorer (fortsatt i revidert rekkefølge) er partienes svekkelse. Splittelsen av Venstre på Røros i 1972 er her faktisk noe mer enn et parade-eksempel. Splittelsen fikk fatale følger for Venstrepressen – ja, den var innledningen til at Venstrepressen gikk i oppløsning. De to partiene fikk hver sin avisgruppe – før begge gikk i oppløsning. Enten Venstreavisenes vei gikk via rest-Venstre eller via Den nye Folkepartiet ble resultatet det samme: ingen av partiene ble noe annet enn marginale. Rest-Venstre oppnådde ved stortingsvalgene i tiden 1973-81 kun resultater på 3-tallet. Stortingsgruppen ble redusert fra 13 mandater i perioden 1969-73 til 2 i perioden 1973-77. For perioden 1977-81 og 1981-85 fortsatte Venstre med kun 2 representanter på Stortinget. I periodene 1985-89 og 1989-93 falt Venstre helt ut av Stortinget. Den nye Folkepartiet oppnådde kun en stortingsrepresentant i perioden 1973-1977. Disse tallene forteller mer enn noe annet at her var det partiet selv som falt sammen. Partisvekkelse er en god betegnelse både for Venstre og for Den nye Folkepartiet etter 1972-73.

Som årsaksforklaring er partisvekkelse et dekkende begrep: det var noe nær meningsløst for de tidligere Venstreavisene å fortsette som talerør for to partier som nærmest forsvant fra Stortinget og hele rikspolitikken. Venstrepressen ble altså rammet av det vi kan kalle Røros-effekten – resten av 1970-årene. Slik forsvant den første store partipolitiske avisgruppen.

Men partisvekkelse kan brukes som årsaksforklaring også utover partiet Venstre og dets aviser i 1970-årene. Det ser vi i denne tabellen, som viser befolkningens medlemskap og aktivitet i politiske partier i perioden fra 1980 til 2001:

Medlemskap og aktivitet i politiske partier. Menn og kvinner 16-79 år. 1980-2001. Tall i prosent.

	Medlemskap		Noe eller svært aktiv	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1980	21	12	7	4
1983	19	13	8	5
1987	17	11	4	3
1991	14	9	5	2
1995	12	8	4	2
1997	10	8	3	3
2001	9	7	4	3

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Denne oversikten viser at nordmenns medlemskap i politiske partier – og deres aktivitetsnivå - sank betydelig fra 1980 til 2001. I 1980 hadde 21 prosent norske menn partimedlemskap, noe som sank til 9 prosent i 2001. For kvinner gikk andelen partimedlemskap ned fra 12 til 7 prosent i samme periode. Også aktivitetsnivået i

begge grupper gikk nedover. Denne reduksjonen fant sted i løpet av 1980-årene og 1990-årene – altså samtidig med partipressens oppbruddstid. Partiene maktet ikke lenger å holde på sine medlemmer. Medlemsflukten kan sees som et direkte uttrykk for den partisvekkelsen i forhold til velgerne som Overrein skriver om. For avisene skapte dette nye rammebetingelser: Når partiene ikke lenger maktet å holde på sine medlemmer, ble det vanskelig å begrunne hvorfor avisene skulle opprettholde sin partipolitiske lojalitet. Det ble stadig færre partimedlemmer å skrive lojalt for etter 1980. Partimedlemskap var et fenomen som syntes å henge igjen fra massesamfunnets epoke. Når vi vurderer partisvekkelse som årsaksforklaring må vi huske på å sette et skille mellom den svekkelsen som rammet Venstre på Røros i 1972, og med alle sine ettervirkninger resten av tiåret – og den partisvekkelse som de øvrige partiene opplevde med medlemsflukten de neste to tiårene. Vi kan her også legge til den nye velgertendensen fra 1973: et stigende antall velgere befant seg i bevegelse mellom partiene fra valg til valg. Velgermassen var etter 1972 ikke lenger stabil – noe historikeren Francis Sejersted fanger inn med uttrykket "det opprørte hav" (se kapittel 2 ovenfor). Som årsaksforklaring er altså partisvekkelse viktig ikke bare for å forklare Venstrepressens fatale skjebne i 1970-årene.

Den *tredje* av Overreins forklaringsfaktorer er pressefolkenes egen motstand mot partipressen. Fremstillingen har dokumentert at denne faktor må tillegges stor betydning. Det begynte med Venstrepressens nye generasjon journalister i 1960- og -70årene, Dagbladets Arve Solstad, Per Vassbotn, Arne Finborud, Gudleiv Forr. Den tidligere Venstrepressen dannet i 1970-årene en tydelig kontrast til de tre andre avisgruppene. Pressefolkenes økende motvilje mot å fortsette som partiaviser fikk nå direkte og helt konkrete konsekvenser for forholdet mellom aviser og partier: omorganiseringen av Høyres Pressebyrå til Norpress i 1983-84 ble siden modell for liknende omorganisering av Arbeidernes Pressekontor og Senterpartiets Pressekontor. Pressefolk-faktoren har siden inngått i den selvoppfatning som yrkesgruppen viser når dens representanter så gjerne snakker om "frigjøringen" fra partipressen. Men pressefolkenes egen rolle utover i 1980-årene må sees på bakgrunn av de foregående periodenes faktorer som aviskonkurranse, avisdød, EF-striden der NRK-fjernsynet i 1972 satte partipressen i relieff med sin balanse på kort sikt, samt svekkelsen av partiene. Mange andre faktorer hadde gjort sin virkning før pressefolkene i tiden 1981-91 grep tøylene og selv drev avpartifiseringen videre fremover. Enkelte aktører hadde stor betydning, som for eksempel Fredrik Th. Bolin for omdanningen av Høyres Pressebyrå. Gunnar Stavseth spilte en viktig rolle når han ledet Norpress bort fra Høyre-tradisjonen. I Senterpartiets Pressekontor opparbeidet Odd Bye seg også en såpass sterk posisjon at han kunne gå ut mot partiet i enkelte kommentarer. Etterfølgeren Kjell Dahle førte selvstendigheten videre.

Pressefolkenes egen rolle må sees som en viktig årsaksforklaring. Men samtidig må deres betydning ikke føres så langt at det danner seg frigjøringsmyter om enkeltpersoner. Det synes å ha dannet seg myter både om Reidar Hirsti-epoken i Arbeiderbladet, om Odvar Nordli-nyheten i 1981, osv. Nærmere granskning viser at mytene sjelden stemmer: Arbeiderbladet under Reidar Hirsti var fortsatt en hovedsakelig lojal partiavis, mens Nordli-nyheten ikke kan sees som eksempel på "frigjøring" fra "partibånd" slik det ofte gjøres. Offentliggjøringen skyldtes primært den konkurransen som Arbeidernes Pressekontor stod i etter årevis med lekkasjesaker

fra Arbeiderpartiets interne møter i VG og Dagbladet – forårsaket av Reiulf Steens kontakt med Arvid Engen. En aktør som Arvid Jacobsen var en viktig aktør fordi han praktiserte den mye omtalte korrektiv-strategien. Samtidig må også det motsatte påpekes: han var fortsatt en overbevist sosialdemokrat som i interne dokumenter viste stor lojalitet til Arbeiderpartiet. Da han trakk seg fra stillingen som sjefredaktør i Arbeiderbladet i 1994, var det på grunn av kritikken mot ham – og av lojalitet til LO og Arbeiderpartiet som fortsatt var avisens eiere.

Den *fjerde* av Overreins forklaringsfaktorer er avisdriftens kapitalisering. Rent kronologisk kommer denne faktoren til slutt, etter de øvrige. Kapitaliseringen av avisdriften satte for alvor inn ved overgangen til de store aviskonsernene – men de bygde seg opp på et svært sent tidspunkt i forhold til avviklingen av partipressen. Vi kan ikke bruke aviskonsernene som årsaksforklaring om forhold som rammet partipressen *før* konsernene oppstod. I forhold til partipressens avvikling oppstod konsernene veldig sent: konsernene kan dateres til andre halvdel av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene. Størst forklaringskraft har konserndannelsen for A-pressen. Det er en direkte årsakssammenheng mellom A-pressens overgang fra avisgruppe til konsern og revideringen av mønstervedtektene som fjernet uttrykket "organ for Det norske Arbeiderparti." Konsernets ekspansjon inn i TV2 i 1995 lå bak da Arbeiderpartiet solgte seg helt ut av A-pressen samme år. Det interessante med kapitaliseringen av A-pressen er LOs rolle. Den mektige fagbevegelsen la hele sin finansielle tyngde bak Alf Hildrums konsernforslag – og maktet til tross for betydelig motstand å realisere konsernet fra 1991. De 158 LO-millioner som A-pressen fikk, ble fra da av Alf Hildrums finansielle startgrunnlag som A-pressekonsernets administrerende direktør. Samtidig var Alf Hildrum personlig slett ingen politisk opprører i A-pressen, han var også en overbevist sosialdemokrat – men han hadde samtidig sans for strategisk forretningsdrift på et vanlig kommersielt grunnlag. Hildrums konsern var altså den direkte årsaken til at A-pressen reviderte sine mønstervedtekter og fjernet uttrykket "Organ for Det norske Arbeiderparti." Men konserndannelsen i A-pressen hadde også andre årsaker: avisgruppen ble rammet av Kåre Willochs nedskjæringer av pressestøtten og av annonsesvikten i 1987-1988. Viktig for omstillingen var også de langvarige organisatoriske problemer som A-pressen hadde slitt med; styringsproblemer som fikk negative økonomiske konsekvenser. Det var dette Einar Olsen hadde advart mot, men som han ikke hadde maktet å løse. Konserndannelsen i A-pressen hadde altså både indre og ytre årsaker.

Mens konserndannelsen virket direkte inn på forholdet mellom A-pressen og Arbeiderpartiet, var forholdet helt annerledes i Orkla-avisene. Som Johann Roppen viser i sin doktoravhandling er det vanskelig å hevde at Orklas aviskjøp var politisk begrunnet, selv om avisene enten var konservative eller liberale. Lønnsomme DNA-aviser var jo ikke til salgs.[276] Et annet forhold er at Orklas oppkjøp faktisk ikke medførte noen etterfølgende endring av avisenes formålsparagrafer. Som Roppen skriver: "Orkla har ikkje systematisk endra vedtektene i sine aviser i noko bestemt ideologisk retning. Det er altså ikkje slik at Orkla kjøper opp aviser og så endrar formålsparagrafen etter ein Orkla-mal."[277] Slike endringer i etterkant skjedde faktisk bare helt unntaksvis, som i 1997. Da kjøpte Orkla begge aviser som utkom i Kragerø:

[276] Roppen 2003: 233
[277] Roppen 2003:252

Kragerø Blad og Vestmar. De hadde støttet henholdsvis Høyre og Venstre, og det fremgikk fortsatt av formålsparagrafene. Etter oppkjøpet ble utgivelsen av de to avisene samlet i ett selskap som fikk ny formålsparagraf. I den stod det intet om politisk tilknytning. I akkurat dette tilfelle fra sommeren 1997 kan vi altså si at "Orkla betydde... eit slags endeleg farvel med det politiske avismønsteret i Kragerø...".[278] Men dette er likevel et unntak. Når det gjelder kapitalisering av avisdriften som forklaringsfaktor for avviklingen av partipressen, så gjelder denne først og fremst for A-pressekonsernets revisjon av mønstervedtektene etter konserndannelsen i 1990-91. Kapitalen som dannet konsernet kom dog ikke utenfra, men innenfra – fra LO. Kapitalisering som årsaksfaktor har altså stor forklaringskraft for den sosialdemokratiske A-pressen – der prosessen fikk nesten brutale trekk – og liten forklaringskraft for Orkla-avisene. Mange av dem hadde erklært seg partipolitisk uavhengige før Orkla kjøpte dem opp. Dette betyr ikke at Orkla-overtakelsen ikke fikk innholdsmessige konsekvenser for avisene på lang sikt. Men vi kan ikke uten videre se det slik at Orkla-kjøp var årsaken til at det ble slutt på partiavis-tradisjonen for disse avisene. I årene 1985-86 lå Høyrepressen nede av egne og interne årsaker. Orkla kjøpte seg inn i aviser som allerede hadde status som *forhenværende* Høyreaviser. Kort sagt: først forsvant Høyrepressen, så kom Orkla.[279]

Konserndannelsene oppstod altså så sent at de bare i begrenset betydning – først og fremst for A-pressen – kan forklare avviklingen av partipressen. Ellers vokste konsernene frem så sent at avviklingen av partipressen allerede hadde funnet sted – i hvert fall langt på vei. Vi kan heller si det omvendt: avviklingen av partipressen var en forutsetning for at aviskonserner som Orkla lot seg etablere – og dette gjelder også for A-pressen. Konsernene blir heller en virkning av at partipressens tid var omme ved inngangen til 1990-årene. Dette får en viktig konsekvens: det er altså ikke så enkelt at vi kan si at avviklingen av partipressen skyldtes en generell "kommersialisering" av pressen, hvis man med dette uttrykket mener de store aviskonsernene – konserndannelsene kan heller sees som en *virkning* av at partipressens tid var over.

Partipressens avvikling kan altså bestemmes ved de fire fasene den gjennomløp i årene fra 1945 til 2000, og deretter av de fire hovedårsaker som Per Overrein diskuterer. Når vi ordner hans forklaringsfaktorer i den rette kronologiske rekkefølge passer de godt inn i de fire fasene. Den første fasen (1945-72) og den siste (1991-2000) plasserer seg i forkant og etterkant av avviklingens mest avgjørende år. Avviklingen av partipressen foregikk primært i de to midtfasene; 1972-81 og 1981-1991. Den første fasen av disse ledet til den neste: de to er intimt forbundet. Venstrepressens oppløsning inntraff først, i 1970-årene. Siden spredte virkningen seg til Høyrepressen, A-pressen og Senterpressen – selv om forløpet hadde ulikt tempo i hver gruppe. Den krisetid som 1970-årene var for partipressen, gikk med andre ord over i et allment oppbrudd i 1980-årene – som siden førte til det nye uavhengighetsidealet i 1990-årene.

Slik blir dette en historie om subtraksjon: om noe det blir mindre og mindre igjen av i avisene over tid. Det som forsvant var avisenes partilojalitet – derfor har den vært fremstillingens røde tråd. Andre løsninger kunne også vært valgt her: man kunne

[278] Roppen 2003: 253

[279] Det er interessant at Høyre nettopp i årene 1986-1989 satset på en offensiv amerikansk-preget PR-strategi overfor mediene – altså nettopp da Høyrepressen gikk i oppløsning. Se Notaker 2008.

valgt det motsatte utgangspunktet og fulgt en addisjonens logikk: det nye som vokste frem: presseyrkets profesjonalisering. Bare delvis har fremstillingen fulgt denne linjen (se slutten av kapittel 2) – dels av tidsmessige og kapasitetsmessige grunner, men også fordi det ville gitt en helt annen historie. Profesjonsbevissthetens utvikling reiser mye bredere og til dels andre spørsmål enn den smalere partilojaliteten gjør. Det er dessuten partilojaliteten som er blitt regnet som partipressens innerste essens.[280]

Resultatet

Hva innebar så avviklingen av partilojaliteten for avisene? Hvilken betydning fikk det at partipressen ble avviklet? Vi skal her gi noen eksempler som kan illustrere avviklingens umiddelbare resultat.

I norsk politikk er det få saker som har større sprengkraft enn spørsmålet om norsk medlemskap i EF. Og det er få – om noen – politiske standpunkter i Norge som er mer bastante enn Senterpartiets nei til EF. Senterpartiets presse stod nær sagt med selvfølgelighet på nei-standpunktet i 1972.[281] Senterpartipressen var landets eneste avisgruppe på nei-siden.

Det gjaldt også Østlendingen på Elverum. Men etter omveltningene i Øst-Europa i 1989 begynte avisen likevel å trekke nye konklusjoner. I en leder den 3. januar 1990 het det at "Frigjøringen i Øst-Europa har skapt en helt ny situasjon for EF som for hele Europa." Østlendingen så nå "et EF som det blir vanskeligere og vanskeligere å holde seg utenfor – også for Norge."[282] Østlendingen var forsiktig kommet på glid i det sensitive EF-spørsmålet.

Tre år etter var forsiktigheten borte. Over hele førstesiden lørdag den 13. mars 1993 slo Østlendingen opp: "-JA TIL EF!" Den oppsiktsvekkende siden fortalte at Østlendingens sjefredaktør Andreas Hagen var den "eneste som utfordret Sp-ledelsen" under Senterpartiets landsmøte på Hamar. Avisen skrev at Andreas Hagen som en "enslig svale blant EF-motstandere" faktisk hadde erklært seg som EF-tilhenger. Hagen mente at Senterpartiets argumenter mot medlemskap var "inkonsekvent og egnet til å svekke partiets troverdighet." For Østlendingen fikk Hagens erklæring den konsekvens at avisen fra samme dag ble en ja til EF-avis på lederplass. Samtidig erklærte avisen at den fortsatt ville være "åpen både for tvilere og motstandere." På lederplass brakte Østlendingen massiv kritikk av Senterpartiets EF-standpunkt.[283]

Andreas Hagens ja-standpunkt var en sensasjon i 1993. Han talte jo sitt eget parti midt imot ved å være den eneste som utfordret Senterpartiets "massive EF-motstand." Hagen var "sjefredaktør for Senterpartiets største organ som kommer ut i et av landets sterkeste nei-distrikter." I et intervju bekreftet Hagen at han omdefinerte avisens EF-standpunkt på lederplass – nær sagt over natten. Men avisen skulle fortsatt

[280] Høyer 1995

[281] I 1972 stod ni av ti Senterpartiaviser på nei-siden. Den ene ja-avisen var Kongsberg Tidende, men den skiftet redaktør rett etter folkeavstemningen og var således et unntak (Bastiansen 2006: 396).

[282] Østlendingen 3. januar 1990

[283] Lederen hevdet om Senterpartiets landsmøte at "man aldri fikk vite hva Senterpartiet legger i en konkret definert anti-EF-politikk." Det het at ja-siden var "svært så lettvinne med løfter og gull og grønne skoger", mens nei-siden ikke var "et hår bedre enn den elendighetsbeskrivelsen som Senterpartiets nei-politikk er bygd på." Avisen minnet om at Norge allerede var langt inne i EFs økonomiske og politiske virkefelt - noe som "hører med i en nøktern vurdering av partiets anti-EF-politikk" (Østlendingen 13. mars 1993).

stå åpen for EF-motstanderne. Hagen sa at han regnet med å få kjeft fra EF-motstandere og fra Hedmark Senterparti. Han forklarte at han i utgangspunktet ikke hadde hatt noen plan om å gå ut mot Senterpartiets EF-politikk. Men etter å ha lyttet til partiledelsens innlegg valgte Hagen å komme med sin oppfatning likevel. Hagen sa at "EF-debatten i Sp er overfladisk og i stor grad preget av tro", og mente at partiet bare argumenterte ensidig negativt om EF. Hagen viste til at Senterpartiet ville bygge på frihandelsavtalen som alternativ til EF-medlemskap, men den skjermet jo ikke mot kapitalkreftenes frie spill, som partiet var motstander av. Stikk i strid med partiet sa Hagen at utviklingen etter 1972 viste "hvor nært vi er knyttet til EFs økonomiske politikk." Han kom med en rekke argumenter for norsk EF-medlemskap, men avviste at han gjorde det for å tirre ledelsen i Senterpartiet. Han innrømmet at han hadde skiftet EF-standpunkt siden 1972, først og fremst på grunn av endringene i Øst-Europa i 1989.[284]

Reaksjonene lot ikke vente på seg. Senterpartiets parlamentariske leder Johan J. Jakobsen sa riktignok at han tok Andreas Hagens ja-standpunkt "med stor fatning." Jakobsen ville nedtone saken. Han sa at dette ikke var noe nytt, og at Hagen hørte til de 2 prosent Senterparti-velgere som var for norsk EF-medlemskap. Jakobsen pekte på at Senterpartiet fortsatt var partiet med den mest samstemte oppfatning av EF. Så sa han: "For øvrig er Hagens argumentasjon helt lik den argumentasjon som alle andre ja-folk markedsfører." Senterparti-lederen så ingen store problemer med at sjefredaktøren i et av senterpressens ledende organer gikk imot partilinjen i EF-spørsmålet. Men det gjorde lederen i Hedmark Senterparti, Hanne Varhaug Søberg og partiets Hedmark-representant på Stortinget, Ragnhild Q. Haarstad. Begge beklaget Hagens standpunkt, selv om de ikke trodde at det ville svekke partiet i Hedmark. Haarstad var overrasket over at en veteran som Andreas Hagen ville "la seg bruke av ja-siden." Hanne Varhaug Søberg sa at mange lokale partifolk ville reagere på Hagens utspill. Hun sa at "Vi er skuffet", men la til at Hagen hadde vært en verdifull person for Hedmark Senterparti og for Østlendingen i mange år.[285] To dager etter kom en langt sterkere reaksjon fra Senterparti-folk. Partiets veteran og Sp-ordfører Per N. Hagen sang ut:

> Andreas Hagen har full rett til å mene hva han vil om EF, men det er urimelig og uriktig at en person alene plutselig skal kunne omdefinere vårt felles talerørs offisielle oppfatning i et så avgjørende spørsmål. Vi må fortsatt kunne forutsette at det vi definerer som avisa VÅR kan oppfattes som talerør for det som er leserkretsens klare majoritetsoppfatning... Det er ikke overraskende at Andreas kom ut med et slikt standpunkt. Vi har lenge skjønt at han var en sterk tviler. Derimot er det overraskende at han på sparket omdefinerer Østlendingen til en ja-avis. Jeg kan ikke skjønne at dette er vel gjennomtenkt. De som har vokst opp med Østlendingen og som alltid har sett avisa som et talerør for våre og distriktets meninger, må også være meningsberettiget når det gjelder hva avisa vår skal stå for. Jeg har full respekt for redaktørens frie stilling, men det strir mot det jeg oppfatter som en demokratisk rettighet at en enkeltperson plutselig skal kunne omdefinere vårt samfunnspolitiske talerørs oppfatning i et så avgjørende spørsmål.[286]

[284] S.st.
[285] Østlendingen 13. mars 1993
[286] Østlendingen 15. mars 1993

"Avisa vår er ikke redaktørens eiendom," lød overskriften på dette. Per N. Hagen regnet med at Andreas Hagen selv ville bidra til en løsning som "ivaretar hensynet både til seg selv og til avisa."

Dagen etter Per N. Hagens reaksjon intervjuet Østlendingen sin egen styreformann, Ola Petter Borg. På førstesiden gjorde han sitt for å roe ned saken, og så intet dramatisk i forholdet mellom avisens styre og sjefredaktør Hagen. Borg erklærte seg uenig i Hagens EF-standpunkt, men sa likevel at det var "greit" at Hagen ga beskjed om sitt syn. Selv sa Andreas Hagen denne dagen at han hadde ventet "flere og sterkere reaksjoner" på sitt EF-utspill. På lederplass samme dag skrev Østlendingen at avisen hadde fulgt EF-saken siden tidlig i 1960-årene, men at perspektivene på EF siden hadde endret seg som følge av omveltningene i Øst-Europa og Berlinmurens fall. Hvis Sverige også ble medlem, burde Norge gå med i EF, het det. Avisen la til at dette "betyr ikke at våre aviser Østlendingen, Hamar Dagblad og Østlendingen Solør-Odal skal bli propagandamaskiner for ja-sida i den norske EF-kampen og ensidig bruke lederspalten til det hver gang EF-saken måtte bli et leder-tema. Våre aviser skal sørge for at ulike syn kommer fram slik gode presseetiske prinsipper forutsetter. Våre debattspalter er like åpne som de alltid har vært for innlegg og debatt uansett standpunkt og meninger i EF-saken." Ja, Østlendingen forsikret at de som var uenige i Østlendingens EF-syn "selvsagt" skulle få komme til orde "og mer enn gjerne også få muligheter til å overbevise oss om at vi tar feil i denne saken som vi kan ha gjort i andre viktige saker."[287] Rett ved siden av denne lederen stod intervjuet med styreformann Ola Petter Borg. Han sa han kunne leve godt med Hagens ja-standpunkt, men la til "Jeg er ikke overrasket. Jeg har lenge merket meg tro og tvil om EF-saken, både i Andreas Hagens ledere og i deler av avisens øvrige reportasjer og kommentarvirksomhet." Borg gikk likevel ut fra at Hagen følte seg "bundet av formålsparagrafen" og var derfor trygg på at Østlendingen fortsatt ville være åpen for nei til EF-argumentasjon i innlegg, intervjuer og reportasjer. "Slik sett vil avisen fortsatt være et talerør også for nei-siden i EF-saken." Han minnet om at Østlendingen og dens datter-aviser fortsatt ville være "tilsluttet Senterpressen." Selv stod Borg på nei-standpunktet.[288]

Hovedpersonen Andreas Hagen sa i et nyhetsintervju at "Jeg forstår tankene til Per N. Hagen, men de tilhører et annet samfunn enn det jeg føler meg hjemme i. Og jeg beklager det sterkt dersom min holdning i EF-saken skulle føre til noen form for "hets" mot avisen...". Han sa seg likevel "skuffet" over at reaksjonene på ja-utspillet var "blitt såpass få og såpass svake." Andreas Hagen angret altså ikke – nei, han hadde faktisk ventet seg mer kritikk og større engasjement. Til Per N. Hagen som mente det var udemokratisk når Hagen omdefinerte avisens EF-standpunkt svarte Andreas Hagen at "Avis-demokratiet dreier seg om utstrakt delegering av ansvar innenfor rammene av et vedtatt grunnsyn. Avis er ikke one-man-show, men samtidig gir redaktørplakaten meg klar dekning for det jeg har gjort."[289]

Også neste dag havnet striden på førstesiden. Nå gjaldt det spørsmålet om Andreas Hagens etterfølger som sjefredaktør. Dagen før hadde han gitt en redegjørelse for sitt EF-syn til avisens styre. Ingressen slo fast at "Andreas Hagen fortsetter som

[287] Østlendingen 16. mars 1993
[288] Østlendingen 16. mars 1993
[289] Østlendingen 16. mars 1993

sjefredaktør og ansvarlig redaktør i AS Østlendingen, selv om han har sagt ja til EF." Styret tok saken til etterretning. Samtidig var Thor Solberg innstilt som Hagens etterfølger fra 1. februar 1994. Styreformann Borg bedyret at det ikke var noen kobling mellom Hagens EF-utspill og styrets behandling av ny ansvarlig sjefredaktør. Inne i avisen sa Borg at det ikke hadde oppstått noen uløselig konflikt mellom Hagen og styret, selv om styrets medlemmer var uenige i hans EF-standpunkt og bekymret over virkningen av sjefredaktørens oppfatning. Styret ga dog ingen nye retningslinjer og la heller ingen bånd på Andreas Hagens videre virksomhet. Leder Hanne Varhaug Søberg i Hedmark Senterparti, som også var nestleder i avisens styre, viste til Hagens redegjørelse og at han hadde forsikret at Østlendingens spalter også stod åpen for nei.-siden. Hun sa at "For oss i Senterpartiet er det først og fremst viktig at vi får spalteplass når vi kommer med politiske utspill...". Solberg hadde takket ja til tilbudet som sjefredaktør fra februar 1994.[290]

Men ennå var ikke striden over. Den 18. mars 1993 hadde Per N. Hagen et stort innlegg på ledersiden, under tittelen "Redaktør – herre eller tjener?" Han var forbauset over styrets vurdering av Hagens utspill. Han spurte om det var "Andreas Hagen, eller Østlendingens eiere og lesere som skal måtte ta konsekvensene av at Andreas Hagen skifter syn i et for dette distrikt, og i tiden, fundamentalt spørsmål." Han viste til Østlendingens lange tradisjon som talerør for "landbruket og distriktet" - eid av leserne og del av folks hverdag i flere generasjoner. "Og så skal vi oppleve at en person, ja, for sjefredaktører er heller ikke mer enn en person, faktisk etter et øyeblikks innskytelse skal omdefinere hva denne avisa skal mene i et helt avgjørende spørsmål... Så lettvint skal det ikke være!" Per N. Hagen mente at det måtte mer enn en redaktør til for å ta en så viktig avgjørelse: "Hvis det fremsto som avgjørende for redaktøren å bekjenne sitt syn på dette tidspunkt, burde det ha fått en annen konsekvens. Den at redaktøren ville be seg løst fra sin stilling som ansvarlig redaktør." Per N. Hagen sa seg overrasket over at Andreas Hagen ikke hadde "tenkt igjennom hvordan dette må oppleves av de denne avisa er til for." Han mente også at sjefredaktøren ikke hadde "forstått at dette egentlig kan oppfattes som manglende respekt for det som er majoritetssynet i Østlendingens leserkrets." Per N. Hagen påpekte at nå ble Østlendingen ja-avis i ti måneder, inntil den med Thor Solberg igjen ville bli nei-avis, og la til at "Det har skjedd før at noen må "skifte prekestol når en konverterer." Det bør også skje denne gang."[291] Per N. Hagen trakk altså den konklusjon at ja-standpunktet gjorde at Andreas Hagen burde trekke seg som Østlendingens sjefredaktør.

Det hele var en klassisk aviskonflikt – eller mer presist: en konflikt mellom redaktør og utgiver/eier om hvilke standpunkt Østlendingen skulle ta i en viktig sak. Men striden var også noe mer: den viser en redaktør som var villig til å bryte helt med partiets EF-standpunkt og faktisk innta motsatt syn. Andreas Hagen opptrådte ikke lenger lojalt overfor Senterpartiets politiske oppfatninger. Han gjorde seg opp sin egen mening – og sa den offentlig selv om han dermed talte partiet midt imot i tidens største sak. Sett i et lengre perspektiv kan vi si at Andreas Hagens ja-standpunkt i EF-saken i 1993 viser lojaliteten som brast. Det betyr ikke at Østlendingen umiddelbart begynte å tale imot Senterpartiet hele tiden. Men saken viser at det i 1993 var blitt mulig – tross

[290] Østlendingen 17. mars 1993
[291] Østlendingen 18. mars 1993

hard motstand – at Østlendingen kunne mene noe annet enn partiet. Kravet om Hagens avgang fulgte nær sagt som en uunngåelig konsekvens – men Hagen ble sittende. Slik markerte Østlendingen at den ville tenke selv, og at den ikke lenger uten videre stod på Senterpartiets standpunkter. Avisen avsluttet med en leder som pekte på redaktørens rett ifølge Redaktørplakaten til å innta standpunkter på et fritt grunnlag.[292] Hele denne striden skyldtes altså at avisens mangeårige lojalitet til Senterpartiet var i ferd med å ta slutt.

Denne typen konflikt oppstod ofte rundt partiavisene akkurat i det øyeblikk da det tilknyttede partiet ikke lenger oppfattet avisen som lojal. I 1997 oppstod en liknende konflikt rundt Klassekampen. Avisen oppfordret da sine lesere til å stemme SV ved stortingsvalget. Redaktør Paul Bjerke hørte da i Dagsrevyen at han var avsatt som redaktør.[293] Igjen stod en avisredaktør for et annet syn enn det avisens tradisjonelle partitilknytning til AKP og senere RV tilsa. Denne type konflikt kunne bare oppstå så lenge det i partikretser fantes forventninger til det politiske innholdet i egne aviser. I årene som er gått siden 1997 har denne forventningen fra partienes side overfor avisene forsvunnet i en slik grad at det nærmest fremstod som litt komisk da Våler Arbeiderparti i mai 2008 gikk inn for å boikotte Glåmdalen etter å ha fått kritikk av avisen på lederplass. Striden kunne minne om partipressens storhetstid, men fremstod mest som kuriøs.[294]

Politikere som etter år 2000 kritiserer avisenes politiske innhold må nå altså begrunne sin kritikk på en måte som ikke bringer tankene hen på partipressen. De må erklære at de ikke ønsker partipressen tilbake - samtidig som de kritiserer. I februar 2007 gikk den tidligere Høyrepolitiker og statsråd Kristin Clemet ut mot Aftenposten – i sin nye rolle som leder av den høyreorienterte tankesmien Civita. Under tittelen "Ideologisk enfold" skrev hun en helsides debattartikkel i Dagbladet om sitt inntrykk av det politisk-ideologiske innholdet i Aftenpostens ca. 60 ledere fra januar samme år:

> For det første: Aftenposten er ikke lenger en borgerlig avis. Av de over 60 artiklene er det, så vidt jeg kan se, bare en eller to artikler som gir uttrykk for et klart borgerlig-liberalt synspunkt som skiller seg fra det rådende sosialdemokratiske synet.
>
> For det annet: Det er mulig Aftenposten fortsatt gir oss solid bakgrunn for egne meninger, men avisen selv har ikke lenger så mange meninger. Det er et påfallende trekk ved lederartiklene at de aller fleste av dem er politisk nøytrale. Det er få meninger, enda færre sterke meninger og ingen kontroversielle meninger. "Tanta i Akersgata" har forandret seg. Vurdert ut fra lederartiklene er den i dag verken en borgerlig eller særlig meningsbærende avis.[295]

Kristin Clemets kritikk var todelt: at Aftenposten ikke lenger ga uttrykk for liberal-konservative standpunkter – og at dens ledere var blitt nærmest uten profil. Denne type kritikk var noe helt annet enn kritikken mot Andreas Hagens ja-standpunkt i 1993. Clemets standpunkt var ikke at Aftenposten inntok meninger som var illojale og brøt med Høyre og konservatismen – hun syntes at Aftenposten ikke hadde meninger i det hele tatt.

---

[292] Østlendingen 19. mars 1993
[293] Bang 2006: 90
[294] Jfr.NRK.no om striden mellom Våler Arbeiderparti og Glåmdalen 29. og 30. mai 2008
[295] Dagbladet 5. februar 2007

Kristin Clemet mente pressens politiske debatt var blitt "mer konform" og at det var "mindre ideologisk mangfold i avisbildet enn det var før." Slik hun så det gikk dette mest utover den borgerlige siden: "I dag har vi ingen toneangivende (riks)aviser med et klart borgerlig-liberalt ståsted. Norske aviser opererer stort sett i et politisk landskap som strekker seg fra det nøytrale sentrum til venstre... Spennet i meninger mellom norske aviser er ikke stort større enn at de alle kan få plass i Arbeiderpartiet", mente hun. Clemet mente norsk presse her skilte seg ut: "I mange andre land er det nemlig større ideologisk mangfold i pressen. Avisene er, heldigvis, ikke lenger knyttet til politiske partier, men de har ikke sluttet å stå for noe. De målbærer altså holdninger og verdier, selv om de ikke er knyttet til bestemte politiske partier." Hun mente at selv i Danmark og Sverige var det "mer spenst i samfunns- og kulturdebatten", fordi de hadde "aviser med et klart ideologisk ståsted": der fantes det angivelig fortsatt både borgerlige og sosialdemokratiske aviser. I Danmark kunne man fortsatt finne debatt mellom borgerlige og sosialdemokratiske aviser, mens "I Norge er det ingen steder å orientere seg om hva som vil være et klassisk borgerlig-liberalt standpunkt i en aktuell sak." Clemet mente at den politiske journalistikken i Norge var "nokså venstrevridd," ved at kritiske spørsmål ble stilt "fra venstre." Årsaken var, mente hun, at SV var overrepresentert blant journalistene sammenliknet med befolkningen ellers. Fremskrittspartiet var tilsvarende underrepresentert blant pressefolk. Hun så Dagens Næringsliv som et unntak: den kunne stille spørsmål "fra høyre" og tok fortsatt eksplisitt stilling på lederplass. Men Dagens Næringsliv var en nisjeavis. Kristin Clemet konkluderte med at "Vi har en relativt sterk venstre-offentlighet i Norge. Venstresiden er godt representert både i akademia og kulturlivet, og den gjør seg ofte sterkt og godt gjeldende i den offentlige debatt." Clemet mente at denne skjevheten kunne bidra til å "svekke den ideologiske selvtilliten hos borgerlig innstilte mennesker. Det skjer for eksempel når enkelte politiske standpunkter, som i andre land er helt ordinære, stadig fremstilles som om de er ekstreme."[296]

Civita-lederen argumenterte altså ikke eksplisitt med at hun ønsket å gjenopprette partipressen, men mente at det var en skjevhet mellom venstre- og høyrepregede standpunkter i pressen. Kristin Clemet mente at den liberal-konservative ideologien i avisene var forsvunnet, slik at pressen som helhet ble preget av et sosialdemokratisk hegemoni. Borgerlig journalistikk og liberal-konservative meninger stod svakt. Derfor mente hun at den norske offentligheten ble "ideologisk enfoldig." Clemet kritiserte altså ikke Aftenposten for at den var illojal mot Høyre som sådan, men pekte på noe dypere: at avisen angivelig hadde fjernet seg fra sin tidligere liberal-konservative profil og nå hadde fått et nærmest profil-løst preg. Hun skrev ikke at Aftenposten hadde sviktet Høyre, men at avisen hadde sviktet sin tidligere liberal-konservative grunnholdning på lederplass. Hun identifiserte det hun så som en dypere form for illojalitet – at Aftenposten som en av landets største aviser ikke lenger skrev sine ledere ut fra et ideologisk grunnsyn. Clemet mente at den ikke-sosialistiske pressen hadde sviktet. Derfor ble resultatet – ifølge hennes resonnement - en "venstre-offentlighet" der sosialdemokratiske verdier seiret fordi de tidligere høyrepregede alternativene ikke lenger hadde talerør i pressen. Avviklingen av partipressen hadde skapt et vakuum på borgerlig side – var hennes inntrykk.

[296] Dagbladet 5. februar 2007

Kristin Clemets innlegg ble ikke stående uimotsagt. Dagen etter svarte Dagbladets kommentator Gudleiv Forr. Han var ikke enig med Civita-lederen og repliserte at "Det virker som om Kristin Clemet savner ei avis i Norge som inntar de standpunkter hun står for." Han spurte om Clemet kunne finne en eneste avis som ikke sluttet opp om den markedsøkonomiske vending som fant sted i Norge i første halvdel av 1980-årene. Han konstaterte at Clemet "etterlyser en kulturkonservativ linje i mediene", men spurte hva en kulturkonservatisme var i dag. Så skrev han:

> Jeg skjønner alvorlig talt ikke hva Kristin Clemet har å beklage seg over som liberalkonservativ. Hun representerer selv en ideologi som har seiret. De sosialistiske tankesystemene er jo steindøde. Og kulturradikalismen handler i dag om abort og bioteknologi, mens kirke og presteskap langt på vei deler kulturradikalismens syn på den klassiske kristendomskritikken i linjen fra Georg Brandes.[297]

Gudleiv Forr så det helt annerledes enn Kristin Clemet: han mente at hun representerte et markedsøkonomisk syn som hadde vunnet den ideologiske kampen mot alternativene på venstresiden.

Samtidig med Gudleiv Forr valgte Aftenposten å svare på kritikken fra Kristin Clemet. Det skjedde på lederplass under tittelen "Clemet og Aftenposten." Avisen skrev: "Til tross for at hun skriver det motsatte, virker det somom hun lengter tilbake til en tid da avisene hadde nær tilknytning til de politiske partiene og brukte sine lederspalter til å avspeile partienes dagsorden. For Aftenposten innebar det å forfekte borgerlig samarbeid på Høyres premisser." Aftenposten forsvarte sine ledere med disse argumentene:

> I dag er Aftenposten en uavhengig avis tuftet på et liberalt-konservativt verdigrunnlag. Uavhengigheten ville være illusorisk dersom vi ikke sto fritt til å vurdere enhver regjering og ethvert parti med kritisk distanse. Og vi lever ikke lenger i en tid da de mest grunnleggende konfliktlinjene i det norske samfunn går mellom den tradisjonelle høyre- og venstresiden. Aftenpostens verdier, slik de kommer til uttrykk på denne plass, handler derfor mer om å ivareta individets grunnleggende rettigheter i et moderne samfunn og rette søkelyset på økonomisk og politisk maktkonsentrasjon, enn å forsvare et bestemt partis ideologi. Dette kommer tydelig til uttrykk når vi i klare ordelag påtaler politiske angrep på eller grove krenkelser av rettssikkerheten, og når vi advarer mot den enorme maktkonsentrasjonen den planlagte fusjonen mellom Statoil og Hydro representerer.
>
> Dette er saksfelter der dagens Høyre totalt har sviktet våre tidligere felles prinsipper. Den Høyre-dominerte regjering Clemet var medlem av, foreslo for eksempel endringer i terrorlovgivning og politimetoder som var klart i strid med grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper.[298]

Slik forsvarte Aftenposten sin nye redaksjonelle linje – og ikke minst sin rett til å kritisere Høyre. Lederen henviste til avisens egne kampanjer for ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid i 1980-årene – og føyde til at "I dag ville det være utenkelig for Aftenposten å delta i en slik kampanje." Aftenposten avviste altså partilojalitet som rettesnor for dens politiske vurderinger. Aftenposten forsvarte at den tidligere partilojaliteten var brutt.

---

[297] Dagbladet 6. februar 2007
[298] Aftenposten morgenutg.6. februar 2007

I en senere kommentar skrev Aftenpostens debattredaktør Knut Olav Åmås at Kristin Clemet var "blind for det største mulige avideologiseringsproblemet i norske medier, nemlig det som gjør samtidens kommersialisme og totalitære lønnsomhetstankegang til den altomfattende, og derfor ofte usynlige, ideologien."[299]

Exit

I tiden etter årtusenskiftet kan man – som i Clemet-debatten - se at enkelte debattanter pekte på at noe faktisk var gått tapt i pressen. Men hva var det egentlig som ble borte med partipressen? Her kommer tre svar.

For det første: da partipressen ble avviklet forsvant hele dets brede flora av partipolitiske avisorganisasjoner - altså det organisatoriske apparatet som politikere og pressefolk hadde skapt for å drive systematisk massepåvirkning av avisleserne til fordel for partiene. Det kan i dag være lett å glemme at partipressen var et organisert påvirkningssystem. Bak hver partiavis opererte et til dels komplisert organisatorisk apparat som hadde til hensikt å påvirke opinionen mest mulig: Arbeiderpressens Samvirke A/L, Norsk Arbeiderpresse A/S, Norsk Høyrepresse, Den Konservative Presses Forening (DKP), Venstrepresselaget og Senterpresselaget – men også Arbeidernes Pressekontor, Høyres Pressebyrå, Venstres Pressekontor og Senterpartiets Pressekontor. I tillegg kom bladeierforeninger, annonsesamarbeid, fellesinnkjøp, fellestrykking osv. Den enkelte partiavis var kapslet inn i et nett av formelle, organisatoriske, økonomiske og politiske forbindelser til sitt parti, til andre aviser i samme gruppe – og til avisgruppens pressebyrå. Partiavisene var *strukturelt* forbundet med sine partier, og drev *funksjonelt* til fordel for dem.[300] Partipressens arkiver viser fremfor alt at den var bygd opp svært seriøst; med aksjeselskaper og organisasjoner med egne fulltidsansatte direktører og disponenter, administrasjon, høytidelige vedtekter, medlemslister, styreprotokoller, møtereferater, saksbehandling, korrespondanse, årsberetninger, årsmøter, regnskap osv. Partipressen hadde sitt eget indre byråkrati – et digert system bygd for å gjøre avisenes påvirkning på leserne mest mulig rasjonell og effektiv. Hele denne organiserte infrastrukturen forsvant med partipressen – med den omorganiserte A-pressen som eneste unntak.

For det andre: med partipressen forsvant partijournalistikken – den løpende tendens til at hver eneste partiavis brukte sitt nyhetsstoff og sine kommentarer til fordel for sitt eget parti. Nær sagt hver eneste partiavis var forutsigbar: partiets motstandere ble alltid kritisert, partifellene alltid støttet. Det var mønsteret i partipressens klassiske epoke. Partijournalistikken var strategisk utformet helt ned på detaljnivå: overskrifter, ingresser, brødtekst - alt var utformet så det skulle støtte partiet. Enhver undersøkelse av partiavisenes journalistikk vil finne dette som den helt dominerende tendens.[301] Tidligere redaktør Johan E. Holand i Varden, innrømmet det i 1992 da han i et tilbakeblikk på Høyrepressen skrev at "Det var aldri noen tvil om hvor de partipolitisk hørte hjemme. Det preget ikke bare lederspaltene og andre kommentarartikler. Det gjennomsyret i grunnen hele avisen, med bl.a. langt sterkere og mer positiv fokusering på Høyre enn på andre partier. Slik var jo avisbildet i Norge

[299] Åmås 2007: 137
[300] Partipressen har gjerne blitt definert strukturelt og funksjonelt, se Overrein 2005
[301] Se fe.ks. Bastiansen 2006

i det hele tatt helt frem til omkring 1980...".[302] Med partipressen forsvant altså partijournalistikken - og dermed avisenes forutsigbare politiske lojalitet.

For det tredje: med partipressen forsvant også de store meningskonfliktene mellom partiaviser av ulik farge. Partipressens berettigelse lå jo opprinnelig i avisenes rolle som kamporganer for sine partier. Det ideologiske hovedskillet gikk mellom A-pressen og Høyrepressen – mens Venstrepressen og Senterpressen var andre varianter av ikke-sosialistisk presse. I praksis kom partiavisene til å ligge i kontinuerlig borgerkrig med hverandre i sin kamp om opinionen. Metaforer som krig, kamp og strid er dekkende betegnelser for debattene som raste mellom partiaviser fra ulike partier. Striden pågikk særlig mellom de aviser som støttet den sittende regjering – og de som stod i opposisjon. Avisene i opposisjon var ofte de mest offensive: de hadde rollen som regjeringens nådeløse kritikere – mens den regjeringsvennlige pressen ofte kom mer på defensiven fordi de var henvist til å drive forsvar. Nær sagt enhver politisk uttalelse ble hudflettet av motstandernes presse – og forsvart av tilhengerpressen. Enhver politiker måtte regne med at en offentlig uttalelse ville bli møtt med et syrebad av motforestillinger i motstanderpressen.

Men da avisenes partijournalistikk og partilojalitet begynte å forsvinne ble de ideologiske forskjellene – eller riktigere: kontrastene – mellom ulike aviser mindre. Det har fått konsekvenser for hele den offentlige opinionsdanningen: borgerkrigen mellom partiavisene tok slutt med partipressen. Isteden har avisene oftere enn før begynt å mene det samme. Dermed har vi fått en helt ny situasjon – med "flokkjournalistikk" og "flokkmentalitet."[303] Så lenge partiavisene gransket hverandres argumentasjon holdt de hverandre under kritisk oppsikt, men når meningskontrastene ble bygd ned har også viljen til å polemisere mot kolleger i andre aviser blitt redusert. Den løpende kritikk og debatt *mellom* avisene er nesten forsvunnet. Odd Raaum skriver at i partipressens tid var "aviser med ulik politisk forankring motivert for å saumfare *hverandres* journalistikk på en mer inngående måte enn den avpartifiserte pressen senere skulle komme til å gjøre."[304] Norsk Journalistlag tok selv opp disse spørsmålene på sitt landsmøte i 1997. Laget vedtok da at "Det er i publikums interesse at det drives kritisk journalistikk på pressen. Kollegialitet betyr ikke likegyldighet overfor hva som skjer i pressen selv... Kravet til åpenhet må også gjelde for mediene selv."[305]

Med avviklingen av partipressen var det altså tre ting som forsvant: det organisatoriske påvirkningsapparatet, den løpende partijournalistikken og dens lojalitet, og dermed også den kontinuerlige borgerkrigen som raste mellom partiaviser med ulik farge.

En overordnet fortolkning av hele denne avviklingsprosessen finner vi hos Terje Rasmussen. Inspirert av den tyske sosiologen Niklas Luhmann og hans systemteoretiske samfunnsanalyser, skriver Rasmussen at "avpartifiseringen må ses som en virkning av en langt mer omfattende differensieringsprosess, det vil si konstitueringen av et autonomt journalistikksystem som igjen var del av et større massemediesystem... det er selve den journalistiske egendynamikk som er

[302] Holand 1992: 11-12
[303] Se bl.a. NOU 2000:15:85, Allern 2001, Gran 1994
[304] Raaum 1999: 96
[305] Sit.e. Raaum 1999: 48.

drivkraften."[306] Avisenes løsrivelse fra partiene kan med Luhmanns vokabular sees som en utdifferensiering av et av samfunnets funksjonssystemer - pressen - som så får sin egen indre dynamikk. Ifølge Luhmann har massemediene gradvis etablert seg som et eget autonomt system – noe som betyr at aviser og andre medier lenge har vært på vei bort fra politikk, undervisning, vitenskap, kunst og andre sektorer. Rasmussen bruker avviklingen av partipressen som et eksempel på denne utdifferensieringsprosessen:

> Journalistikken har kunnet kaste seg over verden nettopp fordi den har utviklet og fortsatt utvikler sine egne måter å betrakte verden på. I denne sammenheng må vi også se slutten på partipressen. Utskillelsen av et eget massemediesystem og en uavhengig journalistikk krever at lojalitetsbånd kuttes. Bare markedsavhengigheten må beholdes... Mens partilojaliteten ikke kunne harmoneres med en spesifikk journalistisk form, passet den undersøkende stilen til journalistikkens gryende selvoppfatning som hånd i hanske. En skjerpet journalistikk koplet til et skjerpet etikkapparat tok partipressens plass.[307]

Avviklingen av partipressen kan med andre ord sees som et av de fremste eksempler på hvordan pressen – men også massemediene ellers – har kuttet gamle lojalitetsbånd til andre aktører i samfunnet og etablert seg som et eget autonomt system – med sin egen indre logikk og sin egen dynamikk. I dette perspektivet blir journalistikken selv en viktig årsak til at partipressens tid tok slutt. Som Rasmussen skriver: "journalistikkens deltakelse i det politiske spillet på partienes premisser, [var] en anomali som *måtte* opphøre."[308]

Myter for fall

Før vi forlater partipressen helt er det kanskje på sin plass å korrigere noen av de oppfatninger som ettertiden har dannet seg om partipressen – og som er blitt utbredte myter om dette særegne avisfenomenet.

For det første: nyere omtaler av partipressen har gjerne en tendens til å oppfatte den gammeldags, som avlegs. En slik betraktning forutsetter at den blir vurdert ut fra ettertidens perspektiv, altså bakfra. I virkeligheten var det helt motsatt: partipressen var moderne. Partipressen var en viktig del av det moderne gjennombrudd mot slutten av 1800-tallet; Høyrepressen og Venstrepressen vokste frem som en direkte følge av kampen om parlamentarismen – en av tidens mest radikale ideer, mens arbeiderpressen ble skapt av den arbeiderklasse som oppstod som følge av industrialiseringen. Det at aviser tok rollen som talerør for helt bestemte samfunnsoppfatninger, var altså i høy grad noe moderne. Ja, partipressen var rett og slett et moderne fenomen. Henrik Ibsen - selv en del av det moderne gjennombrudd i litteraturen - skildret interessant den norske partipressen i sitt skuespill Rosmersholm. Omkring det sene 1800-tallets partipresse ble moderne naturvitenskap og teknikk tatt i bruk ved en rekke nye kommunikasjonsmidler: telegraf, telefon, jernbane, fotograf og film - mens fabrikkene reiste seg langs norske fossefall.[309] Partipressen må sees som en viktig del av det nye

[306] Rasmussen 2004: 98. Se også hans innføringsbok i Niklas Luhmanns teorier: Rasmussen 2003
[307] Rasmussen 2004: 99
[308] Rasmussen 2004: 108, kursiv i original
[309] Dahl og Bastiansen 2003: kap. 3

Norge før og etter 1905 – og må fortsatt kunne sees som en høyst moderne avisform også etter 1945.

For det andre: mange har sett partipressen som et resultat av en slags manglende profesjonalitet, som en 100 år lang unntaksperiode i avisbransjen. Igjen er virkeligheten motsatt: partipressen var faktisk høyst profesjonell - men på en helt annen måte enn det som preger ettertidens profesjonalitetsnormer. Partipressens formål var ikke å operere mest mulig uavhengig i sin befatning med politiske spørsmål – som er blitt ettertidens ideal. Partipressens profesjonalitet lå i hvordan det moderne samfunnets rotasjonspresser og massedistribusjon av aviser – kombinert med et organisatorisk støtteapparat og lojale medarbeidere – kunne brukes så effektivt som mulig til politisk massepåvirkning av lesere over hele landet. Partipressen var et organisert og *villet* påvirkningssystem – det ser man tydelig i all den dokumentasjon den har etterlatt seg i pressearkivene. Avisene ble ikke partiaviser ut fra en gedigen ideologisk misforståelse av hva som burde være pressens oppgaver i det moderne samfunnet. Partipressen var ingen 100-årig anomali. Tvert om var denne avisformen ønsket og villet både av partier og pressefolk – og langt på vei sanksjonert av leserne. Partiavisenes profesjonalitet lå i hvor effektivt de kunne agitere til fordel for sitt parti – og hvor mange velgere avisene kunne skaffe. Denne bevisste påvirkningsprofesjonaliteten i partipressen har egentlig vært nokså lite påaktet i faglitteraturen. Det igjen har åpnet for at mange snakker om "profesjonalisering" som hovedårsak til at partipressens tid tok slutt. Men det er ikke en tilstrekkelig presis forklaring. Det er riktigere å si at det foregikk en endring fra partipressens lojalitetspregede form for profesjonalitet til en *annen* form for profesjonalitet - nemlig uavhengighetens; altså at det over tid skjedde en *re-profesjonalisering* av presseyrket – og at det var denne, sammen med andre årsaker, som førte til partipressens fall. Det er re-profesjonalisering som forklarer overgangen fra partipressens profesjonalisme til uavhengighetspressens profesjonalitet. Thorbjørn Wale kan stå som eksempel på overgangen mellom disse to helt ulike formene for profesjonalitet: først var han polemisk Venstre-redaktør i Trønder-Avisa fra slutten av 1950-årene til 1972, deretter var han pådriver for pressefolks etterutdanning med etableringen av Institutt for journalistikk. Thorbjørn Wale startet med begge ben i partipressens profesjonalitet, men beveget seg så helt over til journalistikkutdanningens. Først drev han partiagitasjon, siden ivret han for objektiv journalistikk.

Det er i dag nokså uvanlig å peke på den profesjonaliteten som faktisk lå i partipressen. Ikke desto mindre er det god grunn til å se det slik. Det profesjonelle lå i rasjonaliteten som preget oppbygningen av de ulike avisgruppene, deres organisasjoner og pressekontorer. Disponent Johan Ona var en uhyre rasjonell mann – og profesjonell i sin omgang med avisøkonomi og avisteknikk. Ona drev effektiviseringstiltakene så langt det var mulig i hans tid. Øyvin Davidsen og Johan Fredrik Loennecken i Norsk Høyrepresse stod for en liknende profesjonalitet i konservativ presse. Først når vi tar partipressens egen profesjonalitet på alvor ser vi at begrepet re-profesjonalisering passer bedre enn begrepet profesjonalisering som årsaksforklaring.

For det tredje er det blitt vanlig å se "kommersialisering" som en årsak til at partipressens forsvant. Her må diskusjonen presiseres nøye. På den ene siden er det riktig at Venstreavisene gikk bort fra sitt parti – og fra DNF – da de ikke oppnådde

tilstrekkelig støtte hos velgerne. Sunnmørsposten erklærte at den ville appellere bredere enn kun til Venstresympatisører i 1977. Det er også riktig at Fredrik Th. Bolin pekte på avisenes behov for opplagsvekst når han skrev sin rapport om omstillingen av Høyres Pressebyrå i 1981. Dette er likevel ikke gode nok grunner til å hevde at partipressens avvikling skyldtes en generell "kommersialisering" av pressen. Dette argumentet ser nemlig helt bort fra en viktig ting: nemlig at partipressen også var kommersiell. Partiavisene utkom på to markeder som de måtte forholde seg til: lesernes og annonsørenes. Det er altfor enkelt å si at før var avisene utelukkende idealistiske, men så kom en "kommersialisering" som gjorde slutt på partipressen.[310] Denne betraktningen ser helt bort fra at partiavisene allerede hadde et kommersielt grunnlag. Alle landets partiaviser var klar over økonomiens avgjørende betydning: de regnet nemlig ut den annonsepris pr. spaltemillimeter som annonsørene måtte betale for å reklamere. Disse prisene ble offentliggjort hvert eneste år i Norsk Aviskatalog. Ja, dette var faktisk hovedhensikten med hele aviskatalogen – å gjøre avisene mest mulig tilgjengelig for næringslivets målrettede salgs- og reklamekampanjer.[311]

Partipressens kommersielle side ble organisert allerede i 1930-årene. Så tidlig som i 1932 opprettet arbeiderpressen sitt eget annonsekontor. Det fikk navnet Arbeiderpressens Annonsekontor. Siden ble dette kontoret underlagt Arbeiderpressens Samvirke A/L, som hadde økonomiske fellestiltak for hele A-pressen som sin hovedoppgave. Annonsekontorets oppgave var å drive med informasjon og salg overfor riksannonsører og reklamebyråer, og bistå avisene i markedsføringsspørsmål.[312] Allerede i 1930-årene fikk Annonsekontoret stor betydning for arbeiderpressen. Et notat fra bestyreren Arnold Wik i Arbeiderpressens Annonsekontor datert 7. mai 1935 oppsummerer: arbeiderpressen hadde 866, 054 mm annonser, mens den øvrige presse hadde 5, 680, 416 med mer annonser i samme periode. Det innebar at arbeiderpressen hadde 13,2 prosent og de øvrige 86,8 prosent av den samlede annonsering. Arnold Wik bemerket til dette at "annonseplaseringen ikke står i forhold til salgsmulighetene." Arbeiderpressen nådde med sitt daværende opplag på 200 000 eksemplarer frem til en tredjedel av landets husstander. Han trakk ut av statistikken hvordan de enkelte firmaers annonsering fordelte seg, og ville på det grunnlag rette en direkte henvendelse til dem som annonsører. Han skrev: "Hvis reklamen nu og i fremtiden skal få den nytte man venter av den, må det her skje en forandring, så de muligheter for salget som reklamen i arbeiderpressen byr, blir nyttet fullt ut." Arnold Wik arbeidet altså for å øke næringslivets annonsering i arbeiderpressen. Andelen på 13,2 prosent fant han altfor lav.[313]

Siden skrev disponent Johan Ona faktisk et eget innføringshefte om rubrikkannonser og deres betydning. Det ble skrevet i 1952 og utgitt i 1956 av Arbeiderpressens Samvirke i A-pressens serie med opplysningsbøker. Hensikten var å gjøre arbeideravisene mer oppmerksomme på rubrikkannonsenes betydning for

[310] Som Østlyngen og Øvrebø skriver i sin lærebok om journalistikk: "En gang var det idealer, den gangen pressen var en partipresse. Seinere har idealet vært å tjene penger" (Østlyngen og Øvrebø 1998 (2000): 61.
[311] Bastiansen 2006:39
[312] Jfr. Årsmelding for Norsk Arbeiderpresse A/S for 1980, i arkivboks Da-0054, ARK-1563, Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv
[313] Brev fra Arnold Wik/Arbeiderpressens Annonsekontor datert Oslo 7. mai 1935, arkivboks Y-0005, ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S, Arbeiderbevegelsens arkiv

avisøkonomien – for at arbeiderpressen skulle skaffe seg flere.[314] A-pressen var altså svært oppmerksom på arbeideravisenes kommersielle inntektspotensiale, og opptrådte selv som et aktivt bindeledd mellom næringslivet og arbeiderpressen. Arbeiderpressen var altså reklame- og annonsevennlig allerede i utgangspunktet.[315] Johan Onas egen oversikt over A-pressen fra 1945 til 1973 viste faktisk at det arbeidet flere i arbeideravisenes forretningsavdelinger enn i avisenes redaksjoner – hvert eneste år (se kapittel 1). Arbeiderpressen tenkte kommersielt – i hvert fall siden 1930-årene.

Snart fulgte Høyrepressen etter. I 1935 organiserte Høyres aviser det som fikk navnet Høirepressens Propaganda- og Organisasjonskontor. Øyvin Davidsen ble kontorets første direktør. Hensikten med dette kontoret var å "skaffe Høyreavisene flere annonser fra næringslivet og våke over at partiets presse fikk en rimelig andel av offentlige kunngjøringer", som det siden het.[316] I 1956 ble kontoret reorganisert under navnet Norsk Høyrepresse; først med Davidsen og siden med Johan Fredrik Loennecken som direktør. Hovedoppgaven for Norsk Høyrepresse var å være bindeledd mellom Høyreavisene og næringslivets annonsører. Kontoret skulle rett og slett sørge for at næringslivets annonsering i størst mulig grad gikk til landets Høyreaviser. I Norsk Høyrepresse dreide nesten alt seg om salg, reklame og markedsføring samt opplæring av selgere og annonsører. Hele virksomheten dreide seg om avisannonsene som en markedsføringskanal for næringslivet. Norsk Høyrepresse var her en ivrig pådriver – og kunne begrunne sin virksomhet med at landets Høyreaviser også i sin ideologiske grunninnstilling var næringslivsvennlig. Høyrepressens grafiske symbol var Den Ridende Mercurius: guden for kjøp og salg.[317] Den næringslivsvennlige holdningen – og interessen for salg, annonser og reklame - kom frem i hver eneste utgave av bladet Høyrepressen i alle år fra 1975 til 1986.

Formidling av annonser på kommersielt grunnlag fikk altså sine egne spesialkontorer i 1930-årene både i arbeiderpressen og i Høyrepressen. Begge avisgrupper var altså kommersielle i den forstand at de la aktivt til rette for betalende annonsører i avisene. Dette var faktisk noe de to avisgruppene hadde til felles, til tross for ulikhetene i politisk oppfatning. Partipressens kommersielle grunnlag lå altså i at avisene tok betaling for spalteplassen - og at de mer enn gjerne slapp til vareprodusenter, fabrikanter og andre selgere. Det er bare når man ser bort fra denne meget omfattende virksomheten – som fortsatt er lite kjent – at man kan hevde at "kommersialisering" førte til partipressens fall. Selve utgangspunktet for en slik påstand blir feil: partiavisene drev bevisst kommersiell annonseformidling i hvert fall siden 1930-årene.

Et annet uttrykk for denne lite kjente side ved partipressen var dens interesse for lesermarkedet. Allerede i 1950-årene fikk A-pressen gjennomført systematiske leserverdiundersøkelser. A-pressen engasjerte Norsk Gallup Institutt A/S. Instituttet gjennomførte undersøkelser og leverte ferdige rapporter. Enkelte av disse undersøkelsene var så omfattende at de studerte lesere i nedslagsfeltene til alle landets mer enn 40 arbeideraviser. Leserne ble spurt om sin interesse for de ulike stofftypene i

---

[314] Johan Ona: Rubrikkannonser. A-pressens opplysningsbøker III, Utgitt av Arbeiderpressens Samvirke A/L 1956

[315] Se ARK-2497 Arbeiderpressens Annonsekontor, Arbeiderbevegelsens arkiv

[316] Jfr. Norsk Høyrepresse 1935-1985: Samarbeid i 50 år: 9. Se også Øyvin Davidsen: Høires Presse (1937), og Øyvin Davidsen: Høires aviseiere i 25 års samarbeid 1935-1960 (1960).

[317] S.st.:3

arbeideravisene, spesifisert som økonomiske nyheter, kriminalitet, tegneserier, petiter, kryssord, osv. Dermed fikk A-pressen en systematisk oversikt over hvilken verdi avisstoffet hadde for leserne. Norsk Gallup gjennomførte leserverdiundersøkelser for A-pressen både i 1955, 1960, 1965, 1965-66, 1968 og 1969. Flere av disse undersøkelsene studerte lesernes interesser for merkevarer og avisannonser.[318] Hensikten var åpenbart å tilby annonsørene en mer presis kunnskap som de kunne bygge på neste gang de skulle annonsere.

Publikumsundersøkelser av denne type er noe man i ettertid gjerne forbinder med kommersielle medier – med TV-kanalenes seertall i særklasse. Opprinnelsen til dette siden så utbredte fenomen finner vi likevel på et nokså uventet sted: i partiavisene – og på et tidspunkt da partipressen fortsatt stod på sitt høyeste.

Vi kan altså konkludere med at partipressen var moderne, profesjonell og kommersiell – og ikke det motsatte. Partiavisene var en påvirkningsindustri som skulle øke partienes velgeroppslutning – og dermed legge grunnlag for regjeringsmakt og styringen av landet. Partifellenes overtakelse av statsmakten var således partipressens aller høyeste mål.

Pressen på leting etter ny identitet

Avviklingen av partipressen er kanskje den største og mest betydelige forandring som norsk presse gjennomgikk i andre halvdel av det 20. århundre. Partipressens tidsmessige utstrekning fra opprinnelsen i 1880-årene til oppbruddet i 1970-, 80- og -90-årene viser det. 100 år er lang tid i en bransje som lever av nyheter og meninger fra døgn til døgn. Avviklingen måtte derfor dra med seg store konsekvenser. I dens kjølvann oppstod et slags presseideologisk vakuum. Det var symptomatisk at Jens Olav Simensen i 1999 lot sin bok *Meningsbærer eller meningsløs?* ende med at pressen var på leting etter ny identitet. Han gikk rett på sak:

> Hva er avisenes egentlige oppgave? Å påvirke? Eller å reflektere lesernes interesser og oppfatninger? Eller er hovedhensikten rett og slett å informere? Hvem representerer avisene? Er det leserne? Er leserne i så fall en homogen masse? Eller er det kanskje bare deler av lesermassen vi representerer? I så fall: hvilken? Den dagen norske aviser opphørte å være organer for politiske partier, forsvant også den historisk sett viktigste del av avisenes legitimitet. Hva har avisene satt i stedet?[319]

Vi ser at Simensen lot ti av de elleve første setningene i dette kapitlet om avisene etter partipressen ende med et spørsmålstegn. Opphopningen av spørsmål var et tegn på usikkerhet om hva som nå skulle være pressens oppgave og plass i samfunnet.

Jens Olav Simensen søkte svar ved å intervjue pressefolk. Felles for alle svarene var at pressefolkene også søkte etter et nytt grunnlag som pressen kunne bygge sin virksomhet på. Dette nye grunnlaget var det faktisk ingen av de intervjuede som hadde funnet. Tidligere redaktør i Nordlys, Ivan Kristoffersen, sa det slik: "Problemet er at mange ikke har funnet noe å sette i stedet for partitilhørigheten. Det

[318] Bastiansen 2006:80. Se også PA-929 Samling/Norsk Pressemuseum, arkivboks G-0002, Riksarkivet. Rapporter fra Norsk Gallups undersøkelser for A-pressen fra 1955, 1960, 1965, 1965-66, 1968 og 1969 ligger der.

[319] Simensen 1999: 137

er ikke definert noe nytt grunnlag. Jeg er betenkt over utviklingen."[320] Thorbjørn Bergmark sa det slik:

> Jeg tror ikke alle aviser selv vet hva de er, og har definert sin rolle i samfunnet. Mange aviser tar ikke diskusjonen om hva de skal være. De aller fleste har villet frigjøre seg fra partiene – men ikke alle har sett hvor de har gått i stedet. Avisene var lenge en del av Kampen, ja Kampen var selve oppdraget. Nå har avisene et annet oppdrag. Det er viktig at avisene definerer dette. Det holder ikke med å si at "vi er til for leserne."[321]

Flere pressefolk sa at avisene skulle informere, påvirke og reflektere. Jens Olav Simensen konstaterte at det var "enighet om at avisene har et særpreg som meningsbærende medium. Dette er et særpreg som avisene bør utnytte i større grad enn vi ser i dag." Han mente at økt vekt på personlige kommentarer i avisene kunne bli viktige innslag i samfunnsdebatten. Han fant også at det blant pressefolk var utbredt enighet om at avisene måtte være et "korrektiv til makten." [322]

Korrektiv-tanken stod altså fortsatt sterkt blant pressefolk i 1999. Det er interessant, ikke minst sett på bakgrunn av dette begrepets betydning for avisenes brudd med partilojaliteten i 1970- og 80-årene. NRKs kringkastingssjef Einar Førde savnet derimot debatten som tidligere hadde foregått *mellom* avisene: "Den var mye sterkere i partibindingens tid, da det ble fokusert på konfliktene. Denne debatten mellom avisene var også et viktig bidrag i samfunnsdebatten." Einar Førde mente at Bergens Tidende og Stavanger Aftenblad var mer interessante da de fortsatt var Venstreaviser enn de var blitt i 1990-årene.[323] Per Aslak Ertresvåg sa at "I vår tid trengs aviser med et ståsted, aviser som har ryggrad." Finn Holmer Hoven sa at "Avisene er tvetydige i sin jakt på en ny identitet. Etter avpartifiseringen har jeg opplevd mange aviser som er nærmest selvutslettende, politisk sett. Mange aviser har delvis fjernet seg fra samfunnsdebatten. Redaktøren som debattant er delvis borte."[324] Sjefredaktør Steinar Hansson i Arbeiderbladet mente derimot at avisene fortsatt befant seg i de "samme idemessige sfærer som tidligere, en slags forlengelse av de holdninger de forskjellige avisene alltid har hatt." Selv oppsummerte Jens Olav Simensen ved å si at "Avisene som gruppe ikke er ferdig med jobben med å definere sin nye rolle. Mange er bevisst på hva de har gått fra, men ikke hva de har gått til."[325]

Disse uttalelsene viser at avviklingen av partipressen skapte en helt ny situasjon for avisene. Pressefolkene selv hadde åpenbare problemer med å definere hvilke oppgaver avisene nå skulle ha. Det var da også noe nesten symbolsk over at boken som alt dette stod i, utkom i århundrets aller siste år – og således pekte både bakover og fremover inn i det nye årtusen. Boken reiste debatt om den nye journalistikkens samfunnsoppgaver og legitimitet – og den debatten har pågått siden. Spørsmålene om det mange har begynt å kalle "journalistikkens samfunnsoppdrag" er blitt påtrengende å besvare. Denne debatten føres ut fra mange perspektiver, og noen fasit foreligger

[320] Sit.e. Simensen 1999: 148
[321] Sit.e.Simensen 1999: 149
[322] Simensen 1999: 151
[323] Simensen 1999: 158
[324] Simensen 1999: 160
[325] Simensen 1999: 162

ikke. En av forutsetningene for debatten er uklarhet om avisenes oppgaver etter at partipressen er avviklet.

Den nye pressen var noe høyskolelektor Magne Lindholm diskuterte i 2004 under tittelen "Det trivielles triumf." Han spurte hvorfor mediene egentlig var blitt slik de var - og konstaterte at "Avstanden mellom pressens praksis og normal intellektuell virksomhet er økende."[326] Lindholm mente at de brede mediene hadde fått en utvikling "som gjør det vanskelig å opprettholde en opplyst allmennhet." Og det knyttet han direkte til partipressens avvikling:

> Partipressens sammenbrudd blir som regel feiret som en frigjøring, og i forhold til partisekretærene er dette helt korrekt. Men samtidig som journalistene slapp unna partipisken, ble også andre bånd brutt. Partiene var representanter for det organisasjonssamfunnet som har bygd opp det moderne Norge. De store organisasjonene var ikke bare representanter for særinteresser. De var også kulturbærere, som målbar framskrittstro, fornuftsdyrking og andre av opplysningstidens tradisjoner... Da partipressen brøt sammen slapp ikke bare pressen fri fra politiske direktiver. De mistet også de organisatoriske båndene til opplysningstradisjonen. Dette kulturelle og filosofiske bruddet har fått store konsekvenser. I dag forholder norsk offentlighet seg til organisasjonssamfunnet slik et kjøpesenter forholder seg til industrilokalene det har overtatt: Bygninger og navn minner om det gamle, men fortida er bare bevart i nostalgiske fasadedetaljer. Livet i dette offentlige rommet er ikke den uformelle, ideologiske torghandelen som demokratiteoretikerne drømmer om. Her hersker logistikkens baroner.[327]

Hos Lindholm hersket pessimismen – og kanskje en viss tilbakeskuende nostalgi. Han likte slett ikke den nye presse han så rundt seg. Andre observatører stilte seg også kritisk til den nye uavhengighetspressen og dens filosofi. I sin diskusjon om det han kalte det "journalistiske mistaket" skrev Martin Eide om den nye journalistikkens grenseoverskridelser: "Det er en opphøying av et journalistisk verdensbilde til alt for mange tings målestokk, og av bestemte journalistiske håndgrep til ideologi. De omtalte trekk ved det journalistiske mistaket aktualiserer altså spørsmålet om vi står overfor et stolt nederlag for journalistikken – om journalistikken taper når journalismen vinner."[328]

Mange medieforskere har engasjert seg i denne diskusjonen og tilført nye perspektiver. Sigurd Allern skriver om Stortingets presselosje i sin bok *Flokkdyr på Løvebakken* fra 2001. Han begynner med å trekke en linje fra partipressen og frem til journalismen før han fører en kritisk diskusjon om politikkens medierammer, anonyme nyhetskilder, nyhetsjakten i Stortinget og "flokkjournalistikken" i mediene. Disse nye fenomener blir delvis forklart som en følge av partipressens avvikling: pressefolk kjemper ikke lenger mot hverandres samfunnssyn, men begynner å opptre mer og mer likt. Presse, radio og fjernsyn – og nettavisene – synes å være preget av sterke og tverrgående redaksjonelle gravitasjonskrefter som leder journalistene i samme retning. Den samlede publisiteten i enkelte saker skaper et voldsomt trykk – ikke minst mot de involverte personer. Virkningen av dette samlede trykket kan bli så stor at det nesten blir umulig for en topp-leder å bli stående gjennom mediestormen. Allern bruker Thorbjørn Jaglands avgang som Arbeiderpartiets parlamentariske leder og

[326] Lindholm 2004: 115
[327] Lindholm 2004: 116-118
[328] Eide 2004: 57

statsministerkandidat i februar 2000 som eksempel på dette.[329] Siden har det dukket opp uttallige saker der publisitetens gravitasjonskrefter nær sagt river lederne ned fra sine maktposisjoner i politikk og næringsliv: LO-leder Gerd Liv Valla i 2007, statsråd og partileder Åslaug Haga i 2008 osv.

De mange ledernes fall fra maktens tinder – etter et voldsomt kjør i massemediene – gjør spørsmålet om medienes nye makt påtrengende. Terje Rasmussen skriver at:

> Uttrykket den fjerde statsmakt har etter hvert fått en betegnende dobbeltbunn. Ikke bare er mediene en formell makt som skal vokte den lovgivende, dømmende og utøvende makt. Den er selv vokst til en formidabel maktfaktor i samfunnet som i motsetning til de andre statsmaktene *ikke* er knyttet til det konstitusjonelle lovverket på annen måte enn gjennom sine rettigheter.[330]

Partipressens avvikling har fått direkte betydning for hendelsesforløpet når politikkens topp-ledere faller. I partipressens tid ble nemlig en politiker eller statsråd nær sagt alltid forsvart av sin egen presse – kritikken kom i motstanderpressen. Partipressen var altså splittet i slike saker. Når partipressen ikke lenger finnes kan alle aviser opptre som opposisjonspressen gjorde tidligere – uten at politikeren kan regne med noe vennligsinnet forsvar i andre deler av pressen. Det er tyngden av denne samlede avisopposisjonen – forsterket av radio, fjernsyn og nettaviser – som blir så vanskelig å stå imot at mange ledere heller velger å gå av. Med avviklingen av partipressen synes faktisk hele offentligheten å være kommet i støpeskjeen på nytt. Som Terje Rasmussen konstaterer: avviklingen av partipressen har "ført det meste av pressen fra rollen som talerør for partimakten til rollen som egen pressemakt. Hva denne pressemakten benyttes til, står åpent."[331]

Tilsynelatende fremtrer all denne nye journalistikken som maktkritisk og avslørende – men samtidig står den – som Martin Eide skriver – kanskje i fare for å bli et offer for sin egen suksess.[332] Det er uklart hva slags mandat avisene egentlig har når de uttaler seg. Det er også uklart hvilken posisjon kommentatorene skriver ut fra: representerer de avisens syn eller bare seg selv? Men helheten er ingenlunde entydig. Noen avisredaktører har da også levert nye ideologiske begrunnelser for avisens redaksjonelle linje. En av dem er redaktør Terje Paulsberg i Oppland Arbeiderblad. Han definerte i 1999 avisens samfunnsoppgave ved å henvise til avisens tidligere kamp mot fattigdommen. Dette var fortsatt en aktuell oppgave for avisen, mente han:

> Fattigdommen er en forbannelse, men bekjempelsen av den utvikler et menneske. I vårt land og i vårt distrikt skjedde denne utviklingen i et tett samspill mellom den faglige og politiske arbeiderbevegelse, og med Oppland Arbeiderblad som formidler, oppmuntrer, lærer og oppdrager.
>
> Om kampen mot fattigdommen er vunnet for evig og alltid? Neppe. For vi har fått en ny fattigdom; rikdommen. Med den følger tap av idealer, en egoisme på rask frammarsj og fellesskapsfølelse på vikende front. Mens vi i tidligere tider forsto at et bedre samfunn må bygges i fellesskap, er det nå de individuelle løsninger folk satser på. Fraværet av idealer og den tapte

[329] Allern 2001: 174ff
[330] Rasmussen 2004: 106-107, kursiv i original
[331] Rasmussen 2004: 106
[332] Eide 2004

fellesskapsfølelse er vår tids fattigdom. Det er vår store felles utfordring – og en av grunnene til at Oppland Arbeiderblad fortsatt trengs...[333]

Terje Paulsberg etablerte en kontinuitet fra avisens opprinnelse i 1924 og frem til årtusenskiftet. Andre aviser har søkt å fornye seg ved å ruste opp sitt debattstoff og gjøre avisen til et enda viktigere forum for meningsbrytning enn før. Dette har skjedd parallelt med kritikken om flokkmentalitet og fremveksten av det "politisk korrekte" som en slags ny moralsk målestokk i mange aviser. Slik kan det se ut til at avisene på nytt blir en opinionspresse – slik den var før telegrafen og partipressen kom til. Bare siden år 2000 synes *meningsytringen* å ha fått økende betydning som avisstoff.

Aftenpostens debattredaktør, Knut Olav Åmås (f. 1968), ga i 2007 et bidrag til debatten om pressens nye rolle med sin bok *Verdien av uenighet. Debatt og dissens i Norge.* Utgangspunktet for Åmås er at han oppfatter den norske offentligheten som grunnleggende preget av konsensus og konformitet. Han bruker uttrykk som "konformitetens tyranni",[334] mener at nordmenn er "konfliktunnvikere."[335] Han skriver om det han kaller "ytringsskrekken"[336] og kaller Norge for "et knallhardt konsensussamfunn der meninger endres i takt."[337] Mediesamfunnets nye opinionsstrømninger virker slik at konformitet lønner seg, mener han. Hans analyse av den nye norske debattkulturen er både polemisk og spissformulert. Åmås underbygger sin påstand om nordmenns konfliktfrykt ved å henvise til hvordan det har gått med de varslere som har sagt ifra om ulovlige forhold på sin arbeidsplass. Konformitetens tyranni gjør det påtrengende for Åmås å utvikle et grunnlag for at debattanter skal kunne mene noe annet enn flertallet og det som i øyeblikket er populært. Derfor er Åmås opptatt av dissens og dissidenter, og peker på behovet for å skape en kultur for uenighet: "Noen må holde igjen, noen må tvile, noen må påpeke at en annen konklusjon faktisk er mulig."[338] Verdien av uenighet gjennomsyrer hele hans bok. Ja, han etterlyser det han kaller en ny "ytringskultur" i Norge.

Knut Olav Åmås foretar altså en meget kritisk analyse av det nye norske debattklimaet etter partipressens tid. Likevel ender han ikke som pessimist, som så mange andre. Tvert om erklærer han seg helt eksplisitt som en optimist. Han skriver at "Det økte mediemangfoldet, nedbyggingen av partipressen, fremveksten av blogger og aviser og tidsskrifter som er mer åpne for andre stemmer, gjør muligheten for dissens større."[339] Han viser til at debatten har ekspandert de senere årene - i tidsskrifter, i små og store aviser, i radio- og TV-kanaler, i nettaviser og blant bloggere. Samtidig har kronikk- og debattstoffet ekspandert sterkt i mange papiraviser og synes å ha blitt deres "sterkeste konkurransefordel de kommende årene."[340] Ja, Åmås mener faktisk at "ytringsfriheten samlet sett aldri har hatt bedre kår i dette landet enn i dag."[341] Men

[333] Paulsberg 1999 bind 2: 255
[334] Åmås 2007:19
[335] Åmås 2007:121
[336] Åmås 2007:198
[337] Åmås 2007:125
[338] Åmås 2007: 28
[339] Åmås 2007: 17
[340] Åmås 2007: 134
[341] Åmås 2007: 135

ytringenes nye frihet må forvaltes og tas vare på, og det er ikke noe som skjer av seg selv, påpeker han:

> ... den største faren i vår tid er ikke å diskutere, si hverandre imot og være rasende uenige. Den største faren er *ikke* å ville diskutere, å holde seg taus overfor urettferdighet og farlige politiske og kulturelle tendenser i tiden.[342]

[342] Åmås 2007: 15, kursiv i original

KILDER

Riksarkivet
Følgende arkiver:

PA-603 Høyres Pressebyrå
PA-603-2 Høyres Pressebyrå
PA-632 Det liberale Folkepartiet
PA-650 Helge Seip
PA-651 Venstres Pressekontor
PA-657 Helge Kongshaug
PA-658 Venstres stortingsgruppe
PA-846 Den Konservative Presses Forening
PA-851 Venstres Pressekontor
PA-896 Senterpartiets Pressekontor
PA-903 Senterpresselaget
PA-929 Samling, Norsk Pressemuseum
PA-1050 Drammens Tidende

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek:
Følgende arkiver:

ARK-1541 Ronald Bye
ARK-1556 Aktuell
ARK-1561 Arbeidernes Pressekontor
ARK-1563 Norsk Arbeiderpresse A/S
ARK-1580 Arbeiderpressens Samvirke A/L
ARK-2497 Arbeiderpressens Annonsekontor

Annet samme sted:
Arbeidernes Pressekontor: fjernarkiv med pressemeldinger
Årsberetninger for Det norske Arbeiderparti: diverse årganger
Arbeiderbladets klipparkiv på stikkordet partipresse
A-pressenytt
For andre dokumenter, se fotnoter

Nasjonalbiblioteket:
Norsk Aviskatalog, diverse årganger
Diverse aviser på mikrofilm, se fotnoter
Høyrepressen 1975-1986

Annet
Pressefolk 1967
Pressefolk 1979
Statistisk Sentralbyrå: Levekårsundersøkelsene
Avisenes Nyhetsbyrå (ANB), nettsider, 25. mai 2008

Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 4 1984
Journalisten
Orientering
Ny Tid
Sosialistisk Perspektiv
Høyres Avis
Wikipedia 5. februar 2008
Folkeregisteret
Gunnar Bodahl-Johansen: 3 notater om Norpress 1997-1998, se fotnoter
Kjell Dahle: presseklippsamling fra Senterpressens Oslo-redaksjon 1990-96
Nationen, jubileumsavis desember 1998
E-post fra Per Olav Reinton 25. februar 2008
NRK.no 29. og 30. mai 2008
Norsk Grafia

Utredninger:
Innstilling om tiltak for å opprettholde en differensiert dagspresse, 1967
NOU 1982: 30: Massemedier
NOU 1992: 14: Mål og midler i pressepolitikken
St. meld. Nr.. 32 (1992-93): Media i tida
NOU 1995: 3: Mangfold i media. Om eierkonsentrasjon i massemedia
NOU 1999: 27: "Ytringsfrihed bør finde Sted"
NOU 2000: 15: Pressepolitikk ved et tusenårskifte
NOU 2003: 19: Makt og demokrati, Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen
Dokument nr. 15 (1995-96): Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere. Avgitt til Stortingets presidentskap 28. mars 1996. Avgradert av Stortinget 8. mai 1996 (Lund-rapporten)

Intervjuer:
Henrik P. Thommessen, 12. mars 2007
Gunnar Bodahl-Johansen, 7. april 2008
Svein Døvle Larsen, 8. april 2008
Kjell Dahle, 8. april og 13. juni 2008
Johan E. Holand, 10. april 2008
Ottar Julsrud 11. april 2008

LITTERATUR

Allern, Sigurd: *Møkkagraverne og den kritiske tradisjonen, Perspektiver på journalistikken*, Essays, Forlaget Oktober, Oslo 1988

Allern, Sigurd: *Kildenes makt. Ytringsfrihetens politiske økonomi*, Pax Forlag, Oslo 1996

Allern, Sigurd: *Når kildene byr opp til dans, Søkelys på PR-byråene og journalistikken*, Pax Forlag, Oslo 1997

Allern, Sigrud: *Flokkdyr på Løvebakken? Søkelys på Stortingets presselosje og politikkens medierammer*, Pax Forlag, Oslo 2001

Andersen, Ragnar: *Høyrepressen 1945-1970, En analyse av forholdet mellom parti og partipresse i etterkrigstiden*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1981

Andenæs, Ivar: *Pressens utbredelse i etterkrigstiden. En studie av avisenes spredningsforløp og markedsdeling*, Stensil nr. 50, Institutt for presseforskning, Universitetet i Oslo, 1978

Andenæs, Ivar: *Pressestøtten og dens virkninger*, Publikasjon nr. 9, Møre og Romsdal Distriktshøyskole, Volda 1987

Andenæs, Ivar: *Ord og gjerning. Thorbjørn Wale – kriger og brobygger*, IJ-forlaget, Fredrikstad 2006

Bang, Tor: *Makt og spinn i mediene*, Abstrakt Forlag, Oslo 2006

Bastiansen, Henrik G.: "Da Dynastiet kom til Norge, Nærbilde av et medieskisma", i K. Skretting (red.): *Levende bilder* nr. 1/91, Trondheim og Oslo 1991

Bastiansen, Henrik G.: "Født til kamp. Norges Kunstnerråd 1940-1955", i Bjørn Sverre Kristensen (red.): *Kunsten å rulle en stein, Norges Kunstnerråd 1940-2000*, Forlaget Bonytt, Oslo 2000

Bastiansen, Henrik G.: "Kampen om TV-opinionen. Partipressen og NRK-fjernsynet", i Henrik G. Bastiansen og Øystein Meland (red.): *Fra Eidsvoll til Marienlyst. Studier i norske mediers historie fra Grunnloven til TV-alderen*, Høyskoleforlaget, Kristiansand, 2001

Bastiansen, Henrik G.: ""Referenten må alltid være på vakt...", Carl Just og norsk journalistutdanning 1943-1965", i *Norsk Medietidsskrift* nr. 4 2005

Bastiansen, Henrik G.: *Da avisene møtte TV. Partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972*, Avhandling for dr.art.-graden, Acta Humaniora nr. 251, Det Humanistiske Fakultet, Universitetet i Oslo, 2006

Bastiansen, Henrik G. og Hans Fredrik Dahl: *Norsk mediehistorie*, Universitetsforlaget, Oslo 2003

Berg, Carl Johan: *Kåre Willoch – mannen og myten*, Fabritius, Oslo 1978

Berntsen, Harald: *Staurberaren Per Borten*, Aschehoug, Oslo 2007

Bjerke, Paul: *"En politisk vits". Pressen og sentrumsalternativet i 1997-valget*, Arbeidsrapport nr. 82, Høgskolen i Volda, Volda 1999

Bjerke, Paul: *Fortsatt partipresse? Norske avisers holdning til regjeringsskiftet i mars 2000*, Forskningsrapport nr. 46, Høgskolen i Volda, Volda 2001

Bjørnsen, Bjørn: *Har du hjerte? Tusener lider! Arbeiderbladet i 100 år 1884-1984*, Bind 1, Tiden Norsk Forlag, Oslo 1986

Bjørnsen, Bjørn: *Har du frihet og sommersol kjær? Arbeiderbladet i 100 år 1884-1984*, bind 2 1986, Tiden Norsk Forlag, Oslo 1986

Bratland, Per: *Vi lager avis*, A-pressens opplysningsbøker, nr. 1, utgitt av Arbeiderpressens Samvirke A/L, Oslo 1950

Brevig, Sverre og Mariann Nordstrøm (red.): *Dramatiske år. Aftenpostens redaksjonsklubb 1934-1994*, Aftenpostens redaksjonsklubb, 1994

Brundtland, Gro Harlem: *Mitt liv 1939-1986*, Gyldendal, Oslo 1997

Brunvand, Per: *Mot deadline*, Tiden Norsk Forlag, Oslo 1991

Christensen, Pål og Hallvard Tjelmeland: *Flammende budbringer, Nordlys gjennom hundre år*, Nordlys, Tromsø 2003

Dahl, Hans Fredrik: *De store ideologienes tid*, Norsk idehistorie bind 5, Oslo 2001

Dahl, Hans Fredrik: *Mediehistorie. Historisk metode i mediefaget*, NW Damm og Sønn, Oslo 2004

Dahl, Hans Fredrik og Henrik G. Bastiansen: *Over til Oslo, NRK som monopol 1945-1981*, Cappelen, Oslo 1999

Dahl, Hans Fredrik og Henrik G. Bastiansen: *Hvor fritt et land? Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre*, Cappelen, Oslo 2000

Davidsen, Øyvin: *Høires Presse*, Særtrykk fra håndbok nr. 1, Utgitt av Høires Centralstyre 1937

Davidsen, Øyvin: *Pressen fra Griffenfeldt til Struensee i dens forhold til Norges næringsliv*, Aschehoug, Oslo 1943

Davidsen, Øyvin: *Høires aviseiere i 25 års samarbeid 1935-1960*, Utgitt av Norsk Høirepresse, Oslo 1960

Dehli, Martin: *Fredrikstad Blad gjennom skiftende tider. "Bladet" i det lokale miljø og i den politiske strid*, utgitt av FB, Fredrikstad, 1988

Eide, Martin: *Blod, sverte og gledestårer, VG 1945-1995*, VG, Oslo 1995

Eide, Martin: *Popularisering, modernisering, strukturering. En populæravis tar form. Verdens Gang i forvandling 1951-1981*, rapport nr. 40, Institutt for medievitenskap, Universitetet i Bergen 1998

Eide, Martin: *Den redigerende makt, Redaktørrollens norske historie*, Høyskoleforlaget, Norsk Redaktørforening og IJ-forlaget, 2000

Eide, Martin: "Det journalistiske mistaket", i *Hodet på blokken. Essays om journalistikk*, Gyldendal Akademisk, Oslo 2004

Eriksen, Einar, Nils Hoshovde og Kjartan Rødland: År i forandring: En kavalkade over de siste 25 år i Bergens Tidendes historie, Bergens Tidende, Bergen 1992

Fehr, Anne Lise Mørch von der: *Arbeiderbladets vei til Dagsavisen. Fra partiorgan til stiftelse*, hovedoppgave i statsvitenskap, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo, 1999

Findahl, Theo: *Undergangen. Berlin 1939-1945*, Aschehoug 2006 (1945), Oslo

Furre, Berge: *Vårt hundreår, Norsk historie 1905-1990*, Samlaget, Oslo 1991

Gaddis, John Lewis: *The Cold War. A New History*, The Penguin Press, New York, 2005

Garvik, Olav: *Da Venstre sprakk*, J.W. Cappelens Forlag, Oslo 1982

Garvik, Olav, Marianne Røiseland og Jens Vetland: Røiseland: *Statsministeren vi ikke fikk*, Vigmostad og Bjørke, Bergen 2003

Gerhardsen, Einar, Trygve Bratteli og Reiulf Steen (red.): *Olav Brunvand i glede og i strid*, Tiden Norsk Forlag, Oslo 1977

Goebbels, Joseph: *Dagbok 1945, De siste nedtegnelser*, Gyldendal, 2.utgave, Oslo 2007

Gran, Haakon: *Når alle ser det usynlige, og ingen ser det synlige. En case-studie om samstemmighet, opinionsledere og flokkjournalistikk i norske aviser*, hovedoppgave i medievitenskap, Universitetet i Oslo 1994

Grepstad, Ottar og Jostein Nerbøvik (red.): *Venstres hundre år*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1984

Hagen, Carl I.: *Ærlig talt. Memoarer 1944-2007*, Cappelen, Oslo 2007

Hagen, Ingunn: Medias publikum; Frå mottakar til brukar?, Ad Notam Gyldendal, Oslo 1998

Havre, Svein Tore: *Veien fra Venstre, Bergens Tidendes brudd med partipressen*, seminaroppgave ved Norsk Journalisthøgskole, Oslo 1992

Hegge, Per Egil: "Egil Sundar som redaktør og politiker" i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 2 2003

Heidar, Knut: "Da storoksen gjorde en kuvending" i Hans Fredrik Dahl m.fl. (red.): *Utskjelt og utsolgt, Dagbladet gjennom 125 år*, Aschehoug, Oslo 1993

Heimdal, Lars Johan: *Høyrepressen 1930-36. En beskrivelse av ulike forbindelseslinjer mellom Høyres sentralorganer og partiets presse*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1979

Hirsti, Reidar: *Partipisken, Kampen om det frie ord i Arbeiderbladet*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1991

Hirsti, Øyvind: *Folkets røst i 90 år, Dunderlandsdølen/Helgelands Fremtid/Rana Blad 1902-92*, Utgitt av Rana Blad A/S i anledning 90-årsjuibleet. Rana 1992

Hjeltnes, Guri: *Avisoppgjøret etter krigen*, Aschehoug, Oslo 1990

Holand, Johan E. (red.): *Presse med mening, Den Konservative Presses Forening, 1892-1992*, Askim 1992

Holst-Jæger, Eirik: Venstre 1963-1972: Splittelse og EF-strid, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1997

Hovdhaugen, Einar: *Bondepresselaget/Senterpresselaget 50 år 1922-1972*, Senterpresselaget 1972

Høksnes, Arne og Jan Lødner: *En analyse av Høyrepressens markedssituasjon og markedsmuligheter i det norske mediabildet*, Diplomoppgave ved Bedriftsøkonomisk Institutt, 1976

Høst, Sigurd: *Aviskonkurransen. Nye og gamle teorier belyst gjennom A-pressens utvikling*, IJ-forlaget, Fredrikstad, 1996

Høyer, Svennik: "Pressens økonomiske og politiske struktur", i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 4 1964

Høyer, Svennik: *Norsk presse mellom 1860 og 1965: strukturutvikling og politiske mønstre*, Institutt for presseforskning, Universitetet i Oslo, 1975/77

Høyer, Svennik: *Pressen mellom teknologi og samfunn, Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*, Universitetsforlaget, Oslo 1995

Høyer, Svennik og Øyvind Ihlen: "Journalisters utdanning og yrkeserfaring. Et historisk tilbakeblikk", i *Norsk Medietidsskrift*, nr. 2 1998

Høyer, Svennik: "The Rise and Fall of the Norwegian Party Press", i Svennik Høyer og Horst Töttker (eds.): *Diffusion of the News Paradigm 1850-2000*, Nordicom, Göteborg University 2005

Jakobsen, Johan J.: *Mot strømmen*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 2000

Johansen, Viggo og Pål T. Jørgensen: *Edderkoppen. Historien om en møbelhandler*, Aventura Forlag, Oslo 1989

Kildal, Arne: *Presse- og litteraturfronten under okkupasjonen 1940-1945*, Aschehoug, Oslo 1945

Kluge, Rolf: *For Asker og Bærum gjennom 100 år, Asker og Bærums Budstikke 1898-1998*, Billingstad, 1998

Kronvall, Kai: *Partipressen i dag*, Studentlitteratur, Lund 1971

Larsen, Erik Wiggo: *Demokraten i hundre. Glimt og ord fra Fredrikstad gjennom 100 år*, 2mar forlag A/S, Fredrikstad Oktober 2006

Lindholm, Magne: "Det trivielles triumf", i *Samtiden* nr. 1 2004

Madsen, Roar: *Motstraums, Senterpartiets historie 1959-2000*, Samlaget, Oslo 2001

Mathisen, Ola Matti: *Samarbeid i 50 år, Norsk Høyrepresse 1935-1985*, utgitt av Norsk Høyrepresse, 1985

Mennesker og meninger. A-pressen 50 år 1948-1998, A-pressen, Oslo 1998

Mjeldheim, Leiv: "Dagbladet og Venstre – frå Sverdrup til Mowinckel", i Hans Fredrik Dahl (red. m.fl.): *Utskjelt og utsolgt, Dagbladet gjennom 125 år*, Aschehoug, Oslo 1993

Norby, Truls E.: *Varden fra fjord til fjell gjennom 125 år, Avishistorie i Telemark fra 1874 til 1999*, Porsgrunn, Forlaget Grenland, 1999

Notaker, Hallvard: *Coming across. The Norwegian Conservative Parety and the import of overseas campaign events for the media 1986-1989*, Acta Humaniora nr. 347, Faculty of Humanities, University of Oslo, 2008

Nyhamar, Jostein: *Nye utfordringer (1965-1990)*, Arbeiderbevegelsens historie, bind 6, Tiden Norsk Forlag

Nærø, Sturle Scholtz: *Tinius. Om medier, milliarder og hunden Tott*, Kagge Forlag, Oslo 2005

Ofstad, Ingmund: *Kapitler av et pressebyrås historie*, Høyres Pressebyrå, utgitt av Norpress, Oslo 1993

Ohman Nilsen, May-Brith: *Bondekamp om markedsmakt. Senterpartiets historie 1920-1959*, Samlaget, Oslo 2001

Olsen, Einar: "Makt og myter i arbeiderpressen", i *Pressens årbog 1981-82*, særtrykk utgitt av Dansk pressehistorisk selskab

Olsen, Einar: *"... og regien var ved Johan Ona. Pressestøttens ukjente sider"*, IJ-rapport nr. 5/1998, Institutt for journalistikk, Fredrikstad 1998

Ona, Johan: *Rubrikkannonser*, A-pressens opplysningsbøker III, Utgitt av Arbeiderpressens Samvirke A/L, Oslo 1956

Ottosen, Rune: *Fra fjærpenn til internett, Journalister i organisasjon og samfunn*, Aschehoug, Oslo 1996

Ottosen, Rune: "Akademisk, kommersiell eller distriktspolitisk? Journalistutdanningens jakt på identitet", i *Norsk Medietidsskrift* nr. 1 1997

Ottosen, Rune, Lars Arve Røssland og Helge Østbye: *Norsk pressehistorie*, Samlaget, Oslo 2002

Overrein, Per: *"Hvor ånden bærer bud", Østlendingen fra Arbeiderdemokratene til Orkla*, Østlendingen, Elverum, 2001

Overrein, Per: *Avviklingen av partipressen. En studie av avisen Østlendingen og norske partiavis-historier 1970-2004*, hovedfagsoppgave, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU, Trondheim 2005

Paulsberg, Terje: *Ingens herre - ingens trell, Oppland Arbeiderblad 75 år i distriktets tjeneste 1924-1999*, bind 1 og 2, Oppland Arbeiderblad, Gjøvik, 1999

Petersen, K.: "Den Konservative Presses Forening 1892-1917", i *Den Konservative Presses Forening 1892-1952*, Tønsbergs Aktietrykkeri, Tønsberg 1952

Rasmussen, Terje: *Luhmann. Kommunikasjon, medier, samfunn*, Fagbokforlaget, Bergen 2003

Rasmussen, Terje: *Mektig og aktverdig. Betraktninger om journalistikkens legitimitet*, IJ-forlaget, Kristiansand, 2004

Reinton, Per Olav: *30-åring skutt i hodet. Pressens frivillige slaveri*, Cappelen, Oslo 1990

Roppen, Johann: *Orklas lange revolusjon, Konsern, redaktørar og journalistikk i Orkla Medias norske aviser 1985-2000*, Doktoravhandling, publikasjon nr. 56, Institutt for medievitenskap, Universitetet i Bergen, 2003

Raaum, Odd: *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring*, Pax Forlag, Oslo 1999

Sejersted, Francis: *Opposisjon og posisjon. Høyres historie 1945-81*, Pax Forlag, Oslo 2003, 2. utgave

Simensen, Jens Olav: *Fra menighetsorgan til moderne avis. Fredrikstad-avisa Demokraten*, Utgitt av Demokraten, Frerikstad 1981

Simensen, Jens Olav: *Meningsbærer eller meningsløs? Om avisenes samfunnsrolle*, Institutt for Journalistikk, Fredrikstad, 1999

Skre, Arnhild: *"I dag må ingen sitte hjemme", Partilojalitet i tre Oslo-avisers ledere foran stortingsvalgene 1957-1973*, hovedoppgave, Universitetet i Oslo 2003 (utgitt i Pressehistoriske skrifter 2004).

Sletten, Vegard: *Pressestøtte og pressefridom, Ti års statsstøtte til norske aviser*, Institutt for journalistikk, Fredrikstad 1979

Slaatta, Tore: D*en norske medieorden. Posisjoner og privilegier*, Fra Makt- og demokratiutredninger 1998-2003, Gyldendal Akademisk, Oslo 2003

Solhaug, Linda: *Fra rettssikkerhet til demokrati. Offentlighetslovens tilblivelse 1947-1970*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1996

Solumsmoen, Olaf: "Arbeiderpressen – vår beste agitator", i *Håndbok i agitasjon og propaganda*, utgitt av AOF, Oslo 1936

Startt, James D. og Wm. David Sloan: *Historical Methods in Mass Communication*, Hillsdale, Lawrence Erlbaum, 1989

Steen, Reiulf: *Maktkamp, Nye bilder fra et liv*, Tiden Norsk Forlag, Oslo 1989

Sundar, Egil: *Kapitlet som aldri ble skrevet*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1993

Tveit, Tore: *Du er ikke alene, Telemark Arbeiderblad gjennom 75 år*, Telemark Arbeiderblad, Skien 1996

Tvedt, Terje (red.): *(ml). En bok om maoismen i Norge*, Ad Notam Forlag A/S, Oslo 1989

Ulstein, Ragnar: *By og land i 100 år, Sunnmørsposten 1882-1982*, Utgitt av Sunnmørsposten A/S, Ålesund 1982

Ustvedt, Yngvar: *Det skjedde i Norge, bind 5, Politisk engasjement og utdanningseksplosjon 1961-1972*, Den norske Bokklubben, Oslo 1991

Ustvedt, Yngvar: *Det skjedde i Norge, Bind 6, Overflod og opprør 1961-1972*, Den norske Bokklubben, Oslo 1991

Ustvedt, Yngvar: *Det skjedde i Norge, Bind 8, Høyrebølge og økende miljøbevissthet 1980-1986*, Den norske Bokklubben, Oslo 1991

Waldahl, Ragnar: *Mediepåvirkning*, Ad Notam, Gyldendal, 2. utgave, Oslo 1999

Wale, Thorbjørn: "Partipolitikken som presseproblem", i Rolv Werner Erichsen (red.): *For presse- og ytringsfrihet*, Norsk Redaktørforening 1950-1975, Aktietrykkeriet, Oslo 1975

Wale, Thorbjørn: *Innføring i journalistikk*, Institutt for journalistikk, Fredrikstad, 3. utgave, 1983 (1978)

Werner, Anita: *Norske journalister*, Universitetsforlaget, Oslo 1966

Wernersen, Camilla Helena: *"-Illojalitet vil bli bedømt og straffet deretter", Norsk presse under nazistisk sensur*, masteroppgave i medievitenskap, Universitetet i Oslo, 2006

Wilhelmsen, Kaare: *Partiorgan og distriktsavis, Hamar Arbeiderblad 1925-1975, og 1975-85*, utgitt av Hamar Arbeiderblad, Hamar 1985

Willoch, Kåre: *Statsminister*, Schibsted Forlag, Oslo 1990

Zakariassen, Olav: *"Mossavisa", Moss Avis 125 år; 1876-2001*, Moss Avis, Moss 2002

Østlyngen, Trine og Turid Øvrebø: *Journalistikk. Metode og fag*, Gyldendal Akademisk. 2. utgave, Oslo 2000 (1998)

Aadnøy, Alf: *Avisen og menneskene, Stavanger Aftenblad 100 år*, Paul T. Dreyers Forlag,Stavanger 1993

Åmås, Knut Olav: *Verdien av uenighet, Debatt og dissens i Norge*, Kagge Forlag, Oslo 2007

NORSK PRESSEHISTORISK FORENING

I 100 år var norsk presse en partipresse. Nær sagt hver eneste avis i landet forsvarte sitt parti og kritiserte de andre. Men i 1970-årene begynte partiavis-tradisjonen å gå i oppløsning – og i løpet av kort tid forsvant hele partipressen. Hva var det egentlig som skjedde med partipressen? Hvorfor forsvant den?

I dette nummeret av Pressehistoriske skrifter gir Henrik G. Bastiansen en samlet fremstilling av hva som skjedde med partipressen. Den behandler veien mot slutten for arbeiderpressen, Høyrepressen, Venstrepressen og Senterpressen. Beretningen begynner med hvordan partipressen ble gjenoppbygd etter krigen i 1945, og tiden da den stod i senit i 1950- og 60-årene. Stor vekt legges på EF-striden i 1972 og dens ettervirkninger, som gjorde resten av 1970-tallet til en krisetid for partipressen. Så følges partipressen fremover helt til alle spor etter den forsvinner utover i 1980- og 1990-årene. Gjennomgangstemaet er avisenes partipolitiske lojalitet, men underveis behandles temaer som partipressens organisasjoner og aktører, endringene i den politiske journalistikken, lekkasjesaker, redaktørkonflikter, avisøkonomi og omstillinger, brytningen mellom gamle og nye avis-idealer og den kalde krigens politiske overvåkning. Historien om partipressens vei fra senit til fall er komplisert og dramatisk. Her fortelles den for første gang. Fremstillingen er basert på meget omfattende og hittil ubrukt dokumentasjon hentet fra partipressens egne arkiver.

Henrik G. Bastiansen (f. 1964) har skrevet en rekke bøker og artikler om mediehistorie. I 2006 ble han Dr. art. på doktorgradsavhandlingen *Da avisene møtte TV. Partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972*. Bastiansen er nå forsker ved Høgskolen i Volda.

ISSN 1503-9161
ISBN 978-82-92587-11-9